De Stem. Jaargang 9

bron
De Stem. Jaargang 9. Van Loghum Slaterus' Uitgevers-Maatschappij, Arnhem 1929

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_ste001192901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

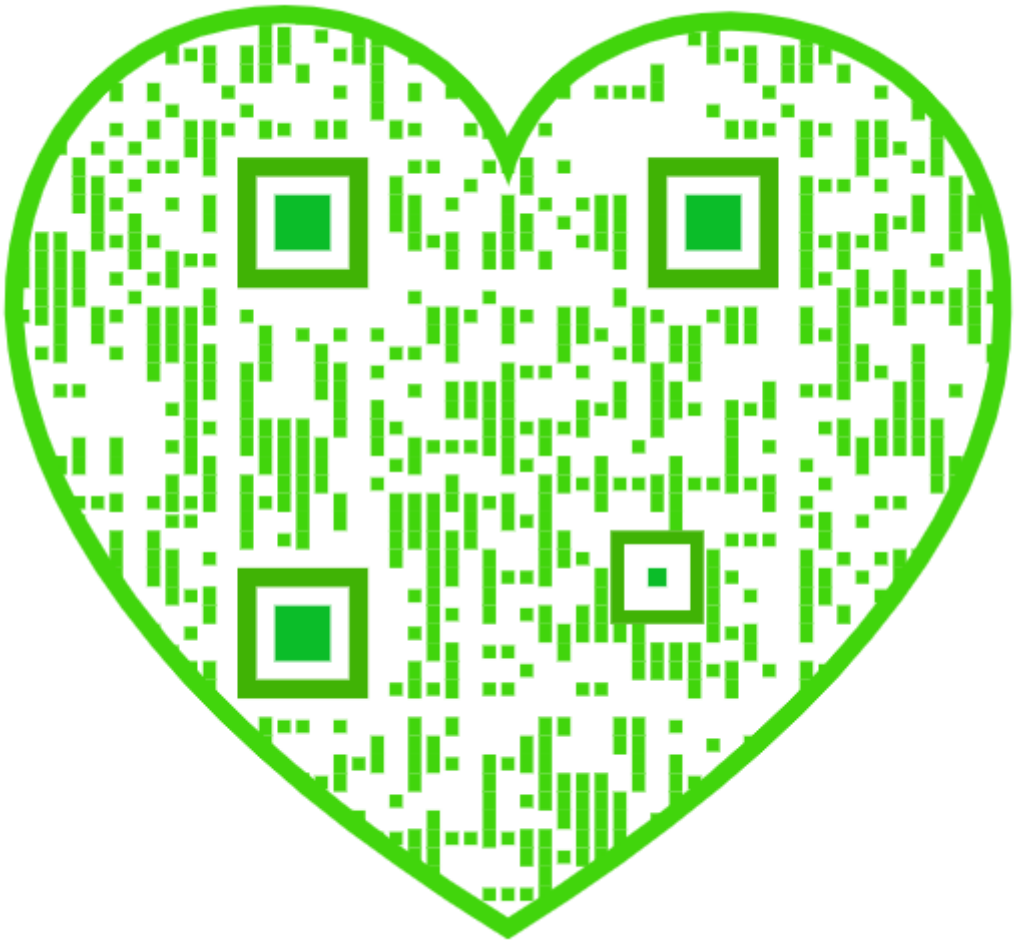

Inhoud

I Alfabetisch naar de schrijversnamen

		Blz.
BANNING, W.	Vernieuwing van het Socialisties denken	188
BLES, DOP.	Tooneel	158, 236
	Varia: Is kunst een zaak van beheren?	373
BRAAK, MENNO TER.	Een Keizer van den Staat Gods	98
BRUGMANS, H.	Maupassant	18
	Vlaamsch erts	151
	Bolland en de Nederlandsche Taal	114
COSTER, DIRK.	Jaaroverzicht van ‘De Stem’	129, 196
	Het laatste der Geuzenliederen	33
	Een onbekend Sonnet van Vondel	456
	Storm over Europa	464
	Varia: Napoleon en de moderne mensch	183
	Thomas Mann over de 19e eeuw	147
	Een Vers van Anthonie Donker	145
DONKER, ANTHONIE.	Des Beuls Dochterkijn	359
ELRO, H. VAN.	Tusschen de Tijden	460
GIDE, ANDRÉ.	Moer. Vertaald door M. NIJHOFF	214, 321, 435
GORKI, MAXIM.	De Gids	401
HAVELAAR, JUST.	De Beteekenis der Westersche Portretkunst	62
	Het Egyptische Portret	117
	Gemeenschapsmoraal	241

	Grensgebied	409
	Iets nieuws in 't Westen	429
	Over de Leegte der Fantasie	29
	Het Portret bij de Antieken	161
LIGT, DE.	De Intellectueelen en de Moderne oorlog	305
LUIKEN, JOANNES.	Van Boetvaardigheid	96
MARSMAN, H.	Aart van der Leeuw	303
	François Mauriac	231
MUSSCHE, A.J.	Gedichten	25
	Van op een Brug	213

		Blz.
OTTEN, Dr. J.F.	Gestorven Kind	313
	Een nieuw boek van André Maurois	340
	Valéry Larbaud	68
OVERZEE, A.F.C. VAN.	Het Verraad van Meneer Benda	385
ROOS, ELISABETH DE.	Het Werk der Filmliga	394
ROST, NICO.	In Memoriam Hugo Ball	123
	Levensbericht van Ingenieur Ewno Azew	171, 259
	Varia: De Reporter der Bastille	299
SLAUERHOFF, JOH.	Het Epos van de Roode Propaganda	316
	Hölderliniana	274
	Jud Süsz	148
STREUVELS, STIJN.	De oude Wiking	1
TIELROOY, Dr. JOH.	Alain Fournier	363, 413
	De Terugblik	41
VERKADE, EDUARD.	In Memoriam Dr. Willem Royaards	194
VONDEL, JOOST VAN DEN.	Op het Verongelucken van Doctor Roscius	455
VOORDE, URBAIN VAN DE.	Kamp met den Daemoon	347
	Ook een Bloemlezing	76
VRIES, THEUN DE.	Het donker Geslacht	380
WELDERS, J.	Het Oordeel	81
WOLF, Dr. HERMAN.	Frans Werfel's ‘Paulus onder de Joden’	423
ZOOMERS-VERMEER, J.P.	De laatste Zorgen	276

Boekbespreking:

MARSMAN, H.	160

II Alfabetisch naar de titels

Aart van der Leeuw door H. MARSMAN.	303
Alain Fournier door D. JOH. TIELROOY	363, 413
De Beteekenis der Westersche Portretkunst door JUST HAVELAAR	62
Des Beuls Dochterkijn door ANTHONIE DONKER	359
Bolland en de Nederlandsche Taal door DIRK COSTER	114
Het Donker Geslacht door TEUN DE VRIES	380
Het Egyptisch Portret door JUST HAVELAAR	117

	Blz.
Het Epos van de Roode Propaganda door JOH. SLAUERHOFF	316
François Mauriac door H. MARSMAN	231
Frans Werfel's ‘Paulus onder de Joden’ door Dr. HERMAN WOLF	423
Gedichten door A.J. MUSSCHE.	25
Gemeenschapsmoraal door JUST HAVELAAR	241
Gestorven Kind door JO OTTEN	313
De Gids door MAXIM GORKI	401
Grensgebied door JUST HAVELAAR	409
Hölderliniana door JOH. SLAUERHOFF	274
Iets nieuws in 't Westen door JUST HAVELAAR	429
In Memoriam Hugo Ball door NICO ROST	125
In Memoriam Dr Willem Royaards door EDUARD VERKADE	194
De Intellectueelen en de Moderne Oorlog door B. DE LIGT	305
Is Kunst een zaak van beheren? door DOP BLES	373
Jaaroverzicht van ‘De Stem’ door DIRK COSTER.	129, 196
Jud Süsz door JOH. SLAUERHOFF	148
Kamp met den Daemoon door URBAIN VAN DE VOORDE	347
Een Keizer van den Staat Gods door Dr. MENNO TER BRAAK	98
Het Laatste der Geuzenliederen door DIRK COSTER	33
De Laatste Zorgen door J.P. ZOOMERS-VERMEER.	276
Levensbericht van Ingenieur Ewno Azew door NICO ROST	171, 259
Maupassant door H. BRUGMANS	18

Moer door ANDRÉ GIDE 214, 321 435

Napoleon en de Moderne Mensch door DIRK COSTER 183

Een Nieuw Boek van André Maurois door Dr. J.F. OTTEN 340

Een Onbekend Sonnet van Vondel door DIRK COSTER 456

Ook een Bloemlezing door URB. VAN DE VOORDE. 76

Het Oordeel door J. Welders. 81

Op het Verongelucken van Doctor Roscius door JOOST VAN DEN VONDEL 455

De oude Wiking door STIJN STREUVELS 1

Over de Leegte der Fantaisie door JUST HAVELAAR 29

Storm over Europa door DIRK COSTER 464

Het Portret bij de Antieken door JUST HAVELAAR 161

De Reporter van de Bastille door NICO ROST 299

	Blz.
De Terugblik door Dr. JOH. TIELROOY	41
Thomas Mann over de 19e Eeuw door DIRK COSTER	147
Tooneel door DOP BLES	158, 236
Tusschen de Tijden door H. VAN ELRO	460
Valéry Larbaud door Dr. J.F. OTTEN	68
Van Boetvaardigheid door JOANNES LUIKEN	96
Van op een Brug door A.J. MUSSCHE	213
Vernieuwing van het Socialisties Denken door W. BANNING	188
Een Vers van Anthonie Donker door DIRK COSTER	145
Het Verraad van Meneer Benda door A.F.C. VAN OVERZEE.	385
Vlaamsch Erts door Hk. BRUGMANS	151
Het Werk der Filmliga door ELISABETH DE ROOS	394

Boekbespreking:

Allex. Kollonkay Wege der Liebe door H. MARSMAN	160

De oude Wiking
door Stijn Streuvels

't Geen hier verteld wordt is gebeurd in de landstreek waar de winden waaien over een eeuwigen nacht vol duisternis.

Nooit een held leefde zoo lang als de oude Starkadr. Naar het zeisel moest hij oorkomstig zijn, niet uit de bewoonde menschenwereld, maar uit de onbekende verten waar reuzen wonen, - geboren als zijne weerga ginder: met drie paar armen en even zooveel beenen aan zijn lijf. Thor, de dondergod, zou hem uit afgunst, twee paar beenen en armen afgescheurd hebben, en alzoo moest Starkadr zijne menschelijke gedaante krijgen. Maar behield evenwel zijne ruwlokte ziel, zijne tien voet hooge gestalte en plooide en kraakte krijgers die elders door niemand te overwinnen waren.

Met hardvochtige wikings bevoer hij langen tijd de wilde zee, doorliep onbekende streken, en leidde zijn mannen op stoutmoedig avontuur. Doch eindelijk kwam de oude dag met de begeerte naar rust. Hij landde aan op Denemarkschen grond en begaf zich naar 't hof van koning Froth.

- Koning, hier is Starkadr: geef hem een stuk land van uw rijk, dat ik houden zal als trouwe leenlaat.

- Er en is in heel mijn rijk geen stuk land groot genoeg om Starkadr op te houden, meende koning Froth. - Blijf aan mijn hof, en kweek mijn kinders op, mijn zoon Ingeld, die moet koning worden, en Helga, mijne dochter.

Maar Froth viel door verraad op een feest waarheen de Saksen hem hadden gelokt, en Ingeld regeerde op

Denemarken. Hij had niets van zijn vader, en hield meer van hofschenkers, keukenmollen, kleertooi, hansworsten en fluitspelers dan van krijgsvolk en wijze raadsmannen. Froths hovelingen gromden mistevreden, en in den ouden Starkadr vunsde wrok - hij grinnikte tusschen de tanden: - Dat is nu het leven bij de jonkheid! 't Verhemelte smeren met fijnen kost, gouden en zijden kleeren, vrouwvolk pootelen, en leute maken met zottepraat van speelmans. En koning Froth, door verraad vermoord, blijft ongewroken. Tot Ingeld sprak hij:

- Wat hebt gij uitgericht sedert gij met de kroon op 't hoofd loopt? Waar zijn uwe daden, uwe overwinningen? Welke landstreken hebt gij ingepalmd? Welken buit vergaard? Wat voor voldoening hebt gij gehaald op de moordenaars uws vaders? Toon maar eens de litteekens van uwe wonden. Tel op 't getal vijanden door uw zweerd verslagen. Waar zijn de heldendaden die gij volbracht hebt als opvolger van uwe voorvaderen? 't Schaamrood schiet mij over 't gelaat als ik aan tafel zitten moet naast lafbekken en losbollen, en nergens waar mijne oogen rondzoeken, den blik van een moedige ontwaren kan. Nooit, maar nooit, Ingeld, zullen de eerbare barden, de skalden die de deugden onzer vaderen bezongen hebben, uwen naam willen uitspreken, nooit zullen de kleine kinderen onzer zonen weten of vernemen dat Ingeld koning is geweest.

Na die uitspraak verliet hij Denemarken en trok Zweden in, naar Upsala.

Veel jaren verliepen, en Helga, Ingelds zuster, werd ten huwelijk aangezocht.

Onder de mededingers bevond zich een Noor van edele afkomst, met name Hroar; schoon van voorkomen, treffelijk, en rijk aan bezittingen. Hij verscheen te Lejre aan 't hoofd van een prachtigen stoet; de zeilen zijner vaartuigen waren met gouddraad doorvlochten; de masten verguld, het takelwerk van zijde; een menigte speellieden

had hij aan boord, en over 't zeevlak weergalmde 't van zoete geluiden; de manschap was uitgedoscht gelijk edellieden, op hunne kleederen, hun gordel, het handvat hunner wapens schitterde 't goud.

Koning Ingeld ontving den Noor met veel vriendschap.

- Hroar, hartelijk geern geef ik U tot vrouw, Helga, koningsdochter en zuster, de liefelijkste bloem van mijn domein; maar buiten u hebben anderen om haar geworven, en Helga krijgt ge, op voorwaarde dat gij aanveerdt hen te bevechten naar hun wil; alzoo eischen 't de geplogenheden.

- Ik ben gereed, sprak Hroar, te bevechten om 't even wie mij uitdagen zal.

Toen leefden er aan Ingelds hof negen broeders, bij een ieder boven alle anderen vermaard om hunne macht en hunne botheid; de oudste hiet Aslak; tevergeefs had hij om Helga's hand gedongen; wreedaardig was zijne afgunst, en onverbiddelijk zijne woede. Zoo gauw Hroar uitgesproken had, kwam hij vóór hem staan.

- Koning, naar de gebruiken het veroorloven, daag ik den Noor uit in mijn naam en in naam mijner acht broeders, ten strijde, en indien het u gevallig is, willen wij op den stond in 't harnas gaan.

Doch de koning:

- Aan mij is het den dag te bepalen. Zie 't geen ik besloten heb: Hroar zal Helga mijne teergeliefde zuster, ten huwelijk ontvangen, en daags na de bruiloft, zal hij uw man zijn voor den strijd waartoe gij hem uitdaagt.

Toen ging men aan 't schikken voor het huwelijksfeest, schoon, wijdsch, met een menigte potsenmakers, dansers en speeltuigmannen, want koning Ingeld hield boven alles van feestmalen en schitterende gelagen. Overal ontstond er volle vroolijkheid en plezier. De verloofden uitgezonderd, die tegen eigen wil, een treurig wezen ophadden om reden der kommernis die hun gemoed bezwaarde.

- Helaas! mijn lieve, zuchtte Hroar, zult gij al weduwe

worden van af uwe bruiloft? Zekerlijk en vrees ik geen enkelen krijger, al ware hij boven mijne mate; maar hoe zal ik negen krachtige en bedreven tegenkampers weerstaan? Hoe zal ik levend uit die vechtpartij komen?

- Heere, wist Helga te antwoorden, ge zult er uw leven bij inschieten is 't dat gij naar mij niet luistert en handelt naar mijn inzicht. Eén enkel man bestaat er die u in deze zaak met voordeel helpen kan; en doen zal hij het, want van mij houdt hij danig, op zijne manier, zonder verteedering maar in eerlijkheid. De man die koning Froth trouw is gebleven, de oude Starkadr, hij woont in Zweden, te Upsala. Ga hem zonder uitstel vinden, ik heb trouw in 't geen hij u aanraden zal.

Hroar spande 't zeil in zijn vlugste snekke, vloog naar Zweden toe, en reed in alle haast over de baan naar Upsala.

Aan de poort der stad nam hij een zijner gezellen alleen, gaf hem zijne bevelen, en zond hem vooruit naar Starkadrs woonstede.

De oude Wiking zat zich te verzonnen, Skum zijn zweerd glinsterde naast hem, alhoewel het sedert langen tijd iets als een nutteloos wapen geworden was; zijn witte baard vlotte hem over de borst; zijn asem blies hard door de neusgaten; zijn knokige handen omgrepen de gezwollene en pijndoende knieën.

Hroars afgezant sprak hem aan:

- Heere, 's konings Froths dochter Helga, uwe leerlinge noodt u uit tot hare bruiloft, en verzoekt u zonder uitstel bij haar te komen, om u de verschuldigde eere te bewijzen evenals aan haren tweeden vader.

Bij die toespraak schoof Starkadr met geweld zijn schemel achteruit en antwoordde driftig:

- Vraag aan uwe meesteres of zij Starkadr neemt voor een hansworst, een harpenschreper op lucht uit naar een onderdak en eenen maaltijd. Ware 't niet dat gij den geeerden naam van koning Froth uitgesproken hebt, ge

zoudt reeds gestraft zijn omdat gij mij zulk eene beleedigende boodschap brengt.

Hij joeg hem weg. Toen Hroar zijn dienstknecht en de ontvangst bij Starkadr vernemen moest, liep hij naar den ouden krijgsman, groette hem beleefd en sprak:

- Verschooning, doorluchtige wiking, voorden misgreep dien ik beging; aan mij was het, aan den toekomstigen gemaal van prinses Helga, u de eerste de woorden en wenschen van Froths dochter over te brengen. De jeugd, de onervarendheid misleiden de besten; niets echter kan de hoogachting verminderen die ik voel voor een man beroemd onder al de mannen van 't Noorden. Weet nu dat ik die reis heb aangegaan niet om u uit te noodigen tot verachtelijke plechtigheden, uwer aanwezigheid onwaardig, maar om u te verzoeken mij bij te staan in het strijdperk, 't zweerd in de vuist, den helm op het hoofd, het schild aan de zijde.

Hij vertelde hem Aslaks uitdaging. Starkadr hoorde hem aan tot hij uitgesproken was, onderbrak hem niet, en toen hij gedaan had, zegde hij enkel:

- Welken dag is 't? Op welke plaats?

En wanneer Hroar 't hem had uiteengedaan.

- Goed, keer terug en wacht.

Hroar kwam weer te Lejr. Den uchtend der bruiloft brak aan zonder dat Starkadr verschenen was. Op 't uur van het feestmaal drongen de genoodigden aan langs de tafels beladen met vleesch, brood en vruchten, onder hen Aslak en zijne broeders; ze scheerden den gek luidop met den kampstrijd van morgen, verkondigden en bezongen op voorhand hunne overwinning, riepen hun misprijzen en spot uit naar Hroar:

- Eet en drink uw volte, Noor, want gij zult uw kracht kunnen gebruiken. Morgen, met 't krieken van den dag, zullen we u afwachten in 't Rolingveld; 't is er stil en we worden er door niemand gestoord. Eet en drink en slaap den komenden nacht, gelukkige bruidegom!

Zij loechen een kwaadaardigen lach. Hroar veinsde zijn vroolijkheid op hunnen praat:

- Lach, Deen, eet en drink op uw gemak. Morgen, bij 't krieken van den dag, in 't Rolingveld, zal er voor u danige verbazing zijn en grooten rouw: want tot uw schande, zal ik er niet alleen staan.

Maar zij scholden hem uit voor snoever, en Hroar, die zijn schoone bruid aankeek, voelde de hoop wegsmelten en de droefheid aangroeien in zijn hart.

Maar ongeveer midden 't feestgelage, drong Starkadr de halle binnen; met zwaren tred stapte hij tusschen de rangen, stiet tafels weg, smeet met ruwen ruk degenen aan kant die zijn weister belemmerden, en de klachten beantwoordde hij met slagen en beleedigingen. Alzoo tot aan de eeretafel stapte hij door, en zonder een woord te spreken of iemand te groeten, nam hij plaats aan Helga's zijde.

Velen herkenden hem, bedwongen hun gramschap, maar de negen broeders stonden teenegader op en begonnen hem aan te vallen met woedende scheldwoorden en wilde gebaren. Starkadr keerde zich naar hen om:

- 't Dunkt mij de honden te hooren bassen. Eila! let er op om beter uwe tong in bedwang te houden.

Aslak schreeuwde:

- Wie is die oude zot, die ongesnoekte doolaard? Weet hij niet dat hij stinkt, dat zijn baard krielt vol ongroei, dat zijn ledematen van droog hout zijn, en zijn gelaat afschuwelijk van uitzicht? Wat richt hij hier uit in treffelijk gezelschap van edellieden? De ellendeling, moet hij niet gestraft worden voor zooveel onbeschaamdheid?

Starkadr spuwde op den grond:

- Met hoevelen zijt ge? Negen broeders, zegt men mij, allen machtige en onverschrokken knapen. 't Is in der waarheid een jammerlijke zaak dat uw moeder zoo tijdelijk opgehouden heeft kinderen te dragen, want geern hadde ik den strijd gevoerd met de anderen terzelfder tijde als met de negen die daar zitten.

Aslak en zijne broeders begrepen toen dat zij met den krijger te doen hadden waarmede Hroar hen bedreigde; stilletjes gingen ze zitten, opeens bedaard geworden en ongerust, na te denken 't geen ze kwamen te hooren.

Tegen den avond werden de gehuwden naar hunne kamer gebracht. Starkadr volgde hen met den stoet mede tot op den drempel, en daar vroeg men hem waar hij den nacht wilde overbrengen. Zonder antwoorden, trok hij de deur dicht achter Hroar en Helga; daarna, zijn zweerd trekkend, duwde hij het in den weeg en stelde het als een staaf tegen de gesloten deur. Dit gedaan zijnde wierp hij den mantel op den grond, ging er op liggen en viel aanstonds in slaap. Toen Hroar 's anderen daags wakker werd, sprong hij 't bed uit en liep naar 't venster om er 't behang weg te trekken - hij zag dat het nog nacht was. Helga rustte mollig op de legerstede; Hroar nam haar in de armen, kuste haar op den mond; zij omhelsde hem eveneens, en daar de dag draalde, vielen zij weer in slaap.

Maar Starkadr was met 't eerste priemen van den uchtend te been, veerdig voor Hroars teeken. De tijd verliep: geen gerucht te vernemen in de bruidskamer. De oude krijgsman opende de deur en zag de verliefden in elkanders armen liggen slapen. Gedurende eenige oogenblikken staarde hij hen aan, aarzelend, met verontweerdiging en misnoegen; daarna, traagzaam schudde hij het hoofd:

- Waarom hunne rust gestoord? De jonkheid is geschapen voor de liefde zoowel als voor den strijd. Starkadr zal degenen niet ontwekken die vanzelf niet kunnen wakker worden op het uur van de daad; hij zal niet dulden dat men hem verdenke bang geweest te zijn om alleen naar de afgesproken plaats te vertrekken.

Hij verwijderde zich, verliet het paleis. De ijzige morgenwind zweepte zijn gelaat en deed zijn langen baard wapperen. Uit de lucht zimperde eene bleeke klaarte; dikke sneeuw overdekte den grond en wischte alle dingen uit. Het Rolingveld lag op korten afstand der stede, aan den

voet van een heuvel. Starkadr bereikte dien heuvel langs den kant die aan 't Noorden bloot lag en gestriemd door winterschen wind; hij keek rond zich, en zag tot aan den einder niets dan de wijde verte wit en verlaten. En nadenkend over de spotredens welke gister zijn ouderdom en 't uitzicht zijner gebrekkigheden hem op zich hadden getrokken, schoot hij in eenen lach.

- Die jonge gasten lijken mij wel gek. Wat zijn ze, vergeleken bij een man van mijn soort? De een, na zijn minnenacht, is neergeveld door den slaap: de anderen, zonder twijfel verschrikt voor de morgenkou, durven niet naar buiten komen. Zij verdienen een harde les.

Toen ontkleedde hij zich heelegansch lijk hij 't gedaan hebben zou een zomerdag onder drukkende hitte; en hij ging zitten in de sneeuw, 't gelaat naar 't Noorden gekeerd. Op een struik had hij zijn scharlaken mantel gespreid, opdat niemand denken zou dat hij zich verdoken hield; van heel ver lag die mantel te blekken gelijk aan een bloedplas op een schoon wollen weefsel

Aslak en zijne broeders, door eenige knechten gevolgd, kwamen op uit de tegenovergestelde richting. Gevolglijk hielden zij stand op de andere helling van den heuvel, en om hunne vijanden op te wachten, kozen zij een plaats op die goed beschut was tegen den wind. De knechten raapten hier en daar droge takken en ontstaken een groot vuur waaraan de krijgers de verkleumde handen en voeten kwamen warmen. Daar de tijd verliep, sprak Aslak tot zijne gezellen:

- Ga zien boven op den heuvel en is 't dat gij iemand ontwaart, haast u ons te verwittigen.

De man klom op de hoogte en keerde weldra terug met de mare:

- Ik heb een zonderling vertoon aanschouwd: op de sneeuw, in den wind, een oude man die daar zit; zonder een zier kleeren aan en blootshoofds; naast hem is een roode mantel wijd opengespreid. Heeren, het is een krank-

zinnige of een verlatene zieke. Wat hebt gij uitstaans met hem? Dat hij sterve gelijk hij het verkiest.

Doch de broeders horkten niet naar hem; genaderd zijnde, herkenden zij Starkadr en stonden verslagen.

- Zulk een gelijkt waarlijk aan niemand. Zekerlijk heeft men ons van hem honderden buitengewone dingen verteld; maar 't geen we hier voor oogen hebben, gaat alle mate te buiten. Hij is ongevoelig voor koude terwijl wij te bibberen staan in onze lederen hozen en zware mantels. Voorzeker is hij de zinnen kwijt; uit oorzaak van zijn hoogen ouderdom. Belachelijk is 't dat hij ons tot den strijd uitdagen wilde.

Zij omringden hem en zegden:

- Oude man, gij zijt alleen gekomen uit snoeverij en ijdelen pronk. Het steekt ons tegen om van onze overmacht misbruik te maken; wij willen u bevechten man voor man en niet allen tegelijk.

Starkadr stond op, en terwijl hij de kleeren aanschoot, zegde hij:

- Evenals honden hebt gij mij aangeblaft. Ik sla in den hoop als de honden blaffen.

Bij die beleediging trokken zij de wapens; de schilden tegeneen geschaard, vormden zij een muur waar de zweerdpunten uitstaken rond den ouden wiking, en zij bestookten hem terwijl zij verschrikkelijke kreten uitwierpen.

Neen, nooit was er zulk wreeden kampstrijd te zien. Starkadr zwaaide Skum zijn zweerd, rechts en links, overal ineens. Wat een prachtige bezigheid! De schilden waren doorboord, de helmen gespleten, de maliënkolders gescheurd; in der strijders borst gaapten roode gabben; de oogen puilden uit hun hoofd, tanden vlogen uit hun mond; 't bloed spatte over de sneeuw als een dauw. Welhaast lagen zes lijken uitgestrekt 't een naast 't ander. De oude Starkadr was aleens niet geraakt; hij week achteruit om te herademen; maar de drie overlevenden sprongen op hem toe in razernij; Skum doorkorf schouders, brijzelde

schedels, verbrak de sterkste harnassen. Aslak alleen stond nog overeind vóór den grijsaard, en ze vochten voort, met altijd nieuw ontstoken woede. Eindelijk kreeg Aslak een slag met zulkdanig geweld toegebracht, dat hij in tweeën gespleten was tot aan den gordel. Ongeveer op 't zelfde oogenblik wankelde Starkadr en viel; 't bloed ontvlood hem langs zeventien wonden en de ingewanden hingen hem uit het lijf.

Dood van den dorst, kroop hij naar eene beek op enkele passen afstand; maar Aslaks eendlijke romp lag er in 't water, een purpere vloed stroomde tusschen de twee besneeuwde oevers. Starkadr wendde zich af met walg, en de laatste krachten inspannend, kon hij eene rots bereiken waarop hij zich neerstrekte, geheel ontdaan, blind en jaagbalgend. Terwijl hij daar lag, lijdend en in doodsnood, kwam een reiziger te naargange, die eene kar voerde; hij ontwaarde den oude uitgestrekt op den steen.

- Heere, hebt gij geene hulp vandoen?

- Misschien wel, zegde Starkadr.

- Ik zal u geern bijstaan, u op mijn karre laden en naar de stad brengen. Maar wat zal mijn loon wezen?

- We zullen er straks over spreken, als ge mij eerst zegt wie ge zijt, van welke sibbe gij deel uitmaakt, en welk uw rang is.

De voorbijganger antwoordde:

- Ik ben belastinggaarder. Ik trek van dorp tot dorp, heffe de taliën en straffe degenen die hunne schuld niet betalen.

Starkadr deed alle moeite om recht te geraken en sprak met groote verbolgenheid:

- Ga-uwen-gang! Leven van 's volks ellende, arme lieden achternazitten, hen aanklagen bij den rechter, dàt is uw hatelijk ambacht. Ik laat me niet bijstaan door een boef van uw soort. Ga-uwen-gang en mijd-u dat mijn arm niet forsig genoeg meer is opdat gij u beklagen zoudt over uwe vermetelheid.

De man zette zijn peerd aan en vluchtte weg.

Korts daarop, kwam een ander en bood ook zijne diensten aan. Starkadr hem ondervraagd hebbend, antwoordde deze:

- Mijn wijf is slavin en ik werk als daglooner om haar los te koopen. De helft der noodige som heb ik reeds bijeengegaard.

- Vervolg uwe wegen, schreeuwde Starkadr hem toe, en steek geene hand aan mij. Ik wil niets te maken hebben met iemand die een schandalige koppeling heeft aangegaan. Indien gij gesteld geweest waart op uwe eer, dan zoudt ge een vrije echtgenoote gekozen hebben.

Later kwam eene vrouw voorbij, schraal aangekleed met een pijlaken mantel; door medelijden getroffen, boog zij over den grijsaard, en doopte zachtjes 't bloed uit zijne wonden. Doch Starkadr duwde haar weg:

- En gij, wie zijt ge?

- Heere, ik ben maar een slavin: aan den naastbijen molen, plet ik het graan onder den steen.

- Hebt ge kinderen? vroeg Starkadr.

- Ik heb een klein meisje, nog aan de borst, een kind schoon als de dag.

- Als 't zoo is, zegde Starkadr, laat den oude sterven en keer naar huis; het kind ligt te jammeren en wacht de borst die het voeden moet.

Dan kwam een ander man in een rijtuig; hij was jong, deftig van uitzicht, aangekleed en 't hoofd bedekt met bont. Hij stapte uit en haastte zich tot bij Starkadr, en op diens vragen antwoordde hij:

- Ik ben boerenzoon en zelf landbouwer.

- Kom bij, zegde Starkadr, en verleen mij uwe hulp. Vroeger zou zulk een povere heldendaad me slechts een oogenblik flauwte gekost hebben, maar de jaren zijn me de baas geworden. Jonkman, ik dank u en wensch u geluk: geen staat is eerlijker dan de uwe: geen mensch is beter dan de zoon van den landbouwer die den bodem

vruchtbaar maakt. Vernedering en bedrog zijn u vreemd; aan niemand zijt ge 't brood verschuldigd in uwe schapraai; uwe nachten zijn rustig, uwe dagen helder. Tot een aandenken en als getuigenis mijner tevredenheid, zult gij dezen scharlaken mantel nemen; hij is de uwe; op uwe schouders zal hij in deftigheid gedragen worden.

De landman stelpte 't bloed dat den grijsaard besmeurde; met sneeuw zuiverde hij de wonden, stak de uitpuilende ingewanden weer op hunne plaats, en om ze op te houden, miek hij een gordel van wissen dien hij rond Starkadrs buik snoerde. Daarna wekte hij hem op met een geestrijken drank, heesch hem in het rijtuig, en traagzaam, voerde hij hem naar 't kasteel van koning Ingeld.

Wanneer Hroar en Helga nu eindelijk hun slaap verdreven hadden, was het uur ver gevorderd; tevergeefs zochten zij naar Starkadr.

- Wee-mij! riep Hroar. Ik heb geslapen in plaats van te strijden. Hoe zal ik voor Starkadr verschijnen, bij zijne terugkomst, is 't dat hij als overwinnaar uit den slag komt? En, indien hij er sneuvelt, hoe zal ik geoordeeld worden? Helga antwoordde hem:

- Vriend, zonder u, evenals met u, zal hij overwinnen; een heel leger kan hij verslaan. Maar vergeet niet dat hij razende gram zal terugkeeren, u hoonen, ongeduldig om dengene te straffen die in de rust en den lust eene heilige verbintenis vergat. Geloof mij, kerm niet en wacht u wel hem een lafhartig wezen te vertoonen; ontvang hem met moed, verdraag zijn blik zonder schroom en houd uw zweerd gereed. Want de oude Starkadr waardeert de dapperen zoowel alsdat hij de zwakkelingen en de bloodaards haat.

Starkadrs woede was inderdaad geweldig. In het hof van 't kasteel sprong hij uit het rijtuig alsof hij nooit gekwetst ware geweest, alsof hij over 't heele lijf niet gekneusd ware geweest. Hij liep naar Helga's kamer; stampte de

deur in. Hroar greep zijn zweerd, en toen de oude op hem toetrad, gaf hij hem een slag die afschampte op den helm en hem het oor verscheurde. Maar terwijl hij den aanloop nam, bemachtigde Helga een schild en beschutte Starkadr: Hroars tweede slag was zoo geweldig dat het zweerd het schild in twee stukken splette en een halven voet diep in den grond stak.

- Dat is goed! riep Starkadr. Ik zie dat ge geen truntebaard zijt en dat uw arm zwaar weegt; ik ben overtuigd dat ge ginder in uw voordeel zoudt gehandeld hebben. Helga is de uwe, gij hebt haar met eere veroverd.

En hij ging slapen. En zoo was zijne gesteltenis dat zijne wonden gauw genezen gerochten.

Wanneer hij nu tot den uitersten ouderdom gekomen was, begon hij geweldig te klagen:

- Helaas! zal ik nu gerust in mijn woonst moeten sterven, gelijk een man van gemeene afkomst? Is er geen zweerd dat genoeg snijdt, geene speer scherp genoeg om mij te zenden waar ik aan Odins gastmaal mag bijzitten? Schande over mij! Eene dood zonder roem staat mij te wachten; de versleten wijgman zal voor altijd vermengd geraken met kooplieden, slaven en verkenshoeders.

Maar hij was gebrekkig geworden, en zijn roep van geluk en kracht zoo groot, sedert lang, dat niemand hem hadde durven aanvallen of zijne gramschap uitlokken.

Toen besloot hij de plaats te verlaten waar eene ongerechtige dood hem kon verrassen. Zekeren dag hing hij al 't goud dat hij bezat, aan den hals, nam twee zweerden onder den arm, en gebogen over zijne krukken, vertrok hij op goed geluk.

Van land tot land van dorp tot dorp ging hij, op zoek naar iemand die met hem twist zou aangaan en hem het eind bezorgen dat hij verlangde; voorbijgangers schold hij, daagde hen uit, mishandelde en bespotte zijne vrienden, - hij dompelde verschrikkelijk en beklagenswaardig; en in

elke streek ontmoette hij overal dezelfde bezorgdheid, vereering en goede wenschen.

Daar hij zekeren avond over het Rolingveld stapte, ontmoette hij een jonkman die van de jacht terugkeerde, met grooten nasleep van jachtmeesters, peerden en honden, heel de breedte van den weg innemend, en die veel stof opjoegen; de troep was opgewekt en woelig, want de vangst was gunstig geweest.

Starkadr die pijnlijk voortsukkelde op zijn krukken, legde niet aan om plaats te maken, zoodanig dat de meester, twee zijner knechten bijroepend, hun zegde:

- Wat wil die bedelaar met zijne stoutmoedigheid? Zal hij voor mij uit den weg niet gaan! Drijf uwe peerden recht op hem af, om hem te verschrikken en uit den weg te stooten.

De knechten gehoorzaamden; maar Starkadr zwaaide zijne krukken en miek er zoo krachtig gebruik van, dat de twee ruiters uit den zadel vlogen en neergestrekt bleven liggen, buiten bezinning.

De jager naderde vol verbazing:

- Hoe heet gij, die zoo duchtig schermt, en beter omgaat met hout dan anderen het kunnen met staal?

Starkadr antwoordde:

- Ik ben te oud, gij zijt te jong opdat we kans hebben zouden elkander te kennen. Onder uwe voorvaders is er wellicht een die den naam van Starkadr heeft hooren uitspreken.

- Roemwaardige Starkadr, aan elken rechtgeaarden mensch is uw naam vertrouwd van zijne kindsheid af. Hader, zoon van Hlennes, biedt u zijn groet en hulde.

- Wat zegt-ge, jonkman? Beweert ge niet dat Hlennes uw vader was? Dan vergiste ik mij daareven; want, indien het waar is dat uw gelaat den eersten keer voor mij verschijnt, dan is dit van Hlennes in mijn geheugen gegrift; eertijds heb ik uw vader vriendschap toegedragen; trek voor trek gelijkt gij hem. En het moet wel dat mijne oogen

bijna uitgedoofd zijn, om mij niet aanstonds uwe oorkomst openbaard te hebben.

Hij voegde er bij:

- Bij onze laatste samenkomst was uw vader den schedel gekloven tot aan de wenkbrauwen, en Skum, mijn zweerd, er zoo diep ingedrongen, dat ik met den voet op zijn voorhoofd duwen moest om het er uit los te krijgen.

Hader antwoordde:

- Rond dien tijd was ik amper geboren. En men heeft me verteld, inderdaad, dat mijn vader door uw zweerd gevallen was, in een rechtmatigen strijd.

Bij die woorden bloosde Starkadr; zijn blik ontstak in woede; en met schelle stem riep hij uit:

- Ziedaar dus alles wat mijne ontmoeting in u verwekt? Deemoedig groet gij mij, bewijst mij hulde, en 't verhaal der vaderlijke nederlaag is in uwe herinnering vermengd met de fabels waarmede uwe voedster u wiegde. Ha! ik wist het: in 't rijk van Denemarken is alles nog slechts ondeugd en onverstand.

En daar Hader zwijgen bleef:

- De jongelieden zijn lamlendig en laf: hunne armen staan open en hun mond glimlacht, en zij verkwisten zoete woorden voor hun ergsten vijand. En als zij op hunne baan den moordenaar hunner sibbe ontmoeten, buigen zij het hoofd, wenden de blikken af en staan op den mik of ze niet haastig zouden wegvluchten.

Hader werd bleek:

- Zwijg, oude, en dwing me niet te vergeten dat uwe haren wit zijn en uwe beenen u niet meer dragen kunnen.

- Uw bloed spreekt, zegde Starkadr; alle waardigheid is niet dood in u. Dat bevalt me, en 't bevalt me eveneens dat uwe leeftijd een eerbiedwaardigen en gebrekkigen krijger, hoffelijk behandelt. Daarom is 't dat ik, Starkadr, die nooit iemand en smeekte, u verzoek, en als eene genade van u eisch: sedert lang haak ik naar 't eind van mijn vervelenden ouderdom; niemand gewaardigt zich mij daarin

te verhelpen, - ik stel mijne hoop nog slechts in u. Indien gij den ouden Starkadr eenige bewondering toedraagt, gun mij het eind dat ik inroep; denk er ook aan dat gij uwen vader wreken zult; denk er aan dat uw kinderlijke plicht daarmede zal volbracht zijn.

Hij miek den zak los aan zijn nek waarin 't goud geknoopt was.

- Dit is mijn erfdeel; 't wordt het uwe als vergoeding en belooning voor uwe weldaad.

Hader antwoordde met smart:

- Dat uw wensch geschiede.

Hij sprong uit den zadel en trok het zweerd uit de scheede maar Starkadr hield hem tegen:

- Als er een staal is in staat Starkadr te dooden, dan is het Skum, mijn goed lemmer. Omgrijpt het met vaste vuist; wanneer ik het hoofd buigen zal, moet ge mij in den nek slaan. En vooral niet beven, geefden slag niet te zwak, want 't is kwestie dat ge mij 't hoofd van den romp slaat. En ik wil u iets leeren, ik wil u wijsmaken een toovergeheim waarvan ik de kracht heb beproefd: is 't dat gij, nipte na den slag, een sprong kunt doen tusschen mijn hoofd en mijn lijf, eer 't een of 't ander op den grond neervalt, dan zullen uwe beenderen en uw vleesch zoo hard worden, zoostevig, dat gelijk welk staal ook, ze nog kunnen schenden; gij zult onkwetsbaar zijn, ongevoelig, uitverkoren voor eene roemrijke toekomst. En nu vooruit, Hader, Hlennes' zoon! Gelijk hij 't gezegd had, boog hij de hooge gestalte, reikte den langen nek. Hader, met beide handen Skum omgrijpend, het zware zweerd, het onoverwinnelijk zweerd, sloeg uit al zijne macht.

Het hoofd rolde in 't gras; en de knechten die er rond gedrumd stonden, zagen den mond van den ouden krijger de aarde bijten en verscheuren, zijn woeste ziel uitbrakend.

Maar tegen Starkadrs raad in, sprong Hader niet tusschen het hoofd en het lijf; hij sprong niet, omdat hij vreesde

dat de held, zijn eigen wraak bevroedend, voorgenomen had, stervend zijn aanvaller te verpletteren onder 't gewicht van zijn eendlijk cadaver.

Heel dichtbij, in 't Rolingveld werd de oude Starkadr onder een verheven terp neergelegd. Daarna nam Hader, Hlennes' zoon, het goud, hij nam ook Skum, het edel zweerd, riep zijne mannen bijeen, en vervolgde zijnen weg. Men vertelt dat, wanneer hij de brug der Rolingbeek overstapte, Starkadrs zweerd uit de scheede gleed en in den stroom viel, in 't diepe, stille water.

Men vertelt eveneens dat, bij klare maannachten het zweerd op wondere manier te blinken ligt op den grond van 't water. Maar dat degenen die 't beproefd hebben het er uit te halen, slechts zand en wier meehadden.

Maupassant
(De jaren van Bel-Ami)
door Hk. Brugmans

Het is een verwonderlijk feit, en dat zeker wel waard is, duidelijk in het licht gesteld te worden, hoe Maupassant in dit, een van zijn beste boeken, en dat hem ook zijn meest geliefde werd, als het zwaartepunt een mensch koos, die hem klaarblijkelijk geheel onverschillig is.

Dat een romancier met wassende, duidelijke afkeer een hoofdfiguur tot relief brengt, als het levend gegroeide beeld van een fout, die hem in het bizonder gehaat geworden was - er is niets zeldzaams in. Men hoeft er die onvergetelijke bladzijden maar voor te lezen, waar de oude Grandet ons, als in grof hout wordt uitgekerfd.

Talloos in litteratuur zijn ook, ter anderer zijde, de gestalten, die, nu meer, dan minder, de directe nakomelingen zijn van des schrijvers eigen denken en twijfelen. Zoo is Shakespeare's bedevaart naar de dood te volgen langs de vele rustkwartieren, waar hij zichzelf voor zich openspreidde, en een rekening opmaakte: Romeo - Prince Henry - Brutus - Hamlet - Macbeth - Timon - Prospero. Ik heb hier slechts de sterkst markante figuren genomen, maar toch zal er wel geen zijn om te ontkennen, bij voorbeeld hoe Othello's lichtgeloovige wantrouw in het leven, diep woelde in de Shakespeare van die dagen. Of dat de ontboeide Prometheus is opgeroepen als de vleeschwording van Shelley's eigen wijde onderdrukkings-bezetenheid.

Maar zelfs al laten we zulke krasse affiniteiten daar, hoe vaak bemerken we niet met verbazing, dat zelfs een, voor

vreemde oogen vrij onbeduidende figuur, ons toch met een stille, dikwijls nauwlijks aanwijsbare, maar daarom niet minder wezenlijke - een zachte, even trillende teederheid geteekend wordt? Hetgeen dan steeds weer bewijst dat een zulke niet louter vreemdeling gebleven is aan den auteur, die hem concipiëerde wellicht als iets buiten zich. Zoo is de gestalte van Sylvestre Bonnard, de vreedzame kommandant der boekevesting, in oorsprong gevormd naar de contouren van de geleerde Etienne Charavay - maar eindeloos vele zijn de gedachten die we in hem vinden en die de kern van France's - niet Charavay's - wezen uitmaken. En eindigde niet de als nijdige charge begonnen en bedoelde Don Quichotte, onder Cervantes' eigen handen, als één, die deernis opvraagt om zijn te groote trouw aan een ideaal dat valsch bleek?

En zoo is het telkens de wil van den schrijver, die ingrijpt in de loop der gedachten en daden, zooals hij die zelf toch eenmaal besteld heeft.

Eens, in de jaren na de romantiek heeft het geschenen, alsof de wereld met deze zelfportrettuur, in welke graad dan ook, zou gaan breken: Leconte de Lisle hief de strijdkreet aan: geen vertrouwelijkheid voor het gemeen: het ware heiligschennis aan ons zelven. En hij sprak toen zonder twijfel een woord dat velen op de lippen gelegen had en waarvoor hem ook zijn volgende generatie dankbaar bleef, want na de volledige val van de Parnasse, blijven we een diepgaande indruk van deze denkwijze waarnemen. Zola's preoccupatie om voor koel historieschrijver door te gaan, beter gezegd, zijn angst dat men, door het gaas van zijn werken heen, hun schepper zou ontdekken, is hier, naast meer, nog een voorbeeld van.

Zoo lijkt het derhalve, dat ook Maupassant's eenige zorg was om vooral in het wagenspoor van zijn tijd te blijven rijden, als hij in Bel-Ami de overwinning van het krapuul beschrijft, schijnbaar zonder aandoening, in elk geval zon-

der een enkele sneer te plaatsen; immers hij zou, zoo zegt men, zuiver waarheidlievend hebben willen zijn: puur wetenschappelijk. En voorzeker past hij geheel in zijn eeuw, of liever, past zijn eeuw volkomen om hem, wanneer hij onder gebeurtenissen, waar ieder eerlijk man partij moet kiezen, zich er volstrekt van afhoudt, zelf het woord te nemen tot een oordeel. Deze trek was het ongetwijfeld, die Brunetière en Faguet er toe bracht in hem niets anders dan een scherpzinnig opmerker, en een getrouw reproductor te zien. De laatste ging zelfs zoo ver dat hij van hem sprak als van een ‘m a c h i n e à découper la réalité’. Ook Normandy, wiens recente werk over den meester mij direct tot het schrijven hiervan bracht, sluit zich hierbij aan. En toch is Maupassant verre van onpersoonlijk, ook niet in dit boek, dat nog minder dan alle andere, aan moreele appreciaties doet. Ik zou zelfs zeggen: integendeel, juist daarom niet. Want nergens meer dan hier vindt men, door de regels heen, de zeer particuliere wereldopvatting van den schrijver. Veel duidelijker dan in het heftige Pierre et Jean, waar hij, als het Jean aangaat, dikwijls tot ironie, soms tot hatelijkheid komt. (Maar dit even uit de schelp van onbewogenheid te voorschijn komen is, zonder twijfel, meer dan aan iets anders, hieraan te wijten: dat de goedaardige jongste niet anders te observeeren was dan in de sterke slagschaduw van de diepere, forschere oudste broer.)

Van zulke eigen inmenging echter, vinden we, zooals gezegd, in Bel-Ami, niets. Het schijnt voorkeurloos neergeschreven, althans er ontbreekt alle dadelijke aanduiding omtrent 's schrijvers eigen houding tusschen de conflicten. Maar juist deze impassibiliteit, die lang niet in haar geheel uit gewild litterair objectivisme te verklaren is, maar in veel grooter mate uit een suprême onverschilligheid met de menschen, is zoo overwelsprekend voor Maupassant's wezen, dat zich stug verschuilt achter een kille barrière van qu'est-ce que vous-voulez? C'est comme ça. En hier

hebben we het geheim van zijn amoraliteit, die dus haar oorsprong vindt in de meest volledige ontgoocheling: niet zoozeer in positivistische onpartijdigheid, maar in een sentiment van: dat de wereld te rot geworden is, om nu nog met een saneeringskuur aan te komen.

Want niet als Zola zag hij het leven als iets heroïeks, als een machtige krater van grandioze, hoewel verfoeilijke oerinstincten, en die in ieder geval het aankijken meer dan waard is - zoo verregaand was hij niet: voor hem is al dit aardsche een plek, waarvan de eigenlijke beteekenis miniem is, een onlogisch en onrechtvaardig verschijnsel, dat aan hem, die het eenmaal in juiste proporties zag, niets meer te leeren geeft. Want onveranderlijk en met wiskundige zekerheid moet er een ieder triomfeeren, die het niet te nauw neemt, wat slim is, veine heeft, en wiens geheele habitus vrouwen aan dingen denken doet, die hun echtgenooten maar liever niet willen vermoeden. Gewetenskwelling hebben dezulken niet, en zelfs een, desnoods weer snel vergeten verdriet om het inhoudsloos gebleven leven, zoeken we in deze levens te vergeefs.

Geen opwekkende visie voorwaar, en die zich ook niet laat resumeeren in oppervlakkige, schampere woorden: dat ware ook te veel eer bewezen aan de ridicule nesterij, die het hier beneden is, en waar we een aantal jaren lang onze tijd te verdrijven hebben. Niets dan een even beleefd schouderophalend aanvaarden, en dat is het al. Maar juist dit gebrek aan opstandigheid, wat sluit het een grauwe minachting in zich. Een minachting, zoo eindeloos ver van de vriendelijke, teedere mépris, waarover Anatole France spreekt, neen, een verachting, die allen omvat, zonder verder adjectief of nadere schakeering.

Zelfs in die bladzijden, waarvan we voelen dat ze meer dan alle andere, direct persoonlijk geschreven zijn, ook daar ontbreekt elke preciseerende uiting van dit, zijn geheele geest beheerschende sentiment, dat overal onder en achter vermoed wordt, maar nergens aan de oppervlakte

treedt, omdat het daar te intiem, maar vooral, te hopeloos voor was. Ik doelde hier namelijk op de beschrijving dier avondwandeling van den ouden dichter Norbert de Varenne te zamen met den karakterloozen, geestelijk geheel kleurloozen arrivist Duroy. We verwachten van oogenblik tot oogenblik, een verwijt, een uitdrukking van afkeer, een vloek desnoods, een grove invectief tegen de jonge man, die er gekomen is, en die het zeker nog verder brengen zal, ondanks, of juist door zijn nulliteit. Maar de oude man, die het leven koel is gaan overzien, weet dat er verschijnselen zijn, die hij te accepteeren heeft, hij wende zich langzaam aan alles wat hij om zich zag, en daarom spreekt hij liever maar van zijn eigen persoonlijke nooden - zijn angst voor den dood - dan uit te varen tegen de misdadige, vulgaire, banale mislukking, die de geheele wereld is. En zoo doet hij de dorre bekentenis van iemand, die alleen zijn werk - en hoe vertroebeld misschien? - heeft overgehouden, ná het groote treffen dat zijn jeugd was. Ja, hij is zelfs blij dat hij tegen iemand spreken kan, al is het tegen deze.

Norbert blijkt in vele opzichten - dus toch! - het even aangeschetste portret van den schrijver zelf. Ideaal mensch is hij overigens zeker niet: zoo zien we een oogenblik dat hij van jalouzie te lijden heeft. (Maar is hem dit wel als feil aan te rekenen? Want wat is het anders dan de angst van onder den voet geloopen te zullen worden, bij iemand, die veel vernederd werd, die heeft moeten begrijpen dat de overal te duchten eerzucht steeds nobeler gevoelens te slim af is?) Wat hiervan zij, in elk geval is hij er een, die zich verheft boven de gewone, courante, platvloersche geesten, en dat is een zeldzaamheid. Hij is een van die figuren, zooals ze bij Maupassant veel voorkomen (vader Marowsko is er nog een voorbeeld van), bij wien we een sterk, diep stroomend leven vermoeden, maar die slechts even, als een vage silhouet verschijnen, en weer heengaan, zonder dat later zelfs maar hun naam weer

genoemd wordt. Ze lijken ons belangrijker dan de vaak triviale hoofdpersonen, die daarentegen juist met zeer nauwkeurige, scherpe lijnen en vlakken worden geteekend. Maar hoe duister-weinig uitgewerkt ook, toch illustreeren ze dikwijls met een fel zoeklicht, Maupassant's desolaat pessimisme, op een wijze, die ons verbijstert. De rol van die grooteren zag hij dus blijkbaar als ondergeschikt aan hun minderen, in loondienst, zelf langzamerhand ook ingenomen wordend door de business-gedachte. Soms worden ze beroemd en gedecoreerd, maar oud altijd, en niet in staat hun geld in liefde om te zetten. Ze vreezen den dood, die de anderen door hun snelheid, hun gebrek aan inkeer niet, of nauwlijks op hun weg zien verschijnen. Ze blijven achter en hebben niet veel anders dan hun vroeger werk, dat hun verplicht tot nieuwe uitgaven. Ze krijgen grof geld voor hun minste stukje in de krant, ze hebben discipelen en worden door elke verstandige filister, ‘cher maître’ genoemd. Maar ze weten dat ieder domein voor hen is uitgekeken.

Er zijn er ongetwijfeld velen, die de naturalisten lezen om in zeker soort sexueele opwinding te geraken. Men hoeft geen Maupassant te zijn om dit grif aan te nemen. Maar nu vraag ik mij af: zou ook hij - Guy - voor dergelijke doeleinden gebruikt worden? Indien het zoo is - en dat zal wel, - hoe bar oppervlakkig moet men hem lezen. Immers nergens dan in zijn werk hangt de troostelooze eindigheid van het zinnelijke zoo zwaar in de athmospheer. - Als alle andere, wordt ook deze wrange sensatie weer nooit geheel uitgesproken, maar overal is haar realiteit beklemmend aanwezig. Eén voorbeeld uit velen: in de prikkelend sensueele beschrijving van Rachel - een prostituée à zooveel louis - wordt ons een stemming gekweekt, waarop we alles aannemelijk zouden hebben gevonden, alleen niet, juist op het hoogtepunt, een abrupt einde van het hoofdstuk, of, later, een enkel, droog, korzelig zin-

netje als: ‘Il dormait tard chez cette fille’. Maar dit is het eigenlijke besluit dan ook niet, want veel belangrijker zijn de ongeschreven woorden, die eraan vooraf gaan, in een geest van: ‘Et celle-ci non plus, ne lui apporta aucune de ces révélations qu'il avait espérées vaguement, cette fois encore’.

Natuurlijk zijn zulke verzwegen uitingen de weerglans van Maupassant's temperament en levensloop. Want deze te hartstochtelijke man, die in zijn werk, dat hem voor alles ambacht was, geen volledige levensvulling vinden kon, wiens steeds terugkeeren naar de groote wereld, die hij verfoeit, niet anders is, dan een voortdurende hoop naar de vrouw, die hem zijn leven richten zal, hij heeft het bestaan gehad van een romantische Don Juan, die verscheurd wordt door het dualisme droom-werkelijkheid, de tweespalt tusschen het nooit geheel vergeten ideaal en de gewaande verschijningsvorm, die grof en zinnelijk blijkt. Verklaarde hij zelf niet kort voor zijn krankzinnigheid dat hij nooit had liefgehad?

Men heeft hem wel eens willen vergelijken bij Vigny, maar deze kon tenminste een breede broedergenegenheid voelen voor zijn nevenmensch in smart terwijl ook hiervan bij Maupassant, in deze dagen, weinig schijnt te hebben bestaan.

En zoo begrijpen we het trieste woord van de trouwe François, die van zijn meester zeide, dat hij hem nauwlijks een uur blij had gezien.

Aldus komt ons van overal uit dit boek een persoon tegemoet, die ons meer fascineert dan hij ons aantrekt, die ons huiveren doet om zijn stugge verwerping, en we voelen ons betrokken in zijn universeele afkeer, en die geen medelijden in zich sluit, van het genus mensch.

Maar we lezen toch en we hebben nooit genoeg van dit stoere, tragische proza.

Verhaeren's De regen in het Nederlandsch herdicht door A.J. Mussche

In eindelooze draden ziept de lange regen
in strakke oneindigheid doorheen den grauwen dag
en spint aan doffe ruiten stil zijn grijze rag,
maar eindeloos, de regen,
de lange regen,
de regen.

Al sedert gisteravond druipt hij zonder eind
uit de afgesleten lucht vol gaten
ten hemel droef verkwijnd.
Hij druipt aldoor, gestaag, gelaten,
over de wegen, in ruischende maten,
over de wegen, over de stegen,
neergezegen.

Mijlen en mijlen,
die van de landen naar de voorgeborchten ijlen,
de wegen langs, wanhopig-ver gebogen,
kruipen, kuchend, zweetend van vermoeienis,
traag, als een zwarte begrafenis,
de wagens, huiven omhooge.

In de doorweekte wagensporen,
tot over de kimmen in misten verloren,
ziepelt het water heelder dagen.
De boomen en hutten schreien kil,
door regen bekletst en geslagen,
die, nijdig-norsch, niet einden wil.

De wateren, door hun doorvreten dijken,
storten over de rijpende rijken
waar drijft, in de verte, wat hooi, verrot;
de wind viert zijn toorn in de boomen bot.
Ten halven lijve in 't water, de ossen, rossig-rood,
bulken, siniester-zwaar, naar den storm en den dood.
De nacht valt neer, verraderlijk van schaûwen,
die loensch de hoeken en heesters krauwen,
en 't is altijd de regen,
de lange regen,
als roet fijn-dicht over de wegen.

Triestige sloppen, vage schim,
doodarme dorpen aan lage kim,
lamme kwartier waar de lekende goten
zijn als een kruis om uw gevels gegoten;
molens, stroef op uw heuvels geplant,
spokig-zwart met uw dreigende hand;
kapellen en torens, geslagen oord,
de regen,
de lange regen,
den langen winter u vermoordt.

De regen,
de lange regen, met zijn lang grijs garen,
met diepe rimpels, ziepende haren,
de lange regen,
alom der oude landen hoofd,
eeuwiglijk gedoofd.

Naar Verhaeren's L a P l u i e

Klaagliederen

De uit leed gerezen liedren langs de schromple wegen,
met hun versleten deun van lamme treurigheid
en oude rouw-muziek, waarin de smarten wegen,
zijn triester nog des Zondags en bij avond-tijd,
ter ure dat àl lichten en geluiden sterven.
Het dorp slaapt vreezig in. De holle klokken tampen
hun arren angst en tampen; kille, stugge erven
met droef-vermolmde luiken in de loensche dampen,
krijschen hun schrillen kreet, als menschelijk gegrijn.
En soms, uit grauwen boomgaard, kreunt een ver en zacht
geloei en wekt een huivrend weer-geluid. Het plein
wordt opgepropt met zwaar gebaarden angst en nacht.
Geen mensch. Ten lagen einder niets dan alleenigheid
en trage wolken, norsch gedamd in donkre hoopen.
En in die moeë oneindigheid van duisternis geschreid,
en in de smart van eeuwen over 't veld gestopen,
de uit leed gerezen liedren langs de schromple wegen,
met hun versleten deun van lamme treurigheid
en oude rouw-muziek, waarin de smarten wegen,
sterven, ten dooden Zondag en ten avond-tijd.

Naar Verhaeren's L e s C o m p l a i n t e s

Wijsje

Het troostelooze lied
van den weifel-zieken regen...
hoe weent mijn vreemd verdriet
in dit havelooze lied.

't Moe kreunen van den regen
over wege' en leêge stegen!
Voor een harte vol verveling,
o! die leek-deun van den regen.

't Is leed om niet gekweekt,
't is leed om niet geleden,
geen liefden zijn verbleekt,
en toch: mijn herte breekt.

Wie heeft mij zoo doorstoken?
wat heeft mij zoo belaên?
van liefde en haat verstoken
lig ik in smart gedoken.

Naar Verlaine

Over de leegte der fantasie
door Just Havelaar

Gisteren in den trein, was ik de zwijgende getuige van een gesprek, dat spontaan zich ontwikkelde tusschen mijn reisgenooten.

Een zachtmoedige huisvrouw, een dier eenvoudige en intelligente moeders, die de glorie zijn (of waren?) van Holland, reisde met haar kleine meisje, dat - naar ons weldra werd toevertrouwd - Fanny heette en drie jaar oud was. Tegenover dit vreedzame menschen-paar zat een zeer bewuste dame, die zoo juist uit haar aktentasch een brochure had opgediept, die handelde over ‘Kosmische psychologie’. Haar wat gespannen en mager gelaat had de beraden uitdrukking van een ongehuwde vrouw, welke de dertig jaren energiek en sans rancune passeerde.

Trots die brochure vond de argelooze moeder in haar medereizigster een welwillend gehoor. Aangemoedigd, begon zij weldra van Fanny's geniale verbeeldingskracht te vertellen: uren lang kon het kind gelukkig zijn met wat lapjes of een stofdoek. Het speelde winkeltje; het was beurtelings ‘mevrouw’, ‘keukenmeisje’, ‘hond’, of ‘kindje’...

- ‘Dat gaat den heelen dag maar door. Haar fantasie staat letterlijk voor niets!’ jubelde de hartelijke vrouw, het kind door de donkere krullen strijkend.

- ‘Wanneer ik u was, mevrouw,’ zei de ander, ietwat afgemeten, ‘zou ik over die fantasie heelemaal zoo blij niet zijn.’

- ‘Nu-ja, blij... alle meisjes en jongetjes zijn zoo; dat weet ik best. Maar dàt juist vind ik zoo verrukkelijk. Alle kleine kinderen zijn geniaal!’ En ze keek ons met haar lichte oogen aan, als wilde ze in ons, eerzame burgers, die geniale baby nog herkennen.

- ‘Alle kindertjes, die bij moeder blijven...’ verbeterde onze psychologe. ‘Maar ik betwijfel, of deze fantasieën...

Wanneer u uw meisje naar een Montessori-school stuurde,’ vervolgde zij, ‘zou die wereld van verbeelding gauw genoeg verdwenen zijn.’

- ‘Waarlijk? Gelooft u?’ schrikte de moeder, die blijkbaar schokkende onthullingen verwachtte over het Montessori-onderwijs. - De onnoozele!

Zonder talmen kregen we daarop de paedagogische inzichten der resolute dame te hooren: een gratis cursus voor eerst beginnenden... - ‘Kijk eens, mevrouw, dat zal ik u nu eens héél eenvoudig en héél kort vertellen...’

De theorie was mij bekend; ze kon mij niet zóó imponeeren, als zij 't de onbevangen moeder deed, die, tusschen door, hakkelend en blozend, te betoogen trachtte, dat ze haar kind toch heusch niet uit moederlijk egoïsme thuis hield... ‘Tenminste, ik geloof zeker niet, dat...’

Onversaagd vervolgde de propagandiste haar psychologisch onderricht.

Die veel geroemde fantasie van het kind is het symptoom van een innerlijke onvoldaanheid. Het heeft aan zich zelf niet genoeg. Zijn activiteitsdrang krijgt niet genoeg voedsel...

Het kind, zooals iedereen weet, wil vóór alles onafhankelijk zijn. ‘Zelf doen’: dat ligt in zijn mondje bestorven. Zijn intellectje ontwaakt en werkt met de kracht van een motor. Het vraagt duizend maal waarom? al de waaroms achter de daaroms wil 't doorgronden, tot in 't absurde toe. Het wil zijn ‘ikje’ opbouwen. Het wil weten, weten en kennen en kunnen.

Maar met dit ontwakend ik en met dien fellen kennisdrang weet het geen raad. Het kan zijn ‘ik’ niet òp. Het voelt een leegte in zich zelf. En daarom, om die leegte te vullen, redt het zich in de fantasie en wil het beurtelings alle ikken voorstellen, die het kent of zich voorstelt. Het wil, net als de kleine Fanny, winkeljuffrouw zijn en moederen kind. Jongetjes zijn machinist en paardentemmer en koning en tram-conducteur. Omdat het aan zich zelf vertwijfelt, wordt het kind acteur. Uren lang speelt het met een omgekeerde stoel, die zijn paard is, zijn auto, zijn huis... Uit radeloos verlangen naar werkelijkheden, uit hopelooze armoede. Uit leegte. Ja, al die zoogenaamde poëzie van de kinderen: leegte en nogmaals leegte, m'n lieve mevrouw. Echte h o n g e r ... Honger naar het exacte. Wij moesten die kindertjes eigenlijk diep beklagen en onsernstig ongerust maken over hun vroolijkheid. De volwassenen begrijpen niet h o e ze hongeren...

‘Geef het kind realiteiten en het heeft de narcose der fantasie niet meer noodig. Alle fantasie is een symptoom van leegte’, concludeerde onze cursusleidster en zij sloot voldaan haar lippen, overtuigd van haar overwinning, verzekerd van haar theorie, die niet de hare was: vandaar haar verzekerdheid en vandaar de deemoed van haar neergeslagen oogen. Hulde verwachtte ze, noch wenschte ze. De waarheid had gezegevierd: zij zelf mocht zich terug trekken in den nevel harer anonymiteit.

De beduusde moeder stamelde, dat Fanny toch werkelijk gelukkig

was; altijd hoorde je haar stemmetje babbelen of liedjes neuriën door het huis... Een gelukkig leventje, tot nu toe...

- 'Tot nu toe!' dreigde de dame, die daarop zich in haar brochure isoleerde.

De moeder bloosde. Fanny praatte en vroeg een van haar duizend waaroms, maar kreeg geen antwoord. De moeder worstelde...

Ik peinsde.

In mijn verbeelding zag ik een groot, brutaal plakkaat bij een besterde koepel-kerk in Moskou: Godsdienst is Opium! Ik zag Mussolini, hevig oreerend vanaf het balkon van een streng, Romeinsch paleis: 'Vrouwen, droomt niet langer! Weest niet sentimenteel! Weent niet om wat leed en valt niet in onmacht als ge bloed ziet. Maar ontwaakt in de werkelijkheid en baart kinderen, die hun roode bloed voor 't Vaderland weten te offeren!'

Ik herinnerde mij, wat een verstandig man, een begaafd man zelfs, mij eens zeide: 'Mijn zoon heeft 't in zijn kop gezet geschiedenis te willen studeeren. Toch zal ik hem naar Delft sturen; want begrip van scheikunde en techniek is méér waard, dan filosofeeren over het wezen der Renaissance.'

Ook dacht ik aan Madame Bovary, die de leegte van haar dagdroomen vulde met den leugen harer liefdes...

De theorie is zoo dom misschien niet; al vrees ik, dat ze dom máákt... als elke theorie. Theorieën mogen interessant zijn, maar de fanatieke theoretici zijn het nooit. En 't noodlot wil, dat geen theorie bestaanbaar is zonder de theoretici, die de theorie in discrediet brengen.

Inderdaad. misschien danken wij Henriëtte Roland Holst's 'Nieuwe Geboort' en Baudelaire's 'Fleurs du Mal' en Rembrandt's zelfportretten aan een zekere... leegte. Tolstoï voelde een leegte... toen fantaseerde hij zich zijn 'Oorlog en Vrede'. Later voelde hij die leegte opnieuw, maar thans als een ondragelijke pijn... Toen fantaseerde hij zich een goede wereld en werd hij apostel.

Misschien is alle poëzie en alle apostolaat een pathologisch verschijnsel. Misschien zou er niet meer gedroomd worden, indien de menschen genoeg realiteiten hadden, om hun geest mee 'te voeden'. De droom een narcose... De droom der religie, de droom der kunst, de droom der fantasieën die ons de grenzen van het 'ik' doen doorbreken... in schijn! Het actieve, daadkrachtige, praktische leven der werkelijkheden, het leven dat de economische en de politieke wereld beheerscht, zal den modernen mensch van die narcose genezen.

Misschien waren de Chineesche en Christelijke mystici, die het leegzijn zoo dringend prezen, inderdaad de 'ziekelijke uitwassen', waarvoor het 19e-eeuwsch positivisme hen hield.

Ik keek naar dat kleine Prutske tegenover me, met haar fijn, levend en gaaf gezichtje, naar die tintelende oogjes, die zoo geestdriftig uitkeken naar al de sloome koeien en rechte slooten van ons flegmatisch polderland. En ik dacht: wie weet welk een stevige congresleidster nog uit Fanny groeien kan, als ze maar genoeg realiteiten krijgt om haar ‘ik’ te voeden.

Misschien zullen de Prutskes en de Fannytjes van 't jaar 2000 eindelijk verstandig zijn geworden en niet langer met miniatuur theeserviesjes-zonder-thee spelen, of met poppen, die slechts verdrongen moeder-instincten in hun onervaren gemoed kunnen wekken. Zij zullen zichzelf zijn en niet meer ‘iets voorstellen’, niet meer zullen ze eindelooze monologen fantaseeren om de leegte te vullen van hun naar realiteiten dorstend hart. - Liever wat minder gelukkig in je droomen en wat bevredigder in de resultaten van je arbeid...

‘Laten we doen alsof...’ zeiden tot nu toe de meisjes, als ze samen kwamen spelen. Het is onbegrijpelijk, dat 't rauw cynisme van zulk een voorstel de ouders niet eerder ontstelde!

Het laatste der Geuzenliederen
Vondels Geuzenvesper
door Dirk Coster

Het laatste der Geuzenliederen, dat wil dus zeggen: de laatste hooge en panisch-brekende golf van het sterke leven, dat met den tachtigjarigen oorlog in ons land was ontstaan. - Driemaal heeft het leven zich in onze poëzie panisch verhevigd: eenmaal in de Middeleeuwen, waar soms een eenzaam liefdedorstend leven plotseling tot zijn climax steeg, - eenmaal bij den aanhef van de 17de eeuw, tenslotte in den modernen tijd zoowel in Vlaanderen als in Holland, in Gezelle, Boutens en Gorter. - Panisch leven is geen andersoortig leven, het is hetzelfde leven van overal, van alle menschen dat zich openbaart, alleen het neemt voor enkele oogenblikken zijn denkbaar-hevigste stroomkracht aan, het schijnt zich los te rukken van zijn oorsprong, van de mensch, de ziel die het draagt en onbedwingbaar voort te stroomen naar de gril zijner elementaire krachten[1]. En niet alleen versnellen de gevoelens zich, zij verkorten zich in die snelheid: de wisseling, het overspringen van den toon geschiedt met uitzonderlijke heftigheid, storm breekt in stilte, uit stilte vlaagt dadelijk weer de vervoering, snik en lach liggen vlaknaast elkaar, een wereld en een leven perst zich samen in enkele maatslagen van klank! - Zij zijn vormgeworden woede, vormgeworden razernij. Om het wonder van het vers aan te duiden in zijn uiterste vervoeringsoogenblikken, kunnen

1) Het schijnt zoo! Het is natuurlijk niet zoo! Dat deze razernij zich op 't laatste oogenblik kristalliseert naar de wetten der kunst, beteekent dat het altijd nog de mensch is die haar deze wetten meegeeft.

slechts benaderende beelden dienen. Platoon sprak van den musischen waanzin, en dit was, in den tijd, het eerste beeld dat dit onbepaalbaar wonder trachtte te benaderen. In de Middeleeuwen is het de mensch alleen, de voor zichzelve levende mensch, die uit zich zelf gerukt wordt en meegesleurd door deze panische drift: Hadewych en de onbekende van het Alle Dinghe. Het is een paniek van liefde, het toppunt van een lang en levenvervullend begeeren, dat lang gewoeld heeft en gedroomd, om eindelijk in een kolk van licht en duizeling te verdwijnen. - In den modernen tijd is het opnieuw de mensch alleen, de mensch die voor zichzelven leeft, doch het is helaas de liefde niet meer, die deze eenzaamheid met haar zwellend en eindelijk ondraaglijk geluk te vervullen vermocht. Van alle gevoelens is het alleen nog de angst en de wanhoop, die in hem deze panische stroomkracht bereiken: angst die ijlt bij Gorter, wanhoop die dierlijk schreeuwt of murmelend stikt in zichzelf in Boutens' Lethe. - Daartusschen alleen, in de 17de eeuw, toont de mensch zich bij uitnemendheid nationaal en collectief, hetgeen dus wil zeggen, dat daar alleen de collectieve gevoelens en gebeurtenissen den mensch zoo mogelijk met grooter hevigheid kunnen aangrijpen, dan de persoonlijke gevoelens, hoe diep en fel die beleefd worden, hoe dicht zij soms ook naderen aan het panische (Breero's doodsnood, Revius' christelijk berouw). Wij constateeren slechts, wat een feit van psychologisch-aesthetischen aard is, - verklare wie het meent te kunnen.

Want panisch, de nieuwe levenskracht van een nieuwen tijd openbarend in storm en dreigende hevigheid, zijn het lied van den 10^{den} Penninc, de paniek van den doodelijken slag of sprong, de explosie van de blinde wildheid die als een springstof in de natuur verborgen ligt (en die leeft in de sprong-als-een-straal van de kat naar de muis zoo goed als in de kolking der cyclonen die een huis vergruizelen) - panisch, maar op edeler, menschelijker wijze, is

het Wilhelmus: namelijk van zulk een smart doorzwoegd, dat het bewustzijn erin wankelt en zich slechts redden kan in een blinde extase, - panisch ten slotte van snikkend medelijden tot helsche wraakdrift, het rijkst misschien en het snelst in zijn bewegingen, is Vondels Geuzenvesper of het klachtlied op den moord op Oldenbarneveld. - Drie liederen dus van maatschappelijk gebeuren. Wij noemen dit laatste een Geuzenlied, ofschoon er allang geen geuzenstrijd meer was, ofschoon het betrekkelijk kleine binnenlandsche twisten waren, waaruit het ontsprong. Wat geeft het? Het is dezelfde levenskracht nog die opstormt, en die haar diepe oorsprongen verraadt en tevens de energie van heel een volk die als een brandende kolk daaronder aanwezig is. Het gaat erom hoe een ziel op zulke twisten reageert[1]. Als één mensch van dit volk zich tot deze groote woede kon vervoeren, en het zeggen kon, dan beteekent dit dat dit volk groot ging worden en van zijn grootheid in een groote kunst getuigen ging. In dien zin zal de kunst altijd het registratie-instrument, de thermometer blijven waarvan men de geheime gloed der levensdiepten onbedriegelijk afleest.

Wat ging het Vondel eigenlijk aan? Een staatsman die weliswaar tot zijn partij behoorde, smadelijk afgemaakt! Onschuldig waarschijnlijk, en met een huichelachtig beroep op een Godsdienst, die tienmaal sneller dan het uitgekreten katholicisme bezig was te ontaarden. Het ging hem alles aan! Het ging hem meer aan dan hij zichzelf aanging, dan zijn lieve vrouw hem aanging, en de kleine kinderen die zijn huis vervulden met hun tsilpen of zijn verzen begeleidden met hun luide spelen onder zijn venster, in de straat, in het Augustusavondlicht. Dat alles was het vanzelf sprekende, het vanzelf genotene, - niet meer zoo bewusteloos genoten als in de Middeleeuwen, maar toch:

1) Gezelle en Dostojevsky werden beiden in hun opgang gebroken, de een door een ontzettende deportatie-in-ketenen, de andere door een kleine overplaatsing, een fatsoenlijke verhuizing.

zijn wezen ging naar hooger dingen uit: de staat, het gemeenebest, en God, en de rechtvaardigheid die uit God is. En nu deze gruwel - die ongeloofelijke en krankzinnige gruwel: de Staat geschonden in den koelen moord op hem die de Vader van dien Staat was, God geschonden in zijn rechtvaardigheid! Het was geen abstracte gebeurtenis, ver van zijn bed en huis! Het was de helsche verstoring van heel de ideëele bovenwereld, waar hij vertrouwend toe opgezien had, onder wier hoede en zekerheid zijn kleine werkelijke wereld zich zoo harmonisch, diep en rustig liet genieten. Het ging hem meer aan dan iets ter wereld! Het scheen één oogenblik de vernietiging van iedere reden om te leven. Wat de lange ziekte niet kon doen, de eerste liefde niet, het vaderschap niet: het maakte hem tot groot kunstenaar, het greep hem als een radeloosheid aan, en uit deze radeloosheid groeide eindelijk het bittere en milde Palamedusdrama, bitter en mild, bitter van haat tegen de wereld, mild van medelijden, en somber van gebroken vertrouwen: het eerste zijner drama's van begin tot eind van een persoonlijke toon doorklonken. En daarvoor en daarnaast - bliksem naast een langzaam laaiend vuur - de verschrikkelijke kreet die deze Geuzevesper is, het hevigste vers dat Vondel ooit geschreven heeft.

De aanvang doet dit niet verwachten. Het begint zoo kalm betreurend, onheilspellend ingetogen en kalm. Een verwondering, de bleeke en verdoofde verwondering die in hem nederdaalde toen het ongeloofelijke een feit geworden was, toen de moord geschied was. Men is angstig, maar men gelooft niet dat het komen zal. En dan geschiedt het toch! En nacht op nacht heeft dan het beeld van den vader aan den rand van zijn bed gestaan, iedere keer brozer, en ouder, en hulpeloozer, nacht op nacht waarin zijn opgejaagde ziel aan deze gedachte niet gewennen liet. D i e verwondering, en d i t visioen:

Had hij Holland dan gedragen
Onder 't hart,
Tot zijn afgeleefde dagen
Met veel smart,
om 't meineedig zwaard te laven,
met zijn bloed,
en te mesten kraai en raven
op zijn goed?

Maar uit dit onheilspellend kalme constateeren rijst de radeloosheid weer op, - in de sidderende vraag, woorden die bijna wegkrimpen bij het uitspreken:

Maar waarom den hals gekorven?

en de oneindige teederheid, de bijna volksche meewarigheid met het oude, koude, eerbiedwaarde lichaam, zóó geschonden, zoo rauw door stomme handen aangegrepen:

Want zijn bloed,
Was in d'aders schier gestorven.

Maar genoeg het medelijden, het onmanlijke treuren! Uit de heesche droefenis begint een doffe woede te zwellen:

In zijn goed,
Vond men nooit de pistoletten
Van 't verraad,

er fluit iets in de woorden, - het woord ‘scherp’ snijdt en schrijnt:

Uitgestrooid om scharp te wetten,
S' volleks haat.

Nog eenmaal rijst die wandaad voor zijn oogen, maar nu is het 't weerlooze slachtoffer niet meer dat hij ziet, en dat de klank van kranke teederheid doet beven. Nu ziet hij de beulen, het rhythme spant zich, er schokt een ruk door, een zwaard flitst:

Gierigheid en wreedheid beide
Die het zwaard
G r i m m i g r u k t e n uit der scheide

en altijd weer het onverhelpbare:

Nu bedaard,
Zuchten: Wat kan ons vernoegen,
Goed en bloed?
Och, hoe knaagt een eeuwig wroegen
Ons gemoed.

Maar aan dit onverhelpbare kan zijn woede zich dronken drinken. Nu lacht hij, - een valsch lachje, dat bloeddorstiger is dan elke bedreiging:

Weest tevreên.

En de lachende bezwering die erop volgt:

... Haalt predikanten
West, en Oost
Gaat en zoekt bij Dordtsche Santen
Heil en troost,

En dan, omdat nu de gedachte aan zijn God genaderd is, staat Hij plotseling naast hem, reuzengroot en verschrikkelijk, de Geschondene die zich wreken komt. Een starre extase komt over hem, hij hoort de slagen van een verschrikkelijke hand op de deuren bonzen, - hij hóórt het, het dreunt terug in zijn woorden:

'tIs vergeefs,de Heer komt kloppen,
Met Zijn Woord,

en de starende huivering breekt opnieuw in een schreeuw van wanhoop en woede om wat gebeurd is:

Niemand kan de wellen stoppen,
Van dien moord.

en een diepe stilte valt in, waarin een radeloos schreien zich langzaam schijnt te verwijderen.

't Besluyt

Vondel zet het woord afzonderlijk boven de laatste strophe. Het is een geheel nieuwe toon. Er is iets uitgeraasd. De enorme spanning van de stem, die in enkele seconden en enkele accenten het geheele scala van woede

en smart doorliep, van verwondering tot medelijden, van medelijden tot razende woede, van woede tot het valsche lachen en vandaar tot een starende extase, en van die koude extase terug weer naar de warme menschelijke uitbarsting van verdriet, - die ontzachlijke spanning is nu gebroken. Het schijnt een andere stem te zijn die nu weer oprijst, gelaafd, gewasschen in heimelijke tranen, zonder de kramp en de hypocrisie der venijnige woede, doodvermoeid, bijna verzoenend, en zoo zuiver:

> Spiegelt, spiegelt U dan echter,
> Wie gij zijt,

Wie gij zijt! Allen zouden het moeten hooren, want het is zoo belangrijk! Het is gebeurd, - maar het moet niet meer gebeuren, het mag niet meer zijn, anders is er geen reden meer om te leven. Zoo hebben duizenden gesmeekt, als de razernij van het verzet uit hen week, en de uitgeputte ziel - klaaglijke maniak van het geluk - tòch weer een redelooze en droeve glimlach omhoogzond: zóó zuchtten de moeders in den wereldoorlog als zij uitgeput van schreien waren om hun nutteloos gedoode zonen:

> Vreest den worm die dezen rechter
> 't Hart afbijt

de haat die treiterde, die jubelde bij het verschrikkelijke naderen van den wrekenden God, die trappen zou willen op het lichaam van den dooden vijand, is verdwenen. Iets als medelijden is ervoor in de plaats gekomen, - een bewustzijn hoe eindeloos die kleine worm zal knagen, hoe ook zij beklagenswaardig zijn. En nog eenmaal ziet hij hem: den ouden man. En deze nieuwe bezwering trilt alleen nog maar van de dringende hunkering om verstaan te worden:

> Schendt Uw handen aan geen vaders,
> dol van haat,

een aandrang die uitstroomt en zichzelf tot rust brengt in een laatste, diepe en ontspannende ademtocht:

Scheldt geen vromen voor verraders
van de Staat.

Wonderbaar slotwoord. Heimelijke, nauwelijks bekende weerkeer tot het geloof en de hoop, - want hoe zou de stem zoo zacht en vaderlijk bezwerend kunnen zijn, wanneer er niet een weinig hoop op de wereld herleefd was? Glimlach gewasschen door tranen, zon die uit de zwarte wolken het landschap van de ziel weer op doet schemeren. Zoo rees, brak en vervloeide de laatste panische explosie der groote levenskracht, waaraan een gansche verdere eeuw zich gevoed heeft, waaraan zij de daden ontleende, die deze eeuw tot één der lichtende aera's gemaakt heeft in de geschiedenis der menschheid, - Willem de Zwijger en Vondel, Rembrandt en Vermeer, Spinoza...

De terugblik
door Johannes Tielrooy

‘Ja, zeker zal ik zoo doorgaan. Je twijfelt er aan, of je zou 't me willen ontraden? Jij kunt dat alles niet zoo beoordeelen. In de tien jaar dat ik rondzwierf, de eerste tien jaar van ons werkelijk leven, Bernard, zat jij aldoor hier in deze kamer, o, in deze mooie kamer, dat geef ik toe. Ik heb misschien dien rustigen smaak niet, dat evenwicht. Wat een prettig bruin daar! en die rijen boeken... Al die jaren zat je hier te lezen en notities te maken, eerst ook hard te studeeren. En later heb je zelf college gegeven. Ik weet ook van je artikelen in het A r c h i e f d e r G e d a c h t e, waar je blijkbaar niet graag over spreekt... Maar ik! Ik denk aan een dag dat ik op zee was, in de buurt van Tahiti. Jij stond op dat oogenblik misschien uit Catullus te vertalen, in je katheder, en ik... ik was een Catullus! Zee aan alle kanten òm mij. Wit van aldoor opkrullend schuim over het zwartgroene nat. En wollig wit in bleekblauw boven onze hoofden, het bleeke blauw van de tropen. De touwen klapten op den wind. Onze gezichten waren klam van het zoutige vocht in de lucht. Onze kleeren stonden bol en de koelte bereikte, streelde, zuiverde alle schuilhoeken van ons lichaam, van onze lichamen, Bernard, ook van het hare... En ze leek op een beeld, maar een warm dan. Vast van omtrek en zuiver, zuiver! Warm, ja, maar frisch tegelijk, soepel, jong, hard. Haar arm lag om mij heen, de arm dien ik den vorigen dag nog verweten had, onverschillig suiker te scheppen, terwijl hij zoo zichtbaar gemaakt was om zich rond een dankbaar lijf te vlijen. Onze beenen tegen elkaar, van de knieën tot boven, heelemaal boven...’

‘Ruzie met haar man gehad?’

‘Ruzie. Hoe meen je? Nu ja, 't is waar. Oneenigheid tenminste. Een bruut, haar man. Ja, een aanleiding is er altijd, maar mij had ze dan toch verkozen, niet waar? Er waren er wel meer die haar graag... een compensatie hadden aangeboden.’

‘Maar jij had zeker het mooiste gestreepte jasje, bij je wit flanellen broek? Houd je daar nog zoo van?’

‘Ja, ja. Maar dat was het niet, al is 't waar dat geel en donkerblauw me goed stond. Lach nu niet! Als je m'n oude vriend niet was, zou ik je zulke dingen niet bekennen. Maar dat was 't niet, hoor! - Die dag is mooi geweest, Bernard; we gingen naarmijn hut, haastig... Ik zie haar nog, met die haren achteruít onder de handen van den winden-’

‘Die uitdrukking heb je nog van mij.’

‘En haar bruine gezicht, haar blinkende oogen. Er lagen slaperige kerels op dekstoelen. Onder hun petten keken ze ons na, één had een stoppelbaard, dat herinner ik me nog, en een paar matrones kropen bij elkaar, begonnen kwaad naar ons te turen. Maar ze trotseerde alles. Hij moest 't dan maar vernemen. Hij zat natuurlijk weer aan de bridgetafel. En de deur ging dicht tusschen de jaloerschen en ons, de sleutel ging om, het gordijntje vóór de patrijspoort...’

‘En de blauwgele strepen kwamen een stoel te versieren?’

‘Nu ja. Maar de oogen van een jonge vrouw, als ze op je in gaan, als ze zich in jouw oogen dringen. Dat moet je toch kennen, Bernard? Daar heb je toch... van gelezen?’

‘O, meer dan gelezen.’

‘Goed, goed. En zij vroeg met die oogen, en beloofde meteen. Ze vreesde, maar ze moest. De duizeling van het moeten! Moeten, omdat 't immers al te laat is. Omdat de minnaar van een weigering misschien verdriet zou hebben: omdat 't verdrietig zou zijn als hij geen verdriet had! Omdat de aarzeling tegenover het genot een zoo verrukkelijken smaak in den mond geeft, dat haar einde van te voren

vaststaat... dat niets meer denkbaar is dan één gutsende, overweldigende golf van genot. Omdat 't dan toch "de daad" is, het beslissende, het door anderen heimelijk gewilde, niet gedurfde. Omdat je er de vrouw-met-den-minnaar door bent, de vrouw die haar liefde niet in 't huwelijk, door overwegingen van veiligheid en vooruitzicht, laat vertroebelen; de zuiver-gepassioneerde. Omdat... je, juist waar je gevaar ziet, er duizelend-wellustig instort. Of ook wel: het met enkele praktische woorden opzij schuift en je dan te volledliger laat gaan, met gesloten oogen.'

'Drommels, je bent compleet in je uitleggingen! Of de duizeling van het gevaar - of de ontduiking. Je schijnt lucide te blijven, amice, in die omstandigheden.'

'Dat was wat ik wilde! Lucide - en gloeiend. De kalme heerscher over een werktuig dat niet kalm was! De toeschouwer die doet... Weet je dan niet meer hoe we samen daarmee dweepten? Hoe we zochten te begrijpen en toch niet te verkillen? Nu, ik begreep mezelf, ik begreep haar. Ik wist dat de starre oogen waarmee ze op mij aandrong - met een schijnbare krankzinnigheid, met iets als verwildering, leek het - dat ze die opzettelijk nog iets starder maakte dan ze door echte passie al waren. De ziel spreekt zich uit in gebaar, ja; maar omgekeerd ook, gebaren verhevigen het gevoel... En ik wist ook dat ze mij niet om het beste wat ik heb, of ben, aanvaard had, dat ze mij tenslotte van buiten beoordeelde. Om futiele zaken, om mijn dansen, mijn haarsnit.'

'A juist.'

'Om mijn reputatie toch ook. Ik had toen pas dat bezoek op Ceylon gebracht, ik had daarover geschreven, in mijn Engelsche krant. Maar ja, ook dat is tenslotte iets uiterlijks. O, ik spreek 't niet tegen: aanleidingen zijn er altijd. Intusschen, Bernard, dat alles is gebeurd, is werkelijkheid geweest! Jij mag navertellen, jij mag probeeren je voor te stellen wat er op een schip in de Stille Zuidzee kan gebeuren, tusschen een jongen man en een jonge vrouw -

ik was die man toen! Bernard, die omhelzing! Die aarzeling, die schuchterheid eerst - het ontstaande rythme in het tweespel. Wie nam wordt meer en meer genomen. Zij die week, dringt toe. En het klotsen van de wijdte om ons heen, van de eenige wijdte op aarde die tegelijk oeroud en altijd nieuw is, en waarop nu, met ons, dit volkomen nieuwe gebeurde, dit dreigend en verrukkelijk begin. Er mag dan toeval meegespeeld hebben, opzet misschien - het wàs een begin, het vurig begin van iets dat ons allebei te boven en te buiten ging. Wij leefden, dat is wij waren anders en meer geworden dan onszelf, hoe zal ik het zeggen: deelen van de natuur, machines die adem gekregen hadden, deelhebbers in het Al.'

'Het Al met een hoofdletter, veronderstel ik?'

'Ja, ja, lach maar! Ik herinner me onze spotternij met die woorden ook wel. En toch! Bestaan er betere? "Het Al," wel, dat is iets, het beantwoordt aan iets... waaraan weet ik niet te zeggen. Maar ik ondervind dat 't bestaat-door te leven.'

'Te leven... Wat heb je toch eigenlijk beleefd? Wat bedoelde je daareven toen je over Ceylon sprak?'

'Heb je dat niet gelezen? Je weet toch dat ik me verbonden had aan die groote Engelsche krant, niet waar? Stel je die wereld voor... De uitgeholde trappen, tusschen de grijze steenen muren. De halfduistere portalen. Het "Office" van rond goud op het matglas. En daarachter de editor, de gevreesde, die van zijn clair-obscur uit met wat woorden op papier de... de daad doet. De daad, Bernard! Weet je nog hoe wij smaalden op de daad, toen wij twintig waren? Wij meenden te kennen zonder te handelen... Ik, ik denk er nu anders over, Bernard, geloof ik. Ik heb iets willen doen. Ik heb met Engelsch leeren omgaan. En ik heb iets teweeggebracht, met mijn Engelsche zinnen, in de I m p e r i a l O b s e r v e r, iets veranderd in de wereld.'

'Iets hervormd! Zeg het maar. Alleen, er is geen woord

dat je vroeger meer verfoeide dan “hervormen”. Je zag er den opgewonden dwaas bij, die tegen wantoestanden “opkomt”, den vergaderingsheld, den ingezonden-stukken-schrijver - bij dat ééne woord “hervormen”.’

‘Ik verfoei het nog steeds. Ik haat ook nu de hervorming om de hervorming. Ik ga uit van mijzelf, en tot mijzelf keer ik terug. Zoo leg ik een weg af, en een weg is geen doel. Doel blijft mijn ik. Als ik iets gebouwd heb op dien weg, en het blijkt mooi op zichzelf of nuttig, kan ik me daarover desnoods verheugen, omdat het anderen ten goede komt: maar meer dan verheuging, werkelijk geluk beleef ik wanneer ik besef dat het gebouwde... mijn ik bewijst. “Ik bouw, dus ik ben.” Ik ben! dat te weten: ik ben.’

‘Je suis, je suis, je suis éperdument, ongeveer als God bij Victor Hugo.’

‘Ja, en misschien is de vergelijking nog zoo verkeerd niet als je zelf denkt. Railleerende zeg je de waarheid, onbewust. “Ik ben” is meer dan “ik besta.” Mijn aanwezigheid hier is het bewijs dat ik besta; maar dat ik “ben” wordt bewezen door, door...’

‘Juist, je durft 't zelf niet goed zeggen.’

‘Wel zeker, door die credietbank, die zonder mij niet gesticht zou zijn.’

‘Maar die je hebt helpen stichten om... je ik te bewijzen! Dat mooie motief heb je den gouverneur van Ceylon zeker maar niet bekend?’

‘Neen, neen, natuurlijk niet. Die is, als iedereen, overtuigd dat men “ter wille van de zaak” behoort te werken. Trouwens, jij schijnt ook wel een beetje onze zekerheid van tien jaar geleden vergeten te zijn, Bernard, onze zekerheid dat de wereld nooit het geringste heil had te wachten dan van zich uitlevende persoonlijkheden!’

‘Ik betwist alleen dat men zich uit kan leven in dagelijksche politiek, in krantengeschrijf en praktische menschenmin. Die zaken zijn te gering, ze kunnen ons “zelf” niet bevatten.’

‘Wat het wel kan bevatten, niet waar, is... papier? Een

schema-in-woorden is altijd voor uitbreiding vatbaar! Kun je er niet in met je idealen, welnu, dan zet je 't schema maar uit! Alleen, het blijven woorden, amice, woorden die wolken omsluiten. Ik tenminste heb mijn schema gevuld.'

'Met een credietbank.'

'Met de concretiseering van mijn "zelf" - op dat ééne oogenblik, in die bepaalde omstandigheden.'

'Dat zeg je nog zoo kwaad niet.'

'Pedant!'

'Ik bedoel werkelijk dat je het goed zegt. Omdat je het beleefd hebt, door en door beleefd... En ik? Ja, Albert, misschien ben jij het toch die gelijk heeft. Mijn leven...'

'En je had het moeten zien! Mijn aankomst in die vreemde wereld. Mijn auto, stoppend vóór de treden van de paleisstoep. Aan beide kanten rijen Klingen, prachtkerels - glinsterend zwart en blink-wit in hun oogen; tulbanden; rechte ruggen - een soort van dreigende dienstbaarheid. De ontvangst bij den gouverneur zelf. De muren schenen te wijken, het bureau stond verloren, ver, in een hoek van de weidsche kamer. Boven ons hoofd wiekte een ventilator...'

'Zelfs die schijnt je geestdriftig te stemmen.'

'En de hoffelijke man. Zijn breede schouders, de riem om de buik-van-kaki.'

'Ook al concretiseering van een ideaal, die riem?'

'De adellijke die zijn aangeboren adel ook had kunnen missen, die hem zelf wel gemaakt zou hebben. En ik, als gelijke ontvangen, met onderscheiding ontvangen.'

'Je bent wel nederig.'

'Nederig? Hoe bedoel je? O ja, ik begrijp je. Wij "poëten" zijn de meerderen, niet waar, van die lieden, de knights en baronets, de rijke mannen van de daad? Ja, 't is waar, wanneer ze niet als wij zijn, wanneer ze "een zaak" behartigen en zichzelf veronachtzamen, goed, laten we dan maar voor onszelven fluisteren dat ze onze "minderen"

blijven, de zelfverloochenaars. Ik denk wel eens dat ze niet zoo heel veel te verloochenen te hebben,'

'Juist daarom begrijp ik je geestdrift niet.'

'Het was geen geestdrift. Het was de diepe, rustige tevredenheid die je voelt bij de beschouwing van al wat voltooid en gaaf, wat af is. De lust in het concrete, het doeltreffende en daardoor schoone. Ze fungeerde logisch en nuttig, de wereld waar ik in trad, en ik had er mijn plaats. Ik verwerkelijkte, in den letterlijken zin, maakte werkelijk, werkdadig wat ik wist dat, onstoffelijk, in mij was. En zonderling, Bernard, ik meende meer te weten, te kennen dan vroeger. Herinner je je nog - ja, natuurlijk doe je dat - wat we met "kennen" bedoelden? O, niet het weten van bewijsbare feitjes - neen, het schouwen, het geheimzinnig zien van onzegbare dingen! En we dachten dat niemand tot dit kennen ooit zou geraken, die niet allereerst zichzelf was, zich gaf in een werk. Het zelf identiek met het zijnde... En we noemden elkaar alvast poëten: makers, tevens zieners - zonder nog te weten wat we zouden maken. Tien jaar geleden, Bernard! Denk je nog wel eens aan dien tijd? Je bestookte me daareven met je sarkasmen. Dat deden we toen ook. Maar wij eindigden met elkaar te begrijpen. Weet je nog van onze middagen, dat we de groote pessimisten lazen, en hoe we 't wel uit konden roepen dat de liefde een ontspanning was als elke andere en de wereld een vergissing van God, die hem, wel beschouwd, nogal kwalijk genomen kon worden? En hoe we dan met Agnes en Sofie gingen dineeren? En hoe we elkaar eens bekend hebben, dat we in deze kwade wereld eigenlijk van alles genoten: van 't gaan zitten, het roepen van den kellner, het kijken in den spiegel met de grijze Louis-XV-rand, boven het donker fluweel...'

'Ben jij niet een beetje zoo gebleven? Futiliteiten, tenslotte.'

'Laat mij nu maar. Weet je nog hoe boos onze Fie kon wezen als we geen hors-d'oeuvre bestelden en hoe het

dan dadelijk op tafel kwam, en hoe jij eens knielend - ja zeker, cynicus, knielend - Agnes hebt bezworen je nooit te verlaten, omdat je zonder haar nooit “groot” zou kunnen worden? En dan lazen wij den volgenden dag weer met innig genoegen en een afdoend gevoel van herkenning, dat de vrouw een valstrik der natuur, en tenslotte niet meer dan een middelmatig genotmiddel was. Welk een vreugde om alle vreugden bitter af te wijzen, als je er nog zeker van bent ze ieder oogenblik opnieuw te kunnen ontbieden! En onze vage weemoed in de bosschen. Onze uitgebreide voornemens... Alles beleven, alles weten! Hoeveel was niet nog mogelijk? Waar waren de grenzen? In de lente schreiden wij van wanhoop; maar als 't herfst was, zwol alles aan en in ons van kracht en geluk. Zelfs de jaargetijden waren wij meester. Dat was een tijd! Weet je het nog?’

‘Beste jongen...’

‘Ja, maar wat wou ik ook zeggen? Dat het een vreugde, een winst is je zelf te zijn, je uit te spreken.’

‘Je uitspreken! Spreek dan ook, schrijf...’

‘Dat heb ik toch gedaan. Ik heb willen bewijzen dat ik 't kon, dat ik tenminste niet uit onmacht er toe kwam, me uit te spreken in iets anders dan woorden, woorden...’

‘En je deed het in liefdesavonturen op mailschepen. We vonden je woorden, woorden anders zoo slecht niet. Waarom ben je toch met schrijven opgehouden?’

‘Zoo slecht niet... Neen, 't is waar, ik zelf meende niet dat 't beneden de maat was, wat ik schreef. Tenminste soms niet, wanneer ik het objectief kon bezien, alsof een ander het geschreven had. Maar wanneer is dat mogelijk? Zoo zelden, zoo zelden. O, het eigen “werk”! Wat leken ze mij bleek, al die geschreven woorden. Tenslotte maar woorden van handel en'scheepvaart, van krant en school! Ja, de volgorde is anders - 't is trouwens aanstellerig genoeg, om de volgorde te veranderen. Woordkunst? Inbeelding. Dichtkunst? Een alibi voor erotiek en melan-

cholie, ten hoogste een zelfbegoocheling met klanken en betoomde beweging.'

'Inbeelding, zelfbegoocheling... Omdat je er niets tastbaars mee maakt, met woordkunst, nietwaar? Dan leve de ingenieur! Die bouwt bruggen van staal, van niet weg te redeneeren staal. Je kunt er over heen loopen, dus als die niet bestaan! Burgerman! Bruggenfabrikant!'

'Ik schijn je wel te ergeren, Bernard. Maar denk je dat ik niet geleden heb? O, die grauwheid van het geschrevene. Die weerzin bij het terugvinden van een klad. De loomheid bij het opnieuw-bewerken. De gedachte dat ik het deed omdat ik wou, niet omdat ik moest. De verwonderde, de oprecht verbaasde vraag aan mezelf: hoe 't mogelijk was dat ik me voor zoo iets had kunnen interesseeren. De nog grootere verwondering als jullie er tenslotte waardeering voor had...'

'Je kreeg 't dan toch maar af. Dat veronderstelt energie, een zekere aandrift.'

'Dat veronderstelt opwinding. Je schrijft. Dan wordt 't laat in den avond, en je wilt niet wanhopig naar bed. Je werkt door, hoe langer hoe vlugger. En je loopt warm, dat is te zeggen: je spieren loopen warm. Het is tenslotte niets dan warmte van je spieren die je drijft! Geen warmte van het hart, van den geest - het werk wordt gedaan door niets dan e i g e n w a r m t e ! Maar jij weet dat niet. Jij denkt, godbetert, aan in-spi-ra-tie! Inspiratie! O, waar is de dichter die gelooft aan eigen vervoering?'

'Arme kerel.'

'Arme kerel. Dat zeg je nu. Maar straks zal je weer van bruggenbouwer smalen, van burger. Je wilt me telkens terug duwen, Bernard, je wilt me raad geven, misschien, met je hoon. Maar op mijn beurt zeg ik je dit: geef niet toe aan je minachtende scherpte! Ben jij er dan beter aan toe dan ik? Ben je er niet veel minder aan toe? Bruggenbouwer, zeg je, en je bedoelt dat 't dwaasheid is, in iets tastbaars bevrediging te vinden. En toch! Moet je die dan

altijd weer gaan zoeken in formules die misschieniets anders zouden zeggen als wij een andere taal hadden, of zelfs maar een ander letterschrift? Formules die de vorm van onze pennen soms wijzigt...? Formules die in het beste geval niets geven dan het ideaal in telegramstijl?'

'In telegramstijl?'

'Ja, wat is het meer, al wat wij opschrijven van ons ideaal dan een verkorte, in en door zichzelf onherroepelijk ontoereikende aanduiding? Een telegram dat niemand uit kan werken, ja de opsteller zelf niet, één dag nadat hij het neerschreef? Je moet het toch even goed weten als ik: je hebt iets ontworpen, voorloopig geredigeerd, iets wat je ter harte ging, waar je voor gloeide, iets wat gezegd, gedrukt m o e s t worden, dacht je. Je laat 't een dag, twee dagen liggen: dan zie je 't terug. En 't schijnt je... een leegte. Een nuttelooze banaliteit. Copie van Die of Die. Je schrikt van je zelf, van den copist, den machtelooze. Je ideaal is dien éénen dag alweer gegroeid, heeft doorgeleefd tenminste, en het geschrevene is onherroepelijk bij je ideaal ten achter.'

'Er zijn er ook die in het maaksel wel hun ideaal terugvinden, misschien omdat... het heel degelijk maaksel is.'

'Misschien omdat hun ideaal niet door bleef leven! Omdat zij kalm weten te wachten, stil kunnen staan, rustig kunnen b e w e r k e n - als ambachtslui die kostelijk materiaal van elders kregen?'

'Ze produceerden het materiaal immers zelf, erken je?'

'Maar ze weten de productie te staken. Bewijs dat hun aandrift niet sterk is. Beelders? Halfgevoeligen, vrees ik.'

'En jij? Een halve beelder, vrees ik.'

'De ware beelder moet vóór alles diep en constant gevoelen, heb ik altijd gedacht! Hij moest eigenlijk... geen tijd hebben om te beelden. De rust moest hem ontbreken... Hoe het zij, ik ben nooit ook maar voor de helft bevredigd geweest door wat ik schreef. O, ik heb afschuwelijke uren doorgebracht, Bernard. Gemeend te hebben

dat je, nu ja, dat je je aan alle halfheid onttrokken had, dat je zoo waar iets... iets... bovenaardsch, zoo niet had opgeschreven, dan toch had laten doorschemeren - en dan de woorden van den P r o v i n c i a l e n G r o n i n g s c h e n K o e r i e r of van de Troonrede terug te vinden op je eigen bladzij! Ik heb me soms letterlijk grauw zien worden van binnen, me voelen verslappen, viezig verfomfaaien en leegloopen. Je weet op zoo'n oogenblik niet meer wat proeven, wat tasten is. Er loopt iets bij je binnen, iets afschuwelijks, dat in de plaats komt van je volle, je rijke bloed; het stinkende water van een onweerhoudbare onverschilligheid. Je hebt niet eens meer de kracht om je af te wenden, je zit maar... Je teekent poppetjes op je papier... Ik heb het ergens anders m o e t e n zoeken, Bernard.'

'In de "daad"?'

'Ja.'

'En...?'

'De daad staat nooit stil. De daad volgt het altijd voortgaande binnenleven.'

'Was 't maar waar!'

'Bij mij is het waar geweest, in die jachtige tien jaar dat we elkaar niet gezien hebben.'

'Jachtige jaren. Je zegt het zelf.'

'Ja, maar het is een onophoudelijk jachten geweest waarbij ook wild geschoten is, af en toe!'

'Tenminste, als ik denk aan wat je me daareven vertelde... Aardig wild, geloof ik.'

'Ja. - Hè, het doet goed weer eens samen te lachen, zooals vroeger. Ik heb het naar mijn zin gehad, Bernard, ik heb mooie dingen beleefd. Zooals ik je al vertelde, heb ik toen op Ceylon wel wat tot stand kunnen brengen. Iets in de wereld tot stand gebracht te hebben: dat was dan toch de conditie die wij iemand stelden, als hij het voorrecht wou hebben, in onze oogen te "bestaan". Weet je nog hoe vernietigend wij van dezen en genen konden zeggen: "ça

n'existe pas”? Het waren er nogal zoo eenigen die niet “bestonden”. De eene had volgens ons geen verhouding tot... è... God (want tegen groote woorden hadden we toen geen bezwaar); de andere geen verhouding (dat vonden we toen ook zoo'n mooi woord) tegenover de menschen, met name den vrouwelijken mensch; anderen weer hadden niets van dien aard tegenover zichzelf - en dat vonden we zonder eenigen twijfel het onvergeeflijkste. Zoo maakten we voor onze kennissen voortdurend de rekening-courant op en er waren er niet velen met een saldo ten gunste... Nu, ik heb dan een verhouding tot den medemensch gevonden, ik heb... nu ja, ik heb immers een hervorming helpen bewerken.’

‘Hervorming, hervorming... Het blijft toch afgesproken, zeg, dat je ook nu nog allereerst jezelf wilt zijn, je zelf wilt uitleven, dat je onverschillig bent voor het resultaat van je werk, tenminste van te voren.’

‘Volkomen onverschillig! Zoo onverschillig als, bijvoorbeeld, voor de eerste griffel waarmee ik het verfoeilijk schrijven geleerd heb. Dat weet je. Dat heb ik al gezegd. Ik blijf, hm, de poëet. Maar achteraf, bedoel ik, rechtvaardigt het resultaat mij, in ieder geval. Het bewijst dat ik die verhouding gevonden heb. Ik stond tegenover de menschen, de mooie, slanke, veerkrachtige menschen op Ceylon, en ik verkreeg voor hen wat hun toekwam, omdat mijn aard nu eenmaal zoo is dat ik o r d e wil. Het is ermee als met de liefde. Mijn heele zelf sprak zich uit, om zoo te zeggen, als ik stond tegenover de vrouw - o die critiektaal, die heb ik nog overgehouden van tien jaar geleden, die heb ik, geloof ik, van jou - ik “stond” dan “tegenover” de vrouw...’

‘Met veel genoegen, schijnt het?’

‘Vind jij dat moderne silhouet ook zoo aardig? Je moet 't vooral op zij of schuins van achteren zien. De wijkende lijn van den haarbos... De japon, die een smal en rond foedraal is. Heelemaal recht, zoo'n japon, maar soms ziet

men de golvingen van de stof even stuiten, al hangt ze nog recht. Er komt dan iets in de lijnen, dat een... een toespeling lijkt. Toespelingen kunnen verrukkelijk zijn.'

'Je bent niet zoo bedroefd meer als daareven.'

'Ik wou dus enkel zeggen dat ik ook tegenover "de" vrouw mijn "houding" had gevonden. En meer dan dat: een geheimzinnig weten vond ik in die verhouding, een weten dat, dat...'

'Dat je vergeefs had gezocht in de kunst?'

'Als je wilt. Maar werkelijk, is een verloop-van-liefde niet als een kunstwerk? Een - laten we zeggen, een beeldengroep? Jij zult dat immers ook beleefd hebben? Het schuchter voorbereiden, of het plotseling ingrijpen. De verwikkeling, 't elkaar omstrengelen van twee verlangens. De spanning. Het hoogtepunt, het zich vergeten. Dan de langzame smelting, het verslappen, de ontknooping. Is het niet dàt, in elk samenzijn der gelieven, èn in hun samenzijn van jaren? Gaat het zoo niet in het scheppen van een beeld, een groep van beelden? Alleen, geen kunst geeft, zoozeer als de liefde, wat je noemen kunt: de eeuwigheid in een oogenblik.'

'Tenminste jou niet.'

'En wat is het z.g. "scheppen" van de kunst ook bij de scheppingen der liefde? Hoe zou het anders kunnen, dan dat niets de eeuwigheid zoo zeer nabij brengt als die duidelijkste, voelbaarste creatie: de eenheid van twee wezens? Kennis door voorafgaande beelding - het is de liefde die je laat zien wat dat beteekent!'

'Besef je dat telkens op het oogenblik zelf, of - bedenk je het nu?'

'Ik weet niet... Of ik het nu wat meer afrond, ja, misschien wel. In elk geval, op het oogenblik zelf is het me altijd geweest, of... of ik mezelf verliet en geen... geen grenzen meer had. Of onze groep begon te zweven, aan de aarde ontsteeg. Of ik iets zag, iets wist!'

'Of je in een aangenaam verwarmd, en tevoren onbekend

paradijs was? Ja, dat zeggen meer gelieven! Ha, ha! Het was je “eigen warmte”, amice; diezelfde eigen warmte die je vroeger zoo volhardend maakte in het schrijven, ondanks het ontbreken van inspiratie. Eigen warmte, waarop jullie “beeldengroep” omhoog gestegen is als een paar veertjes op heete lucht - zoodat je meende over den muur te zweven, recht het paradijs in. Daden voeren niemand den Muur over, vriend. Met daden komt geen mensch ter wereld aan gene zijde, evenmin als jij daar kon komen met je vroegere schrijfkunst.’

‘Toch is 't ellendig, ellendig, nergens een uitweg te vinden, nergens een poort. Altijd die muur!’

‘Toch? Toch is 't ellendig? Er is geen tegenstelling. Iets kan ellendig en tegelijk waar zijn. Je kunt het weten èn afschuwelijk vinden, tegelijk, dat wie “doet”, wie “leeft” door dit feit zelf uit het Absolute gebannen is.’

‘En zou dan niemand de poort vinden, niemand den muur overschrijden?’

‘Niemand? Jij in elk geval niet, met je minnarijen, je bezoeken bij koloniale gouverneurs en je reportage.’

‘Ik schijn je kinderachtig toe, dat weet ik. En ik ben het misschien ook nog een beetje. Ik heb plezier in de romantiek van garçonnières en de schittering van een onderkoninklijke eetzaal. Maar ik heb er meer dan plezier van. Het geeft me - dat is dan toch een feit! - een zekere verheffing. Dat wil zeggen: niet de details geven me die, maar de totale beleving. Noem het dan een waan: ik kan 't toch niet verhinderen dat ik iederen keer opnieuw een inzicht meen te krijgen, een gezicht op iets... iets anders. Neen, laat me nu nog even uitspreken. Er is een avond geweest, Bernard, waarvan je toch goed moet vinden dat ik je nog even vertel. Ik moest een feest geven. Een feest met... met een politieke bedoeling. Je weet dat de I m p e r i a l O b s e r v e r het orgaan van een sterke partij is. Onbeperkte fondsen waren tot mijn beschikking gesteld. Het was in Constantinopel, kort na den oorlog. Stel je een

grooten tuin voor... Beneden aan den Bosporus een wit paleisje, een droompaleis, op een terras. Sterren aan den porcelein-blauwen avondhemel, 't Blanke, harde blinken van rechthoekige muren; gele, vloeibare schittering van kunstlicht daarover. Hooge ruischende boomen naast het klotsende water; er onder de wit-en-roze gedekte tafels. Enkel voorname of mooie vrouwen, en de wit-zwarte mannenfiguren daartusschen, of de horizontblauwe uniformen, met een prisma van smalle decoratie-streepjes. Martiale borsten naast dubbele, weeke... Engelsche gentlemen-krijgers, jonge athleten, personificaties van ingetogen zinnelijkheid. In 't kristal de afgeronde blokjes donkerglanzenden wijn. Bloemslingers op tafel. Lampions in dicht gebladerte, gele, roode, blauw-en wit-gebloemde lampions, in rijen die verstrakkend stegen bij de nadering van iederen boom, dan in 't midden los en achteloos hingen. En de feillooze knechten... Er is een oogenblik gekomen, Bernard, tegen het eind van het feest, toen de gedragen en vurige peroraties van elk der overwinnaars geklonken hadden; toen de hoop op een betere wereld vertolkt was; toen men de vrouwen gevierd en mij gedankt had; toen ik mijn doel bereikt zag: de, zij het tijdelijke verbroedering tusschen de kalm-eischende Engelschen, de subtiele Franschen en de dom-sluwe Grieken, en zelfs de Pasja scheen te berusten; toen er paren opstonden van tafel en voorzichtig wegdrentelden naar slechts door de sterren vaag beschenen, naar van wind overruischte bosschages, waar hun stemmen murmelwoorden spraken, beurtelings hel en donker - dat ik plotseling alles in één zag: den gloed van het Feest, met de lijnen onder dien gloed, de poëzie van het tijdelijke en de eeuwige waarheid. Mijn regeling, zoo zag ik, was bedacht en toch overgegaan in leven. Er was verhouding tusschen de lengte van de slingers in de boomen en die op tafel; verhouding tusschen de naties; tusschen meesters en dienaren; tusschen licht en duister, tusschen het feestgerucht en 't geheimzinnig

leven in 't bosch; tusschen vrouwen en mannen...; tusschen sterren, uitspansel, het paleis, de vèr-roezende stad, tusschen zee en land, en verhouding van dat al met mijn Feest. De onveranderlijke wetten van de logica had ik gevolgd, de groote, harde lijnen gesteld - maar ook er ranken om gewonden. Om een skelet waren vleesch en bloed gegroeid - het was een levend wezen, mijn feest. Toen heb ik één oogenblik gedacht: dat dit scheppen was. En ik was buiten de aarde, erboven misschien, ik wist...'

Waarom zeg je niets meer?

'Waarom ik niets zeg, Albert? Omdat ik je iets vragen wilde. - Ja dit was het, wat ik van je wou weten: heb je dien dag bij Tahiti, op dat schip, bij de vereeniging met die vrouw, dus gedacht dat je... dat je zoo iets als hereeniging met den Algeest beleefde? Zag je jezelf op Ceylon als lasthebber van dien geest? En in Constantinopel - ja, je moet me niet kwalijk nemen dat ik even lach - als... è... de Schepper zelf?'

'Sarkasmen zijn geen antwoord.'

'Samenvatting is altijd sarkasme, als er met veel woorden, è, nu, als er onzin gezegd is.'

'Onzin, onzin... 't Is de vraag of jij mijn bedoeling zelfs k u n t begrijpen. Daarvoor moest je eerst geleefd hebben. Maar jij, de abstracte, de thuiszitter...'

'De boekenwurm, zeg het maar. En jij daarentegen: de man van het Leven, niet waar? Dat bedoel je toch? De man van het leven! - De man van de mooie dasjes, moest je liever zeggen, de dupe van bourgogne, de poëet van de wulpschheid!'

'Zoo schijnt het. Het is anders.'

'Het is anders! Wil ik je eens zeggen hoe het is? Kranten geven feesten ter wille van de adverteerders: zoo was jij het knechtje van benzine-distilleerders, filmendraaiers, staal- en duitenpletters! Vrouwen murmelen in bosschages om condities en voorzorg, mannen overpeinzen ondertus-

schen wat ze kunnen wagen. Turksche pasja's berusten nooit en krijgersvolken, nog zoo overwonnen, richten zich altijd weer op: zie maar wat er tegenwoordig in Angora gebeurt. Staatslui, zelfs zoogenaamd “overwinnend”, mogen oreeren en peroreeren zooveel ze willen, ze zijn vóór alles bang, dan verder bang, en tenslotte bang, anders niet. Lampions gaan met een knetterend geluidje als verschrompelde vodden te gronde. Tafelende dames zitten nooit naast de mannen die ze zelf gekozen zouden hebben. Credietbanken groeien vanzelf op, overal waar het publiek voor woekeraars te slim wordt: daar ben jij niet voor noodig! IJdele agitatie, vriend, je artikelen-veldtocht. Tropische volken begunstigen is trouwens niets dan zelfbedrog; jouw dankbare Ceylonners blijven bij alle zegeningen uit Engeland onveranderlijk wezenloos kijken, strooien bloempjes op den barokken kop van hun Ganesja, dobbelen, schuiven opium en teekenen obscene poppen op de muren. En jouw minnaressen hebben zich al lang met haar mannen verzoend. Je schip, dat je romantisch stemde, zei je gisteren, levert Edammer kazen aan de gewezen volgelingen van Boeddha, en dividend aan Amsterdamsche huisjesmelkers. Je vermetele kapitein vaart voorzichtig zijn pensioen tegemoet; je stuurlui - ik lach nog als ik denk aan je geestdrift tegenover die mannen van het hoofdletterleven - praten over roode kool, promotie en een aardige meid in Shanghai. Halfheid en rotting, al jouw avonturen! - Betrekkelijkheid, moest ik misschien zeggen, zooals alles op aarde betrekkelijkheid is, en niets anders wezen kàn. Begoocheling, o, een schoone begoocheling soms, dat geef ik toe, maar ondertusschen begoocheling. Bedrog, tenslotte.’

‘Philosophie is maar een mooi ding. Je weet meteen alles.’

‘Alles... Meer, in ieder geval, dan jullie weet, jullie l e v e r s . Eén woord, ja zeker, één woord zegt ons meer dan tien ooit aan jou zullen zeggen. Het woord “liefde” doet mij alles tegelijk zien: de vervoering bij beiden en

meteen de betaling of althans de vergelding, in welken vorm dan ook. Bij “zeevaart” denk ik aan de langzame, intusschen onafwendbare en gelukkige eenwording van de aarde en tevens... aan het dialect van de kleine burgers die de schepen bedienen. Landsbestuurders, gouverneurs, ministers: regulatoren van het gemeenschapsleven, hersens der natie - èn oudachtige mannetjes met grijze haren op de borst en groeven in hun uitgezakte lijven. Menschen, menschen... De verheven wezens waar een verheven spel mee gespeeld wordt en tegelijk zoo iets als geperfectioneerde honden, die zich in lappen gestoken hebben en nu aldoor, overeind, elkander zitten toe te blaffen. Het denken, mijn waarde, omvat alles in één oogwenk, het geringe en het groote, het geschaarde en het gave. Alle geringheden heft het tezamen tot een hoogere eenheid. Alles geeft het - en in volkomen staat - in een staat die jij je zelfs niet voor kunt stellen, jij die gelukkig rond kruipt in je kapotte toevalwereld, in je krotten en bordeelen. Want iets anders is het niet, waar je leeft, wat je met verrukking bezoekt! Krotten en bordeelen zijn het, vergeleken bij de volmaakte, de altijd gelijkmatig wentelende sferen waar ik me...’

‘Waar jij je denkt?’

‘Ja, zeker, waar ik me denk en waar ik dus... ben! Het absolute meende jij te beleven - want, niet waar, dat was het dan toch, dat bedoelde je? - het absolute! En waarin heb je gemeend het te beleven? In bevrediging van je schunnige genotzucht. In het gezelschap van innerlijk kreupele wezens. Binnen de wanden van bouwvallig getimmerte. Gekleed in verkleurende lappen, waar de motten al aan knagen. Maar, Albert, als iemand het absolute bezit...’

‘Het absolute bezit! Pas op voor... onzin, Bernard.’

‘Als iemand het beleeft...’

‘Beleeft! Pas op voor tegenspraak. Je beleeft niet wat juist het leven te buiten gaat.’

‘Als iemand er deel aan heeft, wil ik dan zeggen, is het de denker die alles ziet in staat van gaafheid, glans en totaliteit! Niet omdat hij het in dien toestand om zich heen heeft - neen omdat hij één groote eigenschap bezit, verbeeldingskracht! Beter: omdat zijn denken een kracht is, de kracht tot beelden! Eén woord geeft hem de essentie - daaruit maakt hij zich zijn nectar.’

‘Een wonderlijk ding, dat denken van jou! Het brengt je in wentelende sferen - het maakt je tot aandeelhouder in gaafheid, glans en totaliteit - het boetseert statuetjes - en het schenkt je nectar. Mijn compliment!’

‘Je wordt sarkastisch.’

‘Samenvatting is sarkasme, amice!’

‘Je vangt me op woorden.’

‘Waarop zou ik je anders vangen? Je hebt niets dan woorden! Je leeft niet. Je zit hier maar. Verbeeldingskracht is je genoeg; zeg liever inbeeldingskracht! Eén woord geeft jou de liefde. Laat me lachen, man! De liefde in één woord... Armzalige pedant, met je “nectar”... Je blijft thuis en je leest wat anderen over hun vervoeringen geschreven hebben, over hun lijden, man, hun pijn, hun werkelijke pijn, over de grauwheid in hun hart, de bitterheid en den vuilen smaak in... in hun ziel - ja zeker, hun ziel, ik vrees het woord niet, ik heb geleefd, ik weet wat ziel is. Jij - jij leest erover, en je volgt 't nauwelijks, je houdt er één of twee woorden van in je gedachte. O ja, “liefde”. O ja, “lijden”. O ja, “verraad”. “Ontrouw?” “Dood?” O ja... Die woorden zijn je genoeg. Ze geven je de essentie. Daar giet je dan je boekenwoorden bij, je termen uit psychologische studies en metaphysische verhandelingen. Liefde definiëer je. Dood doordenk je. En dat noem je “nectar maken uit essentie.” Dien nectar vind je beter dan den wijn, den vollen zwaren wijn van het leven, dien wij drinken! Weet je wat je doet? Aanlengen, man, aanlengen, anders niet! Aanlengen met gesteriliseerd water. Aanlengen totdat alles zonder smaak is. Maar wij drinken wijn.’

‘En hij maakt je dronken. Zoo dronken dat je je in het paradijs waant.’

‘Neen, Bernard, ik houd 't ook niet langer vol, dat ik zoo iets als het paradijs zou bereikt hebben, soms. Daden heffen ons niet over den muur, heb je gezegd, en ik wilde het eerst niet beamen. Ik heb je van dien avond aan den Bosporus verteld, om je toch nog te overtuigen - om mezelf te overtuigen. En je hebt me gehoond, mij mijn... mijn betrekkelijke kinderlijkheid laten voelen. Het zal wel juist zijn, Bernard, het betrekkelijke houdt ons gevangen. Maar jij meent met je denken verre boven alle muren te zweven en wèl een gezicht te hebben op het Geheel, het gezicht dat ons ontzegd is! Jij houdt bij jezelf in stand wat je hebt uitgebrand bij mij: een waan! En ik lééf dan tenminste nog...’

‘Een waan... Luister, Albert. Misschien hebben we ons toch beiden aan een waan gegeven. Ik ben nog jong tenslotte. Misschien heb ook ik me mee laten voeren door... eigen warmte! O, het is ook vervoerend, te meenen dat een enkele zin je het Al zegt... Met Spinoza de formule uit te spreken: “God is de wereld” en dan... zelf de wereld te beleven, neen, de wereld te hebben, neen, de wereld te zijn... Het is vervoerend, maar - misschien toch bedriegelijk. Ik heb het zoo dikwijls met verrukking meenen te ervaren, in de eerste tien jaren van ons werkelijke leven, zooals je zei, te ervaren dat ik door het denken meer zag dan het enkele. Maar tenslotte wil dat nog niet zeggen dat ik er... Alles door zag. Je hebt gelijk, misschien... Ofschoon, leven deed ik toch ook...’

‘We hebben elkander wèl gesmaad, Bernard.’

‘We wilden onszelven vinden. Dat maakt verwoed.’

‘Maar we zijn elkaar toch ook genaderd. Elkaar - èn de waarheid. Want het zal wel waarheid zijn, Bernard, dat we beiden leefden - jij even goed als ik, dat zie ik nu in - dat ons beider leven misschien zelfs... zin heeft, maar ook, helaas, dat k e n n e n nooit ons deel wordt, dat het iets volstrekt anders is dan leven.’

‘Sterven, misschien, is kennen, Albert.’

‘En zou géén mensch dan vóór den dood kennen? Al is het ons dan niet gegeven - misschien iemand anders? “Kennis door voorafgaande beelding” mag dan op liefde niet van toepassing zijn, je hebt 't me doen inzien - als het eens gold voor werkelijke beelding? Gesteld dat ik eens niet... de halve beelder geweest was dien je me noemde? Zou ik dan...? Heb je op Herman gelet, gisteren, terwijl hij schilderde? Hoe hij even schreeuwde, toen het scheen of de vrouwenfiguur op zijn doek begon te leven? Zou hij, zou Herman...?’

‘Zou Herman w e t e n , zou hij z i e n , bedoel je, dóór de beelden die hij maakt?’

‘Zou hij den dood... al vóór den dood bereiken, en schreeuwen van verrukking?’

De beteekenis der Westersche portretkunst[1)]
door Just Havelaar

Strikt aesthetisch gedacht, maakt het geen verschil uit, of men een stilleven, een landschap, een figurale verbeelding, dan wel een portret beschouwt. Want de waarde van het kunstwerk wordt door 't onderwerp niet bepaald. Toch vervult het portret een afzonderlijke plaats in het geheel onzer Westersche kunst. Het wekt velerlei belangstellingen.

De mensch staat den mensch het naaste. De aandacht voor het leven openbaart zich steeds als aandacht voor den mensch en concentreert zich het sterkst op een aandacht voor het menschelijk gelaat.

Het valt zelfs niet bij benadering te schatten, hoe in het dieper contact met den mensch de honderdvoudige indruk medewerkt, die door de gelaats-uitdrukking der anderen wordt gewekt. In elk groot staatsman schuilt een Lavater. Maar ook in de vluchtiger ontmoetingen, zelfs in de vluchtigste, werkt deze physionomische belangstelling rusteloos voort. Zij schept de dorre straten om tot boeiende studie-velden. En menig lange en monotone spoorreis werd kort en pakkend als een suggestieve novelle, toen ons oog openging voor het levensmysterie achter de gelaats-maskers onzer reisgenooten. Elk gelaat, hoe onaanzienlijk ook, hoe triviaal wellicht, een leven, een drama, een lot.

Van deze belangstelling kent de portrettist alle rijkdom-

1) Dit opstel vormt de inleiding tot een studie over ‘het Portret in den loop der eeuwen’, waarvan wij eenige fragmenten in ‘De Stem’ hopen te publiceeren.

men en alle geheimen. Hij ziet den samenhang der vele mogelijkheden. Hij maakt het gelaat d u i d e l i j k . In zijn oordeelend bewustzijn schept het zich om tot een geobjectiveerd beeld, dat tevens een beeld is van zijn tijd.

Want hoe, in de telkens wisselende perioden der beschavingsgeschiedenis, de ‘twee oogen-neus-en-mond’ voortdurend verschillend werden gezien, dit zegt ons veel over de innerlijke aspiraties, over gansch de levens-houding dier tijdperken. De mensch zelf verandert, maar tegelijkertijd en vooral wijzigt zich de visie op dien mensch door den tijdgenoot.

En daarom is de geschiedenis der portretkunst in een zeer directen en veelzijdigen zin de geschiedenis der cultuur.

Deze geschiedenis van het portret verliest zich in het donkerste verleden, toen aan de uitbeelding van 't gelaat meermalen een magische beteekenis werd toegeschreven. Een primitief en hevig realisme kenmerkt veelal die oudste portret-kunst, waarvan wij o.a. bij de Assyriërs uit den archaïschen tijd - ± 3000 v. Chr. - ongemeen sterke voorbeelden aantreffen[1)]. De oogen vormen holten in de ruw gehakte steen: maar holten die kijken, die lachen of dreigen! Het onregelmatige gelaat zelf is één brok expressie. De mond spreekt... Men voelt de trilling, de harteklop van 't leven...

Een dergelijke elementaire portret-kunst hervinden wij nog, maar donkerder, daemonischer, in de neger-plastiek van West- en Centraal-Africa. Door de strenge styleering der maskers krijgt het somtijds een huiveringwekkende diepte en barbaarsche grootschheid.

Wij zullen deze duistere en geheime oorsprongen der portret-kunst onbesproken laten. De wijdheid van ons onderwerp dwingt ons tot strenge beperking. Ook van het portret in zijn gerijpte vormen kunnen slechts de hoofdmomenten vastgehouden worden, opdat de groote lijnen zichtbaar blijven.

1) Gevonden bij een tempel van Assur.

Niet altijd heeft het portret de aandacht der menschen gegrepen. En de intensiteit dezer aandacht vormt in zichzelve een zeer golvende arabesk.

Want het portret veronderstelt een sterk psychologische en verbizonderde levens-belangstelling. Tijden en volken, die door algemeene ideeën geheel beheerscht werden en die aan het leven der enkelingen geen diepere waarde toekenden, hebben slechts sporadisch en als toevallig het portret voortgebracht. De kunstenaar zelf voelde zich dan niet ‘persoonlijkheid’: hij schiep niet uit eigen rijke beleving en ervaring, maar was de tolk der gemeenschap; hij bracht tot uiting, wat deze gemeenschap aan ideële waarde bevatte. Doch ook zijn er, in meer persoonlijk ingestelde cultuur-perioden, kunstenaars geweest, wier innerlijk leven zoo zeer opstreefde naar een algemeene verbeeldings-wereld, dat zij geen aandrang gevoelden, zich uit te spreken in de uitbeelding van den enkelen mensch. De Ueber-Mensch Michel Angelo achtte 't portret een onwaardig object der kunst, die ‘ideeën’ had te vertolken.

Er bestaat een spanning, die dikwijls zich tot conflict verscherpt, tusschen den meer symbolischen kunst-drang en de meer analytische portret-kunst, tusschen de verzuchting naar het verhevene en ideële en de belangstelling voor het psychologische.

Wij zien dan ook het portret telkens onweerstaanbaar opkomen, wanneer de menschheid moe is van de door haar geschapen symbolen, wanneer de diepere droom dier symbolen uitgeput is en de kunst in conventioneele verbeeldings-schema's dreigt bekneld te raken. In zulke tijden dwingt het portret tot een nieuwe oplettendheid. Het herstelt het verloren contact tusschen den geest en de natuur, tusschen droom en werkelijkheid. Het wekt den zin voor objectiviteit, voor die objectiviteit, welke op waarheidszin, op levens-eerbied berust. Door het portret heeft dan meermalen het kunstleven zich gezuiverd en verdiept.

Maar het portret vermag boven dit empiristisch-realistische stadium verre uit te reiken! Het zou een noodlottig misverstand zijn, het wijder strekking te ontzeggen en het ‘conflict’, waarvan hierboven werd gerept, te absoluut te zien. Daarbij behoef ik nog niet te doelen op die zeldzame top-punten der portret-kunst, waar de psychologische belangstelling zich van binnen uit verwijdt en verheft tot de regionen eener symbolisch gestemde aanschouwing, niet behoef ik aan de Gioconda van da Vinci of aan sommige zelfportretten van Rembrandt te herinneren. Want elk diep portret is ontstaan uit een idealisme, uit een ideëele levens-houding.

De portrettist, naar wij terloops reeds aanduidden, is de historicus van zijn tijd. En een goed historicus zal niet alleen 'n indringend psycholoog zijn, maar ook een wijsgeerig mensch. Zoo ook de portrettist. Hij moet ten volle b e g r i j p e n wat hij beeldt. En dit begrijpen houdt een cultuur-confessie in.

De portrettist beeldt niet slechts een willekeurig exemplaar van het tijdelooze menschdom: hij schept het portret zijner eeuw.

De markante figuren van een tijd zien wij immers eveneens als ‘historische portretten’, waarbij evenzeer kan gedacht worden aan figuren uit 't werkelijke leven, als aan verdichte typen, evenzeer aan Bismarck als aan ‘Madame Bovary’, evenzeer aan Frederik den Groote als aan ‘Werther’.

Het portret, dat een belangrijk kunstwerk is (en dit alleen heeft psychische waarde), beeldt een concreet mensch uit en is een ‘cultuur-monument’. Beide tegelijkertijd. Het psychologische en het aesthetische element zijn er ondeelbaar saamgegroeid. Kan men een historische persoonlijkheid in 't wijder verband zien van haar tijd, nog veel stelliger geldt dit voor het geschilderde of gebeeldhouwde portret, dat een bepaalden ‘stijl’ bezit, dat een zekere ‘opvat-

ting' uitdrukt; en niet de toevallige opvatting van een individueel artiest alléén. Want al onze opvattingen en waarde-bepalingen, hoe ook persoonlijk doorleefd en verwerkt, zijn historisch gebonden.

De portrettist is een schepper van menschen, van typen. Hij schept menschen naar het beeld van zijn tijd. Hij stelt zijn tijdgenooten het beeld voor oogen, dat zij zelf, naar hun dieper wezen, zijn. Hij is de biograaf zijner eeuw.

En dit blijkt in concreter zin waar, dan aanvankelijk wellicht schijnt.

Want de portretkunst en de biografie vormen twee uitingen eener gelijke gezindheid. Beide komen voort uit eenzelfde, intensieve belangstelling voor de 'persoonlijkheid', voor de persoonlijkheid die een schakel is in den eindeloozen groei van 't menschelijk bewustzijn, die een stukje 'historie' vormt en die toch boven dit historischgewordene ook weer uitstijgt, in zoover hij zichzelf ziet en kent en in zoover de universeele geest zich in hem, den mikro-kosmos, realiseert.

Reeds in zich zelve vormt zij een stukje 'historie', de persoonlijkheid, daar zij is g e g r o e i d , daar zij in en dóór den tijd zich v o r m d e . Want dit kenmerkt de 'persoonlijkheid', dat zij voortdurend, in verwonderd begrijpen, zich haar verleden herinnert, dat dit verleden voortdurend als een 'nu' mede werkt, dat de 'fazen' van haar leven in innerlijk, logisch verband worden gezien. Elke volgroeide persoonlijkheid kent den eerbied voor haar verleden, omdat zij 't als een heilige taak voelt zich zelf door-en-door te kennen. Er bestaat voor haar geen ethiek en geen levenswijsheid buiten deze plicht der zelfkennis. Zij weet zich 'drama' en 'symbool'. Zij bezint zich op het onpeilbare probleem harer lotsbestemming.

De portretkunst en de biografie veronderstellen een gescherpt historisch bewustzijn en een diep doordrongen besef der persoonlijkheid. Beide; beide ondeelbaar vereenigd.

En daarom is 't portret - evenals de biografie - een typisch Westersche uiting. Want alleen de Westersche mensch kent een diepen zin toe aan 't historische, aan den ‘tijd’, en aan den innerlijk logischen groei, aan dat eeuwig w o r d e n van den geest. En hij alleen kent een diepen zin toe aan de ‘persoonlijkheid’, ziet haar als ‘höchstes Glück der Erdenkinder’, als fundament van 't gansche geestelijke, zedelijke, sociale leven. Hij alleen concipieert zich de idee der wordende persoonlijkheid in verband tot zijn Gods-begrip. Hij heeft psychologie, wijsbegeerte, religie trachten te omspannen in een wijd, historisch cultuur-verband.

De vraag is niet, of deze beschouwingswijze de hoogste en meest ware is; - deze vraag ware onoplosbaar en dus ten eenenmale nutteloos. Wij vermogen slechts te erkennen, dat zulk een beschouwingswijze de onze is. Er zijn geen absolute waarheden en waarden; elke groote cultuur, elke religieuze levensbeschouwing, bezit de hare.

Azië heeft dan ook een gansch andere portret-kunst voortgebracht. In de Indische, Chineesche, Japansche, Perzische kunst heeft het portret nimmer de beteekenis verkregen, die het in onze Westersche kunst verwierf. Ongetwijfeld zou 't belangrijk zijn deze Aziatische portretkunst - een portret van a l g e m e e n e t y p e e r i n g - naar haar wezen en mogelijkheden te bestudeeren; vooral belangrijk ware dit ten opzichte der Persische miniaturen en nog meer ten opzichte der Chineesche kunst. Maar dit zou een afzonderlijke studie vergen, buiten 't verband van 't Europeesche portret, een studie welke tenslotte van minder c e n t r a a l belang ware dan diegeen, die thans onze aandacht bindt. Zelfs voor den Chinees was het portret nooit een belijdenis, een drama. Het zelf-portret - zoo symbolisch voor onze Westersche kunst - blijft, in dien grooten vorm althans, bij de Chineezen ondenkbaar.

Valéry Larbaud
door Dr. J.F. Otten

Un enfant tendre et doux...

Tot de beminnelijkste, sympathiekste figuren der moderne Fransche letteren rekenen wij den cosmopoliet Larbaud. ‘C'est le premier écrivain français de ce temps qui ait eu le sens de l'Europe’ schreef Benjamin Crémieux in zijn ‘Vingtième Siècle’. Hoewel nu een dergelijke bewering zonder twijfel overdreven moet worden genoemd, is toch inderdaad Europa zijn vaderland. De grens van Frankrijk bestaat in zijn geest slechts als een lijn, die tot doel heeft overschreden te worden. Europa is zijn wandelrek, Europa is de speeltuin van dit groote kind, dat - lacht niet - op welhaast vijftigjarigen leeftijd met tinnen soldaatjes nog veldslagen organiseert. Door Europa dartelt het henen: 's morgens ziet men het met zijn uitgever te Parijs ernstig over zaken discussieeren en twee dagen later wandelt het onder het zachte Toscaansche licht. Vandaag treft gij Valéry Larbaud in den Mirador van Lindaraja, peinzend over het lot van deze Moorsche schoone en kort erna wordt hij in East End gesignaleerd. Even later duikt hij in Montmartre op en als er 48 uren zijn verloopen, kunt gij hem op den Pincio onder het genot van een americano met een onbekende schoone in onberispelijk Italiaansch hooren converseeren. Overal is hij thuis, overal heeft hij contact, overal gaat hij harmonisch op in het leven van de streek waar hij momenteel zijn tenten heeft opgeslagen. Te Alicante is hij Spanjaard, te Florence Florentijn, in Lissabon Portugees. Larbaud is de man die zich geestelijk en physiek terstond aan elke

nieuwe realiteit assimileert. Het evenwicht wordt daarom nooit verbroken. Voortdurend ontvlucht deze mensch zijn milieu, evenwel zonder het te verachten, want hij weet dat het hem eens weer dierbaar zal zijn. En ver van huis verlangt hij dan weer terug naar de Hoofdstad, naar zijn onvergetelijk Paris de France. Een enkele maal gaat er wel in hem een licht dagen dat het zwerven toch ook niet alles is en dan schrijft hij stukjes als 'Le vain travail de voir plusieurs pays'. Maar deze depressie duurt nooit lang en korten tijd daarna is hij weer op stap. De felle onvoldaanheid van Henri de Montherlant, die rusteloos door alle landen zwenkt en nergens thuis kan zijn, is hem ten eenemale vreemd. Maar als Larbaud dan weer thuis is, blijkt het weldra dat hij zich niet binden kan voor langen tijd; het bloed verlangt onweerstaanbaar naar verandering van atmospheer. Bij voorkeur zijn het dan de Latijnsche landen en Engeland waar onze reiziger het liefst vertoeft. Maar waar hij ook zwerft, waar hij ook het leven geniet, nooit wordt het contact met de letterkunde verlaten. En men zou met eenig recht kunnen beweren dat hij wel eens te vaak op indirecte wijze geniet: via zijn geliefde schrijvers. Zoo reist hij in Italië steeds met Samuel Buttler, Walter Savage Landor en Arrigo Beyle; voorwaar geen gezelschap waarop iets valt aan te merken. Maar de zaak verandert toch wanneer wij een oordeel moeten vellen over de figuur Larbaud als schepper. Want het is niet te ontkennen, dat wij wel eens gaarne van een landschap wilden genieten zonder te weten hoe een ander er in vroegeren tijd door werd geroerd. En een tweede inconvenient doet zich voor; het is de vermelding van allerlei geographische feiten en bijzonderheden, die slechts in een Baedeker ter plaatse zouden zijn. Zoo is dan ook Larbaud een goede gids, die, zoo hij philologische divagaties achterwege laat, een aangename reisgezel zal zijn. Maar wel zult gij toch enkele snobistische eigenaardigheden van dien reisgezel moeten verdragen. Reeds aanstonds zult

gij begrijpen wat ik bedoel wanneer ik U vertel dat de titel van zijn laatste boek ‘Jaune, Bleu, Blanc’, kleuren overeenkomend met zijn das, aldus wordt gemotiveerd: ‘Un ruban jaune, bleu clair et blanc a longtemps servi de lien aux manuscrits qui forment à présent cet ouvrage. Esternach 1927.’ Deze mededeelingen zijn, op zijn minst gesproken, overbodig, zoo ook de vermelding dat één van zijn prozastukjes geschreven is ‘entre Guarda (Portugal) et Alsásua (Espagne)’. En van dergelijke indicaties wemelen zijn boeken. Zijn werk is - concludeerende - gevuld metallerlei geographische, philologische, literaire en andere gegevens, die op zichzelf vaak zeer belangwekkend zijn, maar waarvan toch een groot gedeelte uit een oogpunt van creativiteit als louter vulsel kan worden beschouwd. In een boek als ‘Barnabooth’, dat in dagboekvorm de omzwervingen van een jeugdigen Amerikaanschen milliardair van meer dan middelmatige cultuur in de Oude Wereld beschrijft, zijn deze gegevens wel is waar in den regel niet hinderlijk, maar zij worden het zeer vaak wèl, wanneer zij opduiken in Larbauds gedichten en novellen. Het liefst wenscht men zich dan toch verre van elke geographie. Zoo kunnen wij dan zeggen dat de landen die hij heeft bereisd, de luchten die hij heeft aanschouwd, de menschen en de dieren van ons werelddeel, kortom de heele hem vertrouwde wereld, bij dezen Europeaan niet neergeslagen en gekristalliseerd is in den stijl, niet omgesmolten is tot vormen van een eigen autonome schoonheid. Er zijn auteurs bij wie het ruischen van de palmen der Stille Zuidzee, het trekken van de karavanen in de Sahara, het schijnsel van een kampvuur, het silhouet van een cypres, gegroeid is tot schoone zinnen, die los zijn van elke plaats. En die ‘gegevens’ van de wijde zichtbare wereld werden dan verbonden en verweven met het menschelijk lot tot een onverbreekbare eenheid. Zoo is het geweest bij de waarlijk grooten, maar zoo is het niet bij Valéry Larbaud: de gegevens bleven gegevens, zij werden niet her-

schapen en vormden te vaak niet meer dan een boeiend decor. Zoo heeft dus een zeker geographisch cosmopolitisme, slechts in ‘Enfantines’ afwezig, het groote kind Larbaud parten gespeeld, die in creatief opzicht aan zijn werk niet ten goede zijn gekomen. Maar wanneer wij nu even abstraheeren van de bezwarende zijden van Larbauds ‘europeïsme’ en overwegen wat uit menschelijk en artistiek oogpunt zijn werk voor ons beteekent, dan moeten wij terstond constateeren, dat Valéry Larbaud één der belangrijkste schrijvers van het huidige Frankrijk is. Hij is een kenner van den mensch als zeer weinigen en heeft het kloppen van het hart, van zeer nabij gevolgd, op schoone, ontroerende wijze weergegeven. En altijd is het dan de liefde geweest, het grootste wonder van deze aarde, dat in al haar vormen bij voorkeur zijn aandacht hield gevangen. En wat dan hier in de eerste plaats als belangrijk moet genoemd zijn, is een teederheid, die op geen enkele bladzijde wordt verloochend. Een glimlach van verteedering die soms tot medelijden kan groeien denken wij gaarne op Valéry Larbauds gelaat. Inderdaad is Valéry Larbaud vaak verteederd. En verteedering waarom? Om een kind, welks verlangen zich niet uiten kan, om twee jonge menschen die verloren voor de werkelijkheid in elkaars armen liggen geklemd, om het onvermijdelijke sterven van zooveel genegenheid op aarde, om het hart dat moe wordt, om een afscheid dat eens komen moet en dat steeds weer in gedachten wordt uitgesteld. En deze verteedering is een gevoel dat wij bij vele Franschen, al zijn het nog zulke ‘knappe’ schrijvers, maar al te vaak moeten missen. Daarom zijn ons ook ‘Enfantines’, ‘Fermina Marquez’, ‘Beauté mon beau souci’, ‘Amants, heureux amants’ zoo bij uitstek dierbaar. Onder het lezen van deze boeken nu zult gij gaan beseffen tot wie Larbauds teederheid bij voorkeur uitgaat: het zij de kinderen en de vrouwen. Daar vallen dan de lokken langs kinderlijke droomgezichten, daar beweegt zich het zachte vrou-

wenlichaam in onbewuste, lieflijke bevalligheid. Zoo wij dan allereerst aan de kinderen denken, komt ‘Rose Lourdin’ voor onze oogen. Het is het simpele verhaal van een nooit uitgesproken en daarom nooit beantwoorde liefde van een schuchter kostschoolkind Rose Lourdin voor een ander meisje van haar leeftijd, de trots van het pensionaat. Zoo vertelt zij:.... ‘tout mon être en déroute accueillait sa présence et je n'osais la regarder que lorsqu'elle était un peu loin de moi. Elle avait le buste large mais dégagé, la taille fine, les jambes tout à fait rondes; sa jupe était déjà bien remplie, et, n'eût été son âge, elle eût pu être dans les grandes. Je m'arrangeais quelquefois pour être derrière elle sur les rangs. Sa nuque était délicate, montrant à peine les deux tendons sous les courts cheveux clairs et la peau fine qui me faisait songer à d'anciennes roses-thé de ma petite enfance... Je n'aurais pas pu dire comment ceci avait commencé: j'aimais sa vie, chaque goutte de son sang m'était chère...’ En dan droomt zij van een liefde, die ver van de dagelijksche kleinzieligheden der kostschoolatmospheer tot de sterren zou worden geheven. Zoo droomde Rose Lourdin; anders droomt Éliane in het ‘Portrait d'Éliane à quatorze ans’. Het is een kind dat onbegrepen door haar uitsluitend op het ‘practische’ leven ingestelde ouders vlucht naar een rijk waar deze geen toegang hebben.... ‘Heureusement, la porte des rêvesest ouverte, nuit et jour pour la jeune Éliane. Il faut bien trouver des refuges contre les choses du dehors et la vie ne peut pas être si dure pour une grande enfant aux cheveux de fée et dont les yeux sont les plus beaux et les plus cernés du monde....’ En waarvan droomt dit kind? Oh niet alleen van den Prince Charmant, maar reeds van het naakte mannenlichaam. ‘C'était l'admiration pour la chair nue, les muscles saillants. les poitrines plates, les hanches étroites, les bras durs’. Maar helaas neemt in werkelijkheid geen man notitie van de kleine, totdat tenslotte hetgeen reeds zoo vroegtijdig

gehoopt werd geschiedt en een eerste band ontstaat. Een andere jeune amoureuse, welhaast vrouw, is Fermina Marquez, een Zuid-Amerikaansche schoone van zestien jaar, die iederen dag komt wandelen in het park dat aan een buiten Parijs gelegen jongenskostschool grenst. Louter door haar aanwezigheid wordt eensklaps het eenvormige leven van al die jongens veranderd. Zij hadden nu iemand om aan te denken. 'Vraiment, elle faisait penser à tous les bonheurs de la vie'. En zoo goed is deze verandering in het kostschoolbestaan door Larbaud weergegeven, zoo juist is de verschillende reactie op ieder der verschillend geaarde knapen beschreven, dat wij gevoelen dat hier aan het kinderhart recht wordt gedaan. Na het lezen van 'Enfantines' en 'Fermina Marquez' gaat gij begrijpen dat niemand meer dan Valéry Larbaud de hardheid van het kostschoolleven voor enkele fijngevoelige kinderen, kent. Zij verlangen zoo naar wat zachtheid en genegenheid, maar worden maar al te vaak teleurgesteld. Maar laten wij komen tot de volgroeide vrouwen. Daar zijn dan Edith en Queenie Crosland uit 'Beauté mon beau souci', beide slachtoffers van mannelijke zelfzucht en lafheid. Daar is het ontroerend teedere 'Amants, heureux amants'... een monologue intérieur à la Joyce. Cerri en Inga, twee jonge danseressen, gezellinnen van Larbaud, liggen in den vroegen morgen samen in bed; zij zijn nog bij Morpheus. Van uit zijn kamer kan hun metgezel de beide brave 'ragazze' rustig aanschouwen. Daar liggen nu die twee zachte lichamen, daar bewegen die vier zacht deinende borsten. Hier ademt Inga, een blond kind van het Noorden, geestelijk de meerdere van haar vrouwelijke genoot, en leidster van de tournée... Kaere Inga, 'une fille aux yeux farouches et tendres'. Daar ademt Cerri, een zwart kind van het Zuiden - une fille douce et belle. Welk een genot die lieve kinderen van den Dans gelukkig te zien slapen - 'les regarder dormir'. Maar reeds komt een eerste

zonnestraal, die langs den wand kruipt, haar slaap bedreigen. Nog slechts korten tijd zal verloopen vóór het lichaam wordt uitgerekt en de oogen uitgewreven. Dan zullen Inga en Cerri weer verre van de engelen staan; dan neemt ieder weer bezit van haar zelf en dan zal ook het afscheid zijn, want heden is het, terwille van een nieuw engagement in een andere plaats, de laatste dag van samenzijn. En in dien korten tijd die hem nog gegeven is, trekt aan den geest van Valéry Larbaud het geluk voorbij... de steden die hij met Inga zou willen zien, de eene week die hij met haar in haar vaderland in onverstoorde liefde heeft doorgebracht. En hij denkt aan het welhaast hemelsche genot, dat nog zou kunnen worden verwerkelijkt, aan hun lichamen opnieuw vereend onder een anderen hemel. Maar hij weet reeds dat het geluk niet van deze aarde is en dat de werkelijkheid steeds teleurstelling brengt. ‘Ah malheureuse jeunesse... Eh bien, baisser la tête dans la tourmente, et patiemment marcher de l'avant comme sous les grandes averses; on voit reverdir les arbres et les volets des maisons; fraîcheur où se mêle le souffle marin; pioggia dirotta. Ah, et le voisinage constant de Cerri, si elles restaient. Le plaisir serait vite épuisé et l'ennui entrerait: la terre sous les fleurs...’

Alle liefde, product van toevallige omstandigheden in dit leven, is vergankelijk; slechts de weemoed blijft. Dit is wel het gevoel dat bij Valéry Larbaud, hoewel nooit ten volle uitgesproken, in alle regels ligt. Wij vermoeden dan hoe hij zou willen reiken naar een genegenheid die gaat over alle grenzen heen, naar een gemeenschap van hart en hart, die absoluut en durend zou zijn voor het geheele leven, naar een overgave van zichzelf zonder restrictie, zonder vrees voor een onvolledig antwoord. Hier is een verlangen naar een liefde, teeder en hartstochtelijk, diep en onbegrensd, naar een kameraadschap heerlijk en loyaal, die slechts door den Dood kan worden onderbroken... Maar de vrouwen van deze wereld zijn

nu eenmaal anders gemaakt dan het gevoelige kind Larbaud haar soms zou wenschen. Het is onvoorzichtig om op haar te bouwen. Maar omdat zij toch dikwijls lief en aardig zijn en men zich hier beneden steeds tevreden moet stellen met het onvolmaakte, is berusting het eenige wat rest. En wanneer men eenmaal heeft berust en geen illusies meer kent, blijft het toch altijd een genot een zachte vrouwenstem te hooren, een zacht lichaam te zien wiegen en somtijds borst aan borst een langen nacht te slapen. Ik stel mij voor, wanneer hij deze dingen overdenkt, dat over Larbauds gezicht een stille, nauwelijks merkbare glimlach zal voorbij trekken, de smalle glimlach van een beperkt maar niet te verwoesten geluk.

Ook een bloemlezing

Lyriek. - Verzameld door J. Greshoff en A.F. Mirande. Tjeenk Willink, - Zwolle.

Was er een dwingende behoefte aan nóg een bloemlezing? In elk geval, nu heeft de heer J. Greshoff ook de zijne! Moge hij er wel mee varen. Er is immers voor tal van dingen plaats op de wereld. Alevenwel, om óók zijn bloemlezing te hebben, heeft hij het zich blijkbaar niet bizonder lastig gemaakt. Hij heeft zich eerst en vooral een adjunkt toegevoegd, en voor de samenstelling van het boek, dat, van Gezelle tot de allerjongsten, over de honderd dichters vertegenwoordigt, hebben de beide samenstellers dan nog het gemakkelijkste deel verkozen. Ze hebben van deze honderd dichters te zamen bij de vijfhonderd gedichten bijeengebracht en in hun zeer beknopte inleiding al direkt verklaard dat ze schroomvallig vermeden hebben om, uitgaande van eigen voorliefde en beperkte inzichten, het beeld van de hedendaagsche letterkunde t e h u n n e n b e h o e v e ! te vervormen. Enkele paragrafen verder heet het echter mir nicht, dir nichts, dat de persoonlijke opvatting van de samenstellers alleen intervenieert op één punt nl.: ‘zonder zich het minst te storen aan richting of school, een aantal gedichten van zeer verschillend karakter, maar die alle gemeen hebben dat zij g e d i c h t e n zijn,’ te kiezen. Ze hebben alleen zulke gekozen die ‘alle doortrild zijn van dien ondefinieerbaren polsslag, welke van woorden p o ë z i e maakt.’ Dit alles is natuurlijk zeer goed; eigenlijk vanzelfsprekend. Maar ten slotte komt de aap geheel uit hun mouw: ‘Omdat alles in de litteratuur vloeibaar blijft, is de beoordeeling ervan altijd een quaestie van standpunt en oogenblik.’

Deze verklaring hadden wij de H.H. Greshoff en Mirande liever dadelijk hooren afleggen. Dan ten minste hadden zij recht voor de vuist gesproken. Ik houd van een mensch die voor zijn gedachten en zijn smaak uitkomt, onbewimpeld en cordaat, en over genoeg talent beschikt om ze behoorlijk te verdedigen. Maar de H.H. Greshoff en Mirande komen niet onbewimpeld voor hun meeningen uit en vertikken het bovendien ze maar eenigszins te motiveeren. Ik weet wel dat een ‘bloemlezer’ niet gedwongen is zijn keus met redenen te omkleeden, maar juist omdat zulks zijn goed recht is, behoeft hij zich niet bij voorbaat te rechtvaardigen en kan hij zijn keus laten spreken voor zijn smaak en inzicht. Maar dat doen de H.H. Greshoff en

Mirande niet. Hun inleiding is misleidend. Ze zetten een onschuldig gezicht: Kijk, we zijn zeer ruim geweest, we komen aan bijna iedereen te gemoet. Weinigen zijn er, wie we geen plaatsje wilden inruimen als zij maar iets geschreven hebben dat wij achtten een g e d i c h t te zijn. En, in hun onschuldigheid naïef, hebben zij gemeend dat hun platonische verklaring van schroomvallige onpartijdigheid voldoende zou geweest zijn opdat we ons niet even zouden afvragen hoe zij het dan eigenlijk aan boord hebben gelegd om, 'tegenover het agglomeraat van imponderabilia', tegenover 'dien ondefinieerbaren polsslag, welke van woorden poëzie maakt' ten slotte toch tot een keuze te komen, na hun 'voorliefden' en hun 'inzichten' hoe eigen en beperkt ook, op zak hebben gestoken? En dit alles om ons te doen gelooven dat zij hebben gedaan wat feitelijk niet te doen is, namelijk een keur van poëzie bijeen te brengen, die niet den fatalen stempel van eigen voorliefde zou dragen. In waarheid zijn die paar bladzijden inleiding de onbeholpen camouflage van een integendeel zeer eenzijdigen, zeer beperkten en van zeer weinig goeden smaak getuigenden kijk op de lyriek van heden, en al die verklaringen van onvooringenomenheid zijn slechts bedriegelijke middeltjes om er den argeloozen lezer te doen inloopen.

Ik zeg: op de lyriek van heden, d.w.z. die van na 1914. Wat immers de keus uit de vroegere poëzie tot Gezelle terug, betreft, de beteekenis der dichters wier eerste aanvang in deze periode valt, staat althans voor de eerste toekomst nog zoo goed als vast, en enkele der beste en meest representatieve hunner verzen bijeen te hebben gebracht was bijna onvermijdelijk als daartoe twintig, vijf en twintig en zelfs twee en dertig verzen moesten aanrukken, zooals zulks respectievelijk voor Boutens, Van de Woestijne en Gezelle het geval is. Bij een dergelijk ruime keus uit eerste rangsdichters zou zelfs een in poëzie liefhebberende kruidenier kans hebben gehad op enkele hunner beste stukken de hand te leggen. Wat echter gezegd over de keus uit de jongere dichters? Indien het criterium der samenstellers alleen het onderkennen is geweest van den mysterieuzen ademtocht der poëzie in het voorhanden zijnde lyrisch materiaal, dan moet men inderdaad toegeven, dat zij ten deze een scherp waarnemingsvermogen hebben: in een zeer groot deel van wat hier als poëzie moet fungeeren klopt de 'ondefinieerbare polsslag', naar mijn gevoel althans, bedenkelijk zwak. Maar ik wil hier niet te zeer den nadruk op leggen: de samenstellers verklaren zeer ruim te zijn geweest en van enkelen der in den allerlaatsten tijd opgetreden dichters zijn er werkelijk goede stukken opgenomen. Erger wordt het, als men het totaalbeeld in oogenschouw neemt, dat zij van de poëzie der jongeren opwerpen. Want niettegenstaande hun bewering, dat zij s c h r o o m -

v a l l i g hun eigen voorkeur ter zijde hebben geschoven blijkt hun verbijsterende vooringenomenheid al dadelijk uit het schreeuwend verschil in het a a n t a l verzen waarmee de onderscheiden dichters zijn vertegenwoordigd. Bij ontstentenis van alle kritische beschouwingen omtrent bepaalde aesthetische of ethische stellingen, omtrent bepaalde in de poëzie tot uiting komende gedachtenstroomingen en levenshoudingen, beschouwingen die dus een motiveering der keuze kunnen inhouden; bij afwezigheid m.a.w. van overwegingen omtrent de waarden, die buiten alle aanvoeling van den 'ondefinieerbaren polsslag' om, tenslotte de kultureele beteekenis der poëzie kunnen uitmaken, als er, wel te verstaan, poëzie voorhanden is, blijkt de voorkeur van den samensteller eener bloemlezing - en krijgen we dus een maatstaf voor de beteekenis die hij aan het werk der verschillende dichters hecht - uit de quantitatieve vertegenwoordiging van elk hunner. Het poëtisch potentieel van iederen dichter zal dus volgens de aanvoeling der samenstellers, als rechtstreeks evenredig te beschouwen zijn met het aantal stukken dat ze van hem opnamen. En in onderhavig geval leidt de vergelijking dezer quantitatieve vertegenwoordiging tot verbluffende resultaten. We zien b.v. dat een Marsman hier met elf gedichten pronkt, dit is: zooveel als een Henr. Roland Holst. Erger: Jan van Nijlen krijgt er twaalf, tegen J.H. Leopold slechts zeven, en bijna zooveel als Gorter die er dertien, als Kloos die er zestien bekwamen. En als Van Nijlen er nu eenmaal een gansch dozijn moest krijgen, dan schijnt mij het feit, dat een levenszwaar en diepzinnig dichter als Firmin van Hecke, wiens poëtische activiteit vrijwel van dezelfde intensiteit is als Van Nijlen's, slechts met één enkel minder geslaagd vers wordt vertegenwoordigd, gewoonweg verstommend, één enkel, terwijl dichters, die ten slotte toch nog hun sporen moeten verdienen, zooals een Scholte, een Smit, een Leroux, er meer krijgen dan hij! Verder zien we, onder de jongsten, een schoon en diep-menschlijk bewogen dichter als Theun de Vries vertegenwoordigd met drie stukjes, precies zooveel als de totaal onbenullige rijmelaar E. de Perron. Ik zou deze vergelijkingen gerust nog een tijdje kunnen voortzetten. Ik zou mij zelf kunnen verwonderen over de afwezigheid van René de Clerck, als Speenhoff er is, van August van Cauwelaert als we hier Herreman, van Alice Nahon, als we Margot Vos aantreffen. Het poëtisch potentieel der eenen moet zonder twijfel niet onderdoen voor dat der anderen. Maar ik bepaal mij tot het flagrantste. Uit het voorgaande blijkt reeds ten overvloede dat, verre van 'schroomvallig' eigen voorliefden enz. te beteugelen, de heer Greshoff, die, wel te verstaan zichzelf niet vergeten heeft en zich onverstoorbaar met zes verzen bedacht, net zooveel als Geerten Gossaert er krijgt en slechts ééntje

minder dan Leopold (Goethe zei 't ook al: nur der Lumpe ist bescheiden) zonder blikken of blozen, met een onverstoorbaarheid die bijna roerend van argeloosheid is, een beeld van de jongere Nederlandsche lyriek heeft opgeworpen dat vooral niet nalaat hemzelf en eenigen zijner intiemen in een gunstig daglicht te plaatsen. Mijnentwege! ‘Jedes Tierchen hat sein Plaisierchen’. Wat echter minder pleizierig blijft is dit air van superieure onbevooroordeeldheid dat hij zich geven wil en waartegen de aard zijner keuze brutaal indruischt. Coster's ‘Nieuwe Geluiden’ komen in hun kijk op de moderne lyriek misschien niet meer met de werkelijkheid overeen als Greshoff's - welke is overigens de werkelijke waarde dezer poëzie? - maar Coster ten minste wist in zijn meesterlijke inleiding zijn keuze en zijn groepeering degelijk te motiveeren en toe te lichten. Aan Coster's bloemlezing heeft men dan ook in feite wat de ‘lyriek’ van Greshoff en Mirande beweert te zijn: nl. een studieboek. Want geen oningewijde, die dit laatste werk ter hand neemt om er de ontwikkeling der Nederlandsche lyriek uit te leeren, kan er zich in terecht vinden. Welke methode gebruikt werd om de stof dezer bloemlezing te rangschikken is mij een raadsel. Zou men op het eerste zicht meenen dat de chronologische volgorde toegepast is, weldra blijkt van niet en stelt men integendeel vast dat bepaalde groepen van dichters zich afteekenen. Maar ook de groepsgewijze rangschikking werd niet systematisch doorgezet: want indien er ook een poging is gedaan min of meer verwante of aan een bepaald tijdschrift meewerkende dichters grosso modo te groepeeren, dan is er elders weer zoo weinig sprake van eenige groepeering, dat de hypothese van een methodische rangschikking per school e.d. alweer moet opgegeven worden. Wat bij b.v. de uiterst heterogeen samengestelde groep Vlamingen, die naast Van Nijlen e.a. ook de school van Wies Moens bevat, op een willekeurige plaats komt doen te midden der Hollanders, terwijl dan de mannen van 't Fonteintje, behoudsgezind bij uitnemendheid, heelemaal achteraan komen samen met de ultraexpressionnisten, ofschoon ze als van zelf spreekt veel beter op hun plaats zouden geweest zijn naast den insgelijks conservatieven Van Nijlen, is mij geheel onverklaarbaar. Deze verzameling gedichten is feitelijk zeer onwetenschappelijk samengesteld.

Van het standpunt der H.H. Greshoff en Mirande uit, zooals ze het in hun inleiding uiteen zetten, was er maar één oplossing mogelijk: n.l. de dichters in alphabetische ofwel streng chronologische orde te rangschikken en de jongeren met een onderling weinig verschillend aantal gedichten te vertegenwoordigen. De lezer hadde dan zelf kunnen bepalen bij welke dichters van de jongere geslachten de ondefinieerbare polsslag der poëzie het zuiverst en het meest intens

klopt. In plaats daarvan, en trots hun voorafgaande verzekering van onpartijdigheid hebben ze nadrukkelijk hun eigen opvatting vooruitgeschoven, en talrijke dichters vertegenwoordigd met een hoeveelheid stukken die in genen deele evenredig is met hun feitelijke beteekenis is, in vergelijking met die van anderen; zoo komt het, dat hij hun ten slotte een slechten dienst heeft bewezen. Men vergete niet dat men hier met een ‘bloem’-lezing te doen heeft; een ieder die een weinig inzicht heeft in de poëzie, valt het onmiddellijk op dat, zelfs onder de ouderen, menig dichter met te veel stukken is vertegenwoordigd; enkelen, als Van Eyck, Van Nijlen, Nijhoff, Marsman en Greshoff zelf ziet men letterlijk door de knieën slaan onder het gewicht der ‘bloemen’ waarmee ze hier zijn gekroond, 't Was overigens niet zeer fair, van enkele poëten alles op te rakelen wat er eenigszins mee door kan, van veel anderen integendeel de beste stukken te negeeren. Aldus wordt velen in dit verzamelwerk een kwade dienst bewezen: de eenen door een te veel, de anderen door een te weinig. De onderlinge verhoudingen zijn totaal buitensporig; het was overigens geen gelukkig idee, in eenzelfde bloemlezing naast een Gezelle jongeren te willen vertegenwoordigen wier eerste rijmpje gisteren in een bloemlezing opdook.

Eén opmerking wou ik ten slotte nog maken. 't Geldt een persoonlijke kwestie, maar ze geldt waarschijnlijk ook nog voor anderen. De samenstellers hebben gebruik gemaakt van het hun krachtens de wet verleende recht, zonder toelating van den auteur, willekeurig door hen gekozen gedichten in hun bloemlezing bijeen te brengen; althans was zulks het geval voor de paar stukjes die hun schroomvallige onpartijdigheid zich gewaardigd heeft van mij op te nemen. Goed. Ik mocht echter ook geen drukproeven ontvangen. Het gevolg is geweest, dat in een der bedoelde gedichten erge feilen zijn geslopen. Het geldt hier geen drukfouten, maar totaal verkeerde lezingen, die den zin verdraaien, het gedicht volkomen verminken. Indien de samenstellers zich zelf met de ‘correctie’ der proeven hebben belast, moet ik concludeeren, dat ze niet eenmaal verstaan wat ze lezen. Er is mij weinig aan gelegen dat mijn poezie in hun bloemlezing zou figureeren, maar als den H.H. Greshoff en Mirande bij een herdruk of zoo iets de lust mocht bekruipen ze dat nog te laten doen, dan moet ik hun beleefd maar dringend verzoeken ze te laten overdrukken precies zooals ik ze heb gepubliceerd. Dit is wel het minst, me dunkt, dat de auteur kan verlangen. (Mijn haar rijst te berge bij de enkele gedachte dat ook maar een komma op haar plaats niet zou staan!) - Zoo niet zullen de H.H. samenstellers zoo vriendelijk zijn mij dergelijke ongevraagde diensten niet opnieuw te bewijzen.

URB. VAN DE VOORDE

Het oordeel
door J. Welders

Zooals de beroemde vraag van Kant: hoe is ervaring mogelijk, honderdvijftig jaar geleden een nieuwe periode heeft ingeluid in de geschiedenis van het menschelijk denken, zoo zullen wellicht latere tijden de wending in de geschiedenis der maatschappelijke en politieke ontwikkeling een aanvang doen nemen bij de vraag, welke thans door de Russische Revolutie is gesteld: hoe is socialisme mogelijk. Want dit is de kern van de Russische Revolutie en haar groote beteekenis voor deze en komende tijden: dat zij een poging voorstelt, voor het eerst in de geschiedenis der menschheid, om het socialistisch beginsel in het maatschappelijk leven van een groot volk te verwerkelijken. In de Russische Revolutie beleven wij den overgang van het socialisme uit de sfeer der propaganda naar die der praktijk. Na het uitbreken der Revolutie, in November 1917, konden dan ook voor een wijle de polemieken tusschen socialisten en niet-socialisten verstommen; het Socialisme zelf nam het woord.

Dit laatste was ongetwijfeld van groot belang, omdat nu de zeldzame gelegenheid werd geboden de methode van het experiment toe te passen op een terrein, dat tot nog toe deze methode steeds had afgewezen. Zoo al aan de natuurkunde het experiment, dat de contrôle vormt van de praktijk over de theorie, niet vreemd is, voor de economie kan de methode om door middel van proefneming een stelling op haar juistheid te toetsen niet worden toegepast. Met menschengemeenschappen laat zich nu eenmaal niet naar willekeur experimenteeren, en de zoogenaamde proefneming met de socialistische kolonies elimineert

zoo vele en zoo belangrijke elementen van het werkelijke maatschappelijke leven, dat zij als experiment vrijwel waardeloos mogen heeten. De vraag, of thans een samenleving mogelijk is waarin het privaat bezit der productiemiddelen is opgeheven, was dan ook tot nu toe steeds een kwestie van theoretische redeneering. En Karl Marx, de vader van het moderne socialisme, heeft dan ook altijd op de noodzakelijkheid van de theoretische doordenking gewezen, - zulks op voetspoor van den jongen Hegel, die ook, blijkens zijn brieven, de revolutioneering der geesten de noodzakelijke voorwaarde achtte voor de revolutioneering der feiten. De theorie propageeren, 'Dialektik einpauken', was het kernpunt van de propaganda, zooals Marx die in zijn grootsche conceptie voor oogen zag, 'denn auch die Theorie wird zur Gewalt wenn sie die Massen ergreift.' Trouwens in de geheele denkwijze van Marx, de denkwijze der immanente ontwikkeling zooals Hegel die had uiteengezet, was voor de methode van het experiment geen plaats. Nadrukkelijk verklaart hij, 'dass nicht der praktische Versuch, sondern die theoretische Ausführung der kommunistischen Ideeen die eigentliche Gefahr (voor de burgerlijke maatschappij) bildet; denn auf praktische Versuche, und seien es Versuche in Masse, kann man durch Kanonen antworten sobald sie gefährlich werden, aber Ideeen, die unsere Intelligenz besiegen, die unsere Gesinnung erobern, an die der Verstand unser Gewissen geschmiedet hat, das sind Ketten, denen man sich nicht entreisst ohne sein Herz zu zerreissen, das sind Dämonen, welche der Mensch nur besiegen kann, indem er sich ihnen unterwirft'.

De leer van Marx is in dit opzicht stellig niet in voldoende mate opgevolgd. Het antwoord op de alles beheerschende vraag: hoe is socialisme mogelijk, - een vraag, die in ons land jaren geleden door mr. N.G. Pierson is gesteld - werd niet doordacht en onderzocht. De theoretische bestudeering van dit kernprobleem bepaalde zich voorna-

melijk tot een min of meer goedkoope, min of meer juiste, en in ieder geval zeer gemakkelijke kritiek op het kapitalisme en tot een schildering van de heerlijkheden, die het socialisme ons eens zou brengen. Een werkelijke bestudeering van de problemen, die een socialistische maatschappij, op straffe van ondergang, heeft op te lossen, is nimmer geschied. Ook niet door Kautsky in zijn bekende studie over de sociale revolutie.

De Russische Revolutie stond dan ook voor een uiterst moeilijke taak. Zij had als pionierster handelend op te treden op een terrein, dat vóór haar noch wetenschappelijk noch practisch was bewerkt, en zij had zich in dit gebied een doel ter verwezenlijking gesteld, waarmee zoowel de reputatie van een wereldbeweging als het geluk van een groot volk waren gemoeid. Zoo al, met twijfelachtig recht overigens, aangevoerd mocht worden, dat, reeds een halve eeuw vóór de revolutie haar arbeid begon, het socialisme was verheven van utopie tot wetenschap, zoo bleef dan toch aan de Russische Revolutie de ontzaglijke taak het socialisme te verheffen van wetenschap tot praktijk. En voor dien arbeid, dien zij bovendien te verrichten had onder uiterst moeilijke omstandigheden, bezat zij nagenoeg niets anders dan haar ontembare energie en haar bergen-verzettend geloof. Zij had niet alleen tegen een wereld van vijanden te strijden en zich zelve te handhaven, zij had bovendien een grootsch beginsel ter overwinning te leiden. In haar moest de idee eener socialistische gemeenschap zegevieren, - of zij was verloren. Tusschen het beginsel der toekomst en dat van het heden is geen compromis mogelijk; hier zijn slechts twee mogelijkheden: overwinning of nederlaag. Een nederlaag - en dit hadden de leiders der Russische Revolutie zich voor oogen te stellen - beteekende een vernietigend oordeel over de socialistische theorieën en de socialistische beweging; een overwinning, daarentegen, beteekende het vonnis over en de ineenstorting van het

kapitalisme. Welke ook de uitslag zoude zijn, het oordeel van deze meest grootsche periode in de geschiedenis der Europeesche menschheid zou het oordeel zijn over een wereld-orde.

Welk probleem was het, dat aan de Russische Revolutie ter oplossing was gesteld. Dit: hoe is het mogelijk om in een socialistische samenleving, in een maatschappij derhalve waarin de productiemiddelen en de daarmee vervaardigde producten in handen van den staat zijn en waarin dus ook de vrije markt van vraag en aanbod der productie- en verbruiksgoederen is opgeheven, de productie zoodanig te regelen, dat zooveel mogelijk de behoeften der menschen duurzaam worden bevredigd. Hierbij valt, ter nadere preciseering, op te merken, dat een duurzame bevrediging slechts mogelijk is, wanneer de productie op zijn minst evenveel waarde schept, als de moeiten (kosten) beloopen, die voor de verkrijging van die productie moeten worden besteed; immers zouden de kosten steeds meer beloopen dan de waarde van het verkregen resultaat, dan zou een voortgaande verarming, d.i. een steeds verminderde voorziening der behoeften, niet te vermijden zijn.

Het hier gestelde probleem is volstrekt niet een bijzondere vraag, welke alleen voor het socialisme zou gelden. Integendeel, het is het probleem, dat elke maatschappelijke ordening, van welken aard ook, op straffe van ondergang heeft op te lossen. Zou zij het niet kunnen, dan zou zij haar eigen vonnis hebben uitgesproken. Verarming, ontbinding en ineenstorting zouden onvermijdelijk zijn.

Voor de natuurlijke volkshuishouding, de ‘Naturalwirtschaft’ is deze primaire levensvraag betrekkelijk gemakkelijk op te lossen. De producenten in een dergelijke samenleving werken over het geheel nog niet voor de markt, doch vrijwel uitsluitend voor de bevrediging van eigen- en gezinsbehoeften. De producenten zijn hier tege-

lijkertijd de consumenten van hun eigen producten en zij zijn dus zoowel van hun eigen behoeften op de hoogte als van de mogelijkheid om die behoeften te bevredigen. Bij deze doorzichtige en weinig gecompliceerde verhoudingen kan het geringe moeite baren de productie in de gewenschte richting te stuwen - uitbreiding van den veeteelt, inkrimping van den landbouw enz. - en ervoor zorg te dragen, dat de aangewende moeiten (kosten) niet grooter zijn dan het resultaat, hetwelk er mee wordt verkregen.

Veel meer moeilijkheden brengt de oplossing der gestelde vraag mee voor de kapitalistische samenleving. Immers hier wordt niet meer geproduceerd voor eigen behoeften, maar voor de behoeften van millioenen. De hoeveelheid dier behoeften van de verbruikers en vooral de graad van intensiteit, welke de diverse behoeften voor elken verbruiker hebben, is onmogelijk vast te stellen voor den fabrikant, den mijneigenaar, den exploitant van een spoorweg enz. Hoe kan de producent weten, dat de goederen, welke hij vervaardigt, ook werkelijk afzet zullen vinden bij de verbruikers, en vooral hoe kan hij weten, nu er zoo een groote afstand ligt tusschen het productiemiddel, bijv. een steenkolenmijn, en het verbruiksartikel, of de kosten, die hij voor de productie maakt, wel hun compensatie zullen vinden in de opbrengst van het eindproduct? Hiervoor nu zijn twee hulpmiddelen geschapen:

1°. de vrije markt, waarin de koopers en de verkoopers elkaar ontmoeten en waarop de ruiltransacties tot stand komen;

2°. de schepping van een rekenings-eenheid, waartoe alle goederen - juister: alle waarde-oordeelen der subjectieve verbruikers - worden herleid, zoodat zij kunnen worden uitgedrukt in veelheden van die rekeningseenheid en dus met elkaar vergelijkbaar zijn. In onze samenleving is die rekenings-eenheid het geld; het waarde-oordeel, uitgedrukt in geld, noemt men: de prijs.

Door dit organisme van de geldrekening en de prijsvorming, die de vrije markt zoowel vooronderstelt als mogelijk maakt, is de maatschappij bij machte de productie zoo te regelen, dat deze zooveel mogelijk in de behoeften voorziet en dat het resultaat van dien arbeid, uitgedrukt in geld, niet achterstaat bij de kosten, welke ter bereiking van dat resultaat zijn gemaakt. Een Oostenrijksch econoom (Ludwig Mises), die over deze problemen een zeer opmerkelijke studie heeft geschreven, (Die Gemeinwirtschaft, Untersuchungen über den Sozialismus) noemt dit laatste, het zorgen dus voor een juiste verhouding tusschen kosten en resultaat: 'die Wirtschaftsrechnung', 'Ohne Wirtschaftsrechnung', zoo zegt hij, 'keine Wirtschaft'.

Hoe staat het nu met de oplossing van het primaire levensprobleem voor de socialistische samenleving? Hier zijn alle producenten vereenigd tot een groot-producent: den staat. Deze bezit de productiemiddelen en regelt de productie. Hoe kan hij die echter regelen? Uiteraard slechts door de 'Wirtschaftsrechnung'. Deze heeft in een socialistische maatschappij zelfs veel meer beteekenis dan in een kapitalistische samenleving. Heeft in deze laatste een producent een verkeerde 'Wirtschaftsrechnung' opgemaakt en verkwist hij daardoor de productieve goederen, dan kost het hem weliswaar zijn maatschappelijk bestaan, maar daar hij onmiddellijk door anderen wordt vervangen, lijdt de samenleving als geheel daar nauwelijks schade van. Als echter de socialistische staat door een verkeerde 'Wirtschaftsrechnung' de rijkdommen der natie verkwist, moet de geheele natie daarvan de ellende ondervinden: de staat gaat te gronde en sleept in zijn ondergang het geheele volk mee.

Zoo ergens, dan moet dus stellig in de socialistische maatschappij een nauwkeurig en feilloos werkende wirtschaftsrechnung worden opgesteld. Doch - en ziehier de socialistische maatschappij gevonnist - h a a r o n t b r e e k t d e m o g e l i j k h e i d o m d e r e k e n i n g d e r

volkshuishouding op te maken, haar ontbreekt dus de mogelijkheid van rationeel handelen. In de socialistische maatschappij is de vrije markt opgeheven; de staat beschikt over alle producten en productiemiddelen. De vrije prijsvorming ontbreekt derhalve, de prijzen, uitgedrukt in geld, bestaan niet meer. Zoo het al voor den staat mogelijk zou zijn nauwkeurig vast te stellen voor elk bedrijf, wat dit voor zijn productie behoeft, zoo is het hem toch onmogelijk - en dit is zeker een niet minder belangrijk deel van de wirtschaftsrechnung - de waarde der vereischte productiemiddelen te bepalen. Dit beteekent, dat de socialistische staat niet kan weten, of zij rationeel of irrationeel handelt. Een voorbeeld moge dit verduidelijken: een fabriek van rails, die den spoorweg moet leveren voor de treinen welke bestemd zijn voor de distributie van graan over het geheele land, weet hoeveel kolen noodig zijn om het bedrijf te voeren. Maar hoe weet de mijndienst nu, of de levering van kolen aan deze railfabriek de kosten goedmaakt, die aan het delven der kolen zijn verbonden, en of het niet voordeeliger ware de kolen voor de koopvaardijvloot, voor een petroleumbedrijf of voor andere fabrieken te bestemmen? Dezelfde vraag kan natuurlijk op haar beurt de rail-dienst stellen: loont het resultaat de kosten, zou een ander tracé van den spoorweg niet te verkiezen zijn, zou de vervaardiging van bijvoorbeeld landbouwmachines niet meer aanbeveling verdienen? Daar er geen prijzen meer bestaan, de vrije markt opgeheven is en de uitdrukking van de waarde der productiemiddelen (inclusief den arbeid) in geld niet meer mogelijk is, kunnen deze vragen niet worden opgelost. Dit beteekent, dat het rationeele handelen verdwijnt en de socialistische samenleving ten slotte tot een chaos moet ineen storten.

Men stelle zich de positie voor van de socialistische samenleving. Er zijn duizenden fabrieken, waarin wordt gewerkt; in enkele van hen worden verbruiksgoederen ver-

vaardigd, in de meeste echter productiemiddelen en halffabrikaten. Al deze fabrieken staan met elkaar in verbinding, welke loopt van grondstof tot eindproduct. In de rustelooze werkzaamheid dier fabrieken ontbreekt het echter aan productie-leiding. Men kan niet vaststellen, of de arbeid wel loonend is, of er niet materiaal wordt verkwist. Hoe zou men dit kunnen weten? Op zijn hoogst, en zelfs dit is nog onwaarschijnlijk, kan men nagaan, of de vervaardigde verbruiksgoederen in overeenstemming zijn met de behoeften der consumenten. Maar het is, bij gebrek aan een geldrekening, niet mogelijk vast te stellen, of de besteede moeiten opwegen tegen het verkregen resultaat, of de productie en de richting waarin zij zich beweegt zoo voordeelig mogelijk gekozen zijn. 'Jede wirtschaftliche Veränderung,' zoo zegt Mises, 'wird im socialistischen Gemeinwesen zu einem Unternehmen, dessen Erfolg weder im vorhinein abgeschätzt noch aech später rückschauend festgestellt werden kann. Alles tappt hier im Dunkeln. Socialismus ist Aufhebung der Rationalität der Wirtschaft.' De geldrekening (prijs) is voor den productie-leider, wat het kompas is voor den zeeman; en evenmin als de rationeele zeevaart zonder kompas mogelijk is, evenmin is economisch, d.i. rationeel handelen zonder geldrekening te denken.

Er is slechts één mogelijkheid, die het socialisme uit deze impasse kan redden. Men zou namelijk een andere rekenings-eenheid dan geldkunnen vinden, waarmee de waarde der goederen (resp. de subjectieve waarde-oordeelen) kan worden gemeten. Inderdaad hebben enkele socialistische auteurs - en de Russische Revolutie! - dat geprobeerd. De socialistische maatstaf der waarde zou dan bestaan in: den arbeid. Ziehier wat Fr. Engels daarvan zegt in zijn boek Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft:

'De samenleving kan eenvoudig berekenen hoeveel arbeidsuren besloten zijn in een stoommachine, een hecto-

liter koren, den laatsten oogst, in honderd vierkante meter linnen van bepaalde kwaliteit... Uiteraard zal ook dan de maatschappij moeten weten hoeveel arbeid noodig is voor de vervaardiging van elk verbruiksartikel. Zij zal haar productieplan moeten vaststellen naar de productiemiddelen, waartoe in het bijzonder ook de arbeidskrachten behooren. De nuttigheid der verbruiksartikelen, te vergelijken zoowel onderling als met de arbeidshoeveelheid, welke voor hun productie noodzakelijk is, zullen het plan ten slotte bepalen. Alles is zeer eenvoudig, zonder dat de zooveel geroemde "waarde" er iets mee te maken heeft.' Ook de leiders der Russische Revolutie, die de noodzakelijkheid inzagen om voor de socialistische samenleving een waarde-maatstaf vast te stellen, daar rationeel handelen niet meer mogelijk bleek, - Bucharin, Tsjajanow, Strumilin, Varga - hebben teruggegrepen naar den arbeid als rekeningseenheid. Deze heeft voor dit doel echter gefaald, omdat een maatstaf ter vergelijking van gekwalificeerden arbeid met ongekwalificeerden arbeid ontbreekt - hoe kan men den arbeid van een chemicus in een laboratorium vergelijken met den arbeid van een krullenjongen in een timmermanswerkplaats? - en omdat het niet mogelijk is vast te stellen hoeveel arbeid na alle voorafgaande bewerkingen der grondstof, ten slotte in een eindproduct ligt besloten.

Zoo leert ons de theorie van de Wirtschaftsrechnung, dat de socialistische samenleving, wegens de onmogelijkheid om rationeel te handelen, moet ineenstorten, d.w.z. onbestaanbaar is.

En wat leert ons de Russische Revolutie? Precies hetzelfde! In dit verband moge hier gewezen worden op een onlangs verschenen korte, maar buitengewoon interessante studie van Boris Brutzkus, getiteld; Die Lehren das Marxismus im Lichte der Russischen Revolution'. Dit boekje van nog geen 100 bladzijden, dat stellig tot de belangwekkendste geschriften over de Russische Revolutie behoort die in

de laatste jaren zijn verschenen, staat torenhoog boven de banale propaganda en anti-propaganda litteratuur waarin tallooze scribenten over de groote Revolutie hun van alle idee gespeende meeninkjes hebben uitgegoten. Brutzkus, thans professor aan het Russische Wetenschappelijk Instituut te Berlijn, was professor aan de landbouwhoogeschool in Petrograd, doch werd in 1922, waarschijnlijk in verband met zijn lezingen en zijn latere publicaties over het socialisme, waarvan het genoemde boekje een samenvatting is, uit Rusland verbannen. Thans verblijft hij in Berlijn.

In zijn boven vermelde studie onderzoekt hij de vraag, waarom de Revolutie gefaald heeft in haar poging om het socialisme in Rusland in te voeren. En zijn antwoord is volkomen gelijk aan het antwoord, dat de theorie reeds had gegeven: zij heeft gefaald, omdat de Wirtschaftsrechnung niet mogelijk was en de rationaliteit in het economisch handelen dus was opgeheven; ontbinding der samenleving, verarming en hongersnood waren er de gevolgen van. ‘Wij krijgen weliswaar melk’ zoo zegt Brutzkus in een van zijn lezingen ‘wij bakken brood, herstellen wagons, vervoeren kolen, maar niemand is bij machte te zeggen wat ons die productie van melk, dat bakken van brood, die herstelarbeid aan wagons en dat vervoer van kolen kosten. Deze stand der dingen moest voor de volkshuishouding tot een catastrophe leiden en inderdaad is die catastrophe ingetreden.’ Men weet hoe Lenin - en dat is stellig zijn geniaalste daad - op deze catastrophe heeft geantwoord: door invoering van de Nep, d.w.z. door het herstel van de kapitalistische Wirtschaftsrechnung voor de staatsbedrijven.

Wèl te verstaan: de kapitalistische Wirtschaftsrechnung, de geldrekening ter uitdrukking der prijzen. Want de leiders der revolutie hebben zich niet onmiddellijk gewonnen gegeven. In overeenstemming met Marx en Engels is namelijk getracht een anderen waarde-maatstaf vast

te stellen dan die, welke in onze samenleving geldt; men heeft den arbeid als maatstaf voor waarde aangenomen. Doch deze heeft zich, naar Brutzkus overtuigend aantoont, en door het overgaan tot de Nep trouwens ook bewezen is, 'völlig unfähig (erwiesen) uns einen Maszstab zu geben, ob ein Unternehmen überhaupt wirtschaftlich ist oder nicht.'

De conclusie van Brutzkus uit zijn beklemmend logisch betoog luidt dan ook: 'de socialistische staat, zelfs toegerust met alle wapenen der wetenschappelijke theorie en met een reusachtig statistisch apparaat, is buiten machte de behoeften van zijn burgers vast te stellen, buiten machte die behoeften naar hun intensiteit te groepeeren (abzuwägen) en derhalve ook buiten machte de richting der productie te bepalen.'

Wat wij hier uit deze nuchtere redeneering en harde zakelijkheid voor onze oogen zien verrijzen, is niet meer of minder dan het beeld van de tragiek der Russische Revolutie. Deze heeft, in een ongekende vermetelheid van den geest, haar wil gesteld tegenover de wetten van de samenleving en zij heeft het zelfs bestaan, voortgestuwd door haar machtig enthousiasme, het Leven zelf te tarten door de constructie van haar ideale menschenmaatschappij te doen rusten op de psyche van een Nieuwen Mensch. Hiermede echter heeft zij de duistere machten van het noodlot opgeroepen, en haar heeft het vonnis getroffen, dat in elke tragedie het lot is van den tragischen held, die het gewaagd heeft tegen de eeuwige wetten te rebelleeren: zij is te gronde gegaan. In haar greep naar de samenleving, zoowel als in haar greep naar de ziel van den mensch heeft zij jammerlijk misgetast, en al de middelen die zij heeft aangewend om, trots alles, den strijd zegevierend te beëindigen: de bloedige terreur, de matelooze onderdrukking, de beschamende schending van alle wetten der menschelijkheid, maar ook haar

grandioos geloof in zich zelve, haar weergalooze moed en haar heroïsche kracht tot lijden, hebben haar val niet kunnen verhinderen. Zij is aan haar ideaal bezweken.

En ziehier dus haar tragische schuld: zij heeft zich, in haar streven naar een ideaal van menschelijke samenleving, aan den geest en de ziel van den mensch vergrepen; daarom is zij door het Leven geoordeeld en gevonnist.

Men stelle zich goed de konsekwentie van deze uitspraak voor oogen. Het is niet waar, zooals van bepaalde zijde zoo gaarne wordt betoogd, dat het falen der Russische Revolutie in haar voornaamste taak: de vorming van een socialistische samenleving, de waarheid van het gepropageerde socialisme intact laat. Niet door bijkomstige factoren is de Russische Revolutie buiten machte gebleken een socialistische samenleving op te bouwen. De intelligentie der leiders, de heroïek van het Russische proletariaat, en het bestaan van een, dank zij de agricultuur, in zichzelf genoegzame volkshuishouding zijn zulke geweldige krachten, dat, zoo deze niet in staat waren het ideaal te doen zegevieren, de oorzaak der nederlaag in de onmacht van het ideaal zelf moet zijn gelegen.

Of is misschien Rusland, naar de verba magistri, nog niet ‘rijp’ geweest voor het socialisme? Welken zin heeft dan dat woord? Rusland is weliswaar een in hoofdzaak agrarisch land, maar in welk land, zelfs landen als Engeland, Amerika en Duitschland inbegrepen, neemt de landbouw geen economisch belangrijke plaats in? Moet de landbouw dan geheel of nagenoeg verdwenen zijn, om een socialistische samenleving mogelijk te maken? Zoo ja, dan heeft het propageeren van het socialisme thans geen zin, omdat het dan eerst in een onafzienbaar verre toekomst zou kunnen worden verwezenlijkt; bovendien zou dan de theorie slechts voor een fictieve, landbouwlooze samenleving gelden en daarmee elke werkelijkheidswaarde ontberen. Zoo neen, dan is niet in te zien, waarom het

bestaan van een grooten Russischen landbouw als argument tegen het uitroepen van de Revolutie kan gelden. Beteekent het socialisme een hoogere productievorm, een samenleving van meer productie en ruimer bevrediging in de nooddruft der menschen, dan is niet in te zien, waarom ook de landbouw, deze primaire en noodzakelijke bedrijfstak in de menschelijke samenleving, daarvan niet de gebenedijde gevolgen zou ondervinden. Integendeel, moet men veeleer zeggen, kan een uitgebreide landbouw aan de overwinning van het socialisme niet anders dan bevorderlijk zijn, wijl dan in den moeilijken overgangstijd van kapitalisme naar socialisme vele belangrijke levensbehoeften der menschen kunnen worden bevredigd. En wie zou durven beweren, dat niet inderdaad de Russische landbouw in de jaren 1917-1921 een groot deel van den stroom van ellende heeft opgevangen, die als een afzichtelijke vloed spoot uit de door het socialistisch experimenten tot ontbinding gebrachte samenleving en die millioenen menschen heeft verzwolgen, vernietigd of psychisch te gronde gericht?

Trouwens, Rusland moge dan in hoofdzaak een agrarisch land zijn, het had ten tijde van het uitroepen der revolutie een uiterst belangrijke industrie. Deze was weliswaar jong, maar juist daardoor geheel modern ingericht en samengevoegd tot sterk geconcentreerde bedrijfstakken, die voor industrieele bedrijven buiten Rusland volstrekt niet onderdeden. De ijzer- en staalnijverheid, de petroleumindustrie, de textielnijverheid waren, ook naar buitenlandschen maatstaf gemeten, gigantische ondernemingen en in de industrie-centra leefde dan ook een uiterst talrijk fabrieksproletariaat.

En niet alleen deze economische verhoudingen waren gunstig voor een socialistische revolutie, de sociale waren het niet minder. De rijkdom was geconcentreerd in een kleine groep der burgerij, aan wie elke traditie, elke politieke macht en elke voor de samenleving leidende en

bindende kracht naar west-europeeschen zin ontbrak. De breede laag van den middenstand, die voor de sociale verhoudingen in West-Europa zoo kenmerkend is en een stootkussen vormt voor elke revolutie, ontbrak in Rusland vrijwel geheel. Bij de boeren leefde, dank zij de traditie van de 'mir', nog sterk het besef van het onrecht van het privaat bezit der landerijen en van de noodzakelijkheid van den gemeenschappelijk eigendom der heilige Russische aarde. En ten slotte bezat het Russische proletariaat een door de practijk van jaren beproefde strijdvaardigheid, een kracht tot de daad, een revolutionaire opofferingsgezindheid en een gevoel van onderlinge kameraadschap, die het onbetwist hadden gebracht in het eerste gelid van de Europeesche revolutionaire arbeidersmassa's.

Als onder deze omstandigheden en met deze leidzame, enthousiaste menschenmassa's revolutionaire leiders als Lenin, Trotzky, Radek, Bucharin en vele anderen de overwinning in den strijd om het socialisme niet konden bevechten, dan moet het socialisme zelf de mogelijkheid van een overwinning uitsluiten. Dan moeten er krachten zijn in het leven, in de maatschappij en in de menschelijke ziel, die tegen den greep van het socialisme in opstand komen, dan moet het Leven zelf zich tegen het socialisme verzetten. Het doet er niet toe, of men dit betreurt dan wel toejuicht. De gebeurtenissen, die zich in het Rusland der revolutie-jaren in den strijd tusschen het Socialisme en het Leven hebben afgespeeld, zijn te groot en te tragisch om met den maatstaf van menschelijke sympathie of antipathie te worden gemeten. Hier staan wij voor het Leven zelf, dat zich verweert tegen de machten van dood en ontbinding en de existenties van duizenden vernietigt om die van millioenen te redden.

Stellig heeft de Russische Revolutie een oceaan van ellende over het Russische volk gestort. Maar voor de leiders en de strijders dier trots alles Groote Revolutie,

moge het een troost zijn, dat zij zijn gevallen als tragische helden, verslagen door een macht, waartegen menschenkracht niet is opgewassen. Op den eindeloozen lijdensweg der menschheid zijn ook zij, misschien wel de besten onder de besten, door de nimmer falende macht van het Leven geveld. Maar zoo het oordeel van het Leven onherroepelijk en zonder genade is, moge in ons hart die menschelijkheid en die deernis leven, welke ook de door het Leven veroordeelden en gevonnisten heffen in een sfeer van verzoening en vrede.

Van boetvaardigheid door Joannes Luiken[1)]

Groote Jezus! die zo schoon,
Op den alderhoogsten troon,
  Daar Seraphijnen
  Voor verdwijnen,
  Door het schijnen
Van de glans, 't eeuwig licht,
Dat zich spreid om uw' gezicht, -
  Vol Majesteit, vol eer,
In 't gloeijend purper zijt gezeten, -
  Goedste Heer,
Gewaardigd doch uw' oog en ooren,
  Ons te hooren,
  Die voor uw'
  Godlijkheid
In 't stof op 't aanzicht leid.

'k Dek mijn aanzicht, eeuwig goed,
Schaamte verft mijn wang met bloed,
  Ik smelt van vreezen,
  Eeuwig wezen, -
  Zoudt Gij dezen
Zijn berouw neemen an?
Wie begrijpt uw' goedheid dan?
  Mijn zonden zijn zo rood,
Als gloeijend purper, als scharlaken,
  Ach zo groot!

1) Serie Herdrukken van onuitgegeven oude verzen.

Dat haar gewigt mij nêer doet zinken,
   En verdrinken,
   Maar ô Heer!
   God vol eer, -
Uwe goedheid weegt nog meer.

Alderschoonste purper vloed,
Straal van water, straal van bloed,
   Die uit de wonden
   Onzes Heeren,
   Spoelt de zonden;
Ach! bespoelt deze Ziel
Die zo diep in zonden viel.
Den Kruisberg hard van steen,
Wil ik, om uwentwil beklimmen,
   Stap voor heen,
Bedroefd, berouwd, met hijgen, steenen,
   Zuchten, weenen,
   Smart en pijn: -

   't Karmozijn,
Zal eerlange sneeuw-wit zijn!

Een keizer van den Staat Gods
door Menno ter Braak

> Nur solche Geschichte kann Geschichte sein, die zugleich als Fabel erzählt werden könnte.
> Novalis

Er zijn historische figuren, wier gestalte gebukt gaat onder den last der symboliek; het is, alsof hun bestaan er bijzondere aanleiding toe moest geven, dat komende generaties hun naam niet konden uitspreken, zonder in hetzelfde oogenblik vervuld te geraken van programma's, oorlogskreten, leuzen, verlangens en ontgoochelingen. Hun persoonlijk leven schijnt doodgedrukt te worden door het milieu, dat hen omvangen hield, of door den schrijver, die dit leven aangreep, om er mee te worstelen, om er zichzelf aan te kennen en zichzelf aan te verwerkelijken. Het raadselachtige, dat deze gesluierde persoonlijkheden aanhoudend tot nieuw probleem maakt, schijnt onweerstaanbaar te lokken; het verleden blijkt zoo weinig toegankelijk te zijn, dat wetenschappelijke expedities romantische avonturen worden. Het onderzoek wordt tegelijk aanval, omdat de wereld, die voorbijging, zich lijdelijk verzet als een maagdelijk oerwoud. Is het de overtuiging, dat een laatste geheim zich niet meer aan het dood-en-begravenzijn ontrukken laat, die den levende steeds weer drijft naar dit geheim, om het met zijn liefde of haat in bezit te nemen? Want liefde en haat hergeven de doode stof en het ledige feit de ziel; hoe meer de stof in den dood en het feit in de ledigheid terugzonk, des te feller de begeerte der menschen opnieuw te ontstoffelijken en opnieuw te bezielen. Eerst tracht men de stof op bijna mechanische wijze weer avontuurlijk te maken; de belangstelling voor de geschiedenis als curiositeit wordt geboren; de Man met het IJzeren

Masker en het Oeralinda-boek versterken het vertrouwen, dat avonturen niet louter verbeeldingsproducten, maar ook werkelijke gebeurtenissen zijn; er is een zekere voldoening in, te weten, dat de poëzie van het verzonnene zelfs de poëzie van het leven der grootvaders kan zijn. Maar het avontuur is nog niet volmaakt; dit was slechts het vulgaire geheim, dat door nieuwsgierigheid werd gewekt en in nieuwsgierigheid bevredigd. Thans komt de veel verborgener poëzie van het leven, dat geweest is en zich heeft doen gelden, dat met name wordt genoemd, dat in onaantastbare feiten vastligt en zich niettemin aan zichtbaarheid, tastbaarheid, bestaanbaarheid blijft onttrekken. Dit geheim is wonderlijker en verleidelijker; want de doode ziel, waarvan slechts armzalige en misleidende teekens resten, moet opnieuw bezield worden. Er heeft een mensch geleefd, die daden verrichtte, wier zin duister is; reeksen doode resultaten eischten het herscheppend gebaar, dat uit reeksen organismen maakt. Hier ligt de aanleiding tot avontuur, wanneer de feitenreeksen geen gelegenheid bieden met dagelijksche, platte analogieën te opereeren. Wiens verbeelding blijft rustig, als feiten binnen het bestek van een menschenleven over werelddeelen fladderen en de samenhang daarachter nog onzichtbaar blijft? Is het feit niet ondraaglijk door zijn ledigheid, zoolang het geen zin (welken zin dan ook!) heeft?... De verborgenen worden door het nageslacht niet geduld. De werkelijkheidsromantiek van het nageslacht is onuitputtelijk, omdat het nageslacht van het verleden zelfs dáár leven eischt, waar de stof ontoegankelijk schijnt.

Eén dergenen, wier noodlot het geweest is, als persoonlijkheid onder te gaan in een bewogen tijd en als historische figuur onafscheidelijk aan programmapunten en strijdleuzen te worden gekoppeld, is de jonge keizer Otto III (983-1002), zoon van Otto II en de byzantijnsche prinses Theophano, kleinzoon van Otto den Grooten. Zooals de

miniaturen hem bewaarden, star, slank, tronend tusschen de representanten van wereldlijke en geestelijke macht, volkomen onpersoonlijk in onze oogen, zoo heeft de geschiedschrijver hem gevonden: een naam in een tijd, verbonden aan een reeks weinig zeggende feiten, vrijwel geheel prijsgegeven aan het goede graf, het verleden, en aan de vrijmoedige sage, die verhalen van echtbreuk en vergiftiging aan den korten roman van zijn bestaan heeft toegevoegd. Over de jaren van zijn regeering valt de schaduw van het jaar 1000, en onder den schaduw van het jaar 1000, 'appropinquante termino mundi', heeft Wilhelm von Giesebrecht, de paedagogische, nationalistische romanticus, omdat hij bij de schrale en ledige feitenreeksen geen vrede kon vinden, de figuur van een jongen, overspannen fantast doen geboren worden. Want méér dan elders geeft hier het verleden kansen voor den aanval; er is een ziel te winnen, omdat de teekenen der doode stof hier raadselachtiger zijn dan gewoonlijk. Een kind van drie jaar ontvangt in 983, terwijl de Saracenen in Italië de grenzen bedreigen en de heidensche slaven in het Oosten woelig zijn, na den plotselingen dood van zijn vader de duitsche koningskroon; naast hem staan, behalve de machtige bisschop van Mainz, Willigis, twee vrouwen; Theophano, de grieksche moeder, die volgens een respectabele bron in de hel moet boeten voor haar luxueuse levenswijze, Adelheid, de vrome grootmoeder, wier lof door abt Odilo van Cluny gezongen is. Met nog geen vijftien jaren wordt de jonge koning zelfstandig. Er is geen ander doel dan Italië. Voor de eerste maal trekt Otto III over de Alpen, waar hij den paus van zijn keuze, den eersten reformatorisch gezinden paus na een rij van schijnfiguren, den eveneens jongen Gregorius V, creëert, die hem in Mei 996 tot keizer kroont. Tijden van koortsachtige activiteit volgen, zoowel in Duitschland als in Italië. Opstanden der Slaven, een nog gevaarlijker oproer in Rome onder leiding van den potentaat Crescentius, die zich van een tegenpaus bedient,

worden krachtdadig en genadeloos onderdrukt. Aan het hof ontmoeten elkaar de latere bisschop Leo van Vercelli, die spoedig de wereldpolitiek zal leiden, en de geslepen diplomaat Gerbert van Aurillac, bisschop van Reims, aartsbisschop van Ravenna, tenslotte, na den dood van Gregorius in 999, paus onder den naam van Silvester II. Reims, Ravenna, Rome: aan de drie onbegrepen R's van zijn carrière knoopt de sage vast, die van den geleerden vertrouweling van Otto III een magiër en kenner van de zwarte kunst heeft gemaakt...

In Rome, de antieke keizerstad, maar ook de stad van den heiligen Petrus, dit eigenaardig domein, waar heerschappij over stof en geest elkaar kruisen, groeien nu de politieke plannen, die zich dwars door de instincten der stammen en rassen wenden tot de handleiding van het middeleeuwsch universalisme: Augustinus' 'De Civitate Dei'. De ideeën van Karel den Grooten en Otto I worden in den kring, die zich om den keizer vormt, weer tot levende beginselen. Leo van Vercelli schrijft zijn kunsteloos, maar pathetisch gedicht over Otto, den wereldlijken, en Gregorius, den geestelijken heerscher, waarin de naam Rome de kracht van een bloeiend symbool herwint; Rome, dat is de Staat Gods, waarin keizer en paus in harmonie hebben te regeeren. In de opdracht van één zijner wijsgeerige geschriften aan den keizer spreekt Gerbert het veelzeggende woord uit, het programma der universalisten omstreèks 1000; 'Nostrum, nostrum est Romanum imperium... Nosteres, Caesar, Romanorum imperator et auguste, qui summus Grecorum sanguine ortus, Grecos imperio superas, Romanis hereditario jure imperas, utrosque ingenio et eloquentia praevenis'[1]. Concreet wordt hier het beginsel van Augustinus

1) 'Ons, ons behoort de wereldlijke macht in het Romeinsche rijk! Onze keizer der Romeinen zijt gij, Caesar, gij, die van de edelste Grieksche afkomst zijt, die grooter keizer zijt dan de Grieksche (keizers), die krachtens erfrecht keizer zijt over de Romeinen en beide nog door geest en welsprekendheid overtreft.' Zoo ongeveer kan men dezen zin, waarin de specifiek middeleeuwsche begrippen uiterst moeilijk beknopt te vertalen zijn, weergeven.

toegepast op de politieke verhoudingen; voor den keizer van het Westen wordt de heerschappij in het romeinsche rijk opgëeischt, tegenover den basileus van Byzantium worden de rechten van het ware romeinsche keizerschap weer, als in dien tijd van Karel den Grooten, op den voorgrond gesteld... Andere teekenen van een politiek, die het ideaal van den Staat Gods als programpunt heeft gegekozen: in de titulatuur der oorkonden, nog niet verstard tot de doode, onbeweeglijke ambtelijke formule van heden, treedt Otto op als 'dienaar van Jezus Christus' en als 'dienaar der apostelen'. In den Staat Gods, die ook de kerk Gods is, stamt niet alleen het pauselijk gezag van Christus, maar evenzeer het keizerlijke, want Christus is niet slechts Priester, Hij is evenzeer Koning der kerk... En weer volgen, thans ook in de oorkonden - deze boeiende, nuchtere feitenreeksen - de uitspraken over een Rome, dat hersteld moet worden, 'om in het doorgangshuis, dat deze wereld is, met eere te kunnen leven en uit den kerker van dit leven met meer eere te kunnen ontsnappen.' Antieke reminiscenties worden op typisch middeleeuwsche wijze begrepen; afwisselend heet de Staat Gods 'ecclesia Dei' en 'res publica'. Scherp wordt uitgevaren tegen Constantijn den Grooten, die den paus de heerschappij over het Westen en over Rome zou hebben overgelaten door den zetel der wereldlijke macht naar Byzantium te verplaatsen. G e m e e n s c h a p p e l i j k immers behooren, volgens het programma der universalisten uit de omgeving van Otto III, keizer en paus, die beide hun gezag aan Christus ontleenen, de Kerk te regeeren; gemeenschappelijk en onder één en denzelfden hemel. Zoo wordt hier het programma ter verbreiding van den Staat Gods op aarde practisch tweeledig: keizer en paus behooren in harmonie samen te werken, elk binnen de grenzen van zijn machtsgebied; de splitsing van het 'Romeinsche Rijk' in een westelijk en een oostelijk keizerrijk, die in strijd is met de eenheid van den Staat Gods, moet ten gunste van het Westen vervallen. Zoo is

dus het probleem van den Staat Gods tegelijk een probleem van bestuurspolitiek en van overwicht in de Middellandsche Zee... En binnenkort volgen de eerste pogingen, die moeten verwezenlijken, wat is aangekondigd. De potentaatjes van het Westen zullen de leenhoogheid van den universeelen christelijken keizer moeten erkennen. In het jaar 1000 verlaat Otto Italië, om naar Gnesen in Polen te trekken, vervuld van adoratie voor zijn vriend Adalbert van Praag, die in Pruisen den marteldood was gestorven; als boeteling, blootsvoets, nadert hij de stad, zonder echter te vergeten de afhankelijkheid van hertog Boleslav van Polen vast te leggen. Betrekkingen met den vromenkoning Stephanus van Hongarije worden aangeknoopt. Te Aken daalt Otto af in het graf van zijn grooten voorganger Karel, die, als hij, poogde, de eenheid in den Staat Gods te herstellen. In het voorjaar van 1001 volgt het geheimzinnige bezoek van den jongen keizer aan den doge Petrus II Orseolo van Venetië, een nachtelijke incognitoreis, die de zeestad binnen zijn machtssfeer moet trekken. Terwijl het, tenslotte, bisschop Arnulf van Milaan gelukt, in Byzantium voor Otto de hand der Grieksche prinses, mogelijke oplossing van het dilemma Oost-West, te verwerven...

Maarreeds is deze korte, bewogen periode voorbij. Otto III, nog geen twee en twintig jaar, sterft aan een vulgaire ziekte, nadat een opstand te Rome, zijn keizersstad, hem verdreven heeft, te Paterno. Zijn lijk wordt naar Duitschland gebracht en in de tweede stad van zijn rijk, te Aken, begraven. En met hem geraakt het ideaal van den Staat Gods op den achtergrond, om slechts in zijn gansche kracht zònder den steun van den keizer, in Gregorius VII, in de Kruistochten, weer op te leven. Leo van Vercelli dient Otto's opvolger Hendrik II, al meent hij aanvankelijk bij dezen ontijdigen dood het einde der wereld te kunnen verwachten. Silvester II sterft vergeten in 1003. Er is iets voorbijgegaan, iets is gedoofd. Het romeinsche Rijk en de Staat Gods zullen niet vereenigd zijn...

Was ooit een generatie minder voorbeschikt, om over deze enkele jaren van anti-nationale plannen te oordeelen, dan die der propagandisten van de ‘duitsche eenheid’? Tusschen het keizerrijk van de Spiegelzaal te Versailles en dit keizerrijk van den ‘dienaar van Jezus Christus’ liggen werelden. Met onmiskenbare verbittering, ‘non sans une pointe de mauvaise humeur, vexés au fond de se sentir dédaignés’ volgens het woord van Louis Halphen, striemen Giesebrecht en Waitz de in hun oogen zinnelooze politiek voor den Staat Gods, omdat zij, als apologeten van het nationale instinct, vorm geworden in den modernen, negentiende-eeuwschen menschenstaat, voor een fantastische droom, een puerile hersenschim, een overspannen hoogmoedsroes aanzien, wat noch Otto III, imperator in de puberteitsjaren, noch zijn raadslieden Leo van Vercelli en Gerbert van Aurillac als idee gecreëerd hebben. Zij hebben verzuimd, het ideaal van den Staat-Kerk op te sporen ook elders in het leven der vroege middeleeuwen, dat met den staat en de kerk van heden onvereenigbaar is, omdat zoowel ‘staat’ als ‘kerk’ slechts voorbereidingsplaats zijn, waarin men met eere leeft, om er met te grooter eer aan te kunnen ontsnappen. Wat ‘Das Kapital’ is voor den modernen arbeider, was eens Augustinus' ‘Civitas Dei’ voor het volk in het germaansch-romaansch Europa: boven het leven der clan-instincten, die de wereld samenknijpen tot belangengemeenschap, zij het tot de feodale gemeenschappen der middeleeuwen, zij het tot de nationale gemeenschappen der negentiende eeuw, houden de hardnekkige termen van een ongelezen, onbegrepen boek stand. Zij bepalen een eigenaardige universeele moraal, die niet stilstaat bij landsgrenzen, maar de menschheid onder één aspect wil vangen: dat van God en den Duivel, mutatis mutandis van den goeden proletariër en den boozen kapitalist. Het zijn steeds de t e r m e n , die kracht krijgen: ‘pax’, ‘justitia’, ‘socialisatie’, ‘ontwapening’, omdat de term het parool is bij uitnemendheid, de leuze, die op

honderd verschillende wijzen geïnterpreteerd kan worden. In de sfeer der massa zijn de Staat Gods en het 'Proletariërs van alle landen, vereenigt U' motief voor een hartstochtelijk en niet door scepsis gebroken zedelijk oordeel; onder alle hemelen en in alle tijden hebben, volgens dit schematisch begrip, Godskinderen en duivelskinderen, kapitaalloozen en kapitaalkrachtigen, elkaar bestreden. In de sfeer der politiek echter wordt de zedelijke beoordeeling gedempt tot programmapunt; met de ongedifferentieerde leuzen der massa is ook voor de gedifferentieerden, de leiders, iets te doen. Het is overbodig hier onmiddellijk aan politiek macchiavellisme te denken. Wat de leider van de massa onderscheidt, is voor alles h e t o v e r w e g e n d b e l a n g v a n h e t p o l i t i e k e a v o n t u u r z e l v e; daarnaast kan een volkomen naïeve en eerlijke overtuiging blijven bestaan. Het politieke ideaal der massa en het politieke ideaal der leiders zijn niet tegenover elkaar te stellen als naïef, maar zedelijk deficit aan inzicht, en geraffineerd, maar onzedelijk deficit aan waarachtigheid; het massa-ideaal is bij den leider slechts in onmiddellijker contact met de practijk, waarbij de h a n d e l i n g hoofdzaak wordt, de zedelijke ondergrond bijzaak.

Door dit te miskennen, heeft de geschiedschrijving der negentiende eeuw met haar 'nationale' ideologie van den Staat Gods niet veel meer dan een romantisch fantoom gezien, en smacht, als tegenstelling, de huidige sentimentaliteit wat al te nadrukkelijk naar den Staat Gods der middeleeuwen terug...

De Staat Gods, waarvan Karel de Groote keizer en Gregorius VII paus was, is evenmin en evenzeer poëtisch als het socialisme; alles hangt af van de sfeer, waarin men het ideaal terugvindt. De Staat Gods is voor den politicus een b r u i k b a a r, voor het gevoelsleven een g e l i e f d ideaal. In de sfeer der politiek is dit ideaal een practische leuze, herhaaldelijk toegepast in den strijd om den voorrang van keizer en paus, om de hegemonie in het 'Romeinsche Rijk';

in de sfeer van het enthousiasme is het criterium van het oordeel, van de schifting in Godskinderen en duivelskinderen; en daar de politicus ook enthousiast en de enthousiast ook bijwijlen politiek kan zijn, is een zekere grens nergens te trekken. Waar het op aankomt, is dit: onder de leuze van den Staat Gods heeft men ketters uitgemoord, den marteldood gevonden, huwelijksaanzoeken gedaan en geïntrigeerd. Als alle idealen is ook dit tot krankzinnigheid uitgeleefd, normaal beaamd en in hypocrisie verkracht. Beurtelings is het aanleiding tot askese, die in dit aardsche doorgangshuis den nadruk legt op de vluchtigheid van den d o o r g a n g , en tot vernuftige diplomatie, die aan het h u i s alle aandacht besteedt.

Twee zijden van het ideaal: te worden gesteld en te worden ontvangen. Daartusschen liggen alle schakeeringen.

De doode feitenreeksen, waarin wij de korte regeeringsperiode van Otto III vatten, worden pas dàn een levend organisme, wanneer wij het ideaal van den Staat Gods in zijn gansche reëele verhouding tot een gestorven wereld aanvaarden. In zijn voor ons g a n s c h e realiteit: d.i., niet als sentimenteelen droom in de schaduw van het romaansche gewelf, noch als voorwendsel van perfide machtswellustelingen. Het 'internationalisme' der middeleeuwen is heilig noch onheilig; wat het leven in al zijn lagen doortrekt, is met de hoogheid èn de schande van dat leven verweven. De burgers van den Staat Gods zijn de kluizenaars, die het lichaam door gebed en tuchtiging trachten te vernederen, zij zijn ook de plunderende en brandstichtende troepen, die in naam der 'pax'[1] de Slaven verdelgen...

Voor den bleeken fantast op den keizerstroon, het product

1) Het begrip 'pax' bij Augustinus is niet identiek met 'vrede', daar de 'pax' zelfs door oorlog gehandhaafd moet worden. (De Civ. Dei XIX, 16).
Wie in 'pax' leeft, verkeert in 'inwendige ongestoorde eenheid met God' (Bernheim).

van Giesebrecht, blijft hier weinig plaats over. Een droom op aarde te realiseeren: de politici van dit milieu, Leo van Vercelli en Gerbert-Silvester II, hebben erniet aangedacht! Zij hebben tot programma verheven, wat bij de Karolingen, bij Otto I en Otto II, meer of minder belangrijk, maar nooit ontbrekend nevenmotief was geweest. In het oude ongedeelde romeinsche imperium hadden zij een concreet voorbeeld van de e e n h e i d ; in de twee-eenheid van keizer en paus vonden zij een analogen b e s t u u r s v o r m . Het ideaal der massa hadden zij als de leiders toe te passen, bruikbaar te maken, uit te spelen tegen het groepsinstinct van stammen en hertogen. Wie zal beslissen, in hoeverre zij daarbij zelf 'massa' gebleven zijn, geloofd hebben? Wie de brievencollectie van Gerbert van Aurillac leest, waagt het niet, autoritair uit te maken, waar de persoonlijkheid zich achter woorden verbergt en waar zij zich verlangt te ontsluieren; de nuance laat zich niet hervinden.

Rome het hoofd der wereld, de kerk van Rome moeder van alle andere kerken[1] in den Staat Gods, onder deze politieke leuze bepalen de raadslieden van keizer Otto III hun radicaal-universalistisch standpunt. Boven de tegenstellingen der groepen, zèlfs boven de oude verwijdering tusschen Rome en Byzantium stelt zich een eenheidsgedachte, die nooit zonder God is geweest en niettemin zoo aardsch is, dat politici van eenheid hebben kunnen spreken!

Opnieuw is Otto III een leuze geworden: een Keizer van den Staat Gods. De afgedwaalde Duitsche keizer, de droomerige utopist van Giesebrecht, vervluchtigt. De imperator van het jaar 1000 vertoont zich als de dienaar van Jezus Christus, niet als de mislukte voorganger van Wilhelm II. Zijn omgeving verheerlijkt hem als den vredeskeizer, die aan het komende Laatste Oordeel voorafgaat:

1) 'Romam caput mundi profitemur. Romanam ecclesiam matrem omnium ecclesiarum esse testamur'. Met 'ecclesiae' worden bedoeld de afzonderlijke 'kerken', die tezamen de 'Ecclesia Dei', den Staat Gods op aarde, vormen.

‘Gaudeat omnis homo, quia regnat tercius Otto,
Illius imperio gaudeat omnis homo’.[1)]

De oppositie in het rijk ziet hem als den in beginsel goeden keizer, die door de listen van Satan van den rechten weg wordt afgelokt en heidensche plannen najaagt; maar zelfs zijn tegenstander, de kroniekschrijver Thietmar van Merseburg, geeft hem de eer, dat hij getracht heeft den Staat Gods met inspanning van alle krachten te herstellen. Zoo zweeft deze ziel voor het oordeel der tijdgenooten tusschen God en duivel, meer als slachtoffer dan als schuldige, een door een onbekende kracht (God of duivel?) losgelaten meteoor, wiens kortstondige verschijning de kracht van een teeken ten goede of ten kwade heeft. De psychologie der vroege middeleeuwen kent niet de ziel, die verantwoordelijk is voor haar aanwezigheid, zij kent niet het ‘karakter’, dat een geheimen samenhang schept in de onophoudelijke wisseling der verschijnselen. Keizer Otto III is l o s g e l a t e n in deze wereld, hij is b l o o t g e s t e l d aan de verzoeking door Satan, die in het ‘ijzeren tijdperk’ de menschen belaagt, want zelfs de goede mensch kan misleid worden door den Antichrist en zijn handlangers. In deze zelfde dagen doet bisschop Arnulf van Orleans op het concilie te Reims zijn waarschuwingen hooren tegen den huichelaar bij uitnemendheid, den verfoeilijken Antichrist, die in den tempel te Jeruzalem zal zetelen en zich voordoen als de Zoon Gods; ‘en daar zijn dienaren reeds tot in West-Europa zijn doorgedrongen, en ons uit alle macht belagen, schijnt de komst van den Antichrist nabij!’ Zoo smelt de strijd voor den Staat Gods samen met de gedragingen van vriend en vijand; de principes der tegenpartij zijn inblazingen van den Booze, die den weg der aanvankelijk goeden in het slechte pad kan doen verkeeren... De oppositie, die Otto's politiek afkeurt, ziet hem verdwaald; Bruno van

1) ‘Laat ieder zich verheugen, omdat Otto III regeert, Laat over zijn keizerschap ieder zich verheugen.’
(Uit het ‘Marialied’ van een anonymen tijdgenoot).

Querfurt, de bloemrijke askeet, die onder Hendrik II den marteldood zal vinden, karakteriseert hem als ‘een goeden keizer op den verkeerden weg’. Contradictio in terminis voor de moderne psychologie, zuivere en kernachtige samenvatting van den door Satan belaagde voor den middeleeuwer...

De keizer van den Staat Gods is een man, die aan politiek doet. Zij, die met hem zijn, verheffen hem dus met de stelselmatigheid van een lijkrede; zij, die tegen hem zijn, hebben den politieken plicht, hem als den verdoolde voor te stellen. Maar van Otto III, die met zijn vijftien jaar over de Alpen trekt, om keizer te worden, en, nog geen één en twintig, Rome hoofd der wereld verklaart, rest nog nauwelijks meer dan de publieke persoonlijkheid uit de oorkonden, de schijngestalte, waarmee de onderdanen zich vermaken. Er blijft een mensch te zoeken.

De doode wereld verzet zich. Het onderzoek is een vorm van aanval. Men wil ook het verleden vóór alles z i e n ; en om te kunnen zien, heeft men persoonsverbeeldingen noodig. Een mislukte duitsche keizer... een keizer van den Staat Gods: het zijn nog slechts voorloopige schema's, die twee uiteenloopende aanvalsstrategieën voorstellen. Maar de aanval heeft een doel; een mensch moet worden veroverd, gegevens moeten omgezet worden in spieren en bloed; er wordt gevraagd om een mantel, een zwaard, om de heilige lans; een gesprek moet worden afgeluisterd; achter een ezel wordt de vermetele tegenpaus door de straten gesleurd, zoodat men hem hoort kermen en om genade smeeken; er ontstaat tumult in de synode; de verschijning van een komeet verwekt een paniek in het land. De geschiedenis is slechts de zuivering van het verbeeldingsproces, eerste instinct en laatste eisch der zintuigen; het verleden moet bewegen, opnieuw tegenwoordig zijn. Onder het rumoer der Slavenoorlogen, achter de concepten der doelbewuste diplomaten, gaat, zonder de hulp der

verbeelding, de keizer schuil. De politieke fictie belast hem vanaf het begin zijner regeering met de uitvaardiging der oorkonden; maar de verbeelding ziet het gecompliceerde kind van een germaanschen vader en een byzantijnsche moeder zich vervelen op de groote hofdagen en verzet plegen tegen zijn brave grootmoeder Adelheid. De universalistische programmapunten, harmonie van keizer en paus in den Staat Gods, herstel van de politieke eenheid in de landen om de Middellandsche Zee, verheffing van Rome tot het ware centrum der wereld, gaan niet op den onvolwassen Otto terug, maar op de cercle om hem, waar Gerbert en Leo van Vercelli de leidende rol spelen, waar Heribert van Keulen, Bernward van Hildesheim, Hugo van Toscane herhaaldelijk genoemd worden; maar de verbeelding vult hier aan, wat Gerbert's brievencollectie op enkele plaatsen, verraadt: een naar grieksche cultuur hunkerenden jongen, die een primitief latijnsch gedicht kan maken en een afschuw heeft van de ‘saksische boerschheid’, die zonder twijfel met hartstocht gedeeld zal hebben in het verstandelijk berekende ideaal van den leermeester, dien hij naar zijn hof roept. Zoo vindt men hem in de jaren der groote plannen: 999, 1000, 1001, terwijl zijn diplomaten hun beginselen uitwerken, koortsachtig op zoek naar den juisten vorm van het christelijk keizerschap, dat niet alleen de heerschappij over de wereld, maar ook de heerschappij over de eigen lusten eischt; Augustinus' beeld van den vromen heerscher laat hem niet los. De Staat Gods is voor hem allerminst politiek motto; hij wil een mogelijkheid tot verzoening vinden tusschen de hoogheid van den imperator en de ontbering van den askeet. Terwijl het rijk en de belangen der aarde hem naar Zuid-Italië, naar Polen, naar Venetië drijven, vervolgt hem de herinnering aan Adalbert van Praag, aan wien hem, sedert een reeks van nachtelijke gesprekken aan het hof te Mainz, een fanatieke vriendschap bindt, die door den marteldood wordt verhevigd tot die halsstarrige liefde, die zich niet meer aan het object kan veri-

fieeren. Overal begint de bouw van Adalbert-kerken. Eenzelfde zintuigelijke liefde voor het afwezige brengt hem tot de daad, die aan de beginselen van zijn politici een kinderlijke realiteit moet geven: hij laat het graf van Karel den Grooten openen, om de traditie met handen te kunnen tasten, om een oogenblik in een stoffelijke gemeenschap met zijn voorganger te kunnen zijn. De oppositie rekent hem het als een zonde aan, die de hemel door zijn vroegen dood wreekt... Voortdurend loopen de twee eischen: heerschappij over de wereld, tucht over de zinnelijkheid, in dit korte leven parallel. Otto draagt het keizerlijk gewaad, enbleem van den Staat Gods, waarop volgens een merkwaardig bericht de geheele Apocalyps is afgebeeld; maar later pijnigt hij zich met een boetekleed op de huid, terwijl hij voor het oog der wereld de keizer in purper blijft. De aardsche macht is hem een aanhoudende verleiding, waarvoor boete gedaan moet worden. Crescentius, de oproerige romeinsche patricius, en de door hem naar voren gebrachte tegenpaus Johannes Philagathos moeten hun verzet tegen het imperium met de wreedste straffen boeten; de vrouw van Crescentius dient Otto als concubine. Maar de overmoed slaat om in een ondraaglijk zondebewustzijn. De groote asketen van Italië, de Griek Nilus van Rossano, de organisator van de kluizenarij Romuald, de meest pompeuze gestalte uit dezen zondvloed van wereldverachting, brengen hem tot het besef van de vluchtigheid van den aardschen schijn. Veertien dagen brengt Otto met vasten en gebed door in een onderaardsche grot te Subiaco, bijgestaan door den jongen bisschop Franco van Worms; in hun exaltatie hooren zij goddelijke stemmen. Blootsvoets trekt de keizer naar Monte Gargano, om den vrede te hervinden. Dit slanke, juveniele lichaam met de menschelijke eerzucht en den nooit aflatenden twijfel, wordt gekweld door de roeping van den christelijken heerscher: meester te zijn van de wereldsche goederen... en niettemin nooit in deze goederen het doel te zien, omdat de duivel loert in

de zonde der zelfverheffing. Otto III is het tragisch voorbeeld van den middeleeuwschen mensch, die het gewaagd heeft ernst te maken met dit leerstuk van Augustinus, dat men de gaven der aarde genieten mag, mits in den dienst van God. Te midden van zijn politici, die den Staat Gods als element voor hun tactiek gebruiken, lijdt de keizer onder den post, die hij niet kan missen en niet kan dragen. Eenige jaren ziet men hem worstelen met het probleem, hoe imperator en heilige tegelijk te zijn, hoe de wereld geheel te omvangen en geheel te verloochenen.

Tot zijn leven in een onopgelost conflict uitwaait. De zware persoonlijkheid van Romuald, wiens in de bergen en moerassen geboren askese afstand van alle gemeenschap met de wereld eischt, drukt op hem. Hij doet de gelofte, monnik te zullen worden... Maar nog ééns doet de twijfel zich gelden; want Rome is in opstand, het hart van den Staat Gods! Als Romuald de inlossing der gelofte beveelt, is de charme der heerschappij nogmaals onweerstaanbaar. Deze man is ook nog een vitaal dier en een nukkig kind. 'Eerst Rome neerslaan!' En hij gaat, hoewel Romuald hem den dood voorspelt. Ergens, op een willekeurige plaats in Italië, blijft hij voorgoed liggen...

Hendrik II, zijn opvolger, beperkt zich doelbewust tot het f r a n k i s c h e rijk.

De keizer van den Staat Gods is hier ook het slachtoffer van den Staat Gods. Immers niet de Staat Gods, maar het ernst maken met het ideaal was het gevaar. Niet zìjn schepping was de Staat Gods; zijn raadslieden wisten het overgeleverde motief behendiger te hanteeren en op te voeren dan hij. Zijn tragedie is de onverzoenbaarheid der contrasten, van middelpuntvliedende massa en middelpuntzoekende mensch. De massa kàn geen ernst maken, óók niet met den Staat Gods, omdat zij vooruit moet langs de oppervlakte; voor haar is de Staat Gods tijdelijk enthousiasme, cliché later, en politieke norm. Maar overal, waar

een mensch losgeslagen wordt uit de velen, de vooruitgaanden, wordt de Staat Gods het symbool van een roeping, die nooit vervuld wordt, van een tweespalt, die nergens wordt beslist. Otto heeft de liefde gekoesterd, die te groot is voor onze draagkracht. De liefde voor de wereld, voor Rome, moest omslaan in vrees voor de onheiligheid van de aarde. Als een bezetene werpt de pas gekroonde zich dan op de liefde voor Adalbert; en in de nachten van Mainz zoeken de twee Dioskuren der askese in de van aardschheid vrij gewaande vriendschap een andere heiliging van het wereldsch bezit te ontdekken. Maar Adalbert sterft in Pruisen en Otto kan zich van het schijnbeeld, dat hij verheerlijkt, niet bevrijden; hij bouwt, waar hij komt, Adalbert-kerken, verwart Eros en God, zooals wij ze nà hem verwarren...

Dit is wel het grootste geheim, dat keizer Otto III nog heeft te openbaren: zijn leven is het in weinige jaren besloten exempel van het massa-ideaal, dat in den enkeling tot vertwijfeling en verwarring moet voeren, wanneer het tot levensinzet wordt.

Bolland en de Nederlandsche taal
door Dirk Coster

De lezer heeft in de Decemberaflevering zeker met groote belangstelling Bolland's uitspraken gelezen over den aard der Nederlandsche taal en van de zijne in 't bijzonder. - Het is vleiend voor onze beschaving, wat Bolland in 1913 tot den Spaanschen denker zeide, - toch misschien niet vleiend genoeg. Wij voelden den lust er eenig commentaar op te geven, - en wilden toch de uitspraken van Bolland door dit commentaar niet ontsieren. Wij stelden dit, in een noot, uit tot één der volgende afleveringen.

Welnu: dit gesprek van Bolland met Eugenio d'Ors heeft ook iets van een gemankeerde kans! Het is altijd jammer, deze kans te mankeeren. De kans nl. een ontdekkingslustig en aandachtig vreemdeling te winnen voor ons geestesleven, dat op bijna ongeloofelijke wijze geïsoleerd bleef in het overig Europa. En in plaats daarvan: de Beestenmarkt, de eeuwige pittoreske? - Eugenio d'Ors kon 't niet helpen dat hij deze pittoreske direct aanvaardde. In die pijnlijke beschamende onwetendheid, die de beste buitenlanders hebben ten opzichte van onze geestelijke beschaving, kon hij niet anders gelooven, of het Hollandsch was inderdaad een veekoopersdialect, door een groot philosoof in de vlucht opgevangen en als instrument voor zijn philosophie aangewend. Bolland liet hem waarschijnlijk in de waan, - versterkte haar nog door zijn gebaar. Het is niet waarschijnlijk (gegeven zijn toornig isolement) dat hij zijn gast verzekerd heeft, dat dozijnen gecultiveerde geesten, dichters en denkers, wetenschappelijken en Romantici, een Colenbrander, Fruin en Huizinga, een Boutens en een Roland Holst, een Vermeylen en Gezelle en eenige tientallen meer dit ‘vage dialect’ met hem mede gebruikten om er geestelijke concepties in te geven die van niet minder belang zijn voor de wereldbeschaving dan die van Bolland.

En toch is er waarheid in de woorden van Bolland, en er is een waarheid in die vergelijking met de taal der groote Duitsche periode, - alleen zij heeft niets met de Leidsche Beestenmarkt te maken. Onze taal is inderdaad op dit moment nog een bijzonder vrije taal, een taal opnieuw in wording, een zoo lenige woordstof dat degenen die haar hanteeren meestal zelf ternauwernood weten dat zij feitelijk steeds bezig zijn haar naar een zekere eigen willekeur te kneeden, te boetseeren volgens iedere behoefte van den geest en het plastisch instinct. Pas wanneer men toevallig gedwongen is,

iets van de diepste eigenheid onzer gedachten in een der andere grootere talen over te brengen, ontdekt men de mate van vrijheid die ons is vergund, hoe er tal van plastische nuancen zijn, eigenmachtige veranderingen van de syntaxis, die de andere talen eenvoudig niet willen aannemen, en die men slechts toenaderend en zwaarmoedig omschrijven kan. Het Fransch, het Duitsch, het Engelsch hebben deze uiterste vrijheid niet, en pas na 1918 deed men een vage poging, zich in het expressionisme deze vrijheid te veroveren, een poging die zich niet doorzette omdat de noodzakelijkheid niet dwingend genoeg zich opdrong.

Dit is dus een feit! Maar... - dit feit staat los van de spreektaal, los van Leidsche Beestenmarkten. Dit feit is enkel de consequentie van een litterair-historische ontwikkeling. Dit Hollandsch, thans een zoo lenig woord-plasma, dat zich tot velerlei willekeur leent, waarin zelfs de klassiek-aangelegde schrijver, een Huizinga in de wetenschap en een Boutens in de poëzie, binnen de grenzen eener strenge smaak zich tal van vrije nuanceeringen vergunt, is tot voor kort ook een dier ‘verouderde, vaste, officieele’ talen geweest, en van een verouderdheid die in Europa zonder gelijke was: een versteven korst, zooals Bolland zegt, een vastgeroest complex van Renaissancistischecliché'sgelijk wij 't noemden. - Die weergalooze vastheid heeft een even weergalooze verbreking, een bijna absolute anarchie tot gevolg gehad. - Want de hevigheid eener reactie wordt door de taaiheid van den weerstand bepaald. Ieder weet wat wij bedoelen: 1880, - de Nieuwe Gids. Maar 1880 ditmaal gezien als een s u g g e s t i e v e a a n s t o o t tot taalvernieuwing meer dan een diepe geestelijke revolutie. Er was een zoo volstrekte, bijna onderbewuste overtuiging ontstaan van de onbruikbaarheid der litteraire taal als uitingsinstrument voor de fijnere nuancen van ziels- en lichaamsleven, dat men haar opnieuw en aandachtig beluisteren ging, dat bijna ieder zich genoodzaakt voelde, zijn woordmiddelen opnieuw aan de dingen zelf te toetsen, aan de opstand der stoffelijke dingen en aan de intieme stroombeweging der gedachten. Enkele jongelieden, Gorter en Van Deijssel gaven den aanstoot, omdat zij een plotseling en bijna geheimzinnige primitiviteit in zich ontdekten die in woedend contrast stond tot de overbeschaafde beschaving waarin zij leefden, - zij gingen zelf te ver, zij wilden deze taal tot het onmogelijke dwingen, zij wilden haar beurtelings laten schilderen, zingen, stamelen, de onvatbare nuance vatbaar maken per se, en op hun eerste geslaagde pogingen volgden dus vele mislukkingen. - Maar dit neemt niet weg, dat hun suggestie tot taal-herijking nog 50 jaar heeft doorgewerkt en nog zelfs doorwerkt, - en dat zij langzaam en zeker onze gansche geschreven taal bevrijd heeft,

verlevendigd en gezuiverd. Het was hetzelfde Nederlandsch nog, dat eindelijk na vele excessen tot een zekere rust kwam, - maar het had een nieuwe glans en nieuwe veerkracht ontvangen door het magnetisch contact met de werkelijkheid.

De Nieuwe Gids was niet onbetwistbaar groot als geestelijke kracht. Maar onbetwistbaar groot is zij als suggestie tot herijking, herleving, herproeving van onze Nederlandsche taal, en men kan zeggen, dat er als zoodanig sinds de middeleeuwen maar één moment geweest is, waarmee zij vergeleken kan worden - en dat is Hoofts verschijning aan den ingang der 17de eeuw, die bewust de Middeleeuwsche taal te hersmeden begon tot een voertuig voor den geest der Renaissance, gelijk Gorter en Prins haar begonnen te hersmeden tot voertuig van het moderne wezen. Hooft was geen zeer groot dichter, toch heeft het voorbeeld zijner bloeiende zinnelijkheid onze taal oneindig verrijkt en uitgebreid. Men moet misschien geen groote broedende geest zijn, om zulk een aanstoot te kunnen geven. Men moet misschien voor alles zinnelijk gretig zijn en sterk uiterlijk leven. - Anderen, dieperen doen dan het verdere werk.

Bolland dankte zijn taal niet aan de Beestenmarkt, behalve misschien in de oogenblikken dat hij, half-God en kwajongen ineen, donderend toornde. Hij dankte haar aan de taal-vernieuwende suggestie van de Nieuwe Gids. Hij zette, zonder het te willen of te weten, (wat had hij met die jongelui te maken en het gestamel hunner zieligheid!) hun werk voort op dezelfde wijze en feitelijk op hetzelfde moment, waarop de groote dichters van 1900 het voortzetten: hij vond namelijk, na de plastisch-vrije vertolking der dingen, de plastische formules voor de ontastbare eeuwigvloeiendegedachte. - De vernieuwing der geschreven taal in Vlaanderen: zij was inderdaad een eruptie der volkstaal, die de toovercirkel binnenstroomde van het verstijfde, cultureele woord. De taalvernieuwing in Holland: zij ontstond uit de suggestìe van enkele jonge menschen, die zich plotseling hun jeugd als p r i m a i r e l e v e n s k r a c h t bewust werden: onafhankelijk oog, onafhankelijke tong, onafhankelijke zinnen. - De vernieuwing in Vlaanderen ontbloeide dadelijk in één zeer groot mensch (Gezelle) tot een groote kunst, zinnelijk en geestelijk ineenen, en zij behield ook later steeds een eigenaardige en rijke spontaniteit, een gemakkelijkheid van bloeien en een royale grootheid. - De Nieuwe Gids daarentegen was een allerwonderlijkst mixtuur van primitiviteit en raffinement, we zouden haast zeggen: van blank negerdom en Hollandsche burgerlijkheid, en pas in een volgend geslacht kon zich deze tweespalt harmonieeren.

Het is gemakkelijk dit grondfeit eens vast te stellen. - Minder gemakkelijk het naar alle zijden te verklaren.

Het Egyptische portret
door Just Havelaar

Een studie der portretkunst is een studie van Westersche kunst. De historische oorsprong echter van 't Westersch portret - zoo goed als van de Westersche kunst in 't algemeen - ligt in Egypte, Griekenland en Rome, vooral in Egypte en in Rome.

Het portret veronderstelt een diepe opvatting van den 'tijd'[1].

Voor 't oude Egypte was 't probleem van den tijd uitermate reëel, veel reëeler dan 't ooit voor den Griek is geweest, die opging in 't eeuwig 'Nu', in 't verzadigde Z i j n . Egypte voelde historisch. Het was doordrongen van een religieuzen eerbied voor het Verleden, voor den Tijd. Maar het kende meer den tijd, dan het w o r d e n . Het leefde onder de obsessie van het vergankelijkheidsbesef en trachtte zich van deze obsessie te bevrijden, door de eeuwigheid te tarten, de eeuwigheid van tijd.

Gansch de Egyptische cultuur was den dood gewijd; den dood, het verleden, de eeuwigheid. Het raadsel van den dood beheerschte 't geestelijk leven van dit bij uitstek vitale en concrete volk.

De gestorvenen werden gemummifieerd, opdat zij den dood overwinnen en tijdeloos zouden worden. Want de eeuwige ziel kon zonder 't lichaam geen vrede vinden. Graven waren heiligdommen, aan welker onschendbare duisternis de edelste en rijkste kunstwerken werden toevertrouwd. Den eeredienst der graven danken wij de eeuwen-omspannende Egyptische kunst.

Eeuwigheid drukken de pyramieden uit: door haar strenge,

1) Zie De Stem van Jan. '29.

geometrische driehoeksvormen, door de duurzaamheid harer constructie en harer materie. Raadselvolle eeuwigheid drukken de sfinxen uit, die de éénheid van het dierlijk-aardsche en goddelijk-spiritueele symboliseeren. Eeuwigheid, zware, aardsche eeuwigheid, drukken de horizontaal-gestrekte tempels uit met hun machtige, dicht opéén gedrongen schachten, hun massale contouren, die in staat zijn een woestijnland te beheerschen.

Eeuwigheid drukken de menschbeelden uit.

De Egyptenaar werd beheerscht door een diep en problematisch gevoel voor den tijd. Maar dit tijdsbesef bleef volkomen statisch. Het ontkende alle worden en groeien. Het verkreeg een absoluut karakter: men dacht zich den tijd ‘vereeuwigd’. De Egyptische geest en de Egyptische wil moesten eeuwig heerschen.

Heilig was den Egyptenaar 't Verleden: hij betrok het voortdurend in zijn Heden; hij onderwierp er het Heden aan; hij wilde dit Heden zelf vast-leggen en doen voortduren. Hij bespiedde den nachtelijken hemel om van den kringloop der sterren de eeuwige, mathematische wetten van den tijd af te lezen. Hij schiep zich de taal der hieroglyphen, welke hem zijn Verleden durend en beeldend voor oogen stelden. De wanden van zijn tempels waren boeken van 't verleden, dat steeds tegenwoordig moest blijven. Hij leefde onder den zwaren druk van zijn historisch besef, van een historisch besef zonder evolutie-gedachte, zonder toekomst-verwachting. Het beteekende voor hem de eeuwige duur, de heilige, onwrikbare Traditie. Hij was, naar het woord van Spengler, over-historisch, de Egyptenaar.

Uit dezen aanleg is 't Egyptisch portret ontstaan, het konings-beeld. Mensch onder de menschen was de koning, maar tegelijkertijd symbool, symbool en vertegenwoordiger der Godheid. Hij had zijn individueele gedaante, maar deze werd tot de eeuwigheids-sfeer opgeheven. De Mensch was hij, wereld-heerscher, onbestreden despoot.

De anderen, de millioenen, goldenslechtsals onderdanen, als massaal en anonym ‘volk’, dat bestond opdat de pharaö z i j n kon.

Tegelijkertijd vergankelijk individu en eeuwigheids-symbool: deze tweevoudigheid verklaart het Egyptisch koningsbeeld. Het gelaat is individueel getypeerd; het heeft ‘karakter’, het ‘leeft’. Maar de gestalte zelf staat roerloos als een zuil; zij is overdrachtelijk gedacht, naar vaste formules gemaakt, architectonisch gestyleerd. De strakke opstand der beenen, de hand die vlak rust op de knie of zich strekt langs het lijf, de andere, die zich balt voor de borst, de strenge veralgemeening van den roerloozen, frontalen romp: alles drukt een verzekerd machtsbewustzijn uit, een tijd-loozen Wil. Ook het opgeheven gelaat, onder den monumentaal gestyleerden pruik, ademt in deze sfeer van eeuwigheid. Onbewogen staart het uit naar den horizon der tijden. Maar achter dit verheven masker leeft, gespannen, waaksch, een mensch.

In de 14e eeuw v. Chr., tijdens de regeering van den revolutionairen, stralenden Amenophis IV, die den staatsgodsdienst trachtte te vergeestelijken, die de autoriteit der priesterkaste ontkrachtte en een nieuwe residentie stichtte, een nieuwe tempel-stad, van waaruit een nieuw Egypte geboren zou worden, in dien lichtsten tijd van Egypte's geschiedenis is de starre conventie van den hofstijl een oogenblik doorbroken. Een uiterst verfijnde, edel verspiritualiseerde portretkunst werd in 't leven geroepen. De droom van jeugd en van verwachting overwaast het nerveus en intelligent gelaat van den licht-vorst, van de bloemachtig-ranke Neferete, zijn levensgezellin, met haar verklaarde trekken, en van de liefelijke princessen. Men waant zich, deze kunst beschouwend, in de sfeer van Botticelli's dichterlijke verbeelding...

Er zijn uit dien tijd portret-bustes bewaard van onbekenden, die de phsychologische scherpte en de plastische kracht der karakterrijkste Romeinsche koppen vereenigen

met een zwaarmoedige diepte, een verdroomdheid, welke den Romeinen volkomen vreemd bleef. Wel vast en hoog gericht moet de Egyptische cultuur zijn geweest, dat deze volmaakte schoonheids-bloei mogelijk was.

Weldra echter zouden de priesters hun verloren macht heroveren. De innerlijke religie werd weer vervangen door den formeelen goden-dienst. Opnieuw beheerschte de heilige conventie den scheppingsdrang. Na eeuwen van inzinking en weifeling keerde men weer tot den strengen, archaïschen stijl van weleer. Het Ikoon was hersteld. Toch zou het gestijld realisme der koningsportretten niet zonder uitwerking blijven. Ter zijde der ritueele hof-kunst ontstond een zeer concreete en sterke portret-uitbeelding. De aanzienlijke burgers, de vrouwen, de districtshoofden en ambtenaren van die wereld zijn ons daardoor vertrouwd gebleven. De zuiver en levend geteekende reliëfs der graven geven menige illustratie van het dagelijksch leven en van de ambachten.

Waren de koppen van den negerkoning Rahotep en van zijn ordinaire, sensueele, wreede vrouw, Nofrit, niet reeds meesterwerken van koel, hard realisme geweest? Zij dateeren uit den tijd der groote pyramieden. Dat menschen als Nofrit, die wij ons achter 't stuurrad van een luxe-auto denken kunnen, welhaast vijf duizend jaren geleden leefden: men weet het, maar men begrijpt het nooit.

Dit realisme zou in de laatste eeuwen der Egyptische cultuur tot een uiterste expressie-kracht worden opgevoerd. De koppen uit dien tijd vertegenwoordigen de kunst van een stervende beschaving, een kunst der nadagen. Zij hebben nauwelijks deel meer aan de verheven verbeeldingssfeer van Egypte's groote eeuwen. Maar zij boeien door de ontzaglijke, soms animale kracht van hun weergaloos sterke plastiek. Het realisme dier koppen wordt nooit klein, noch dof. Maar het blijft uiterlijk; het mist psychologische bewustheid. Het is een streng objectieve kunst, die koel en scherp constateert, die in sterk gespannen vormen typeert.

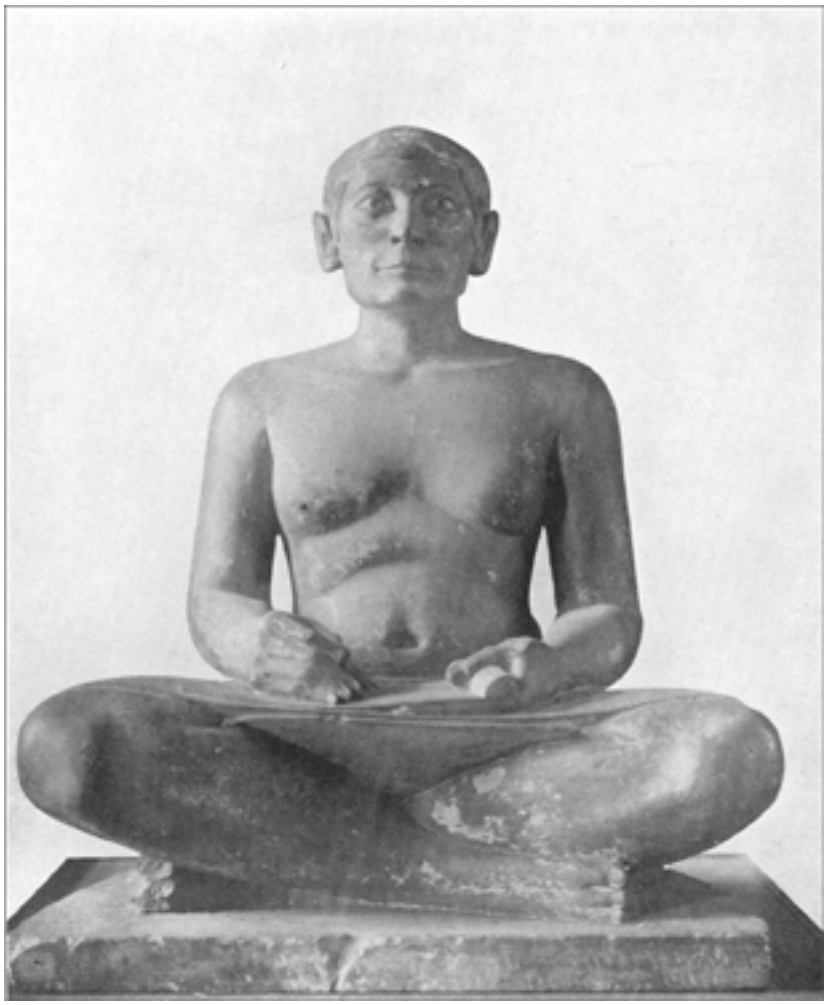

DE SCHRIJVER (LOUVRE-MUSEUM)

Heel het willen blijft gericht op de beschrijving van het ‘type’. In deze wereld zijn geen idealen mogelijk: er bestaan slechts feiten.

Wat heeft de Egyptische portretkunst ons in den grond te zeggen, wat is haar essentieele, historische beteekenis? Zij doet ons het ontwaken zien der intelligentie.

De denkende intelligente mensch, die kijkt, die luistert, die begrijpt: uit het diep verleden van de geschiedenis der menschheid verschijnt hij ons in de verklaarde figuur van den Schrijver (25e of 30e eeuw v. Chr.). Men mag dit oude, grootsche beeld beschouwen als de centrale schepping der Egyptische cultuur.

De schrijver, die de decreeten en de analen van den pharaö te boek stelde, die het gesproken woord beeldend vast kon leggen, die het mysterie der vergane eeuwen te ontsluieren vermocht: hij was een der belangrijkste hoffunctionarissen. De intellectueele mensch... De eerbied voor dit geestelijk ambt, voor deze verstands-gaven, voor deze kennis, doorstraalt de vormen van het beeld.

Uit het machtig fundament der gekruiste beenen heft de romp zich op, rechtstandig, frontaal, als een bouwwerk. De geest waakt; de hand schrijft.

Alles aan dit beeld is gespannen, actief, waaksch. De strakke architectuur van het lichaam wordt bekroond door den sterken kop met 't kort geknipte hoofdhaar, de kop die opgericht staat in een houding van aandacht. De oogen, groot gehouwen, levend, kijken op naar het gelaat van den Heer, die dicteert. Zij luisteren, denken, oordeelen, deze gesperde oogen onder den fijnen boog der brouwen. De neusvleugels ademen, trillen... De fijne mond vormt een gedecideerde lijn in dat felle masker: een mond die verstandige, scherpe, geestrijke dingen zegt, maar die ook resoluut weet te zwijgen. De kin daaronder, met de vaste lijn der kaken, drukt de gespannen wilskracht uit van dezen gansch gereeden mensch.

De intellectueel, wiens innerlijk leven geordend is, die hel wakker leeft, nerveus, beheerscht, actief... Tot welk een peinzende diepte veredelt zich deze intelligentie in de portretten van Achnaton en zijn omgeving! Tot welk een harde zakelijkheid verscherpt zij zich in het hevig realisme der 7e en 6e eeuw v. Chr.! 2500 jaar geleden, 3300 jaar geleden, 4500 jaar geleden... En nochtans schijnen wij deze lieden persoonlijk te kennen. Zij zijn ons meer verwant dan de 17e eeuwer, de mensch uit de wereld van Velasquez, Rubens of Frans Hals.

De Egyptenaar is een mensch der klare intellectualiteit, uitermate vitaal, levend in een stipt georganiseerde wereld. Hij was grondig reactionair, streng conservatief, zeer praktisch, zeer technisch, zeer concreet. Wij hebben 't verbijsterend gevoel hem persoonlijk te kennen, omdat hij misschien in vele opzichten beantwoordde aan het type van den groot-stedeling: beschaafd, waaksch, intelligent, innerlijk weinig gedifferentieerd. Er is aan hem niets oudtestamentisch. Zijn litteratuur heeft niets gemeen met de aangrijpende epiek der Joodsche Aarts-vaders, met den zwaren toon der psalmen.

Worringer, in een aanvechtbaar boek, dat te weinig bekend werd,[1)] noemt hem den Amerikaan vanzijn wereld, den mensch der ‘beschaving’, in den zin, dien Spengler aan dit woord geeft (de technische beschavings-periode tegenover het creatieve cultuur-tijdperk). Wij zouden dan een poging moeten doen ons een Amerikanisme voor te stellen op hiërarchischen grondslag...

Zeker is het, trots het verheven karakter hunner kunst, niet fantastisch de Egyptenaren als een bij uitstek rationalistisch volk te zien. De raadselachtige eeuwigheidssfeer van het gigantische sfinxen-beeld (waarvan men in alle koningsportretten een afschaduwing ontwaart) moet niet te ‘mystiek’ worden verstaan, althans niet naar de beteekenis, welke wij aan dit woord hechten. Reeds de

1) W. Worringer: Egyptische Kunst. Verl. Pieper, München.

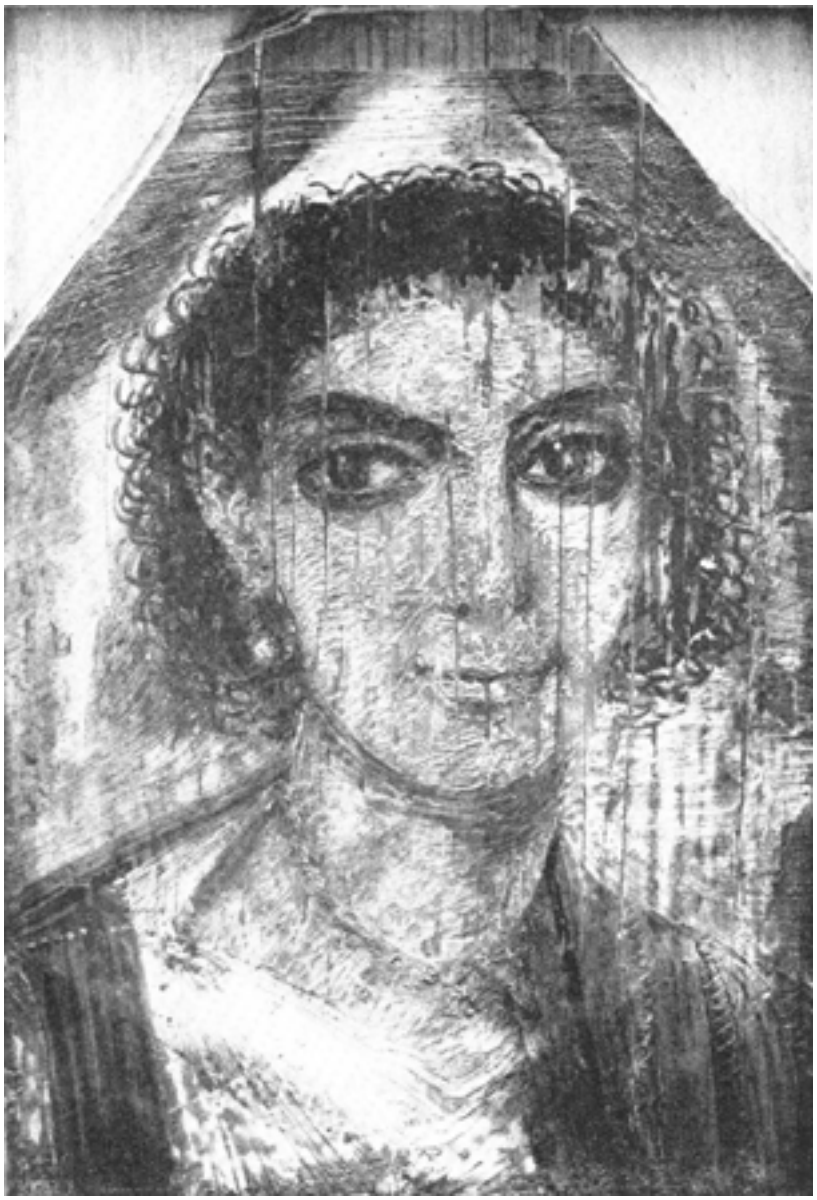

LAAT-EGYPTISCH MUMMIE-PORTRET (NATIONAL GALLERY)

religieuse litteratuur van Egypte wijst daarop. (En nogmaals verwijs ik naar de sagen, de lyrische ontboezemingen en profetische geschriften van het Oude Testament). Het eeuwigheidsbesef zelf behield iets zeer concreets.

Het Egyptisch portret beeldt den verzekerden, energieken, intelligenten mensch van een streng formeel geordende cultuur. In zijn hoogtemomenten beeldt het den spiritueelen, den e d e l e n mensch; nimmer echter den innerlijk strijdenden, den vragenden mensch, die worstelt met realiteiten, die twijfelt, lijdt of predikt. Het is nooit tragisch, zeer zelden teeder. De individu is intellectueel ontwaakt, maar van een ontwaken der persoonlijkheid is geen sprake. De massale verzekerdheid overheerscht zoo sterk, dat voor een wijsgeerigen twijfel of moreelen strijd generlei plaats is. De Egyptenaar voelt zich bevredigd het massale, abstracte Egypte te vertegenwoordigen. Niet persoon is hij, maar type.

Binnen deze beperking is het Egyptisch portret nimmer overtroffen. Nooit heeft het objectief realisme zich sterker, psychischer en strenger vertolkt: een realisme, machtig van plastiek, glanzend van jonge levenskracht, doorstraald van het verpuurde stijl-besef der Egyptische monumentaliteit.

In den tijd toen de Egyptenaren Fella's geworden waren en de oude cultuur reeds eeuwen lang dood was, werden de laatste herinneringen aan dien grooten stijl weg gevaagd, hoewel nog eenmaal de Egyptische geest gestalte zou krijgen.

Uit de eerste eeuwen onzer jaartelling dateeren die - onder laat-griekschen invloed geschilderde - portretjes naar gestorvenen, ter versiering der lijk-kisten. Een beschroomd, uiterst sensitief realisme is uit de oude tradities overgebleven, een fijn vergeestelijkt impressionisme... Daar zijn paneeltjes bij, die herinneren aan de Fransche schilderkunst uit 't laatst der 19^{e} eeuw, aan Renoir, aan

Raphaëlli... En misschien zijn ze ontroerender en inniger, omdat de makers aan geen kunstbedrijf hebben gedacht. Zij schilderden zooals een kind spreekt: vandaar hun welsprekendheid! Primitief, volksch, volkomen argeloos is deze late, deze onbewuste kunst: maar hoe levend, hoe droomen-waar! Het fijne, bleeke gelaat van een vrouw, van een jong meisje, met haar groot-open, langwerpige oogen, haar Oostersche sensualiteit, met 't fijn gekrul der donkere haren om 't voorhoofd: raadselachtig reëel verschijnt het ons uit de schemering der eeuwen. Nogmaals; 't is moeilijk te vatten, dat deze menschen tweeduizend jaar geleden leefden. Zij zijn ‘modern!’ Neen, ze staan buiten den tijd, buiten de historie. Het is 't mysterie van 't oogenblikkelijke leven, dat hier, argeloos en spontaan, is vastgelegd.

Grieksche invloed, Romeinsche... maar alleen het weergaloos concrete en spiritueele Egyptische ras kon dien invloed op deze wijze verwerken.

Voor 't laatst spreekt de Egyptische ziel haar woord van teederheid - de teederheid van de schoone Nefertete, van de princesjes - dan sterft ze voor goed.

In memoriam Hugo Ball
door Nico Rost

In 1914, een paar maanden na het uitbreken van den wereldoorlog, in den tijd dus waarin Gerhart Hauptmann, Alfred Kerr en zoovele anderen hun chauvinistische verzen schreven, organiseerde te Berlijn een jong Duitsch literator - H u g o B a l l een avond ter herdenking der in dien tijd gesneuvelde dichters, waarbij vooral C h a r l e s P é g u y met woorden van grooten eerbied en bewondering werd herdacht. Men bedenke wat het beteekende in de eerste oorlogsmaanden te Berlijn een gesneuvelden Franschen dichter te herdenken. In 1915 had onder leiding van R i c h a r d H u e l s e n b e c k en G e o r g e G r o s z de eerste avond van het e x p r e s s i o n i s m e plaats, waar Hugo Ball voor de eerste maal uiteenzette welke wegen volgens hem de poëzie der jongeren gaan moest. Nog een jaar later woont hij in Zwitserland waar hij meent beter tegen den oorlogswaanzin te kunnen ageeren. Talrijke letterkundigen hadden in deze jaren daarheen de wijk genomen: René Schickele, Anette Kolb, Hans Arp, Leonhard Frank, Huelsenbeck, Emmy Hennings en zoovele anderen. Allen zijn vervuld van een gevoel vanstrijd tegen den oorlog - tegen deze vernietiging, die geheel Europa scheen mee te sleuren. Vervuld van de onmogelijkheid op dit oogenblik nieuwe waarden te scheppen - nieuwe wegen te bewandelen ontstond als reactie het D a d a ï s m e , waarvan eigenlijk aanvankelijk Hugo Ball en Richard Huelsenbeck de stichters waren, degenen, die het eerst het woord ‘dada’ de wereld inslingerden. Ze stichten te Zürich het cabaret Voltaire van waaruit hunne manifesten werden verkondigd. Spoedig voegden zich Marcel Janco, Tristan Tsara, Hans Arp en Ball's latere vrouw Emmy Hennings bij hen. Onder de vaste bezoekers van het cabaret bevonden zich Wedekind, Franz Blei, Jawlenski, Mary Wigman, Else Lasker-Schüler en talrijke anderen. Ball was zich zeer goed bewust, dat hetgeen in dit cabaret te berde werd gebracht ‘negatief’ was, dat de uitwerking van dit alles - de middelen die gebruikt werden dikwijls belachelijk was - wist echter tevens dat men in tijden als deze, waar in Europa in een zóó jammerlijken oorlog verwikkeld was de menschen niet aan boord konden komen met de woorden van een ‘dichter’. Deze menschen wilden in die dagen te midden van het donderen der kanonnen en de

sociale gebeurtenissen de aandacht op het dadaïsme vestigen en den intellectueelen en kunstenaars hierdoor zeggen: ‘die Kunst, die wir hier jetzt machen ist genau so gut wie ihr sie verdient’. Men moet begrijpen dat het dadaïsme in deze jaren noodzakelijk was om te protesteeren tegen een valsch humanisme en onecht patriotisme. Het is merkwaardig na te gaan dat, terwijl Hugo Ball en de zijnen te Zürich Spiegelgasse I het cabaret Voltaire leidden en vandaar uit het dadaïsme predikten eenige huizen verder in dezelfde straat - Spiegelgasse n° 6 - Lenin woonde. Elken avond zal hij de muziek gehoord hebben - waarschijnlijk met tegenzin omdat geheel andere problemen hem bezighielden. Men herinnert zich dan tevens dat terzelfdertijd eenige straten verder een Iersche leeraar woonde die onderricht gaf in vreemde talen en in deze jaren een boek schreef dat later een standaardwerk der moderne literatuur zou blijken te zijn: James Joyce. In den tijd dat - eenige jaren later - de dadaisten hun permanente tentoonstelling in Bazel openden voerden de bolschewiki onderhandelingen met de Duitsche regeering om van haar vrije doortocht naar Rusland te krijgen. Het is hier de plaats er eens op te wijzen dat de veel gesmade Duitsche dadaïsten, die naar men meende niet in staat waren iets goeds tot stand te brengen toch wel degelijk iets hebben geproduceerd. Ik denk hier aan den teekenaar George Grosz, aan Huelsenbeck die voor eenigen tijd een meesterlijke reisbeschrijving liet verschijnen (hij is scheepsdokter en zijn boek ‘Afrika in Sicht’ verscheen bij Wolfgang Jesz te Dresden), aan den leider van de bekende Malikuitgeverij Wieland Herzfelde, aan den revolutionairen schepper der photomontage John Heartfield en - Hugo Ball.

Hugo Ball is natuurlijk niet in Zürich bij het cabaret Voltaire gebleven. Zijn gedachten waren geconcentreerd op iets positiefs. Hij vluchtte naar Tessin. ‘Jetzt weisz ich auch - schreef hij in deze dagen - wohin man aus Zürich noch flüchten kann: in den Tessin’. In Tessin meende hij de innerlijke rust die hij zoozeer noodig had, te kunnen vinden.

Maanden lang woonde hij met zijn vrouw Emmy Hennings - een dichteres en romancière van groote begaafdheid - in de eenzame afzondering van Ascona, Agnuzzo en Magadino. Het ware onjuist te schrijven dat Ball tot het katholicisme bekeerd werd. Zóó eenvoudig is dit alles niet. In de eerste plaats was Hugo Ball van huis uit katholiek. Hoewel deze literator vooral in de laatste jaren van zijn leven enkel een getrouw zoon der kerk zijn wilde, die de voorschriften der kerk nauwkeurig opvolgde en geen woord wilde schrijven, dat niet door de priesterlijke censuur zou zijn goedge-

keurd is Hugo Ball toch nog iets anders geweest dan een gewoon katholiek en heeft hij meer gedaan dan enkel terugkeeren tot zijn vroeger geloof. Hij wilde met al de kracht die in hem was naar een oer-Christendom terug. Deze vroegere aanhanger van het dadaïsme verwierp later alles wat zich tusschen hem en de Kerk stelde. Alleen van dit oer-Christendom - van een terugkeer tot het oude geloof verwachtte hij redding voor deze wereld. De apostelen van deze leer - zijn heiligen - waren dan ook vooral de Russische wijsgeer Tschaadajef, de mysticus Franz Baader en Thomas Münzer. Hij beschuldigde steeds Martin Luther er van de oorzaak van de verschillende rampen te zijn geweest die in de loop der eeuwen het Duitsche volk hadden getroffen. In het protestantsche Duitschland zag hij een soort Anti-christ, die zelfs de wereldoorlog op zijn geweten had. Hij heeft dit alles uitvoerig gedocumenteerd in zijn werk 'Kritik der deutschen Intelligenz', dat hij later dan ook 'die Folgen der Reformation' noemde. Enkele aanhalingen mogen de bedoeling van dit werk aantoonen:

'Wenn wir die Reformation, Luther und den Protestantismus bekämpfen, geschieht es, weil wir in ihnen die Hauptbollwerke einer nationalen Isolation erblicken.'

'Luther wurde der Prophet eines Bürgertums, das sich sein wohlbestalltes Schlaraffentum nicht verkümmern zulassen gewillt war und doch in geheuchelter Augst vor Gerichtstag und Abrechnung sich tiefe Inferiorität suggerierte. Der Erfolg seiner zweifelhaften Lehre schuf jene unsichere Begehrlichkeit deren politischer Ausdruck allzulange das offizielle Deutschland war; jene Unredlichkeit des Gewissens die keine klaren Prinzipien schätzt; die ein beständiges Schwanken zwischen Moral und Appetit, zwischen Verboten und Erlaubt, zwischen Wahrheit und Heuchelei darstellt.'

- 'Er (Kant) gab Friedrich Wilhelm II das schriftliche Versprechen, sich aller öffentlichen Vorträge, die christlichen Religion betreffend, in Vorlesungen und Schriften als Sr Majestät treuesten Untertan zu enthalten. In seinen Nachlasz aber fand man einen Zettel: "Widerruf und Verleugnung seiner inneren Ueberzeugung ist niederträchtig aber Schweigen in einem Falle wie dem gegenwärtigen ist Untertanenpflicht." Dasz war als Uberbrückung der Idee mit der Erfahrungswelt praktische Vernunft. Die intelligible Freiheit blieb intakt. Praktische Vernunft dieser Art aber wurde im Preussen von König doziert.'

Ball's werk 'die Folgen der Reformation' dient gelezen te worden naast hetgeen Nietsche, Heine, Schopenhauer en Hölderlin over Duitschland schreven. Dit boek bevatte de bitterste aan-

klacht, die ooit een Duitsch auteur tegen zijn vaderland richtte. Ball's grootste vijand bleef Luther ‘Er (Luther) gab dem Staate eine nie geahnte “Gewissensfreiheit” und erklärte zugleich das Desinteressement des religiösen Individuums an der Ordnung der Staatsaffären. Alle politische Indifferenz deutscher Dichter. Gelehrten und Philosophen hat hier ihren Ursprung. Die verächtliche Geringschätzung, mit der noch heute der deutsche Staatsmann auf die Vertreter der Intelligenz seines Landes herabsieht - auch sie geht auf Luther zurück. Die Naivität eines erbötigen Doktoren der Theologie lieferte das Volk zu endloser Maszregelung auf Treu und Glauben seinen Junckern, Beamten und Fürsten aus.’

In latere werken probeerde Ball het wezen van het oer-Christendom, waarvoor hij streed tot het einde - door een mystische intuïtie te benaderen. Zijn boek, ‘Byzantinisches Christentum’ geeft hiervan het bewijs.

Van het Dadaïsme naar ‘Byzantinisches Christentum’ is een weg die alleen een man als Hugo Ball in staat was te gaan. In ‘die Flucht aus der Zeit’ een soort biecht - een autobiographie waarnaast enkel het werk van Frank Harris kan worden genoemd - geeft hij ons nogmaals verslag van deze reis. We zijn hier als het ware getuige van de cultureele catastrophen der laatste jaren en hun invloed en uitwerken op mensch en maatschappij. De biecht begint 1910 in München waar Ball zich in gezelschap van Kandinsky en Franz Marc met tooneelproblemen bezighoudt. We lezen hoe hij in latere jaren onder invloed der kerkvaders komt - Léon Bloy leest en Barbey d'Aurevilly.

Hugo Ball is in October 1927 te Agnuzzo bij Lugano gestorven. Hij had gedacht nog talrijke werken te kunnen schrijven en die hem kenden zijn er van overtuigd dat deze werken van groote waarde zouden zijn geweest. Ik voor mij geloof niet dat de cultuurgeschiedenis van den laatsten tijd een figuur kan aanwijzen bij wien het geschreven woord zóó intens doorleefd was als bij hem.

Jaaroverzicht van ‘De Stem’ I

1928, - Gorters nagelaten werk, - Poëtische tulpenhandel, - Anthonie Donker, - Felix Timmermans. -
door Dirk Coster

Het jaar 1928 was voor onze litteratuur een neutraal en rustig jaar. Tijdschriften en boeken brachten de verrijkingen die bij een waakzaam geestelijk leven bijna vanzelfsprekend zijn, en enkelen van onze beste schrijvers gaven werken, die bleven getuigen van hun ongebroken kracht. Dit neemt niet weg, dat de variatie, de differentiatie liever van ons geestelijk leven dit jaar gering was. Zelfs de polemische opgewektheid, die voor eenige jaren te bemerken was, en die den laatsten tijd zich verzuurde en vergiftigde tot een schemp- en schenddrift, waarvan wij 't vorig jaar enkele voorbeelden gaven, - zelfs die is ingeslapen; er zijn op 't oogenblik geen questions brûlantes meer, en ten hoogste kan het voorkomen, dat de ééne schrijver den andere als ‘fluim’ karakteriseert, hetgeen, vergeleken bij ‘het rottend lijk’, ‘de lasterpraatjes over 'n doode vader’, de ‘lakei’ van de vorige jaren, van een bijna Christelijke, zij 't ietwat onsmakelijke teerhartigheid is. Ook ‘Nu’, dat ons in den herfst van 't vorig jaar zoo deed schrikken, dat oorlog blies en plundering en bloed in stroomen, - is plotseling verwonderlijk vriendelijk en stil geworden, en men kan de geruststellende mededeeling doen, dat er in den afgeloopen jaargang zelfs geen lammetje werd afgeslacht. Vrede dus, en vreedzaamheid, en Evangelische beleefdheid over en weer. - Ook in de jongste groepeering van ons geestesleven, die van de jong-Katholieken, was dit jaar geen bijzondere wending te bemerken, - men ging door, voornamelijk bij monde

van Jan Engelman, zich essayistisch bewust te maken, en men bleef daarbij op de hoogte van den tijd en van den geest, - in het direct-scheppende werk echter aarzelt men nog altijd tusschen een overmatig manlijke pose (voortkomend uit den angst om, geloovig zijnde, voor stichtelijk te worden aangezien) en een ietwat aesthetische mystiek (voortkomend uit den angst niet diep genoeg te zijn met de gerenommeerde middeleeuwsche diepte). - Zulk een reactie is begrijpelijk, er staat een neutrale of protestantsche meerderheid gereed om met leedvermaak de rekening te offreeren. Toch zal het niet helpen! - Men is zoo diep als leven en ervaring zijn, en de wezenlijke diepte wordt meestal pas bereikt wanneer de litteraire beweging gaat verzwakken, wanneer men niet meer om- en scheefziet, hoe anderen reageeren op ons schoonste vers en onzen kromsten sprong.

Echte diepte was er, in 1926, in Helmans bloesemende jeugdherinneringen, echte diepte is er thans weer in Antoon Coolens landelijk verhaal dat de ‘Kinderen van ons Volk’ heet: en dit juist zijn de werken, die in de marge der beweging en bijna toevallig ontstonden. - De z.g. paganistische jongeren, die van de ‘Vrije Bladen’, ciseleerden dit jaar kleine verzen en klein proza, en besteedden een deel van hun jaargang aan de weemoedige herinnering van een grooten tijd: de heruitgave van Herman van den Berghs critische manifesten, van wier vlammende kracht sinds jaren een geheimzinnig en huiverend verhaal ging. - Helaas, mogen ze ooit in de oogen der tijdgenooten, door allerhande associaties, vlammend geleken hebben, thans zijn zij asch, dat droog en grauw in de hand ligt. Onsamenhangend en gewichtig gepraat, zonder concentrische bewijskracht, zonder plastiek, zonder één woord dat zich door scherpte of wijsheid in de herinnering grift, - zwakke en onrustige pogingen zich al schrijvend tot een klaarheid van begrip-en-doel door te werken, die niet bereikt kon worden omdat deze

klaarheid niet latent in den schrijver aanwezig was. Dof, amorph, nog doffer dan zijn verzen, waarin tenminste een zekere grootheid van visioen zich tusschen de treuzelend zoekende onmacht bemerken liet. Deze langgewachte heruitgave is een der groote teleurstellingen van dit jaar. Een andere teleurstelling werd ons niet bespaard: het eerste deel van Gorters 'Nagelaten Werken' is verschenen. Het bracht vooreerst nog niet veel meer dan de poëtische snippers die bij het schrijven van zijn 'Pan' afvielen. Doch ook deze zouden schoon kunnen zijn, of boeiend, - men zie de bladzijden achter Gezelle's laatste Verzen, met fragmenten van verzen en strophen: men treedt er in de werkplaats zelf van de poëzie, men voelt als 't ware het ongeboren vers reeds onder de vingers kloppen. Hier ontstaat een andere indruk. De indruk van een zoo smartelijke opzettelijkheid, een zoo stuiptrekkende onmachtige wil, dat men het boek soms schuw uit de hand zou willen leggen: want dit is waarlijk een boek 'van angst en pijn'! Opnieuw en nijpender nog openbaart zich hier de tragedie van Gorters dichterleven: na de onwillekeurigheid van zijn eerste werk de krampachtigste willekeur, waarachter zich een ongehoorde poging verschuilt, om zijn kunst te maken tot de laatste en definitieve toetssteen voor de juistheid van zijn levensideaal, de proef op de som van zijn leven, het stralend bewijs dat hij in de waarheid leefde. Hij die eenmaal als een vogel zong, z a g z i c h n u d i c h t e n, hij was altijd bezig een programma uit te voeren. De vergissing lag voor de hand, en logisch scheen alles volkomen te kloppen. Er wàs het Socialisme, en dit Socialisme was het nieuwe leven, het was een nieuw Christendom, of liever het echte Christendom, waarvan het eerste Christendom nog slechts de voorvorm was, er was dus een nieuwe vervoering over de wereld uitgebroken, - wat was dus vanzelfsprekender, dan dat dit nieuwe leven zich nieuwe vormen kiezen zou, en dit zouden natuurlijk bijzondere vormen zijn, bar-

baarsche vormen: de sublieme en vreemd-verschrikkende stamelingen van den nieuwen mensch die half nog hing in zijn ouden schil. En wat was waarschijnlijker, dan dat Gorter tot deze primitieve stameling was geroepen, - één herinnering aan zijn eersten tijd, toen hij nog egoïstisch enkel-dichter was, moest hem overtuigen dat hij de natuurlijkste aller dichters was. - En alles was nu anders, een nieuwe en diepere gloed vervulde hem; in plaats van het egoïstische genieten was het werk gekomen dat hij voor God en de menschen volbracht. Welnu: laat dan de kracht van mijn zingende stem bewijzen, dat deze gloed een echte gloed is en geen waan, dat werkelijk een nieuwe wereld in mij en rond mij oprijst. Dat vroeg Gorter aan zijn kunst, - d a t z i j h e m d e z e z e k e r h e i d z o u g e v e n. Het geheim dezer kinderlijke berekening ligt in zulk een strompelversje volkomen geopenbaard:

't Is tijd
't is meer dan tijd
Om Petrarca en de And'ren
na te wand'len.

En al klonk er geen woord meer rond hem van de oude, spontane bewondering, al vond hij 't zelf afschuwelijk soms, dit altijd stokkende en ontsporende gestamel, dit spel met geforceerde beelden die de gestorven overblijfsels van zijn oude poëzie zijn, al moet de twijfel als een mes hem hebben doorvlijmd: toch ging hij door, en troostte zich: er is nooit volkomen zekerheid, de historie bewijst het, in den tijd zelf wordt het woord der kinderlijkheid nooit begrepen, en weet een dichter zelf soms wel, wat voor schoonheid hij uit zich afscheidt? Zoo alleen is dit boek te verklaren, - en de dozijnen probeersels die soms van onzinnige onnoozelheid zijn, en die Gorter desniettemin ernstig voor de uitgaaf heeft gereedgemaakt. Vlak daarachter brandt en schrijnt die innerlijke strijd.

Toch mag men dit niet tragisch zien. Wij staan hier voor een groot, volmenschelijk leven, dat zich realiseerde ook

op andere gebieden dan die der poëzie. Dit poëtische bedrijf was slechts een intermitteerende pijn, en dan de diepe weemoed om een uiterste zekerheid die hem geweigerd bleef! De heilige en apostolische eenvoud, die hij zocht in zijn poëzie, - hij vond haar wellicht elders, hij vond haar misschien op de avonden dat hij, in kleine vergaderzaaltjes, sprak tot het volk, - er zijn ontroerde getuigenissen tot ons gekomen van hen die hem daar hoorden. En dan, zoolang wij de laatste bladzijden van zijn nagelaten werken niet hebben gezien, - blijven wij hopen...

Van de poëzie is zoo goed als niets te vermelden. Toch wel iets dat weinig schijnt en dat misschien veel beteekent: een aflaten van valsche spanningen, een aarzelende neiging uit het formalisme los te breken en opnieuw, desnoods van onder op, te beginnen. Na de bloeitijd van het vrije vers met zijn breede bewogenheden en ruwe mededeelzaamheid, kwam onder den invloed van het buitenland (Valéry) en van Nijhoffs critiek, de periode waarin de verstechniek zich herstelde, waarin het vers als 't ware van het leven werd weggevoerd en in zichzelve ingesloten, ingekapseld. Uitnemend! Niemand heeft ooit ontkend dat het vers geen afgesloten organisme zou zijn. Maar nu zijn 10 jaar voorbij en het blijkt, dat het Nederlandsche vers verstikt is en versmoord in deze technische capsule, dat het tot onbeduidendheid verschrompeld is. Slechts zeer groote gevoelens kunnen het wicht dezer strengste techniek verdragen, en sterker worden er door. Maar het teeken van 1928 was: gevoelige vaagheden glansrijk gezegd. Thans voelt men dit, en men schaamt zich. Deze schaamte ging echter samen met een algemeene steriliteit. Er is ten slotte maar één jonge dichter, Anthonie Donker, wiens werk, in de tijdschriften van 1928, een levende groei toonde. Bundels verschenen er genoeg, zij gaven echter werk van vroeger jaren. Wij noemen: Willem ten Berge, Den Doolaart, Theun de

Vries, die allen min of meer belangrijk werk brachten, van de iets ouderen: Slauerhoffs Eldorado, dat de verzen van zee en reizen samenbracht, Hendrik de Vries' Silenen, het verzamelde werk van Paul van Ostayen. Dit lijkt een verheugende oogst, - toch vertegenwoordigt zij slechts een kleine handvol goede verzen. En hier is de plaats te waarschuwen tegen een gevaar dat onze poëzie bedreigt.

Het is dit. Er is een spel begonnen, dat vroeg of laat de even ontwaakte belangstelling voor de poëzie bij het publiek weer uit zal moeten dooven. - Een spel namelijk met bundels die geen bundels zijn, die tegen hoogen prijs verkocht worden, en die daarbij de pretentie hebben, als organische kunstwerken te worden verstaan en besproken. Vroeger, van Kloos tot Nijhoff, vertegenwoordigde een bundel poëzie een periode in het leven van den dichter; zij was organisch gerangschikt, de deelen steunden en belichtten elkaar, en men kon vervolgens dat boek koopen, men kon den inhoud en den mensch die zich uitsprak aanvaarden of haten. En zoo men hem verwierp, zoo voelde men zich ten minste niet op kleine, materieele wijze bedrogen! - Zie Nijhoffs Vormen, Boutens' Stemmen, De School der poëzie, enz. Het zijn w e r k e n , in verzen uitgesproken levensperioden van een mensch. En de moderne bundel daarentegen? Enkele bladzijden, met enkele geslaagde verzen, en om het boek tenminste den schijn van een brochure te geven, een dozijn mislukte probeersels waarover ieder dichter beschikt (die hij soms redden kan door ze te bewaren, en die hij prijs geeft door ze te publiceeren, hoe dikwijls meld een strophe zich aan, die pas na jaren uitgroeit tot een gedicht). - Dit alles is afkeurenswaardig, het bedreigt de poëzie op zich zelf, het leidt tot fragmentarisme, h e t d o o d t k i e m e n , - en het bedreigt vooral de verhouding van het publiek tot de dichters. Want de Plaquettenfrechheit gaat ver. Zij smeert niet alleen het publiek boeken aan die-geen-boeken-zijn, maar door een kunst-

matige beperking van de oplaag en veel Colophon-geleuter wordt de prijs van dit boek dat-geen-boek-is tot in het absurde omhoog gedreven. Dit alles noemt men bibliophilie, - de ware naam ervoor is: litteraire tulpenhandel. - Het zal, als iedere tulpenhandel, iedere ondoordachte opwinding, eindigen met een kater en nijdige blikken over-en-weer. Iets zal men dan intusschen geleerd hebben: het boek nòg beter te verzorgen. Op dit gebied hebben de uitgevers Nijpels in Maastricht en Stols te Brussel aan de overige uitgevers van Nederland lessen gegeven, wier profijt niet vergaan zal en reeds overal bemerkbaar is. Het moderne boek werd streng en nobel, het groeide, door de periode der smaakvolle versiering heen, terug naar den eenig-juisten eenvoud, die enkel nog de schoonheid van de materialen zelve laat spreken en glanzen.

* *

*

Bespreken wij dus in het kader van dit overzicht, alleen den bundel van Anthonie Donker, omdat deze de eenige der dichters is, die men dit jaar beweeglijk zag, en groeiend. Acheron was een belofte, maar nog onzeker. De persoonlijkheid kon zich niet vrijmaken, bleef onder de fascinatie van de theoriën, die bij het ontstaan van dit eerste werk den boventoon bereikt hadden. Er was een formeele krampachtigheid in, vrees te zondigen tegen den vorm, - en tevens een onbestemde vaagheid, die de kosmos verkoos boven een al te simpele werkelijkheid. Deze kramp heeft sindsdien zijn milde ontspanning gevonden; een eenvoudig contact met de werkelijk waargenomen en doorleefde dingen zette zich door, een beschroomde overgave. Zeer duidelijk geschiedt dit pas in de laatste verzen die in de tijdschriften verschenen zijn. Deze bundel geeft nog slechts een proces van overgang. De technische begaafdheid, die deze jonge dichter enkele sonnetten deed schrijven, ongeloofelijk van Parnassiaansche plastiek (Nero

b.v.), van formeele gedegenheid en geslotenheid (helaas, wanneer men dan slechts een résidu van wantrouwen overwinnen kon) - is in dit nieuwe werk niet meer aanwezig. Of liever: aanwezig wel, maar onzeker geworden, flakkerend, zichzelf wantrouwend. Twee drangen strijden hier tegen elkaar: aan de eene zijde de bijna automatische neiging in de eenmaal aangenomen richting door te gaan: het woord nog verder uit te kloppen en te bewerken tot filigranen fijnheid, nog stelselmatiger voor de gewone ontroering uit te wijken, - en anderzijds een groeiende behoefte om deze ontroering te laten gelden, de ziel vertrouwelijk over te geven aan de beminde werkelijkheid der dingen en der kinderlijke gepeinzen. Deze tweespalt doet het poëtisch gehalte van dezen bundel voorloopig dalen, doch zij is het teeken van een vruchtbaar en sympathiek ontwikkelingsproces. Voorbeeld van den eersten drang is al dadelijk het sonnet of bedenksel waarmee de bundel opent: Adam. Beide fouten zijn aanwezig: voorzichtige expressie, en opschroeving van het conflict tot ijle onuitzegbaarheid, niet omdat het gevoel te overmachtig zou zijn om nog door menschenwoord gevangen te worden (er is dan altijd wel één accent dat dit verraadt), maar omdat de dichter terugkrimpt voor iedere mogelijkheid van banaliteit. Zelfde valschheid en erger nog: in vers II, St. Franciscus. Hier houden alle attributen van het poëtisch arsenaal 1928 hun parade: er is de onafzienbare sneeuw die natuurlijk tijdeloos is, er is een uiterste rand van den tijd, en het zou onvergefelijk zijn, als men vandaar af geen Elysisch jubelen hoorde, er is het donkere lichaam van Buning, enz... Merkt deze dichter zelf dan niet, dat hij in dit vers voortstrompelt van modieuse gemeenplaats tot gemeenplaats? Waarom is dit noodig, zijn eigen levensinhoud in deze verheven vaagheden te ontvluchten, en groote historische figuren daartoe uit te buiten? - Dat het niet noodig is, men ziet dit bewustzijn bij Donker overal doorbreken, - en hij schrijft

dan opeens die onversierde, bijna babbelende verzen, die in 't begin van dezen bundel verbluffend contrasteeren met de andere: Legende, of Grisette, hij werpt praal en bedachtzaamheid af; hij vertelt iets, genegen en innig. Maar voorloopig: a-poëtisch, en zonder het zachte en lenige zingen, dat vroeger tusschen veel kunstmatigs zich telkens van invloeden vrijmaakte. - Het is dus wel duidelijk, dat een verdere, wederzijdsche doordringing van beide neigingen voor Donker het heil en de definitieve manifestatie van zijn persoonlijkheid kan worden. Anthonie Donker zou de Jan Mankes onzer moderne lyriek kunnen zijn: hij ziet de wereld in dunne edele kleuren, waaraan kleine flonkeringen beven, die als 't ware de weerkaatste glimlach zijn van zijn wezen, dat stil is, melodieus en weemoedig vroolijk. Hij zou - kostbare variatie die we noodig hebben - de dichter van de aandacht kunnen zijn, wanneer men hier de diepe zin van het Duitsche woord laat doorklinken: - en een aandacht die zich gaarne keert naar huiselijke innigheden. Deze aandacht, van nature schuw, heeft zich te dikwijls laten verschrikken door het gewelddadig avontuur der laatste jaren, - hij durfde niet meer om te zien naar de kleine dingen die hij wel zeer liefhad, naar het theelichtje der Hollandsche huiskamers en het verhaaltje van den waterketel. De laatste verzen, maar ook de laatste afdeeling van dezen bundel, Verzen uit Davos, uitdenaard door het onderwerp reeds concreeter, - schijnen, zoo hier geen gezichtsbedrog werkt, de vitale en weerzijds bevruchtende versmelting dezer beide drangen reeds te toonen. Men leze Bloemen in de Ziekenkamer, - met een slot dat onvergetelijk is:

> Allen, menschen en rozen
> en deze kleine koopman
> sterven wij.

Mozartiaansch van fantasie en tintelend spel, een roekeloos zoete glimlach naar den dood, Vader en Kind,

Wenn nur ein Traum... het prachtig visioen van de Gestorvene - tot, helaas, een ‘donkere vrouw’ de strenge kuischheid van dit visioen door een onwaarachtige wending onderbreekt enz. Er zijn dichters die het tijdelijke trachten op te lossen in het eeuwige, - mogen er thans weer dichters komen die het eeuwige doen opgaan in het kleinste tijdelijke. Dan is het theelichtje geen theelichtje meer, het begint, door deze kracht geladen, als een ster van mystisch geluk te gloren. Het is ons diepste historische atavisme toch, zoo te doen, dit te trachten... Vermeer en De Hoogh, Terborgh - wij loopen nog dagelijks gedachteloos over den grond die hun wonderbare oogen heeft verteerd en teruggenomen.

Het proza

Alle philippica's van onzen trouwen medewerker Marsman ten spijt, is het proza wederom rijker van bloei geweest, van eenvoud en onnoozel bereiken, dan de poëzie. Het schijnt beter te bloeien, naarmate het meer Asschepoetster is, minder programmatisch omkoesterd wordt. Eén werk verscheen waaraan men, ondanks een zeker gebrek aan eenheid, den naam van meesterwerk niet mag onthouden, en dat daarnaast een verrukking is voor oor en fantasie. Het is Timmermans' langverwachte Breughel, den lezer van dit tijdschrift welbekend. Er bestaat een misverstand ten opzichte van dezen schrijver, - en het is zelfs typisch voor onzen tijd en zijn gevaarlijke neiging tot zelfsterilisatie, zijn vooroordeel. Wat er van dezen schrijver afgedaan kan worden, men verzuimt niet het op hem af te doen. Het is een brevet van hoog literair bewustzijn geworden - de rijke gaven van dezen rijken mensch met een soort van zure strengheid te ontvangen, en dat niet alleen in Holland. Amuseur van binnen- en buitenland, exporteur van typische Vlaamschheid, gemakkelijkheid van productie, ontrouw aan Vlaanderens diepsten geest, - men kan het van overal hooren verluiden. - Het meeste

wat hem nog gegund wordt, het is de schrale erkenning, dat hij groote gaven heeft, wanneer men daarbij dan maar dadelijk toegeven wil, dat hij ze verkeerd gebruikt, dat hij verraad pleegt aan zichzelven met al zijn moppen en vlugge vertelsels. - Toegeven? Wij denken er niet aan! - Wie verraad plegen aan hun gaven, dat zijn velen van hen die zoo spreken, de virtuosen van de zelfontkrachting, die bezig waren van onze literatuur een aesthetische tuchtschool te maken en soms een studentensocieteit in den vroegen grauwen morgen. Het eenige verraad aan gaven is: dat men ze niet gebruiken wil, uit hoogmoed, uit afkeer van fouten en hun vertwijfeling. (En zij die deze gaven überhaupt niet hebben, zij zijn de laatsten die van Timmermans' export mogen spreken). - Timmermans gebruikt ze. Hij is niet bevreesd zijn grenzen te vinden, den smaad te ondergaan der vele misslagen die aan het vele doen inhaerent is. Men moet echter toegeven, dat Timmermans zelf tot dit misverstand veel aanleiding gaf. Hij heeft een eigenaardige nonchalance tegenover de eigenlijke literatuur en zijn eischen, die hem soms in discrediet brengt. Willen de Heeren en Dames van Holland een boek van hem tot een sentimenteel tooneelstuk verwerken, hij vindt het uitnemend! vermits ze er hun genoegen aan hebben, en het ver van zijn bed en huis blijft. Wil men correspondenties over een reis, goed, en waarom zou men niet bewonderen wat bewonderenswaardig schijnt te zijn, - al is het eigenlijk ‘een beetje te hevig voor een boerenjongen’. Zooals Breughel tegenover de Renaissancisten stond, zoo staat hij tegenover de moderne, speciaal de Hollandsche litteraire beschaving: met overmatig veel achting en vriendelijke onverschilligheid. En dan heeft Timmermans zijn over-duidelijke zwakten. De Pastoor in den bloeienden Wijngaard, het boek dat een larmoyant tooneelstuk werd, een tranentapperij zonder weerga, heeft enkele hoofdstukken waarin naast groote en diepe schoonheden, zijn drang naar innigheid in sentimentaliteit verloopt. En de grap zit te los bij

hem, - zij is altijd verrassend, bliksemvlug, ze ontspringt hem voor hij 't weet, wat inhoudt dat zij een enkelen keer verkeerd springt en detoneert. Zijn platonisch behagen aan eten en drinken is van nature goed ingesteld, hij weet zelf zoo goed, dat dit alles enkel zijn waarde ontleent aan de intensiteit der ziel die alles van het leven op kan nemen in een ritueel-van-geluk, - sommige diepe en wijze passages van Pallieter bewijzen het onweerlegbaar, - en dat het zonder dit supplement niets dan een vette en kleverige verveling is, maar er zijn altijd doffere oogenblikken, en dan vervullen ham-en-worsten bij hem dezelfde functie als bij ons het elysische jubelen. Dat alles is makkelijk te constateeren. Maar wat daarnaast treft in Timmermans: het schijnt minder gemakkelijk om te constateeren, want het wordt door de kritiek miskend en met een schandelijke gemakkelijkheid behandeld. Deze rijkdom, en de verscheidenheid in dien rijkdom, en dan het meest nog: de verrassing der stille diepten die zich daartusschen telkens weder opendoen. De wereld verwonderend en ergerend met een étalage van worsten en hammen, schrijft hij bladzijden waarover plotseling een hemelsche stilte schijnt te dalen, het ademloos suizen van een verrukt geluk, - hetzelfde dat hangt over enkele schilderijen van de Middeleeuwen, hetzelfde waaruit een zingend stamelwoord der M.-Eeuwsche liederen geboren werd. Door een nooit verklaarbaar wonder is het door de lagen van vele eeuwen heengedrongen en spreekt zich uit door enkele Vlaamsche menschen, en dat op de wijze der moderne litteratuur, dat is gedetailleerd en klankplastisch: in Gezelle, in Streuvels, in Timmermans. - Men denke slechts aan de Kerstnacht in Het Kindeken Jezus in Vlaanderen, die donkere, fluweelen nacht, met den luisterenden blinde en zijn viool die telkens even klaagt en vraagt, een nacht doorsidderd van sterrelicht en heilig wachten, - het eind van Juffrouw Symforoza, die allerzuiverste parel: de jonge monnik tusschen de bloemen, - en opnieuw in den Breughel-

roman: de ontmoeting van den armen knaap Breughel met het bedelmeisje Veronica op de beregende heide, zoo dwaas en vreemd en schamel, - een scène die ons plotseling doet begrijpen hoe misschien het wonder van het M.E. lied ontstond: zoo dwaze schamelen zongen ze, ziek, vuil en ellendig, maar door een vreemde, gouden dronkenschap bezeten, die zich aan den kaarsenschijn der altaren altijd weer snikkend ontstak. - Men mag niet spreken van gemakkelijkheid bij een schrijver die met zulke diepten communieert, men mag het althans niet doen voordat men zich van zijn diepte rekenschap gegeven heeft. En ook van het andere dat lager is van aard: de rijke plastiek van het uiterlijk leven, die ziensdrift die zich in onvermoeibaar plastisch zeggen vertolkt, de humor die zich in zijn Boudewijn met onverzwakte strakheid tot een monument liet condenseeren. En ten slotte de psychologische daad, waaruit Timmermans' onaanrandbaar laconisme het sterkste spreekt: op het oogenblik van het grootst succes, door honderdduizenden in de wereld gelezen en bewonderd, neemt hij zich heelenal samen en schept zijn sterkste, soberste en meest vaste werk: den Breughel zooals ‘hij hem uit zijn werken heeft geroken’.

Deze Breughel is misschien Breughel niet. Zeker is alleen: dat hij... Timmermans is, dat, voor alles, Timmermans hier het wezen van zichzelf, het somnambulisme van zijn kunst heeft uitgeschreven, omdroomd tot 16de eeuwsche plastiek, getransponeerd in de enkele gebeurtenissen die ons van Breughels leven bekend zijn. Maar toch moet in deze autobiographie ook veel van Breughel zijn. Want het is een onloochenbaar feit, dat een deel van Breughels en Timmermans' wezen elkaar dekken. De laconieke humor, die zelfs temidden van het bitterste of het heiligste niet versaagt, die ook daar met een snelle en felle vogelblik een grimas betrapt en het vaststeekt, - de ziensdrift die nooit moe wordt op details te jagen, de Vlaamsche koddigheid, die in den tragischen oorlog tusschen de dikken en

mageren toch voor alles een gigantische grap ziet en een panische lol om zich voor te stellen, de bedwongen, ietwat vreesachtige bitterheid, de schroom en de onwankelbare eigenwil die altijd weer door de schroom heenbreekt, en dan de dwaze middeleeuwsche teederheid, die in Timmermans een wonderbaar atavisme is en die het in Breughel begon te worden: dit alles is in Timmermans en het was in Breughel, hij had eenvoudig zich zelf maar uit te spreken om veel geheims in Breughel te ontraadselen. En dat Timmermans Breughel zoo hoogst zelden diepzinnig doet denken? Hij dacht waarschijnlijk niet diepzinnig, alle rijmen en uitingen op zijn prenten gaan de boersche wijsheid niet te boven, en zeker er is een afgrond geweest tusschen Breughels schilderende hand die door het onbewuste gedreven werd en zijn bewuste, simpele denken. Het is de fout juist van alle Breughelbeschouwingen, zelfs die van Van de Woestijne, dat men hem de gedachten te bewust laat definieeren. Timmermans vermeed dit. Hij doet hem juist genoeg denken, om ons van deze onbewuste diepte het vermoeden te geven. Het was de structuur van zijn eigen wezen, die hem het geheim der juiste verhouding tusschen intuïtie en bewusten geest te raden gaf.

Het gaat niet aan, den rijkdom van dit boek te omschrijven, nòch zijn tekortkomingen te detailleeren. Het middengedeelte b.v. verzwakt, de tochten met Hans Frankaert zijn wellicht te zoet en zacht gezien, al gaf Van Manders bericht daar eenige aanleiding toe. - Breughels doeken verraden dat dit alles woester en gevaarlijker was, donkerder van drift (zie de toomelooze vaart waarmee boeren-boerin naar het feest rennen) en lugubre van opspuitend bloed uit doorstoken lichamen, - de vrijerij met Marieke, de latere wettige huisvrouw, is zeker te vroolijk gezien, en ontdaan van de zware en vrome ernst waarmee een Breughel tusschen alle vroolijkheid, voor God en de menschen een vrouw zal hebben genomen. - Daartegenover staat allerlei winst aan schoonheid en doorpeiling:

de jeugd, de dood van de moeder, die van het beste van Timmermans en Breughel samen zijn, de monumentaal geschreven fantasie der dikken en der mageren, en dan het teedere mystische tegenspel van Veronica en Breughel, de droomverdwaasde bedelkinderen. De aankomst te Antwerpen, met even de koude huivering van den verschrikkelijken tijd in de wreede gevangenneming van den ketter. Dan zinkt het boek even, de ontdekking van Breughel als schilder is soms te aardig, te zeer gearrangeerd. - Maar het stijgt en verbreedt zich weer, het wint een bijzondere intellectueele kracht, wanneer het Antwerpen van 1550 voor ons gaat leven als historische en cultureele atmosfeer. Ook dit vermocht Timmermans dus: dit te doorzien en te definieeren, hoe een tijd zich wijzigt, hoe nieuwe stroomingen haar doorvoeren, het oude zich verdedigt of schuw versteekt, hoe er in veel dwaasheid een noodwendigheid is en hoe veel echtheid toch gedoemd is om te sterven, - hij vermocht het niet alleen plastisch levend te maken, hij vermocht het in klare formulen vast te leggen. De ijdele zwier der Romanistische schilderkunst welt aan over matelooze doeken, de zinnelijke verhitting der Renaissance aanbidt steeds dikker dijen en borsten, de kleine lieden haasten zich, ter wille van een halfbegrepen ideaal hun echte wezen snaterend te verloochenen: dit alles onthult zich in Breughels stille verachting die er als een straal doorheen schijnt. Het leeft plastisch in de beschrijving, vast en rijk, van Meester Coecke's pralend Renaissance-huis, het atelier met het naakt model ‘in een schelp omringd met sluiers’, - het leeft definieerend in de gesprekken, met hun gebral van halfbegrepen Italiaansche wijsheid. Doch ook de positieve zijde van deze opgewonden dwaasheid komt tot zijn recht: het echte nieuwe leven, de nieuwe dorst naar de werkelijkheid, naar de wereld als verschijning, het realisme kortom waarin wel de middeleeuwsche stilte verloren raakt, maar iets anders wordt gevonden: de rijke ontplooiíng van de vijf zintuigen,

en de wellust ze te voelen werken. - Het condenseerde zich zelfs tot levende menschen in de prachtige figuur van Jan Nagel, Breughels trouwe gezel, de echte zoon van den nieuwen tijd temidden van al die clowns der Renaissance, de verslondene door kleur en vorm, die het leven ontdekt heeft als een stroom van tastbare verukkingen en die daarom van geen droom, geen diepte of bedoeling meer wil weten. En hun gesprekken, die van weerszijde vol wijsheid zijn en vol trouwhartigheid, waarin Breughel de geheime zoon der middeleeuwen blijft en Jan Nagel de vervoerde Johannes de Dooper, in wien zich de groote verheerlijking der werkelijkheid aankondigt die de Hollandsche schilderschool zal zijn. Er is geen cultureele monographie, die de historische atmosfeer van Antwerpen en van een tijd zoo volkomen voelbaar maakt, als deze bladzijden en die figuren: Meester Coecke en zijn arme knecht Jan Nagel, - de Renaissance in haar onbedwingbare kracht en haar vroeg bederf.

Alles bijeengenomen: het rijkste boek van dit jaar, met enkele bladzijden die reeds nu hun klassieke duurzaamheid verraden. Breughel gevend in zijn boersche concreetheid, zijn verteldrift, zijn heldere kleur en gespannen plastiek, zijn weemoed om het verleden en de halfgezegde bewustheid dat met hem voorloopig een wereld onderging. Breughel misschien tekort doend in één enkel opzicht: iets grimmigs en groots blijft ontbreken, iets, dat machtig als zeewind is en barsch en strak als opstaande rotsen. En ook de zwarte waanzin van een tijd van folterbanken en brandstapel en walgelijke spionnen, die met deze bittere grootheid een geheim verband heeft, - ook die waarschijnlijk heeft Timmermans te zwak gezien. - De Breughel die de schilder is van de tuimelende blinden, met de gil der holle oogen naar den hemel, met de nuttelooze drift der gaande voeten langs den grond, die voelt men hier niet uitgroeien of niet sterk genoeg, te week, te snel van vergeten. Men zou haast zeggen: hier had Streuvels

hem ter hulp moeten komen, door wiens visioenen ditzelfde groote waaien gaat. - Dit tekort kan op een leeftijdsverschil berusten: pas langzaam maakte ook deze Breughel zich los uit de kinderlijke vertel- en detailleerdrift die hem eerst bijna uitsluitend bezat. Maar meer waarschijnlijk is, dat Timmermans wel een onvervalschte kleinzoon van den boerenschilder is, maar weeker van inborst en in een zachter tijd geboren.

(Slot volgt.)

Aanteekening

De bundel ‘Grenzen’ van Anthonie Donker, in het Jaaroverzicht besproken, verscheen bij Hijman, Stenfert Kroese en van der Zande te Arnhem. Waar sprake is van den verheugenden groei in de laatste poëzie van dezen dichter, die zich echter in de tijdschriften manifesteerde, (de lezers van ‘de Stem’ mogen zich in jrg. '28 herinneren zijn Kinderdans en de Rattenvanger in Hameln) - geven wij hier een zijner gaafste verzen van den laatsten tijd, in den Almanak Erts verschenen:

Landhuisje

‘Het doel en de roes van het leven
en de wedren van den tijd
zijn mij langzamerhand om het even.
Het haastig horloge ten spijt
zijn wij hier achtergebleven,
gelukkig en eigengereid.

Van wat ik wellicht moest weten
is mij velerhand ontgaan.
Doch mooi en om nooit te vergeten
is de zon door de berkenlaan,
en het beekje, een smalle Lethe,
waarlangs onze voeten gaan.

Het is of ons niets ontbrak.
In den avond het lief bekoren
van je hand die het licht ontstak.
De hond richt soms even de ooren
om een vogel onder het dak
of de wind in de dennen te hooren.’

Hier heeft een stem zich van alles gereinigd. Zij zingt glashelder,

hoog en licht, en toch langzaam met de langzaamheid der schoone droomen. En het eenvoudig leven waarvan zij vertelt, schijnt stil te staan, het werd schoon, - zou men durven zeggen dat het tot schoonheid insliep?...

Varia
Thomas Mann over de 19de eeuw

Dit schreef Thomas Mann in een Duitsch dagblad:

De 19de eeuw, - deze reus, die epische lasten droeg, waaronder het zooveel zwakkere en korter ademende geslacht van heden zou bezwijken. Hoe groot was dit tijdperk in al zijn duisterheid, stoffelijkheid, wetenschappelijke barschheid en ascese, hoe groot de scheppende generatie, waartoe Tolstoy behoorde, en wier daden de vijf decenniën vóór 1901 beheerschten. Zou het weinige, dat onze wereld voorheeft op dezen verzinkenden tijd, of begint voor te krijgen, dat beetje meer helderheid en vergeestelijking, dat nog onzekere uitzicht op de mogelijkheden van een nieuwer blijder en trotscher leven, - zou dat òns werkelijk het recht geven om zoo geringschattend over haar te oordeelen als gebruikelijk is, - waar het toch niet te weerspreken is, dat wij in moreel opzicht diep beneden haar gezonken zijn? Zeer veel van dat, wat onze tegenwoordige tijd met historisch welgevallen aanvaardt: minachting van de Idee en mishandeling van de menschelijke waardigheid, - zeer veel daarvan zou de z.g. 'fatalistische' 19de eeuw eenvoudig niet hebben verdragen, en terwijl de oorlog woedde heb ik dikwijls gedacht, dat hij het misschien niet gewaagd zou hebben los te breken, wanneer de scherpe, doordringend-grauwe oogen van de Oude van Jasnaja Poljana nog open waren geweest. Was dat kinderachtig gedacht? In ieder geval: de geschiedenis wilde het zoo, hij was er niet meer en niemand van zijn gelijken. De teugels van Europa sleepten, het was zonder leiders, en zóó is het nu nog.

Jud Susz
door Joh. Slauerhoff

L. Feuchtwanger, Jud Susz. Vertaald door Victor v. Vriesland. Em. Querido, Amsterdam

Het boek van Lion Feuchtwanger schijnt velen te hebben geïmponeerd als een historische roman van groote evocatieve kracht. Het moge zijn dat het boeiend is, dat het een menigte heel en half historische personen ten tooneele voert. Maar het mist de fijne bouw, het directe dat een boek haast als in het verleden bestaand kan maken zooals bij Marie Grubbe van Jacobsen. We vergeten hier geen oogenblik de auteur; een 20 eeuwer die zijn geschiedenis goed kent. Het steekt er tegen af als een goedkoope veelkleurendruk tegen een fijne koperets.

De verbijsterend vele figuren blijven onwezenlijk; slechts een enkele gestalte steekt hier en daar het hoofd op. Feuchtwanger maakt het zich in 't uitbeelden te gemakkelijk; prelaten zijn corpulent en joviaal of fijn en dor, soldaten plomp en drankzuchtig of hoofsch en erotomaan, maitressen weeldrig en wulpsch of slank en geraffineerd.

Ook de couleur locale mist nuance; gezichten, uniformen, behangsel, alles is wijnrood tout court. Geen wonder dat de vorst van Thurn und Taxis, even slank en geraffineerd als Alexander grof en lomp, zich daaraan ergert.

De intrigues lijken op elkaar en liggen uitgestald als antiquiteiten in de vitrines van een museum. Feuchtwanger vertelt veel te graag dat hij 't weet, om ons iets te laten raden. Om het Wurtembergsche volk uit te beelden gebruikt hij eigenlijk maar één persoon: de koekebakker en tinnegieter Benz die altijd in de Blauwe Bok zit. De hertog is een bruut soldaat en vorstelijk brasser, zooals er ook velen zijn en dat Susz invloed op hem heeft, daaraan is niets bewonderenswaardigs. De oude Isaac Landauer, het pendant tot Susz, is ook een prentje: altijd in een oude kaftan, altijd krouwend in zijn touwigen baard. F. wordt niet moede dit te beschrijven. De kabbalistische rabbi Gabriel gaat oudmodisch gekleed, heeft een kraakstem en de rimpels op zijn voorhoofd vormen de hebreeuwsche letter Schin.

Geheel faalt F. als hij mystiek wil suggereeren, dan wordt het jammerlijk, niet eens grand Guignol. Zoo bv. het telkens herhaald motief

van de spookachtige Quadrille die de hertog Gabriel en Susz zouden dansen (dit herhalen irriteert ook, het is als 't telkens opnieuw uitgeven van valsche munt). Het Joodsche als mystieke achtergrond geven is iets wat de meeste Joden zelf niet kunnen, denkelijk te reëel aangelegd. Alleen Meyrink.

De held, de machtige intelligente jood Susz, staat ons in de twee eerste series van het boek wel levend voor. W.i.w. is de creatie niet nieuw. Hij is eenvoudig een Casanova geënt op een Rothschild, die liefde en geldhandel elegant weet te combineeren. En te midden van de onbeduidende, relief en zieleadel missende, naar Versailles als naar een Jeruzalem van het hoofsche leven opziende hofhouding van de kleine duitsche staat, doet Susz aan als een wezen van hoogere orde. Maar wat zou hij nog zijn in dat Versailles, dat zelf ook nog lang geen Babylon was? En Feuchtwanger heeft van Susz met alle geweld een groote figuur willen maken. Vragen wij ons daarom af: wat zou hij in het kleine Athene geweest zijn? Neen, alleen in dit knoeiend milieu kon hij uitblinken door veel een pronkende staat te voeren.

Daarom doet het fatale verloop dat zijn leven heeft onecht aan. F. heeft getracht een fatale samenhang aan te brengen. Susz wedt als het ware op den hertog als deze nog een berooid generaal is. Kort daarop voorspelt de kabalistische rabbi hem de kroon. Susz helpt den hertog aan alles: geld, macht en vrouwen, en speelt hem ook de dochter van de prelaat Weiszensee in handen. Deze verraad den hertog uit wraak later de geheime verblijfplaats van Susz' dochter. De hertog wil ook deze bezitten, en drijft haar in den dood, van het dak af waarop zij is gevlucht. Susz helpt desalniettemin den hertog aan een complot, om de absolute macht in handen te krijgen, verraadt hem daarin, beleeft zijn dood door beroerte als de jobstijding van het mislukken komt, en fluistert de stervende zijn wraak in 't oor. Tot zoover is het een fraaie keten. Had F. daaraan nog een schakel toegevoegd en Susz de macht gelaten en de hertogin tot maitresse gegeven, dan waren allen voldaan geweest. Maar er komt een apotheose.

F. laat Susz als een soort martelaar voor het jodendom sterven terwijl hij Susz tevoren heeft laten ontdekken dat hij eigenlijk een christen is. Waarom sterft Susz dan vrijwillig als jood? Nu eens laat F. doorschemeren dat de wonderrabbi hem heeft beloofd dat hij in de diepste aardsche ellende als levend met zijn doode dochter zou kunnen omgaan. Dan weer is Susz een personificatie van het lot van het Jodendom: uit ellende tot macht komen ten koste der christenen, deze verliezen door de wangunst der christenen en alles verdragen met den glimlach die weet dat Wereldrijken ineenstorten maar dat Israël door zijn God en zijn Boek de eeuwen trotseert.

Tegen de profeten die na een rijk en losbandig leven prediken onthouding en armoede, blijft bij de stervelingen die hun heele leven door matig zondigen, wrevel en wantrouwen. Het is of ze denken: 'Gij hebt het dan toch maar gehad.' Zoo tegen Tolstoi. Vergeefs houdt men zich voor dat de afstand na de volheid van bezit gesmaakt te hebben zwaar moet vallen. Er is in deze iets kunstmatigs, een parti pris van heiligheid.

En de wereldsche Susz is door niets verbonden met hem die afstand doet van zijn macht en rijkdom, zijn schuld op zich neemt en bovendien boet voor een volk waartoe hij niet behoort. Zoo heeft F. ook deze figuur niet tot het einde weten te redden. Hij heeft blijkbaar veel meer gewild dan hij kon, meer willen geven, dan hij had. Veel blijft leeg ondanks het druk bewegen.

Het boek is goed vertaald; van Vriesland heeft een groote dienst bewezen aan de ietwat liberaler leesgezelschappen. Deze zullen zich ook niet stooten aan enkele onhebbelijkheden. Zoo heeft van Vriesland nog niet gebroken met het 80-aanwendsel, door Heyermans en Querido ad absurdum gevoerd, adjectieven aan te dikken. Waarom is Rabbi Gabriel dikkig?

Hij is dik of mager. Of fausse maigre.

Soms werkt iets anders lachwekkend, waar het weer ernstig esoterisch is gemeend. Zoo wordt Samael de doodsengel bij voortduring de linksche genoemd. Bedoeld zal zijn dat hij links van de doodssponde zit of zweeft. Maar er staat toch dat hij linkshandig of misschien wel onhandig is. Voor een doodsengel is dat iets wat hem niet ongeschikt maakt voor het uitoefenen maar wel voor het serieus nemen van zijn beroep.

Een en ander ware te vermijden geweest.

Vlaamsch erts
door Hk. Brugmans

Wanneer wij Mijnheer Serjanszoon lezen, en de verzen van Karel van de Woestijne, of wij zien de zaakzekere houtsneden van Frans Masereel, dan denken wij ons een hoog kultuurlijk Vlaanderen. Van over de landen rond Lier komt het ademlooze schetteren van kermisorgels - in een dorpsche uithoek vertelt een mensch van goede pastoorkes en vrome vrouwtjes.

Dan nemen wij op een mooie morgen de trein, en gaan, langs de wijdopen, fiere buitenstraten van Dordt en over de blinkende Moerdijk, naar het land, waar dichters over en weer hun verzen lezen, waar we de verholen godsvrucht gaan vinden, waar we gearmd tusschen lachende vrouwen een dreunend feest zullen maken, uren lang. We komen, nestelen ons in het middenste midden - zoo: Gent -, en wachten. We vinden ons terug in een vuile stad, waar de menschen hun leven verstrooien in een Café franco-belge, waar ons niemand voorbijkomt met een boek of een bos bloemen, waar de leege Sint Baafs kinkt onder de spijkerschoenen van toeristen, waar het huisgezin verbrijzeld werd en de schouwburgen maand aan maand vertaalde Duitsche kluchten geven. Het is niet alleen de domme illuzie die door een gezonde realiteit van haar kinderachtig schoone sluier werd ontdaan. Het is nog anders. Het is méér, dan een natuurwet, die een vorig geslacht in machteloosheid wreed vond: het is ook een tijdelijk gevolg van tijdelijke omstandigheden.

We hadden ongelijk in onze hollandsche schrijfkamer, we hebben een ander ongelijk in ons belgisch hotel, waar we de ontgoochelingen van den dag nog eens door de keel voelen gaan. We zullen overeenstemming te brengen hebben in het vreemde, topzware samenstel van oorzaak en uitkomst. We zullen de dingen te bevatten krijgen, door schifting van het eene, onvergiftigde Vlaanderen, dat door een wonder nog spreekt met zijn ware, warme stem - en, ter overzij - maar hoe erin versmolten vaak! - het Vlaanderen, dat 99 jaar in België ligt. Tot dusver heeft elk dezer verschijningsvormen haar Vlamingen onvoorwaardelijk tot zich geroepen: de eenen

tot een leven van bespiegeling, inkeer, gebed, vreugde, zelfontdekking - ekstase, de anderen voor een dagelijksch bestaan van bevuiling door wat grooter en minder is: oneer, laster, nederlaag, triomf, broodroof, huiszoeking, gevangenis, meeting - en zoo weer tot ektase: zelden. De geluidlooze, kristallen tempel is hier noodzaak - of de bastielje. Wies Moens wilde op beide het oog houden en werd een oogenblik getweeëndeeld, tot hij zich ernstig en strijdvaardig in het gewoel wierp. Ook Gijsen aarzelde, maar zijn handelen in dezen miste Moens' oprechte beslistheid. Hij trok mee óp met de geestdriftige piekeniers, maar liet de voorhoede voorbijtrekken en sloop door een achterdeur toch de toren der eenzaamheid binnen. Dan Roelants: hij leeft verschanst in een boekenvesting nabij Brussel, buiten het duivels geolied dreinen van de meedogenlooze machien, waarin men Vlamingen en Walen tot eenheidsbelgen maakt: bedienden, kappers, kellners, verkochte vrouwen. En hij heeft van zijn plan gelijk[1)], wanneer hij uit dit middelpuntig West-Europeesch kruispunt alleen de kosmopolitische bekoring van tezamengetroffen beschavingen smaakt.

De reden van deze tot dusver onvermijdelijke verminking? Men kan zich de Vlaamsche Beweging van vandaag niet glansloos genoeg voorstellen: geen tournooi van blinkend geharnaste ridders, ook geen Sint Joris tegen de draak, maar een tragisch noodzakelijk vuilniswerk bij onophoudelijke modderregen: wie het daags verricht, is 's nachts slecht gewijd voor de arbeid in de edelsmidse: men moest er de breede geest voor bezitten van Excellentie Claudel, om beide hermetisch uiteen te houden. Maar de bron zelf van het levende Vlaanderen, gelijk men zegt, is een stilstaande gootsteen geworden, die eerst een Mevr. Holst, een Dérmouw, in een mirakel van Mis, zal doen breken tot musische drank: Christus- en menschenbloed.

En zoo bleef de tweespalt in hoofdzaak ook in ‘De Doedelzak’, het eerste jaarboek der Vlaamsche jongeren[2)]. Onder dit licht alleen kunnen wij het dilettantisme begrijpen, dat er op talrijke oogenblikken verlammend in werkte. Ik ken enkelen van de meewerkers uit strijdbladen, een andere naam weer herinnert mij een dier kleine rechtsplegingen om boeten of een korte hechtenis, waardoor men in België het bevrijdingsnationalisme hoopt af te matten. En men is geestelijk deels geslaagd: veel ging kwijnen van bloedverlies - geen bloedarmoede, meen ik! -, er is veel jammerlijks in dit vaak bleeke probeeren: men voelt een gebrek aan gebalde concentratie, dat vermoeienis beteekent: vermoeienis om het loome zwoegen voor een

1) Ik verbied ieder, hierin minderschatting te zoeken. Het is maar, welke der twee vaderlanden (Mussche) men kiest!
2) Uitgave: De Goudkever, Gent, 1929.

volksleven, dat niet mag vergaan, vermoeienis in elk geval, uit een dagelijksch bestaan tegen de belgische keer ín, uit worsteling om dingen, om een grondslag, die de hollandsche dichter met zijn geboorte meekrijgt. Vermoeienis om weg te komen uit de smorende atmosfeer van een kleurlooze stad, als Gent. - Tenslotte een opmerking, om de inleiding te sluiten. Ik was deze omgevingsschildering schuldig. Het dekor van Regenboog en van het Fonteintje diende, logisch en kenschetsend, gespannen te worden achter de jonge spelers op de Doedelzak.

Herfstige eenzaamheid, gevoel van nutteloosheid, heimwee, onvoldane loomte van doffe avonden, besef van eigen armoe - thans zal het niemand meer verwonderen, dat het juist deze, schijnbaar dekadente gevoelens zijn, die in de ontwakende Vlamingen een verouderde romantiek deden levend worden - in al haar ouderdom springlevend, helaas! -, die te overwinnen is. Het blijkt steeds dezelfde snaar, telkens elders gegrepen. Het is de schijnbare levenszatheid, die geen blasé einde is (of uitsluitend litteratuur) maar een gezocht begin. Daarom mag men het niet zwaar en hopeloos opnemen. Deze zielen zijn primitief, verbaasd over elke ontdekking - vandaar de niet te miskennen impuls -, maar omdat wij, e n z i j , 1929 schrijven, dus een moderne datum, geven zij geen middeleeuwsch-pure verzen meer, maar veelal nog moeizame bouwsels, zwaar besteigerd door invloeden. Zij zwenken tusschen twee denkwerelden: de hunne, die van een geestelijke puberteit, waaruit ook Ward Auweleer zijn roman ‘De Ferde’ schreef, de wereld, die we nóg jonger aantreffen in het ontluikende Fransch Vlaanderen - en de volrijpe, die zij kennen uit Holland en uit de boeken. Het is een rivier die ze over moeten, en dat, terwijl hun geregelde bezigheid hen terughoudt op de oude oever. Zij kampen uit alle macht, en alleen daarom al acht ik hun almanak - de eerste! - de moeite van een uitvoerige bespreking waard.

Aan de simplistische kant staat nog de weinig diepe, wat aetherische essayist Geert Grub, en ook Mau Marssen, blijkens een schraal geschakeerd prozastukje, verkeert er niet ver van.

In artistiek opzicht is evenmin een Maurits de Doncker losgeraakt. Maar zijn toestand lijkt mij gevaarlijk. Zijn werk doet te statisch, alsof hij er zelf nogal over tevreden was en ik heb de sterke indruk dat hij, die nog geen eigen toon machtig is, op zijne wijze een zekere afronding bereikte. Zijn heil lijkt erin gelegen, dat hij de heele woordkunst verdrinkt in het grondwater van zijn onderste kelders. Misschien zal hij dan de verzen schrijven, waarvan zijn laatste bekentenis een aankondiging schijnt:

O Heer,
ik was een wild gewas in uwe tuinen
en wist wel wat ik deed
toen ik u vroeg
met harde hand
het wild geweld van o v e r b l o e i te snoeien.

(De schikking der verzen is trouwens teekenend: niet: zoo kortgedrongen mogelijk, maar: zoo gevezeld mogelijk uiteen. Dit in het voorbijgaan.)

Lijdend onder den aandrang van binnen, maar zonder scherpe bewustheid, kinderlijk, en al verlitteratuurd, dús staan deze mannen voor het mystieke woordenboek van onze taal, die nog zelden voor hen levend vleesch werd, en lenig als een vrouw, zooals ze de danspassen boetseert van haar partner. De taal kraakt lijk een houten pop in hun knellende armen, zij wiegt niet mee in hun wals. Zij hebben haar nog te onderwerpen, als zich zelf, als de wereld.

Er is veel zoeken in deze bundel, maar zonder de gespannen kritische beslistheid, het vastgrijpen, wegwerpen en bewegenloos verder speuren, dat Marsman's poëzie hard, kort en sterk maakte. Het tasten van deze Vlamingen is ruggelings: een niet zien van de gevoelde objekten, een veel vermoeden, veel mislukken, veel onnut spreken daardoor. Zoo werd ook de vorm week als het wezen, en hun zeggen blijft schemerachtig en verwaasd. Niet slecht, maar niet absoluut. Ik denk hier aan het vers van Pieter G. Buckinx, waaruit een zangerige totaliteit nablijft, zonder felle regels. Hij zal kernen moeten vormen, omdat elk dichter arbeidt aan de uiteindelijke anthologie van vaste herinneringen in ieder van ons. Hij moet naar binnen, naar de pit, weg uit de zwoelte van abstractie: woorden, woorden. Toch lezen we hier en daar een strofe of twee van een eentonig liedje, dat een voor het oogenblik bedwelmende bekoring uitoefent: doedelzak... Naar de bizonderheid, naar het onwrikbare, het streng eigene, willen drie figuren.

Mathieu J.H. Rutten maakt het hof aan de klanken, wil weten, waar hij aan toe is, hij wil aflijnen, en zien welke domeinen hij niet overschrijden mag. Maar hij blijft meestal cijferen, te stelselmatig, te cerebraal.

Geert Pijnenburg begint binnen zijn persoonlijke levensinrichting en bouwt zich een sterk bolwerk tusschen de verrotting langs zich heen: de arbeid. Hij spreekt ervan. Maar dichten wordt het niet: het zit alles te vast aan de grond, als een program, een geestelijke registratie, hoe gestrofeerd ook.

Karel Ruys - het sterkste talent van deze drie - ontdekt vooral de

mystiek der wereld. (Ik weet, dat mijn scherpe verdeelingen onrechtvaardig en misvormend zijn, maar het geldt hier geen personen vooreerst; neigen en pogen moet geordend tot een algemeene kaart.) Hij komt dan weer in zichzelf uit, via buiten. Een goede reis. Zijn ontroering is zuiver en precies, ook al wist hij zich nog nergens gansch samen te rapen. Hij is oorspronkelijk, omdat hij zakelijk wil. Bij hem sluit aan: Willem van den Aker. Ook deze ziet frisch uit zijn oogen. Het eerste dat hij voorstelt is breed, en staat stevig op zijn beenen. Het is noch diep, noch ontstellend, maar het is eenvoudig gezond: sportief en mijmerend - avontuurlijk. En wie te Scherpenheuvel terugkomt, zal denken:

> Maria, Moeder Gods, die altijddurend giet
> uw goedheid uit op dit tot land geronnen wiegelied...

De volgende bijdragen verminderen, maar hun allereerste fout is bijna hoopvol: ze doen slordig, en ik zie liever dat iemand slecht schrijft, dan willekeurig.

Van een (normaal-romantische) werkelijkheid vertrekt ook René L. Ide, dan schiet hij met een wat onbeholpen fantasie de ruimte in, waar hij ongeveer in de windstreken van Edgard Tijtgat belandt. Het is jammer dat hij, die voor de hoofdman doorgaat, zich maar vertegenwoordigt heeft met een enkel fragmentarisch (voor de gelegenheid geschreven?) schetsje, zonder zelfs een verdere groepsverantwoording, die even gewichtig zijn zou voor den lezer, als voor de menschen zelf.

Inderdaad, het lijkt wel zeer noodig, dat men zich van aesthetisch goed en kwaad stevig bewust worde, en om te beginnen, de vijandelijkheden opene tegen de grootste slooper van iedere poëzie: de doodende abstractie, die onverbiddelijk naar rederijkerij voert. Zooals wij zien in Staf Wijckaert. Zij ‘Leye’ is zwevend en uitgevezeld, de inspiratie: ongekristallizeerd. We hebben in zijn lang gedicht nergens houvast. Hij keuvelt met zeker pathos en zijn gesprek zouden we even goed hebben gemist. Hij schijnt onder de obsessie te leven, dat hij litterator is, en alzoo schrijven moet over wat hem door het hoofd speelt. - Nu komt het dikwijls voor, dat een eerste vers, volledig en volgroeid ontstaan, begraven wordt onder tallooze volgende te vroeg, dood geborene. Maar dat men op een goed oogenblik onder woorden gaat brengen, wat men meent te moeten vereeuwigen... dit is een gemis aan artistieke doordachtigheid, die niet verder toestaat, over talent of niet, te spreken.

Beter hiertoe stelt het al Jan Schepens, hoewel ik eveneens de vrijmoedigheid bewonder, waarmee hij het zoo gevaarlijke rhytmische proza aantastte. Ook hij moet machtig veel snoeien. Maar hij is de

jongste van allen, en kijkt - blijkens een vinnige kritiek over zijn tijdgenooten, die ik van hem in handen kreeg - pittig tegen de dingen aan. Hij heeft goede oogenblikken, fluisterende gezegden, die even aandoen, en dat - natuurlijk! - daar, waar het een zeer wel omschreven herinnering is, die hem onder druk zette. Ook van hem verwacht ik een theoretisch gerealiseerde bijdrage in de volgende jaargang. Hij heeft zijn oriënteerend werk te verrichten en ik vertrouw het hem toe.

Zoo is er onder deze jonge Vlamingen geen, die de instinktieve poëtische scherpzinnigheid bezit van een Marnix Gijsen. Geen werd, met een hart vol mogelijkheden, zoo onweerstaanbaar magnetisch naar het oorspronkelijke avontuur getrokken, als Paul van Ostayen. En zij werkten niet onder de haast gewelddadige druk der jaren om '18, toen een wonderlijk tragisch geboortegeluk even scheen te zullen doorbreken. Thans staan de tijden matter; slechter? De schifting is strenger in elk geval.

Daarom: minder aanslag op de dadelijk ‘groote’ kunst, meer zelfbeschouwing. Ik heb het al gezegd: er is nauwlijks essay: één middelmatige bespreking van Hubert Devoghelaere over het werk van Jan Fr. Cantré, wiens houtsneden trouwens de uitgaaf illustreeren in een technisch aangrijpend forsche stijl, die een gemeenschappelijke vlag moge worden voor jong Vlaanderen.

De impuls is er. Maar hij overheerscht en is niet de mindere van het vormend verstand. Er is veel uit te snijden: of de zieke aan deze bewerking sterven zal? Urbain van der Voorde blijkt dit te gelooven. (N.R. Ct. 16 November). Hoofdschuddend las hij het vele, onmassieve, en gelaten zuchtte hij, dat er geen Vlaamsche jongeren zijn... Deze slotsom lijkt mij, hoezeer wij waarschijnlijk in feitelijke beoordeeling één voor één, overeenstemmen, van zijn kant: voorbarig, onrechtvaardig en onvruchtbaar. -

De mannen van de Doedelzak, redeneert Van der Voorde, wisselen af tusschen de twintig en dertig jaar, zij verkeeren dus in hun hevigste psychische intensiteit, en dienen daarom hun sterkst geînspireerde verzen te geven. Doen zij dit blijkbaar niet, maar blijft hun arbeid jeugdwerk met alle feilen die dit insluit, dan valt hiermee hun vonnis voor levenslang. - Ik vraag mij af, met welk recht iemand een betoog bouwt op een zoo willekeurig gefixeerde vitale leeftijd, terwijl die voor Rimbaud op 18, voor Vondel op 70 staat. En ik wensch dan in dezelfde adem op te komen tegen het vooroordeel, als zou een eersteling, hoe gebrekkig ook, maar onmiskenbaar, hét element van den toekomstigen, onafhankelijken artiest moeten bevatten. Ik denk mij zeer wel een almanak voor 1866 met vijf volkomen

lorren geteekend, niet: Leconte de Lisle Junior, maar: Paul Verlaine. Of waar is het snijdend intellekt van Becque in het ongelukslibretto ‘Sardanapale’, toch door een al grijzend man geschreven? Wie zegt mij, dat in Jan Schepens niet een uitnemend dramaturg schuil gaat? - En laten wij ten slotte niet vergeten, dat de onbeproefde kindertijd, dat het verliefde jongelingsschap in Vlaanderen langer aanhoudt, dan waar ook. - Ik zeide dus: voorbarig.

Trouwens, het goede element ontbreekt lang niet. Passim in Buckinx, Ruys en Van den Aker, bij Rutten (Sello), bij een dichter, die niet meewerkte, maar leidend tot de groep behoort: Marnix van Gavere, van wien ik een zeer goed vers ken. - Ik zeide dus: onrechtvaardig,

En wanneer wij daarom niet het recht hebben, een onmiddelijke vernietiging te doen neerdalen, dan liggen daarentegen de pósitief mogelijke conclusies aantrekkelijk voor de hand. Vooruit dan. Er is werk te doen. Verstikkend onkruid gemakkelijk aan te wijzen en uit te roeien: hoe de schoongewiede grond zich vertoonen zal - niemand voorspelt het: ook Van de Voorde niet, en wanneer het de Nederlandsche letteren geldt, neem ik liever, als een spaarlustig rentenier, het zekere voor het ongewisse. De Vlaamsche jongeren bestaan, en, al komen ze vandaag zeer kwetsbaar in den ring, ze móeten hun tijd uitvechten. Het is daarom best, dat zij, die geen tijdschrift bezitten om hun groeikoortsen uit te zieken, ernstig onder handen worden genomen, maar niet met praealabele wanhoop. Mijn verwachting ondanks veel heeft niets te verliezen: kan hoogstens persoonlijk, dus schadeloos, ongelijk krijgen. - Ik oordeelde hierom, vooral: onvruchtbaar.

Het is hoognoodig, dat de ramen wijd worden opengesmeten, niet de gordijnen droevig neergelaten, als in een sterfhuis. Het is hoognoodig, dat de verzuurde invloeden van buiten worden opgeruimd, dat het ongezond gedrein van binnen wordt weggezogen door een prikkelend waaiende zeelucht van degelijk gezouten kritiek. Een kern-nederlandsch blad moet worden ineengezet, al zij het op scheurpapier. Het benauwende kringetje van tot nog toe moet verbroken.

Misschien is er dan thans in Vlaanderen iets schoons te verrichten. Voorloopig en voorzichtig: ik geloof het.

Tooneel
door Dop Bles

Vereenigd Tooneel.
Voorstad door F. Langer.
Regie van Mevrouw Ranucci - Beckman.

'De werken van Freud maakten mij destijds opmerkzaam op wat "onderbewustheid" genoemd werd. Dat onderbewustzijn was een raadsel, dat men na "Schuld en Boete" wel kon proberen op te lossen." (Why not?) Als klassiek voorbeeld diende mij een moord in "Kré"...'

De Heer Frantisjek Langer heeft het dan ook maar geprobeerd en 'Peripherie' ontstond. En wijl hij Frantisjek heet en niet Fransch, werd dit spel ook in Holland vertoond. ('t Is om de hollandse dramaturgen uit hun nationaal vel te doen springen!) Freud maakte hem d e s t i j d s opmerkzaam; zo jong, als dit spel hem doet veronderstellen, kan hij dus niet zijn, hoewel dit een schone verontschuldiging geweest ware.

Om het leven te beelden, (en dit verlangt toneel ook al deelt men in taferelen in, ook al tracht men door een Verteller zijn machteloosheid om in taferelen op te bouwen modieus te verbergen) om een weerspiegeling van de diepere samenhang van 't leven te geven, moet men door de werkelikheid heen zijn gegaan, moet men beleefd hebben, en geleefd.

Het is niet voldoende met 'ware luilakken' en een op een apache gelijkend danseur, in goede kameraadschap omgang te hebben gehad, die waarschijnlik tot een 'groeten' zich bepaalde.

De gedachte aan een dilettanten opvoering verdween slechts op enkele momenten en niet altijd even aangenaam! Zo leek Verbeek als de Verteller, de met pathos lokkende inroeper voor de kermistent, die meer beloofde dan te zien zou blijken, terwijl Van Dalsum, die vaak een rol opvoert buiten 't reëel verband, met zijn creatie het geheel niet versterkte. Want de schrijnende realiteit die totaal ontbrak gaf ook hij niet, echter hij ging er boven uit (wat niet goed was), terwijl de anderen er onder bleven (wat nog slechter bleek).

Een uitzondering dient gemaakt voor Kaart Jr., de enige die van de helper van de vilder althans een reëele creatie gaf. Om hem heen

een zoete idylle, iets mid(delmatig) zomernachtachtigs lag over sommige taferelen.

De fout ligt vrijwel geheel bij de regie, die slechts het zwakke van 't stuk als het motief begreep, zodat feitelik alleen goed was het décor, en 't succes zal ook wel bovenal 't werk van Dr. Oskar Strnad gelden, die voortreffelik bouwde voor het spel dat Voorstad had moeten worden. Zo de regie zich op 't décor, sterker dan op 't spel had geïnspireerd, dan zou zeker altans iets bereikt zijn; over 't hopeloos tekort schieten van de auteur had heengespeeld moeten worden, uitgaande van 'tgeen hij bedoelde en niet gaf.

Het einde - passend bij deze opvatting - was een verinniging der geliefden, dank de woorden van de verdwaasde, een door de drank verwarde rechter, hoewel bij Langer de vrouw door haar minnaar gedood wordt.

Wij vragen ons af waarom deze verminking. Zou hier geen prachtig slot verkregen zijn door hem de moord te doen begaan, en de rechter, extaties gelukkig bij 't lijk zijn hymne der liefde te doen stamelen, dronken van waan voor de liefde gered te hebben, wat reeds zieltogend voor zijn voeten lag?

Bovenal het décor... doch ook het stuk zelf moet een zekere eigenschap bezitten om 't succes te verklaren, en deze is dan een romantiek die vertrouwd aandoet. Deze romantiek is echter de eerlike omhulling van gedroomde realiteit, en sympathieker - hoewel ons niet lief - dan de romantiek van een Marijntje, de moedwillige verleugening van een reëel geziene werkelikheid.

Want men onderscheide wel de romantiek, de omhulling, waardoor de dichter eerst kontakt met de werkelikheid vindt van de commerciële truc om kontakt met publiek te verkrijgen.

Boekbespreking

Wege der Liebe, door Alexandra Kollontay. (Malik-Verlag, Berlin.)

Deze drie vertellingen geven, eerlijk en scherp, beelden van erotische relaties, die zooals alle latere russische litteratuur, tegelijk specifiek-sowjet-russisch, en algemeen-menschelijk zijn. De ontwaking en ontplooiing der vrouw van hoedster der haard tot actief staatsburgeres, de spanningen tusschen arbeid en liefde, tusschen een persoonlijk geluk en de opoffering van dat geluk aan de algemeene idee van de revolutie, de onzekerheden in het erotisch leven, dat zich slingerend vertakt en verwart in duizend nuancen en accenten, tusschen mono- en polygamie.... deze motieven bezielen en compliceeren de schetsen van Kollontay, en zij raken en boeien ons door de dubbele functie van onuitroeibaar-humaan en specifiek-actueel te zijn.

Drie vertellingen is de ondertitel van het boek; terwijl eigenlijk de eerste twee stukken een schriftelijk of mondeling essayïstisch verslag zijn van erotische complicaties, die door de russische revolutie ingewikkelder geworden zijn; alleen het derde behandelt een dergelijk thema meer in engeren zin novellistisch, maar m.i. vrij slecht. Er is ten eerste een tergende onevenredigheid tusschen de korte beslistheid der zinnen en de uiterst-vervelende uitgerektheid van het verhaal; de psychologie der figuren is verder niet slecht, maar nergens verrassend helder of scherp; en het gegeven in casu: de ondergang van een liefde wordt niet beslist en beslissend gesuggereerd, en de tendentieus-feministische oplossing uit de spanningen en verwikkelingen, die Kollontay irritant-opgewekt en levenskrachtig accentueert, is kinderachtig en onaanvaardbaar in dèze accenten na de tragische ondergang van de liefde van haar figuur. - De eerste der drie vertellingen, om dien naam te gebruiken, is de sterkste; maar ook hier is de qualiteit meer een zaak van kort en krachtig waarnemen, inzien en zeggen dan van dramatiseering, psychologie en factuur; en voortdurend blijft zich de schrijfster haar franke, gedecideerde cordaatheid, haar soldatesk-strakke formuleering krachtig en goedkeurend bewust.

H.M.

Het portret bij de antieken
door Just Havelaar

Een der laatste, machtige sculpturen van 't oude Egypte is de ‘groene kop’ uit de 6e eeuw v. Chr. (museum te Berlijn): grootsch voorbeeld van het strenge objectivisme dier late portret-kunst. Tusschen deze schepping en de nerveuse, beschroomde en argelooze sarcophaag-schilderingen uit 't begin onzer jaartelling in[1], valt gansch de bloei der Antieke kunst.

Het heeft lang geduurd eer in de kunst der klassieken het portret belang kreeg. Niets in de Grieksche cultuur wijst op een sterk psychologische belangstelling; zelfs de dramatiek niet, die ideeën dramatiseert door middel van afgepaalde, tamelijk primaire en algemeen gehouden ‘typen’. Het ‘biographische’ element was den Griek vreemd, evenzeer als hem 't probleem van den tijd wezenlijk vreemd gebleven is.

De Egyptenaar leefde onder de obsessie van het Verleden; de Griek zag dit verleden als een ander Nu. ‘Was der Grieche Kosmos nannte, war das Bild einer Welt, die nicht w i r d , sondern i s t . Folglich war der Grieche selbst ein Mensch, der niemals w u r d e sondern immer w a r ’[2]. De grootste Grieksche historicus, Thukydides, kon in gemoede overtuigd zijn, dat vóór zijn tijd (± 450 v. Chr.) geen belangrijke gebeurtenissen in de wereld waren voorgevallen! Alle ‘verleden’ werd den Griek schimachtig en niet recht begrijpelijk meer, min of meer ‘mythe’. Mommsen oordeelde, dat de Antieke historie-schrijvers ‘datgene

1) Zie De Stem van Februari 1929.
2) Spengler: ‘Der Untergang des Abendlandes’.

zeiden, wat verdiende verzwegen te blijven en verzwegen, wat noodzakelijk gezegd had moeten worden.'

Ontegenzeggelijk is de Grieksche kunst - meer dan eenig andere - anthropomorph: niet alleen staat hier de mensch in 't middelpunt der aandacht, maar zelfs vormt hij het eenige motief der Grieksche kunst: de verheerlijking, de vergoddelijking van den mensch. Maar dit menschenbeeld wordt uitsluitend verheerlijkt als de edelste verschijningsvorm van den kosmischen natuur-geest.

De Antieke mensch, hoe machtig en veelzijdig hij in zijn cultuur-dragers mocht zijn uitgegroeid, voelde zich niet een 'ik', maar een exemplaar der abstracte éénheid: het (Grieksche) menschdom. Deze ideëele abstractie had zijn volstrekten, zijn religieusen eerbied. De beeldhouwer daarom schiep de schoone n o r m , den menschelijken kanon.

Niet de persoonlijkheid, die zich middelpunt zijner geestelijke wereld voelt en wiens ziel het Al in zich bevat, vormt het thema der Grieksche kunst, maar de idee 'menschheid', de menschheid als een bezielde lichamelijkheid, als een kosmische verschijning.

Zelfs Socrates, die zich zoo radicaal uit het massale denken en voelen bevrijdde, de eerste mensch die werkelijk zelfstandig oordeelde en geen autoriteit buiten zich zelf erkende, stelde zich nog nimmer het ikheidsprobleem. Bij hem is de mensch kritisch en wetend geworden; hij kent den twijfel, (heel zijn grootheid berust op dien heiligen twijfel!). Hij is een apartheid. En zijn geniale discipel - een der weinige volstrekt geniale discipels van de wereld! - Plato, typeert deze apartheden meesterlijk in zijn verdramatiseerde wijsbegeerte. Maar deze éénlingen worden uitsluitend als intellecten gewaardeerd. En deze intellecten worstelen met geen ander probleem, dan met dat van 't abstracte, 't meest algemeene leven. Het 'ken u zelf' der Socratische wijsbegeerteverstaanwij, Westerlingen, wel gansch anders dan de Griek dier dagen; wij verstaan dit woord als psychologen en als moralisten: Ken uw zwakheden, uw nega-

ties, uw strijd (want onze deugden kennen wij gewoonlijk reeds al te goed!).

'Im tiefsten Sinn ist der platonische Eros unpersönlich', zegt Lucka. 'Er ist nicht wahre Seelenliebe zu einem Menschen, sondern eine besondere Art des griechischen Schönheits-kultes.'[1)]

Niets duidt er op, dat Socrates, deze geniale en voltooide Griek, een logisch verband vermoedde tusschen de fasen van zijn leven, dat hij dit ongemeen rijke leven zag als een stuk 'historie', als een geestelijk proces. 'Alles in mijn leven is symbolisch geweest', zei de oude Goethe. Socrates zou zich bij dit woord waarschijnlijk niets voorgesteld hebben. Er bestond voor den Griek geen innerlijke lotsbestemming: dit lot verstond hij als de goddelijke lotsbeschikking, de Anangkè.

Geen Griek schreef iets, wat zweemde naar een 'confessie', - niettegenstaande de hoog opgevoerde Grieksche cultuur met haar scherp en klaar intellectueel bewustzijn.

Het is 'verbazingwekkend', hoewel allerminst onbegrijpelijk, dat een cultuur, die zulke groote en nobele figuren voortbracht als de Helleensche, die bovendien een dergelijk meesterschap bereikte in de sculptuur, geen groote portretkunst heeft gekend. Er bestaan immers verscheidene beelden, die van den 'kanon' reeds zoo verre afwijken, dat niets den kunstenaar scheen te beletten groot te zijn in het portret (denken wij slechts aan het jongenskopje van den doorn-uittrekker uit 't midden der 5e eeuw, aan het Londensche kolos-beeld van Maussolos van honderd jaar later, aan den kop van Alexander den Groote uit Parijs, aan vele graf-stela's, enz.).

Hij wist zich 'individu', de Antieke mensch, maar deze individualiteit had voor hem, wijsgeerig gesproken, slechts beteekenis als de verstoffelijking van een tijdeloos Zijn. Hij had een rudimentair psychologisch besef, maar hij kon zijn psychologie geen dieperen zin toekennen.

1) Em. Lucka: 'Drei Stufen der Erotik'.

Den b e e l d h o u w e r (voor zoover hij zich in zijn kunst uitte), ontbrak haast e l k e psychologische zin. Hij wilde 't niet doen voorkomen, als zou 't gelaat psychisch belangrijker zijn dan 't lichaam. Dit lichaam immers was even zeer ‘ziel’, even zeer ‘idee’, als 't gelaat. Hij maakte dit gelaat tot ‘lichaam’. Hij was er op uit, het zoo onpersoonlijk mogelijk weer te geven, zoo ‘onbeduidend’ mogelijk, zouden wij, psychologen, zeggen. De tallooze Antieke beelden, waaraan de kop ontbreekt, doen ons dit gemis ternauwernood voelen. Maar wat zou Donatello's ‘Zuccone’ zijn, of Rodin's ‘Balzac’, indien aan deze statuën 't hoofd ontbrak, het hoofd, dat doorleefde, willende gelaat, dat de expressie van 't gansche beeld beheerscht, waarin de dramatiek der gestalte tot haar volledige bewustheid komt? De Grieksche kunstenaar vermijdt het karakteristieke. Het voorhoofd van zijn gebeeldhouwde koppen denkt niet, de mond drukt niets uit, het oog heeft geen ‘blik’, geen ziel.

Niet het karakteristieke is bestreefd, maar de schoonheid, de formeele en normatieve schoonheid van het ideëele lichaam, van het rustige, verzadigde Zijn, van het onberoerde Nu.

Daarom ook kunnen mensch- en goden-beeld elkander volkomen gelijk zijn. Het Hermes-beeld is essentieel gelijk aan den discus-werper: beide zijn ideëele, onpersoonlijke exemplaren der God-menschelijkheid.

De beeldhouwer streeft naar 't algemeen-typische. In den archaïschen tijd tracht hij ‘het leven’ te ontlokken aan den dooden steen. Een vage, ietwat krampachtige glimlach ontspant den mond, een glimlach die niets gemeen heeft met den glimlach der ziel, die louter ‘levens-symptoom’ wil zijn. Het beeld moet uit zijn architectonische verstarring bevrijd worden. De aanduiding van oogen, neus, mond of voorhoofd is zoo globaal mogelijk.

Moeizaam en geleidelijk benadert dan de kunstenaar het individueel-typische.

Kenmerkend is de overbekende, aan Kresilas toegeschreven, Pericles-buste uit 't midden der 5e eeuw. Men voelt hier een schuchtere poging iets individueels te markeeren in den vorm en in den eigenaardigen stand der opkijkende oogen, in de beradenheid en de rust van den mond, in den even schuin opgerichten stand van den kop; maar alle nadruk ligt op de algemeenheid: Pericles moet beantwoorden aan 't ideaal van den edelen, schoonen, harmonischen mensch, die de Griek was. Die oogen blijven slaap-bevangen; over heel 't gelaat ligt een dofheid... want juist omdat dit beeld 'portret' moest zijn, voelt de beeldhouwer zich geremd en krijgt zijn werk die uitdrukking van verveling, die de wanhoop was (nog is?) van honderden gehoorzame leerlingen onzerinternationalekunst-akademies. De werkelijke Grieksche inspiratie (de zegevierende inspiratie der Nikè van Samothrake, of van dien ouden, verrukkenden Venus-troon uit Rome) is verdoft onder de opgave een concreet mensch te beelden.

De bustes van Plato en Socrates geven méér, althans de Socrates-kop, waarvan het (verloren) origineel aan Lysippus wordt toegeschreven.

Hier vinden wij dan toch een sterke accentueering der meest markante trekken: de breede, zware, geconcentreerde schedel, de samentrekking der verwonderd-gewelfde brauwen, waaronder de oogen ietwat lobbesachtig peinzen; de korte, breede doggen-neus; de vleezige mond, waar de snor gemoedelijk omheen en langs-neer hangt. Uit eerbied voor den beroemden leelijken-man is hier het Grieksche schoonheids-ideaal geofferd aan een trouwhartig realisme.

'In dieser weiten Schädelwölbung wohnt ein Geist, fähig Tag zu bringen in die Nacht der Vorurteile', schreef Lavater met gepasten geestdrift. Desniettemin is 't begrijpelijk, dat de onbevangen toeschouwer steeds een teleurstelling ondergaat, wanneer hij in Rome met dezen kop geconfronteerd wordt. Men ziet hier de physieke trekken

van den vader der Europeesche wijsbegeerte... maar is dit de beeltenis van een der hoogste geesten van de Oude wereld, van de gansche menschheid? Men heeft zeker geen schoonheid verwacht; maar men verwachtte toch eigenlijk... geest! - Men ziet door de formeele vormen niet héén. Deze vormen zijn niet psychisch doorlicht. De ziel van dit gelaat slaapt (van dit gelaat, dat zoo hel wakker geleefd zal hebben: het gelaat van Socrates!)

't Meest imposant is de ziel of de geest vertolkt in eenige litteraire portretten van den lateren tijd, b.v. in den edelen dichters-kop van Euripides of in den tragisch-verheven Homerus-kop, een groote uiting der Hellenistische periode. De hooge, onpersoonlijke ziel van de Venus van Milo of van dien grooten Juno-kop uit 't Thermen-museum, die Goethe een zoo onvergetelijke openbaring is geweest, deze onpersoonlijke natuurziel is hier in zooverre verindividualiseerd, dat van een verdicht portret gesproken mag worden. Het realisme van den Socrates-kop is afwezig; het ‘typische’ vereenzelvigde zich met de plastische schoonheids-idealiteit der Grieken.

Men moet een dergelijk werk niet met moderne oogen beschouwen. Men moet geen scherpe psychologische definitie verwachten. Men moet niet denken aan de expressie-kracht van Rodin's portretten! Maar dan ook zal men ontvankelijk worden voor den hoogen, menschelijken adel dezer scheppingen. Daar is in den ruim-gebouwden, ernstigen Euripides-kop, in dat sereene voorhoofd, in die rustige lijn der edel gevormde wenkbrauwen en oogen, in de mannelijke gevoeligheid van den mond, een stille waardigheid uitgedrukt, zoo zeer van-zelf, dat zij tot geen hoogmoed verstarren kan.

De kop van den blinden zanger, Homerus, kon Rembrandt bezielen tot een zijner diepste scheppingen. Rembrandt vermocht deze laat-Grieksche verbeelding in zijn eigen, tragische en Noordelijke levenssfeer te transponeeren, omdat de kosmische wijdheid en het nobel pathos van

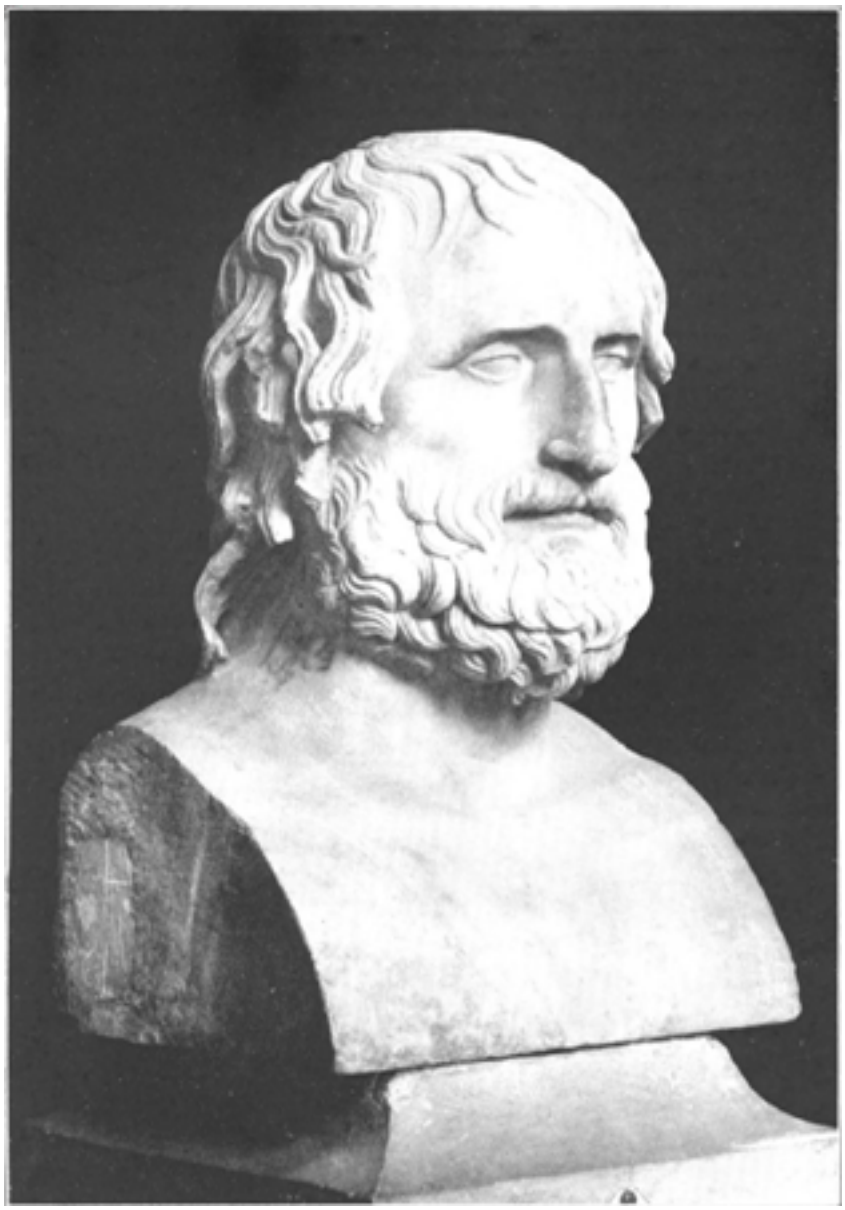

EURIPIDES (MUSEO CIVICO DI SCULTURA, MANTUA)

het klassieke werk verwante krachten en droomen wekten in zijn oud en eenzaam hart.

Langzamerhand ontwaakt de aandacht voor menschelijke werkelijkheden. Naast de meer normatieve idealiseering, die steeds holler wordt van gebaar, ontwikkelt zich een getemperd realisme, dat den antieken scheppingsdrang nieuw leven inblaast. Allen kennen wij die droom-verzonken vrouwen-gestalten uit den laat-Griekschen tijd, of een beeld als de Demosthenes uit 't Vaticaansch museum, dat ons den antieken mensch der harmonische levens-beheersching voor den geest stelt. De sobere, slanke gestalte, de kleine, doorgroefde kop vooral, karakteriseeren overtuigend den rustigen ernst en de doelbewuste geestkracht van den in den strijd van 't leven gevormden redenaar en staatsman. Vooral ook de z.g.n. filosofen-koppen krijgen een sterk, donker, worstelend karakter.

Het zou de taak der Romeinen zijn dit portret te ontwikkelen.

Daar was, in Italië, een realistische traditie: die der Etrusken. Hun - meestal kleine - sarcophaag-beelden boeien door de onbevangen juistheid van expressie. De uitbeelding van het lichaam blijft conventioneel, receptmatig, maar in de koppen treft het naïeve pogen den doode te typeeren. Een kinderlijke aandacht voor het leven ontroert in deze barsche en primitieve kunst. Wie 't Etruskisch museum kent van die grimmige rots-stad, Volterra, zal niet licht de fascinatie vergeten, welke van zulke beeldjes uitgaat. Door de schemering van lang vergeten eeuwen heen verschijnt ons daar een direct getuigenis van zuiver menschelijk leven.

Het moge een vraag zijn, in hoeverre deze onbewuste sculptuur de Romeinsche scheppingskracht beïnvloedde, zeker is, dat er affiniteiten van ras hebben bestaan tusschen de Romeinen en dit ruwe bergvolk, dat zoo geduldig de machtige steenblokken zijner verdedigings-muren

opstapelde en zijn ingenieuse gewelf-constructies bouwde. Wat de Romeinen van het Grieksch idealisme overnamen, telt nauwelijks mee. Zij hebben de Grieken willen overtroeven en zij vermochten slechts hun geest te vergroven. Het was een laat volk, een volk zonder eigen verbeeldingswereld, zonder eigen religie; cultureel gesproken: een volk van erfgenamen. Zijn ware taak lag op 't gebied der techniek en der organisatie.

Het was een volk van wetgevers en van legerscharen. Het volk dat de wegen aanlegde, waardoor de wereld toegankelijk werd; dat de eindelooze aquaducten bouwde, om het enorme Rome, met zijn sombere huur-kazernes, van water te voorzien. Een koppig en realistisch volk van sterke energieën. Een bij uitstek m a a t s c h a p p e l i j k volk. Bovenal: een zeer nationaal voelend volk.

De Romein wist zich wereld-heerscher, heerscher over het oude, fijne cultuur-land, Hellas, over Egypte en Palestina en Spanje, over de grenzenlooze gebieden der Barbaren, in 't Noorden. Het kweekte een patriottisch heldendom. De sceptische Romein van den lateren tijd hield zich als geloofde hij in de goddelijkheid van zijn keizer: een vorm van politieke hypocrisie in de religieuse sfeer, die ook ons niet geheel onbekend is...

De Romeinsche wetgevers en burgers wisten zich de representanten van den Romeinschen wil, waaraan de wereld zich onderwierp. De Romeinsche burger twijfelde niet aan zijn onaanrandbare waardigheid. En de Romeinsche kunst had deze waardigheid te dienen.

Ieder kent ze: de eerbiedwaardige matrone, statieus recipiëerend in haar ruim gebouwden zetel, de daadkrachtige en zelfverzekerde burger, wiens vierkante, zakelijke kop ons somtijds in tegenspraak schijnt tot zijn plechtstatige toga en ‘antieke’ houding: onwillekeurig denken wij ons zulk een figuur in een correct, taylor-made pak, achter een omvangrijk bureau-ministre...

Het concreet portret wordt de sterkste uiting der Romein-

CARACALLA (MUSEO NAZIONALE, NAPELS)

sche sculptuur. Het pakt door levenswaarheid. De oogen hebben een expressie van droomlooze bewustheid; de mond en de sterke kin drukken stelligheid en wilskracht uit; het doorgroefde voorhoofd, onder de kort geknipte haren of kalen schedel, is vast gebouwd: een voorhoofd, waarachter zich exacte en praktische denkbeelden vormen. In zulke portret-beelden is de realiteit van het leven ruim, mannelijk, koel ondervonden.

Beschouwen wij - onder de tallooze voorbeelden - de bekende Caracalla-buste uit Napels. De Grieksche schoonheids-droom heeft plaats gemaakt voor een indruk van onmiddellijke levens-realiteit. De broeiende blik der naturalistisch weergegeven oogen heeft iets directs en stelligs: die oogen zijn op een concreet, beperkt en nabij doel gericht. Het gefronste voorhoofd drukt een duistere denkactie uit; het is meer een gekweld zinnen, dan een bevrijdend denken. De wreede mond, onder de kort geknipte snor, is zinnelijk aangevoeld, maar expressief: het is een mond, die verachten kan en bevelen. De vleezige wangen, de korte, zware hals loochenen de hardheid van 't marmer. Op den ronden schedel kroest het krulhaar bewegelijk, bijna schilderachtig. Caracalla lééft voor ons! een concreet, duister, animaal leven...

In de gedegenereerde keizers-koppen van den verval-tijd is vaak de laatste louterende herinnering aan Grieksche idealiteit weggevaagd. De plastische schoonheid is dan niets meer; karakter alles. Karakter en vitaliteit.

Dit is een kunst van soms genadelooze objectiviteit. Het Romeinsche realisme mist de strakke aandachts-spanning, den klaren stijl, de intensiteit van het Egyptisch realisme. De waarneming van een Jan v. Eyck is oneindig precieser; vooral is ze veel eerbiediger. Een zekere matheid oversluiert het Romeinsche portret, zoodat de geportretteerden ons wel is waar geheel begrijpelijk worden, maar toch ons vrij verre blijven, ook dan wanneer zij zeer nobele verpersoonlijkingen zijn van den Romeinschen geest

(Ik denk b.v. aan dien ouden, strijdbaren senator (?) uit de Glyptotheek te München, aan den zwijgenden, zinnenden Scipio uit 't Kapitool, aan den edelen Cesar uit 't Louvre). Maar het is onloochenbaar, dat in deze late kunst van een laat geboren volk de belangstelling voor den mensch, als zelfstandig levend wezen, klaar wakker is geworden. Het ‘ik’ bestaat!

Plutarchus schrijft zijn ‘levens’, die 't steeds herlezen prototype blijven der biographie. Hij is de eerste psycholoog onder de historici. Den levensloop van den enkelen mensch begrijpt hij als ‘geschiedenis’. Zijn boek werd de lievelingslectuur der Italianen in de Renaissance. Shakespeare zoowel als Montaigne inspireerden zich op hem.

Het is de tijd, waarin de filosofen moralisten zijn geworden, die het individueel ervaren leven bepeinzen, die dit doen in een vrijen, essayistischen vorm, als psychologen, als biographen, soms in den vorm eener confessie.

Er bestaat verband tusschen de Romeinsche portretkunst en 't handboek der praktische zedekunde van Epictetus, de meditaties van den wijzen Aurelius, de hooge moraalprediking van Seneca of de bewogen gemoeds-uitstorting van den tragischen Boëtius. De samenleving, die streng georganiseerde samenleving der Romeinen, wordt boos en dreigend. De denkende mensch voelt zich op zichzelf aangewezen en bepeinst zijn lot. Hij tracht in zichzelf zijn wankelloos steunpunt te vinden.

De tijd is niet verre meer, dat een Augustinus, voor de eerste maal in de wereld-litteratuur, zijn eigen leven zal verhalen, zijn stormachtigen geestelijke groei zal trachten te doorgronden, zijn confessie zal schrijven, zij 't ook, dat deze confessie nog heen reikt naar 't onpersoonlijke: de Kerk.

Een dergelijke ziels-ontboezeming, in zoo hoogen toon, in zoo smartelijk pathos, had de wereld nog niet vernomen.

Levensbericht van ingenieur Ewno Azew door Nico Rost

I

Toen W l a d i m i r B u r z e w nog een revolutionair was van diepe overtuiging en groote speurzin - noemde men hem niet de Sherlock Holmes onder de revolutionairen - vervoegde zich op zekeren avond aan zijn Petersburger woning een jonge man met name B a k a i . Hij deelde Burzew mede tot de politische politie - de O c h r a n a dus - te behooren, zijn bezigheden echter niet meer met zijn geweten te kunnen overeen brengen en eigenlijk - hoewel hij moest toegeven dat dit voor een spion zeer onwaarschijnlijk klonk - in de grond van zijn hart een revolutionair te zijn. Hij had zich daarom - na lang getwijfeld te hebben - tot Burzew gewend in de hoop dat deze hem geloof zou schenken en eventueel van zijn mededeelingen gebruik maken. Burzew zweeg, liet de man uitpraten, dan, toen hij gemerkt had dat dit alles ernst was, verzekerde hij hem dat een waarachtig revolutionair zijn idealen onder alle omstandigheden en met vele middelen kon dienen. Wie was deze spion der Ochrana, die den revolutionair Burzew zijn diensten aanbood? Toen hij twee en twintig jaar oud was, was Bakai, die in Jekaterinoslaw woonde, lid geworden van de sociaal-democratische partij. In 1902 had men hem gearresteerd. In de gevangenis was hij zwaar ziek geworden en had ten einde raad den weg gekozen, die zoovelen gedwongen zijn te gaan: hij had de politie zijn diensten aangeboden. Hierop had men hem losgelaten en te Warschau aangesteld. Zijn krachten waren echter niet groot genoeg zoodat hij niet in staat bleek dit werk

langer te doen. Het was hem onmogelijk zijn vrienden van vroeger aan de politie te verraden. Hij wilde thans een nieuw leven beginnen en had zich daarom tot Burzew gewend. Deze verwonderde zich niet. Hij was onder de Russische revolutionairen de man die het best met deze soort menschen vertrouwd was. Jarenlang had hij de bezigheden der Ochrana bestudeerd - talrijke spionnen onder de leden zijner partij ontdekt en ontmaskerd. Wanneer bij het bestuur der partij twijfel bestond over de betrouwbaarheid van een lid - wanneer men er iemand van verdacht partijgeheimen aan de politie mede te deelen, wendde men zich tot Burzew. Deze onderzocht de zaak en slaagde er in de meeste gevallen in, klaarheid te verschaffen.

Nadat hij Bakai maandenlang op de proef gesteld had en gemerkt dat deze de waarheid sprak deelde hij hem mede van zijn diensten gebruik te zullen maken. Bakai gaf om Burzew beter behulpzaam te kunnen zijn, zijn connectie met zijn vroegere collega's der Ochrana niet op en vernam zoodoende veel wat voor Burzew belangrijk was te weten. Met groote belangstelling - een belangstelling die spoedig in een koortsachtige opwinding zou veranderen, luisterde Burzew naar Bakai's mededeelingen betreffende een zeer belangrijke spion, die in dienst der Ochrana stond, een man die zeer in aanzien was, groote sommen ontving en een leger van rechercheurs onder zich had. De naam van deze man was R a s k i n . Bakai deelde hem tevens mede dat deze spion zich voor eenige weken van een collega ontdaan had die hem lastig was geworden. Deze collega - een zekere T a t a r o w (die dus ook in dienst der Ochrana stond) was sedert lange jaren zonder dat zijn revolutionaire bekenden van zijn verraad op de hoogte waren, lid der sociaal-revolutionaire partij. Zelfs in de gelederen der partij zaten dus de spionnen der Ochrana. Tatarow was onder merkwaardige omstandigheden ter dood gebracht. Een gesluierde dame had het partijbestuur een brief overhandigd, waarin geschreven was, dat twee der belangrijkste

leden der organisatie eigenlijk spionnen waren en in dienst der Ochrana stonden. Deze twee mannen zouden T a t a r o w zijn en E w n o A z e w, lid van het partijbestuur en een van diens meest invloedrijke leden.

Terstond beraadslaagt men welke maatregelen genomen moeten worden. Aan deze beraadslagingen neemt ook Azew deel. Hij is nerveus en geraakt in groote opwinding. Geen enkele zijner vrienden twijfelt echter aan zijn goede trouw. Hij is reeds jarenlang lid der partij en heeft aan talrijke aanslagen deelgenomen. Hij was het, die de leiding had bij de aanslagen op minister Plehwe en grootvorst Sergius. Aan wien men ook twijfelen kan - aan Azew toch niet. Een onderzoek tegen Tatarow brengt de bewijzen van diens schuld. Wanneer het bestuur nog in onzekerheid verkeert hoe zich van dezen man te ontdoen geeft Azew de doorslag: 'Natuurlijk moeten wij hem dooden. Wilt ge nog meer bewijzen? Heeft men in een geval als dit veel bewijzen noodig? Zie jullie dan niet dat hij een spion is?' Het besluit wordt genomen - B o r i s S s a w i n k o w met de uitvoering belast. Terstond begeeft hij zich naar Warschau, waar Tatarow zich bevindt. Op klaarlichten dag dringt hij diens woning binnen en slaat hem neer. Op tafel laat hij een brief achter, waarin geschreven staat: 'dit zal voortaan het lot van elken verrader zijn.' Den volgenden dag is hij weer te Petersburg waar hij aan het bestuur mededeeling doet zich van zijn opdracht te hebben gekweten.

Burzew weet dat dit alles geschiedde. Hij weet ook dat A z e w degeen was, die het plan Tatarow neer te schieten organiseerde en Ssawinkow de opdracht er toe gaf. Thans hoort hij van Bakai dat de belangrijkste spion welke de Ochrana in haar dienst had - R a s k i n - om zich zelf te dekken zijn collega Tatarow had laten ombrengen. Dat Tatarow een spion was is ook hem bekend. Hij verbleekt wanneer hij logisch verder - denkt: A z e w en R a s k i n zouden dus één en dezelfde persoon zijn? A z e w, de man

die reeds jaren in het partijbestuur zit en zoo hoog in aanzien staat, als het ware de ziel der Partij is zou dus óók een spion zijn? Hij besluit voorloopig te zwijgen tot hij de zekere bewijzen voor dit verraad in handen heeft.

II

Maandenlang verzamelde Burzew het materiaal noodig om zich zekerheid omtrent Azew's verraad te verschaffen. Hij woonde te Petersburg doch onderhield een uitgebreide briefwisseling met partijleden in Berlijn, Parijs, Londen en Zürich, stond niet alleen in verbinding met de revolutionairen in Centraal Rusland - ook met de gevangenen in de Schlüsselburg en Peter en Paul -, zelfs met de ballingen der uiterste streken in Siberië hield hij contact. Zijn briefwisseling - die tot de merkwaardigste ter wereld behoort - bevat brieven van revolutionairen die hem bekenden dat ze, om weer in vrijheid gesteld te worden partijgeheimen aan de politie verrieden. Talrijke zulke berichten heeft hij in de loop der jaren ontvangen. Menig vriend waarop hij meende te kunnen bouwen had hem zoo geschreven. Hij had brieven ontvangen, waarin men hem anoniem mededeelde, dat lieden die in de partij het hoogste vertrouwen genoten spionnen waren.

Vooral de laatste jaren waren die feiten talrijker geworden. De invloed der spionnen was toegenomen - het bestaan der partij stond op het spel. Hoevele aanslagen waren de laatste jaren niet mislukt, terwijl toch alle noodige voorbereidselen getroffen waren. Telkens waren op onverklaarbare wijze degenen die den aanslag zouden uitvoeren op het allerlaatste oogenblik gearresteerd, telkens werden geheime drukkerijen ontdekt, en bleek het dat de verblijfplaatsen der vrienden bij de politie bekend waren. Reeds lang koesterde Burzew het vermoeden dat een der voornaamste leiders der partij een agent der Ochrana was. Zou Azew deze agent zijn?

Een voor één bestudeerde hij de leden der partij. Met de pijnlijkste nauwkeurigheid ging hij al hun gangen na - bestudeerde hij hun verleden - analyseerde hij hun dagelijksche bezigheden. Hij zelf heeft deze periode beschreven: ‘telkens en telkens stuitte ik op één naam - de belangrijkste onder ons, telkens ook wees ik dit vermoeden terug. Dit kón immers niet mogelijk zijn. Wanneer ik aan de roemrijke daden dacht, die deze man in dienst der partij beging, aan het vertrouwen dat hij genoot, moest ik deze gedachten laten varen.’ Burzew zelf meende onder dit onderzoek te bezwijken. Langzamerhand nam de nerveuse spanning, waarin hij de laatste maanden verkeerde, de overhand, meende hij het offer eener suggestie te zijn, dan, wanneer hij weer tot kalmte gekomen was, vroeg hij zich af of deze man zelf niet het offer van een geraffineerd verraad kon zijn geworden. Was hier een vrouw in het spel? Genoot een vrouw zijn vertrouwen - stond dèze in dienst der Ochrana en werd daarom dit alles bekend? Nieuwe mededeelingen geven hem echter zekerheid dat ook deze opvatting onjuist is - dat deze spion bestaat en werkelijk een der leiders der partij is. Van den Finschen revolutionair T r a u b e r g , wien hij zijn vermoeden had medegedeeld ontvangt hij een uitvoerig schrijven. Trauberg antwoordt hem dat hij zijn vermoeden deelde en hiervoor ook bewijzen meende te hebben. Eenige dagen nadat hij Burzew deze brief heeft gezonden wordt hij gearresteerd, voor de rechtbank gebracht en ter dood veroordeeld. Een paar uren vóór zijn terechtstelling bezocht de procureur-generaal van Petersburg hem in zijn cel. Hij gaf Trauberg den raad den Czaar om genade te vragen en beloofde hem dit verzoek te zullen ondersteunen wanneer Trauberg genegen was daarna in dienst der geheime Politie te treden. Trauberg weigerde, waarop de procureur-generaal na nogmaals te hebben aangedrongen zeide: ‘weet ge dan niet dat ondanks uw weigering uw geheele partij in onze macht is? W e e t g e d a n n i e t d a t e e n d e r l e d e n

van uw partijbestuur in onzen dienst is?' Vrienden die Burzew onder het gevangenispersoneel bezat deelden hem eenige dagen nadat Trauberg was terechtgesteld dit onderhoud mede. Wederom zag hij zijn vermoeden bevestigd. Trauberg had hem medegedeeld dat ook hij Azew wantrouwde. Was de uitspraak van den procureur-generaal ook geen bewijs?

* *
*

Nadat Burzew in 1907 Rusland verlaten had vestigde hij zich in Parijs. Hij waarschuwt thans voor de eerste maal het Partijbestuur en deelt den leden zijn vermoeden mede dat Azew een verrader zijn zou. Men gelooft hem echter niet ondanks de groote autoriteit die hij in de Partij bezit. Een paar maanden later - 9 Februari 1908 wordt plotseling bijna de geheele voorhoede der partij - de zoogenaamde 'Vliegende Compagnie van het Noorden' gearresteerd. Wederom was men bezig met de voorbereiding van een aanslag - wederom bleek de politie ingelicht. Burzew's twijfel is thans geweken. Hij is zeker van zijn zaak doch weet ook dat het de allergrootste moeite zal kosten Azew te ontmaskeren. Hij beperkt zijn waarschuwingen thans niet meer tot het Partijbestuur alleen, doch deelt ze allen leden mee. In de lente van 1908 deelt hij dan voor de tweede maal officieel het partijbestuur mee, dat zijn vermoedens zich steeds meer en meer hebben bevestigd. Een algemeene verwarring onder de leiders ontstaat nu Burzew nogmaals een man beschuldigt die 'door zijn genie en buitengewone hoedanigheden door de groote diensten die hij de Partij en de Russische Revolutie bewees, grooter was als Gerschuni en naast wien Scheljabow niet in de schaduw staan kon.' Eenstemmig wezen de leden van het partijbestuur Burzew's verdenkingen terug. In de partijbladen viel men Burzew aan en verklaarde men dat hij een psychopaath was - een waanzinnige die overal spionnen ontdekte. Tezelfdertijd riep men de leden die bij-

gedragen hadden geruchten omtrent Azew te verspreiden, ter verantwoording. Het vertrouwen in Azew was in deze dagen nog zóó groot dat Gerschuni, die in Zwitserland woonde en doodziek was, beefde van verontwaardiging toen hij dit alles vernam en terstond - ziek als hij was - naar Petersburg wilde vertrekken om te samen met Azew deze geruchten te onderdrukken. Ondertusschen had het partijbestuur een speciale commissie benoemd, die opdracht had in April, Mei, Juni en Juli een aantal personen, waaronder vooral Burzew, aan een verhoor te onderwerpen. Deze hield zijn beschuldiging staande. Hoewel de meeste leden langzamerhand begrepen, dat zich een spion in hun midden bevond, door wiens toedoen alle aanslagen mislukten, wilde toch geen van hen gelooven dat Azew deze spion was. Wanneer in Augustus het jaarlijksche congres plaats vindt neemt Azew dan ook als gewoonlijk aan alle zittingen deel. Burzew, zelf door ziekte verhinderd het congres bij te wonen - is verbitterd en herhaalt - thans feller dan ooit - zijn beschuldigingen. Het partijbestuur besluit thans Burzew voor een rechtbank van partijleden te dagen, waar hij zijn beschuldiging waar zal moeten maken. Vooral Azew dringt er op aan, dat een dergelijk besluit genomen wordt. Men besluit een eereraad te benoemen, bestaande uit vijf leden, die door het partijbestuur zullen worden gekozen. 20 September zendt Burzew het partijbestuur een uitvoerige verklaring, waarin hij zijn beschuldiging tegen Azew resumeert. Tevens zendt hij een lijst met de namen der kameraden die door Azew aan de politie zijn overgeleverd (de geschiedenis van zeven partijleden die door hem verraden werden, heeft Andrejew ons in zijn novelle ‘De zeven gehangenen’ medegedeeld). Hij vraagt het partijbestuur Azew hiervan niet in kennis te stellen en verzoekt tevens schriftelijk hem eventueele onjuistheden mede te deelen. Men antwoordt dat zijn voorwaarden onaanneembaar zijn. Het partijbestuur is er in die dagen van overtuigd dat de onschuld van Azew spoedig zal zijn

bewezen en Burzew als een gevaarlijk psychopaat ontmaskerd. Ondertusschen gaat ook het gerucht dat Burzew zoovele connecties heeft met het departement van politie dat men niet kan weten of hij eigenlijk niet het offer eener intrige is. Deze geruchten nemen in den loop van eenige weken zulk een omvang aan, dat men vreezen moet dat de strijd van Burzew om de waarheid zijner beschuldiging voor hem een strijd op leven en dood zal worden. Wanneer Azew eens sterker is? Wanneer deze die geruchten omtrent Burzew eens zóó weet te versterken, dat men dezen voor een spion houdt en onschadelijk maakt?

III

Azew - wiens eigenlijke naam E w n o M a y e r F i s c h e l e w i t s c h A z e w luidde - was in 1869 in Rostow aan de Don, waar zijn vader kleermaker was, uit Joodsche ouders geboren. Hij bezocht er het gymnasium, werd echter op zijn zestiende jaar wegens zijn driftig karakter van school verwijderd. De volgende drie jaren gaf hij privaatlessen en bereidde zich met het geld dat hij hiermee verdiende, op het eindexamen voor. Een tijd lang is hij journalist aan een provinciaal blad - daarna boekhouder en een paar maanden secretaris bij de arbeidsinspectie. Plotseling verdwijnt hij uit Rostow. Men beschuldigt hem er van bij de arbeidsinspectie een aanzienlijk bedrag te hebben verduisterd en is tevens van meening dat hij zijn eindexamen-diploma op onwettige wijze heeft verkregen. In Karlsruhe laat hij zich inschrijven aan de Polytechnische Hoogeschool, waar in 1892 slechts 30 Russen studeerden, die allen op de universiteitsbibliotheek werken, zoodat zijn verblijf spoedig wordt opgemerkt. Hij ontmoet hier een zekeren Kosin die eveneens uit Rostow komt en met wien hij gaat samenwonen. Na eenige weken wordt hij lid van de sociaal-democratische studentenvereeniging, waar men hem spoedig respecteert als iemand met groot talent en goed gefundeerde kennis, die echter meestal zwijgt en

door de meesten niet sympathiek wordt gevonden. Hij blijft twee jaar te Karlsruhe en studeert dan - daar hij een groote voorliefde voor electrotechniek bezit - nog enkele semesters te Darmstadt. In 1897 slaagt hij summa cum laude voor zijn ingenieursexamen en vindt spoedig een betrekking bij de A.E.G. te Berlijn waar eenige jaren later een andere bekende persoonlijkheid uit de Russische Revolutie werkzaam zou zijn: K r a s s i n . Na een paar maanden vertrekt hij echter naar Moscou waar hij voor dezelfde firma werkzaam is en krijgt daar een salaris van 175 roebel. Men geeft hem echter spoedig zijn ontslag, daar hij steeds driftig is - nimmer op tijd in zijn bureau komt en het met zijn chefs niet goed vinden kan. Hij is ondertusschen getrouwd. Tijdens zijn verblijf in Karlsruhe had hij zijn vrouw leeren kennen - een Russische uit Mohilew die in Bern als modiste in haar onderhoud voorzag en hierdoor in staat was tevens aan de universiteit te studeeren. In 1895 schenkt ze hem een zoon - zeven jaar later een dochter. Is het denkbaar dat deze vrouw van de daden van haar man geheel onkundig was, terwijl bewezen is dat Azew's connecties met de Ochrana reeds van zijn studententijd te Karlsruhe stammen, waar hij voor het eerst den Russischen consul zijn diensten aanbood? Weinigen zullen dit gelooven en toch schijnt deze vrouw steeds tot aan Azew's ontmaskering van dit alles onkundig te zijn gebleven - heeft ze tot op het allerlaatste oogenblik aan hem geloofd. Deze vrouw, zelf lid der partij der sociaal-revolutionairen, leefde in bescheiden omstandigheden ergens in het land, meestal in Zwitserland of Parijs, zorgde voor de opvoeding van hare beide kinderen en vertelde hen bij het naar bed gaan van hun vader - ‘den grooten revolutionair’ - die zoo weinig bij hen kon zijn, omdat hij vechten moest tegen degenen die het Russische volk onderdrukten. Deze vrouw moèst in hem gelooven waar steeds vrienden haar kwamen vertellen hoe groot zijn aanzien in de Partij was, hoe men

hem vertrouwde, wat voor dappere daden hij bedreven had. Het was onmogelijk dat eenige twijfel bij haar kon opkomen wanneer hij nu en dan een paar weken temidden van zijn gezin doorbracht, onbekommerd met zijn kinderen, die hem verafgoodden, speelde, en urenlange wandelingen door de bergen met haar maakte.

In Petersburg bracht dezelfde man vele nachten in het ‘Aquarium’ door - een bar waar de Russische aristocratie verkeerde. Thuis werd hij driftig wanneer een vriend het waagde over een sexueel probleem te praten - eenmaal in den vreemde was hij steeds in gezelschap van allerlei cocottes. Hij was in Moscou, Petersburg en Parijs een stamgast in vele tingeltangels en bordeelen. Toen het een of andere partijlid hem in het Aquarium met eenige cocotten en den chef der Geheime Politie, generaal G e r a s s i m o w , in een séparé aantrof, wekte dit alles geen argwaan doch vertelde men elkaar later met trots dat ‘onze Azew’ zeker weer een nieuwe aanslag voorbereidde - en achter de werkzaamheden der Ochrana wilde komen. Terwijl zijn vrouw er nog eenige maanden voor zijn ontmaskering over klaagde, dat ze haar kinderen geen pianoles kon laten geven, bracht Azew duizenden op de bank en gaf hij zijn maîtresses de kostbaarste geschenken. Was deze man werkelijk vanaf het begin zijner loopbaan een spion? Is hij misschien terwijl hij reeds in dienst der Ochrana stond door de revolutionaire ideeën aangestoken? Hij verried de politie aan zijn vrienden en ging er - misschien aarzelend - toe over zijn vrienden aan de politie te verraden, had misschien zelfs een gevoel van verachting voor zijn partijleden, die zoo vast in hem geloofde en daardoor zijn loopbaan als spion mogelijk maakten. Zeker heeft eerst geldnood hem tot verraad gedreven - daarna verachting - in de laatste jaren misschien een gevoel van hoogmoedswaanzin, waardoor hij zich Heer en Meester voelde over het leven van grootvorsten en ministers, van revolutionairen en zijn collega's uit de Ochrana.

Als Russisch student te Karlsruhe was het bedrag dat hij van den Russischen consul ontving voor informaties overdepolitieke denkbeelden zijner medestudenten, een redding uit honger en ellende. Later zal hij steeds op deze ‘bijverdienste’ gerekend hebben tot ze tenslotte zijn voornaamste bron van inkomen werd. Toen hij eenmaal vrij was van de ellende, die hij in Rostow en de eerste tijden in Karlsruhe gekend had, zal hij zichzelf gezworen hebben nimmer meer honger te lijden. Hij zal gemeend hebben, dat de informaties die hij gaf, in den beginnen vrij onbelangrijk waren en weinig schade aanrichtten. De politie vroeg echter steeds meer en bood hem telkens een grooter salaris aan. Wanneer men de brieven leest die hij in de jaren 1897-'99 - jaren, waarin hij honderden vrienden aan de politie overleverde, aan zijn vrouw schreef, staat men voor een raadsel. Hij schrijft over de tactische problemen van het terrorisme, kritiseert revolutionaire brochures en theoretische werken. Een gevoel van groote melancholie spreekt uit al deze brieven: ‘Ik gevoel mij zeer ongelukkig en vind dat mijn leven treurig en somber is. Moet ik dan leven als een zeeman die het geluk zoekt, het schip vindt dat hem naar het land van geluk brengen kan, doch plotseling schipbreuk lijdt? Ben ik nu veroordeeld op dit onbewoonde eiland te blijven? Ik voel langzamerhand dat het onmogelijk is van dit eiland in de werkelijkheid terug te keeren.’ Er is in al deze brieven steeds weer sprake van de liefde voor zijn vrouw: ‘Ik houd vooral zoo van je om al het zuivere en het ware, dat in je zit. Waarom ben je niet hier? Ik verlang zoo naar je. Voor de groote sociale strijd hebben we krachten noodig, waarop we rekenen kunnen. Denk dus nu aan je gezondheid en pas op dat je niet ziek wordt. Ik wil dat mijn vrouw een sterk en dapper partijlid is, die alle gevaren kan trotseeren.’ In andere brieven klaagt hij over geldgebrek - over ontberingen die hij moet doorstaan in het belang der Partij, over allerlei materieele moeilijkheden. In 1895 is hij tot de Partij toegetreden - zeven jaar later is hij lid vanhet partij-

bestuur en almachtig leider der terroristische afdeeling. Hij richt een laboratorium op voor de fabricatie van bommen en regelt de geheime verspreiding der revolutionaire literatuur. Eerst jaren later bemerkt men dat de meeste aanslagen, die hij voorbereidt mislukken. Zoo mislukt de aanslag op grootvorst Nikolai Nicolajewitsch, tegen generaal Trepow (die thans filmstatist is te Hollywood bij Emil Jannings); tegen grootvorst Wladimir; de militaire rechtbank te Kroonstad; tegen generaal Kleighel en zoovele anderen. Wanneer aanslagen gelukten waren meestal op het laatste oogenblik, terwijl Azew afwezig was, andere partijleden met de uitvoering belast. De politie arresteerde dan degenen die Azew oorspronkelijk had aangewezen, terwijl deze - toevallig - op het allerlaatste moment hun werk aan anderen hadden moeten overlaten. Hij nam deel aan de voorbereiding voor de aanslag op minister Stolypin, besloot echter op het laatste oogenblik het bevel te geven tot de uitvoering ervan niet over te gaan daar volgens hem de technische uitrusting onvoldoende was: Gerschuni, eveneens lid van het partijbestuur, laat hij arresteeren: twee revolutionaire officieren, Grigoriew en Nodarow, die opdracht hadden den reactionairen Pobjedonoszew, de procureur der Heilige Synode te dooden werden op zijn wenk gearresteerd en later ter dood gebracht. Nu Gerschuni onschadelijk gemaakt is, is Azew voorzitter en leider der terroristische afdeeling. Een maand na diens veroordeeling tot levenslange gevangenisstraf in de Schlüsselburg schrijft hij zijn vrouw: ‘Helaas heeft de Partij weinig initiatief. Ik moet alles alleen doen, wanneer ik niets doe, wordt alles verwaarloosd. Men meent met verstandige volwassen menschen te doen te hebben, doch het zijn alle kinderen. Ik ben in Moscou geweest, maar men praat maar en doet niets.’

Terecht schreef Martow eenige jaren later: ‘De wereld zal Judas Iskariot reeds lang vergeten zijn, wanneer ze zich Azew nog zal herinneren.’

(Wordt vervolgd)

Varia
Napoleon en de moderne mensch
door Dirk Coster

Een der historische vragen die misschien nooit geheel zullen opgelost worden, is de vraag naar Napoleon als mensch, als zielswaarde. Zelfs Ludwigs groote en schitterende boek, dat ons een oogenblik beslissend leek - en hoezeer besliste het ten gunste van Napoleon! - dat ons een mensch scheen te geven te midden der menschen, met argeloosheid, aarzeling, en zelfs de kostbare gave om dupe te kunnen zijn, zelfs dit laat ons ten slotte weer twijfelend achter. Ontroerend is zijn machtelooze teederheid voor den achtergebleven zoon in Oostenrijk, maar waarom vergeet hij dien anderen zoon uit de liefste vrouw geboren en drager van de beste eigenschappen van den vader? - was dan zelfs deze machtelooze teederheid nog een laatste factor in het machtige politieke spel van wereld en dynastie? We twijfelen! Verrassend van bijna schamele menschelijkheid zijn sommige woorden die hem ontglippen, maar als wij nader toezien, blijken deze losse uitingen soms prangend omringd te zijn van Ludwigs gloeiend en levenwekkend commentaar, - en we twijfelen opnieuw of niet de gloed van den afbeelder bedrieglijk terugslaat op het afbeeldsel. Zelfs dit schitterende boek, dat men juist daarom telkens weer zoekend doorleest, heeft het kwellend vermoeden eener koele en formeele onmenschelijkheid, dat al een eeuwlang heeft bestaan, niet geheel nog opgeheven.

Hieraan verbindt zich een andere onzekerheid: wat beteekende deze Napoleon, afgezien van wat in den mensch zelf omging, voor de geslachten die na hem kwamen, en die het aangezicht der wereld hebben veranderd? Wat beteekende hij als factor in het geestelijke drama van de 19de eeuw, die groote strijd tusschen lichte en donkere krachten? Is hij een accident geweest, een toevallige historische gebeurtenis, of was hij een symbolisch-psychische factor die in het geheimste binnenste der menschen ingreep en bleef ingrijpen, jaar na jaar en in duizenden zielen? - Ook hier: tegenstrijdige meeningen, die zich zelfs in het nauwe kader van ‘De Stem’ hebben geuit. - ‘Deze heele soldatenheerlijkheid was geen penning waard’, heeft

Wolinsky hier gezegd, en hij verwaarloost daarmee tevens de enorme rol, die Napoleon gespeeld heeft in den gedachtenstrijd van zijn meester Dostojevsky, hij vergeet dat deze Dostojevsky vol was van zijn gigantische gedachtenis, dat hij in boek na boek een geheime strijd met hem uitvocht, dat Stafrogin de Keizer der Keizers was, en Iwan en Raskolnikov jonge welpen van dat ras. - Wij hebben het daarom gewaagd, in 1921, Napoleon te zien als één der machtigste historische suggesties die de wereld gekend heeft, zoo groot als die van St. Franciscus, maar anders gericht, en zwart van straling. Deze opvatting heeft genoeg critiek gewekt, en spot zelfs. M. Nijhoff heeft, in een speelsche en geestige boutade, in ‘de Gids’, alle groote imperialisten van de vergane eeuwen uit hun doodslaap opgeroepen als wrakende getuigen, Caesar en Justinianus, Elisabeth van Engeland en Frederik de Groote, om daarna hun verschrikte en verongelijkte hoofden kop voor kop weer weg te duwen in het moeras der vergetelheid. Het was een ontstellende revue, maar toch: er viel nog wel wat op te antwoorden, nadat de eerste schrik voorbij was! - Dr. Knuttel heeft, bij veel giftigheid die het eenige vonkje genie in dezen middelmatigen en groven geest is, zijn communistische verwanten in 't geweer geroepen om zooveel historisch dilettantisme te komen aanschouwen, en triomfantelijk gevraagd, hem dan eens de invloed van Napoleon aan te wijzen op het geestelijk leven van de 19de eeuw in Holland. Hoewel er vragen zijn, die door onnoozelheid of kwade trouw zich zelf opheffen, kan men toch antwoorden, dat geestelijk leven in dien zin in Holland niet bestond, dat Napoleons invloed op Beets en Tollens van geen belang is, en wat de glorieuse uitzondering Multatuli betreft: deze invloed is onmiddelijk aan te toonen...

In verband met deze onzekerheid lazen wij met bijzondere aandacht een nieuwe Napoleon-beschouwing van den uitnemenden Franschen schrijver Jean Richard Bloch: ‘Napoleon en de moderne mensch’. En het antwoord dat wij op Nijhoffs uitdaging nog schuldig bleven, werd hier tevens gegeven, - gelijk trouwens Benda het in zijn Trahison des Clercs gaf, gelijk het ook reeds verborgen lag in het essay ‘Dostojevsky’. Dit is het, en er zijn slechts enkele woorden voor noodig: ‘tot aan Napoleon hebben alle heerschers hun daden gemaskeerd of verontschuldigd,’ - of om Benda's gedachtengang te volgen: zij erkenden altijd een ideaal dat boven hun daden leefde en dat hun daden weersprak. Op hetzelfde oogenblik dus dat zij zich overgaven aan den wil tot macht, erkenden zij reeds een andere wil die dezen wil-tot-macht tebovensteeg. Wij geven verder een enkel fragment van deze treffende en heldere beschouwing:

‘Napoleon is een der weinige voorbeelden in de geschiedenis van een mensch die alle trappen van de maatschappij doorstijgt zonder andere beweegkracht dan zijn eerzucht, zonder een andere God dan zijn glorie, zonder dat zijn genie iets anders dient, dan zijn eigen kracht.

Napoleon is het symbool van den mensch die in eenzaamheid de menschelijke samenleving trotseert en met haar afrekent. Het schijnt wel of, tot Napoleons komst, er aan de menschheid nog nooit een zoo zuiver en volmaakt en beslissend symbool werd gegeven van wat zijn kracht kan uitwerken, wanneer die kracht maar zonder scrupule wordt aangewend en zonder erbarmen is voor zichzelf en anderen.

Napoleon heeft ergens gezegd: Het geheim van mijn macht is, dat ik mij steeds aan mijn bestemming ten offer heb gebracht.

Er is een beeld van den mensch van vóór Napoleon en een ander beeld daarna, en ze zijn niet te vergelijken, ze hebben geen eendere maat meer.

Napoleon heeft aan den mensch iets van zichzelf geopenbaard. Hij heeft één der mysteries van de menschelijke natuur in het volle licht gebracht. Men kan zich voorstellen dat vóór Napoleon de menschheid zichzelf slechts halverwege kende. Zij vermoedde slechts ten naastenbij de bronnen van kracht die in haar sluimerden.

Het beeld dat de mensch zich van zichzelf vormde, vóór Napoleon, lijkt ons thans ietwat verlegen en provinciaal. God, de vorst, de Staat, de menschelijke eerwaardigheid, de Christelijke liefde, even zooveel slagboomen. Men dacht er niet aan erover heen te springen. Dat was zelfs niet mogelijk. Kwam het voor, dat men ze overschreed, dan omringde men zich zorgvuldig met voorwendsels, men zocht hulp bij principes, men beriep zich op enkele groote ideeën. Napoleon heeft ons geopenbaard dat de mensch vrij was, zonder eenige begrenzing dan die van zijn stoutmoedigheid en zijn verachting.

Het menschelijk leven dankt aan Napoleon een spanning die het tot nog toe niet gehad had. Napoleon vertegenwoordigt niet alleen een nieuwe wet van het menschelijke dynamisme, hij is tevens een ethiek. Lodewijk XIV, Philips II, Frederik de Groote, Cromwell of Washington zijn slechts merkwaardige voortbrengsels van een wereld die zij, moreel en geestelijk, ongeveer gelijksoortig achterlieten als zij voor hen geweest was. Napoleon heeft de wereld omgekeerd als een pannekoek. Stendhal en Chateaubriand, maar vooral Stendhal zijn de beide eerste opmerkers, die op deze catastrophe het volle licht geworpen hebben. Onberekenbaar zijn de gevolgen. Zij ontwikkelen zich voor onze oogen.

Voortaan heeft de mensch geen andere wet dan zijn eigen behagen, geen andere tien geboden dan de achting voor zijn eigen kracht, het vertrouwen dat hij in zich zelf stelt, de hevigheid zijner hartstochten. Napoleon die zoo gezwoegd heeft om den menschen in ketenen te slaan, heeft in werkelijkheid den mensch ontketend. De minste bijzonderheden van zijn karakter waarschuwen ons dat wij met hem een wereld verlaten hebben om een andere binnen te treden. De wereld die na Napoleon kwam, de moderne wereld, is die van de snelheid en de onmiddelijkheid.

Ik weet niet meer welke generaal van het Italiaansche leger hem aan boord kwam met excuses voor de onverschillige ontvangst die de pas aangekomen opperbevelhebber ten deel viel. Hij antwoordde hem: 'Vraag me alles wat ge wilt, behalve tijd.' De tijd wordt het kostbaarste goed voor den modernen mensch.

'Wil men de waarde van een metaal kennen, dan moet men er niet met een handschoen op slaan, - maar met een hamer,' zoo ongeveer heeft hij een andere maal gesproken. Snel en sterk slaan - dezelfde methode om zijn vijanden te verpletteren en zijn vrienden te beproeven.

Met hem hebben de beleefdheid, de bevalligheden, de omslachtigheden van het ancien régiem hun bruikbaarheid verloren. Napoleon is gehaast. Hij wil onmiddelijke antwoorden op zijn vragen. Hij ondervraagt schielijk, oordeelt de antwoordende naar zijn eerste woorden, hoort het eind van den zin al niet meer. Zijn arendsblik doorboort den partner... en vergist zich van de twee keer één!

Deze cultus van de kracht, van het succes, deze boven alles gaande achting der practische eigenschappen, dit tesamen vormt een geheel, dat bij uitnemendheid bourgeois is. - Ik geef toe: het is superbourgeois. Precieser gezegd: Bonaparte schept en geeft den voorvorm aan van den grooten zakenman van het eind der 19de eeuw, hoewel hij hem nog mengt met de trivaliteit in smaak en manieren van den kleinen burger van zijn tijd: Ford en César Birotteau. In ieder geval een beeld dat geheel naar de toekomst gekeerd stond. Hij heeft niets meer gemeen met den bourgeois van de 18de eeuw. Hij heeft niets van den 'algemeenen belastingpachter', nòch van den magistraat, nòch van den fortuinzoekende officier van dien tijd. De originaliteit van Napoleon bestaat daarin, dat hij dichter bij Ford staat dan bij den Hertog de Richelieu of den Maarschalk van Saksen, zijn onmiddelijke voorgangers.

Zeker: de snelheid van geest, de smaak voor intellectueele bewegelijkheid zijn Napoleons uitvinding niet! Zij zijn altijd, in den grond, de voorkeur geweest van het Westen. Het behagen van het westen aan het maatschappelijke leven en aan de wereldsche con-

versatie bewijst dat een scherpe en snelle geest er steeds op prijs gesteld werd. Maar tot de komst van Napoleon op het wereldtooneel zijn deze spelen als spelen beschouwd. Zij zijn nooit het criterium geweest voor de waarde van het individu... Overigens traden deze oefeningen-in-virtuositeit niet buiten de kringen en de tijdperken waarin de vrouwen overheerschten. Het waren eenvoudig manlijke parades die zich rond de vrouwelijke behaagzucht bewogen. De meest futiele breinen waren zich wel bewust dat het hier ging om tijdelijke verstrooiïngen. Een episode temidden der seizoenen van het leven! Vroeg of laat kwam het uur van bezinning, het uur om in te treden tot zichzelf, te breken met die vermaken, en de waarde te erkennen van de meditatie.

De grootheid van het Westen, gedurende vijftien eeuwen, is ontstaan uit het evenwicht tusschen de geestelijke onstuimigheid die de Europeeërs eigen is, en de daarvan gansch verschillende les die de Godsdienst aan hen leerde. Tot aan de 18de eeuw ontwikkelt zich de Westersche beschaving onder een groot Oostersch teeken. Het zou een juiste uitdrukking zijn, te zeggen dat gedurende deze 15 eeuwen het Westen geleefd heeft in ‘de schaduw van het Kruis’.

Bladvulling
De goede Corot

50 jaar is het geleden, dat de groote karikaturist en machtige schilder Honoré Daumier stierf, ziek, verlaten, bijna blind - bedreigd door een ploertige huiseigenaar, die hem uit het huisje wilde zetten waar de stervende een toevlucht had gevonden. Het kwam ter oore van zijn vriend Corot, den teederen vrijgezel, als schilder Daumiers antipode, droomer van een nooit-uitgedroomde jongelingsdroom: gulden avondschemering, vlietend licht en omsluierde meisjeslichamen, waarvan hij de teedere heerlijkheid slechts ademloos vermoeden durft. Deze jongeling had van zichzelf ‘een centje’, om met Mathijs Maris te spreken, en toen hij een oude knaap werd, verdiende hij er zoowaar nog wat bij. Hij kocht in 't geheim voor zijn vriend dat huisje. Hij meldde hem die koop in een briefje, dat voor een oogenblik aan de vergetelheid ontrukt verdient te worden: Mijn oude kameraad, ik heb in Valmondois bij l'Isle Adam een huisje waar ik niets mee aan kan vangen. Ik kreeg het in mijn hoofd het jou te offreeren, en daar ik dat een goed idee vond, ben ik naar den notaris gegaan en heb het laten inschrijven. Ik doe dat niet voor jou, - 't is om je huisbaas een beetje te pesten.

à toi, C o r o t .

Vernieuwing van het socialisties denken door W. Banning

J. de Gruyter, Levend Geloof Amsterdam. Uitg. Ontwikkeling 1927

Men legt dit boek na lezing slechts met grote eerbied neer. Ook, omdat hier een mens aan het woord is, die weet van zijn naderend einde, die nu terugziet op zijn levensgang, en blijkt een grote wijsheid en mildheid te hebben veroverd; wiens idealisme door de strijd en de schokken van het leven wel werd gewijzigd, maar niet gebroken. Toch wekt dit boek in het bizonder eerbied voor de schrijver, omdat zijn hart ruim en sterk genoeg bleek om een kentering der geesten mee te maken en te verstaan, die sedert de aanvang der twintigste eeuw op allerlei gebieden merkbaar is. Talrijk zijn diegenen ener oudere generatie, die opgegroeid in de 19e eeuwse denkwijze, hun overtuigingen trouw zijn gebleven en met een soms gave toewijding daaraan vasthouden, ook al worden zij door een nieuwe generatie aan kant geschoven met de spottende onbarmhartigheid, die in de botsing van vaders en zonen onvermijdelik is. Talrijk ook zijn de vertegenwoordigers ener nieuwe generatie, die zich vreugdevol gedragen weten door een zich vernieuwend leven en nu hun plaats veroveren, zonder dat hun hart bloedt om uitgerukte of gebroken waarden, die hun als door der vaderen strijd geheiligd, dierbaar waren. Zij danken hun ongebroken kracht voor een belangrijk deel aan de datum hunner geboorte. Doch zeldzaam zijn de mannen en vrouwen, die geloofd hebben met een volle overgave aan de idealen en leiders der 19e eeuw, en die voldoende wijdheid van hart en liefde bezitten om tans de worsteling om de bevrijding van deze denkwijze mee te strijden. Van deze vrij zeldzame mensen is de heer De Gruyter er een - daarom is zijn hart wijs en mild als van een grijsaard, sterk en vol vooruitziend geloof als van een jonge man, die nieuwe mogelikheden rijzen ziet.

In het bovenstaande ligt besloten, waarom dit boek, gedeeltelik geschreven als een schets van persoonlike levensgang, toch algemene waarde bezit. Dit leven van de heer De Gruyter, gevormd door

Multatuli, de hartstochtelik individualistiese Schoonheidsaanbidding der Tachtigers, de opkomende socialistiese beweging met haar roep om gerechtigheid ener-, haar rationalisties ontleden der kapitalistiese produktiewijze en haar mechanies determinisme anderzijds, het ten slotte erkennen van de betrekkelikheid van het menselike met alle tweespalt en strijd, en het daardoor gevoerd worden naar een sfeer van bezinning, inkeer, kontemplatie, het ontvankelik worden voor de stemmen van de andere oever - dit leven van den énen mens De Gruyter beeldt in zekere zin de levensgang van een heel geslacht uit.

Ik doe de schrijver geen onrecht, naar ik meen, wanneer ik zijn boek plaats in het wijdere verband van allerlei verschijnselen, die een vernieuwing van het socialisties denken en willen aanduiden. Naar de zijde der maatschappij-beschouwing wil deze stroming de arbeidersbeweging bevrijden van het Marxisme, naar de zijde der levensbeschouwing het positivisme vervangen door een ethies-religieus idealisme. In het geheel dezer verschijnselen is het boek van de heer De Gruyter merkwaardig om zijn ervaring en kennis van de arbeidersbeweging vooral van Engeland en om het eigenaardig karakter zijner religie. Wanneer ik trachten ga, de hoofdpunten dezer levensbeschouwing aan te duiden, wil ik mij gaarne te binnen brengen de waarschuwing, dat in woorden en begrippen steeds minder wordt geformuleerd dan wat het gemoed beweegt, en moge het daaruit volgend voorbehoud ook door de lezer worden aanvaard.

Sprekende over het beginsel der religie, zegt de schr.: ‘Het is het besef, dat wij menschen onzen grond hebben in een ruimer en dieper verband, dat wij behooren tot een werkelijkheid, die boven het louter zintuiglijke, het louter tijdelijke uitgaat; het is de wijze waarop wij ons vereenzelvigen met de goddelijke levenskracht en het goddelijk doel, tot welker wezen wij niet doordringen kunnen, maar die wij onder alle s c h i j n b a a r v r i j e handelen van den mensch aanwezig voelen; het is de wijze, waarop wij tot uiting brengen en vorm geven aan dat dieper levensgevoel, hetwelk ons vereenigt met menschen en dingen, met al wat leeft in dier en plant en heelal, met al wat deel vormt van die Al-Eenige Levenskracht, waarin het zijn bron en bezieling vindt.’ (blz. 119.)

Wanneer nu deze Al-Eenige-Levenskracht in haar werkingen nader moet worden aangeduid, grijpt de schrijver daarvoor - als zo velen in de moderne religie - naar het begrip evolutie, en al wijst hij bij het hanteren van dit begrip naar de moderne natuurwetenschap (blz. 47 en v.) en naar Spencer, toch blijft hij zich bewust blijkens de uitingen in de geloofsbelijdenis der laatste bladzijden, dat men in de

Evolutie g e l o v e n kan, maar haar niet b e w i j z e n . De verbinding van de begrippen ‘God’ en ‘evolutie’ voert ook hier tot een dynamies pantheïsme: ‘het sluit in zich het begrip van een in-zich-zelf verdeelden God, een God, waarvan niet alleen ik, maar ook het schadelijk insekt deel uitmaakt, een God, die streeft naar Zelf-ontwikkeling, naar Zelf-verwezenlijking, een strijdend God, een God van evolutie, een God van wording, een God, die als het Zijnde de elementen van het komende in zich heeft, een God, die in aldoor hooger levensvormen tot hooger bewustzijn komt’ (blz. 70, 71). En de schrijver voegt daaraan toe woorden, die z'n hart eer aandoen: ‘Ik weet, dat het Levensraadsel daarmee... het Levensraadsel blijft. Dat een dergelijke godsvoorstelling... niet meer dan een voor de zooveelste maal herhaalde poging is om het Onverklaarbare te verklaren, of juister: om een eigen vorm of uitdrukkingswijze te vinden voor dat Onverklaarbare.’

De schakel, die in deze levensbeschouwing de religie verbinden moet met het socialisme, ligt van de goddelike zijde daarin, dat het maatschappelik leven, als deel van de ‘Al-Eenige-Levenskracht’, tevens een deel is van het worstelperk, waarin hogere stijging zich wil doorzetten; van de menselike zijde in het besef dat wij, op onze plaats in het alomvattend Leven, voor z'n groei verantwoordelik zijn, en het Socialisme, ‘de grote waarheid van deze tijd’, een hogere zedelike waarde vertegenwoordigt boven het bestaande.

Bij de behandeling van het socialisme blijkt de schr. sterk onder de invloed van het Engelse socialisme, dat naar bekend is, nooit veel van het Marxisme heeft willen weten, dat voor een belangrijk deel christelik mag heten, ook in die zin, dat zijn aanhangers tot de strijd der Labour Party gekomen zijn op grond van hun uitgesproken Christelike geloofsovertuiging. Ook het Engelse socialisme voert de klassenstrijd, maar: ‘de Engelsche socialist legt den nadruk op den positieven, den geestelijken, den scheppenden kant der socialistische gedachte, op het ideaal van samenwerking en saamhorigheid, dat hij boven den strijd der klassen stelt, op den dienst van het geheel, die vervangen zal den dienst van het ik... Een nieuwe zedelijkheid, een nieuwe rechtvaardigheid - daarin ligt het groote motief, dat, voorgegaan door een man als Keir Hardie, aan onze Engelsche beweging haar bezieling en kracht gaf’ (blz. 201). Geheel in overeenstemming met dit op algemeen geldige zedelike waarde (tegenover het Marxisties op klassebelang gefundeerde socialisme) is het standpunt van de schr., wanneer hij, hoewel zelf partij kiezende in de Nederlandse S.D.A.P. wel weet, dat vereenzelving van partij en socialisme tot het zo gehate farizeïsme voert, dat in de godsdienst Kerk en Christendom gelijk stelde. Het socialisme dat leeft en groeit, dat nu nog

slechts in de kinderjaren is, ‘zal zeker niet dat van een enkel denker, een e n k e l programma, een e n k e l e partij zijn.’

Evenzeer in overeenstemming met deze grondslagen is het kiezen van de weg en het doel der demokratie (veel gesmade, nochtans sterke, want rustende op de waarde der persoonlikheid) tegenover weg en doel van geweld. Ook al is allerlei te verklaren, ‘de voornaamste taak van het Socialisme ligt in de graduëele, evolutionaire omzetting van het geestelijk leven, en alle socialistische propaganda vertroebelt en verzwakt zichzelve - en tast het zedelijk wezen, het hooger zedelijk recht, dat de grootste kracht van het Socialisme uitmaakt, aan - door het geweld voorop te stellen als middel van bereiken. Niet op slagveld of barricade, maar in de vergaderzaal en achter de schrijftafel, in de opvoeding en den omgang, in den geestelijken strijd liggen de krachtsontwikkeling en blijvende resultaten van het Socialisme’ (blz. 199).

Daarom, ten slotte, zal het Socialisme zich verwerkelijken in kennis en liefde. ‘In l i e f d e , want geen wetenschap of technische vooruitgang, geen vorm van organisatie zal ons een gemeenschap brengen, die aan onze diepst-menschelijke verlangens en gevoelens beantwoordt, als zij slechts aan de koude regelen en wetten van het verstandelijk denken haar oorsprong dankt; in k e n n i s , want in het geweldig gecompliceerde der verhoudingen van ons maatschappelijk leven - en het verlies van onze macht daarover zou ons in honger en chaos en barbarisme doen terugvallen - kan goedheid en offervaardigheid des harten alleen ons niet helpen, moet deze samengaan met den ordenenden geest, het denkend verstand, de rangschikkende en coördineerende verbeelding (blz. 239).

In dit korte schema: dynamies pantheïsme, menselike verantwoordelikheid voor het leven en zijn stijging, in zedelike waarden gegrond socialisme, persoonlikheid en demokratie, staat de levensbeschouwing van de heer De Gruyter wel enigszins voor ons. Mogelik zal de lezer van deze bladzijden hier en daar ook de zwakheden, altans de betwistbare punten van deze levensleer wel hebben gevoeld. Afgezien van overigens niet onbelangrijke uiterlikheden (het boek is niet gelukkig gekomponeerd, het is te lang, het heeft m.i. ook te veel citaten, ook te veel uit ander werk van de schrijver) moge de aandacht op een enkel hoofdpunt worden gevestigd.

Wanneer de schr. de evolutiegedachte verbindt aan zijn Godsbegrip, en b.v. op (blz. 47) zegt: Ik zie het Leven als eene het menschelijk verstand te boven gaande Orde en ik zie het in evolutie, in eene van lagere naar hoogere orde voortschrijdende ontwikkeling,’ dan mis ik in de daarop volgende bladzijden, als overal in het boek, de waarde-vraag, die hier beslissend is: met welke maatstaf metende, spreekt

men van ‘lager’ en ‘hoger’. Anders gezegd: dat leven voortgang is, ontwikkeling als men wil, zal niemand ontkennen; maar op grond waarvan waarderen wij de ene voortgang als stijging, de andere als neergang? Een ontleding van dit waarderen zou moeten voeren tot de erkenning van waarde-stelsels (daarover zegt de schrijver iets) maar vooral: tot de erkenning van een beginsel, dat zich in de mensengeest gelden doet, en waarvoor wel de term ‘het hoogste goed’ is gebezigd. En het lijkt mij toe, dat men, uitgaande van dit waardebepalend vermogen in de geest, stoten zal op de fundamentele tegenstelling tussen een gebied van het zijn tegenover dat van het behoren, een gebied van ‘realiteit’ tegenover dat van normen. Waarmee men ten slotte komt op de vragen naar de Wereldgrond, die wij mensen wel nooit zullen leren beantwoorden, maar waaraan wij ook nooit straffeloos voorbijgaan. Zo zou men, de waardevolle elementen van het dynamies pantheisme van de heer De Gruyter behoudende, toch een begrip ‘ontwikkeling’ als waarde-verwerkeliking kunnen denken, dat veelmeer aansluit bij het Duitse Idealisme dan bij het Engelse agnosticisme van Spencer.

Een opmerking, evenzeer de wijsgerige kant van het boek rakende, betreft het hoofdstuk, dat handelt over de betrekkelikheid en subjektiviteit van ons weten (blz. 36 v.v.). De heer De Gruyter zegt daar: ‘Voor de vlijmscherpe kracht van het denken lost alles zich op in den schijn; in de uiteenvallende, in rook opgaande, wereld van het logisch denken blijft slechts het ik met zijn denkvermogen staan als een eenzame, heerschende macht. Heerscher over een vernietigde wereld.’ Nu is mij niet duidelik over welke kennistheorie de schr. het hier heeft, en nog minder hoe hij het socialisme wil verwerkeliken in liefde en k e n n i s , wanneer het denken alles oplost in schijn. Wanneer Kant het instrument van het kennen, en de zekerheid onzer kennis gaat ontleden, dan spreekt hij zeker van transscendentale idealiteit, die echter empiriese realiteit niet uit-, maar insluit. Voor hem gaat de buitenwereld niet op in de s c h i j n (de Schopenhauerse interpretatie, die aldus beweerde, is toch wel onjuist gebleken) maar zij wordt tot v e r s c h i j n s e l , waarover het menselik kennen wel begrensde, maar binnen die grenzen toch zekere kennis verwerven kan.

Deze opmerkingen doen tenslotte niet af aan de betekenis van het boek, welks waarde elders ligt. Tussen de velerlei stemmen, die elk met eigen karakter, toch eenzelfde geluid laten horen, neemt de heer De Gruyter een eigen plaats in. Het religieus-socialisme in Nederland, voornamelik bepleitende de noodzakelikheid van een levensbeschouwing die het tijdelik streven in eeuwigheidslicht ziet, beweegt zich min of meer in de lijn der Christelike waarden; Hen-

drik de Man is door bittere ervaringen en harde feiten tot het inzicht gekomen, dat het Marxisme zijn tijd gehad heeft en het socialisme een nieuwe, religieus-zedelike levensleer behoeft; Henriëtte Roland Holst bepleit, eveneens door schrijnende ervaring gedwongen, een radikaal-ethies socialisme, dat tot een religieuze levensvisie is verwijd. De Gruyter heeft te midden der anderen z'n eigen stem: in de groei van z'n persoonlikheid heeft z'n socialistiese overtuiging de plaats behouden, die zij reeds vroeg verkreeg. Tussen deze figuren en stromingen beweegt zich allerlei, dat nog gist en worstelt. Maar in één centraal punt weten zij allen zich van één geest: uit de instorting van veel, dat eenmaal groot en machtig scheen; te midden van een krankzinnig-misdadige oorlogsvoorbereiding, die beter dan welk ander verschijnsel ook het karakter der moderne kultuur tekent; tegenover een vervlakking en verburgerliking van het socialisties willen en leven, dat kwantiteit zo vaak aanziet voor kwaliteit, moet de stem van het menselik geweten, de stem van het mensheidsgeweten, opklinken met kracht en voeren tot een levensaffirmatie, die de strijd aanvaardt, nederlagen omsmeedt tot nieuwe wil, tragiese ondergang niet vreest, in het geloof, dat de stralende idee der gerechtigheid onweerstandelik is. Van dit 'Levend Geloof' op zijn wijze te hebben getuigd, in een tijd waarin menselikheid wordt geschonden, het geweten een vraagteken of een objekt van psychologiese analyse, en gerechtigheid een domineeswoord werd, dat men dus bespotten mag, - blijft de betekenis van dit menselike boek.

In memoriam Dr. Willem Royaards
door Eduard Verkade

Van af den dag, dat Royaards niet meer speelde en leiding gaf, werd hij een levende herinnering, niet minder en niet meer.

Hij was een stuwende persoonlijkheid, die beelden schiep naar eigen beeld, die anderen naar zijn wezen leven deed. Wat kon 't Gezelschap Royaards anders dan verdwijnen, sinds hij de spelers niet meer dwingen kon in vormen van zijn phantasie of aan hun vorm zijn hartslag mededeelen? Want Royaards was voor alles een persoonlijkheid van groote kracht, die sterk zijn eigen kant der dingen zag en nauwelijks een andere kende. Dit heeft hem steeds behoed voor transigeeren.

Hij liet zijn spelers hooren, wat hij zag, en zien hetgeen hij hoorde. En dit met zulk een energie en taai geduld, dat zij zich weerloos aan hem onderschikken moesten. Hij brak den tegenstand van ieder, die naast hem recht van spreken miste en vond de kracht, van elk het uiterste te vragen omdat hijzelf in niets zich spaarde ooit.

Met Royaards samengaan was: in diens kracht zich zelf verliezen; hij was een autocraat, die pal stond voor zijn eigen vast geloof, zijn eigen arbeid als noodwendig zag, dien arbeid boven alles lief had.

Nooit is hij ook maar in het minst routine-mensch geworden, want hij hernieuwde zich bij iedere opgaaf, die hij zich zelf en hen, die hem omringden, stelde.

De ouderwetsche vakgenooten, waartusschen hij was opgegroeid, zij hadden voor hem niet veel meer dan lichten spot; hij heeft ze allen overleefd en zonder wrok vaak later in zijn werkkring opgenomen.

Door te volharden met een schoone overgave, heeft hij

ten slotte elk ontwapend, ook jongeren, die door hun trouw aan eigen wezen zich moeilijk aan hem binden konden.

Geen is als hij zoo blootgesteld geweest aan de kritiek, is zoo fanatisch aangevallen. Maar niemand ook heeft ooit ten leste kritiek zoo op haar tweede plaats teruggedrongen, en soms tot slaafsche dienstbaarheid verplicht.

En wat is nu de vrucht van al den arbeid, dien hij voor het tooneel verrichtte?

Hij is de eerste, die voor de tooneelspeelkunst een plaats verwierf naast die van andere kunsten in ons land, ofschoon toen hij begon, zij nog beschouwd werd louter als publiek vermaak of wel een tijdverdrijf met wat emotie. Hij heeft de piëteit gekweekt voor ons tooneel, doordat een ieder hem wel ernstig nemen moest, ook dan, wanneer zijn werk ten deele slaagde.

Hoevelen heeft hij niet van al degenen, die vol verwachting voor zijn vertooningen zich kwamen scharen, ontroerd of meegesleept, verblijd of wel verrast en voor zijn kunst gewonnen, zoodat zij eerbied gingen voelen voor hetgeen hun tijd en eigen land had voortgebracht, iets wat den nederlander moeilijk valt?

En waar tooneelspel slechts voor 't heden weet te bouwen, hoe heeft hij niet zijn zorgenvol bewogen heden doorgeworsteld, zijn korte heden volgebouwd? Daar scheen maar weinig plaats voor al datgene, wat hij wilde, al blijkt het nu bij overpeinzing, nu wij zijn arbeid klaar en opgeleverd met stillen weemoed overzien, dat hij zich feitelijk alles had verworven, wat er aan liefde en aan medewerking, aan roem en aan erkenning denkbaar is.

Maar was het wel genoeg voor de hartstocht'lijke natuur, voor zulk een lyrische romanticus, een zoo uitzonderlijk begenadigd kunstenaar als Royaards is geweest? Heeft hij zich niet miskend gevoeld en heeft dit niet ten deele zijn groote kracht geremd, ten slot zijn zijn hong'rend hart gebroken?

Jaaroverzicht van ‘De Stem’ II

Alie Smeding, - Katholiciteit en moderniteit, - Antoon Coolen, - Het essayisme, - ‘De Stem’.
door Dirk Coster

Inzake het Hollandsche romanproza treft ons voor 1928 het volgende: alleen de primitiviteit van leven vermocht de schrijvers te inspireeren. - De psychologische roman gaf dit jaar geen enkel resultaat: en zullen er ooit resultaten komen? Het schijnt dat de Hollandsche schrijvers de struktuur missen, om zich levende menschen voor te stellen die tevens een bewust en verwikkeld geestelijk bestaan leiden. Zij kunnen dichten, en daarmee het diepste van den menschelijken geest beroeren, zij kunnen denken, en ook dan, hoewel zelden, hebben sommigen diep gegraven in het geheim der menschelijke natuur, zij kunnen ten slotte plastisch zien, alleen zij missen het vermogen, om dit geestelijk leven psychisch-physisch te condenseeren, dat wil zeggen gedragen door een levend mensch, adem geworden en de motorische kracht tot daden en conflicten. - Op dit gebied is de armoede onzer litteratuur bijna pathologisch. Er wordt natuurlijk even diep geleefd als elders, niemand echter vermocht zich - zwakke en verenkelde uitzonderingen daargelaten - van dit diepere leven rekenschap te geven in psychische continuïteit. - Dat wij een Stendhal missen in Holland, wij hoeven ons daarvoor niet te schamen - dat al onze psychologische schrijvers tesamen nog niet de intellectueele inhoud van één Mauriac bereiken zouden - het blijft een schande, of liever een ziekte, een ziekte veeleer dan een schande. De armoede van ons nationale tooneelstuk hangt daar nauw mee samen.

Alleen de enkelvoudige naturen blijven voor onze schrijvers bereikbaar, peilbaar, zij die hoofdzakelijk animaal menschelijk leven. De drie boeken die aan dit jaar eenige toon gaven, zijn boeken van primitieve menschen. Allereerst dat van Alie Smeding. Zij heeft zich op de verschrikkelijke vergissing die zij 'de Zondaar' noemde gewroken op de gelukkigste wijze die denkbaar is: door een weerkeer namelijk tot het beste van zich zelve. 'Tijne van Hilletje' heet haar nieuwe boek, en het verhoudt zich bijna polair tot haar vorig werk. Beschroomde kuischheid na de ongeteugelde zinnelijkheid van 'de Zondaar', heldere zuiverheid van natuur en menschen na de troebele grootestadsbeschaving waaraan zij haar talent ontwrichtte.

Het is een Marker-roman, de eerste en eenige die wij bezitten. Wie echter, en vooral van Alie Smeding, een typisch realisme verwachten zou, komt ditmaal bedrogen uit. Er leeft van het eigenaardige eiland precies zooveel, als noodig is om eenige entourage te geven, - en dat is maar weinig. De aandacht van Alie Smeding ging enkel uit naar één gezin van menschen, - en zij zag het met de ontroerde eerbied die reeds in haar eerste werk voorvoelbaar was, de verraste eerbied die de ontmoeting van een zeldzaam mensch die zuiver is in haar wakker roept: de moeder, de vader, de grootvader, Tijne het meisje, en later de verloofde. Wat in dit visschersgezin bijzonder treft, dat is een zekere noblesse, een zachte gevoeligheid, en ook een psychische diepte die uit het innig verkeer met den Bijbel ontstaat, - welk een beschroomde teederheid openbaart zich in den omgang van vader en dochter, van kleindochter en grootvader. Een oude wereld schijnt hier open te gaan, niet bedorven en vergiftigd als de Enkhuizer milieu's, die alleen nog maar archaïsch groot waren op de wijze van een duistere felheid - maar edel, onbedorven, omringd en gezuiverd door den ernst van wind en zee, - een ongereptheid die den lezer even de illusie kan geven, alsof de mensch van nature goed zou zijn. - Is dit werkelijk

zoo? In ieder geval heeft de schrijfster het visioen van dit oude en zuivere leven aannemelijk gemaakt, en op den achtergrond laat zij ook andere Markertypen verschijnen, die van haar onveranderlijk scherpen blik getuigen: - banaler reeds, aangevreten door beschaving, kleurige aasvliegen op den toeristenrijkdom. - Maar in dit gezin drong dit bederf niet door: bij alle gestijlde en archaïsche statigheid is het kinderlijk en van een bijna over-gevoelige teedere aanhankelijkheid.

Het feitelijke onderwerp van dit boek wordt er des te wreeder door. De Oud-Testamentische God, die dezemenschen vereeren, slingert ramp op ramp op dit zachte samenzijn, breekt het uiteen, doodt de moeder, vernielt het huis, slingert de vader en de brave grootvader in de grauwe wieling van de stormvloed, - laat het meisje alleen, ontneemt haar de verloofde waarvan zij reeds zeker is. Zij wordt ons gegeven als een zachte meisjesziel, opgejaagd en sidderend bij het minste wat haar geliefden bedreigt, droomend vervlochten met de dingen en de natuur, dicht zich aanvlijend en kinderlijk sprekend met den goeden Jezus. Onder de verplettering van deze slagen wordt zij vernield, vermaald, een dof en gedachteloos lijdend dier, om één keer tot bewust verzet te ontwaken: wanneer zij, van alles verlaten, in haar oude huisje komt, hol en vuil, door het water uitgevreten, en overal nog de vervaalde en verkilde teekens van het oude goede leven. Dan vlucht zij den dijk op, vervloekt haren God, roept hem den naam van Satan toe, - en redt zich voor de straf die zij wacht in een halven waanzin.

Doch het leven brengt haar rust, zij 't een doffe, doode rust, met het knagend bewustzijn van wat zij heeft misdaan. Als dienstbode in het toeristenhotel vindt zij werk en onderkomen, - een arm vervallen en eenzaam schepsel, ontdaan van de teedere fantasie en het vrome geloofsleven waarmee zij haar dagen vulde. Tot er plotseling een geluk komt, dat het verlorene bijna geheel vergoedt. De

ontrouwe verloofde, die vlotter vrouwen naliep dan dit ingetogen visscherinnetje, keert, door die vrouwen bedrogen, berouwvol tot haar weer. De hemelen gaan voor Tijne van Hilletje open. Maar als het eerste geluk wat stiller wordt, begint de vloek te drukken. - De tijd der verloving wordt somber en schichtig. Tot zij de kracht vindt, op den avond zelf van den huwelijksdag, haar groote zonde te bekennen. - Samen, man en vrouw, bidden zij. Een plotselinge verlichting openbaart haar de aanwezigheid van Christus en Zijn vergiffenis.

Hier inderdaad is de materie tot een meesterwerk aanwezig. Vurigheid, een zielsspanning, die soms zich tot mystiek verdiept en verhevigt, - grootheid van visioen, noblesse van enkele onbedorven zielen: dit zijn goede stoffen voor een kunstwerk! En het meesterwerk ligt ook in dit boek verscholen, - er ontbreekt bijna niets aan. Dat het 't niet geworden is, is te wijten aan Alie Smeding's oude fout: een ontstellend gebrek aan maat dat ook thans dit boek, op andere wijze, vermindert en verminkt. Défauts ditmaal louter van kwaliteiten, maar die zoo verwilderd opwoekeren, dat de lezer als 't ware uit dit veel-te-vele op eigen gezag de kern moet zoeken. - Geen vondst of zij wordt geforceerd, bijna geen schoonheid of zij wordt door herhaling een opdringerig en onbescheiden motief, bijna geen ontroering of zij wordt verzwakt door de opzet van te willen ontroeren. Het boek doet aan als een wilde potloodschets die onherlezen naar de drukkerij gezonden werd; nergens werd gekapt, niets werd innerlijk gecomponeerd, nergens greep de kracht der tweede instantie, het bedwingende verstand, krachtig in ten einde het eerste visioen te bevrijden uit de massa der materialen. Het hoofdstuk van den stormramp bij voorbeeld bevat alle gegevens om grootsch te worden: woord en gebaar der menschen, bedreiging en onbedwingbaarheid der dingen, de situaties en de standen, - en dat wat aan deze panische ontzettingen een zeer bijzondere diepte geeft: Gods toornige en woe-

dende aanwezigheid, die deze geloovige zielen in den storm ervaren en die er is o m d a t zij dit gelooven. En toch werd dit alles sleepend. Iedere trek, iedere gedachte wordt herhaald, uitgebuit; er werd niet gewerkt, er werd eenvoudig geïmproviseerd, tusschen het diepst gevoelde en felst geziene dringt zich het haastig bedachte, dat een schrijver enkel dient om den stroom der inspiratie niet te breken. Iedere eerste conceptie voert deze slakken mede, - het is de taak van het verstand die behoedzaam te erkennen en te verwijderen. Gaaf alleen werd de treurtocht naar Amsterdam: - de goede vader en de dochter, die naar de slaapster gaan ter wille van de zieke moeder, en hun weerkeer als de moeder dood is. - Maar overal toch, door heel het boek, fonkelt als goud in de erts het beste van deze schrijfster: die vurige kracht, die, door hoe sterke zinnelijkheid gedragen, zich tot een geloofskracht kan verteederen, heftige overgave aan vreugd en lijden, tragisch gevoel voor het leven en vooral: een beschroomde eerbied voor zuiverheid in menschen. Moge het haar gelukken, dit alles, in één meesterwerk, gaaf en glanzend af te scheiden en tot een edel organisme te binden. - En moge een herdruk van dit boek tot de helft worden verkort.

Een andere uitgave is dit jaar voltooid: Mevrouw Zoomers-Vermeer's cyclus van kinderleven en volksleed, - de Boeken van Koosje, Gijs, Flip en Jantje, is thans in zijn geheel verschenen. Wij hebben te dikwijls reeds van dit werk gesproken, om nog in herhalingen te vervallen. In de na-dagen van het Hollandsche naturalisme ontstond het, en het zal één der duurzaamste monumenten ervan blijken. - Het leeft groot, ruim, donker en oer-krachtig, met zijn gestalten die verdienen in de nationale herinnering te worden opgenomen: de zwakke vader, de machtige statue van de zwijgende verbeten moeder, - en de kinderen, Koosje die geen licht in het leven kende, Gijs de troebele avonturier, en de jongste, - een sterretje van vroolijkheid en lichte menschelijkheid dat aldoor gedanst heeft

boven dit somber moeras van broedend, machteloos leven, verzadigd van kiemen die alle moesten sterven. Dit laatste boek geeft de dood van de moeder, de terugkomst van den verloren zoon Gijs, Flips intrêe in het weeshuis, Gijs' verloving, en de wonderbare slotbladzijde, verdronken in één dier groote ontroeringen, die slechts zelden in de kunst ontstaan: Flip die in Gijs' verloofde opnieuw een moeder vindt; niets dan een klein kindergebaar, een lachen dat een schreien blijkt, - maar één zulk een moment kan de katharsis zijn die veel vruchteloos en hulpeloos lijden in schoonheid te verzoenen schijnt. - Er zou misschien nog meer verzoend kunnen worden. Niet altijd, zelfs niet in de stegen en sloppen, en zeker niet in dezen tijd, - blijft een familie, een complex van menschen, in deze verschrikkelijke hulpeloosheid neergehurkt. Er zou, na verloop van tijd, een vervolg mogelijk zijn. Er is in deze kleine Flip een zonnekracht en zekerheid, die verlossend kan zijn. - Eén zulk een figuur in een geslacht voert soms een geslacht omhoog, rukt het weg uit de bedwelming der onmacht en uit de verstikkingen der kwaadaardigheid. Flip was Gijs' goeden geest; het zonnige broertje lokte hem telkens weg uit de riolen van misdaad en avontuur waar de troebele wildheid van zijn natuur hem in wegzoog, - hij zou meer kunnen doen! De schrijfster kan het bij deze gelukkige aanduiding laten, - wanneer zij haar kracht mistrouwen zou, wanneer zij vreest, hem niet te kunnen laten opgroeien tot een mensch even vurig en machtig als het kind wonderlijk en sprankelend is. - Wij mogen niet meer vragen dan wat zij reeds gegeven heeft. - Maar het is ook mogelijk, dat zij, na verloop van jaren aan dit boek een groot vervolg geeft: Flips verder leven, en de optrekkende en reddende kracht die in enkele menschen als een magisch element verborgen ligt, die werkt omdat zij zijn. Reeds nu moeten wij bekennen dat de kostbaarste herinnering aan deze cyclus, met zijn onzeglijk leed, zijn taai en machtig vuil en zijn geluidloos-

schreeuwende wanhoop, de flikkering is van deze zonnekracht, die hier en daar, over een enkele bladzijde, zijn wonderlijke schijn uitgiet.

Een andere verrassing van dit jaar was het reeds aangestipte boek van Antoon Coolen, waarmede de Katholieke jonge litteratuur een echt kunstwerk rijker werd en tevens iets hervonden werd van die eigenaardige Katholieke spontaneïteit, die men - te zoet en te primitief! - in de kringen zelf dier jonge katholieken heeft wenschen te verloochenen, die men heeft willen wegdringen terwille van de harde, zure en bittere dingen die aan den diabolischen hoogmoed der menschelijke natuur een betere houding garandeeren: fascisme, nieuwe zakelijkheid, moreele gespletenheid, en die dapperheid der dapperheden: de dierenmishandeling op Katholieken grondslag[1)]. En toch laat zij zich niet wegdringen: de verschijning van Antoon Coolen, die haar hervindt op hetzelfde oogenblik dat zijn werk potentieel wordt, bewijst het opnieuw. Het eenige dat zich wegdringen laat: dat is de onwillekeurige eerbied, die het Katholieke ideaal in zijn bloei en zuiverheid den buitenstaanden altijd ingeboezemd heeft, en die zich immer bewees te zijn: een door liefelijkheid omstroomde en getemperde kracht. Deze eerbied is gekwetst, of liever weifelend geworden, onzeker, en dit wel door het allermerkwaardigst geestelijk proces, dat zich de laatste jaren voor onze oogen afspeelde. Men zou het kunnen noemen: de strijd van het Katholicisme met de moderniteit op het gebied der litteratuur, en dat in enkele zeer jonge geesten. Deze jongeren zelf kunnen het niet helpen, zij zijn eenvoudig de menschelijke graadmeters, die de staat van een proces en de toestand eener atmosfeer aangeven. En in dezen strijd bleek het Katholicisme voorloopig verrassend zwak, en verrassend machtig de tijdgeest, die er op indrong, het eigenaardig complex van atmosfeer en

1) Men zie, in de Nieuwe Eeuw, een artikel over Helman en De Montherlant ‘de prachtige dooders.’

richtingsinstinct dat men de moderniteit noemt. Want, een doorsnede van hun wezenlijke voorkeuren, hun wezenlijke afkeeren toont merkwaardigerwijze geen enkel verschil meer met die der z.g. paganistische jongeren, eendere begeestering, voor eendere verschijnselen, eendere generatie-politiek, eendere strengtoegespitste en onvruchtbare aesthetiek, eendere verwaarloozing van het vruchtbaar Katholiek verleden (duizenden woorden over kleine jonge dichters en geen woord over Gezelle de glorie hunner kerk) en ten slotte zelfs: eendere instinctieve afkeer van die zelfde charitas, die èn de breede basis en de geslepen sluitsteen is van hun systeem, een afkeer die merkwaardig Romeinsch is in deze Amerikaansch-Romeinschen tijd. - Men voelt deze tweespalt wel, men voelt wel dat men met de verfoeide Katholieke kinderlijkheid ook iets anders aan 't verliezen is. Men tracht zich te redden met paradoxen en intellectualistische thema's. Men heeft de ‘harde liefde’ uitgevonden, en de extase die men bij voorkeur ‘wit’ noemt, - maar het kan hun nimmer gelukken deze harde liefde en witte extase aan het leven te verbinden en er met het accent der doorleefdheid van te spreken! Hoe zou het ook! Deze ontzachlijk hooge en sterke toestanden komen na een leven, en wat voor leven! ondenkbaar van offer, zelfbedwang en loutering, - en ook dit vergeet men immer: dat het eerste voorgevoel van zulk een harde liefde en deze stalen kracht tot daden nogniet-hard is, doch integendeel zeer teeder, zeer menschelijk, eenvoudig en deemoedig. - Laten zij dan Ruusbroec werkelijk lezen, wanneer zij dit niet gelooven willen. Uit de trillende vreugde van het kind komt de ernst van den man en alle groote Katholieke figuren hebben in hun rijpen ernstiets van de trilling van die kindervreugde meegenomen. Het is een objectieve constateering en het was tevens een eerbied! Een ideaal verplicht! Wij zijn ons bewust dat wij de jonge Katholieken een hooger imperatief stelden dan aan anderen. - Wij vroegen hun geen groote kunst, doch wel meer

innerlijke bestendigheid, méér zekerheid en meer argeloosheid. En wij moeten bekennen, dat wij, bij deze eerste ontmoeting van de na-oorlogsche moderniteit en het Katholicisme de atmosfeer van het Katholicisme met ontstellende snelheid zagen wegteren en vervluchtigen, - Napoleon won het van den Christus! - Wij zeiden ‘voorloopig’ en bij den eersten aanstoot. Het kan nog anders worden; een nieuwe toon, een dieper bron van energie kan nog gevonden worden. - En even voorloopig hebben wij gezegd wat we te zeggen hadden, en het lag ons al jaren op 't hart.

Coolens boek en Helmans jeugdherinneringen zijn hier uitzonderingen. Voor dezen intiemen strijd tusschen Katholicisme en moderniteit hebben zij geen bewijskracht. Zij zijn, inderdaad, van een kinderlijkheid van vóór het leven. Zij bewegen zich op beperkte gebieden: het een in het betooverd land der jeugd, het ander in een afgesloten landelijk primitieve omgeving. De gevaarlijke en almachtige geest van dezen tijd deed hier zijn werk nog niet. Helman heeft sindsdien het spoor reeds volkomen verloren. Zijn ‘Aap schreit’, als onwillekeurige confessie uiterst merkwaardig, openbaart niets anders meer dan hardheid en morbiditeit, en een hoogmoed die een nagenoeg verschrikkelijke wending neemt: wrevel tegen zichzelf die zich zelf ontwijkt en zich wreekt op weerlooze schepselen, en met welk een geraffineerd en harteloos behagen! (Een zelfde beweging, bij heel ander onderwerp, beheerschte Greshoffs schendvers op Scharten, en deze bewegingen zijn van essentie demonisch.) - Coolen, deze zuivere jonge schrijver, is aan dit groot gevaar dat Helman bedreigt niet blootgesteld. Minder begaafd blijft hij beperkter. Hij blijft de vertolker van een voor-stadium der Katholiciteit. Hier leeft iets ruims en bloeiends, iets dat geurt en zingt en van nature dankbaar is te leven, - en in deze dankbaarheid snel en zeker een God te beminnen durft en de teedere voorstelling eener Goddelijke moeder. Men behoeft het niet van de

daken te roepen, dat dit het gansche Katholicisme niet is. Maar niemand zal ons doen gelooven, dat het niet de voorbereidende en voedende atmosfeer is, waaruit de vurige ernst der groote en historische geloofsdaden werd geboren. Zonder de trilling van die voorbereidende vreugde zouden de middeleeuwen de middeleeuwen niet zijn geweest.

Het is maar een eenvoudig Brabantsch verhaal, dat Coolen vertelt, van 'de kinderen van (zijn) volk, verwant aan het Vlaamsche, en dichter bij de middeleeuwen, een herinnering dus meer aan een verleden dan een naar de toekomst groeiend complex. Maar ook dit hebben wij zonder voorbehoud te aanvaarden, zoo het tot schoonheid werd. Coolen heeft deze menschelijke kinderen levend gemaakt, in hun geloof, hun schuld, hun zonde, hun broze menschelijkheid die zoo weifelend en zwak leeft temidden van de vaste bloeikracht der seizoenen, - zoo weifelend, en zóózeer hunkerend naar het goede, dat hun misdaden hun vantevoren vergeven schijnen.

Een vergelijking met den boerenroman van Herman de Man dringt zich hier onvermijdelijk op. Zij hebben te veel gemeen, en hun verschil is te representatief, omdat de twee groote geestelijke atmosfeeren die onze landbevolking beheerschen, de Calvinistische en de Katholieke, er met merkwaardige zuiverheid in gemanifesteerd zijn. Gemeen hebben zij de structuur hunner taal, hoewel De Man hier voorganger was en Coolen de navolgende. Het is hun beiden gelukt, uit het dialekt van hun streek en het algemeen-Nederlandsch een taal-mixtuur samen te stellen, dat een verwonderlijk lenig en gevoelig voertuig werd voor de ontroeringen, die het zien van menschen en dingen hun gaven. Gemeen hebben zij verder de intuïtie, die in Nederland volstrekt uitzonderlijk is gebleven, 'den boer,' die stille heerscher in ons land, te verbeelden in zijn primitieve wezen, en daarbij de grenzen der mogelijkheden niet te overschrijden. - Gemeen hebben zij ook een zekere onmacht, om zich van deze primitiviteit over te heffen tot het in-

tellectueele leven met zijn complicaties en wendingen: De Man struikelt met wanhopige hardnekkigheid wanneer hij zijn boeren op wil leiden tot een minder onbewust bestaan, wordt grootsprakig, uiterlijk, onbeholpen en soms ietwat dwaas, - Coolens verdere roman, die de verhouding behandelt van een vrijdenkende notaris en een vrome pastoor, steekt door onbeholpenheid en behaagzucht zonderling af bij de onaantastbare zuiverheid zijner tragische boerenidylle. Zoo grof een mislukking als bij De Man wordt bij Coolen vermeden, zijn pastoor Vogel is op zichzelf een zeer aannemelijke figuur: maar de relatie tot de al te vrije en goddelooze notaris is onzeker en onzuiver, - met iets van dezelfde behaagzucht en sentimentaliteit die een deel van A.M. de Jongs werk zoo angstig ontsiert. - Hier houdt de overeenkomst op. De Mans werk verschijnt ons stoerder, en strenger. Het leeft geheel vanuit de kracht en de strenge statigheid van het Calvinisme, en de natuur eromheen functioneert er als een barsche aanwezigheid, ruimte waar men in verdrinkt, waarin de zielen over hun eigen kleinheid samenkrimpen, - en het ontleent er de fataliteit aan en tevens de onbewegelijkheid, het verstarde, het aan een stervend verleden gebondene, - een onbewegelijkbeid die telkens tot onzin verbrijzelt, zoodra hij haar tot beweging wil forceeren (en juist dat wil hij, het is zijn trachten en zijn strijd). Antoon Coolen lijkt aanvankelijk veel weeker en zwakker, steeds aan de grens der sentimentaliteit. - Toch is dit grootendeels schijn. Een zoete bloeiende atmosfeer van redeloos, als 't ware aangeboren geluk omvangt zijn figuren zelfs waar zij schreien, - en dit omsluiert de reëele kracht van dit werk, de drift die zijn menschen bewoont en die zijn beschrijvingen doorvaart. De Man is statisch (en statig als het Calvinisme), Coolen is dynamisch, en op den duur misschien rijker aan psychologische mogelijkheden. Men zie de beschrijvingen allereerst: wanneer men zich even gewend heeft aan de verkleintoon, ontdekt

men dat hier een beschrijvende kracht aan 't woord is van zeer bijzonder dynamisch en lyrisch vermogen. Of hij een woord beschrijft of wel een lente-avond, of de extase van een kinderschaar met een nieuwen bok: overal die zingende vaart, die vreugde te zien, te beminnen en te beschrijven, en men kan dit proza het best karakteriseeren door te zeggen dat het aan de rand van het gedicht leeft; er schijnt slechts een kleine schok nog noodig te zijn, en het woord zou in de sfeer der poëzie getreden zijn die aan iedere klank zijn geheimzinnig surplus geeft. - En zijn menschen: zij hebben een gulheid van overgave desnoods aan hun woeste drift. De beschrijving van den misdaad waarmede deze boerenidylle eindigt is van een verpletterende natuurlijkheid, - uit het steeds stijgende rythme van het wilde balspel suist de doodelijke worp als een onvermijdbare en haast bewustlooze noodwendigheid. Kortom: dat wat men poëzie kan noemen, of het leven van de ziel, of de dwaasheid die de natuur ontkent, - ziet men in De Mans figuren even glinsteren en uitschijnen, in de jeugd, op 't eerste oogenblik der liefde, of in een enkele zwakzinnige die droomt, het dooft echter onherroepelijk in den dwang der plicht en den geketenden gang der seizoenen, en dit dooven, dit inslapen naar den dood van even-ontwaakte levens is niet de minste tragiek van dezen Calvinistischen boerenroman. Bij Coolen gaat het niet weg, - het blijft deze menschen als een bijna tastbare zoetheid omhullen, het sprankelt om de zinnelijke lippen van een meisje en het hangt om haar ernstige mond wanneer zij een beproefde en getrouwde vrouw is. Het geeft hun een rijker levensinhoud, en een poëtische liefelijkheid ook waar zij verdwalen. Wat wij in Marie Gijsen, de eenige die ooit een Katholiek Brabantsch boerenverhaal schreef, reeds vermoedden achter de ietwat doffe impressie-techniek, groeit hier tot een zeer bijzondere schoonheid uit: een verrukte bloei van de natuur, van zomeravond naar herfst en winter, en daarin het wonder van het menschelijk aangezicht

dat glimlacht of schreit. - Een visioen van het verleden misschien, de genegen droom van een jong gewestelijk kunstenaar, - maar een zoo lenig beeldend vermogen, een zoo beweeglijke psychologische intuïtie zal misschien op den duur een grooter complex van menschelijkheid kunnen bemeesteren. Het zal Coolen misschien beter gelukken, zich los te breken uit de ietwat enge kring van de boeren-idylle waarin geen schrijver zich op den duur gevangen geeft.

Belangrijke boeken die echter het voorgaand werk niet overtroffen, gaven nog: J. van Ammers-Küller met Tantalus, waarin vooral de beschrijving van het Amerikaansche leven scherp, meedoegenloos en belangrijk is (kilte en doelloosheid doorwaait daar iedre bladzij) - en Ina Boudier-Bakker's Twee Voeten, dat de gewone ernstige en zwaarmoedige warmte heeft van al haar werk, - echter ietwat geforceerd wordt door een programmatische en gekunstelde opzet.

Ten slotte het essayïsme. Het werd dit jaar vertegenwoordigd door drie werken van belang: Ritters Kritische Reis, Marsmans Lamp van Diogenes, en Menno ter Braaks Cinema Militans. Ter Braaks boek over de film heeft ten eerste reeds deze verdienste, dat het 't eerste volwaardige geschrift in Holland is, dat aan de film als kunst gewijd werd. Het probleem der filmaesthetiek wordt er voor de eerste maal nauwkeurig en bijna wetenschappelijk in gesteld. Iedere uiting wekt haar verwante reacties: deze essay behoort bij de Russische en Fransche film, gelijk de joviale uitbundigheden van den Heer Jordaan behoorden bij de Nibelungen en Metropolis. Bijna elke bekende film der laatste jaren wordt hier voorzichtig beproefd op haar intellectueel gehalte en toekomstkans, elk element der jonge filmkunst wordt hier overpeinsd, tot het bewustzijn van den lezer gevoerd, geestelijk geïnventariseerd. Een zekere zwaarmoedigheid van betoogtrant, voortkomend

uit een te weifelend relativisme, bemoeilijkt den toegang tot de kern dezer beschouwingen die steeds belangrijk is, steeds tot denken prikkelend en soms door traagheid irriteerend. Een oase in dit boekje is daarom de lyrische en plastische beschrijving van de groote film ‘de laatste Dagen van St. Petersburg’. Dit heeft Ter Braak noodig: zulk een aanstoot tot een enthousiasme, dat voor zijn weifelend intellect een bevrijding is, als 't ware een ontslaking van zijn spieren die van nature geneigd zijn, zich in een ietwat vreesachtige besluiteloosheid samen te trekken. Wil hij zich als essayist ontplooien, hij vreeze de kleine kunst en kleiner kunstpolitiek van zijn generatie, - hij zoeke de groote kunst, desnoods die van het verleden, die hem bedwingt en die zich niet tot redeneeringen laat verpoederen. Zelfs de bitterste geest in deze wereld vindt nog wel zijn enthousiasme, al was het de bittere jubel maar om het bitterste der bitterheden dat in sommige boeken der menschheid werd uitgesproken.

Marsman deelt met Ter Braak de eer, de woordvoerder zijner generatie te zijn. Te veel problemen verbinden zich aan zijn Lamp van Diogenes, en wij werden er persoonlijk te nauw in betrokken, om ze in het kader van dit overzicht alle aan te kunnen roeren. Dit alleen: uit beide bundeltjes zou een nog kleiner bundeltje samen te stellen zijn, - dat dan echter het beste critische woord zijner generatie zou blijken, men zou bijna kunnen zeggen: de beste critische aforisme. Een knetterende electriciteit in dezen stijl ontlaadt van schok tot schok zijn vitaliteit, - de greep naar de kern van sommige persoonlijkheden is soms van een bijna dierlijke snelheid. - Vroeger Van Schagen en Gijsen, hier o.m. De Montherlant, ze worden in een bijna paradoxaal kort tempo aangegrepen, doorstraald, ontleed. Deze critiek heeft iets van het bespringen van een prooi, - en tevens van een hachelijk en slordig kansspel, - m i s t d e s p r o n g, dan verdwaalt deze geest onmiddellijk in de ijlte. En dit brengt ons dadelijk tot de gevaren, die hem

bedreigen. Het eerste en grootste gevaar is: een neiging tot onwerkelijkheid, vlucht in een wereld van fictieve grootheden, waar alles bezig is te bliksemen, zich te verrekken, vurig en snel te zijn, kosmisch en kolkend, en dan de overspannen stijl waarin deze ficties worden beschreven! Het contact met de werkelijke inhoud van het leven en de kunstwerken raakt op deze wijze verloren, - erger nog, deze werkelijke inhoud van kunst en leven wordt vergeten en onbewust veracht terwille dezer ficties die hun drager van velerlei moeite ontslaan. Er is geen geduld in Marsman om iets te beluisteren, getrouw te observeeren, er is een trotsche ongedurigheid die hem het zien en luisteren belet. - Gaat het niet op eenmaal, met één blik en dan één sprong - dan gaat het in het geheel niet, - en het scholastisch spel der bijna onbenoembare zielshevigheden biedt zich steeds als uitvlucht aan! - Daarmee samenhangend: de vergrootingsneiging, die soms pathologische afmetingen aanneemt. Het klassieke voorbeeld daarvan is de Charley Chaplin-critiek, en de thans gepubliceerde critiekenreeks op Hendrik de Vries. Men zou meenen, met een groot dichter te doen te hebben, die in de rij der klassieken treedt van Kloos tot Boutens, - een nieuwe figuur die hen door buiten - en bovenmenschelijke grootheid nog overtreft, - in werkelijkheid heeft men te doen met een zeer jong dichter die een bepaald karakter toont en dit karakter in enkele verzen als belofte heeft uitgesproken. Dit alles en meer nog - een zekere verkleiningsneiging tegenover sommige ouderen niet uitgesloten - zal te zijner tijd uitvoeriger besproken worden.

Dr. P.H. Ritter triomfeert als criticus in de kleine bijna nonchalante bespreking, die dan bij nader inzien zeer definitief, en zeer verrassend is, en waarin bijna altijd een verwaarloosde factor in een werk ontdekt wordt en beschreven. Vele dier prachtige kleinere critieken heeft hij thans tesamen gebracht, en dit was reeds lang een wensch van den lezer. Een zoo puntig en spelend stuk, mild en scherp om

beurten, als dat over A.M. de Jongs Merijntjes wordt in Holland slechts zelden geschreven.

‘De Stem’

Het belangrijkste oogenblik voor ‘de Stem’ in het afgeoopen jaar was de publicatie van het groote Tolstoy-nummer, dat in wijden kring, vooral door de prachtige ‘herinneringen aan mijn vader’ van Mevrouw Soukhoine-Tolstoy, de aandacht trok. Daarnaast stelden wij de publicatie van een groot gedeelte van Timmermans' ‘Breughel’, en het prachtige fragment van de hier be sproken boerenroman ‘Kinderen van ons Volk’, de huwe lijksverhuizing in den avond die bijna een Oud-Testamentische trek wordt, - en de ingetogen heiligheid van het lot, de ingang tot de huwelijksnacht: maanlicht, schroom een bevende beslotenheid. Het nobele Alexandrijnsche drama ‘Barabbas of het Lijden’ van Dr. P.H. van Moerkerken, mocht o.m. ‘de Stem’ verder publiceeren.

Van de essays vermelden wij de enquête over kunstkritiek, een een verrassend slotwoord van de enquête ‘waarheen gaan wij’: te weten een zeer volledig en zeer gedocumenteerd artikel van den grooten schrijver van ‘De Psychologie van het Socialisme’ Hendrik de Man.

Verder van Just Havelaar de schoone meditatieve herinnering aan een ziekenhuis ‘Kleinigheden’ en vele essays over schilderkunst. Van Emil Ludwig weder een zijner nieuwe essays, verder critisch werk van Urb. v.d. Voorde, oh. Tielrooy, Marsman en vele anderen. - Verzen van Anthonie Donker, J. Slauerhoff, Theun de Vries en anderen. Wij verwijzen overigens naar de inhoudsopgave van de laatste jaargang, en verkiezen het hier enkele aanduidingen te geven voor de komende jaargang: e e n n i e u w e e n q u ê t e waarin wij het gewone bezwaar der enquêtes zullen trachten te vermijden (eenzijdigheid der aflevering wanneer men de stof ineens, en te lange duur wanneer men de stof bij kleine gedeelten publiceert) - m e d e w e r -

king van Miguel de Unamuno, Thomas Mann en Romain Rolland, - een nieuw werk van Mevr. Zoomers-Vermeer en van Felix Timmermans, essays van Top Naeff, en intensieve medewerking van de aan de Stem-lezers zeer vertrouwde schrijvers: Marsman, Tielrooy, J. Welders, Urb. v.d. Voorde en vele anderen.

Van op een brug
door A.J. Mussche

De nacht is van sneeuw met sterren doorstraald...
zijn er goden op zoek naar een kribbe verdwaald?

Want een wind stort in vlagen wild en hard
en de wateren glimmen en gulpen zwart.

Was het niet zóó van eeuw tot eeuw:
de waetren 't donkerst als de aarde één sneeuw?

en het hart van een mensch 't diepst ondergegaan
in nachten, die vlammen met starren belaên?

De wereld is duister van àl Gods licht,
wie uitkeek werd blind van 't vergezicht.

In roek'loozen roes heeft de dag ons verrukt
met liefden in bloem na bloem geplukt,

en ons uitgeworpen, ontbloot, verarmd,
waar niemand zich over ons bloed erbarmt.

Schaduw en vlammen verteren ons hart
en een broeder valt neer, verschroeid, verstard;

en een ander rukt voort, waarheen weet geen,
en van over de zee keert geen een, geen een.

Moer
door André Gide

Motto der vertaling:

Gezegent is dat lant
Daar 't kint zijn moer verbrant.
(Vondel).

Vóór ik verklaringen van mijn boek ga geven, wacht ik verklaringen van deze en gene af. Zelf terstond te gaan uitleggen, staat gelijk met bij voorbaat de beteekenis te beperken; want mogen wij ook al weten, wat wij voornemens waren uit te drukken, dan weten wij nog niet, of wij soms niet meer dan dat onder woorden hebben gebracht. - Woorden zeggen altijd ‘meer dan dat’. - En waar persoonlijk ik juist het meest naar gespannen ben, is naar hetgeen ik er onwetend heb ingelegd, - naar dat onbewuste toevoegsel, dat ik geneigd ben aan God toe te schrijven. - Een boek is een gedurige samenwerking en blijft steeds, als boek, aan beteekenis winnen, naarmate het schrijvertje zich kleiner maakt, naarmate voor het toevoegsel Gods meer plaats wordt ingeruimd. - Van overal moeten openbaringen bij ons binnen kunnen komen; van het publiek, de openbaring omtrent ons werk.

Huib.

Dinsdag.

Tegen vijf uur werd het frisscher; ik sloot mijn ramen en zette me weer aan het schrijven.

Om zes uur trad mijn groote vriend Huib binnen; hij kwam van de rijschool.

‘Kijk eens aan!’ zei hij, ‘je werkt?’

- Ik schrijf Moer, gaf ik ten antwoord,

‘Wat is dat?’

- Een boek.

‘Iets voor mij?’

- Neen.

‘Te geleerd?’

- Taai.

‘Waarom schrijf je het dan?’
- Wie zou het anders doen?
‘Weer een soort biecht?’
- Bijna niet.
‘Wat dan?’
- Neem een stoel.
En toen hij was gaan zitten:
- Ik heb laatst in Virgilius twee regels gelezen:

Et tibi magna satis quamvis lapis omnia nudus
Limosoque palus obducat pascua junco.

Hetgeen beteekent: - er is een herder die spreekt met een anderen herder; hij zegt dat zijn veld erg steenachtig is en bovendien niet veel anders dan een moeras, maar goed genoeg voor hem; en hij is zeer in zijn schik daarmee tevreden te kunnen zijn. - Als men naar geen ander veld kan verhuizen, lijkt me dit een uiterst verstandige gedachte, wat zeg jij? - Huib zei niets. Ik vervolgde: - Moer is eigenlijk de geschiedenis van iemand die niet op reis kan gaan; bij Virgilius heet hij Tityrus; - Moer is het verhaal van een man die op het veld van Tityrus woont en niet zijn best doet om daar weg te komen, maar, integendeel, het er naar zijn zin heeft; ziezoo... Op den eersten dag, vertel ik, hoe hij zekerheid krijgt dat hij het naar zijn zin heeft; maar, mijmert hij, wat te doen? Op den tweeden dag komen er trekvogels voorbij, 's morgens schiet hij vier eenden of talingen, waar hij er 's avonds twee van verorbert, na ze op een schraal takkebosvuurtje geroosterd te hebben. Op den derden dag vermaakt hij zich met uit groote biezen een hut te vlechten. Op den vierden dag eet hij zijn twee laatste talingen op. Op den vijfden dag breekt hij zijn hut weer af en beraamt een geriefelijker woning. Op den zesden dag...

‘Houd maar op!’ zei Huib, ‘ik zie het al; beste kerel, ik laat je aan je werk.’ Hij vertrok.

Het was donker geworden. Ik legde mijn papieren op orde. Van eten kwam niet meer in; ik ging uit; tegen acht uur trad ik bij Engeltje binnen.

Engeltje zat nog aan tafel, nog met de vruchten bezig; ik ging naast haar zitten en begon een sinaasappel voor haar te schillen. Er werd gelei binnen gebracht, en toen we weer alleen waren:

‘Wat heb je vandaag uitgevoerd?’ zei Engeltje, terwijl ze een boterham voor me klaarmaakte.

Ik kon me geen enkele verrichting te binnen brengen en antwoordde: - Niets, - zeer onbedachtzaam, maar nog bijtijds, ter voorkoming van zielkundige toespraken, viel mij het bezoek van Huib in, en ik riep:

- Huib, mijn groote vriend Huib, is me om zes uur komen opzoeken.

'Hij gaat hier juist de deur uit,' hernam Engeltje, maar toen, haar thema van eeuwige twistgesprekken aanroerend: 'Die man doet tenminste wat,' vervolgde ze, 'hij is altijd in de weer.'

Ik had gezegd dat ik niets had uitgevoerd; ik werd bitter: - Wat? wat doet hij dan? vroeg ik... Zij stak van wal:

'Een hoop dingen... Ten eerste rijdt hij paard... en dan, weet je heel goed, zit hij in vier fabrieksondernemingen; samen met zijn zwager drijft hij nog een verzekeringsmaatschappij tegen hagelschade: - ik heb zoojuist afgesloten. Dan volgt hij volksuniversiteitsvoordrachten over wat iedereen van dieren weten moet en houdt ook zelf iederen Dinsdagavond een openbare lezing. Hij kan voldoende dokteren, om bij ongelukken eerste hulp te verleenen... Huib doet veel goed: vijf noodlijdende gezinnen hebben het aan hem te danken dat ze nog in leven zijn; hij verschaft werk aan de werkeloozen, bij patroons die arbeiders noodig hebben. Hij zendt onderkomen kinderen naar buiten, en laat ze in inrichtingen opnemen. Hij heeft een stoelenmatterswerkplaats gesticht om aan blinde jongens een nuttig tijdverdrijf te bezorgen. - En Zondags gaat hij nog op jacht. - Maar jij! jij! wat voer jij uit?'

- Ik, antwoordde ik, een beetje verlegen. - ik schrijf Moer.

'Moer? wat is dat?' vroeg zij.

Wij waren klaar met eten; ik hield dus mijn antwoord in, tot wij in de zitkamer waren.

Zoodra wij tezamen bij het hoekje van den haard gezeten waren: - Moer, begon ik, - is de geschiedenis van een vrijgezel die in een toren midden in een moeras woont.

'O,' hoorde ik.

- Hij heet Tityrus.

'Een monster van een naam.'

- Heelemaal niet, verweerde ik mij, - ik heb hem uit Virgilius.

Trouwens, ik verzin nooit iets.

'Waarom is hij vrijgezel?'

- O... dat maakt alles zooveel eenvoudiger.

'Meer niet?'

- Neen; ik vertel wat hij daar doet.

'Wat doet hij daar dan?'

- Hij werpt een blik over de moerassen...

'Waarom schrijf je eigenlijk,' vroeg ze na een stilte.

- Waarom? weet ik het? - misschien om iets uit te voeren.

'Je moet het me eens voorlezen,' zei Engeltje.

- Niets liever dan dat. Ik heb juist vier of vijf blaadjes ervan in mijn

zak; en ze terstond te voorschijn halend, begon ik met toepasselijke dofheid van stem haar voor te lezen:

Het dagboek van Tityrus of Moer

Vanuit mijn venster neem ik waar, en hoef daarvoor slechts op te kijken, een tuin dien ik nog niet met voldoende aandacht heb beschouwd; rechts een bosch, reeds bijna ontbladerd; voorbij den tuin, het vlakke veld; links een vijver, waarover ik nog te spreken kom. Deze tuin was nog voor kort een aanleg van stokrozen en akeleien; nalatig echter als ik ben, heb ik de beplantingen maar op goed geluk laten voorttieren; ten gevolge van de naburige vijver werd alles met riet en met mos overwoekerd; de paden zijn onder het gras verdwenen; er is geen andere mogelijkheid voor wandelingen overgebleven, dan de breede laan die van mijn kamer voert naar het vlakke veld en waar langs ik dan ook op zekeren dag een voettocht heb ondernomen. Des avonds steken de dieren uit het bosch deze laan over, om in de vijver te gaan drinken; vanwege de schemering kan ik niets onderscheiden dan grijze gestalten, en, daar spoedig de nacht invalt, zie ik hen nimmer terugkeeren.

'Niets voor mij, ik zou bang worden,' zei Engeltje; 'maar lees verder, het is heel goed geschreven.'

Ik gevoelde mij ontzettend aangepakt door de inspanning van het lezen: - Dit is ongeveer alles, zei ik tot haar, - de rest is nog niet af. 'Lees dan het klad!' riep ze, - 'ja het klad! dat is het aardigste van alles; en daaruit voel je beter wat de schrijver bedoelt dan hij het naderhand kan schrijven.'

Toen las ik voort, reeds bij voorbaat ontstemd en pogend onverschillig-weg aan de zinnen een schijn van onvoltooidheid te verleenen.

- *Uit zijn torenvenster kan Tityrus gaan hengelen* -, ik zeg nogmaals, dit zijn maar losse aanteekeningen. -

'Vooruit dan toch!'

- *Mistroostig wachten op visch; onvoldoende aantrekkingskracht van het lokaas, steeds meer hengelstokken uitzetten (symbolisch) - een vangst echter kan men niet afdwingen*.

'Leg dat eens uit?'

- Dat volgt uit de logica van het symbool.

'Maar gesteld dat hij nu toch eens iets ving?'

- Dat zou dan een ander symbool zijn en weer een andere logica. ‘Hoe kun je van logica spreken, als je precies met de feiten omspringt zooals je zelf verliest.’

- Ik rangschik de feiten zoodanig, dat ze meer met een innerlijke waarheid dan met de werkelijkheid overeenstemmen; dat is te ingewikkeld om je nu even uit te leggen, maar ons uitgangspunt moet zijn, dat aan iedereen slechts overkomt, wat bij zijn karakter past; zoo maak je goede romans; wat ons gebeurt, gebeurt nooit bij een ander. Huib had daar allang een pracht van een visch uit het water gehaald! Tityrus vangt niemendal: dat is psychologische waarheid.

‘Vooruit dan maar, ga verder.’

- *Het mos langs de oevers zet zich onder water voort. Onbestemde weerkaatsingen; wieren; visschen schieten voorbij. Vermijden als ze beschreven worden, hen ‘verstomde verstollingen’ te noemen*. ‘Neen, vooral niet! wat moet dat beteekenen?’

- Zoo heeft de goede Hermogenes de karpers al genoemd.

‘Ik kan het geen gelukkige uitdrukking vinden.’

- Jammer. Zal ik voortgaan?

‘Als je blieft, die aanteekeningen zijn hoogst vermakelijk.’

- *Tityrus bemerkt, bij het aanbreken van den dag, dat zich witte kegels in de verte verheffen; zoutwinningen. Hij daalt uit zijn toren om den arbeid aan gang te zien. - Onbestaanbaar landschap: zeer smalle glooiingen tusschen twee zoutmoerassen. Verblindende witheid der vultrechters* (symbolisch), *pijn aan de oogen behalve wanneer nevel opstijgt; de arbeiders gebruiken berookte brilleglazen tegen netvliesontstekingen.*

Tityrus steekt een handvol zout in zijn zak en klimt zijn toren weer op.

- Dit is alles.

‘Alles?’

- Alles wat ik geschreven heb.

‘Ik ben bang dat het verhaal van je wat vervelend wordt,’ zei Engeltje.

Er heerschte een geruime stilte, waarna ik, van ontroering aangegrepen, uitriep:

- Engel, Engel, wanneer zal je begrijpen kunnen, verstaan, wat het eigenlijke onderwerp van een roman is? Alleen de gewaarwording die mij het leven naliet, die alleen, wil ik uitspreken: verveling, ledigheid, eentonigheid - mij deert dat niet, sinds ik Moer schrijf - maar wat Tityrus voelt is nog niets; onze leventjes, Engel, dat zweer ik je, zijn nog honderdmaal mistroostiger en middelmatiger.

‘Dat vind ik heelemaal niet,’ zei Engeltje.

- Dat komt omdat je er niet bij stilstaat. Kijk, daar gaat mijn boek eigenlijk om; Tityrus is niet ontevreden met zijn bestaan; het doet

hem goed naar de moerassen te kijken; elke weersverandering brengt afwisseling; - maar kijk eens naar je zelf! kijk eens naar je eigen gedoe! is daar ooit afwisseling in! Hoe lang woon je nu al in deze kamer? - huur in, huur uit! - en je bent de eenige niet! vensters langs de straat en vensters langs de achtertuintjes; waar je ook kijkt zijn muren of menschen die naar je terug kijken... Denk je dat ik nu van plan ben op je japonnetjes te gaan afgeven - en geloof je heusch dat wij in staat waren, werkelijk van elkaar te houden? 'Negen uur,' zei ze, 'vanavond houdt Huib zijn lezing, en daar wilde ik heengaan, als je er niets op tegen hebt.'

- Waar leest hij over?, vroeg ik gehinderd.

'Heusch niet over Moer!'

Zij vertrok.

Thuis gekomen probeerde ik nog den aanhef van Moer in versvorm om te werken - en schreef de eerste strofe:

Vanuit mijn venster neem ik waar,
En hoef daartoe slechts op te kijken,
Een groepje boomen bij elkaar
Dat ik nog nooit in bloei zag preiken.

Toen ging ik ter ruste, mijn dagtaak voltooid hebbend.

Engeltje.

Woensdag.

Een agenda houden; noteeren wat er te doen staat voor elken dag van de komende week, zóó alleen kan men zijn tijd verstandig besturen. Je blijft je eigen baas en je bent zeker, ook al omdat voorafgaande beschikkingen minder moeite kosten, niet elken morgen van het weer en de stemming af te hangen. Uit mijn agenda put ik mijn plichtsgevoel, ik maak alles acht dagen van tevoren op, om tijd te hebben het weer te vergeten en mezelf verrassingen voor te bereiden, waar mijn soort van leven nu eenmaal niet buiten kan; zoo slaap ik iederen avond in met een onbekend morgen in het vooruitzicht, dat toch reeds door mijzelve werd vastgelegd.

Mijn agenda bestaat uit twee afdeelingen: op de ééne bladzijde schrijf ik wat ik doen moet, en daarnaast noteer ik, op de andere, iederen avond wat ik gedaan heb. Dan vergelijk ik; ik streep door; en wat ik niet gedaan heb, het deficit, blijft over als wat ik had moeten doen. Dat noteer ik dan voor de maand December en zoodoende versterk ik mijn zedelijkheidsbewustzijn. - Ik ben nu al drie dagen begonnen.

Vanmorgen, bijvoorbeeld, was ik verplicht om naast de taak: trachten om 6 uur op te staan, neer te schrijven: opgestaan om 7 uur, waarachter, tusschen haakjes, onvoorziene schadepost.

Vervolgens stond op het programma:

Schrijven aan Guus en aan Leo.

Me verwonderen niets van Jules te vernemen.

Goudriaan gaan opzoeken.

Over Richard's persoonlijkheid nadenken.

Me verontrusten over de verhouding tusschen Huib en Engeltje. Probeeren tijd te vinden om naar den Hortus te gaan; daar de variëteiten van zoetwateronkruid bestudeeren voor Moer.

Den avond bij Engeltje doorbrengen.

Daaronder de volgende spreuk: (ik schrijf er een voor elken dag vooruit; zij hebben veel invloed of ik mij verdrietig of opgewekt ga voelen). ‘Er zijn dingen die men dag-in dag-uit doet, eenvoudig omdat men niets beters te doen heeft; daar ga je niet mee vooruit, je houdt er je zelfs niet mee bezig - maar men kan toch niet niets doen... Het komt op den duur overeen met de bewegingen in de ruimte van gevangen roofdieren of met die van getijden op het strand’ - Ik weet nog dat ik op dit denkbeeld kwam toen ik eens langs een open restaurant voorbijging en de kellners met de schotels heen en weer zag loopen. - Ik schreef er onder: ‘komt in Moer’, en maakte mij gereed om over Richard's persoonlijkheid te gaan nadenken. In een klein

schrijfbureau verzamel ik mijn gedachten en invallen omtrent mijn weinige goede vrienden; elk heeft zijn laadje; ik greep er een bundeltje uit en las:

Richard

Pagina I.

Voortreffelijk mensch; alleszins mijn hoogachting waard.

Pagina II.

Is door aanhoudende ijver er eindelijk in geslaagd, de treurige omstandigheden te boven te komen, waar de dood zijner ouders hem in achterliet. Zijn grootmoeder leeft nog; hij omringt haar met de teedere en attente zorgen die het grijze haar meermalen bij ons opwekt; niettemin zij al heel wat jaren kindsch is geworden. Uit pure goedheid heeft hij een vrouw getrouwd die nog armer is dan hijzelf, en brengt haar den hemel op aarde door zijn trouw en aanhankelijkheid. - Vier kinderen. Ik ben peet van een der meisjes; mijn petekind is mank.

Pagina III.

Richard gevoelde voor mijn vader een ontzaglijke vereering; hij is de vriend waar ik het zekerst op rekenen kan. Hij meent dat hij mij door en door kent, ofschoon hij nooit een letter leest van hetgeen ik schrijf; daarom kan ik veilig Moer schrijven; ik denk aan hem als ik aan Tityrus denk; het was nog gemaklijker als ik hem heelemaal niet kende. - Engeltje en hij weten van elkaars bestaan niet af; ze zouden elkaar toch niet begrijpen.

Pagina IV.

Ongelukkigerwijze geeft Richard hoog van mij op; vandaar dat ik nooit iets durf uitvoeren. Men ontgaat niet licht een vereering zoolang men haar niet wil missen. Vaak verklaart Richard met ontroering dat hij mij tot geen minderwaardige handeling in staat acht, en dit houdt me terug van wat ik soms besloot te doen. Richard waardeert bijzonder die zekere laksheid in mijn karakter die me op de paden der deugd doet blijven, welke zijnsgelijken mij hebben opgedreven. Goedheid noemt hij gaarne ‘aanvaarding’, omdat dit haar voor arme menschen zoo bereikbaar maakt.

Pagina V.

Den ganschen dag kantoorwerk; 's avonds zit hij bij zijn vrouw en leest de courant, om op de hoogte te blijven. ‘Heb je al,’ vroeg hij me laatst, ‘het laatste stuk van Emants gezien dat ze in de Comedie geven?’ Van alle nieuwtjes blijft hij op de hoogte. ‘Ga je de nieuwe gorilla's bekijken?’ vraagt hij als hij hoort dat ik naar Artis ga.

Richard beschouwt me als een groote jongen; iets onverdraaglijks voor iemand als ik; wat ik doe heeft geen belang voor hem; ik zal hem Moer eens vertellen.

Pagina VI.

Zijn vrouw heet Ursula.

Ik greep naar pagina VII en schreef:

'Alle geestelijk onbelangrijke betrekkingen zijn ontzettend, - ik bedoel die baantjes die alleen maar geld opbrengen, en dat nog zoo weinig, dat men telkens weer aan het werk moet. Wat een oponthoud! De dood komt, en wat heb je gedaan? - Ze hebben hun plaats bekleed, hun plaatsje, even onbeduidend als zij zelf, voorwaar!' Mij deert dat niet, ik schrijf Moer, maar anders moest ik over me zelf net eender denken. Heusch, wij moeten probeeren wat afwisseling in ons leven te brengen.

Op dit oogenblik bracht mijn knecht me mijn ontbijt en de post; - zoowaar een brief van Jules, en ik kon ophouden mij over zijn stilzwijgen te verwonderen; - ik ging, wat ik iederen morgen doe, uit gezondheidsoverweging, even op de bascule staan; - ik schreef een paar regelen aan Leo en aan Guus, en, terwijl ik vervolgens mijn dagelijksch bekertje melk dronk (naar den trant van natuurpoeëten) overpeinsde ik: - Huib heeft niets van Moer begrepen; het dringt niet tot hem door, dat een schrijver nog niet ontspanningslectuur maakt, zoodra hij niet didaktisch optreedt. Tityrus verveelt hem; hij heeft geen kijk op toestanden die geen maatschappelijke toestanden zijn; daar staat hij buiten, meent hij, omdat hij het te druk heeft; - ik heb me misschien slecht uitgedrukt. Wat mankeert er aan, denkt hij, Tityrus is immers tevreden; maar juist omdat Tityrus tevreden is, kan ik het onmogelijk zijn. Verontwaardiging is hier beter op zijn plaats. Ik ga Tityrus weerzinwekkend maken, met die eeuwige aanvaarding van hem. - Nauwelijks begon ik weer over Richard's persoonlijkheid na te denken, toen er gebeld werd, een kaartje binnengebracht, en Richard zelf op mij toetrad. Ik was lichtelijk verstoord, omdat het mij ondoenlijk is, goed over menschen na te denken wanneer ze aanwezig zijn.

- Ha! beste kerel! riep ik uit en sloeg mijn armen om hem heen, wat een toeval! Ik heb den geheelen morgen aan je gedacht.

'Ik kom je een kleinen dienst vragen,' sprak hij, 'o, bijna niets; ik dacht dat jij, jij die toch niets te doen hebt, wel een oogenblik voor me beschikbaar had; het gaat om even je handteekening te zetten; een voordracht; ik moet een voorsteller hebben; jij moet voor me instaan; onderweg zal ik je alles wel uitleggen; er is haast bij, om tien uur moet ik op kantoor terug wezen.'

Ik vind het vreeselijk om voor nietsdoener te worden aangezien; ik antwoordde:

- Je treft het, dat het nog vóór negen is; we hebben den tijd; maar onmiddellijk na afloop heb ik iets te doen in den Hortus.

'Zoo, zoo -' begon hij, 'je gaat zeker kijken naar de nieuwe...' - Neen, beste Richard, viel ik hem met voorgewende losheid in de rede, - ik ga niet naar de gorilla's kijken; ik moet er een variëteit van zoetwateronkruid gaan bestudeeren voor Moer. Terstond veroorzaakte mijn mal antwoord een gevoel van wrok tegen Richard. Hij echter bleef zwijgen, bedremmeld door onze wederkeerige dwaasheid. Ik dacht: hij had 't moeten uitschateren van het lachen. Hij durft niet. Hij spaart me, en dat is niet te verduren. Natuurlijk vindt hij me idioot. Hij laat alleen niet merken wat hij denkt om mij te beletten evenzoo over hem te denken. Maar wij weten heel goed wat we aan elkaar hebben. Onze twee wederzijdsche hoogachtingen bewaren een eerbiedig evenwicht door tegen elkander aan te leunen; hij durft de zijne mij niet te onttrekken, uit vrees dat dan tevens ook de mijne instort. Hij voelt voor mij een beschermende toegefelijkheid... O, maar wacht eens even! nu ga ik Moer vertellen. - En ik begon met zachte stem:

- Hoe gaat het met je vrouw?

Terstond kwam Richard op verhaal en vervolgde:

'Ursula? ach, die lieve stakker! Nu heeft ze weer haar oogen totaal overwerkt, - eigen schuld; - zal ik je eens iets vertellen, mijn waarde, wat ik aan niemand zou toevertrouwen? - Ik weet hoe discreet je bent in de vriendschap. - Ziehier de geheele toedracht. Mijn zwager Eduard zat erg om geld verlegen; wij moesten hem uit den brand helpen. Ursula was op de hoogte, want Jeanne, haar schoonzuster, was haar zelf komen opzoeken. Met het gevolg dat mijn laadje zoo goed als leeg werd, en dat wij, om het keukenmeisje te betalen, Albert met vioollessen moesten laten ophouden. Dat vond ik ellendig, want het is den jongen zijn eenig genoegen zoolang hij nog zoo zwakjes is. Hoe het keukenmeisje daarachter gekomen is, weet ik niet; het goede kind is erg aan ons gehecht; - je kent haar wel, Loesje. Onder tranen kwam ze bij ons en zei liever niet te eten dan Albert verdriet te doen. We moesten het wel aannemen, om het brave kind niet voor het hoofd te stooten; maar ik nam me voor, elken nacht, als mijn vrouw denkt dat ik slaap, op te staan en twee uur te gaan werken om met vertalingen van Engelsche stukjes, die ik gelukkig ergens geplaatst kan krijgen, het geld bijeen te scharrelen, dat wij van die goede Loesje afnemen.

Den eersten nacht ging alles goed; Ursula sliep als een roos. Maar den tweeden nacht zit ik nauwelijks aan mijn werk: wie komt daar

binnen?... Ursula! - Zij was op hetzelfde denkbeeld gekomen: om Loes te betalen, maakte ze kleine lampekapjes, die ze gelukkig geplaatst kan krijgen; - je weet dat ze veel aanleg heeft voor aquarellen... alleraardigste dingen, mijn waarde... Wij waren alletwee zeer aangedaan; we schreiden toen we elkaar omhelsden. Tevergeefs trachtte ik haar te bewegen naar bed te gaan, - zij is zoo gauw moe, maar zij wilde er niets van weten; - zij heeft me gesmeekt, om, als bewijs van opperste vriendschap, haar bij me te laten werken; - ik kon niet anders dan inwilligen, maar zij is zoo gauw moe. Zoo zitten we nu alle nachten. We komen wel wat slaap te kort, maar nu hebben wij het er op gevonden, niet eerst naar bed te gaan, omdat we het nu toch van elkaar weten.

- Wat is dat aandoenlijk, wat je nu daar vertelt, riep ik uit - en ik dacht: neen, nooit kan ik met hem over Moer beginnen; integendeel - en ik stamelde:

- Richard, beste man, wees ervan verzekerd dat ik geheel met je verdriet medeleef, je bent wel zeer te beklagen.

"Wel neen, mijn waarde," sprak hij tot me, "ik ben niet te beklagen. Mijn bezittingen zijn maar gering, maar ik stel mijn geluk in gering bezit; dacht je, dat ik dit alles verteld had, om je medelijden in te roepen? - Zich omringd te voelen door eer en deugd, 's avonds naast Ursula aan het werk te zitten... Ik zou het voor niets ter wereld inruilen..."

Er viel een tamelijk lange stilte; toen vroeg ik:

- En de kinderen?

"De stumpers!", zei hij, "kijk, daar lijd ik onder: vrije buitenlucht, spelen in de zon, dat is wat zij noodig zouden hebben; zij kwijnen in die nauwe kamertjes. Voor mij doet dat er niet toe: ik ben oud; ik heb mijn deel gehad - maar de kinderen zijn niet fleurig en daar heb ik verdriet van."

- Ongetwijfeld, gaf ik ten antwoord, ruikt het bij jullie een beetje muf; maar als je het raam te wijd open zet, komen al de geurtjes van de buurt naar binnen... Stuur ze eens het park in... Dat is eigenlijk het onderwerp van... Maar nog bijtijds dacht ik: neen, geen denken aan, Moer kan ik hem niet vertellen, en ik gaf voor, alsof het slechts terzijde gezegd was, in een diepe mijmerij te vervallen.

Na verloop van korten tijd wilde ik juist voor den vuist weg eens vragen hoe het met zijn grootmoeder ging, toen Richard me te kennen gaf dat wij er waren.

"Huib is er al," zei hij. - "Eigenlijk heb ik je nog niets van de zaak verteld... ik moet twee borgen hebben, - je zult het zoo wel begrijpen - ze lezen toch eerst de stukken voor."

"Ik geloof dat de heeren elkaar kennen," voegde Richard eraan toe,

toen ik mijn grooten vriend de hand drukte. Maar deze begon al met: “Zoo! en hoe gaat het Moer?” - terwijl ik zijn hand nog vaster drukte en hem toefluisterde: - St! niet nu! ga straks maar met me mee; dan kunnen we praten.

En zoodra de papieren geteekend waren namen Huib en ik van Richard afscheid en liepen een eindweegs met elkander op. De cursus voor kraamverpleging, waar hij heen moest, was in de buurt van den Hortus.

- Kijk, begon ik, - weet je nog van die eenden; Tityrus schoot er vier, zei ik gisteren. Onzin! - uitgesloten: de jacht is verboden. Na een kwartier komt er al een priester opdagen: De Kerk, zegt hij tegen Tityrus, heeft met leedwezen opgemerkt dat Tityrus talingen eet, men kan niet genoeg op zijn hoede zijn; van alle kanten bedreigt ons de zonde; wie weifelt, doet beter zich te onthouden; wat nog verkiezelijk is, zijn de kastijdingen; de Kerk kent er die probaat zijn en waarvan de uitwerking verzekerd is. - Mag ik mijn broeder een raad durven geven: pieren, laat hij pieren eten.

De priester is nog niet vertrokken, of daar dient zich een dokter aan: Wat! talingen eten! weet u niet dat dat heel gevaarlijk is! Waar vooral gij hier voor moet oppassen, zijn de moeraskoortsen; gij moet uw bloed daar immuun tegen maken; *similia similibus*, Tityrus! Ik schrijf u modderwormen voor (*lumbriculi limosi*) - daarin zijn al de elementen van moerasland geconcentreerd en het is bovendien een uitstekend voedsel.

“Ha, ha!” deed Huib.

- Zei ik het niet? hernam ik; en het is allemaal afschuwelijk valsch; het gaat nergens om, dan om de uitvoering van een jachtwet! Maar wat nu nog het verbazingwekkendst van alles is, - dat is, dat Tityrus er heusch van gaat proeven, na eenige dagen smaakt het hem; straks gaat hij ze heerlijk vinden. - Zeg eens eerlijk, vind je hem niet walgelijk, dien Tityrus?

“De man is gelukkig,” zei Huib.

- Geen woord meer hierover, riep ik ongeduldig. En mij eensklaps herinnerend dat ik mij verontrusten moest over de verhouding tusschen Huib en Engeltje, trachtte ik hem aan het spreken te brengen: - Wat een saai leven! begon ik weer, na een stilte. - Er gebeurt letterlijk niets! - Wij moeten van tijd tot tijd eens wat beroering in ons bestaan zien te brengen. Maar helaas, een verzinsel is nog geen hartstocht! Buitendien ken ik niemand behalve Engeltje; - maar zij noch ik hebben ooit in het gebied onzer genegenheid een beslissende stap voorwaarts gedaan: - wat ik van avond aan haar zeg, had ik evengoed gisteren al kunnen zeggen; geen zweem van voortgang...

Achter iedere zin had ik een poos gewacht. Hij bleef zwijgen. Toen vervolgde ik werktuigelijk:

- Mij deert dat niet, omdat ik aan Moer schrijf; - maar wat ik niet hebben kan, is dat zij die toestand niet inziet... Dit is nu juist wat me op het idee van Moer bracht.

Eindelijk wond Huib zich op: “Maar waarom laat je haar dan niet met rust, als ze gelukkig is zooals ze is?”

- Ze is niet gelukkig, mijn waarde; ze gelooft dat ze het is, omdat ze zich geen rekenschap van haar toestand geeft; je bent toch eens, dat middelmatigheid, nog blind op den koop toe, bedroevender is dan wat ook!

“En als je haar oogen opende; als alles wat je bereikte eens was dat zij ongelukkig werd?”

- Dat zou al veel belangwekkender zijn; ze zou tenminste niet meer berusten; ze zou gaan zoeken.

Ik kwam echter niets te weten, want Huib haalde zijn schouders op en zweeg.

Een oogenblik later hernam hij: “Ik wist niet dat je Richard kende.” Het was bijna een vraag; ik had hem kunnen zeggen dat Richard Tityrus was, maar omdat ik Huib geen enkel recht toekende om geringschattend over Richard te denken, zei ik eenvoudig: - Dat is een kerel waarvoor ik respect heb. En nam, bij wijze van schadeloosstelling, me voor, er dien avond met Engeltje over te praten.

“Nu, ik neem afscheid,” zei Huib, voelend dat ons gesprek niet vlotte; “ik heb haast - en jij loopt zoo langzaam. Tusschen haakjes, vanavond kan ik niet om zes uur bij je komen.”

- Zooveel te beter, antwoordde ik, - elke verandering is welkom. Hij snelde heen. Alleen trad ik den Hortus binnen; ik richtte mijn schreden langzaam naar den plantentuin. Ik houd van dien plek; ik kom er dikwijls; al de tuinlieden kennen me; ze doen de deurtjes der omheiningen voor me open en gelooven dat ik een man der wetenschap ben omdat ik, bij den rand der vijver, een stoel neem. Dank zij een angstvallige voorzichtigheid zijn de vijvers slecht verzorgd; geluidloos stroomend water vult en onderhoudt ze. Er schieten planten op die men rustig laat opschieten; er zwemt veel klein gedierte. Ik doe niets dan daar naar kijken; ook voor een deel hierdoor ben ik op het denkbeeld gekomen Moer te gaan schrijven; het gevoel van doellooze beschouwing, de ontroering die ik bij het zien van zachte, grijze massa's ondervindt. Dien dag noteerde ik voor Tityrus:

Wijde vlakten trekken mij sterker aan dan welk ander landschap ook, - de stilte der plassen, - ik zou niet opzien tegen groote reizen naar meerdistricten, hier echter vind ik het vlak bij de hand. - Meen

toch niet dat ik neerslachtig ben; ik ben zelfs niet verdrietig; ik ben Tityrus, ik ben eenzaam, ik houd van een landschap dat als een boek is dat me niet verstrooit uit mijn gedachte. Zij is donker, mijn gedachte, zij is ernstig, en misschien, vergeleken met die van anderen, somber; ik houd meer van haar dan van wat ook, en alleen omdat zij daar naast me gaat, kies ik de vlakten, de roerlooze meren, de heidevelden. Langzaam wandelt ze naast me.

Waarom is mijn gedachte bedrukt? - Als ik daaronder geleden had, had ik het mij vaker afgevraagd. Zonder dat gij het hadt opgemerkt, zou ik het misschien nooit geweten hebben, want dikwijls vermaakt zij zich met tal van dingen die u voorbijgaan. Zoo is het voor haar een genoegen om deze regels te herlezen; zij schept blijdschap in menige bezigheid, die ik u niet behoef mede te deelen, omdat gij haar toch niet zoudt erkennen...

Er woei een bijna lauwe wind; over het water bogen smalle grashalmen onder het gewicht van insecten. Onwederstaanbare kiemkracht had door den steenrand zich een doortocht gebaand; daar sijpelde wat water mede doorheen en bevochtigde de boomwortels. Mosgewassen daalden naar het midden af en vergleden onmerkbaar in de schaduw der diepte; wiegelende wieren hielden luchtbelletjes vast voor de voeding van larven. Een watertor schoot me voorbij. Een dichterlijke gedachte maakte zich van me meester, en, een schoon blaadje uit mijn zak halend, schreef ik:

Tityrus glimlacht.

Toen kreeg ik honger en, de studie van kroos maar tot een anderen dag uitstellend, zocht ik het eethuis op de kade, waar ik Peter over had hooren spreken. Ik hoopte er alleen te zijn. Ik ontmoette er Leo die me verhalen deed over Edgar. Na den middag bezocht ik eenige letterkundigen. Tegen vijf uur begon het te motregenen; ik ging naar huis; ik maakte definities van twintig ongebruikelijke woorden en was zoo gelukkig om voor “kiemvlies” acht nieuwe epitheta te vinden. 's Avonds voelde ik me een weinig vermoeid en besloot, na het eten, bij Engeltje te gaan slapen. Let wel, ik zeg “bij” en niet “met”, want ik heb met haar nog nooìt iets anders dan onschuldig geschermutseld.

Zij was alleen. Toen ik binnentrad zat ze met de haar kenmerkende preciesheid een sonatine van Mozart te spelen op haar pasgestemde piano. Het was al laat, het was verder stil in huis. Zij had al de kaarsen van de kandelabers aangestoken en droeg een jurkje met kleine ruitjes.

- Engel, zeide ik binnentredend, - we moesten probeeren wat af-

wisseling in ons leven te brengen! Ga je me nu weer vragen wat ik vandaag heb uitgevoerd?

De bitterheid van dit zinnetje ontging haar klaarblijkelijk, want terstond vroeg ze:

"Zoo, en wat heb je vandaag dan gedaan?"

En weer, voor ik er op bedacht was, antwoordde ik:

- Ik heb Huib ontmoet.

"Hij gaat hier juist de deur uit," hernam Engeltje.

- Maar lieve Engel, riep ik uit, - kun je ons nooit eens samen ontvangen?

"Ik weet niet of hij daar op gesteld zou zijn," sprak zij. "Maar, kijk eens, als jij van jouw kant daaraan hecht, kom dan Vrijdag bij me eten, dan komt hij ook; dan moet je ons gedichten voorlezen... A propos, morgenavond, heb ik je daar al voor gevraagd? dan komen er een paar letterkundigen hier; jij komt natuurlijk ook. Om negen uur hier."

- Ik heb er vandaag heel wat gezien, antwoordde ik, sprekend over letterkundigen. - Mooi is dat, die rustige levens. Zij werken altijd en toch heeft men nooit het gevoel hen te storen; als men hen bezoekt, nemen ze de houding aan, alleen van ons te werken en nog liever met ons te spreken. Ze zeggen altijd de alleraardigste vriendelijkheden; die schijnen ze uit hun mouw te schudden. Mooi is dat, die arbeidzame levens, gedurig bezig en misschien wel met ons zelf bezig. En omdat hun werk toch zoo nutteloos is, behoeft men zich geen verwijten te maken hen op te houden. Maar nu over wat anders? Ik heb Tityrus ontmoet.

"De vrijgezel?"

- Ja - maar in werkelijkheid is hij getrouwd en vader van vier kinderen. Hij heet Richard... Zeg nu niet, dat hij hier juist de deur uitgaat, want je kent hem niet.

Engeltje in haar wiek geschoten, hernam:

"Zie je nu wel dat je verhaal niet waar was!"

- Waarom niet waar? - omdat er zes zijn inplaats van een! - Ik heb van Tityrus een eenling gemaakt om de eentonigheid te concentreeren; uit artistieke methode; zou je graag zien dat ik ze alle zes liet hengelen?

"Ik ben absoluut zeker dat ze in de werkelijkheid allemaal iets anders doen!"

- Als ik ze zoo beschreef, zouden ze veel te afwisselend worden; in een verhaal behouden omstandigheden niet de onderlinge sfeer die ze in het leven hadden. Daarom is men wel verplicht tot samenvattingen, wil men echt blijven. Waar het op aankomt, is, dat ik de sensatie uitdruk, die zij op mij gemaakt hebben.

"Maar als die sensatie nu fout is?"

- Een sensatie, liefste, kan nooit fout zijn; heb je dan niet wel eens gelezen dat vergissingen eerst ontstaan met het verstandelijk oordeel? En waarom zou ik zes keer hetzelfde vertellen? Eén indruk, telkens weer precies dezelfde - ja zeker, en dan zes maal!... Ben je nieuwsgierig naar wat zij in de werkelijkheid doen?

"Zeg het maar," zei Engeltje, - "je ziet er zoo benauwd uit."

- Hoe kom je er bij, riep ik... - De vader doet schrijfwerk; de moeder doet het huishouden; de oudste jongen geeft les buitenshuis; de tweede krijgt les; het oudste meisje is mank en het jongste is nog te klein en doet niets. - Dan is er nog een keukenmeisje... De moeder heet Ursula... En íeder voor zich, let wel, doet iederen dag precies weer hetzelfde!

"Ze zijn misschien heel arm," zei Engeltje.

- Natuurlijk! - Begrijp je nu iets van Moer? - Toen Richard van school kwam, verloor hij zijn vader, een weduwnaar. Hij heeft moeten aanpakken; geen geld, en wat er was, heeft een andere broer hem afhandig gemaakt; belachelijke baantjes heeft hij moeten aannemen. Denk eens even: baantjes alleen om geld! op kantoren brieven copiëeren à zooveel per pagina! nooit op reis kunnen! Hij heeft nooit iets gezien; zijn conversatie is om bij in slaap te vallen; hij leest kranten om op de hoogte te blijven, als hij er ten minste nog tijd voor heeft, want zijn heelen dag is in beslag genomen. - Het is de vraag of hij voor zijn dood ooit nog aan iets anders zal toekomen. - Uit eerbaarheid, volstrekt niet uit liefde, is hij met een vrouw getrouwd nog armer dan hijzelf. Zij heet Ursula. - O, dat heb ik je al verteld. - Zij hebben van hun huwelijk een langzame leerschool der liefde gemaakt; ten slotte zijn ze erg van elkaar gaan houden en komen daar eerlijk voor uit. Zij houden van hun kinderen, de kinderen houden van hen... en dan is er nog het keukenmeisje. - Zondagavond speelt het heele geval lotto... daar was ik bijna de grootmoeder vergeten; die speelt ook mee, maar omdat ze de fiches niet meer zien kan, spreken ze zachtjes af dat zij voor spek en boonen meedoet. O! Engeltje! Richard! alles wat die man in zijn leven heeft en doet zijn verzinseltjes om leegten te stoppen, om gapende gaten te vullen, - alles! zijn familie incluis! - Hij is alleen op de wereld; - zijn aard is eenzaam-zijn; - en dag-in dag-uit de jammerlijkste surrogaten, voortdurend een ondergeschoven blijdschap. - Je moet vooral geen kwaad van hem denken, Engel, het is een bijzonder brave man. Heusch, hij voelt zich gelukkig. "Hoe nu! huil je?" zei Engeltje.

- Let er maar niet op - dat zijn maar zenuwen. - Engeltje, liefste vriendin, vind je niet, dat er goed beschouwd nooit eens iets werkelijks met ons gebeurt?'

‘Wat doe je daaraan?’ zei ze zacht, ‘zullen wij samen eens een klein reisje gaan maken? Wat zou je zeggen van Zaterdag? Heb je dan wat?

- Maar dat meen je toch niet, Engeltje, - overmorgen!

‘Waarom niet? we gaan 's morgens vroeg samen er op uit; den vorigen dag heb je bij mij gegeten - met Huib, en je zou bij mij kunnen blijven slapen... Maar nu neem ik afscheid, zei Engeltje, ik ga naar bed; het is al laat en je hebt me wat moe gemaakt. Het meisje heeft je kamer in orde gebracht.’

- Neen, neem me niet kwalijk, Engel, ik kan vannacht niet blijven; ik heb me te veel opgewonden. Ik heb nog een hoop te schrijven vóór ik naar bed kan. Tot morgen. Ik ga naar huis.

Ik had behoefte mijn agenda te raadplegen. Ik vertrok. bijna hollend, te meer omdat het regende en ik geen paraplu bij me had. Zoodra ik thuis kwam, schreef ik voor een der dagen van de volgende week deze spreuk, die niet alleen op Richard sloeg:

‘Kracht der nederigen: aanvaarding; en sommigen staat dit zoo goed, dat men mag aannemen dat het leven hun naar de maat van hun ziel is aangemeten. Vooral hen niet beklagen: ze passen in hun toestand; de stakkers! Zoodra hun middelmatigheid maar niet uit geldzorgen bestaat, voelen zij er niets meer van. - Wat ik lukraak tegen Engeltje zei, is toch juist: iedereen overkomt slechts wat bij zijn karakter past. Dus: wie zich schikt in zijn middelmatigheid, bewijst dat hij er in past, en alleen middelmatigs kan hem overkomen. Confectie-noodlotjes. Kleeren moeten van tijd tot tijd eens barsten, zooals de schors van de plataan en de eucalyptus wanneer zegroeien.’ - Ik schrijf te langdradig, zei ik in mezelf, - het moest in vier woorden. - Maar ik houd niet van aphorismes. Laat ik nu eens mijn aandacht wijden aan het wonderbaarlijke voorstel van Engeltje.

Ik sloeg de agenda op komenden Zaterdag open. Daar stond het volgende programma te lezen:

‘Trachten om zes uur op te staan. - Wisselende sensaties beleven. Schrijven aan Luuk en aan Karel.

Een aequivalent vinden voor *nigra sed formosa* voor Engeltje. Probeeren Darwin uit te krijgen.

Visites maken: aan Laura (Moer uitleggen), aan Noëmi, aan Bernard; - Huib overrompelen (belangrijk).

Tegen den avond eens langs de brug wandelen.

Epitheta zoeken voor *sponzen.*’

Dit was alles. Ik nam mijn pen op; ik haalde er een fermen streep doorheen en schreef er kalmpjes voor in de plaats:

‘Een klein pleizierreisje met Engeltje gaan ondernemen.’

En ging naar bed.

François Mauriac
door H. Marsman

D e s t i n s

De roem, moet men het helaas noemen, van Mauriac begon met ‘Le Baiser au Lépreux’. Daarop volgde de korte inzinking van ‘Le Fleuve de Feu’, die onmid'lijk daarna overstegen wordt om zich tot nu toe niet weer voelbaar te maken, met ‘Génitrix’. ‘Le Désert de l'Amour’ is voor hemzelf zijn sterkste, maar misschien wil hij zeggen zijn liefste boek, ‘Thérèse Desqueyroux’ beweegt zich op vrijwel dezelfde hoogte, ‘Destins’ is, ten slotte, voor sommigen, voorzoover ik kon nagaan voor velen, zijn meesterwerk.

Voorzoover zijn vorige boeken nog helder in mijn herinnering staan, beteekent ‘Destins’ slechts in enkele opzichten een verzwakking: de psychologie is abstracter geworden, meer explicatief, ouderwetscher dus, als men wil; vroeger suggereerde hij meer: door concreta het leven der menschen die zich ertusschen bewegen te laten opvangen, deelen en weerkaatsen, weerschaduwen, beter gezegd. De beschrijvingen, van een landschap, van een kamer, geladen met de noodlottige onheilsatmosfeer en het bovenwereldsch weerlichten, zooals het genoemd is, dat het dreigende donkere broeien gaf aan zijn werk, en, het zwavelgeel lichten, zijn schaarscher geworden. De pijnbosschen geuren en ruischen slechts zwak in den heeten zomer, die hen met branden bedreigt, en de wijngaarden en het bloed der menschen verhit. Sterker nog dan zijn directe psychologie was de indirecte uitdrukking daarvan, die ontstond door de suggestie der menschelijke

gevoelens die hij via de omgeving der menschen op den lezer liet werken. De dingen spraken de beeldende geheimtaal van het menschelijk hart. In 'Destins' heeft hij deze organisch-synthetische methode, die beschrijving meer doet zijn dan omringend décor, en de psychologie behoedt voor abstraheerend verijlen, die buitendien op de wisselwerking berust tusschen mensch en natuur, en moderner is, ten deele weer laten varen voor het beproefde, al te beproefde expliceerende procédé van de realisten. Daardoor werd 'Destins', dat een synthese is van verschillende voor Mauriac centrale gegevens en problemen, atmosferisch zwakker dan de boeken onmiddelijk ervóór, en juist-atmosferisch had het vol en levend moeten zijn, nu de keuze van de figuren te bewust en dus te schematisch een samenvatting wilde zijn van wat hem onverzwakt is blijven boeien en beangsten: de tweestrijd tusschen ziel en bloed, tusschen menschelijke en bovenmenschelijke liefde; tusschen goed en kwaad, in verschillende vormen.

Deze dualiteiten verontrusten Mauriac, en naarmate zij zijn figuren verontrusten, hebben deze zijn sympathie of zijn haat. De gehalveerden, de pharizeïsch-verzekerden, de geborneerd-veiligen, de tartuffe's pijnigt hij met een bijna sadistische verachting, die hij daarna haastig verzacht, omdat zijn moraal en geweten hem deze vergevingsgezindheid voorschrijft. Maar nergens verraadt zich zijn wellicht onbewuste afkeerigheid van het centrale christelijke gebod der naastenliefde onwillekeuriger en scherper dan in deze bijna mechanische reactie van plichtmatig-schuldbewuste en vaak nog weerspannige vergiffenis aan de lafbekken en hypocrieten in zijn eigen romans. Misschien openbaart zich in de onverholen suggestie waarmee Mauriac erotische driften en troebelen aanduidt een, van sommige kerkelijke zijden gelaakte, ongehoorzaamheid aan de eischen van voorzichtige ingetogenheid, die de bedachtzamen onder de clericalen betrachten of stellen; maar zeer zeker verraadt zich in deze openheid de drang

naar creatieve on-onderworpenheid, en een koppig verzet tegen de lichtschuwe groezeligheid, die onder de benepenen der kerkschen inheemsch is. In zooverre is zij een moreel protest, geen religieus, in eerste instantie; zij raakt een zaak van katholieken en katholicisme, niet, als men dat scheiden kan, van katholiciteit; en wie zal zeggen in hoever zelfs zijn gebrek aan vergevingsgezindheid, die tegenover sommige (zijner) schepselen een onverzoenlijke wrevel wordt, een tekort aan geloof is?

* *

*

De bezwaren, die 'Destins' in het bizonder betroffen, heb ik aangeduid; ik veronderstel verder, dat de inhoud uit verschillende critieken voldoende bekend is, maar een quaestie, die het boek en den schrijver in engeren zin raakt, is deze:

Men heeft geschreven, dat de hoofdfiguur van dit boek, Elisabeth Gornac, de bijna vijftigjarige, die door een late, donkere drift verliefd wordt op den jongen Lagave, na deze troebelen, en het verdriet om zijn dood, langzamerhand weer tot haar vroegere vroomheid terugkeert. Tegen dit inzicht spreekt niet alleen de toon van het boek, maar zelfs de letter. Allereerst suggereert Mauriac een oogenblik, dat zij wellicht nooit meer dan schools-geloovig is geweest:

' - Epargne-moi tes sermons.

C'était sa mère qui parlait ainsi, sa pieuse mère. Ah! il comprenait enfin pourquoi leur foi commune n'avait créé entre eux aucun lien; il méprisait cette religion de vieille femme et qui n'intéressait pas le coeur. Un ensemble de prescriptions, une police d'assurance contre l'enfer dont Elisabeth s'appliquait à ne violer aucune clause, le pauvre souci d'être toujours en règle avec un être infini fatillon, comme on l'est avec le fisc, - tout cela pouvait-il compter plus qu'un fétu devant ce furieux raz de marée? Elle grondait:

- J'ai vécu, oui: j'ai fait des additions..., des additions...' (pag. 235.) En op de voorlaatste pagina van 'Destins' loochent hij de bewering, dat zij door haar verdriet, tot een wezenlijker geloof wordt bekeerd, woordelijk, als Elisabeth knielt op het kerkhof:

'Le De Profundis, plusieurs fois récité, ordonna sa douleur, la régla en la berçant. Une part d'elle-même s'apaisait de nouveau, s'engourdissait. Dieu, qui était Esprit et Vie dans son fils Pierre, était en elle engourdissement et sommeil.'

De terugkeer van Elisabeth tot het geloof is een dof en vermoeid berusten, allerminst een positief keerpunt; en ik weet zelfs niet - ik herlees o.m. mijn eerste citaat, vooral de slotwoorden daarvan - of de sympathie van Mauriac niet mee gaat met Elisabeth's verlangen naar wat hem en haar zondig, maar hartstochtelijk leven moet schijnen; ik betwijfel of hij zonder reserves in het bloedarme maar felgeloovige leven van haar zoon de hoogste menschelijke vervulling ziet; en betreurt hij in den wrevel van de laatste woorden van zijn roman - 'Elisabeth Gornac redevenait un de ces morts qu'entraîne le courant de la vie' - haar zwak geloof, of haar onvervulde erotische driften, of beide?

* *

*

Elisabeth Gornac redevenait un de ces morts qu'entraîne le courant de la vie... Neen, veel minder somber dan de reeks van vier of vijf boeken die er sinds 'Le Baiser au Lépreux' aan vooraf gaan, is Mauriac's laatste boek niet. Maar het is ruimer; het is minder koppig, broeiend en zwavelachtig van geladen onheilsatmosfeer, en iets losser, iets minder verbeten en star van contour; het is iets minder kwellend en knellend, iets minder nijpend en toegeschroefd dan 'Le Baiser au Lépreux' en 'Génitrix', dat monsterlijk is van bijna dweepzieke megalomanie. 'Destins' is opener, als men wil menschelijker, maar het is werkelijk nog duister, dualistisch en moraliseerend genoeg. Het blijft het

werk van een strak en diep psycholoog, van een goed romancier, van een streng observator, maar de probleemstelling, de rhetorische gemeenplaatsen hier en daar, en de priesterlijke plechtigheden maken het tevens het werk van een moralist, een moraliseerend theoloog. Soms lijkt het zelfs, of Mauriac allereerst moralist en theoloog is, en pas in de tweede plaats romancier, en in ieder geval geldt de bewondering en sympathie die hij in ons land heeft gewekt, honderdmaal meer den moralist dan den schrijver, want wat heeft van oudsher sterker de hollandsche aandacht geboeid dan theologische, moreele en financieele affaires.

Tooneel
door Dop Bles

R'damsch-Hofstad-Tooneel.
Het graf van den onbekenden soldaat door Paul Raynal.
Regie Cor van der Lugt Melsert.

Er was niets dan 't dodende spel van rood en zwart, het bloed doorlopen Heden en de dreigende nacht van 't vallende doek: de Dood. Verleden noch heden bestonden, er was alleen de werkelikheid van het beleefde moment en de herinnering, als opium, als illuzie wijlend bij 't 'Was' en 't Misschien-Eenmaal'. De realiteit was hallucinatie en daarnaast de bedachte droom een troostende realiteit. De romantiese heldenmoed werd leugen, 't bleek de laffe vlucht 't gevaar tegemoet gesneld, terwijl vrees en angst als 't erkende weten, het bekennen van gevaar werd verstaan. Achter elke seconde stond de dood, tussen dood en leven was geen plaats voor waarden van het gemene leven; tussen dood en leven kon niets treden dan 't absolute: de idee en 't symbool: God, liefde, hel. Wanneer de verwonde dag stil neer lag in de windselen van de nacht, dan kon een schreiend verlangen, een droeve wanhoop de jonge soldaat besluipen, die uit het leven overlevend getreden was in de staat van soldaat. Bij hem kon een wanhoop schaamtevol wellen bij 't besef maagdelik heen te gaan; de honende gedachte dat de lippen verblauwen konden, nog eer zij een minnende mond hadden geproefd, dat het hart leeg kon loopen, voordat het bloed was wijn geworden, en zich openbarend in een wezen had verwezenlikt. Deze gedachte aan gemis was duldelozer dan elke mogelike afstand van bezit. Van uit de diepte gezien bestond nog alleen de liefde: bedwelmende droom voor de ogen of bittere kreet op de mond. Onbegrensd door 't maatschappelik gebeuren, dachten en droomden zij verhoudingloos en was hun leed het matelooze. Deze geestlike reuzen werden plots terug geworpen in 't daagse bestaan, waarin zij geladen stonden, te groot voor hun omgeving en te rampzalig klein voor 't spiegelbeeld. Krankzinnigen allen, omdat wij krankzinnig noemen, wie 't verband met tijd en tijdgenoot niet meer verstaat. Een nieuwe

wereld was te scheppen, gespierd waren de armen, maar de handen leeg.

Het duitse expressionisme heeft ons dit al het duidelikst verklaard. 't Was als een telegrafies bericht gezonden naar een nieuwe planeet, doch tot de bestaande wereld gericht.

Niet aldus in Frankrijk.

Men keerde niet als de verslagenen, verbijsterd en ontredderd; zij, de overwinnaars werden juichend ingehaald, zij vonden feestlik vertoon, maar niet een zwijgende schuld. De vadermoord, het definitief afrekenen met een verleden, vinden wij in vele duitse werken doch in Frankrijk, bij Raynal, zal een vader alleen de knieën buigen, dit nijgen evenwel wordt zelfs niet eens aanvaard.

Toch, het leed waaruit dit franse werk ontstond, werd gelijk door de duitsers gedragen. Het internationale werd in de smart bereikt, dus mocht het Düsseldorfer Schauspielhaus ons dit werk brengen. De drang, waaruit dit spel ontstond, te tonen dat achter de uniformen die feestlik hun intocht deden, harten zaten, waaraan de oorlog zich misdadig moest vergrijpen, dat meer gedood werd, dan wat op 't slagveld bleef, dat geestlik en psychies werd vernietigd en verwoest, deze drang tot uitzeggen werd volkomen begrepen en ons klaar en volkomener voor ogen gesteld door duitse kunstenaars dan Raynal zelf dit wist te doen.

In de uitwerking bleek Raynal te vast te zitten aan de traditie, hij gaf een te veel ‘du théâtre’, te veel literatuur. Arthur Ginsberg heeft de soldaat begrepen die Raynal voor ogen had en Elmi Bessel was een meisje, in wie de vrouw te vroeg ontwaakte, het vrouw geworden meisje. Met zijn verschijning kwam ‘l'absolu de là-bas’ op 't toneel; wat de oorlog was, òòk was, dit hebben wij fel en diep als in een plots opduikend vizioen onvergetelik aanschouwd. Als de vader in het stuk hebben wij het geleden lijden in 't begrijpend aanschouw leren verstaan.

Al meerdere malen hebben wij betoogt, dat het toneel niet gebaat wordt door opvoeringen van goede, verheven of schone spelen, zo niet een drang tot zulk een bereiken het essentiele der opvoering werd. En nutteloos en doelloos wordt een vertolking, zo blijkt dat de opdracht niet eens werd verstaan of opzettelik miskend, zo niets werd bereikt van 't geen waarom-het-gaat!

Raynal gaf een realiteit, een leed waarop het bloed van de loopgraven geronnen vlekte, vertwijfeling hing verstikkend als giftgas, een wanhoop ingekneld tussen enkele uren van wrede werkelikheid

die zich te redden tracht in de leugen van moedwillige waanvoorstelling!

Geen verbeelding van overspannen of romantiese geest, maar beelden die oprezen uit 't leven zelf, geen vizioen als werkelikheid, maar werkelikheid als vizioen.

Welnu, dit te geven als een onwerkelikheid, iets vaag simbolies, is geen opvatting waar over te praten valt, dit is een zo fatale vergissing als nauweliks denkbaar is. Neen niets werd van dit werk begrepen. Deze opvatting zelfs onverenigbaar met een opvoering, - waartoe zou zij nog dienen? - voerde van de ene mistasting tot de volgende.

Heel het drama zit bekneld tussen de komst in 't nachtlik uur en de eerste schemer. Twee harten moeten elkaar weerzien, elkaar vinden en verliezen, hervinden zichzelf en elkaar in de enkele uren van één nacht. Enkele uren slechts en de schemer zal zijn vale schijnen spokend doen schijnen langs 't gordijn, enkele uren en de dag zal wit als een doodskleed zich heffen. Beiden weten de toegemeten duur, elke seconde dient benut, het tempo, koortsig snel, bepalen de jagende harten.

Dacht de regisseur zich in het spel, of in de zaal, dacht hij aan de drie avonduren, waarvoor het spel eer te kort scheen, en werd hierom in de breedte gerekt?

Het slepende tempo deed geen voordeel winnen uit de tekstverkorting, terwijl de vertaling het natuurlike, directe al te zeer miste, waardoor nodeloos de zware taak der vertolkers verzwaard werd, en niet het minst in 't stille spel, dat te veel tijd moest vullen.

De jonge soldaat keert van 't front. Om de geliefde weer te zien, om deze met de armen te omvamen gelukszekerheid offert hij zijn leven in de belofte levensgevaarlike opdracht bij terugkeer te volvoeren. 't Bezit van enkele uren is hem meer, dan 't ‘misschien’ van eenmaal durend geluk.

Hij verschijnt, valt in de armen der geliefde, zij snikt; de oude vader weent. ‘Tendrement moqueur,’ vraagt de zoon. ‘Faut-il que je vous console de mon retour?’ Dit sidderend geluk dat op breken staat, deze gelukszaligheid, boven een donkere wanhoop, wordt met voorzichtige woorden opgehouden, tot plots in één golfslag de waarheid van 't levende uur zich heft. Het telegram wordt hem getoond, waarin de dood hem roept. ‘Waarom niet eer gegeven?’ vraagt hij. Vous étiez si joyeux. Dus is de aanvang: een schreiende vreugd, geluk als knappend kristal op de grens der wanhoop. En deze extatiese siddering werd ingeleid met een sentimenteel-stemmingwekkende muziek, terwijl de opdracht met zilveren

letters op een zwart doek als explicatie verscheen. Waartoe deze bioscoopeffecten, misplaatst op 't smaakloze af, dan om alle illuzie in de opvoering te ontnemen?

Behoeft het leed merkbare enscènering? Zielesmart bedacht effect? Niet immer is zo feitelik het volkomen misverstaan der regie aan te tonen.

Het tweede bedrijf speelt in de slaapkamer van het meisje. ‘La chambre nuptiale est dans l'ombre.’ Het huwelijksbed in het donker en dit donker is hier nog geluk, want straks zal de dag met zijn bleke walmen dit bed naderen, en de zon met zijn duizend speren 't fatale ‘Voorbij’ hun harten inboren. In deze nacht zal het meisje vrouw worden, en met het meisje al haar liefde verdwijnen, een vrouw zal verrijzen in haar als de vrouw, die om de liefde schreeuwt. Om gelukkig te zijn wordt de werkelikheid verlochent, maar dreigend en dodend verschijnt de waarheid als een verblindend licht. Het wordt een duel van twee harten, met wapens telkens op de eigen kloppende kameren gericht. Hier twee harten als het centrale punt. Welnu als decor werd ditmaal een bed bedacht met statige majestueuze hemel, als gold het de sponde ener hooghartige koningin, en het raam, 't rampzalige raam, dat het verraad plegen moet, de bleke adem der eerste morgenuren, nog kil van de gestorven nacht te laten passeren, dit raam werd hoog en groot-imponerend gemaakt en opdat dit beter tot zijn recht zou komen, liet men als slot de jonge held - heldhaftige bestrijder van 't eigen hart alleen - voor dit raam poseren, om ‘toneel’ te geven, hoewel Raynal zelf duidelik en zelfs ten overvloede indikeert: ‘Elle dort, alors, seul et désespéré, il ne resiste plus. Il abat ses coudes sur une table il y couche sa tête. Et, veillant de son mieux à ne pas rompre le sommeil d'Aude dans la clarté déjà autoritaire du matin, il pleure, il pleure, pleure, pleure, lui qui ne savait pas - ’

Hij die zich zelf de haast bovenmenselike opdracht stelde, sterk te zijn en te blijven, hij die n i e t w e n e n wilde, bevreesd heel zijn verborgen wanhoop dan uit te zullen snikken, is dan eindelijk alleen, eenzaam alleen met zijn eigen rampzaligheid. Hoe is 't mogelik dat niet begrepen werd wat zo duidelik te lezen stond, zodat heel de bedoeling absoluut te loor ging.

Fientje de la Mar toonde zich ook hier de talentvolle actrice, wier spel het succes, bij pers en publiek behaald, voornamelik gold. Zij is de begenadigde ras-actrice, die de verwondering in een sidderende klank weet uit te ademen, en hartstochtelik 't leed van de vrouw in een snik, een kreet weet te belijden. Op deze meisjes-rol was zij geenszins aangewezen, terwijl de gehuldigde opvatting haar taak te zeer verzwaarde, niet het minst het tempo, zò het slot, waarin

iets subliems bereikt zou zijn, indien niet een te veel had verstoord. De - zijn? - opvatting van Jan van Ees was te verwijderd van Raynal's bedoeling, hier wreekte zich wel zwaar de opzet: een meer op succes dan op overtuigen gerichte vertolking; een schokkende waarheid, een ontroerende verscheurende werkelikheid, werd als een indrukwekkend, boeiend toneelspel verstaan, het essentiele werd er uit gelicht en met kunstmiddelen werd dit verbloemd.

Gezien in 't verband zouden wij de vader van Piet Bron kunnen noemen, doch spijtelik moeten wij zeggen dat in deze rol de burgerlike gemoedelikheid, waartoe de opvatting voerde, zich toonde. De Düsseldorfers wierpen een hel licht in ons hart en bewustzijn. De Hollanders projecteerden een zilveren schijn op het vertoonde motto.

P.S. Merijntje's opvoering besprekend sprak ik mijn mening uit, dat de jonge vertolkster waarschijnlik veel te danken zou hebben aan de waakzaamheid van den Heer Van der Lugt. Zij heeft echter openlik verklaard, dat alleen Nap de la Mar die eer toekomt.

Gemeenschapsmoraal
door Just Havelaar

Gemeenschapsmoraal is een zaak, waarover men meer spreekt dan nadenkt, hoewel men er altijd nog meer over nadenkt, dan dat men tracht dit denken in praktijk te brengen.

In de woelige wereld onzer kunst hoort men vaak gewagen van gemeenschapsmoraal en gemeenschapszin. Soms klinken de woorden dwepend, meestal schamper, zelden waarachtig. Dat zij zelden waarachtig klinken, die woorden, beteekent niet, dat onze kunstenaars huichelaars zouden zijn, maar dat de afstand tusschen ideaal en werkelijkheid zich tot een kloof verdiepte.

Noodzaakt de gemeenschapsmoraal een kunstenaar te scheppen, wat de gemeenschap van hem begeert? Hij zou dan veroordeeld zijn de platste conventie te dienen.

De kunstenaar erkent slechts één plicht: 't beste te geven wat in hem is. En de vraag, of de gemeenschap dit beste zal erkennen, mag hem niet verontrusten. (Van zijn gemeenschaps z i n zal 't afhangen, of zijn kunst een dienend karakter heeft en van een algemeenen geest doordrongen is.)

Wat hier gezegd werd van den kunstenaar, geldt voor alle werkers. Het is heerlijk te werken in een sfeer van vertrouwen. Heerlijk is 't, te weten, dat ons streven, willen en werken iets wekt in 't hart der medemenschen, zoodat ons werken zich verwijdt tot een samen-werken. Zóó heerlijk is dit, dat wij wel eens meenen recht te hebben op deze bevrediging, op dezen zedelijken toespijs. Eenzaamheid is een bitter leed, dat altijd verarmt. Maar de succesjager was nog nooit een goed arbeider. En ook wanneer

deze moreele sympathie ons niet ten deel valt, zullen wij streven, willen en werken, uit eigen, diepen aandrang en in 't besef, dat de ziel een beter meester is om te dienen, dan de onverlaatbare maatschappij.

De wereld heeft behoefte aan hen, die de kracht hebben alléén te staan. De gevierde Goethe getuigde in zijn ouderdom: 'Ich habe als Schriftsteller nie nach dem Wohle der Menge gefragt, sondern nur geachtet Wahrheiten zu sagen und nur m e i n e Wahrheiten zu sagen: daraus entspringt von selbst Gutes für die Andern.'

Gemeenschaps-moraal? Moet er niet eerst een gemeenschap zijn, zal de gemeenschaps-moraal haar sterke woord kunnen spreken? De wereld was vol gemeenschaps-idealisme... toen brak de groote oorlog los. Is deze wereld aan een gemeenschaps-moraal toe, deze wereld, die de fundamenten sloopte van de meest elementaire en individueele moraliteit? De gemeenschapszin veronderstelt een gemeenschappelijke moraal: maar deze kan eerst gevormd worden in het verantwoordelijk geweten der enkelingen.

Alle moraal vangt bij ons zelven aan. Wij zullen niets voor anderen kunnen zijn, indien we niet beginnen ons zelf te vormen en op te bouwen.

Ken u zelf. Ken uw grenzen en leer ze eerbiedigen. Daar is een zekere reserve van geest, van levenshouding, die onzen eerbied heeft, daar zij 't kenmerk is van den zedelijk gevormden mensch. De cultuur-drager der 17e eeuw bezat die reserve in vaak nobelen vorm. Zelfs Rubens werd oplettend en ingetogen, wanneer hij zulk een zwijger te portretteeren had.

Moraal is te zijn en niet te schijnen. Wij allen stellen iets voor. Wij beelden voortdurend ons in iets anders te zijn dàn we zijn. De leugen schijnt een noodwendig bestanddeel van het leven. Een onvermijdelijke zelf-illusie misvormt het beeld, dat wij ons van ons zelf vormen; en deze illusie heeft altijd een sociaal karakter, omdat wij de er-

kenning afbedelen van onze medemenschen. Want de sociale natuur van den mensch vertolkt zich gewoonlijk het sterkst in zijn kudde-instinct, in zijn imitatie-drang en in zijn ijdelheid. Van nature is de mensch een hypocritisch, laf en ijdel diertje en dus fundamenteel in zijn waan bevangen.

De zedelijke eisch is: dien waan telkens en voortdurend te doorzien, opdat wij zoo min mogelijk s c h i j n e n , zoo veel mogelijk z i j n . En voor dit Zijn zullen wij ons verantwoordelijk moeten voelen.

Ziedaar de egocentrische grondslag van elke waarachtige moraal.

De moraal verwijdt onze egocentrische neigingen, maar forceert ze niet. Den zedelijken mensch herkennen wij aan zijn vermogen alléén te zijn en aan den ernst, waarmee hij de taak die d i c h t - b i j ligt aanvaardt.

Ieder schept zich zijn taak. Onze activiteit dwingt ons, ons een taak te scheppen. Wij worden daartoe gedwongen in alle nederigheid, wel beseffend dat niemand onmisbaar is. Wij zouden ons niet gaarne onmisbaar wanen, maar wij willen mede een kracht zijn, een kracht ten goede. Onzen activiteitsdrang verwerken wij in zedelijken zin door ons leven als een persoonlijke taak op te vatten, een taak, die ons een plicht oplegt en die ons voor verantwoordelijkheden stelt.

Die taak ligt niet ver weg, in 't wijde; maar vlak-bij. Juist omdat wij zelf ons haar schiepen is zij noodwendig in overeenstemming met onzen aanleg en onze vermogens. Wij richten ons aan haar op, maar wij vertillen ons niet aan haar. Wij stijgen mede met onze taak, maar deze stijging is geen miraculeuse hemelvaart. Wij ontbloeien naar hart en geest, door onze taak te verwerken, maar wij zijn geen kasplanten, die voorbarige en ephemaire bloemen voortbrengen, de bloemen die niet van het seizoen zijn.

Alleen voor een taak, die dicht-bij ligt, die geheel de o n z e

is, kunnen wij de verantwoordelijkheid dragen. Om zijn taak te kennen, moet men zichzelf leeren zijn.

Langzamerhand vallen de tooisels van ons af en gaan wij onze grenzen eerbiedigen. Dan wordt de verwerkelijking van ons leven mogelijk en zullen wij in scheppende activiteit ons lot vervullen.

Toen wij jong waren, hebben wij onszelf een hoog en vermetel doel gesteld. Wij hebben ons een heldenrol voorgeschreven. Wij voelden ons geroepen tot het groote en verre. Wij hoopten, dat ieder van ons houden zou; want allen wilden wij gelukkig maken. Tot grootsche daden van heldendom en zelfopoffering achtten wij ons in staat.

Het profetisme is een ziekte van de jeugd.

Ieder, die iets werd, is geneigd zich een mislukte stumper te schelden, wanneer hij terugdenkt aan de zelf-illusies van zijn jonge jaren. Ten onrechte... want veel hebben wij van ons geëischt, dat ons wezens-vreemd was. Wij hebben geleefd in een zekere opgewondenheid van geest... maar de innerlijke bevrediging, die wij verwachtten, bleef uit. Ons leven geleek een kramp.

Tot wij zeiden tot ons zelf: ijdelheid der ijdelheden, en ook ik ben niets dan ijdelheid! - En dat wij dit zeiden, was de eenige heldendaad, die wij nog bedreven hadden, de eenige wijsheid, die wij nog hadden uitgesproken. Toen werd het leven eerst waarlijk zwaar. De goede nederigheid der zelfkennis hebben wij bestreefd, niet altijd met succes; maar wij vonden ons zelf dan toch zoo gewichtig niet meer; en de menschen werden belangrijker. En wij ontdekten de waarde van het gewone leven. En zoo, bij 't grijzen der haren, vindt het hart zijn jeugd terug en hopen wij zachtjes aan te worden, wat wij bedoeld waren te zijn.

Zoo is de richting der evolutie; een richting naar binnen toe. En nu eerst, als geconcentreerde persoonlijkheden, die in veel teleurstellingen veel waan doorzagen en die den waarheidseerbied der liefde begrepen, krijgt ons leven

die stijging, welke geen willekeur of overmoed toelaat, de organische stijging, die de wet is der evolutie, in de natuur en in de menschelijke ziel.

Ken u zelf en door u zelf uw taak; en vraag geen andere voldoeningen, want de rest blijft genade.

Ik denk aan die vrouwen, aan die moeders, die orde en vrede scheppen in hun wereld. En ik versta den vergevenden en beschermenden glimlach, waarmede zij ons als kleine kinderen, als onstuimige jongelingen, als ijverende mannen beschouwen. Eén zulk een vrouw doet voor de gemeenschap meer, dan tien vergadering-heldinnen bij elkander.

In goede trouw de taak vervullen, die ons het meest ter harte gaat, de jeugd weet daar niet van... Het zou niet goed zijn, indien de jeugd van deze dingen al te zeer overtuigd was. Onze wereld zou enthousiasme missen en revolutionair élan, indien jeugd reeds wijsheid bezat. Want geen wijsheid zonder veel ontgoocheling. Wijsheid ontstaat uit het huwelijk van waarheids-eerbied en ervaring. Maar waarheids-eerbied en ervaring vormen een ander gesternte aan onzen geestelijken hemel, dan geestdrift en idealisme. Jeugd, die wijs wil zijn vóór de ervaring, noemen wij ‘moderne jeugd’; dat is die oud-geboren jeugd, die smaalt dat niemand onmisbaar is en die naar 't woordje ‘plicht’ kijkt als naar een stoffig spinnewiel in een oudheidkundig museum: nog meer verveeld dan nieuwsgierig.

De betere jeugd, die wij dan maar de ‘nieuwe jeugd’ zullen noemen (eeuwig nieuw, eeuwig eender schijnt ze mij), dweept met gemeenschapsmoraal, zonder zich daar nog zooveel bij voor te stellen.

De volwassene dweept niet meer; hij arbeidt en tracht arbeidend zich in de wereld te realiseeren. Hij wil bruikbaar zijn en een rustig geweten hebben.

En de oude mensch? Ik zie, dat hij reeds zeer tevreden is, indien hij hopen mag niet al te smadelijk tegen de gemeenschapsmoraal te hebben gezondigd.

Niets doen, wat, naar eigen diepst gevoelen, de gemeenschap schaadt: is dit niet reeds een zwaarwegende moraal? Legt deze negatie ons niet reeds ontzaglijke verplichtingen op? Want dit negatieve ideaal zou geen zedelijk ideaal zijn, indien het niet op positieve waarden berustte.

Er is ook een andere, een van den grond uit p o s i t i e v e gemeenschaps-moraal, die toch zeker geen utopie behoeft te zijn, doch die integendeel zwaar van werkelijkheid is. Wij treffen haar, in de vormen van het instinct, aan bij primitieve volken en wij zien haar tot bewustheid gerijpt en bewust als doel gesteld in 't nieuwe Rusland. Zij veronderstelt een heroïsch geloof in de absolute waarde der gemeenschap, waarvan men een deel uitmaakt. Een offergezindheid veronderstelt ze, die men verplicht is zeer te respecteeren, eer men de vrijheid neemt haar te beoordeelen. Dat is die consequente gemeenschapsmoraal, die haar uitgangspunt vindt en haar einddoel stelt in de massale groep, waaraan de enkeling geofferd wordt. Hij offert zich zelf, de enkeling, met een Stoïcijnsche koelhartigheid. Het leven ligt dan bekneld in een systeem van onveranderlijke wetten en formeele tradities, gelijkelijk bindend voor allen, daar ieder slechts waarde heeft als exemplaar der massa. 't Zelfstandig oordeel, 't persoonlijk geweten, de autonome wil zijn dan symptomen van het wezenlijk kwade: zij hebben 't karakter van een verraad, verraad ten opzichte van 't heilige: de groep. Het recht wordt dan principieel los gemaakt van de persoonlijke schuld. De autoriteit heerscht dan despotisch. Gehoorzaamheid aan 't autoritaire gezag en 't autoritaire dogma is dan de hoogste deugd, de Staat het hoogste goed.

De militaire plicht en eer, die een Stoïcijnsche zelfverloochening en discipline veronderstellen, zijn een meer beperkt, maar ons ook meer vertrouwd voorbeeld van zulk een absolute gemeenschapsmoraal. Een der fijnste en diepste geesten van 't 19e-eeuwsche Frankrijk, de Vigny,

heeft ons in zijn gedichten, verhalen en dagboekbladen heel de kracht en de waardigheid van deze levenshouding doen voelen. De soldaat vraagt niet naar een waarom en waartoe: hij marcheert, hij ziet voor zich uit, hij duldt alle ontberingen; hij gehoorzaamt en hij offert zich, zonder frase. Het eergevoel zijner kaste, het besef zijn plicht te doen, is de eenige motorische kracht van zijn levensgedrag. Hij bepaalt niet zijn lot: hij is de gepersonifieerde lotsbeschikking. Hij dient.[1)]

Maar de Vigny's smartelijke verzuchting: mochten eenmaal plicht en geweten samenvallen... blijft verzuchting, zoolang de absolute eischen eener autonome, persoonlijke moraliteit niet souverein worden gesteld. Alleen door de erkenning dezer eischen kan de gemeenschapszin zich bevrijden uit de beperking van het enge groepsgevoel, universeel blijven en moreel gefundeerd worden.

'Het is goed, dat één mensch sterft, opdat niet het geheele volk ten onder ga'... Ook dit is gemeenschapsmoraal. In naam der gemeenschapmoraal werd Christus gekruisigd.

'N'ôte jamais à homme ni bête sa liberté, qui est le plus grand bien de l'homme.' Charles de Coster geeft deze wijsheid zijn lachenden held, Tijl Uilenspiegel, in den mond. Zij blijft ons, Westerlingen, heilig, die wijsheid. Onze cultuur ware ten doode opgeschreven, indien wij ophielden de zedelijke vrijheid van den mensch te eerbiedigen. Het liberalisme en het individualisme der 19e eeuw heeft de persoonlijke vrijheids-idee volkomen verminkt. Het liberalisme liet de arbeidersklasse 'vrij' naar lichaam en geest te verhongeren. Het zei: 'ik wasch mijn handen in onschuld, want niemand wordt gedwongen.' Het heeft de moderne slaven prijs gegeven aan de willekeur van het egoïsme en van de macht-instincten der maatschappelijk bevoorrechten. Maar deze misdaden veroorloven ons niet, het vrijheidsbeginsel zelf te verloochenen. Vrijheid en wil-

1) Dat deze soldaat sinds 1914 legende is geworden: wij zijn er van overtuigd!

lekeur zijn onvereenigbaar. Vrijheid blijft een frase, indien zij niet een plicht veronderstelt.

Alle gemeenschaps-moraal kan voor ons haar grondslag slechts vinden in de gewetensvolle persoonlijkheid, die tot vrijheid komt doordat de samenleving haar eerbiedigt. Er bestaat een spanning, maar niet een conflict tusschen het persoonlijk- en het gemeenschaps-idealisme. Wij zijn geen willekeurige verzameling eenlingen, die in despotische onafhankelijkheid hun ik slechts hebben uit te vieren: wij zijn menschheid. In den ander hervinden wij ons zelf. De plicht van den enkeling als deel en als vertegenwoordiger van een wijder menschheid moet ons doordringen, dan verkeert zich deze schijnbaar negatieve gemeenschapmoraal in een positieve kracht.

Het natuurlijk egoïsme wordt door zulk een moraal niet vernietigd, doch gelouterd. En komen wij ooit verder, dan een gelouterd egoïsme? wie zijn egoïsme in den grond vernietigd had, zou misschien niet meer slecht zijn, maar hij zou ophouden goed te zijn.

De angst voor het egoïsme der daden, voor het onvermijdelijke kwaad van het willende en handelende leven, de volstrekt negatieve gemeenschaps-moraal dus (die hier gedacht wordt als tegenstelling der volstrekt positieve), heeft steeds, in tijden van cultureele vermoeidheid, edele naturen verleid tot de steriele zuiverheid der ascese en tot den passieven vrede der afzondering. Het kluizenaars- en het monnikken-ideaal is in sommige perioden der Europeesche en Indische cultuur tot een sociale epidemie verziekt.

Een verleiding blijft dit ideaal van een streng in zich zelf besloten, onaanrandbaar leven, terzijde van het tumult der wereld, in de stilte der zelfgenoegzame ziel. De verwarringen en de dwalingen der menschheid laat men achter zich. Door een ten uiterst gevoerde zelf-tucht bereikt men een toestand van vrede, die niet nalaat den jalour-

schen eerbied te wekken der voortgejaagde wereldlingen. Men benadert, langs den moeizamen weg der contemplatie, de rust der zondeloosheid. En hoe meer deze loutering een eindeloos gebed gelijkt, hoe meer de asceet zijn aanvankelijke menschen-liefde sublimeert tot een liefde voor de godheid, hoe meer hij in God òpgaat, des te minder treft hem het verwijt, dat zijn zondeloosheid geen positief goed-zijn zou inhouden.

In alle tijden treft men zulke volstrekt in zich geconcentreerde naturen aan. Het zou geen goede moraliteit zijn hun een hoogere menschelijkheid te ontzeggen. Fijner psychologisch inzicht moge ons leeren steeds meer de differentiaties onder de menschen te eerbiedigen. Want de moderne ethiek aanvaardt vele vormen van moraliteit.

De levenshouding van den meditatieven Vermeer is niet minderwaardig aan die van den dramatischen Rembrandt; de moraliteit van een Boutens kan even diep en verheven zijn als die van een Henriëtte Roland Holst. Maar het is een waan der luxe-zielen te meenen, dat de moraal van den egocentrischen mensch het element ‘gemeenschapsgeweten’ vermocht te ontkennen. Want de persoonlijkheid heeft geen moreele waarde, indien zij zich niet voor het Al aansprakelijk stelt. Het klooster is altijd verdedigd als een uitstralend voorbeeld van heilig leven voor de wereldlingen. Het was een der grootste mystici, die zeide, dat niemand zijn meditaties voort mocht zetten, indien een arme aanklopte voor een kommetje soep. Want elk egocentrisch leven en elke innerlijke religie blijven verleugend egoïsme, indien dit leven en deze vroomheid slechts om eigen zieleheil bekommerd zijn. De in zichzelf geconcentreerde mensch kan zich slechts rechtvaardigen, doordat zijn naar binnen-gekeerdheid hem de grenzen van zijn ik doet doorbreken en hem universeel maakt.

En daarom zal de meest c o m p l e e t e mensch wel steeds de mensch zijn van het wijde en strijdende gemeenschapsgeweten.

Naar harmonie en vrede te hunkeren is een onontkoombaar gebod der ziel. Niemand behoeft zich te schamen boven alle dingen rust en stilte te begeeren. Zulk een vrede echter blijft waardeloos - wat eng en ikkerig - indien hij niet verworven werd in den strijd der wereld, die geen einde heeft. Ook wie, ten langen leste, orde schiep in zijn binnen-leven, zal wellicht de zoo vurig verlangde rust der ziel nog moeten derven. Hoe zouden wij de volmaakte rust kennen in een wereld vol onrecht en onverdiend en bitter leed? De gemeenschapsmoraal van den arbeid en de leuze: niets doen wat de gemeenschap schaadt, niets doen wat niet, naar eigen zedelijk inzicht, v e r a l g e m e e n d zou kunnen worden, niemand iets aandoen, wat gij niet wilt dat U wordt aangedaan, - blijft stevige, redelijke en deugdelijke moraal, die veelal reeds te zwaar blijkt voor onze vermogens. En toch is dit alles het laatste woord nog niet der gemeenschaps-moraal. Nog iets anders zijn wij onzen mede-mensch schuldig. Onze schuld hebben wij niet afgedaan, door hem vrij te laten, dien medemensch, ook dan niet, wanneer dit vrijheids-begrip een ‘plicht’ veronderstelt. Ons hart is hiermee nog niet te sussen; ons rustelooze hart vraagt méér.

Want ons hart voelt zich schuldig ten opzichte van vreemden en van vrienden, zelfs ten opzichte van hen, die ons het naaste staan.

Want de menschen houden niet op elkander te kwellen. Zij verstoren elkander's rust en zij vergiftigen elkander's leven. Zij kunnen niet nalaten elkander te belasteren en te benijden en hun jaloerschen nijd achter minachtingen te verbergen.

Wij kwetsen en vernederen elkander door onzen hoogmoed en ijdelheid, door onzen heerschzucht en naijver, door onze harteloosheid, door onze verdoembare dorheid van ziel; vaak alleen reeds door ons wantrouwen, door onze verstijfdheid en eigengereidheid.

Homo homuni lupus... 't Is altijd zoo geweest en nooit zal deze uitspraak een leugen worden.

Er is veel verbittering en verdriet onder de menschen, vooral veel eenzaamheid, trieste, doodsche eenzaamheid.

Het is niet mogelijk zich ooit een juist begrip te vormen van den gemoedstoestand der vóórgeslachten, maar toch geloof ik - en de litteratuur schijnt die meening te rechtvaardigen - dat zelden de wereld zoo vol eenzamen geweest is, als de onze in de laatste honderd jaar. Een dorre woestenij is deze wereld geworden. De harten der menschen dorsten naar wat begrijpende genegenheid, naar stuwend vertrouwen, naar de milde gemeenzaamheid.

Hoe dan over gemeenschapsmoraal te spreken? Wat zou de gemeenschapsmoraal voor ons nog beteekenen kunnen? Er komt een tijd in 't leven, dat de schijn der wereld ons verschrikt. Wij hebben de leegte ontdekt achter vele dingen. De leegte en de zinloosheid van roem en macht en aanzien; de leegte van veel weten en veel streven; de leegte van leuzen en systemen en van veel theorieën en meeningen, die vaak niet anders bewerken, dan scheidingen te maken tusschen de menschen en het universeele misverstand en onbegrip nog te vergrooten, de wederzijdsche minachtingen nog te verergeren.

Wat is van de eeuwigheid uit gezien nog gewichtig? Wij schrijven boeken... en zij zullen vergeten worden, zonder nawijsbaren invloed na te laten. Wij leven... en alle herinnering aan dat leven zal tot niets vergaan. En wij zien om ons heen en vragen ons af: waarom? waarom? waarom?

Romain Rolland heeft eens gezegd: ‘Quand on est très vivant, on ne demande pas pourquoi l'on vit. On vit pour vivre, parceque c'est une fameuse chose de vivre.’

On vit pour vivre? Alle twijfel is een symptoom van levenszwakte; maar 't zijn tenslotte de zwaksten niet, die veel getwijfeld hebben en die vaak zich afvroegen: waarom, - in godsnaam waarom?

Want levens-intensiteit voert tot chaos en leegte zonder de levens-bezinning, die ons deze leegte eerst recht bewust maakt.

Verheven idealen zien wij hulploos stranden op de zandbanken der realiteit. Vurigen worden gedoofd en fieren gebogen. De meeste levens, zoo dapper aangevangen, eindigen in kommer en eenzaamheid. De moeiten nemen toe bij 't verzwakken der krachten. En millioenen krijgen zelfs nimmer een kans hun innerlijke mogelijkheden tot ontbloeiïng te brengen. Een oud werkman zei me onlangs: ‘Alles gaat voorbij... Haast al de kameraden, met wie ik in mijn jonge jaren werkte, zijn al dood. En dikwijls denk ik: wat is hun leven nu eigenlijk geweest? Het leven is niet veel... Er blijft alleen: je plicht doen en netjes te leven’... Trouwhartige woorden van een die berustte; en hoe weinigen zullen zelfs dit beetje wijsheid redden uit de puinhoopen? Een onrust blijft ons bestoken. Al leerden wij de waarde erkennen van berusting, levens-aanvaarding, kalme plichtsvervulling, ook al sloten wij vrede met leven en dood en al wonnen wij den vrede der ziel, - die onrust wil niet zwijgen, die onrust van 't waarom.

Maar wat niet slijt met de jaren, wat altijd dieper, sterker wordt, naar gelang wij 't eigen leven minder tellen, wat ons de kracht geeft, dit tijdelijke, betrekkelijke en in veel waan bevangen leven ons gansche hart te blijven schenken, dat is 't geloof in de groote d o e l e i n d e n van het leven en van den mensch. Het is de warme belangstelling in al het menschelijke, in alles wat ons bindt aan allen. Het is die onvernietigbare drang naar het gemeenzame en het besef, dat wij niet leven voor ons zelf, niet om zooveel mogelijk geluk naar ons toe te halen, maar dat wij leven om dit bestaan als een taak te aanvaarden.

Wij leven om het groote leven te dienen; ieder op zijn wijze, ieder naar zijn kracht. Wij leven om de verantwoordelijkheid van het leven te dragen, deze verantwoordelijkheid, die veel te zwaar voor ons schijnt.

Allen schieten wij voortdurend te kort: d a a r o m leven wij! En daarom is de minachting van het leven en de onverschilligheid voor den naaste en voor den verre het groote kwaad. Daarom is ook de zelfmoord het groote kwaad, hoewel er geen kwaad bestaat, dat ons een zoo ootmoedig zwijgen oplegt.

Wij allen hebben onze taak, een taak even miniem gezien van uit de wereld, als ze groot is gezien van uit God. Want het penningske van de weduwe leek op aarde maar een cent, maar van uit den hemel gezien was het een munt van louter goud.

Nooit komen wij gereed. Nooit is de honger van ons hart gestild. Dat hart kent hooger woord, dan 't woord der plicht. Het kent de verantwoordelijkheid der ziel.

En dit besef eener goddelijke verantwoordelijkheid noem ik gemeenschaps-moraal. Ik ken geen andere, die realiteit bezit en die ons leven realiteit geeft.

En omdat wij gelooven, dat 't een zonde van den geest is onze persoonlijke verantwoordelijkheid van ons af te schuiven door te betrouwen op 't hemelsche bestuur, zonder dit vertrouwen verworven te hebben door zuiverheid van wil, daarom woedt de heilige onrust in onze hongerende harten. En naarmate deze onrust onstuimiger woedt in de afgronden van 't hart, zullen wij volkomener den vrede kennen der eeuwige bergtoppen.

Moraal beteekent conflict. En zoo er een wijsheid bestaat, die blinkend uitrijst boven de onrusten der moraal: zij is niet benaderbaar, de stilte dezer wijsheid, zonder de elementaire en onontkoombare verantwoordelijkheid.

Rolland had duizendmaal gelijk: C'est une fameuse chose de vivre, hoewel weinigen dit woord zullen verstaan.

Want dit is de ziekte onzer eeuw: dat zij haar verantwoordelijkheid ontwijkt.

Ik spreek van de verantwoordelijkheid, die het huwelijk behoedt voor het sexueel experiment, die de politiek ver-

heft boven het partij-belang en de rechtspraak boven het juridisch formalisme, die den klassenstrijd bevrijdt van den alles vergiftigden klasse-haat, die den arbeid verruimt tot gemeenschapstaak, die de wetenschap weer in dienst stelt van de menschheid, die de litteratuur eenvoud en waarachtigheid hergeeft, die de moraal levenskracht inblaast en haar verwijdt tot gemeenschaps-geweten.

Ik spreek van de verantwoordelijkheid, die in het hart van den vijftigjarigen Tolstoï een radelooze onrust wekte en hem, nadat hij de armoede der achterbuurten g e z i e n had, schreiend deed uitroepen: 'maar in zulk een wereld kan men niet leven!'

Ik spreek van die groote, sociale verantwoordelijkheid, die ons opschrikt uit den egocentrischen droom en die de stuwende smart blijft achter onze vreugden. Zij maakt ons tot menschen.

Onze geestelijke wereld is dof en eng, ondanks alle concerten en tentoonstellingen en congressen; onze litteratuur is armoedig, onze filosofie onvruchtbaar en passief, onze religie krachteloos en ijl, ons leven is arm aan geloof, aan geestdrift, is benauwend van kille eigenliefde, omdat het verantwoordelijks-besef is verzwakt, dat onze blinde vitaliteit kon verlichten en onze gescherpte intelligentie bezielen.

Een geest van hardheid is gewaaid over de menschheid. De oude, groote idealen, de idealen eener humaner samenleving, eener verdraagzamer menschheid, eener rechtvaardiger wereld, de idealen waarvoor de 19e eeuw zoo gebloed en gestreden heeft, zij zijn stuk geschoten in de loopgraven.

Eenmaal meenden wij, dat de zware beproevingen, dat al het leed, al de tranen, al de millioenen dooden den Westerschen mensch dwingen zouden dieper ernst te maken met deze idealen. Maar de helsche oorlog is geen vagevuur geweest. Hij heeft geen bezinning gewekt, doch cynisme, het cynisme van het laissez-aller, van de zede-

lijke onverschilligheid, van de intellectueele verharding en van het onverantwoord dilettantisme.

Wij meenden eenmaal, dat de liefde van de stedelingen voor hun stad en van de volken voor hun vaderland zich verwijden ging tot een liefde voor de wereld, tot een liefde en een erbarmen voor de menschheid. Maar de liefde voor stad en land is geen liefde meer en daar is niets voor in de plaats gekomen.

Gemis aan verantwoordelijkheid is de ziekte der eeuw en krachteloosheid is haar tragisch kenmerk. Deze krachteloosheid zal soms zich uiten in de zelfgenoegzaamheid van ideologieën, die niet tot consequenties voeren, die geen daad worden; soms vermomt zij zich achter een scherp, maar levenloos intellectualisme; maar 't ontstellendst openbaart zij zich in de hooghartige scepsis, waarmee men zich van de ideëele dingen afmaakt, als waren goedheid, wijsheid, recht en menschelijkheid maar grapjes uit de kinderkamer. Ook de moraal, zoo heet het, is tenslotte een conventie, die de wereld nog steeds noodig heeft, een ‘nuttige waan’. Maar de superieure mensch doorziet dien waan en bespaart zich ontgoochelingen. Het meest dwaze vooroordeel echter ligt - naar 't oordeel dier superioriteit - opgehoopt in ‘het holle woord gemeenschapsmoraal’, dat de banaliteit der moreele conventie de wijding geeft van een maatschappelijk sacrament.

Deze banaliteit weer ten troon te heffen is een onzer hoogste eerzuchten. Wij weten te strijden voor een verloren zaak; en wij beroemen er ons op. Want is alle moraal meer een streven dan een bereiken, de gemeenschapsmoraal voert ons eerst recht tot consequenties, die met het mogelijke spotten. Dat er een onrust blijft dreigen boven de gemoedelijkheid van ons daagsch bestaan, dat de vrede der ziel zich nimmer verwijden kan tot gewetens-vrede: dit zal onze schamele glorie zijn en het kenmerk onzer menschelijkheid.

Keeren wij, volwassen geworden, terug tot de ijdele uto-

pieën onzer jeugd? Integendeel: wij zijn volwassen geworden, om de overweldigende realiteit te erkennen van gezindheden en van onvervulbare waarheden.

Waartoe voert ons de twijfel aan de realiteit der gemeenschaps-moraal? Die twijfel voert ons tot de rust der zelfgenoegzaamheid, tot de genieting van eigen welvaart en veiligheid, indien wij deze bezitten mochten. - Zijn wij apostels, wereld-hervormers en profeten? Hebben de apostels, de wereld-hervormers en de profeten het aangezicht der wereld ooit veranderd? De wereld heeft hen bewonderd en gekruisigd, gekruisigd om hen rustiger te kunnen bewonderen, - en zij is gebleven wat zij was.

Maar wat houdt de affirmatie in van deze onmogelijke gemeenschapsmoraal? dat de zwakken worden beschermd, de vernederden niet aan hun eenzaamheid worden prijsgegeven, dat de boozen worden verlost, de bedroefden getroost en de zieken verpleegd, dat de vrijheid wordt nagestreefd, die de minderen recht doet wedervaren, deze vrijheid, die de wijsheid stelt boven de macht, de menschelijkheid boven 't geweld, de grootmoedigheid boven het recht en de moraal boven de natuurwet.

Wat beteekent de erkenning der gemeenschapsmoraal? in plaats van het enkele en aparte, de éénheid.

Alle moraal verwijdt zich tot gemeenschapsmoraal. Ontken de laatste en ge hebt het moraal beginsel zelf vernietigd. Alle moraal is een zaak tusschen u en uw geweten, doch niet minder een zaak tusschen u en uw medemensch. Volgens een psychische wet, die aan tijd noch wereld onderworpen schijnt, voelen wij ons verantwoordelijk voor elk menschelijk leed, omdat alle leed in ons hart een resonnans wekt. Wij zijn niet in staat ons blijvend op te sluiten in de zaal der ziel: wij dragen een verantwoordelijkheid, die ons uitdrijft in de wereld.

Dreigend is onze wereld.

De geschiedenis leert mij, dat zij altijd een booze wereld

is geweest. De Grieken brachten hun dagen niet door met 't bespreken van Aischylos' treurspelen of met Socratisch filosofeeren. De middeleeuwers hebben nog wel andere en boozere dingen gedaan, dan kathedralen bouwen... Maar wat deze wereld zoo dreigend maakt, is de lakonie harer boosheden. Het is geen wereld van afgronden en hooggebergten; het is een wereld van die soort vervlakking welke men de gemeenheid behoorde te noemen.

In deze wereld moeten onze kinderen opgroeien.

Zij zullen ervaren, dat de harde en de zelfverzekerde menschen de macht veroveren om die macht te misbruiken, dat de zachten en de begrijpenden de geminachten zijn, dat de wereld-wijzen het verder brengen dan de levenswijzen, dat het gebied der feiten en der werkelijkheden gescheiden blijft van dat der waarheden en der zedelijke geboden, dat nut en noodzaak het leven beheerschen en dat de mensch wordt gewaardeerd naar zijn succes.

Zij zullen ook andere woorden hooren, maar die klinken vaak week en onzeker in onze dagen.

Zij zullen hooren, onze kinderen, dat het medelijden onzedelijk is, dat de verdraagzaamheid een symptoom is van degeneratie en karakter-zwakheid, dat de sterke geest zich niet schuldig voelt, dat plicht een term is uit de periode der verslaving, dat het leven gezien moet worden als een strijd van machten en belangen, waarin de zedelijkheid niet meetelt, dat de levenskracht het nieuwe woord is voor wat eertijds, illusionistisch, deugd of wijsheid heette, en dat de metaphysika een ziekte van den geest is.

Ik fantaseer niet: ik bepaal mij tot citaten, 't zij uit geschriften, 't zij uit gesprekken; en 't zijn de domsten niet, die zoo spreken... In onzen tijd hebben de menschen dikwijls fijne gezichten en spreken zij ruwe dingen.

Dat alle ideëele instellingen en bedoelingen schipbreuk lijden op het natuurlijk egoïsme, zullen onze kinderen vanzelf sprekend moeten achten. Dat alleen massa geldt of autocratie, dat zal hun worden aangetoond.

En zóó toegerust zullen zij gedreven worden naar ‘den volgenden oorlog’, dien gas- en bacteriën-oorlog, waarover wij zoo belangwekkend kunnen debateeren.

Kunnen wij voorkomen, dat dit schrikbeeld, dat deze obsessie onzer dagen, werkelijkheid zal worden? Iedereen verfoeit den oorlog; en toch...

Ik weet slechts dit: dat wij allen gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de toekomst der wereld. Wij kunnen trachten onze kinderen de verantwoordelijkheid te leeren dragen van hun eigen leven en van de wereld waarin zij te werken en te streven hebben. Wij kunnen hun doen voelen, dat slechts trouw en oprechtheid den mensch rechtvaardigen. Want niets in het leven is zoo zeldzaam en zoo kostbaar als de zedelijke adel.

En zoo keer ik terug tot mijn uitgangspunt: alle moraal vangt aan bij ons zelf en eindigt bij ons zelf; maar thans kan ik het in een verwijden zin zeggen. Ook elke revolutie keert weer tot den eisch der zelf-loutering, zal zij vruchtbaar zijn. De socioloog heeft ter school te gaan in de leerzaal der moderne psychologie, die bezig is dezen eisch der zelf-loutering zijn volle waarde te hergeven.

Zuivert uzelf en brengt uw leven in overeenstemming met uw innerlijk Zijn, dan zal een gemeenschap van persoonlijkheden mogelijk worden. En dan eerst verwerven wij het recht met overgave te vertrouwen op de regenereerende kracht van dien Geest, in welks lotsbeschikking wij, in uren van diepste verinnerlijking en hoogste zielskracht, ons veilig weten.

Levensbericht van ingenieur Ewno Azew door Nico Rost (Slot)

Na Gerschuni's arrestatie is Azew de machtigste leider onder de revolutionaire socialisten.

In 1903 besluit hij een aanslag op minister Plehwe voor te bereiden. Hij woont te Genève, waar hij in zijn laboratorium de bestanddeelen onderzoekt, waaruit hij bommen voor nieuwe aanslagen denkt samen te stellen. Maandenlang bespreekt hij met andere partijleden den aanslag tot in de kleinste bijzonderheden. Hij kiest de beste leden der terroristische afdeeling uit om het plan ten uitvoer te brengen. Ssasonow, Schweizer, Kalajew, Dora Brillant, Ssawinkof, Pokotilow en enkele anderen.

Plotseling verneemt hij dat onafhankelijk van zijn plan een andere zich in Rusland bevindende groep eveneens een aanslag op Plehwe wil plegen. Eenige weken later worden deze revolutionairen op een wenk van hem gearresteerd: 31 in Petersburg, 12 in Moscou, 14 in Kief en 1 in Rostof aan de Don.

In Juli vindt dan de aanslag op Plehwe plaats. Ssawinkof en anderen hebben dien uitvoerig beschreven. Als Plehwe zich in zijn rijtuig naar het station wil begeven werpt Ssasonow zijn bom. Plehwe wordt gedood, Ssasonow gewond en eenige weken later terechtgesteld. Azew, die alle voorbereidselen getroffen had, wachtte te Warschau de uitslag af, waar Ssawinkof zich bij hem voegde. Welke rol heeft hij hier gespeeld? Hij had dezen aanslag kunnen verhinderen, doch deed het niet. Was het toeval, dat juist in deze maanden in regeeringskringen een heftige oppo-

sitie tegen Plehwe te constateeren viel? Had de Ochrana, deze Staat in den Staat, hem opdracht gegeven dezen man uit den weg te ruimen? Veertien dagen na den aanslag neemt Azew te A m s t e r d a m als Russisch afgevaardigde deel aan het internationale socialistencongres. Omgaand ontvangt de Russische regeering een uitvoerig verslag van hetgeen hier besproken werd. Merkwaardig is het te constateeren, dat Azew's vrienden, die in hem toch de groote terrorist zagen, die uit revolutionaire overtuiging Plehwe gedood had, er zorgvuldig tegen waakten, dat hij op een foto der congresleden zichtbaar was. Zóózeer zorgde men voor zijn leven, zóó bang was men dat Azew onder de aandacht der Russische politie zou vallen. In den winter van 1904 is hij te Genève waar de aanslag op grootvorst Sergius wordt voorbereid. Ook ditmaal heeft Ssawinkow tezamen met Azew de leiding. Men weet hoe Kalajef, die ook aan den aanslag op Plehwe had deelgenomen, den eerste maal weigerde zijn bom te werpen, omdat in het rijtuig waarin grootvorst Sergius had plaats genomen ook zijn vrouw en kinderen zaten. Een dag later wierp hij zijn bom, die Sergius doodde en hem op het schavot bracht. Een aanslag tegen generaal Trepow, die een maand later zal plaats vinden wordt verijdeld, alle deelnemers op een wenk van Azew gearresteerd. Wanneer, terwijl Azew een maand afwezig is, de overige leden van het bestuur tot een aanslag op Stolypin besluiten verbiedt hij dit eenvoudig. Hiertoe had hij geen opdracht gegeven, andere aanslagen waren belangrijker en moesten dus eerst ten uitvoer worden gebracht.

Tegen dezen man, die in de Partij zulk een macht bezat, tot haar oprichters behoorde en aan alle aanslagen had deelgenomen, richtte nu Wladimir Burzew zijn zware beschuldigingen.

* *
*

De Rechtbank, die de leden der Partij der Sociaal-Revolutionairen had benoemd om recht te spreken in zake de zware beschuldigingen, die Wladimir Burzew tegen Ewno Azew had geuit, bestond uit vijf leden:

Peter Kropotkin, de patriarch onder de Russische revolutionairen, de man die door Oscar Wilde een Christus genoemd werd, in zijn autobiografie beter dan iemand anders de sociale beweging in deze periode beschreef en aan wiens karakter-grootheid niemand twijfelde;

Herman Lopatin, de vriend en vertaler van Karl Marx, een der laatste overlevenden van de 'Narodnaja Wolja', die vijf en twintig jaar in de Schlüsselburg doorbracht;

Wera Figner, die eveneens lid der Narodnaja Wolja was, eveneens twintig jaar in de Schlüsselburg doorbracht - een der laatste heiligen - een vrouw welke Anatole France eens terecht de Jeanne d'Arc der Russische Revolutie noemde;

Victor Tschernow, de belangrijkste theoreticus onder de sociaal-revolutionairen die tevens jarenlang hun leider was;

en - Boris Ssawinkof, een terrorist van ongekende dapperheid die vele jaren aan Azew's zijde gestreden had, de aanslagen op Plehwe en grootvorst Sergius met hem tesamen had voorbereid en steeds als het ware Azew's rechterhand was, waar het belangrijke partijkwesties betrof.

Wladimir Burzew aarzelde geen oogenblik zich voor deze rechters te verantwoorden, hoewel hij wist hoe groot nog steeds het vertrouwen dezer partijleden in Azew was. Hij wist dat zijn positie moeilijk was - dat hij eigenlijk de beklaagde was. Tot in de kleinste bijzonderheden stelde men hem vragen, betreffende de meest intieme bijzonderheden uit zijn huiselijk leven - zijn vrienden - de menschen waarmee hij verkeerde. Bakai werd als getuige opgeroepen en moest eveneens honderden vragen beant-

woorden. Wekenlang duren deze zittingen, zonder dat Burzew de rechtbank kan overtuigen. Tschernow houdt een rede van eenige uren, waarin hij de aandacht vestigt op de groote verdienste van Azew voor de Partij en er nogmaals op wijst dat het onmogelijk is dat deze man een verrader zijn kan. Burzew antwoordt en wijst op het verraad van Tatarow, op de brief der gesluierde dame waarin zoowel Tatarow als Azew ervan werden beschuldigd agenten der Ochrana te zijn. Men is echter nog niet van de waarheid zijner beweringen overtuigd. Burzew voelt de onmogelijkheid Azew te ontmaskeren - de Rechtbank het bewijs te brengen. Steeds antwoordt men hem dat alleen hij - en niemand anders deze bewering heeft geuit - dat niemand anders in Azew een agent der Ochrana zag en niemand hem in deze functie gezien had. Plotseling, nadat de rechtbank eenige dagen niet heeft vergaderd, vraagt Burzew bij het begin der zitting het woord:

'Ik geloof de Rechtbank heden een belangrijke mededeeling te kunnen doen - een mededeeling die misschien het houden van verdere zittingen onnoodig maakt. Ik heb de dagen, waarin wij hier niet vergaderd hebben, benut om nieuwe bewijzen te verzamelen. Ik geloof hierin geslaagd te zijn. Gij allen weet, dat vele vrienden en partijleden mij reeds jarenlang op de hoogte houden van hetgeen de Russische politie in haar schild voert. Gij weet ook, dat ik deze informaties steeds benut heb in het belang der Partij. Woensdag ontving ik het bericht dat de vroegere minister van politie graaf L o p u c h i n voor familieaangelegenheden te Parijs vertoefde en Donderdagmorgen over Berlijn weer naar Petersburg zou vertrekken. Gij allen kent dezen man. Natuurlijk is hij onze vijand; ik weet dit en heb het geen oogenblik uit het oog verloren. Lopuchin is echter een man, die in meer dan een opzicht aanspraak maakt op onze dankbaarheid. Hij was steeds een vijand van de misdadige praktijken

der Ochrana en een der hevigste tegenstanders der Progroms. Gij weet ook, dat deze man tijdens zijn ministerschap geprotesteerd heeft tegen de praktijken der Ochrana inzake spionage. Toen ik Woensdag den trein naar Berlijn nam en in hetzelfde compartiment als Lopuchin plaats nam, was dit dus geen toeval. Ik wilde dat Lopuchin de waarheid mijner beschuldigingen bevestigde. Hij heeft dit gedaan. Het gesprek, dat ik met hem voerde was het meest spannende in mijn geheele leven. Ik kan gerust zeggen dat hiervan mijn leven heeft afgehangen. Toen ik Lopuchin mededeelde dat de spionagepraktijken der Ochrana nog steeds toenamen, steeds meer spionnen in onze gelederen verschenen, was hij ontzet. Hij was van meening, dat de Ochrana de laatste jaren andere wegen had benut om ons te bestrijden. Uitvoerig heb ik hem toen uiteengezet, dat de belangrijkste spion der Ochrana - die bekend was onder den naam R a s k i n - ook tot onze partij behoorde, dat dit met medeweten en op bevel der Ochrana geschiedde. Ik heb Lopuchin uiteengezet, dat deze man niet alleen honderden partijleden verried doch persoonlijk deelnam aan de aanslagen op grootvorst Sergius en minister Plehwe. Ik heb hem verklaard, dat de Ochrana de laatste jaren oppermachtig was geworden en Raskin haar voornaamste handlanger was. Toen ik urenlang dit onderwerp besproken had, zonder natuurlijk den naam Azew te noemen, en tenslotte - toen mijn zenuwen tot het uiterste gespannen waren - de vraag deed of Lopuchin R a s k i n , die ik hem nauwkeurig beschreven had, kende was zijn antwoord: “Een agent der Ochrana die R a s k i n heet heb ik nooit ontmoet, ik ken echter een ingenieur die E w n o A z e w heet en geheel aan uw signalement beantwoordt.” Het groote belang van deze uitspraak is U allen duidelijk. Lopuchin deelde niets nieuws mede. H i j w a s e c h t e r d e e e r s t e , d i e A z e w i n z i j n r o l g e k e n d h a d .’

Een doodelijke stilte volgde toen Burzew gesproken had.

Wera Figner was lijkbleek geworden en in haar groote oogen stond een drukkende verwondering te lezen. Lopatin en Kropotkin hadden hun stoelen steeds meer in Burzews richting geschoven.

Zwijgend, zonder een beslissing te nemen of uitspraak te doen, ging na eenige oogenblikken de rechtbank uiteen. Alleen Wera Figner zat nog urenlang in de stille kamer te Passy, waar Burzew deze woorden gesproken had en dacht aan de twintig jaren die ze in Schlüsselburg had doorgebracht, aan de vele vrienden die nog in Russische gevangenissen zaten - aan die gestorven waren en terechtgesteld.

Was het mogelijk dat Azew, op wien ze bouwde als op geen ander partijgenoot, een verrader was? En - indien het mogelijk was - hoe waren de anderen? Stond ze alleen? Was de strijd voor een betere toekomst dan zóó zwaar?

* *

*

Nog was het gerecht niet geheel van Azew's schuld overtuigd - nog twijfelde men. Men achtte het mogelijk dat Lopuchin, in opdracht der Ochrana, Burzew om de een of andere onverklaarbare reden om den tuin had geleid. In opdracht der rechtbank vertrok het lid der partij Argunow naar Petersburg om te pogen een bevestiging van Lopuchins woorden te krijgen. Zoo groot was zelfs in deze dagen nog het vertrouwen in Azew, dat Argunof hem van uit Parijs van zijn aankomst in kennis stelde. Het gevolg van deze brief was, dat Azew op zijn beurt de politieke politie van Petersburg van Argunof's komst op de hoogte stelde en deze werd gearresteerd.

Azew zelf had ondertusschen Parijs verlaten. Terwijl hij tijdens het verloop der talrijke zittingen zijn rust volkomen bewaard had, was hij na Burzew's verslag van zijn gesprek met Lopuchin, nerveus geworden. Hij had het partijbestuur - eenige dagen voor Argunof's vertrek - verlof

gevraagd een paar dagen in München te mogen doorbrengen. Mocht men hem noodig hebben, zoo kon men hem immers terugroepen.

Na de inwilliging van dit verzoek begaf hij zich naar München, schreef van hieruit enkele brieven, die hij terstond op de bus deed en nam den trein naar Berlijn. Van hieruit reisde hij naar Petersburg. Terstond bezocht hij Lopuchin. Hij poogde dezen te overreden zijn tegen Burzew gemaakte uiting te herroepen, doch deze weigerde.

'Ik wensch mijn woorden niet terug te nemen, antwoordt Lopuchin. Burzew schreef mij dezer dagen dat hij genoodzaakt zou zijn zich voor het hoofd te schieten wanneer ik mijn woorden terugnam.' Alle middelen hem tot andere gedachten te brengen zijn vruchteloos. Lopuchin's vrouw mengt zich in het gesprek en deelt mede dat, wanneer haar man mocht bezwijken zij terstond naar Parijs zou vertrekken om de revolutionaire rechtbank mede te deelen wat ze weet.

Azew ziet zich ten slotte genoodzaakt Lopuchin's huis te verlaten en bezoekt ten einde raad generaal Gerassimow, de allerhoogste chef der Ochrana. Nadat hij hem alles uiteen heeft gezet, begeeft Gerassimow zich op zijn beurt terstond naar Lopuchin. Het gaat immers om een der meest waardevolle spionnen, die met elk middel moet worden verdedigd en voor de Ochrana gered worden.

Ook thans weigert Lopuchin. Een heftige scène is het gevolg. Gerassimow vertrekt, doch spreekt de bedreiging uit, dat in Rusland de Ochrana nog steeds de grootste macht bezit, een Staat is in den Staat en dat zelfs een vroegere minister van politie zich aan dezen macht heeft te onderwerpen. Lopuchin schrijft terstond na het vertrek van Gerassimow de volgende brief aan minister Witte:

'Den 11 November vervoegde zich tegen negen uur in den avond aan mijn woning "Tawzitscherkaja" een zekere Ewno Azew, die ik in mijn functie als hoofd der politie in

den tijd van Mei 1902 tot Januari 1905 als beambte der politieke politie te Parijs kende.

Zonder zich aan te melden kwam deze man mijn studeerkamer binnen en verklaarde hij dat ik aan de revolutionairsocialistische partij, waarvan hij lid was, hoewel hij tot de politieke politie behoorde inlichtingen omtrent hem had verstrekt. Als gevolg van deze informatie had deze Partij een rechtbank benoemd. Azew wist, dat deze rechtbank iemand naar Petersburg wilde zenden om nogmaals van mij de waarheid te hooren. Hij wendde zich thans tot mij met het verzoek de eens gegeven informaties te herroepen, daar hiervan zijn leven afhing.

Hedenmiddag om 3 uur bezocht mij de chef der politieke politie generaal Gerassimow in dezelfde kwestie. Ook deze betrad zonder zich aan te melden mijn studeervertrek. Hij verklaarde me uit naam van Azew te vragen, welk antwoord ik van plan was te geven, wanneer de leden der Rechtbank zich tot mij wendden, om naar de juistheid der informatie te vragen. Generaal Gerassimow deelde mij tevens mede dat hij op de hoogte was van hetgeen deze rechtbank had behandeld, en alle namen van de getuigen en deelnemers in zijn bezit waren.

Daar ik er van overtuigd ben, dat Azew's houding, als ook het bezoek van generaal Gerassimow, een directe bedreiging beteekenen, beschouw ik het als mijn plicht, U Ex. deze feiten mede te deelen en aan U het verzoek te richten, mij tegen deze onbehoorlijke behandeling van de zijde der Ochrana, die mijn persoonlijke veiligheid bedreigt, in bescherming te willen nemen.

Indien U Ex. het noodig acht mij in verband met dit schrijven in audiëntie te ontvangen, zoo meen ik dat het mijn plicht is, U mede te deelen, dat het in mijn voornemen ligt 25 November Petersburg te verlaten om in verband met een persoonlijke aangelegenheid twee weken in het buitenland door te brengen.'

De Ochrana bleek machtiger dan de vroegere minister van

politie Lopuchin. Deze had reeds eenige jaren geleden ontslag uit zijn functie gevraagd, daar hij als liberaal een afkeer had van de praktijken in zijn departement en in conflict met zijn collega's was geraakt inzake de progroms van 1906, die immers door de politie was geënscèneerd. De weigering zijn informatie te herroepen kwam hem duur te staan. Eenige maanden later werd hij voor de rechtbank gedaagd en er van beschuldigd contact met de partij der sociaal-revolutionairen te hebben gehad en hen waardevolle inlichtingen te hebben verschaft en zoodoende staatsgeheimen te hebben verraden. Men veroordeelde hem tot vijf jaren dwangarbeid, die later in drie jaar verbanning naar Siberië werden veranderd.

Na zijn terugkeer uit Siberië was Lopuchin directeur eener bank. Bij het uitbreken der Revolutie van 1917, gaven de Bolchewiki hem de vergunning Rusland te verlaten. Hij woonde de laatste jaren te Parijs, waar hij in het voorjaar van 1928 stierf.

* *
*

Nadat Lopuchin zijn brief aan minister Witte had geschreven, was hij naar Londen gegaan, waar hij een samenkomst had in het Savoy-hotel met Ssawinkof en Tschernof. Hij herhaalt hier hetgeen hij tegen Burzew verklaarde, zoodat Azew's schuld bewezen is.

Terzelfdertijd ontvangt de rechtbank bericht dat Azew op het Newski-prospekt te Petersburg is gesignaleerd. Men vraagt hem waar hij de dagen, die hij voorgaf in München te zullen doorbrengen in werkelijkheid vertoefde. Hij moet zijn reisroute aangeven - van dag tot dag zijn alibi kunnen bewijzen. Men ontdekt een tijdsverloop van vijf dagen, waarover hij geen rekenschap kan geven. Bij een tweede verhoor beweert hij deze dagen te Berlijn te hebben doorgebracht, waar hij in een hotel dat aan een zekere Tschernomondich behoorde, onder het pseudoniem Danielsohn beweert te hebben gewoond. Terstond zend men een

partijlid naar Berlijn om deze kwestie te onderzoeken. Het genoemde hotel blijkt te bestaan, doch de bezitter ervan - een spion der Ochrana te zijn.

Azew's schuld is bewezen.

Wanneer Ssawinkof, die te zamen met hem aan zoovele aanslagen deel nam, hem bezoekt en het oordeel van het gerechtshof mededeelt, geraakt Azew in een toestand van nerveuze opwinding. Nogmaals loochent hij alles. Hij verklaart overspannen te zijn, niet in staat regelrechte antwoorden te geven, doch deelt Ssawinkof mee den volgenden dag nogmaals voor de rechtbank te zullen verschijnen. Hij heeft angst dat Ssawinkof gekomen is om hem te dooden doch deze kan - hoewel zijn vermoeden thans zekerheid is geworden - hiertoe niet besluiten en wil hem de gelegenheid geven zich den volgenden dag nogmaals te verantwoorden.

Als Ssawinkof vertrokken is pakt Azew terstond zijn koffer. Nog is zijn vrouw van zijn onschuld overtuigd. Ze voelt dat allerlei gevaren hem bedreigen en gelooft hem terstond wanneer hij beweert naar het buitenland te moeten vertrekken om zich materiaal voor zijn rehabilitatie te verschaffen, helpt hem zijn koffer pakken en brengt hem naar het Gâre du Nord, waar hij de expresse naar Keulen wil nemen. Onderweg meent hij te worden gevolgd. Steeds draait hij zich om en meent partijleden te zien. Hij denkt dat men zijn vlucht wil verhinderen en hem op straat terechtstellen. Inderdaad liepen twee leden der partij - Ssensinow en Slettow, dien avond achter hem en waren hem vanaf de Boulevard Raspail waar hij woonde, gevolgd. De groote eerbied, die de leider van zoovele jaren hen ook thans nog inboezemde, weerhield hen er van hem neer te schieten. Ongehinderd stapte Azew in den trein naar Keulen na een hartelijk afscheid van zijn vrouw die op dat moment meer dan ooit van zijn onschuld overtuigd was.

* *

*

Toen Azew niet voor de rechtbank was verschenen, hoewel hij Ssawinkof dit beloofd had, publiceerde het partijbestuur de volgende verklaring:

'Het Centraal Comité der Russische Revolutionaire Partij deelt hierbij den partijleden mede dat Ingenieur Eugen Philippowitsch Azew, oud 38 jaar (in de partij ook bekend onder de volgende namen: Tolsty, Iwan Nikolajewitsch, Valentin Kurmitsch), lid der Revolutionair-Socialistische Partij sedert haar bestaan en meermalen lid van het partijbestuur en verschillende comité's - er op betrapt is in connectie met de Russische politieke politie te staan. Het Centraal Comité verklaart hierbij dat hij een *spion* is. Azew, die spoorloos verdwenen is vòòr het onderzoek der door ons samengestelde rechtbank beëindigd was, moet dientengevolge als een voor de Partij uiterst gevaarlijk individu worden beschouwd. Nauwkeurige mededeelingen aangaande het politiek verraad van dezen persoon en de omstandigheden waaronder hij ontmaskerd werd, zullen worden gepubliceerd. Het Centraal Comité.'

Een nerveuze opwinding maakte zich van de Russische revolutionairen meester, toen deze proclamatie bekend werd. Dag en nacht zat men bijeen en vergat vaak eten en drinken. In Parijs was de opwinding onder de Russen zóó groot dat enkele partijleden in een vlaag van wanhoop zich het leven benamen. Talrijk waren ook de brieven die het partijbestuur thans ontving van leden die reeds vroeger Azew hadden aangeklaagd, doch steeds waren afgewezen - zelfs een berisping hadden ontvangen daar ze het waagden een zoo bekend en geeerd partijlid als Azew te beschuldigen. Deze partijleden eischten een reorganisatie van het partij-bestuur, waardoor dergelijke voorvallen in de toekomst onmogelijk zouden worden. Belangrijk vooral was een schrijven van een broer van den maximalist R i s z , die Azew in 1906 reeds van spionnage had beschuldigd. (Risz zelf was een paar maanden later door Azew's verraad terechtgesteld).

Deze deelde het volgende mede:

'In het begin van 1906 werd mijn broer, die in de partij onder de naam "Mortimer" bekend was, gearresteerd. Daar de Maximalisten, waartoe hij behoorde, in hem een zeer belangrijk partijgenoot zagen, besloten ze hem bij zijn vlucht behulpzaam te zijn. Terzelfder tijd deelde de commissaris van politie te Kief hem mede, dat hij hem gelegenheid zou geven te ontvluchten, wanneer mijn broer hem beloofde in dienst der Ochrana te treden. Deze beloofde dit en deelde zijn voornemen terstond na zijn vlucht aan alle leden der Partij mede. Hij was van meening de Revolutie op deze wijze groote diensten te kunnen bewijzen. Daar het mijn broer steeds gelukte den menschen vertrouwen in te boezemen, vernam hij van de beambten der Ochrana reeds spoedig dat Azew een spion was en in dienst der Ochrana stond. In Augustus 1906 verzocht hij mij het partijbestuur dit feit te willen mededeelen. Ik deed dit, doch men wees mijn beschuldiging terstond af. Toen Azew vernam dat mijn broer wist dat hij in dienst der Ochrana stond, verspreidde hij overal het gerucht dat Mortimer weliswaar met medeweten der Partij in dienst der politie was getreden, doch in wezen aan de zijde der Ochrana stond. In deze kwestie waren toen de revolutionaire socialisten aan Azew's kant, de maximalisten aan de zijde van Mortimer. In October 1907 liet Azew hem toen arresteeren en in Februari 1908 werd hij opgehangen.'

* *

*

Toen Azew na het bezoek van Ssawinkof Parijs ontvlucht was, meende men aanvankelijk dat hij naar Berlijn de wijk had genomen. Een brief die het partijbestuur uit Berlijn bereikte en door Azew geschreven was, bleek later door Mevrouw N., Azew's vriendin uit de Aquarium-bar te Petersburg op de bus te zijn gedaan. Azew zelf was weliswaar in de trein naar Keulen gestapt, had echter na een paar haltes de trein weer verlaten en was naar Zuid-

Frankrijk gegaan. Hier had zich na eenige weken Mevrouw N. bij hem gevoegd. Ongeveer een jaar reizen beiden door heel Europa. Azew is nu eens in Italië dan weer in Griekenland, bezoekt Egypte en Noorwegen. Een paar maanden wonen beiden in een dorp ergens aan de Noordzee. Azew bezit immers geld, heeft een aanzienlijk bankconto en een paar valsche passen. Jaren later heeft hij bekend dat hij vaak niet wist hoe hij zich noemen moest, zoodat het voorkwam dat hij meende een anderen naam te hebben genoemd als inderdaad het geval was. In de herfst van 1909 besluiten beiden, het zwerven moede, ergens een gemeubileerde woning te huren. In de laatste jaren is zijn naam in West-Europa bekend geworden. Russische correspondenten hadden kolommenlange berichten over zijn ontmaskering gebracht, over het conflict met Lopuchin en de interpellaties in de Duma, die daar op waren gevolgd. De Ochrana laat Azew echter ook ditmaal niet in den steek. Ze verschaft hem een pas op de naam ‘Alexander Neumaier’, waarin vermeld staat dat hij gedurende de jaren 1910-1915 in Berlijn woonachtig was. Hij bezoekt thans de Berlijnsche beurs en geeft blijk van zulke groote talenten op dit gebied dat de naam Neumaier weldra ook op de beurzen te Londen en New-York een goeden klank bezit. (Zijn beurskaart droeg het nummer 765). In het Westen van Berlijn, Luitpoldstrasse 21, huurt hij een woning van zes kamers, waar hij het leven van een goed gesitueerd burger voert, een paar malen per week zijn beursvrienden ontvangt en af en toe een diner geeft. Met politiek bemoeit hij zich in deze jaren in het geheel niet doch bezoekt geregeld in gezelschap van Mevrouw N.operetteen variété-voorstellingen. Hij is een verwoed speler gebleven en brengt elken zomer eenige weken in Monaco en Ostende door.

1913 doet hij een poging zijn vrouw te bereiken, gaat naar Parijs en bezoekt haar. Na een oogenblik te hebben geaarzeld, grijpt ze een revolver. Het schot mist en Azew

weet te ontkomen. Hij geeft echter zijn pogingen niet op en probeert zelfs nogmaals contact met de sociaal-revolutionairen te krijgen. Hij belooft thans voor elke rechtbank te zullen verschijnen en zich aan de besluiten hiervan te onderwerpen. Tijdens de Balkanoorlog verliest hij - daar de koers van het Russische geld plotseling daalt - bijna zijn geheele kapitaal, waardoor hij zich genoodzaakt ziet de juweelen, die hij Mevrouw N. in de loop der jaren schonk, te verkoopen. Met de opbrengst hiervan opent hij een zaak in damescorsetten in het westen van Berlijn. Reeds in het eerste oorlogsjaar raadt hij Mevrouw N. aan toch vooral corsetten voor slanke vrouwen te bestellen en in voorraad te hebben, daar hij ervan verzekerd is, dat de Duitsche vrouw na den oorlog slank zal worden.

Wanneer hij op een avond uit een café in de Friedrichstrasse komt, ontmoet hij een Russische bekende. Beide herkennen elkaar. Azew roept een auto, gaat naar zijn woning en verbrandt onmiddellijk een groot deel zijner papieren, waaronder zich ook het plan van ingenieur Buchalew voor een luchtschip bevindt, dat deze in opdracht van de Partij der sociaal-revolutionairen te München gebouwd had om vanuit de lucht een aanslag op de Czaar te ondernemen. Azew's angst blijkt gegrond te zijn. Als hij daags daarna uit het station Hohenzollerndam komt, wordt hij gearresteerd. Waarom deze arrestatie plaats vond is tot heden onopgehelderd gebleven, daar de akten betrekking hebbende op het geval Azew tijdens de revolutie van 1918 te zamen met vele andere papieren door de revolutionaire matrozen verbrand werden bij de bestorming van het Hoofdbureau van politie. Uit de brieven, die Mevrouw N. aan Azew's verdediger schreef, bleek echter dat de politie hem als een ‘voor de veiligheid van den Staat gevaarlijk anarchist’ gearresteerd had.

Tevergeefs verklaart Azew dat hij tot het personeel der Ochrana behoort en slechts in schijn lid van het Partij-bestuur der Russische sociaal-revolutionairen was. Hij heeft

een onderhoud met den chef der Berlijnsche politie von Jagow. Men gelooft hem niet en weigert in Petersburg naar hem te informeeren, geeft hem echter te kennen dat hij eventueel naar het kamp der Russische krijgsgevangenen kan worden overgebracht. Azew heeft echter angst voor zijn landslieden en geeft er de voorkeur aan in Moabit te blijven. Ondertusschen wordt zijn toestand bedenkelijk. Zijn zware lichaam dat aan veel beweging gewend is, verzwakt, zoodat hij naar een ziekenhuis moet worden gebracht. Den eersten Kerstdag 1917 wordt hij ten slotte in vrijheid gesteld. Mevrouw N. had in deze maanden vele brieven van hem ontvangen, waarin hij haar vraagt een Italiaansche en Fransche grammatica voor hem te willen bestellen, daar hij deze beide talen beter wil beheerschen als het geval was. De auteurs die hij leest zijn vooral Max Stirner, de geniale wijsgeer die een philosophie van het egoïsme schreef, en Lombroso, die de psyche der misdadigers trachtte te benaderen. Ook in de gevangenis bleef Azew die hij was. Hij schrijft - daar hij weet dat elke brief die de gevangenis verlaat gelezen wordt, eindelooze brieven vol godsdienstige bespiegelingen en bewijzen van vroomheid, waarin hij echter niet vergeet als postscriptum Mevrouw N. praktische wenken te geven hoe ze het best haar belasting voor hun corsettenwinkel kan ontduiken.

Eenmaal in vrijheid is hij vol woede tegen de Duitsche politie, die hem twee en een half jaar, onschuldig gevangen gehouden had. Hij wil naar Zwitserland, doch stuit op moeilijkheden met zijn pas. Een tijdlang is hij nog werkzaam op het Duitsche ministerie van buitenlandsche zaken (hoe hij aan deze betrekking kwam, bleef tot heden onophelderd), dan sterft hij vrij plotseling in het ziekenhuis te West-end aan een nierziekte, die hem reeds vele jaren kwelde.

Hölderliniana
door J. Slauerhoff

I

Goden vervreemd van hun wereld alleen in den aether
Kunnen nog thuis zijn en samen op den Olympus
Gij, waart te wondbaar, uw droomen, te ijl u te omhullen.
Niets om u heen dan de uit u zelve gezongen
Hymnen alleen: hun held liet al 't aardsche ontglippen.

Schiller beschermde hem koel, Goethe begreep niet den jongeling,
't Veilig ambt weigrend voor ongebonden ontbering.
Om in den hemelzuchtigen zang gansch verzwolgen,
Will'keurig 't aardsch voor het godlijk aanzijn te wisslen,
Ja, hunne geest geknecht door de gunsten der vorsten
Dorst den glansschuwen allengs somberder engel
Door gelijkluidenden zang verdoold tot hun midden
Minachten; koningsdienaars den goden gelijke
Die de aarde terugstiet, extatisch ontzwevend
Trotsch lichaamlijke nood tot geestes lichtheid en heil.

II

Heimweeverteerd, hitte-verzengd, door ontbering gefolterd
Zwierf ik, hield uit, want ik wist niet dat de terugkeer
Loerde met smartlijker martling in 't dorre Europa.
Met de grimmigen winter, den dood der verteedring,
Die de geliefden mij zwoeren voor eeuwig bij 't afscheid.
Jarenlang niets voor mijn hunkrende zeemoede oogen

Dan op het slagveld van de vijandlijke golven
Bloesems van schuim, snel ontluikend verwelkend
Overnacht in het geweld van het donkerstormende ruim.
En, wier warmte moest stralen in donkeren winter,
Anders een nacht van leegte en starre verschrikking,
Waar de wind dood geboomt, de zee het bezwijkende strand striemt;
Allen bleven zij koud, geen hunner kwam mij temoet;
Deze verloren in zelfgenoegzame liefden,
Gene ongeneeslijk bezeten door weelde verwaten
Diep in wrevel gehurkt, hard in voldaanheid verdord
Geen meer doorhuiverd door geestdrift, eens over ons vaardig -
Vaderland, reeds ik weet niet hoe lang mij verloren,
Enkel het lied van een even verdrevene zanger
Zong mij terust aan het anders ontvlodene leger
Strekte mij rustloos gejaagde ziel tot een toevlucht,
Oovral naakt blootstaand aan ijzige vereenzamings wind

Doodgewaanden wekt gij. En reidansen van seizoenen,

Met bloesems met blaren omkranst, in stroomen zich spieglend
Op zephieren zich wiegend, wit prijkend voor de azuren
Luchten, de ban van winter en donker verbraken
Door den toover der woorden, werklijk als immer herleefd.

Ook gij zachtmoedige moest eindlijk slaken de aanklacht
Na een jammer van jaren, door waanzin's duister geuit;
‘Liefde is heen, ik leefde ook liever niet meer.’
Wellicht wil eenmaal uw dierbare dolende geest

- Ook generzijdsch ligt toch niet het heilige Hellas -

Rusten van heillooze tochten door ledige eeuwen
Geeft niet de zeldzame ontmoeting van even rustloozen één
Flits van hemelsche vrede in den onwrikbaren winter?
Één windloos zachtzonnig azuren nazomeruur?

De laatste zorgen
door J.P. Zoomers-Vermeer

De dag was snikheet geweest. Nu begon de warmte wat te wijken. Bij den jongen daglooner, die gebogen lag over de gerooide aardappelen op het stuk land naast de woning, stond de oude Homan geleund op zijn stok en keek toe op het werk van de jonge, rappe handen. Hij had nog wat willen helpen, maar wist eigenlijk niet hoe hij dat nog moest doen en of dat den jongen kerel wel bevallen zou nou ie toch aangenomen was om het stuk aardappelland om te steken. De aardappels waren klein en het beschot ook niet groot, dat zag de oude terwijl ie wat toekeek. Ja, gewèrkt was er eigenlijk op het land de laatste jaren niet zóó meer - en gemest?... 't moest toch al wel heel lang zijn dat Gijsbert zooveel minder was geworden. Het land stond er niet goed meer bij - al lang niet meer. En verkoopen, verpachten, och, dat had Gijsbert niet gewild, hij had het alles toch nog maar zelf gedaan met den jongen knecht dien hij ieder keer weer voor korte tijden liet komen. Hij had vader veel laten toekijken, Gijsbert, zoo kras was hij ook tot over z'n zeventigste jaar gebleven.

Maar toen...

Nou werd Gijsbert haast tweeënzeventig, maar het laatste jaar was het toch niet zóó meer gegaan, niet ziek, maar gezond toch altijd ook niet. Maar omdat Gijsbert toch telkens weer opstond, weer frisch werd, weer werkte, was het in den stokouden vader niet meer opgekomen dat het toch eigenlijk anders moest zijn, dat het zoo niet goed was. Gijsbert wordt oud - had hij soms gedacht - hij wordt het vroeger dan ik. En zoo doof was hij ook al -

tweeënzeventig toch pas - en hij - vierennegentig - kon nog hooren als een jonge kerel. Z i e n dan niet zoo heel best meer, loopen ook niet - nee, vanzelf - als er nog maar zes jaar aan de eeuw ontbreken. Maar Gijsbert was vroeg oud, zoo ineens was dat na z'n zeventigste gekomen. En ook geen groote liefde voor de boerderij, het land meer, zoo geen vertier meer in nieuwe plannen. Nee... niks van dat nog... en gisteren?... vandaag?... had den ouden man een stille angst bekropen of het eigenlijk met Gijsbert niet heelemaal verkeerd ging. Gisteren - zoo raar was ie toen - en nou vandaag? - Gijsbert was op bed gaan liggen - niet voor een slaapje, wat ie allang deed - deze vreemde gewoonte was zoo langzamerhand ook al gewoon geworden, maar gisteren en vandaag? - en ook eerder al? - ja, de dagen vergingen zoo vreemd tegenwoordig, dat de oude ze in zijn gepijnigd hoofd haast niet meer kon vasthouden. Hij praatte alleen maar heel veel met zichzelve.

Veel werd er al sinds lang door vreemde handen op de boerderij gewerkt, de moeder van den jongen daglooner kwam, en zijn kleine zuster kwam om van alles te beredderen. Dat had hij niet gezegd. Maar Gijsbert had 't zeker gedaan, hij, die ook vrouwenhanden had en zooveel in huis kon doen: koffie zetten - het huis vegen - de bedden goedleggen - koken zelfs. Maar nu moest Gijsbert toch gezegd hebben dat hij het niet meer kon doen en dat vrouw Kroon komen moest; ze was er nou soms op alle uren van den dag en ze keek ook naar Gijsbert, stond erbij als de dokter er was. En als ze zelf niet komen kon, omdat ze ergens anders werkte, stuurde ze haar dochter Leentje. Vanmorgen - of was het gisteren? - had ze ook gezegd toen Gijsbert zoo slecht was: Geert - dat was hij die nu op het aardappelland werkte - Geert kan wel boven bij je op zolder slapen en als je 'm dan 's nachts noodig mocht hebben kun je hem roepen. Was dat nou gebeurd? De dingen vergingen zoo raar in oude

vader Homans hoofd. Zeker moest Geert vannacht bij hun geslapen hebben dat vrouw Kroon vanmorgen de trap was opgegaan. Want Geert had zich toch ook bij de pomp staan wasschen. Zijn geheugen, hij wist het, oude Homan, liet hem wel eens in den steek, terwijl hij op andere tijden toch weer zoo helder was; soms werd het zoo floersig in zijn hersens of iemand zei: niet tobben - en veegde de helderheid weg. Dat was zoo raar toch. Da's een beetje geheugenverlies, had Gijsbert zelf nog eens gezegd toen hij hem vertelde: ik wil nog alles en ik weet veel, maar als ik aan beroerde dingen denk gaat het raderwerk in m'n kop stilstaan. Ik kan niet meer prakkezeeren, dan vergaat alles in schemerigheid.

Je hóéft niet te prakkezeeren, zei Gijsbert toen, i k ben de jongste en i k zal dat over al onze dingen wel doen zoolang ik er ben.

Ja... Gijsbert... de jongste... en nou was hij toch het eerste gaan liggen, gaan sukkelen... och, lang voor deze laatste, slechte dagen. Wat moest hiervan toch worden? Vandaag haast den heelen dag op bed - en hij had hem niet zien eten. Gisteren nog iets beter misschien - of zàg hij dat maar zoo? Zoo dof en zoo moeilijk was het in zijn hoofd dat hij nou ook niet langer meer binnen had kunnen blijven en naar den jongen Geert op het land was gegaan. Zoo warm was het op het opene veld. Maar toch al haast wat minder dan in den vroegen middag.

De jonge daglooner bij wien oude Homan te kijken stond, hief ineens het hoofd op en zei: ‘d'r is nou een sterk werkpaard te koop, gisteravond stond het in de krant en m'n moeder zou het uitknippen. Heeft ze 't al gedaan? Als soms nog... Want iedereen heeft z'n beesten nou toch hoog noodig.’

De oude man deed zijn mond open, zei moeilijk: ‘dat zou Gijsbert toch moeten weten, en...’

Nou over dat werkpaard te gaan praten als Gijsbert zoo slecht was, dacht hij. En meteen schoot Hein hem te bin-

nen, hun oude bles, die een poos terug zoo raar in den kuil was gevallen. Was het twee, drie maanden geleden toen Hein stierf en ze 'm in dien grooten kuil op 't eigen land hadden gelegd omdat Gijsbert van geen verkoopen, om de huid, of om nog meer, had willen weten? We motten op 'n nieuw paard uit, had hij gezegd toen Hein in zijn kuil lag en met kalk was overstrooid opdat hij gauwer weg zou zijn en geen mensch er ook aan zou denken, 's nachts... zoo eens te gaan zien waar ie lag. De wereld leverde overal schuimers; een dood paard is velen wat waard. Maar Gijsbert had Hein een graf willen geven - zoo goed als we er zelf een verlangen - had hij gezegd; dat beetje winst - en Hein was toch verzekerd - hij kon zijn graf hebben.

Nog zag de oude man als hij er aan dacht, hoe Hein uit den stal werd getrokken, touwen om de pooten en hoe hij op de kar geheschen werd en 't paard van den buurman hem het land opreed. Daar er weer af - hij plofte op den grond - en toen hem trekken den kuil in. Gijsbert was erbij - hij hielp - en jonge Geert was erbij - en de veldwachter - de buurman die verderop woonde en die zijn platte kar en het paard gegeven had. Als je eigen paard dood was moest je dadelijk leenen. En Gijsbert had getròkken! - hij leek toen nog sterk al had hij van het karwei gezweet. Of was hij toen al niet sterk meer? Nog zag oude Homan, als ie goed keek, Hein ineens zijn kop met de blauwe, glazige oogen, als over zijn flank heen slaan en dan met een plof in den kuil neerstorten, op zijn rug ineens zoodat zijn pooten bijkans omhoog staken. Een beroerd karwei, een donkere dag was dat geweest, want ze mochten Hein; werken was 'm nooit te veel geweest, hij wist al wat hij moest voor je er hem toe zette. Nóóit krijgen we zoo'n peerd terug - zei Gijsbert. Maar toen, nadat de kuil dicht was, had hij toch nog gezegd: we motten op 'n nieuwe uit, naar de markt - of 'n boelhuis, we motten in de krant kijken, een beest leenen of huren gaat altijd niet en je kent 'm niet. Tóén had Gijsbert nog zin in werken,

begreep ie dat er gewerkt moest worden, al was hij nooit op een paard uitgegaan en was hij na dien tijd al minder, al stiller geworden. Voor twee of drie maanden? Hoe lang was het dat Gijsbert nog een plan had? De tijd verging zoo vreemd nou in 't laatst op de boerderij, dat er slechts nog ééne lange, grauwe dag leek te bestaan. De oude man kon de verandering, die zich in zijn huis voltrok en waarbij hij toch zoo dicht leefde, niet in zich opnemen. Hij wist alleen dat tóén met Hein - Gijsbert nog iets nieuws wou - en dat hij daarna... zwéég... en dat hij gisteren en vandaag heel erg was. Dat kon hem niet ontgaan. Al werd 't ook meteen, als hij angst daarover voelde, weer zoo vreemd-dof in zijn hoofd of iemand hem belette zich bang te maken. Waar moest het heen als... Wat deden nou heel den dag vreemden over hun vloer? En de dokter, die gisteren was geweest en vanmorgen weer? Geert, die op zolder bij hen sliep? Er ging iets duisters om in de boerderij.

De oude man stond nog stil te kijken bij den jongen daglooner, die daar aardappels raapte, ze in de verschillende manden wierp: klein bij klein en ook de heel groote er uit - och, zoo heel goed was de oogst niet. Nee, als de rechte handen ontbreken, als de beste oogen niet meer met plezier kunnen toezien, dan moest 't mis gaan. En wat kon hij nog?... hij... de oude?

Hij ging nou maar naar huis toe, zien hoe 't met Gijsbert was; alleen de kleine Leentje was immers ergens bezig.

Hij ging, oude Homan, gebogen en langzaam. De jonge werker keek hem nog even na.

Dan schudde die zijn hoofd, terwijl hij weer neerkeek op den grond, als wilde hij zeggen, dat aan 's werelds loop niets te doen was, hier zou het wel eindigen, dat de boel in andere handen overging.

Nog even zag hij op of de stokoude gestalte zijn huis genaderd was.

Dan raapte hij de aardappels weer ijverig.

Juist toen de oude Homan aan de deur opzij van zijn huis kwam, stond Gijsbert daar op den drempel die zich vasthield aan den deurpost. Hij was op zijn sokken en in zijn bruinen borstrok; zijn oogen keken als gebroken in de verte. Hij schoof met een van zijn voeten over den steenen vloer of hij zijn klompen zocht; toen hij zijn vader zag bleef hij zwaar tegen den muur staan.

'Ben je er toch weer es uitgekommen, jongen? En wil je wat op de bank zitten? Kom dan maar - je klompen haal ik wel'. -

Maar Leentje kwam die hem een paar uitgeloopen pantoffels aanschoof. 'Hoe is het er nou mee?' vroeg de vader.

'Ik ben zoo benauwd' - zei de zieke heesch.

'Ben je benauwd? Kom hier toch maar zitten - net als gisteren'. - Want gisteren hadden zij toch ook nog tesamen gezeten op de bank. Moeilijk, waggelend schoof Gijsbert naar buiten, het leek of hij zich dronken voelde. Maar Leentje bracht gauw den rieten leunstoel buiten, den eenen gemakkelijken stoel die in het huis was en die eigenlijk aan den ouden vader toebehoorde, maar nu had Gijsbert hem al een tijd; er was door vrouw Kroon ook een bont kussen ingekomen.

'Zoo - da's nog beter' - zei de stokoude vader luid. En Gijsbert zonk in den stoel neer, inplaats van op de bank te zakken. Leentje lachte meewarig en toch ook met voldoening omdat ze dit zoo gauw bedacht had; haar moeder had veel tot haar gezegd voor als ze hier op het huis moest passen. En als er wat gebeurt, Geert is op het land, roep hem als er moeite is, zei moeder.

Ze zag Geert ginder liggen op het aardappelveld. Zij ging weer huisin. Maar oude Homan moest altijd zoo hard praten voor doove Gijsbert, je kon binnen haast alles hooren wat hij zei. Alleen wat zieke Gijsbert terugzei, dat klonk niet zoo ver.

De oude man, gezeten op de bank en even turend naar den zieken zoon, zei, terwijl hij dan wegkeek over de akkers,

waar nog de zon haar laaienden gloed neerwierp; zij zaten in de schaduw van een boomkruin en door het huis en er omheen streek een windje; ‘'t is nou toch lang niet zoo benauwd als gisteren en het zal regen geven, kijk ginder, wat een koppen aan de lucht’.

De zieke zoon knikte slechts even onmerkbaar. Zwaar hing zijn hoofd tegen de stoelleuning; hij zag zoo geel, zoo schrikkelijk geel, Gijsbert, dacht de oude man. De dokter zei dat hij 't aan de lever had. Was dat erg? Hij scheen er wel hard benauwd van te kunnen wezen. Als er koeler weer kwam zou het hem goed doen.

‘Ben je weer niks waard vandaag?’ vroeg hij dan.

Gijsbert opende zijn mond, maar er kwam geen klacht over het een of het ander; hij sloot even zijn vermoeide oogleden; zijn mond trok weg.

De oude zat stil te staren.

‘Jongen - Gijsbert’ - zei ie dan, ‘Geert had 'et daarnet over een best paard... te koop... ginder ergens... maar je zou toch niet... nóú nièt, is 'et wel? Kun je geen plezier meer vinden in... in iets... in wat’... in wat vroeger was, bestierf in het beven van den ouden mond zelf.

Gijsbert maakte slechts even een zware beweging met zijn hand: ‘voor mij niet meer’... zei hij dof.

De koppen ver aan den hemel stapelden zich; de wind om het huis heen trok wat zekerder aan.

‘'t Wordt frisscher, voel je wel? Dus niet meer... voor jou... Geen nieuwe Hein? Hij is nog zoo lang niet weg.’ ‘Neen’... schudde Gijsbert en zijn gebroken blik gleed naar omlaag in het zand.

De oude vader zuchtte; zijn hoofd was dof en pijnlijk; maar in zijn angstige borst woelde iets wat toch gezegd worden moest. Hij verzamelde het weten, de woorden; toen kwam het er haperend en zwaar van bangheid uit:

‘Gijsbert... als het met jou dan niks meer zal worden... als je zegt nièt meer... dat je dus geen plezier meer zult vinden in de boerderij, in een beest... zou 'et dan maar

niet beter zijn er een eind aan te maken? Je weet toch nog wel wat we afgesproken hebben, vroeger, toen we nog samen naar de markt in de stad gingen, toen jij nog sterk was... en ik ook. We waren altijd toch haast even sterk. En als onze wagen dan zoo lang stond in de straat bij de kerk? Dan zag je daar door de poort naast de kerk de binnenplaats van het tehuis nietwaar, waar de oude mannetjes dan op de banken zaten en door de poort naar ons, naar de drukte van de markt keken. Jij hebt wel gezegd: die zitten daar goed, die verslijten den tijd met kijken. Dat zullen we eenmaal óók doen heb ik gezegd, òf, één van ons tweeën alleen. Zou je er ìn willen, in het huis achter de poort? vroeg ik eens. Maar jij ging altijd weer graag naar huis terug. En ik ook. Ik dacht: dat jìj er toch wel eenmaal zou inkomen als ìk... De laatste zou zich daar in koopen, hadden we toch afgesproken; de verre erfgenamen zouden niet veel overhouden. Denk je daar nog wel es aan, jongen? Zou 'et daar niet goed zijn? Genoeg hebben we, ons daar met ons tweeën in te koopen. Als jij gaat, ga ik ook. We kunnen morgen best gaan. Als ik dit aan burgemeester ga zeggen; een boeltje kan gauw genoeg verkocht zijn. En vrouw Kroon is er, Geert en Leentje, alle drie waarop je kunt vertrouwen. Zullen we gaan? Jìj in het ziekenhuis dat er óók bij is? Het is niet ver van mekaar af... 't ligt er alles bij elkander: kerk, huis, gasthuis. Denk er eens over. De laatste zorgen kunnen we dan hier achterlaten. Want één moet het eens treffen, één... als de ander... ik had toch wel gedacht eerst te gaan'... zei de oude man zacht; 'als het anders zal wezen... jij moet 'et goed hebben, Gijsbert,' zei hij week en bang. 'Er ontschiet me soms veel, maar nou ben ik weer zoo bij... Zèg het me nou, zal ik naar burgemeester gaan? Hij zei toch altijd tegen jouzelf: als je overblijft is dat gauw genoeg voor mekaar. Jij had een schrik voor overblijven - ik heb 'et ook - laten we sàmen gaan... de zusters ginder zijn goed.'

Gijsbert, wiens hoofd nu zwaar op zijn borst gehangen had, hief zijn kin even op, hij knikte met bijna gesloten oogen dat alles goed was, àlles goed. Zoo'n grooten stap vond hij inééns goed. Nóóit meer werken op de boerderij en op het land, nóóit meer zien hoe het gewas staat, nóóit meer een beest hebben?... hij kon nou alles ineens verlaten, waar hij dat vroeger nooit had gekund. Het trof den ouden man toch als een slag, al had hij zelf nou dat plan geopperd. Lang zat hij te kijken. Gijsbert was steunend gaan adem halen.

De oogen van den ouden man traanden; hij haalde zijn grooten zakdoek uit en veegde ermee langs zijn neus. Hij zat te slikken. Zoo'n groot gebeuren kwam nou voor hen te staan: boedelverkooping - wat ze wel vaak meegemaakt hadden bij anderen, maar bij jezelf?... het was iets dat je bijna niet goed kon vatten. Maar als het moest gebeuren voor Gijsbert, dat die nou een goed leven kreeg... De oude man veegde ook langs zijn tranende oogen. Neen, huilen was 't nièt wat hij deed; verdriet, naar buiten komend verdriet kende hij al zoo lang niet meer, 't zat alles als opgedroogd bij hem van binnen. 't Was alleen zoo domp en drukkend nu in zijn hoofd, of er een steen op zijn hersens lag. Dat kwam van de zorgen ja... de zorgen die hij haast niet meer kon verwerken. De hersens waren óók op - Vrouw Kroon kwam daar aan over het pad; zij bleef bij hen staan en toonde haar verwondering dat ze Gijsbert buiten trof. ‘Zóó - zóó’ - zei ze, en zette de handen in de zijden, ‘dàt valt me mee. Zit het hier goed? 't Is ook warm binnen, hè? Toch nog maar even er uit gekomen. Zal ik wat te drinken brengen?’

Gijsbert leed aan 'n onleschbaren dorst; eten deed hij al in geen dagen meer, daarvoor heel weinig, maar drinken! Vrouw Kroon kookte hem karnemelk en koud liet hij dat naar binnen loopen. Ook nu ging ze alweer heen en haalde hem een kom vol; ze hield de kom voor zekerheid maar vast toen Gijsbert er zijn twee groote, doch zoo slappe handen omheen klemde.

‘Ik zal wel... drink maar...’

En terwijl hij met zijn korzelige, gespleten lippen het vocht in de kom zocht, zei ze, terwijl ze dacht dat Gijsbert z'n lippen toch es ergens mee insmeren moest, want dat dat toch hinderlijk moest worden - hij had dat zeker van de koorts - ze zei: ‘en nou kan het bed er meteen nog es lekker uit. Blijf je hier nog zitten? 'n Half uurtje misschien? ‘Ja’ - knikte hij, omdat zij dat toch zoo wou. Had ze gezegd: zal ik je weer op bed helpen, had hij óók ja gezegd en veel liever. Maar ze ging nou binnen redderen. Zwaar zat hij na het drinken weer in den stoel gezakt.

‘De warmte wordt gelukkig minder,’ zei ze nog, ‘je kunt zien dat hij er dadelijk wat van opknapt. Maar vannacht zal 't zoo benauwd niet wezen hoor, d'r zit onweer an de lucht.’ Toen ging ze huisin met de kom.

Even aan den slag als de zieke ruimte gegeven had.

Maar binnen vertelde haar Leentje wat ze gehoord had door 't open raam, omdat ouwe Homan zoo hard praten moest voor doove Gijsbert: ze wilden samen naar 't ouwemannetjeshuis, het huis achter de poort in de straat bij de markt in de stad. Leentje keek even vreemd, want daarover had ze nog nooit door de mannen hooren praten.Maar bij moeder viel het in goede aarde, dat zag ze wel. ‘O - als ze het dan ook maar zùllen doen. Het is het beste. Zien het nou zèlf in! 't Is laat genoeg - maar 't kan zijn, nog niet t e laat. Het bed moet er even heelemaal uit.’ En ze sleepten en maakten het den zieke voor den nacht weer gemakkelijk.

‘Je weet niet of ie weer es drie dagen blijft liggen,’ zei vrouw Kroon.

De avond was gekomen, maar de regen was nog niet losgebroken. Buiten op de bank voor het boerenhuis zat de jonge Geert, schoon gewasschen en las de krant die z'n zuster Leentje hem even aangereikt had. De daglooners-

woning stond slechts een vijf minuten ver. Binnen zat de oude Homan en mummelde wat op zijn leege pijp, in de bedstee lag Gijsbert weer, moe en zwijgend na het zitten dat hij buiten te lang had willen volhouden. Z'n verlangen - het eenigste nog - riep hem slechts te bed; hij leed hevige pijnen die hij toch niet altijd zeggen wou; in z'n hoofd was iets vaag-rustigs gekomen; of het nu wel spoedig met hem zou afloopen.

'De sleutel van de kast zit nog altijd in m'n tabaksdoos... en die zit in m'n broekzak daar... haal 'm er maar uit'... had hij voor 't gaan liggen zijn vader nu gezegd, 'voor als je betalen moet'... had hij ingelicht.

'Zul jìj dan niet meer betalen?'... had de oude zwak gevraagd. Maar omdat Gijsbert alleen nog maar 'n enkel ding zei en geen antwoord gaf op jóúw vragen, en Gijsbert toch wees: néém dan den sleutel van de kast - daarom had de oude gehoorzaamd. 'Je weet toch wel wat vrouw Kroon en Leentje nou samen krijgen,' zei Gijsbert nog, voor hij de bedstee weer inkroop en zich op het zacht geschudde bed languit neerlegde. Hij voelde zich zoo koud nu, al was hij heel den middag zoo benauwd geweest; iets kleumigs trok hem van onderen tegen zijn beenen op en hij wou de deken wel hebben die vrouw Kroon hem nog was komen overslaan.

Zij vond, dat Gijsbert nou toch vàst niet minder was dan gisteren; neen, vàst niet. En ze had oude Homan nog even bemoedigend toegelachen. Ze had niet durven vragen of 't waar was wat Leentje had gehoord door 't open raam; het zou zijn of Leentje luisterde; neen, daarom had ze gezwegen. Ze zou 't wel zien.

Nu was het werk gestaakt op de boerderij, vrouw Kroon en Leentje naar huis, enkel Geert was gebleven. Hij zat na 't avondbrood nog buiten. Oude Homan wilde ook naar buiten gaan, daar in den schemer wat zitten, maar Gijsbert had anders 's avonds nog wel es wat gepraat uit bed, gezegd, wat of ie nog wou, wat noodig gebeuren moest.

Maar nou had ie den sleutel van de kast afgegeven, wel bijzonder vreemd was dat, wijl ie beter leek dan gisteren; vrouw Kroon had 't toch óók gezeid. En 't zou góéd zijn als hij nou niet zoo ziek was, als ze morgen samen naar de stad gingen.

Zóúen ze hier morgen weg zijn?

Het was slechts 'n vaag begrip in het hoofd van den ouden man. Soms kon alles in het leven hem opeens een droom lijken; werd hij zelf ook zoo onwezenlijk, of hij toch niks meer op deze aarde had te zeggen, er niks kon uitrichten meer. Als een kind ging hij dan z'n verre verleden weer in, als een kind... dat hulpeloos zoekt, dat niet weet hoe 't met hem drijven zal. Gijsbert was toch al eigenlijk zoo làng de vader geweest en nièt hij; hij had wel een vader noodig, maar... als het leven zich nou omgedraaid had? Gingen ze morgen samen weg? Konden ze 't hier niet meer houden? Zou het wezenlijk gauw voor mekaar komen?

Gijsbert steunde in de bedstee. Maar wat zou hij moeten doen? Vrouw Kroon had 'm er pas neergelegd en den drank ingegeven. Dat had hij gezien. Toch stond hij op en ging naar Gijsbert toe, hij lag met z'n hoofd diep in het kussen, het dek tot aan de kin.

‘Komen de pijnen nou weer op?’ vroeg hij zacht en bevend; zijn stem sloeg altijd dadelijk over den laatsten tijd. Gijsbert keek even op, liet z'n zware oogleden weer vallen; hij steunde opnieuw en luider, of hij verging in marteling van niet te zeggen wee.

‘Is 't zóó erg? Zouen we den dokter dan niet nog es halen voor den nacht? Hij zei toch... dat we om 'm sturen moesten als... Zal Geert...’

‘Nee’... klonk zwaar en heesch de gebroken stem van den zieke; ‘hij kan me ommers tòch niet helpen’...

Er was een doffe stilte in de kamer. Gijsbert hield zijn steunen even in; z'n groot hoofd op het kussen draaide wat en verlegde zich.

‘Nièt?’... beefde de oude man. ‘Denk je dan óók niet dat er in de stad knappere dokters zullen zijn? Vannacht zal het toch ook koel in huis wezen... de regen valt al, zie ik... je zult slapen en morgen... vast sterker wezen. Je was vandaag al’...

Gijsbert zei niets meer, bleef roerloos en met gesloten oogen liggen. Hij voelde zich rillen. En buiten viel werkelijk de eerste regen, groote zware droppels die even tegen de ruit tikten, terwijl de wind in een plotse vlaag een blind deed klepperen. Je ligt toch goed?... wou oude Homan nog zeggen, doch hij kon geen woord meer over zijn lippen krijgen; hij stond nog wat bij de bedstee, maar toen Gijsbert bleef zwijgen en lag of hij ineens sliep, ging hij weg naar Geert. Die had nu de bank in den stal getrokken en zat tegen de deur naar de eerste regenstralen te kijken. Oude Homan ging naast hem zitten; hij zei niets. Geert las zijn krant dan weer verder; oude Homan hield stijf zijn stok vast die tusschen zijn knieën stond; de leege pijp hing vergeten in zijn uitgezakten mondhoek; hij mummelde slechts.

‘Règen’ - zei Geert dan - ‘góéd.’

De oude man knikte. Geert las weer.

Maar de regen zette niet door, al was de hemel boven de landen zoo grijs geworden; soms ineens trok een broeiige luchtstroom langs den stal en dan weer streek de wind verkillend aan. 'n Raar weer, of broeihitte en afkoeling met mekaar vochten. Maar de regen moest het winnen.

Duister trok dan de schemer over het land, mèt dat de wolken braken en een overvloed van water neerstortte, het suisde over het koren dat zich boog of een reuzenhand het neerlegde; het aardappelland werd zwart, stof woei op en de regengeur vulde de lucht.

‘Da's bèter - da's nog es de móéite’ - zei Geert.

‘'t Wordt àl frisscher’ - zei de oude man.

Moe zat hij geleund tegen de bank, diep ingezakt z'n lichaam. Zoo klein leek hij naast 'm, dacht Geert, 't was

of ouwe menschen haast met den dag inschrompelden. Vandaag was ouwe Homan toch zoo'n kereltje!

En ze staarden naar den avond die zoo snel viel nu hij zooveel regen meebracht en ze zuchtten beiden, Geert van verlichting omdat de benauwde hitte nou afgeloopen was, de droogte ook; de boel zou weer opleven; koelte maakte 't werken gemakkelijk.

En oude Homan zuchtte, maar het was als deed hij het om een ongeweten iets. Hij verlangde naar binnen te gaan, naar Gijsbert, maar als die zou slapen?... En zelf moest hij zoo toch ook ter ruste.

Toch zat hij starend in den regen te kijken.

Zou de jongen nou al wat opfrisschen binnen? Dáárom alleen had hij den regen heden lief.

Toen het geheel duister was en een klok in de verte negen sloeg, kwam vrouw Kroon nog eens geloopen die binnen de lamp ging opsteken en Gijsbert nog eenmaal zijn drank ingaf voor den nacht. Niemand kon dat zoo zeker doen als vrouw Kroon. Zij sloeg het bedsteegordijn geheel weg, lei haar forschen arm achter Gijberts kussen en richtte zoo zijn hoofd geheel en al op, waarna ze hem den drank gaf. Hij liet het zich in doffe gelatenheid gevallen, waar ze dat de laatste week altoos zoo had gedaan als hij lag. En ze zette wat te drinken op de plank boven zijn hoofd, voor als hij het noodig mocht hebben in den nacht, waarbij hij dan iemand moest roepen. Zich alleen oprichten ging niet zoo goed meer. Oude Homan en Geert stonden erbij en keken toe, Geert knikte bij de raadgevingen die zijn moeder liet hooren. ‘Al geslapen?’ zei ze nog tegen Gijsbert, ‘dan zal het vannacht ook wel gaan. En het raam nog open? Nou voel je wel hoe koud het is.’

Hij voelde het, hij was héél koud; huiveringen trokken over en door zijn lichaam; hij zei het niet, met zijn befloerste, als gebroken oogen keek hij allen aan. Naar wien keek hij nu in het bijzonder? Hij had gerocheld toen hij den

drank innam en als vrouw Kroon hem den mond had afgeveegd had ze gezien dat hij veel van den drank teruggaf. Ze wilde hem echter niet meer plagen. Niet de slaap zoo ver wegjagen - dacht ze.

'Zal Geert nou wéér niet in jouw bed gaan liggen en jij boven?' vroeg ze den ouden Homan. 'Lig je toch heel rustig; wordt je niet gestoord. Neen, wil je niet? Nou zul je toch hard moeten roepen als je Geert noodig hebt en als hij boven ligt.'

Maar de oude had verweerd als een kind dat men iets donkers op den hals schuift: 'ik moet in m'n èigen bed... in m'n eigen'... Zijn bedstee was tegen die van Gijsbert aan. Vroeger sliepen ze samen, was de andere bedstee kast, maar al een tijd was die om Gijsberts ziekte leeggeruimd en tot bed veranderd.

De oude stem klonk of er huilen doorheen bibberde.

'Nou, dan ga je in je eigen bed. Geert, slaap niet zoo vast 's nachts hier jongen, ga er een beetje op liggen dat je es geroepen kunt worden. En met dit weer? Zou het nog onweer geven? Zoo - het raam maar dicht - het is hier nou frisch genoeg. Sluit de blinden maar, Geert.'

Zij moederde en beredderde nog wat. Het lamplicht vulde nu de kamer. Geert sloot buiten de luiken en het suizen van den regen klonk als verderaf. Een korte doffe onweerslag rommelde heel ver weg. Gijsbert sliep schijnbaar al weer; hij lag zoo zwaar, en zoo diep gezonken leken de oogleden; zijn mond stond wat open en zijn adem klonk kort en wat stootend door de kamer.

Vrouw Kroon stond nog lang.

'Ja - dan is alles toch in orde. Jij kunt je toch wel uitkleeden, vadertje? En morgen maar weer zien. Ik moet nou gaan. Doe de deur maar achter me dicht, Geert! En wel te rusten allen.'

Toen ging vrouw Kroon tot morgen weg.

En de nacht kwam, waarin zwaar de hemel vol regenflar-

den hing boven de boerderij en het water telkens weer neerplaste. De wind huilde nu. In de kamer was het licht blijven branden en in zijn bedstee bewoog zich oude Homan, wijl hij zoo raar gedroomd had of zooiets raars had gehoord. Hij had, uit den slaap gewekt, toch een heelen tijd niet tot zichzelf kunnen komen, zoo dof en warrig als het in zijn hoofd was; hij wist vaag het onweer in de verte en daar tusschendoor iets... iets... wat hem eindelijk toch moeilijk deed opzitten en slaperig-verdwaasd luisteren.

Was dat Gijsbert die...

Hij hoorde hem reutelen - ja, dat hoorde hij nou goed. Moest hij drinken? Hoe laat was het? Keek hij goed op de klok, twee ure? Dan moest hij er uit voor Gijsbert - als hij drinken noodig had, als hij weer benauwd werd... Maar hij kon er niet uit komen, hij kon niet, het was of de zwaarte van den slaap hem vasthield. Tegen zijn kussen zat hij gezakt en als Gijsbert niet weer had gesteund en benauwd gezucht, zou hij opnieuw weggegleden zijn in slaap en droom. Dan was het ook ineens weer stil, dacht hij te gaan liggen, tot uit de andere bedstee opnieuw het geluid klonk. Ja, te drinken kon hij Gijsbert toch wel geven als die niet meer... Hoelang al lieten anderen Gijsbert drinken, hief hij zelf geen hand meer op?

Met moeite kwam hij er nou uit. Bij Gijsberts bed stond de leunstoel waarin hij vanavond nog even gezeten had. De oude man strompelde langs de beddeuren heen, keek dan in het bed van Gijsbert; hij zag nou goed - ja, vréémd lag hij daar; het dek weggewoeld, het bovenlijf was bloot; tusschen de pezen van zijn nek was een diepe holte die op en neer bewoog - een vreemd groot hoofd, waaruit de jukbeenderen hoekig wegstaken; en zijn óógen?... en wat zèi hij nou?... wat moest hij hebben... dat hij zoo... met zijn vingers over het dek plukte?

‘Moet je wat, jongen?’... vroeg hij dan, ‘zal ik je’... en hij wou de kom drinken van de plank nemen, wilde het

Gijsbert geven; maar die richtte zich niet op; z'n oogen schenen zelfs niet te zien. Zou hij dan Geert moeten roepen om het kussen op te duwen?

De kom bleef op de beddeplank staan. Oude Homan zakte in den stoel neer. En hoe lang hij daar zat wist hij niet, hij had Geert niet geroepen, hij had niet kunnen weten wat Gijsbert wilde; in zacht gezucht lag die weer, of zoostraks slechts een benauwde droom hem gekweld had, of hij iets leelijks had gezien in den slaap. Nou was hij kalm. En hij hoefde zeker niks. De oude werd ook weer kalm. Hoor - hoe de regen toch plaste en soms sloeg tegen de luiken. De lamp in de kamer ging lager en lager. Oude Homan kreeg weer slaap in den leunstoel, hij had niet de kracht op te staan. Hier zat hij toch óók goed - bij Gijsbert - het bed was warm - hier zat hij goed - bij den jongen.

De klok tikte soms als eenig geluid in de kamer en de lamp die op sterven stond, knapte in het uitdooven daar tusschendoor. Dan klonken twee ademhalingen, de een stil en regelmatig, de andere gebroken en àl korter wordend. Buiten probeerde een haan zijn te vroegen morgenroep.

Tot in de bedstee een lange zucht klonk, als ontvlood veel pijn en zorg een vermoeide ziel - een snik, kalm en dof - en daarna was er nog slechts één ademhaling, stil en geregeld. Oude Homan sliep in zijn stoel. Hij paste op Gijsbert. In zijn onderkleeren zat hij daar diep ineengezakt als een onwezenlijk hoopje menschentreurnis. Hij zat dicht bij den jongen, en hier zat hij het zekerst, hier kon hij àlles... hier zou hij dàdelijk... Maar hij sliep, want Gijsbert sliep ook; hij keek, als zijn hoofd zoo moe geleund was, nog wel eens even op, maar Gijsbert sliep, hij zei niets, noch steunde of zuchtte hij meer zoo luid. Zoo rustig was oude Homan. Als de pijn van Gijsbert ook weer gaan liggen was. Tot de haan buiten al luider kraaide en de vleugels uitklapte, de hofhond bromde en dus zeker de melkkar ginder weer over den weg ging. Dan was het half vijf. De oude opende de oogen en zat zwaar-pijnlijk van het hangen in

zijn stoel suf voor zich heen te staren. Was het al morgen? Moest Geert er uit? Wat was er te doen op het land?

De lamp was uit. Door het bovenlicht van de deur viel de ochtendschemer binnen. Oude Homan keek - en hoorde den regen niet meer vallen. Koel was het in de kamer en hij voelde zich wat koud. Gijsbert?... Hij stond op, zwevend zette hij zijn voeten op de mat voor het bed. Gijsbert? Nou heb jij goed geslapen - en ik - óók. Nog te vroeg voor Geert? Is 't vier uur? De klok dook in duister tegen den wand weg. Maar Gijsbert, die tegenover de deur lag, zag hij toch goed.

Hij zag zijn oogen - en die waren heel groot open - die waren - hij schrok even - net zoo blauw-verglaasd als laatst bij Hein. Hein? Hij zag 'm in den kuil vallen, den kop over de flank heenslaan, zijn pooten in de lucht. Die starende oogen - dóód. Hij moet z'n graf hebben, zei Gijsbert - als wij. En de kuil gleed langzaam dicht. Waarom zag hij nou ineens de oogen van Hein? Hier was Gijsbert en die...

'Je hebt je koud gemaakt'... zei hij en trok het dek op; hij raakte een van Gijsberts handen, die was kil en stijf - en bewoog zich niet; hij legde het dek over de handen en de armen, trok het tot aan de kin.

Maar hij raakte weer Gijsberts hals en die was... dat gaf een huivering. Hij keek naar hem, naar zijn gezicht met den open mond en wéér die oogen. 'Je hebt oogen als Hein'... praatte hij. 'Moet je dan nog wat? Zeg dan nog es iets. Ben je dan niet wakker?'

En als Gijsbert niets zei en zich niet bewoog, werd de gestalte in het ondergoed voor het bed al kleiner en kleiner, hij boog zich neer, tot hij eindelijk weer in den stoel zat. Boven rommelde ineens Geert. Kwam hij beneden? Als Geert wakker werd kwam hij wel eens kijken, dat had zijn moeder hem gezegd -

Toen kwam Geert; hij stond op zijn bloote voeten in de kamer, hij zag den ouden man daar zitten: 'hoe is het ge-

gaan?' vroeg hij. Maar hij liep meteen even naar buiten en trok de luiken open. Nou was 't toch geen tijd meer nog in bed te gaan al was het vroeg. Hij zou maar opblijven. Met die gedachte kwam hij weer binnen.

In het bleeke morgenlicht lag daar nu Gijsbert, starend zijn blik en strak zijn trekken; hij was zoo bleek en mager nu. Geert tuurde in het bed en zijn gelaat kreeg een scherpe uitdrukking; dat was zoo kalm daar... zoo stil... dat z e i ...

'Hij is zoo koud'... stamelde oude Homan, 'en ik zie Hein... Zie jij 'm ook niet? Wat is er dan met 'm?'

Geert dorst zijn hand uitstrekken en voelde; een schok doorliep hem toch al hàd hij het gedurfd. Doch hij kon geen woord erover zeggen.

'Ik zal moeder roepen... Zit je hier allang?'

'Allang - ja - vanaf dat hij riep - maar toen moest hij niks.'

Geert schoot boven nog haastig een stuk kleeren aan en liep op bloote voeten het huis uit en het landpad over. Hij moest zijn moeder nog opkloppen; ze sliepen daar vast, maar ze begrepen dadelijk toen hij kwam.

'Ja - ik kòm.' - Vrouw Kroon had niet lang werk. Toen Geert had gesproken was ze vliegensvlug in een paar kleeren geschoten en ze haastte zich over het pad. Niks meer te doen? - Ze repte zich tòch. - Had ze dit verwacht? Maar Geert zou er toch bij geweest zijn?

Ze vond oude Homan nog voor de bedstee zitten. Zij keek naar Gijsbert en haar gemoed schoot vol. Zoo gáuw nog... zoo gauw... en zou hìj het begrijpen?

'Vadertje... vadertje...' zei ze zacht, 'moet het nou toch wezenlijk joù treffen? Dat hadden we toch geen van allen gewild. Nou is 't dan toch op jou gevallen.'

Hij antwoordde niet, hij zweeg, en keek haar aan. Wat bedoelde ze? Was Gijsbert weg? Hij wilde weer opstaan, maar ze wenkte Geert.

'Pak den stoel es met me op en zet 'm bij het raam. Wou

jij niet nog een poosje naar bed gaan vadertje - ik bedoel boven? Hoelang heb je geslapen vannacht? En waarom heb je Geert dan niet geroepen?'

Geert had verteld dat hij uit zichzelf gekomen was en dat hij daar zat.

Hij liet zich in zijn stoel oppakken en bij het raam neerzetten. Vrouw Kroon drukte Gijsberts bedsteedeur dicht. 'Je moet den dokter gaan waarschuwen Geert - en maar gauw - och och... wat gaat alles toch onverwacht nog in het leven...'

'Is ie er dan niet meer?' vroeg oude Homan. Hij kon het niet beseffen, ze zouden samen naar de stad gaan. Gebeurde dat nou niet? Zou geen héél knappe dokter...

Het medelijden van vrouw Kroon moest hem wel treffen.

'Jij krijgt 'et goed vadertje... over een paar dagen... dan begint voor jou de rust... och... hij heeft in korten tijd toch nog veel geleden, en iedere dag... Hij wist 'et zelf wel. Maar jìj krijgt 't goed.'

Hij zat tegenover haar breede schoot en sloeg als wezenloos zijn oogen tot haar groote gestalte op; dan zakte zijn hoofd schuin om en hij keek door het raam. Daar ging vaag een donkere stoet - en daarachter opende zich een huis - dat lag binnen een groote poort - hij en Gijsbert... Gijsbert en hij... op de banken met de pratende en zwijgende mannetjes... Die verslijten den tijd met kijken... zei Gijsbert weer.

Toen begon zijn mond te trekken en te beven, maar er kwamen geen tranen, langs zijn diepe voegen in het gelaat en bij de kin trok het leed nog dieper voren. Hij kon het nou niet beseffen. Ze zouden naar de stad.

'Zet de luiken maar wat aan, Geert,' zei vrouw Kroon nog... 'en hij moet maar in het voorkamertje nog...

Kleed je aan, vadertje, je zit zoo bloot'... zei ze dan.

Toen steunde hij dof, als vloog zijn laatste gedachte met de ziel van Gijsbert mee en hij mummelde in zichzelf verloren, vele onverstaanbare woorden.

Hij liet met zich doen als een kind.

Want z'n vader... die was... die was... hij was de zoon geweest... hij die de grens van een bitter lange eeuw al zag wenken. Gijsbert... zoo sterk... en zoo groot... die was... en hij kon niet alleen...

Maar Geert drukte buiten de luiken wat aan en vrouw Kroon stond voor hem met zijn bovengoed. ‘Kom, als je dan niet meer slapen wilt. Of wil je wel? Hoe kwam je er toch toe te zitten waken? Alléén?’ Maar hij stond op en kroop toch weer in de bedstee, want verwijderen uit de kamer zou hem toch niemand. Bij Gijsbert - zoolàng - ‘Want ik wéét wel dat ie dood is’ - zei hij opeens luid.

En in het duister van de bedstee zat hij als een bang kind wachtend. Wat kwam... dat moest hij zien. Die stoet langs het land zag hij tòch -

En dat huis - met de poort - waar Gijsbert als de laatste zou leven - Maar misschien bleef hij óók nog hier en als hij gìng, duurde 't niet lang.

Toen werd het stil in zijn ziel als was dit reeds zijn einde. En in zijn hoofd viel de schemer weer neer, die tijdenlang alle leed en zorg kon wegdoezelen.

Vrouw Kroon ging in de kamer rond, die door 't duister nu voelbaar sterfkamer was. Hoe hàd hij toch - alléén? En zou Gijsbert nergens meer om gevraagd hebben? Zij was toch niet te kort geschoten, zij, die 's daags zoo hard moest werken? -

Ze keek nog eens in vader Homans bed. Hij zat als slapend tegen zijn kussen, een uitgeleefd, stil-droef klein menschenwrak.

Dat moest nou niet... hij had metéén zijn oogen moeten sluiten, dacht vrouw Kroon en zij schreide. Zoo vaak hadden Gijsbert en hij over de laatste zorg gesproken en nu het beslòten was... Ook zìj zag den donkeren stoet langs het land en het groote huis met de diepe open poort voor vader Homan daarachter.

Maar niet lang... Als men een oerouden boom verplant?...

En toen dacht ze, dat ze Gijsbert in het voorkamertje konden leggen, op het bed dat boven was, zoodat hìj dan hier kon blijven.

De laatste dagen...

Dan werd hij hier niet verdreven.

Meer kon men toch niet doen. -

Daarachter... lag het wegtrekken van den ouden, gehavenden, vermolmden boom.

En de leegte - toch - zou door dit huis waren - al kwamen er gauw nieuwe voeten en nieuwe stemmen.

Deze oude boomen van dit land...

En over haar breede wangen bleven nog de tranen druipen om het wreede, dat nu aan den ouden, geteisterden boom geschieden zou. Gisteren nog plannen, die ook zìj geloofde - nu de dood.

En toch moest ze in het duister van de kamer ook weer kijken naar dat groote, stille, rustige hoofd van Gijsbert. En daarnaast deed ze toen die andere bedsteedeuren stijf dicht.

Opdat hij niet zou hooren, wat zou gaan gebeuren als de dokter er geweest was.

De deur werd niet meer opengedrukt. Sliep hij dus? Werd weldaad nu de moeheid om den nacht?

Toen ze in het gangetje kwam klom buiten de zon naar den hemel. En in den lichten schijn langs het land kwamen twee mannen op rijwielen snel nader: de dokter - en Geert? En als nu alles maar stil zou gaan, dat hij in het andere bed niet zou opschrikken.

Ze zou het zeggen -

Want wat niet noodig was... en Gijsbert zou het haar niet vergeven... Zorg voor hem in die paar dagen, zei hij. En zonder veel gerucht traden de mannen binnen.

‘We moeten hem verleggen’ - zei vrouw Kroon fluiste-

rend bij den doode, ‘dat h i j die vier dagen hier nog zitten kan, misschien zonder dan veel te weten. Dat is alles wat hij hier nog krijgen kan - het láátste... in zijn eigen huis’ - De dokter knikte. ‘Ga hulp zoeken, Geert!’ zei z'n moeder. En zacht gingen ze heen en weer voorbij die gesloten bedstede, als verrichtten ze in hun doen den laatsten wensch van den gestorvene.

Hij sliep... en z'n kamer werd weer licht en vroolijk van morgenzon.

Groote Gijsbert ging stil door de deur weg.

Varia
De reporter der Bastille

Toen in het jaar 1789 een eenvoudige kantwerkster - de vrouw van den winkelier Legros - op zekeren avond de Bastille voorbij ging, fladderde voor hare voeten een stuk papier waarop een gevangene - Latude, die daar reeds jarenlang wegens beleediging van Madame de Pompadour gevangen zat - om hulp riep voor zich en zijn lotgenooten. Madame Legros beschouwde het vanaf dit oogenblik als haar levenstaak voor dezen gevangene te ijveren waar dit slechts mogelijk was, slaagde er zelfs in tot het Hof door te dringen - menschen van rang en aanzien voor haar zaak te winnen. Haar streven werd beloond. 14 Juli 1789 verwoestte het volk van Parijs de Bastille en maakte zoodoende een aanvang met de Fransche Revolutie. Haar oproep - te helpen wanneer de wanhopige kreten der gevangenen ons oor bereiken - had gehoor gevonden. De verwoesting der Bastille was echter ook het resultaat van den jarenlangen arbeid van den advocaat en publicist Linguet, die in zijn werk 'Wederwaardigheden der Bastille' al zijn haat en kracht, al zijn energie en literair talent op één doel gevestigd had: de vernietiging dezer gevangenis. Jarenlang had hij in zijn berucht en beroemd blad 'les Annales' dit doel in het oog gehouden, zoodat men hem met recht 'de reporter der Bastille' kan noemen. Hij was een publicist, die de drie groote eigenschappen van een journalist bezat: zakelijkheid, sociaal gevoel en de wil den onderdrukten te hulp te snellen. Het is niet meer dan een daad van eenvoudige rechtvaardigheid op het bijna vergeten levenswerk van dezen man - deze 'grande reportage', die zulke groote gevolgen had - wederom de aandacht te vestigen.

Toen op dien merkwaardigen 14 Juli 1789 het Volk van Parijs de Bastille bestormde, was Linguet - hoewel in meer als één opzicht de auctor intellectualis van deze daad - hierbij niet aanwezig. Hij bevond zich niet onder de woedende bevolking toen deze de poorten der gevangenis bestormde, de bezetting overmande en den goeverneur-directeur der gevangenis de Launy benevens eenige officieren der bezetting op de binnenplaats liet terechtstellen. Linguet woonde in die dagen als emigrant te Londen. Hij had zich reeds

jarenlang de haat der Fransche regeering op de hals gehaald zoodat het hem onmogelijk was naar Parijs terug te keeren.

In Reims was hij 17 Juli 1736 geboren, had in Parijs gestudeerd, was er secretaris van den hertog van Zweibrücken geworden, had Polen, Rusland en Duitschland bereisd, daarna een zeepfabriek te Lyon opgericht, die echter bij gebrek aan kapitaal spoedig op de flesch ging. Als adjudant van den hertog van Beauvain maakt hij den oorlog van Frankrijk met Portugal mee, bereist H o l l a n d en België en schrijft enkele tooneelstukken die echter geen groot succes hebben. Hij vestigt zich als advocaat te Parijs, doch ook hier is de fortuin hem niet gunstig. Hij verdedigt er den chevalier de la Barre[1)], die bij het voorbijtrekken eener processie het hoofd niet ontbloot had. Ondanks Linguet's bemoeiingen en krachtige verdediging werd de la Barre wegens godslastering onthoofd en daarna verbrand. Thans schrijft hij eenige historische werken ‘les Révolutions de l'empire romain’ en een tweede werk ‘l'Histoire impartiale des jésuites’ die zeer onder de aandacht vallen en zijn naam bekend maken. Zijn geschiedenis der jesuiten wordt echter door den beul in het openbaar verbrand - de beste kritiek die een boek in deze tijden krijgen kon. Linguet geraakt echter, nu met zijn roem als literator ook zijn praktijk als advocaat toeneemt, in conflict met den Parijschen deken der advocaten. Het gevolg van een heftigen strijd is dat Linguet uit de orde der advocaten geschrapt wordt. Ook met de Academie geraakt hij in conflict. Hij is van meening dat d'Alembert hem een uitnoodiging moet zenden doch deze weigert: ‘daar de heer Linguet zich een groot aantal vijanden gemaakt had en zelfs in de schoot der Academie een aanzienlijke partij tegen zich had.’ Linguet antwoordt met een woedenden brief die hem nog meer vijanden bezorgt. Hij wordt nu journalist en medewerker aan een paar bekende maandbladen. De redacties hiervan worden echter op bevel van den minister van justitie gedwongen geen bijdragen van Linguet te plaatsen. Deze neemt thans de wijk naar Engeland en geeft daar zijn blad ‘les Annales’ uit, waardoor zijn naam binnen korten tijd beroemd wordt. Linguet had thans alle reden tot tevredenheid. Hij had door de uitgave der Annales (‘Annales politiques, civiles et littéraires du dix huitième siècle’ zooals de volledige titel luidde) - alles teruggewonnen wat de Académie en de orde der advocaten hem ontnomen had. Hij was een macht in Europa geworden waarvoor zijn vijanden beefden. Wanneer hij echter ook de Engelsche wetten en toestanden aanvalt en de Engelsche regeering hem beleefd verzoekt een anderen toon aan te slaan, keert hij in 1778 naar

1) Zie Marc Chassaigne ‘le procès du Chevallier de la Barre. Librairie Victor Lecoffre. Paris 1920.

het vasteland terug. Hij laat zijn blad te Brussel verschijnen. Men ontvangt hem er vriendelijk en hij vestigt zich voorloopig in de buurt van Ostende. Zijn vijanden zitten ondertusschen niet stil. Men stelt een uitvoerige aanklacht tegen hem op en besluit hem te arresteeren. Wanneer hij zich 27 September 1780 te Parijs bevindt - dat hij vanuit Brussel reeds dikwijls bezocht - wordt hij op straat gearresteerd en in de Bastille opgesloten. Hoewel talrijke vrienden de grootst mogelijke moeite deden hem in vrijheid te stellen, gelukt hem dit eerst na anderhalf jaar. De regeering meende toen hem tot zwijgen gebracht te hebben en besloot hem naar Réthel-Mazarin te verbannen. Linguet gaat echter niet naar Réthel doch naar - Londen. Terstond hervat hij de publicatie der Annales waarin ook zijn 'D e n k w a a r d i g h e d e n d e r B a s t i l l e' verschijnen - een werk dat later zou blijken de eerste brandfakkel te zijn die tegen deze gevangenis geslingerd werd. Zeven jaren na de verschijning van deze reportage was de Bastille een puinhoop geworden. Terwijl in den tijd waarin het boek van Linguet verscheen, de Bastille een gebouw was dat slechts schrik en afgrijzen inboezemde, werd deze gevangenis thans voor het Volk een symbool van het despotisme. Geen wonder dan ook dat, toen de Bastille verwoest was, de revolutie een aanvang nam. Dit alles was mede het werk van den reporter Linguet. Hij had de drijfveeren getoond, die tot de instandhouding der Bastille leidden, haar wortels blootgelegd - de Bastille duidelijk voor alle menschen als een burcht der willekeur gebrandmerkt.

Linguet was geen communist - geen revolutionair in de beteekenis die we thans hier aan hechten. Hij was een burger die nog aan de goedheid van den koning geloofde en voor dezen zelfs op de plaats waar eenmaal de Bastille stond een standbeeld wilde oprichten, wanneer hij er toe besluiten kon deze gevangenis af te breken. Linguet liet dan ook voor in de boekuitgave zijner Denkwaardigheden een kopergravure plaatsen waarin deze wensch werd uitgebeeld. Deze plaat vertoont de puinhoop van de Bastille met op den voorgrond het standbeeld van Lodewijk XVI met de scepter in de hand. Op het voetstuk staan de woorden: 'Lodewijk XVI op de verlaten plek der Bastille'. Boven de poort der Bastille ziet men de klok die iederen gevangene op hoonende wijze aan zijn treurig lot herinnerde door dat de beide figuren die de wijzerplaat vast hielden ieder uur met groote kettingen luid rinkelden. Onder deze klok, die Linguet voorstelde als getroffen door de bliksem van 's konings genade schreef hij: 'het onbekende lijden en de geheime straffen zijn vruchteloos voor de justitie omdat zij niet bekend worden en dus niet kunnen dienen als afschrikwekkend voorbeeld tot instand houden der

orde'. Aan den voet van het standbeeld strekken gewezen gevangenen, een vrouw, een oude man en een jongeling hunne armen naar den koning uit, die zegt: 'Weest vrij en leeft'.

Natuurlijk is Linguets wensch, dat Lodewijk XVI de Bastille zou laten verdwijnen niet in vervulling gegaan. Had Lodewijk XVI dit gedaan, dan had dit tevens het einde van het koningschap in Frankrijk beteekent. De loop der geschiedenis was anders. De 'grande reportage' van den burgerlijken advocaat Linguet was een der oorzaken van de verwoesting der Bastille - koning Lodewijk XVI, die er niet aan dacht deze gevangenis te laten verdwijnen - stierf op het schavot.

Bij het uitbreken der Fransche revolutie keerde Linguet terstond naar Frankrijk terug. Men wantrouwde hem echter daar hij, hoewel hij het despotisme bestreden had, steeds het absolute koningschap verdedigde en verdacht er hem van zich Lodewijk XVI als verdediger beschikbaar te hebben gesteld. Hij wordt dan ook veroordeeld en 27 Juli 1794 ter dood gebracht. Op weg naar de plaats der terechtstelling leest hij Seneca. Een maand later wordt Robespierre terechtgesteld.

R.

Aart van der Leeuw
door H. Marsman

Ik en mijn Speelman. Een luchthartige geschiedenis.

Niets is misschien moeilijker voor een hollandsch schrijver dan het componeeren van een inderdaad luchthartig verhaal; en wellicht heeft het enkele feit, dat dit aan Van der Leeuw is gelukt, mij onmiddellijk er voor gewonnen. Want inderdaad: kan men in het huidige Holland iets moeilijkers van een boek vergen dan dat het, vluchtig desnoods, maar levendig charmeert? Ik ben in veel gevallen, of zelfs in principe één der eersten, om in te zien dat men van een boek iets essentieelers moet vergen, maar ik dacht, dat de tegenwoordige hollandsche prozakunst nog eerder in staat zou blijken een sterk boek te produceeren dan een charmant. Nu logenstraft Van der Leeuw die verwachting, want hij heeft met 'Ik en mijn Speelman' een geschiedenis gepubliceerd, die een ononderbroken teere, gracieuse en vluchtige charme heeft; en een sterk boek, is dat er al? Inderdaad: teeder en vluchtig is dit verhaal, en in hart en nieren romantisch; zelfs, al speelt het in het laat-achttiendeeeuwsche Frankrijk, duidelijk duitsch-romantisch. Ik gebruik het woord romantiek in dit geval niet in de algemeene beteekenis, maar in de historisch geijkte, die er de kunst van een eeuw geleden mee aanduidt. Want hoewel het voortdurend iets heeft van de gracieuze hoofschheid van een rococo-festijn, hoewel iets er in schemert van de besnoeide, en gecultiveerde charme van dat fin-de-siècle, hoewel het er als het ware den speelschen weemoed van heeft, ik situeer het innerlijk timbre, en zelfs het uiterlijk

landschap eerder in een heuvelachtig midden-duitsch miniatuur-hertogdom, dan in een fransch graafschap, en onweerstaanbaar doet het mij denken aan de streken en avonturen van fahrende Schüler. Dezelfde maannacht-idyllen, dezelfde tegelijk irreële en gewapende achtervolgingen, dezelfde metamorfozen, dezelfde feestelijke landelijkheid. Van der Leeuw moet de verwikkelingen van den modernen tijd schuwen en verafschuwen, zooals de romantici het destijds hebben gedaan; zooals de romanticus steeds alle tragische tijds-complicaties schuwt en ontvlucht. Maar voor mijn gevoel werd deze historie een veel beweeglijker en bewogen tegenwereld tegen de cultureele ontreddering van den dag dan de al te arcadische wel-omtuindheid van zijn gedichten. Natuurlijk kan men ook tegen dit proza bezwaren doen gelden; men kan het romantisme, het speelsche anti-tragische timbre ervan op dieper gronden afwijzen en verwerpen, men kan het rhythme van deze bladzijden, en haar taal, op zichzelf niet overal feilloos achten, maar men kan zich daarnaast, dunkt mij, over zooveel vluchtige gratie en zacht-gekleurde idyllische charme, over zooveel dartele, zwevende poëzie en regenboogachtig kortstondige teerheid alleen maar, voorbijgaand en glimlachend, maar oprecht verheugen. Mij althans bracht het tusschen de verbeten en vervreten duisterheid van den nieuweren tijd een dag van zacht-deinend roeien over glanzende vijvers, een koele, gedempte, onafgebroken verrukking.

P.S. Als ik mij niet vergis, verwierf van der Leeuw den Prijs der Maatschappij van Letterkunde niet voor dit boek, maar vreemd genoeg voor zijn veel zwakkere verzen (‘Het Aardsche Paradijs’).

(Ingezonden)
De intellectueelen en de moderne oorlog[1)]
door B. De Ligt

Evenmin als op politiek, kan op technisch gebied de vraag naar de schuld aan den oorlog in volstrekten zin worden beantwoord. Niet alleen imperialisten, ook revolutionairen, niet slechts militaristen, zelfs radicale antimilitaristen zijn voor de ontwikkeling van den nieuwen, wetenschappelijken krijg verantwoordelijk. Reeds diep in de vorige eeuw waren in dit opzicht b.v. anarchisten, die chemie studeerden, om deze bewust aan vernielingsdoeleinden dienstbaar te maken, voorloopers van de huidige mannen der wetenschap. Was hun einddoel verhevener, hun gezindheid vrijer, hun daad zelfstandiger dan die der moderne geleerden, feitelijk bereidden ook zij den tijd voor, waarin de menschheid haar wetenschap meer en meer perverteerde en, onder dictatuur der door haar zelf uitgedachte middelen geraakt, thans gevaar loopt, in een waanzinnigen zelfmoord te worden gejaagd.

Absoluut gesproken, dragen allen schuld. Betrekkelijk daarentegen, valt de verantwoordelijkheid vooral op de intellectueelen. Zonder twijfel neemt het proletariaat overal niet minder dan de ontwikkelde burgerij aan het voortbrengen van oorlogstuig deel; voert het - als wij niet moede worden te herhalen - gedachteloos, onverantwoordelijk, blind, maar uit, wat door de leiders der industrie wordt bevolen, en bereidt het zoo altijd weer zijn eigen foltering voor. Maar het doet dit slechts, omdat zijn geestelijke leiders het zoo hebben opgevoed.

Toen, kort geleden, in een openbare vergadering te Weenen, een arbeider den roomschen priester Ude toeriep: ‘Uw kerk heeft de wapenen gezegend!’ - hoorde ik den spreker antwoorden, dat de priesters dit nooit zouden hebben kùnnen doen, indien de arbeiders zelf de wapenen niet hadden vervaardigd en gebruikt. Feitelijk is dit juist, maar zedelijk niet: de groote massa's zouden immers nooit

1) Rede, uitgesproken gedurende de ‘Conferentie over de nieuwe Krijgsmethoden en de Bescherming der Burgerbevolking’, op initiatief van den Internationalen Vrouwenbond voor Vrede en Vrijheid 4-6 Januari 1929 gehouden te Frankfort aan den Main.

zoo hebben gehandeld, indien hun geestelijke voorgangers: de katholieke priesters, de protestantsche predikanten, de socialistische leiders, niet rustig hadden toegezien, zonder een enkele maal het volk duidelijk te maken, dat het door zijn arbeid zichzelf onteerde en de menschheid in gevaar bracht; wanneer al deze zwarte en roode leiders het gedurende oorlogstijd zelfs niet geestdriftig tot één eindelooze prostitutie van den arbeid hadden aangevuurd, in naam van God of den Klassestrijd, het Katholicisme of de Internationale. Heel deze conferentie is één aanklacht tegen de moderne intellectueelen, die het beste, het hoogste, het eeuwig-menschelijke: hun geest, veil gaven, en ondanks hun officiëele maatschappelijke positie zedelijk dieper zijn gevallen dan de door hen geminachte of beklaagde vrouwen, die slechts haar lijf verkoopen. Rabelais wist reeds, dat wetenschap zonder geweten de menschheid ruïneert. Wat Tolstoi al voor vijftig jaar inzag: dat onmatige ontwikkeling van het verstand bij verkommering van het gemeenschapsgevoel ten slotte de vloek der moderne beschaving zou worden, is thans voor ieder bewezen. En de grootste schuld daarvan dragen alom de geestelijke leiders, die aan l a t r a h i s o n d e s c l e r c s deelgenomen en hun universeele ideeën aan een politiek van onmiddellijk voordeel ondergeschikt gemaakt hebben: de priesters en predikanten, die den niets ontzienden Staat boven het Rijk van hun God, de arbeidersleiders, die het nationale belang boven de internationale idee gesteld, de onderwijzers, die de kinderen niet tot menschheid en menschelijkheid, maar tot een bekrompen patriotisme opgevoed en van de school een voorportaal van de kazerne gemaakt hebben. In het bizonder de universiteitsprofessoren hebben, op enkele uitzonderingen na, het universum ten gunste van nationale en particuliere belangen smadelijk verraden. Albert Schweitzer stelt in zijn K u l t u r p h i l o s o p h i e vast, dat critische objectiviteit, zin voor historie in de edelste beteekenis van het woord, den modernen geschiedkundigen meer en meer vreemd is geworden. ‘Onmiskenbare tendenswerken nemen in onze historische literatuur een eerste plaats in... Onze geschiedboeken zijn broedplaatsen voor historische leugens.’ En zooeven heeft in de ‘Neue Zürcher Zeitung’ professor Hans Wehberg op de noodlottige gevolgen van het feit gewezen, dat de specialisten in het internationale recht op critieke oogenblikken altijd weer zwijgen of... liegen in dienst van het vaderland, d.w.z. dat zij, als het er op aan komt, bijna allen aan hun zedelijke roeping ontrouw worden. Zoo werd overal in de moderne wereld een valsche moraal, een valsche godsdienst, een valsche eerecodex gepredikt, en waar de theorie faalde, overtuigde haast altijd het goud. Wij zijn thans zóóver gekomen, dat de fransche

kolonel Mayer rustig in ‘Le Monde nouveau’ kon neerschrijven, dat Vaderland en Volkenbond te hunner verdediging nog slechts vluchten oorlogsvliegtuigen noodig hebben, en dat de regeeringen, om haar nieuwe verdedigingsmiddelen goed te kunnen aanwenden, verplicht zullen wezen, bij misdadigers in de leer te gaan.

Geen wonder, dat men eindelijk begint in te zien, dat het zoo niet verder kan gaan, en degenen, in wie nog iets van menschelijk geweten of redelijk inzicht leeft, waarschuwen, dat wij bezig zijn den ondergang tegen te snellen. In verschillende landen zijn tegenwoordig niet slechts duizenden eenvoudige dienstweigeraars, doch zelfs generaals en officieren, die hun beroep opgeven, omdat zij erkend hebben, dat de moderne oorlog als verdedigingsmiddel geen zin meer heeft, maar veeleer een smaad is voor wie hem voeren. Geen wonder, dat in onze maatschappij, die gedurende eeuwen door een steeds eenzijdiger ontwikkeld mannelijk intellect werd opgebouwd, de vrouwen, die thans eerst aanvangen in het openlijke leven op te treden en door de R e a l p o l i t i k en de partijdiscipline geestelijk nog niet bedorven zijn, gaan protesteeren; dat zij hopen, dit noodlottig proces tot stilstand te kunnen brengen, te meer, omdat daardoor het nieuwe geslacht, het leven zelf der menschheid wordt bedreigd.

Zooeven heeft de heer Delaisi bewezen, dat heel de moderne wetenschap en techniek elk oogenblik kan gericht worden of op het leven, of op den dood. Alles hangt dus af van het innerlijk ingesteld zijn der geleerden en arbeiders, van het verantwoordelijkheidsbewustzijn van den mensch zelf; van wat hij doen wil, doen zal en - doet. Het eerst-noodzakelijke is dus, wat juist deze conferentie beoogt: de publieke opinie voorlichten, de massa inzicht geven in de gevaren, die dreigen, het geweten en het verantwoordelijkheidsbesef wekken. Alle volken moeten weten, wat hun boven het hoofd hangt! Iedere man, iedere vrouw, ieder meisje, elke knaap behoort te vernemen, waarom het tegenwoordig gaat. De vraag, hoe dit onheil af te wenden, moet overal aan de orde worden gesteld.

Maar - zoo zegt men - wat moet dan gedáán worden? Men doet al zooveel. Men heeft zich reeds tot de regeeringen gewend. De zaak is zelfs behandeld in den Volkenbond...

Zonder twijfel kan men zich tot de regeeringen wenden. Als men het maar zóó doet, dat deze daardoor ontmaskerd worden en de geregeerden aangewezen op zichzelf. Want anders worden de volken in valsch vertrouwen misleid. De moderne regeeringen vertegenwoordigen, of zij het willen erkennen of niet, allereerst kapitalistische en imperialistische belangen. Zij worden, zooals algemeen bekend is, achter de schermen zelfs door het munitiekapitaal beinvloed. Op het haagsche pacifistencongres van 1913 werd reeds vastgesteld,

dat 'kooplieden in oorlog' door middel van de pers een belangrijk deel der publieke opinie beheerschen en waarschuwde men tegen het duivelsch drijven van het munitiekapitaal, waarin ook parlementsleden en regeeringspersonen kunnen zijn betrokken. Geen regeering is thans van plan, den oorlog werkelijk buiten de wet te stellen. Zelfs de z.g. Ontwapeningsconferentie van den Volkenbond, wier arbeid al zoo lang wordt 'voorbereid', dat men vreest, dat hij reeds vóór de geboorte gestikt zal zijn, zal in het gunstigste geval niet ONTwapenen, maar de BEwapening slechts beperken of begrenzen. De regeeringen kunnen eenvoudig niet ontwapenen vanwege haar functie in het politiek-oeconomisch proces. En zoolang zij den oorlog niet opgeven, zullen zij dien altijd weer met de modernste middelen voeren, ondanks haagsche confenties, geneefsche vergaderingen en washingtonsche conferenties. De engelsche en amerikaansche regeeringen hebben dan ook reeds openlijk verklaard, dat zij noch de studie van den chemischen, noch die van den bacteriologischen oorlog opgeven zullen. En wij weten, dat intusschen ook de electrotechnische oorlog voorbereid wordt. De beheerschers van de amerikaansche chemische industrie hebben de behandeling van het geneefsche ontwerp inzake gifgasoorlog enz. bij den senaat der V.S. onmogelijk gemaakt. De eenige methode, die practisch iets uitwerken kan en al meer iets uitwerken zal, die tenslotte alle regeeringen, die den wetenschappelijken krijg voorbereiden, zal opheffen en waardoor m.i. de staat, zooals wij dien tegenwoordig kennen, zal verdwijnen, is d i r e c t e a c t i e , persoonlijk zoowel als massaal. Want al zijn de volken nog niet in staat, hun eigen maatschappelijk leven werkelijk te beheerschen, daarom behoeven zij zich toch niet langer door oorlogsprovocateurs beheerschen te laten, noch zich als dood materiaal of blinde machines te laten misbruiken! En het spreekt van zelf, dat overal sterke persoonlijkheden zich tegenover het onbeheerscht woeden van politieke en oeconomische krachten metterdaad handhaven zullen.

De kern der zaak, waarom het thans gaat, is deze, dat de menschelijke persoonlijkheid door den staat tot volstrekte slavin is gemaakt. Carl Schmitt, die overigens den oorlog aanvaardt, heeft in het 'Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik' zelfs verklaard, dat het wezen van staat valt of staat met het j u s b e l l i : met het recht der regeering, van elken burger op ieder oogenblik te mogen en te kunnen eischen T o d e s b e r e i t s c h a f t u n d T ö t u n g s b e r e i t s c h a f t [1]. Deze ontzettende verharding en versteening, deze in-

1) Carl Schmitt, Begriff des Politischen, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik 1927, S. 1-33. Heeft men van den staat een andere en hoogere opvatting dan Schmitt, dan zou het wezen-van-den-staat zelf eischen, dat met het barbaarsche j u s b e l l i werd gebroken.

kerkering der volken in hun eigen politieke stelsels moet - en kan alleen - van binnen uit, door de kracht der menschelijke persoonlijkheid, door de daad van enkeling en massaas doorgebroken worden. De vrijheid kan nu eenmaal slechts van binnen uit en van onder op worden geboren.

Zulk een strijd is echter zeer zwaar - daarvan zij men zich van den beginne aan wèl bewust -, omdat geen regeering haar volstrekt beschikkingsrecht over de burgers opgeven wil, daar zij voelt, dat ze daardoor zichzelf opgeven zou en vreest, dat door dien strijd het wezen van den staat aangetast zou worden. Nochtans moet het j u s b e l l i vernietigd worden, dat wil in de eerste plaats zeggen: het autoriteitsgeloof, waarin de menschen zich aan den staat onderwerpen. Anders zal ten slotte, zelfs onder socialistische leuzen, de vrije ontplooiing der persoonlijkheid steeds meer onmogelijk worden gemaakt.

Wat ik hier zeg, is niets nieuws. Flavius Josephus verhaalt, dat reeds de esseërs weigerden, pijlen, bogen, zwaarden of ander krijgstuig te vervaardigen. Vele hollandsche doopers hebben in de XVIe, XVIIe en XVIIIe eeuw een dergelijke opvatting verdedigd en in practijk gebracht. Gedurende den fransch-duitschen oorlog heeft John Ruskin de engelsche arbeiders aangespoord, liever te sterven dan moordtuig te vervaardigen. De bekende geschiedschrijver van het anarchisme, Dr. Max Nettlau, heeft in 1899 voor de 'Freedom Discussion Group' te Londen over R e s p o n s a b i l i t y a n d S o l i d a r i t y i n t h e L a b o u r S t r u g g l e sprekend, verklaard, dat de arbeiders niet langer het recht hebben te zeggen, dat zij hun handen in onschuld wasschen; zoodoende laten zij het karakter van hun arbeid altijd weer door anderen bepalen en vereeuwigen zij de door hen vervloekte ellende, in plaats van die op te heffen. In denzelfden geest sprak in Frankrijk Libertad, die vaststelde, dat de arbeiders in de eerste plaats 'werk des doods' verrichtten en, door blinde begeerte naar een armzalig loon gedreven, hun eigen grootste vijand zijn geworden. Tijdens den wereldoorlog heeft in Nederland mijn onvergetelijke medestrijdster Truus Kruyt-Hogerzeil er de aandacht op gevestigd, dat de arbeiders door den geest van het kapitalisme zoo zijn aangevreten, dat zij noch voor zichzelf noch voor hun kameraden verantwoordelijkheid gevoelen; zij zijn zoo er aan gewoon geraakt, hun arbeidskracht voor geld te verkoopen, 'dat zij zich niet meer afvragen, of hun arbeid niet hun mensch-zijn vernietigt.' En in het bizonder naar aanleiding van de amerikaansche oorlogsindustrie hebben zij en ik op de noodzakelijkheid gewezen, dat in den strijd om maatschappelijke bevrijding eindelijk menschheid en menschelijkheid hoofdmotief vormen zouden. Op de

rijksconferentie der duitsche metaalarbeiders, 18-22 Maart 1919 te Erfurt gehouden, heeft Rudolf Rocker in een rede over Die Waffen nieder! Die Hammer nieder! de betrokken arbeiders aangespoord, geen krijgsmateriaal meer te vervaardigen, en begin 1920 heeft de Freie-Arbeiter-Union Deutschlands de duitsche arbeiders in manifesten opgewekt, niet alleen elken directen oorlogsdienst en ieder transport van krijgsmiddelen, maar ook alle productie van wapens en munitie te weigeren. De toenmalige secretaris van het Internationaal Anti-Militaristisch Bureau (I.A.M.B.), Jos. Giesen, schreef en sprak weldra over de noodzakelijkheid, een Internationale van den goeden Arbeid te stichten. En ik zelf heb mij toen, helaas nog vergeefs, mondeling en in geschrifte tot engelsche, duitsche en hollandsche chemici gericht, om ze op te wekken een bond van mannen en vrouwen te stichten, die nog slechts menschwaardigen arbeid willen verrichten.

Waartoe de intellectueelen bijna niet te brengen waren, dat hebben toen reeds vele heldhaftige proletariërs verwezenlijkt. Telkens weer berichtte het I.A.M.B. over arbeiders in Spanje, Italië, Duitschland, Boelgarije en elders, die, vaak ten koste van hun leven, weigerden kazernes of gevangenissen te bouwen, wapens te produceeren, krijgsvliegtuigen of -automobielen te vervaardigen, treinen te laten rijden, waarin zich soldaten of zelfs maar een enkelen officier bevonden, enz. Gij weet, dat in verscheidene europeesche havens transportarbeiders geweigerd hebben, wapenen en munitie door te laten, bestemd tegen Sovjet Rusland, maar waarschijnlijk niet, dat al vroeger amerikaansche zeelieden weigerden 1400 muildieren, bestemd voor het leger in Zuid-Afrika, in te schepen. ‘Zoo moet het beginnen!’ schreef toen de vader van het moderne antimilitarisme, Domela Nieuwenhuis. En thans bestaat er in elk geval één belangrijke internationale arbeidersorganisatie, de Internationale Arbeiders-Assoctatie (I.A.A.) - een bond van vrije syndicalisten, wier secretariaat zich in Berlijn bevindt - die deze opvatting officieel voorstaat. Deze organisatie, die honderdduizenden leden telt, heeft zich, met het oog op oorlogsbestrijding, voor eenigen tijd met het I.A.M.B. in een Internationale Antimilitaristische Kommissie (I.A.K.) verbonden. Volgens §7 van haar beginselverklaring behoort de georganiseerde boycott van alle vervaardiging van oorlogstuig in de eerste plaats op de dagorde van het internationale proletariaat te worden geplaatst. Vooral de duitsche ‘Syndikalist’ propageert tegen woordig iedere week deze idee, en schreef naar aanleiding van de bekende pantserkruiser-zaak, dat men niet daarvoor of daartegen stemmen, maar eenvoudig dergelijken arbeid weigeren moest, en de stakers steunen door internationale solidariteit.

In mijn boek C o n t r e l a G u e r r e n o u v e l l e heb ik erop gewezen, dat, wanneer de roomsche en de socialistische arbeidersinternationales zich in dit opzicht zouden willen verbinden, de zaak des vredes machtig zou worden bevorderd. En mevrouw Roland Holst heeft in haar beoordeeling van dit werk verklaard, dat h.i. de arbeiders den strijd om de beheersching der bedrijven behooren te verbinden met den strijd om het recht, den aard van hun werk te bepalen. De War Resisters International (W.R.I.) staat overeenkomstige opvattingen voor, zooals ik kort geleden op haar Conferentie te Sonntagsberg heb kunnen vaststellen. W.R.I. en I.A.M.B. pogen thans in deze en dergelijke opzichten tot één breede samenwerking te geraken, niet slechts om den oorlog, maar vooral om de oorlogsvoorbereiding te bestrijden.

Intusschen heeft in Utrecht de nederlandsche hoogleeraar in de chemie, Dr. Ernst Cohen, geweigerd, de hollandsche regeering bij de inrichting en den arbeid van een gifgaslaboratorium behulpzaam te zijn. Bertrand Russell en andere intellectueelen hebben tijdens den wereldoorlog, ondanks gevangenisstraf en vervolgingen, dapper de internationale idee verdedigd. 78.000 fransche onderwijzers hebben voor enkele jaren besloten, niet langer nationalistisch geschiedonderwijs te geven, maar een nieuwe, internationale gezindheid bij de jeugd te wekken. En vorig jaar werd een Internationale van antimilitairistische Predikanten gesticht...

Het is dus de vraag, of thans het oogenblik niet rijp is, om een bizondere actie te beginnen onder de intellectueelen,

1°. om het verantwoordelijkheidsbewustzijn ten opzichte van den arbeid overal stelselmatig te verspreiden en te versterken. De intellectueel is een bepaald type, die naar zijn aard moet worden ‘bewerkt’. M.i. behooren zich allereerst diegenen te verbinden, die gedurende den wereldoorlog en in den gevaarlijken tijd vlak na den krijg bewezen hebben, dat zij ernst maken met hun internationale opvattingen. Mannen en vrouwen als Romain Rolland, Bertrand Russell, Helene Stöcker, hebben in dit opzicht recht van spreken. Dan zij, die na den oorlog van een nieuw verantwoordelijkheidsbewustzijn blijk hebben gegeven: Dr. Gertrud Woker te Bern, prof. Cohen, de leidsche theologische hoogleeraar Heering, professor Ude uit Graz, en vele anderen. De bond behoort alomvattend te zijn en open te staan voor ieder soort van intellectueelen. Er zij voorts een bizondere afdeeling voor ieder vak: chemici, technici, geschiedenisleeraren, artsen, predikanten, schrijvers, enz.

Het werk van deze organisatie zou in de eerste plaats algemeen inlichtend van karakter moeten wezen. Maar dan behoort ze ook tot daden op te wekken en tot daad te organiseeren - zooals b.v. de de nederlandsche dienstweigeringsbeweging heeft gedaan -

a) door het uitgeven van manifesten, onderteekend door intellectueelen, die vast besloten zijn, ieder op zijn gebied slechts goed werk te verrichten;

b) door stichting van een Ondersteuningsfonds voor personen, die wegens hun opvattingen hun betrekkingen verliezen zouden;

c) door het organiseeren van openbare vergaderingen;

d) door het uitgeven van boeken, brochures, enz.

2°. behoort deze bond zich met de W.R.I., het I.A.M.B., de I.A.A. de lnternationalen Vrouwenbod voor Vrede en Vrijheid, het Internationale Cooperatieve Vrouwen-Gilde enz. te verbinden, om met deze samen beginselen en practijk der direct actie tegen oorlog en oorlogsvoorbereiding stelselmatig uit te werken en te organiseeren. Vooral zij men erop bedacht, een nieuwe publieke opinie te kweeken: alle oorlogsvoorbereiding zedelijk in den ban te doen en een anderen eerecodex te scheppen. En nooit vergete men, dat voor krijgsbestrijding de c a s u s b e l l i niet een nieuwe oorlog, maar de vóórbereiding tot een nieuwen oorlog is; dat het erom gaat, den oorlog te voorkomen, ja den krijg onmogelijk te maken. Zooals mijn vriend Dr. Franz Kobler zegt: 'Krijgsbestrijders! verovert de bedrijven.' De antimilitaristen moeten de chemische fabrieken veroveren. Zij behooren den geest der nieuwe volksopvoeding te bepalen. En zoo voort...

Reeds meermalen bleek mij, dat verscheidene intellectueelen onder het menschonwaardig karakter van hun arbeid diep leiden. Zij voelen zich echter haast overal te vereenzaamd, om zich ervan te bevrijden. Zij hebben elk voor zich meestal te weinig moed. Wanneer wij thans echter wagen, een kerntroep, een vóórhoede te vormen, is het haast zeker, dat wij weldra velen met ons zullen hebben!

Want de tijd is voorbij, waarin de practijk van esseërs en doopers utopistisch scheen. Wij weten, dat de utopieën van gisteren aan de realiteit van heden beantwoorden. Opnieuw wordt de opvatting der oude chineezen bevestigd: 'Wat werkelijk zedelijk is, is practisch; wat werkelijk practisch is, zedelijk.' Het gaat er thans om, een zedelijke practijk, een practische zedelijkheid zoo snel als maar mogelijk in de wereld door te zetten, om te voorkomen, dat de cultuur practisch verwoest en de menschheid zedelijk vernietigd wordt.[1)]

1) Zij, die in beginsel tot organisatie in bovenstaanden zin zijn bereid, worden verzocht, hun naam en adres te zenden aan B. de Ligt, campagne Bouvier, O n e x (Genève) Zwitserland.

Gestorven kind
door Jo Otten

Voor alle menschen is Valentijntje nu dood, maar voor mij is hij levend. Hoe zou het ook anders kunnen zijn? Eén enkele nacht kan toch niet te niet doen wat in vele jaren tusschen moeder en kind is gegroeid. Wel is het waar dat Valentijn is ingeslapen en dat hij niet meer is ontwaakt. Het is waar dat hij in zijn gestreepte pyama drie dagen bleek en levenloos in zijn bedje heeft gelegen en dat hij toen is weggebracht. Maar in de uren dat hij zoo stil en smal ternederlag had hij toch wel met mij kunnen spreken. Ik heb er telkens op gewacht want zijn lippen waren geheel als vroeger en de zwarte haardos, dien ik zoo vaak tegen mijn wang gevoeld heb, nog even zwart. Hij heeft het zeker niet gewild. Hij heeft niet willen spreken, noch zich verroeren nu hij gaan moest naar een land, waar het naar ieders zeggen beter is dan hier. Maar ook hier beneden blijft toch zijn rijk: zijn moeder, zijn cactussen, zijn boeken vol verhalen, zijn vele gekleurde pompoenen, waarop hij zoo trotsch was en waarmee hij zoo behendig kon balanceeren. Had hij mij dan op zijn overtocht geen klein, voor anderen onmerkbaar teeken kunnen geven? Een wenk, een glimlach, een trillen van het oog om te beduiden dat hij zijn kleine geliefde wereld toch niet voor goed verlaten wilde. Waarom heeft hij dat teeken niet gegeven? Ik weet het niet, ik weet alleen dat ik niet boos op Valentijntje ben omdat hij stil en roerloos heeft gelegen. En waarom moest hij mij ook wenken nu ik zeker weet dat hij in twee rijken koning is: hier bij mij en ergens ver van hier. Voor mij is Valentijntje levend: ziet daar is hij met zijn cactussen bezig. ‘Moeder, wan-

neer zal er nu ooit een cactus bloeien?' 'Ik weet het niet, kind, maar kijk eens naar de ruiten, daar bloeien vreemde bloemen'. Nu komt hij naar mij toe, de kleine vleier: 'Moeder vertel mij nog eens een verhaal!' En dan moet ik altijd weer vertellen van Valentijn en Beatrijs ('Moeder nu ben ik ridder Valentijn en achter op het paard zit mijn Beatrijs'), van Koning Arthur, de Heemskinderen, van den kleinen Kay en zijn tocht naar de koningin van sneeuw en ijs. Kijk ginds wandelt de kleine Kay in een rooden manteltje en speelt daar Valentijntje niet met zijn pompoenen? Vreemde figuren, bont gekleurde torens, een stad van louter koepels, groeien onder zijn vlugge vingers. Daar stort de stad ineen en alle pompoenen raken los van elkaar...

'Moeder nu moet ik gaan naar Loetsiekoetsan, hij wacht mij bij de deur'. Loetsiekoetsan is zijn tooverdier, zijn kameraad en hoogste heerlijkheid. Hij is de reisgezel op Valentijntjes lange tochten. Het moet een lenig, donker dier zijn met zachte, vrouwelijke huid en groote blauwe glinsteroogen. Ik heb Loetsiekoetsan nooit gezien, maar dat hij bestaat is wel zeker. Veel heb ik niet over hem kunnen vernemen, want Valentijntje sloot mij steeds den mond. 'Moeder, naar Loetsiekoetsan mag je heusch niet vragen. Dat kunnen tooverdieren niet verdragen'. Daarom heb ik meestal maar gezwegen.

Nu staart Valentijntje droomend in de verte, zijn kleine peinshoofd heeft een scheeven stand. Zondertwijfel draagt hem nu Loetsiekoetsan over de geheele aarde. Ziet daar zijn de ijskristallen van het Noorden, ginds de dadelpalmen van het Zuiden, daar het met edelsteenen bezette paleis van Aladdin. Nu zitten zij samen in een warmen tuin vol bloemen, Loetsiekoetsan wenkt de colibri's. Zij komen naderbij en wieken als bonte vlinders om Valentijntjes hoofd. 'Moeder, moeder, wat is dat mooi. Had je ooit gedacht dat ik zulke mooie vriendjes had?' Maar stil; de makkers zijn weer verder gegaan, nu worden zij feeste-

lijk onthaald door Borborano, den grootsten beer der Rocky Mountains. Zij drinken bedachtzaam uit uitgeholde pompoenen en de beer zegt zacht en ernstig; ‘Om mani padme hoem’. Dan antwoorden Loetsiekoetsan en Valentijn in even grooten ernst: ‘Om mani padme hoem’. Waarschijnlijk hebben zij nu zeer plechtig iets bezworen... ‘Valentijn, Valentijn, zit toch niet zoo te droomen?’ ‘Maar Moeder zie je dan niet dat wij Borborano's kinderen moeten dresseeren? Stoor ons toch niet, anders wordt Loetsiekoetsan boos’. Dan moest ik wel stil zijn, want voor Loetsiekoetsan was ik een beetje bang. Daar vliegen ze samen door de lucht, een vlucht van kraaien en zwarte vleermuizen dwarrelt om hen heen. Het wordt nacht en donker om de huizen. ‘Hee, Valentijntje, wat moet dat nu buiten in de koude, kom toch bij de warme lamp!’ ‘Moeder, hier ben ik weer’ - ja daar was hij weer. ‘Was’? - och neen. Al kan ik het warme bloed niet meer in zijn handjes en in zijn lippen voelen, weet ik toch boven alles zeker dat Valentijntje levend is. Ook hier beneden is zijn rijk. Loetsiekoetsan, die groote zachte oogen heeft en voor wie ik nu niet meer bang ben, heeft het ook zeer stellig gezegd. Nog immer zwerft hij met Valentijntje langs de bekende wegen. En altijd, telkens weer, komen Loetsiekoetsan en Valentijntje mij begroeten. Dan speelt hij weer met zijn pompoenen en glimlacht stil voor zich heen. Kennissen en vrienden willen hem niet zien en spreken over onbelangrijke dingen. Maar ik kan slechts aan Valentijntje denken. Want ik zie hem dicht bij mij zooals hij is en altijd zijn zal: een wit en tenger kind met zwarte haren en groote hemelsche oogen.

Het epos van de roode propaganda door J. Slauerhoff

Les Conquérants par André Malraux. Nouvelle Revue française, Paris.

Dit boek wordt door de uitgevers als een roman over China aangekondigd, wat een zeer onjuist beeld geeft. Het is een geschrift over de roode propaganda in Kanton, dat als genre het midden houdt tusschen uitstekende journalistiek en het epos. Voor de franschen moet dit laatste wel de hoogste lof inhouden. Zij zijn verzot op alles wat ‘épopée’ is, wat zweemt naar het heroieke, grandiose! Voor hen is panache het heerlijkste. Een journalist bundelde b.v. zijn artikelen over de rubber-productie onder den titel: l'épopée du caoutchouc. Welnu: Malraux had zijn boek met meer recht mogen noemen: l'épopée de la propagande rouge à Canton. Episch b.v. is zeer zeker de beschrijving van het uit den grond stampen van een leger voor het hoofdkwartier. Men wordt aangevallen, heeft geen troepen bij de hand. Werkeloozen en stakers worden opgebracht, bewapend uit een kelder, ingedeeld in groepen van 150, onder leiding van een kadet naar de rivier gebracht en in den strijd geworpen en zij overwinnen. Garine leidt dit alles. Garine is de eigenlijke held, ook de eenige die volledig geteekend bijblijft. De anderen zijn schetsmatig aangeduid. Borodin, fauve intelligent; Tcheng Dai, vieillard vénerable; Klein, face de boxeur intelligent; Nicolajeff, ochraniste débonnaire die op zijn eentje de hooge raad vormt etc. etc.

Garine en zijn leven, het voorafgaande ook, worden volledig beschreven. Anarchist in Genève, gecompromitteerd in een abortuszaak, lid van het vreemdelingenlegioen na

den oorlog, genegeerd door de Sovjet-regeering, rechtstreeks naar Kanton gezonden op een traktement van 800 dollar dat hem nooit wordt uitbetaald en dat hij door sluwe dwang en afpersing int.

Na zich aldus geconsolideerd te hebben, begint hij na het vertrek van zijn lastgever van het Zondagsschooltje dat de Propaganda was, het machtige lichaam te maken zooals wij het in 'Puissances' vinden. Waaraan alles ondergeschikt is of wordt: politie, justitie, financien, leger.

En dan wordt hij door de Sovjet regeering naar de oogen gezien en ontzien, al is Borodin 'de Internationale'.

Garine is ziek; malaria en dysenterie. Hij weet dat blijven in de tropen levensgevaarlijk is. Hij blijft, omdat maar één ding op aarde bekoring voor hem heeft: macht. Over de taak waarvoor hij zijn leven geeft, heeft hij niet de minste illusie. Is overtuigd dat degenen voor wie hij strijdt na de overwinning nog weerzinwekkender zullen zijn dan de nu bezittenden. 'Ma force: absence complet du scrupule au service d'autre chose que mon interêt immédiat.' - Neen, tegenover zichzelf is hij haast even weinig scrupuleus als tegenover de terechtstaande, die hij midden in 't verhoor tegen elk recht neerschiet, om de anderen te intimideeren. Hij executeert zichzelf alleen niet zoo haastig. Deze kracht maakt de lichamelijk uitgeputte tegen alles opgewassen. De noodzaak om in enkele uren een leger te vormen, om elke dag tallooze rapporten te verwerken, hachelijke discussies met Hong en Tcheng Dai de schijnvrienden te voeren: Garine zit overal achter. Garine is een exemplaar van het soort dat in deze wereld hoe langer hoe moeilijker plaats vinden kan, daar de acute machtsbegeerte hoe langer hoe moeilijker te bevredigen valt, de meeste staten parlementair zijn, de legers stram georganiseerd en zelfs de groote revoluties dadelijk geregulariseerd worden (gecanoniseerd zou men bijna zeggen, als dit voor de Russische niet te dwaas zou klinken). Zoodoende zijn deze 'onruststokers', die vroeger in eigen land nog wel situa-

ties vonden hachelijk genoeg om hun de kans te geven, nu in de uithoeken van de wereld te vinden. Daarom zat Ungern Sternberg in Mongolië, Garin in Kanton, Lawrence in Afghanistan.

Het zal moeilijker voor hen worden naarmate de wereld zich nivelleert tot een volkenbond. Misschien blijft Midden-Amerika wel de Balkan van de wereld. - Maar wie wroet graag in dat vuil?

Garine sterft niet op zijn post. Wat nog tragischer werkt: hij gaat heen als het al te laat is. Hij vertrekt met twee valiezen naar Europa, wat nog te veel is als hij toch ergens anders heen gaat.

Malraux laat kiesch achterwege zich een politiek testament door Garine te laten dicteeren. Vermijdt echter niet een slotapothese: het roode Leger dat men in de verte naar de gevechtslinie hoort marcheeren.

Vermijdt evenmin een barokke bizonderheid a la Hanz Heinz: Garine vertelt dat kort voor Lenin's dood diens vingers zich als spinnepooten samentrokken. Malraux ziet hetzelfde bij Garine, kort voor diens vertrek. Hij laat ons dus niet in 't onzekere. Overigens schrijft Malraux uiterst sober, doet geen moeite het Oosten op te voeren, wat na Loti en Farrère ook een intrappen van open deuren zou zijn. Wel tracht hij door een enkele bizonderheid, van kleeding meestal, personen te teekenen en slaagt vaak daarin niet. Wat interesseert het ons of een Chinees een wijde witte broek of een nauwe blauwe jas aan heeft? En of Garine een uniformjas aan heeft, met of zonder riem. Toch blijkt hier en daar dat Malraux een groote evocatieve kracht bezit. ‘Dès que nous attendons quelque chose nous retrouvons la chaleur comme une plaie.’ Hier is in één zin de levenslust van de tropen betrapt. Als men werkt, heel hard werkt en alleen denkt aan de overwaarde die men maakt, voelt men de hitte niet. De westerling komt in het Oosten niet tot comtemplatie, eerder tot het tegendeel. Maar

wie geen rijsttafelende, bierdrinkende, handeldrijvende vleeschklomp geworden is voelt deze levenswond der hitte alom, door alles heen.

Het heele eerste der drie deelen is vervelend: ‘les approches.’ - Wie kan zoo lang stil blijven staan bij telegrammen lezende passagiers op een mailboot, het toppunt van verveling. Malraux had beter in Kanton zelf kunnen beginnen bij de ‘Puissances’. Want behalve Garine is dit het merkwaardigst: de alchemie waar letterlijk alles, ook het meest onverschillige en vijandige aan de roode zaak, tot propaganda ervoor wordt omgezet.

Tcheng Dai de edele apostel der vooruitgang zonder geweld, die zijn fortuin heeft gegeven voor de bouw van een hospitaal voor partijgenooten, die tegen zijn overtuiging in de krijgsschool in Whampoa heeft helpen stichten, die geen leider noch arbiter zijn wil, die zijn vrijwillige armoede uitstalt (geen auto houdt doch in een schamele rickshaw rijdt), Tscheng Dai gaat hen verlaten, want hij schuwt alle uitersten. Garine zegt: ‘noble figure de victime qui soigne son autobiografie.’ Dit moet natuurlijk uitloopen op een schoone dood. Door zelfmoord wil hij waarschijnlijk de door hem voorgestane zaak op Oostersche wijze dienen. In elk geval overal vindt men plakkaten:

Ik, Tscheng Dai ga vrijwillig in den dood, om mijn volk te doordringen dat ons grootste goed, de vrede, niet verkwist mag worden door de slechte invloed der vreemden die China in verwarring en ellende willen brengen.’

Dat plakkaat is gevaarlijker dan Tscheng Dai zelf. Dezelfde nacht werden andere plakkaten gedrukt, over de oude geplakt, en nog vele duizenden meer daarnaast: ‘Laten wij nooit vergeten dat Tschang Dai, een man door heel China gerespecteerd, gisteren laf vermoord is door de agenten van onze vijanden. Schande over Engeland, schande over de moordenaars van Shanghai en Kanton.’ Zoo wordt een tegen hen gerichte pijl gepareerd en tot een wapen in hun handen omgesmeed.

Dat Garine de begrafenis van Klein, die men als gijzelaar in de handen van den vijand heeft gelaten, voor propaganda gebruiken moet op bevel van Borodine, - ‘de internationale’ -, heeft daarnaast niets verwonderlijks.

Is dit niet met Lenin zelf gebeurd?

Garin vertrekt op 't oogenblik dat de beslissende slag begint, men is zeker van de overwinning, Garine doet alsof het een studiereis is, om in Europa de macht van hun tegenstander, het Britsche rijk, te beschouwen.

Malraux beschouwt hem als een doode, hij vindt dat zoo vanzelfsprekend dat hij hem dit bijna zegt.

Zijn dood in Kanton kan de partij geen voordeel brengen. Waarom zou hij dus niet ergens anders heengaan?

Moer
door André Gide

II Het gelag

Donderdag

Toen ik vanmorgen na een onrustigen nacht opstond, voelde ik me niet geheel in orde; in plaats van het gebruikelijke bekertje melk, nam ik, voor de variatie, wat kamillenthee. Mijn agenda gaf voor vandaag een blanke bladzijde: - hetgeen wil zeggen: *Moer*. Zoo houd ik de dagen, waarvoor ik niets anders heb kunnen bedenken, voor den arbeid open. Ik werkte den ganschen morgen. Ik schreef:

Dagboek van Tityrus

Ik koos mijn weg door breede heidevelden, door ontzaglijke vlakten, door onafzienbare uitgestrektheden: de aarde, in haar onverbroken slaap, had zich ternauwernood, scheen het, tot zeer lage heuveltjes opgericht.

Bij voorkeur dwaal ik langs de veenderijen; door opeengepakte verhardingen zijn voetpaden ontstaan over den aldaar iets minder sponsachtigen grond. Toch blijft overal de bodem slap, en diep veeren de voeten in het gedrongen mos; mossen, gedrenkt van water nog en week; op geheimzinnige wijze echter wordt hier en daar het onderaardsch water teruggezogen en ontstaan uitgedroogde plekken; daar groeit dan brem en een kort en dik soort dennetje; wolfsklauw kruipt den bodem uit; en vlakbij ligt het grondwater vergaard in bruine, drabbige plassen. Ik blijf op den beganen grond, ik sloof me niet uit om die heuveltjes te bestijgen, waarvan men immers toch niets nieuws te zien krijgt. Mijn blik richt zich niet naar den einder, hoe lokkend ook de woelige luchten zijn.

Soms spreiden zich over de spiegels der plassen de wonderbaarlijkste kleurspelingen heen, en de schoonste vlinders dragen geen dergelijke pracht op hun vleugels; een in tallooze kleuren tintelend poedervlies stelt zich uit het stof van vermolmingen samen. De nacht toovert een fosforglans over de kleine vijvers, waar de springende moerasvlammetjes de heldere verhevigingen van schijnen te zijn.

Moerassen! waar vindt men woorden voor uw betooveringen!

Dit nooit aan Engeltje laten lezen, dacht ik: Tityrus maakt hier een veel te gelukkigen indruk. Ik noteerde nog de volgende aanteekeningen:

Tityrus koopt een aquarium; hij plaatst het midden in zijn kamer met de hoogste ramen en verheugt zich bij het denkbeeld dat het geheele landschap daarbuiten erin zal komen te weerspiegelen. Hij vult het alleen met slijk en water; het vreemde gekrioel binnen in de verhelderende massa verschaft hem intense blijdschap; in het steeds nog troebele water, waarin men slechts wat vlak langs het glas voorbijkomt onderscheiden kan, geniet hij van de fonkelingen van zon en schaduw die daar veel geler en grijzer lijken, als lichtstralen, door de neergelaten jalouzieën, er door heen schieten. Water altijd weer onverwachter levend...

Hier trad Richard binnen; hij noodigde mij uit Zaterdag te komen koffiedrinken. Het deed me genoegen, hem met een gerust geweten te kunnen antwoorden, dat ik juist dien dag de stad uit moest. Hij keek erg verbaasd en vertrok zonder verder een woord te zeggen.

Spoedig daarop ging ik zelf ook uit, na vluchtig geluncht te hebben. Eerst liep ik even bij Steven binnen, die bezig was de proeven van zijn tooneelstuk te corrigeeren. Hij verzekerde mij dat ik groot gelijk had Moer te schrijven, want dat ik, volgens hem, toch geen aanleg voor tooneelstukken had. Ik ging spoedig weer heen. Op straat liep ik Roland tegen het lijf, die met me opwandelde naar Abel. Daar troffen we Klaus en Urbain, de dichters; die waren juist druk aan 't beweren dat men geen tooneelstukken meer kon schrijven; weliswaar vond de één de argumentatie van den ander verkeerd, maar beiden waren het eens, dat het tooneel niet meer van onzen tijd was. Bovendien, zeiden ze, vonden ze het heel verstandig, dat ik geen verzen meer schreef, want ik had geen vormgevoel. Toen kwam Theo binnen, en toen Wouter, dien ik nu eenmaal niet zetten kan; ik vertrok. Roland ging met me mee en zoodra we weer op straat waren, begon ik:

- Wat een ondragelijk gedoe! Kun jij dat uithouden?

'Och, dat gaat wel,' zei hij, 'wat is daar zoo ondragelijk aan?'

- Het is al erg genoeg dat het altijd wisselend zou kunnen zijn en dat het dat niet is. Zoo afgezaagd echter is alles wat we doen, dat we best remplaçanten konden aanstellen die, door eenvoudig onze zinnen van gisteren te herhalen, morgen voor ons het woord zouden kunnen doen. Elken Donderdag tijgen we naar Abel; en hij zou al evenzeer verrast staan als Urbain, Klaus, Wouter en jij niet waren komen aanzetten, als wij wanneer we hem niet thuis hadden

getroffen! O! ik heb geen reden tot klagen; ik kan het alleen maar niet langer uithouden. Ik ga er vandoor, ik ga op reis.

'Jij?' zei Roland. 'Nee? Waarheen dan, en wanneer.'

- Overmorgen. Waarheen weet ik nog niet... Maar je begrijpt toch, beste kerel, dat als ik wist, waar ik heen ging en wat me daar te wachten stond, ik evengoed thuis kon blijven. Ik ga er uit, alleen om er eens uit te zijn; het onbekende, dat is waar ik naar snak, het onvoorziene... begrijp je?... het onvoorziene! Ik vraag je maar niet met mij mee te gaan, omdat ik Engeltje al meeneem... Maar waarom vertrek je zelf niet, op eigen houtje, n'importe waarheen, en laat hier de boel maar waaien.

'Houd me ten goede,' zei Roland, 'niet alle menschen zijn eender; als ik op reis ga, dan weet ik graag van te voren waarheen.'

- Maak dan een plan op! wat mag ik je aanraden?... Afrika! ken je Biskra? de zon op het zand! de palmboomen! Roland, Roland! de kameelen!... Denk toch eens goed: de zelfde zon, dien wij hier zoo nu en dan armtierig tusschen de huizen en het gestuif van de stad zien doorgluren, glanst en gloeit daarginder en de geheele wereld ligt open! Waar wacht je op? Ach, Roland! hier geeuwt een mensch zich dood aan bedorven lucht en verveling; wanneer ga je? 'Waarde vriend,' hernam Roland, 'best mogelijk, dat daarginds de aangenaamste verrassingen mij wachten; maar heusch, alle mogelijke beslommeringen houden me hier tegen; laat ik het maar liever niet eens overwegen; ik kan niet naar Biskra.'

- Maar het is juist om van al die beslommeringen los te komen! ging ik voort, - wil je dan eeuwig in het gareel loopen? Tenslotte, mij laat het koud, zie je, ik ga zelf op reis; maar sta er eens bij stil, dat je misschien maar één maal leeft en hoe klein het cirkeltje is waarbinnen je ronddraait!

'Ach beste man,' zei hij, 'houd toch op... mijn bezwaren zijn heusch van ernstigen aard en dat aandringen vermoeit me. Ik kan onmogelijk naar Biskra!'

- Dan maar niet, zei ik; kijk, hier is mijn huis; ik neem voor eenigen tijd afscheid van je en als je bekenden tegenkomt, zegt ze dan maar, als je wilt, dat ik op reis ben gegaan.

Ik trad mijn woning binnen.

Om zes uur kwam mijn groote vriend Huib; hij had een commissievergadering gehad van de een of andere 'onderlinge'. Hij zei:

'Ik heb over Moer hooren spreken.'

- Door wie? vroeg ik driftig.

'Bij kennissen... het schijnt niet in den smaak te vallen, weet je... ze zeggen dat je wel iets beters kan schrijven.'

- Klets toch niet.

‘Weet je,’ ging hij voort, ‘ik blijf daar buiten; ik luister alleen maar; kijk eens, als jij er nu pleizier in hebt Moer te maken...

- Daar heb ik geen pleizier in, heelemaal niet, riep ik uit; - ik schrijf Moer omdat... Maar nu heel wat anders: ik ga op reis.

‘Foei!’ zei Huib.

- Ja, vervolgde ik, - ik moet hoog noodig de stad eens uit. Overmorgen vertrek ik; kan me niet schelen waarheen... Ik neem Engeltje mee.

‘Nee? wees toch wijzer!’

- Maar beste man, ze heeft het zelf voorgesteld. Ik zal je maar niet vragen mee te gaan, want je hebt het natuurlijk te druk.

‘En jullie zijn natuurlijk liever alleen... Het zij zoo. Blijven jullie lang weg?

- Tamelijk; zoo lang als we tijd en geld hebben; het belangrijkst is, uit de stad weg te komen; om uit zoo'n centrum los te raken, dat kost doorzettingsvermogen, sneltreinen; eer je al die buitenwijken achter je hebt... (Ik moest van vervoering opstaan en heen en weer gaan loopen) - Al die buurtstationnetjes, eer het echte land begint! Overal stappen menschen uit, als paarden die bij den start al uitvallen; de coupé's worden leeg - Reizigers! waar vindt men tegenwoordig reizigers? - Wat nog meereist, zijn commis-voyageurs; en de stokers en machinisten, die tot het eind toe meegaan, blijven op de locomotief. Trouwens, dat eind is weer een andere stad. - Maar ik wil land! waar is het land?

‘Beste man,’ zei Huib, eveneens heen en weer loopend, ‘wind je niet op: het land begint waar de stad ophoudt, doodeenvoudig.’

Ik hernam:

- Maar dat is het juist, mijn waarde, ze houden niet op, die steden; na de steden komen de buitenbuurten... vlak die niet uit, die buitenbuurten... die loopen van de eene stad naar de andere. Villa'tjes, miniatuur-huisjes, de een al leelijker dan de ander... steden in stippeltjes; en die tuinen! En overal hekken langs den weg! De weg, daar mag je wandelen, met z'n allen, en geen stap daarbuiten...

‘Zeg, zet dat eens in Moer,’ zei Huib.

Toen liep de emmer over:

- Heb je dan nooit gesnapt, stumper, wat eigenlijk een gedicht is? Dat het geboren wordt? dat het een organisme heeft? Een boek... luister eens goed, Huib, een boek is één geheel, is vol, is gaaf, als een ei. Je kan er geen speld tusschen krijgen, of je forceert het en dan knapt zijn vorm.

‘En is je ei al vol?’ vroeg Huib.

- Maar kerel toch, riep ik uit, - eieren worden niet vol; eieren zijn zoo, van zelf... Trouwens, het staat al in Moer,.. en ik vind het een

stommiteit om te zeggen dat ik wel iets beters kon schrijven... een stommiteit! versta je?... iets beters! ten eerste zou ik niet willen; en verder, begrijp je, staan er hier even goed hekken als overal elders; de wegen worden ons opgedrongen, en zoo is het ook met ons werk. Waarom ik hier woon? omdat niemand anders er woonde. Je kiest het onderwerp dat open blijft, en ik koos Moer omdat ik zeker weet dat geen mensch ooit zoo *au bout* zal zijn om daar te willen werken; dat heb ik geprobeerd uit te drukken in de woorden: *ik ben Tityrus, ik ben eenzaam*. - Dat heb ik je voorgelezen, maar je hebt het niet eens gemerkt... En nu nog wat: hoe dikwijls heb ik je al gesmeekt, nooit over literatuur te spreken!... Over literatuur gesproken, vervolgde ik om het gesprek af te leiden, - ga je vanavond ook naar Engeltje? iedereen komt.

'Al die schrijvers... neen,' antwoordde hij, 'je weet, hoe ik daar het land aan heb; een stampvolle kamer en dan maar praten; ik dacht dat jij zoo iets heelemaal een nachtmerrie vond?'

- Dat vind ik ook, gaf ik terug, - maar ik doe het terwille van Engeltje; ze heeft me uitdrukkelijk uitgenoodigd. Bovendien hoop ik dat ik er Hamel aantref die vast gaat zeggen dat hij 'naar lucht hapt'. De kamer van Engeltje is veel te benauwd voor zulke ontvangsten; ik moet dat haar eens voorzichtig zien te zeggen; ik durf best het woord 'bedompt' gebruiken... maar ik moet eerst met Martinus een appeltje schillen.

'Ga je gang,' zei Huib, 'tot ziens; adieu...' Hij vertrok.

Ik legde mijn papieren op orde; ik ging eten; onder het eten dacht ik aan het reisje; ik zei telkens in mezelf: 'een meerdaagsche reis.' - Tegen het eind van den maaltijd gevoelde ik me zoo ontroerd door Engeltje's voorstel, dat ik behoefte had haar het volgende te schrijven: *aanschouwing ontspringt uit wisseling van indrukken: vandaar de noodzakelijkheid van op reis gaan*.

Toen vouwde ik den brief in een enveloppe en richtte gedwee mijn schreden naar haar woning.

Engeltje woont op de vierde verdieping.

Op bezoekdagen zet ze een bankje voor haar deur, en ook een op de tweede verdieping, voor de huisdeur van Laura; daar kan men dan uitblazen; zoo went men zich vast aan tekort aan lucht; pleisterplaatsen; ook thans liet ik me buiten adem op het eerste bankje neder; ik haalde een blaadje papier uit mijn zak en trachtte de argumenten die ik tegen Martinus te berde zou brengen te formuleeren. Ik schreef:

'*Niet wegloopen beteekent zichzelf tekort doen. Wel wegloopen daarentegen is onmogelijk: enkel omdat men nu eenmaal niet wegloopt*.'

- Neen! dat is het niet! het moet anders. Ik verscheurde het papiertje. - Ik moet aangeven dat ieder mensch, hoe bekneld hij ook is, zich nog vrij waant. Wat een gemoer is het leven! Een beproeving... Op dit oogenblik kwam iemand de trap op; het was Martinus. Hij zei:

'Kijk eens aan! zit je te werken?'

Ik antwoordde:

- Ook goedenavond. Ik ben juist bezig een briefje aan jou te schrijven; hinder me niet! ga boven op het andere bankje zitten en wacht even op me.

Hij ging naar boven.

Ik schreef:

- '*Niet wegloopen beteekent zichzelf tekort doen. Wel is waar is wegloopen onmogelijk, maar alleen omdat men nu eenmaal niet wegloopt. Men loopt niet weg omdat men zich in vrijheid voelt. Indien men zich van zijn bekneldheid bewust werd, zou men tenminste lust hebben weg te loopen*.'

- Neen! dat is het niet! dat is het niet! het moet anders. Ik scheurde het papiertje doormidden.

- Wat ik moet aangeven is dat ieder mensch zich vrij voelt omdat hij geen uitzicht heeft. - Overigens heeft hij geen uitzicht omdat hij blind is. Wat een gemoer is het leven! Ik begrijp er niets meer van... Het is hier ook geen plaats om wat uit te kunnen voeren... Ik nam een nieuw blaadje... Op dit oogenblik kwam iemand de trap op, het was Sander, de wijsgeer. Hij zei:

'Kijk eens aan! zit u te werken?'

Ik antwoordde, verdiept in gedachten:

- Goedenavond; ik schrijf aan Martinus; die zit boven op het bankje. - Gaat u zitten, ik ben oogenblikkelijk klaar... O, is er geen plaats meer?

'Dat geeft niet,' zei Sander, 'ik heb mijn opvouwbare wandelstok bij me.' Hij liet zijn instrument ontluiken, en ging zitten wachten. - Ziezoo, ik ben klaar, hernam ik. Ik boog me over de trapleuning en riep: Martinus! ben je daar nog boven?

'Ja,' riep hij. 'ik wacht. Neem je bankje mee.'

Daar ik bij Engeltje mij om zoo te zeggen thuis gevoel, sleepte ik mijn zetel mee de trap op; en toen wij met ons drieën op het bovenportaal waren gaan zitten, staken Martinus en ik onze papiertjes over, terwijl Sander rustig zat te wachten.

Op mijn blaadje stond geschreven:

Blindheid is voorwaarde tot geluksgevoel. Gelooven helderziend te zijn om niet te hoeven onderzoeken, want:

Alleen wie zichzelf ziet is ongelukkig.

Op zijn blaadje stond geschreven:

Het geluk is blind. Gelooven helderziend te zijn om niet te hoeven onderzoeken, want:

Alleen wie ongelukkig is ziet zichzelf.

- Dat is sterk! riep ik uit, - precies hetgeen jou verheugt is wat ik betreur; waaruit blijkt dat ik gelijk heb, want ik betreur dat jij je verheugt, terwijl jij je onmogelijk verheugen kunt dat ik iets betreur. - Nogmaals... Sander zat te wachten.

- We zijn onmiddellijk klaar, zei ik tot hem, - dan leggen we je alles uit.

We namen ieder ons papier terug.

Ik schreef:

- '*Je doet me denken aan iemand die 'Numero Deus impare gaudet' vertaalt met: 'Het cijfer twee verheugt zich oneven te zijn,' en daarenboven nog meent dat twee daar gelijk in heeft. - Aangenomen dat het juist was in onevenheid een teeken van geluk te zien, dan neem ik de vrijheid het cijfer aldus toe te spreken:*

'*Maar arme stakker, oneven ben je immers niet; mocht je er prijs op stellen, probeer het dan te worden*.'

Hij schreef:

'*Je doet me denken aan iemand die 'Et dona ferentes' vertaalt met 'Ik vrees de Grieken', en die geen acht slaat op de geschenken. - Aangenomen dat het zin heeft, in ieder geschenk een Griek verscholen te zien die u gevangen neemt, dan zou ik nog tegen den Griek zeggen: 'Lieve Griek, geven en nemen; eerlijk oversteken. Jij bent mijn meester, heel goed, maar dan moet ik ook iets van je krijgen.' Waar hier Griek staat lees Noodwendigheid. Zij neemt nooit meer dan zij geeft*.

Wij ruilden weer van papiertjes. Een pauze.

Toen schreef hij onder mijn velletje:

'*Hoe meer ik er over nadenk, hoe meer ik jouw vergelijking idioot vind, want ten slotte...*'

Terwijl ik onder zijn velletje schreef:

-Hoe meer ik er over nadenk, hoe meer ik jouw vergelijking idioot vind, want ten slotte...

Hier waren de blaadjes vol, en wij moesten beiden omslaan; maar op de achterzijde van het zijne vond ik reeds geschreven:

Het geluk bestaat in regelmaat. Opgewekt blijven. Zich een geestelijk diëet voorschrijven.

1. *Bouillon à la Boutens*.
2. *Biefstuk à la Shakespeare*.
3. *Vruchten à la Woestijne*.

4. *Victoria-water à la Mallarmé*.
5. *Groene chartreuse à la Oscar Wilde*.

Op mijn blaadje stond enkel mijn poëtische overpeinzing uit den Hortus geschreven:

Tityrus glimlacht.

Martinus zei: ‘Tityrus? wie is dat?’

Ik antwoordde: - Dat ben ik.

‘Dus je glimlacht toch wel eens,’ hernam hij.

- Laat ik je dat eens even nader verklaren, beste man... (zich gaan laten, voor deze eene keer!)... Tityrus ben ik en ben ik niet; Tityrus is een stommeling, zooals ik, zooals jij, zooals wij allemaal;... zit toch niet zoo dom te lachen; je ergert me; met stommeling bedoel ik machtelooze; hij is zich zijn eigen ellende niet voortdurend bewust; precies wat ik daareven al zei. Iedereen verspreekt zich weleens; je begrijpt toch dat het niets om het lijf heeft, zoo'n poëtische gedachte...

Sander zag onze papieren in. Sander is een filosoof; zijn redeneeringen zijn altijd hinderlagen; wat hij ook zegt, ik antwoord hem nooit. Hij glimlachte, richtte zich tot mij en begon: ‘Het wil mij voorkomen, mijnheer, dat hetgeen u een vrije daad noemt, een daad is, volgens u, die geheel willekeurig is; dat wil zeggen, volg mij goed: onoorzakelijk; ik ga verder: ongegrond; ik kom tot de slotsom: onbestaanbaar. Erken de volstrektheid van causaal verband, mijnheer, en laat niets aan het toeval over; ten eerste: bestaat het niet, en ten tweede: wat zoudt u daarmee kunnen bewijzen?’

Ik zei niets, volgens mijn taktiek; als een filosoof antwoordt, begrijpt men al lang niet meer wat men hem gevraagd heeft... Wij hoorden menschen de trap opkomen; het bleken Willem, Karel en Albert te zijn.

‘Zoo-zoo,’ zeiden ze, toen ze Sander bij ons zagen zitten, ‘zijn jullie stoïcijnen geworden? Treedt toch binnen, heeren dorpel-lingen.’

Ik vond hun geestigheid iets te aanmatigend en liet hen dus maar voorgaan bij het binnentreden.

De kamer van Engeltje was al stampvol menschen: Engeltje liep daar glimlachend tusschen door en bood thee en koekjes aan. Zoodra ze mij bemerkte, snelde ze naar mij toe:

‘Ben je daar eindelijk.’ zei ze fluisterend, ‘ik ben zoo bang dat ze zich vervelen; draag eens wat verzen voor.’

- Dat helpt niets tegen de verveling, antwoordde ik, - en bovendien weet je, dat ik er geen uit mijn hoofd ken.

‘Ach toe, ach toe; je hebt altijd wel een papier met een kladje in je zak...’

Hier kwam Hildebrand bij ons staan:

‘Het doet me genoegen,’ zeide hij mijn hand in de zijne nemend, ‘u hier te zien. Ik ben nog niet in de gelegenheid geweest, van uw laatste werk kennis te nemen, maar ik heb het mijn vriend Huib bijzonder hooren prijzen... En ik heb hooren verluiden, dat u vanavond zoo welwillend zult zijn, ons eenige gedichten voor te lezen...’

Engeltje was spoorloos verdwenen.

Groenhoff trad naderbij.

‘Als ik goed ben ingelicht,’ zei hij, ‘schrijft u Moer?’

- Hoe weet u dat? riep ik uit.

‘Kom,’ hernam hij (overdreven als hij is) ‘iedereen spreekt over niets anders; ze zeggen zelfs, dat het geheel afwijktvan uwvoorgaand werk, dat ik helaas nog niet gelezen heb, maar waar mijn vriend Huib het altijd over heeft. U gaat straks ons uw jongste proeven voorlezen, niet waar?’

‘Als u ons dan maar geen píeren proeven laat,’ zei de leuke Isidoor, ‘daar schijnt het van te wemelen in Moer, tenminste als ik gelooven moet wat Huib me verteld heeft... Wat ik zeggen wil, Moer, wat beteekent dat eigenlijk?’

Valentijn was er ook bij gaan staan en daar ze allemaal opeens stil werden en luìsterden, kon ik niet uit mijn woorden komen.

- Moer, begon ik, - is de geschiedenis van een onpartijdig land, of liever van het land van Elckerlijck... of nog beter van den normalen mensch die als grondslag ligt onder den bovenbouw van al onze karakters; - de geschiedenis van den X. in ons, die alleen in veronderstelling bestaat... die binnen ons leeft en die niet met ons sterft. - Bij Virgilius heet hij Tityrus, en er staat met nadruk bij, dat hij *nederligt... Tityre recubans...* Moer is de geschiedenis van den nederliggenden mensch.

‘Zoo,’ zei Pruis, ‘ik dacht dat het de geschiedenis van een moeras was.’

- Pardon, zei ik, - dat is ook een gezichtspunt.., maar het komt op hetzelfde neer... U moet goed begrijpen, verzoek ik u, dat de eenige manier, om één en hetzelfde beeld aan iedereen voor oogen te brengen... één en hetzelfde beeld, versta me wel... een gedurige vormwisseling is in overeenstemming met iederen nieuwen toeschouwer. Op dit oogenblik is Moer de geschiedenis van Engeltje's zitkamer.

‘Ik maak hieruit op, dat uw plannen nog niet zeer vasten vorm hebben aangenomen,’ zei Tolen.

Goedvriendt trad naderbij.

‘Mijnheer,’ zei hij, ‘er wordt met ongeduld op uw gedichten gewacht.’

‘Stilte!’ riep Engeltje, ‘hij gaat voordragen.’

Iedereen zweeg.

- Maar heeren, riep ik wanhopig, - ik verzeker u dat ik niets bij me heb dat uw aandacht waard is. Om me niet te laten bidden, ben ik wel genoopt u een klein fragmentje voor te lezen, dat geen enkele... ‘Lezen! lezen!’ werd er geroepen.

- Welaan, mijne heeren, als gij dan zoo aandringt... Ik haalde een blaadje papier uit mijn zak en las, zonder houding aan te nemen, met toonlooze stem:

De wandeling

Wij liepen over het land te dwalen.
O God, laat uw licht ons eindelijk stralen!
Wij liepen over het land te verdwalen,
Het rood van den avond werd teer violet,
Wij hebben ons dood-moe neergezet
En konden het huis niet meer halen.

... Het bleef stil in de kamer; blijkbaar begreep niemand dat het al uit was; men wachtte.

- Het is uit, zei ik.

Toen hoorde men in de stilte de stem van Engeltje:

‘Bravo! heel aardig! Dat moet je in Moer zetten.’ En daar niemand iets zei:

‘Nietwaar, heeren, moest hij dat niet in Moer zetten?’

Er ontstond oogenblikkelijk een soort geroesemoes, want sommigen vroegen: ‘Moer? Moer? wat is dat?’ en anderen probeerden uit te leggen wat Moer was, maar waren daarbij niet heel zeker van hun zaak.

Ik was niet bij machte een woord uit te brengen. Maar toen trad de geleerde bioloog Crollius, in zijn belustheid om tot den oorsprong der dingen terug te klimmen, op mij toe om mij te ondervragen.

- Moer, begon ik terstond, - Moer, mijnheer, is de geschiedenis der dieren die in duistere spelonken wonen, en hun oogen verliezen omdat zij zich daar niet meer van bedienen. - Mag ik het hierbij laten? ik heb het verschrikkelijk warm.

Intusschen had de scherpzinnige criticus Eerhardt zijn gevolgtrekking gemaakt:

‘Ik vrees dat gij iets te speciaal in de keuze van uw onderwerp geweest zijt.’

- Maar mijnheer, liet ik mij ontvallen, - dat bestaat niet, een te

speciaal onderwerp. *Et tibi magna satis,* zegt Virgilius, de toereikendheid van het speciale... het spijt me... dat is juist wat ik zeggen wil. - Kunst is, als men de bijzonderheid van een onderwerp met zooveel vermogen afbeeldt, dat men de algemeenheid waaruit het voortkwam er mede in verstaat. In abstracte termen klinkt dat heel leelijk, omdat de gedachte reeds abstract was; u zult me zeker beter begrijpen, wanneer u denkt aan het enorme landschap dat door een sleutelgat zichtbaar wordt zoodra men het oog maar dicht genoeg bij de deur brengt. Wie hier maar alleen een sleutelgat bemerkt, kon de geheele wereld er dwars doorheen zien, als hij maar wist dat hij zich buigen moest... De kunstenaar mag volstaan met een mogelijkheid tot algemeenmaking; maar het generaliseeren zelf is het werk van den lezer, van den criticus.

‘U vat uw taak wel wat licht op, mijnheer,’ zeide hij.

- Maar anders kon men de uwe wel afschaffen, antwoordde ik met een zucht van benauwdheid. Hij trok af. - Nu kan ik eens uitblazen, dacht ik.

Maar op dit oogenblik legde Engeltje haar hand op mijn mouw.

‘Kom eens mee,’ zei ze, ‘dan zal ik je eens wat laten zien.’

Ze trok me mee naar het gordijn, dat ze voorzichtig iets optilde, waarbij er tegen het raam een dikke zwarte vlek te zien kwam die een zacht rumoer maakte.

‘Om niet altijd te hooren te krijgen dat het hier te warm is,’ sprak ze, ‘heb ik een ventilateur laten aanleggen.’

- Wat ben je toch lief, Engeltje.

‘Maar,’ ging ze voort, ‘omdat hij zoo'n lawaai maakte, heb ik het gordijn maar voor hem dicht getrokken.’

- Ja juist... Maar lieve kind, het ding is veel te klein...

‘De verkooper zei dat dit het formaat was voor literaire salons. De grootere maat is voor politieke vergaderingen; die maakt een leven dat hooren en zien je vergaat.’

Op dit oogenblik rukte Warschau, de moralist, aan mijn arm en sprak: ‘Verscheidene van mijn vrienden hebben mij voldoende over Moer ingelicht, zoodat ik zeggen kan, helder voor oogen te hebben wat uw bedoelingen zijn; ik moet u ronduit meedeelen, dat die mij ongewenscht en zelfs schadelijk voorkomen. U wilt de menschen tot zekere daden aansporen, alleen omdat u stilstand verafschuwt... u dwingt ze tot daden, zonder in acht te nemen dat deze daden, juist door uw tusschenkomst, hoe langer hoe minder uit hun eigen wezen voortkomen. U laadt al de verantwoordelijkheid op u, terwijl zij zich daarvan ontslagen gaan gevoelen. De verantwoordelijkheid echter is wat een daad belang verleent... de uiterlijke handeling heeft geen beteekenis. U voedt den wil niet op: *velle non discitur;* u beïnvloedt

alleen maar; wat schiet u er mee op, handelingen te hebben ingeblazen die tenslotte toch van geen waarde zijn!'

Ik zeide tot hem:

- Wilt u dan, mijnheer, de menschen links laten liggen alleen omdat u meent dat men hen niet mag beïnvloeden?'

'Dat wil zeggen, men moet voorzichtig zijn met zijn invloed; en ons doelwit in deze delicate quaestie mag nimmer wezen het min of meer middellijk verwekken van groote daden, maar moet zich richten naar het voortdurend aanwakkeren van verantwoordelijksgevoel in de kleine.'

- Hetgeen de laatste durf tot handelen beneemt, nietwaar? Wat u oproept is niet het verantwoordelijksgevoel, maar het gemoedsbezwaar. U vermindert de toch al geringe vrijheid. Alleen de vrije daad kan zich waarlijk verantwoorden: onze handelingen kunnen dat allang niet meer; daarom wil ik geen nieuwe handelingen verwekken, maar ik wil de vrijheid weder bevrijden...

Hij glimlachte fijntjes, om hetgeen hij ging zeggen als een geestigheid aan te kondigen, en sprak:

'Begrijp ik u goed, mijnheer, dan wilt ge de menschen dus dwingen zich vrij te voelen...'

- Kan ik het helpen, riep ik uit, dat ik me verontrust als ik zie hoe ziek de menschen om mij heen zijn; en wanneer ik ze dan niet genezen mag, uit vrees dat de genezing, zooals u dat noemt, toch niet uit eigen wezen voorkomt, dan mag ik hun toch tenminste wel toonen dat zij ziek zijn, hen daarop attent maken.

Van Galen sloop naderbij, alleen om de volgende ongerijmdheid te lispelen:

'Men maakt een zieke niet beter door hem op zijn ziekte te wijzen, maar door hem een toonbeeld van gezondheid voor oogen te stellen. Ze moesten normale menschen boven alle bedden van het ziekenhuis laten schilderen en de corridors bedekken met afbeeldingen van Herculessen.'

Toen daagde Valentijn weer op en sprak:

'Om te beginnen is een normaal mensch geen Hercules...' Terstond hoorde men fluisteren: 'St! St! de groote Valentijn Knox neemt het woord.'

Hij vervolgde:

'Gezondheid schijnt me lang niet in alle opzichten zoo begeerenswaardig toe. Het is een evenwichtsverschijnsel, een algemeene maatstaf, maar beteekent niet meer dan afwezigheid van hypertrophieën. De waarde van den mensch begint echter waar hij zich van anderen onderscheidt; deze eigen-aard is een soort uitzonderings-ziekte. Met andere woorden: hetgeen in ons meetelt, is hetgeen wij als uitzon-

dering bezitten, wat u dus bij niemand anders aantreft, waar dus uw "normaal mensch" niet over beschikt... en dat gij dus geredelijk ziekte moogt noemen.

Beschouw ziekte toch niet langer als een tekort; het is eer een teveel; een bochel is een normaal mensch plus een bochel; er is meer grond om gezondheid als een tekort aan ziekten te beschouwen.

Een "normaal mensch" is onbelangrijk; men kan hem gerust wegcijferen, want hij komt overal voor. Het is de grootste gemeene deeler der menschheid, dien men, evenals in de wiskunde, van een bepaald aantal getallen kan aftrekken, zonder dat een dier getallen het *persoonlijk kenmerkende* verliest.

Een "normaal mensch" (ik word driftig bij de gedachte alleen!) is bezinksel, de grondstof, die men vindt op den bodem van distilleerbollen als door het smelten de eigenaardigheden vervluchtigd zijn. Het is de oorspronkelijke oer-duif die men door kruising van zeldzame soorten weer kan verkrijgen... de kleurlooze duif,... dus een duif ontdaan van zijn bonte veeren, van geen andere meer te onderscheiden.'

In vervoering geraakt door het beeld van de kleurlooze duif, wilde ik hem de hand drukken en stamelde:

- O, Valentijn...

Maar hij zei kortweg:

'Zwijg maar, dichter. Ik interesseer me alleen voor zotten en jij bent afzichtelijk verstandelijk.' En toen ging hij voort:

'Een normaal mensch is een individu, dat ik op straat tegenkom, dat ik aanroep met mijn eigen naam, omdat ik dacht dat ik het zelf was; dan geef ik hem een hand en zeg tegen hem: 'Maar Valentijn dan toch, wat zie je er vandaag slordig uit! Waar is je monocle?' en terzelfder tijd verbaast het me dat Roland, die naast me liep, hem ook heeft aangeroepen met zijn eigen naam en tegelijk met mij tegen hem zegt: 'Maar Roland toch! Hoe wil je uitgaan zonder wandelstok?... En dan ruimen we dat vervelende individu weer uit den weg, zonder eenige spijt, want hij bracht ons niets nieuws. Hij zei trouwens niets terug, hij leverde een erbarmelijk schouwspel... Weet u nu wat een normaal mensch is? de X in ons, die alleen in veronderstelling bestaat...'

Hij wendde zich tot mij; ik wendde mij om naar Groenhoff en Isidoor en sprak: 'Ziet u wel! heb ik het niet gezegd?'

Valentijn bleef mij van uit de hoogte aanzien en vervolgde:

'Bij Virgilius heet hij Tityrus; het wezentje dat niet met ons sterft en ten koste van iedereen in leven blijft;'... en hij voegde er aan toe, met een schaterlach naar mijn adres: 'Het doet er niets toe, of u al tegen hem tekeer gaat.'

Groenhoff en Isidoor proestten het uit en riepen:

'Ja, ja! weg met Tityrus!'

Toen kon ik mij langer niet beheerschen en riep verbitterd:

'Stilte! Stilte! ik vraag het woord!' en begon voor den vuist weg: 'Heusch, mijne heeren, heusch! Tityrus heeft evengoed zijn ziekte! Wij allemaal, allemaal, zijn gedurende ons geheele leven als het ware in dat tijdperk van typische aftakeling waarin ons de krankzinnige twijfelzucht overvalt: hebben we daarnet de deur wel op het nachtslot gedaan? en men moet terug om te gaan zien; heb ik mijn das wel goed gestrikt? en men men moet er even naar tasten; zijn mijn knoopen weldicht, en men voelt. Kijk! Diephuys moest even voelen! en Land ook al! - Ziet u wel. Ik vestig uw aandacht er op, dat wij heel goed weten, dat alles in orde is: maar toch doet men het even over. De terugblik-ziekte. Iets nog eens doen, terwijl men weet het gedaan te hebben; wat wij gisteren volbrachten eischt ons vandaag weer op; gisteren is een kind dat wij verwekken en dat wij vandaag moeten groot brengen...

Ik was uitgeput en hoorde dat ik slecht ging spreken.

- Alles wat wij verwekken schijnen we blijkbaar te moeten grootbrengen; vandaar onze angst tot handelend optreden; wij willen niet al te afhankelijk worden; want iedere daad wordt na de vervulling voor ons geen springplank, maar veel meer een weeke bedding waarin we terugzakken... *recubans*.

'Toch heel merkwaardig, wat u daar zegt,' begon Pontius...

- Welneen, het is heelemaal niet merkwaardig... het zou niet eens zin hebben, het in Moer te zetten... ik beweer alleen, dat de persoonlijkheid zich nooit kan losmaken van haar manier van doen, dat zij vervluchtigt in de daad... in de daad of twee, drie... (trillende stem)... die wij verrichten. Wie is Bernard? Degeen die Donderdag bij Barend komt... Wie is Barend? Degeen die Donderdag Bernard ontvangt... niet genoeg? Degeen die Maandag naar Bernard terug gaat... Wie is...? wie zijn wij, heeren? wij zijn degenen die Vrijdagavond bij Engeltje komen.

'Maar mijnheer,' zei Luuk uit beleefdheid, 'ten eerste is mij dat een genoegen; maar ten tweede verzeker ik u, dat wij dan ook geen ander punt van overeenkomst hebben.'

- Kijk eens hier, mijnheer, hernam ik, dat is nogal logisch: als Huib elken avond om zes uur bij mij aankomt, kan hij onmogelijk tegelijkertijd bij u komen; maar wat legt het voor gewicht in de schaal als gij, om iets te noemen, elken dag Klaartje bij u krijgt? En wat, als zij tweemaal in de week naar Lensvelt gaat? Ik ga toch geen lijsten aanleggen? - Neen, maar wat ik zou willen, is liever *vandaag* op mijn handen loopen, dan altijd op mijn voeten, zooals *gisteren*.

‘Toch komt het mij voor dat u nog zoo loopt,’ zei de leuke Tuyll. - Maar dat vind ik dan ook verschrikkelijk; let wel: ik zei ‘ik zou willen’; maar als ik het probeerde, zouden ze me als een gek opsluiten. Daar kan ik ziedend om worden: dat de buitenwereld, de wetten, de zedelijkheid, de trottoirs, een gezicht trekken alsof zij ons onze handelingsherhalingen opdringen, ons onze eentoonigheid opleggen... terwijl het in den grond overeenkomt met onze ingeboren besluiteloosheid en repetitie-manie.

‘Waar beklaagt u u dan nog over?’ riepen Wedel en Heinen.

- Over het feit dat niemand zich beklaagt! de aanvaarding verergert het kwaad... en het wordt een zonde, mijne heeren, omdat men er tenslotte genoegen in schept. Waar ik mij over beklaag, is dat niemand tegenspartelt, dat iedereen kijkt alsof hij smult terwijl er niets te eten is dan opgewarmde kliekjes van den vorigen dag. Dat niemand in opstand komt tegen...

‘Ho, ho!’ riepen sommigen, ‘predikt u revolutie?’

- Geenszins mijne heeren, ik ben geen revolutionair! u laat me niet uitspreken; ik zei: dat niemand in opstand komt... innerlijk. Ik verzet me niet tegen de maatschappelijke indeelingen, maar tegen onszelf, onze leefwijze...

‘Kort en goed,’ raasde het om mij heen, ‘verwijt u de menschen te leven gelijk ze doen, maar aan den anderen kant zegt u dat ze nooit anders kunnen leven; en dan verwijt ge hen weer gelukkig te zijn, wanneer ze zich schikken in hun manier van doen... Hoor eens goed, mijnheer, wat wilt u eigenlijk?’

Ik was geheel de kluts kwijt en overbluft; ik antwoordde buiten mezelf:

- Wat ik wil? mijne heeren, gij vraagt wat ik voor mij wil? - Moer afschrijven.

Toen maakte zich Nico vrij uit het gedrang, kwam me de hand drukken en riep:

‘Daar doe je een goed werk mee!’

Tegelijkertijd hadden al de anderen ons den rug toegekeerd.

- Wat weet je daar dan van? zei ik.

‘Niets,’ antwoordde hij, ‘maar mijn vriend Huib heeft me er alles van verteld.’

- Zoo! en hij heeft je verteld...

‘De heele geschiedenis van den hengelaar die zijn pieren zoo heerlijk vindt dat hij ze opeet inplaats van ze als aas voor zijn angels te gebruiken; dan vangt hij ook niets... vanzelfsprekend. Ik voor mij vind zoo'n geval eenvoudig kostelijk!’

Hij had er niets van begrepen. Ik moest weer van voorafaan beginnen. Alweer! en ik was al doodop! En het ergste was dat ik hen

juist wilde laten voelen, hoe men altijd weer van voorafaan moet beginnen... altijd weer... om iets te laten voelen. Wat een cirkel; en ik was al doodop; ach, dat heb ik ook al gezegd...

En daar ik bij Engeltje mij om zoo te zeggen thuis gevoel, ging ik naar haar toe, haalde mijn horloge te voorschijn en riep overluid:

- Lieve kind, wat is het al verschrikkelijk laat!

Iedereen haalde op hetzelfde moment zijn horloge te voorschijn en riep:

'Wat is het al laat!'

Alleen Luuk, uit beleefdheid, opperde:

'Verleden Vrijdag was het nog later.'

Niemand lette op zijn mededeeling (ik zei alleen: Uw horloge gaat zeker achter); iedereen ging zijn overjas aantrekken; Engeltje begon handen te schudden, nog eens te glimlachen en op den valreep sandwiches aan te bieden. Ik zonk op een voetkussen ineen en wachtte. Toen zij weer bij me kwam:

- Wat een nachtmerrie, zoo'n avond! begon ik.

- O die schrijvers! die schrijvers! Engeltje, wat een onuitstaanbaar volk!

'Dat zei je gisteren niet,' zei Engeltje.

- Omdat ik ze nog nooit hier had gezien... En dan zooveel te gelijk! Lieve kind, dat doet men niet, er zooveel te gelijk vragen!

'Ik,' hernam ze, 'had niet de helft gevraagd, maar iedereen heeft een paar anderen meegebracht.'

- En wat zag je er bedremmeld uit, tusschen al die menschen... Je had Laura moeten vragen boven te komen, om je te helpen houding te bewaren.

'Dat kwam,' antwoordde zij, 'omdat ik jou je zoo zag opwinden; ik dacht dat je de stoelen kort en klein ging slaan.'

- Anders, lieve Engel, hadden we ons heelemaal dood verveeld... Het was om te stikken, zoo warm!... Volgend maal alleen toegang op vertoon van uitnoodigingskaart... Ik zou ook wel eens willen weten wat die ventilateur beteekende! Eerstens vind ik niets zoo hinderlijk als een ding dat draait zonder van zijn plaats te komen; dat moest je toch allang weten; en tweedens, wat een lawaai als je hem aanzet! Je kon hem achter het gordijn hooren, zoodra ze even niet praatten. Iedereen vroeg: 'wat is dat toch?' en je begrijpt dat ik onmogelijk kon antwoorden: - Dat is nu de ventilateur van Engeltje! - Hoor hem eens knarsen! Niet om uit te houden; zet hem alsjeblieft stil.

'Ik kan hem niet stilzetten,' zei Engeltje.

- Hem ook al niet, riep ik, - dan moeten we maar hard praten. Wat! huil je?

‘Neen,’ zei ze, sterk kleurend.

- Des te erger!

En hoogdravend brulde ik, om den kleinen ratel te overstemmen:

- Engel! het is de hoogste tijd! ga mee, voort uit deze onbewoonbare streken! Laten wij op-eens, teedere vriendin, de stormwind gaan hooren bulderen op het strand... In jouw omgeving heb ik altijd niets dan kleine gedachten, maar de zeewind vermag ze soms te verstrooien... Adieu; ik moet nog wat gaan loopen; alleen nog maar morgen, besef je dat? en dan op reis! Besef je dat, Engeltje? besef je dat?

‘Goed. Adieu,’ zei zij. ‘Slaap lekker. Adieu.’

Ik verliet haar. Ik liep bijna hollend naar huis; ik ontkleedde me: ik ging naar bed; maar sliep niet; het zien alleen van koffie, die een ander drinkt, windt mij al teveel op. Bovendien voelde ik me geradbraakt en overlegde: Heb ik wel gedaan wat ik kon om hen te overtuigen? - Voor Martinus had ik toch wel klemmender argumenten kunnen vinden... En Guus!... Hij beweert wel, Valentijn, dat hij van gekken houdt, maar mij noemt hij ‘verstandelijk’... de idioot! ik, die den heelen dag niets dan de malste dingen doe. Natuurlijk is dat niet hetzelfde... waarom durf je niet verder, gedachte, en laat je me hier hangen als een doodsbenauwde vleermuis? - Revolutionair, misschien ben ik dat toch, goedbeschouwd, omdat ik het tegendeel zoo verafschuw; wat armzalig dat ik den schijn heb willen aannemen het niet te wezen! - zich niet begrijpelijk te kunnen uitdrukken... en wat ik zei moet toch de waarheid zijn, want het kostte me pijn... Kostte het me pijn?... Hemel, in sommige oogenblikken begrijp ik niet meer wat ik wil, noch het hoe noch het wat; dan verweer ik me, schijnt het, tegen schimmen in mijn hersenen en ik... God! mijn God! wat een zwaar werk, de gedachten van andere menschen zijn nog stugger dan de stof. Ieder denkbeeld schijnt, zoodra men zich er mee inlaat, je te kastijden; gelijk de vampiers die 's nachts op je schouders neerstrijken en zich voeden met je bloed en zwaarder wegen naarmate ze je meer kracht onttrekken... Op het moment zelf dat ik naar equivalenten voor gedachten ga uitzien om ze aan anderen duidelijker te maken, laten ze me niet meer los; de terugblik-ziekte; alle mogelijke onzin-vergelijkingen; terwijl ik ze beschrijf, voel ik mij door alle ziekten die ik aan anderen verwijt overvallen, en wat ik niet kan overdragen blijft in mijn bloed... De bewustheid ervan vermeerdert nog mijn ziekte en het is best mogelijk, wie weet, dat de anderen niet eens ziek zijn... Dan hebben ze gelijk, er niets van te voelen, en dan zijn mijn verwijten onzinnig... toch is mijn leven gelijk het hunne, en brengt mijn leven deze pijn-bewustheid mede... Mijn hoofd loopt

om!... Ik bedoel onrust te stooken... dat kost me pijn... en ik maak alleen mezelf onrustig... Daar valt me iets in! noteeren!

Ik greep naar mijn opschrijfboekje onder mijn hoofdkussen en schreef de volgende eenvoudige woorden: ‘Zich voortgetrokken voelen door zijn eigen verontrusting’.

Ik blies de kaars weer uit.

- Mijn God! mijn God! voor ik inslaap, moet ik nog een enkel punt onderzoeken: ik krijg een denkbeeld... ik zou het evengoed met rust hebben kunnen laten... wat zeg je? wat?... ik ben het zelf die daar sprak;... ik zei: ik zou het even goed met rust hebben kunnen laten... wat zeg je? wat?... daar was ik bijna in slaap;... neen, ik wilde nog nadenken over de kleine denkbeelden, hoe die groeien kunnen... ik begrijp dien groei niet heelemaal;... nu is het al iets enorms, dat vat op me heeft en ten koste van mij bestaat; ik ben zijn levensmiddel; wat zwaar weegt het, ik moet het dragen, ik moet het de wereld in dragen... Het dwingt mij, het door heel de wereld voort te sleepen. Het wordt zoo zwaar als God zelf... Wat beroerd! alweer een inval! Ik haalde weer mijn schrijfboekje, stak de kaars aan en schreef:

‘Hij moet wassen maar ik moet minder worden.’

- Dat staat in Johannes... O, nu ik toch schrijf... Ik scheurde een derde blaadje uit...

- Ik ben vergeten wat ik wilde zeggen... o Goddank, ik heb hoofdpijn... Neen, die gedachte ben ik kwijt... kwijt... en nu doet ze me pijn als een houten been... houten been... Afgezet en toch gevoelig... die gedachte... die gedachte... Woorden gaan herhalen is een teeken van inslapen... nog eens zeggen: houten been... houten been... houten... Wacht! ik heb de kaars laten branden... Neen. - Heb ik de kaars uitgeblazen? Ja, want ik slaap. Maar toen Huib binnenkwam, stond hij nog te branden... maar Engeltje beweerde van niet; toen heb ik haar verteld van mijn houten been; want ik was in het gemodder blijven steken; ik maakte haar duidelijk dat ik nooit meer vlug zou kunnen loopen; die grond hier, zei ik, zuigt verschrikkelijk; een moeras-boulevard, of zoo iets,... Waar blijft Engeltje toch? het loopen gaat al wat beter... Rot! ik zak er in... nooit meer zal ik vlug kunnen loopen... Waar is het schip? Ben ik er? Springen:... één - twee - Au!

Kijk, Engeltje, als jij er zin in hebt, gaan we in dit bootje een klein plezierreisje ondernemen. Maar ik waarschuw je van tevoren, lieve kind, dat er niets te zien is dan biezen, wolfsblauw en kroos, en dat ik niets bij me heb dan een stukje oud brood voor de visschen... wat? waar blijft Engeltje?... Zeg me nu toch eens, lieve kind, waarom je den geheelen avond lucht bent?... je bent heelemaal opgelost,

engel!... Engeltje! hoor je me... ik zeg hoor je me? Engeltje... Blijft er niets van je over dan die witte waterlelie, (wat is het moeilijk om dit woord heden ten dage in zijn botanische beteekenis te gebruiken) mijn eenige oogst op het water?... Wat een fluweel! het lijkt wel een tapijtje, een veerend dekentje;... Waarom er bovenop? met de stoelepooten in je handen. Laten we probeeren eindelijk onder de meubels vandaan te komen!... We gaan den Prins onze opwachting maken... het is om te stikken hier... Daar hangt het portret van Huib, prachtig in bloei... Zet de deur open, het is te warm. Die andere kamer lijkt onmogelijk precies op wat ik dacht hoe het er zijn zou; alleen het portret van Huib is er niet zoo mooi; het eerste was beter; hier lijkt hij op een ventilateur;... waarachtig! sprekend een ventilateur.

Waarom heeft hij zoo'n pret?... Ga maar mee. Kom, lieve kind... Waar is Engeltje nu weer? Daareven hield ik nog stevig haar hand vast, ze is zeker de gang ingeschoten om haar koffertje te gaan pakken. Ze had het spoorboekje niet hoeven meenemen... Loop toch niet zoo hard, ik kan je niet bijhouden... Wat een pest! weer een dichte deur... Gelukkig niet op slot; ik smijt ze achter me dicht, anders haalt de Prins me in. Met alle gasten van Engeltje zit hij me op de hielen... wat een bende! wat een bende! al die schrijvers... Boem! een deur dicht... Boem! komen we dan nooit die gang door!... Boem! Hoeveel zijn er wel niet! Waar ben ik nu toch?... Het hardloopen gaat veel beter. Hemel! dit was de laatste deur... Het portret van Huib gaat scheef hangen; straks valt hij; wat een schuinsmarcheerder... Dit kamertje is veel te nauw... ik ga het woord 'bedompt' gebruiken; daar kunnen we nooit allemaal in. Daar komen ze al... Lucht! - Wacht, door het raam. Ik sluit het weer achter me toe. Diep bedroefd fladder ik naar het balkon boven de straat... Neen, het is een gang! O! daar zijn ze... God, mijn God! Ik word gek... Lucht!

Badend in zweet werd ik wakker; de dekens met hun zware randen knelden als gordels over mijn geheele lichaam; hun druk woog als een verschrikkelijk gewicht op mijn borst; met inspanning van al mijn kracht, slaagde ik er in, hen op te duwen en met een ruk uit bed te slingeren. De koelte van de kamer streek langs me heen; ik haalde aandachtig adem. Frischheid, dageraad, kleurende vensters... opletten, dit is voor het aquarium... in hem loopt de geheele kamer dooreen... Ik begon te rillen; zoo vat je kou, dacht ik; zoo vat je persé kou... Huiverend stond ik op om de dekens weer op te rapen, spreidde ze over het bed, en gedwee stopte ik mezelf weer toe om te gaan slapen.

(Vertaling M. NIJHOFF)

Een nieuw boek van André Maurois
door Dr. J.F. Otten

André Maurois, totnutoe in de eerste plaats als biograaph van Shelley en Disraëli bekend, heeft zijn eersten belangrijken roman gepubliceerd: C l i m a t s (Bernard Grasset, Paris 1928). Aan zijn vroeger door de Nouvelle Revue Française uitgegeven 'Bernard Quesnay' kan namelijk dit adjectief niet worden toegekend. Waarom is de verschijning van 'Climats' belangrijk? In de eerste plaats dan wel omdat de lezing van dit boek onmiskenbaar moet toonen, dat, ondanks vele totnutoe gelanceerde beweringen, Maurois over een eigen, niet van anderen 'afgeleid' talent beschikt, dat zich hier in gaven vorm heeft geuit. 'Climats' getuigt van een psychologische rijpheid en inzicht, die in de toekomst schoone vruchten kunnen dragen. Terecht schreef dan ook de criticus Edmond Jaloux, overigens allerminst een figuur van eerste orde, in de Nouvelles Littéraires: 'Climats est le véritable départ d'André Maurois'. Intusschen hebben andere critici niet geschroomd 'Climats' tot de sterren te verheffen, het zelfs met meesterwerken der Fransche letterkunde vergeleken. De critiek in Frankrijk laat nu eenmaal geen gelegenheid voorbijgaan om haar incompetentie duidelijk te demonstreeren. Door haar beperkt gezichtsveld, vrijwel steeds tot Frankrijk en zijn literaire productie beperkt, is zij reeds zwaar gehandicapt. En 'binnen haar eigen terrein' is toch Jantje van Leiden maar al te vaak in min of meerdere mate troef. Slechts in Albert Thibaudet erkennen wij een criticus van Europeesche grootte. Hij plaatst het te bespreken werk op de juiste trede eener universeel georiënteerde waardenscala. Mais revenons à notre mouten! 'Climats'

dan toont ons de verschillende ‘klimatologische’, door de omstandigheden geschapen ‘zones’, waarin de actie van de mannelijke hoofdpersoon van Maurois' roman: Philippe, zich afspeelt. ‘Climats’ is een boek van psychische atmospheer, een atmospheer die wisselt met het al of niet op den voorgrond treden van bepaalde karaktereigenschappen. De atmospheer nu die ‘Climats’ grootendeels beheerscht, is die van jaloezie, zooals vaak tot in het ziekelijke ontaard. Philippe is een jonge man (‘grave et mélancholique’) die ondanks een tamelijk uitgebreide, aan den lijve ondergane ervaring der vrouwelijke sexe, steeds hopen blijft op een liefde, die wederzijds absoluut zal zijn, zonder grenzen, teeder en hartstochtelijk: ‘un dévouement sans bornes’. Tenslotte meent hij dan een ‘dévouement jusqu'à la mort’ in Odile, een blonde, melancholieke vrouw te vinden. Zij ontmoeten elkaar in Florence en leven daar langen tijd gelukkig; de wereld bestaat slechts uit hen beiden. Maar in Parijs, na het huwelijk, wordt het anders. Odile is niet afkeerig van de wereld, zij wil met haar vroegere vrienden weder in contact komen. Philippe, die slechts voor Odile oogen heeft, ziet hierin sabotage; voor hèm moet alle aandacht zijn. Hij wil Odile absorbeeren, maar zij reserveert voor zich steeds een eigen spheer, waartoe slechts zijzelve toegang heeft. En alles wat in deze spheer is geschied, kan niet meer worden hèrschapen. Odile leeft slechts in het heden, verleden en toekomst interesseeren haar niet. ‘Wat heb je vandaag gedaan?’ is de vraag van Philippe, die steeds weer wordt gesteld. Nooit wordt die vraag juist beantwoord, hoewel elk opzet is uitgesloten. ‘Elle possédait une extraordinaire faculté d'oubli’. Zoo wordt de zeer op het nauwkeurige ingestelde geest van Philippe gepijnigd. Een atmospheer van onzekerheid ontstaat en met haar de jaloezie. Deze ongewettigde jaloezie verwijdert de harten van elkander; Odile blijft onverbeterlijk.

‘Ce qui vous perd-lui disais-je-c'est que vous acceptez

votre personne telle qu'elle est, comme si nous recevions notre caractère tout fait.

- Alors refaites le vôtre.
- Je suis tout prêt à essayer. Mais aidez-moi en essayant de votre côté.
- Non moi, je vous ai déjà dit souvent que je ne peux pas...'

Tenslotte wordt dan dit huwelijk een fiasco; een andere, sterkere man tracht 'Odile' te hervormen. Tevergeefs, zij kan niet gebogen worden, wel gebroken. De dood brengt uitkomst. Philippe is wanhopig, want hij heeft nooit opgehouden van zijn vrouw te houden. En in zijn geest speelt, wanneer hij aan Odile denkt, vaak de door haar zoo geliefde strophe van een Engelsch dichter:

> From too much love of living
> From hope and fear set free
> We thank with brief thanksgiving
> Whatever Gods may be,
> That no life lives for ever
> That dead men rise up never
> That even the weariest river
> Winds somewhere safe to sea.

Wij gaven den lezer een aanduiding van het eerste gedeelte van Maurois' boek. In het tweede worden de rollen omgekeerd. Philippe heeft een andere incarnatie voor zijn ideaal gevonden: Isabelle, een intelligente vrouw, wier eenige wensch is zich geheel, zonder restrictie, aan haar echtgenoot te mogen wijden. Voor haar bestaat slechts één mensch op deze wereld: Philippe. Alle andere menschen en dingen worden door Isabelle gewaardeerd naar de belangrijkheid die zij voor Philippe bezitten. Zij is als kneedbaar was in zijn handen; 'au fond une femme vraiment amoureuse n'a jamais de personnalité. Elle essaie de comprendre la femme que l'homme qu'elle aime souhaite trouver en elle et de devenir cette femme-là'. Zoo tracht zij haar karakter te hervormen in den door Philippe ge-

wenschten zin. Eindelijk heeft hij dan de ‘toewijding zonder grenzen’ gevonden. Maar is hij gelukkig? Jà, slechts enkele maanden, daarna néén. Want Isabelle wil hem absorbeeren, hem alleen houden voor zichzelve, hem isoleeren van zijn vrienden en vriendinnen. En naar deze verlangt hij terug: Isabelle's tegenwoordigheid, zooloyaal, zuiver en zonder geheim, wordt oorzaak van een ‘tendre mais invincible ennui’. ‘Je sens avec tristesse, avec effroi que tant de gentillesse m'éloigne plutôt d'elle’. Daarom kan hij niet altijd bij haar zijn; vermaken buitenshuis krijgen een bijzondere aantrekkingskracht. En Philippe wordt weer gelijk vroeger, vóór zijn huwelijk met Odile, één der figuren der Parijsche society. Isabelle, wie deze society geheel onverschillig is, voelt zich Philippe ontglippen. Over ieder van zijn stappen wil zij worden ingelicht: dan ontstaat weer de jaloezie met haar mesquine logica. Zoo wordt Isabelle's leven tijdelijk verbitterd, maar tenslotte komt zij tot een standpunt, wellicht te hoog voor een vrouw: ‘Avec vous, Philippe, c'est très difficile, parce qu'on ne sait pas très bien, ce que vous souhaitez. Vous avez besoin de fidélité et de tendresse: vous avez aussi besoin de coquetterie et d'inquiétude. Qu'est ce qu'il faut faire? Moi j'ai choisi la part de la fidélité, qui était la plus proche de ma nature... Mais je crois que vous aurez encore longtemps besoin qu'une autre soit auprès de vous, plus instable, plus fuyante. La grande victoire que j'ai remportée sur moimême est que j'accepte cette autre. Ce que j'ai compris de très important, c'est que si on aime vraiment, il ne faut pas attacher trop d'importance aux actions des êtres qu'on aime...’

* *

*

Ziehier in korte woorden enkele gegevens van den inhoud van Maurois' ‘Climats’. Wij waren gedwongen, om den lezer eenig begrip te geven, een schematisch beeld, in den zin van een algeheele omkeering der waarden, te toonen.

Men denke echter geenszins dat bij Maurois de aangegeven verkeering in het tegendeel zich hinderlijk bij wijze van schema voltrekt. Al kan het een enkele keer niet ontkend worden dat soms een eenigszins gewilde tegenstelling tusschen Philippe's gedrag in het eerste en in het tweede deel van ‘Climats’ wordt geschapen, zoo kunnen wij toch in het algemeen constateeren dat de overgangen, de verschillende ‘klimaten’, zich plausibel, ongedwongen ontwikkelen. Het is een proces van accenten. Hier worden geen onvruchtbare abstracta geconstrueerd; vrijwel nergens heeft men het gevoel dat aan het leven geweld geschiedt. In enkele theoretische publicaties (zoo in zijn in 1928 verschenen ‘Aspects de la biographie’) heeft Maurois sterk den nadruk gelegd op de gecompliceerdheid der menschelijke persoonlijkheid, die niet in een formule is te vatten. In den mensch wonen vele tegendeelen. Zoo is de Philippe van Odile melancholiek, ernstig en van de wereld afgewend - die van Isabelle kan vroolijk zijn en allerminst afkeerig van mondain vermaak. Hij is een zoeker naar de absolute liefde, naar een loyale, unieke genegenheid, maar geeft er zich aanvankelijk geen rekenschap van dat hij dit ideaal gesteld heeft zonder analyse van zijn onbewust naar verandering verlangend karakter, dat in de rust van twee harten geen bevrediging kan vinden. Maar tenslotte wordt het toch waarschijnlijk dat door Isabelle's inderdaad eindelooze toewijding, door het bij Philippe langzaam gegroeide inzicht dat de verschillende ‘tonen’ toch in harmonie zouden kunnen zijn vereenigd, een uiteindelijke vrede niet onmogelijk is. ‘J'entends dans l'orchestre un instrument unique, je ne sais lequel, qui répète avec une douceur ferme un thème de quelques notes, tendre, apaisant. C'est le thème de la sérénité...’

Niet minder levend dan Philippe zijn de vrouwen Odile en Isabelle. Odile is de vrouw, die, te veel bewust van het onvermijdelijke, langzame verbreken van de draden die eenmaal tusschen haar en Philippe gesponnen zijn, toch

niet in staat is zichzelve te plooien. Door deze bewustheid en door haar besef van de snelle vergankelijkheid van het aardsche leven, waarvan men moet genieten, krijgt haar figuur een tragisch accent. Isabelle is de plooibare vrouw, die den geliefde met al zijn zwakheden heeft geanalyseerd en hem desondanks zonder beperking liefheeft (‘j'essaie de vous voir comme je vous verrais si je ne vous aimais pas, et de vous aimer ainsi’.) Zij beseft dat men zich met het bestaande op aarde moet tevreden stellen. Dit motief, de noodzakelijkheid uit de eenvoudige gegevens van allen dag zich een eigen vertrouwde wereld op te bouwen heeft Maurois in het bijzonder willen accentueeren. Men moet het eeuwige, het absolute niet buiten de werkelijkheid zoeken. Zoo kon de schrijver van ‘Climats’ dan ook aan het begin van zijn boek, als critiek op zijn hoofdfiguur, de onderstaande regels van den philosooph Alain, den schrijver der ‘Propos’ citeeren: ‘Toujours nous voulons chercher l'éternel ailleurs qu'ici; toujours nous tournons le regard de l'esprit vers autre chose que la présente situation et la présente apparence: ou bien nous attendons de mourir comme si tout instant n'était pas mourir et revivre. A chaque instant une vie neuve nous est offerte. Aujourd'hui, maintenant, tout de suite, c'est notre seule prise’. Dit ‘stadium’ is volgens Maurois het aangewezen ‘klimaat’ waarin de mensch, die door veel teleurstellingen geestelijk rijp is geworden, het beste kan vertoeven. ‘Climats’ geeft van de mogelijkheid van het bereiken dezer ‘zone’ (Philippe sterft vroegtijdig in de armen van Isabelle) een psychologische fundeering in een helderen, eenvoudigen stijl. Deze roman van Maurois is echter geen meesterwerk in een hoogen zin des woords; hij mist, hoewel perfect van vorm, de menschelijke volheid, de suggestie van de onvermijdelijkheid van het gebeuren, steeds in elk groot kunstwerk aanwezig. Wij gevoelen meestal niet dat de daden zóó en niet anders konden worden volbracht. Het noodlot is niet voelbaar tusschen de regels. In dezen

zin is het laatste werk van Maurois nog te zeer een psychologisch-logische constructie. Het ware, louterende medegevoel ontbreekt. Maar laten wij niet tè critisch zijn: ieder die ‘Climats’ leest, zal moeten erkennen, dat men er een schoone belofte voor de toekomst in kan vinden. ‘Climats’ behoort nog tot de leerschool. Het getuigt van de bescheidenheid van den alreeds grijzenden auteur dat hij dit zelf openlijk heeft durven erkennen: in de lijst der door Maurois gepubliceerde boeken, die ‘Climats’ voorafgaat, heeft de schrijver het werk onder zijn ‘Années d'Apprentissage’ gerangschikt. Wij wachten op de rijpe jaren.

Kamp met den daemoon
door Urbain van de Voorde

Naar aanleiding van: Eldorado, door J. Slauerhoff. Uitgegeven in MCMXXVIII bij C.A.J. van Dishoeck, te Bussum.

Al evenmin als Gezelle voor natuurdichter dient versleten te worden omdat hij van bloempjes en vogeltjes zong, moet Slauerhoff worden beschouwd als dichter van de zee, al is deze laatste veelal het motief zijner poëzie. Meer dan dichter van de zee, schijnt mij Slauerhoff in Eldorado de zanger der tragische vereenzaming en der opstandige levensongenoegzaamheid. Aan zijn ontgoochelde, sombere vizie geeft hij gestalte door het uitbeelden van buiten alle maatschappelijk verband levende figuren, outcast's en avonturiers, piraten en colonialen. Soms verwijdt zijn evocatie zich tot symbool en is het de Vliegende Hollander of zijn het ‘Eeuwige Schepen’, die raadselachtig, verbijsterend en verdoemd aan onze oogen voorbijvaren. Zijn helden zijn gefolterde, onrustige naturen, oer-naturen, even chaotisch en primitief, even woest en vernietigend als de onherbergzame oorden waar ze leven, even noodlottig, vereenzaamd en eenbaarlijk als de duistere zeeën die ze bevaren. Gekwelden en verscheurden, daemonisch-ontevredenen met de wereld en eigen lot, vrijwillige bannelingen der beschaving en hartstochtelijke betrachters van iets nieuws en iets anders, treden ze op als ‘Geesel Gods’ voor hun naasten en voor zichzelf. Als Dschengis zoeken ze donkere exaltatie der ziel in de vernietiging van wereld en kultuur:

> Wanneer rondom de wereld is verwoest
> Is zij mijn paradijs, kan ik, voldaan
> 't Leven verachten en den dood weerstaan

of willen zij, wars van de gevestigde orde zoowel in natuur als in maatschappij, ongekende en eindelooze verten in, zonder uitkomst, zonder thuiskomst, zonder doel, als zijn ‘Columbus’:

> Reeds vast besloten, in dien eersten stond,
> Op een klein schip met weinigen te vluchten;
> Reddend in 't eeuwig wijken van de luchten
> Een waan van ruim: d e w e r e l d i s n i e t r o n d .

terwijl anderen, tevreden met minder onmenschelijke of onaardsche afzondering, den weg inslaan dien Gauguin eens ging en zich terugtrekken bij primitieve en zuivere volkeren ergens op een paradijsachtig eiland van de Stillen Oceaan, onaangetast nog van den sloopenden kanker der beschaving; zoo zijn ‘Renegaat’:

> Gelukkig .....
> Leefde hij in het weergevonden Eeden
> Zonder gevoel van toekomst of verleden.

Ongetwijfeld is er veel in den geest van dit werk dat herinnert aan de romantische atmosfeer die, ruim honderd jaar geleden, de letteren beheerschte. Ook toen kwam er een levensonvoldaanheid tot uiting die zich bij voorkeur belichaamde in de, gewone menschen fascineerende, gestalten van sociale verworpelingen, vogelvrijverklaarden, piraten en boekaniers. De helden van Byron, waarin deze bij uitstek trotsch-opstandige zijn eigen levensleed en haat voor de bestaande wereldorde beelde, werden het prototype van tallooze variaties op hetzelfde thema, en lang leefde deze invloed na, o.m. in de Fransche poëzie, waar ze na te wijzen valt van Victor Hugo (b.v. in het eerste boek van ‘La Légende des Siècles’) tot Lecomte de Lisle en enkele sonetten van J.M. de Hérédia, en zelfs, hoezeer ook reeds in anderen geest, bij Tristan Corbière. Het type van den somberen rebel die het alledaagsch leven met zijn conventies en schijnheiligheid, zijn knellende beslotenheid en banale sleur aanklaagde en bestreed was een gelief-

koosd onderwerp der romantiek, en de diepste wezenlijkheid er van, de zucht naar bevrijding uit alle boeien, zijnde een der eeuwige bronnen der lyriek, bleef ook nog zulken dichters bij die aan den romantische fictie sinds lang ontgroeiden. Afgezien van dezen geest van opstandigheid en afkeer van de wereld, die zich belichaamtin algemeenebeelden die tenslotte van Byroniaansche herkomst zijn levert Slauerhoff's lyriek echter geen aanrakingspunten aan met wat men gewoon is als romantiek te bestempelen. Onmiddellijk uit de diepere bron welt zijn inspiratie en het potentieel zuivere poëzie is op vele plaatsen hoog gespannen. Bij hem is levens afwijzingen oneindigheidsverlangen overigens bloedeigen lyrisch thema, onvermengd en essentieel, zooals het bij andere dichters de liefde kan zijn, of de dood. Zijn emotie blijft rein en vrij van de sentimentaliteit en valsche pathos die de romantiek van honderd jaren her zoo vaak aankleefde en derhalve voor ons thans zoo goed als ongenietbaar maakt. Zijn sombere wereldvizie is hem onverbiddelijke ernst, wat zijn God-verlaten oorden der wereld en noodlot-geteekende figuren, dragers dezer visie, zoo tragisch maakt en grootsch. In gedichten als ‘Afrikaansche Elegie’, ‘De Renegaat’ e.a., dragen tal van lillende, schrijnende, verbeten, gefolterd-menschelijke en ontluisterd-cynische accenten onmiskenbaar den stempel van eigen belevenis. We hebben hier te doen met 'n zeldzaam merkwaardig geval van geobjectiveerd subjectivisme, waarbij Slauerhoff zich vertoont als een zeer markante verschijning in onze letteren. Zijn zijn geestelijke voorvaders niet in eigen traditie maar uitsluitend in het buitenland te zoeken, hij heeft aan deze lyriek van noodlot en avontuur, van gewilde barbaarschheid en donkere wereldhaat, aan deze lyriek m.a.w. van ‘poete maudit’, van daemonisch-bezetene, een imponeerend persoonlijk en geheel modern-sensitive gestalten weten te geven. Al deze doolaards en verworpelingen, deze zeeschuimers en maatschappelijke wrakken, ze schijnen hem vertrouwd en eigen als zijn eigen bloed. Vor-

schend naar wat ten gronde ligt aan de tragiek van hun leven en van hun aangrijpende vereenzaming, zag hij er eeuwige onvoldaanheid en onbestemden droom. Hij voeldeer den fatalen drang naar onbeperkte vrijheid en eindelooze verten, los van de begrenzing eener in zichzelf gekeerde wereld; hij zag er een anderen, feitelijk ontaarden, daemonischen vorm in van den ontzaglijken droom der ziel zich van de wereld der stof los te maken en zich te verliezen in onbetreden oorden, in onontdekte regionen, in geheimzinnige oneindigheid... Daemonisch, in den zin dien Stephan Zweig aan dezen term geeft. Allen immers zijn ze door hun daemoon rusteloos voortgejaagden, die zich echter niet door de vlucht in den droom weten te redden, maar feitelijk nooit los van zichzelf, altoos verstrengeld in hun passies, en begeerten, voortgedreven worden naar laatste wereld-eenzaamheden; hun ingeboren, onbedwingbare onrust drijft hen voort naar oneindigheden van lucht en water, daar het metaphysisch-oneindige geen zin voor hen heeft. Maar gedreven wórden ze intusschen toch, naar het chaotische, het elementaire, het van alle beschaving gespeende, alsof de oernatuur iets van haar eigen oorspronkelijken chaos, een gistend, woelend, kokend deel er van in hun ziel had achtergelaten, dat terug naar zijn oorsprong, terug naar den primitieven, vormloozen baaierd wil. Dit daemonisch ferment in hun wezen drijft hen naar al het gevaarlijke, naar avontuur, exaltatie, ontstellend alleenzijn en uiteindelijke zelfvernietiging. Ze leven gevaarlijk, zooals Nietzsche, deze andere daemonisch-gedrevene, het eischte. Daarom spreken ons Slauerhoff's gefolterde en gejaagde poëtische beelden en gestalten zoo tragisch en bijna schrikaanjagend toe. In de meeste, in de gemiddelde menschen is deze duistere daemonische drang, deze faustische wil afgestompt, verdoofd, gekanaliseerd. Het gezeten-burgerlijke is radicaal tegenovergesteld aan de onrustige, vertroebelende, vernietigende gejaagdheid, die de opstandige avonturiers van het leven kenmerkt. Want

deze laatsten verwierpen smalend de tenslotte jammerlijke middelen waarmee de burger in normale omstandigheden zijn levensbezetenheid, die feitelijk ook in hém sluimert, tracht aan banden te leggen: verwierpen de chloroformeering der moraal, de sloopende ondermijning van den arbeid, de reglementeering der maatschappelijke orde: ze verkrachtten wet en gezag, vloden huis en haard, onttrokken zich aan alle rust en ordestichtende machten en verloren zich in uiterste wildernissen. Zij, lagere naturen, konden den daemoon niet temmen die, terwijl hij in edeler geesten, bij dichters en kunstenaars de scheppende vermogens soms tot de meest hartstochtelijke, de meest vulkanische intensiteit opdrijven kan, daarentegen een speelbal maakt van hen, die tegen hem niet opgewassen zijn en ze ten slotte doet ondergaan in eenzame verwildering. Want dit oersterke, bevruchtende element houdt op heilzaam te zijn wanneer het, dionysisch van natuur, niet door apollinische krachten wordt in evenwicht gehouden. Want de daemoon kan naar den oorspronkelijken baaierd, naar zijn eerste element, de oneindigheid en de oneindige vormloosheid slechts terug, wanneer hij al het eindige, het aardsche, dus den vorm, het lichaam, dat hem beperkt en aan banden legt, sloopt en vernietigt. Zijn macht begint met verwijding, maar eindigt veelal, bij gemis van reactie, in totale ontbinding. Slauerhoff schijnt het te gevoelen, de beelden waaraan hij gestalte geeft, hij dichterlijk-scheppende, zelf gedreven door den faustischen drang van chaotische krachten in hem, zijn daemonische naturen welke van een vreeselijke onrust zijn vervuld, wien het roer van den eigen wil uit de machtelooze handen wordt geslagen, zoodat zij, totaal ontredderden, in storm en nacht tegen de klippen van hun noodlot aantuimelen. En hier zien we in Slauerhoff een artistiek zeer sterke wisselwerking tusschen de persoonlijke zielservaring en de objectief-poëtische vormgeving. Kunstenaarsnatuur, legt de dichter den woelenden, dreigenden, onrustigen daemoon in zich aan ban-

den: maar hij is zich bewust van het gestadige gevaar, hij ondergaat den eindeloos-meesleurenden drang, hij wankelt aan den zoom van een zielsafgrond - en de beelden die zich aan zijn scheppende fantasie opdringen ter belichaming dezer duistere verwarring zijn reeds die van reddeloos verlorenen. Ook bij hem is het daemonische omgeven door een onweershemel van gevaar en bedreiging des levens. Tragische atmosfeer, adem van noodlot.

Symbolische verwijding zijner vizie, zijn aldus ook zijn Spookschepen, zijn Vliegende Hollander, bijna in het cosmische getransponeerde beelden van eeuwig-voortgejaagde, zich in een gruwelijke oneindigheid van ruimte en tijd verliezende organismen die, eenmaal door een eigenmachtigen wil bestuurd, thans ten prooi vielen aan de losgebroken daemonen. Ze verwaaien letterlijk in de oneindigheid, opgezogen door den wervelenden adem van den primitieven afgrond. Hier is de onrustige gejaagdheid beheksing geworden, de levensongenoegzaamheid heillooze obsessie, verdoemde vlucht onder stomme hemelen en heenwentelende eeuwen. De Vliegende Hollander is de jongere broeder van den Wandelenden Jood, evenals hij gebogen onder een onverzoenbaren vloek, evenals hij symbool van den middenvliedenden, aan alle gebondenheid, aan alle zelfbevestiging vijandigen daemoon. Slauerhoff onthult zich in zijn poëzie als een door groote onrust gedrevene, wiens zwervend leven als scheepsdokter gewis niet als een toevallige omstandigheid dient te worden beschouwd, maar een zwichten reeds, een toegeven aan de voortjagende drang van den daemoon die in hem huist. Geen toeval ook, dat hij als artist objectiveering van zijn onrustigen aandrift zoekt door het oproepen der figuren van al deze eeuwig-rustelooze zwervers, wier oer-typen hij wellicht op zijn reizen heeft ontmoet en die voor immer den rug toekeerden aan beschaving, maatschappij en vaderland. En al evenmin is het ongetwijfeld een toeval dat, terwijl ik deze studie over zijn werk aan 't schrijven ben,

‘De Stem’ van April mij een gedicht van hem onder oogen brengt, gewijd aan den tragischen Hölderin, den onweerstaanbaar door de oneindigheid aangelokte, den eeuwig door zijn daemoon gedrevene en gekwelde, zijn daemoon dien hij weldra niet meer beheerschen kon en die zijn persoonlijkheid ten slotte oploste in den nacht van den waanzin. Iemand als Slauerhoff moest zich door Hölderin aangetrokken voelen, den hem innerlijk zoo verwanten zij het formeel-artistiek zoo verschillenden geest... Abyssus abyssum invocat. Onthullend zijn hier de laatste drie regels:

> Geeft niet de zeldzame ontmoeting van even rusteloozen één
> Flits van hemelsche vrede in den onwrikbaren winter?
> Eén windloos zachtzonnig azuren nazomeruur?

Waarachtiger en zuiverder dan de altijd sterk theatrale opstandigheid der Byrioniaansche types, is Hölderlins matelooze gejaagdheid en afkeer van burgerlijke gezetenheid en sleur de hoogste expressie van dezen duisteren drang tot zelfontstijging die zich bij den schepper van ‘Hyperion’ uit in één ontzaglijke, levenslange, nog in het donkerste uur der geestesomnachting voorlevende zucht naar het Olympische Hellas, stralend voorgeborchte der oneindigheid.

Deze geest van ongerustheid en vereenzaming, een der voornaamste elementen der romantiek, weldra kunstmatig door zwakke epigonen geforceerd en dus verziekt, zou weer een moment van groote intensiteit beleven bij het opkomen van het symbolisme, dat zich ook hier weer als een zuiverder en edeler vorm - in Frankrijk ten minste - van den romantischen droom onthult. Hölderlin's erfgenaam voor het daemonisch voortgejaagd-zijn werd Rimbaud, die de hoogste vertolking van zijn heillooze onrust wist uit te beelden in zijn fascineerende ‘Bateau Ivre’, waar hij zijn persoonlijkheid voor 't laatst artistiek - en hoe superieur - wist te redden, voordat, de daemoon de overhand behaald hebbend - de dichter zich zou verliezen in de chaos der ‘Illuminations’ om weldra voor goed te zwij-

gen. Geen wonder hier ook weer, dat Slauerhoff zich tot den verwarrend-hartstochtelijken knaap dien Rimbaud was, aangetrokken voelde, méér nog en wellicht vroeger dan door Hölderlin, bij zooverre zelfs dat hij Rimbauds kunstenaarsvizie wel eens tot de zijne maakte. Reeds in zijn eersten bundel 'Archipel' herinnert het aanvangsgedicht 'Het Boegbeeld, de Ziel' aan den Bateau Ivre, en ook nog in 'Eldorado' blijft dit extatisch gedicht van 'Het Spookschip', van 'Het Eeuwige Schip', van 'De Vliegende Hollander' het prototype. Andere stukken zijn soms, wel is waar zeer treffende, amplificaties van een beeld van Rimbaud. Zoo het aangrijpende 'De Profundis':

> Waar de zee zwart wordt van diepte en wrakken
> Niet verder zinken - vast sterren worden -
> Over der onderwereld plantenhorden
> Die plomp als rotsen kiemen, noch vertakken,
>
> Wacht - onder wijd en angstig ledig zwijgen,
> Als dood diep in een geest die zich niet kent,
> En drukt een stilt', nooit opgeheven dreigen
> Der laatste rampen steeds weer afgewend,
>
> De drenkelingen die zijn afgedaald.
> Ze merken helsch herleefd dat zij niet mogen
> Vergaan, maar eeuwig met gesperde oogen
> Een nacht inzien, die opklaart noch vervaalt.

dat mij geïnspireerd schijnt op dit enkele vers van Rimbaud uit 'Bateau Ivre':

> Des noyés descendaient dormir à reculons.

Zuiver poëtisch vertolkt Slauerhoff zijn kijk op wereld, dingen en menschen met groote kracht. Door hun op veel plaatsen magische actie zijn zijn verzen obsedeerend en beheksend als hun daemonische oorsprong zelf. Hij heeft beelden en vizies die woest zijn, gefolterd en vulkanisch als het wezen van den duisteren, geweldigen oerdrang waarvan zij de incarnatie zijn in de kunst. De atmosfeer zijner poëzie is er een van wereldcataclysmen en goden-

schemering; de natuur ziet hij niet in haar gewone beheerschte rust en kalme orde, zooals zij jaar in, jaar uit, aan ons voorbijtrekt in den regelmatigen stoet der wisselende seizoenen en zich ontplooit in het wonder van ieder bloeiende bloem en ieder lachend kind, maar bijna nog - of reeds weer? - als primitieve chaos, waar blinde en vernielende krachten bandeloos heerschen en in rusteloozen onderlingen strijd doorheen ledige eeuwen woelen. Het element zijner voorliefde is de zee, de opstandige, de ongetemde, over wier maagdelijke wateren de geesten der creatie nog altijd zweven als vóor den eersten dag. De zee is hem een rijk van gefolterden droom, van ondoorgrondelijk mysterie, van onweerstaanbare bekoring, ‘état d'âme’, zooals Poe's Droomland, inderdaad ‘buiten ruimte, buiten tijd’ gelegen, aan den anderen kant van het ‘ultima Thule’ der ziel. Extatische beelden van natuurconflagraties en wereldondergang, van eeuwig-gistende, cosmische krachten en van oer-geweldige, bijna antidiluviaansche levensuitbundigheid liggen voor het grijpen:

> ‘Diep ondermijnde, ingevreten continenten
> Zijn niet dan achtergebleven fragmenten
> Van 't paradijs, dat in den afgrond gleed.’

En elders:

> Ik hoor ontkiemende koraaleilanden
> Klimmen met een zacht knetterend geluid
> Over den ondergang der vastelanden
> Doodsklokken diep en lang vooruitgeluid
> Zondvloed verkondigend, die komen moet.

Soms verzacht, of beter beperkt zich zijn visie tot beelden van een minder apocalyptisch geweld, maar altijd zijn ze omhuiverd van een adem van eenbaarlijkheid, noodlot en tragiek; zoo dit statig tafereel van een krijgshaftige grootheid:

> Zij wenden, stooten hulpeloos wrak en worden,
> Door 't roofschip, buiten 't schot van hun granaten
> Gesalueerd en in den nood verlaten.

En onmiddellijk daarna vindt hij dit grandioze beeld het rusteloos dolen der piraten te suggereeren:

> Zooals de eeuwigzwalkende alcyonen
> Die nergens nestelend, op de golven wonen
> Ruimt hij sinds jaren, nimmer 't zwalkend veld.

Uit deze voorbeelden blijkt ten volle de imponeerende vluchtbreedte van Slauerhoff's inspiratie. Zijn wereldgevoel is de tragiek zelf en heel dit lyrisme van apocalyptische vizioenen en cosmischen ondergang, deze centrifugale krachtsantplooiing van daemonisch-duistere levenselementen belichaamde zich in een poëzie zooals wij er in onze letteren nog geen bezaten, een poëzie vol van de tijdelooze aspecten der wereld, en somber, woest, eenbaarlijk, vereenzaamd en bitter als die zee die hem behekst. Doch ze faalt in haar vormkracht, - of tenminste, technisch toont zij zich op menige plaats onbegrijpelijk zwak. Slauerhoff's vizie is sterker dan zijn beeldend vermogen, zijn rythmische aandrift is sterker dan zijn artistieke meesterschap. Formeel schiet hij vaak te kort. Dit is en blijft m.i. een feit waar vergoelijkende verklaringen van het zóó-te-willen en het anders-te-kunnen-als-hij-maar-wou niet over heen vermogen te helpen. Formeele tekortkomingen die men wraakt bij andere dichters dienen ook gewraakt bij hem, menigvuldig en vaak storend dat zij in zijn poëzie voorkomen. Gelukkig dat de gevolgen dezer ontoereikendheid in het feilloos vormgeven aan zijn artistieke vizie bij Slauerhoff eenigszins worden geneutraliseerd door de speciale omstandigheid, dat precies ook zijn poëtische aandrift verband houdt met chaotische uitzichten van wereld-tormenten en teugellooze vaart naar de ondergang en dat aldus deze veelal hortende en stootende, ongemeen stroeve en soms onbeholpen vorm als aangepast schijnt aan den aard van den inhoud. Schijnt - want zulks is feitelijk maar schijn. In zijn bundel ‘Clair-Obscur’, waar een andere Slauerhoff aan 't woord is, een minder stoere en minder tragisch verbetene en waar de onder-

werpen veelal een zuiver-melodische verwoording zouden vergen, betoont de dichter zich formeel even slordig en onhandig. Neen, ik blijf Slauerhoff's vormonvolkomenheid als een gebrek beschouwen, of ten minste als een te verregaand laissez-aller. Want men vergete niet, dat Rimbaud's ‘Bateau Ivre’, als in het inspiratief ten minste even woest en even daemonisch-gefolterd als Slauerhoff's zeegedichten, een volmaakt kunstwerk is, waaraan formeel en technisch geen enkele feit aan te wijzen is. Rimbaud's tuchteloosheid, die dan niet alleen voor den vorm, maar ook voor den geestelijken inhoud een vreemde verwording beteekend, begon eerst met de ‘Illuminations’. Maar toen was Rimbaud zichzelf niet meer meester, toen lag hij reeds geheel in de macht van zijn sloopenden daemoon. Diens invloed begint immers, zooals gezeid, met verwijding, bevruchting, intensifieering der scheppende vermogens, maar eindigt vaak, wanneer de persoonlijkheid haar wil tot zelfbevestiging over hem niet kan doen zegevieren, met ontbinding, tuchteloosheid, ondergang. Ik vrees, dat de tuchteloosheid die Slauerhoff in den vorm zijner poëzie vertoont een gevolg is van zijn innerlijke onrust, van zijn duistere gejaagdheid, van de onmogelijkheid in hem zich, geheel meester van zijn hartstochtelijke bewogenheid, te bezinnen en te concentreeren. We staan hier m.i. voor een eerste verplaatsing der grenzen, een eerste symptoon van dreigende ontbinding, een reeds opduikend gevaar van vervloeiing en wegbrokkeling in vormloosheid en chaos. Een eerste bres in de vesting der persoonlijkheid. Zal Slauerhoff deze bres in de toekomst weten te stoppen en aan de ondermijnende vordering van den hem beloerenden daemoon weten halt te gebieden? Zal hij diens donkere krachten in toom weten te houden en aan zijn wil te onderwerpen, derwijze dat hun geheimzinnige invloed enkel heilzaam en creatiefbevorderend op hem werkt? Of zal hij in den kamp met zijn daemoon ten slotte het onderspit delven? Ik hoop

dat hij, zooals eens Goethe, zijn persoonlijkheid tegen de naamlooze drangen die hem meer dan eenig ander dichter in onze moderne letteren blijken te bedreigen eindelijk zegevierend zal kunnen handhaven en al sterker bevestigen, - al blijft er steeds gevaar bestaan dat hem, door een plotse slooping der scheppende vermogens, in den een of anderen vorm het lot van Hölderlin en Rimbaud wordt beschoren.

Des beuls dochterkijn
door Anthonie Donker

Et es vor menich iaer gesciet
In Colen aen den Rijn
Een cnape die sijn huus verliet.
Nu hoort die tale mijn.

Hi liet sijn paert, sijn ploechstaert staen,
Hi liet sijn soete lief.
Hi moest sijn herte volgen saen*),
Dat hem te stede riep.

So menich wijngaert ginc hi bi*).
So menich hovenier
Riep: hout daer, cnape, helpet mi!
Hi loech, was jonc ende fier.

Hi kwam te middernachte aen
Te Colen aen die poort.
Hi liet die sware clopper slaen,
Die stilte wart gescoort.

Die oude poortwarder ontspranc*):
Mi vaert die duvel aan!
- Got of die duvel hebbes danc,
Maect mi die poort ontdaen*).

Die sware, isere poorte weec.
Den cnape dat hi sach.
Doe vroech die poortwarder, was bleec,
Wat hi so socht te nacht.

*) ras
*) langs
*) schrok wakker
*) Dank het God of de duivel, doet mij de poort open.

Ic soec, so sprac die cnape fier
Des beulen dochterkijn.
Si moet in deser stede hier
Die alderscoonste sijn.

- Ach cnape, sprac daer doe die grijs,
Des beulen dochterkijn
En kan di doch in geenre wijs
Dijn joget jonstich sijn*).

Ach cnape, 's beulen dochterkijn
Es een te snode lief.
't Moet al te nacht gestorven sijn
Dat haer tenacht besliep.

Ganc weder daer dijn wijngaert es,
Ganc weder in dijn huus.
So menich scone, gelooft mi des,
Es daer die drovet uus*).

- 'k En kere in mijn wijngaert niet,
'k En kere in mijn huus,
Om duvel no Maria niet -
Die poirter sloech een cruus.

- So gi die hoochste Vrouwe,
Die in den trone woont*),
Et sal U ewich rouwen
So gi Maria hoont.

- Mi es die hoochste vrouwe
Een oort mi niet en weert.
Mijn lief dat es mijn Vrouwe,
Ic ben die haer begeert.

Doe kwamen scouten cnechten saen,
Si waren seven man.
Den cnape voerden si gevaen,
Hi moeste sterven dan.

*) Kan op geenerlei wijze uw jeugd ten gunste zijn.
*) die om u treurt
*) hemel

- Aensiet mijn scone dochterkijn,
(Die beul sijn swerde nam),
Die brulocht sal ter helle sijn,
Die duvel si di gram*).

Noch dachte aen sijn lief alleen
Die cnape onverveert.
Hi leide op dat marmersteen
Sijn hovet vor den sweert.

Doe hi noch eens met bleec gelaat
Haer soete name riep,
Daer in die rode dageraat
Aenscoude hi sijn lief.

Die minne die in hem ontstac
Was root gelijc een vier -
Het bloet dat uut sijn hovet brac
Was roder dan natuer.

Die maget heeft haer gouden haer
In sijn root bloet gebaet.
Si clagede en weende daer,
Dat haer niet vele en baet.

Al met haer scone, gouden haer
Si decte sinen doot.
Doe si daer rees met droef mesbaer,
Dat scone haer was root.

Sint droech si al haer levens tijt
Dat felle, rode haer,
Dat elc vervaert wie so et siet*),
Et stroomt als bloet so claer.

*) Moge de duivel het kwaad met je maken.
*) verschrikt al wie het ziet

Wanneer gi maegdekinen siet
Met roden, fellen haer,
Gedenc wat es in Colen gesciet
Vor al so menich iaer.

Die minne es een machtich vier,
Si maket root dat gout.
Bidt allen tot Maria hier.
Nu gaet, mijn woort onthout.

Alain Fournier
door Johannes Tielrooy

I

Het is een korte en eenvoudige geschiedenis die ik ditmaal te verhalen heb. Henri Alban Fournier - want dat was eigenlijk de naam van hem die zich onder het pseudoniem Alain Fournier zoo vermaard en bemind gemaakt heeft - was de zoon van een plattelandsonderwijzer, en het departement Cher, in het hartje van Frankrijk, was de streek zijner geboorte. Het is daar een wijd en licht-glooiend land, met wat krullig groen, wat blauwe stroompjes en witte of grijze, vlakgemuurde hoeven. Er staat een ruime hemel over open... 'Zachtjes denk ik,' schreef Fournier zelf eens in een brief aan zijn vriend Rivière, 'zachtjes denk ik aan den reuk van het brood, dat men om twaalf uur 's middags opdiende, aan den reuk van de boerenkaas om vier uur, aan al de gezonde geuren van de kassen en de tuinen.'

- 'En een andere streek (dan die hij gewoonlijk bewoonde, maar nog altijd in Cher), de streek van mijn droomen, waar ik sinds achttien jaar altijd in den jachttijd veertien dagen doorbreng, is Nançay. Op dit oogenblik verlang ik niets liever dan mijn acht laatste vacantiedagen door te brengen in Nançay. Dat, en er begraven worden[...]. Het is het land van mijn vader. Waar hij gaat of staat noemt men hem "Gusse" en "toi". (Hij heet Auguste). Het is het land van mijn neven, ooms en tantes. Men komt er aan na vijf mijlen reizens langs afgelegen wegen, in antieke rijtuigen. Het is een afgelegen streek in Sologne;[1)] de

1) In 't N. van Cher.

wegen zijn droog; overal liggen vergeelde dennennaalden, er staan dennenbosschen op de omringende velden, er zijn paardenvliegen in de lucht, er is wild dat je den pas afsnijdt. Er overkomen ons altijd geschiedenissen van gebroken rijtuigen, stortbuien, een paard dat in wadden, waar men het heeft willen laten drinken, is blijven steken. En dan, aan de hoeken van de bosschen en wegen, de kim in de verte, verder dan de bosschen, en wegen zooals men er misschien zelfs niet op zee heeft.'[1)]

Plattelandsonderwijzers zijn geen zeer geziene personen in Frankrijk, noch elders, en welgesteld zijn ze ook niet. Maar men heeft soms geestelijken ijver in hun gezinnen en gemoedsbeschaving kan, ja zal misschien juist ontbloeien in betrekkelijke ontbering; het komt voor dat zoons van zoo nederige menschen aristocraten zijn naar het innerlijk en zelfs van uiterlijke verschijning. 'Ik heb,' verhaalde nog onlangs Edmond Jaloux in een zijner fijnzinnige opstellen, 'Alain-Fournier slechts eenmaal ontmoet, ten huize van André Gide; ik herinner mij een grooten jongen, slank en blond, met een zuiver gelijnd profiel, van een volstrekt ongewone aristocratie in uiterlijk en houding, met iets koels en afwijzends.'[2)] Het is misschien een jaar of zestien geleden dat Jaloux dien indruk-makenden jongeman ontmoette; deze zal toen 26 jaar geweest zijn. Leefde hij nog, hij ware vandaag vermoedelijk vol plannen; vernieuwingen en verrijkingen zouden hem nog wachten...

Wat zal men zeggen van zijn scholen? Hij wilde naar zee, mocht in Brest studeeren, vond echter wiskunde te moeilijk. Hij zou dan taal- en letterkunde-leeraar worden, ging naar een Parijsch gymnasium, slaagde niet in al zijn examens. Zijn medeleerlingen waren hem wat ruw, en zijn leeraars wat stijf; een 'petit professeur' worden leek hem een gering ideaal, en sommige van zijn eigen 'professeurs' zullen

1) Jacques Rivière et Alain-Fournier, C o r r e s p o n d a n c e 1905-1914, I, Parijs, Nouvelle Revue Française, 1926, blzz. 58-59.
2) E. Jaloux. D e P a s c a l à B a r r è s , Parijs, Plon, 1927, blz. 183.

hem op hun beurt weinig ernstig, al te zelfbewust en ietwat onevenwichtig genoemd hebben. Wat was hem ook dit alles, deze algebra en aardrijkskunde, deze klassieke schrijvers zelfs, zijn soortgenooten toch, zijn voorgangers den roem? Niemand schijnt in staat geweest, ze voor hem te doen leven; slechts wat den vorigen dag geschreven was b e s t o n d voor Fournier en alleen de schrijvers van heden verheerlijkte hij in lange, opgewonden gesprekken met Rivière. Het uitkomen van een V e r s - e t - P r o s e -aflevering was voor die jongelui een evenement, en het oogenblik dat Rivière een brief van Claudel verwacht noemt hij ‘un moment terrible’.

Wat zal men ook zeggen van de andere, min of meer verplichte gebeurtenissen in zijn jongemannenbestaan? Hij werd voor eenige maanden naar Londen gestuurd, om er op een kantoor te werken, maar ofschoon hij er goed uitkeek en het een en ander begreep en onthield, kon hij ook daar zijn geboortestreek niet vergeten: de zooeven aangehaalde evocatie van Nançay werd in Engeland geschreven. Hij overwoog diverse betrekkingen, waarbij o.a. het Engelsch hem te pas zou komen; naar China b.v. zou hij gaan, er ruim geld verdienen en ruim tijd behouden voor minder nietige werkzaamheden dan die van een beroep, voor het volgen van zijn roeping. Maar China is tenslotte zoo ver, de voorbereiding zoo veelomvattend, het eigen land zoo dierbaar; kennis van andere bevolkingen en streken is zoo nutteloos, als men iets heeft in zichzelf. Hij moest soldaat zijn, officier op het laatst: ja, Frankrijk behoorde gediend te worden en hij hield wel van Frankrijk, maar als iemand anders het in zijn plaats had kunnen doen... Het was alles maar vermoeienis en hinder, ergerlijk uitstel van het eenig noodige, het eenig wezenlijke in zijn leven.

Onmiddellijk na zijn bevrijding uit den dienst wordt hij journalist. Het zal niemand verbazen. Als kunstredacteur aan P a r i s - J o u r n a l was de geletterde zonder diploma's,

de auteur reeds van eenige verhalen en proza-gedichten voorloopig wel op zijn plaats. Hij deed er goed werk - dat nog altijd het ware niet was.

II

Het is zeker slechts een kinderlijke vorm van hoogmoed die Fournier in een van zijn brieven doet schrijven dat hij, tijdens een schouwburgvoorstelling, ‘alles had willen verpletteren onder vertoon van weelde en onbeschaamdheid. Mijn kinderachtige wensch was letterlijk deze: in rok zijn en zoo brutaal door rijkdom, dat ik in de pauze van de loge in de zaal zou zijn gesprongen, naar mijn zitplaats.[1)] Ernstiger klinkt het wanneer hij zegt dat hij ‘eindelijk niet langer beoordeeld zou willen worden als iedereen. Er is geen gemeenschappelijke maat tusschen de wereld en mij.’[2)] En wij begrijpen hem geheel als hij, naar de woorden van Rivière (die er echter in een opwelling van ergernis ten onrechte een verwijt mee bedoelde,) ‘niets kennen wil dan het essentiëele, gemakkelijk minachting voelt voor hetgeen niet het belangrijkste is.’[3)]

Niets beleven, niets doen dan het essentiëele... Op school al was hij leider van opstandigen geweest, had gehandeld, had het bijkomstige, ter wille van het resultaat, stilzwijgend daargelaten. Altijd gedroeg hij zich, in vergelijking met Rivière b.v., zelfbewust, ja onverzettelijk tot koppigheid toe, omdat hij wist dat er één ding in hem was dat hij had te volgen. Altijd wenschte hij ieder gevoel in alle zuiverheid te ondergaan; ‘pureté’ is een zijner geliefkoosde termen; onkuischheid scheen hem een afwijking van de hoofdzaak der liefde. Eens stelde hij een deerniswaardig vrouwtje, dat hem toch wel liefhad, op een wreede proef: zou zij, indien hij haar juist vóór den vervaldag van de huur verliet, zich aan een ander geven om niet in schuld te geraken? Ze doorstond de proef niet. Four-

1) Correspondance III, 320.
2) IV, 146.
3) IV, 172.

nier was hard geweest door er de ongelukkige aan te onderwerpen, maar hij wist nu, bij haar niet de liefde in al haar zuiverheid te zullen vinden.[1)] Ernst te betrachten in alles was zijn verlangen; een satire als die van Jules Renard b.v. bepaalde zich volgens hem te veel tot de oppervlakte; men dient te zoeken wat van het bespotte kwaad de diepere ondergrond is.[2)] Ernst maakte hij met al zijn gevoelens, en verdroeg niet dat zijn vriend ze rubriceerde of poogde ze intellectueel te verklaren.[3)] Ernst wilde hij ook dat anderen met hun streven maakten: koffiehuis-litteratoren kon hij niet uitstaan, lieden wier vleitaal en immer disponibele handdruk een bewondering wilden forceeren die het 'werk' hun niet inbracht.[4)] Tot zelfs de verzorgde kleeding waardoor Fournier onder zijn kameraden vermaard was, beteekende afwijzing van nuttelooze en tegenstrijdige opsiering, beteekende den wensch om in vasten stijl zijn wezen uit te drukken. Zijn wezen kennen en zijn wezen verwerkelijken: ziedaar het sterkste verlangen van den jongen Fournier. Bij al het onbeheerschte en veelvoudige dat zich in hem bewoog en warrelde om hem heen; bij alle afdwalingen waartoe zijn jongensziel nog geneigd was en alle uitweidingen waartoe hij zich door vrienden, nog liet verleiden, toch onmiddellijk te weten wat hij te kiezen, te behouden en te verdiepen had, om zichzelf te worden: dat was, eerst onbewust, later meer en meer opzettelijk, de wil van Fournier. De aristocratenwil bij uitstek...

Het is dan wel opmerkelijk dat deze afzijdige tegelijk zoo... volksch kon zijn. Wonderlijk, bij een Fournier, deze liefde voor het land, deze aandacht voor het boerenleven, dit vanzelf terugglijden - als naar het eenige wat volkomen bevredigt - naar waarneming en weergaaf van concrete zaken en psychologische processen! 'Ik zou mij willen

1) IV. 263.
2) II, 148.
3) I, 239, 245; IV, 134.
4) Cf. zijn verslag van een bijeenkomst waar o.a. Moréas, Fort, Retté tegenwoordig waren. Fournier overdrijft hier overigens erg.

wenden tot het platteland, zooals de Goncourt's tot Parijs: ‘O Parijs... gij bezit.’ Op zijn minst wil ik zeggen dat, indien ik minder dan anderen die jeugdonrust, dien angst over mijn ik, die ontreddering der ontwortelden gekend heb, het hieraan toe te schrijven is, dat ik er altijd zeker van geweest ben, mijzelf met mijn jeugd en mijn leven aan het hek terug te zullen vinden - aan den hoek van een veld waar men twee paarden voor een eg spant... En nooit heb ik de velden - meer dan in dit jaar van smartelijke dorheid - medelijdend en medegevoelend bevonden... met hun vergiffenis voor mijn koorts, hun houding alsof ze mijn kwaal wel kennen, zooals lavendel de wonden kent, alsof ze aan mij gewend zijn, zooals ik op aardsche wijze gewend ben aan hun gezelschap’.[1)] Ze is toch minder wonderlijk dan ze scheen, deze aandacht voor het concrete, ze is hem een genezing bij ‘smartelijke dorheid’. Zichzelf zijn, o zeker, maar ook het ‘zelf’ put zich uit, bijwijlen... Telkens, de vier volle deelen der C o r r e s p o n d a n c e door, zien wij Fournier die genezing zoeken; hij beschrijft de landschappen, hij teekent de menschen, en hij doet het eerste zoo aanschouwelijk, naar wij bemerkten, hij doet het laatste met zulk een snel en gemakkelijk, zulk een buigzaam-nauwkeurig indringingsvermogen (in waarheid als van een lenige sonde) - dat wij begrijpen niet slechts met een middel tot psychische genezing, maar met een onontkoombare natuurlijke functie te doen te hebben. Helaas, evenmin als zelfbeschouwing te allen tijde kon boeien, is de uitoefening van deze natuurlijke functie hem altijd tot een vertroosting. Weldra is de buitenwereld al te bekend. ‘Ik wist dat men nu geen dorp of geen winkel meer binnen kan komen in verrukkelijke onbekendheid met hetgeen men er zal vinden. Ik wist dat het klimmen naar de bovenkamers, om in het groote onbekende huis te gaan slapen, mij niet meer dat zoet genot der geheimzinnigheid zou geven, zooals vroeger. Ik

1) II, 226.

wist wel dat wij nu alles kennen en dat alles van tevoren vaststaat, maar de (verwachte) vreugde van dit huis waar men mij had laten komen, heeft mijn onverschilligheidskwaal nog smartelijker gemaakt'[1]. En ook het verkeer met menschen stelt teleur. Tenslotte is voor een Fournier toch geen duurzame aanraking met boeren mogelijk. Hij kent zijn onherroepelijke verschillen, als aristocraat, als Parijzenaar ook. 'Het is een van de dingen die ik het bitterst betreur, dat ik me niet aldus (zooals te Parijs) onder de arbeiders, die van het veld kan mengen. Maar de taak is bovenmenschelijk; ik zou hun willen toonen dat ik bij hen thuis hoor, dat ze geen reden tot wantrouwen hebben, dat mijn taal hen niet moet misleiden: zij zouden langzaam, heel langzaam aan mijn persoon moeten wennen; zij weten niet goed genoeg wie ik ben; ik heb niet een genoegzaam-vaste plaats in hun wereld; ik zoek een houding die hen niet verrast; onder die welke zij kennen is er geen die voor mij geschikt is'[2].

Een neiging om zich op zichzelf terug te trekken, die geluk door verrijking en uitgroei belooft - maar telkens stokt; een aandacht voor de menschen en de stoffelijke wereld, die genezing moet brengen - maar telkens faalt omdat de wereld onontleedbaar en de menschen gesloten zijn: er is bij tijden in den jongen Fournier iets dat wanhoop zou moeten heeten indien hij niet gezond en trotsch was; er is voorloopig zeker in zijn wordend karakter nog minder harmonie dan in zijn uiterlijk bestaan.

III

Wat hij, in aanleg en halfbewust nog, bezit, moet groeien, wat strijdt moet worden verzoend: zullen Meesters hem in dit dubbel streven kunnen helpen? Henri de Régnier is de eerste die hem metterdaad toont, hoe de innerlijke monsters met bezwerende rythmen tot vrede zijn te

1) IV, 82.
2) II, 263-4.

brengen, hoe men vluchtige vizioenen van geluk in woorden werkelijk en duurzaam kan maken; door Régnier openbaart zich de kunst aan Fournier, als deze nog geen zeventien jaar is. Claudel bevestigt hem soms in de aanvaarding der wereld, bemoedigt hem door het voorbeeld zijner boersch-hardnekkige, toch rustige adhaesie met het aardsche leven, hoezeer ook gezien als uitvloeisel van het hemelsche. 'Hij heeft mij de gestrenge schoonheid van deze blijmoedige kalmte tegenover het leven geleerd - welke ik sinds verleden zomer verworven heb. Hij heeft mijn bereidheid om op hartstochtelijke wijze alles wat ruw, wrang, vuil is te aanvaarden verhonderdvoudigd.'[1)] Op overeenkomstige wijze werkt later Charles Péguy op hem in: met aandringende, met dwingende stem verzekert en herhaalt, betuigt en betoogt hem (zooals hij dan was) deze vreemde schrijver, deze schrijvende redenaar: dat het wonder in de wereld zelf is en niet erbuiten. Francis Jammes versterkt met zijn diepe schouwen in de eenvoudige dingen (een boom, een beek, een paar meisjesoogen) de neigingen en de gaven van zijn jongen lezer, totdat deze zijn bewonderden Jammes op een zekere... vlijt bij dit simpel schouwen gaat betrappen: de bewondering luwt dan en de bemoediging faalt. Met zijn copieuze en verteederde schildering der werkelijkheid ontroert hem eerst ook Dickens; maar Rivière maakt ten opzichte dier ontroering zijn reserves en al verzet Fournier zich tegen de beschuldigingen van zijn vriend, al bekent hij de veronderstelde sentimentaliteit niet, hij vreest hier toch een gevaar, en verwijdert zich weer van Dickens. Rivière had anders zoo slecht niet geraden: Laforgue is, bij al de gelatenheid van zijn ironie, bij de onmiskenbare beklaaglijkheid van zijn lot, die zeker wel klachten rechtvaardigt, toch niet vrij van een lichtelijk zelfbehaaglijke overgevoeligheid - en Fournier herkende zich in Laforgue nog heel wat meer dan in Dickens! Alleen, het was iets

1) II, 7.

anders wat hij, zoo mogelijk, van hem wilde overnemen: de kunst om, door verhalen, tot lyrische zelfuitspraak te geraken. Daarin was, naar hij meende, Laforgue oorspronkelijk; daarin wilde hij hem volgen, met dien verstande evenwel dat in zijn werk het roman-element sterker zou moeten zijn, dus de personen een onafhankelijker leven zouden moeten leiden[1]. Hetgeen niet verhindert dat zijn gevoelsleven in die jaren een zekere overeenkomst met dat van Laforgue gehad zal hebben.

En Verhaeren vuurt hem aan, en Gide zweept hem op... Gide raadt hem in zijn Nourritures Terrestres alle boeken te verlaten; er zullen nieuwe boeken het gevolg zijn van dien raad, uit de pen van Fournier zoowel als uit die van Gide zelf. Intusschen bewerkten voor 't oogenblik alle meesters slechts dit ééne: dat zij hem voorbeelden gaven van overwinning der wereld door expressie en persoonlijke vertolking, dat zij hem toonden hoe hun ziel zich met de werkelijkheid innig verbond. Zijn eigen ziel bleef nauwelijks minder hulpeloos tegenover die werkelijkheid staan, als één van twee partijen, in plaats van als onbescheiden helft in een begeerde eenheid te zijn opgenomen. Het voorbeeld van Laforgue was niet zoo aanstonds te volgen, zeker niet nu het onder correctie aanvaard werd; en juist de machtigste van alle meesters, die Fournier zich gekozen had, Claudel, was tenslotte het minst in staat hem tot vereenzelviging met de wereld op te voeden, daar Claudel hierin zelf slechts geslaagd was op voorwaarde van een bekeering welke zijn leerling nog afwees. Als fervent Katholiek nam Claudel de wereld alleen aan omdat ze de schepping van God was, waarin hij tot haar en eigen heil noodzakelijk zijn plaats had. Fournier daarentegen gaf te kennen dat het Katholicisme hem een te ‘kleine’, te gemakkelijke en daardoor verdachte oplossing was - dat een bekeering bovendien te afdoende zou zijn. Men kan niet meer terug... En mag

1) I, 54.

men dan lichtvaardig k i e z e n ? Is één alternatief voor een... nu ja, voor zulk een groote ziel dan toch (zoo voelen we ons op dien leeftijd) ooit goed genoeg? Het tegenstrijdige voorbeeld van Gide, die zijn keuze tot heden schijnt te hebben uitgesteld, omdat hij alles schijnt te willen omvatten (men kan over Gide niet spreken zonder dikwijls 'schijnt' te zeggen) werkte er trouwens toe mee om Fournier van een beslissing in Claudel's geest af te houden[1)] Later eerst, toen hij Lourdes bezocht had, ontroerde hem zeer de wetenschap (want zoo zag hij het) dat Maria daar verschenen was[2)] en toen hij nader met de evangelische verhalen in kennis kwam, maakten ze diepen indruk op hem, weliswaar vooral wegens het menschelijkdramatische van hun inhoud.[3)] Het blijkt niet dat Fournier's geest ooit met genoeg kennis is toegerust geweest, noch ooit genoeg critisch vermogen bezeten heeft, om de waarde van het Christendom zelfstandig te onderzoeken; ook hetgeen men 'genade' noemt, schijnt zich bij hem niet te hebben voorgedaan.[4)] Zoo moeten wij wel gissen dat Fournier, wanneer wij hem tenslotte in de onmiddellijke nabijheid van het Katholicisme aantreffen, vooral door aesthetische indrukken beïnvloed is en dat hij er nooit zijn eenige, blijvende woonstee van gemaakt heeft. Hij mocht haar bewonderen, de Kerk zijner voorouders, duurzaam heul vond hij er niet; zijn Meesters mocht hij begrijpen en liefhebben, hij kon hen niet volgen. Nergens en bij niemand was een algeheele oplossing van zijn conflicten te vinden. Er is in deze dingen ook geen effect van voorbeeld of voorschrift denkbaar. Elk vindt zijn eigen geneeswijze of geneest nooit. In Fournier bleef het meer dan ooit tweestrijd.

(Slot volgt)

1) III, 22 e.v.
2) IV, 96.
3) IV, 186.
4) De vermoedelijk belangrijkste brief dien hij over het onderwerp aan zijn vriend geschreven had, is helaas juist verloren gegaan. Wij hebben alleen het antwoord van Rivière. (lV, 102).

Varia
Is kunst een zaak van beheren?

> ‘Kunst is geene zaak van regering’
> Thorbecke.

Van de hand van de Heer Cor van der Lugt Melsert verscheen een brochure: ‘Kantteekeningen uit de Praktijk’ met de bedoeling om ‘maar alleen rustig een paar feiten in het daglicht (te) stellen, welke door een min of meer ondeskundige behandeling ietwat verminkt in openbaarheid zijn gebracht.’

Heel duidelik is dit niet en 't wordt niet duideliker als blijkt, dat deze verminkte voorstellingen volkomen verzwegen blijven; slechts anonieme opvattingen worden beantwoord. Trouwens deze vrij slordig geschreven en bovenal slordig gedachte brochure is, zowel in zijn intentie als in zijn argumentatie, moeilik te aanvaarden.

De twee feiten waar het om gaat, zijn: subsidie en nationaal werk. De Heer Van der Lugt verklaart: ‘Want subsidie is alleen noodig, waar de belangstelling voor een zaak van kunst of wetenschap niet in staat is de onkosten te bestrijden, die de existentie van zoo'n zaak met zich brengt. Wij moeten dit wel zeer in het oog houden. Velen zijn namelijk de meening toegedaan, dat een subsidie aan een zaak van kunst een soort honorarium is, waarvoor men zekere tegenprestaties mag eischen....

Maar deze meening berust op een volkomen miskenning van den aard der subsidies, en wijst voor het overige op een nog al materialistisch standpunt, waar het zaken van de geest betreft.’

In de voornaamste dagbladen, die uitvoerig deze brochure weergaven, vonden wij het bovenstaande, en wij hebben de redacties benijd die dan toch zeker begrepen hebben, waar wij helaas geen woord verstaan.

Wat wordt met e e n z a a k van kunst bedoeld? Moeten wij hier instelling lezen of commerciële onderneming? Wordt instelling bedoeld, dan zal geen sterveling tegenprestaties eisen, maar prestaties, omdat toch alleen terwille van de prestaties een kunstinstelling denkbaar is.

Tegenprestaties zijn alleen te verlangen als hier z a a k als commerciële onderneming dient beschouwd, ergo als een zaak van geen kunst, en dan is 't logies dat als tegenprestatie kunst wordt geëist. Maar wat wordt dan in 's hemelsnaam met de ‘Zaken van de Geest’ bedoeld en wat is dan wel de aard van subsidie die volkomen miskend wordt?

Dit al is ons volslagen duister en niet klaarder wordt het, wanneer

nog volgt: ‘Men mag, alvorens subsidie te verleenen eischen, dat de experimentator bewezen eigenschappen bezit, welke hoop geven... dat er groei komt in de zaak, die hij voorstaat.’ En pal erop: ‘De samenleving kan nooit tendenzen subsidieeren, die tegen haar eigen beginselen ingaan. Ook niet het werk der minderheden.’

Wij vragen ons af, hoe valt er te experimenteren, zo het werk der minderheden (wat hier precies bedoeld wordt weten wij wel is waar niet) ter zijde geschoven wordt.

‘De ideëele bedoeling van de subsidie’ mag - begrijpen wij wel - niet bezoedeld worden door andere eisen, dan die welke 't zelfbehoud der samenleving stelt. Wij vragen ons af: welke is volgens de schrijver de ideëele, ja überhaupt de bedoeling van 't subsidie? Of ligt het antwoord in de zojuist geciteerde woorden: ‘dat er groei komt in de zaak’? Maar dan zou de zaak toch een ideëele bedoeling dienen te kennen. Hiervan is echter geen sprake:

‘Ons gezelschap ontvangt per jaar *f* 50.000 subsidie, wat gebleken is ongeveer het tekort te zijn dat een matige tooneelwinter oplevert.’ ‘Subsidie bij te kort zou niet anders wezen dan een premie op de luiheid.’ Het staat er werkelijk!

Terwijl de Heer v.d. L.M. eist, dat subsidie in zijn ideëele bedoeling onbesmet gehandhaafd blijft, dat geen materialisties standpunt wordt ingenomen, krijgen wij hier de meest zakelike subsidie-verdediging van nuchter commercieel standpunt beschouwd.

Zelf schrijft de Heer v.d. Lugt Melsert: ‘Subsidie is alleen noodig indien de zaak niet in staat is de onkosten te bestrijden’, om enkele pagina's verder te beweren dat subsidie altijd noodig is, omdat anders, een premie der luiheid ontstaat en dan het ideëele waarschijnlik verloren zou gaan. De kunst, die dus subsidie eist, is de kunst van het beheren!

Welnu dat dit rustig en zakelik wordt betoogt, dit is het ergste niet, ook niet of dit gezelschap nog enkele of vele jaren dit subsidie krijgt. Wat erg is, is dat heel het subsidiestelsel something rotten is, en inplaats van ideëel, onzuiver en onwaar en minderwaardig, gelijk alles wat in de ongezonde sfeer der politiek wast.

Men behoeft werkelik niet wantrouwend te zijn, om in te zien dat louter om politieke redenen[1)] in Holland slechts één kunstuiting krachtdadig wordt gesteund, juist de enige, waarmede onze nationale eer niet gemoeid is, de minst nationale, de minst kunstzinnige, de meest commerciele: de toneelspelkunst. Kunsttijdschriften die met een duizend gulden te helpen waren, verdwenen; kunstenaars, wier

1) Niet dat de politieke partijen subsidie geven om hierdoor speciale stukken opgevoerd te zien, maar om de zekerheid te verkrijgen, dat speciale stukken hierdoor onopgevoerd blijven. Niet één directeur zal de nodige stemmen door de opvoering van een stuk durven verspelen. Het is de Napoleontiese opvatting: steunen om ongepubliceerd te laten. Deze attenties zijn wel is waar niet gevaarlik als zodanig; 't gevaarlike is, dat de enige gerechtvaardigde bedoeling hierdoor volkomen uitgeschakeld blijft en aldus niets bereikt wordt.

werken eenmaal de eer van ons land in Europa zullen hooghouden, mogen verhongeren, alleen voor het toneel zijn duizenden en duizenden beschikbaar. De laatste kwarteeuw zijn enkele millioenen aan het toneel geschonken en met welk resultaat?

Eerst werd het fransche toneel geïmiteerd, toen via Reinhardt het russiese, en morgen het russiese direct. Hebben wij één gezelschap dat gedurende heel een seizoen louter spelen van culturele of artistieke waarde bracht?

Is één gezelschap in staat de op te voeren spelen te bezetten met de verlangde krachten? Is een acteur, zelfs de allerbeste, zeker een waardig emploi te vinden, en niet eenmaal uit broodsgebrek tot het minderwaardige te moeten dalen?

En als nu eens morgen in Holland een voortreffelik tooneelspel geschreven werd, is er dan soms één directeur die durft te beweren zeker in staat te zijn over de nodige krachten te beschikken?

Elk jaar zijn er gemeenteraadsleden bereid met cultureel gedaas-inde-ruimte de subsidies te verdedigen, maar nimmer is er één in staat gebleken, om het bereikte resultaat als daad van kunst en cultureel belang te verdedigen[1)].

Aangenomen dat een ‘ideële bedoeling’ zou voorzitten bij de subsidiëring van commerciële ondernemingen, dan nog is het uit den boze, immers subsidie moet een commerciële bedoeling hebben, om met zakelike waarborgen een ideële onderneming te steunen.

Als particulier stelt men eisen wanneer men kapitaal aan een onderneming geeft: dat winst behaald wordt met de productie, en op de gelden toezicht wordt gehouden door commissarissen.

Ik vraag me af, waarom particulieren in kwaliteit van gemeenteraadsleden, de eis niet stellen dat de productie ook die is der kunst en deze uitsluitend, dat de nodige geestlike winst wordt behaald, en 't kapitaal goed wordt beheerd.

Nog bespreekt de Heer v.d. L.M. het directeurschap. ‘De keuze van een stuk door den tooneelleider is steeds het gevolg van een compromis tusschen deze intuïtie en zijn geweten.’

Deze intuïtie is ‘de smaak van 't publiek’ te verstaan. Deze smaak is zeker niet verheven indien de rem van 't geweten nodig blijkt, om zich grenzen te stellen.

Wij geloven gaarne dat het niet anders kan, dat toneeldirecteuren

1) Zelfs verdedigt men subsidie door kostbare montering in 't vooruitzicht te stellen als of juist heden ten dage niet 't gevaar was, dat men alleen nog maar kijken en horen kan, inplaats van zien en luisteren.

zich op dit weinig verheffende standpunt stellen moeten, maar dan bewijst dit te meer de absurditeit der huidige subsidies. Ook zonder financiële steun zal elk directeur die niet gewetenloos is, dit standpunt wel moeten innemen. -

'Na het subsidie wordt 'het teere punt der Hollandsche stukken' uitvoerig behandeld. De bewering, dat men geen hollands werk w i l spelen, vindt de Heer v.d. L.M. 'ongerijmd'. Hij - slechts één directeur - blijkt dus geen der redenen te kennen, waarom liever geen hollands werk wordt opgevoerd, afgescheiden van de vraag of 't slechter dan wel beter is dan het buitenlandse.

De grote voordelen van 't buitenlandse zijn:

10. de enorme vereenvoudiging van regie en mise-en-scène.

Een ieder begrijpt, hoeveel dankbaarder het is, om een diner kant en klaar van een voortreffelike kok te laten komen, dan zelf 't menu saam te stellen en in eigen keuken te laten bereiden. Wanneer een regisseur een of meerdere malen een stuk in 't buitenland gaat zien, dan ontvangt hij g r a t i s al 't werk der buitenlandse regisseurs, decorateurs en de studie-resultaten der acteurs.

Van een volkomen begrijpen is hij zeker, daar de juiste opvatting voor 't grijpen lag. Geldt het een oorspronkelik stuk, dan komt al 't werk op de regisseur neer, met de kans minder te bereiken, zonder de zekerheid eigen opvatting te kunnen verdedigen.

Hoevele belangrijke buitenlandse stukken zullen m e t s u c c e s opgevoerd zijn, die, niet bij de kok besteld, volkomen het eigen werk der regisseurs waren?

En daar onze directeurs evenmin als onze auteurs dramaturgen zijn, mogelik meer in staat om de fouten en zwakke plaatsen te zien, maar evenmin in staat om de oplossingen aan de hand te doen, zullen zij - zeker zolang het: Opvoering precies als in Londen, Berlijn of Parijs, een aanbeveling blijft - a f g e s c h e i d e n v a n d e w a a r d e v a n h e t n a t i o n a l e, het buitenlandse om deze zeer zwaar wegende reden blijven, ja moeten blijven verkiezen.

20. De bezetting.

Een hollands auteur zal de beste acteurs verlangen, 't geen de Heer v.d. L.M., 'geen heelemaal eerlijke taktiek vindt.' Dit tekent een mentaliteit. Men zou het ook een eenvoudige plicht kunnen vinden, om het geaccepteerde stuk zo goed mogelik, ergo in de beste bezetting voor het voetlicht te brengen. Door het op te voeren erkent de heer v.d. L.M. althans dat het werk deugdzaam is, immers hij verklaart: 'daarom alleen is deugd een wettig (?) motief tot preferentie van het nationale.' En de eis van goede bezetting behoort toch alleen bij preferentie te worden vervuld. De wonderbaarlike, schier ondenkbare opvatting zulk een verlangen oneerlik te vinden is moge-

lik te verklaren uit het feit dat het de vreemdeling prakties onmogelik is om enige verlangens te doen gelden. Aldus kan 't oneerlik gevonden worden van rechten gebruik te maken waarmede de praktijk geen rekening houdt.

Buitenlandse stukken geven de leiders volkomen vrijheid. Zij kunnen het blijspel als een klucht spelen, de klucht als een drama, immers elk werk kan pasklaar gemaakt worden voor de d i s p o n i b e l e krachten. Want de buitenlandse auteur ziet niets anders dan de chèque en deze kan hem dikwijls volkomen tevreden stellen.

Het doublure stelsel maakt het vaak nodig dat de beste acteurs niet optreden of uit een stuk worden weggehaald. De chèque wachtende auteur zal niet protesteren omdat hij 't niet weet. Hun naam, hun toekomst is er niet mede gemoeid of er in Holland een goede of slechte vertoning plaats heeft. Wat niet weet, deert niet. En zalig de niet wetenden. Niet aldus voor de hollandse dramaturg. Het recht van beste bezetting zal, ja moet elk auteur verlangen, en verlangt een ieder in zijn eigen land. Het opvoeringsrecht afstaan zonder deze zekerheid, zou juist karakterloosheid van de auteur verraden, gebrek aan ‘eerlijkheid’ tegenover zijn werk.

Daar de grootste buitenlanders volkomen overgeleverd zijn aan de kopers van hun spelen, kan men begrijpen dat deze laatsten als een belachelike en hinderlike bemoeizucht elke inmenging van de hollandse auteur beschouwen.

Zolang directeurs deze genoemde mentaliteit huldigen, zullen zij steeds in botsing komen met hollandse auteurs, die, alleen door hen niet op te voeren, te vermijden is.

30. Zelfs de afrekening speelt vaak voor directeurs een rol.

In Holland schier immer de strenge contrôle van 't Bureau van auteursrecht terwijl de buitenlander meestal genoegen neemt met de directe overeenkomst. Alleen de boeken van dit bureau en de door haar gevoerde correspondenties kunnen de kracht van dit motief als 't ware grafies voorstellen.

Ziehier drie redenen, die het lanceren van deze bewering niet zoo ongerijmd doen zijn, als de schrijver van deze brochure wel meent. - Niet zo heel lang geleden las een Hollander die zich respecteerde geen hollands boek; immers Hollanders waren geen romanschrijvers. Zonder subsidie te verlangen zijn hollandse uitgevers tijdig begonnen bovenal het nationale te brengen. Dat het hollandse ‘niet de groote Schlager’ zou brengen, werd niet alleen begrepen; Schlagers werden zelfs niet gezocht. Men bracht wat goed was met meerdere of mindere hoop enig financieel succes te bereiken. Een ieder weet het resultaat: met duizenden worden de hollandse werken thans gelezen, zelfs literair waardevol werk bereikt vaak meerdere

drukken. Dit al in nog geen eeuw. Ja, zo langzamerhand wordt de productie zelfs te goed voor het publiek. Streuvels' Prutske - een kinderleven - wordt niet gelezen, een Merijntje met tienduizenden verslonden.

De Hollanders zijn geen dramaturgen. Soit! Dit bewijst niet, dat in een halve eeuw niet gelijke resultaten te bereiken zouden zijn, indien dank subsidies het nationale meer werd gespeeld. En er is heus wel voldoende om te beginnen. Neemt men slechts wat in de Stem werd gepubliceerd, dan zal een ieder moeten bekennen dat het zelfs niet vergeleken mag worden met een Leontientje, een Merijntje, ja men kan haast al het opgevoerde opnoemen.

De pers, wiens verantwoordelikheidsgevoel met de jaren niet steeg, is streng waar 't oorspronkelik werk betreft. Dit zou gerechtvaardigd zijn als zij even eerlik tegenover de prestaties stond der acteurs en regisseurs. Indien zij eerlik dorst te zeggen, hoe doorgaans niets weens in 't weense, niets frans in 't franse, te ontdekken is, hoe in Holland slechts een enkel acteur behoorlik de engelsman en fransman, en niet één de Wener geven kan, hoe d i l e t t a n t e r i g i n w e z e n de meeste opvoeringen van vertaalde stukken zijn. Dan zou uit welbegrepen eigenbelang e r n s t i g e r gezocht worden in 't nationale. Nu krijgt men de indruk dat de directeur de hollandse auteur vereenzelvigt met de melkboer en bakker en van hem neemt die geregeld aan de deur komt. Bij 't R'damsch Hofstad Toneel althans wordt doorgaans van dezelfde auteurs, juist die, van wie in de toekomst absoluut niets te verwachten is, telkens weer, vaak zonder het geringste succes, werken opgevoerd, ondanks 't feit, dat bij honderden de stukken worden aangeboden.

Was ‘deugd’ (maar welke dan?) het ‘wettig motief’ dier preferentie?

Een commissie die de te spelen stukken aanwijst acht de Heer v.d. L.M. onmogelik.

‘Waar zou men een “college van deskundigen” vandaan moeten halen, die de kennis, de ervaring en de bevoegdheid bezitten om dat raadselachtig en riskante werk te doen, waarvoor zelfs de geroutineerdste tooneeldirecteur telkenmale zijn hart vasthoudt?’

De Heer v.d. L.M. vergist zich. Voor zulk een college zou het raadselachtige en riskante eenvoudig niet bestaan. De geheimzinnige vraag: zal het financieel succes hebben? zou gevoegelik buiten beschouwing kunnen blijven, daar zij slechts op waarde behoefde te keuren[1)].

En, opdat geen direkteur verplicht zou zijn ‘z i j n arbeidskracht, z i j n tijd, z i j n geld’ te geven aan 't geen niet naar zijn goesting is,

1) 't Heeft geen zin nu reeds uiteen te zetten, hoe zulk een college zou moeten werken.

zou deze commissie alleen de gekozen stukken behoeven te laten circuleeren bij de verschillende gezelschappen, om met hen in onderhandeling te treden als zij een dier werken wensten op te voeren. Dan zou ineens de geheimzinnige band verbroken zijn tussen de directies en de voor de subsidie stemmende partijen.

Door 't opvoeren van veel hollands werk zouden ook de hollandse regisseurs winnen. Men verbaast zich steeds bij de opvoering van nationaal werk over dit onomstotelike feit: dat de leiders niet in staat bleken de soms voor de hand liggende omwerking voor te stellen, kleine, waardevolle verbeteringen te laten aanbrengen.

Wanneer men leest hoe beroemde buitenlandse dramaturgen, dankbaar terugdenken aan hen, die hun eerste werken speelbaar hielpen maken, dan beseft men hoezeer de hollandse auteurs recht van klagen hebben. Goed, werkelik goed tooneelspel bezitten wij niet, en zullen wij niet bezitten, zolang onze zo typies hollandse acteurs geen goed hollands werk krijgen.

De beste propaganda hiervoor zou die der pers zijn, indien zij eerlik wilde zijn en 't slechte slecht dorst te noemen, wat de wijze der opvoering van het meeste buitenlandse betreft. -

Het goede van deze brochure is dit. De Heer v.d. Lugt Melsert heeft het duidelik gezegd. Hij wenst subsidie voor de kunst van beheren, bij wijze van premie.

Wil men 't zo beschouwen: goed, maar laat men er dan eerlik voor uit komen en niet retories, een liefde voor kunst en cultuur, een erkenning van de waarde, ja de noodzaak van een nationale tooneelspeelkunst huichelen.

Experimentator noemt de heer v.d. L.M. de gesubsidiëerde. Welnu laat men dan met het hollandse experimenteren, doch bedenken dat 't geen zin heeft duizend opvoeringen te bereiken met prulwerk, noch minder om een uitvaart in premières te enscèneren. Zeker de keuze is niet al te groot, doch dit verlieze men toch vooral niet uit het oog, dat de literatoren van wie het goede te verwachten is, zeker niet tot heren directeuren zullen komen, zolang zij de huidige mentaliteit huldigen.

Al doende leert men, en 't zijn helaas niet alleen de nederlandse schrijvers die nog veel moeten leren.

Millioenen werden verspild in de loop der jaren, het zou niet erg zijn als er nu eens millioenen werden besteed. Gevaarliker dan de door de Heer v.d. L.M. gewraakte out-siders is 't dilettantisme (om geen erger woord te noemen) van hen die de beschikbare sommen hanteeren. Moge de vraag, of kunst een zaak van regeren is, aanvechtbaar zijn, als zaak van politiek gekoketteer met kunst, behoeft zij toch zeker niet blijvend beschouwd te worden.

DOP BLES

Het donker geslacht
door Theun de Vries

Voor Aafke Maria

De wind waait een zilveren dag in het ruim, en het kleine kerkhofbloeit. Terwijl de doodgraver spreekt (ik hoor niet wàt hij zegt) zie ik naar de graven.

Daar ligt mijn geslacht, twee lange rijen van dooden, met één nog open plaats in de keten der steenen: grootmoeders naar oude zede reeds gekochte graf. Daar ligt het donkere, koppige boerengeslacht van twee eeuwen her, in de grauwe schaduw der dorpsche kerk; en om hun smalle sierlooze zerken bloeien schuwe bloemen en gekromde treurende wilgen buigen zich over den steen.

Zij zijn gestorven, mijn vaderen, en hun bloed is verwilderd. Die nu den naam dragen, dragen ook de verstrooiing en den ondergang. Hun hoeven zijn nu door anderen bewoond, hun landerijen overgegaan in vreemde handen. Wanneer de val begon? Zij heeft haar aanvang niet genomen in òns, niet in mij - misschien zijn wìj de laatsten, ben ik de sluitsteen; maar het verderf heeft zich vóor ons aangekondigd. Reeds in onze ouders zijn de breede schouders versmald, de gestalten zijn geslonken, de wil tot macht is verbleekt. Onze daden zijn duister geworden, grillig en onberekenbaar, als verricht onder dwang van een onafwendbaar doodelijk geheim. Velen onder ons leden een noodlot, dat zij nimmer konden verwachten, een plotseling en daardoor vernietigend noodlot, komend als een voorteeken van aller onheil. Of bleef het toevalsspeling, dat in jaren, waarin anderen winst na winst behaalden, de oogsten der onzen mislukten, de veestapels dunden onder wa-

tergebrek en pestilentie, dat de jonge zonen, opstandig onder druk en tegenspoed, aan den drank sloegen en spelers werden en godloochenaars, hoezeer ook de ouderen hun losbandigheid hebben getracht te bemantelen?

Hier liggen de oudsten: eens zwijgzame, ernstige mannen, die na een jeugd van tucht en arbeidzaamheid volwassen geworden, een bruid kozen en haar inhaalden op de getooide sjees, om na een luide bruiloft opnieuw het werk ter hand te nemen, en het norsche zwaarmoedige landleven te leiden totdat de dood hèn oogstte. Dit zijn zij, die met hoekige, afgemeten tred den akker beschreden, de ploegpaarden voor zich uitzweepend, en diepe voren woelden in de weeke zwarte gronden van hun gewest; zij die terugkeerden met het zwaaiende, heerschzuchtige en deemoedige, fiere en geloovige gebaar van den zaaier; zij, die gemaaid hebben met wijdstaande, snerpende zeisen, bundel bij bundel; die schoof na schoof en garve na garve tesamen bonden, en hun schuren hebben volgereden om te dorschen en te wannen; zij, die onder een rechtstandige midzomerzon, half naakt en glanzend van zweet in den middag stonden, tusschen de verwelkte warme geuren der geschroeide kruiden, en opper na opper van het zwoele hooi op de wagens slingerden; zij, die de vakken volstapelden, en hun angst moesten verbijten, ieder jaar weer, als de dreigende vlam der hooibroei uit dreigde te slaan - Arbeid, arbeid, dag en maand en jaar. Maar zij kenden ook de trots en de vrucht der arbeid; zij bezaten de vrome hoovaardij der vrije, eigengerechtige boeren; zij namen, als een hun toekomend recht, leiding in kerk en staat: diakenen en regenten van het platteland, waar ieder hen kende en velen op hen waren aangewezen. Van heinde en ver reden hun wagens aan, des Zondags, naar de kleine kerk, waar zij, onder den stoel, aandachtig neerzaten bij de verkondiging van het woord, en na den dienst beraadslagend in eigen kring familiezaken beslisten. Zij hadden de stille verachting voor al wat rabauwde en tierde in de

dorpen, onder het twistziek en naijverig gemeen der venen en zanden, welks broodheeren zij waren; hùn jongelingschap vermeed al wat opspraak zou kunnen brengen, en ging rechtgeaard en zonder verzet in het strenge, trotsche spoor der voorouders - een meesterschap dat bleef gehandhaafd ondanks den ruwsten arbeid en het nederigst bedrijf waarin zij hun dienstbaren voorgingen. Ik zie de lange tafel, aan welker hoofd zij zaten bij den maaltijd - 'hja ha in heapen folk brea jown'[1] hoor ik den doodgraver zeggen - en ik weet, hoe zij in onbewuste grootheid de hunnen moeten hebben overzien, de horden van werkvolk, hoe zij daar als kleine koningen temidden hunner vazallen moeten hebben getroond; en een droevige trots maakt zich van mij meester: het is voorbij.

Hier ook liggen de vrouwen, de stille, aanhankelijke wezens, met de somtijds vragende lijdzame oogen, zooals ik die ken van kleine geel geworden portretten - vrouwen, in plichtsbesef en moederschap vergroeid, vrouwen met harde handen en breeden schoot, waaruit kind na kind is geboren. Zij hebben wellicht meer van hun jeugd gedroomd dan de mannen, wellicht meer gehoopt, en wellicht minder ontvangen. Maar zij aanvaardden, en slechts in hun blik bleef de verwondering, bij al het drukkende van den arbeid, dien zij hebben gedragen, door elke zwangerschap heen, tot aan hun ouderdom, tot aan hun dood. Zóo zijn zij naast mijn vaderen geweest: onderworpen, doch meesteres naast meester, waar het pas gaf; werkende, werkende, opdat de dochters een bruidschat zouden meebrengen, en de zonen een eigen rijk bedrijf konden beginnen, wanneer zij huwden. - En dit blijft al hun winst. Wanneer de kinderen voor een eender moeizaam leven waren toegerust, wisten zìj zich gereed ter dood, maar sprakeloos, zooals dit geslacht alles sprakeloos vermocht te dulden, vreugd en verschrikking. Weinig woorden, weinig uiterlijke bewogenheid, weinig tranen,

1) 'Zij hebben velen brood gegeven.'

slechts stugheid, manmoedige verbetenheid - enkel in leed en geluk begrepen door eigen gelijkgeaard bloed. -

En hun saamhoorigheid, dit beangstigende wonder - Eén groote onverbreekbare band houdt al deze gestalten aan elkander gesnoerd. De huwelijken zouden gelijkwaardig zijn - en zoo werd bloedverwant naar bloedverwant gedreven, en begon de halsstarrige inteelt, die den ondergang heeft verhaast. - Want hier liggen óok de eerste ontaarden: de echtbreker, de verkwister, de dronkaard, de misvormde, de waanzinnige, de zelfmoordenaar, begraven met hun vergrijpen en kwalen en duisteren strijd. Hier komen hun kinderen en kindskinderen, de stramme rijen der steenen, te laat bebloeid en te laat beschaduwd na onbarmhartige levens zonder glans en geluk. - De doodgraver wijst de zerken. Hij zet de spade in de half verwischte letterteekens, verwijdert mos en zoden, en ik luister ditmaal; hij spreekt wel de landstaal, die moeder mij eens leerde, die altijd eigen en vertrouwd blijft, en bij vlagen oude vreugde en oud verdriet weet op te roepen; maar in zijn woorden ligt een duistere zin, een angstwekkende dreiging, waaraan ik tevergeefs tracht te ontkomen. En nu ik eenmaal naar hem luisteren moet, herken ik plotseling mijzelf te midden van deze laatsten; ik ben vergeten, dat de levenskracht der eersten ook mij heeft gedrenkt, dat de eerste bloei des jaars mij altijd weer vervult met de blijdschap om kiem en groei; dat ik langs het koren kan gaan, dronken van het geheim der zaden en vruchten; dat ik in den hemel kan speuren om voorteekenen van zonlicht en regen; dat ik bij het voorbijruischen der trekvogels mij den oogsttijd herinner. Mijn bloed is laat, mijn bloed is oud, mijn bloed is vereenzaamd - mijn bloed is berstensvol van de sombere drift en vervreemding dezer lateren; telkens en telkens weer verschrikt mij de schreeuw der verwildering in een besefloos eenvoudig geluk - neen, ik b e n de laatste, ik b e n de sluitsteen, te sterk, te verraderlijk word ik meegesleurd in deze nedergang. En

eensklaps wend ik mij af, en ga ik, snel, het pad af, het hooge hek door, onder de zilveren ruimen der lucht, tusschen bloeiende waaiende heesters - ik vrees deze dooden, dit donker geslacht roept de doodsangst in mij wakker, omdat ik een der hunnen ben; en sneller, sneller ga ik, naar het dorp, waar men blijft staan, en mij naziet, en vraagt wie ik ben; want men herkent mij niet, ofschoon ik hier als kind heb gespeeld, ofschoon ik hier allen herken. Maar ik weet: ‘de dooden, die ik nimmer zag, zìj hebben mij herkend’ - en altijd sneller vlucht ik, terug naar de donkere zachte vrouw, wier glimlach mijn daden behoedt, terug naar de waarachtig levenden, om onder hen een weg ter bevrijding te zoeken.

Friesland 1928

Het verraad van meneer Benda door A.F.C. Van Overzee

Toen hij tegenover mij zat kon een uitdrukking van bekommerdheid op zijn gelaat mij niet ontgaan. ‘Eenige jaren geleden[1]’ zei hij, ‘hebt ge front gemaakt tegen één mijner vijanden. Ik heb de zaak eens wat nader onderzocht en ontdekte een heel complot.

Ik ben verraden,’ ging hij bitter voort, ‘en dat is nog niets, maar ik ben verraden door de mijnen. We waren zoo goed op weg: ‘De taak van den “clericus” is den leeken waarheden te zeggen die hun mishagen en dit te betalen met zijn rust’[2] placht ik te zeggen. Sommigen namen er de rust nog bij en zeiden alleen ‘onbehaaglijke waarheden’ en enkelen alleen ‘onbehaaglijkheden’. Dan, op de man af: ‘Maar bent u zelf niet naar het vijandelijke kamp overgeloopen? Ik ben tegenwoordig niet meer gewend aanhangers te vinden....’

‘Het is geen kunst, zei ik, te blijven staan, als ge aanhangers hebt, (het zijn alleen de zwakken die zich in partijen en coterieën sterk voelen). Ook nog niet wanneer ge alleen staat. Beproef uw kracht als allen actief tegen u zijn. Die kracht meet ge immers alleen aan den graad van weerstand die ze verdragen kan en in hoever ze de verschrikking van het alleen-staan overleeft. Gij zelf zijt er na aan toe te bezwijken, uw boek is een laatste schreeuw om hulp. lk heb oprecht bewonderd den toon van wanhopige noodzaak en daardoor van noodzakelijke wanhoop, die achter uw

1) Stem, 1925, Peter Claudius: Aan een gewezen Dichter
2) Julien Benda: La Trahison des Clercs, Grasset, Paris, 1827, p, 332. ‘Clerici’ zijn hier: kunstenaars en intellectueelen samen

betoog aandringt en er een waar ‘drama’ in den ouden zin van maakt.

‘Alles is helder, niet waar!, zei hij. ‘Eerst stel ik mijn aanklacht:

De ‘clericus’ in onzen tijd is afgedaald in politieke hartstochten, hetzij van ras, van klasse of van natie,[1] en beroept zich hierbij op de wetenschap[2]. Gevolg: vermeerdering van kansen op oorlog, handig uitgebuit door sommige politici en hun pers. Zij kneden het ‘moreel van de natie,[3] het gevoel voor h e t v e r l e d e n[4]. Dit alles wordt nog versterkt door drie nevenstroomingen: 1□. Antisemitisme, 2□. kapitalisme, 3□. autoritarisme (tegen de democratie)[5] ieder op zijn beurt zich vereenigend met den hoofdstroom: politieke hartstocht. Ik merk op dat deze ontspringt uit twee bronnen in den mensch: de voldoening van e i g e n b e l a n g en de voldoening van t r o t s ,[6] waarvan de machtigste niet is die van het eigenbelang. En eigenlijk zijn ook deze twee nog tot één terug te brengen: De wil van den mensch zich in dit bestaan te verwerkelijken[7].

Ik wees nog op dit: Niet is het merkwaardig, dat een leek geleerd wordt ‘alleen het reëele onmiddellijke belang en het bovenzinnelijke niet,’ maar dat het heden de ‘clericus’ is, die hem dit voorhoudt. Vroeger had men een heel zuiver criterium om te weten of de ‘clericus’ die in het publiek optrad, dit overeenkomstig zijn rol deed: hij werd onmiddellijk door de ‘leeken’ gehoond, omdat hij hun eigenbelang hinderde (Socrates, Jezus). Nu is het andersom. Er heeft een verlegging van de moraliteit plaats gehad. Plato zei: de moraal bepaalt de politiek; Macchiavelli: de politiek heeft geen verhouding tot de moraal; Maurras: de politiek bepaalt de moraal. En o f ze luisteren, de ‘leeken’, nu de ‘clericus’ op den stoel van den veldheer zit.

1) Nouv. Rev. Franç., Augustus 1927, p. 146
2) Idem, p. 147
3) Idem, p. 140
4) Idem, p. 142
5) Idem, p. 144
6) Idem, p. 149
7) Idem, p. 150

Daarna leg ik de oorzaken bloot. Het nieuwe geloof van den ‘clericus’ is misschien wel vóór alles te verklaren als gevolg van sociale verhoudingen, die hem opgelegd worden en het w a r e kwaad te betreuren in dezen tijd is misschien niet het v e r r a a d maar de v e r d w i j n i n g , de onmogelijkheid om in deze wereld het bestaan van den ‘clericus’ te leiden en aldus te onderhouden het vuur der niet-practische waarden.[1)] Vooropgesteld zijnde de oprechtheid der ‘wereldsche’ gevoelens van den clericus, wijs ik nog de volgende oorzaken aan[2)]: 1□. Het belang van zijn carrière, daarmee samenhangend, 2□. het behagen aan het burgerdom (bijna conditio sine qua non heden); 3□. hun ‘romantiek’, de wil zich te werpen op thema's, die zich literair leenen tot opvallende houdingen. De leerstellingen betreffende autoriteit, tucht, misprijzing van den vrijheidsgeest, bevestiging der moraliteit van den oorlog en het slavendom gaven gelegenheid tot strenge en hooghartige houdingen, oneindig meer geëigend de eenvoudigen te doen opkijken dan de gevoeligheden van het liberalisme.’

‘Ik zag met genoegen, zei ik hem onderbrekend, ‘dat ge nog even den nadruk gelegd hebt op het feit dat die toon van kalme o n -menschelijkheid indruk heeft gemaakt op wat ge noemt de “elegante” kudde. Maar k u d d e niet minder, niet waar?’

Hij had echter reeds met onverzettelijke voortvarendheid zijn vierde oorzaak er uit gegooid:

4□. De wil om onder hun vermogens alleen dat te eerbiedigen van hun artistieke gevoeligheid en al hun oordeelvellingen daaraan te toetsen. Het is de tijd waarin men ze hoort verklaren, dat een werk ‘groot’ is zoodra het ‘literair’ geslaagd is uit ‘artistiek’ oogpunt, dat alle stellingen gelijkelijk houdbaar zijn, dat de dwaling niet ‘onjuister is dan de waarheid, enz....’

1) Nouv. Rev. Franç. November. p. 591
2) Nouv. Rev. Franç. November. p. 593-603

‘Gelukkig hebt ge ook op den vroolijken kant van deze richting gewezen: die van den bel - esprit, in alle landen aan te wijzen.’ Maar zelf was hij aan een andere uitweiding bezig en zei:

‘Bedenk ook, dat iedere leerstelling, die den mensch in het universeele eert, in, wat allen gemeenzaam is, een persoonlijke beleediging voor den kunstenaar is. Sedert Flaubert heeft hij de houding aangenomen van ‘uitzonderingswezen’. Maar hier is de vijfde oorzaak: Inkrimping van de plaats, die de studie der klassieke letteren inneemt, die bij uitstek de cultus van het menschelijke op een universeele wijze leeren.

Als zesde oorzaak: Dorst naar sensaties in den kring der clerici, niet alleen in boutades van verveelde jongelingen die het burgerdom willen epateeren, maar ziehier o.a. hoe een vijftigjarig man van wetenschap het drama van 1914 vroolijk aankondigde: ‘Men zal buiten kunnen eten.’

‘Deze smaak voor het landelijke op dat uur, zei ik, doet mij denken aan een soortgelijke opmerking die een Hollandsch dichter onder het verorberen van een patrijzenboutje aan een bevriende tafel tot mij maakte over hetzelfde onderwerp: ‘Bloed is mooi, een prachtige kleur...’ Weliswaar keek hij juist wat verstrooid naar een glas bourgogne dat voor hem stond...

Over dien dorst naar sensaties bij letterkundigen valt nog heel wat te praten. Men kan begrijpen dat ze van louter verveeldheid God af en toe om een aardbeving bidden, al ware het alleen maar om in hun eigen rhythme mee te kunnen beven, want in het ‘vibreeren’, zooals zij graag zeggen, zit de waarde van dit leven. ‘Levez-vous vite, orages désirés!’ zei in Frankrijk één van hun voorgangers. En nog altijd worden de stormen gewenscht en afgesmeekt. En een enkele maal ziet men dat het leven hun deze genade dan ook niet karig toebedeelt. Een enkelen keer... en dat is ook genoeg, want velen weten dat men om de geweldigste schokken te beleven geen

booten en treinen hoeft te nemen en dat ‘het lijden’ hoog opgestapeld ligt om hen heen. Wat wreed is: het is dat zij soms wegsterven in een onvermogen tot lijden, en misschien is dit wel het wreedste dat het leven een waarachtig kunstenaar kan aandoen, iets waardoor deze woorden zelfs niets meer dan een vage schim vertegenwoordigen. Het groote contact wordt hun onthouden en zij verkwijnen in het angstvallig beschermen van hun leegheid met behulp van een schitterenden vorm, die zij als een verblindend schild voor zich uit dragen. Zij kunnen er niets aan doen: het is een groote eer te mogen lijden en een grillige genade beschikt over de weinige gelukkigen.

Maar ter zake. Gij legt daarna uit de verschillende soorten van pacifisme.

Waarom verraadt ge echter daarbij op uw beurt allerlei menschen? Gij onthult er alleen mee, dat ge als de eerste de beste oppervlakkige lezer, slapend leest of van uw geïncrimineerden het werk maar half kent. Zoo kan het gebeuren dat ge een schrijver als Duhamel aan de ‘embrassade générale’ laat deelnemen, niet ongelijk daarin aan zeker deel mijner compatriotten, dat dezen schrijver haastig als ‘export-grootheid’ in zijn geestelijken catalogus inschrijft, omdat hij het halsstarrig vertikt de laren en penaten van den geest uitsluitend in Frankrijk te zoeken. Ik tart u in zijn geheele oeuvre één passage aan te wijzen, die van een zóó simplistische denkwijze zou getuigen.

Op het feit dat Spinoza in deel I van zijn Ethica zich vóór alles richt tegen de aanhangers van de causa finalis, werd reeds gewezen[1].

Waarom echter zijt ge in het euvel vervallen van hen, die wel eens wat in Nietzsche gebladerd hebben, er een graantje uitpikten en er ‘iets heel aardigs’ van maakten? Ze zijn in alle landen aan te wijzen, ook in het onze. Ge hebt een verwijt in die richting gevoeld en getracht dit te ont-

1) Paul Souday, Le Temps

zenuwen door te zeggen dat ‘het eind van Zarathustra is een lofzang op de broederschap die het evangelie tot voorbeeld zou kunnen dienen’[1]. Zelfs bekent ge:[2] ‘Nietzsche, die mij een slecht clericus toeschijnt om den aard van zijn onderwijs lijkt mij één der zuiversten om zijn volledige overgave aan de hartstochten van den geest alleen.’ Gij gebruikt hem in uw kamp. Maar ondertusschen! Gij houdt hem voor[3] ‘een moralist van den oorlog’, daarmee de oppervlakkige meening verkondigend van het prinsendom in alle landen, wanneer dit over Nietzsche spreekt. Bij Nietzsche[4] is de verachting voor den man van studie ten gunste van den krijger slechts een episode van een wil waarvan niemand zal ontkennen d a t h i j h e t g e h e e l e w e r k i n s p i r e e r t’[5]. Hierop voortgaand verklaart ge in een noot, dat: ‘Eigenlijk Nietzsche de kunst en de kunstenaars verachtte: ‘Hij veroordeelt[6] in de kunst een vrouwelijk principe, een tooneelspelersachtige nadoenerij, de liefde tot verfraaiïng, tot wat blinkt...

Neen, hij v e r o o r d e e l t dat alles niet, hij ziet het en zegt het zooals hij alles van dit aardsche leven zag. Hij is niet tegen en niet voor: de heilige, de kunstenaar, de held. In het begin van Der Wille zur Macht staat een korte aanteekening: ‘Overwinning der burgerlijke idealen: de wijze, de heilige, de dichter.’ En iets verder: ‘De mensch vindt ten laatste in de dingen niets terug dan wat hij er zelf in gestopt heeft: - het terugvinden noemt men wetenschap, het erin steken - kunst, religie, liefde, trots. Met beiden, zelfs als het kinderspel zijn zou, moet men doorgaan en voor beiden goeden moed hebben - de eenen om wéér te vinden, de anderen - w i j anderen! - om erin te steken.’ Luciditeit in deze houdt nog volstrekt geen veroordeeling in.

1) Nouv. Rev. Franç. Sept. p. 313
2) Nouv. Rev. Franç. Nov. p. 592
3) Nouv. Rev. Franç. Sept. p. 313
4) Nouv. Rev. Franç. Oct. p. 490
5) Spatieering van ons
6) Nouv. Rev. Franç. Oct. p. 490, noot

Ook moet men de indrukken van den jongen Nietzsche kennen als hij op het slagveld huilend gewonden verplegend, aan zijn zuster Elisabeth schrijft dat hij dit lijden niet k a n aanzien om ten stelligste af te wijzen de meening als zou Nietzsche, als opperste sabelkletteraar vooral gewild hebben een uiterlijke macht, steunend op kanonnen. Zijn 'wil tot macht' is natuurlijk een houding van de ziel, van het zijnde, die in haar millioenen schakeeringen ook noodzakelijk oorlog mee brengt in d i t leven.

Weer verderop, over ons leven sprekend: 'De gevoelens en gedachten zijn iets zéér gerings en zeldzaams in verhouding tot het ontelbaar gebeuren in ieder oogenblik'. En, om er de illusie van welke zekerheid ook aan te ontnemen: 'Het denken is onafleidbaar, net als de gevoelens; maar daarmee is het nog lang niet als oorspronkelijk of "op zich zelf zijnd" bewezen, er is alleen maar vastgesteld dat we er niet achter kunnen omdat wij niets dan denken en voelen hebben.'

En mocht u dit alles nog niet van het denkbeeld genezen dat Nietzsche een platte realist was, (één van uw verwijten) ziehier wat hij pertinent over realiteit verklaart[1]: 'In een wordende wereld is "realiteit" altijd alleen maar een vereenvoudiging tot praktische doelen of een misleiding op grond van grove organen, of een verandering in het tempo van het worden.'

Gij weet, dat Nietzsche geen andere dan een 'wordende wereld' erkent, ('Het leven is een enkel geval'[2]), waarin alleen 'een wil tot macht' regelend optreedt. Al het zwakke is dus, i n d a t l i c h t g e z i e n, uit den booze. Moet ge nu, zooals men steeds doet, haastig gaan concludeeren, dat Nietzsche 'de zwakken' daadwerkelijk wilde opruimen? Dat het 'wees hard' den bodem uitmaakt van

1) Wille zur Macht
2) 'Men moet al het bestaande rechtvaardigen en n i e t alleen het leven. Het rechtvaardigende principe is een zoodanig uit hetwelk het leven zich verklaart.' (Wille zur Macht)

Nietzsche's werk?[1] Luister: ‘Stel, de sterken waren de meesters, in alles en ook in de waardeschattingen geworden: trekken we de consequentie hoe ze over ziekte, lijden, offers denken zouden! Een zelfverachting der zwakken zou het gevolg zijn: zij zouden zoeken te verdwijnen en zich uit te blusschen. En zou dat misschien wenschelijk zijn? - en zouden wij eigenlijk een wereld willen waarin de nawerking der zwakken, hun fijnheid, voorzichtigheid, geest, buigzaamheid ontbrak?’ En dan nog deze fijne schakeering:

‘De strijd der velen tegen de weinigen, der gewonen tegen de zeldzamen, der zwakken tegen de sterken -; één van zijn fijnste onderbrekingen is die, dat de uitgezochten, fijnen, ambitieuzen zich aanbieden als de zwakken en de grovere middelen der macht afwijzen.’ Ziehier Nietzsche, die volgens u zou zijn niets dan een platte realist, die de menschen vooral tot een kanonnen-oorlog zou aansporen, hun moraal omverblaast (‘de scabreuse kant van de menschelijke cultuur’, zei hij[2], en het christendom aantast, omdat, vond hij, ‘het leven van den christen juist is d a t leven, waarvan Christus preekte, dat hij zich moest losmaken’)[3]. Kent gij schooner bladzijde over de figuur van Jezus dan die, geschreven door... Nietzsche? Ik niet.

‘Wij nemen onze toevallige stellingen (als Goethe, Stendhal) onze wederwaardigheden als voorgrond en onderstrepen die, opdat we onze medemenschen betreffende onzen waren aard kunnen misleiden. Wij zelf wachten en hoeden er ons voor, ons hart er aan te hangen, zij dienen als onderdak-hutten, zooals een reiziger ze noodig heeft en gebruikt, wij wachten ons wel er ons thuis te gaan voelen.’ Dit zei Nietzsche. - De realist? Neen, zijn realisme was heel iets anders dan het ongeschakeerde van een Georges Sorel, een Charles Maurras e.d. en de schoenen van den reus ontbreken den laatsten ten eenenmale om den titaan

1) Benda, Nouv. Rev. Franç. Oct. p. 486
2) Nietzsche: Wille zur Macht
3) Idem

bij te houden. Het ‘steeds weer terug keeren tot de aarde’ bedoelt Nietzsche op dezelfde wijze als Goethe[1] daarover sprak.

Het werd avond. De zuivere, strakke contouren van twee geweldige vulkaantoppen teekenden zich donkerblauw tegen de turkoois-kleurige lucht af. Hij keek er naar en zei mompelend:

‘Dit zou dan zijn, de “wil tot macht”, die zich uit in tijdelijke rust en zich i n d e z e r u s t niet minder actief uit. Dan mag ik deze werkzame r u s t liever.’

‘Mogelijk,’ zei ik, maar de uitbarstende vulkanen van den geest daarginds in het leven van West-Europa zijn geen minder aangrijpend schouwspel. Of het ‘mooi’ is, daar trekt het leven zich niets van aan. Overwin uw christelijke kleinmoedigheid en overdenk nog eens dit van Nietzsche: ‘Het is een graadmeter van wilskracht, in hoever men den zin in de dingen kan ontberen, hoe ver men het leven in een zinlooze wereld uithoudt: daar men een klein stukje ervan organiseert.’[2]

En dit:

‘De arbeiders zullen eenmaal leven als nu de burgers; maar boven hen, zich onderscheidend door behoeftelоosheid, de hoogere kaste: dus armer en eenvoudiger, maar in het bezit van de macht.’

Toen zag ik hem niet meer.

1) Goethe. o.a. West-Östlicher Divan
2) Nietzsche: Wille zur Macht

Het werk der filmliga[1)]
door Elisabeth de Roos

Germaine Dulac
La Coquille et le Clergyman

Men kon op dit oogenblik misschien geen beteekenisvoller werk te zien krijgen dan deze film van Germaine Dulac. In haar andere films leerde men haar kennen als een gevoelige, zorgvuldige, zelfstandige maar niet bizonder diepe, cineaste. In ‘la Coquille’ gaf zij een werk van volkomen eigen en onverwachte qualiteiten, maar belangrijker dan de indruk, die deze film nalaat is, bij een overzicht, misschien nog het feit van haar verschijning. Het is een volkomen subjectieve uiting, die juist daardoor, hoewel zij niet nadrukkelijk als experiment gelanceerd wordt, den filmgevoeligen toeschouwer grondig op de proef stelt, een film die zich weinig tot de principieele beslagenheid van het avant-garde publiek richt, maar alles van zijn ontvankelijkheid vergt.

Men onderscheidt in de filmkunst nog altijd scherper dan in de andere kunsten twee elementen: het ontginningswerk en de individueele oorspronkelijkheid. Wanneer Cézanne, Picasso of Kandinsky de vormen der schilderkunst vernieuwen, hangt het uitsluitend van het genie van Cézanne, Picasso of Kandinsky af, of er een school uit zal groeien, een theorie uit gedistilleerd zal worden, of de kunstbeschouwing haar maatstaven herzien zal. In dit aanvangsstadium van de cinegraphie komt het echter nog

1) Er is hier sprake van de voornaamste films van de eerste helft van het tweede seizoen. Voor één van de in dezen tijd vertoonde films, ‘Visages d'Enfants’ van Jacques Feyder, leze men het artikel van Dirk Coster. Stem VII, 3.

voor, dat wij het mislukt ‘absolute’ werk van Eggeling verwerpen en toch daardoor aangespoord worden om over een absolute film der toekomst te peinzen, of, omgekeerd, dat wij Jacques Feyder bewonderen en toch voorzien dat de film riskeert in zijn handen in een verkeerde richting vast te raken.

De onvoorziene beteekenis van ‘La Coquille’ is nu juist haar ‘Einmaligkeit’; men kan niet zeggen dat deze film een reeks experimenten met een voltooid werk afsluit, evenmin dat zij een weg voor het vervolg aanwijst: het verschijnen van de ‘Coquille’ is een datum, omdat het g e e n ‘schakel’ is, n i e t een ‘stap’ op den weg der ontginning van filmische mogelijkheden. Het zou futiel en onmogelijk zijn, om de waarde van Germaine Dulac's film tegen de waarde van de russische cinegraphie af te wegen, maar men heeft op het oogenblik met De Moeder en met de Coquille tweemaal zulke ‘Einmaligkeit’ naast elkaar te zetten. Het meesterwerk De Moeder zou geen school kunnen maken omdat het - vooropgesteld dat het een meesterwerk is - zoo eenvoudig is: volg dezen eenvoud na zonder Pudovkin's aangeboren grootheid en men krijgt epigonisme, zonder zijn superioriteit als cineast en men krijgt sentimentaliteit of litteratuur. Germaine Dulac's film is veel te subjectief om iets over de toekomst te voorspellen, en over vijf jaar zullen wij La Coquille misschien diep, misschien sensationeel vinden. Maar dat de film zich volkomen soepel laat hanteeren door iedere, ook de subjectiefste of oorspronkelijkste, gedachte of verbeelding, hebben wij ons ditmaal sterker dan ooit tevoren gerealiseerd.

Men kan de psycho-analytische commentaren, die bij ‘La Coquille et le Clergyman’ (naar het scenario van Antonin Artaud) gegeven zijn, terzijde laten; het is niet door het gegeven, dat deze compositie even verrassend en tegelijk even onontkoombaar als een droom op ons inwerkt. De droomsensatie ontstaat tusschen de film en den toeschou-

wer, een droom, die ‘per film’ gedroomd wordt zooals Poe per verhaal of Odilon Redon per teekening droomt. Niet aan de ontwikkeling van het gegeven - al of niet achteraf verklaarbaar, - maar aan reeksen zichtbare suggesties geeft de aandacht zich gewonnen. En er blijft dan toch een verschil met de rigoureuze ‘absolute’ film: deze voortbeweging, die niet in dienst van een beteekenis geschiedt, houdt toch voortdurend voeling met één overheerschende grondstemming, en in alle hortende of zwevende overgangen van gebaar naar gebaar, verschuivingen van sfeer en achtergrond, doet deze stemming zich ingrijpend gelden. Het is het zeldzaam knap verkregen effect van deze film, dat, zonder logisch verband en zonder beroep op het gevoel, alle gewaarwordingen rondom een centraal en dwingend verloop gegroepeerd schijnen. Hetzelfde rythme, dat de personnages buiten zichzelf schijnt te doen bewegen, regelt de meeslepende voortgang in de sensaties van scherpte en vluchtigheid, maar men voelt dat de onderlinge en niet na te sporen wisselwerking van deze situaties en ‘paysages d'âme’, die elkaar geleidelijk en onophoudelijk vervangen, de eigenlijke suggestie teweegbrengt. Een beeld emotioneert, omdat het vorige er geweest is en men ondergaat het pas volledig, wanneer het volgende eruit is ontstaan; men herkent in dit werk van Germaine Dulac haar oorspronkelijk en onvermengd filmische begaafdheid, die La Coquille even ver van het dramatisch droomarrangement van Caligari als van de half wetenschappelijke en bijna geheel mislukte film-brochure ‘Geheimnisse einer Seele’ doet staan.

Alexander Room
Bett und Sofa

Wij zijn bij de Russen aan een zeldzaam cinegraphisch élan gewoon geraakt, en het verwondert een oogenblik om in Alexander Room een cineast te ontmoeten, bij wie een eenigszins dogmatisch realisme niet met een even over-

tuigde en fel verdedigde mentaliteit samengaat. Hij lijkt in Bett und Sofa een filmkunstenaar van ondernemende en bijna fanatieke knapheid, maar een ‘auteur’ met persoonlijke tekortkomingen. Een driehoeksgeval wordt in dit werk met een zeer beheerschte filmische scherpzinnigheid uiteengezet. Het willekeurige ‘geval’ waarin voor eenige jaren litteratuur en tooneel voorloopig doodliepen, komt hier weer ter sprake; wanneer dit geval een aanleiding zou zijn en de visie van Room een werkelijke inhoud zou uitmaken, zou deze film alleen met haar persoonlijk accent staan of vallen, maar waar eerder uitsluitend het geval de bijkomstige inhoud schept, heeft men het recht aan Bett und Sofa een wanverhouding tusschen de virtuositeit van de cinegrafische behandeling en de onbelangrijkheid van haar inhoud te verwijten. Wij zullen ons wel moeten blijven afvragen zonder kans op een snel antwoord, of de koele en wat nonchalante beschouwing van den gevoelskant van dit geval - een vrouw, die tusschen twee mannen tenslotte met haar kind haar eigen weg zal gaan - aan Alexander Room of aan een bepaalde onpsychologische russische mentaliteit van deze periode is toe te schrijven, en van idee of tendenz is ditmaal nauwelijks sprake, of het moest de belichting zijn van de wijze, waarop een chaotische maatschappelijke toestand en individueele lotgevallen in elkaar overloopen. En tenslotte blijkt het dan wel dat het karakter van Bett und Sofa door Room's hardnekkige cinegrafische visie op menschen en realiteit wordt bepaald. Maar de bijna onoverzienbare persoonlijke en innerlijke consequenties van deze ‘technische’ visie trekt hij niet.

Deze film is in haar beste gedeelten van een ononderbroken spanning, waarin menschen tot ziellooze zichtbaarheden worden en voorwerpen keerpunten in hun leven verraden, en onze geboeide en geïntrigeerde bewondering beleeft mee, hoe ingrijpende lotgevallen tot niets dan hun visueele en daarbij overmatig duidelijke expressie herleid kunnen worden. Onze aandacht wordt getrokken naar

een meubel, een hoek van het interieur, een detail in het huisraad; wij volgen, en reconstrueeren zonder aarzeling een climax of omwenteling in de menschelijke verhoudingen. De zichtbare spanningen stapelen zich zonder slag of stoot op, maar in het verloop van de emoties daaronder blijven leege plekken, want alleen op wat van de verwikkeling tusschen deze drie menschen in zijn filmische werkmethode paste, concentreerde de cineast zich. Want evengoed als deze voorwerpen en deze details een verraderlijke rol spelen tusschen het drama en den toeschouwer, bestaat er een betrekking tusschen de personnages en deze requisieten, die zij dan toch subjectief waarnemen en in het licht van hun tijdelijke bewogenheid bezield zien; deze emotioneele factor verwaarloost Room. En dat iedere veruiterlijking een volgende uiterlijkheid en een reactie naar binnen met zich meevoert, het is filmisch doordringender waar te maken dan in welke andere kunstvorm ook, maar het vergt behalve de cinegraphische begaafdheid een diepere persoonlijkheid, en naast vormbeheersching een genuanceerder inzicht dan men bij Room hier vindt. In beginsel heeft misschien Jacques Feyder in zijn naar den vorm volstrekt niet baanbrekende Thérèse Raquin deze subtiele en fatale invloed der dramatische uiterlijkheden dichter benaderd.

René Clair
Le Chapeau de Paille d'Italie

In deze farce van René Clair spelen dan de uiterlijkheden de clownerie van het banale leven, de uiterlijkheden als protagonisten en de menschen als requisieten.

Men kon verleden jaar in Entr' Acte het vernuft en den geest van dezen cineast apprecieeren, en zijn durf om met de film van wal te steken overal waar maar een kans geboden werd; tegelijk bleek echter een neiging om al te systematisch door te voeren wat alleen als speelsche vondst ontstaan kon zijn en zich kon laten gelden. Zoo richtte hij ook in zijn recente ‘Tour Eiffel’, in het genre

van Ivens' Brug, zijn aandacht verkeerd; met de bedoeling een strenge cinegraphische compositie te scheppen en het spel van het mechanisme door de camera te laten òverspelen, koos hij den essentieel onbewegelijke Eiffeltoren als object, en men assisteert bij een dor en systematisch afwerken van motieven wier filmische inspiratie al van te voren als cliché wordt gevoeld. En dat, terwijl Clair vermoedelijk in staat zou zijn een verrukkelijke filmische parodie te leveren op de 'moreele' rol van dezen Eiffeltoren in het parijsche stadsaspect, dit van prentbrief kaartsymbool tot 'onze mechanische tijd' -symbool geëvolueerde, bij toeval voor de eeuwigheid opgerichte monument, dat men beklimt om Parijs zonder den Eiffeltoren te zien.

In de Chapeau de Paille heeft René Clair echter zijn stof gevonden: zijn fantasie blijkt onuitputtelijk zoodra hij aan het arrangement van zijn gegeven een minutieuze en exacte zorg moet besteden, hij ziet met een scherpe en genuanceerde humor, die ook bij deze schijnbaar pretentielooze farce het accent legt op de persoonlijkheid van den cineast, en zijn systematische beschouwingswijze neemt hier op het gegeven een geraffineerde en aanhoudend verrassende overhand.

Men kent het onderwerp: de ceremonieën van een burgerbruiloft; de slag van het noodlot: het compromitteerende zoek raken van een dameshoed; de catastrophe en haar afwikkeling: het ontsporen van een ridicuul en afgezaagd systeem van ceremonieën, dat nu holderdebolder voortschokt over de feestelijke maar nauwe weg van een conventioneele levensstijl, totdat men na een chaotische ontreddering weer kans krijgt om in de maat te raken. Zoo zag Labiche het in zijn vaudeville. En René Clair, die dit derailleerende systeem van conventies met een even systematische ontledingszin bij iedere hapering op de vingers tikt, zet het om in een clownerie van filmische zichtbaarheden en brengt het daarmee den genadeslag toe. Hij koos entourage en costumeering van het eind van de vorige

eeuw, in die voor ons ‘ouderwetsche’ periode, waarvan wij nog wel de bizondere details onderscheiden, maar niet meer de gevarieerdheid van leven; waar wij de figuren der quadrille herkennen maar niet meer het plezier van ze te dansen, om een gecompliceerde italiaansche stroohoed glimlachen maar niet meer zien dat hij het gelukkige product van mode en keuze geweest moet zijn, en waar de zwaar geornamenteerde klok als huwelijksgeschenk een even kenmerkend-banaal en grotesk symptoom van een levensstijl schijnt als de stijve en sombere pianojuffrouw, die het bal begeleidt. En de cineast achtervolgt dit alles als het onzichtbare en alomtegenwoordige geweten: wanneer een bruiloftsgast een handschoen kwijtraakt, laat Clair niet van hem af voor hij alle étapes van gêne heeft afgelegd, en zoo speelt zich de wedloop tusschen toeval en zelfvertrouwen in een lichte en onweerstaanbare filmclownerie af. Men wacht met belangstelling een volgend ‘serieus’ werk, dat deze cineast met een reëel gegeven denkt te ondernemen, en waarin men dan een scherp vernuft, een exacte blik en strengheid in de leer der filmkunst zal kunnen zien samenwerken.

De Gids
door Maxim Gorki

Wij begonnen vermoeid te raken, Dr. Polkanof en ik, nadat wij twee dagen lang door het hete zand hadden gelopen langs de oevers van de traagvlietende Oka, door de dorre velden van Riazan, onder de stralen van een late Meizon, die wel wat te fel was dit jaar en droogte deed vrezen.

Wij hadden de vorige dag reeds de meest ingewikkelde problemen van beschaving en cultuur tot oplossing gebracht, constaterende, dat 's mensen onderzoekend verstand al de knopen en lussen van het maatschappelik embroglio zal ontwarren, al de levensraadsels zal ontsluieren, en de mensheid zal bevrijden uit de chaos der rampen, uit de donkere afgrond van de twijfel, om haar aan de goden gelijk te maken.

Maar nadat wij de knapzak onzer kennis hadden geledigd, onze wijsheid voor elkander uitstrooiend in de bloemrijke woorden, die wij wisselden onderweg, werd onze tocht nog lastiger en langdradiger. Omstreeks de middag stuitten we op een herder, een klein, dor mannetje, met stugge, roodachtige haren op zijn benig gelaat. Hij had zijn kudde naar de rivier gejaagd en raadde ons:

'Waarom gaat u niet door het woud; het is daar koeler; 't is een oud bos en heet het Moerom-woud. Wanneer u er dwars doorheen trekt, komt u precies bij Moerom uit.'

Het woud verrees als een blauwachtige, ondoordringbare muur op ongeveer drie wertsten afstand van de rivier. Wij bedankten de herder en volgden een klein landpaadje,

dat door een roggeveld voerde; de herder liet zijn zweep klappen en riep ons toe:

‘Pas op dat u niet verdwaald raakt in het bos. Ga liever naar het dorp om oude Peter te halen; hij zal u voor een paar kopeken de weg wijzen.’

Wij gingen naar het dorp, dat uit ongeveer vijftien huizen bestond, dicht tegen elkaar aangedrukt op een van de hellingen der vallei, boven een riviertje, klein als een stuk speelgoed, dat haastig, bijna angstig uit het bos tevoorschijn kwam. Peter, een waardig man met grijze baard en een vreugdeloze uitdrukking in zijn ogen, was bezig een ton te herstellen door er een nieuwe bodem in te maken; hij luisterde zwijgend naar ons voorstel, terwijl de stoere boer, die onder het roken van zijn pijp naar hem stond te kijken, tot ons zeide:

‘Hij zal u daar zonder mankeren brengen. Hij is de allerbeste gids, die wij in het distrikt hebben en kent het bos even goed als zijn eigen baard.’

Peter's baard was noch erg lang noch dicht, en zijn hele verschijning maakte een verzorgder indruk dan van een gewone boer, heel ernstig en bedaard. Hij had een mooi, zacht, berustend gezicht.

‘Goed,’ zeide hij, terwijl hij met zijn lange voet, die in een bast-schoen stak, de ton opzij duwde. ‘Vooruit dan maar. Ik ben bereid. Eerst een kruis en dan gaan we op weg. Maar wat wilt u mij geven? Vijftig kopeken?’

De stevige boer scheen over 't een of ander biezonder in zijn schik te zijn en hernam met grote levendigheid:

‘Vijftig kopeken is een klein bedrag. Ik zelf bijvoorbeeld zou voor die prijs niet willen gaan. En hij is iemand, die op de hoogte is. Hij zal u zonder mankeren in Moerom brengen vanavond. Neem je het voetpad?’

‘Ja,’ zeide Peter met een zucht. Wij gingen op weg. Peter, groot, rechtop en met een lange stok in zijn hand, liep vooruit en was zo stil, alsof hij er in 't geheel niet was. Hij antwoordde op de vragen van de dokter, zonder zijn

hoofd om te draaien, kort en lakoniek: ‘'t Gaat nogal. Wij zijn er aan gewoon. Wat zal ik u zeggen? Nogal een hard bestaan, natuurlik.’

Toen hij zeide: ‘Zelfs een mier leeft uit gewoonte’, klapte Dr. Polkanof bijna in de handen van bewondering; hij herinnerde aan Wood, Lubbock, Brehm en sprak lange tijd met grote sympathie over het geheimzinnige leven der mieren, over de bescheiden wijsheid van het Russiese volk en de welsprekende nauwkeurigheid van zijn taal.

Bij het betreden van het woud nam Peter zijn muts af, sloeg een kruis en lichtte ons in:

‘Hier begint 't, het bos.’

Eerst volgden wij de weg, tussen de stamme van stoere dennebomen door; hun wortels drongen zich door het diepe zand, geplet door de wielen van vele karren, en gingen verder met kronkelige bochten, die op grijze, dode slangen geleken. Nadat wij een halve werst gelopen hadden, bleef onze gids staan, keek naar de lucht, klopte met zijn stok tegen een boom, en sloeg, steeds zwijgend, onverwachts een pad in, dat onder de naalden bijna niet te onderscheiden was en door kreupelhout van dwergdennen voerde; droge denappels kraakten onder onze voeten en verbraken de plechtige stilte, die zeer veel geleek op de indrukwekkende rust van een oude tempel, waar in lange tijd geen dienst is gehouden, maar waar de lucht nog een prikkelende geur bewaart van wierook en was. In de groenachtige schemering, hier en daar door scherpe zonnestralen doorboord, stonden de bronzen pilaren der dennen, bedekt met het groenige grijs van 't korstmos en andere plukken grijsachtig mos, als versierd met gouden banden. Tussen hun ruige kruinen schitterde het fluweel van de hemel in blauwe festoenen.

Wat later, toen wij dieper in het bos waren doorgedrongen, scheen het mij toe, dat 't op wonderlike wijze plotseling tot leven ontwaakte. Het gefluit der merels verving dat van de Rover Nachtegaal; talloze purperen kruisbekken

pelden ijverig de denappels met hun kromme snavels, de ongrijpbare vlasvink rende langs de boomstammen als een grijze muis, de specht beklopte rhytmies de schors, de angstige meesjes tsirpten, de reekleurige eekhoorntjes sprongen hoog in de lucht van de ene boomtop naar de andere, met wijd uitgespreide staarten.

En ondanks dit alles was het zo rustig, dat zelfs Dr. Polkanof begreep, dat in zulk een stilte ook de geleerdste woorden misplaatst zouden zijn.

‘Een haas,’ zei onze gids en zuchtte.

Ik had geen haas gezien. De grilligheid van het pad - als 't werkelik een pad was - verbaasde me. Soms, op plaatsen, waar het rechtuit moest hebben gelopen, ging het met een bocht om verspreid staande groepen bomen heen; op andere plaatsen daarentegen, waar de bomen, aan wier wortels bosbessen groeiden, het pad versperden als een dichte muur, liep het daar met een rechtlijnigheid op af, die mij totaal overbodig voorkwam, en drong het midden in 't ongebaande woud.

‘Wij komen nu spoedig aan een ravijn,’ waarschuwde Peter op fluisterende toon.

Twee wersten verder vroeg ik hem:

‘En waar is nu dat ravijn?’

‘Dat moeten we links hebben laten liggen,’ zei de oude en naar de lucht kijkend voegde hij er aan toe:

‘Het is die haas.’

Dr. Polkanof informeerde:

‘Zijn we verdwaald?’

‘Waarom zouden we?’ vroeg de gids.

Maar toen het donker begon te worden en wij aardig moe waren, werd 't ons duidelik, dat wij inderdaad waren verdwaald. De doctor opperde wederom heel beleefd deze onderstelling tegen de oude man en ontving een prompt antwoord:

‘Wel, ik ben deze weg zeker al wel veertig maal gegaan. Een, werst lopens' hier vandaan - krijgen we een door-

blik, daar is een open plek, waarover wij aan een houtskool-veld komen, daar lopen wij omheen, gaan weer het bos in en zullen dan al spoedig Moerom zien liggen.'

Hij ging rustig voort, terwijl hij sprak, de s a j e n s af te meten met zijn stok, en wandelde verder zonder stil te staan, wijkend voor hindernissen, die voor mij onzichtbaar bleven, niet veel acht slaand op degene, die er werkelik waren. De 'werst lopens', waarvan hij had gerept, was al tot een goed uur gaans uitgedijd, de doorblik en het houtskool-veld waren blijkbaar, evenals het ravijn 'links blijven liggen', niet zeer verlangend zich aan ons te vertonen. Tenslotte kwamen we aan een kleine open plek; de zilveren maan, die er boven hing, verlichtte een hoop verkoolde balken en temidden daarvan de zwarte, gebroken schoorsteen van een half vernielde kachel; het geheel leek op de vlijtige arbeid van een landschapschilder zonder talent.

'Hier ben ik al eens eerder langs gekomen', verklaarde de gids, terwijl hij rondkeek. 'Het is de hut van een boswachter, een grote dronkaard.'

De doctor zeide op niet al te vrolike, doch besliste toon:

'Wij zijn de weg kwijt.'

''t Lijkt er wel wat op', gaf de oude man toe, terwijl hij voorzichtig zijn muts af nam en naar de maan keek. ''t Is die haas, die ons pad overstak', klaagde hij. 'Wij hebben te veel links gehouden. 't Is een hele toer overdag de weg te vinden - 's nachts wijzen de sterren je de goede richting - maar overdag is de hemel leeg.'

En terwijl hij met zijn stok tegen een stuk half verbrand hout porde, voegde hij er met een zucht aan toe:

'Op een kale kop kan zelfs geen luis gedijen.'

Deze eigenaardige toevoeging scheen mij volkomen overbodig. Wij besloten rust te houden en wat te eten, en gingen op de balken zitten, die door menige regenbui glimmend gepolijst waren.

De doctor, een voorzichtig man, haalde brood, worst en

eieren uit zijn knapzak te voorschijn, schroefde een glas in leren huls van zijn thermosfles, goot er wat brandy in en bood het aan:

‘Voor onze gids.’

De oude man sloeg 't naar binnen terwijl hij een kruis maakte in de richting van de maan, en zeide met verbazing: ‘Dat is sterk! Is er wierook op getrokken of wat anders?’ Toen hield hij zich lange tijd onledig met 't kauwen van zijn worst, en 't wegwerken van de eieren; na het derde glas begon hij te vertellen:

‘Ik wil niet langer voor u verhelen, waarde heren, dat wij verdwaald zijn en ik zou, al stond mijn leven op 't spel, niet kunnen zeggen, welke weg wij nu moeten nemen. U ziet zelf wat een vervelend bos dit is, dennen en nogeens dennen, en zij lijken allemaal op mekaar. Openhartig gesproken, ik geef geen zier om dit bos. En wat de roep betreft, dat ik er 't best van allen de weg in weet - dat is een onbeschaamd, boosaardig verzinsel, alleen om de spot met mij te drijven. Laster is dat, zou ik menen. En dat alles door toedoen van een aap! Ziet u, eenige tijd geleden was hier in de buurt, in Elatma, een weduwe uit Moskou komen wonen. Zij hield er een aap op na en dat vervloekte kleine dier ging er op een goede dag vandoor. U kunt 't licht begrijpen: 't is een beest uit 't bos; zodra het bomen zag, zei het natuurlik bij zich zelf: “Lieve hemel, daar ben ik weer in mijn dierbaar Oostenrijk terug!” En weg was hij, het raam uit, het bos in. En de weduwe aan 't huilen over het verlies van het dier, jammerend: tien roebels voor ieder die 't terugvindt! 't Is alles al lang geleden, ongeveer dertig jaar. In die tijd kon je voor tien roebels een koe kopen, en niet alleen maar zo'n lelike aap. Onder anderen bood ook ik mij aan het dier te gaan vangen, en gedurende vier dagen zwierf ik rond, jacht makende op het kreng. Ik was koppig en mijn armoede was ook een prikkel voor me. Ik moet die dagen zeker meer dan honderd wersten in dit bos hebben rondgezworven. Die lam-

straal van een aap kreeg ik gauw genoeg in de gaten en ik bleef hem volgen, roepend “ks! ks! ks! kom toch hier, maschka!” Maar hij hield er een eigen temperament op na, sprong van de ene boom naar de andere, trok lelike gezichten tegen me, tartte me, en piepte als een jonge vos. De vogels schenen het lamme schepsel ook te interesseren; hij maakte jacht op ze, maar natuurlik tevergeefs, want hoe zou zo'n aap een Russiese vogel kunnen vangen? Ondanks al mijn koppigheid begon ik er toch langzamerhand genoeg van te krijgen en de honger begon te knagen, want van bessen te moeten leven is niets gedaan, en ik had hem dag en nacht vervolgd - ook geen grapje! Ik bad: “Lieve God - zend hem de dood.” Wel, tenslotte scheen hij ook moe te worden. Ik verraste de smeerlap terwijl hij op een lage tak zat, en slingerde mijn stok naar hem toe; hij viel naar beneden, spartelde een poos op de grond - maar ik durfde hem niet in mijn armen nemen; ik heb hem nog een kleine mep gegeven; hij “miauwde” even en 't was met hem gedaan. “Vervloekt”, zei ik bij mij zelf, “er zit niets anders op dan het beest mee te nemen.” Maar met zijn meesteres wilde 't niet vlotten: zij gaf mij zeventig kopeken in plaats van tien roebel: “Zijn lijk heb ik niet nodig”, zei ze.

En toen begon de kwelling van mijn leven. Als er in een streek is ingebroken, komen zij onmiddellik naar mij toe, pakken mij bij mijn nekvel: “Petroeschka, vooruit, zoek de rovers, jìj kent het bos!” Er is iemand uit de gevangenis ontvlucht of er zijn paarden gestolen in de buurt; weer word ik erop uitgestuurd om ze te zoeken. Als hier mensen komen jagen, moet ik ze begeleiden. En zo ben ik gedoemd voortdurend rond te zwerven, zomer en winter. Ja. En mijn eigen land en huis blijven onverzorgd. De commissaris, de gendarmes, de rechter van instructie, allen eisen mij op: “Jij kent immers 't bos, domoor!” Het is nu zover met me gekomen, dat ik zelf aan de illusie ben gaan geloven, en nu ook denk, dat ik 't ken. Moedig ga ik op pad,

maar zodra ik er in kom, zie ik: “Nee, ik weet er totaal geen weg.” Maar ik zou dat anderen niet kunnen bekennen. Ik zou me al te erg schamen. De mensen, die ik hier gebracht heb, zijn niet te tellen. Eens kwam er een geleerde uit Moskou. Ik moest hem de weg wijzen. Voor mij was die man een soort aap, ondanks zijn bezadigd uiterlik en zijn baard. Hij dwaalde en dwaalde rond en er was geen touw aan vast te knopen, wat hij eigenlik wenste. Hij snoof aan de kruiden en mompelde in zich zelf. Na heel wat moeite bracht ik hem naar het dorp Karascharowo, waar Ilja Moerometz is geboren; maar wij zwierven minstens drie dagen en drie nachten rond. Hij vloekte. Wat mij betreft, neemt u me niet kwalik, maar ik had zin hem er ook één met mijn stok op zijn kop te geven, zozeer had ik mijn bekomst van hem. Nee, nee, ik ben niets op dit bos gesteld; grote ellende groeit er voor mij.’

Terwijl hij een vijandige blik wierp op de donkere cirkel van de bomen, te midden waarvan wij gezeten waren als op de bodem van een kuil, besloot onze gids zijn anecdoties verhaal:

‘Bovendien ben ik van mijn geboorte af bijziend. In de verte - kan ik uitstekend zien, maar van dichtbij wordt alles wazig. Uit schaamte geef ik de hazen de schuld en zeg dat zij 't zijn, die mij op een dwaalspoor brengen.’

Een weinig onder de invloed van de drank, glimlachte hij goedmoedig tegen ons met zijn grijze ogen, en terwijl hij een ei pelde, zeide hij hoofdschuddend:

‘Ik heb tegenover die hazen heel wat op mijn geweten.’

Grensgebied
door Just Havelaar

Toen mijn oogen open gingen, zat recht tegenover mij een pleegzuster. Zwijgend staarden wij elkander aan.

Hier was iets niet te doorgronden. Ik spande mijn denken tot 't uiterste in, maar 't bleef ondoorgrondelijk; alles...

Ik lag lang uit op mijn rug, in een bed dat ik niet kende. Het licht schemerde door gesloten raamgordijnen. Daarbuiten koerde een duif.

Maar nee, zoo makkelijk zou ik me dit alles niet laten suggereeren! Ik wist 't heel goed, dat ik dit immers maar droomde. Het leek maar of ik wakker was. Niet hier lag ik, maar thuis. Dit ‘hier’ bestond niet. Wat ik zag bestond niet in de werkelijkheid. Ik kon het trouwens zien, dat dit alles niet ‘echt’ was en dat 't alleen er was omdat ik 't mij zoo fantaseerde.

Ook deze gedaante, daar vóór me, die zuster met haar witte mutsje en haar groote, vreemde oogen, was maar een fictie.

Onrustig, angstig, wilde ik me oprichten: een arm, onverbiddelijk als 't noodlot, hield me terug, drukte me neer.

Ik staarde in de oogen tegenover me. Ik zweeg in een groeiende woede. Ik trachtte mijn knieën op te trekken, als om te bewijzen dat ik iets kon willen; maar de fatale arm drukte mijn knieën neer. En intusschen keken de oogen me aan met een dwingende macht. Ze werden groot, die sprakelooze oogen, groot, donker, beangstigend. Het scheen of het gezicht verdween achter de grootheid dier betooverde oogen.

Ik zuchtte diep en berustend ontspande ik mijn ledematen.

En tòch, dacht ik in een duister verzet, toch zal ik van jou

de dupe niet zijn. Ik weiger in je te gelooven. Je bent mijn droom. En alles om je heen is droom; want ik zelf...

Een carillon liet zijn lichte klanken waaien door de ruimte.

Daarbuiten scheen de zon. Je hoorde in de verte 't vaag rumoer der stad. Auto's toeterden. Een kar ratelde over de straat.

Waar is de werkelijkheid en waar begint de fictie? Wie kan zeggen wat werkelijk is? Wie en wat kan ik vertrouwen? Het leven heeft plotseling zijn verband verloren. De feiten staan wezenloos en als geïsoleerd in de eeuwige ruimte: het zijn geen feiten meer, maar ficties.

Ik tast om me heen. Mijn vingertoppen glijden voorzichtig langs de rand van een tafeltje naast mijn hoofdkussen, langs de plooien van een wit kamerscherm, dat als een tentje om me heen staat.

Dit alles is zooals het is; zooals het is in de werkelijkheid of in mijn droom?

Indien ik het stijf-witte mutsje van deze zuster aan kon raken... dan zou ik 't weten. Maar ze zit zoo eindeloos ver weg. In een poging dichterbij te komen, voel ik opeens een dolksteek in mijn zij.

Het zweet breekt me uit. Die pijn is een nieuwe onloochenbare gebeurtenis. En een, die eindelijk, heel vaag, van heel ver weg, iets wekt uit 't leven dat ik mij herinner, dat 't mijne is geweest.

Hoe was het? Wat is er toen gebeurd? In een uiterste wilsconcentratie roep ik het verleden op, dat wat ik ‘ken’. Ik tracht mijn geest te tillen over den drempel van dit fictieve, geïsoleerde, schimachtige ‘nu’. Ik wil probeeren dit ijle ‘nu’ weer te verbinden aan datgene, wat daarvoor geweest is. Langzamerhand begin ik dit ‘nu’ te voelen als iets dat w e r d en dat mijn bezit is, dat mij innerlijk áángaat. Een sluier schijnt langzaam op te trekken.

Er was die pijn.

En toen, dien avond, de twee groote, donkere gestalten,

de doktoren, aan mijn bed, daarginds, thuis. Een auto wachtte buiten op den weg. Een vreemde tocht langs nachtelijke wegen. De boomen glipten snel, schimachtig, ter weerszijden weg, achter mijn rug, in 't duister. Telkens, hel verlicht, teekenen de takken een wilde arabesk voor 't glas der voorruit, om dan opgezogen te worden in de leegte, in den nacht.

Een woordelooze tocht door een leege, duistere wereld. Ook toen was er, durend, de realiteit van de pijn, de angst van die pijn.

Eindelijk een stad; een uitgestorven nachtstraat; blinde ramen. De auto zwenkte en stond stil. Een deur die open ging; zusters, die uit 't licht van de gang naar buiten traden. En toen kwam dat andere in mijn leven, dat nu nog voortduurt: ik hield op een ‘ik’ te zijn en werd langzamerhand een ‘iets’.

Ik werd - als kon ik opeens niet meer loopen - getild op een plat, hoog wagentje. Er was een lift, een gang, een schunnig portaaltje. Er moest lang gewacht worden. Allerlei ging stormachtig door mijn hoofd; maar er was geen eigenlijk contact meer tusschen mij en de menschen, die zich om me heen bewogen en zich met mij bemoeiden. Ze vroegen me niets meer; ze deden. Ik was een ding geworden.

Plotseling gereden in de hel-lichte ruimte, achter die deur, die mij reeds zoo gefascineerd had. Drie witte gestalten, die onmiddellijk, zwijgend, op me toe traden, als bij woordelooze afspraak. Drie paar armen, die resoluut me tilden op de hooge, platte bank. Hoe haastig en stil gebeurde dit alles! Als een misdaad! Banden gegespt om polsen en beenen... Hoe dramatisch! Een middeleeuwsche evocatie! Ik lachte.

Maar als 't licht eens uitging? als de Centrale haperde? dacht ik, verschrikt. Ik wilde daarover iets vragen; maar de zuster met 't strenge, bruine gezicht, 't fijne inquisiteursgezicht, had me reeds een witte dop geplant op den neus;

een b e l a c h e l i j k e dop. Ik moet den grotesken neus van een clown hebben, dacht ik. Uit een fleschje goot ze droppels boven op mijn witten neus. Een ondragelijke benauwdheid ademde ik in. Een vergiftigende, zwoele stank. Ik sperde de oogen open en verzette me in een woede. Ik wilde praten, maar ik hoorde, dat er nog maar vage en schorre klanken uit mijn keel òp stootten. Mijn hoofd schudde ik heftig heen en weer, woedend. Met geweld wilde ik de oogen open houden; want ze dachten zeker dat ik al 'weg' was... Ze moesten niet denken, dat ik... Opeens iets ontzettends, iets dat niet meer te definieeren was. Een vreeselijk onheil...

En in een doodelijke stilte, in een helsch zwarten nacht, dreunden, fataal en geweldig, de mokerslagen van het Lot.

Dat is mijn hart! schoot 't door mijn bewustzijn heen; dat is mijn kloppend hart, dat angstig is, het mysterieuse hart, dat de maat slaat bij je leven.

Toen tuimelde ik weg in den duizelenden afgrond van het geluidloos Niets.

Alain Fournier
door Johannes Tielrooy

IV

Meer dan ooit - want sterker dan vroeger maakten lectuur en overweging hem zijn conflicten bewust. Het was niet langer zijn karakter alleen dat strijdende groeide, het was nu ook zijn geest die wist en begreep en zocht naar redding. Moest hij zich, naar men gezien heeft, wel tot de realiteit wenden, wanneer zijn gemoed vermoeid en dorstig was, hij wilde dit nu ook uitdrukkelijk, omdat hij inzag dat alleen contact met het concrete ons de waarheid kenbaar maakt. Geen definities, geen algemeene formules! roept hij zijn vriend Rivière toe, die zulken raad toen inderdaad wel kon gebruiken.[1] 'Er is slechts de kunst en de waarheid van het bijzondere.'[2] - 'Eenig, dat wil zeggen eeuwig.'[3] - En dit zeer kenmerkende: 'Komisch effect, de boerin met een mand eenden bij den notaris, op een kantoor. Zij weten niet dat ze slechts een cijfer in een berekening zijn, een abstracte uitdrukking in een abstract organisme. Zij kennen geen abstractie. Ik ben een boer.'[4] In het tastbaar en afzonderlijk verschijnsel de eeuwige waarheid zien: indien iets, dan is dit wel des kunstenaars, en iederen dag begrijpt Alain Fournier beter dat schrijfkunst zijn zaak is.

Maar het zou de kunst zijn om de wereld en haar bewoners te beschrijven, en menschen hebben hun beperktheid, vrienden gaan eigen wegen, de liefde is, zoodra verwezenlijkt, onzuiver, een landschap met wat hoeven bestaat ten-

1) I, 239.
2) II, 197.
3) II, 308.
4) II, 366.

slotte uit zand en hout met dorre bladeren en kapotte steenen. Waarin opgaan, wien vertrouwen? Opgaan in de lavende, voedende, geriefelijke dingen, zich geven aan de streelende vrouw: maar... dat is ‘geluk’! Het geluk van de armen, de kleinen die de grenzen van alles, de ellendige kortheid niet zien. ‘Bedenk,’ schrijft hij Jacques Rivière, ‘dat jij mij de schoonste levensformule die er is hebt doen vinden, me die verschaft hebt: onze broeders zullen wij slechts in diegenen herkennen die het geluk niet tot het doel van hun leven hebben willen maken. Anders gezegd: wij zullen het geluk niet zoeken, wij hebben wel wat anders te doen.’[1)] Ook hier weer inzicht in stede van opwelling, formuleering door den geest van wat het karakter al dadelijk had voorgeschreven: een wending, een onophoudelijken terugkeer naar het eigen ik. ‘Wij hebben wel wat anders te doen’: wij hebben onze ziel aan 't woord te laten, haar de schoonste spraak waarvoor zij is aangelegd te leeren spreken. En wij hebben dat te doen met verzaking der wereld, wij hebben alleen te blijven...

Eenmaal echter heeft toch die ziel haar plaats gevonden, de plaats waar zij ten volle zichzelf kon zijn en niettemin zich verbinden met de omgeving? Eenmaal... wanneer toch was dat? Is het in de kindsheid geweest of... nog vroeger? Tot de kindsheid wil hij terug, zich herinneren wil hij... En ook: eenmaal heeft één menschelijk wezen hem volkomen geluk beloofd. Hier moeten wij een ‘uiterlijk feit’ in het leven van Alain-Fournier vermelden, waarvan boven nog geen sprake geweest is, een feit dat met opzet werd overgeslagen. Het was in 1905, op zijn 19e jaar, of wellicht wat later, dat hij te Parijs op den Coursla-Reine een meisje ontmoette, een beschaafde jonge vrouw... Hij volgde haar, hij trok haar aandacht en, o wonder, hij slaagde erin eenige woorden met haar te wisselen. Toen scheidden zij voor goed. I s dit een uiterlijk feit, was er reden het tegelijk te noemen met zijn examens

1) II, 277.

en dienstplicht? Nauwelijks, dunkt ons. Het feit is alledaagsch, onbelangrijk, miniem. Maar Fournier heeft er een innerlijk feit van gemaakt, een overweldigende zielsgebeurtenis, met eindeloozen terugslag en onberekenbare gevolgen. In deze, maar even en terloops geziene vrouw heeft hij gemeend een medemensch ontmoet te hebben, met wie zijn ziel zich geheel had kunnen vereenigen, indien zij, indien de omstandigheden het gewild hadden. Dit meisje heeft bestaan; wij weten b.v. dat ze later met iemand anders getrouwd is; Fournier had haar lijfelijk gezien, haar woorden gehoord - maar desondanks is dit meisje nog iets anders dan een levend wezen: een creatie van hem wien zij het volstrekte geluk op aarde had beloofd en - onthouden.

En hij mijmert jaren over het land zijner kindsheid, mijmert jaren over die vrouw. Maar men vindt zulk een geliefde niet terug en de kindsheid is ons meedoogenloos ontnomen. Een 'séculaire tristesse' is ons deel en zal het blijven[1)]. Wij kunnen niets dan voortgaan, dan de realiteit overmeesteren, steeds meer realiteit en met steeds steviger greep - totdat wij wederom vervagen en verslappen en ons overgeven en iets kinderlijks krijgen in de oogen en eindelijk huiswaarts gaan, eindelijk de geheime streken weer bereiken die wij als kinderen zorgeloos verlaten hadden. Die tijd was voor Fournier niet gekomen. Hij moest voort, hij moest de wereld onderwerpen. Maar omdat die wereld, zooals ze was, hem niets dan ontbering en pijn in uitzicht stelde, zou hij haar onderwerpen d o o r h a a r t e t r a n s f i g u r e e r e n. 'Mijn credo in kunst en litteratuur: de kindsheid. Er in slagen om die weer te geven zonder eenige kinderachtigheid, met haar diepte die de mysteriën raakt. Mijn toekomstig boek zal misschien een voortdurend, onmerkbaar heen-en-weer-gaan zijn van den droom naar de werkelijkheid: "droom" in de beteekenis van het grenzenlooze en vage kinderleven dat

1) I, 17.

over het andere zweeft'[1]. Iedere vrouw die hij ging kennen, zou hij tijdelijk, krampachtig, verfraaien tot de gelijke der verlorene, om haar dan weer, moedeloos, te verlaten; ieder landschap, ieder milieu zou hij bevolken met zijn gedroomde vrienden, er de lijnen van verlengen tot ze in het oneindige reikten, er de verschieten aan geven die de landmeter niet kent - die de dichter, als hij blijkt ze niet te kúnnen ontberen, oppermachtig maar uit nood voor zich oproept. En in die landen, met haar, zou hij vluchten.

V

Over de eerste geschriften van Alain Fournier zal zich na het bovenstaande niemand verwonderen. Het zijn gedichten en prozastukken, tusschen 1905 en 1911 ongeveer ontstaan, ten deele (wat het proza betreft) onmiddellijk in tijdschriften afgedrukt en alle tezamen onder den titel Miracles in 1924 door Rivière uitgegeven.[2] 'Zij die komen zal' wordt erin toegesproken; een jongen drukt zijn spijt uit dat hij op een feest niet naast 'haar' zat; zij wordt gedankt voor de weldaad van haar verschijnen; later blijkt geen vrouw van al degenen die hem naderden, hem het gehoopte geluk geschonken te hebben. Het verleden weet de dichter onherroepelijk voor zich verloren; hij betreurt het en hoopt dat tenminste de ziel eener gestorvene om hem heen mag zijn. In de toekomst ziet hij het huis dat hij eens zal bewonen en in het zonlicht dat dan op aarde zal schijnen ziet hij de glanzende haren van een vrouw, de zijne; met haar zoekt hij, in een andere evocatie, de eenzaamheid en de stilte. Nadrukkelijk beschrijft hij het land, de boeren, de binnenkamers - om eensklaps, met een te snellen overgang misschien, deze wereld in een bovenaardsch licht ver van zich af te zien liggen. Wat wij zooeven nog meenden te betreden, te be-

1) II, 205-206.
2) Alain-Fournier, Miracles, avec une introduction de Jacques Rivière, Parijs, Nouv. Rev. Fr., 1924. De inleiding van den betreurden Rivière is een schoon stuk werk, waaraan ik voor dit opstel veel gehad heb.

wonen, is nu vreemd en klein geworden; wij zijn in den hemel, naar 't schijnt, en het onthutst ons wel een weinig, moeten wij bekennen. Bevredigen kan ons dat alles nauwelijks. Eén prozastuk echter is er in den bundel, dat ik mij onwillekeurig telkens weer te binnen breng: een zachte, zuivere beschouwing over ‘het lichaam der vrouw’. Men herinnert zich de verheerlijking der stralende vrouwelijke naaktheid door ‘heidensche’, ‘neo-Alexandrijnsche’ kunstenaars als Pierre Louys: daartegenover betuigt Alain Fournier, in een bedeesd maar beslist protest, dat wij het vrouwenlichaam, in ons klimaat en onder dikke kleeren, kennen als ‘nederig en linksch en zwak en kouwelijk’, dat wij laatgekomenen dit lichaam in en door zijn kuische verhulling beminnen, of zijn naaktheid slechts in de heimelijkheid en 't halve duister genieten... Het is niet altijd en voor iedereen waar; 't is ook wel ‘jeugdig’ van Fournier om deze dingen met zulk een blijkbaar bezwaard gemoed te verzekeren en men glimlacht even over zooveel braafheid, die hij later wel eens metterdaad verloochend zal hebben; toch doen deze bladzijden ons peinzen, omdat ze ons spreken van het medelijden en den eerbied die de vrouw ons inboezemt, van de genotsverinniging bovendien, die de heimelijkheid ons verschaft, ons meerderen en minderen tegelijk van de ons door Louys ten lichtend voorbeeld gestelde ‘Alexandrijnen’.

Maar overigens heeft Fournier vóór 1911 naar mijn gevoelen toch niet veel bereikt. In de gedichten zijn te dikwijls aan anderen ontleende klanken; de ‘transfiguratie’ der werkelijkheid is te opzettelijk, te bruusk; het beschrijven geschiedt aanvankelijk op een al te gedragen, te lyrischen toon, blijft later te kort, te weinig expressief. M i r a c l e s is als geheel nog een werk van innerlijken tweestrijd. Ziel en wereld hadden elkaar nog niet gevonden.

VI

Deze mislukking was evenwel slechts voorloopig. Wat Fournier zich had voorgenomen, met 'haar' te vluchten in een waarlijk getransfigureerde wereld, heeft hij in tweede instantie toch bereikt! Hij heeft het bereikt door de conceptie en uitwerking van zijn roman Le Grand Meaulnes.[1)]

Langzamerhand was Fournier gaan inzien dat hij voor verzen weinig aanleg had en dat hij zich in kleine prozagedichten onvermijdelijk te veel tot zichzelf bepaalde.[2)] Gide verklaarde trouwens dat het voor 'poèmes en prose' de tijd niet meer was; die dingen gevoelt Gide altijd met bewonderenswaardige nauwkeurigheid. Van zijn kant had Rivière zijn vriend al meermalen op diens plastisch vermogen opmerkzaam gemaakt en raadde hem nu, in 1910, zich vastberaden aan een grooten roman te zetten. Dat deed Fournier, nadat het leger hem had losgelaten; in 1913 kwam het werk gereed en werd nog hetzelfde jaar in boekvorm uitgegeven. Het was bovengenoemde roman, een der merkwaardigste díe Frankrijk in de laatste tien tallen jaren heeft zien verschijnen, tegelijk zedenschildering, landschapsbeschrijving, psychologische studie, avonturenroman en... lyriek.

Lyriek eigenlijk in de eerste plaats. Fournier heeft er zich volledig in uitgesproken. Uit zijn ziel, niet minder dan uit de 'werkelijke' wereld, zijn de gegevens voortgekomen, waarvan de sterke, eigenwillige Meaulnes, die groote jongen met zijn krachtigen kop en eerlijken blik, met zijn stillen ondernemingszin en diepe trouw, gemaakt is. Aan eigen wezen heeft hij trekken ontleend die zijn Frantz de Galais, den fantast, den poëet op zoek naar een schooner wereld dan de gewone, onderscheiden. Fournier zelf is in dit boek, met zijn vizioen van een eens aanschouwd, alle geluk belovend meisje dat men tot iederen prijs terug-

1) Vóór mij ligt de 37ste druk, Parijs, Emile-Paul, 1926.
2) IV, 221

wenscht, met zijn vizioen, in 't bijzonder, van een innig huiselijk geluk, met zijn terugverlangen naar de jeugd, dat een zoeken beduidt naar het Paradijs en misschien naar de waarheden die wij in het niet-zijn gekend hebben en zullen kennen. ‘Een man die één keer een sprong in het Paradijs gedaan heeft, hoe zou hij vervolgens genoegen kunnen nemen met het leven van iedereen?’[1] ‘Ik ben er nu van overtuigd, toen ik het naamloos Domein ontdekt had (een landgoed waar le grand Meaulnes “haar” had ontmoet), was ik op een hoogte, bevond ik mij in een graad van volkomenheid en zuiverheid die ik nooit meer bereiken zal. In den dood slechts, zooals ik je eens schreef, zal ik wellicht de schoonheid van dien tijd terugvinden.’[2] Zijn eigen woede om schennis van schoonheid heeft Fournier zich herinnerd, toen hij le grand Meaulnes zijn teleurstelling liet uitdrukken over den achteruitgang, de verbrokkeling van het Domein dat hem eens een zoo volmaakt oord had geschenen.[3] Fournier leeft overal in dezen roman, met zijn teederheid en zijn eigenzin, met zijn wanhoop en zijn onverwoestbare hoop.

En zijn lust in beschrijven heeft hij uitgevierd. Kort en beheerscht, maar aanschouwelijk, ja onvergetelijk zijn de schetsen van het land van Sologne die dit boek ons te genieten geeft. ‘Wat waren ze schoon, de boorden van den Cher! Op den oever waar stilgehouden werd, liep de heuvel met een zachte helling uit en de grond was verdeeld in kleine groene weiden, in wilgenplantsoenen door omheiningen gescheiden, als waren het even zooveel heel kleine tuintjes. Aan den anderen kant van de rivier bestonden de oevers uit grijze, steile, rotsachtige heuvels; en op de verstverwijderde ontdekte men, te midden der sparren, kleine romantische kasteelen met een torentje. In de verte hoorde men op sommige oogenblikken het geblaf van de jachthonden op het kasteel Préveranges.’[4] Hij heeft ook de menschen gezien en doet ze ons zien, de boeren, den

1) Blz. 250
2) Blz. 251
3) Blz. 265
4) Blz. 257

schoolmeester, de normaalschoolleerlingen in hun zwarte kielen met gordels. ‘Meneer Seurel denkt bij het overschrijven van zijn vraagstukken aan iets anders. Van tijd tot tijd keert hij zich om en kijkt iedereen aan, met een tegelijk strenge en afwezige uitdrukking op zijn gezicht.’[1] Hoe uitstekend is de terugkomst van le grand Meaulnes in de klasse, na zijn wonderlijk-geheimzinnig avontuur: hij is trotsch, agressief zelfs, maar tevens stil-verrukt; er is een halo van grootschheid om hem heen.[2] En het kinderfeest! Indien het waar is dat sommige reeksen van w o o r d e n hem die ze uitspreekt of neerschrijft het verloren geluk althans tendeele terug kunnen schenken, dan zijn de eenvoudige woorden waarmee Fournier het feest der kinderen op het geheimzinnig Domein verhaalt een der beste voorbeelden van dit troostend, ja meer dan dat: verrijkend en verheffend vermogen.

Beschrijving, weergaaf van de wereld is nu echter niet meer los van de ziel des beschrijvers. De ziel heeft iets van haar eischen laten vallen, heeft zich aan de realiteit gegeven: de realiteit is ook de ziel genaderd. Zacht-aan, op aannemelijke, geleidelijke wijze is ze nu dan toch getransfigureerd! Het Domein; het schoone meisje Yvonne; de (prachtig gegeven) eerste ontmoeting; de omzwervingen van haar fantastischen broer Frantz - het is alles mogelijk, begrijpelijk, en niettemin, het is een droom. Nooit is er scheiding, nooit een gaping. Als Meaulnes op het laatst, nadat hij Yvonne eindelijk teruggevonden en gehuwd heeft, haar plotseling weer alleen laat, als hij het geluk dus weigert, dan is dat niet een willekeurige, persoonlijke uiting van Fournier's achterdocht tegenover alle menschelijk geluk, dan gevoelen wij niets opzettelijks, niets demonstratiefs in de aangrijpende episode; dan weten wij, ja dat de diepere, van het begin af aanwezige oorzaak in Fournier's (en Meaulnes') onontvankelijkheid voor, wellicht verhevenheid boven wereldsche bevredi-

1) Blz. 25
2) Blz. 38 e.v.

ging gelegen is, maar tevens ontwaren wij, in Meaulnes' trouw aan een vriend, in zijn berouw over een begin van verraad, een gewoon-menschelijke aanleiding tot de episode, die ons deze als volkomen natuurlijk doet aanvaarden.

Het laatste gedeelte, waarin het huwelijk, de vlucht, de dood van Yvonne verhaald worden - met ontroering denk ik b.v. aan de bladzijde waar de gelieven elkaar kort vóór het huwelijk weerzien[1], aan het wegdragen van haar doode lichaam door François[2] - is werk van den eersten rang. Was het begin wellicht wat langzaam, blijft overal de stijl in zijn evenwicht en rust toch ook wat bleek - hier komt er een levendige, vurige, ofschoon altijd betoomde vaart in en wat meer zegt, hier gevoelen wij de onontkoombare macht van een adembeklemmend dramatisch gebeuren.

* *
*

Ik heb hier nagenoeg niets aan toe te voegen. Met het schrijven van Le Grand Meaulnes waren de conflicten in Fournier's geest natuurlijk niet blijvend geslecht. Sommige antinomieën in het leven zijn onverzoenbaar. Nooit zullen droom en werkelijkheid voor goed concordeeren. Bevoorrecht evenwel hij, die zich tijdelijk voor kan stellen, dat dit wel het geval is en zijn voorstelling in kunst vermag te bestendigen. Ook Fournier heeft het voltooien van dit werk voor korten tijd goed gedaan. Er kwam meer evenwicht in zijn geest, meer eenheid in zijn karakter: hij wist nu voor altijd wat hij wilde en hij wist dat hij het kon. Zijn uiterlijk leven, trouwens, werd aangenamer. Het redacteurswerk dat Paris-Journal hem toevertrouwd had, was al aanstonds algemeen gewaardeerd; nu kwam bovendien Le Grand Meaulnes voor den 'prix Goncourt' in aanmerking, en werd gelezen, bewonderd. Zooals dat in Frankrijk gaat, men deed hem ruimschoots van die bewondering blijken. Hij begon

1) Blz. 263
2) Blz. 325

een nieuwen roman, die C o l o m b e B l a n c h e t zou heeten. Hij had nog veel te zeggen, naar 't schijnt. Hij was gezond, een knappe jonge man, eerst 27 jaar oud. De vrouw die tot de creatie van Yvonne aanleiding gegeven had, ontving een exemplaar van het boek. Ofschoon met een onbekende getrouwd, schreef ze terug. Wie weet...? Niemand weet. Wij weten niet of het goed of kwaad is geweest of ellendig, of hij thans het leven zou waardeeren, op zijn 42ste jaar. Wij weten alleen dat een Duitsche kogel op 22 September 1914 een einde aan zijn bestaan gemaakt heeft.

Frans Werfel's ‘Paulus onder de joden’
door Dr. Herman Wolf

Men is gewoon Werfel onder de ‘Expressionisten’ te rekenen. Tot voor een vijftal jaren had men daartoe inderdaad het recht.

Zijn laatste werken echter bewijzen, dat hij, zooals de meesten zijner generatie, het ‘expressionisme’ overwonnen heeft en dat hij een nieuwe faze van zijn ontwikkeling is ingetreden. In tegenstelling tot het min of meer vormelooze en onbeholpene, het onevenwichtige en onbegrijpelijke van de meeste zijner jeugdwerken, zien we nu een sterke neiging tot eenvoud en klaarheid, tot gebondenheid en straffen bouw. Hij vermijdt thans iedere banale rethoriek; het vaak zuivercerebrale en bewust-tendentieuze is bijna geheel verdwenen; hij beeldt nu l e v e n d e menschen uit en hij vermag met sobere middelen een fascineerend geheel optebouwen.

Als men poogt de persoonlijkheid van dezen dichter met enkele woorden te kenschetsen, dan kan men zeggen dat zij gekenmerkt wordt door een onweerstaanbaren drang naar de belijdenis van eigen zonden, naar volstrekte eerlijkheid ten opzichte van zich zelf èn naar een alles omvattende Liefde. In zijn jeugdverzen treft ons steeds weer de meedoogenlooze zelfkastijding en de wroeging van een mensch, die zich een verworpeling weet èn tevens de extaze van een die zich door het mysterie der Liefde in het diepst van zijn hart gegrepen voelt. Soms voelt hij zich een algeheel eenzame, wiens hart kil en dor geworden is; dan weer jubelt hij omdat hij voelt hoezeer hij met alle anderen één is en smeekt hij zijnen medemensch met hem God's rijk op aarde door de Liefde te stichten.

In zijn dramatische jeugdwerken vermag hij ons echter zelden te bevredigen, omdat daarin de meest verschillende motieven en elementen worden verwerkt zonder tot een organische eenheid te zijn verbonden en omdat hij de door het abstract-schematische van de meeste zijner figuren ons niet kan boeien en overtuigen.

In zijn twee laatste drama's echter toont hij zich een zéér begaafd tooneelschrijver, die de meeste zijner figuren in volle plasticiteit voor ons kan doen leven. Welk een groot kunstenaar Werfel inderdaad is, bleek uit het in 1924 verschenen drama ‘Maxmilian und Juarez’, waar-

in hij de tragedie van den keizer van Mexico, Maximiliaan van Oostenrijk, en diens strijd met den wettigen president Juarez heeft uitgebeeld en waarin het grondmotief is: 'Der Sinn der Feindschaft ist die Versöhnung'.

In zijn laatste dramatisch werk 'Paulus onder de Joden' (1928) heeft Werfel een episode uit de tragische geschiedenis van het joodsche volk uitgebeeld. In een soort narede heeft hij eenige opmerkingen over den geest en den zin van zijn werk gemaakt, die voor het juiste begrip van het stuk van de grootste beteekenis zijn. Hij zegt: dat hij het beslissende oogenblik heeft willen uitbeelden, waarop het Christendom zich van zijn oorsprong losmaakt.

Geschiedenis en Religie zijn, volgens hem, onverzoenlijke tegenstellingen. Door de geschiedenis wordt het goddelijke Wonder, dat aan het begin van iedere stichting staat, gerationaliseerd. De historische beschouwing kwetst niet alleen de geloovige maar ook de ongeloovige gemoederen. Het wezen van het Goddelijke bestaat, volgens Werfel, juist daarin, dat het zich met den gang der geschiedenis niet vereenigen kan, omdat het deze op heft. Daarom twijfelt niemand aan de historiciteit van een Alexander en Caesar en bezitten we van Boeddha en Christus slechts mythen.

Het drama en de tragedie kunnen niets dan geschiedenis zijn, want ze beelden niet het Wonder zelf maar alleen menschen en handelingen uit. 'Gelijk de droom, de diepere reconstructie is van het persoonlijk leven, zoo is de tragedie de diepere reconstructie van het wereldgebeuren.' In dezen zin is 'Paulus onder de Joden' een historische tragedie. Niet de religie wordt erin uitgebeeld maar de menschen, die ze ondergaan. Niet geloofsovertuigingen, noch leerstellingen, of dogma's worden verheerlijkt of verworpen maar alleen het groote tragische uur van Israel wordt in deze 'dramatische legende' vertoond.

Het stuk speelt in het jaar 40 in Jeruzalem, waar na den dood van Jezus de nog kleine groep volgelingen zich verzameld heeft, om den dood van den geliefden Meester te herdenken en waar ze zijn terugkomst verwachten. Na zijn terugkomst, zoo meenden ze immers, zou Jezus het duizendjarig rijk stichten, dat de geloovigen alle zaligheid van geluk en vrede zou schenken. Deze eerste aanhangers van Jezus beschouwden hem alleen als een begenadigd mensch, die waardig bevonden was de Messias Gods te zijn, maar ze hebben Jezus niet als een God aanbeden. Daarom wilden ze ook niet van de Wet afwijken en waren hun de spijswetten en sabbatviering, de Tempel en Jeruzalem heilig. In Werfels stuk zijn Jacobus de broeder van Jezus en Simon Kephas, ook Petrus ben Jonas, genaamd de

vertegenwoordigers dezer eerste Christengemeenschap, die ‘de zuilen van het Christendom’ worden genoemd. Ze beschouwden zich als de ‘ware kinderen Gods’, als de ‘erfgenamen van David’ en het ‘echte’ Israel. Maar ze zijn, hoewel ze met den Meester in persoonlijk contact hebben gestaan en aan zijn voeten hebben gezeten, toch bekrompen en zelfgenoegzaam. Ondanks dat ze het Goddelijke zelf gezien hebben en er door aangeraakt zijn, zijn ze kleine burgerlieden gebleven die het Nieuwe dat hun Paulus komt brengen noch begrijpen noch aanvaarden kunnen.

De vertegenwoordiger van het Romeinsche gezag in Judea is hier M a r u l l u s , de eenige van de hoofdpersonen in Werfels stuk die geen historische figuur is. In dien tijd was C a l i g u l a romeinsch keizer, dien men den ‘waanzinnige op de troon der Caesaren’ heeft genoemd. Hij beschouwde zich zelf als een God en beval dat zijn beeltenis in den Tempel te Jeruzalem zou worden opgesteld, de grootste beleediging die hij de, door hem zoo gehate, Joden kon aandoen. In het eerste tafereel hooren we, hoe de Hoogepriester den landvoogd tracht omtekoopen om deze smaad en vernedering van zijn volk af te weren. En aan het eind van het stuk blijkt Caligula de ‘Anti-Christ’, die volgens de Schrift komen zou en wiens komst de vestiging van het Koninkrijk Gods aankondigde, gelijk de profeten voorspeld hadden, ‘de goddelooze, de zoon des verderfs, die zich verheft tegen alwat God of heiligdom heet, zoodat hij zelf in het heiligdom Gods gaat zitten, zich voor God uitgevend.’

De joodsche intellectueelen worden vertegenwoordigd door de twee zonen van den Hoogepriester. De oudste, C h a n a n , is het type van den Zeloot, een fanatiek nationalist, die al wat Romeinsch is uit het diepst van zijn hart veracht en die een opstand tegen den procurator beraamd, die echter mislukt en waarvan hij het offer wordt. Chanan was eertijds leerling van Rabbi Saulus, den Phariseëer, die plotseling uit Jeruzalem is verdwenen en die, als Paulus teruggekeerd, door den ontgoochelden Chanan een verrader van zijn volk wordt genoemd. Hij kan natuurlijk het woord van Paulus niet begrijpen: ‘ik behoor niet meer aan Israel, maar aan Christus.’

De andere zoon van den Hoogepriester is M a t t h i a s , een griekschgezinde Jood, die zichzelf en alles wat Joodsch is haat, die de vijanden van zijn volk vlijt en aanbidt en die als athleet aan de Olympische spelen zou willen meedoen... Aan het einde van het eerste tafereel staat de Hoogepriester tegenover zijn zoons, die voor hem beiden de degeneratie van het joodsche volk belichamen. Hij roept hen ter verantwoording, hij wil ze met elkaar verzoenen, maar hij weet: hij is als een doode die rechtop staat en die vergeefsch zijn handen uitstrekt, die niemand grijpt... In dit Jeruzalem waarin al deze verschillende

groepen en secten elkaar bestrijden en fel bestoken, waar ieder in onrust en angst voor verraad leeft, komt nu Paulus. Werfel ziet in hem vóór alles een de d e m o n i s c h e persoonlijkheid, een mensch door de hevigste hartstochten bezeten, opgejaagd en voortgezweept door een hoogere macht, die zich aan hem heeft geopenbaard; die van den meedoogenloozen vijand der Christenen, Saulus, tot den herboren Paulus wordt, die de blijmare aan Joden en heidenen moet verkondigen van Jezus Christus, die de Zoon Gods is en die de Wet heeft opgeheven.

Paulus heeft vroeger aan de voeten van den patriarch en schriftgeleerde Gamliel gezeten, wien de onsterfelijke woorden in den mond worden gelegd: houdt Uw handen van deze menschen (d.w.z. van hen die zich voor profeet uitgeven) af en laat hen begaan. Want is dit plan en dit werk van menschelijken oorsprong, dan zal het verbroken worden; is het daarentegen uit God, dan kunt gij hun werk niet te niet doen.

Nadat Paulus vergeefsch heeft gepoogd de Nazareëers te overtuigen van zijn wedergeboorte en van zijn roeping, de Wet als opgeheven te verkondigen en het rijk van Christus allen volkeren als het rijk der armoede en der gelijkheid des Geestes te prediken en met Barnabas eenzaam achterblijft, beseft hij plotseling, dat hij nu maar één taak in Jeruzalem heeft: zijn ouden geliefden leermeester Gamliel tot het nieuwe geloof te bekeeren.

In het derde tafereel zien we hoe Paulus vóór het schoolhuis in den Tempel op Gamliel wacht, zich hem dan in de armen werpt en snikkend bekent: ‘ik ben afvallig geworden’. Maar de diep ontroerde patriarch zegt: ‘Gij zijt teruggekeerd’. Echter, als Gamliel den anderen Rabbijnen jubelend vertelt van Saulus' terugkeer, legt deze een getuigenis af die deze tot razernij en ontzetting brengt. Hij zegt hun: ‘Jezus is gekomen de Wet is opgeheven, de nieuwe wereld begint, maar Israel heeft zijn Messias gedood!’

De diep gegriefde en verontwaardigde rabbijnen willen eerst den ketter ter dood doen veroordeelen, maar Gamliel neemt hem in bescherming; hij is de eenige die iets van het Nieuwe gaat begrijpen, die ziet dat er iets geweldigs en omwentelends met Saulus is gebeurd. En eindelijk besluit men den Rabbi-Bezweerder te roepen om Saulus te genezen van zijn bezetenheid, omdat men hem als een zieke en niet als een misdadiger wil zien.

In het vierde tafereel op Golgotha wordt Paulus 's nachts aan de magische praktijken van den Bezweerder overgeleverd. Deze, het type van uiterst wetsgetrouwen Jood, die alle zestienhonderddertien geboden opvolgt en die niets en niemand ontziet, waar het om de naleving der geboden gaat, deze bekrompen fanaticus zal

Saulus van de demonen bevrijden. Maar deze is sterker dan hij; hij ziet den magier onverschrokken aan en deze door zijn extatischen blik getroffen deinst achteruit en zinkt gebroken in de knieën. Paulus' vurig geloof heeft boven dat van zijn vijand gezegevierd. Daarna leeft Paulus onder de bescherming van zijn vroegeren leermeester in diens huis. En op den grooten Verzoendag als de schaduw van het naderende tragische gebeuren over alles ligt, heeft het gesprek tusschen beiden plaats dat als het hoogtepunt moet worden beschouwd. Hierin blijkt tevens wat Werfel met zijn stuk bedoeld heeft: het onvermijdelijke, tragische conflict tusschen den vromen, rechtvaardigen Patriarch die toch een zoeker gebleven is die zelfs van Jezus' heilige roeping overtuigd is, maar die in Jezus alleen den mensch en den martelaar vermag te zien èn Paulus den extaticus, die het Mysterie van Damascus heeft mogen beleven en die in Jezus Gods zoon ziet en aanbidt: een mensch kan immers den Dood niet overwinnen.

Maar Gamliel gelooft niet in den M e s s i a s Jezus. De Messias is voor hem de eeuwig komende, toekomstige, Gamliel noemt in zijn heiligen toorn, als hij ziet, dat Paulus onverzettelijk blijft, Jezus een vijand en Paulus een verrader van zijn volk: hij wil hem in zijn woede met het offermes doorsteken en Paulus zinkt in deemoed voor hem neer, want hij wil zich offeren voor zijn geloof. Maar dan begint de Patriarch te twijfelen, hij roept zijnen God aan en vraagt hem in diepste wanhoop: ‘wie is Jezus dien ze den Messias noemen. Wat moet ik doen?’ En dan vertelt Paulus hem van het verbijsterende, dat hij heeft beleefd. Gamliel, innerlijk gebroken en vertwijfelend, zegent dan den afvallige, die eens zijn liefste leerling was. Paulus gaat heen en tot den achterblijvenden grijsaard zegt hij de schoone woorden: ‘Gij geeft mij de kracht voor mijn weg, avondzon van mijn volk.’ Dan komt het einde. De romeinsche soldaten dringen den tempel binnen. De procurator leest een proclamatie van Caligula voor waarin deze beveelt zijn beeltenis in den Tempel te plaatsen. De wanhopige en radelooze Joden roepen om den Patriarch, maar men kan slechts zijn lijk binnen brengen. De Nazareners echter zien in dit alles de vervulling van wat in de Schrift is voorspeld. ‘De Antichrist is verschenen en de laatste rechtvaardige is gevallen. Christus is gekomen’, zegt Simon Petrus, terwijl de Joden weeklagen over het verlies van hun geliefden Tempel...

Is het Werfel gelukt het beslissende oogenblik uit te beelden waarop het Christendom zich van zijn oorsprong losmaakt? Ik meen, dat het antwoord op deze vraag bevestigend moet luiden. Met een zeer bijzonderedramatische kracht heeft Werfel het tragisch conflict tusschen het wordende, groeiende Christendom met het in de Wet verstarde

Jodendom uitgebeeld. (Dat de krachten om dit drama overtuigend ten tooneele te brengen bij het Vereenigd Rotterdamsch-Hofstadtooneel ontbraken, is bij de opvoering helaas duidelijk gebleken. Alleen *Schwab* in de rol van Gamliel en *van Gasteren* in die van Paulus toonden den geest van het stuk te hebben gevoeld en ook zij alleen vermochten slechts ons af en toe te ontroeren).

Met groote objectiviteit heeft Werfel m.i. dit gegeven behandeld. Hij laat ons de verhevenheid en heiligheid van het wetsgetrouwe Jodendom in de gestalte van den Hoogepriester, maar tevens de onmenschelijke onverdraagzaamheid der meeste Rabbijnen zien; hij toont ons de rechtschapenheid, maar tevens de zwakheid en zelfgenoegzaamheid der Nazareeërs èn de vlammende extaze en de ontzaggelijke geloofskracht van een Paulus. Maar vooral de menschelijkheid van den Patriarch Gamliel, die geslingerd wordt tusschen de liefde tot en verknochtheid aan het Jodendom met zijn groote en heilige traditie èn de innige liefde voor den afvalligen Saulus, is op waarlijk aangrijpende wijze geteekend.

We beleven in dit werk weer den geweldigen en omwentelenden geloofsstrijd van bijna tweeduizend jaar geleden; het openbaart ons krachten en machten die nog steeds hun invloed niet verloren hebben. En in de demonische en heroïsche figuur van Paulus beseffen we weer hoe in de groote leiders en opvoeders der menschheid zich het goddelijke Mysterie op onnaspeurlijke wijze openbaart en verwezenlijkt.

Iets nieuws in 't westen
door Just Havelaar

Naar aanleiding van E.M. Remarque's ‘Im Westen nichts Neues’ (Propylaeen Vrl. Berlin '29). In 't Holl. vertaald door Annie Salomons (Erven J.J. Bijleveld. Utrecht).

De eenige roem van den oorlog is, dat er enkele boeken over geschreven werden, die men niet zoo licht vergeten zal.

Want dat de menschen zoo snel vergeten, dat is het noodlot van de wereld. De boosheid en de verschrikking zouden minder vergeefs geleden zijn, indien wij ons de kwade dagen herinneren wilden.

Zelfs oorlogen gaan voorbij en worden legende en een verre, booze droom, waaraan men liever niet meer denken wil. Het spel der daagsche dingen vangt weer aan; de arbeid gaat weer voort; het heele leven gaat eigenlijk precies eender voort... Er is niets gebeurd, niets veranderd... Alleen is de wereld misschien wat kaler, wat killer geworden, wat haastiger en ongemoedelijker. Waarom zou men zich herinneren en 't zich moeilijk maken? De oorlog was een wereld-fatum. En ook de volgende oorlog zal als een fatum komen. Misschien duurt de Europeesche vrede wel tot wij dood zijn. Misschien duurt de vrede tot onze kinderen oud genoeg zijn om den dooden-dans te ontspringen, hoewel... de laboratorium-oorlog, de puur ‘vergeestelijkte’ oorlog van straks, zal met leeftijden wellicht geen rekening houden. Wie kan het fatum keeren?

De mensch vergeet, wat hij niet in staat is te verwerken.

Daar zijn echter enkele oorlogs-boeken geschreven. Boeken zijn dingen, die blijven wat zij zijn. ‘Feiten’ worden

nevelig; of zij vervormen zich; ze laten zich verromantiseeren... Niets zoo irreëel als de realiteit tenslotte. Boeken zijn o n v e r k r a c h t b a r e feiten...

Ik weet 't: ook boeken kunnen vergeten worden. Ze vergelen in de boekenkast; ze laten zich verdringen naar de bovenste plank... Het leven heeft haast. Onlangs beroemde zich een litterator nooit een boek te lezen, dat ouder dan tien jaar was: il faut être de son temps!

Maar wanneer een boek tot de sterkste en duidelijkste documenten behoort van een tijd, tot de meest bewuste en inzichtrijke getuigenissen eener generatie, wanneerzulkeen boek de uitdrukking is van de nooden en van de realiteiten eener periode, wanneer het een stukje cultuurgeweten vormt, dan verliest het niet zoo makkelijk zijn suggestie.

'Dieses Buch soll weder eine Anklage noch ein Bekenntnis sein. Es soll nur den Versuch machen, über eine Generation zu berichten, die vom Kriege zerstört wurde - auch wenn sie seinen Granaten entkam.' Dit schreef Erich Maria Remarque op de eerste bladzijde van 'Im Westen nichts Neues'. En juist omdat hij geen aanklacht bedoelde te schrijven, werd zijn boek in een zoo diep-onpersoonlijken zin een aanklacht; een aanklacht en een bekentenis.

De eenige roem van den oorlog is, dat er enkele boeken over geschreven werden, die een onherroepelijk vonnis beteekenen.

Het is bijna niet te begrijpen: eerst d e z e oorlog heeft zulke boeken voortgebracht.

De geschiedenis van Europa is een geschiedenis van oorlogen. Haast geen jaar ging voorbij, zeker geen periode, hoe klein dan ook, zonder oorlog. Geschiedenis-boeken zouden eerst belangrijk zijn, indien ze niet op elke bladzijde van oorlogen en veldslagen en krijgs-helden gewaagden. En elke oorlog was een bruutheid. Elke oorlog was een opéénhooping van ellende, onrecht en beestachtigheid. Ook vroeger zijn in den oorlog vrouwen verkracht, gezinnen vernietigd, dorpen en steden uitgemoord. Ook

vroeger was men uit doodelijke angst een noodgedwongen held. Ook vroeger zijn jonge en sterke mannen kermend doodgebloed met een stomme vraag in de brekende oogen. Ook vroeger schreden misdaad, honger en ziekte achter den oorlog aan. Ook vroeger was oorlog de groote rechteloosheid en de massale waanzin. En toch werd dit alles, honderden eeuwen lang, gelaten aanvaard. Toch verhief zich geen stem uit de massa om dien goddeloozen jammer uit te schreeuwen. Er was iets, dat de menschen verhinderde over den oorlog te oordeelen; het godsdienstig fanatisme, de nationale eerzucht, de krijgs-romantiek met haar liefde voor 't gevaar en 't avontuur.

Zoo gingen wij de 20e eeuw in. Eerst nu werd de oorlog tot een dogma verheven. Men schaamde zich niet meer, men had de oorlog theoretisch en principiëel gesanctioneerd. Een krachtig volk moest een volk van soldaten zijn. Vredes-apostelen heetten decadenten en sentimenteelen. Nooit was het leger zoo groot, zoo volmaakt, zoo zelf-verzekerd.

Maar juist toen kwam de kentering. De werkelijkheid is al te bitter, al te zinloos geweest. De misleide en radelooze massa kon niet langer zwijgen blijven, na de vier helsche jaren onzer schande. Eindelijk, na al die eeuwen, ontstonden de boeken, waarin die groote gruwel der wereld is uitgesproken.

Nu eindelijk is het in woorden gezegd. Deze woorden laten zich niet meer uitwissen. Nooit meer kunnen wij ons houden alsof wij het niet wisten, niet duidelijk genoeg beseften. Nooit meer kunnen deze dingen geloochend en vergoelijkt worden. De werkelijkheid van den modernen oorlog is ontmaskerd. En die werkelijkheid raakt alle Westersche volken, man voor man.

De verwoeste streken herstellen zich. De steden en dorpen worden weer opgebouwd. De desolatie der vernielde landen, der geraseerde bosschen, der eindelooze loopgraven is nauwelijks meer te zien. De verschrikking der dui-

zenden en duizenden graven vergeet men. De herinneringen vervagen... Maar deze weinige boeken kan men nooit meer te niet doen.

Remarque's biecht is van alle de meest ontstellende en dwingende, door haar haast bovenmenschelijke soberheid. Deze straffe soberheid, die aan elk der woorden 't accent van een volstrekte oprechtheid en ernst geeft, is het resultaat van de tucht, die Remarque zich zelf oplegde door tien jaar te zwijgen. In deze tien jaren kregen de beelden, die de schrijver in zijn hart verzamelde, een koele klaarte en een intensiteit, waardoor alles, wat zweemt naar opgewondenheid of pathos, gebannen werd. Eerst toen hij het afgrijzen, de ontgoocheling, de bange beklemming zoo zeer meester was, dat hij zijn gevoelens objectiveeren kon, schreef hij zijn boek. Het is eer als een noodwendigheid o n t s t a a n , dan bewust g e s c h r e v e n .

Hij gaf een objectief verslag van feiten. En deze feiten waren in zich zelf zoo ‘geladen’, dat hij slechts had te waken er niets a a n t o e t e v o e g e n . Hij had alleen maar zich open te stellen en zich zuiver te houden. Hij had slechts te registreeren. Hij was een medium, waardoor het leven zelf in staat werd gesteld zich te uiten. En zoo is dit boek een groot kunstwerk geworden - een der machtigste en noodzakelijkste misschien die onze tijd in staat is voort te brengen - maar een kunstwerk dat eer aan een natuur-schepping doet denken dan aan een bewust litteraire uiting. Het dankte zijn gaafheid hieraan, dat de schrijver zich zoo volkomen, zoo onpersoonlijk, zoo zonder reserve overgaf aan de feiten, waarvan hij zich te bevrijden had. Zijn gevoel steeg mede met de ontzetting dier feiten. Dit gevoel was even elementair en groot, als de feiten vreeselijk waren, maar het bleef bedwongen; nergens breekt het door de straffe zinnen heen. Men ondergaat 't als een spanning, ònder het koel en zakelijk relaas. Nooit hebben de gevoelens de feiten ver-

wrongen, nooit ontbreekt aan de feiten de intensiteit van het ondergrondsch gevoel.

Deze onbekende schrijver, die de kracht had zóó lang te zwijgen, kon, toen hij eenmaalspreken ging, zijn oorlogservaringen verwerken tot een zuiver en objectief kunstwerk, zonder er een oogenblik ‘litteratuur’ van te hebben gemaakt. -

Het heette, dat de menschen geen oorlogs-litteratuur meer lezen wilden. Men wist 't nu wel: de oorlog was afschuwelijk geweest, verbijsterend; iets waarover men maar zwijgen moest. Zelfs zij, die 't hardst geschreeuwd hadden, begonnen zich te schamen. Een zwaar-wegende schande was deze oorlog geweest, maar men wilde er niet meer over hooren. Men moest immers weer verder. Men wilde vergeten om weer voort te kunnen leven. Men was de oorlog moe.

En toch, nauwelijks verscheen dit boek, of duizenden grepen er naar. Honderdduizenden. Het werd in alle talen vertaald. Menschen, die nooit lezen, buigen hun hoofd over deze bladzijden. Zakenmenschen, arbeiders, technici, rijken en armen, ongeleerden en intellectueelen, studenten en jonge vrouwen en duizenden moeders lezen het, zij die nooit lezen en zij die teveel gelezen hebben. Het wordt een wereldbezit.

Van waar die hartstocht? De groote, booze benieuwdheid was immers reeds lang bevredigd. En ook aan de belustheid naar bloed en vuil en gemeenheid was voldaan. Maar er bleef nog een donker schuldgevoel broeien op den bodem van 't hart der Europeesche menschheid, iets wat niet was uitgeboet, iets wat men zich nog bekennen moest en waarvan men zich moest verlossen. Men kon niet verder leven, zoolang dit donker en boos mysterie het geweten beknellen bleef. Men moest beter, dieper begrijpen, hoe het geweest was. Nog eenmaal moest men zich overgeven aan de obsessie van dit duldeloos en niet te omvatten leed, dit lichamelijk leed en dit geestelijk leed,

door millioenen en millioenen vergeefs en schuldeloos geleden. Het is niet te bevatten dat menschen als wij dit alles hebben kunnen doorstaan. Zij, die het doormaakten, begrijpen het waarschijnlijk zelf niet meer.

Zou de mensch zoo iets nog eenmaal vermogen te lijden? Zou hij nog eenmaal bereid zijn? En hoe zou het boek moeten zijn, dat de nog gruwzamer hel te beschrijven had van dien volgenden, dien anderen oorlog?

Neen, nooit meer zal de mensch dit kunnen dulden.

Ik heb, nadat ik een avond lang Remarque's boek gelezen had, mij gebogen over een kinderbed. Wonderlijk stil lag het kind in de doorgloeide schemering van het lamplicht, de armen wijd open, als in een eindeloos vertrouwen. Niets in de wereld is zoo heilig als de slaap van een kind.

Ik keek en zweeg.

Slechts enkele malen in mijn bestaan heb ik zoo grondeloos diep de eerbied gevoeld voor het leven; de eerbied en de verantwoordelijkheid. Ik weet 't: ook dit kind zal niet mensch kunnen worden zonder zijn ongereptheid te verliezen, zonder kwaad te lijden en kwaad te doen. Maar zal de waanzin van een oorlog dit leven vernietigen?

Nooit meer!

Laat de staats-ministers in Genève maar confereeren: de volkswil zal eenmaal, in het kritieke uur, hen dwingen e r n s t te maken met de Volkenbondsgedachte. Het lot der wereld wordt tenslotte niet bepaald door politici en diplomaten, maar door massale gezindheden. En Remarque's boek is van deze gezindheid de onweersprekelijkste openbaring. Want dit is niet het werk van één toevalligen schrijver, van ‘een talentvol litterator’; het is de stem van den onbekenden soldaat die uit zijn graf herrees, van den onbekenden soldaat, die ditmaal niet langer met zich sollen laat. Hij herrijst, om 't ons allen toe te roepen, dat het probleem van den oorlog de ééne en albeheerschende levensvraag is onzer hedendaagsche wereld. Allen worstelen wij er mee, ieder apart, allen tezamen.

Moer
door André Gide

III Huib of de eendenjacht

Vrijdag

Zoodra ik opstond, kreeg ik van de agenda te lezen: probeeren om zes uur op te staan. Het was acht uur; ik greep mijn pen; haalde er een streep door; schreef er voor in de plaats: om elf uur opstaan; en schoot weer in bed zonder naar de rest van het programma te kijken.

Ik voelde me niet goed na dien verschrikkelijken nacht en nam, in plaats van melk, voor de afwisseling, wat kamillenthee; ik ging zoo ver, dit te bed te nuttigen, waar ik het door mijn knecht liet opdienen. Mijn agenda hing me de keel uit en daarom schreef ik op een in den waren zin des woords vliegend blaadje:

'Vanavond een flesch Evian koopen',

en spelde het aan den muur.

- Ik blijf vanavond met dat fleschje thuis, overlegde ik, en ga niet bij Engeltje eten; trouwens Huib komt daar ook; misschien zou ik ze hinderen... maar terstond na etenstijd ga ik er heen, om te zien of ik ze gehinderd heb.

Ik nam mijn pen en schreef:

'Schat van me, ik voel me onwel; ik kan niet komen eten; bovendien komt Huib en ik wil jullie niet hinderen; maar na etenstijd kom ik even aanloopen. Help me onthouden, dat ik je van de merkwaardige nachtmerrie vertel die ik gehad heb.'

Ik deed den brief in een couvert; nam een ander blaadje en begon kalmpjes-aan te schrijven:

Langs den oever der vijvers gaat Tityrus op zoek naar geneeskrachtige kruiden. Bernagie vindt hij, en het heilzame althea en het zoo bittere duizendguldenkruid. Hij keert huiswaarts met een heelen ruiker artsenij. Thans wil hij de kracht dier planten ten nutte aanwenden en zoekt naar menschen die genezing van noode hebben. In buurt der vijvers, niemand. Hij denkt: wat zonde... Dan maakt hij zich op naar de zoutwinningen waar koortsen zijn en

arbeiders. Hij gaat naar hen toe, hij spreekt hen aan, hij wijst hen vermanend op hun malaria; - maar de een zegt dat hij niet ziek is: een ander, aan wien Tityrus een medicinale bloem heeft overhandigd, plaatst haar in een vaasje en blijft er verrukt naar kijken; een derde weet heel wel dat hij koorts heeft, maar gelooft dat dat noodig is om gezond te blijven.

En Tityrus, ziende dat niemand genezen wil worden, en dat de bloemen intusschen verwelken, krijgt ten einde raad zelf maar koorts om tenminste zichzelf te kunnen verzorgen...

Om tien uur werd er gebeld; het was Hartman.

'In bed!' zei hij, 'ziek!'

Ik: - Wel neen. Goeden morgen, mijn beste. Maar ik mag niet voor elf uur opstaan. Dat heb ik nu eenmaal vastgesteld. Wat kom je doen?

'Afscheid nemen; ik hoor dat je op reis gaat. Voor langen tijd?'

- Niet zoo heel lang... Je begrijpt, met de middelen waarover ik beschik... Waar het om gaat, is, er eens uit te zijn... Zeg, ik wil je niet wegjagen, maar ik heb nog veel te schrijven, voor ik... Wat aardig van je dat je gekomen bent... Tot kijk - Hij vertrok.

Ik nam een nieuw blaadje en schreef:

Tityrus semper recubans

en sliep weer in tot twaalf uur.

Het is merkwaardig bij zichzelf waar te nemen, hoe een belangrijk besluit dat over een ingrijpende wijziging in ons bestaan beslist, de kleine dagelijksche verplichtingen en plichtplegingen onbeduidend doet voorkomen, en ons den durf verleent hen kort en goed te laten waaien. Zoo alleen is het te verklaren, hoe ik tegen Hartman, wiens bezoek mij hinderde, den moed vond van een onbeleefdheid, welke ik anders wel uit mijn hart zou hebben gelaten.

Dit verklaart ook, waarom, toen ik per ongeluk naar de agenda keek en mijn oog daar toevallig op den taak viel:

'Tien uur. Aan Marius gaan uitleggen waarom ik hem zoo'n ezel vind,'...

ik den kracht vond, met genoegen te constateeren dat ik dit verzuimd had.

- De agenda is toch iets heerlijks, dacht ik, - want als ik nu niet hetgeen mij voor vanmorgen te doen stond had opgeteekend, dan was ik het waarschijnlijk vergeten geweest en had geen genoegen gesmaakt van mijn verzuim. Hierin schuilt het genot van hetgeen ik voor mezelf zoo aardig aanduid met *onvoorziene schadepost:* daar hecht ik bijzonder aan, want het vereischt weinig hoofdbrekens, om toch voor een gewonen dag toereikend te zijn.

's Avonds na het eten, ging ik, zoo gezegd, naar Engeltje. Zij zat aan de piano; zij hielp Huib het groote duo uit Lohengrin zingen, waar ik met pleizier een eind aan maakte.

- Engeltje, mijn engel, zeide ik binnentredend, ik heb geen koffertje bij me; niettemin geef ik gevolg aan je vriendelijke uitnoodiging en blijf gaarne overnachten, om samen met jou, wat vind je daarvan?, het moment van ons matineus vertrek te verbeiden. Reeds sedert lang liet ik hier van tijd tot tijd diverse benoodigdheden liggen, die je zeker in mijn kamer hebt bijeengelegd: een paar sportlaarzen, een trui, een leeren gordel, een zuidwester... De rest der uitrusting komt wel. Ik ga niet meer naar huis. - Dezen laatsten avond moeten wij toebereidselen treffen, overleg plegen omtrent het vertrek van morgen en alles daarvoor in gereedheid brengen; wij gaan het ons indenken, voorspiegelen, en in alle opzichten aanlokkelijk maken. Huib moet onze verbeelding eens prikkelen door het een of ander boeiend reisverhaal.

'Ik heb geen tijd,' zei Huib, 'het is al laat, en voor de nachtportier de kantoren sluit, wilde ik nog wat correspondentie voor de verzekeringsmaatschappij afdoen. Bovendien kan ik niet vertellen en zou ik niets weten dan een paar jachtherinneringen. Zoo bijvoorbeeld, toen ik mijn groote reis maakte door Palestina... maar dat is een verschrikkelijk verhaal, Engeltje, en misschien doe ik beter...'

'Vertellen! vertellen, alsjeblieft.'

'Je hebt het gewild, vooruit dan maar:

Ik reisde met Van Belkum, dien jullie geen van beiden gekend hebt; een kennis uit mijn kinderjaren; - neen, zoek maar niet, Engeltje, hij is dood - ik ga je vertellen hoe hij aan zijn eind kwam.

Hij hield, evenals ik, van de groote jacht, van de jacht op tijgers in de rimboe. Daar was hij soms wel eens ijdel op, en zoo liet hij zich uit de huid van een der tijgers die hij zelf geschoten had, een voering van een bontjas maken, die hij altijd droeg, hoe snikheet het ook was, en altijd wagewijd open. Dien laatsten nacht droeg hij hem ook... trouwens, toen kon hij hem best gebruiken, want het was bijna pikdonker en het begon aardig koud te worden. Je weet, dat in dat klimaat de nachten geducht koud kunnen zijn, en alleen 's nachts kan je op de panterjacht. De jager gaat op een schommel zitten, wel grappig om mee te maken. In dat Edomitische bergland weten ze precies de rotspaadjes waar het dier op zijn vasten tijd voorbijkomt; niemand is zoo stipt in zijn doen en laten, en zoo op de klok, als een panter; daar moet je van gebruik maken als je hem jagen wilt. Een panter moet je van boven schieten, om reden hem gaaf te houden. Daarvoor gebruiken zij een schommel, die bovendien nog een extra voordeel heeft in geval men den panter mist.

Want kijk, de terugslag van het schot geeft een voldoenden stoot, om den schommel te gaan laten schommelen; die worden met het oog hierop bijzonder licht geconstrueerd; ze zwaaien onmiddellijk, vliegen op en neer, en de woedende panter springt er wel naar toe, maar kan ze niet bereiken; wat voor hem een klein kunstje zou zijn als het ding stil bleef hangen... Wat zeg ik, zou zijn?... zou blijken te zijn! zou blijken, Engeltje!

...Van die schommels maak je de touwen vast aan weerszijden van een hollen weg; we hadden ieder onze eigen gemaakt; het was laat; we zaten te wachten... De panter moest onder ons voorbijkomen tusschen middernacht en één uur. Ik was nog jong, een beetje benauwd, en tegelijk overmoedig, ik bedoel overhaastig. Van Belkum was ouder en rustiger. *Hij was vertrouwd met de methode; hij was een vriendelijke man; had mij de voorste plaats geboden, van waar men 't eerste schieten kan.'*

- Als je in slechte verzen gaat spreken, luister ik niet meer naar je, zei ik tot hem; - houd je maar bij proza.

Hij begreep mijn opmerking niet en vervolgde:

'Tegen middernacht laadde ik mijn geweer. Om kwart over twaalf kwam de volle maan op en belichtte de rotsen.'

'Wat moet dat mooi geweest zijn,' zei Engeltje.

'Het duurde niet lang, of we hoorden het lichte geritsel naderen, dat eigenaardig geluid van een roofdier op pad. Om half één kwam een gedaante, rekkend en kruipend, op mij toegeslopen - de panter! Ik wachtte nog tot hij vlak onder me was... Ik gaf vuur... Engeltje, kind, hoe zal ik het zeggen...? Op hetzelfde moment vloog ik op mijn schommeltje achterwaarts, als het ware, de lucht in; daarmede was ik te gelijk buiten gevaar - en mijn bezinning kwijt, maar toch nog niet voldoende om... Van Belkum vuurde niet!... Waarwachtte hij op? Dat heb ik nog nooit begrepen;... maar wat ik wel weet is, dat het niet verstandig is op zoo'n soort jacht met z'n tweeën te zijn; want veronderstel, lieve Engel, dat de één schiet, al is het maar één seconde, later dan de ander; de panter wordt kwaad, kiest het doel dat niet beweegt, doet onmiddellijk zijn sprong - en wie hij te pakken krijgt is juist degeen die niet geschoten heeft... Tot op den dag van heden geloof ik dat Van Belkum heeft willen schieten, maar dat zijn geweer ketste. Zelfs de beste wapens mankeeren wel eens wat... Hoe dit zij, toen mijn achterwaartsche beweging ophield en ik naar voren zwaaide, zag ik, een ondeelbaar moment, Van Belkum onder de panter, alle twee op den schuddenden schommel in een heftig gevecht gewikkeld; ja, het is ongelooflijk, zoo vlug als de dieren zijn.

Toen moest ik, lieve Engeltje... denk toch eens aan! toeschouwer

blijven bij dit ontzettend drama... mijn schommel ging op, ging neer, en ik moest mee... zijn schommel was ook aan het zwaaien geraakt, met panter en al... ik kon niets doen!... Schieten?... onmogelijk: er viel niet te richten... En als ik nu maar mijn schommel uit had kunnen komen, want van het gedein alleen werd ik al misselijk...

'Wat moet dat aangrijpend geweest zijn!' zei Engeltje.

'En nu, beste menschen, adieu. Ik moet weg. En gauw ook. Goede reis, amuseer je; kom niet te laat terug; Zondag kom ik even kijken.' Huib ging heen.

Er heerschte een geruime stilte. Het lag me voor den mond om dingen te zeggen als: - Wat vertelt Huib toch slecht. Ik hoor voor het eerst dat hij ooit in Palestina geweest is. Geloof jij zoo'n verhaal? In stomme bewondering hing je aan dien man z'n lippen... Maar ik zei niets; ik keek naar het houtvuur, naar het licht van de lamp, naar Engeltje naast me; het samenzijn bij de haard... de tafel... de schemer in de kamer... en van dit alles moesten wij afscheid gaan nemen... Er werd thee binnen gebracht. Het was al over elven; de één dacht van den ander dat hij zachtjes was ingesluimerd.

Toen de klok zijn twaalf slagen had laten hooren,...

- Ik ben ook wel eens op jacht geweest, begon ik.

Engeltje scheen van verbazing wakker te worden, en sprak:

'Jij! jagen! op wat jagen?'

- Op eenden, Engeltje. En zelfs een keer met Huib samen; jaren geleden... Maar waarom ook niet, Engeltje? Ik heb niets tegen de jacht; alleen tegen geweren; ik heb het land aan die knallen. Heusch, Engeltje, je beoordeelt mijn karakter verkeerd. Ik heb een bijzonder actief temperament, maar ik kan niet met gereedschappen overweg... Op een keer had Huib, die altijd al de nieuwste snufjes kent, mij door tusschenkomst van Amadeus aan een geweer geholpen, dat met gecomprimeerde lucht werkte.

- 'Dat moet ik van a tot z hooren,' zei Engeltje.

- Denk nu niet, vervolgde ik, - dat het zoo'n zonderling geweer was, zooals men er alleen in de gemeente-musea ziet staan; trouwens, ik had het slechts gehuurd, want die dingen kosten verschrikkelijk veel geld; en wapens in mijn huis, daar heb ik het land aan... Een kleine luchtkamer haalde den trekker over... door middel van een elastieke buis, die onder je oksels doorging... en in je hand hield je een slappe gummi-peer;... het was al een oud toestel; bij de minste geringste kneep in de gummi-peer ging het schot al af... Je bent te weinig technisch aangelegd, om je het verder te kunnen uitleggen.

‘Je had het eens moeten meebrengen,’ zei Engeltje.

- Lieve kind, zulke wapens zijn geen speelgoed; daar moet je mee weten om te gaan; bovendien heb ik je al gezegd, dat ik het weer moest inleveren. Die ééne nacht, trouwens, dat wij op jacht gingen, had al een zoodanig resultaat, dat de peer het voorgoed moest afleggen... zooals je zult hooren:

- Het was een mistige December-nacht... ‘Ga je mee,’ zei Huib. ‘Hier ben ik,’ zei ik.

Hij greep zijn karabijn van den haak; ik mijn buks; hij nam zijn jachtfluitje en zijn kaplaarzen; beiden namen we onze nikkelen doorloopers. En een oogenblik later schreden wij, met het speurende dat jagers eigen is, door de duisternissen voorwaarts. Huib kende een pad, dat naar een hut moest voeren, waar, in de nabijheid van een wildrijk meertje, dien middag een turfvuur was aangelegd en onder de asch lag te smeulen. Zoodra we trouwens het park, waar de zwarte dennen ons het licht benamen, achter ons hadden gelaten, scheen de nacht opeens sterk te verhelderen. De nagenoeg volronde maan liet een vaag schijnsel dwars door een ijle mist heenvloeien. Men zag haar niet, zooals zoo dikwijls, slechts hier en daar, en dan weer niet, en dan weer met lichtgudsen over de wolken stroomend; het was geen onstuimige nacht; toch was het evenmin een vredige nacht;... de nacht was zwijgend, daadloos, klam, en, misschien begrijp je me als ik zeg: passief. De hemel bood geen verrassingen; je had hem kunnen omkeeren en hij was eender gebleven... Ik beschrijf dit alleen zoo uitvoerig, geduldige toehoordster, om je te doen voelen, hoe doodgewoon de nacht toen was.

Geoefende jagers weten, dat dit de gunstigste nachten zijn om eenden onder schot te krijgen... Wij naderden het kanaal en zagen, tusschen de randen van verlept riet, de gepolijste weerschijn van het ijs zich glanzend uitstrekken. We bonden de schaatsen onder en reden, zonder een woord te wisselen, verder. Hoe dichter we bij het meertje kwamen, hoe moeilijker het modderig en ondiepe ijs, hobbelig van mos en aardklonten en halfgesmolten sneeuwbrokken, te berijden viel. Het kanaal verliep; de schaatsen waren van geen nut meer. We gingen te voet verder. Huib ging zich in de hut warmen; ik kon het daar niet uithouden vanwege de dichte rook... Wat ik je nu vertellen ga, Engeltje, is gewoonwegverschrikkelijk!... want luister: zoodra Huib zich gewarmd had, waadde hij het modderig meertje in;... goed, hij droeg kaplaarzen en een geteerd pak... maar, lieve kind, hij ging er niet in tot zijn knieën, ook niet tot zijn gordel: hij ging er heelemaal in!... zoo erg hoef je daar niet van te huiveren: hij deed het met opzet! Om niet door de eenden bemerkt te worden, wilde hij zich zoo onzichtbaar mogelijk maken; walgelijk vind je dat natuur-

lijk... nietwaar? Ik vond het ook: maar het leverde een massa wild op. Alle maatregelen waren getroffen; ik moest, op den bodem van een vastgemeerde schuit, het naderen van de zwermen afwachten... Toen Huib zich goed verdekt had opgesteld, begon hij den leidereend te fluiten. Daartoe gebruikte hij twee fluitjes: één om te roepen en één om te antwoorden. De vlucht-leider hoorde het heel uit de verte; daarna hoorde hij ook het antwoord; en zoo'n eend is zoo dom, dat hij dan denkt dit antwoord zelf te geven; waarop hij ijlings komt aansnellen... om het zelf gegeven te kunnen hebben; begrijp je? lieve Engeltje... Huib bootste hem prachtig na. Boven ons verduisterde eensklaps een driehoekige wolk den hemel; op hetzelfde moment suisden de neerdalende vleugels steeds sterker en sterker; en toen ze vlakbij gekomen waren, begon ik te paffen.

Er kwamen er weldra zóóveel, dat ik, om de waarheid te zeggen, nauwelijks meer behoefde te richten; alles wat ik te doen had, was de peer bij ieder volgend schot een beetje vaster in te knijpen, zoo licht werkte mijn buks. Hij maakte geen ander gerucht, dan een vuurwerkpluim die midden in de lucht uiteen ploft... of dan de klank van het woord 'piano' in een gedicht van Gorter. En dikwijls was zelfs dit niet te vernemen, en was, tenzij ik mijn oor aan de buks legde, het afgaan van het schot niet op te maken, dan uit den val van weer een vogel. Daar ze door geen geluid verschrikt werden, bleven de eenden langen tijd in de nabijheid. Ze stortten neer, struikelden over de harde modderkorsten, over het klevende water, en baanden zich met half-open vleugels tuimelend door de dorre bladerhoopen heen. Om te sterven wilden zij een schuilplaats in het struikgewas bereiken, omdat het riet hen niet bedekte. Veeren stoven in het rond, zweefden over het water en tusschen de boomen, en vormden, vaag tintelend, een tweede mist in den nachtelijken schemer... Ik vroeg mij af: hoe lang moet dat duren?... Eindelijk, toen de dageraad aanbrak, namen de laatste overlevende de vlucht; er ontstond eensklaps een groot gerucht van vleugelen, dat de laatste stervende nog hebben verstaan... Toen kroop eindelijk Huib op het droge, overdekt met bladeren en slik. Wij maakten de platte kano los, duwden ons met lange stokken dwars door de kneuzende twijgen heen, en verzamelden, in de nuchtere kilte van het eerste daglicht, onze proviand... Meer dan veertig had ik er geschoten... ze roken allemaal naar drab... Hoe nu! lieve Engel, slaap je? -

...De lamp brandde laag uit gebrek aan olie; het vuur was weemoedig ineengezakt en op de ramen glinsterde het vochtig morgenlicht. Uit den hemelschen overvloed scheen een weldadig deeltje hoop huiverend op ons neder te druppen... O, wij smeeken om een enkel drupje dezer eindelijke overluchtsche dauw, en dat, in dit be-

sloten vertrek waar wij ons leven versluimerden, tenslotte, al is het maar op de ruiten en in de vorm van regen, een dageraad moge verschijnen, die ons, temidden dezer onzuivere duisternissen, weer een weinig doet deelhebben aan de goede, witte oorspronkelijkheid der wereld...

Engeltje sliep maar half; toen ze niet meer hoorde spreken werd ze zachtjes wakker en mompelde:

'Je moest dat in...'

- O, ik bid je, houd op, lieve kind, en zeg niet dat ik dit in Moer moest zetten... Ten eerste staat het er al in... ten tweede heb je niet geluisterd... maar daar ben ik niet boos om... neen heusch, daar ben ik niet boos om. En verder, vandaag moesten we vroolijk zijn. Kijk eens Engeltje, het is al dag! Kijk, de grijze daken en het witte licht in de straten... Moet het... O! uit wat voor grauwe neerslachtigheid, uit wat voor uitmergelende nachtwake, waarvan de terugblik alleen al zoo bitter is als asch,... moet het uw zuiverheid zijn, die zoo onverhoopt nader glijdt, dageraad, die ons troosten komt?... Het raam waar de morgen aan blinkt... neen... de morgen die het raam verbleekt... Engeltje... reiniging... reiniging...

Wij voelen ons weer gelukkig worden
loopende... loopende...

Engeltje! dit is een gedicht van Mijnheer Roland Holst!... ik cìteer het verkeerd... het staat er in het enkelvoud... maar jij gaat immers mee... O, lieve kind, je loopt naast me!... koffers gaan pakken!... voortmaken;... ik neem niets mee dan een volgestopte haverzak!... laten we vooral niet te veel inpakken; 'Alles wat niet in een klein koffertje kan is maar ballast'... Is dat niet van Van Looy? je weet wel, lieve kind, een der Tachtigers... O, het is om te stikken hier; vindt je goed dat we het raam openzetten! Ik ben ontzettend opgewonden. Ga vlug naar de keuken. Op reis weet je nooit, of je wel eten krijgt. Vier belegde broodjes nemen we mee, wat eieren, worst en dat kalfscotelettetje dat gisteren van het eten overbleef.

Engeltje verliet de kamer; ik bleef een oogenblik alleen.

Moet ik mij over dit oogenblik uitlaten? Waarom zou ik er niet evenzeer verslag van doen als van het volgend oogenblik? weten wij wat belangrijk is? Hoe aanmatigend, te willen kiezen!... Ziende moeten we blijven, met voorkeurlooze oplettendheid, en hoe weldadig, met de opwinding der reis in het vooruitzicht, werkt een moment van kalme meditatie. Ziende blijven! Ziende blijven!... Wat zie ik?

- Drie groenteboeren in de straat.

- Een autobus, zoo vroeg al.
- Een portier veegt zijn stoep.
- De winkelier met een plumeau in zijn étalage.
- Een dienstmeisje met een boodschappenmand.
- Kinderen gaan naar school.
- De kiosk krijgt de ochtendbladen; een paar heeren gaan ze koopen.

- Voor het café worden tafeltjes buiten gezet... O God! mijn God, laat Engeltje nu niet binnenkomen! want ik sta hier weer te snikken... zenuwen, natuurlijk;... bij elke nieuwe opnoeming heb ik het te pakken... En nu begin ik weer te rillen!... O, wie mij lief heeft sluite dit venster. De morgenlucht vreet door me heen... Het leven... het leven der menschen... is dit het dan, het leven?... ziende blijven! Wat in Godsnaam is toch het leven!... Wat kan men er meer van vertellen? Uitroepen... Daar moet ik niezen; natuurlijk, zoodra mijn denken ophoudt en de aanschouwing over me komt, vat ik kou... Halt, ik hoor Engeltje komen... voort maken.

Engeltje, of het pleizierreisje

Niets omtrent het reisje neerschrijven dan de poëtische momenten... omdat die meer overeenstemmen met wat ik er mij van voorgesteld had.

In het rijtuig dat ons naar het station bracht, begon ik te zingen:

Herten bij de stroomversnelling,
Bruggen over het ravijn,
Dennensingels langs de helling...
En, al stijgende, bespeuren
Wij het heerlijk harsig geuren
Van den larix en den pijn...

'O,' zei Engeltje, 'wat mooi zijn die verzen!'

- Vind je dat, lieve kind, zei ik tot haar... - Je vergist je heusch, je vergist je heusch, hoor; - ik zeg niet, dat ze bepaald leelijk zijn... dat nu weer niet... maar ze kunnen me níet schelen... ik zei ze zóó maar. - Misschien heb je toch gelijk... misschien zijn ze wel goed... een schrijver mag dat zelf nooit uitmaken...

Wij waren veel te vroeg bij het station. Het werd wachten in de wachtkamer; ja, echt wat je wachten noemt. Zoo naast Engeltje neergezeten, meende ik eens een vriendelijkheidje tegen haar te moeten zeggen:

- Kind, lieve kind, begon ik, - je glimlach is vandaag van een teederheid, die ik mij niet geheel verklaren kan. Komt dat van de emotie?

'Ik weet niet,' antwoordde zij.

- Teeder Engeltje, nog nooit heb ik je bekoring zoo sterk als vandaag ondergaan.

Een tijdje later zei ik tegen haar: - schat van een meisje, wat rijg jij je gedachten toch verrukkelijk aaneen!, en nog iets dat ik alweer vergeten ben.

Langs de kant van den weg stonden boterbloemen.

Omstreeks drie uur begon het, zonder eenige aanleiding, te stortregenen.

‘Het zal een bui zijn,’ zei Engeltje.

- Ik vraag me af, zei ik tot haar, - waarom jij, met dat eeuwige onzekere weer hier, alleen maar een parasolletje hebt meegenomen? ‘Het is een en-tout-cas,’ gaf zij ten antwoord. Daar het echter hoe langer hoe erger ging gieten en ik het land heb aan natworden, gingen wij maar weer onder het afdak van den hooischelf schuilen, waar we geen minuut geleden waren onder uit gestapt.

Uit de toppen der sparren kwamen, één voor één, in een langzame slingerlijn, brons-bruine processie-rupsen neergedaald - en werden, bij de wortels, door vette muskustorren, die hen geduldig zaten op te wachten, gulzig verslonden.

‘Ik heb heelemaal geen muskustorren gezien,’ zei Engeltje (want ik liet haar deze zinsnede lezen).

- Ik ook niet, Engeltje, en ook geen rupsen. Daar is het nog geen seizoen voor; maar vind je niet dat deze zin uitnemend den indruk van ons reisje weergeeft... Zoo heeft het nog zijn goede zijde, dat onze tocht in het water viel... zoo kun je er nog wat ontwikkeling uit opdoen.

‘Waarom zeg je dat nu weer?’ hernam Engeltje.

- Maar lieve kind, zie toch in, dat het genoegen dat een reis brengt slechts bijzaak is. Het hoofddoel van een reis is ontwikkeling... Wat nu?... Huil je, Engeltje?...

‘Hoe kom je daarbij!’ riep ze.

- Komaan! 't Is zoo erg niet... Je hebt een hoofd als vuur.

Zondag

Op de agenda:
10 uur: kerk.
Bij Richard aanloopen.
Tegen 5 uur met Huib huisbezoek doen bij het noodlijdend gezin Roestengel en het kleine ploeteraartje Graf.
Engeltje laten inzien, hoeveel ernst er onder mijn grapjes zit.
Moer afmaken. - Bezinning.

Het was 9 uur. Ik voelde hoe plechtig deze dag ging worden aan een hernieuwde aanval van doodsbeklemming. Ik legde mijn voorhoofd in de holte van mijn hand; ik schreef:

Zoo zal mijn geheele leven één begeerte geweest zijn naar een wat ruimer licht. Maar mijn oog - o, overal om mij heen, - ontwaarde niets dan een gekrioel van een verveeld volk in veel te nauwe kamertjes; nergens zon; groote verkleurende veegen vingen tegen den middag wat schijnsel op. Dan stikt men in de stegen van de windelooze hitte; de stralen kunnen zich niet verspreiden en vergaren tusschen de knellende muren broeinesten van ongezondheid. Toeschouwers droomen onwillekeurig van landerijen, van zonneflitsen op golvenschuim, en van oogst op den akker...

Toen trad Engeltje binnen:

- Jij! riep ik uit, - jij hier, Engeltje.

Zij sprak tot mij:

'Werk je?... Je hebt verdriet vanmorgen. Ik wist het. Ik ben gekomen.'

- Lieve Engel!... Maar... ga toch zitten... waarom zou ik bepaald verdriet hebben vanmorgen?

'O, maar je hebt er verdriet over, nietwaar?... En je meende het niet, toen je gisteren tegen me zei... Dat kan toch niet, dat je meent, dat het zijn goede zijde heeft, dat onze reis niet werd zooals we ons het hadden voorgesteld.'

- Schat van een engel!... Je raakt een teer punt in me aan... Ja, dat doet me verdriet, lieve kind;... heusch, ik ben heelemaal neerslachtig vanmorgen.

'Ik kom je troosten,' zei ze.

- We zijn weer in de put, lieve kind! Alles is bedroevender dan ooit... Eerlijk gezegd, bouwde ik op dit reisje; ik hoopte, dat het in

mijn werk een totale omkeer zou teweeg brengen. Jij nam het initiatief, weliswaar, maar ik liep al jaren met het denkbeeld rond... Meer dan ooit besef ik, hoe ik begeerd heb alles te verlaten, nu ik alles weer terug gekregen heb.

'Misschien,' zei Engeltje, 'zijn we niet ver genoeg weg geweest... Maar je hebt een week-end noodig om naar zee te gaan, en we wilden toch Zondag terug zijn voor de kerk.'

- Die samenloop van omstandigheden, Engeltje, hadden we niet voldoende overwogen;... en dan, waar was de grens geweest? Wat zijn we weer in de put, lieve kind!... Als we aan het reisje terugdenken: wat was het eigenlijk treurig!... Het woord 'boterbloemen' drukt dat al uit... Dat zal je lang heugen, die kleine picnic onder die natte hooischelf en hoe we na afloop rilden van de kou en niets lieten merken... Blijf hier... blijf hier den geheelen morgen... O, doe me dat genoegen... Ik voel, dat ik straks het moet uit snikken. Ik draag, schijnt het, overal Moer met me mee... Niemand heeft zooveel last van Moer als ikzelf...

'Als je er eens mee ophield,' zei ze.

- Engeltje! Engel, je begrijpt dat niet! Hier houdt het op, en daar begint het weer; overal begint het opnieuw; zoodra ik menschen aankijk, wordt het een obsessie, en daar heeft het reisje mij niet van afgeholpen... Heusch, melancolie verslijt niet, al bijt ze elken dag eender; heusch, ziekte verslijt niet; het eenige wat slijt zijn wijzelf, die er dagelijks wat kracht bij inboeten... Het verleden verlengt zich oneindig!... Ik ben bang voor den dood, lieve Engeltje... Kunnen wij dan nooit eens een ding los van den tijd maken, om het niet eeuwig te moeten opnieuw doen... Een meesterwerk, bijvoorbeeld, dat ons niet meer noodig heeft voor zijn duur... Maar alles wat we verrichten, houdt op, zoodra we het niet meer aandrijven. En toch zijn al onze daden van een ontzettende nasleep en drukken ons neer. Drukken ons neer naar de noodzaak hen telkens opnieuw te doen; daar zit iets achter, dat ik niet meer begrijp... Neem me niet kwalijk... één oogenblik...

Ik nam een blaadje en schreef: *De mensch drijft zijn handelingen voort, vanaf het moment dat ze niet oprecht worden.*

Toen vervolgde ik:

- Begrijp je nu, lieve Engel, dat dàt het was, wat ons reisje bedierf... Niets kan men ooit achter zich laten met de woorden: *Dit bestaat.* Zoodat we wel moesten terugkomen, om te zien of het nog wel bestond... O, wat een gemoer is ons leven! hebben wij dan niet de minste invloed op anderen uitgeoefend! niet de minste! alleen wat drijvend wrakhout op sleeptouw genomen... En onze verhouding, lieve Engeltje, wat is er voorbijgaander dan dat! En alleen

daarom, begrijp je, zijn we gedrongen het zoo lang voort te zetten. ‘O! wat ben je onbillijk’, zei Engeltje.

- Neen, lieve kind, neen, dat ben ik niet, maar ik moet je eens laten voelen, wat een indruk van dorheid dit alles op me maakt.

Toen boog Engeltje het hoofd, en, met een kleine glimlach, uit welvoegelijkheid:

‘Vannacht,’ zei ze, ‘blijf ik bij je... wat vind je?’ Ik barstte los: - Maar kind toch! kan ik dan niet eens meer over zulke dingen met je praten, zonder dat je onmiddellijk... Zeg verder maar eerlijk, dat je er niet eens veel zin in hebt, en ik geef je bovendien de verzekering, dat jij daar te teer voor gebouwd bent en dat ik aan jou heb gedacht, toen ik die passage schreef, je weet wel: *zij was bang voor genot als voor iets overmachtigs dat haar misschien zou vermorzelen.* Je beweerde toen dat het overdreven was... neen, lieve kind, neen... wij zouden er alleen maar hinder van ondervinden;... ik heb, naar aanleiding hiervan, een toepasselijk gedicht gemaakt:

.....
Lief, zei ik tot haar,
Wij vormen geen paar
Waar helden uit worden geboren
.....

(De rest van dit stuk is hartroerend, maar te lang om hier aangehaald te worden)... Bovendien, geef ik toe, ben ik zelf al evenmin een krachtvent, en dat heb ik probeeren uit te drukken in de volgende verzen, die je moet zien te onthouden:... (ze zijn ietwat overdreven)

Gij tengerste der stervelingen,
Wat kunt, wat wilt ge nog beginnen?
Het leven stelt u voor de keus:
Gij moogt in hartstocht u verwoesten,
Gij moogt ook in uw veilig huis
U nog een tijdje blijven koestren.

Je kunt hier duidelijk uit opmaken, dat ik niets liever zou doen dan uitgaan... Ik heb daar echter nog de mismoedige beschouwing, laat ik maar zeggen: de ontgoocheling, aan toegevoegd:

Wie reist... waar moet hij niet op passen?
Wie thuisblijft... vindt hij heusch den vrede?
De dood komt eensklaps ons verrassen
En neemt ons zonder uitleg mede.

...De rest slaat op jou en is nog niet af... Kijk eens, als je het bepaald wilt: vraag dan liever Van Galen.

'O! wat ben je hard vanmorgen,' zei Engeltje; en ze ging voort: 'Hij ruikt zoo vies.'

- Natuurlijk, Engeltje; alle stevige mannen ruiken vies... Gelijk mijn jonge vriend Ravenbosch geprobeerd heeft uit te drukken in zijn gedicht:

De kapitein der zeeroovers stonk in den wind.

(Ik begrijp waarom je zoo opkijkt: je mist de caesuur). Maar wat heb je een kleur gekregen!... It wilde je alleen maar even laten voelen... O, en nog wat: ik wou zoo graag, dat je ging inzien, hoeveel ernst er onder mijn grapjes zit... Engeltje, ik ben ontzettend moe!... ik moet nu gauw weggaan om uit te kunnen schreien... Maar mag ik je eerst een paar zinnen dicteeren; je schrijft vlugger dan ik; en dan kan ik al sprekend blijven loopen; dan gaat het beter. Hier is een potlood, en hier papier. O, lieve schat, wat is het heerlijk dat je gekomen bent!... Schrijf nu, schrijf nu zoo vlug als je kan; het gaat trouwens over ons zielige reisje:

...Er zijn menschen, die zonder overgang buiten kunnen zijn. De natuur klopt aan hun woning, en als zij de deur open doen, staan zij tegelijk in een landschap, waarin, zoodra ze naar buiten stappen, het huis achter hen wegzinkt en verdwijnt. 's Avonds, als ze willen gaan slapen, zoeken ze hun huis weer op, en zonder eenige moeite. Maar zij konden, als ze daartoe lust gevoelden, evengoed onder den open hemel blijven slapen, hun woning eens voor een dag missen, ja, zelfs voor langen tijd geheel vergeten... Indien ge dit gewoon vindt, begrijpt ge niet wat ik bedoel. Ge moet over iets dergelijks meer verbaasd staan... Wat ons betreft, verzeker ik u, dat als wij die vrije gasten benijden, dit alleen is, omdat telkenkeer, als wij in het zweet des aanschijns een dak hadden gebouwd om er beschutting te vinden, dit dak ons is blijven vervolgen en, waar wij ook gingen, zich boven ons hoofd heeft uitgebreid; ons zoodoende weliswaar gevrijwaard heeft tegen regen, maar de zon voor ons verborgen hield. Wij sliepen in zijn schaduw; wij werkten, dansten, en omhelsden en mijmerden in zijn schaduw; soms daagde de dag met zoo luisterrijk licht, dat wij meenden het te kunnen ontsnappen in den morgen; dan deden we ons best het kwijt te raken; als dieven slopen wij onder zijn riet, maar niet om daar binnen te dringen, maar om er ondervandaan te komen... steelsgewijs... en snelden het vrije veld in. Maar het dak snelde achter ons aan, hobbelend en botsend, gelijk de torenklok uit de legende achter de boosdoeners, die de mis niet wilden bijwonen. Wij voelden voortdurend zijn

zwaarte boven ons hoofd. Toen we het bouwden, hadden we er zelf al de materialen voor aangedragen; thans werden wij in de gelegenheid gesteld het gewicht van het geheel eens te schatten. Het drukte ons hoofd in, het zakte ons door de schouders heen, zooals Sindbad overkwam, toen hij den Grijsaard der Zee had te torschen... Eerst slaat men er nog niet zoo'n acht op; naderhand wordt het een kwelling; onafscheidbaar perst het zich aan ons vast door de zwaarte van zijn massa. Men raakt er nooit meer van los. Tot het einde der dagen moet men al de denkbeelden voortzeulen die men eerst zelf heeft opgeworpen...

'O,' zei Engeltje, 'wat is dat vreeselijk... vreeselijk voor je... waarom begon je ook aan Moer?... Er zijn toch zooveel andere onderwerpen... en die zelfs veel poëtischer zijn.'

- Heel juist, Engeltje! Schrijf verder, schrijf verder! (Heer in den Hemel, zou ik vandaag eens eindelijk oprecht alles kunnen uitspreken?)

...Ik begrijp heelemaal niet meer wat je bedoelt met je minder of meer poëtisch... Al de angsten van een longlijder in een bedompt vertrekje, van een mijnwerker die zijn schacht uit wil, van een parelvisscher die in de diepte der zee het gewicht der donkere golven op zich voelt wegen; al de benauwenissen van Plautus, of van Simson die de molen draait, of van Sisyphus met zijn rotsblok; heel de verdrukking van een volk in slavernij,... om er maar eenige te noemen,... al die kwellingen heb ik tot den grond doorleefd en doorleden.

'Je dicteert te vlug,' zei Engeltje; 'ik kan je niet bijhouden...'

- Zooveel te beter!... schrijf maar niet meer;... luister, Engeltje. luister... want mijn ziel verkeert in wanhoop. Hoe vaak, hoe vaak heb ik een bepaald gebaar gemaakt, als in een afgrijselijke nachtmerrie waarin ik me verbeeldde dat de hemel van mijn ledikant losgeraakt was, neerstortte, om me heen viel en bleef knellen op mijn borst... zoodat ik bijna rechtop ging staan in mijn bed, als ik wakker schrok, en met maaiende armen de onzichtbare wanden van me poogde weg te stooten... dat gebaar, van iemand wegduwen als je al te dichtbij zijn onzuivere adem bespeurt,... van met uitgebreide armen muren tegenhouden, die voortdurend naderbij komen of die, broos en toch ontilbaar, deinen en bol gaan staan boven je hoofd; hetzelfde gebaar van het afwerpen van al te zware kleeren, van mantels, over je schouder heen. Hoe vaak heb ik niet, snakkend naar frissche lucht, în de smorende hitte, het gebaar beschreven van vensters openstooten... maar heb het in wanhoop maar weer gelatent, omdat, op een keer, toen ik ze openstiet...

'Je kou hebt gevat?' zei Engeltje.

...Omdat, op een keer, toen ik ze openstiet, ik geen ander uitzicht

kreeg dan binnenplaatsjes en andere gesloten kamertjes, miserabele kokertjes zonder zon en zonder lucht;... omdat ik, bij het gezicht daarvan, in totale ontmoediging, met verzameling van mijn laatste krachten den kreet slaakte: God! mijn God! wat zijn we verschrikkelijk ingesloten!... en omdat mijn stem uit de steenen put weer precies zoo tot mij terugkeerde... Engeltje, Engeltje! wat staat ons te doen? Moeten we nogmaals beproeven het klevende lijkkleed op te lichten, of moeten we ons er maar aan wennen, alleen bij kleine teugjes te kunnen ademhalen, om ons grafkelder-bestaan nog wat te verlengen?

'We hebben immers nooit ruimer geleefd,' zei Engeltje. 'Zeg eens eerlijk, geloof jij heusch aan een ruimer leven? Waar haal je het idee van meer uitbundigheid vandaan? Wie heeft je gezegd dat zoo iets mogelijk was?... Huib?... Leeft die vrijer omdat hij zich altijd zoo druk maakt?'

- Engeltje! Engeltje! kijk, nu sta ik te snikken! Zou je eindelijk iets van mijn beklemming begrepen hebben? Kan ik eindelijk je glimlach met wat bitterheid verklaren?... Wat! huil jij nu ook?... Heerlijk! Ik ben gered! Ik ga werken! Ik ga Moer afschrijven! - Engeltje weende, weende, en haar lange haren vielen uiteen over haar schouders.

Toen geschiedde het, dat Huib binnentrad. En met een blik naar het loshangend haar: 'Pardon,' sprak hij, 'stoor ik,' en maakte een beweging van weder te willen vertrekken.

Deze bescheidenheid ontroerde me buitengewoon; en ik kon niet nalaten te roepen:

- Kom binnen! kom maar binnen, mijn beste Huib! Er valt hier niets te storen!... en ik voegde er spijtig aan toe: - Nietwaar, Engeltje? -

'Neen, we zitten maar wat te praten,' antwoordde ze.

'Ik kom even langsloopen,' zei Huib, 'om jullie wat te zeggen. Ik ga over twee dagen een reis maken naar Biskra; ik heb Roland overgehaald om met me mee te gaan.'

Daar schoot ik eensklaps in drift:

- Pedanteling! wat verbeeld je je wel! ik, hoor je, ik heb hem overgehaald. We gingen samen bij Abel de stoep af... ik weet nog heel goed... en toen heb ik hem gezegd, dat hij die reis moest gaan maken.

Huib barstte in een schaterlach uit; hij sprak:

'Jij? maar arme vent, ga nu eens even na, dat jij al je bekomst had, toen je Aalsmeer gehaald had! wil jij nu nog beweren...?... Best mogelijk trouwens, dat jij er het eerst over gesproken hebt; maar wat

heeft het voor nut, onder ons gezegd, om menschen met alle mogelijke plannen het hoofd op hol te jagen? dacht je, dat je ze zoo tot daden kon krijgen? laat ik nu maar meteen voor mijn meening uitkomen, dat je over geen cent stuwkracht in je heele karakter beschikt... En je kan onmogelijk aan anderen meedeelen wat je zelf niet bezit... Maar goed, wil je soms met ons meegaan?... neen? wat moet je dan? zeg op!... Dag Engeltje, adieu... Ik kom nog wel even bij je langs.'

Hij vertrok.

- Je ziet het, gelukzalig Engeltje, zei ik, - ik blijf liever bij jou;... maar geloof niet, dat ik het uit liefde doe...

'O neen, dat weet ik wel', antwoordde ze.

- Kijk eens naar de klok, Engeltje! riep ik met een glimp van hoop, - het is al elf uur! we kunnen niet meer naar de kerk!

Toen sprak zij, met een zucht:

'Dan gaan we naar die van vier uur.'

En we zaten weer diep in de put.

Engeltje moest visites gaan maken.

Toevallig op de agenda kijkend, zag ik het voorgenomen huisbezoek. Ik snelde naar het postkantoor en telegrafeerde:

- O, Huib... en die arme menschen! -

Thuis gekomen wachtte ik op het antwoord en las wat in een gebedenboekje.

Om twee uur kreeg ik een telegram. Het luidde:

'Verrekken laten. Brief volgt.'

Toen verzonk ik dieper dan ooit in droefgeestigheid.

- Want als Huib op reis gaat, steunde ik, - wie komt dan om zes uur naar me kijken? Als Moer af is, weet God alleen wat ik dan moet gaan uitvoeren... Verzen en tooneelstukken... daar heb ik geen slag van... en iets principieels in mijn aesthetiek verzet zich tegen de conceptie van een roman... Ik heb al eens overwogen, om weer het thema van mijn oude 'Polders' op te vatten... dat best een vervolg op Moer kan zijn en heelemaal in dezelfde lijn blijft...

Om drie uur bracht een spoedbestelling mij den brief van Huib. Hij luidde: 'Ik laat de zorg van mijn vijf noodlijdende gezinnen gaarne aan jou over; ik zal je nog een lijst van hun namen, adressen en verdere bijzonderheden doen toekomen; wat mijn andere aangelegenheden betreft, die geef ik liever in handen van Richard en zijn zwager, want daar zou je toch niet uit wijs kunnen worden. Tot ziens. Ik zal op reis nog eens aan je schrijven.'

Toen sloeg ik mijn agenda weer open en schreef op het blaadje voor Maandag:

- Probeeren om 6 uur op te staan.

Om half-vier kwam ik Engeltje af halen. We gingen samen naar den dienst van vier uur.

Om vijf uur deed ik mijn armbezoek.

Toen werd het frisscher; ik kwam thuis, sloot mijn venster en zette me aan mijn schrijftafel.

Om 6 uur trad mijn groote vriend Casper binnen.

Hij kwam van de schermzaal. Hij sprak:

'Kijk eens aan! Je werkt?

- Ik schrijf Polders, gaf ik ten antwoord.

Naroep

Wij hebben u op de fluit voorgespeeld
Maar gij hebt ons niet het oor geleend.

Wij hebben gezongen
Maar gij zijt niet te dansen begonnen.

En toen wij zelf tot den dans opsprongen
Was er niemand meer die nog fluit heeft gespeeld.

Nu zoo rampzalig de dingen staan
Houd ik mij maar bij de vriendlijke maan.

Zij doet den hond aan zijn ketting rukken
En den armen artiest een gedicht gelukken.

Diep in der vijvers herbergzaamheid
Heeft ze zich zwijgende neergevlijd.

Haar vloeiende naaktheid
Verbloedt van volmaaktheid.

Ik geleidde zonder herdersroe
De kudde mijn eigen woning toe.

Maar de schapen wilden liever een feest
Ik ben een onnoodig profeet geweest.

De anderen drijven als naar een wei
Den witten troep naar een slagerij.

Wij hebben op het zand gebouwd
Een kathedraal die geen standhoudt.

Overweging

...Of zou ik liever nog één enkele maal, o woud vol geheimen, doordringen tot die plek die ik zoo goed ken, waar, in een donkerbruine plas van doodstil water, de bladeren der voorbije jaren verweeken en ontbinden, de bladeren der aanbiddelijke lente.

Daar komen mijn onnoodige voornemens het beste tot rust, en daar vervluchtigt eindelijk tot zoo goed als niets mijn gedachte.

(Vertaling M. NIJHOFF)

EINDE

Op het verongelucken van doctor Roscius door Joost van den Vondel

Zijn Bruit t' omhelzen, in een beemt, bezaait met roozen,
Of in het zachte dons, is geen bewijs van trouw:
Maar springende in een meir, daar 't water stremt van kou
En op de lippen vriest, zich te verreuckeloozen;
Dat 's van twee uiterste het uiterste gekozen:
Gelijck mijn Roscius, beklemt van druck en rouw,
In d'armen houdt gevat zijn vreucht en waarde vrouw
En gloeit van liefde, daar 't al kil is, en bevrozen.
Zij zuchte: ‘och lief, ik zwijm, ik sterf, ik ga te grond’.
Hij sprak: ‘schep moed, mijn troost’, en ving in zijnen mond
Haar adem, en haar ziel. Zij hemelde op zijn lippen.
Hij volght haar bleecke schim naar 't zaligh paradijs. -
Vraagt yemand u naar trou, zoo zeg: zij vroos tot ijs,
En smolt aan geest, en hij ging met haar adem glippen.

Een onbekend sonnet van Vondel
door Dirk Coster

Of het weinig of in het geheel niet bekend is, het lust ons niet hierover te twisten. Wij vermelden alleen het feit, dat het ons in 1910 bijzonder trof, bij het samenstellen van de keuze der 100 verzen (die zich, waar het de oude verzen betreft, in de definitieve uitgave van dit boek ternauwernood gewijzigd heeft) - dat het ons toen niet alleen trof, maar dat wij zelfs een oogenblik geaarzeld hebben of we het niet rangschikken zouden bij het schoonst bezit van onze poëzie. Ten slotte gebeurde dit niet: eenzelfde bezwaar in-laatste-instantie als bij het edele en droeve Sterre-Sonnet van Huygens schrok ons af: een zekere sierlijkheid van bouw, die weliswaar een diepe ontroering niet uitsluit, maar die ons toch belette, deze beide verzen te rekenen tot de kern der poésie pure, waar deze bewogenheid enkel muziek wordt, enkel klank door drang en adem gedragen. Of liever nog: een klein résidu van als 't ware onoverwonnen materie bleef ons twijfelachtig stemmen. Natuurlijk is deze onderscheiding nooit precies te treffen, natuurlijk blijft er altijd een marge van zulke twijfelgevallen; bij de 100 verzen zijn het Bilderdijk, en Poot, en Potgieter, - en men zou dus beter kunnen zeggen, dat bij deze angstvallige schatting beide sonnetten juist aan de rand van deze groep wegvielen.

Maar deze aarzeling duidt tevens aan, hoezeer bewonderenswaard ons deze sonnetten voorkwamen, en dat van Vondel behoorend tot de schoonste oogenblikken zijner zuivere lyriek. Deze herdruk wenscht het vergeten sonnet even terug te schuiven onder de aandacht. Vondel schreef

slechts enkele sonnetten, deze vorm was hem klaarblijkelijk dus niet vertrouwd. Maar onder de weinige die hij schreef, zijn er tenminste twee, die doorzweept zijn van een zoo groot en hijgend en oogenblikkelijk leven, dat het bijna een wonder is, hoe het weerbarstige organisme van het Renaissancistische sonnet, met zijn strenge wetten van these en anti-these, het heeft kunnen verdragen. Het zijn: het sonnet dat den Palamedus opent, de dadelijk weer laaiende herinnering aan den moord op Oldenbarnevelt, het is de doodenklacht over een vriend, dezen Doctor Roscius zoo plotseling en noodlottig omgekomen. Het is een gelegenheidslied, een bericht, resultaat dus van een bewust voornemen, - de moderne mensch zou een brief geschreven hebben, of, als hij publicist was, een necrologie in de kranten. Vondel koos het sonnet. Waarom deze vorm die hem vreemd was? Het toeval van de eerste strophe (die het ei is waaruit het gedicht kruipt, gelijk Eugenio d'Ors zeide?) Of misschien het opzettelijke verstandsvoornemen, dat hem, onbewust nog van de emotie die in hem gereed lag om omhoog te stroomen, tot de keuze bracht van de meest gekunstelde en bezonnen vorm? En zoo dit laatste het geval is: hoe wordt deze koele keuze door het vervolg weersproken, hoe overweldigt hem de ontroering wanneer hij haar eindelijk loslaat, hoe diep heeft het hem doorschokt, tot in de geheimste diepten van zijn wezen die hij immer schroomde te verraden. Zijn vriend en diens vrouw plotseling weg, - zij die door het ijs zakte, hij die haar nasprong, haar in zijn armen nam, zich samen met haar liet verzwelgen door het koude zwarte water. En een bewondering ook, een geestdrift, die hem de tranen uit de oogen dreef, die als een koude wind hem langs het voorhoofd woei, om deze smartelijke heerlijkheid van het huwelijksleven. Want hij kende haar: deze verzielde en zachte zinnelijkheid, die volgt op de dartelheid en de veeten der moeilijk samensmeltende persoonlijkheden, - deze zachte stroom, die, in de diepste uren van den nacht,

ziel en lichaam beide langzaam mee te spoelen schijnt naar verre kusten. Hij kende haar, en hij wist dat er niets zoo wezenlijk was in het leven, niets zoozeer van God. Dat alles, van hemzelf en anderen, eigen herinnering en medelijden, treurnis en geestdrift zwelt en krimpt door dit levende vers, achterhaalt het aanvanklijke verstandsvoornemen dat een sonnet wilde schrijven, dwingt voeten en tegenstellingen naar zijn hartstochtelijke wisseling.

De eerste regels varen smeltend aan, suave, zoet van eigen leven, in een streelend spel van ee en oo klanken:

> Zijn bruid t'omhelzen in een beemd, bezaaid met roozen,
> Of in het zachte dons, is geen bewijs van trouw,

maar snel treedt de spanning in, de toon verstrengt zich en verhevigt, twee sensaties van een felle lichamelijkheid ontspringen aan zijn ontzette verbeelding (‘daar 't water stremt van kou’ waar door 't geheim der plaatsing, het woord ‘stremt’ zijn maximum van klank of plastische waarde krijgt, en het prachtigste: ‘en op de lippen vriest’, de wreede beet der kou aan het teerste van het lichaam) en drijven hem naar de hartstochtelijke uitroep waarin de gansche geestdrift van zijn hart zich uitstort:

> dat 's van twee uitersten het uiterste gekozen.

Dan wordt het innig, kameraadschappelijk, een innig medelijden wordt zich bewust: m i j n Roscius! hoe hij gloeide van liefde. Die tegenstelling ook: dat warme broze lichaam, gloeiend van liefde en leven, en de ontzettende ompranging van het koude, gluipende water, een monsterlijk element, een genadelooze macht. En zoo men een oogenblik zou kunnen vreezen, dat wanneer hij de verdrinkenden zelve sprekend invoert, de Renaissancist in Vondel hun een al te overwogen woord in de mond zou leggen, - dan ziet men zich ditmaal gelukkig bedrogen. Hier als in de enkele zeldzame plaatsen van de drama's, die door hun naakte menschelijkheid haast verschrikken, hoort men niets dan

een kort en elementair stamelen, het laatste kreunen vóor de groote droom begint: - ‘och lief, ik zwijm, ik sterf, ik ga te grond’ - en hij: ‘Schep moed, mijn troost.’ En een sterven waarin een zoete zinnelijke vervoering hoorbaar duizelt door de klank. Het geheimste spreekt Vondel niet uit, maar hier, in klank en keuze der beelden, is het bijna tastbaar te raden gegeven.

Dan is het volbracht, en de plechtige bezinning treedt in, die den 17den eeuwer tegenover de groote feiten van leven en dood nooit verlaat: na het suizelend uitvloeien van het samen-sterven, vijf afzonderlijk staande woorden, dìe den zin der vorige strophe herhalen, maar die het gebeuren verder af zetten, samenvatten, het wegdragen uit de sfeer der persoonlijke bewogenheid. En in de laatste regelen ebt deze bewogenheid verder uit, de bezinning zet zich voort, en vermag een sluitend slotaccoord te vinden en een vernuftige anti-these. Hoe schoon gevonden en bedacht: het zijn deze regels die door een zweem van kunstmatigheid de hevige waarachtigheid van dit vriendenlied verzwakken. Maar zelfs daar nog, dank zij de allerlaatste woorden vooral, zet zich de innigheid voort, die dit sonnet beheerscht en ook dat andere, die eigenaardige weekheid, die vreemde geestdrift, die in het tragische lot van den vriend iets van het diepste raadsel van zijn eigen huwelijk herbeleeft: had hij niet menigmaal, in de warme armen der trouwe geliefde, den waanzinnigen wensch moeten onderdrukken, aan deze liefde te mogen sterven?

‘En hij ging met haar adem glippen...’

Tusschen de tijden
door H. Van Elro

I

Uitgeput, verzworven,
in een dag zonder morgen
geboren ten ondergang,
donkerer droomen gevangne -
stervende niet, levende niet -
en toch verloren...

Gehoond en verstooten,
uitgedreven te lijden
de smaad der rijken -
tusschen de tijden...
zonder erbarmen...
beschikt te ontvangen
den banvloek der armen.

Uitgeput, verzworven,
in den dag zonder morgen
geboren ten ondergang.

II

O handen, neergeslagen
op het ontsloten boek!
wetende nôg te dragen
der vaadren bittren vloek:

wij zijn elkander blinden,
geen toeval spreekt ons vrij;
die nimmer mij zal vinden
gaat aan mijn raam voorbij.

- - - - - -

O bloesem wit en doren,
Gods eeuwenoud gewas
aan Christus' voet herboren
tusschen het bloedend gras.

III

Wie zal met ons zijn als het water wast?
De blinde grijpt den blinde vast.

Het volk schuilt in zijn kerken saâm,
geborgen onder Uwen naam.

De zee staat uit den afgrond op.
Een vrouw vlucht naar den hoogsten top.

En baart in eenzaamheid een kind,
haar kreet gaat onder in den wind.

Wij drijven op lijfs wrakke boot,
voorbij het laatste avondrood.

Wie zal met ons zijn als het water wast?
God is nabij... en breekt den mast!

IV

Uit duisternis breekt schicht na schicht,
Wij staan onder het gutsend licht:
de hemel is nabij...

Nu zijn wij van dit leven vrij,
reeds schrijdt Uw schaduw ons voorbij
en maait het witte land.

Ziet onze lippen, murw gebrand!
Gij zult ons drenken uit Uw hand:
de hemel is nabij...

Storm over Europa
door Dirk Coster

Misschien herinnert de lezer zich den Heer Binnendijk. Niet zoozeer wegens de letter kundige daden, ze moeten in hoofdzaak nog komen en heel Nederland hoopt dat zij groot mogen zijn. - Maar in den beruchten strijd tegen De Jong en Nu is de heer Binnendijk voorvechter geweest, en uit dien strijd is zijn naam bekend gebleven. Een zonderling voorvechter ondertusschen. Een voorvechterdie maar niet van zijn plaats wou. Die min of meer onheusch bejegend, altijddoor bezadigd bleef, en altijddoor te verstaan gaf, dat hij te fatsoenlijk en zijn tegenstander te onfatsoenlijk was om een strijd d.i. een principëele polemiek met hem te kunnen beginnen. - Wij moeten bekennen: ons argeloos en pacifistisch hart heeft deze houding ten slotte bewonderd. Wij hebben het wel een enkel oogenblik bevreemdend gevonden, dat vele dezer menschen, die we jarenlang dapper zagen doen, snel en vurig zijn, zwakkere tegenstanders meedoogenloos zagen afslachten zonder eenig gevoel voor het complex van pijn dat zij daarmee in anderen verwekten, - dat deze menschen, nu zij tegenover een tegenstander stonden die in ieder geval van plan bleek niets en niemand te ontzien, zoo wonderlijk stonden te aarzelen, hun polemische kracht ongebruikt lieten en van vage scheldwoorden vervielen tot platonische verklaringen van fatsoen - en ook deze bevreemding hebben wij duidelijk uitgesproken[1]. Maar het vreedzame hart won het! Wij hebben deze groep en haar voorvechter om hun Christelijke deftigheid gezegend! Wij hebben den

1) In de critiek op de Anti-Nu-brochure, inleiding tot het artikel over kunst en proletariaat. April 1928.

heer Binnendijk nobel genoemd, en aan De Jong zijn ruwheid jegens hem verweten. En vervolgens zuchtend de handschoen opgenomen, die De Jong der bourgeoisie voor de voeten kwakte. Niet om de figuur der Vrije Bladen te redden, of ons te offeren aan dat orgaan, maar omdat wij meenden, dat De Jong in het vuur van zijn pogrom enkele waarden had aangetast, die ook voor ons onaantastbaar waren, nl. de autonomie van het kunstwerk.

Wij moeten de zaak van zoover ophalen. Want nu is ons een groote verrassing gebeurd! Terwijl wij nog bezig waren, dezen zachten Johannes der Vrije Bladen in liefde te gedenken, - sprong ons plotseling iets op den rug, dat spookachtig onbegrijpelijk was, stormwind, nikker of weerwolf, iets dat nog altijd Binnendijk bleek te heeten maar dat onherkenbaar was geworden. Wij moeten bekennen dat we een oogenblik schrokken, dat we geloofden te droomen. Niet om de bespringing zelve. We zijn eraan gewoon besprongen te worden. Men schudt dat af. Maar dat brevet van noblesse, die vriendelijke gedachte aan een Binnendijk wiens eenig wapen zijn Evangelische weerloosheid was, deze opnieuw bedrogen droom! Bekennen wij dus zonder omweg onze enorme moreele misrekening: deze Binnendijk, totnogtoe dichter van vage maar onschuldige allure, deze Binnendijk van wie we dit zeker niet verwachtten, publiceert in het officieele orgaan der jongeren, de Vrije Bladen, een artikel van een zoo volstrekte en bittere schendzucht, dat hij daarmee voorgoed het recht verspeelt, ooit nog een woord van protest te verheffen tegen de laaghartigheden in onze verkankerde en zieke litteratuur. Om nog te zwijgen van de ruwheid van De Jong. - En dit artikel is zoozeer feitelijk, het tast zoozeer de persoonlijkheid aan, dat wij helaas ditmaal de vrijheid niet hebben, dit als gewoonlijk, onbeantwoord te laten passeeren.

Wij vragen den heer B. dus nederig vergeving, wanneer wij hem ditmaal tegenover de consequenties van zijn

woorden moeten stellen. Wij vragen ook den lezer vergeving voor een ietwat persoonlijke polemiek. En komen na dit gebruikelijk aanvangsgebedje snel ter zake...

Wat is er dan gebeurd, dat engelen werden tot duivelen? Een tweede charge op de gekoesterde jongeren, als Nu waagde? Niets daarvan. De koestering gaat door! Een boek, - en een zeer klein meeningsverschil! - Het boek is de Nieuwe Geluiden, dat we op een goeden dag uitgaven. - En dan daarnaast, en volkomen los daarvan, was het ons immer onmogelijk, om het critische proza van den Heer Herman van den Bergh een monument, of zelfs maar uitstekend te achten. Wij hebben dit altijd betreurd en zouden dit liever verzwegen hebben. Bewonderen is altijd aangenamer, en waarom in Godsnaam niet te bewonderen wat bewonderenswaard is? Doch wij werden nadruklijk uitgenoodigd, uitgedaagd zelfs[1)], onze houding tegenover Van den Bergh te bepalen. Om alle misverstand te voorkomen, hebben wij onze meening in een zeer vluchtige notitie vastgelegd. Wij hadden erbij kunnen voegen dat wij met dit boekje geworsteld hebben, dat wij het niet steeds begrepen, en dat wij, waar wij het begrepen, het niet zeer belangrijk vonden: uiterst gematigde litteraire scholastiek. Met oprecht betreuren! Dixi!

Een boek, en een zeer klein meeningsverschil, over een tiental artikelen van tien jaar terug. En dit reeds, dit ongeloofelijk weinige, is voldoende om deze menschen in een hysterische opwinding te brengen, die hun de volgende voorstelling, het volgende verhaal ingeeft. Het is sterker dan eenige fictie. Men zou dit in de werkelijkheid niet verwachten. Men vond dit soort verhalen, deze verdraaide verklaring van eenvoudige feiten. totnogtoe slechts in een stuk van Ibsen of een roman van Dostojevsky, en ze verschenen dan in dorpskrantjes, ‘ingezonden’ of door ‘de Redacteur’. Op een punt weten de[2)]

1) Speciaal in het later te vermelden artikel van Marsman; Coster en wij.
2) Zie Rosmerholm, de Vijand des Volks enz.

Nederlandsche schrijvers dus de verbeelding van groote schrijvers te evenaren: waar het erom gaat boosaardig te zijn, en in deze boosaardigheid zoo eindeloos en armelijk en kleinsteeds belachelijk. Want men hoore nu het roerend epos:

De dichter begint te vertellen, dat er in 1918 in Nederland een verschrikkelijke strijd gestreden werd, onder een zeer groote generaal. Heesche bevelen klonken, een leger stond op uit den grond, luitenant Permys en luitenant Groenevelt liepen te zweeten in de zon, er was een echte stormladder bij, twee brandemmers en een keeshondje dat aanvurend blafte en van nerveusiteit geen struik of paaltje droog kon laten. En deze strijd, zucht de dichter, was dan een kleine vergoeding voor het feit, dat Nederland van een 'echte' oorlog was 'gespeend' gebleven. Hier wrijven we toch dadelijk even de oogen uit. Een 'echte' oorlog en 'gespeend'? Het staat er! Men durft het zeggen! Men durft! Men betreurt het, dat uit bloed en etter en den ontzinden angst der kinderen geen letterkundig emotietje voor den heer Binnendijk te halen viel. Passeeren we, het is tè walgelijk, en keeren we terug tot onze operette. We komen op een goed moment. De dichter is juist in extase geraakt. De herinnering aan die schoone dagen, toen hij middenin het donderend krijgsgewoel stond en zijn drie kolom copie afschoot, woelt dronken in hem op! Hij gelooft zijn eigen verhalen en gilt: 'h i e r v l o e i d e i e t s a n d e r s d a n s c h o o n e w o o r d e n,' - bloed waarschijnlijk, echt menschenbloed, als er tenminste geen bier bedoeld is dat door de kelen vloot. Dan zinkt de dichter ineen. En nu - zucht hij - is alles voorbij. De generaal is uitgebrand, onze dooden rusten op nummer en rij, de vaandels hangen bij den antiquair, de troepen keerden weer naar vrouw en kind, vermoeid, gebruind, gehavend, en het hondje ligt achter de kachel en is weer kamerzindelijk. Voorbij de glorie, de heesche bevelen, het rijke roode bloed dat zand en heide drenkte met zijn ko-

ninklijk email. Alleen één troost: de overwinning was behaald.

Op dit oogenblik treedt in het verhaal een andere generaal op. Wij hoeven den lezer niet te laten raden wie dat is. Wij zijn het! Van die generaal wordt alle leelijks verteld, dat een opgewonden knaap met ietwat vleugellamme fantasie maar kan verzinnen. Ten eerste was hij ‘bedaagd en breedsprakig’. Dan was hij waarschijnlijk ook vet. En hij deed nooit wat. En hij kon ook niets. Hij stond maar in de achterhoede op zijn luie beenen. Terwijl oud-soldaat Binnendijk in de voorste loopgraaf kwatrijntje op kwatrijntje verloor, stond hij met zoetelaars en trosboeven te praten, die wilden hem welaanhooren, die duldden hem wel, zij 't natuurlijk met verachting. Voor een luidruchtige dikke boerendeerne echter sprong hij angstig opzij. Maar het ergste komt nog. De heer B. wordt opnieuw ademloos als hij het moet gaan zeggen. Neen, zijn familie heeft die generaal niet vermoord, of zijn hond opgehangen, of ruiten ingeslagen in een bordeel met enkel een onderbroek aan: die dingen gelden in de Vrije Bladen voor ‘fiksch’ en vinden hoogste lof. Het is erger nog. Hij was, lezer - p a c i f i s t i s c h ! Het woord is er uit, en de dichter trilt als een schoothondje. Het vreeselijk vervolg kan hij nu nog maar snikkend vertellen. Want, lezer van de Vrije Bladen, deze pacifistische aterling sloop na den slag naderbij, stak zijn vette stompen uit en stal de resultaten van den echten generaal die uitgebrand ternederlag. De echte generaal gaf geen kik, toen hij die varkenskluifjes behoedzaam langs zijn lijf voelde strijken. Hij kon tegen kietelen. Want hij was dood! - Sindsdien loopt dat bedaagde monster met die gestolen generaalssteek rond. De heer B. heeft het vier lange jaren zwijgend verdragen. Maar nu kan hij niet meer! Want nu is het ergste werkelijkheid geworden. Er is een monument gebouwd voor den echten generaal. En op een goeden dag kwam die afzichtelijke oude dikzak erlangs met de gestolen steek op zijn kop en

heeft, uit nijd, erop gespuwd. Dat is meer dan de jonge dichter kan verdragen! Hier is geen bijzonder fatsoen meer tegen bestand. Hij is krijtwit geworden, is gaan dansen, en - het gevolg is bekend.

Ziehier het verhaaltje van den heer Binnendijk, iemand die waarschijnlijk de dertig nabij is. Wij hebben er van tijd tot tijd maar een kleinigheid bijgedaan, anders werd het al te saai in zijn doodelijken en gekken ernst. De twee generalen, die edele en slechte generaal: linea recta zijn ze weggewandeld uit een prentenboek uit den tijd van Beets en Stastok. Maar het is niet alleen saai en gek, en het lyrisch product van een ietwat verachterde puberteit. Er zijn hier namelijk v o o r s t e l l i n g e n , er worden hier feiten aan elkaar verbonden, die volkomen los van elkaar zijn, en dit volgens de methode der halfgezegde dingen, vage symbolische beelden, - terwijl de jonge lezers van de Vr. Bl. dan de slotsom trekken kunnen. Wij zullen die lezers voor zijn. Wij hebben hier deze insinuaties uit hun verpakkingen te voorschijn gehaald, we moeten ze nu ontwrichten. Wij zullen dit puntsgewijze doen, om kort te kunnen zijn, en verder ernstig te kunnen blijven.

1°. Genoemde Heer van den Bergh is niet echt dood en ‘verteerd’. Dat leek maar zoo. Hij geniet een goede gezondheid, en schrijft op het oogenblik opgewekte reisbrieven uit benijdenswaardige oorden. Hij gaf een bundeltje oud proza uit. Hij stelde dit boekje daardoor bloot aan critiek, als ieder die iets uitgeeft bij leven en welzijn. Dit uitgaafje tot monument te verheffen, en elke critiek daarop tot monumentenschennis, of ‘wangunst’, - is padvinderslyriek of anders een impotente poging tot terreur.

2°. ‘één dier pacifistische generaals die van hun leven een beklagenswaardige contradictio in terminis maken,’ die zich dus nooit riskeerden, om een overtuiging te verdedigen, die ‘veilig’ in de ‘achterhoede’ bleven, om pas

daarna ‘met het lokaas der ontferming’ te voorschijn te komen enz. Deze voorstelling, met haar beelden die elkander op slinksche wijze ondersteunen, om te samen de suggestie te wekken van een ietwat ongure onbekwaamheid, juist nog bekwaam genoeg om zich ten koste van anderen te bevoordeelen, - deze voorstelling verwijdert zich zoozeer van iedere realiteit, dat zij ten slotte nog enkel den geest signaleert die haar uitbroedde.

Wij kunnen hier moeilijk op antwoorden! Dit zou te persoonlijk worden. Wij kunnen alleen verklaren dat zoo goed als ieder feit van ons litteraire leven het volstrekte tegendeel van deze perfide bewering bewijst, en dat bijna elke beschouwing die aan ons werk gewijd werd, begint met te verwijzen naar de voortdurende en felle bestrijding die dit werk gevonden heeft. Het omgekeerde dus van de geestelijke lafheid, die het orgaan der jongeren tracht te poneeren.

3°. D e z e s t r i j d z e l f. Klaarblijkelijk is met deze strijd ‘het Getij’ bedoeld, in de eerste jaren van zijn bestaan. Er was geen strijd, en wij bidden nederig nu eindelijk van deze legende verlost te mogen worden, die door de jongeren zelf aldoor gekweekt, gevoed en gedrenkt wordt, zij 't niet met hun bloed, dan toch met hun ijdelheid. Er was reeds daarom geen strijd, omdat er geen zweem van weerstand was. Er was niets dan welwillende afwachting en aandacht. En zoo er dan wat beweging, wat gerucht was, datzelfde dat de opgewonden dichter zoo donderend beschrijft, - laat men erover zwijgen, laat men in 's hemels naam nu eindelijk zwijgen, ophouden met zwetsen, laat men dan eindelijk den toestand zien zooals hij is, en zich schamen. Want dan heeft deze ‘strijd’ geen gewin gebracht, maar een groot verlies, dan was dit kunstmatig lawaai de inleiding tot een groote inzinking onzer poëzie: de triomf der kunstmatigheid over echt en noodwendig leven! Wanneer wij de decenniënindeeling van den dichter overnemen, dan zijn dit de feiten. Drie

decenniën, ieder voor 10 jaar. Goed. Deze indeeling kan men dadelijk aanvaarden. Het eerste dier drie decenniën ('98-'08) dan bracht Nederland drie dichters van een grootheid, diepte en bewogenheid, als wij sinds eeuwen niet bezaten: Boutens, Hen. Roland Holst en Leopold. Zij zijn ongenaakbaar. Het zal mogelijk weer een menschenleeftijd moeten duren, voor dit verschijnsel zich herhaalt. Het tweede dier decennia bracht een buitengewone rijke en gevarieerde voortzetting dezer traditie. Men ziet dit tijdvak nog niet zoo dadelijk. Het staat iets dichter bij ons. Maar of men de menschelijkheid van Bloem verkiest, of de lange, verruischende strofen van Roland Holst, of Nijhoffs concretisme, en zijn fel spel boven een tragische diepte, of Buning: vast staat dat er verwerklijkt werd, dat er geleefd, geleden was, vormgegeven aan echt lijden en echt leven.

Het derde decennium bracht... S t r i j d , valt de dichter Binnendijk in, haast echt bloed, haast echte oorlog! Ja, strijd inderdaad! Ongeduld, mistrouwen, molestatie van welwillende voorbijgangers, omdat de snelle erkenning nog altijd niet snel kwam. Erkenníng, roem, interviews pas bij het eerste bundeltje? Welk een schande, - het had moeten gebeuren bij ons eerste versje, onze eerste regel! - En nu is het decennium voorbij, dat met zooveel leefdrift, heesche bevelen etc. is ingeleid: tien volle jaren. En wat is het nuchtere resultaat? Onze dichtkunst is niet gedaald, ze is eenvoudig, vergeleken bij de twee vorige perioden, loodrecht neergeploft. Zij is verarmd, verschraald. Een schaamte! Een wolk van manifesten, bevelen, interviews en conferenties, een meedoogenlooze critische houding, die anderen zelfs het recht-op-oordeel zou willen ontgrissen, maar een volstrekt failliet der poëzie. Een handvol goede gedichten, enkele figuren die voor een volgend tijdvak hopen doen, maar hoe zou zich dit één oogenblik kunnen handhaven tegen wat in vorige perioden eenvoudig gewerkt en verwerklijkt werd? In het aan-

gezicht van deze faillissementen nu nog een gillend loflied op zich en zijn strijd aan te heffen, - het is bijna legendarisch van verblindheid en verachterdheid. Laat men dan toch eindelijk zwijgen. Laat men werken. Laat men inzien dat het deze lofliederen en campagnes zijn geweest, te vroege roem, te vroeg bewustzijn, te vroege kusjes op den spiegel waar de eigen beeldtenis bleek-en-verbeten verscheen, die deze catastrophe hebben veroorzaakt. Want daar ligt de oorzaak en nergens anders. Er waren kiemen aanwezig, het spreekt vanzelf dat ieder tijdvak zijn eigen nuance meebrengt, zijn eigen accent. Wij hebben dit, in het middenstuk van de Inleiding tot de Nieuwe Geluiden, te uitvoerig omschreven om het thans te hoeven herhalen. Er was een oogenblik zelfs een prachtige kans op een eigen kunst en eigen uiting. Men heeft 't verspild, verspeeld. Men heeft die kiemen mishandeld en ontwricht. Men heeft ze intellectualistisch uitgebuit, inplaats van ze met een zekeren eenvoud te beleven en vorm te geven. Men heeft zich aldoor te peinzen gezet hoe meer en hoe anders men was dan de anderen, - wat men wel zou kunnen doen, men heeft zich onophoudelijk afgevraagd of anderen dit verschil wel goed zagen, er recht aan deden, geen % erkenning onthielden, men heeft zijn aandacht aan het middenpunt onttrokken en weg laten waaien naar alle winden. Men vermiezerde tot kleine litteraten. Men week steeds meer uit naar de tijdelooze sneeuw en en de kosmos: ijle leegten zonder leven. De kiemen stierven, of zoo ze dan niet stierven, h u n g r o e i s t o n d s t i l. Laat men het eindelijk begrijpen. Laat het ridicule delirium van den dichter Binnendijk de laatste rilling zijn van de langdurige zieke duizeling. Laat men eindelijk zwijgen, het verlorene inhalen, om roem niet meer geven, - d e k i e m v a n e e n n i e u w e p e r i o d e z i j n k a n s g e v e n o p g r o e i. Laat men kortom iets hervinden van den eenvoud, de aandacht voor het werk, de ontevredenheid met zichzelve, die de eigenaardige en onbewuste erfenis was der kunstenaars

van voor den oorlog, en die ondanks persoonlijke ijdelheid en veeten zich altijd handhaven bleef.

4°. De Nieuwe Geluiden. Achteraf dan volgens deze jongere, hebben wij de 'fijne tact en misplaatste hoovaardij (!) gehad', een 'strijd' van anderen te beschrijven, en wij hebben, zoo wijst deze gansche voorstelling uit, de resultaten van een ander vrijwel geadopteerd. Hier ligt het vitale punt dezer campagne. Het blijkt feitelijk dat de dichter eigenlijk anders niet doet, dan een manifest herschrijven, met modder inplaats van inkt, dat de Heer Marsman verleden jaar heeft uitgevaardigd, een plechtig manifest, dat hij zelfs de ongelukkige eer heeft waardig gekeurd, in zijn bundel critisch proza te her-verschijnen: 'Coster en wij'. Wij hebben er nooit op willen antwoorden. Het onderwerp was te onbeduidend. Het kon geen mensch iets schelen.

Eén ding bleek eruit. Dat wij een daad begingen, die men ons nooit vergeeft. Wij hebben het nl. gewaagd 'de Nieuwe Geluiden' uit te geven. Hier ziet een oningewijde toch even verwonderd op! Want deze dichters hebben toch ampel genoten van de gelegenheid die deze verzameling hun gaf, gelezen, erkend, bewonderd te worden, te vroeg misschien erkend, te vroeg bewonderd. - Geen aparte bundeltjes zouden toch, in krachtelooze afgezonderdheid, zoo snel den weg gevonden hebben tot het publiek, wanneer niet eerst dit e n s e m b l e dien weg voor hen had opengebroken. Dit is ook zoo, dit werd ten naastenbij erkend. Maar daarna hadden deze Nieuwe Geluiden moeten verdwijnen. - En daar ze dat niet deden, daar dit nu eenmaal niet mogelijk is, slaat men aan de deur der Vr. Bl. Kathedraal plechtige manifesten aan, dat 'de Heer Coster de moderne dichtkunst niet ontdekt heeft'. - Vandaag reeds gaat luitenant Binnendijk verder en zinspeelt op 'ontdekkingen' van anderen, door de Heer Coster, via 'een lokaas' geadopteerd of gepubliceerd. Daarmee spreekt men het woord diefstal niet uit, maar het begrip

is reeds geboren. Er zal nu nog wel een aangeschoten korporaaltje komen, die dit woord als krijgskreet uitstoot. Waarom zou, nu de beide eerste instanties doorloopen zijn, de derde op zich doen wachten?

Wij zeggen echter: hoe jammer dat dit alles onnoodig is. We hebben nooit wat willen ontdekken. Wij wenschen die ontdekkerstitel niet die men ons vantevoren weigert. Zelfs als wij haar krijgen konden zouden wij haar onmiddellijk aan de Heeren Binnendijk en Marsman doorzenden, als een aangenaam hoofdkussen desnoods voor hun leven lang. - Er is niets anders gebeurd, dan dat wij, nadat tevoren onze aandacht zich elders concentreerde - op bagatellen als Dostojevsky b.v. of Henr. Roland Holst - op een goeden dag het terrein der jongere dichtkunst overzagen en het de moeite waard vonden, dit eens te doorkruisen, dit te beschrijven. Is dit verboden? Neen, dit staat ieder vrij. En wat doet men in zoo'n geval? De dichters die men voldoende kent herleest men, de dichters die men nog niet voldoende kent (dikwijls omdat zij mij hun werk met absurde en stelselmatige vijandschap onthielden) bestudeert men, en men geeft vervolgens een synthetisch beeld van het geheel. - Met min of meer gelukkig resultaat. De eenige, manlijke en eerlijke polemiek daartegen die mogelijk is, is het anders of beter te doen, of anders nog: een gefundeerde critiek te leveren op dezen arbeid.

De rest[1)] is kruidenierspolitiek, omvlamd, omdat men nu eenmaal literator is, van vurige lyriek en diepzinnige dialectiek. Maar toch niet minder: kruidenierspolitiek, krenten die hartstochtelijk geteld worden, onsjes die ademloos gewogen worden, met een kleurtje van opwinding, terwijl drie oud-soldaten van de bloed-en-bierstrijd over de zinken toonbank hangen en eveneens kleurtjes bekomen. - ‘Dichter A. heeft hij een keer niet gegroet toen hij hem tegenkwam.’ - ‘Naar dichter B. minachtend omgeke-

1) De kwestie nl. of wij deze of gene dichter in de N. Geluiden 2, 12 of 20 maanden voor het ontstaan van dit boek hebben leeren kennen of ‘ontdekt’.

ken, toen deze in argelooze vurigheid gooide met een paardevijg.' En weer dichter B. en weer dichter A., want het zijn en blijven er altijd maar twee.[1)] Wij kunnen Marsman niet volgen in dit onsjeswegen en die opwindingen. Het heeft geen belang. Wij hebben geen lust in deze mieserigheden. De Heer Marsman toont deze lust helaas wel. Het is jammer van zijn spankracht en zijn talent. Zij zijn iets beters waard, dan aan deze krententellerij verspild te worden, die in belachelijke tegenspraak is met zijn programma van vurig snel en manlijk leven. Het belicht de tweespalt in zijn leven en werk, die te groot en te opzetlijk willen is en te kleine practijk. Of wil men het anders: te gespannen aandacht voor kleinzieligheden en te slappe aandacht voor het leven en het leven in hemzelf. Een verkeerd bestuur van eigen krachten, dat op den duur ten uiterste gevaarlijk worden moet.

5°. Een persoonlijk woord tot slot. Het antwoord op de vraag, welke beteekenis wij zelf aan de Nieuwe Geluiden hechten. Hierbij wordt natuurlijk de eventueele waarde of of onwaarde van deze bloemlezing en de samenvattende studie die eraan voorafging, en deze gezien in verband met het moment van ontstaan, vantevoren uitgeschakeld. Anderen mogen zich daarover uitlaten, in vernietigenden of prijzenden zin. Anderen zouden wellicht dit werk beter hebben kunnen volbrengen. Zij deden het toevallig niet. Wij deden het toevallig. En dachten er niet aan of er iets van beteekenis gedaan werd. We deden alleen wat de hand te doen vond.

Maar in het aangezicht van zooveel manifesten, onverdraagzaamheid, opgewonden scherpte, felle campagnes van één dichter en enkele zijner medestanders, - is één beteekenis van het werk ons langzaamaan duidelijk geworden. Het werd ons nog duidelijker bij deze modder-

1) Want ten slotte kan dit alleen gaan om twee dichters, H. de Vries en Marsman zelf -.

explosie. En dat is deze: dit boek is in ieder geval een daad geweest van eenvoudige rechtvaardigheid, en een eenvoudige rechtvaardigheid a priori. Er is een evenwichtstoestand gered, die anders zeker verstoord zou geworden zijn. - Er was in 1918 een geheel van leven dat rijk genuanceerd was, of liever een geheel van geloften, veel rijker dan Van den Bergh en later Marsman ooit zouden willen erkennen. In dit geheel had iedere stem en iedere menschelijkheid zijn recht. Wij hebben er zorgvuldig voor gewaakt, dat ieder dit recht zou krijgen. Wij hebben, in dit uiterst onzekere gebied van enkel poëtische embryo's, - in schatting en voorkeur natuurlijk vergissingen[1)] gemaakt, wij hebben ook deze dichters progressief leeren kennen, d.w.z. op de eene dichter, door allerlei omstandigheden des dagelijkschen levens, onze aandacht wat vroeger gevestigd als op de andere, dit alles is onvermijdelijk, en het geldt voor de schrijver van ‘Coster en wij’ precies zoo. - Maar wij hebben ons opengezet voor iedere mogelijkheid, voor iedere nuance van menschelijkheid. En wanneer men terugziet op dit boek, ontleent het zijn bekoring juist aan deze diversiteit van leven die zich erin uitstort, de verscheidenheid en breedheid der poëtische aandoening. Deze gered te hebben voor een partieele verdrukking, - het is de eenige titel van verdienste waarop wij aanspraak maken. En het gevaar voor deze verdrukking is niet denkbeeldig. De bloemlezing van ‘het Getij’, de bloemlezing uit ‘den strijd’, waarin geen vergissingen waren, maar die één schreeuwende vergissing was, is een waarschuwend voorbeeld. - Sommige dier dichters kunnen zich geen andere voorstelling maken, of hun wereldbeeld is het eenig mogelijke wereldbeeld, en hun poëzie is de geschiedenis der dichtkunst zelve. Het zij zoo, en geven zij hun eigen bloemlezing uit, waarin dit wereldbeeld tot het eenig juiste

1) En deze werden immer uitgebuit op de wijze, die Multatuli beschreef in zijn onsterfelijken parabel: ‘de dadels van Hassan zijn driemaal grooter dan ze zijn’. De lezer kent deze niet? Hij herleze haar. Een der weinige groote satyrische bladzijden die wij bezitten.

wordt verklaard. - Maar laten zij niet meer meenen, dat daarnaast een andersoortige menschelijkheid, naturen die andere uitgangspunten kiezen, het recht op leven of zelfs maar op aandacht niet toekomt. Laten zij sectariërs blijven binnen het warme donzen nestje van hun secte.

En dan eindelijk de grief, die eveneens jaar in jaar uit beschreven is, becommentarieerd, opgewarmd en opgesierd, de grief dat ik de ontwikkeling van onze dichtkunst een aantal maanden vroeger verwacht zou hebben van het humanisme, (de hoek Verhaeren-Whitman, zegt Marsman) dan van het strenge aesthetisme. - Inderdaad: die grief is gedeeltelijk juist. Gedeeltelijk. Want nooit heeft een Verhaeren of zelfs een Whitman mij de zuiver poëtische aandoening gegeven die een Baudelaire, Shelley, of Henr. Roland Holst of Boutens gaven in hun grootste momenten. En nooit heb ik een gedicht van Moens, of zelfs nog van anderen in deze richting, een werkelijk gedicht geacht in den strengsten en diepsten zin van het woord - ten hoogste merkwaardige mogelijkheden tot een eenmaal te ontstaan, en dan vernieuwd en verrijkt dichterschap. Maar voor de rest is dat alles waar. Inderdaad: een zekere vrees voor het aesthetisme heb ik altijd behouden, nl. die tendenz in de kunst, die het vormcomplex grooter acht dan het leven, totdat eindelijk een schijncomplex ontstaan is waaraan het leven zich langzaam en sluipend heeft onttrokken. Deze vrees had ik, en ik heb een uitweg gezocht voor dit dreigend gevaar. En juist op dit moment zelf vindt deze vrees zijn volledige rechtvaardiging. De armoede, de kleingéestigheid, de volkomen stagnatie van thans kunnen haar meer dan ooit verklaren. En nu meer dan ooit zal het deze verfoeide humaniteit, dat is een breede en vervulde menschelijkheid moeten zijn, die zich niet schaamt, nòch voor zijn teederheid nòch voor zijn woede, nòch voor zijn medelijden nòch voor zijn eigen jammer, nòch voor zijn passie nòch voor zijn folterende leegten, die weer de redding brengt en het vers weer vol doet stroomen van

leven. Een menschelijkheid die niet immer omziet of zijn gevoelens van den tijd en de mode zijn, die niet immer peinst over zijn uitdrukkingsmiddelen. Vorm kan toch niet opzettelijk gemaakt worden, zij groeit met tergende onwillekeurigheid. Vorm is iets, dat men genieten moet, erkennen en smaken, men moet er vooral niet te veel van spreken. Het beste voorbeeld van de beste instelling hebben de Russen der groote periode gegeven: zij schenen zich met alles anders te bemoeien dan met litteratuur, ze waren vol van het leven, het leven van hun dagen en contra de eeuwigheid, sociale nooden en de bestemming der ziel, en ondertusschen ontstonden uit de volheid van dit leven de werken die weergaloos van vorm en spanning waren.

Wij staan hier ten slotte voor de bittere moeiten van twee generaties die geen van beiden het juiste midden wisten te vinden, - en daardoor kostbare krachten lieten verloren gaan. Die van voor-den-oorlog: wankelmoedige en fijne menschelijkheid bij groote begaafdheid, gebrek aan zelfvertrouwen, en een strenge tucht die veel verstikte. Geen andere stimulans, dan ten hoogste een uniform schouderklopje zonder aanzien des persoons. In de verstikking van dezen tucht en ietwat duffe atmosfeer is veel energie verwelkt en ongebruikt gebleven. Niet allen kunnen de vreugde aan het werk bewaren, bij het bewustzijn dat niemand zich om dit werk bekreunt of erom vraagt. Voor de generatie van na-den-oorlog: aandacht, tegemoetkoming, volkomen vrijheid, bij ouderen een angst om te verdrukken waar men zich zelf verdrukt gevoeld had. En uit deze vrijheid ontstond de behoefte naar méér. - Men ontdekte dat men het zich steeds gemakkelijker kon maken. Men zag dat wie veel kreeg altijd nog meer kon eischen. Boosaardigheid en een geeuwhonger van eerzucht woekerden op. Een verstikte generatie en een verwilderde! Zal een volgend geslacht de synthese genieten van tucht en verwildering, van deemoed en verwatenheid? Of zal het mis-

schien nog deze generatie zijn, die zich herneemt, wanneer zij eindelijk ervaart, dat deze verwildering vele bevredigingen verschaft, behalve dan die ééne: - de bevrediging van het gedane werk die alleen geluk is... Hopen we het laatste.

Naschrift

A. Ter documentatie een kleine bloemlezing uit het artikel van den Heer Binnendijk, enkele der vele suggesties uit het verhaal dat we bescheiden hervertelden. Titel: 'S p i j t in de a c h t e r h o e d e .' 'Een dier p a c i f i s t i s c h e generaal wiens leven enz.' - 'die destijds m e e m o c h t l o o p e n als strateeg van zoetelaars en treinknechten', - 'a n g s t i g voor de ronde gemoedelijke boerschheid der markentensters', - 'wierf door h e t l o k a a s d e r o n t f e r m i n g enkele jongere strijders', - 'deze hijgende Don Quichot' enz. 'm i s g u n (t) den ouden generaal het eenvoudig eereteeken van zijn werk' enz.

En dit voor den barren strijd -' hartstochten z i e d d e n , leiders wierpen zich op. Reveille blies men 's ochtends en 's avonds. De leefdrift stond in dit van 'echte' oorlog gespeende land nog eens op.' - Verder: 'er was een leger, een legertje' - 'een fiksche voorhoede, die aanviel en bressen schoot' en nog meer vreeselijks. Dit van den echten generaal; 'hij vocht zich, ten slotte, moe, een afgestreden man, verteerd enz.' en nog meer droevigs.

B. Na het schrijven van het bovenstaande kwam uit Oost-Azië de verdienstelijke dichter Slauerhoff aansnellen, met fébriele haast, om zijn deeltje niet te missen in deze campagne. Hij bewees ditmaal het publiek van 'de Gulden Winckel', wat men te denken had van 'den Heer Coster' en bewees tevens hoeveel pose er nog schuilt in deze strenge, Aziatische en oneindige afgetrokkenheid, trouwens ook waarneembaar in het werk. Anders heeft men deze febriele haast niet.

Is het stuk van den Heer B. suggestief, dat van Slauerhoff is voluit onsmakelijk, en een medicus zou deze beeldvorming zelfs bedenkelijk moeten vinden. Het is niet mogelijk deze beelden te citeeren, de pen weigert van weerzin.

Geen opmerking blijkt ten slotte juister, dan die van Prof. Bolkestein, in een der jaarverslagen van de Leidsche Maatschappij der Letterkunde: de theologische furie van Vondels tijd is in dezen tijd

als literaire furie herleefd. - De Hanekoppen, de Smouten, de Triglands van onze 17de eeuw heeten thans Slauerhoff, Greshoff of Binnendijk e.a., de razende dominées werden razende dichters en om de zelfde, scholastische futiliteiten. (De afstand tusschen beiden was hier trouwens nooit zeer groot). Een verschil: het moderne publiek is wijzer dan het 17de eeuwsche. Het doet niet meer mee, zelfs al verduizendvoudigt de drukpers alle invectieven. Men schuimbekt voor zijn vrienden.

Inhoud

I Alfabetisch naar de schrijversnamen

		Blz.
AMMERS-KÜLLER, JO VAN. Het Verjaarsvers		496
BLES, DOP. Tooneel		841, 927
COOLEN, ANTOON. Eerste Jaren.		635
	De Zware Gang	790
COSTER, DIRK. Erfelijke Atomen		922
	Panaït Istrati en Sovjet-Rusland	903
	Schetsboek	595, 680
	Een Woord tot Slot	657
DAELEN, W.F.J. VAN. Amour, Terre inconnue		750
	Lust, Verliefdheid, Liefde	914
DONKER, ANTHONIE. Verzen.		554, 804
	Zwarte Pieten	724
	Toelichting Critisch Bulletin	930
HAVELAAR, JUST. Een Antwoord aan Mr. J.C. Bloem		602
	Frans Masereel	849
	Meester Eckhart	773
	A Tale of Two Cities.	540
ISTRATI, PANAÏT. De Sponzenvisser		689
KRANENDONK, A.G. VAN. Aldous Huxley		565
MEIJER, JULIUS. Curaçao		676
MUSSCHE, A.J. Meditaties over Schoonheid en Leven		606
PLASSCHAERT, ALB. Karel van de Woestijne		832
	Permeke	769
	Vermeer van Delft	609
REDACTIE. Toelichting Critisch Bulletin		930
	Toestanden in Venezuela	759, 919
ROLLAND, ROMAIN. De Meester en zijn Kinderen		821

Ramakrishna's Ontmoeting met de Grote Herders van Indië 612

Ramakrishna's Terugkeer tot de Mensen 481

ROST, NICO. Mr. T.E. Lawrence 899

	Blz.
TIMMERMANS, FELIX. De heiligende Kraai	557
VOORDE, URBAIN VAN DE. Charles de Coster en de Vlaamsche Idee	707, 808, 881
VRIES, THEUN DE. Rembrant	869
Verzen	748
WELDERS, J. Monsieur Poincaré	665
WERUMEUS BUNING, J.W.F. Triomf van den Dood	586

Boekbespreking:

COSTER, D.	687
HAVELAAR, JUST	845
HOUWINK, ROEL.	766

II Alfabetisch naar de titels

Aldous Huxley door A.G. VAN KRANENDONK	565
Amour, Terre inconnue door W.F.J. VAN DAELEN	750
Een Antwoord aan Mr. J.C. Bloem door JUST HAVELAAR	602
Charles de Coster en de Vlaamsche Idee door URBAIN VAN DE VOORDE	707, 808, 881
Curaçao door JULIUS MEIJER	676
Eerste Jaren door ANTOON COOLEN.	635
Erfelijke Atomen door DIRK COSTER	922
Frans Masereel door JUST HAVELAAR	849
De heiligende Kraai door FELIX TIMMERMANS	557
Karel van de Woestijne door ALB. PLASSCHAERT	832
Lust, Verliefdheid, Liefde door W.F.J. VAN DAELEN	914

Meditaties over Schoonheid en Leven door A.J. MUSSCHE. 606

Meester Eckhart door JUST HAVELAAR 773

De Meester en zijn Kinderen door ROMAIN ROLLAND. 821

Mr. T.E. Lawrence door NICO ROST 849

Monsieur Poincaré door J. WELDERS 665

Panait Istrati en Sovjet-Rusland door DIRK COSTER 903

Permeke door ALB. PLASSCHAERT 769

Ramakrishna's ontmoeting met de grote Herders van Indië door ROMAIN ROLLAND. 612

Ramakrishna's Terugkeer tot de Mensen door ROMAIN ROLLAND 481

Rembrandt door THEUN DE VRIES 869

	Blz.
Schetsboek door DIRK COSTER.	595, 680
De Sponzenvisser door PANAÏT ISTRATI	689
A Tale of Two Cities door JUST HAVELAAR	540
Toelichting Critisch Bulletin door REDACTIE en ANTHONIE DONKER	930
Toestanden in Venezuela door REDACTIE	759, 919
Tooneel door DOP BLES	841, 927
Triomf van den Dood door J.W.F. WERUMEUS BUNING	586
Het Verjaarsvers door JO VAN AMMERS-KÜLLER	496
Vermeer van Delft door ALB. PLASSCHAERT	609
Verzen door ANTHONIE DONKER	554, 804
Verzen door THEUN DE VRIES	748
Een Woord tot Slot door DIRK COSTER	657
De zware Gang door ANTOON COOLEN	790
Zwarte Pieten door ANTHONIE DONKER	724

Boekbespreking:

Fré Dommisse, Krankzinnigen door ROEL HOUWINK	766
Jac. van Ginneken S.J., Voordrachten over het Katholicisme voor niet-Katholieken door JUST HAVELAAR	845
Thomas Hardy, Tess door DIRK COSTER	687

Ramakrishna's terugkeer tot de mensen[1)]
door Romain Rolland

> Na een tijd van frenetieke zelfinkeer, onvoorwaardelik zoeken van de eenheid met het Absolute, en uitputtende extazen, die hem brachten tot de rand van de dood, keerde Ramakrishna tot het leven terug; en een van de inzichten, die hij meebracht, was dit, dat ‘alle godsdiensten langs verschillende wegen tot God leiden. En hij brandde van verlangen terstond al die wegen te onderzoeken. Bij hem was begrijpen hetzelfde als zijn en handelen.’

De eerste weg, die hij onderzocht was die van de Islam. Nauweliks begon hij van zijn ziekte te herstellen of hij maakte er een aanvang mede (einde 1866).

De tempel van Dakshineswara, waar hij de dienst waarnam, ontving dikwels Mohammedaanse fakirs op hun doorreis onder zijn dak. De patrones van de tempel, Rani Rasmani, een ‘nieuwe rijke’, uit een lage kaste afkomstig, maar met een ruim hart, had in haar warme vroomheid gewild, dat haar stichting gastvrijheid zou bieden aan doortrekkende reizigers zonder onderscheid van godsdienst. Zo kwam het, dat Ramakrishna eens een nederige Muzelman, Govida Rai opmerkte, die geheel opging in zijn gebeden; en hij zag, door het omhulsel van dat neerknielende lichaam heen, dat deze man door middel

1) Fragment, door den schrijver speciaal voor De Stem afgestaan, uit een nieuw werk over ‘mystiek en aktiviteit in het levende Indië’. Deel I: ‘Het Leven van Ramakrishna’.

van de Islam eveneens God ‘verwerkelikte’. Hij verzocht hem te mogen worden ingewijd. Gedurende verscheidene dagen legde de priester van Kãlî[1] zijn ambt neer; hij vergat zijn Goden volkomen, groette hen niet meer, hij dacht zelfs niet meer aan hen; hij leefde buiten de tempelomheining, herhaalde de naam van Allah, droeg zijn kleren op de Mohammedaanse manier, ja, hij was zelfs bereid - o heiligschennis! - de verboden spijzen te eten, het heilige dier, de koe! Zijn meester en patroon, Mathoer Baboe, smeekte hem verschrikt daarvan af te zien en liet in 't geheim het voedsel voor hem klaar maken door een Brahmaan, op aanwijzing van de Muzelman, om hem voor verontreiniging te bewaren. - Deze totale overgave van zich zelf aan een ander rijk der gedachte had, zooals steeds bij deze hartstochtelike kunstenaar, een zichtbare materialisatie der idee tot resultaat: hij zag een stralende verschijning, met ernstig gelaat en lange baard - het beeld dat hij zich van de Profeet had gemaakt? - hij naderde hem en werd in hem opgelost. Ramakrishna ‘verwerkelikte’ de God der Muzelmannen, ‘Brahma met eigenschappen’: waarna hij zich verloor in ‘Brahma zonder eigenschappen’: de stroom van de Islam bracht hem terug naar de Oceaan.

Zijn exegeten gaven aan deze ervaring, die onmiddellik volgde op de extatiese eenwording met het Absolute, deze voor Indië zeer belangrijke verklaring, dat Muzelmannen en Hindoe's, Indië's elkaar vijandige zonen, slechts verenigd zouden kunnen worden op de basis van Advaïta, de gestalteloze God, waarvoor de Ramakrishna Mission sedertdien een heiligdom heeft opgericht in de onherbergzame oorden der Himalaya, de sluitsteen van het onmetelike gebouw, opgetrokken uit alle religies. Zeven jaar later - ik groepeer de feiten terwille van de overzichtelikheid - deed een gelijksoortige ervaring Ra-

1) De Godin Kãlî, de Heilige Moeder, aan wie de tempel van Dakshineswara was gewijd. Vert.

makrishna het Christendom ‘verwerkeliken’. Omstreeks November 1874 las een zekere Mallik, een Hindoe uit Calcutta, die een huis bezat dicht bij Dakshineswara, hem uit den Bijbel voor. 't Was de eerste maal, dat Ramakrishna Christus ontmoette. En kort daarna werd het Woord vlees. Het leven van Jezus doordrong hem ongemerkt. Op zekere dag zag hij, terwijl hij in de kleine salon van zijn vriend, de rijke Hindoe, was gezeten, aan de muur een schilderij, die de Madonna met het Kind voorstelde. De figuren begonnen te leven en toen gebeurde, wat men volgens de onveranderlike orde van zijn geest verwachten kon: de heilige verschijningen naderden hem en traden in hem binnen. En heel zijn wezen werd ervan doordrenkt. Ditmaal was't een veel machtiger overstroming van zijn wezen dan door de Islam. Zijn ziel werd er geheel door bedekt. Geen enkele slagboom was er tegen bestand. De Hindoe-gedachten werden meegesleurd. En in zijn ontsteltenis, al worstelend met de golven, riep Ramakrishna uit: ‘O Moeder! wat doet gij? Help mij!...’ Tevergeefs. De vloedgolf spoelde alles weg - de geest van de Hindoe was veranderd. Slechts voor Christus was er nog plaats in hem. Gedurende verscheidene dagen vervulde hem slechts de Christelike gedachte, de Christelike liefde. Er was geen sprake meer van, naar de tempel te gaan. Toen zag hij op een middag, in het bosje van Dakshineswara, iemand op hem toekomen met mooie, grote ogen, een rustige blik, en een blanke gelaatskleur: hij kwam onder zijn bekoring, maar wist niet, wie dat kon zijn. De onbekende gast kwam nader. Een stem zong diep in Ramakrishna's ziel:

‘Ziedaar Christus, die zijn hartebloed vergoten heeft voor de verlossing der mensen, ziedaar Degeen, die een zee van angsten heeft uitgestaan uit liefde tot hen! Hij is 't, de Meester Yogi, in eeuwige eenheid met God. 't Is Jezus, de geïncarneerde Liefde!...’

De Zoon des Mensen omarmde de Indiese ziener, de Zoon van de Moeder, en loste zich op in zijn persoon. En Rama-

krishna verloor zich in extase. Wederom verwerkelikte hij de eenheid met Brahma, waarna hij geleidelik weer tot het normale bestaan terugkeerde. Van die tijd af behield hij het geloof in de godheid van Jezus Christus, als in een Incarnatie van de Heer.

Doch niet de eenige Incarnatie. Boeddha, Krishna waren 't eveneens in zijn ogen.[1)]

Ik zie reeds onze belijders van de absoluutheid van het Christendom, trouwe bewakers van het lichaam van hem, die alleen hun God is, de wenkbrauwen fronsen en hoor hun hooghartige woorden:

'Hoe kent hij onze God? Een vizioen. Een innerlike stem. Dat is al te gemakkelik! Hij weet niets van de leer!'

Inderdaad wist hij weinig. Hij was een Bhakta, iemand, die gelooft door lief te hebben. Hij liet zich niet voorstaan op de wetenschap der Jñânins, die geloven door te begrijpen. Maar treffen niet beide peilen doel, wanneer de boog door een sterke arm wordt gespannen? En komen de beide wegen niet samen voor hem, die ze gaat ten einde toe? Ramakrishna's grootste leerling, Vivekananda, die intellectueel hoog ontwikkeld was, zeide van hem:

'Hij was een echte Bhakta van buiten, maar een echte Jñânin van binnen.'

En Vivekananda voegde er aan toe:

'En bij mij is het juist andersom!'

Een andere grote Indiese denker, sterk intellektualisties en de meest vereuropeeste uit die tijd, Keshab Choender Sen, had de nobele nederigheid zich aan de voeten van de Bhakta neer te zetten, wiens innerlike intuïtie voor hem de geest achter de letter deed oplichten.

1) Toch was hij niet kwistig met deze titel. Hij vereerde vele heilige mannen - zoals de Tirthankaras, de stichters van de Jaïnsecte, de beide Sikh-goeroe's - maar zonder Incarnaties in hen te zien. Later zal zich in zijn woning onder de godsdienstige beeltenissen ook die van Christus bevinden; en elke morgen en elke avond zal hij wierook daarvoor branden. Hindoe-Christenen zullen zelfs in hem de onmiddellike afstraling van Christus erkennen en in extaze voor hem nederknielen.

Bij een zekere graad van intensiteit komt de grote liefde tot begrijpen en breekt de grote intelligentie de schuilhoeken open van 't hart.

Het ligt overigens niet op de weg van de Christenen, de macht der liefde terug te wijzen, die van nederige Galilese vissers de uitverkoren discipelen maakte van hun God en de stichters van zijn Kerk. En aan wie anders was't vergund, 't eerst de Opgestane te zien, dan aan de berouwvolle zondares, die geen andere aanspraak op dit voorrecht kon doen gelden, dan de liefdetranen, waarmee zij Christus' voeten had gewassen, ze drogende met heur haar?

Tenslotte kan de kennis van een mens niet worden afgemeten naar de boeken, die hij heeft gelezen. In het Indië van Ramakrishna wordt het beste der cultuur, evenals in oude tijden, mondeling overgedragen. En door de gesprekken met duizenden sadhoe's, monniken, pelgrims, pandit's mensen van allerlei slag, maar die zich allen met het religieuze probleem bezig hielden, had Ramakrishna gedurende zijn leven een encyclopaediese kennis opgedaan van de verschillende religies en religieuze wijsgerige systemen, die hij voortdurend door meditatie verdiepte.[1)]

Eens vroeg hem een zijner leerlingen, die verbaasd stond over zijn kennis:

'Hoe hebt ge u toch heel de wetenschap van het verleden eigen kunnen maken?'

Ramakrishna antwoordde:

'Ik heb niet gelezen, maar ik heb naar de wijzen geluisterd, ik heb van hun kennis een krans gevlochten rondom mijn hart, en ik heb die geworpen aan de voeten van de Moeder.'

Tegen zijn discipelen zal hij zeggen:

1) Inderdaad begreep Ramakrishna het Sanskriet, al kon hij 't ook niet spreken. 'In mijn jeugd, heeft hij gezegd, kon ik alles begrijpen, wat in een buurhuis de Sadhoe's voorlazen, - hoewel mij soms, 't is waar, de beteekenis van enkele woorden ontging. Als een Pandit spreekt in 't Sanskriet, kan ik hem begrijpen, maar zelf kan ik 't niet spreken.'

‘Ik heb de voorschriften van alle godsdiensten in praktijk gebracht: 't Hindoeïsme, de Islam, 't Christendom; ik heb ook de wegen gevolgd van de verschillende sekten van 't Hindoeïsme... en ik heb ontdekt, dat het de zelfde God is, naar wie zij zich allen richten, langs verschillende wegen... Gij moet eens alle vormen van geloof uit ervaring leeren kennen en langs die onderscheiden wegen gaan... Ik zie, dat de mensen met elkaar twisten in naam van hun godsdienst: Hindoe's, Mohammedanen, Brahmo's, Vaishnava's enz. En zij bedenken niet, dat Hij, die Krishna heet, ook Çiva heet, dat Hij de naam draagt van Oer-kracht, Jezus, of Allah! Eén enkele Rama, die duizend namen heeft!... De bron heeft verschillende ghauts (trappen). Op de ene putten de Hindoe's water in kruiken en zij noemen het: j a l ; op de andere putten de Muzelmannen water in lederen zakken en zij noemen het: p a n i ; op een derde de Christenen, die het w a t e r noemen... Zullen wij beweren, dat dit water geen j a l is, maar p a n i , of w a t e r ? Hoe belachelik?... De Substantie is één, maar zij draagt verschillende namen. En ieder zoekt dezelfde Substantie, en alleen het klimaat, het temperament en de naam wisselen...’

Dat ieder zijn eigen weg volge! Indien hij oprecht begeert, God te kennen, moge hij gerust zijn! Hij zal hem verwerkeliken...

* *

*

De periode, die op 1867 volgt, voegt niets wezenliks toe aan de schat van zijn innerlijk. Maar hij leert er gebruik van te maken. Hij brengt in die tijd zijn openbaringen in kontakt met de wereld der uiterlike dingen, en komt er toe, zijn eigen geestelike veroveringen te vergelijken met de vruchten van andere menselike ervaringen. En, terwijl hij daardoor nog beter de geheel enige waarde voelt van hetgeen hem zelf was geschonken, wordt hij zich bewust van zijn roeping onder de mensen, van de

plicht, hem tans opgelegd, om handelend op te treden. Evenals de Poverello van Assisi, op wie hij door tal van trekken, morele zowel als fysieke gelijkt, voelde hij zich de tedere broeder van alwat leeft en sterft; hij was te zeer gesteld op de melk der menselike genegenheid, om genoeg te kunnen hebben aan een geluk, dat hij met niemand deelde. Op de drempel der innigste extazen, smeekte hij de Moeder, die hem trok aan haar borst:

'O Moeder, laat mij in aanraking blijven met de mensen! Maak mij niet tot een harde asceet!'

En de Moeder wierp hem uit de diepte van de Oceaan terug op het levensstrand, en sprak tot hem (in zijn onderbewustzijn hoorde hij haar stem):

'Blijf op de drempel der betrekkelike bewustheid, om der liefde voor de mensheid wil!'

Van die tijd af weerstaat hij vastbesloten alle verleidingen, de dood der extaze te zoeken, en vermijdt elk gevaar daarvoor. Hij ontzegt zich zelf zekere gevaarlike emoties, zooals het terugzien in 1868 van een gewijde plaats, Gaya, die voor hem te vol was van herinneringen, want hij weet, dat hij daarna niet meer in staat zou zijn, zijn geest terug te brengen tot het peil van het gewone bestaan. En hij moet nu gehoorzamen aan het innerlijk bevel: te blijven in het leven, dat allen leiden, om hen te helpen.

Hij keerde dus terug onder de mensen. En hij begon met een bad te nemen in eenvoudige, warme menselikheid. In Mei 1867 ging hij, nog zeer zwak door de krisissen die hij juist had doorstaan, een zes à zeven maanden rust nemen in zijn eigen dorpje Kamarkoepoer, waar hij in geen acht jaar was terug geweest. Met een kinderlike vreugde gaf hij zich over aan de vertrouwelike hartelikheid van zijn goede dorpsgenoten, die blij waren hun kleine Gadadharra weer in hun midden te zien, wiens vreemde reputatie ook hun ter ore was gekomen en hen een weinig had verontrust. En deze eenvoudige boeren bleken in hun naieveteit ontvankeliker te zijn voor de diepte van zijn inzichten,

dan de geleerden der steden en de vromen der tempels. Gedurende dit verblijf leerde hij ook voor de eerste maal zijn kind-vrouwtje kennen[1]. Saradadevi was nu veertien jaar. Zij woonde bij haar ouders, maar kwam naar Kamarkoepoer, toen zij van zijn aankomst daar had vernomen; en dit gemalinnetje, met haar reine hart, wier geestelike ontwikkeling haar leeftijd ver vooruit was, begreep onmiddellik de roeping van haar man en de rol van toegewijde liefde, van belangeloze tederheid, die haar was toegewezen. Zij zag in hem haar gids en stelde zich in zijn dienst. Sommigen hebben - en soms op zeer grove wijze - Ramakrishna verweten, dat hij haar heeft opgeofferd. Zij zelf toonde nooit, dat dit het geval was; haar leven lang ging van haar innerlike rust en vrede een weldadige invloed uit op allen, die haar omringden. Maar wat men niet heeft gezegd, wat Vivekananda ons heeft onthuld, is het feit, dat Ramakrishna een levendig genoeg besef had van zijn verantwoordelikheid, om zijn vrouw het grootste offer aan te bieden, dat hij bij mogelikheid brengen kon, als zij er hem om vroeg: het offer van zijn roeping.

'Ik ben, zeide hij tot haar, iedere vrouw gaan beschouwen als mijn Goddelike Moeder: dit is 't enige gevoel dat ik voor je hebben kan. Maar wanneer je mij wilt neertrekken in deze wereld (van de Schijn), dan ben ik, daar ik met je getrouwd ben, tot je dienst.'

Dat was iets geheel nieuws voor de geest van Indië. Want volgens de Hindoe-traditie was ieder, wie ook, die zich aan het religieuze leven wijdde, door dit feit van elke andere verplichting bevrijd. Ramakrishna echter erkende, menseliker, dat zijn vrouw een duurzaam recht op hem had.

Zij was grootmoedig genoeg, om er afstand van te doen en integendeel haar man in zijn roeping aan te moedigen. Maar het was, verklaart Vivekananda met nadruk, 'op grond van de toestemming zijner vrouw,' dat hij voor

1) Met wie hij indertijd volgens het gebruik een kinderhuwelik had aangegaan. Vert.

goed vrij was, om het leven te leiden, dat hij wenste. En getroffen door deze reinheid en verzaking, trachtte Ramakrishna zo goed mogelik zijn plichten van oudere broeder jegens haar te vervullen. Met groot geduld wijdde hij zich, gedurende de maanden dat zij samen waren, aan haar opvoeding tot zorgzame, goede huisvrouw. Hij had een praktiese zin, die op merkwaardige wijze gepaard ging met zijn mystieke natuur. Als boerezoon had hij een goede leerschool gehad. Geen enkel onderdeel van het huishouden en het landleven was hem vreemd. En allen, die hem gekend hebben, hebben de ordelikheid en netheid van zijn huis opgemerkt. In dit opzicht zou de 'poverello' van God aan zijn intellektuele en deftige leerlingen een lesje hebben kunnen geven.

Nadat hij einde 1867 te Dakshineswara was teruggekeerd, maakte hij in de volgende jaren kleine pelgrimstochten met Mathoer Baboe, zijn beschermer en de meester van zijn tempel. De eerste maanden van 1868 bezocht hij de stad Çiva, Benares - en de heilige samenvloeiing van de Ganges en de Jumna te Allahabad - en Brindabana, de ruiker der legenden, het Hooglied, het juweel der landelike romances van Krishna. Men kan zich zijn vervoeringen en verrukkingen indenken. Toen hij de Ganges overtrok met Benares vlak voor zich, verscheen hem 'de gouden stad', niet gebouwd van steen, maar als het Hemels Jeruzalem, als 'een verdichte geestelike massa'. Op het veld der lijkverbranding van de heilige stad zag hij de Goddelike Moeder, met haar blanke lichaam en verwarde haren, glimlachend en hulpvaardig neergebogen op de brandstapels der doden, aan de sponde harer kinderen. Toen hij tegen 't vallen van de avond aan de oever van de Jumna kudden ontmoette, door hun herders geleid, geraakte hij buiten zich zelf van ontroering, rende voort, al roepend:

'Krishna! waar is Krishna?...'

Maar al zag hij de God niet, hij had een andere ontmoeting op een van die reizen, die voor ons Westerlingen, op andere wijze belangrijk en van diepere betekenis is! Hij ontdekte het gelaat der menselike ellende. In de staat van hypnotiese extaze, waarin hij tot dit tijdstip had geleefd, in de vergulde schaal van zijn heiligdom, had Kâlî's haardos die voor hem verborgen. Toen hij nu met zijn rijke metgezel te Deoghara kwam, zag hij daar de inwoners, Santhal's, naakt en vermagerd, op 't punt van honger te sterven. Hij liet het geleide halt houden en vroeg, wat er gaande was. Een vreeselike hongersnood teisterde het land. Hij zeide tegen Mathoer Baboe, dat hij die ongelukkigen te eten moest geven, hen moest baden en kleden. Mathoer Baboe maakte tegenwerpingen, zeggende, dat zijn rijkdom niet toereikend was om de ellende der wereld te lenigen. Toen brak Ramakrishna in tranen uit, ging temidden van de stumpers zitten, en zeide, geen stap meer verder te zullen gaan, maar hun lot te zullen delen. De Croesus moest wel besluiten te doen, wat zijn kleine priester wilde.

Op een andere reis, in de zomer van 1870, beging Mathoer de onvoorzichtigheid hem mee te nemen naar een van zijn goederen, juist op 't tijdstip dat de pachten werden geïnd. De oogst was twee jaar achter elkander mislukt en de pachters waren tot bittere ellende vervallen. Ramakrisna gelastte Mathoer hun de pacht te schenken, hun hulp te verleenen en een weelderig feestmaal voor hen aan te richten. Mathoer Baboe protesteerde, maar Ramakrishna bleef onverbiddelijk:

‘Gij zijt slechts de intendant van Moeder, zeide hij tegen de rijke grondeigenaar. Zij zijn de pachters van Moeder. Besteed dan ook het geld van Moeder! Zij lijden, en gij wilt hen niet helpen? Het moet!’

Mathoer Baboe moest toegeven.

De herinnering aan deze ontmoetingen zou niet meer worden uitgewist. Swami Shivananda, die tegenwoordig de

Ramakrishna-orde leidt (Ramakrishna Math[1] en Ramakrishna Mission), en die een der eerste apostelen was, en een eigen leerling van de Meester, heeft mij de volgende gebeurtenis meegedeeld, waarvan hij zelf getuige was:

Eens, te Dakshineswara, sprak Ramakrishna, in een staat van boven-bewustzijn, op luide toon:

'Jiva is Çiva (Het levende wezen is God)[2]. Wie kan er van praten, hem medelijden te betonen? Geen medelijden, maar hem dienen, hem dienen, in het besef dat de mens God is!'

Vivekananda was daar bij tegenwoordig. Toen hij die gedachterijke woorden hoorde, zeide hij tegen Shivananda: 'Heden heb ik naar een verheven woord geluisterd... Ik zal er de levende waarheid van aan de wereld verkondigen,' En Swami Shivananda voegde er aan toe:

'Wie de wortel zal willen zoeken van de ontelbare werken in dienst der mensheid, die sedert dien door de Ramakrishna Mission in Indië zijn verricht, zal die hier kunnen vinden.'[3]

In die zelfde tijd drukken verschillende sterfgevallen het merk van de wrede, doch broederlike vingers der smart in het vlees van Ramakrishna. Hij, die opging in God en voor wie het verlies van het leven de terugkeer betekende tot een eindeloos geluk, hij, die zoo vervuld was van de eeuwigheid, dat men hem bij de dood van een jonge vriend, een neef, had zien lachen van vreugde en zijn bevrijding had horen bezingen[4] - werd plotseling, de dag na dat

1) Math=klooster. Vert.
2) Bij een andere gelegenheid zal hij zeggen: 'God is in alle mensen, maar alle mensen zijn niet in God: daarom is 'r dat zij lijden.'
3) Ramakrishna had 't voorbeeld gegeven van een dienen in grote nederigheid. Hij, een Brahmaan, was naar een paria gegaan met het verzoek, zijn huis voor hem te mogen schoonmaken. De paria, verschrikt door dat voorstel, dat een misdaad was in de ogen van het orthodoxe Hindoeïsme en zijn bezoeker en hem aan de ergste straffen zou kunnen blootstellen. vond 't niet goed. Daarop ging Ramakrishna, 's nachts, terwijl allen sliepen, het huis binnen, en veegde de vloer met zijn haren. Hij bad: 'o mijn Moeder, maak mij tot de dienstknecht van de paria!...'
4) Op dat oogenblik had hij het vizioen van een zwaard, dat uit de schede was getrokken.

sterven, door een hevige smart overvallen; hij voelt zich verpletterd, hij kan niet meer adem halen, en denkt:

'O God! O God! Als dit zo is voor mij, wat moeten dan allen wel lijden, die hun beminden, hun kinderen verliezen?...' En de Moeder droeg hem de taak op en bezielde hem met de macht, de balsem van zijn geloof te brengen aan hen, die rouw dragen...

'Zij die hem niet gezien hebben, schreef Swami Shivananda mij, kunnen er zich geen voorstelling van maken, hoe zeer deze man, zelf los van de aarde, voortdurend bezig was naar het verhaal te luisteren, dat mannen en vrouwen hem deden van hun velerlei werelds verdriet, om dit te lenigen. Wij hebben er ontelbare voorbeelden van gezien; en misschien zijn er in de wereld nog enkele hoofden van gezinnen, die de gezegende herinnering bewaren aan zijn oneindig medelijden en zijn vurige pogingen om de smart der mensen te verlichten. Op zekere dag - 't was in 1883 - kwam Mani Mallick, een oud, rijk, deftig man, die zijn zoon had verloren, met gebroken hart tot hem. Ramakrishna verdiepte zich zo volkomen in zijn smart, dat 't hem was, alsof hij zelf een kind had verloren en zijn leed dat van Mallick nog te boven ging. Zo verliep enige tijd. Plotseling begon Ramakrishna te zingen...' Geen klaagzang. Geen doodsgebed. Hij zong een heldenlied, de oorlogmars van de ziel, optrekkend tegen de dood: 'Te wapen! Te wapen! O mens, de dood is in slagorde uw haardstede binnengedrongen. Bestijg de strijdwagen van het geloof, grijp de pijlkoker der wijsheid. Span de machtige pees der liefde, en schiet de goddelijke pijl, de heerlijke naam van de Moeder!...'

'En, besloot Shivananda, ik herinner mij, hoe het verdriet van de vader er door verlicht werd. Dit lied gaf hem zijn moed terug, bracht hem tot rust, en schonk hem vrede.' Ik denk bij de vermelding van dit toneeltje aan Beethoven, die zonder een woord te zeggen aan de piano gaat zitten en door zijn spel een moeder troost in haar rouw.

Deze goddelike eenheid met de levende, liefhebbende, lijdende mensheid, zou openbloeien in een vrome, zuivere en hartstochtelike symboliese daad.

In 1872 toen zijn vrouw Saradadevi hem voor de eerste maal te Dakshineswara[1)] kwam opzoeken, herkende Ramakrishna in zijn van troebele, zinnelike begeerten gezuiverde tederheid en religieuze eerbied voor haar, in haar verschijning de Godin; en hij gaf haar daar een plechtig getuigenis van. Op een Meinacht liet hij, na de voorbereidselen voor de dienst te hebben getroffen, Saradadevi plaats nemen op de troon van Kâlî; en als priester verrichtte hij de rituele ceremonieën - het Shorashi Puja - de aanbidding van de vrouw. Zij verkeerden beiden in een staat van half-onbewuste (of boven-bewuste) extaze. Toen hij weer tot zich zelf kwam, begroette hij in zijn gezellin de Heilige Moeder. Zij had zich, in zijn ogen, geincarneerd in dit levende symbool der onbevlekte menselikheid.

Als eenige getuige was de priester van de naburige Vishnoe-tempel bij dit vreemde toneel tegenwoordig.

Ramakrishna's verering van de vrouw beperkte zich niet tot zijn vlekkeloze gemalin. Hij erkende de Moeder zelfs in de diepst gezonkenen, in de prostituées van de straat. ‘Ik heb hem gezien in 't gezelschap van zulke vrouwen, schrijft Vivekananda, - hij wierp zich aan hun voeten, hij besproeide ze met zijn tranen: ‘O Moeder, zeide hij, Gij zijt het! in deze vorm, Gij zijt hier, in de straat. In een andere vorm, zijt Gij het Heelal. Ik groet U, o Moeder, ik groet u...’

Zo verhief zich zijn Godsopvatting langzamerhand - van

1) Zij bleef er van Maart 1872 tot November 1873, kwam terug van April 1874 tot September 1875, daama in 1882, in 1882, en verliet hem van dien tijd af niet meer tot het einde. Het verhaal van haar eerste reis om hem te bereiken, ondemomen buiten weten van Ramakrishna en moedig volbracht door de zieke, jonge vrouw, ondanks groote vermoeienissen en ernstige gevaren, is een van de meest ontroerende hoofdstukken uit het ‘Leven var Ramakrishna’. Niet minder buitengewoon is het eerste verblijf van twintig maanden en het samenleven der beide mystieke echtgenoten, tegelijkertijd kuis en vol hartstochtelijkheid.

de idee van de God, die in allen is en in wie allen zich oplossen, gelijk één enkele, in vloeibare toestand verkerende zon - tot het warme gevoel van allen, die God zijn, als even zovele kleine zonnen, in ieder waarvan Hij werkend aanwezig is. Zonder twijfel dezelfde idee, maar omgekeerd, en op deze wijze niet alleen meer beschouwd en verwerkelikt van boven naar beneden, maar van beneden naar boven, en in alle richtingen tegelijk, zoals een ononderbroken dubbele stroom, die zonder ophouden het Wezen met de wezens verbindt en de mens heiligt.

Twee jaar voor zijn dood zal hij zeggen (5 April 1884):

'Tegenwoordig kom ik tot de ontdekking van de verandering, die zich in mij heeft voltrokken. Lang geleden zei Vaishnava Charana tegen mij, dat wanneer ik God in de mens zou zien, ik de volmaakte kennis bereikt zou hebben. Tans zie ik, dat Hij het is, die zich beweegt achter de verschidenheid der vormen, - nu eens een vroom mens, dan weer een schijnheilig, of zelfs een misdadig mens. Ook zeg ik: Nârâyana in de vrome mens, Nârâyana in de schijnheilige, Nârâyana in de misdadiger en de wellusteling...[1]'

* *

*

Wederom heb ik de gang van zijn leven vooruit moeten lopen, opdat de lezer de richting van de stroom niet uit 't oog verliest, en hij bij voorbaat wete, waar de rivier met zijn machtige kronkelingen, die nu eens schijnt te vervloeien en dan weer terug te lopen, heen gaat en ons leidt. En ik vat de draad weer op op het tijdstip, omstreeks 1874, toen hij, na de cyclus zijner religieuse ervaringen voltooid te hebben, volgens zijn eigen woorden de drie schone vruchten der kennis had geplukt: het Medelijden, de Devotie[2] en de Verzaking.

1) Nârâyana is een zeker aspekt van Brahma of Purusha - de Oer-Geest, die de goden en de mensen uitbroedt. (Vgl.P. Masson-Oursel, Esquisse d'une histoire de la philosophie indienne, p, 105).

2) Dit woord 'devotie', dat ingang heeft gevonden door de Europese vertalingen der Hindoe-mystiek - speciaal verbonden met de vorm van het Bhakti - is volslagen ontoereikend om het gevoel weer te geven van hartochtelike overgave. Men zou het oude woord der christelike mystiek weer meeten deen herleven in zijn ware betekenis, die er volkomen mee overeenkomt, het woord 'overgave'. Vgl. Ruusbroec: 'Van de innerlike overgave... indien wij met God innerlik verbonden willen zijn door de innerlike overgave, zullen wij op de bodem van ons willen en Iiefhebben... men zou zeggen het opborrelen gevoelen van een levende bron, die springt tot in het eeuwige leven...' (De Septem Custodiis libellus).

Terzelfdertijd heeft hij, door zijn gesprekken met de vooraanstaande mannen uit Bengalen, zich rekenschap gegeven van de ontoereikendheid hunner wijsheid en van de hongerende leegte in de ziel van Indië - die op hem wacht.

Steeds was hij voortgegaan zijn kennis te vermeerderen, overal waar hij er kans toe zag, door gesprekken met alle mogelike vrome of geleerde mannen, armen of rijken, rondtrekkende pelgrims of steunpilaren van wetenschap en maatschappij. Elk spoor van zelfingenomenheid was hem vreemd; veeleer was hij geneigd te geloven, dat ieder van die 'waarheidzoekers' een bepaald licht had ontvangen, dat hem ontbrak, en hij haastte zich de kruimpjes op te rapen, die van hun tafel vielen. Hij trachtte ze dus op te zoeken, waar zij zich bevonden, zonder zich ongerust te maken over de wijze, waarop hij ontvangen zou worden. Maar van zijn kritiese zin deed hij nooit afstand; en zijn verrukkelike, merkwaardig scherpe opmerkingsgave, die tinteling van kinderlike schalksheid, die flikkerde onder zijn halfgesloten oogleden, in zijn extatiese oogen, vonden gelegenheid genoeg zich te oefenen bij de vele bezoeken, die hij toen bracht, aan de erkende leiders van het religieuze denken van zijn tijd.

Het verjaarsvers
door Jo van Ammers-Küller

Dit fragment is de aanvang van een roman 'VROUWEN-KRUISTOCHT', een vervolg op- en een aanvulling van 'DE OPSTANDIGEN'. Clara Coornvelt, de dochter van Prof. David Coornvelt en Joyce, het kind van haar broer Louis Coornvelt, zijn de hoofdpersonen in dit boek, dat voor een gedeelte in Engeland speelt, temidden van de strijd der Suffragettes (1904-1914).

I

Toen Dr. Steven Coornvelt zijn neef kapitein Immerzeel bij Knaap, de kapper ontmoette, had hij hem aan de aanstaande verjaardag van de oude mevrouw Wijsman herinnerd; het had de kapper op het denkbeeld gebracht, dat de buurt op die dag behoorde te vlaggen.

Want de negentigste verjaardag van de oude mevrouw Wijsman was een zeldzaam kroonfeest en zou met een groot vertoon van vreugde en feestelijkheid door de familie worden gevierd; het was tevens, naar Knaap aan al zijn klanten vertelde, de herdenking van de dag waarop twee en zestig jaar geleden, Keejetje Coornvelt als jonge doktersgade voor het eerst haar intree in de woning op de Hoogewoerd had gedaan. De vroolijke, luidruchtige dokter Wijsman was al lang geleden gestorven, maar zijn stille, grijze vrouw doorleefde het eene jaar na het andere in het groote huis, met de drie verdiepingen en de twee en twintig kamers, dat zoo hol en leeg was geworden sinds de kinderen en hun vader er uit verdwenen waren. Zij zat alle dagen van alle seizoenen in haar hoekje bij het

venster van de woonkamer-aan-straat, in de week met haar tapisseriewerk en Zondags met een stichtelijk boek op haar schoot; en tweemaal per dag ging zij, moeizaam strompelend aan de arm van Clazien, haar verzorgster, over de gebeeldhouwde trap van de eene kamer naar de andere, van het hooge lichte woonvertrek naar de donkere stille slaapkamer op de binnenplaats, waar zij sinds twee en zestig jaar sliep in het groote mahoniehouten bed met de gedraaide spijlen, dat door groen-saaien gordijnen in zware plooien en draperieën overhuifd werd.

En vroeg in de morgen van die zonnige, winderige zesde April van het jaar 1904, toen de dienstmeiden haar gemutste hoofden bijeen staken en de bakkersknechten en slagersjongens het nieuwtje van mevrouw Wijsman's negentigste verjaardag van de eene deur naar de andere droegen, kwamen er alras uit alle zoldervensters stokken en gekreukte vlaggedoeken tevoorschijn; want de een wou niet onderdoen voor de ander. De varkensslager, al had hij de klandizie niet meer, vlagde evengoed als de banketbakker, die de taartjes leverde; en de sigarenwinkelier wou niet achterblijven, daar wijlen de dokter zijn pijptabak van wijlen zijn vader te betrekken placht.

Ook in de huizen van de notabelen, die buren en overburen waren van de oude mevrouw, besloot men na eenig aarzelig overleg omtrent het gepaste van zulk openbaar vertoon, aan de vlaggen-hulde mee te doen. Dokter Van Doeveren, de conservator van het museum, die nog een verre neef van de Wijsmans was, begon ermee; toen had mevrouw Van Staveren ook hààr vlag, die ze met de schoonmaak pas in een kist met kamfer had geborgen, tevoorschijn gehaald, al deed die wat min en poover tegen het groote, frissche exemplaar van Houtman, de manufacturier, die zich, tegen grondprijs van het materiaal, elke twee jaar een nieuwe kon permitteeren. En de twee oude dames Berkhout, die al sinds jaren boven de fotograaf op kamers woonden en geen vlaggedoek meer bezaten, had-

den, in een ietwat duistere symboliek, een wit laken met groene takjes en roode strikken over haar balconnetje geplooid.

Zoo stond de nauwe, donkere Hoogewoerd op die morgen van 6 April al vroeg vol ongewone feestelijkheid en toen de koetsier van de paardentram het tuig van zijn rossinant met twee oranjestrikken bleek te hebben getooid en telkens als hij langs het huis kwam, zijn bel rinkelde in een duidelijk rythme van: 'Lang zal ze leven', trok er een vlaag van jool en plezier tusschen de anders zoo donkere en druilige muren en de starre, alledaagsche gezichten leefden op, als verwachtte iedereen, dat de negentigste verjaardag van mevrouw Wijsman hem persoonlijk wat bizonders en prettigs zou brengen.

Want de heel oude mevrouw Wijsman in het hoekje van haar groote, deftige huis was in de stad Leiden een traditie, een eerbiedwaardig gemeenschappelijk bezit waarop men trots was als op de gevelsteenen, de gesmede hekken en de gestucte kozijnen, die voor de schennende hand van de tijd gespaard waren gebleven. Wie zelf grijze haren hadden, herinnerden zich, dat ze haar in hùn jeugd als een al oude vrouw in hetzelfde hoekje voor hetzelfde venster hadden zien zitten; en voor de kinderen van nu was haar heel hooge ouderdom iets vaags en onwezenlijks, zooiets als de ouderdom van Sinterklaas, waarvan je ook niet wist of je er al of niet aan moest gelooven.

De oude vrouw ervoer in die vroege morgenuren nog niets van al het druk en ongewoon gebeuren, dat ter harer eere de straat tot zulk een roezige vroolijkheid dreef. Clazien had met Antje, de oude keukenmeid, overlegd, dat zij niets van de vlaggen en de strikken op het paard van de tram, noch van de vele bloemstukken en boeketten zou zeggen, vòòr ze Mevrouw, tegen een uur of een, ging kleeden en naar beneden geleiden. Juffrouw Lize, de dokter, had haar de vorige Zondag nog heel nadrukkelijk

gewaarschuwd, dat ze Mevrouw op haar verjaardag alle emoties moesten besparen; geen bloemen, brieven of geschenken op bed, gèèn bezoek voor de namiddag wanneer zij er zelf bij kon zijn; en wat de ingewikkelde bestellingen van taartjes en koekjes, port, limonade en advocaat betrof, die hadden Antje en Clazien, na veel hoofdbreken en na veel oneenigheid, te zamen moeten regelen.

In de groote schemerige slaapkamer, met het donkere behang en het cocos vloerkleed lag de oude mevrouw in haar breede bed onder de groen-saaien, zwaar geplooide hemel; hoog in de kussens lag zij, met een zwart doekje over haar nachtjapon van fijne witte keper; en binnen de muts met de gepijpte strookjes was haar rimpelgezichtje met de tandelooze mond zoo klein en zoo in diepe vouwen ineengevallen, dat er nauwelijks meer menschelijke trekken in waren te onderscheiden. Ze had haar smalle, door rheumatiek verstijfde handen ineengevouwen boven een groote schoone, keurig gevouwen linnen zakdoek, kleurlooze fijn-geleede handen, waarover het vel als vergeelde verschrompelde zijde plooide; het hoorn van de doffe witte nagels was even kleurloos en rimpelig als de huid.

De oogen van de oude mevrouw, roodomrand en met naakte leden waren zwak, tranend en spoedig pijnlijk; de kleurlooze grijze ballen overtrokken met een paarlmoerig floers. Zonder de sterke bril, die zij niet gaarne en slechts bij noodzaak droeg, zag zij de wereld om haar heen als een vage zachte rustige grijsheid, waarin de dingen stonden zooals zij wist dat zij al tientallen jaren onveranderlijk hadden gestaan, volkomen met haar leven en haar wezen vergroeid, zoodat zij geen zintuig meer behoefde om hun plaats en vorm en kleur te weten. De oude Mevrouw was doof, zij kon alleen verstaan wat men duidelijk en langzaam dicht aan haar oor sprak; en noch het luide belgerinkel van leveranciers en loopknechts en telegram-jongens, noch het schrobben en zingen van Neel

de werkster, die de gang een extra beurt gaf, drong tot haar door in de stille afgelegen kamer waar zij in deze morgenuren te bed lag.

En zoo bleven haar gedachten rustig en ongestoord naar binnen gekeerd, van het dagelijksch gebeuren gescheiden door dat floers, dat de ouderdom veilig en genadig over haar moede leven spreidde, en in haar oude hoofd kringden langzaam en moeizaam haar gedachten om het feit dat zij jarig was... dat zij negentig jaar oud was.

Zij wist nog veel herinneringen van heel vroeger helder en onverward; haar geheugen, zeiden haar kinderen, was merkwaardig voor àl wat lang geleden gebeurd was, maar over het heden trok altijd weer dat floers van grijze vaagheid; de dagelijksche gebeurtenissen in de familie, de getrouwe relazen, die haar dochters Agatha of Lize daarvan gaven, schenen haar vaak te hinderen en te vermoeien. En het vooruitzicht van de naderende verjaardag, waarover haar dochters al sinds eenige weken voortdurend praatten als over een zeldzame en heerlijke gebeurtenis, had haar een groeiende vrees en een stage tegenzin gegeven. De verjaardag hoorde onbetwistbaar aan het heden; niet aan haar zelf, maar aan de vele menschen en kinderen om haar heen; de verjaardag zou haar voortdurende aandacht voor het heden eischen en de noodzaak om een heele dag lang oplettend, helder en scherp te moeten kijken en luisteren.

Want er waren veel Coornvelts... en zij allen zouden haar op die feestdag willen bezoeken... er waren er zooveel en er kwamen er zoo voortdurend meer, dat zij de tel allang kwijt was. Veel jonge levenslustige menschen, jonge vrouwen vooral, met vroolijk-luide stemmen en lachende monden en heldere oogen, die wijd-open en gretig in de wereld zagen. Wanneer zij in Leiden kwamen om er te studeeren of alleen maar om hun ouders of familie te bezoeken, dan brachten zij - zoo wilde het de eerbiedige traditie - ook een visite aan heel oude tante Wijsman,

die nog maar zoo'n klein beetje scheen te leven, die van hun eigen geslacht was, maar van een zoo verre en lang vergeten tijd, dat het bijna niet te begrijpen was, dat zij ooit een levendig, beweeglijk mensch was geweest. En zij zaten wat schuw en onwennig in de groote hooge kamer van het huis op de Hoogewoerd, op de stoelen met het tapisserie van blauwe rozen, paarse papegaaien en gele tulpen, zij schopten met hun lange onrustige beenen tegen de trapieds met de mopshond en de eend-met-jongen; en roken de zwakke en toch doordringende geur van de vermolmde oude tijd. En dan trokken zij hun stoel dicht naast die van de oude vrouw en spraken aan haar oor, met duidelijke langzame stemmen en vertelden haar van hun werk en hun plannen of idealen, of van de plaats die zij reeds in de wereld vervulden. En dan knikte en luisterde mevrouw Wijsman glimlachend en heel aandachtig en haar kleurlooze en krachtelooze hand legde zich streelend over jonge beweeglijke vingers, waarin het bloed stuwde en de daadkracht tintelde. En als de bezoeksters dan opstonden om weg te gaan, noemde zij hen bij een verkeerde naam en zei iets, dat volstrekt niet sloeg op al het belangrijke, dat zij haar juist hadden verteld.

Maar wanneer zij vertrokken waren na een vluchtige kus of een streelgebaartje, zooals zij van een klein kind of een schoothond afscheid zouden nemen, lieten zij haar moe, ontstemd en weifelend achter; dan pijnigde zij haar gedachten om te verzinnen wiens kinderen of kleinkinderen zij nu eigenlijk wel waren en zich te herinneren wàt zij haar ook weer zoo luid en vroolijk en opgetogen hadden verteld.

Haar oude hersens konden niet meer verwerken, dat haar dochter Constance, die nog altijd in Indië woonde, al getrouwde zoons en dochters had, dat de kleine Dorothee, het kleindochtertje, dat zoo kort geleden nog - het leek haar nauwelijks een paar jaren - aan haar schoot had gespeeld, zelve al moeder van drie kinderen was; dat haar dochter Lize, die haar door zooveel jaren de personificatie van jong

sterk leven, van onverwoestbare geestdrift en nooit weifelende kracht had geschenen, een oude vrouw begon te worden, met wit haar, met een bril en met soms een vage klacht over haar lichaam, dat niet meer kon wat haar geest wilde...

Er waren veel Coornvelts en er kwamen er altijd meer, altijd meer mannen, vrouwen en kinderen, die Grootmama of Tante tegen haar zeiden; er waren een poosje geleden zelfs twee kleine meisjes geweest - ze wist niet goed meer wiens dochtertjes - die haar Ouwe-Oma hadden genoemd, om haar van een andere Oma, van een jongere generatie, te onderscheiden.... En ook vanmiddag zou de kamer weer vol neven en nichten zijn, die haar Grootmama of Tante, of Mevrouw Wijsman zouden noemen.

En opeens trok het van pijn en verdriet in het kleine oude gezichtje binnen de strookjesmuts; twee tranen gleden uit de roodomrande oogen langs de kleurlooze wangen, tot in de diepe groeven naast de ingevallen mond. En langzaam bracht de bevende hand de zakdoek, zonder hem uit de vouwen te schudden, naar de natte sporen.

Op deze verjaardag zou er niemand meer zijn van haar eigen generatie, haar nicht Marie Elizabeth Sylvain was al sinds lange tijd volkomen hulpbehoevend en werd in een ziekenhuis in den Haag verpleegd, niemand meer die haar Keejetje noemde, niemand, die jij en jouw tegen haar zei....

Het vorige jaar was haar broer David, de professor er nog geweest. Hij was, als zooveel jaren al, in een coupeetje gekomen, want hij was slecht ter been en kon de afstand van enkele honderd meter onmogelijk meer te voet gaan. Hij kwam aan de arm van Clara zijn dochter, asthmatisch en hijgend, knorrig en ongeduldig en hij schudde haar de hand - gekust hadden zij elkander in hun lange leven nooit - en gaf haar een zakje met twee pijpen sucre d'orge, zooals hij haar op iedere verjaardag, sinds haar prille kindertijd gegeven had.

David was in de voorbije winter gestorven en haar dochters Lize en Agatha hadden beslist, dat zij te oud en te zwak was om naar het sterfhuis te gaan. En dus had zij in haar hoekje achter de neergelaten valgordijnen gezeten, toen de begrafenis voorbij ging en de zon had een scherp schaduwbeeld van de pompeuze lijkkoets en van elk der negen volgkoetsen op het wit van het gordijn geworpen. Zij was niet bedroefd geweest. Waarom zouden oude menschen bedroefd zijn als andere oude menschen stierven? Zij had een vaag gevoel van benijden en verlangen.... en toch òòk van tevredenheid, als wanneer men weet, dat iemand, die men lief heeft en die op een lange moeizame reis was, veilig is aangekomen. In het Huis mijns Vaders zijn vele woningen.... Clazien had haar des avonds bij het naar bed brengen verteld, dat het een ouderwets deftige begrafenis was geweest, met wel dertien toespraken en dat er een groot stuk van in de krant stond.

David zou niet meer komen en van het jaar kwam Naatje, de eenig overgeblevene van de broers en zusters, ook niet. En Naatje was nu nog de eenige, die haar Keejetje noemde, de eenige die jij en jou tegen haar zei. Weer vielen er twee langzame tranen en weer brachten de bevende vingers het stijf gevouwen zakdoek-vierkant naar de roodomrande oogen. Naatje lag met zware rheumatiek te bed en het zou nog wel weken, wel tot in de zomer duren eer zij weer uit mocht.

Naatje was altijd, al vroeg in de morgen op elke verjaardag trouw gekomen en bleef dan de heele dag en de nacht over. Dat spaarde haar 's avonds een vigelante en vuur en licht op het bovenhuisje waar zij woonde. Naatje placht dan de gansche verjaardag in de andere hoek voor het andere venster te zitten, in de andere leunstoel, die met de roode papegaai en de lila rozen. Zij dronk 's morgens drie kopjes koffie en 's middags twee glaasjes advocaat en wanneer de visite kwam, was ze er verschrikkelijk op ge-

steld, dat men haar het eerste presenteerde van de taartjes. De beide zusters spraken niet veel samen, want zij waren beiden doof en in vroeger jaren, toen ze elkaar nog verstonden, plachten ze over vrijwel alle onderwerpen te kibbelen. De oude Mevrouw Wijsman was geneigd om in het goede van de menschen te gelooven en het leven als een moeilijke pelgrimstocht naar beter gewesten te zien, terwijl juffrouw Naatje Coornvelt met de jaren een grimmig heil had gevonden in het genadeloos geloof van haar vaderen en over de Uitverkiezing en de Zondenval sprak, alsof Onze Lieve Heer haar daarvan bij speciale missieven op de hoogte hield.

Maar voor hen beiden was dat bijeenzijn, éénmaal in elk jaar op Keejetjes verjaardag, de vervulling van een behoefte, die zij voor zichzelf nauwelijks erkenden. Die ééne dag, in elkanders nabijheid, voelden zij zich veilig en paraat tegen de nieuwe tijd, tegen dat bruisende, niet-meer-tebegrijpen leven, dat hen zoo onstuimig voorbijjoeg. Tezamen hadden zij nog een houvast aan al het verre, lang voorbije, dat het hunne was geweest, waarvan alleen zij de waarde en de verre waarheid nog kenden en dat zij voor al die anderen, de jongen, die met hun lachende monden en heldere oogen, met hun levensdurf en hun levensmoed de volle kamer overheerschten, als een bedreigd bezit moesten verdedigen.

En laat in de avond, wanneer het bezoek gedaan was en ook Lize en Agatha vertrokken waren; wanneer zij een beetje te veel hadden gegeten en zich allebei moe en slaperig voelden, vroegen zij aan Clazien om de albums met de familieportretten uit de bonheur-du-jour in de salon te halen; dan zaten zij tevreden en stil als voldane kinderen en wezen elkaar met knikken en gebaren de welbekende figuren met vadermoorders en crinolines. Dan was elk oud, verbleekt prentje een sleutel tot een domein waartoe alleen zij beiden toegang hadden, waar zij de weg wisten, glimlachend en peinsknik-

kend en waarin zij samen uren konden toeven zonder woorden.

Zoo was het vele jaren lang geweest.... maar Naatje Coornvelt kon vandaag niet komen.

II

'Nou moet u zoometeen maar eens goed rondkijken en niet schrikken hoor!' zei Clazien, terwijl de oude mevrouw na de moeilijke tocht over de trap rustte op de stoel, die bij de onderste trede was neergezet. Clazien sprak extra luid met haar stem van de verjaardagen en het familiebezoek; zij had haar haar gekruld, en droeg het schortje met echte kant, dat mevrouw Agaath uit Zwitserland voor haar had meegebracht en onder het zwarte lustre van haar beste japon spande haar zware boezem van gewichtige verantwoordelijkheid. Dan boog zij zich voorover, wat steunend en hijgend en terwijl het bloed in haar breede bolle voorhoofd liep, vatte zij de oude dame met een geoefend en zorgzaam gebaar onder beide armen en zette haar op de met vilten schoenen omkleedde voeten; ze trok de linker arm van haar patient door haar gebogen rechter en duwde de stok met de breede haak en de gummi-knop in de bevende hand. 'En nu het laatste stukje nog;' zei ze met de zakelijke bemoediging der gewoonte; 'één twee, één twee... pas op het dorpeltje... en nou zult u es wat zien!'

Naast de weldoorvoede breedheid van de bedaagde meid, die in de loop der jaren tot verpleegster, huishoudster en almachtig heerscheres was opgeklommen, leek het figuurtje van de oude mevrouw zoo nietig en schraal, of het alleen nog maar een skeletje was waarover men veel zwaar geplooide paarse zijde had gehangen. Het hoofd onder het mutsje van witte kant, spits als een vogelkopje op een dunne altijd beverige hals, die door een fijn zwart plooisel omkruifd was, scheen tusschen de diep gebogen

schouders te verzinken en daaronder was het kleine lijfje vlak en plat tusschen de baleinen van een strakke en plooilooze taille, terwijl schoot en heupen zich verloren onder de breede wijde mouwen van de rok, waaronder alleen de voeten, in hun plompe zachte viltbedekking zich langzaam schuifelend bewogen.

Maar toen Clazien de deur van de kamer opende, hing daar aan de tegenoverliggende wand in veel hel licht, als een beeld in een tooverspiegel, een groot kleurig schilderij van Keejetje Wysman als een jonge vrouw, met een schoon glimlachend gelaat en volle vormen, met drie lachende blozend-gezonde kinderfiguurtjes aan haar knieën en een wat bleeke en tengere zuigeling op haar schoot.

De oude vrouw, die moeizaam strompelend de drempel overstapte, keek daar niet naar; zij zag het niet, al stond het in al zijn détails in haar gedachten gegrift, al wist zij, dat het daar hing en hangen bleef, omdat nu eenmaal geen der dingen in haar huis zijn plaats of bestemming meer veranderde. Zij had nooit van dat schilderij gehouden, dat de dokter, haar overleden man, voor hun koperen bruiloft had laten maken; zij had er altijd een heimelijke verwikkelde tegenzin voor gevoeld; een vage schaamte voor dat vertoon van weelderig moederschap, dat bij haar ingeboren schuchterheid niet paste, voor die wat opzichtige en kleurige uitstalling van een levensstaat, die zij uit zooveel nooit geuit verdriet en versmoorde vernedering had gewonnen.

Zij stond stil omdat ook Clazien haar stappen inhield en zij keek, intens en met inspanning door het floers voor haar oogen, naar de wemelende kleuren waarvan de kamer vol was. Menschen...? Nú al zooveel bezoek? Maar dan begreep ze, méér dan ze zag: de kamer stond vol, vol bloemen; bloemstukken hooger dan zijzelve. Op de grond, op tafeltjes, op stoelen was het neergezet. Toch niet op haar tapisserie?... Neen, Clazien was zorgzaam als zijzelve en had overal zeiltjes en opgevouwen doeken on-

dergelegd. Ze schuifelde langs al de pracht... voetje voor voetje en telkens stilstaand op het commando van Claziens ingehouden stap, telkens knikkend van ontroerde, beangstigde verwondering. Ze had wel graag eens willen streelen over zoo' n vreemde lila-en-gele bloem, die haar aankeek als met een gezicht, maar ze had geen hand vrij; en wel graag eens willen ruiken aan die trossen schuimige witte seringen, maar zij wist wel, dat haar reukorgaan haar al heel lang geleden de dienst had opgezegd. Ze zuchtte zoo nu en dan diep en haar smalle verzonken mond murmelde wat onverstaanbaars, terwijl Clazien luid en opgetogen aan haar oor sprak: ‘Die is van meneer en mevrouw Immerzeel, prachtig vindt u niet... een negentig van roode tulpen, ziet mevrouw het wel? En dit van meneer Toon en mevrouw Flora... wat een stuk hè... dat wier heelemaal uit Den Haag gebracht met een wagen... Ant heeft die man een kwartje gegeven, konne we toch niet laten... 't is een mand van wel twintig gulden. En dit... hoe vin u nou zoo ies prachtigs? Van meneer Steven en mevrouw Dorothee, een heel kussen van blauwe viooltjes en alweer een negentig, van lelietjes van dalen... daar hou u immers zoo van, van lelietjes...? En deze boeket van de dames Berkhout is toch ook lief... 't is net of de anjers al een beetje slap zijn maar we hebbe ze in een wije lampetkan gezet en een stukkie van de stelen afgedaan. We hebben waarentig alle lampetkannen naar beneden moeten halen, in uw blauwe vaas zit immers een scheur en die met de zilveren voet is veels te nauw van onderen...’

Maar nu bemerkte Clazien opeens, dat de oude mevrouw niet meer luisterde en ook niet langer naar de bloemen keek. Dat de roodomrande oogen met het floers over de kleurlooze oogballen zich naar de vensters hadden toegewend en het hoofdje op de bevende hals in moeizaam spieden vooroverneeg.

‘Wat...?’ murmelde de oude doffe stem verschrikt. ‘Wat is dat daar? Aan de overkant?’

Op de gevels aan de overzij scheen de zon... hij scheen fel en hel op de wapperende fonkelnieuwe vlag van Houtman. En de wind speelde met de breede rood-wit-blauwe banen... joeg nu de eene, dan de andere kleur omhoog en weer omlaag, kronkelde het bollend rimpelend doek tot een als-levende beweeglijkheid.

'Een vlag ter eere van u! Wat zegt u daar wel van?' daverde Clazien. 'Ze vlaggen allemaal voor u... Omdat u negentig jaar bent! Houtman is de eenige niet hoor... als u zòò kijkt, door het andere raam en hier, door het spionnetje, de straat hangt vol! Vanmorgen hebben we er al zeventien geteld en er zijn er vast nog meer bij gekomen!'

Het trof gelukkig, dat de oude mevrouw juist bij haar stoel was aangeland; dat Clazien haar kon laten zakken op de met een kussen verhoogde zitting en de stok uit haar nu hevig bevende hand kon nemen. Want tastend, hulpeloos ging dadelijk die hand naar het gezicht waarin het weer zoo vreemd en pijnlijk begon te trekken... en nu liepen de oude oogen al weer over, drupten groote donkere vlekken op het paarse lijfje en op het smetteloos politoer van het ovale tafeltje. Haastig bukte Clazien zich en zocht wat hijgerig en steunend en met zenuwachtige vingers tusschen de plooien van mevrouws rok, naar het split voor de witte keperen zak en ze haalde de zakdoek, nog altijd kreukeloos in zijn stijf gestreken vouwen te voorschijn, terwijl ze tegelijk een meewarig 'ik had het wel gedacht' seinde naar Ant en Neel, die in de open kamerdeur stonden. Vlug en handig veegde ze de tranen van mevrouws gezicht, bette ze de paarse zij en ook het tafelblad, waarop haar huishoudelijke trots geen spoor van doffe kring gedoogde. En dan wenkte ze weer naar Antje en Neel, dat ze naderbij zouden komen om te feliciteeren... een afleiding, die hoog noodig was.

'En nou u goed houwen hoor'; praatte ze tegelijk met bemoedigende strengheid. 'Da's ommers wàt aardig van al

die menschen, dat ze vlaggen en u zoo verwennen met al die bloemen en allemaal cadeaux en telegrammen hebben gestuurd. Kijk u es naar die stapel brieven en kaartjes... en een mangelbak vol pakjes... die moeten we toch allemaal uitpakken voor strakkies juffrouw Lize komt en àl de visite!'

De Wisdoms hadden een zilveren tafelmilieu gegeven, de Vegeers een schemerlamp, Toon Coornvelt, het hoofd van de Coornveltsche fabrieken, stuurde, als om te toonen hoe een rijk man hij was, behalve het bloemstuk nog een gouden brillenhuis. En er was een groote zwart en paarse sjawl van zware zacht knisterende zijde, van Steven en Dorothee, en een ets met een stadsgezicht van de Immerzeels en een zilveren portretlijst van Solko Wijsman, een neef, die aan de universiteit studeerde. Clazien lag op haar knieën, het kanten schortje zorgvuldig weggeslagen en ontpakte op de grond altijd nog maar weer nieuwe presenten; en daar zij alle papieren netjes ineenvouwde en alle touwtjes op strengetjes wond, ging het werk slechts langzaam voorwaarts.

'Alwéér een taschje! Lief hè mevrouw, dat moiré met kraaltjes. Dat is in die dure winkel van Boom gekocht, daar heb ik ze voor de raam zien staan. De brief leest u zeker morgen. Jammer, zooveel taschjes... misschien mag u die twee andere wel ruilen...'

De kleine tafel voor mevrouws stoel wasal overvol, er bleef nauwelijks plaats voor haar gevouwen handen. Er lagen òòk nog een paar taschjes, gloednieuw en ongebruikt in de chiffonniere, dacht ze vaag; terwijl haar stijve vingers even streelden langs het moiré met kraaltjes. Ze gebruikte ze niet, ze hield zich bij de keperen zak onder haar japonrok. En hoeveel sjawls lagen er nog tusschen vloei en lavendel in diezelfde kast? Ze wist het niet meer; ze droeg nooit anders dan het pelerientje van fijne zwarte wol, dat haar dochter Lize in haar spaarzaam vrije uren voor haar gebreid had. Maar ze kreeg vaak een sjawl van zijde of kant

ten geschenke, want de Coornvelts waren een rijke familie, die het vele geld met volle handen uitgaven sinds Toon de fabrieken tot zoo groote bloei en expansie had gebracht. Niemand scheen er meer aan te denken, dat Toon een onechte zoon en het kind van een vrouw uit het volk was; hij gold als een van de eerste notabelen van de stad, het vereerde hoofd van de familie; royaal voor zichzelf als voor anderen.... Wat moest dat wel kosten, zoo een brillenhuis van zwaar echt goud.... en die mand met bloemen, die met een wagen uit den Haag was gekomen? Lize had haar weleens gezegd, dat Toon Coornvelt slecht voor zijn werkvolk was, dat hij de loonen drukte en de vrouwen en kinderen uitbuitte, omdat hij die minder hoefde te betalen dan de mannen; Lize zei dat de toestanden in Toons fabrieken ten hemel schreiend waren. En Clara, Davids dochter, die, wanneer ze haar bezocht altijd vervuld was van de armen en zieken waarvoor zij zorgde.... ook Clara was vol grieven en bitterheid jegens Toon, omdat hij geen verbetering in de oude donkere weverijen wou brengen en nooit pensioen gaf en een arbeidster genadeloos ontsloeg, wanneer zij door een bevalling of een ziek kind moest verzuimen.

Lize en Clara spraken vaak over de rechten van de arme menschen, de arme vrouwen vooral; zij spraken van veel dingen waarover, naar de oude mevrouw meende, vroeger niemand sprak of dacht; want vroeger was het ieders overtuiging, dat God de standen had ingesteld en Gods wil bepaalde wie rijk en wie arm zou zijn. Lize had eens heftig beweerd, dat Toon als alle andere fabrikanten, rijk was van het geld, dat hij zijn werklieden uitzoog....

Zulke hevige dingen durfden de vrouwen tegenwoordig denken en zeggen... niet alleen maar fluisterend, onder elkaar, maar hardop en luid... in een zaal vol mannen soms, waar zij op een podium stonden en de menschen naar zich deden luisteren. Want dat deed haar dochter

Lize, naar de oude mevrouw wist en vroeger ook wel in de courant gelezen had, menigmaal...

Op Lize's naam in de krant... zoo welvertrouwd en toch zoo vreemd en bijna ontzagwekkend met dat Dr. ervoor en de voornaam voluit, had ze dan met een vreemde ontroering zitten staren. Zij moest wel gelooven, dat Lize gelukkig en tevreden was met haar lot, gelukkiger zelfs dan Constance of Agaath, die dikwijls bij haar hadden geschreid en geklaagd over moeilijkheden met haar man of kinderen. Maar hoe kòn het... zonder een gezin, dat toch de kroon van een vrouwenleven was? Lize had meer dan eenmaal kunnen trouwen maar het niet gewild. En Dorothee en Frieda en al de jonge Coornvelts van het nieuwe geslacht zeiden trots: ‘Geen meisje hoeft tegenwoordig meer te trouwen om geborgen te zijn... elke vrouw kan zich onafhankelijk maken en haar eigen leven leven.’... Maar Dorothee wàs getrouwd en wachtte reeds haar vierde kind en Frieda was kort geleden haar aanstaande komen presenteeren.

‘Er is nog een grootere en wijdere liefde dan die voor een eigen gezin,’ had Lize jaren geleden eens stil voor zich heen gezegd; in een van de heel zeldzame oogenblikken van rustig samenzijn en vertrouwelijkheid met haar moeder. En de oude mevrouw had die woorden altijd onthouden, ze als een troost voor veel zorg en twijfel in haar hart gesloten.

‘Dit is het laatste pakje mevrouw! Zakdoekjes en nog twee doozen met bonbons en kijk u es wat een reuze flesch odeklonje! Daar kunnen we de stoep wel mee doen en je zou nòg niet zien dat er wat uit is!’ Clazien heesch zich moeizaam omhoog. Stof hoefde ze niet van haar rok af te slaan; ze wist met overtuiging, dat het op het gebloemde tapijt even smetteloos en stofvrij was als op de tafel. De tafel stond nu heelemaal vol met geschenken. Of het voor een trouwen of een zilveren bruiloft was! En daar kwam de paardentram voorbij en belde: ‘Lang zal

ze leven!' Maar de oude ziel hoorde het niet; ze keek weer zoo triest en ze had weer die trekkingen in haar rimpel-gezichtje of ze zou gaan huilen.

'Zakdoekies van juffrouw Frieda, kijk u es wat een beeldjes,' trok Clazien ijverig mevrouws aandacht. 'Echt linnen hoor, met geborduurde zoompies en open hoekies... En het is vast en zeker met de hand gedaan...'

'Och!' Er kwam ineens leven in het ineengezakte figuurtje, de bevende hand strekte zich naar het doosje. 'Heeft Frieda dat voor me gewerkt? Och, da's toch lief van het kind!' Maar Clazien lachte luid en klapte haar handen op de breede heupen. 'Dat mocht ze willen,' zei ze fel, want ze was, met alle respect voor juffrouw Lize, verschrikkelijk gebeten op de emancipatie. 'Frieda is er òòk zoo een van die vrije vrouwen. Nou en die zijn er ommers voor bekend, dat ze nog geen knoop an der eigen nachtpon kunnen naaien!' Ze lachte weer en haar groote mond leek tweemaal zooveel tanden te hebben als anders. Maar de oude mevrouw luisterde niet; ze was al weer in haar eigen gedachten teruggegleden. Ze zag opeens, met die vreemde scherpe helderheid voor de dingen van heel lang geleden, de zakdoeken, die ze zelf eens als jongmeisje aan haar moeder ten geschenke had gegeven. Die waren ook met open randjes en een bloempje en een letter in de hoek versierd geweest; nachten had ze er voor op gezeten, wekenlang elk vrij uurtje er aan besteed...Vroeger werkten de kinderen wat voor moeders en vaders verjaardag, dat hoorde zoo; tegenwoordig gingen de kinderen naar een winkel en kochten een cadeau... kochten met het vele geld, dat hun vader verdiende... En opeens wist de oude mevrouw bitter en stellig: ze was heelemaal niets blij met die vele dure geschenken; ze gaven alleen maar rommel en stof en een dreigende angst voor de eindelooze moeite om ieder familielid behoorlijk en zonder vergissen te bedanken. Een doffe booze schaamte steeg in haar op en dreef een valig rood naar haar kleurlooze wangen. Hoe-

veel geld was er niet vermorst aan al die bloemen en cadeaux, die ze niet noodig had, waarvan ze nauwelijks wist waar ze ze moest bergen! De waarde van een geschenk, had haar vader zijn kinderen in hun jeugd geleerd, zat niet in het geld maar in de zorg waarmee het wordt gekozen en de liefde, waarmee het wordt gegeven...

Haar eigen kinderen hadden voor elke verjaardag een gulden uit hun spaarpot mogen nemen en die zoo goed mogelijk besteden. Vroeger... hoe anders was alles toen.... Nu was de oude mevrouw weer veilig terug in de vertrouwde wereld der voorbije dingen... wat een feest was toen haar jaardag geweest, elk jaar opnieuw! Nu leefden en bloeiden de herinneringen weer: wat hadden haar dochtertjes zich uitgesloofd! Inktlappen met kraaltjes en gebreide polsmofjes en schellekoorden en tochtkussens voor de vensterbank hadden ze voor haar gewerkt en klimop om haar stoel gehangen en een guirlande boven de deur. En als ze dan 's morgens beneden kwam, op zulk een dag, die nu nog, in verre herinnering zoo anders dan andere dagen, zooveel heller en lichter naarvoren schoof, dan had de kleinste, haar kleine jongen zich aan haar schoot gevleid, om, met zijn handjes klam van spanning in de hare, zijn verjaarsvers hakkelend en fluisterend voor te dragen.

Helder en overweldigend sterk stuwden nu opeens de herinneringen door de nevels van haar geest naar voren. 't Was of ze hem weer zàg, weer voelde, stijf gedrukt tegen haar knieën en zoo bevend van emotie, dat haar eigen twee handen, die één van de zijne omsloten, ervan trilden. Er was een verjaardag geweest, waarop hij haar een mandje had gegeven, dat hij zelf gevlochten had. Wat was toch ook het versje geweest, dat hij toen had opgezegd? Het rythme hoorde ze weer in haar gedachten... de stijging en daling in zijn hooge bange stemmetje... en telkens zijn hakkelig haastige ademtocht, maar de woorden kon ze zich onmogelijk meer herinneren. Een Schotsch

kieltje en een zwart fluweelen broekje had hij gedragen en vochtig kleefden de blonde krullen tegen zijn hooge gewelfde kindervoorhoofd. Die streek ze altijd weg... honderd malen op een dag streek ze over die fijne blonde haren en nog, nu nòg, scheen dat gebaar te leven in haar oude machtelooze handen. Wat had ze veel van hem gehouden! Van die eenige zoon, die de jongste en de zwakste van haar kinderen was en haar zooveel méér dan de anderen noodig had omdat hij zijn schuchtere afhankelijke aard van haar had geërfd. Het beste, wat het leven haar gegeven had, was de liefde voor dat zwakke kind geweest, dat eindeloos verzorgd en gekoesterd moest, omdat het zoo vaak ziek was, omdat de school hem een straf en een kwelling was en omdat zijn vader hem wou dwingen tot het vak, waarvoor hij van zijn prille jeugd haar eigen haat en afkeer toonde.

Vaak had Wijsman haar verweten, dat ze een verwende moedersjongen van hem maakte... Neen, dat was niet waar, dat was een jaloersche leugen geweest, hij was alleen maar zooveel gevoeliger, teerhartiger, fijnbesnaarder en daardoor zooveel minder tegen het leven opgewassen dan de anderen; wie weet of hij het niet ver had kunnen brengen wanneer zijn vader niet kortzichtig zijn wil had geknot naar eigen wenschen... Een kunstenaar stak er in hem, maar als een sombere, menschenschuwe employé, op een afgelegen plantage in Indië was hij jong gestorven. En in zijn laatste brief aan haar had hij geschreven, dat het eenige mooie en goede in zijn leven haar liefde was geweest, haar liefde, die nooit aan hem twijfelde en altijd geloofde. Alleen zij had hem door al zijn kinderjaren het gevoel gegeven van tenminste één plaats in de koude vijandige wereld, waar hij veilig en geborgen was.

De oude mevrouw Wijsman wist niet meer hoelang geleden haar zoon Willem in Indië gestorven was. Haar gedachten poogden niet meer om de snelle vlucht der jaren

te grijpen en vast te leggen. Wie zoo oud was als zij, zag de tijd als een beeld door een kijker: wat het verst scheen, kwam het dichtst nabij. Op de dag, dat Willems boot van Rotterdam was weggevaren, had ze hem ver, ondragelijk ver van zich weggeweten; toen had het weerzien in een eindelooze, niet te benaderen afstand gelegen... Nu wist ze het nabij... heel nabij; want Keejetje Wijsman was een vrome vrouw, die ongeschokt haar geloof aan een Vader in den Hemel door haar lange leven meedroeg. Dichtbij haar was haar jongen, mòèst hij nu immers zijn... in het Huis haars Vaders zou ze hem vinden; het Huis met de vele woningen... waar òòk een veilig verblijf was voor de schuwen en de weifelmoedigen, voor hen, die zich in het groote vijandige leven nooit thuis hadden gevoeld. Haar herinnering zag hem niet als de mismoedige, sombere jongeman, de bittere twister met zijn vader, de schampere spotter met zijn zusters' durf en levensmoed, maar altijd als het aanhankelijke schuwe kind in beugeltjes, met het fijne prinselijke gezichtje en de blauwe schaduwen onder de oogen, die naar haar keken, zooals nooit een ander paar menschenoogen haar hadden aangezien. Tegen haar schoot voelde ze weer zijn warme lijfje, trillend in de spanning van het oogenblik... en zijn stemmetje, helder en ijl door de groote lichte kamer... en het rythme van zijn vers... ach hoe waren toch ook die woorden geweest? Waarom wilden die woorden haar aldoor maar niet te binnen schieten? Hij had haar op die jaardag een sleutelmandje vereerd van wit riet met blauwe strikken en zijn verjaarsvers had op dat mandje betrekking gehad. Zou Lize de woorden nog weten, of Agaath? Constance zou ze zich zeker nog herinneren, want zij had, als de oudste, het versje gemaakt en Willem ingeprent... maar Constance was in Indië... Constance kon ze het niet vragen. Zou niemand van de menschen, die haar vandaag kwamen bezoeken, dat versje nog weten? Ach, ze zou al die dure mooie bloemen, al de groote kostbare cadeaux... al het

druk en roezig bezoek en de brieven en telegrammen gráág willen ruilen voor dat versje... en voor nog ééns in haar oude leven de ontroering van een lief kind, dat aan haar knieën stond met een bevend handje in haar vingers, voor warme lipjes op haar wangen en een hoog, trillend stemmetje, dat schuw en toch trots een verjaarsvers opzei.

In de groote stille kamer geurden zwaar de bloemen en in de open haard knetterde zachtjes het vuur. Buiten, in de bolle speelsche wind wapperden de vlaggen en zwaaiden telkens een schamp van kleuren over het kleine roerlooze figuurtje in de groote stoel voor het raam. De oogen van de oude Mevrouw Wijsman vielen dicht en haar hoofdje op de dunne beverige hals neeg voorover. Op het kanten mutsje trilden even de kralen sprietjes als insecten-vleugels en bleven dan roerloos stil. Maar dan begonnen in de paarse schoot moeizaam en als-schuchter de oude verstijfde handen te bewegen. Alsof ze iets zochten... en vonden... en streelden... àl maar streelden...

Toen dokter Lize Wijsman vroolijk en opgewekt, warm van haar wandeling door de lentezon en blij verrast door de feestdos van de buurt, de kamer binnentrad, vond ze haar jarige moeder in slaap gevallen tusschen de bloemen en de presenten. Zij belde, wat boos en driftig, om Clazien... waarom had ze Mama geen kussen onder het hoofd geschoven? En waarom had ze de kachel zoo fel opgestookt, er was een atmosfeer om te bezwijmen? Maar toen kwam opeens de tram voorbij en dokter Lize zag de oranjestrikken aan de paardenkop en zij hoorde de brutale cadans van de bel... ‘Lang zal ze leven.’...Ach, de lieve oude stakkerd hoorde het niet eens... sliep er rustig doorheen. En Lize Wijsmans oogen, die geleerd hadden zooveel menschelijke ervaringen, zooveel droeve en blijde en ontroerende dingen stil en filosofisch aan te zien, schoten opeens vol tranen. Een oud verwikkeld gevoel drong naar boven: deernis en nooit genoeg geuite teederheid, nimmer ingeloste schuld. Het was de wetenschap, dat ze

haar eigen vrijheid en zelfstandigheid dankte aan deze stille geresigneerde vrouw, die met een geknot, verworden leven en met de hulpelooze eenzaamheid van een eindelooze ouderdom, de prijs voor haar dochters vrijheid betaald had.

III

Toon Coornvelt, een kleine, stoere en sterk gespierde zestiger stond breeduit voor de schoorsteen, met de panden van zijn zwarte gekleede jas over de armen terwijl zijn handen, diep in de zakken van zijn broek gegraven, telkens wat zilveren munten lieten rammelen. Zijn grove, wat heesche en soms luid uitschietende stem van rooker en drinker overheerschte weer, als steeds, het gesprek der vele druk en geanimeerd pratende bezoekers; hij manifesteerde ook hier, dat hij het hoofd der familie was en putte uit het feit dat hij, als leider van de Coornveltsche fabrieken, het geld voor hen verdiende en de rentestandaard van hun kapitaal gestadig verhoogde, het recht om iedereen ruw en autocratisch in de rede te vallen en tegen te spreken in een bijna ziekelijk zoeken naar wrijving en twist.

De groote, nu heldoorlichte kamer was vol visitie, een half dozijn mannelijke familieleden en veel, heel veel oude en jonge vrouwen, die japonnen met breed plooiende rokken, zeer hooge kragen en wijde mouwen en groote, boven-op-het-hoofd staande hoeden droegen.

Het was zeer warm en zwaar geurden de vele, al wat slap hangende bloemen. Flora, de vrouw van Toon, groot, breed en zelfbewust in het kleine fauteuiltje met de blauwe rozen, dat kraakte onder de vracht van haar weelderige kleeren en weelderig vleesch, zette heimelijk een paar haakjes van haar stijve hooge boord open; minder nog dan door de warmte voelde ze zich heet en rood door de sfeer van twist en misnoegen die er weer, zooals telkens tegenwoordig, bij familiebijeenkomsten heerschte. Nauwelijks waren Toon en zij binnengekomen en hadden ze oude

Tante met haar jaardag gecomplimenteerd of Evert Immerzeel en Solka Wijsman openden een geschutvuur van vragen over de dreigende staking van de wevers. Jetje Wisdom, een jong studentje in de rechten, had dadelijk allerlei wijsheid over arbeidersbescherming en stakingsrechten uitgekraamd en de nichten Cateau en Betsy Berkhout die, sinds Toon ook haar geld in de fabriek belegde, zonder zorgen konden rondkomen en veel aan armbezoek deden, gaven onmiddellijk een paar ten hemelschreiende gevallen van arme en zieke thuiswevers ten beste. Toen kwam Clara Coornvelt, waarlijk nòg in de barège mantel, die ze al zooveel jaren droeg en die ze toen ze na haars vaders dood in de rouw ging, zwart had laten verven en natuurlijk had ze dadelijk haar kans schoon gezien om Toon aan te klampen over die teringachtige vrouw van Verkooy, waarover ze al driemaal op 't kantoor en al viermaal bij hen thuis was geweest. Een fraai onderwerp van gesprek op tante Keejetjes negentigste verjaardag! Gelukkig tenminste, dat de oude ziel zelf er geen woord van verstond. Die zat maar stilletjes in haar stoel gedoken, voor zich heen te kijken en te knikken, nu eens naar het ééne familielid, dan naar het andere. Zoo nu en dan kwam een van de bezoeksters dicht naast haar zitten en praatte wat aan haar oor over de bloemen en de presenten en de vlaggen en de strikken op het paard van de tram. Dan glimlachte en murmelde de smalle ingevallen mond en de stijve bevende vingers vingen even liefkozend en schuchter de warme, bezige hand, die bij de woorden betoogde en gebaarde. ‘Het is erg lief van u en ik bedank u wel,’ zei oude tante Keejetje tegen iedereen; ze noemde iedereen ‘u’, en was erg tevreden, dat ze dit zinnetje, passend op alle omstandigheden, had uitgedacht.

Flora lepelde haastig het laatste restje van haar advocaat, want Clazien, glanzend van zwart satijn en minzaamheid, kwam juist binnen met een versche karaf vol van de goudgele verjaarsdrank, die je toch nergens zoo lekker kreeg

als bij de oude tante Wijsman. Een geluk voor de oude vrouw om zoo'n uitstekende verzorgster te hebben, een geluk ook voor Lize, want feitelijk hoorde een ongetrouwde dochter bij haar oude moeder en al was je nòg zoo knap en had je nog zoo'n mooie betrekking, als je je eerste kinderplicht verzaakte, kon je toch geen geluk en vrede met je leven hebben. Flora, die zich als de vrouw van Toon mede het hoofd en de leidster van de groote familie vond, was heftig tègen de emancipatie. Een dwaze modeziekte, evenals het socialisme waarmee tegenwoordig òòk alle jonge leden van het geslacht Coornvelt schenen te coquetteeren. De rechten van de vrouw en de rechten van de arbeider... Wat had haar eigen zoon Steven zich daar in zijn studententijd niet druk over gemaakt...! Rooie Steven heette hij toen en waarlijk niet om zijn roode haardos allèèn! Bij de staking van 1901 had hij immers openlijk vóór het werkvolk en tegen zijn vader partij gekozen; Flora had haar man nooit zóó machteloos en razend van boosheid gezien!

De laatste jaren had Steven gelukkig heel wat ingebonden, het inzicht komt met de jaren, maar nu maakte hij zich met Dorothee, zijn vrouw, met Lize Wijsman en Clara Coornvelt en nog allerlei andere familieleden weer allerverschrikkelijkst druk over de bescherming van de arbeidende vrouw; eerst hadden ze hemel en aarde bewogen, dat de vrouw gelijk-op met de man zou mogen werken en nu ze het zoo ver hadden, moesten de dames in de fabrieken op stoelen met kussens zitten en later beginnen en vroeger naar huis dan de mannen, en als ze een kind kregen, moesten ze een paar maanden vrij hebben met behoud van loon! Flora deelde het inzicht van haar echtgenoot: bemoeizucht van ijdele twistzieke vrouwen, die zich mengden in wat ze niet konden beoordeelen en dachten dat de wereld het niet zonder haar ijver stellen kon.

Hoor nu eens dat gekwetter van stemmen! Een heel groepje nichten en nichtjes belegerden Toon over die

weduwe Verkooy, die niet naar een ziekenhuiswou, omdat ze thuis zes kleine kinderen had. Zelfs Lize had zich van haar veilig plaatsje naast haar moeders stoel laten lokken en luisterde en betoogde mee, met haar kalme, doordringende stem....

Flora nam haar glaasje in de eene en de halve roomhoorn, die nog op het bordje voor haar lag, in de andere hand en ruischte met haar breede rokken-omvang de kamer door om zich naast de jarige te zetten. Er waren juist twee jonge nichtjes Vegeer binnen gekomen, kinderen van Constance, die in Indië woonde; één studeerde Engelsch en één was op de Huishoudschool (ook al zoo'n zotte nieuwerwetsigheid) in den Haag. Ze brachten een bakje met tulpen mee en schenen een beetje beduusd van de grootscheepsche bloemenpracht waarmee de kamer vol stond. Maar oude tante Keejetje scheen toch blij met hun geschenk; ze murmelde: 'Het is erg lief dat jullie gekomen bent, ik dank jullie wel....' en een oogenblik later hadden ook zij zich, geanimeerd en vol belangstelling, van de tafel bij het raam naar het gesprek toegewend, dat daar bij de schoorsteen tusschen Toon Coornvelt, Immerzeel en Wijsman ter eene en al de vrouwen ter andere zijde gevoerd werd. Brokstukken van zinnen vlogen naar de raamhoek waar alleen nog de oude mevrouw en Flora zaten; woorden als 'menschenrecht' en 'ethisch beginsel' en 'humaniteit' en daartusschen Toons spottend verweer, met het grove accent en telkens zijn ruwe luide lach. Er was, onder de oudere leden van de familie, nog een wijze uitspraak van de oude Lodewijk Coornvelt in omloop: 'Als de mannen met de vrouwen gaan argumenteeren, is het met hun veiligheid en rust gedaan.' Flora moest er opeens aan denken; wat die oude tirannieke grootpapa een schoon gelijk had gehad, al had hij zeker nooit kunnen vermoeden, dat de vrouwen nog eens veel luider argumenten zouden voeren dan de mannen.

'Weet jij nog, kind,' murmelde opeens naast haar de

stem van de oude vrouw, ‘hoe het versje was, dat Willem voor me opzei toen-ie me dat mandje gaf, dat mandje dat-ie zelf gevlochten had, met een blauw en wit strikje aan het hengseltje...?’

Flora begreep, dat tante Keejetje haar dochter nog naast zich waande; ze verstond de vraag niet goed en had er maar half aandacht voor, want aan Toons stem hoorde ze, dat hij nu werkelijk boos werd en twist hier, in dit huis en op oude tantes jaardag, moest toch in alle geval vermeden worden.

‘Wilt u uw taartje niet eten?’ vroeg ze aan het oor van de oude vrouw met een noodend gebaar naar het soesje, dat Clazien netjes in gelijke stukjes had klaargezet; en ze nam, kordaat en bedillerig als in alles, het schoteltje op om de jarige te helpen. Maar mevrouw Wijsman scheen het niet te verstaan en hield verschrikt de hand aan het oor; zij bemerkte opeens met onrust dat een ander lid van de groote familie de plaats van haar dochter had ingenomen. Was het iemand die bloemen had gestuurd of een present gegeven en die nu misschien hier zat om bedankt te worden...? Wie was dat ook weer, dat groote roode gezicht en die paarse kapothoed met breedebrides... och, ze wist het immers best... en toch wou de naam haar niet te binnen vallen. Ze kwam haar zoo dikwijls bezoeken, ze was met een Coornvelt getrouwd, maar de familie waar ze uit stamde, was erg burgerlijk... Och hemel, hoe heette ze toch ook... en wat had ze gegeven... bloemen... of een present, of allebei...?

‘Het is erg lief van u dat u gekomen bent,’ zei ze maar weer met haar kleurlooze, klanklooze stem.

Flora meende opeens te begrijpen, wat die vreemde vraag van daareven beteekende: tante Keejetje miste vandaag de kinderen, die vroeger in zoo groote getale kwamen feliciteeren en dan in de achterkamer, onder Claziens toezicht, spelen mochten met het grappige ouderwetsche speelgoed en een klein glaasje advocaat-met-

melk kregen en zooveel taartjes tot ze niet meer konden. Alle kleinkinderen waren dol op Oma Wijsman geweest, die met zulk een eindeloos geduld knipsels en kaartenhuizen en kralen kettingen voor hen maakte, die altijd bereid was om verhalen te vertellen en prentenboeken te bekijken en die altijd wat lekkers in haar zilveren presenteertrommels bewaard hield. Maar de kleinkinderen waren geen kinderen meer, doch allen reeds volwassen menschen, en de achterkleinkinderen waren pas baby's en veel te druk en te roezig voor de oude vrouw op deze toch al zoo inspannende dag. Flora had haar dochter Nancy dringend geraden de kleine Tot vanmiddag thuis te laten en liever eens mee te nemen bij een rustiger bezoek.

Maar juist op dat moment, alsof haar gedachten er op hadden gewacht, zag mevrouw Flora, die recht tegenover het spionnetje zat, haar schoondochter Dorothee uit een vigelante stappen en eenmaal, tweemaal, driemaal naar het donker binnenste van het wagenvierkant bukken, om een kleine dreumes in haar armen te vatten en op het blauwe hardsteen van de breede stoep te tillen. Ontevreden trok de zelfgenoegzame mond in Flora's dikke gecongestionneerde gezicht, haar oogen seinden afkeuring en ontsteltenis naar haar zoon Steven, die al een kwartiertje geleden binnen was gekomen en nu voor het raam trad om met vaderlijke trots zijn drietal toe te wuiven. Merkwaardig, dat zulke intelligente en modern denkende menschen als Steven en Dorothee zoo naief ijdel waren op hun nageslacht en er bij elke mogelijke gelegenheid mee wilden pronken. Natuurlijk hadden ze er niet over gedacht, dat hun drie drukke beweeglijke kleuters op deze toch al roezige verjaarsvisite niet pasten en het kwam in haar onafhankelijke schoondochter niet op, om over zoo iets eerst raad in te winnen of te overleggen.

Maar toen de kamerdeur openging won Flora's grootmoederlijke trots het op slag van haar ergernis, want wat waren de drie heuveltjes schattig en allerliefst zooals ze

daar op de drempel stonden, twee kleine parmantige meisjes en een nog kleiner en wat schuchter broertje tusschen hen in. Alle drie met gezichtjes als rijpe appels boven wit bonten jasjes en blonde krullen onder wit bonten mutsjes uit en met hun groote, waterheldere kinderoogen in gretige gespannen belangstelling naar de kamer vol familieleden; twee grootmoeders, een grootvader en wel een dozijn ooms en nichten en tantes, waarvan ze wel wisten, dat ze dadelijk een koor van verteederde verrukking zouden aanheffen. Flora's hart zwol en haar bolle wangen werden nog feller rood toen Puck, de oudste, de twee anderen losliet en met een uitbundige vreugde op haar toestormde en op haar schoot klom. Maar Steven bleek dit te hebben voorzien, met een vaderlijk strenge hand greep hij Puck en duwde haar naast de twee anderen terug. ‘Je weet wat er gezegd is: eerst netjes naar Ouwe Omaatje toe en feliciteeren en jullie cadeautje geven.’

En nu stapte het drietal, hand in hand en diep doordrongen van het gewichtige oogenblik, de kamer door tot waar de jarige in haar hoekje zat. Clazien, achter Dorothee naar binnen gewipt, trok snel het tafeltje voor de stoel van de oude mevrouw opzij, zóó kwam er ampel ruimte voor de drie kleuters. Een zware stilte, een groot verwachten viel opeens in de volle kamer, want aller oogen zagen naar de oude vrouw, ontsteld om de vreemde, bijna pijnlijke spanning waarmee zij dit bezoek ontving, waarmee haar kleine bevende hoofdje zich naar de kinderen toe neeg; het was te zien onder de breede plooiingen van haar paars zijden rok hoe haar knieën trilden. En de kinderen, vlak voor haar stilhoudend, werden opeens door een bange schroom gegrepen. De oogen van kleine Teddy, oogen als glanzende zwarte kersen, hechtten zich geboeid en schuw aan het trillende pluimpje van kraaltjes op het witte kanten mutsje en de stille droomerige oogen van Elly hingen aan de oude vormlooze en gekromde hand, die de smalle stoelleuning als een klauwtje omvat hield.

De kleine jongen droeg een presentje, een mandje met een blauwe strik, waarin, naar hij wist, veel kleurig omwikkelde chocolaadjes waren; hij wist ook wat hij zeggen moest terwijl hij het mandje op de schoot van de jarige zette, maar het was of zijn oogen dat trillende pluimpje op haar muts niet los konden laten en zijn roode dikke lipjes beefden onheilspellend, terwijl hij het naar haar toeduwde, zwijgend, bijna vijandig, waarna hij zich met een diepe òpsnikkende zucht tegen zijn zusje aandrong.

De oude vrouw neeg zich dieper en dieper voorover, zóó dicht was haar gezicht nu bij dat van de kleine jongen, dat de kant van haar mutsje hem raakte; haar eene hand hief zich langzaam, moeizaam naar haar oor en de andere legde ze op zijn zich schuchter optrekkend schoudertje. ‘Zeg het nu maar...’ murmelde haar ingevallen mond dicht aan zijn wang; ‘wees maar niet bang mijn liefje... zeg het maar zachtjes... ik kan het wel verstaan.’

Het kind trok zijn schouder terug en wierp een hulpelooze blik naar zijn moeder. Zij lachte... hij begreep niet hoe ze op dit verschrikkelijke oogenblik lachen kon en zij knikte hem bemoedigend toe. Elly, het kleinste meisje, hield het mandje, dat van de paarse schoot dreigde weg te glijden, zorgvuldig vast, maar ook haar oogen zochten het gezicht van haar moeder tusschen veel andere glimlachende en knikkende gezichten, want ook zij hunkerde naar het verlossend woord, dat de bange plichtpleging zou beëindigen. Puck echter, die nooit verlegen was en wist wat er van haar, de oudste, werd verwacht, haalde diep adem en zei dan met haar hooge kinderstem, die hel in de stilte viel: ‘We feelsiteeren u wel ouwe Omaatje en wenschen u nog vele jaren en dit is een present van ons, kijk maar eens wat er in zit;’ en ijverig begonnen haar vingertjes de blauwe strik los te trekken.

Maar de oude vrouw ving het kleine bedrijvige handje. ‘Zeg het nòg eens liefje,’ murmelde haar doffe stem, ‘ik heb je versje niet verstaan, ik ben een beetje doof, weet je?’

‘Het wàs geen versje,’ verweerde het kind, bevangen en teleurgesteld omdat de blijdschap van de jarige uitbleef. ‘Maar je hebt toch wel een versje voor Oma's jaardag geleerd?’

De familieleden zagen elkander aan, hun wenkbrauwen trokken zich omhoog; er werd wat gemompeld en gefluisterd. ‘Ze wordt toch wel èrg doof,’ zei Nancy tot Solko, maar door Flora's hoofd schoot opeens een herinnering, dat de oude vrouw daarstraks ook al iets over een versje had gezegd. Oude menschen konden soms zoo wonderlijk koppig doordrijven op iets dat in hun gedachten zat.

Nu stond Dorothee naast haar kinderen. Ze boog zich naar hen over, groot, mooi en zelfbewust, haar gezicht blozend en gezond als dat van de drie kleuters, die ze met haar armen omving. ‘U kent ze toch wel, Oma, dit is Puck, en dit is Elly en dit is Teddy de kleinste. Nu weet u het immers weer... mijn drie kinderen, van Dorothee, die met Steven Coornvelt getrouwd is... van uw eigen kleine Dootje... Nu weet u het toch weer hè? Omaatjelief?’

Gespannen en moeizaam luisterend had de oude vrouw naar Dorothee's gezicht òpgezien. ‘En wie van hen,’ zei ze op een harde en bijna autoritaire toon, die niemand van haar kende: ‘zal het versje voor mijn jaardag opzeggen?’ Een vluchtig rood trok over het hooge voorhoofd van de jonge vrouw, een wrevelige trek kwam om haar mooie hoogmoedige mond. Het viel haar opeens in, dat haar moeder er eenige tijd geleden over geschreven had, of de kinderen voor het feest van de oude vrouw niet een versje zouden leeren, omdat dat vroeger op verjaardagen en familiefeesten zoo'n soort gewoonte was geweest. Steven en zij hadden hartelijk gelachen om dat ouderwetsch idee en het geen oogenblik ernstig overwogen. Nog al iets voor haar beweeglijk, speelsch en ongedurig drietal, dat van alles het waarom en het waarvoor wou weten, om zich goedig en geduldig zoo'n onnoozel versje in te laten pompen! Ze herinnerde zich nog best hoe'n penitentie ze

het in haar eigen jeugd had gevonden, hoeveel tranen en booze buien het had gekost.

‘Pak nou eerst het presentje uit, Oma,’ zei Pucks helle hooge stemmetje, terwijl haar kleine gebruinde vinger naar het mandje op de schoot der oude vrouw wees. ‘Je hebt nog geeneens gekeken wat er in zit.’

Maar het oude hoofd schudde neen, de hand, ijl en krachteloos als een welk blad zocht en tastte, legde zich dan op het stevige bloote schoudertje van het kind.

‘Heb jij een versje geleerd? Dat is lief van je. Zeg het dan maar op, me kind, zòò, heel dicht aan Oma's oor, ik luister....’

Doch ook Puck trok haar schoudertje terug. ‘Ik ken geen versje,’ zei ze met iets vijandigs; haar vlugge kinderverstand voelde dat er iets niet klopte, zág het op het gefronste gezicht van haar moeder en hoorde het in de gespannen stilte waarmee al de andere groote menschen keken en luisterden. ‘En Elly kent ook geen versjes en Ted ook niet.... wij vinden versjes leeren akelig.’

‘Bah akelig,’ herhaalde kleine Elly en Ted terwijl zijn voetjes trappelden tegen het hooge trapied waarop de voeten van de oude vrouw stonden, herhaalde het zingend of het een ongedacht pretje was: ‘Bah! Akelig! Bah! Akelig!’

Dorothee suste lachend het plotseling tumult met een hand op Ted's schreeuwend mondje. ‘Ze hebben een presentje voor u meegebracht, Oma.’

‘Ik heb al zooveel presentjes,’ zei weer de oude vrouw op die ongeduldige, harde toon, waarop geen van hen allen haar ooit hoorde spreken. ‘En niemand heeft er nog een versje voor me opgezegd.’ Haar hoofdje op de bevende hals neeg nog verder voorover en er kwam een dofrood op het perkamentig geel van haar slapen. ‘En dat hoort toch zoo..., dat is altijd zoo geweest, dat een kind een versje leerde voor zijn moeders of zijn grootmoeders verjaardag.’

Nog eens probeerde Dorothee het met een grapje. ‘Lieve schat;’ pleitte ze dicht aan het oor van de oude vrouw, ‘dat was in de oude tijd, toen de kinderen voor het plezier van hun ouders bestonden. Ik weet nog best wat een penitentie ik het vond... hoeveel tranen en moeite het me heeft gekost! Dit drietal houdt er een sterke wil op na... ik had het stellig niet gedaan gekregen.’

Maar nu klonk opeens, onverwachts, Toon Coornvelts luide en autoritaire stem uit de hoek bij de haard waar hij nog altijd stond.

‘Dat is dan verdomd kortzichtig van je; als je je kinderen alleen laat doen wat ze prettig vinden, maak je er verdomde egoïsten van.’

Als gestoken richtte Dorothee zich op en keerde ze zich naar hem toe; haar oogen vlamden. ‘Ik behoud me het recht voor, Papa, om mijn kinderen op te voeden zooals ik dat goed en wijs vind. Ik ben er van overtuigd, dat ik er in één dag meer over nadenk dan in de tien jaar, waarin u er acht in de wereldschopte. Het is mijn zaak zou ik denken...’

‘En misschien die van je man...’ zei liefjes en venijnig Tante Sofie Immerzeel; want ze koesterde een wrok tegen Dorothee sinds die haar dochter bepraat had om lid te worden van de Bond voor Vrouwen-Kiesrecht.

Steven keerde zich met een luiden lach naar haar toe; ‘Maak U daar niet ongerust over Tante, ik krijg heusch wat me toekomt.’ Hij was dat soort hatelijkheden gewend sinds de dag waarop hij Dorothee als zijn aanstaande vrouw aan de familie had voorgesteld met de verzekering, dat ze haar carrière van advocaat zou blijven vervolgen; hij kon er rustig om lachen.

De kinderen waren van hun plaats vòòr de stoel der oude vrouw weggeglipt, Puck klom op Flora's schoot en begon een haastig gefluisterd gesprek over haar groote witte konijn. Elly ontdekte met verrukking het trapied waarop de eend met jongen geborduurd was, ze riep er fluisterend

de aandacht van haar broertje voor en hun beider witte figuurtjes knielden in een hoekje op de grond.

Lize Wijsman was snel naar haar moeders stoel gekomen, ze zag het oude figuurtje opeens zoo zielig, zoo troosteloos ineengezakt, de lichtlooze oogen starend, de smalle ineengezonken mond in zwakke beweging. Zoo eenzaam en vergeten en in zichzelf verzonken zat de jarige opeens, als door een breede onzichtbare muur geïsoleerd van wat er om haar heen geschiedde. Ze bukte zich naar haar oor, zinnend op een vergoelijkende uitleg, op iets dat kon afleiden en Mama's teleurstelling verzachten. Heftig verweet ze zich, dat ze zelf ook totaal niet om dat verjaarsversje gedacht had, terwijl ze toch wist hoe verschrikkelijk Mama op die oude gewoonte gesteld was. Dorothee met haar bezige leven, haar werk en tallooze belangen vond het natuurlijk tijdverspillen en onzin om haar kinderen zoo'n vers te laten leeren, maar Nancy of Fietje waren er wellicht toe bereid geweest. ‘Luister eens Moedertje,...’ begon ze, maar toen werd haar aandacht onweerstaanbaar gepakt door het plotseling heftig opschietend twistgesprek tusschen Dorothee en haar schoonvader, die twee met hun sterke heerschzuchtige karakters, in wie de oude en de nieuwe tijd telkens zoo fel botsten.

‘Ik maak me sterk,’ zei Toon Coornvelt autoritair, ‘dat een moeder die per week minstens drie vergaderingen heeft en vier artikelen schrijft...’

En Dorothee barstte uit: ‘God, komt u nu nog met dat oude afgesleten argument? Alsof het daarin zit! Hoeveel tijd verdoen de andere vrouwen met winkelen en visites maken en kwaadspreken over elkander?’

Flora's roode gezicht keek met bange oogen boven Puck's hoofdje uit. Was het een persoonlijke beleediging? Ze vond het veilig om haar man met hààr sterkste argument te steunen: ‘Maar jullie Antje heeft aan onze Mietje verteld, Dorothee, dat Steven verleden week, toen jij naar Brussel was voor dat congres, de kinderen in het bad heeft

geholpen. Je kunt toch moeilijk beweren, dat dat is, zooals het hoort.'

Weer lachte Steven spottend en vroolijk. 'Ik ben er geen zier minder van geworden, Moeder. En vraag eens aan de kinderen, hoe het hun bevallen is?'

'Het was dolletjes, dolletjes!' meldde Puck, die het gesprek met felle kinderaandacht volgde. 'We hebben net zoolang gespat, tot de heele badkamer kletsnat was...'

'Het is heel gemakkelijk om je kinderen precies te laten doen waar ze zin in hebben,' zei Toon; 'jullie moderne vrije opvoeding is louter gemakzucht.' Hij deed de munten in zijn zak rinkelen en trok een gezicht tegen zijn neef Wisdom van wiens instemming hij zeker was.

'De uwe was willekeur en tirannie.' Dorothee streek zich met een boos nerveus gebaar de losgeraakte haren achter de ooren.

'Wanneer je een kind niet leert om jong zijn wil te buigen en te gehoorzamen, groeit er nooit een flink mensch van.'

'Integendeel papa; daarmee heeft uw geslacht de slappe kudde menschen gekweekt waar de wereld tegenwoordig vol van is.'

'En jullie verbeeldt je, dat wat jij kweekt beter zal zijn? Ik voorspel je een generatie van genotzoekers en egoïsten.'

'Op persoonlijkheid en karakter komt het aan. En die te knotten in een jong leven, is de ergste misslag, die je als ouders begaan kunt.'

'De ergste misslag van een moeder is te denken, dat er hooger belangen zijn, dan die van het gezin en de kinderkamer.'

Maar nu werd het Lize te machtig, ze kwam naderbij, stak haar arm door die van Dorothee en sprak tot haar neef met haar koel-kalme stem, waarmee, zij wist het bij ervaring, zijn luidruchtige heftigheid het snelst bedwongen werd:

'Dat was een onbillijk verwijt, Toon. Je weet evengoed als ik, dat het bij Dorothee geen kwestie van tijd was, maar van principe.'

‘Die versjesleerderij,’ zei Betsy Berkhout, leerares bij het middelbaar onderwijs, die een boekje ‘Straffen en Belooningen in het Schoollokaal’ geschreven had en altijd een meening ten beste gaf als ze er kans toe zag; ‘wàs immers nooit iets anders dan ijdelheidsvertooning van de ouders....!’

‘En valsche sentimentaliteit!...

‘En goedkoope emotie...!’ De nichtjes Wisdom vielen in met het koor en Toon bracht met een komisch wanhoopsgebaar zijn handen naar zijn ooren. Zijn belangstelling was al getaand; tegen zooveel vrouwenstemmen kon hij tòch niet op; argumenteeren met zijn nicht, de dokter, deed hij niet graag en zijn rustelooze geest zocht een ander wrijvingsobject, hij wendde zich naar zijn neef Wisdom, de advocaat, met een vraag naar diens laatste proces. Doch de vrouwen spraken onder elkander voort, heftig, overtuigd en met de onvermoeide ijver voor elk onderwerp, dat aan het groote probleem van haar pas verworven vrijheid raakte. Dorothee wreef zich snel een paar booze verontwaardigde tranen uit de oogen.

De oude mevrouw Wijsman hoorde de drukke luide stemmen door elkander, er drong telkens een woord of een flard van een zin door de doffe wand, die voor haar ooren scheen te staan. Zij begreep, dat er weer gepleit en gestreden, geargumenteerd en verweten werd; dat de oude tijd en de nieuwe botsten als zoo vaak, als bijna altijd tegenwoordig wanneer de leden van de groote familie bij elkander waren. De drukke, roezende stemmen klonken haar als het bruisen van een storm in de verte.... een holle stuwende voorjaarswind, die hoog en luid door de toppen van de boomen vaart.... maar die je niet voelt als je in een stille kamer zit en alleen je verhulde vensters even rammelen. De storm van de nieuwe tijd, Lize's tijd.... Dorothees tijd.... de tijd van de jonge nichtjes, die met korte rokken op fietsen zaten en zelf hun brood wilden verdienen.

De storm van vrijheid en onafhankelijkheid, die de oogen van al deze vrouwen zoo helder en vastberaden had gemaakt en hun lichamen zoo krachtig en zelfbewust.... zoo anders dan de kwijnende stille gratie waarnaar in háár tijd de jonge meisjes streefden... En die hun stemmen zoo strijdlustig en luid deed zijn dat zij vaak de mannen overstemden. Het stormde weer.... dat zàg de oude vrouw aan de gezichten.... en ze voelde, al had ze niet kunnen zeggen waardoor, dat de stemming in de kamer als geladen was...., dat er twee kampen waren.... de oude en de nieuwe tijd die elkander niet verdroegen, die vonken spatten, zoodra ze elkaar poogden te naderen. Bang maakte haar dat.... onrustig en onzegbaar triest. Geluk had zij zich in haar lange leven nooit anders kunnen denken dan als harmonie.... ze kon niet begrijpen, dat er geluk in strijd kon zijn.... Ze zat maar stilletjes voor zich heen te kijken, ze dacht aan Naatje, met wie ze tenminste had kunnen praten over dingen, die ze allebei begrepen en in haar roodomrande oogen welden weer tranen.... De verjaardag, die al zooveel uren had geduurd en nog lang niet beëindigd was, scheen een lange kwelling van onrust en vermoeienis geworden. En zij zocht.... maar tevergeefs, naar de plooien in haar rok waar ze haar zak en de schoone stijfgevouwen zakdoek wist.

Wat had Dorothee daarstraks gezegd? Vroeger bestonden de kinderen voor het plezier van hun ouders. Was dat waar? Dorothee zei, dat ze het zelf als kind een penitentie had gevonden om een versje te moeten leeren; een straf, die ze haar eigen kleuters niet wou aandoen. Was het dus louter egoïsme geweest, peinsde de oude vrouw onrustig-gekweld, dat zij vroeger van Willems versje zoo genoten had, van zijn hakkelig stemmetje, zijn bevende handjes, zijn ontroering...? Wreed egoïsme... met zijn tranen gekocht? Maar hoe gelukkig had daarna zijn voldoening hem gemaakt! De glans op zijn gezichtje als ze hem bedankte, zijn trots op het volbrachte, heel de verdere

feestdag en nog dagen, weken daarna! Zijn blijde weten, dat hij zijn moeder zulk een groot genoegen had bereid en de kroon op haar feest zíjn werk was. Dat kòn toch niet verkeerd zijn, wanneer een kind dat wist en voelde en de herinnering daaraan door zijn leven meedroeg? Neen neen, ze wóu niet gelooven, dat de menschen van de oude tijd het zoo mis hadden gehad; ze hielden niet minder van hun kinderen al eischten ze plicht en gehoorzaamheid en zelfverloochening... al vonden ze dat een kind al jong aan moeilijkheden en aan de ernst des levens moest gewennen. Hoe had Willem het ook geschreven in zijn laatste brief... de eenige mensch bij wie hij zich veilig en geborgen had gevoeld...

Toen stond er opeens naast de stoel van de oude mevrouw, dicht tegen haar knieën aangedrukt een klein figuurtje. Een klein schraal meisje van een jaar of dertien, dat stilletjes en ongemerkt was binnengekomen, in een donkere schooljurk, met een bleek gezichtje en groote schuwe oogen waaronder blauwe schaduwen lagen; en met fijne blonde krullen, die vochtig kleefden tegen een hoog smal voorhoofd. Wie was dat ook weer?... Ze had haar nog eenmaal meer gezien... wanneer toch ook... wanneer had de gelijkenis van dit kind met haar eigen jong gestorven zoon haar zoo diep ontroerend getroffen? De gelijkenis in het gezicht, maar meest van al in die schuwe, hulp-envertrouwen-zoekende blik, de blik van een kind, dat zich in het groote leven onzeker en verdwaald voelde en bij intuïtie wist, dat het bij haar stille bezonken rust veilig zou zijn.

Voor het eerst op de lange drukke dag kwam er een gevoel van blijheid over de oude vrouw, van groote tevreden blijheid. Ze glimlachte naar dat kleine meisje en nam de haar toegestoken hand tusschen beide de hare en voelde schuwe lippen op haar wang en een klein lichaam, dat zich dicht tegen haar aandrong in onverwoorde wensch naar koestering en veiligheid, waarop haar warme hart altijd zoo graag reageerde.

Een zacht hakkelig stemmetje fluisterde aan haar oor... zij kon het niet goed verstaan... maar ze had opeens een verscherpt zintuig om het te begrijpen. ‘Ik had eigenlijk bloemen moeten meebrengen Tante... maar ik had geen geld meer... en toen zag ik... toen dacht ik... Tante Clara had me verteld, dat Grootvader altijd sucre d'orge voor u meebracht... en omdat Grootvader er van het jaar niet meer is...’

De stijve vingers van de jarige vouwden moeizaam een klein zakje van glimmend papier open en het oude rimpelgezichtje begon opeens te stralen, om de verzonken mond trok een lach, achter het floers leken de oogen te glanzen. Dáár kreeg ze, wat ze de gansche dag onder de overstelping van bloemen en presenten had gemist, iets dat het heden verbond met de oude tijd en daarom oneindig meer waard was dan al het andere. Twee goudgele staafjes sucre d'orge... het snoepgoed van haar kinderjaren en van àlle verjaardagen in haar lange leven. De waarde van een geschenk zat niet in het geld, dat je ervoor betaalde, maar in de zorg en de liefde, waarmee het was uitgezocht... En dit kleine verlegen meisje had gevonden met de fijngevoeligheid, die het voorrecht is van de schuwen en de onzekeren.

‘Nee maar kijk eens!’ zeide de oude mevrouw met een zuchtje en een verrukt gebaartje als van een overstelpt kind. ‘Nee maar kijk nou toch eens! Sucre d'orge! Tòch nog! Tòch nog iemand die me sucre d'orge brengt. Wat ben ik dáár blij mee... wat ben ik daar verschrikkelijk blij mee!’

Lize was naderbij gekomen en legde even haar hand op de blonde haren van het meisje. ‘Weet u wie dat is moeder? Dat is Joyce, het dochtertje van Louis... het eenige kleinkind van oom David, ze woont bij Clara, ze is uit Zuid-Afrika gekomen om hier op school te gaan.’ Ze wilde er niet bijvoegen: ‘Ze is een wees...’ haar hand streek even liefkozend over Joyce' blonde hoofdje.

In de volle roezige kamer kwam opeens verwonderde, hostiele aandacht voor Joyce, het nog onbekende nichtje, voor haar bleeke groot-oogige gezichtje, haar oude donkere schooljurk en het onnoozel zakje, dat ze had meegebracht. Maar nog meer voor de blijdschap van de oude vrouw, die wat men haar gezonden en geschonken had nauwelijks scheen te hebben opgemerkt; die de één bedankt had voor wat de ander had gegeven, die de kostbare bloemstukken en de tafel vol goede gaven totaal negeerde en nu zoo kinderlijk verrukt en voldaan bleek met twee pijpen sucre d' orge. Een aandacht, die Joyce' verlegenheid om haar armzalig cadeautje tot het ondragelijke deed stijgen, haar weer dat kwellende gevoel gaf van te willen wegloopen en zich verbergen...

Ze had een rijksdaalder gekregen om een pot met cyclamen voor tante Keejetje te koopen en ze had de rijksdaalder bij de zieke weduwe Verkooy op tafel gelegd, toen ze daar voor tante Clara bonnen voor melk en vleesch moest brengen... Zoo maar weggeven... als onder een drang buiten haar bewuste wil..., omdat die arme kleine kinderen niets dan een hoop kiezels en een pop van lappen hadden, om mee te spelen. Toen had ze nog maar de twee dubbeltjes van haar weekgeld over... en opeens had ze aan de sucre d'orge gedacht en overlegd, dat nu grootvader dood was, wel niemand sucre d'orge aan tante Keejetje zou geven en ze dat misschien juist erg missen zou..., omdat ze haar heele leven lang, op elke verjaardag, sucre d'orge van grootvader had gekregen... Maar als ze geweten had, dat er zooveel bloemstukken en kostbare cadeaux en scherp-toekijkende familieleden zouden zijn, dan had ze vast nooit de moed gevonden om het zakje te geven en haar gelukwensch af te steken. De geheele middag op school had dat naderend oogenblik haar benauwd. Een kamer binnengaan waar veel menschen waren en de aandacht en de oogen van al die menschen op zich gevestigd te voelen... wie zelf de angst en

schuwheid daarvoor niet kende, kon zich niet indenken hoe het je dan te moede was.

Flora en Toon namen afscheid. Flora was diep gegriefd. Het gouden brillenhuis was haar idee geweest, zij had gewild dat Toon, als het hoofd van de familie, extra royaal voor de dag kwam en wat hadden ze er op stuk van zake voor plezier van? Als Lize, die altijd alles naar haar eigen wil zette maar niet had voorgeschreven, dat de cadeaux des morgens gezonden zouden worden, opdat de jarige ze dan rustig zou kunnen bezien en er van genieten...

'De hemel beware me om zoo oud te moeten worden,' zei Fietje met een huivering van haar jonge sterke lichaam, 'zòò oud, dat je kinderen en kleinkinderen je als een zielige stakkerd beschouwen, die ze bij wijze van aalmoes nog wat van hun tijd en aandacht geven.'

'Nou maar, zoo is het hier toch niet,' zei Flora, terwijl ze geïndigneerd haar paarse brides strikte; die jonge meisjes tegenwoordig zeiden maar precies wat haar voor de mond kwam. 'We zijn allemaal erg op ouwe Tante Keejet gesteld en we hebben toch een mooi feest voor haar gemaakt. Natuurlijk is ze geen vroolijk gezelschap meer omdat ze zoo doof is; en een beetje kindsch begint ze ook te worden, dat zie je aan die onnoozele sucre d'orge... terwijl ze niet omkijkt naar alle mooie dingen, die ze gekregen heeft... Maar wij, de naaste familie hebben toch allemaal ons best gedaan. Toon had een prachtig diner bij Levedag willen geven, maar Lize en Agatha vonden, dat het te vermoeiend en teveel emotie op één dag zou zijn...'

De oude mevrouw begreep met een gevoel van rust en voldoening, dat de visite ten einde liep. Ze zag vele figuren vaag langs zich heen gaan, want haar hoofd en haar oogen waren opeens heel moe en het was nu niet meer noodig om gezichten te herkennen of namen te onthouden. Ze hoorde in de hoog opgeschroefde hartelijkheid van de stemmen, al verstond ze de woorden niet, dat

men afscheid nam; ze voelde haar koude, stijve vingers pijnlijk gedrukt door handen in strak glacé en telkens een ander rood, warm, geanimeerd vrouwengezicht bukte zich naar haar wang om haar te kussen. Maar de drie kleintjes van Dorothee waren nog niet tot weggaan te bewegen, ze deden een luidruchtig spelletje tusschen de beenen en achter de wijde rokken van de ooms en tantes en glipten telkens met een luid krijgsgeschreeuw van de een naar de ander. ‘Moderne opvoeding,’ fluisterde Betsy schamper tegen haar zuster Cateau, maar Cateau was dol op kinderen en greep de kleine jongen, toen hij in haar buurt kwam en knuffelde zijn spartelend lijfje in haar oudevrijsters armen.

In de vestibule hielp Clazien de heeren gedienstig in hun demi-saisons en ze haalde Flora's paraplu met de gouden knop, die ze ‘voor de secuurdigheid’ in een kast had geborgen.

‘Ze gaat nou over een uurtje naar bed,’ vertelde ze gewjchtig op een vraag van de jonge meneer Eduard; ‘en dan krijgt ze in bed een bordje soep... meer niet, want ze heeft vandaag veels te veel snoeperij gegeten... en d'r maag is zwak, heel zwak tegenwoordig, weet u. En dan zullen we maar hopen, dat ze er morgen geen kwaje gevolgen van heeft.’ Maar meneer Eduard luisterde, naar Clazien verontwaardigd bemerkte, allang niet meer; hij was aangeklampt door zijn nichtje Emmy over een afspraak om te gaan tennissen en gearmd met haar trad hij door de geopende voordeur naar buiten.

De groote kamer was opeens bijna leeg geworden, alleen Joyce stond nog altijd stil en geduldig naast de stoel van de oude vrouw, met haar hand in de greep van de kille verstijfde vingers, die maar niet loslieten en de hare zoo vast omklemden... terwijl tante Keejetje heelemaal niet tot haar sprak en, naar het wel scheen, haar aanwezigheid totaal vergeten had.

Joyce verroerde zich niet, want ze wachtte met nijpende

vrees op het onontkoombare, afschuwelijke oogenblik van afscheid-moeten-nemen en weggaan. Tante Clara stond nog in druk gesprek met tante Lize bij de schoorsteen, weer spraken ze over die weduwe Verkooy en Joyce voelde haar wangen branden, ieder keer als de naam genoemd werd; nu kwam Clazien beredderig binnen en begon glazen en schoteltjes op elkaar te stapelen en de beide vrouwen, zonder haar gesprek te staken, hielpen mee om de slordiggeworden kamer op te ruimen.

Oude tante Keejetje had haar oogen gesloten. Zou ze slapen? Joyce durfde nu minder dan ooit haar hand losmaken en wegtrekken en daar haar houding erg ongemakkelijk was, leunde ze wat dichter aan de stoel. Ze zag de oude vrouw glimlachen en hoorde, dat de smalle, ingezonken lippen woorden murmelden, de stijve vingers gaven haar hand telkens een drukje...

Een versje klonk door de gedachten van Keejetje Wijsman; zóó helder en duidelijk, of het er de heele dag bereid had gelegen en gewacht had op dit oogenblik om met zijn simpele cadans bezit te nemen van haar geest. Een kinderstem zei het op... hoog en hel en onzeker, met een grappige klemtoon op elke eerste regel en telkens een haastig hijgend ademtochtje tusschen twee woorden in...

Heden is mijn Moeder jarig
O wat ben ik in mijn schik
'k Heb gezongen en gesprongen
Niemand is zoo blij als ik.
Bevend biedt mijn kleine handje
Aan Mama dit sleutelmandje
En 'k bid God om haar te sparen
O zoo lang, wel honderd jaren.

Opeens deed de jarige haar oogen wijd open, alsof ze opschrok uit een vluchtig slaapje en zij knipperde moeizaam om te onderscheiden wie er naast haar stond. Toen ze zag dat het Joyce was, knikte ze tevreden. ‘Ja,’ zei ze; ‘zoo was het. De heele dag heb ik het me niet kunnen herinne-

ren maar nu is het me opeens weer te binnen geschoten. Dat komt me kind, omdat jij zoo op hem lijkt, hij had net zulke oogen en net zulke blonde krullen. Hij kon zoo lief zingen, maar springen kon hij niet, want hij liep in beugeltjes.'

Joyce knikte en lachte of ze er alles van begreep, doch ze voelde een groot brok in haar keel en ze vocht met de tranen, die achter haar oogen prikten. Ze wist van tante Clara, dat oude tante Keejetje een beetje kindsch begon te worden en het kleine hulpelooze restje mensch in haar groote huis, tusschen de pracht van al die bloemen en al die cadeaux, gaf haar opeens hetzelfde niet-tedragen gevoel van meelij, dat haar beving bij arme menschen of zieke kinderen of gekwelde dieren: het besef te moeten helpen en niet te kunnen... g e z o n d e n t e z i j n o m t e h e l p e n e n n i e t t e w e t e n h o e...

'En honderd jaren'... monkelde de oude mevrouw of ze een geheimzinnig grapje vertelde: 'Nee hoor... honderd jaren wil ik niet worden. Ik zal een boodschap naar Onze Lieve Heer sturen om te zeggen, dat hij niet vergeten mag om me te halen.'

Aan de overkant, in het huis van Houtman haalden de werkster en de huisknecht de vlag in. Het dakraam, dat ze wijd hadden opengestooten, ving de rood-gouden avondzon en wierp dat schijnsel door het hooge raam van mevrouw Wijsmans kamer. Het viel juist op het geschilderde portret van de jonge vrouw met de drie kinderen aan haar knieën en de kleine baby op haar schoot. Joyce begreep, hoe ongelooflijk het haar ook leek, dat oude tante Keejetje die mooie bloeiende jonge vrouw was geweest. In het vreemde licht scheen het blank-en-roze van haar bloote armen en hals zich los te maken en uit het donker van de fluweelgeplooide achtergrond naar voren te komen; en even was het of er een huivering van leven voer door de onbeweeglijkheid van de figuren op het schilderij. Toen liet Clazien, op een wenk van Lize, het

witte valgordijn zakken en het vertrek stond opeens in een stompe, kleurlooze schemer waarin alle dingen vervaagden.

En Joyce dacht met die verwikkelde, benauwende en bijna hatende vrees voor het leven, die haar soms overvallen kon: ‘Waarom vechten de vrouwen voor vrijheid en onafhankelijkheid als ze tòch kinderen moeten krijgen en oud en hulpbehoevend moeten zijn...?’

En door haar gedachten klonken de woorden, die haar moeder had gesproken op haar sterfbed, in het Concentratiekamp bij Bloemfontein op die grauwe, bitterkoude wintermorgen, toen ze het doode kindje van haar hadden weggenomen: ‘De vrouwen hebben het slechtste deel van het leven Joyce. Als je groot bent, zal je dan meevechten tegen het onrecht, dat ze de vrouwen aandoen?’

Met haar heldere warme stem zei tante Lize tegen tante Clara: ‘Maar wie nu jong zijn, gaan een groote tijd tegemoet.’ Als een profetie klonk het.

De oude mevrouw zoog met kleine tevreden geluidjes op een stukje sucre d'orge. Haar oude doffe oogen tuurden roerloos de schemerige kamer in, haar handen, in haar paarse schoot, maakten een gebaartje of ze streelden.

‘Het was een mòòie verjaardag,’ zei Clazien.

A tale of two cities
(Parijs en Chartres)
door Just Havelaar

De weilanden stralen, goud en groen, onder den bleekblauwen hemel, tot waar - oneindig ver en teer - de duinen-reeks deint aan den horizon. Holland is verrukkelijk mooi in den bloei der lente.

Waarom ben ik zoo opgetogen dit land te verlaten? Omdat de liefde voor Holland een bezwaarlijke liefde blijft. De Hollandsche Tuin ligt vol voetangels en klemmen. Holland is niet uitsluìtend het land der glanzende velden en der ruime rivieren; het is eveneens het land der stugge benepenheden. Er is de Hollandsche sloomheid, de Hollandsche burgerlijkheid, de Hollandsche onvolwassenheid, die soms wat onnoozel is en soms tot ongemanierdheid omslaat.

Men kan van Holland slechts houden met een vertwijfelende liefde. Misschien zijn wij daarom zulke fanatieke reizigers.

De Hollanders reizen om de Hollanders - en in hen zich zelf - te ontvluchten. Wij zijn die gelukkige familie, die niet nalaten kan zich aan elkander te ergeren.

Nog enkele uren, en ik zal me storten in 't gewemel van Parijs!

Ik houd, tenslotte, véél van 't Fransche volk. Het is fijn en intelligent. Het is een volk met een oude, diep ingeleefde cultuur, dat het tempo behield der jeugd. Hoeveel danken wij de Fransche beschaving, de Fransche littera-

tuur en kunst, de Fransche gedachte! Nog altijd is Parijs voor ons de meest spiritueele stad van de wereld!

Ik wensch te gelooven, dat het Fransche volk een edel volk is. Vooral de Fransche vrouw wensch ik hoog te houden. Haar charme heeft karakter. Sommige Hollanders zijn geneigd in elke Française een cocotte te zien, of tenminste een coquette. (Omdat zij innemend is en tot op haar laatsten levensdag nog behagen wil?)

In de moderne, strakke concertzaal van Pleyël, onder het diffuze sterren-licht der electrische lampen, luistert het kunstzinnige Fransche volk naar de derde symphonie van een jongen Rus, meesterlijk uitgevoerd onder leiding van Pierre Monteux. De muziek heeft prachtige momenten, die echter door den componist als moedwillig verstoord worden. Middeleeuwsche adoraties en jaszband-cynismes dooréén... Ik ben altijd geboeid door de moderne muziek en ik begrijp haar nooit geheel. Onder het luisteren overweeg ik, dat ik tenslotte meer van sonaten houd dan van symphoniën.

Geklap en gefluit doorsnijden de ruimte, zoodra de laatste klanken verstild zijn. Men rijst verward op, men sist, men gilt, men applaudisseert. Het applaus wordt sterker. Men roept om den auteur: een jong, blozend mannetje, glimlachend, kinderlijk, onhandig buigend... Uit wellevendheid houden de uitfluiters zich een beetje stil, hoewel het protest van uit de hemel-hooge gaanderijen nog telkens losscheurt.

Dit alles is aardig om bij te wonen. Een opwindend comedie-spel... In Frankrijk, zegt Gide, is iedereen ‘partij’ (hij zelf uitgezonderd?). Het is het land der polemiek.

De rust keert weer bij 't concerto in ré majeur van Mozart. Hemelsche muziek, die allen volkomen bevredigt. Volmaakte muziek, luchtig, teeder en toch ondoorgrondelijk diep.

Dit is de muziek die door Parijs verstaan wordt, die met

het diepste ideaal van het Fransche volk overeenstemt. Wat is nog ‘Duitsch’ aan deze muziek? Waarom was Mozart geen Franschman? Omdat zijn luchtigheid diepte had? Omdat hij, bij al zijn ‘esprit’, ook ‘ziel’ had? En Couperin dan?

Niet ver van me af zit een jong meisje: haar fijn, stil en bezield gezicht met de verstandige, nadenkende oogen boeit me heel den avond reeds. Ik ben verrukt over de geraffineerde soberte van haar zwart, strak japonnetje. Welk een distinctie in haar houding, in haar bewegingen!

Wanneer Mozart's muziek tot een uiterste van subtiliteit stijgt, wanneer zij iets paradijsachtigs krijgt, zoo ver rukkend zingen violen en piano te zamen, zoo gespannen en bevrijd is deze gratie...., dan, ach juist dàn - haalt het meisje haar zijden taschje te voorschijn en begint ze, in verzonken aandacht, haar gezicht te poederen, haar fijne lippen bij te werken, haar donkere haar glad te kammen. Ik voel mij als persoonlijk beleedigd. Bitter erken ik mijzelf, dat alleen in Parijs dit momentje zinnebeeldig is. Onnoozele Hollander: wist je dan niet, dat zooveel cultuur de vrucht moet zijn van een voortdurende aandacht en inspanning? De gazons der Engelsche kasteelen glanzen immers zoo fluweelig, omdat zij sedert eeuwen, dag aan dag, onderhouden werden?

Ik houd van Parijs met een wat koele en afzijdige genegenheid. De architectuur van Parijs - de Lodewijken-architectuur - is nobel en van groote allure; maar het is geen architectuur, die mijn dieper wezen aanraakt. Ze ontroert me niet, al vind ik haar ‘mooi’. Zij doet me aesthetisch weldadig aan. Het is een architectuur van volmaakten ‘smaak’.

Heel de grootsche aanleg dezer aristocratische stad heeft dat aesthetisch bevredigende, dat meer den geest en de zinnen, dan het hart bevredigt... Elk monumentaal bouwwerk, staat op de juiste plaats om tot zijn recht te komen

en om zijn decoratieve functie te kunnen vervullen. Het is de stad der schoone perspectieven. De Parijzenaars zijn meesterlijke régisseurs. Zelfs gebouwen en standbeelden van twijfelachtig gehalte weten zij effectvoltedoen werken in 't geheele stads-aspect en schijnen mooier dan ze zijn. Ik houd van den tuin van 't Luxembourg met de vele, aardige (nooit lawaaierige) kinderen en met de beminnelijke oude-heertjes. Wij zitten op een bank onder de bloeiende boomen en kijken naar het beeld van een der 'Reines de France'. Het is geen kunstwerk, maar het heeft 'houding', zulk een beeld. Een lage, breede balustrade sluit het hooge, zacht òm-buigende terras, waarop wij gezeten zijn, mooi af. Een kastanje-boom, vol en rijk, welft over het ietwat verweerde beeld heen. Daarachter, in den gouden zonneschijn, ziet men den gestyleerden tuin, met zijn oleanders, zijn palmen, en een vleugel van het oude, grijze, strenge paleis. - Schooner vizioen van Zuidelijke levensgratie kan ik mij op 't oogenblik niet voorstellen.

Ik houd van de blonde lente-boomen aan de Seine: midden in de wereldstad droomt men er van Corot's arkadische natuurpoëemen. Ik houd van de wijde, ietwat klassiek aandoende, ingangs-poorten, die in de oude quartiers tusschen de grauwe muren in staan. Er hangt over Parijs een 'antieke', sfeer: méér misschien dan over Rome!

Zelfs de hooge étage-huizen, die toch niets bizonders hebben, vormen een rustig-normatieven achtergrond, een natuurlijk 'kader' voor de statige bouwwerken der 17e en 18e eeuw. Zij hebben, evenals het koninginne-beeld, 'houding'; zij staan nog in de traditie. - Het normatieve bevredigt.

De Madeleine, hoog op haar voetstuk, is mooi, indien men deze Grieksche imitatie zonder moderne vooringenomenheid weet te zien. Zij is hier iets méér dan imitatie: deze koele, harmonische schoonheid past zich aan bij 't gewemel der boulevards en bij de Chambre des Députés, welker zuilen men in 't verschiet der Rue Royale, achter

de obelisk, nog juist ontwaart. De Madeleine is meer dan imitatie: zij is een resultaat.

Niets schijnt zoo ‘Empire’ als de strenge façade, waarmede Perrault in 1670 het Louvre naar den Oostkant afsloot. Het zware pathos der Barok en de grillige fantasie der Rococo vierden zich grandioos uit in Italië, in Duitschland; Parijs heeft het koele, maatvolle, ingetogen klassicisme nooit verloochend. Zelfs de Nôtre Dame bewijst het! Meer dan van het Parijs van Lodewijk XIV of Napoleon, houd ik van de oude universiteits-stad, waar de donkere tuin schemert van Cluny, waar S. Julien le Pauvre verborgen ligt, het quartier latin der studenten, der boekwinkels en der verlokkende antiquiteiten. Ik houd van de Parijsche volks-café's; ze zijn leelijk, maar ze hebben ‘sfeer’. 't Is er huiselijk, op het provinciale af. Met den kellner is een kleine, persoonlijke verstandhouding mogelijk, een ‘vluchtige ontmoeting’. De menschen worden er één groote familie. Het coquette, wat jongensachtige en slordige volkskind, de glorie van haar verliefden kantoor-bediende, praat dood op haar gemak met een deftigbedaagd burgerpaar, dat naast haar zit. Het Fransch aristocratisme kan zich een democratische levenshouding veroorloven. Alle echte democratie veronderstelt veel cultuur... wij, Hollanders, vergeten dat te licht!

Het slordige Parijs, het schunnige Parijs, het Parijs van de hooge, trieste huizen, de sombere straatjes en gore binnenplaatsen, heeft altijd nog ‘sfeer’ en vormt één geheel met het grandiose Parijs, omdat ieder Parijzenaar trotsch is op de Place de la Concorde, de Champs Elysées, l'Institut de France en omdat ieder bewoner van l'Isle Saint Louis zich thuis voelt in de schimmelige buurtjes van Montmartre. Met hoeveel gratie heeft het Parijsche volk de tuinen, parken en paleizen zijner vroegere vorsten in bezit genomen! De Fransche democratie teert op haar monarchaal verleden. Maar scheppende cultuurkracht heeft ze niet getoond.

Parijs is oud. Het is langzaam gegroeid. Men voelt er de traditie van eeuwen en men voelt er de melancholie der eeuwen, de melancholie van een oud, fijn cultuur-volk, dat zich herinnert, dat zijn fierheid heeft, dat niet de eerzucht heeft iets te w o r d e n , doch de eerzucht iets te b l i j v e n .

Nergens is de moderne melancholie zoo infectueus als in de stad van Utrillo. In geen wereld-stad is de melancholie der groote steden zoo vreemd-bedwelmend.

Ik zwerf door Parijs, opgewonden, uiterst ontvankelijk en een beetje eenzaam en droefgeestig, een beetje te peinzend, als immer.

Hoe zei het Emerson? ‘Travelling is a fools paradise... At home I dream that at Naples, at Rome, I can be intoxicated with beauty and lose my sadness. I pack my trunk, embrace my friends, embark on the sea and at last wake up at Naples, and there beside me is the stern fact, the sad self, unrelenting, identical, that I fled from’. - ‘It is for want of self-culture that the superstition of Travelling retains its fascination for all educated Americans’.

Maar ik ben geen Amerikaansche globe-trotter! Mijn ideaal is Europeër te zijn, zooals Vermeylen het bedoelde. En Parijs is nog steeds Europa's hoofdstad.

Het komt mij voor, dat Parijs minder verbeten, hard en nerveus is, dan in de jaren na den oorlog, minder verziekt dan in de jaren daarvóór. 't Is maar 'n impressie; maar zij dringt zich op. Op de boulevards ziet men minder hongerige hoeren (of verontrusten ze me niet meer zóó als in den tijd toen ik - een jongen van twintig - voor 't eerst hier omzwierf?). En de menschen hebben weer den tijd hoffelijk te zijn en gemoedelijk. Ik ben geneigd achter die aardige omgangsvormen meer hart te veronderstellen, dan waarchijnlijk juist is. Ze berusten misschien grootendeels op een behoefte aan aesthetiek. Maar welk eenlevens-kunst! De Parijzenaars voelen formalistisch. Hun opgewekte

beminnelijkheid, hun pathos zelfs, blijven gereserveerd en koel. Maar men leeft hier! Jonge kameraden loopen gearmd over straat. En verliefde paren wanen zich op de boulevard S. Michel blijkbaar in een belommerd laantje van het Bois...

Mooier nog dan de jonge vrouwen van Parijs - hoe historisch is Renoirs Parisienne reeds geworden! - zijn de o u d e vrouwen. Zij gaven den strijd op tegen de onttakeling der jaren. Zij styleeren zich niet meer. En juist daarom heeft haar fijn, vermagerd en verrimpeld gezicht dikwijls een stijl, een innerlijke distinctie, die dieper ontroert, dan de illusie van jeugd en cultuur. Nergens ziet men zooveel mooie oude vrouwen-gezichten als in Parijs. Mooier dan de schoonheid is het leven. Mooier dan het schoonste bouwwerk is de uitdrukking van een gelaat, dat geleefd en geleden heeft.

Misschien boeit me deze tragische schoonheid zoo diep, omdat de fascinatie van Parijs mij niet geheel bevredigt. Misschien is het daarom, dat ik naar Chartres verlang. De geest van Parijs is altijd nog de Renaissance. Maar de droom van Frankrijk is de Gothiek. Hoe heeft de groote Rodin zijn leven lang gestreden tusschen die twee diepe liefden van zijn ras! Zooals Michel Angelo streed tusschen Dante en Plato. Maar Michel Angelo beleed in elk zijner werken deze worsteling, terwijl Rodin, weifelender, zwakker, de twee werelden zijner liefde naast elkander bleef stellen, tot hij, moe gestreden, moe getwijfeld, in een vaag, sensueel, ietwat mystisch pantheïsme bezweek.

Ik kende Chartres' kathedraal reeds een kwart eeuw geleden, nadat ik Huysmans' boek gelezen had. Ik vind haar nog imposanter dan de Nôtre Dame.

De Nôtre Dame staat een beetje vereenzaamd aan zijn plein. Hoe nobel zij ook haar eiland beheerscht, zij doet in het Parijs der Lodewijken als een ontijdig curiosum aan. Zij is niet meer versmolten met het stadsbeeld. Het

Koningin van Juda (Koningsportaal)

is, of iets van de Parijsche mondainiteit haar strenge ruimte ontwijdt. Wanneer ik katholiek was, zou ik niet graag hier bidden, aangegaapt door de brutale oogen der Engelschen en Amerikanen, wier touring-car op het plein staat te ronken: tien minuten voor de Nôtre Dame....

De kathedraal van Chartres vormt nog een organisch geheel met de oude stad, die ze bekroont, met heel het bloeiend land om Chartres heen, dat ze van haar hoogte uit beheerscht.

Welk een macht, zulk een bouwwerk!

Nooit betreed ik een oude kerk zonder te beseffen, dat dit huis van God het tehuis der ziel is. Nooit verlaat ik haar zonder donker heimwee in mijn hart, zonder ontevredenheid over mij zelf. Maar van al de oude kerken, die ik gezien heb in vele landen, is geen mij zoo lief als deze.

Ik heb haar gezien toen geen gerucht haat stilte stoorde en toen de menigte haar ruimte nog ontzagwekkender scheen te maken, toen het orgel dreunde en klaagde en jubileerde.

De kathedraal van Chartres vereenigt de strenge soberte en de constructieve zuiverheid van den Romaanschen stijl met de triomphale verheffing der Gothiek.

De ruige, grijze steenmassa's der gevels hebben nog een zoo barsch karakter. Die zware kracht der conterforten, welke samen stemt met de strenge ingetogenheid der breed gebogen portalen en met de stramme stijging van den ouden toren, wordt verlicht door het fijne rythme der duizenden beelden: de straffe, als in een droom van eeuwen terug gezonken gestalten, die als biddende zielen naast elkaar staan, van de mystieke Konings-poort; de meer tragisch bewogen of mild vermenschelijkte beelden der Noordelijke en Zuidelijke portalen; de ‘klassieke’ statuen: Sint Joris, Sint Theodorus, die Griekschen vormen-adel en Gothische ziels-diepte samenvatten, zoo schoon en zoo vanzelfsprekend, als Michel Angelo noch Rodin het ooit vermochten.

Hoe droomen-stil staan ze uit tegen het gedempte rood der hooge deuren! Elk beeld heeft zijn eigen individualiteit, maar geen dringt zich op. Geen dezer beeldhouwers heeft zijn voorgangers of medewerkers willen 'overtroeven'. Alle beelden dienen en vermenschelijken den geest van het gansche bouwwerk, dien vurigen en diepen gemeenschaps-geest, dien wij zien, maar nooit meer verkennen, die ons diep vertrouwd blijft en die toch onbereikbaar vèr schijnt.

Haast wonderlijker nog dan de strenge schoonheid der gevels, is het inwendige der kathedraal. De zuivere logiek, de waarheidszin van het bouwwerk openbaart zich hier eerst als eeuwige waarheid, een waarheid, die zich in lyrische verrukking bevestigt. De wetten van maat en orde krijgen hier een ontzaglijke, kosmische verwijding, zoodat zij de sfeer der natuurlijke redelijkheid wijd overstijgen en opgaan in den eerbied en de liefde van de groote religieuze ontroering.

Wat voor de gevels de beelden zijn, beteekenen voor het intérieur der kathedraal de honderd boogvensters en rosetten, die het klare licht van den hemel breken tot gloeiende kleur. Hun vurige teederheid vergeestelijkt en verheerlijkt heel de verheven ruimte.

De hoogste werken der schilderkunst bereiken deze mystieke kracht niet, omdat ééne groote idee de honderden symbolen en motieven beheerscht en omdat de musikale luister dier licht-wonderen slechts één motief vormt in de majestueuse hymne, die heel dit bouwwerk doortrilt.

Er zijn zacht stralende ramen in een koel, water-klaar blauw, dat aan een hemelschen dageraad doet denken; er zijn er van meer droomerig-versmolten en gebroken kleursymphoniën; er zijn onstuimig jubileerende, wier hevige kleur-contrasten samen gloeien tot een vlammende apotheose. Er zijn er donkere, die overwaasd schijnen door den wierook der eeuwen, en er zijn er die fel fonkelen als ster-

Groep uit het Noorder Portaal

ren in den nacht. Sommige verbeelden statige profetengestalten, die heel het raam vullen; anderen binden een wemeling van kleine figuren tot een grandioos mozaïek. Maar hoe systeemloos deze scheppingen - de arbeid van eeuwen - ook schijnen mogen, alle stemmen samen in het machtig orkest der kleuren en der vormen, omdat ieder kunstenaar slechts dacht aan het geheel en geen de eigen glorie zocht.

In heel de beeldende kunst weet ik niets te noemen, wat met de magische macht van deze kathedraal te vergelijken is.

Men, wordt hier anders. Men voelt zich hier uit zichzelf gerukt. Hier niet langer sleept men zijn oude zelf achter zich aan. Hier peinst men niet meer over Holland, over de Fransche cultuur, over historische problemen of over die zwaardere van den eigen tijd; zelfs niet aan kunst of schoonheid of genialiteit denkt men meer. Men wordt hier een sprakeloos kind, dat in wonderen gelooft, daar het ze ziet, en dat het leven onbevangen als wonder aanvaardt. Als een kind zoo gelukkig wordt men hier, zoo zorgeloos, zoo schuldeloos gelukkig.

Ik heb in verwonderde ontroering de statige opgang nagestaard van een zuil: hoe zij rijst uit haar zware, rotszware voetstuk, hoe zij, als een levend organisme, zich omhoog strekt, kolossaal van kracht en toch zoo geweldloos in haar rankheid, hoe de enorme schacht het machtige kapitaal luchtig tilt om eindelijk zich te vervluchtigen in 't gespannen rythme der hemel-hooge bogen. Ik heb het gezien, maar niet begrepen, hoe hier de ruimte zelf een mystieke beteekenis krijgt: deze eindeloos-boeiende perspectieven in den doorgloeiden licht-val; deze hoog strekkende zuilen-poorten, die ranke gaanderijen dragen, waar hoog bovenuit weer een ruig muurvlak zich strekt en een raam fonkelt.... Ik heb de muziek der stilte hier gehoord.

De oude kathedraal behoudt haar stilte en haar leegheid

zelfs wanneer de menigte haar vult en wanneer de stem van 't orgel de gewelven doordreunt.

Hier kan de massa bidden, deze gebeden, die de bevrijding krijgen van gezangen. Hier kan men te midden der velen zijn eenzaamheid bewaren en toch met allen zich vereenigd voelen.

Duizenden stroomden toe, uit heel de streek, om het lentefeest der kathedraal te vieren. Het was de groote dag der bedevaart. Ook ik wist mij een bedevaart-ganger, kettersch misschien, maar niet minder geloovig dan deze schare, indien gelooven stil-zijn en vereeren is. Wie dwaalt: ik, of deze menigte? Allen dwalen wij, zoolang wij over God en de goddelijke dingen een meening hebben. Maar God vergeeft ons den dwazen overmoed onzer meeningen, daar wij ze noodig hebben: de meeningen van de kerkelijke traditie of die uit persoonlijke ervaring gerijpt. Met de duizenden mede, met die ouden, en met die moeders, en met die zwerm kinderen en met de vele priesters, geschaard om hun bisschop, en met de rijen koorknapen, die als witte vogeltjes schemerden bij het verre altaar, heb ik mijn klein gebed gepreveld. Gebeden zijn altijd maar klein, te klein voor een woord, omdat zij te groot zijn voor welke woorden ook.

Wat scheidt mij van die duizenden? Eenige opvattingen over God en leven? Eenige opvattingen zouden mij scheiden? In die sfeer, die zoo wijd is, dat elk woord haar te eng wordt, dat sprakeloosheid alleen haar vertolkt? Opvattingen zijn niets meer, dogma's en meeningen niets, waar vereering is en zelf-vergeten vreugde. De kathedraal stijgt uit boven de theologische gedachte, die haar schiep. Zij behoort aan geheel de westersche menschheid, wier diepste religieuze drang zij voor alle eeuwen vertolkt.

Heel stil ben ik weg gegaan. Stil en nadenkend. Maar een groot verdriet kwam die stilte vullen, het verdriet om onze onmacht, om onze verdeelde menschheid.

Want hoe zeer het eeuwige ook hoven menschelijke werkelijkheden uitstraalt en hoe zeer levend dit bouwwerk ook nog zijn moge, gedragen door een geloof, dat millioenen bindt, nooit meer is dit geloof in staat zulke scheppingen voort te brengen omdat het nooit meer een universeel geloof kan worden. En de universeele religie, waarvan wij droomen, zal nauwelijks op andere wijze universeel kunnen zijn dan hierdoor: dat zij de geloofsvormen van alle volken en menschen eerbiedigt en doorgrondt. Nooit meer zal het katholicisme in staat zijn zulke scheppingen voort te brengen. Maar zal ooit een andere vorm van religie hiertoe nog in staat zijn? Niet dit is het verdriet: dat wij zulke monumentale bouwwerken en kunst-scheppingen niet meer zullen scheppen; maar dat de geest, waaruit deze kunstwerken ontstonden, ons verlaten heeft, dat de massa haar scheppende kracht heeft verloren, dat deze massale aanbidding zich niet meer bevestigen kan.

Wat is mij Parijs en zijn cultuur en zijn Lodewijken-architectuur naast de kathedraal van Chartres? De Lodewijkenarchitectuur is geschiedenis geworden: ik kan het zonder wroeging constateeren.

Maar ook: wat beteekent mij, naast Chartres, het geëxperimenteer der moderne kunst? Neue Sachlichkeit uit Berlijn! Picasso's laatste abstracties! Een nieuw genie in den kunsthandel van X...

Hoe moet ik ooit mijn tijd weer in ernst nemen, als ik mij Chartres herinner?

Moeten wij misschien ons niet te veel herinneren, om te kunnen leven? Is het verleden onze vloek? Zeker is dit wel de tragedie van onzen tijd: dat wij weten van een leven en van een schoonheid, die wij noch vergeten, noch verwerkelijken kunnen.

Wij allen zijn eenzamen; eenzame zwervers. Allen lijden wij dezelfde pijn: katholieken, protestanten, godsdienstloozen... De pijn onzer cultureele onmacht. Allen loopen we rond met vragen, waar wij geen antwoord op weten.

* *
*

Het was eerst in die andere stilte, in de stilte der velden, dat ik mijn vrede hervond.

Toen ik dien bleek-purperen vruchtboom zag bloeien in de doorwaasde schemering van den regenachtigen avond tegen de donkere krachten van een zwarten rotswand; toen ik de gouden populieren wuiven zag in de groene vallei, onder den doorzichtigen lichten hemel; toen mijn oog de wijde golflijn volgde der verre heuvels, in dat klare lente-land, in de kalmeerende schoonheid van die gelukzalige wereld, toen kwam ik weer, in den eigenlijken zin van het woord, 'tot mijzelf'.

Wanneer men mij vraagt, waarvan ik meer houd: van de natuur of van de kunst, van een kunst, zoo hoog gestemd, zoo boven het kunstvolle uit, als die der oude kathedralen, dan voel ik mij als een kind, dat een keus moet doen tusschen zijn moeder en zijn vader - mijn liefde voor boomen en velden, is een troostvoller, een eenvoudiger liefde.

Ik zei mij: Misschien zal de religieuze drang der menschheid zich nooit meer in zoo grootsch gestyleerden vorm bevestigen. Misschien is de tijd der tempels en kathedralen onherroepelijk voorbij. Misschien zullen wij eenmaal op een gansch andere wijze onze vereeringsdrang vertolken. Het is niet aan ons, 'bezorgd te zijn om den dag van morgen'. Was Socrates een tempel-bouwer? Heeft Christus gehoopt, dat Zijn Woord eenmaal kathedralen zou wekken? Heeft de ziel al deze dingen noodig, wanneer zij tot haar grond zich inkeert? al deze oude, gegroeide, historische vormen en symbolen, waaraan de kathedraal haar ontstaan, haar levenskracht, haar ontzaglijke uitbreiding dankt? En zou in de schoonste kathedraal God ook het best worden gediend?

Schooner dan de schoonste kathedraal is de ziel van den minste der menschen; en gewichtiger dan eenig Verleden ieder N u .

Laat Chartres blijven: een der meest verheven en centrale herinneringen onzer historie.

Mocht men maar weten, dat de gemeenschapsgeest, waaruit de kathedraal ontstaan is, eenmaal onze wereld weer ordenen en heiligen zal...

Wij weten het niet; al willen wij het gelooven. Wat kunnen wij anders, dan op onze plaats blijven en in ons hart die stilte bewaren, die ons in staat stelt boven het tumult der menschen en boven ons eigen ik uit te stijgen?

Verzen
door Anthonie Donker

Spectacle coupé

Davos

De slanke Milaneesche.
Zij is zwijgzaam en men ziet haar zelden
met anderen. Ik hoor haar heesche,
vermoeide stem nog in mijn ooren,
dien avond toen zij haar geheim
naar verten starende vertelde:
haar zoontje dat nooit werd geboren,
zijn naam zou Sandro zijn.

De donkere Mexicaansche.
Zij heeft een bruine moeder en een Duitschen vader.
Zij gaat zoo trotsch exotisch door de sneeuw.
Met elken dag komt de dood haar nader.
Zij weet het zelf; zij wil alleen
den korten tijd benutten en door honderd
minnaars begeerd zijn en bewonderd:
‘Groszartig soll die Welt zu grunde geh'n.’

De Weensche danseres.
Haar handen waren smal, doorschijnend wit als rozen.
Zij kwam bij avond, bleek maar hartveroov'rend,
met haar poederdoos en infauste prognose.
Al zieker wordend, werd zij meer betoov'rend.
Zij droomde nog van roem en reizen over zee.
Maar hoe eindloos ver haar eerste tourneé -!
Zij was zoo klein, zoo lief'lijk en verdorven.
Bijna schertsend is zij vannacht gestorven.

Grijzende don juan

De smeulende kolen dooven,
De sterren gaan flauwend onder.
Wie kan in de grauwte gelooven
Aan vuur, aan sterrenwonder?

Trouweloos streelde ik vrouwen
Zooals men een bloem ontbladert.
Vroeger -! Mijn haren grauwen,
Mijn handen zijn blauw geaderd.

Ver uit verneev'lende landen
Blinkt het vurige spoor van mijn zwalken.
Doch hier, - ik heb niets meer omhanden.
't Bloed vertraagt, de aad'ren verkalken.

En dicht bij het stervende vuur,
Maar nog schuw voor het laatste verbond,
Speel ik in 't grauwende uur
Lusteloos met mijn hond.

Carnaval

Nadat zij hem had geweigerd
Doorliep hij 't besneeuwde land,
Gebukt, verbeten en zwijgend,
Door een blind verdriet overmand.

Nachten heeft hij gezworven
Op de ruig gevroren hei,
Van koude bijna gestorven,
Doelloos en vogelvrij.

Met Carnaval kwam hij dronken
Plots'ling de herberg binnen.
Zij stond naar een ander te lonken.
Een woest, wraakgierig beminnen

Joeg het hamerend bloed naar zijn kop.
't Roode jak en de zwarte haren
Zweepten zijn wanhoop op.
In zijn oogen ontstak een staren,

In een weerlicht was het geschied.
Zij wankelde, viel dan zwaar
En bloedend. Hij zag het niet,
Hij zag niets dan het zwarte haar.

De heiligende kraai
door Felix Timmermans

Valentoor had een kraai hardnekkig leeren vloeken. Terwijl hij ging en dronk, in de bordeelen en in de speelhuizen zat, altijd danste ze op de schouderplaat van zijn harnas, en zij vloekte dat het kletterde. Maar het hevigste ging zij te werk als ze een heiligenbeeld zag, of een pater of een non ontmoette.

Als hij veel gedronken had, en zijn vrienden, afzuipers en afkrabsel, hem met muziek naar zijn zwaar kasteel brachten, en ze kwamen voorbij een O.L. Vrouwenbeeld, dan zette hij den vogel op het punt van zijn degen, hield den degen tegen het gelaat van het beeld, en de kraai dan maar aan 't vloeken en aan 't sakkeren, terwijl Valentoor schokte van het lachen.

's Morgens vloekte de vogel hem wakker.

Maar op een schoonen zomerschen dag kwam Valentoor niet naar de herberg.

De lekkere vrienden gingen hem halen. De poortwachter vertelde hen met bezweet haar: ‘Mijnheer was gisteren avend t'huis gekomen, zingend en vloekend. Daarna was er op zijn kamer lawaai alsof het donderde, en daarna was het weer zoo stil als een vijver. Ik ging zien, maar ik kwam Mijnheer tegen op den trap, zoo wit als kalk, en hij zei met een ijzeren stem: “Ik ga weg, zoek mij niet, bidt voor mij. Geloofd zij God tot in der eeuwigheid, Amen.”

De vrienden stonden verbaasd, verbluft. Een lachte er: “Dat is een nieuwe grap van hem.” t'Avend komt hij weer in “De Verboden Vrucht” alles kapot slagen en de wijven afranselen.’

‘En zijn kraai?’ vroeg een andere.

‘Die vloog hem vloekend na. Hij sloeg er naar om ze weg

te jagen, maar zij vloog boven hem, en zoo reed hij te paard de nacht in.

Ze veronderstelden van alles, en gingen naar de kamer zien. De ruiten waren kapot, de vazen lagen gebroken en de juweelen op den grond verspreid.

'En wat gaat gij nu doen?' vroeg een afzuiper begeerig om in die schatten te grabbelen.

'Wachten tot hij dood of levend terug komt,' zei de poortwachter, 'en alles laten liggen lijk het ligt.'

In stilte pikte een vriend een gouden armband.

En ze gingen spijtig weg, in 't gedacht dat hunnen baldadigen vriend was zot geworden.

Vijf jaar nadien.

Valentoor zit te bidden in een hutteken, te midden van de ruige rotsen. Hij is nog een vel over de beenderen. Zijn kraai zit bij hem, ook vermagerd, en roept telkens, tusschen het gebed, als in een litanie: 'Geloofd zij God tot in der eeuwigheid, amen, en ik zal niet versagen.'

Na dien vreeselijken nacht, was hij de bergen in gereden, dagen en dagen, tot zijn paard dood onder hem neerviel. Maar hij was voortgeklauterd, hooger en hooger tot in 't ruwste van de klippen.

Hij had zijn kraai leeren bidden.

Hij leefde van wortelen en wilde appelen, en dronk het water uit een bron. In vijf jaar had hij geen mensch gezien. Hij wist niet meer of het zondag was of in de week. Hij had alleen de winters geteld.

Hij leefde maar om zijn zonden uit te boeten, en ach het duurde zoo lang eer God hem halen kwam, eer de verlossing naderde.

Een eeuwige vasten, en geen troost kwam hem in de stilte bezoeken, er roerde geen licht of vreugde in zijn gebed. 't Bleef altijd donker in zijn berouw. Maar hij hield vol, hij hield vol met pezige kracht, en hij zou niet lossen eer de genade of de dood hem aangrepen.

De wanhoop schoot soms in hem op, donker en heet, dan toog hij er op uit, met de godlovende kraai, en ging, ging van den morgen tot avend, door regen en slegen, en kwam s'anderdaags terug.

Hij was als een stuk levende rots geworden, en geleek op een gier: kaal, den adelaarsneus groot en beenderig in het mager gezicht, de ronde oogen star en vinnig van op een punt te staren: God; den hals rimpelig, rood en bruin; de keel in lodders; gekleed in vellen; soms had hij een beer doodgeslagen.

Hij kapte boomen om, rolde rotsblokken tot torens, om den klop van zijn bloed te mineeren, om zich te verouderen en te verlammen.

Hij zette zich in onweders om de bliksemende dondersteenen op hem te laten neerkegelen.

Maar hij bleef leven, taai en krachtig als de wortel van een knotwilg.

Zoo op een dag, dat hij weer vol grollende wanhoop de rotsen was ingeschoten, vond hij bij het terugkeeren zijn weg niet meer. Ten laatste, zich overgevende aan Gods wil, ging hij maar door, altijd maar door.

Tegen den avend wroette hij zich een steile helling op, met de kraai op zijn schouder. En toen hij daarboven was, en hij zag de diepte in, toen duizelde hij van verbazing. Ginder in de verte was de stad, blauw-donker in de avendzon. Hij kende haar aan al haar torens.

De stad, met haar kanten O.L. Vrouwentoren, met haar hooge bastille, haar breede rivier vol schepen, en daarachter de heide en de groene polders! De stad was omgloried met het liturgisch rood van den zon. De stad met haar zonden, die de menschen uit de velden zoog, en de menschen uit de bergen.

‘Weg! Weg!’ riep hij hatend en bang. ‘Vervloekt! vervloekt!’

En als een hert dat den jagershoorn hoort, rende hij

verschrikt de bergen in, en vond in den maneschijn den weg weer naar zijn strooien hutteken.

Hij had de stad weergezien, en van af die stonde was zijn wil gescheurd en kraakte zijn volharding. Hij kon het beeld der stad van zich niet meer afslagen; hij zag in de stad, en de oude herineringen, die geslapen hadden, woelden weer wakker, en hij proefde door al zijn zinnen den goeden smaak van de zonde.

'Weg! Weg!' riep hij gedurig, maar de kwade verbeeldingen groeiden als versperrende lianen. Hij wierd gekweld en gepijnigd, en de kraai klapte: 'Geloof zij God tot in der eeuwigheid Amen, en ik zal niet versagen!'

De oude driften ronkten begeerig door zijn pezig lijf, de vleeselijke gedachten rolden door zijn wilde vogelenkop. Hij wou niet. Nooit! Hij smeekte, bad en zong en kreet in de echoënde stilte der nachtelijke bergen: 'Heer! Heer! Help mij! Verdrijf ze! Verdrijf ze!'

Maar ze bleven, de vlammende begeerten. Hij kroop over den grond, klampte zich vast aan de rotsen dat zijn vel er van scheurde, en stond met bebloede handen naar den hemel te huilen: 'Heer laat mij hier volhouden! Wees sterker dan die andere!'

De stilte buiten hem groeide vernietigend. Het inwendig orkaan rommelde voort. Dan kromp hij deemoedig en bevreesd ineen en weende lijk een klein kind in zijn handpalmen. De kraai snapte hem in slaap met haar aanhoudend schietgebed, maar vuile, lustige droomen roffelden hem wakker.

Het was een beproeving van vuur.

Waren dan die vijf jaren voor niet geweest?

'Zie mijn lijf Heer! wat heb ik er van gemaakt? Een vod, een vel, een handsvol beenderen! Voor wat hebben de pijnen gediend die ik mijn vleesch heb aangedaan, toen ik het met steenen beklopte, met mijn nagels verscheurde, met koorden begeeselde, om het te straffen voor het kwaad

dat mijn ziel, waarin Gij woonde hadt aangedaan?' Zijn twijfel waste, hij ging er in onder, dieper van dag tot dag.

Op 't einde maakte hij zich zelven wijs, en 't was een opklaring voor hem: 'Ga de stad eens zien, en 't zal u een ontgoocheling zijn. Dan komt ge nadien hier weer terug, en dan is voor altijd die temptatie uit.'

't Was zoo eenvoudig als 't groot was! Waarom had hij daar niet vroeger aan gedacht?... Dat gedacht haakte zich in hem vast, en trok; en hij worstelde niet tegen. De kraai riep aanhoudend als met een veertje opgewonden: 'Geloofd zij God... en ik zal niet versagen!'

'En als ik hier terug zal zijn,' zei hij, 'dan zal ik in vrede hier een groot kruis oprichten, trotsch tegen de lucht. Ik zal uit de stad gerief meebrengen, en uit het hout der hardste boomen beelden snijden, levensgroot, van Jezus en van zijne heiligen. Dat wordt schoon mijn God! God dat wordtschoon!' Zoo ver was hij gekomen dat hij de brandende begeerte naar de stad in goede bedoelingen wikkelde en verstopte. Daarbij, wierd het geen tijd dat hij op zijn kasteel eens alles regelde? Hij kreeg ineens gewetensbezwaren voor zijn verre familie, aan wien hij vroeger nooit gedacht had.

'Op een week tijd heb ik er alles geregeld!' zei hij.

En de laatste meening: van het stadsbezoek tot den winter uit te stellen, krinselde als een paling in zijn machtelooze vuist.

Op een nacht, een heete nacht dat de rotsen gloeiend stonden toog hij weg, als een sluipmoordenaar. Hij riep den vogel niet, en hij dierf niet meer omzien naar het houten kruisken dat hij zoo dikwijls gezoend had. Hij zette het opeens op een loopen, uit vrees dat God hem weer zou roepen. Naar wat hij vijf jaar had gesnakt, vreesde hij nu te zien verwezentlijken.

Maar ineens klonk boven hem: 'Geloofd zij God tot in der eeuwigheid, Amen, en ik zal niet versagen!'

Hij kreeg een goesting om de kraai den nek om te wringen.

Maar hij haalde de schouders op. ‘Bah!’ zei hij. ‘Zij zal het stillaan wel af leeren.’ Hij voelde zich ineens vol zweet loopen van schaamte, want met dit woord verraadde hij zich aan zich zelven. Hij zou nooit de stad meer verlaten! Toch wou hij niet bekennen, en hij riep: ‘Ik kom terug naar de rotsen, al hield heel de hel mij tegen!’

En angstig en gejaagd ijlde hij naar beneden, naar de machtige stad.

Wat hij gevreesd en verlangd had, gebeurde. Hij rolde terug het zondige leven in. Hij was weer te zien, uitdagend, met de kraai op den schouder. De vogel riep ‘Geloofd zij God...’ en hij, Valentoor, kraakte een vloek er op.

Doch de kraai scheen het vloeken niet meer te kunnen leeren en dat wierd voor den ridder hinderlijk. Zijn vrienden en zijn lieden lachten hem uit. Hij ontstak dan soms in woede en rammelde den vogel af.

Valentoor deed een wedding voor een groot feestmaal dat de kraai toekomende week weer moest vloeken zooals ze vroeger deed. Hij stelde er prijs op eens zijn wil te kunnen toonen.

Het was alsof de vogel te oud geworden was. Hij antwoordde maar altijd: ‘Geloofd zij God...’ Slagen, noch honger, noch het uittrekken der pennen, 't baatte niets, de kraai veranderde niet van taal. En 't vreemde was dat zij zot genegen was om eeuwig bij hem te zijn.

Dien dag dat hij volgens de wedding met een vloekende kraai in de herberg moest komen, was Valentoor als razend. ‘Ik betaal de feest en mijn eer,’ huilde hij tegen de vogel, ‘maar gij betaalt uw leven!’ Doch met naar zijn dolk te pakken ritste zij uit zijn handen en danste de trappen af, want vliegen kon zij haast niet meer. Valentoor haar razend achterna!

‘Hebben moet ik u, als was het in de hel!’

Zij wipte den hof in, vloog soms moeilijk op, als een kieken,

over de grachten, en geraakte zoo een muurken op, en zoo het veld in, altijd maar roepend: ‘Geloofd zij God...’

Valentoor in zijn woede meegesleept, onweerstaanbaar om de kraai te dooden, liep haar achterna, met den dolk vreeselijk tusschen de tanden. Hij sprong ook het muurken over. Hij zag juist hoe zij wat verder in een kapelleken verdween, voor wiens kruislievenheer Valentoor haar zoo dikwijls had doen vloeken.

Toen Valentoor daar binnenkwam zat de vogelreeds op den schouder van den mageren gekruisten Jezus, die meer dan menschengroot den achterkant van 't kapelleken besloeg. ‘Ah! Nu heb ik u te pakken smerig ondier, dat mij terug naar die ellendige rotsen wilt lokken! Ik ben zot geweest, die nacht! 't Was de wind en anders niets! En weten dat ik daardoor vijf schoon jaren van mijn leven heb verspeeld! Maar ik zal ze terug inwinnen, mijn leven zal een dubbel leven zijn. En in uw bloed verstik ik het verleden!’

Valentoor sprong toen op een bank en zijn dolk zwaaide bliksemend naar den huiverenden vogel, maar vòòr den dolk hem geraakte, zat hij met een wip op het dorengekroond hoofd van Jezus, en den dolk plofte met een brutale kracht in de borst, in het harde hout van den lievenheer. Valentoor bleef eerst versteld toezien. Die Kristus doorboord met zijn dolk, 't deed zijn kloekheid wankelen. Een verwarring van overgeschoten geloof, schaamte, spijt en wanhoop verdonkerde hem, maar den haat, als een vlam, zette hem weer in gloed.

‘Hier dien dolk! 't is de mijne!’ riep hij vloekend. ‘De mijne!’ En woedend trok hij aan het gevest.

Maar het wapen verroerde zich niet. ‘Hier!’

Een nooit gekende gramschap doorkookte zijn bloed. ‘Hier!’

Hij trok en trok en sleurde, met al zijn rotsachtige kracht, vloekte en tempeeste, sleurde, sleurde; het kruis waggelde, de Kristus kraakte in zijn eiken leden, maar de dolk verroerde geen vin.

‘En toch zal ik hem hebben!’ Hij rukte met beide handen, en in zijn blinde drift zag hij niet, hoe een hand van 't kruis afloste, en plots boog heel het houten lichaam voorover op hem, wierp hem neer, en met den Kristus boven hem viel hij achterover op den grond.

De Kristus zijn zwaar hoofd lag op zijn bebloed hoofd, als iemand die een doode zoent. En de kraai kwam er bij en riep: ‘Geloofd zij God tot in der eeuwigheid, Amen,’ en bang en smeekend kreunde het onder het Jezushoofd:... ‘en ik zal niet versagen.’

's Anderdaags tegen den avend kwam de abt van het klooster van Sint Bruno, en bracht Valentoor een zwart habijt.

Valentoor had een bebloed doek om het hoofd, zijn gelaat was krijtwit en zijn zwarte oogen blonken als kolen vuur, en de kraai zat ineengekrompen op zijn schouder. Tegen den muur leunde de enorme Lievenheer.

Valentoor gaf den abt een brief. ‘Daar staan al mijn beschikkingen in, en zegen mij.’ Hij ging op de knieën zitten.

Dienzelfden avend in een machtigen regen, en met bliksems in de ruigte der bergen, ging Valentoor in zwart habijt met de kraai op den schouder en den loodzwaren Lievenheer op den rug, voor eeuwig de eeuwige bergen in.

Aldous Huxley
door A.G. Van Kranendonk

De toenadering tot het neo-classicisme der 18e eeuw is een der opmerkelijkste verschijnselen in de nieuwste Engelsche literatuur. Niet alleen herleeft de belangstelling voor den veelgesmaden pruikentijd en neemt het aantal boeken en kortere studiën erover snel toe, het oorspronkelijke werk van een groote en belangrijke groep jongere schrijvers toont duidelijk teekenen van verwantschap met den geest van het vóór-romantische tijdperk: een harde klaarheid als van puntig geslepen kristal; een streven naar strenge precisie en vormvastheid; een overheersching van het zuiver-verstandelijk element, gepaard aan voorzichtige argwaan of bitse afwijzing tegenover alles wat zweemt naar mystiek, naar vaag geloof, ondefinieerbaar gevoel; een voorkeur voor de satire; een neiging vooral tot het skepticisme. En al domineert in het ingewikkeld beeld der hedendaagsche letteren de neo-klassieke lijn niet, ze begint er zich steeds sterker in af te teekenen. Toch dient men voorzichtig te wezen, indien men hieruit voor de naaste toekomst conclusies zou willen trekken. Want er is één markant verschil tusschen de geesteshouding dezer jongeren en die hunner verre voorgangers. Voor de laatsten beteekende de aanvaarding van een skeptische levensopvatting meestal het bereiken van een einddoel, een overtuiging, die niet verder onderzocht behoefde te worden, waarin zij rust vonden en bevrediging; de tegenwoordige auteurs schijnen er zich slechts tijdelijk, slechts voorwaardelijk aan te hebben overgegeven, ze laat hun felle weetgierigheid en onderzoekingslust intact, hun hevige innerlijke onrust ongestild. Het is bij hen meer een stelling nemen bij gebrek aan beter, dat het uitgangspunt kan blijken te zijn voor een eigen nieuwe ontwikkelingsgang. De beste

onder deze jongere schrijvers zijn vóór alles hartstochtelijke waarheidszoekers, bezield door het verlangen zich rekenschap te geven van alle levensverschijnselen, met een wetenschappelijke onbevangenheid de realiteit onder de oogen te zien, hun vizie te zuiveren van elke schijn, van elke illusie, hoe aanlokkelijk en gelukbelovend ze ook wezen mogen. En terwijl zij met dit strenge inquisitoriale werk bezig zijn en ze met hun scherp intellect, in koortsige ijver en nerveuse achterdocht telkens en overal weer leugen en zelfbedrog meenen te vinden, moet hun vanzelf het skepticisme de 18e eeuw voorloopig liever wezen dan de gemakkelijke vlucht uit de werkelijkheid, die de romantiek hun toelijkt te zijn, liever vooral ook dan de naïeve, optimistische, eens ten onrechte voor huichelarij gehouden, zekerheid der Victorianen. Niets druischt zoozeer in tegen de moderne geest, niets prikkelt de jongeren zóó sterk tot minachtende spot als het blinde weten, het zonder aarzelen aanvaarden van vaste standaarden, het gedachteloos trekken van een zware, rechte scheidslijn tusschen goed en kwaad, zoo kenmerkend voor het tijdvak van Victoria. Het is echter niet langer hiertegen, dat hun strijdbaarheid zich richt. Voorgangers hebben er voldoende mee afgerekend; het ondermijningswerk van Samuel Butler werd voortgezet door reeksen machtige, verbitterde vijanden. Er is ander, moeielijker werk te doen; er zijn immers sedert het begin der eeuw en vooral na den oorlog zoovele nieuwe theorieën en idealen opgekomen, zooveel nieuwe levens- en kunstopvattingen, die alle dienen te worden onderzocht, en te worden bestreden en vernietigd, zoodra er maar het geringste allooi van waan, van inconsequentie of illusie in te ontdekken valt. De sterkste onder deze meedoogenlooze illusiejagers is Aldous Huxley. Hij heeft reeds veel geschreven: een kleine bundel gedichten: Leda, een aantal essays en reisbeschrijvingen: Proper Studies, Along the Road, Essays New and Old enz. vele korte verhalen: Two or Three Graces, Little Mexican enz. en

eenige romans, waarvan Those Barren Leaves vóór de verrassing van zijn laatste, groote werk: Point Counter Point wel de belangrijkste was. In de schijnbeschaving der hoogere standen, die hij van zoo nabij heeft leeren kennen, vindt hij een weelderig terrein voor zijn jachtinstinct. Het wild is er veelvuldig en rijk gevariëerd. Het is een genot het na te zetten, in 't nauw te brengen, te treffen met de scherpe pijlen van vernuft, van luchtige spot of bijtende satire. De rijke, geblaseerde jongelingsschap, door een onverwinbare verveling aangezet tot steeds dwazer excessen; jonge vrouwen en meisjes, geschoold in psycho-analyse, doodelijk beangst door het moderne spookbeeld: de funeste invloed van onderdrukte begeerte en daarom de verworven vrijheid gebruikend om zich over te geven aan een ongebreidelde sensualiteit; anderen tevergeefs bevrediging zoekend in een cultus van vage mystiek, van onbegrepen wetenschap, van ongevoelde artisticiteit bovenal; bejaarde, kunstig geconserveerde dames en heeren, wien niets zoozeer ter harte gaat als het behoud van een schijnjeugd om mee te kunnen blijven dansen in de dolle, verdoovende wemeling van genoegens; perversen met een air van superioriteit experimenteerend in het kwaad; ingebeelde kunstenaars, halve philosofen, schijnvroomen, zuchtende sentimenteelen, doezelig-domme en bewust venijnige huichelaars - Huxley heeft ze ons voorgesteld in een bijna eindelooze reeks van nu eens louter-komische of groteske, dan weer wrang geestige of grimmig wreede spotverbeeldingen.

Maar tot deze weerlooze prooi heeft hij zich niet bepaald. De verschillende oude en nieuwe vormen van godsdienst en wijsbegeerte, van kunst en wetenschap, waarmede deze personen maar wat coquetteeren, waaraan ze niet veel meer dan een kort amusement, een oogenblik van vergetelheid weten te ontleenen, verschijnen bij hen slechts verslapt, vervalscht, geheel gebroken. De waardeloosheid van dit zonderling verwrongen cultuurbeeld aan te toonen

was niet genoeg. Hij ontneemt daarom van tijd tot tijd zijn personen en principen, de opvattingen en idealen, waarmede zij hun futiel en gevaarlijk spel spelen, om ze op zichzelf te beschouwen, tot het uiterste te beproeven, na te gaan of ze voor den ernstiger mensch van tegenwoordig nog waarde hebben, werkelijkheid zijn, gelukgevende kracht bezitten. Weinig of niets van wat hij toetst, blijkt bestand tegen het bijtend zuur zijner satire. In de antieke Helleensche en Romeinsche cultuur, zoowel als in de Christelijke mystiek der middeleeuwen, in de poëzie der romantische periode, zoowel als in de ultramoderne literatuur, in allerlei andere levens- en kunstopvattingen van voorheen en thans, overal vindt hij een zwakke stee, alles wankelt en wordt spottend afgewezen. Soms lijkt het, of hij er een genoegen in vindt den grond driftig snel steeds verder onder zich af te graven om lachend weg te vallen in een absoluut cynisme, of dat hij de spot zonder eenig positief doel bedrijft, de satire om de satire, om het intellectueel genot van het vernuftig ondermijnen zelf - zorgeloos onrechtvaardig in zijn onbesuisde overmoed, uitdagend tot verweer, prikkelend tot tegenspraak, vele lezers tot verontwaardiging wellicht. Maar in zijn voornaamste werk en met name in het jongste: Point Counter Point, blijkt toch duidelijk, dat de schijnbaar vroolijke, onbekommerde jacht op illusies, valschheid, vage leuzen, sentimentaliteit - ja deze laatste vooral - waaraan hij zich met zulk een toomelooze ijver overgeeft, in werkelijkheid een doodelijk ernstige kruistocht is. ‘Mijn lezers houden van mijn boeken,’ zegt Miss Thriplow in Those Barren Leaves, ‘omdat ze vinnig en levendig en verrassend en wat paradoxaal en cynisch en elegant wreedaardig zijn. Ze zien niet hoe ernstig het alles is. Ze zien de tragedie niet en de verborgen teederheid...’ Van de boeken, die deze jonge dame heet geschreven te hebben, kunnen wij dit niet gelooven, maar op Huxley's eigen werk is de uitspraak volkomen

van toepassing, niet zoozeer op zijn, dikwijls eenigszins aan Max Beerbohm herinnerende korte verhalen, of op een boek als Crome IJellow, dat niet veel meer dan een luchthartige extravaganza is, maar ongetwijfeld op de twee lange romans Those Barren Leaves en Point Counter Point. Want hoe ver zijn vernielende spot ook rondwaarde, er was toch eindelijk ergens een grens, waar hij aarzelend terugweek, twijfelend eerst, overwegend, of daar dan toch nog iets positiefs, iets wezenlijk waardevols te vinden kon zijn, met meer overtuiging later de vondst, voorloopig althans, aanvaardend. Zijn cynisme, leek in den aanvang absoluut, omdat het voorshands zoo ontzaglijk veel vond, dat aan het strenge onderzoek geen weerstand bieden kon. Maar het was in werkelijkheid toch nimmer het donkere cynisme van den volstrekten menschenhater, den wanhopig gedesillusioneerde, er bleef een licht in gloren van geloof en liefde, van vertrouwen in den mensch, een vonk, die hij in uiterste eerlijkheid, altijd allereerst beangst voor zelfmisleiding, te dooven zocht, maar die onuitbluschbaar bleek, die in glanzende kracht toenam, naarmate ze door het ernstige naspeuringswerk meer en meer gezuiverd werd van de asch, de doode slakken van illusie, conventie en waan. Zeker, het is nog slechts een schroomvallig vertrouwen in den mensch, dat Huxley zich veroorlooft, het moet nog voortdurend beproefd en onderzocht worden, maar het leeft niettemin, het is sterker alweer in Point Counter Point dan in zijn vorige werk, het dwingt hem zelfs nu en dan tot de zelferkenning, dat hij niet uitsluitend is uitgegaan ter vernietiging, dat hij op genezing hoopt, op de verre mogelijkheid van een stralende bevrijding. Een bevrijding dan natuurlijk van de leugen, het opzettelijk en openlijk voortleven, in onwaarheid en schijn, maar veel meer nog van de gemakzuchtige dommeling in een halve bewustheid, de laffe, gedachtelooze aanvaarding van oude, geriefelijke conventies. Zelfmisleiding is het ééne onvergeeflijke kwaad, de zonde tegen

den heiligen geest, waaruit alle andere ondeugden ontspringen. De religie van intellectueele eerlijkheid eischt van den mensch een uiterste gestrengheid voor zichzelf, een strijdbare redelijkheid, een nimmer insluimerend klaar bewust zijn. Deugd, eenvoudige goedheid, ze hebben weinig waarde voor hem, tenzij ze volledig bewust, met intellectueele overtuiging, met goedkeuring als 't ware van het wetende verstand beoefend worden. Elke vlucht uit de werkelijkheid is hem, zooals gezegd, een ergernis en bij monde van een der hoofdpersonen in Those Barren Leaves onderwerpt hij er allerlei variëteiten van aan een sarcastische critiek. Maar ook de moediger mensch, die zich aandachtig toewendt naar de hardste realiteit van het dagelijksch leven en dan troost vindt in de ontdekking, dat temidden van vuil en armoede, domheid en misdaad, altijd ook nog liefde, medelijden en andere natuurlijke deugden blijven opbloeien, moet het ontgelden:

- 'Het is waar deze deugden bestaan en het constateeren ervan is bepaald opwekkend; ondanks de beschaving zijn de menschen niet beneden de stomme dieren gezakt. Zelfs in de menschelijke samenleving wijden ouders zich aan hun kinderen, en worden de zwakken en ongelukkigen somtijds geholpen.... Charles Dickens slaagde erin zich opgetogen en chronisch betraand te houden over het bestaan van deugd temidden van de vuilheid.... Maar is er reden voor? Wij zijn toch ook niet bijzonder opgetogen over het bezit van levers en pancreassen? Deugden zijn den mensch en het dier van nature evenzeer eigen als verteringsorganen; elke nuchtere bioloog, die rekening houdt met den gezelligen aard van den mensch, zou ze als vanzelfsprekend verwachten te vinden. Het zijn dierendeugden.... Een ruime, open blik, afwezigheid van irrationeel vooroordeel, volledige verdraagzaamheid, een gestage, redelijke bevordering van maatschappelijke welvaart, deze en dergelijke kunnen eerst menschendeugden genoemd worden. De jolige optimisten, die ons verzekeren, dat het

goed gaat met de menschheid, omdat moeders haar kinderen liefhebben, de armen medelijden toonen en elkander helpen, soldaten sterven voor een vlag, troosten ons met de ontdekking, dat wij op de walvisschen gelijken, op de olifanten en de bijen. Maar wanneer wij hun vragen getuigenis te geven van wat menschelijke wijsheid, een paar voorbeelden te toonen van bewuste en redelijke goedheid, dan berispen ze ons om onze intellectueele koelheid, en onze algemeene ontmenschelijking - zooals ze onze weigering noemen om ons tevreden te stellen met de standaarden van het dier. Hoe dankbaar we ons ook mogen voelen voor het bestaan van deze elementaire wildernisdeugden in de beschaafde maatschappij, dit rechtvaardigt ons nog niet ze als tegenwicht te stellen tegen de verschrikkingen en het vuil van die beschaafde maatschappij. De verschrikkingen en de vuiligheid ontstaan uit het gebrek aan redelijkheid bij den mensch, uit het feit, dat hij niet volledig menschelijk wijs en verstandig is. De wildernisdeugden vormen slechts de keerzijde van zijn dierennatuur, waarin instinctieve goedhartigheid de eene pool is, maar domheid en instinctieve wreedheid de andere.'

Ziehier in vrije vertaling eenige uitingen ontleend aan de autobiografie van Francis Chellifer, dien wij, althans in deze ontboezeming, zeker wel met Huxley zelf mogen identificeeren.

'More brains, my Lord, more brains', bad reeds Meredith en Huxley zegt het hem op zijn eigenaardige bitse wijze telkens met overtuiging na. Maar dit beteekent nog niet, dat hij de waarde van gevoel, geloof, intuïtie ontkent, al is hij door eigen aanleg voor de overheersching van het verstand geponeerd. Zijn pleidooi voor het intellect is echter daarom vooral ook zoo heftig, omdat hij van meening is, dat de reactie tegen de rationalistische levensopvatting alweer veel te ver is gegaan, dat de rol van het zinnende, regelende, oordeelende verstand schromelijk wordt miskend, dat de mode voorschrijft als intuïtief diep-

emotioneel gevoelsmensch te poseeren en te getuigen van allerlei zoogenaamd mystieke ervaringen.

'Waarom doe je je toch altijd zooveel harder en droger voor dan je in werkelijkheid bent?,' vraagt in Those Barren Leaves iemand aan Chellifer. 'Misschien om het algemeene gemiddelde te herstellen,' antwoordt hij met een glimlach 'zoovele menschen, ziet u, trachten zich zachter en vochtiger voor te doen dan ze zijn.' En in Point Counter Point worden de moderne intellectueelen zelf herhaaldelijk fel bestookt. Eenzijdigheid is hier Huxley's groote schrikbeeld geworden, eenzijdige ontwikkeling, die hoe ver en in welke richting ook doorgevoerd, den mensch verarmt en misvormt.

'In de practijk heeft de poging om meer dan menschelijk te zijn, altijd het gevolg dat men er minder dan menschelijk door wordt'; laat hij er een zijner hoofdpersonen zeggen, 'Blake was beschaafd, werkelijk beschaafd. Beschaving is harmonie en volledigheid. Verstand, gevoel, instinct, het leven van het lichaam - Blake slaagde er in ze samen te vatten, ze te doen harmonieeren. Barbaarschheid beteekent scheef gegroeid zijn, onevenwichtig wezen. Men kan een barbaar zijn van het intellect, zoowel als van het lichaam. Een barbaar van ziel en gevoel zoo goed als van sensualiteit. Het Christendom maakte ons tot barbaren van de ziel en nu is de wetenschap bezig ons tot barbaren van het intellect te maken. Blake was de laatste, beschaafde mensch...'

En al wordt als naar gewoonte de houdbaarheid van de stelling beproefd door er de verschillende zienswijzen van andere personen tegen te laten oprukken, de manier, waarop het telkens terugkeerende thema behandeld, de ernst, waarmede de opvatting verdedigd wordt, bewijzen duidelijk, dat de auteur zelf ze is toegedaan.

Homo sum; humani nihil a me alienum puto; al het menschelijke evenmatig cultiveeren met het doel de volledige harmonische ontwikkeling van den geheelen mensch -

het is wel een merkwaardig schouwspel den geweldigen jager eindelijk zelf gevangen te zien in een ideaal, een eeuwenoude... illusie. Zou wat wij illusie noemen, den mensch toch onmisbaar zijn, al was 't alleen maar als een hulpsteiger, zonder welke hij niet in staat is verder te bouwen; de illusie den kunstenaar onontbeerlijk voor zijn werk, al was 't alleen maar als een ver, maar vast en richtinggevend verdwijnpunt aan den horizon zijner vizie, zonder hetwelk hij zijn levensbeeld niet zuiver perspectivisch weergeven kan? Huxley is er dicht aan toegekomen het te erkennen. In ieder geval is het ongeduldig wegvagen van allerlei illusies, hoe ijverig hij zich daar nog steeds mee bezig houdt, nu toch ook gevolgd door het plaatsen van een eigen gezichtspunt aan den ideëelen einder. En hoe men over dit voorloopig aarzelend aanvaarde ideaal op zichzelf ook denken mag, het heeft ongetwijfeld reeds een verhelderende, een harmonie en reliefgevende werking uitgeoefend op zijn kunstwerk. Er is een dieper grondtoon in waarneembaar, een ernstiger bezonnenheid, de onrustige schittering van grillig speelsch vernuft wordt door een weloverwogen verdeeling van licht en donker overheerscht, er is meer eenheid en evenwicht gekomen in het levendig lijnenspel der compositie. De personen zijn sterker, markanter getypeerd en tegenover de grimmigironische spotbeelden staan enkele milder, normaler, meer echt-menschelijke figuren, een tegenstelling, die de satire een nog feller indringende kracht verleent.

Maar deze gedeelten, waarin de drang tot gispen en hekelen is onderdrukt terwille van een zuiver psychologische uitbeelding zijn toch uitzondering gebleven. Huxley is van nature meer moralist en satiricus dan romanschrijver. Zijn figuren zijn voor het meerendeel zuiver intellectueel geconcipieerd; zijn fictieve wereld wordt voornamelijk bevolkt door typen herkenbaar als de vertegenwoordigers van een maatschappelijke groep, een denkrichting, een levensopvatting; door karakters naar het caricaturale toe vereen-

voudigd en verhevigd; door vager gedaanten schetsmatig aangeduid met niet veel meer dan een enkele trek, een gewoonte, een hebbelijkheid, maar daarbij dan alle begaafd met een geslepen redeneerkunst, een brillante gesprekvoering; door andere, interessanter figuren, die duidelijk objectiveeringen zijn van een phase, een aspect van Huxley's eigen geestelijk leven, consequent ontwikkeld, vrijgemaakt van de tegenkrachten zijner gecompliceerde persoonlijkheid.

Maar ook in een dergelijke, aan de gewone werkelijkheid onttrokken travestiewereld bestaan graden van realiteit, en van de personen in Point Counter Point gaat een dwingender en doeltreffender suggestie van werkelijkheid uit dan van de meeste in zijn vorige werk. Waar vroeger zoo vaak het weergeven van gevoelens en gedachten, de geestige betoogen, het schrandere detectivewerk tot naspeuring van de leugen als 't ware gewelddadig werd opgedrongen aan figuren, die daarvoor ten eenenmale onbekwaam leken, vereenigen zich deze functies nu veelal overtuigend natuurlijk met den aard en aanleg der gegeven persoonlijkheid. Huxley denkt hier minder in abstracties dan in personen; hij beschikt over knapper, levenskrachtiger vertolkers van zijn zienswijze, die vrijer lijken te staan tegenover hun schepper, eigenmachtiger schijnen op te treden.

De roman is in zijn hoofdlijnen eigenaardig gecomponeerd, het verhaal wordt minder door tijdsorde dan door plaatswisseling beheerscht. Er is geen regelmatig voortschrijdende, maar een sprongsgewijze beweging met een voortdurend terugtreden, een herbeginnen of verplaatsing in andere omgeving. De handeling wordt na korten tijd onderbroken om het elders gelijktijdig gebeurende in het gezichtsveld te brengen of episoden uit het verleden in te voeren. Maar deze verschillende vakken vormen ten slotte samen door innerlijke verwantschap of contrastwerking toch een logisch, harmonisch geheel; van een karakter,

een toestand, een gebeurtenis worden telkens andere aspecten gegeven, omdat getoond wordt, hoe verschillende personen ze zien en er op reageeren; gelijksoortige thema's keeren als in een muziekstuk terug in anderen toonaard gesteld. Wat een der hoofdpersonen Philip Quarles in zijn dagboekbladen - die vele andere interessante opmerkingen over romankunst bevatten - zegt omtrent het moduleeren van een thema, 'the musicalisation of fiction' is door Huxley zelf gedeeltelijk reeds toegepast. De muziek oefent trouwens een sterke aantrekkingskracht op Huxley uit; zij vermag hem te troosten, vertrouwen te geven in het leven, hoop op een hooger bestemming van den mensch. Herhaaldelijk heeft hij er over gesproken; de volgende passages zijn in meer dan één opzicht typeerend:

'In de menschelijke fuga zijn achttien honderd millioen stemmen. Het resulteerende geraas beteekent misschien wat voor den statisticus, voor den kunstenaar niets. Alleen door een of twee partijen afzonderlijk te beluisteren kan hij iets begrijpen. Hier is bevoorbeeld één bepaalde partij en Johann Sebastian vertolkt haar. Het Rondeau begint, volmaakt melodieus, eenvoudig als een volksliedje. Het is een jong meisje zingend voor zichzelf van liefde, in eenzaamheid, teeder weemoedig. Een jong meisje zingend te midden der heuvelen, met de wolken zwevend hoog boven haar hoofd. Maar al leek ze eenzaam als een der voortdrijvende wolken, toch had een dichter geluisterd naar haar gezang. De gedachten, die het in hem wekte, zijn de Sarabande volgend op het Rondau, een langzaam, lieflijk peinzen over de schoonheid (ondanks domheid en vuil), de diepe, essentieele goedheid (ondanks alle kwaad), de eenheid (ondanks een zoo verwarrende wemeling) van de wereld. Het is een schoonheid, een goedheid, een eenheid, die het onderzoekend verstand ontgaat, die door analyse wordt verdreven, maar die onze geest toch, plotseling, overweldigend, van haar wezenlijkheid overtuigt. Een meisje zingend voor zichzelf onder de wolken is voldoende

om de zekerheid te doen ontspringen. Een mooie morgen is al genoeg. Is het illusie of de openbaring van de diepste waarheid? Wie zal het zeggen? Pongileoni blies, de violisten streken hun beharst paardenhaar over de gespannen darmen van lammeren; door de lange Sarabande overpeinsde de dichter langzaam zijn lieflijke, toostvolle zekerheid.

‘Dit stuk begint vervelend te worden’ fluisterde John Bidlake tot zijn gastvrouw. ‘Zou 't nog lang duren?’

De oude Bidlake had geen gevoel of talent voor muziek en hij bezat de openhartigheid het te zeggen. Hij kon 't zich veroorloven eerlijk te zijn. Als men zoo goed kan schilderen als John Bidlake waarom dan voor te wenden van muziek te houden, als dit niet zoo is? Hij keek naar de rijen luisteraars en glimlachte.

‘Ze zien er uit, of ze in de kerk zijn,’ zei hij.

Lady Edward hief protesteerend haar waaier op.

‘Wie is dat vrouwtje in 't zwart,’ ging hij voort, ‘die met haar oogen rolt en haar lichaam heen en weer wiegelt als de heilige Theresa in extase?’

‘Fanny Logan,’ fluisterde Lady Edward, ‘maar houd je toch stil.’

‘Zij praten wel eens van de schatting, die de ondeugd betaalt aan de deugd’ ging John Bidlake onverstoorbaar voort. ‘Maar alles is tegen woordig veroorloofd - moreele huichelarij is onnoodig geworden. Er is nu alleen nog intellectueele huichelarij. De cijns, die het philisterdom betaalt aan de kunst, hè? Kijk ze eens allemaal betalen - met vrome grimassen en religieuse stilte!’

...Rusteloos de zaal rondkijkend, zag Bidlake plotseling Mary Betterton. Ja waarachtig, Mary - dat monster! Hij bracht zijn hand onder zijn stoel, hij raakte hout aan. Altijd als Bidlake iets onaangenaams zag, vond hij het veiliger af te kloppen. Hij geloofde niet in God, natuurlijk niet; hij hield er van onbeleefde anecdoten te vertellen over de geestelijkheid. Maar hout, hout - er was iets in hout...

Pongileoni blies, de violisten streken. En Bach, de dichter, peinsde over waarheid en schoonheid. Fanny Logan voelde tranen in haar oogen opwellen... De muziek was nu oneindig droevig en toch bleef ze troosten. Ze gaf als 't ware alles toe - de ontijdige dood van den armen Eric, de pijnen van het ziekbed, zijn weerzin om te scheiden - de muziek gaf 't alles toe. Ze drukte de droefenis uit van de geheele wereld en uit de diepten van die droefheid was ze in staat te bevestigen - rustig, bedachtzaam, zonder te veel beweringen - dat alles toch goed was, rechtvaardig, aanvaardbaar; ze nam de droefenis mede op in een grooter, een alles omvattend geluk'...

'Point Counter Point,' waaraan deze passages zijn ontleend, begint in regelmatige verhaaltrant als een gewone realistische roman. De jonge Walter Bidlake, die tot het besef is ontwaakt, dat zijn idealistische jeugdliefde voor Marjorie Carling, die haar man voor hem heeft verlaten en bij hem inwoont, een tragi-comische vergissing is geweest, voelt zich tegen zijn zin, ondanks zijn overtuiging, dat hij een nieuwe nog erger dwaling begaat, onweerstaanbaar aangetrokken tot de ijdele, verwende, cynischsensueele en zeer ervaringrijke Lucy Tantamount. Hij weet haar te zullen aantreffen op het avondfeest, dat haar moeder geeft en dat de ontmoeting waarschijnlijk beslissend wezen zal. Majorie instinctmatig het gevaar gissend, tracht hem eerst thuis te houden, hoewel zij weet, dat zij hem door de poging slechts verder van zich vervreemden zal. Hun woordenduel, waarin zij beide het futiele, de onoprechtheid, de verborgen bijbedoeling der argumenten klaar beseffen; de begeleidende gedachtenstroom van Walter, die zich telkens op vernederende zelfmisleiding betrapt en er zich eindelijk met bitterheid van bewust wordt, hoe vernuftig hij heeft gemanoeuvreerd, zoodat Marjorie er ten slotte zelfs op aan moet dringen, dat hij zal gaan, als gold het een offer, dat hij bracht; alle phasen van dit vooraf besliste sluipgevecht zijn met diep psycho-

logisch inzicht, met slag op slag rake toetsen weergegeven. Op de partij in de weelderige woning der Tantamounts verliezen wij Walter voorloopig uit het oog. Het feest zelf wordt beschreven en volgens een zelfde methode als Huxley ook in vroeger werk heeft aangewend, blijft dit geruimen tijd een vast middelpunt, van waaruit tochten worden ondernomen in de levensgeschiedenis van elk der voornaamste gasten, tot het verhaal wordt voortgezet van een ander centrum uit, verder gelegen in den tijd.

Walter's verlangen wordt eindelijk, na vele vernederende ervaringen en komische avonturen, bevredigd. Lucy geeft zich aan hem, maar zooals hij zelf had voorzien, brengt de verhouding hem niet veel anders dan bittere schaamte en ontgoocheling. Hij heeft Lucy tegen beter weten in geïdealiseerd, haar vermogens tot liefde en teederheid toegeschreven, die zij ten eenenmale mist, onbewust er naar strevend de sensualiteit en de ijdelheid, die ook zijn ware beweegredenen zijn, te verhullen in een waas van poëzie en romantiek, om de zonde als goed en schoon en noodzakelijk te kunnen zien. Maar geen oogenblik wil Lucy bij deze illusievorming de zoo noodige medewerking verleenen. Zij voelt geen behoefte aan verontschuldiging, aan verdoezeling van de waarheid. Zij wil niet hooren van teedere liefde, zij lacht om de waan, dat zij het complement zou wezen van zijn ziel, dat zij als unique geestverwanten voor elkander waren voorbestemd. Zij ziet geen kwaad in hun verhouding, maar vooral ook niets verhevens, niets edels of romantisch. Zij blijft zich in alle momenten helder bewust, toekijkend naar haar eigen gevoelens en ondervindingen, altijd gereed het lichtelijk ridicule in zichzelf zoowel als in Walter te zien en er hem mee te plagen. En wanneer dan telkens zijn moeizaam opgetrokken bouwseltje van excuseerende idealisatie weer meedoogenloos door haar is omgestooten en hij haar haat, heviger telkens, omdat hij ondanks alles zijn begeerte niet overwinnen kan, dan martelt hij zich daarna opnieuw af

met de vernuftigste pogingen tot zelfmisleiding, liever dan te komen tot de erkentenis, die Lucy zoo gemakkelijk afgaat.

Terwijl de ernstige Walter dus zelf zwaar lijdt onder zijn onmacht om tot een klaar en moedig bewustzijn te ontwaken, weet een zijner kennissen: Burlap, essayist en redacteur van een blijmoedig, literair maandblad, uit de doezel van een alles verhullend en verontschuldigend valsch idealisme munt te slaan en er anderen door tot zijn slachtoffers te maken. Geen enkele figuur in het boek is met zoo felle, constante haat geteekend; hij vereenigt in zich de eigenschappen, die Huxley het sterkst tegenstaan; in het geestige verhaal van zijn levensloop treedt duidelijker dan ergens elders aan den dag wat het voornaamste object is van de aanvallen door Huxley's satirieke strijdmachten over een zoo breed front ondernomen. Het is niet de aard der idealen zelf, die hij gispt, niet het streven van den mensch naar het hoogere, dat zijn bittere spot opwekt, ook niet wanneer dit streven door innerlijke zwakheid tot de dwaaste mislukkingen is gedoemd; het is de weigering het falen eerlijk te erkennen, die hem ergert, de eenzijdigheid der pogingen, die hem gevaarlijk voorkomt. John Bidlake, Walter's vader, de beroemde schilder van naaktfiguren, vrouwen, wier gezicht niet meer dan een sierlijk aanvullend onderdeel scheen te vormen van het schoone lichaam, tracht van zijn leven een zoo veel mogelijk aaneengesloten reeks van zinsgenietingen te maken. Hij is een ‘barbaar van het lichaam’, en als zoodanig, als een eenzijdig, door en door egoïstisch, nauwelijks half levend mensch, beschouwt Huxley hem met ironische minachting. Maar zijn haat wekt hij niet. Hij is een barbaar, maar hij is dit dan tenminste echt, volslagen, hij heeft tegenover zichzelf en zijn medemenschen geen valsche pretenties. Hij is een kleine, maar sterke persoonlijkheid, omdat hij zijn wilskracht aanwendt voor één enkel doel.

Zijn zoon Walter wordt verzwakt door innerlijke ver-

deeldheid. Hij heeft veel van zijn vader's neigingen geërfd, maar in hem is daarbij de behoefte ontwaakt tot iets beters. Ze leidt echter tot niets, omdat hij de tegenkrachten in zijn geest niet voldoende erkennen wil; hij weerstreeft ze niet consequent en geeft er zich evenmin gewillig aan over. Telkens wanneer de omstandigheden hem tot een oogenblik van inzicht dwingen, wendt hij zich haastig af zoekend naar vergetelheid; hij durft de vijand niet onder 't oog te zien.

Maar Burlap, geestelijk zijn meerdere, doet iets veel ergers; hij pleegt verraad, hij heult met de vijanden, zichzelf en anderen diets makend, dat het eigenlijk vrienden zijn, willige, bruikbare medewerkers voor het verheven doel, waarvan hij niet ophoudt in woord en geschrift te getuigen. En deze misleiding prikkelt Huxley tot woedende haat. Het is tenslotte weer de leugen, die de eene onvergeeflijke zonde voor hem blijkt te zijn. Burlap in zijn literair werk de apostel van een nobel idealisme, een vaag-mystieke vroomheid, onvermoeid vel na vel vol-schrijvend over de noodzakelijkheid, de gelukgevende kracht van deugd, religie, zielszuiverheid, is zelf een aartsegoïst, hardvochtig, gierig, zinnelijk, ongeneeslijk ijdel. Deze tegenstelling tusschen woord en werken, de onwil en onmacht om de zedelessen, die hij predikt ook maar in de geringste mate in zijn eigen dagelijksch leven in praktijk te brengen, is Huxley op zichzelf reeds een gruwel; als een uiterst streng moralist eischt hij van den kunstenaar overeenkomst tusschen het eigen dagelijksch leven en de strekking van zijn werk, vóór hij in de ernst, de oprechtheid, de waarde zelfs van dit kunstwerk gelooven kan. Dat daarbij Burlap dan ook nog zijn ijdelheid, hardheid, winzucht en sensualiteit altijd weer door wolkige mooie woorden, door gehuichelde fijngevoeligheid en spitsvondige redeneeringen weet te camoufleeren, zijn onnoozel-dwepende bewonderaarsters en tenslotte in zekere mate ook zichzelf een doezelig geloof in zijn eigen voortreffelijkheid weet bij te brengen,

doet Huxley's haat heviger dan ooit opvlammen. Onvermoeid vervolgt hij Burlap met telkens andere wapenen. De allerlaatste woorden van het boek zijn nog tegen hèm gericht. Na de sombere passages over het ziekbed en de dood van een innig geliefd eenig kind, ontroerend, met een navrante wetenschappelijke nauwkeurigheid beschreven, de plotselinge - weinig overtuigend gemotiveerde - zelfmoord van Burlap's typiste, de grotesk-luguberemoord door Spandrell, den ‘kleinen Stavogrin’, bedreven, volgt als een korte, komische anticlimax nog een tooneeltje, waarin wij Burlap in een feestelijke stemming zien huiswaarts keeren. Hij heeft voor zijn boek over den heiligen Franciscus, dat de armoede dithyrambisch verheerlijkt, nog vijfhonderd dollar meer weten af te dwingen dan de toch al hooge som hem voor de Amerikaansche uitgave aangeboden. En thuis zien wij hem dien avond dan nog even samen met zijn secretaresse Beatrix... in het bad, voorwendend kindertjes te zijn, spelend en stoeiend tot de heele kamer is natgeplast: ‘Dezulken is het Koninkrijk der Hemelen.’

Als representatieve figuur, de eigenschappen van verschillende typen in zich vereenigend, een door synthese verkregen portret, satirisch scherp geretoucheerd, is Burlap voortreffelijk geslaagd. Helaas tracht Huxley ons het spotbeeld ook als de caricatuur van een enkele bepaalde persoon op te dringen. Want wanneer Burlap voor 't eerst in het boek voorkomt, wijzen verschillende woorden en zinswendingen er overduidelijk op, dat hij daar als een caricatuur van J. Middleton Murry is bedoeld. Van Murry's persoonlijk leven weet ik niets, maar wie zijn doordacht, veelal voortreffelijk en ontwijfelbaar oprecht essayistisch werk kent, zal Huxley's nijdige aanval alreeds hierom als schromelijk onrechtvaardig veroordeelen, dat hij hem als een minder dan middelmatig schrijver en een kwezelachtig huichelaar voorstelt. Vergeten wij echter de venijnige bijbedoeling - en dit valt na de eerste phase van het verhaal

trouwens niet heel moeielijk meer - dan wordt de weerzinwekkende Burlap een meesterlijke satirieke creatie. Van de vele andere figuren in het rijk-gevarieerde boek moge er hier ten slotte nog één worden gereleveerd, die in vele opzichten een scherp contrast met Burlap vormt: de schrijver Philip Quarles.

In hem is het intellect zoo sterk overheerschend geworden, dat emoties en instincten in zijn geest nog slechts rudimentair aanwezig zijn. Hij ondergaat het leven bijna zuiver passief, als een koel registreerend opmerker, in een soort sceptische of Pyrrhonische onverschilligheid, getemperd door zachtmoedigheid en goedhartigheid zoowel als door korte, heftiger bewogen perioden van physieke hartstocht. Hij kan zich in verschillende, in tegengestelde, levensopvattingen volkomen indenken, hij is beurtelings Katholiek en atheïst, mysticus en sociaal hervormer, humanist en misanthroop geweest, maar altijd was hij zich daarbij bewust, dat er tegelijk een ander, een dieper deel van zijn geest onafhankelijk was gebleven, dat als van een onaantastbaar achterland uit nieuwsgierig toekeek naar wat de rest van zijn persoonlijkheid ondertusschen voorstelde. Een mensch moet zichzelf zijn, had men hem altijd voorgehouden, maar de moeilijkheid voor Philip was te weten welk deel nu eigenlijk dit ware ‘zelf’ was, tot hij inzag, dat de passieve toeschouwer au fond zijn wezenlijke individualiteit vormde, de oppermachtige besturende meester, die eindeloos nieuwsgierig de andere meer actieve componenten als dienaren uitzond om nieuwe curieuse ervaringen op te doen.

Philip begrijpt alles verstandelijk, ook de gevoelens van anderen, die hij zelf niet of slechts zeer onvolkomen deelt. Zijn toegewijde vrouw Elinor dient hem daarbij als een tolk, een tusschenpersoon, die hem de gegevens verschaft omtrent zijn meer emotioneel en actief levende medemenschen. ‘Je bent bijna menschelijk,’ zegt zij hem eens, ‘als die arme chimpansees. Het eenige verschil is, dat die

trachten omhoog te denken met hun gevoelens en instincten en dat jij probeert tastend naar omlaag te voelen met je intellect.' Zij vindt het interessant als dragoman op te treden voor een zoo uitzonderlijk intelligent toerist in het rijk van het gevoel, een heerlijke plicht ook, omdat zij er hem in zijn werk als schrijver mee bijstaat. Maar op den duur begint de taak haar zwaar te vallen, omdat haar liefde zoo uiterst weinig terugontvangt. Philip voelt er soms zelfverwijt over en tracht zich meer aan haar te geven, maar zijn wil en gevoelens zijn zoo geatrophiëerd, dat zijn goedbedoeld streven altijd weer mislukt, hoe hij ook aan haar is gehecht. De ontwikkeling van hun eigenaardige verhouding, later, als zij uit Indië terug zijn, innig met andere personen en omstandigheden verweven, vormt een bijzonder boeiende episode van den roman. In hun gesprekken en in Philip's dagboekbladen treedt het ideaal der alzijdige harmonische ontwikkeling van den mensch weer herhaaldelijk op den voorgrond. Hij gelooft zonder reserve in de wenschelijkheid, de noodzaak van een synthese tusschen de verschillende krachten, waarover de mensch beschikt, hij oordeelt het een gevaarlijke vergissing het bewuste geestelijke leven te stellen boven het physieke, intuïtieve en emotioneele leven. Maar ofschoon hij de gevolgen van die fout duidelijk laat zien en het ideaal onvoorwaardelijk door hem wordt aanvaard, het in zijn leven in toepassing te brengen, daartoe is hij volslagen onmachtig. Het is een onoplosbaar probleem voor hem zich vrij te maken van de tyrannie van het beschouwende, analyseerende verstand. Hij ontleedt zijn eigen persoonlijkheid met eerlijke wetenschappelijke onbevangenheid en is zich in tegenstelling met Burlap van zijn feilen welbewust. Ook in zijn beschouwingen omtrent zijn kunstopvatting en zijn literair werk, interessant vooral ook omdat ze aan Huxley zelf doen denken, erkent hij grif zijn tekortkomingen.

'Wanneer je wat minder van een oppermensch had,' zegt

Elinor ‘wat 'n goede romans zou je dan kunnen maken’, en later probeert zij hem over te halen een eenvoudige liefdesgeschiedenis te schrijven. Maar hij weet, dat hij er niet toe in staat is. ‘In de kunst zijn er een voudige dingen, die moeilijker zijn dan de ingewikkeldste complicaties. Hij kon de complicaties even goed als een ander behandelen. Maar als 't op eenvoud aankwam dan miste hij het talent - dat talent, dat meer van het hart afhangt dan van het hoofd, van de gevoelens, sympathieën, intuïties niet minder dan van het analytisch begrijpen.’

Hij spreekt over het plan voor een boek, waarin hij één enkel gegeven wil doen zien door de oogen van een groot aantal verschillende personen. ‘Veelvuldigheid van oogen en veelvuldigheid van aspecten. Het zou een vreemd beeld geven, maar nog niet half zoo zonderling als de werkelijkheid zelf. Wij nemen alles te veel zonder onderzoek als vanzelfsprekend aan, maar op 't oogenblik, waarop je over de gewoonste dingen begint na te denken, worden ze alle even zonderling. En hoe meer je denkt, hoe vreemder alles wordt. Dat wil ik in mijn boek weergeven - het verbazingwekkende van de alledaagsche dingen. Elke intrigue of toestand kan daarvoor dienstig zijn. Omdat ook de banaalste alles in zich bevat. Het heele boek kon geschreven worden over een wandeling van Picadilly Circus naar Charing Cross.’

Huxley zelf heeft op kleiner schaal iets dergelijks meer dan eens gedaan, zooals in de wonderlijke en prachtige passages in ‘Those Barren Leaves’, waar Calamy met Mary spreekt over de gedachten en vizioenen opgewekt door een aandachtige beschouwing van zijn hand. Typeerend voor Huxley zelf is daarbij ook Calamy's bekentenis: ‘Ik geloof, dat indien men maar de inspanning kon doorstaan, die het kost om over een bepaald ding werkelijk na te denken, hard te denken, dagen, weken, maandenlang, dat men dan een weg zou kunnen banen door het mysterie heen, dat men dan werkelijk iets bereiken

zou - de een of andere waarheid, een soort verklaring.' Huxley's werk is doortrokken van het bewustzijn van het geheimzinnige der dingen. Maar terwijl bij sommige schrijvers deze verwondering tot een gewoonte geworden is, een constante geestestoestand, van waaruit zij dan verder zuiver beeldend te werk gaan, blijven de levensvragen Huxley bezighouden, hem aanzettend tot voortdurende onderzoekingen, hoe wanhopig het ook lijkt tot eenig resultaat te komen. Als motto voor 'Point Counter Point' heeft hij de volgende wel bijzonder toepasselijke versregels van Fulke Greville gevonden:

> Oh, wearisome condition of humanity,
> Born under one law, to another bound,
> Vainly begot and yet forbidden vanity,
> Created sick, commanded to be sound.
> What meaneth nature by these diverse laws,
> Passion and reason, self-division's cause?

'What meaneth nature'... de vraag blijft hem vervolgen en ook de meer nabijliggende, de meer practische problemen van het bestaan laten hem geen rust. Zooals gezegd: een zuiver beeldend kunstenaar is hij niet. Het is hem daarom verweten, dat hij geen 'echte', geen 'gewone' romans schrijven kan. Als beginpunt van een kenschetsing van zijn kunst is de opmerking te aanvaarden; er zijn ook inderdaad definities van wat een roman behoort te zijn, die zijn werk zouden uitsluiten. Maar ze als verwijt, als afwijzende critiek te bezigen, gaat niet aan. Men kan dan evengoed aan Hogarth - met wien Huxley terecht vergeleken is - kunstenaarsschap ontzeggen, omdat hij geen 'gewone' landschappen of historiestukken schilderde. Of Huxley's grillige, soms speelsch-geestige, veelal grimmig-satirische gedachtenavonturen recht hebben op den naam 'romans' is een schoolsche vraag, op zichzelf van geenerlei beteekenis. Laat het dan een ander genre zijn, dat hij beoefent, een kunstsoort van minder waarde misschien, maar daarin heeft hij zich dan ook ongetwijfeld een meester getoond.

Triomf van den dood
Zeven sonnetten
door J.W.F. Werumeus Buning

‘Car l'Amour et la Mort n'est qu'une mesme chose’

I

Zie de engel van den dood aan, en zie niet
den dooden mensch, en niet uw eigen vrees
Waar de engel velt wat door God's macht verrees,
huiver van eerbied, maar van slaafschheid niet.

Staak alle klaagmuziek en klein verdriet.
Het past wel meer een ieder te betreuren
die niet Gods groote macht in al gebeuren
maar slechts een eigen machteloosheid ziet

En stem opnieuw het instrument der ziel
het schoonste dat ons immer werd gegeven,
aleer ge uw duistere instrumenten stemt,
Eer in den dooden mensch het goddelijk leven
en leer dat hij die met den dood instemt
het menschelijkst lied speelt dat te spelen viel.

II

Hebt gij dien engel dood eens wel herkend
dan zijt gij voortaan van alle angst genezen,
men leert het leven door met hem te wezen,
de oneindigheid door hem te zijn bekend.

Vrees niet. Geen kent ons beter dan de dood
geen langer; hij is ouder dan de zon
Hij was God's engel eer God's licht begon
Hij is een avond- en een morgenrood

Al waar hij maait, daar zaait hij tevens
eer de zon scheen stierf er een andere ster,
Zoo komen en zoo gaan de menschenlevens
sinds eeuwen, en zoo gaan zij eeuwen her
verrijzend als de korrels van het graan
die schijnbaar bij den oogst verloren gaan.

III

Speel, zoo er eenige muziek moet wezen
een oogstlied, een koraal, een dankgebed,
muziek die ons doet gaan met vasten tred:
Speel een triomfmarsch, waar muziek moet wezen

Opdat geen klank, der menschen vrees ten baat
de grootheid van den dood met droefheid schaadt
Maar dat een ieder hoor hoe deze schreden gaan
gelijk de maaiers, daar de zaaiers achter gaan.

Speel het gebed daarna; bidt dat hij onze oogen
met zijnen glans voor goed verhelderen moge;
geen ster brandt langer dan zijn licht
Nooit was de aarde bloeiender gezicht
dan voor wie in dit licht haar groene landen
herzag, en bad te zien, met sterfelijke handen.

IV

De zieke die geneest vindt in het leven
een zoetheid die hij haast vergeten was
Zoo wordt den mensch die van den dood genas
een zoeter leven eeuwig weergegeven.

En wie lang dorstte, hoe heft hij met beven
iederen dronk, hoe rijk is ieder glas
En wie lang zonder 's levens vreugden was,
hoe breekt hij 't brood, als vreugde mocht herleven

Zoo met den dood. Eerst wie de wereld kent
in hare bitterheid en korten duur
proeft dubbel iedere zoetheid, ieder uur;
Eerst wie den dood kent heeft de vreugd gekend
Hij leeft, terwijl achter zijn schreden gaat
God's engel die hem vriendelijk gadeslaat.

V

Stem van den dood, zing de triomf des levens!
Wij hooren niets dan 't korte tusschenspel
En niets verzekert ons nochtans zoo wel
de grootheid van 't begin en 't einde tevens.

Aanzie, die vreest, elk menschelijk gelaat
dat stierf in vrede, en herken dien glans
Zoo stijgt slechts eene glimlach op nochtans:
Zoo straalt der liefste zalige gelaat.

Herinner u, daar klopte u eens een hart
bonzend van 's levens lust, en stralend steeg
in dat bekend gelaat Gods loutere vreugde;
Die glimlach lijkt de dood, en is geen smart;
Wie dat mocht zien, zag wat hem immer heugde
't geheim des doods dat in zijn armen lag.

VI

Liefde en dood op 't eendere gezicht
't is één, eenzelfde menschelijke glorie
eenzelfde lied, eenzelfde melodie
voor wie op aarde in goede armen ligt.

Speel dan triomf, en klaag niet om den dood
hij is ons lang en al te wel bekend
men vreest niet meer voor wat het hart zoo kent
men huivert nochtans voor een macht zoo groot.

Dit echter is de liefde zelf die neemt
en geeft, en neemt, en is een engel Gods
neerdalend in de liefste, nooit voldaan.
Speel dan triomf: wie goed is heengegaan
stierf in de armen van een engel Gods
met een gelaat dat naar den hemel zweemt.

VII

Speel dan triomf, wat rest er van den dood?
Speel dan triomf, een glimlach van het leven
Speel ons triomf, van vrees is niets gebleven
Zoo liefkoost ons de liefste speelgenoot.

Voortaan, waar er een mensch gestorven ligt
eer God, en al wat hem het leven bood
eer hem die stierf in de armen van den dood
om de glimlach, die op zijn lippen ligt

Eere zij God in dit verheven spel,
Kort is het leven, speel uw maten wèl
Speel op het instrument dat God u gaf
Kort is het leven en zeer lang het graf.
Speel God's triomf, hij hoort uw spelen aan;
niet voor gij goed speelt zult gij verder gaan.

Het vaste licht

Een kring van engelen kwam zingen
Boven het woest en schitterend licht
Hun wiekslag en hun zachte zingen
Bande de woede van dat licht,
De glans die in hun oogen brandde
Verwon de onrust van dat licht,
Hun spel, en 't spel van hunne landen
Beval en temde 't vliegend licht.

De snelle engelen wier muziek
Het vliegend licht deed staan en beven
En aarzelen onder hunne wiek
Hebben hun stemmen nog verheven
En allen glans gewekt die sliep;
Al 't licht lag aan hun voeten samen.
Toen was het dat zij afscheid namen,
en ieder d' eigen sterren riep.

Zoo scheidden zij op hunne wegen
En maakte elk zijn plaats bekend;
Het duizelige firmament
Nog ademloos van die gezangen
Zag zich in zijn gesternten hangen
Als een volmaakte harmonie
En ging zich fonkelend bewegen,
Nog bevend van die melodie.

De engelen, in elkanders oogen
Zagen het nieuw heelal bewogen,
Een oogenblik, een blik van God,
De sterren vonden hunne wegen
Terwijl die kracht hen nog deed beven.
Tot aan het einde van het leven
Beweegt het licht naar dit gebod.

Schetsboek
door Dirk Coster

Wonderbare en duivelsche tegenstelling: zij die den geest en de liefde het hoogste en schoonste vieren, de kunstenaars, zijn van nature geneigd elkaar te haten, elkaar niet te zien, zich zelf te bedriegen omtrent de grootheid van den ander. In allen geest dus, die noodwendigerwijze de liefde openbaart, speelt een natuurelement van wreedheid, van zelfbehoud en anderen-verdelgen mede, dat de openbaring van dien geest op hetzelfde oogenblik reeds weer weêrspreekt. Zij dus die zich geroepen achten de liefde te vieren, haten ieder die het waagt in dien lof der liefde met hen in te stemmen. Dit duivelsche ferment blijft werken tot in de hoogste openbaringen van den geest: Shelley verminderde Keats zonder mededoogen, Keats was koud en hatelijk jegens Shelley, Tolstoy en Dostojevsky deden heel hun leven heimelijk moeite, elkaar niet te zien, elkanders bestaan te vergeten, teneinde elkaar niet woedend te hoeven haten. En men verwondert zich naiëvelijk over Tolstoy's bekeering, hij die dit alles in zich en anderen aanwezig wist met een verschrikkelijke helderheid.

* *

*

Dit is de oplossing: men i s niet wat men z e g t, - het is geen schuld. Men zou alleen zoo graag zóó willen wezen. Schuld is het ook nog niet: de kracht te missen te streven om te zijn zooals men zegt. Schuld alleen, de betrekkelijke schuld dezer aarde is: alle afstand tusschen zeggen en zijn te vergeten in het behagen aan het schoon-gezegde. -

Dit is meestal de schuld der kleine kunstenaars. Zij worden gestraft doordat de schoonheid van het zeggen hun langzaamaan ontnomen wordt.

* *
*

Het is de periodieke schuld van a l l e kunstenaars. Maar de meer waarachtigen, de grooteren dus, worden telkens weer wakker middenin den verschrikkelijken en leegen afstand, die hun zeggen scheidt van hun Zijn.

* *
*

Zij voelen telkens met een heimelijke ontzetting, dat zij door te z e g g e n , een verplichting ten opzichte van het Zijn hebben aangegaan, die onontwijkbaar is. Onrust geeft weer echtheid aan hun woorden.

* *
*

Gewone kameraadschap is niets dan kudde-instinct. Den anderen onverschillig, ze hatend of bij den minsten weerstand onmiddellijk geneigd tot haten, zoekt het menschelijk kuddedier de angst der eenzaamheid bij de anderen te ontvluchten, de geheime bedreigingen die het vleesch omringen, de geheime verveling die het vleeschelijk bestaan vergezelt - te ontwijken door geluid, door warmte, door verdooving, die de gezamenlijke afweer der bedreiging is. Doch de hoogere en geestelijke kameraadschap is nog maar intellectueel egoïsme en intellectueele wil tot macht: ook hier de angst voor eenzaamheid die bij de gelijken wordt ontweken - maar iets heeft zich daaraan toegevoegd: de drang een echo te vinden voor zijn geest, zichzelf te beluisteren in de repliek van anderen, de macht van zijn geest aan anderen te meten - en bij de zeer begaafde geesten, zich wederzijds te spiegelen in elkanders bewondering. Dit alles is de vriendschap nog niet. Slechts aan een ander element ontleent deze kameraadschap soms een vluchtige schijn van vriendschap: het sexueele element

dat in alle menschelijke verhoudingen, van gelijk of verschillend geslacht, latent aanwezig is.

* *
*

Hoe meer moeite de vrienden hebben naar elkander te luisteren, - en zelfs al zouden zij zich in 't diepste van zichzelf daartoe een weinig geweld aan moeten doen, - hoe meer hun vriendschap nog in den staat van het intellectueele egoïsme is blijven steken.

* *
*

Er zijn twee wijzen om te luisteren naar een mensch. De ééne wijze van luisteren is een luisteren naar zichzelf, naar de uitwerking van zijn geest in den geest van den ander. Zoo alleen kan de natuurlijke mensch aandachtig luisteren. De andere wijze van luisteren is een aandacht voor het andere leven en een overgave aan dat leven.

* *
*

Er is nog een schijn-vorm van vriendschap, die naar buiten schoon schijnt, innerlijk een proces is van egoïsme en ijdelheid. Het is de verhouding van den sterkere tot den zwakkeren geest, of van de oudere tot de jongere. De één spreekt, de ander luistert, de een geeft, de ander ontvangt, de een stort uit, de ander wordt gevuld, de een wordt rijker, de ander spiegelt zich behagelijk in de bewondering van hem die werd verrijkt. Dit schijnt schoon, en kan ook schoon zijn. Het kan echter evenzeer gebaseerd zijn op egoïsme en ijdelheid. Het wezen van zulk een verhouding openbaart zich onherroepelijk aan haar einde, als namelijk de gevende gegeven heeft wat hij geven kon, zijn geestelijke voorraden heeft uitgestort, de ontvangende alles ontvangen heeft, wat hij ontvangen kon, of wat zijn geestelijke honger op dat oogenblik behoefde. Dan ontstaat een dood oogenblik in zulke verhoudingen, en in dit doode oogenblik verraadt zich de geheime grondslag. De

gevende ontvangt niet meer genoeg bewondering, - de ontvangende wordt eerst minder gretig tegenover het bekende, begint daarna de druk eener verplichting te voelen. - Haat steekt meestentijds het verwrongen gezicht omhoog, - en het kan blijken dat in heel deze aantrekkelijke verhouding geen vonk van menschelijke liefde is ontgloeid. Ook dit is dus de vriendschap nog niet.

* *
*

Wat is zij dan wel: deze vriendschap? Sublieme dwaasheid en onnatuurlijk verschijnsel, als het goede huwelijk en de drang tot God. Resultaat van pre-existeerende liefde, die zelfs de gebreken, lichamelijke of geestelijke, van den vriend met liefde omvangt. - Van alle gaven Gods de meest onberekenbare en een grillige genade.

* *
*

Er bestaan twee soorten van dankbaarheid. Drang zich van een verplichting ten spoedigste te ontslaan, en drang zich te geven aan degeen die gegeven heeft, een voortdurende verwondering over het offer dat men ontvangen heeft en die zich uiten wil, tastbaar maken, 't zij door het aanbieden van een bloem, 't zij door het volbrengen van een levensgevaarlijke daad.

* *
*

Beide soorten dankbaarheid ontstaan organisch, onvermijdelijk, uit de natuur van den mensch. Uit den natuurlijken mensch kan slechts de drang geboren worden, zich van zijn verplichting tot dankbaarheid ten spoedigste te ontslaan, - uit den liefdevollen mensch alleen wordt de verwondering geboren, die zich vanuit zijn liefde steeds vernieuwt.

* *
*

Soms is de weldaad te groot geweest, en geen schielijke wederdaad kan de verplichting tot dankbaarheid van den

mensch afwentelen. Dan vergeet hij de weldaad, en zoo hij haar niet vergeten kan, door trots of uiterlijke omstandigheden verhinderd, begint hij heimelijk te haten.

* *
*

Men kan wel zeggen, dat de weldoener-van-professie soms één der meest gehate menschen is. De weldoeneruit-ijdelheid vindt hier een zeer grappige vergelding.

* *
*

Gelukkig den weldoener, die slechts, op zijn weldaden, een groot vergeten als antwoord krijgt. Hij heeft met eenvoudigen van ziel te doen gehad.

* *
*

Slechts waar liefde is, is dankbaarheid mogelijk. Hetwelk beteekent dat dankbaarheid, als alle hoogere dingen dezer wereld, een sublieme dwaasheid is en een tegennatuurlijk verschijnsel.

* *
*

De dankbaarheid die uit liefde ontstaat, heeft vele graden. Dankbaarheid jegens een mensch, maar ook dankbaarheid jegens een wereld, dat de mensch leven mag, de zon mag zien en voelen, en de wind die spartelt aan zijn lippen, en de herfstdampen die hij indrinkt. Deze dankbaarheid heeft zich een God geschapen als laatste uitweg voor een verwondering, die anders ondragelijk zou worden. Aan een mensch kan men zijn verwondering openbaren, door een daad of een woord, aan een wereld niet. Dus schiep de dankbaarheid zich een God boven deze wereld.

* *
*

De haat en de angst van den natuurlijken mensch heeft zich een God van bedreiging en wraak geschapen: de God die als een donder door de wolken rijdt, - de dankbaarheid van den hoogeren mensch heeft zich een God

van liefde geschapen, de God die als een stille zon verschijnt aan den hemel der ziel.

* *
*

De eene conceptie onttroont de andere niet. Alleen: de conceptie van God verrijkt zich met de ontwikkeling van den mensch. Wat nog niet bewijst dat God niet bestaat. Organen kunnen groeien om zijn wezen beter te bevroeden. Deze groei kan ook nu nog doorgaan. Over tweeduizend jaar zal de menschheid wellicht iets meer van God weten.

* *
*

De waarde van alle verschijnselen van den geest wordt bepaald door het quantum liefde, dat in hen werkt. De aanwezigheid van liefde in den mensch is een gave en een genade. De afwezigheid van liefde in den mensch is geen persoonlijke schuld. Binnen de gegeven fataliteit van zijn wezen zijn hem, in dit korte leven, slechts kleine variaties vergund, en misschien een minieme verzuivering.

* *
*

Bijna alle eigenschappen in den mensch treden op in twee vormen, schijnvorm en wezensvorm, ofwel: verlaten van liefde of doordrongen van liefde. Groote verwarringen ontstaan, doordat de taal voor beide vormen, schijnvorm en wezensvorm, dikwijls slechts eenzelfde naam beschikbaar heeft.

* *
*

Beschaving: een wonderbaar complex van afgewogenheden, een kracht van suggestie, die over de wereld ligt, onbegrijpelijk zwak en tevens onbegrijpelijk dwingend. Het zijn de hoogste geesten; door de massa niet gekend, of door haar uitgelachen, of mishandeld, die desniettemin deze dwang over de massa hebben neergelegd, door een

scala van bemiddelaars die allen nog met dien hoogsten geest, zij 't in steeds verzwakkende mate, gemeenschap hielden. Verstoor het geheimzinnig evenwicht, hef de suggestie op, en plotseling zal de chaos weer intreden. - Straten en landen loopen vol moordenaars, en roovers, en onverschilligen, zie de gelaten, ervaar wat men dagelijks misdoet aan het weerlooze en aanhanklijke dier. Zij zijn de sterksten die hun kracht niet gebruiken. Zij laten zich binden door den edelen droom van zeldzame en verre geesten. - Iedere mishandelaar van dieren is een geboren moordenaar van menschen, iedere hebzuchtige is een geboren plunderaar, en de rest is onverschillig en zal de mode van het dooden en het plunderen even kalm aanvaarden als die van het niet-dooden en niet-plunderen. - Een dun vlies van beschaving ligt over een ziedenden afgrond van instincten.

* *
*

Afwezigheid van liefde is een toestand van rampzaligheid, geen actieve en bepaalbare schuld.

* *
*

Een antwoord aan Mr. J.C. Bloem
door Just Havelaar

Het heeft den heer Bloem behaagd mijn boek ‘De Nieuwe Mensch’, voor het aangezicht aller Gids-lezers te werpen op den brandstapel zijner verachting.

Vanwaar die plotselinge belangstelling vraagt men onwillekeurig zich af, wanneer mijn inquisiteur komt verzekeren, dat hij slechts dit eene, nog wel zoo ‘vervelende’ boek van mij gelezen heeft, dit en (jaren geleden) mijn Van Gogh-studie, van welk geschrift hij zich echter nog maar een enkelen zin vagelijk - en verkeerd - herinnert, een zin, die toen reeds zijn afgrijzen wekte. Op die vraag geeft hij zelf het antwoord: hij haat in mij een type, een speciaal Hollandsch type. Het type n.l. van den moralistischen dilettant en philister. Ik ben de man, die het broodje wil opeten en het toch nog wil overhouden; ik ben het herboren verschijnsel Tollens, een wezenloos optimist en idealist, een bederver van de jeugd, kortom een weerzinwekkend ‘humanitarist’.

Dit woord, humanitarist, blijkt den heer Bloem allerzeerst ter harte te gaan. Van het moderne humanisme wil hij beslist niets hooren. Humanist was Erasmus; en daarmee afgeloopen!

Daar de heer Bloem alleen mijn laatste boek kent, kan hij niet weten, dat ik zelf de scheidslijn tusschen het nieuwe humanisme en dat der Renaissance scherp getrokken heb. Maar hij kon dan toch weten, dat dit ook door anderen is gedaan. Hij kon weten, dat het woord humanitarisme, zoo 't al iets beteekent, een leer zou aanduiden die de humaniteit predikt, terwijl het nieuwe humanisme wel is waar meer humaniteit en meer respect veronderstelt, dan den heer Bloem blijkbaar eigen is, maar toch waarlijk nog wel iets méér en iets anders inhoudt. Weet hij 't inderdaad niet? Integendeel vermoed ik, dat hij 't zeer wèl weet; maar zijn antipathie tegen alles, wat met het hedendaagsch humanisme verband houdt, is zoo hevig, dat hij dommer schijnt dan hij is.

Deze antipathie is verklaarbaar. Een sterke persoonlijkheid is de heer Bloem nooit geweest. Maar hoe zwakker en wankeler hij zich voelt, des te feller hunkert hij naar een levenshouding, die hem wezenlijk vreemd is: de levenshouding van den harden, dicta-

torialen mensch. Vizioenen van krijgs-roem, vertwijfelde vaderlands-liefde, bloedig fanatisme, teisteren zijn brein. Uit den zachtsten aller dichters groeide de hardste aller intellectueelen. Krampachtig hief hij zich op aan een idealisme, dat zijn innerlijke twijfel suste. Zulk een idealisme zou misschien eerbiedwaardig zijn, indien hij niet vergeten had zich te bekennen, dat hij zelf allerminst de geweldenaar zijner overspannen droomen is. Een mensch kan moreel gehavend worden door idealen, die geen verplichtingen opleggen. In de heimelijke schaamte over zijn wezenlijke onmacht, trapte hij op alles, wat aan zijn vroeger, zijn ware zelf, hem herinneren kon.

Meer verklaarbaar dan respectabel is de antipathie van den heer Bloem tegen het humanisme en tegen allen, die met deze levenshouding ernst maken. Van uit deze geforceerde en verleugende gevoelens raast hij blindelings tegen mijn boek, tegen mijn persoonlijkheid, tegen heel de richting van mijn denken en willen, zonder te vermoeden, dat zijn antipathie zelf hem belette mijn geest en mijn bedoelingen ook maar eenigermate te verstaan, eer hij ze veroordeelde. Vandaar zijn botheid, zijn lust, mij, hoe dan ook, te krenken. Wij kennen de usances onder de litteratoren van den dag! Slechts daar, waar ik negatief was (in den aanvang van mijn laatste essay in mijn boek) voelt hij een soort welwillendheid opkomen voor mij en mijn werk, - de rest bestaat voor hem uit praatjes!

Men zal van mij niet vergen, dat ik in enkele pagina's herhaal en samenvat, wat ik in al mijn geschriften - zelfs in die over beeldende kunst - heb uitgesproken, duidelijk genoeg voor hen, die luisteren kunnen en luisteren willen. In dit tijdschrift behoef ik dat minst van al te doen. Ik behoor tot hen, die schrijven omdat zij 't gevoel hebben een taak te moeten volbrengen. Daarom behoor ik eveneens tot hen, die zeer overtuigd zijn van hun tekortkomingen. Stellig hoop ik eenmaal de quintessens van 't geen ik wil en ben nog zóó te precizeeren, dat alle misverstand is uitgesloten; maar niet, helaas, mag ik verwachten woorden te vinden, sterk genoeg om litteraten, als de dichter Bloem schijnt geworden te zijn, een zeker respect af te dwingen. Menschen, die het geloof in de menschheid het ignobelste van alle idealen noemen, gun ik het genoegen mijn werk en mijn persoon verdacht te maken door uit 't verband gerukte, wonderlijk saamgeflanste citaten en door alle mallotigheden en verdraaiingen, die een blinde rancune hem in gaf.

Op één punt echter wensch ik een oogenblik in te gaan.

Ik heb in ‘De Nieuwe Mensch’ gezegd, dat er in dezen tijd wel eenige moed toe noodig is, een religieus, democratisch humanisme als toekomst-vizie te blijven handhaven. Ook Coster heeft iets dergelijks gezegd.

De heer Bloem blaft ons tegen, dat er in dezen tijd en vooral in dit land nergens persoonlijke moed toe noodig is! (Bij 't woord moed schijnt hij dadelijk aan pistool en degen te denken.) Maar allerminst zou er - volgens hem - moed toe noodig zijn, humanistische ideeën voor te staan. Bij hen, die het fascisme verdedigen, kan men desnoods nog moed veronderstellen, maar zeker niet bij die dilettantische 'humanitaristen', die 'laffe vleiers van de wereld', enz., enz.

Het opstel van den heer Bloem zelf, is wel het sterkste bewijs tegen zijn opvatting! Neen, er is in dezen tijd niet zoo heel veel moed toe noodig, om alle vormen van geestelijke verenging en van moreele verharding te propageeren. Maar een zekere moed en een innerlijke fierheid zijn noodig, om de minachting van het Nederlandsche intellect gelaten te kunnen verduren. Er is moed toe noodig, om zich een dilettant en een lummelachtige goedzak te laten schelden en die massale verdachtmaking weerstand te bieden, omdat men boven alle dingen de innerlijke waarachtigheid lief heeft. Dat kost meer pijn en strijd en dat vergt meer moreele flinkheid, dan de heer Bloem noodig heeft bij 't schrijven zijner ignobele kleineeringen. Er is moed toe noodig, neen te zeggen tegen alle machten en groepen, die de moreele vrijheid in 't gedrang brengen. Er is moed toe noodig, temidden der verwarring en verbittering, de groote lijn te blijven zien onzer Westersche cultuur, die gaat vanaf het middeleeuwsch Katholicisme, over de Renaissance, het oude Humanisme, de Reformatie, de Duitsche Verlichting en de 19e-eeuwsche democratie héén, naar wat ik het nieuwe, universeele Humanisme heb genoemd. In weerwil van den intellectueelen boycott, in weerwil van alle vijandigheden en vertroebelingen, te blijven gelooven in een schijnbaar verloren zaak en zichzelf trouw te blijven, daar is die moeilijke moed toe noodig, die geen ander voordeel brengt dan een beetje zelfrespect. Men wil tenminste dit eene, dit zelf-respect, niet verbeuren. Er is eenige moed toe noodig, glorielooze moreele moed, in dezen tijd aan te dringen op mildheid, op die weerzinwekkende 'humanitaire' mildheid en verdraagzaamheid... Er is moed toe noodig, een moed op veel twijfel gewonnen, om te zeggen: niet het individualisme, maar wèl de groote persoonlijkheids-idee; te zeggen: de mensch is trouweloos en valsch en toch vertrouw ik op zijn fundamenteele goedheid; te zeggen: deze tijd is klein en laaghartig, en tòch geloof ik in een betere toekomst en aan de regenereerende kracht van het leven.

De eeuw der brandstapels is voorbij; des te meer moed is er noodig vol te houden en zich niet te laten verwarren, noch door de flauwheid en hypocrisie der wereld, noch door de hardheid van het mo-

derne intellect en zijn superioriteits-waan. Het heldendom en het martelaarschap hebben geen kans meer; des te meer moed is er noodig te vertrouwen in de ongewelddadige krachten en in eenvoudige, menschelijke wijsheid.

In dezen moed ben ik ongetwijfeld vaak te kort geschoten. Ik heb het mij niet verbloemd. Maar ik kan den heer Bloem zijn soort moed niet benijden.

Meditaties over schoonheid en leven
door Achilles Mussche

XXXIV

De natuur is de schoonheidsdroom van God. Ook zij heeft haar liefelijke idyllen en haar schokkende tragediën, ook zij wentelt en zwaait op een maatslag van open ondergangen, licht en donker, leven en dood; doch niettemin zingt uit haar het zuiverst en 't volst de stem van majesteit en harmonie. Vandaar het element van vertroosting, waarop de natuur alle menschelijke smarten ontvangt; vandaar het gevoel van bevrijding, waarheen zij ons uit onze sjofele lusten en eindige beslommeringen verheft. Waar de natuur verheven is, richt zij in een sfeer van machtige orde en plechtige wijding de drie hoogste symbolen van wezenlijke eindeloosheid en eeuwig-wisselende harmonie op, waaraan de oneindigheid en de harmonie der menschelijke ziel door de eeuwen heen zich confronteert en opwerkt: een berglandschap, de zee, en een sterrenhemel - en dat zijn dan de drie subliemste momenten van God.

XXXV

De kunst is de schoonheidsdroom van den mensch. In de beelden der aarde geeft hij gestalte aan zijn belijdenis van leven en wereld, houwt hij den honger en den langen donkeren tocht zijner ziel door de jaren van vertwijfeling en verscheurdheid heen tot aan het gouden uur van zijn ontmoeting met God. Zwaar weegt de vuist van de smart

op alle menschelijke kunst, wanneer deze ontwaakt en bewust wordt; open ligt zij getrapt en omwoeld als de grond van oorlog-laaiende landen door de plunderzieke regimenten van driften en begeerten en de donderende kanonnen aller chaotische gebrokenheden. Diep en vol aangehouden is de gonzing van leed en de dreuning van strijd in alle kunst; doch haar heimwee, haar liefde, haar sprong en haar daad zijn naar eenheid en harmonie toe, en eerst in de triomfantelijke verovering er van volvoert zij haar zending, bereikt zij haar innigste doel.

XXXVI

De kunst is als een boom: hij wortelt in de aarde en verheft zijn kruin in de lucht, hij krijgt zijn voedsel uit den donkeren grond en van het zonnelicht; de wind schudt en schendt en plundert hem leeg, maar, aanwiekend uit het zuiden, bedwelmt hij hem met blaeren en bloemen altijd opnieuw even rijk en hoog, en kust en omhelst hem in ruischende deining van liefde - en als hij dan rijst, hij, de boom, de tragische boom, de telken jare opnieuw gezweepte, naakte, en telken jare opnieuw bloeiende boom met de glorie zijner kruin in den stillen geurenden zomernacht, en de nachtegaal zingt aan zijn borst en de sterren flonkeren door zijn loof ... wat een daad van heldenmoed en geloof, wat een droom van harmonie en geluk.

XXXVII

Zoo zijn wij als een boom: onze moeder is de donkere zwarte aarde, die wij beminnen met al de kracht van ons bloed en al de herinneringen onzer jeugd, aan wie wij in der eeuwigheid gebonden blijven met al wat uit haar borst over onze lippen in ons hart is gevloeid en leeft in ons, onsterfelijk; de stormen van alle kimmen, liefde en genot en verraad en roem doen ons rillen van geluk en wroeging, stamelen van wellust en zwijgen van pijn, maken ons wijs

en diep en duister-goed; maar 't verheffen van ons oog, 't uitstrekken onzer handen is naar God alleen, en zooals wij alleen in liefde tot onze moeder de Aarde kunnen wortelen diep en vast, zoo kunnen wij alleen maar groeien in ons heimwee naar God den Vader, en bloeien voor Zijn aangezicht - tot op een schemerteêren avond God zich nestelt in de ruisching onzer kruin en zingt, brandend-zoet, en fluit van loktoon tot smachtender loktoon, en rinkelt en davert en pijpt als een onschuldig liefdeziek herderken ... o! de liefdenacht van Mensch en God, de duizeling aan elkanders hart! Dan ontluikt soms op 's menschen lippen een glimlach, een oneindige oppermachtige glimlach, als een schoon mirakel van liefde en vreugd, en dit is dan de andere, de tweede uiterste consequentie der omhelzing van God, der illuminatie door God: naast den wit-schroeienden, ijlenden w a a n z i n , de bijna maagdelijke ademlooze g l i m l a c h , eeuwigonbluschbaar, al wiekt God ook weer weg - en beide even extatisch, even heldhaftig-absoluut, even heilig: de geheimzinnige, bliksemend-hemelsche, van tijd en ruimte bevrijde waanzin van Nietzsche en Van Gogh; de paradijs-zonnige, fonkelende, ijle glimlach van Beethoven in zijn achtste symphonie en van Shakespeare in zijn laatste comediën. Zoo zijn, van de paradox die de mensch is met al zijn schoonheid en zijn diepste wijsheid, deze beide: waanzin en glimlach, de vurige outers, waarop hij, alles beleden, alles doorworsteld, met God communiceert.

Vermeer van Delft
door Plasschaert

Vermeer was bleek, zooals al zijn kinderen. Die hadden de trage kleur van een parel; hun huid was glanzend en dóórschijnend, maar nu en dan bevloog een blos die ijle parelkleur, en deed veel fijne aders vermoeden onder de glanzend-dunne huid. Zóó bleek was ook Vermeer, de schilder. Zijn oogen waren wijd, en blauw, en staeg. Maar hij was dieper, stiller dan zijn kinderen, hoewel bij hem ook een oogeflakkeren den gang deed zien van een snel, te prompt, te vurig bloed ...

Hij stond in zijn atelier, aan den achterkant van zijn huis te Delft. 't Licht, dat van uit de ruimten der tuinen daar binnen kwam, was stralend, maar toch bedaard; vasthoudend van glans, maar klaar. Het was een licht zonder haast, en de gloed ervan was vol langzaamheid. Het was een eenzaamheid, en een leven. In de voorruimten van zijn huis was het andere leven; hier was 't licht een beteekenis, een bekentenis; in de kamers aan de straat, met de luiken rood van kleur als traag-gestold bloed van ossen, ging de dag in en uit, beschreef het uur al d'arabesken van zijn wisselingen; in het atelier was het licht bevangen van een overredende innigheid. Van uit het groote raam, waardoor dat licht binnenzeeg, zag hij de schoonheid van Delft; de huizen, die een wezen hadden, de luchten vol van eedle fabels; de rooden, die tot oranjes werden; de blauwen smetteloos en zonder één armoe; de grijzen, die de kleur nog in zich hadden waaruit zij ontstonden - de waereld was als een appel, op een grooten open schotel;

de zware rijkdom van den herfst (zóó waren de kleuren) had de fonkeling van den zomer als een hart, diep in zich, en van uit dat hart van den zomer, langzamer nu slaand, kwam een rijke drang in de verwen, die ze een innigheid gaf, die Vermeer zelf toch was...

Vóór hem zat één zijner dochters. Zij was in 't blauw en geel; een groote parel hing onder 't linkeroor, naast het gezicht, dat was als een welkend rozeblad, van een roos, die niet donker is en donker geurt, maar van één van die rozen, die lichter geuren, en die zijn als grooter-gekweekte provincie-rozen. Vermeer keek naar het meisje, dat nog een kind was en toch al een meisje, en het scheen hem toe, of zij daar rustig zat als een symbool van een der provinciën van de Ziel, waar de groote bedrijvigheid vèr is, maar waar de dingen zich rijkelijk gezet hebben tot een rust, die, wel van den hartstocht gekomen, van al het jagen toch eeuwig is vervreemd. Ook Oostersche tapijten zijn zóó, dacht Vermeer. Maar hij schilderde het kind, of schilderde hij tusschen het geel, dat groen werd, en het blauw dat zich vereenvoudigde tot een wit, twee parels, de roze paarl van 't gezicht, en de grijze zwaarder parel onder 't oor? Hij wist het bijwijlen niet. Of schilderde hij het licht, dat de dingen rond maakt in de ruimte; of schilderde hij de kleuren, die onmiddelijk een leven zijn, of schilderde hij iets, dat zich aankondigt, en bijna nog niet is, of schilderde hij den glimlach, die op het gezicht begon, en die de eenige beweging leek, een begin van een beweging, in al de stilten van de dralende toch glanzende klaarten... Hij wist het niet; hij voelde alleen, dat dit werken hem open maakte en toch bedachtzaam; zeker en toch vurig, maar van een vurigheid, die ook was als het begin van een groote beweging - en toch de heele beweging overwon, en in zich hield, zooals een liefde houdt in alle lust... Hij schilderde, en het gaan van de hand van 't palet naar het doek, van het penseel vanaf de verf naar het bakje met olie was een voordurende groote bevrijding;

de kleur bleef dáárdoor zóó helder en ruim, als was zij een eiwitverf op vastgenerfd hout.

Hij wist het: de weerhouden lichtbeweging, die was het schoonste; h e t l i c h t, d a t d e n t i j d h e e f t! Dáárin bekenden de dingen hun meest verscholen overvloed. Dáárin lagen zij rijk, en dáárdoor maakte zij, op hun beurt, dat licht zelf rijk. Hij zag dat ééns, bij de 'Kantkloster'. Hij had die andere dochter van hem, daar-mêe bezig, geschilderd op het kleinst paneel dat hij had, zóó groot was d'eeuwigheid van de kleur geweest. Er waren roode en blauwe lijntjes, maar dat was niet het meest bevangen van wat hij vond; het gezicht was daar, naar 't werk gebogen, en de handen, met de leden van de vingers, vlak door het licht. Dáárom was 't geworden; dáárom had hij geschilderd, licht en gedachte waren daar volkomen gelijk; er was geen weifeling tusschen beide; een stilleven ligt soms zoo onder 't licht, maar toch: dit was grooter; zijn dochter, als een appel van zijn liefde had hij haar g e g e v e n, en hij wist, daar was niets voorbijgaands meer, in dit schilderij. De Koppelaarster was grooter, de lezende vrouw rondde zich duidelijker voor wie minder zagen... maar geen van de twee was zóó stil... bij d'eene was d'innigheid nog te duidelijk, bij d'andere was de kleur te openbaar; zij v e r t o o n d e z i c h; zij zweeg nog niet genoeg over haar rijkdom heen... zóó moest het zijn: de weerhouden lichtbeweging...

De schilder hield op. D'eene long deed pijn, en de blos, die zijn kindren deed blozen, trok over de bleekheid van zijn gezicht; 't wit van 't oog beliep vurig. Zijn dochter ging. Vermeer dwaalde om het werk. Delft lag vóór hem in den komenden eenzamen avend. De baksteenen der huizen, de dakpannen, de lucht, een blauw, een oranje, een vlakke rijkdom van grijs, een gloed, die een eeuwigheid werd, Delft lag daar voor zijn weer rustige oogen. En met zijn stem, vervreemd van haar daagschen klank, zei hij: 'Ja, parels en appelen, en Oostersch weefsel...'

Ramakrishna's ontmoeting met de groote herders van Indië[1)] door Romain Rolland

In het hieraan voorafgaande hoofdstuk, ‘De Bouwers van de Eenheid’, heeft R.R. de verschillende leiders van de Brahmosamaj getekend, de beweging, die de ‘eenheid der religies belijdt: Ram Mohoen Roy (1774-1833), de stichter; Devendranath Tagore (1817-1905), de organisator; Keshab Choender Sen (1838-1884), de vernieuwer van de Brahmosamaj; en Dayananda (1824-1883), stichter van de Arya Samaj, die in tegenstelling met de Brahmosamaj zich verzette tegen het ‘verwestersen’ van de lndiese religieuse gedachte.

Dat waren de grote herders der volken, de herdersvorsten van Indië ten tijde, dat de ster van Ramakrishna verscheen boven de van nevelen bevrijde bergen.

Van deze vier mannen kon hij natuurlik de eerste, de voorloper, Ram Mohoen Roy niet kennen. Maar de drie anderen kende hij persoonlik. Hij ging hen opzoeken, gedreven door die nooit geheel geleste dorst naar God, die hem steeds zich zelf deed afvragen: ‘Zijn er geen andere bronnen van Hem, waaruit ik niet heb gedronken en die zij hebben gevonden?’ - Maar zijn geoefend oog was

1) Fragment, door den schrijver speciaal voor De Stem afgestaan, uit een nieuw werk over ‘mystiek en aktiviteit in het levende Indië’, Deel I: ‘Het Leven van Ramakrishna’, dat bij uitgeefster dezes in boekvorm zal verschijnen.

RAMAKRISHNA

spoedig met het oordeel gereed; en terwijl hij er zich over boog en met gulzige devotie ervan proefde, richtte hij zich weer op met een lachje van vrolik leedvermaak: ‘De zijne was beter...’

Hij was er de man niet naar, om zich te laten verblinden door praal, beroemdheid of welsprekendheid. Zijn spleetogen knipten niet, terwijl zij op de bodem het licht ontmoetten dat zij zochten: - de blik Gods. Zij drongen door de muren van de borsten der mensen als door een venster, en vol nieuwsgierigheid doorzochten zij het hart. Hetgeen zij onverwachts vonden, deed soms bij de onbescheiden onderzoeker een stille lach opkomen, zonder enige boze bedoeling.

Het door hem zelf vertelde verhaal van zijn bezoek aan de machtige en aanzienlike Devendranath Tagore, is een kostelik blijspeltoneeltje, waarin de spotzieke humor en het respektloze respekt van de ‘kleine broeder’ ten opzichte van de grote opperpriester - van ‘koning Janaka’ - zich vrijelik laten gaan...

‘“Is het geheel onmogelik, vroeg hem op zekere dag iemand[1)] de wereld en God te verzoenen? Wat denkt ge van de Maharshi Devendranath Tagore?”

Ramakrishna antwoordde vriendelik: “Devendranath Tagore... Devendranath... Devendra...” En hij maakte telkens een buiging. Toen zeide hij:

“Weet ge hoe 't er mee staat?... Er was eens een man, die gewoon was met veel praal het feest van Doerga Poejâ te vieren. Van de vroege morgen tot de late avond duurde het offeren der geiten. Na enige jaren verminderde de luister van het offerfeest en iemand vroeg aan de man: Hoe komt 't, dat het offeren zo is ingekrompen?” - “Dat komt, antwoordde de ander, omdat ik tegenwoordig geen tanden meer heb.”

“Op dezelfde wijze, hernam de oneerbiedige verteller, is

1) Keshab Choender Sen. Het gesprek is overgebracht door een oorgetuige, A. Koemar Doett. (Het Leven van Ramakrishna, p. 516). Marharshi = Heilige.

't maar al te natuurlik, dat Devendranath, nu hij zo oud is, de meditatie beoefent."[1)]

Hij wachtte een oogenblik... "Maar, voegde hij er aan toe, terwijl hij opnieuw een buiging maakte, hij is zonder twijfel een man van grote betekenis..."'

En hij vertelt van zijn bezoek[2)]:

'Toen ik hem zag, maakte hij eerst een eenigszins trotse indruk... O! het sprak van zelf! Hij was overladen met alle denkbare zegeningen: adeldom, aanzien, rijkdom... Plotseling geraakte ik in de toestand, waarin ik door een mens heen kan zien: als ik dan God niet in hen zie, zijn de rijksten en geleerdsten voor mij niets dan stroo... En een lach borrelde in mij op... Ik ontdekte, dat die man van de wereld genoot en tegelijkertijd een religieus leven leidde; hij had vele kinderen, en nog heel klein, ondanks het feit, dat hij een groot Jñânin was; en

1) Het dient gezegd, dat Ramakrishna's ironie niet zonder ernstige onrechtvaardigheid is. Zij houdt geen rekening - hij droeg er ongetwijfeld geen kennis van - met de volstrekte belangeloosheid van de Maharshi, met zijn jarelange edele, harde zelfverlochening. Hierin zie ik de weerstand van de volksman tegen iemand van hoge aristocratie.
Een ander verhaal, door Sashi Bhoesan Ghosh meegedeeld in zijn in 't Bengalees geschreven 'mémoires' (p. 245-247) verzacht de ironie en laat, zonder minder helderziendheid te tonen, op waardiger wijze recht wedervaren aan de koninklijke idealist:
Ramakrishna vertelt aan Sashi, dat hij aan Devendranath werd voorgesteld met de woorden: '"Ziehier een van God bezetene!"... Het scheen mij toe, dat Devendranath geconcentreerd was op zijn "ik"... Waarom zou hij 't ook niet zijn geweest? Hij verheugde zich in zoveel kennis, beroemdheid, rijkdom en algemeene eerbied! Maar ik ontdekte, dat Yoga een bhoga (de aardse genieting) in zijn leven gelijke tred hielden met elkaar... Ik heb tegen hem gezegd: "Ge zijt een echte Janaka in deze zondige dagen. Janaka was gewoon zijn ogen goed open te houden naar alle kanten. Zo hebt gij uw ziel voor God bewaard, terwijl uw lichaam zich beweegt in deze stoffelijke wereld. Daarom ben ik u komen bezoeken Zeg mij iets over God!"...'
2) Rabindranath Tagore was toen vier jaar. Ramakrishna werd voorgesteld door zijn meester Mathoer Baboe, die een medeleerling van Devendranath was geweest. Een typiese biezonderheid, van dit bezoek, die onze Europese psycho-physiologen zal intereseren, was, dat dadelik na de kennismaking Ramakrishna Devendranath verzocht zich te ontkleden om hem zijn borst te laten zien: Devendranath stemt er zonder veel verwondering in toe. De huidskleur is vuurrood, Ramakrishna kijkt er naar en constateert: 'Ja, ge hebt God gezien.' Want een blijvende roodheid van de borst is een eigenaardig teeken van de oefeningen van sommige Yoga's; en Ramakrishna zal later nooit nalaten de borst zijner discipelen, hun ademhalingscapaciteit, de staat van hun bloedsomloop te onderzoeken, alvorens hun toestemming te geven of te weigeren voor de oefeningen der grote concentratie.

niets had het leven hem ontzegd. Ik zeide tot hem: “Gij zijt de hedendaagse koning Janaka[1] Hij genoot van de wereld, en terzelfder tijd bereikte hij de hoogste realisaties. Gij zij in de wereld, en uw geest heeft de hoogte Gods beklommen. Zeg mij iets over Hem?”’

Devendranath citeerde hem enige mooie bladzijden uit de Veda[2] En het onderhoud werd voortgezet op een gemeenzaam-hoffelike toon. Devendranath was getroffen door het vuur in de ogen van zijn bezoeker; en hij nodigt Ramakrishna uit voor een feest op de volgende dag; maar hij verzoekt hem, ‘een weinig zijn lichaam te bedekken’ als hij aan 't feest wil deelnemen: want de kleine pelgrim heeft niet veel omslag van zijn toilet gemaakt. Ramakrishna antwoordt met zijn schalkse goedmoedigheid, dat hij er niet op moest rekenen: hij is zoals hij is en hij zal komen zoals hij is. Maar de volgende morgen vroeg ontvangt hij een boodschap van de grote man, die hem, heel beleefd, verzoekt zich vooral geen moeite te geven, om te komen... En het is uit. Met een zachte, strelende klap van zijn poot zonder nagels, is de aristocraat afgedaan, overgelaten aan zijn lot in het paradijs van zijn idealisme.

Dayananda wordt met nog minder omslag gewogen, geoordeeld, afgedaan. Wel dient bedacht, dat op 't ogenblik waarop de beide mannen elkaar ontmoetten (begin 1873), de Arya-samaj nog niet was gesticht en de hervormer nog slechts de eerste helft van zijn loopbaan achter zich had. Ramakrishna, die hem onderzocht[3] kent hem ‘een weinig macht’ toe - waaronder hij verstaat:

1) Janaka, Koning van Videha en Mithilà, de voedster-vader van Sitâ.
2) ‘Dit universum gelijkt op een luchter. En ieder onzer is er een arm van. Indien wij niet branden, verduistert de gehele luchter... God heeft de mens geschapen, om Zijn roem te bezingen...’
   Na het verhaal van Sashi voegt Ramakrishna hier deze naieve overdenking aan toe: ‘Het is vreemd! Toen ik eens mediteerde in Panchavati (het bosje van Dakshineswara), heb ik ook een dergelik beeld van een luchter gezien... Devendranath moet beslist een diep mens zijn!’
3) Hij constateerde bij hem de karakteristieke rode kleur van de borst.

‘werkelik kontakt met het goddelike’. - Maar hij meende, dat zijn moeilik en ook anderen 't moeilik makend karakter, het strijdlustige athletisme van kampioen der Veda's, zijn koortstachtige doordrijverigheid om gelijk te hebben en anderen zijn mening op te leggen, aan de vervulling zijner roeping afbreuk deden. Hij slaat hem gade, zoals hij dag en nacht redetwist over de Heilige Schriften, hun zin verdraait en met alle geweld een nieuwe sekte wil stichten. Alle bekommerd zijn om een persoonlike en aardse overwinning, bezoedelt in Ramakrishna's ogen de ware liefde tot God. Hij wendt zich van Dayananda af.

*

Zijn verhouding tot Keshab Choender Sen was van geheel andere aard: intiem, hartelik en duurzaam.

Alvorens hiervan te vertellen, moet ik mijn leedwezen uitspreken, dat de leerlingen der beide meesters er ons zulke partijdige getuigenissen van hebben nagelaten. Elk der beide kampen heeft zijn best gedaan, ten behoeve van zijn eigen heilige de andere godsman tot diens ‘vazal’ te maken. De volgelingen van Ramakrishna spreken tenminste nog altijd met grote sympathie over Keshab: zij zijn hem dankbaar, dat hij de Parahamsa zijn hulde heeft gebracht. Maar sommige leerlingen van Keshab kunnen Ramakrishna de invloed niet vergeten, die hij op hun meester heeft uitgeoefend of scheen uit te oefenen; en om te lochenen, dat hij dit heeft k u n n e n doen, sloven zij zich uit, een onoverkomelike gedachte-kloof tussen beiden te graven; zij miskennen minachtend de wezenlike waarde van Ramakrishna, en hun onbillike wrok gaat alle perken te buiten jegens degeen, die zijn Evangelie heeft bekend gemaakt en de overwinning bezorgd: Vivekananda.[1)]

1) Ik heb met name het pamflet op 't oog van B. Mozoomdar: ‘Professor Max Müller on Ramakrishna; The World on K. Chunder Sen’, Calcutta, 1900. (Vgl. hfdst. II: ‘Dwaze bedenkels en verhalen door Ramakrishna's leerlingen aan Max Müller meegedeeld.’ - Hfdst. III: ‘De verschillen tussen beide leringen’, - en vooral het beledigende hoofdstuk V: ‘Over Vivekananda, de zegsman van Max Müller’, dat zich niet ontziet gemene zaak te maken met de Anglo-Amerikaanse dominee's, verbitterd door de vernietigende religieuze polemieken van de grote Swami.)

Ik begrijp best, na verschillende prachtige en originele bladzijden van Keshab te hebben gelezen, waarin zich rechtstreeks ideeën en daden van Vivekananda aankondigen, dat de Brahmo's moeilik het stilzwijgen kunnen verdragen en de vergetelheid, waarin de Ramakrishna Mission ze schijnbaar heeft begraven. In de mate van mijn vermogen zal ik trachten deze, naar 't mij voorkomt, onbewuste onbillikheid goed te maken. Maar men kan de herinnering aan Keshab niet slechter verdedigen dan door, zoals sommige Brahmo's doen, hem hun eigen bekrompenheid toe te schrijven en, op hun beurt, de belangeloze vriendschap in de schaduw te laten, die Keshab aan Ramakrishna heeft betoond. In heel Keshab's leven, onze eerbied en liefde ten volle waard, is niets ons zo kostbaar als juist de liefdevolle en eerbiedige houding, die deze grote persoonlikheid, op 't hoogtepunt van zijn roem en terwijl zijn denken zijn toppunt bereikt had, van de aanvang af aannam tegenover de ‘Poverello’ van Dakshineswara, toen nog zeer weinig bekend of miskend, en waarin hij tot het einde volhardde. Hoe meer de Brahmo's in hun trots, gekwetst door de vriendschappelike omgang van de ‘van God bezetene’ met de vorst der intellektuelen, uit de geschriften van Keshab zijn hooghartige veroordelingen trachten naar voren te brengen van de ongebreidelde extaze, zoals men die aan Ramakrishna[1)] toeschrijft, des te treffender is het feit, dat Ramakrishna voor hem een uitzondering was.

1) Verg. B. Mozoomdar, op. cit. hfdst. II. - In zijn verhandeling over de yoga zegt Keshab: ‘Bewustheid en Bhakti zijn indentiek; Bhakti is slechts mogelik in een bewust mens, een onbewuste bhakta is niet bestaanbaar.’ - Dit veroordeelt overigens geenszins de religieuze extazen van Ramakrishna; want hij zou eerst moeten bewijzen, dat daarin geen hogere vorm van bewustheid werd bewaard. Het karakteriseert slechts de andere aard van Keshab's contemplatie, voor wie de hoogste geestesstaat bestond in de vereeniging van de menselike geest met de Eeuwige geest, waardoor het prakties verstand in geen enkel opzicht wordt verduisterd temidden van de veelvuldige bezigheden, die 't leven meebrengt, in de samenleving en in 't huisgezin. Op dit punt bleef Keshab trouw aan de geestelike traditie van de Brahmo. - Elders in hfdst. III, citeert Mozoomdar het volgende van Keshab: ‘Honderdvoudige schande over de yogin, die alles verlaat terwille van de yoga!... Het is zonde hen te verlaten, die God aan onze hoede heeft toevertrouwd...’ En hij beweert hierin een pijl te vinden, die Ramakrishna treft, daar deze zijn plichten tegenover zijn vrouw verwaarloosde. Maar 't is niet waar, dat hij ze verwaarloosde. Hij heeft ze op een hoger peil gebracht. Hij heeft niet alleen van zijn vrouw gehouden met een diepe, reine liefde; hij is in staat geweest ook haar met zulk een liefde te bezielen, die voor haar een bron van vrede en geluk is geweest. Ik heb reeds aangetoond in mijn verhaal, hoe grote ernst hij steeds maakte met zijn verantwoordelikheid jegens haar. En ik zal nog aantonen, dat hij zijn leerlingen niet toestond, zich, teneinde hem te volgen, van de verplichtingen te ontdoen, die zij van te voren op zich hadden genomen jegens bejaarde ouders, een vrouw, of kinderen, die het niet buiten hen konden stellen.

Indien het juist is, dat Keshab in onderscheid met de meeste andere lndiese religieuse figuren nooit een goeroe (leermeester) heeft genomen als bemiddelaar tussen zich zelf en de godheid[1)], - als men dus niet het recht heeft, hetgeen de Ramakrishnieten te verstaan geven, van hem een leerling van Ramakrishna te maken, - deze nobele geest was in staat elke grootheid te erkennen, en hij had een te zuivere verering voor de waarheid, om er zijn ijdelheid in te mengen; deze onderrichter was steeds bereid zich zelf te onderrichten[2)] Hij zeide: 'Ik ben een geboren leerling. Alle dingen zijn mijn meesters, alle dieren zijn mijn onderwijzers. Ik leer van alles[3)]' Hoe zou hij niet geleerd hebben van die 'God-mens'?

Hij woonde met zijn leerlingen in een villa dicht bij Dakshineswara. 't Was in de eerste maanden van 1875. Ramakrishna ging er hem opzoeken[4)] en zeide tot hem:

1) 'Van het begin van mijn religieuze leven af, ben ik gewoon geweest, schrijft hij, mijn onderricht van U te ontvangen, mijn God!...'
2) Ik verheug er mij ook in, het mooie, door een zeer zuiver geloof gedragen boek van Manilal C. Parekli, een christelijke leerling van Keshab ('Bramarshi Keshab Choender Sen', Bombay, 1926) het zelfde standpunt terug te vinden, als waarop ik mij heb geplaatst. Manilal C. Parekli erkent edelmoedig, dat Keshab veel aan Ramakrishna te danken heeft, en waarschijnlijk meer dan Ramakrishna aan hem. Maar hij ziet er, evenals ik, een reden te meer in, Keshab's brede opvattingen en grootheid van hart te bewonderen
3) Maar hij zeide ook: 'God heeft mij het vermogen ingeschapen, te trachten mij de goede eigenschappen van iedereen toe te eigenen.'
4) Hij had hem reeds omstreeks 1865 opgemerkt, toen de jonge Keshab als coadjutor van Devendravath, aan het hoofd stond van de Adibrahmosamaj, en de gestalte van Keshab had hem getroffen. Die was er dan ook geen, die men gemakkelik vergeet. Keshab was groot, met een ovaal gelaat, 'lichtbruin als van een Italiaan' (Moekerji). Maar ook al was zijn geest, evenals zijn gelaat, gekleurd door de zachte Westerzon, de grond van zijn ziel bleef lndies. Ramakrishna, die hem zag mediteren, vergiste er zich niet in. - 'Op de estrade van de Brahmosamaj waren enkele mensen bezig te mediteren, vertelt hij. In het midden van de groep bevond zich Keshab, verzonken in zijn overpeinzingen; hij was onbewegelik als een stuk hout. Hij was toen nog een jonge man; maar 't was in zijn aas, dat de vis beet...' (Een gemeenzame vergelijking, om aan te duiden, dat God alleen antwoordde op zijn roep.)

‘Ik heb gehoord, dat gij God schouwt in het vizioen. Ik kom om mij daarvan op de hoogte te stellen.’

Daarop begon hij een beroemde hymne aan Kâlî te zingen, en midden in zijn gezang verviel hij in extaze. Dat was zelfs voor deze Hindoe's, die door de rede waren vrij gemaakt, slechts een gewoon schouwspel; en Keshab, die vrij wantrouwend stond tegenover dergelike, enigszins ziekelike vroomheidsopenbaringen, zou er nauweliks aandacht aan hebben geschonken, wanneer Ramakrishna bij zijn weerkeer uit de Samâdhi, waaruit zijn neef hem had teruggeroepen[1)], zijn hart niet had lucht gegeven in een stroom verheven woorden over de ene en oneindige God. En in deze bezielde ontboezeming verloor het ironiese nuchtere verstand geenszins zijn rechten. Keshab werd er door getroffen. Hij droeg zijn leerlingen op hem gade te slaan. Na verloop van enige tijd twijfelde hij er niet meer aan, dat hij met een buitengewone persoonlikheid had te doen. En hij ging hem opzoeken, op zijn beurt. Zij werden vrienden. Hij nodigde hem uit, de ceremoniën bij te wonen van zijn Brahmosamaj; of hij ging hem afhalen in de tempel, om een wandeling langs de Ganges te maken. En daar zijn edel hart behoefte er aan had, met anderen de vreugde en weldadigheid zijner ontdekkingen te delen, sprak hij overal over Ramakrishna, in zijn redevoeringen, in zijn kranten- en tijdschriftartikelen, in 't Engels en in de Indiese talen. De vermaardheid, die hij zich

1) Ten behoeve der Europese wetenschap dient opgemerkt, dat de enige methode om Ramakrishna uit zijn extases terug te roepen - en zijn neef Irdai leert het aan Ramakrishna's vrouw - hierin bestaat, hem de een of andere naam van de Heer in 't oor te fluisteren of de een of andere Mantra (gebedsformule), waarvan het gebruik varieert in verband met de graad en de vorm der extase. Het karakter van psychiese koncentratie komt dus duidelik uit; en men kan derhalve niet zeggen, dat in 't begin een physiologiese stoornis optreedt: de geest houdt steeds de teugels in handen.

had verworven, stelde hij in zijn dienst. Aan hem was 't te danken, dat Ramakrishna, wiens roep tot op dat ogenblik nauwliks - op weinig uitzonderingen na - buiten de volksmassa was doorgedrongen, op staande voet bekend werd in de kringen der intellectuele Bengaalse bourgeoisie en daarbuiten.

Het is bewonderenswaardig te zien, met hoeveel bescheidenheid het beroemde hoofd van de Brahmosamaj, rijk in kennis en aanzien, zich buigt voor deze onbekende, die geen boekegeleerdheid bezat, geen Sanskriet kende, bijna nooit las, nauweliks kon schrijven, maar wiens schranderheid en doorzicht hem versteld deden staan. Hij zette zich, als een leerling aan zijn voeten.

Maar daarmee wil ik allerminst gezegd hebben, dat Keshab ooit de leerling van Ramakrishna is geweest! Ik zal mij wel wachten, zo iets te verstaan te geven, gelijk sommige al te ijverige Ramakrishnieten doen.

Het is niet waar, dat hij hem één enkele zijner essentiële gedachten te danken heeft. Al zijn essentiële denkbeelden had hij reeds gevormd, toen hij voor de eerste maal Ramakrishna ontmoette. Wij hebben gezien, dat hij sinds 1862 de overtuiging had van de harmonie en oorspronkelike eenheid der godsdiensten. Sedert 1860 zeide hij: ‘Alle waarheden behoren aan allen gemeenschappelik, want zij zijn alle van God. De waarheden zijn evenmin Europees als Aziaties, evenmin de uwe als de mijne.’

In 1869 gewaagde hij tijdens een voordracht over de Kerk der toekomst, van het geheel der godsdiensten als van een machtige symfonie, waarin elke godsdienst met behoud van zijn eigenaardigheid, de klank van zijn instrument, het register van zijn stem, tesamen met alle anderen een universele beurtzang aanheft, tot lofprijzing van God de Vader en van de mensen als elkanders broeders. - Aan de andere kant is 't onjuist te beweren, dat Keshab Ramakrishna nodig heeft kunnen hebben, om tot de voorstelling van de Moeder te komen. Deze voorstelling is in

Indië evenzeer van alle tijden als die van de Vader in het Westen. Ramakrishna is niet de schepper er van. De hymnen van Ramprasad, waarvan zijn herinnering vol was, bezingen haar in alle toonaarden. De Brahmosamaj had de idee van het moederschap Gods aanvaard sinds Devendranath aan 't hoofd er van stond. En de discipelen van Keshab hebben gemakkelik spel met aanroepingen van de Moeder te citeren uit alle delen van het werk van hun meester[1].

Zonder twijfel! Deze beide verheven gedachten: de Goddelike Moeder, en de broederschap der geloovigen, welke hun ritueele handelingen en uitdrukkingsvormen ook mogen zijn - deze gedachten als zodanig had Keshab reeds; en zijn oprecht geloof gaf er nieuw leven aan... Maar het was heel iets anders, ze nu in Ramakrishna als een levende werkelikheid te aanschouwen! De ‘Poverello’ bekommerde zich niet om theorieën: hij w a s ; hij w a s de gemeenschap van Goden en gelovigen; hij w a s de Moeder en de Geliefde; hij zag haar, men zag haar door hem; men kon haar aanraken... Hoe aangrijpend, deze geniale innerlike gloed, welke aan hen, die hem naderen, de warme adem der Godin en de aanraking van haar mooie moederarmen meedeelt! En hoe begrijpelik, dat Keshab er gevoelig voor was, hij zelf een Bhakta, een geloovige door liefde!...[2)]

‘Ramakrishna's kinderlike, eenvoudige, zachte en betoverende natuur kleurde de yoga van Keshab, zijn zuivere

1 1862, toen Keshab nog geestelike was van het Adibrahmosamaj van Devendranath, zong men hymnen: ‘Gezeten op de knieën van de Moeder...’
1866, Handboek van de Brahmo: ‘O goddelike Moeder, bind mij met uw genade!... O Moeder, kom, nader tot mij!...’
1875: ‘Welgelukzalig ben ik! Ik ben ondergedompeld in 't hart van de Moeder, ik behoor nu tot haar kinderen; de Moeder danst met haar kinderen...’
(Maar op dit laatste tijdstip zijn wij de ontmoeting van Keshab met Ramakrishna genaderd. Verg. B. Mozoomdar, op. cit. hfdst. III.)

2) Bromotho Loll Sen zegt, dat hij dageliks de gemeenschap zoekt met God. ‘Het gebed moet het voorwerp zijn van uw grootste zorg! Vurig en zonder ophouden bidden, alleen en tezamen, dat zij de alpha en omega van uw bestaan!’

opvatting der religie', schrijft een van zijn biografen, Chiranjib Sarma.

En een der missionnarissen van Keshab's kerk, Baboe Girish Choendra Sen[1]:

'Aan Ramakrishna heeft Keshab de gedachte ontleend, God aan te roepen met de zoete moedernaam, met de eenvoud van een kind ...'[2]

Ik leg slechts de nadruk op de laatste woorden: want wij hebben juist gezien, dat Keshab niet op Ramakrishna had gewacht om de Moeder aan te roepen. Maar wat Ramakrishna hem schonk, dat was de lente der liefde, de onmiddellike zekerheid - die kinderlike zin.

Vandaar, neen stellig niet de ontdekking van de 'Nieuwe Bedeling', die Keshab begint te verkondigen, in dat jaar, 1875, waarin zijn wegen zich kruisen met die van Ramakrishna[3] - maar de onweerstaanbaar opbruisende geloofskracht en blijdschap, waarmee hij die Boodschap aan de wereld zal toeroepen.

1) 'Het Leven en de Leer van de Parahamsa Ramakrishna' (artikel uit Dharmatatwa').
2) Baboe Girish Choendra Sen en Chiranjib Sarma, door de Ramakrisnieten geciteerd ter ondersteuning van hun stelling, overdrijven stellig Ramakrishna's invloed op de Brahmosamaj van Keshab. Wie teveel bewijzen wil, wekt wantrouwen. Te schrijven, zoals Chiranjib Sarma doet, dat 'de verering van God als Moeder te danken is aan Ramakrishna', wordt door de feiten gelogenstraft. Het is voldoende om te zeggen, dat het aanstekelijk voorbeeld van Ramakrishna die verering in de Brahmosamaj tot ontwikkeling heeft gebracht. De Brahmo-dienst was enigszins dor. 'De schaduw van Ramakrishna', om een beeld van Bahoe Girish Choendra Sen over te nemen, heeft hem 'mals' gemaakt.
3) Intussen geeft Pratap Choendra Mozoomdarin zijn 'Leven van Keshab', dat met sympathie is geschreven, toe, dat de ontmoeting met Ramakrishna Keshab er toe bracht, zonder het wezenlik theïsties karakter der 'Nieuwe Bedeling' te veranderen, haar te kleden in een vorm, die verdraagzamer was en meer voor allen toegankelik: 'Ramakrishna had de essentiële opvattingen van het Hindoese polytheïsme verenigd in een origineele bouw van een eklekties, mystiek karakter. Dit mystieke karakter deed bij Keshab de gedachte ontstaan, de geestelike struktuur van zijn eigen beweging te verwijden. De nationale opvatting der goddelike Attributen beval zich zelf spontaan als mooi en waar aan, en vooral als het zekerste middel, zijn geloof voor het land begrijpelik te maken. Natuurlijk liet hij de universalistiese basis van het theïsme onaangeroerd.
Maar, schijnt Mozoombar er spijtig aan te te voegen, deze inkleding van het theïsme verbonden met de veelvuldigheid der goddelijke Attributen, is in de vervolge uitgebuit ten bate van de populaire afgoderij.

Ramakrishna was voor de Brahmo's een merkwaardige prikkel, de vlammetong die op 't Pinksterfeest boven het hoofd der apostelen danst, en die hen verlicht en in gloed zet. Hij was voor hen een oprechte vriend en een getuige, die hen oordeelde. Tegenover hen was hij niet spaarzaam met zijn liefde, noch met zijn ondeugende kritiek.

Dadelik reeds bij zijn eerste bezoeken aan de Brahmosamaj had zijn schrandere, spotzieke blik de enigszins conventionele vroomheid van deze voortreffelike mannen doorzien. Hij vertelt er zelf geestig van[1]:

'Het hoofd zeide tot hen: "Treden wij met Hem in gemeenschap!" Toen verwachtte ik: nu zullen zij afdalen in de innerlike wereld en er diep in doordringen... Maar nauweliks waren enkele minuten voorbijgegaan of zij openden al weer de ogen. Ik was verbaasd... Hoe kan men Hem vinden na een zo vluchtige meditatie... Toen alles was afgelopen en wij alleen waren, zeide ik tegen Keshab: "Ik heb uw gemeente gadegeslagen terwijl zij met gesloten ogen mediteerde. Weet ge, waaraan mij dat deed denken?... Soms zie ik in Dakshineswara een troep apen onder de bomen zitten, helemaal rechtop... een toonbeeld van onschuld... Zij zijn bezig te mediteren over de vruchten, de wortels en andere lekkere dingen, die zij dadelik zullen gaan stelen... De gemeenschap, die uw leerlingen heden met God hebben gehad, Keshab, was werkelik van niet veel ernstiger aard...'

In een rituele hymne van de Brahmo kwam dit vers voor: 'Denkt aan Hem en aanbidt Hem alle ogenblikken van de dag!'

Ramakrishna liet de zanger ophouden en zeide:

'Verander dit vers en zegt: "Bidt tot hem en aanbidt hem slechts twee maal per dag!"... Spreek uit wat gij ook werkelik zult doen! Waarom praatjes te verkopen tegenover de Oneindige?...'

1) Verg. Dhan Gopal Moekerji, 'The Face of Silence', 1926 (Saradananda vermeldt dezelfde vergelijking in zijn hoofdstuk over de 'Brahmosamaj en Ramakrishna').

De Brahmosamaj van Keshab putte zich uit in lofprijzingen op het geloof, maar deed dit op een gewoonlik opgeschroefde, abstrakte, plechtige wijze, die iets ondefinieerbaar Anglikaans had. Men voelde, hoe er steeds gewaakt werd tegen de minste verdenking van afgoderij[1]. Ramakrishna had er een ondeugend genoegen in, hem van afgoderij te beschuldigen, zij 't ook zonder vinnigheid. Toen hij op zekere dag Keshab in een gebed alle volmaaktheden van de Heer hoorde opnoemen, vroeg hij hem:

'Waarom maakt gij die statistiek? Zegt een zoon soms tegen zijn vader: "O vader, gij bezit zoveel huizen, zoveel gaarden, zoveel paarden...!" Het spreekt vanzelf, dat een vader zijn hulpbronnen zijn zoon ter beschikking stelt. Indien ge aan Hem denkt en aan zijn gaven als aan iets buitengewoons, zult ge nooit intiem met Hem zijn, en Hem niet kunnen naderen... Denk niet aan Hem alsof Hij ver van u was! Beschouw hem als degeen die u 't naast is! Dan zal hij zich u openbaren... Bemerkt ge niet, dat zijn Attributen, waarover gij in vervoering raakt, u tot afgodendienaars maken?'[2]

Keshab protesteert; hij is in een gevoelige plek geraakt; hij werpt tegen, dat hij juist de afgoderij bestrijdt, dat de God, die hij aanbidt, een God is zonder gestalte. Ramakrishna antwoordt rustig:

'God is in de gestalte, en hij is zonder gestalte. Beelden en andere symbolen zijn even waardevol als uw Attributen. Maar die Attributen, die niet verschillen van afgoderij, zijn er de harde, verstarde vormen van.'

1) Zie hier een typies Brahmo-gebed, dat ik vind aangehaald in het 'Evangelie van Ramakrishna':

'O M ! Gij zijt onze Vader. Schenk ons de Kennis! Richt ons niet te gronde!
O M ! Brahma! De waarheid! De Kennis! Het Oneindige! Hij is Gelukzaligheid en Onsterfelikheid! Hij is Licht! Hij is Vrede! Hij is het Goede! Hij is Eén!...
Wij buigen ons voor U, o Hoogste Wezen, o verheven Eerste Oorzaak!...
Wij buigen ons voor U, o Licht der Kennis, o Peiler van alle werelden!...
Leid ons van het onwerkelike naar het werkelike! Leid ons uit de duisternis naar het Licht!
Doordring ons! Bereik ons Ik! Bescherm ons, o Vreeslike, tegen de onwetendheid, door uw zacht, genaderijk gelaat!...'

2) 'Het leven van Ramakrishna', 1 p. 365.

En elders:

‘Wilt ge bekrompen en partijdig zijn?... Ik voor mij brand van verlangen de Heer te vereren op zoveel mogelik manieren; en desondanks is het verlangen van mijn hart nooit gestild. Ik draag het verlangen hem te vereren met het offer van bloemen en vruchten, - zijn heilige naam te herhalen in de eenzaamheid, - over hem te peinzen, zijn hymnen te zingen, te dansen in de blijdschap des Heren!... Zij, die geloven dat God zonder gestalte is, zullen hem evengoed bereiken als zij, die geloven, dat hij wel gestalten heeft. De beide enige dingen, die nodig zijn, zijn het geloof en het verlochenen van zich zelf...’[1)]

Ik schrijf slechts kleurloze woorden over. Wat ik hun niet kan meedelen, is de werkelike aanwezigheid, de bezieling der persoonlikheid, de stem, de ogen en de glimlach, die iedereen veroverden - niemand is er mee in aanraking gekomen, die er zich aan kon onttrekken - 't is de levende verzekerdheid, waarvan deze mens aan zijn omgeving de indruk gaf, bij wie het woord niet, gelijk bij de meeste onzer, als een los en opgesmukt gewaad, het onzichtbare diepe leven minstens evenzeer verhult als het beweert het te uiten: het diepe leven kwam bij hem aan de oppervlakte; en God, die voor de meeste mensen (ik bedoel, de meeste godsdienstige mensen) een gedachte-omlijsting is, waarin zich het onbereikbare doek, ‘het onbekende meesterwerk’, aan de blik onttrekt, - God zag men als men die mens zag, men zag hem er zich in onderdompelen, wanneer hij met u sprak, zoals een zwemmer, die duikt en een ogenblik later weer te voorschijn komt, druipend en met zich brengend de geur van het wier, de smaak van het zout der zee. Wie kon zich aan die uitwasemingen onttrekken? Een Westerse man der wetenschap zou ze chemies hebben ontleed. Maar uit welke elementen ze ook bestonden, hun synthetiese werkelikheid was

1) ‘Het Leven van Ramakrishna’, p. 405

boven elke twijfel verheven. De meest ongelovigen konden de duiker aanraken, die uit de afgrond van de Droom terugkeerde, en in zijn ogen nog de weerschijn opmerken der onderzeese flora. Keshab en sommige van zijn leerlingen moeten er diep van onder de indruk zijn gekomen.

Men moet sommige van die wonderlike lndiese Dialogen van Plato lezen, die zich afspelen op het yacht van Keshab, op de wateren van de Ganges[1]. De verteller, die 'de Evangelist' van Ramakrishna is geworden, is de eerste om zich er over te verwonderen, dat een dergelike ontmoeting heeft kunnen plaats hebben tussen twee zozeer tegengestelde geesten. Wat kon het gemeenschappelik terrein zijn voor de 'God-mens' en de man van de wereld, de grote intellektueel, de anglomaan Keshab, wiens rede de goden verwierp?... Al Keshab's leerlingen verdrongen zich om de beide wijzen in de kajuit van het schip, als een vliegezwerm om de patrijspoort. Maar nauweliks begint de honig der woorden van Ramakrishna's lippen te vloeien, of de vliegen verdrinken er zich in, in verrukking...

'Het is nu meer dan vijfenveertig jaar geleden dat het is gebeurd, en alles wat de Parahamsa heeft gezegd is in onuitwisbare tekenen in mijn herinnering gegrift. Nooit heb ik iemand horen spreken, zooals hij... Al sprekende naderde hij Keshab, zodat hij, zonder het te merken, tenslotte met de helft van zijn lichaam rustte op de knieën van Keshab. Maar Keshab volhardde in een absolute onbewegelikheid, en deed niets om zich terug te trekken...'

Ramakrishna beschouwt met een liefdevolle aandacht alle gezichten om zich heen, en hij beschrijft ieders karakter. Alles, in de gelaatstrekken, de ogen vooral, maar ook

1) Men kan er twee vinden, één in een verhaal van M(ahendra Nath Gaepta), de schrijver van het 'Evangelie van Ramakrishna', op 27 October 1882, en in de mededeeling van een andere getuige, Nagendranath Goepta, betreffende een Gesprek van 1881 (vgl. The Modern Review. Calcutta, Mei 1927).

het voorhoofd, de neus, de tanden, de lippen, de oren, alles spreekt een taal, waarvan hij de sleutel heeft. Onder het spreken komt hij op het onderwerp van 'Nirakara Brahma' (de gestalteloze God)...

'...Terwijl hij het woord "Nirakara" herhaalde, ging hij rustig over in de Samâdhi (extaze), zoals de duiker glijdt naar de bodem der zee... Wij sloegen hem gretig gade... zijn lichaam had zich geheel ontspannen, waarna het lichtelik stijf werd. Niet de minste samentrekking van zenuwen en spieren. Geen enkele beweging. Zijn beide handen rustten op de knieën, de vingers luchtig inééngestrengeld. De zittende houding van het lichaam was gemakkelik, maar volkomen onbewegelik. Het een weinig opgeheven gelaat heel kalm. De ogen bijna, doch niet geheel gesloten; de oogappel was noch verdwenen, noch vertrokken, maar strak... De in een glimlach van geluk halfgeopende lippen, lieten de glans van blanke tanden zien. Geen enkel portret heeft het onuitsprekelike van die wonderlike glimlach kunnen weergeven...[1)]

Men roept hem tot de wereld terug door een hymne te zingen...

'...Hij heropent de ogen, kijkt om zich heen, vol verbazing. De muziek houdt op. De Parahamsa ziet ons aan en zegt: 'Wie zijn die mensen?' - Daarna sloeg hij zich herhaalde malen op zijn kruin, uitroepend: 'Daal af! Daal af!...' Hij is weer tot bewustzijn gekomen en zingt met een welluidende stem een hymne aan Kâlî...

Hij bezingt de eenheid van de Goddelike Moeder met het Absolute. Hij bezingt het spelen met de zielen als met vliegers, die de Moeder op laat stijgen, terwijl zij ze vasthoudt aan het touw van de Schijn[2)]:

1) Nagendranath Goepta.
Tijdens een andere extaze - degeen die M. beschrijft - spreekt Ramakrishna tot de Moeder: 'O Moeder, zij zijn allen opgesloten binnen hunne grenzen, zij zijn niet vrij; is het niet mogelijk hen te verlossen uit hun gevangenis?...'

2) De gelijkenis van de vlieger vindt men, zoals wij gezegd hebben, terug in een hymne van Ramprasad, die Ramakrishna gaarne zong: 'De Goddelike Moeder en de bevrijde ziel'. Een hymne van Nareshandra, geciteerd in het 'Evangelie', maakt er ook gebruik van. Bijna al deze vergelijkingen - met name die van de duiker naar de bodem van de Oceaan van het Zijn - keeren in eindelooze variatie telkens weer terug in de poëtiese en muziekale folklore van Bengalen, sinds de 15e eeuw.

‘...De wereld is het speelgoed van de Moeder. Zij heeft er plezier in, één of twee vliegers op de duizenden te laten ontsnappen aan de Schijn. Dat is haar spel. Zij zegt vertrouwelik en ondeugend knipogend tegen de menselike ziel: “Ga leven in de wereld, tot ik je iets anders beveel!”...’ En haar nabootsend, wendt hij zich tot de leerlingen van Keshab, met een speelse ironie, waarover zij samen lachen:

‘Gij zijt in de wereld. Blijft er! Het is niet uw bestemming haar te verlaten. Gij zijt heel goed, zoals ge zijt, zuiver goud en alliage, suiker en melasse... Wij spelen een spel, waarbij men zeventien punten moet hebben om te winnen. Ik voor mij ben 't doel voorbijgestreefd, ik heb verloren. Jullie hebt, handige mensen, wel geen punten genoeg, maar jullie kunt doorgaan met spelen... Waarlik, 't doet er weinig toe, dat ge leeft in het gezin of in de wereld, indien ge het contact met God niet verliest...’

In de loop van deze monologen, waarin waarneming en extase, een spotzieke nuchtere kijk en de hoogste bespiegeling wonderlik harmonies samengaan, ontvouwt de Parchamsa zijn schone gelijkenissen - die ik reeds heb aangehaald - van het goddelike Bekken met verschillende ghauts (trappen), van Kâlî, de Spin. Hij heeft een te fijn gevoel voor de werkelikheid, hij doorziet de mensen, die naar hem luisteren, te scherp, om zich te verbeelden, dat hij hen zou kunnen brengen tot zijn eigen bevrijde zielestaat; hij past zijn wijsheid aan hun krachten aan; hij vraagt hen niets meer, dan hetgeen die krachten kunnen dragen, - maar dat ook geheel! Wat hij vóór alles aan Keshab en diens leerlingen meedeelt, dat is, samen met grotere intellektuele breedheid en verdraagzaamheid, die het recht van de meest uiteenlopende standpunten erkent (welke zij

tot op die tijd als onverzoenlik tegenstrijdig beschouwden) - dat is bovenal de levende geest, de scheppende bezieling. Die intellektuelen, die stijf worden door de jicht van hun verstand - van hun verstandelikheden - hij maakt hun leden wederom los en soepel. Hij brengt hen af van hun abstrakte diskussies... 'leeft, hebt lief, en schept!...' Hun bloed begint weer sneller te vloeien... 'Scheppen, dat is gelijk zijn aan God,' zegt hij tegen Keshab, die zijn kracht toen verdeed in eindeloze en onvruchtbare polemieken. 'Wanneer gij vol zijt van de essentie van alle bestaan, wordt alles waar, wat ge zegt. De dichters hebben ten allen tijde de waarheid en de deugd geprezen. Heeft dat hun lezers deugdzaam en waarheidlievend gemaakt? Maar wanneer een mens onder ons leeft, die los is van zich zelf, worden zijn daden de hartslag der deugd; alles wat hij jegens anderen doet, brengt zelfs hun middelmatigste dromen op een hoger peil, alles wat hij aanraakt wordt waar en zuiver; hij wordt de vader der werkelikheid[1]. En wat hij schept, verdwijnt nooit. Dat verwacht ik van u. Leg de honden der schimpwoorden het zwijgen op. De olifant van het Zijn moge met zijn slurf het bazuingeschal zijner zegeningen doen weerklinken over alles wat bestaat! Gij hebt de macht ertoe. Wilt ge die gebruiken? of gaat ge deze korte levenstijd verspillen door met de mensen slag te leveren?...'

Keshab luisterde naar die raad. Hij sloeg zijn wortels in deze warme bodem van het leven der zinnen, het leven van het bloed, dat gevoed wordt door het sap van

1) Vergl. Gandhi, die zich tegen elke geloofspropaganda in woord of geschrift verzet. Men vroeg hem: 'Mogen wij dus uwe ervaring niet delen met anderen?' Hij antwoordde: 'Onze geestelike ervaringen zijn noodzakelik gedeeld (meegedeeld), of wij 't wensen of niet. Maar door ons leven, ons voorbeeld, niet door onze woorden, die er een zeer onvolledig voertuig van zijn. De geestelike ervaringen zijn dieper dan het denken... Door het feit alleen reeds, dat wij leven, zal onze geestelike ervaring vanzelf overstromen... Maar wanneer gij wilt, dat een ander uw geestelike ervaring ontvangt, richt ge een intellectueele slagboom op tussen uzelf en hem...' (Gedachtenwisseling in de Federatie van de 'International Fellowship Sátyagrah Ashram', Sabarmati, 15 Jan. 1928).

het universeele Zijn. Ramakrishna liet hem gevoelen, dat geen enkel deeltje van dit sap verstoken is, zelfs niet het nederigste plantje van het menselik denken. Hij stelde zich nu uit sympathie open voor andere geloofsvormen, zelfs voor zekere uiterlike praktijken, die hij verwierp. Men hoort hem Çiva, Çakti, Sarasvaty, Lakshmi, Hari bij hun namen aanroepen, terwijl hij ze vereenzelvigt met de deugden Gods. Gedurende twee jaar verdiepte hij zich in de grote religieuse figuren, de heroiese incarnaties van de Geest: Jezus, Boeddha, Chaïtanya... die ieder een facet vertegenwoordigen van de grote spiegel: hij tracht zich beurt om beurt aan hen gelijk te maken, om door hun synthese het universele ideaal te verwerkeliken. Bovenal ziet men hem, in zijn laatste ziekte, gegrepen door die vorm van de Bhakti, die Ramakrishna het naast aan 't hart lag: de hartstochtelike liefde voor de Moeder. Keshab's leerlingen zeggen tegen Ramakrishna, die hem enige dagen vóór zijn dood komt opzoeken, dat ‘er een grote verandering heeft plaats gehad... Wij horen hem menigmaal spreken tot de Goddelike Moeder, evenals gij, en in tranen naar haar luisteren...’ En Ramakrishna geraakt, in verrukking gebracht door dat bericht, in extaze. Niets treffenders in het lange verhaal van dit laatste onderhoud[1)], dan de verschijning van Keshab, die stervend, doorschokt van een dodelike hoest, steunend tegen de muren, zich vastklemmend aan de meubels, zich aan de voeten van Ramakrishna komt werpen. En deze laatste, nog half in extaze verzonken, spreekt in zich zelf. En Keshab zwijgt, de geheimzinnige woorden indrinkend, die uit de Moeder schijnen te vloeien. Met een wrede en troostende rustigheid verklaren zij hem de diepe zin van zijn lijden en de naderende dood[2)]. Hoe goed begrijpt

1) ‘Evangelie van Ramakrishna’ l, v, hfdst. 1 en *2*. Het gebeurde 20 November 1883 tegen 't vallen van de avond. Ramakrishna was met enige van zijn leerlingen naar Keshab's woning gekomen.
2) In de salon, vol mooie meubels en spiegels kijkt Ramakrishna, ternauwernood uit zijn extaze ontwaakt, om zich heen, glimlacht en zegt in zich zelf: ‘Ja, dat alles had zijn nut, een tijd geleden, maar nu dient 't nergens meer toe... Gij zijt hier, Moeder. Hoe mooi zijt gij!...’ Op dat ogenblik komt Keshab binnen en valt aan Ramakrishna's voeten neer. - ‘Waar ben ik!’ zegt hij. - Ramakrishna kijkt hem aan, zonder naar 't schijnt hem goed te herkennen, gaat voort met in zich zelf te praten, spreekt over de Moeder en het menseleven. Er wordt geen woord tussen de beide mannen over Keshab's gezondheid gewisseld, die toch de aanleiding is van het bezoek. Eerst na geruime tijd zegt Ramakrishna de woorden, die ik hierboven aanhaal.

Ramakrishna de verborgen verwoestingen in dit leven van onrustige liefde en geloof!

‘Ge zijt ziek, zegt hij zachtjes tegen hem. Daarin ligt een verheven betekenis. Menige diepe vroomheidsdrang om de Heer te zoeken is door uw lichaam heengegaan. Uw ziekte geeft getuigenis van deze ontroeringen. Van de verwoesting, die deze in 't organisme aanrichten, kan men zich geen denkbeeld vormen, op 't ogenblik, dat zij zich voordoen. Een boot gaat op de Ganges voorbij, zonder dat men 't heeft opgemerkt. Maar een ogenblik later slaat een grote golf tegen de oever en neemt een deel ervan weg... Wanneer het vuur van het goddelik Vizioen wordt geworpen in de broze woning van het lichaam, verteert het eerst de hartstochten, dan het valse ego, eindelik verbrandt alles... Ge zijt niet aan 't einde... Waarom hebt ge uw naam laten inschrijven in de registers van het ziekenhuis des Heren? Men zal u niet meer laten gaan, tenzij met het woord “genezen” op het gelaat geschreven...’

Dan haalt hij de liefelike vergelijking aan van de goddelike hovenier, die een greppel graaft om de wortels van een kostbare rozestruik, opdat zij de dauw van de nacht kunnen drinken...

‘De hovenier weet, hoe hij een gewone roos moet behandelen. En hij weet, hoe hij de roos van Bassara behandelen moet. De grond rondom haar wortels maakt hij los, zodat zij genieten kan van de nachtelike dauw. De dauw geeft kracht en frisheid aan de roos. Zo is 't ook met u. De goddelike Hovenier weet, hoe hij u moet behandelen. Hij graaft om u heen, tot aan uw wortels, opdat

zijn dauw op u valt en gij gereinigd wordt en uw werk nog groter en duurzamer zal zijn... De ziekte graaft opzettelik om de wortels van uw wezen...[1].'

En Keshab luistert zwijgend en glimlacht. Het is de glimlach van Ramakrishna, die trekt door het stervensdonker van het huis en het lijden van de zieke, zoals de glans van geheimzinnige rust op de doeken van Rembrandt. Ramakrishna neemt slechts een plechtige toon aan op 't ogenblik, dat Keshab, uitgeput, afscheid van hem neemt: hij raadt de stervende aan, niet meer zoveel in het binnenvertrek te verblijven met de vrouwen en kinderen, maar alleen te blijven met God.

En in zijn doodangst zullen de laatste woorden van Keshab zijn, zegt men: 'Moeder!... Moeder!...[2]

Men kan 't zo goed begrijpen, dat de grote idealist, die geloofde in de God van de Rede, de Goedheid, de Gerechtigheid en Waarheid zich in die tragiese dagen al te ver voelde van de Zeer-Hoge, de Te Hoge, en dat hij behoefte had hem te naderen, hem aan te raken tegelijk met het stof van Ramakrishna's voeten, dat hem te zien en te horen door bemiddeling van Ramakrishna, voor hem, in zijn koorts, een verfrissing is geweest! 't Is een ervaring van alle tijden. Maar dat juist is 't, wat sommige trotse leerlingen van Keshab Ramakrishna niet kunnen vergeven. En ik vraag, dat de Ramakrishnieten er van hun kant geen voordeel uit trekken. Laten zij een voorbeeld nemen aan hun zachtmoedige meester! Dadelik nadat Keshab hem

1) 'Evangelie van Ramakrishna' I, v, hfdst. 2.

2) Men heeft niet opgemerkt, naar ik meen, de weerslag van sommige woorden van Ramakrishna bij dit laatste onderhoud met Keshab in de laatste gedachten van deze. Ramakrishna zeide, toen hij langdurig tot hem over de Moeder sprak: 'Zij waakt over haar kinderen... Zij weet, hoe hun de ware bevrijding en de ware kennis te bezorgen... Het kind weet niets. Zijn moeder weet alles. Alles wordt geregeld naar haar wil... Gij doet slechts uw wil, o Goddelike Moeder. Gij verricht uw eigen werk! De dwaze mens zegt: 'lk heb het gedaan...'
Welnu, toen Keshab, in zijn smarten zijn aardse moeder troostte, die zich zelf aanklaagde, hem het leven te hebben geschonken, zeide hij: 'De Verheven Moeder zendt alles voor mijn welzijn. Zij speelt met mij, en draait mij nu eens naar de ene dan naar de andere kant.'

verlaten heeft na het laatste onderhoud, dat ik in herinnering heb gebracht, spreekt Ramakrishna in zijn bescheidenheid vol bewondering over Keshab's grootheid, die tegelijkertijd aan de maatschappelike élite en aan de eenvoudige gelovigen als hij zelf, eerbied afdwingt. En nooit heeft hij zijn achting aan de Brahmosamaj onthouden[1]. De beste leden ervan hebben hem die in verering[2] teruggegeven en zij hebben zich zijn kortstondig verblijf in hun midden ten nutte weten te maken. Hun geest en hun hart zijn er door verruimd. Ramakrishna's invloed heeft meer dan één andere bewerkstelligd, dat de denkbeelden van een Indiese élite, die de eerste toevloed van slecht verwerkte halve wetenschap uit het Westen dreigde af te zonderen, wederom in het denken van zijn volk wortel schoten.

Een enkel voorbeeld is voldoende: zijn grote discipel Vivekananda kwam voort uit de gelederen van de Brah-

1) Na het nieuwe schisma in de Brahmosamaj in 1878, was Ramakrishna trouw gebleven aan Keshab, die door een deel zijner leerlingen verlaten was. Maar hij weigerde een keuze te doen tussen de drie, van elkaar gescheiden stronken van de Brahmo. Hij voegde zich nu eens bij de een dan weer bij de ander om te bidden. Het 'Evangelie van Ramakrishn' heeft de herinnering bewaard aan enkele van die bezoeken, met name dat van 28 October 1882, toen hij was uitgenodigd om deel te nemen aan het jaarliks feest van de Brahmo van Keshab. Hij wordt er door velen omringd en ondervraagd aangaande de religieuse vraagstukken en hij antwoordt met zijn gewone ruimhartigheid. Hij neemt deel aan de heilige gezangen en dansen. Wanneer hij weggaat brengt hij zijn groet aan alle vormen van Devotie, eindigende met een huldebetuiging aan de Brahmo:
'Mijn hulde leg ik aan de voeten van de Jñânin! Mijn hulde leg ik aan de voeten van de Bhakta! Mijn hulde aan de vromen, die geloven in de God die gestalten heeft! Mijn hulde aan de vromen, die geloven aan de gestalteloze God! Mijn hulde aan de oude kenners van Brahma! Mijn hulde aan de moderne kenners van de Brahmosamaj!'
De beide andere takken van de Brahmo droegen hem een veel minder goed hart toe. De jongste, de Sadharansamaj, voedde wrok jegens zijn invloed op Keshab. En in de Adibrahmo van Devendranath beschouwde men hem zonder twijfel als staande op een inferieur peil. Bij een bezoek dat hij er bracht (2 Mei 1883) en waarvan Rabindranath Tagore misschien de herinnering bewaart, want hij was er als jongeling bij tegenwoordig, - was de ontvangst nauweliks beleefd (vgl. 'Evangelie van Ramakrishna').

2) Vooral Keshab's opvolger, Pratap Chandra Sen en Vijaj Krishna Goswanni, die zich later van de Brahmo afscheidde. De componist en zanger van de Samaj van Keshab, Trailokia Nath Sanyal, verzekert, dat vele van zijn mooiste liederen hem door de extazen van Ramakrishna zijn geïnspireerd.

mosamaj en de meest verwoede beeldestormers (voor een tijd), uit naam van de Westerse rede, tegen de Hindoetradities, die hij later zou leren eerbiedigen en verdedigen. Door dat Hindoese réveil heeft het echte Westerse denken niets verloren. Maar het Oosterse denken heeft zijn onafhankelikheid bewaard. Voortaan zal zich de vereniging kunnen voltrekken tussen twee gelijke, vrije persoonlikheden. Niet de onderwerping van de een aan de ander, en de vermoording van een der beide beschavingen.

Eerste jaren[1)]
door Antoon Coolen

De zon schijnt in het simpele peelhuisje. De vloer is helder en de muren zijn vol licht. De moeder, na haar dagen, is overeind in den herd. Zeker, dat gaat gauw genoeg. Zij pakt het kiendje uit de wieg en legt het in een kussen op de witte lange tafel. Het kiendje knijpt zijn oogskes voor de zon. De moeder verlegt het. De moeder pakt het kleine durske uit, maakt het kleine lijfje heelemaal bloot. Nou neemt zij 'nen geëmailleerden waschbak, mengt koud en warm water dooreen, en dan wascht zij het kind, dat zijn keeltje wijd openzet.

Door, de vrouw van Simon Wijnands, alleen met het kiendje in den herd, wat gaat er in haar om.

Zij begint te zingen. Zij zingt luid en schel en 't is een onmogelijk liedje dat zij zingt, terwijl haar handen zoo druk bezig zijn en het warme rillende lijfje wrijven. Zij wrijft het droog en schoon van zeep en water en houdt in haar twee handen het wicht bloot op tafel en kijkt mee nieuwsgierige oogen. Een lijfje. Een buikje, armpjes en getrokken beentjes. Een rond hoofdje op een hals met rimpels. De moeder buigt zich. Zij plaatst haar vollen mond op het teere warme vleesch van het lichaampje en kust en kust.

De moeder, in de zon, zit en heeft het kind aan de borst. Zij heeft haar kleeren van boven los gemaakt, de volle, blauwdooraderde borst genomen en ermee het gretige mondje gezocht, dat tastte, mistastte, huilde en eindelijk het voedsel voor zijnen honger vond. Nou ligt het kindje stil. Een hartje

1) Hoofdstuk uit eenen nieuwen roman: Het donkere licht.

klopt. Een mondje zuigt voedsel. De moeder kijkt toe, kijkt neer op haar borst en op het roode mondje. De moeder kijkt neer, kijkt toe. Zij zit, in de zon, mager op haren stoel en houdt het kind tegen zich aan en geeft van haar leven aan dit van haar kind. Haar kind, dat honger heeft en groot moet worden. Nadien als 't kind zijn eten heeft gehad, dan legt de moeder het neer in zijn kist, de zeepkist, de wieg. Daar, mee gestilden honger en voldaan gaat hét zoetjes slapen, en de moeder onder haar werk verstilt de geluiden, die zij maken moet. Zij loopt zachter door den herd. Als zij den vloer veegt vermijdt zij het laweit. Zij doet stilletjes als zij de kachel gaat aanmaken voor den avondkost voor haten mensch.

Haren mensch. Bij donkeravond komt hij thuis. Hij zegt zijnen korten gebromden groet en gaat zitten aan de tafel en wacht zijn eten. De kostwinner wacht zijn eten. Zeker. De vrouw heeft het voor hem klaar gemaakt. Simon Wijnands krijgt zijn gebakken aardappelen en zijn brood met spek. Hij eet. Hij duwt het eten tusschen de tanden weg en kauwt fel. Hij eet met groote en geweldige happen en slurpt uit zijn gebloemde kom den koffie. Nadien veegt hij met den rug van zijn hand zijnen mond af. Hij stopt een pijp en gaat zwijgend zitten rooken. Er is een kiendje, die verrukking voor vader en moeder. Dat weet Simon Wijnands wel. Zij staan niet, hand in hand, over de wieg gebogen, stralend van elkanders licht, diejen Simon Wijnands en zijn vrouw. Nee. Simon heeft een kapotte boks. Een kapotte kiel. Zijn vrouw bij het lamplicht, naait de scheur. Nadien steekt Simon Wijnands de leeggerookte pijp weg. Zij kleejen zijn eigen allebei uit. Zij leggen hun dingen elk op eenen stoel in den herd. Dan gaan ze in de alkoof liggen, in de donkerte. En Simon mee den rug naar zijn vrouw gekeerd, snurkt.

De nacht. De dag wekt toe nieuwen arbeid.

Morgen en avond. Zomer en winter. Ha, ha! den winter, da's den kwajen tijd. Het werk in de peel ligt al lang stil. Simon Wijnands zit mee de beenen tegen den pot van de plattebuis-kachel en stookt den velen klot. Zijnen eigen klot, dien hij van zijn eigen veldje heeft gehaald. Er is er zat. Het vriest, dat het kraakt. In de peelliggen de slooten en loopen dicht, de drijvende bruggetjes liggen star en vast in het ijs. 't Kanaal bij de turfstrooiselfabriek ligt grif toegevroren. Een koude roode zon brandt in een ruit en in den zwarten open kruin van den hoogen wilgenboom.

Het wintert op de ruiten, die 's morgens bedekt zijn mee 't witte ijs en mee de starre varens en waaiers van bloemen en veeren. Het ruitje op de goot ontdooit grif niet meer door den dag, daar houdt een witte vuist van den winter de oogen blind vóór dooreen gestroomde kantelende bladen op dikke stengels.

De ruit in den herd ontdooit. Dat doet de roode zon niet, die haren brand op de dikke bloemen legt. Dat doet, zoo gezeed, Simon Wijnands, die, in den ochtend uit zijn bed gekropen, mee krullen en spaanders en d'oogen vol scherpen rook, de kachel aanmaakt en heet stookt met klot. Zijn vrouw heeft haar werk en heeft het wicht, Simon Wijnands ziet haar bezigheden mee het kind. Hij hoort het gekrijt van het kind aan. Da is schel en snijdend alsof het kiendje paars van drift, heel kwaad is en een groot verdriet heeft op de wereld. Simon Wijnands moest zijn eigen daar nou niet zoo giftig om maken. Daar zit hij als eenen onnut in den herd, mee stil gevallen handen en rustende kracht. Sakkerdomme, zegt hij. Het helpt niet en het is ommers onredelijk. Wa hebben we allemaal, wij mansmenschen net zoo goed, zelf gedaan, toen we het wiegkind waren en ons moeder de handen vol had? Het kiendje schruwt zijn uren af. Bè, natuurlijk, zijn keel moet sterk worre en geluid krijgen. Alla, zoo gongen de verknepen dagen, kort gevangen tusschen de schemerende einden van morgen en vrugen avond. Simon Wijnands dee er op uit.

Hij werkte 'nen dag bij 'nen boer. Als 't ie zijn geluk mee had, dan was-t-ie hier of daar es een week lang daggelder. Daar kwamp weer een eind aan. Simon dee naar Vreeke, naar den ringoven om werk. Maar d'r was geen werk. Dan ging hij buurten bij Jan Olie, die het net zoo arm had, en die mee het potkacheltje tusschen de knieën zijn reizen maakte tusschen de noordpool en de zuidpool, dwars door Azië, Australië en Amerika.

Daar zat me Jan Olie, in den herd, bij de kachel. Daar zat Jan Olie midden in zijn kleine leven.

In het roode vuur van zijn kacheltje, daar vertelde de wind hem iets. Iets. Een vertelsel dat van buiten kwam, waar 't koud was. Koud sakkerju. Simon Wijnands kwamp binnen bij Jan Olie en zijn oorranden van de kou vernijnig gebeten, zij tinsden. En zijn vingers tintelden.

Simon krijgt zijnen stoel. Hij kruipt bij. Jan Olie geeft hem zijnen zak toebak. De beide mannen stoppen en daar zitten ze, de mansmenschen. Zeker. Simon Wijnands heeft eenen thuis en een vrouw en een kind. Wat heeft Jan Olie? Een brommend kacheltje, een mand klot tegen den muur onder de kachelpijp, die daar in 't schouwgat steekt. Hij heeft een tafeltje en een herd en een paar stoelen. En zijn bed in de alkoof en een klok. Een klok, we moeten weten, hoe laat het is. Ook Jan Olie moet dat weten in zijn eenzaamheid. Hier komt Simon en hij vindt er wat hij vreemd in zijn eigen thuis ontbeert. Hier zit hij en rookt en luistert naar Jan Olie zijnen praat.

- Er zijn op de wereld schoone en rijke huizen, Simon Wijnands, zegt Jan Olie.
- Ja, zegt Simon Wijnands.
- In Amerika, in Europa, in Azië, zegt Jan Olie.
- Ja, zegt Simon Wijnands.
- Er zijn mieljoenairs, zegt Jan Olie.
- Ja, zegt Simon Wijnands.
- Ze wonen in zalen en slapen in bedden mee vrouwen

zóó schoon, da ge het oe eigen niet verbeelden kant, zegt Jan Olie. Die vrouwen liggen mee d'r schoon wit lijf in watten, dons en witten kant, zegt Jan Olie, en d'r voetjes zijn zoo schoon, da d'r menschen ze op willen eten en er op knabbelen.

- Knabbelen? vraagt Simon Wijnands.

- Knabbelen, zegt Jan Olie. Hoeft oe wijf schoon voeten?

- Ze zijn nog zwarter als de mijne, zegt Simon Wijnands.

Jan Olie trekt op gewichtige wijs aan zijn pijp, de blauwe rook walmt rontelom zijnen kop en danst boven het heet kacheltje

- Als lijken in den grond zijn we allemaal net eender, zegt Jan Olie, of we op voetjes geknabbeld hebben of niet, en of we donzen bedden gehad hebben of stroo.

- Ja, zegt Simon Wijnands, ge moet aan die dingen niet denken.

- Aan wat voor dingen niet, vraagt Jan Olie.

- Aan niks, sakkerdie, zegt Simon Wijnands. Wat weete gij er af, wat er in de wereld te koop is?

- Nie veul, als dat er rijkdom en armoe is, Simon Wijnands. En veel slechtigheid en weinig goeds.

- Ja, zegt Simon Wijnands, en hij zit er ook al zoo gewichtig te rooken en nadenkend mee zijnen kop te schudden.

- Denkte gij nou echt, dat er 'nen lieven Heer is, vraagt Jan Olie.

Ha ha! wa is me da nou voor een vraag. Heeft Jan Olie dat van zijn zwerven door de peel, als hij gebogenhoofds loopt en voor de dokkerende wielen van zijn karretje kijkt?

- Natuurlijk is er eenen lieven Heer, zegt Simon Wijnands, da weet toch iedereen. Ge hebt soms gekkepraat, Jan Olie, zegt Simon Wijnands.

- Ja, zegt Jan Olie. Ha, ha! zegt ie. Men heeft het goed. Een kachel, een pijp en een bed. 't Is net als ge zegt: er zal hendig 'nen lieven Heer zijn.

- Ik doe op huis aan, zegt Simon Wijnands, ge hebt zoonen gekken praat.

- Bè blie nog 'n hortje, zegt Jan Olie. Vat en stop, zegt ie en hij geeft Simon Wijnands den toebak.

Simon Wijnands stopt zijn pijp en blie zitten. Ze zitten dan een hortje stil bijeen, de twee mansmenschen, en zij hooren den wind brommen in de kachel.

- Eenen mensch kan soms gekke dingen droomen, zegt Jan Olie.

- Ja, zegt Simon Wijnands.

- Eergisternacht droomde ik, dat er iemes in den herd was. Ik zag hem vanuit de beddekoets.

- O ja? zegt Simon Wijnands.

- 't Was maar een klein manneke mee 'nen grooten kop.

- O ja?

- Ja. Maar feitelijk was hij toch niet zoo klein. Hij had maar halve beenen.

- Halve?

- Ja. Hij liep op zijn knieën. Da waren ronde stompen. Boem, boem zee-g-'et, als hij door den herd beende mee die knieën.

- Ha, ha! zegt Simon Wijnands.

- Toen viet hij een groot mes en daar kwamp hij mee naar me toe, zegt Jan Olie.

- En toen wierde ge wakker?

- Neen, hij kwamp mee zijn mes en hij zwaaide ermee. Maar hij kost niet bij mijnen hals. Of ik goed of kwaad wil, zee-t-ie, eenen moord of een weldaad, ik kan er niet bij, omdat ik te klein ben. Toen ging hij weer door den herd loopen. Boem-boem zeejen z'n knieën.

- Ge wilt me den schrik aanzetten!

- Nee, 't is wezenlijk waar. Ik heb het gedroomd.

- Ha! ha! zegt Simon Wijnands.

- Maar toen 'k wakker wier, toen docht ik, dat ik, mardie, die knieën nog hoorde.

Ze zwijgen allebei. Toe da Jan Olie van zijnen stoel op staat. Hij gaat naar de beddekoets. Op de beddeplank,

daar heeft hij wat staan. Hij vat het en komt ermee in den herd. Hij zet het op tafel. Het is eenen kegelbol. Waarachtig. Die staat mee 't gat gesteken op den korten steel van 'nen handveger. En den anderen kant van diejen steel is in een plank gestoken, zoo staat hij op zijnen voet, diejen bol.

- Kijk, zegt Jan Olie, dat is in het klein de aarde.
- Ha, ha! zegt Simon Wijnands, gij bent 'nen aardigen eenen, gij.
- De aarde is rond Simon Wijnands.
- Da kan me niks verdomme, zegt Simon Wijnands.
- Sjuust, maar toch is het zoo!

Jan Olie kijkt op dezen houteren bol, och, wat is het klein en niks, nog geen speelgoed.

- Zoo zijn ongeveer die aardbollekes, zegt ie.

Ongeveer. Daar troost hij zijn eigen mee. Simon Wijnands heeft nu aandacht.

- Waar ligt Azie? vraagt Simon Wijnands.

Jan Olie denkt na. Hij wijst aan den eenen en aan den anderen kant. Hij wijst naar vier plaatsen.

- Nee, zegt ie, hier staat natuurlijk niks op. Ik kan het zoo in den blinde weg niet zeggen.

In den blinde weg. Daar verontschuldigt hij zijn eigen mee! Diejen Jan Olie. Onder het kacheltje, daar heeft hij zijn slichtmes liggen, waar hij zijn klippelkes mee splijt voor brandhout.

Hij zet zijnen aardbol op den grond. Hij vat zijn slichtmes. - 't Was maar een voorloopig ding een, zegt hij. Ik heb al eens aan meester Bladder om eenen echten gevraagd.

Jan Olie, hij is ineens driftig. Hij hakt het ineengetimmerde ding weer in elkaar. Hij heeft het slichtmes in den bol gezet. Hij slaat. Hij hakt. Het slichtmes drijft iets in het hout. Mee den bol eraan slaat Jan Olie mee zijn slichtmes. Hij doet het mee alle kracht en drift. Hij slaat gaten in den herd. Den bol wil niet splijten. Da harde kleine ding verzet zich tegen zijn drift. Dan gooit Jan Olie het houten

voetje, den gebroken steel en 't slichtmes mee den bol eraan in den hoek. En hij komt weer bij het kacheltje zitten en rookt zijn pijp. In 't roode vuur van de kachel blaast de wind. Twee menschen zitten hier en praten.

- Diejen meester Bladder, da is eenen eigenaardigen eenen, zegt Jan Olie.

- Ik ken hem zoo niet, ik heb alleen gehoord, dat het 'nen mensch van de klok en van de regelmaat is, zegt Simon Wijnands.

- Ja, zegt Jan Olie. 't Gaat allemaal op de klok. Zijnen boterham, zijn eten, zijn pijp. Hij doet drie maanden over een erden pijpke. En breekt het nou eerder, dan rookt ie niet eerder voor de drie maanden van da pijpke verstreken zijn. Hij heeft het me eiges verteld. Drie maanden moet ik toekomen met een pijp, zegt de meester.

- Wa ge zegt, zegt Simon Wijnands.

- 't Is de waarheid, zegt Jan Olie. Om zeven uur gaat hij aan den avondskost. Dan komt zijnen krant tegelijk. Maar daar begint hij pas aan om half negen. Dan leest hij toe kwart over negene. En dan maakt hij een wandeling voor den bloedsomloop. En dan gaat hij te bed. Dan kruipt hij achter 't wijf. Ha, ha! Hij is 'es eenen keer uit zijn bed gevallen. Hij viel mee zijn gezicht op den stoel die neven zijn bed staat. Hij heeft er weken lang een blauw gezicht van gehad. Hij zag zoo blauw als den Donau.

- Den Donau, wat is dat?

- Da's een water in 't buitenland. Da noemen ze zoo, den schoonen blauwen Donau. Toen heeft hij den timmerman laten kommen. En die heeft een plank aan zijn bed gemaakt, mee scharnieren. Als-'t ie nou in zijn bed ligt dan zet hij die plank overeind en vast. Nou kan ik niet meer uit mijn bed vallen, zegt de meester. 't Is sakkerdie een plank van een meter hoog en heel de lengte van het bed.

Jan Olie kijkt naar zijn kacheltje. Hij rookt. Zijn gedachten blijven bij meester Bladder.

- Hij heeft twee stel onderbroeken en borstrokken, zegt Jan Olie. Een voor het verliezen. De ander draagt hij. Tegen den winter dan doet hij een stel weg aan den koster die het afdraagt en dan koopt hij eiges een nieuw. Dat draagt hij den heelen winter. Tegen de zomer is het dan krek precies zoo wijd dun doorgesleten, dat het net geschikt is voor zomerdracht. Hij heeft het me eiges verteld. Ge moet al oe kleeren mee verstand dragen, zegt de meester. De koster Willem Steegs, die draagt zijn borstrokken en onderbroeken af en zijn versleten pakken. Maar de hoeden wil hij niet hebben. Die zijn hem te groot. Die zakken toe over zijn neus. De meester heeft 'nen grooten kop. Hèrses, zegt Jan Olie.

Hij zwijgt. De beide mannen bukken naar het kacheltje. Ze voelen de warmte aan hun wangen en hun oogen staren in de spleten klaarheid waar ze 't vuur van den wind aangeblazen door de reten zien. In den donkere gaat Simon naar huis. Simon was onder ons gezeed niet zoo spraakzaam. Hij zee nooit zooveel tegen zijn vrouw. Toen hij nou thuis kwam toen zee hij:

- Jan Olie, da's eenen eigenaardigen eenen, zee-t-ie.

De lange donkere winter. En daarna het lengen van de dagen als ge voor het eerst weer de blijdschap en den angst gevoelt van 't vroeger en later licht.

Een berk hier en daar wit en grauw gevlekt tegen den blauwen hemel is vol gewuifd mee klaterende groen. De slooten mee hun rimpels liggen te blikkeren onder helderen wind en zon. De peel heeft haar stem. Een sleepertje komt door het kanaal, ge hoort den donker hollen korten brulroep, wak tegen de sidderende boorden van den hemel. 't Is eenen snauw in de diepe stilte. Eenen jongen komt voorbij, waar Simon Wijnands zijn werk staat te doen. Hij fluit traag en luid, diejen jongen. Juni. De zon, een vlammende wiel, pal in den grauwen hemel, zengt en stooft

en in de daverende en schreeuwende hitte staat Simon Wijnands mee de dikke witte zweetdroppels op zijnen roestigrooden kop. Hij bukt en zwaait en hanteert het tuig en steekt zijn stokken klot af mee drift en groote haast om 't werk te eindigen en den klot te drogen te zetten en 't hooge daggeld te halen van dezen tijd. Hij gaat naar huis als 't gaat donkeren voor zijn eten en voor zijn slapen. De vrouw maakt zijn eten verrig. De vrouw maakt zijn bed verrig en ligt bij hem. Zoo gaat den snellen tijd. D'r kwamp nog een kiendje. Da was doodgeboren. Da kon zoo in den grond worre gestopt. De tijd gaat snel. Simon Wijnands z'n vrouw had een miskraam. Toen raakte ze langen tijd aan den sukkel.

Maar Maria Magdalena wordt al een heel durske. Ze heeft diejen langen naam niet in het huis. Marieke, zee moeder. Marieke, zee vader. Ons Marieke, zeejen vader en moeder. Het wicht op zijn kleine klompkes dribbelt door den herd. Het speelt buiten in 't zand. Het doet het zand in een blekken doosje, stolpt het om, daar staat 'nen schoonen koek. Het heeft 'nen kromgebogen versleten tinnen lepel. Daar wroet het mee in den grond. Het vangt een lievenheerbeestje steenrood mee veel zwarte spikkeltjes. Dat laat het kruipen op zijn vingerke en 't praat ermee. Boe, boe, zegt het wicht. Het blaast mee zijn mondje en 't tatert. Het lievenheerbeestje zet zijn vleugeltjes overeind en 't toerst weg. En Marieke, mee zijn geheven en draaiende kopje kijkt het na en 't zoekt zonder vinden. Dan in 't zand vangt het weer eenen Jan knik. Het houdt zijn lijfje en laat hem knikken mee de stevige geledingen in 't klein kopje. Dat trilt aan haar vingers en ze heeft plezier. De zomer spreidt zijn loover in den wilgenboom uit over het kind. Zij duikt het hoofdje naar den grond en de twee handen grijpen in het zand. Ze bakt koeken. Ze bakt er wel tien. Ze zet het een op het ander en zit diep geboeid in het spel.

Als tegen den avond vader thuis komt, dan heeft het wicht zijn eten al gehad. Het mag vaders tegenloopen. Het roept zijnen vader. Simon Wijnands, mee één hand, tilt dit donzen en lichte dingk en zet het op zijnen schouder. Het grijpt zijn eigen vast, het trekt vaders pet af, het grijpt in vaders dikke borstelige haren. Vader komt ermee in huis. Hij zet het in den herd op den vloer. Terwijl de erpels gebakken worren op de plattebuiskachel kleedt moeder het kind uit en doet het te bed. Ze hebben boven den kelder de opkamer. Daar heeft Simon Wijnands een grooter bedje getimmerd. Daarin slaapt Marieke. 's Nachts in den herd dan laten vader en moeder de deur naar d' opkamer open staan. Dan hoort moeder subiet als d'r iets is. Als Marieke roept en schruwt.

Ze hadden ziekte mee 't keind. Ze hadden trubbel en kommer mee 't keind en moeder kende de doorwaakte nachten, dat ze niet sliep van al den angst. Maar 't wier hun behouden. 't Groeide grooter. De jaren gingen voorbij. Het kind had loopen te spelen rond het huis. 't Ging vaders 's avonds wijdter tegen. Het zat in de heibloemen den zomerdag. 't Had zijnen eersten winter, dat het mee een witgedopt en platgedrukt neuske tegen de ruit naar 't sneeuwen zat te kijken en de dwarlende vlokken mee zijn vlugge oogen volgde. Het zag bevende striepen. Het zag de vlokken zwart komen, het keek naar een groote tusschen veel kleinen in. Een groote zwarte die wit wier en neerviel. Het zag dat bibberende gedwarl over al de verten van wegen en een witte wereld en mee zijn gedachten doolde het als zelf een vlokje, zuster mee d'anderen, en 't zwierf mee zijn zielke ergens rond in deze goede en levende donzende witheid. 't Was heel licht in huis, heel wit en buiten wier alles wit ondergestopt. Overal. Toe de striep toe waar de grond ophoudt en de lucht begint.

Het vreemde was in dien tijd, dat Marieke wier weggehaald door een buurvrouw en spelen moest met de kein-

der in da vreemde huis. Daar smeerde de buurvrouw het zijn boterhammen, die het mee de andere keinder aan de vreemde tafel at. Toen 't 's avonds thuis kwam mocht het bij moeders in d'alkoof kijken, want daar was een bruurke gekomen. Da was in moeders bed gevallen. Uit den hemel was het gevallen en Marieke bekeek dat wonder wezentje langen tijd en toen Marieke den volgenden dag weer mee d'ander keinder speelde toen vertelde het: ons moeder heeft een kiendje gekocht.

Toen weer'nen lente kwam den tijd, dat Marieke op zijn klompjes dagelijks naar de school ging. De eerste twee drie dagen brocht moeder, mee den kleinste op den erm, Marieke 's morgens en 's middags naar de school. Nadien gong het alleen of mee een grooter durske, dat van nog wijdter de peel uit kwam. Nou was de wereld grooter geworre. En nou zat het 's morgens, den morgen lank en 's middags mee ander keinder, jungskes aan den eenen kant en durskes aan den anderen kant en 't leerde van de juffrouw. 't Zat mee vieren in een bank en 't kreeg een leike en een griffel en het teekende mannekes en huiskes. Ze kreeg een rond roestend dooske mee twee deksels en eenen bodem in het midden. Aan den eenen kant zat een zeemlapke en aan den anderen kant een nat stukske spons. Rontelom het dooske stonden kiendjes hand in hand gereid. Op den eenen deksel stond eenen bruinen haas in de wei. Op den anderen een vogel, op een bloesemtak. Daar kost ze lang naar kijken. Naar die kleuren, die keinder, diejen haas en diejen vogel. De juffrouw stond voor al die bankskes en ze praatte tot de keinder. Zij klapte in de handen en ze leej den vinger op den mond. Dan moesten ze allemaal heel stil zijn. Een klompke viel en de juffrouw vroeg: wie doet dat daar? Marieke had schrik van de juffrouw mee d'ren langen, bruinen japon, d'r dikke neus en d'ren grooten bril. Maar somtijds dan was alles pleizierig. Dan vertelde de juffrouw een schoon spreuk. De

kinderen zaten allemaal stil als muiskes te luisteren. Er viel geenen eenen klomp. Ze hadden rooje wangen en open monden. De zomer kwam en de hitte. Zij trokken door den dag, de keinder, mee d'r schortjes en blauwgestreepte bloeskes en mee de gezichten rood, gesproet en warm van de hitte. Zij trokken de peel uit langs de korenakkers. Zij trokken de halmen en de jongens maakten daar fluitjes uit. Da's heel hendig. Ge breekt de halm in kleine stukjes. In zoo'n stukje bijt ge aan den eenen kant een open kerfje. Dan blaasde ge er op. Da gaf in de korte en lange fluitjes allerhande tonen, een geluid dat langs het warme hooge koren klonk. En de durskes plukten de korenbloemen en vlochten er kroontjes van. Zoo trokken ze door 't rulle zand, dat stoof en pofte en boven het koren in de hitte en boven den zandweg hongen groote vliegen te brommen mee een geluid dat dicht bij oe ooren kwam en weer wegtrok. In de school stonden nu de ramen open. In de boomen op de speelplaats daar fladderden de musschen, de jongens keken en hoopten de musschen te vangen in de klem, die ze in 't zand hadden gezet mee een korstje brood op 't stekske gesteken. D'r hongen platen in de school tegen den muur; de lente, de zomer, de herfst en de winter. In de lente kruifden de witte wolkjes in een lucht van bleek blauw over de wei, waarin de schapen bij de bloemen dartelen. In den zomer staat het koren grif en dik geel onder een lucht van diep blauw. In den herfst vallen de blaren rood en geel af en we klimmen op een leerke bij de appels en de peren in de boomen om ze te plukken en in groote manden te vergaren. In de winter ligt de wereld versneeuwd, een verstopte schoorsteen rookt in den dag en langs een vervroren watertje daar staan de knotwilgen kaal en zwart en schieps vooruit met d'ren dikken kop. Marieke keek veel naar die platen en 't vertelde zijn eigen hoe het er zelf bij was in die werelden. De schaapkes streelde en bloemen plukken in 't koren. 't Stond op het leerke in de boomtakken en plukte een mand vol appels. 't Slib-

berde over de slibberbaan van het ijs of 't zat gekleumd zijn eigen te warmen in 't dichte huis waar boven 'nen bult in het land de schoorsteen rookte. Zoo kende Marieke de wisseling van de goede seizoenen naar de wijs waarop zij ze in werkelijkheid en verbeelding doorleefde. Maar in de school van den bovenmeester, waarin Marieke nog niet mocht komen, daar hongen nog veel grootere en schoondere platen. Als zij buiten voor de raam op haar teenen stond, dan kon zij ze zien. Zij kende er een: 'nen heelen breejen boom mee een klein manneke er onder. En een andere mee herten. Een heel hooge en lange plaat gespannen tusschen twee zwarte latten. Daar, op die plaat stonden zwarte en blauwe, roode en groene vlekken op mee letters dwars doorheen. Da was allemaal geleerd in de school van den bovenmeester. Da moest ze later ook leeren. Dan kwam de vacantie. Marieke mocht nou spelen den gods ganschelijke dag en thuis moederde het over zijn bruurke, 't liep er mee te wandelen en droeg het op haar arm of 't zat er mee in den herd en hield het kiendje op haren slip en zong er liedjes voor en vertelde spreuken, waar het klein wicht niks af verstond. Na de vacantie als ze weer naar school ging, kwam de herfst en de keinder op den weg stopten d'r armen in de opgerolde schortjes. Zij trokken door regen en wind mee gestriemde, natte neuzen en kouwe ooren. 't Was al weer een heel hortje geleden, dat langs den weg het koren, den boegend en den haver gemaaid waren. De keinder liepen te klappertanden en kropen al gaande dicht tegen malkander aan. Toen 'nen dag in den vroegen winter vroor het. Marieke kreeg een manteltje aan van moeders. Dat had moeder gemaakt uit eenen ouwen mantel van d'r eigen. Marieke kreeg zoo'n rooj gebreid mutske op mee bollekes van boven en mee een gebreid kapje over den hals in den rug. En ze kreeg wollen wanten die aan een lint om d'ren hals hongen. De wanten had moeder gebreid en de muts had moeder van Willempke Keuten gekocht en Willempke

Keuten had het op moeten schrijven toe te lente, want Simon Wijnands was zonder werk. 't Was wezenlijk wel warm in zijn kleeren gestopt, Marieke, maar 't had zijn lange tochten. 't Kwam thuis mee paars gezicht en kapotte vingers. De kouw zat in d'r rokken gekropen, 't kind voelde aan als ijs en moeder moest het lang bij de plattebuis kachel warmen eer zijn stijf mondje weer kost praten. Moeder komt Sinterklaas? Da was een vraag. De juffrouw op school vertelde ervan. Sinterklaas komt op een wit perd door de wolken en rijdt in den schoorsteen. Ge moet oewen klomp onder de schouw zetten en er wortelen in doen voor het perd. Dan legt Sinterklaas er koeken en speelgoed in. Ge moet een leer teekenen mee krijt in de schouw, daar Sinterklaas mee zijn perd op en af moet klimmen als hij komt. Moeder, als ik mijnen klomp zet, rijdt Sinterklaas dan? 't Was een vraag.

Als Marieke na school alleen in de herd is mee moeders en mee d'r bruurke dat speelde mee een trommelke op den vloer, dan moest moeder een spreuk vertellen. Moeder vertelt een schoon spreuk. Sinterklaas da was 'nen bisschop in Spanje en die hield zooveel van de klein keinder. Toen was er eens een heelen kwajen mensch en die had kiendjes geslacht en in stukken gesneden en ingezouten in een houten kuip. Maar Sinterklaas den bisschop, die had dat gehoord en hij kwamp. Hij zegende de kuip, waarin de kiendjes lagen, in stukken gesneden en ingezouten. En toen wieren ze allemaal weer levend. En dat is echt gebeurd. Sinterklaas houdt veel van alle keinder. Marieke heeft geluisterd mee een stil hart. Moeder mag ik eenen klomp zetten? Gij moogt eenen klomp zetten. En rijdt Sinterklaas dan? Hij rijdt voor ou. Gij moet op oe leike schrijven wat gij hebben wilt en dat bij oewen klomp leggen. Nou nog twee keeren naar bed gaan en weer opstaan. In de school, als ze allemaal stil zijn bij de juffrouw, dan ineens tegen den zulder klettert het mee een laweit, waar ze allemaal van zitten mee een verschoten zieltje en

witte gezichten, en het hagelt noten op de banken. Zij zitten even. Dan overeen zoeken en grijpen ze. De vlugsten hebben hun noot. Daarna komt er 'nen heelen zak vlak voor de lessenaar van de juffrouw mee 'nen smak op den grond terecht en de juffrouw deelt ze allemaal uit en de kinderen eten, terwijl de harten nog kloppen van den schrik. Dan zingen de heldere stemmen de liederen van Sinterklaas.

Marieke heeft gezegd: moeder, ik vraag een pop en een poppebedje. Simon, diejen man, hij was naar de turfstrooiselfabriek geweest. Daar had hij wat plankjes en latjes gekregen. Door den dag in den herd, als 't wicht naar de school was, dan stond hij en klopte en schaafde glad en timmerde. De nagels, de krullen, de knijptang en den hamer lagen op tafel. De kleine bruurke, 't zat in zijn kakstoelke en 't speelde mee die schoone krullen allerlei spellekes en 't praatte daarmee druk. Er groeit iets onder Simon Wijnands zijn handen. Een bedje mee vier pootjes. Een klein ledikantje, schoon gevormd en gesneden. Simon Wijnands zijn vrouw zegt:

- Nee, zoonen hendigen mensch als gij toch evel zijt! Simon bloost niet. Hij zegt niet: dat doe ik voor onzen kleinen lieveling. Niets daarvan. Hij bromt wat binnensmonds en klopt en klopt. Hij was er al verschillende middagen mee bezig geweest. Nolleke den schilder die had hem wat bruine verf mee 'nen borstel gegeven en Simon verfde het ledikantje. Hij dee het mee voorzichtige handen en langzaam. 's Avonds, dan zit z'n vrouw, als de beide keinder te bed zijn, en uit ouwe kleer naait ze een dekentje, een lakentje en een kussen.

De klomp is gezet onder de kachelpijp. Vader heeft een wortel toe schijven moeten snijden, die wortelenschijven liggen in den klomp. Op den muur, vlak boven waar de pijp in het schouwgat steekt, daar staat de leer mee krijt geteekend. Tegen den klomp is de lei gezet.

Daar staat mee groote en kromme letters op geschreven, wat Marieke vraagt. Een pop en een betje en een gauw grivvel en sjieklaa, dank oe marieke. Moeder heeft de griffel vastgehouden toen 't kind schreef. Nou hebben vader en moeder hun weelde en hun vreugde. Nou kunnen ze mee rijke handen het bedje verrig zetten en moeder spreidt er de dekentjes in uit. Dan houdt de rijkdom op. De pop. Die hebben ze geen. De gouden griffel en de chocolade. Die hebben ze niet. Ze kijken elkander aan. Moeder verzet het bedje nog 'nen keer en plooit de dekentjes overnieuwd. Dat kan ze nog eenigte keeren doen en de vreugde van haar handen laten vervloeien in het verdriet om het gemis van de pop. En de gouden griffel. Natuurlijk 't hoeft er niet allemaal precies te zijn wat het kind vroeg en op zijn lei schreef. Nietwaar? Maar wat is een ledikantje zonder pop. Een pop voor zoo'n klein kind, mijn God, Simon Wijnands z'n vrouw weet, wat dat beteekent.

- We moeten zien, dat we het toch een pop geven. Simon Wijnands zijn vrouw heeft goed praten. 't Is den kwajen tijd. Het brood staat opgeschreven toe te lente. Ze hebben alles uitgezuinigd. Al in geen dagen heeft Simon Wijnands, onder ons gezeed, geen pijp toebak meer gerookt. Simon Wijnands staat in den herd, beschaamd en klein. Nou kan hij vloeken om zijn onmacht en mee zijnen kop in de handen gaan zitten. Een pop. Simon heeft handen mee kracht die het leven moeten kannen zetten en buigen. Daar staat hij en hij is machteloos om dit te verwerven. Een pop. Zijn hart gromt inwendig, om die geldarmoe, bitter van den oogenblik. Simon zet zijn pet op. Simon gaat zwijgend de deur uit. Hij zou 'nen roover willen zijn om het te halen op een boerderij uit de diepe lade van een kast in de goejkamer en den boer, die hem hinderde, neerslaan mee 't geweld van driftige en verpletterende vuisten. Da's maar gekkigheid, zoo'n gedachte. Door ziet haren mensch gaan met een plotselinge hoop,

alleen al omdat hij de deur uitgaat en het zal ondernemen. Van dit oogenblik af wachten haar hart, haar ooren en haar oogen. Zij kijkt naar het leertje op den muur. De verwachting die het teekende gelooft in het wonder, dat de hemel er zijn boodschapper en zijn gaven langs zal doen nederdalen. Simon Wijnands zijn vrouw had lachend naar het kind gekeken, toen het mee krijt zijn leertje teekende.

- Kunnen Sinterklaas en zijn perd hier langs?

Verlangen en twijfel en gelooven bouwen ladders toe aan de voeten, toe aan den glimlach van God, voor wie er geen groote afstand is tusschen een kind en ons groote menschen.

Door den donkeren avond langs den zandweg is Simon Wijnands gegaan en hij is gekomen bij het huis van Jan Olie, het huis dat een klein eindje afligt, langs den weg van wagensporen. Daar binnen die vier muren, daar onder het lage dak, daar onder dien rook, die wit in den nacht naar de sterren stijgt zit Jan Olie, ja diejen rook getuigt van hem en van den klot dien hij stookt. Simon Wijnands ziet den schaarschen schijn in het bovenlicht, hij ziet de ribben van den lagen zolder. Simon stoot den knie tegen de deur en grijpt den klink. Hij staat in den herd. Jan Olie, bezijden zijn kacheltje, verlicht van den weerschijn, zit gewarmd bij het vuur, dat het leven hem schenkt. De vlammen van den klot en van den zeer kort gekapten mutserd en van de sissende en knappende klippelkes, zij bibberen door de reten en scheuren van 't oud kachelke en spelen in de rimpels en de vakken van 't hoekig gezicht van Jan Olie en Jan Olie zijn oogen in hunnen stilstand, dansen daarin.

Jan Olie kijkt bezij en hij ziet Simon Wijnands staan in den herd.

- Vat een eind hout uit den herd en schuif het hiejer onder oe gat.

Asteblief. Simon Wijnands geeft aan de uitnoodiging ge-

hoor en hij heeft zijnen stoel gevat en komt aan den anderen kant van het kacheltje zitten. Hij heeft zijn blokken van de voeten laten vallen, en zijn kousevoeten op den stoelsport gezet. Zoo zit hij in elkander gedoken, de ellebogen op de knieën, den kop in de handen. Net als Jan Olie, kijkt hij door de reten van het kacheltje in de kern van het vuur. Zoo zitten zij allebei een hortje stil te kijken.

Wat Simon Wijnands aanbetreft, ge moet weten, die dingen zijn niet pleizierig om mee voor den dag te komme en 't is pleizierig het van vijf minuten toe vijf minuten uit te stellen.

- Ge zeed er zoo nog door den donker heen gekomme? Ja, dat is ie, Jan Olie, 't is niet zoozeer om een hortje prating te komme maken. Of de wereld rond of vierkant is, da is van minder belang. Maar kijk, 't oudste wicht heeft zijn klumpke gezet, en, recht toe gesproken, we hadden 't gère zoo 't een en ander gekocht, 'n dingsigheidje, in pupke, 'n griffelke.

- Dan moete ge er nog op uit naar 'nen winkel in 't dorp.

- Ja, sjuust.

Sjuust. Maar dat hij daar nog heen moet in den avond, dat is niet het ergste. Nee, als hij centen in zijn tesch had, dan zou 't pleizierig en licht loopen zijn, al was 't ook uren. Centen. D'r zijn er toch zoo in overvloed op de wereld. 't Is moeilijk om te vragen. Jan Olie moest het toch uit zijn eigen begrijpen.

- Jan Olie, 't heeft niks um 't lijf, da nou niet, maar ge weet, hoe 't gaat. 't Wijf had gère wa voor 't durske gehad en voor den kleinste, en ik ben den heelen winter al zonder werk geweest.

- Ja, ja, zegt Jan Olie.

Ge hoeft Jan Olie niks te vertellen. Hij is vlug zat van begrip, als ze 't hem maar duidelijk maken. Simon had subiet duidelijker kunnen zijn. Jan Olie vat zijn knipbeurs en zoekt er wat in.

- Ge leent het me toe te lente, Jan.

- Sjuust. Asteblief!

- Dank oe wel.

- Is 't zat? Ik heb m'n zorg ook. Maar 'nen mensch alleen heeft al rillik een dubbeltje meer als 'nen mensch mee een vrouw en een paar keinder.

Simon Wijnands zit nou mee 'n gulden in de hand, 'nen vasten, harden gulden. Das plezierig genog. Jan Olie vat zijn pijp en peutert ze schoon. Hij geeft Simon den zak toebak.

- Vat en stop.

Een nieuwe weldaad. Simon Wijnands heeft in geen daag een pijp gerookt. Nou, mee den tabakszak op den knie zit hij en stopt zijn pijp. Zijn vingers woelen in den plezierigen drogen toebak, hij vult den pijpekop en stopt den toebak vast er in.

Jan Olie geeft hem de lucifer, dan, van 't vlamke, zuigen ze allebei het vuur in de pijp en dooven de vonken die op hun bokspijpen vallen. Simon Wijnands voelt deze deugd het genot van den rook zoet op de tong, hij blaast de mondvolte en kijkt in de aangezogen gloeiing van den pijpekop. Nou, mee 't geld, wil hij weg. Als 't laat wordt, dan kan hij niet meer terecht in 't dorp in den winkel. Daarom staat hij op en gaat de deur uit. Jan, houd-oe en wel bedankt. Niks te danken! Simon Wijnands, gaat den donkere in. Simon Wijnands, langs de wegen van de donkere akkers, gaat naar 't dorp. 't Is me wat, zoone peelwerker, die een popke gaat koopen.

Later gaat hij zijn wegen terug naar huis. In den donkeren avond is het nu gaan sneeuwen, stiller dan stil. Dit dempt de stappen, dit hangt mee geur en stilte in de lucht en 't ritselt in de donkere hagen. Buiten het dorp op den weg naar de peel daar is de sneeuw woeliger in de breede opene, een zwarte duisternis naar den einder en de sneeuw die van laag komt en dampt en stuift over het woelen van den grond de diepe peel.

Simon Wijnands heeft het speelgoed ingepakt. Hij draagt het onder zijnen arm en hij heeft de handen in zijn boksetesschen. Zoo komt hij aan zijn huis. De sneeuw daalt in den kalen wilgenboom en begint het dak en de donkere kozijnen en den deurdorpel wit te maken. Simon stoot de blokken op den bevroren grond voor de sneeuw-tooten eraf te krijgen. Dan, mee ontdooide handen en ooren staat hij in den herd en hij geeft het schamele van de geschenken in de schamele handen van zijn vrouw. Op de tafel onder de bronolielamp wordt het touwke en het krantenpapier opengemaakt. Een stuk sjokola. Jawel. Een gouw griffel. - Jawel. En voor het kleinste wicht een blikken toetertje. Vervolgens een witte doos van week carton. O, Simon Wijnands zijn vrouw opent het met voorzichtige vingers en kijkt op de kleuren, de stijve beentjes, de vlassen haarkes en de blinkende oogen mee de dikke wimpers: de pop mee lintjes in de doos gehecht en mee zijn mutske op. Nou is het een gek ding, maar Simon Wijnands zijn vrouw blijft er lang mee bezig, en ze verzekert drie keer, dat het een schooner een is. De sjokela, de gouw griffel, het trompetje, de pop. Papier en touw. De tafel is er feestelijk mee en zeer ongewoon en mee een blij hart, waarin de vreugde zwelt, legt die goeje Door alles verrig bij het klumpke, waar ze de wortelenschijven uit gehaald heeft, om het kind te doen gelooven, dat het perd die heeft opgegeten. Alles is goed. Simon Wijnands en zijn vrouw gaan nadien te bed. Ze liggen in d' alkoof, elk den anderen kant mee 't gezicht, in hun eigen warmte, mee hun eigen hartslag. Een zulder en een pannendak sluiten den hemel voor hen af en de sneeuw, die grijzig in het nachtzwart dwarlt en zeeft en danst, over den schoot van de woelende diepe peel, om hun huiske. Hun huiske. Eenen mensch en een vrouw en hun twee keinder, een durske mee zonheldere droomen over het speelgoed dat bij een klompke wacht aan de kleine schouw.

Den volgenden morgen dan is de wereld wit getooverd. Overal. Groote oogen aanschouwen dit en een hartje, trillend van ongeduld, vraagt aan het wondere van den dag of het wezenlijk waar is?

Zou er alles zijn? Haar verwachting en haar vrees springen het tegemoet. Daar behoeft ze geen kousen voor aan te trekken. Barrevoets staat het durske in den herd. De vlugge oogen zoeken. Waar? Waar? Moeder? Jawel, kijk maar. Moeder zegt het niet en lacht. Vader? Vader beschermt het geheim en lacht. Dan komt de juichkreet. De nieuwe sprong. Het bezit, dat ze houdt mee kloppend en bonzende hart. Het stond mee zijn handen vol en 't schrééuwde, en zijn oogskes, groot van schrik, konden niet genoeg kijken. Het riep om vaders en het riep om moeders. 't Was stil en boog zich. Op zijn kniekes gezeten, lee het de pop weer in zijn bedje. Dan komt de kleinste, uit zijn bed gekropen, op zijn kniekes over den vloer en 't blaast gedurig, achtereen zijn harde toetertje. Marieke vat de pop weer uit zijn bedje. En legt het er weer in. Moeder staat mee eenen breeden lach. Vader staat mee eenen breeden lach. Zijn hand tast werktuigelijk naar de pijp. Hij blaast er 'es door. Hij zoekt den tabaksbuil. Da's waar ook, hij heeft geenen tabak meer.

Een woord tot slot
door Dirk Coster

Een misverstand. - Een Utrechtsche rede. - Een kort overzicht. - De poëzie van Herman v.d. Bergh.

Werkelijk, d.i. met eenige aandacht gelezen te worden, is een weelde die maar weinige auteurs, in dezen gejaagden tijd, nog wordt vergund. Alleen zij die de short story schrijven maken misschien nog een goede kans. De anderen... Wij hebben, in de polemiek 'Storm over Europa', waarin wij antwoordden op een complex van felle aanvallen van de Heeren Marsman, Binnendijk en Slauerhoff, alle voorzorgen genomen om niet te worden misverstaan. We hebben naar duidelijkheid gestreefd, en klaarheid van verbanden - en zonder haar organisch verband kan geen enkele meening juist begrepen worden. Desniettemin is toch weer misverstand en verkeerde interpretatie ingeslopen. Niet alleen van de zijde der besliste en min of meer vertoornde tegenstanders. Dit spreekt vanzelf. Het is hun vergefelijke neiging een meening zoo te situeeren, dat zij er zooveel mogelijk vat op krijgen. Maar ook bij enkele anderen, die klaarblijkelijk instemden met de hoofdrichting van ons betoog, heeft zich een zeker misverstand getoond. Vooral aan één woord heeft het zich vastgehecht. Het is de uitdrukking, dat onze dichtkunst 'loodrecht zou zijn neergeploft'. Deze is nu reeds zoo dikwijls herhaald, dat wij een oogenblik kunnen vreezen, dat zij den weg zal op gaan van een definitie van vóór 5 jaar, 'dat het romantische verlangen uitsterft[1)]', -

1) De Romantiek is een variable begrip. Wie deze definitie bestreed, bestreed haar vanuit zijn persoonlijk begrip der Romantiek. Het onze was ondertusschen duidelijk. Oneindig verlangen, dat het leven, het b e s t a a n d e o n t w e e k . En deze neiging het bestaande te ontwijken, verminderde. Verder is een z.g. 'oneindig verlangen' n i e t specifiek Romantisch te heeten. Het beheerscht evenzeer alle religiën.

namelijk steeds te worden herhaald en ook steeds verkeerd te worden begrepen. - ‘Dat kan hij onmogelijk meenen’, zegt o.m. Anthonie Donker in het interview in de G. Winckel, en verwijst naar figuren als Marsman en Slauerhoff. Inderdaad, in dien zin, in dien a b s o l u t e n zin namelijk die er hier en elders aan gegeven is, denk ik en dacht er niet aan het te meenen. M a a r z o o s t a a t h e t e r o o k n i e t. Er staat iets bij, en dat is van essentieel belang! Er staat bij ‘i n v e r g e l i j k i n g m e t b e i d e a n d e r e d e c e n n i a’. Dat vergeet men. Wat dus een v e r g e l i j k i n g s o o r d e e l was, wordt als een absoluut oordeel geciteerd. Dat is het misverstand dat wij wenschen te ondervangen. Want wanneer wij wezen op deze 20 jaar, (1898-1918), als vergelijkingsmaatstaf, dan wezen wij daarmee dus naar een niveau dat in zijn hoogste top zóó hoog was, als Nederland in geen twee eeuwen bereikte. Daarmee in vergelijking is onze poëzie eerst gedaald, in de laatste drie jaar loodrecht naar beneden gegaan. Dit laatste decennium gaf eerst een groote belofte, doch liet deze belofte daarna verschrompelen inplaats van haar te ontplooien. Om redenen waarvan wij er enkele aangaven: te veel aesthetiek, bewustzijn en spiegel-zien. Men zal zich moeten hernemen! - Maar niemand zou er ooit aan gedacht hebben, dit bepaaldelijk en openbaar te betreuren. Het zou een vruchtbaar rusten van de groeikracht hebben kunnen zijn. Niet ieder decennium hoeft dezelfde rijpe vruchten te leveren, Nederland zou na 100 jaar dichtgegroeid zijn van poëzie. Maar... wanneer de critische toestanden daarnaast ontaarden, wanneer men zich bedwelmt aan revolutielyriek, wanneer een geringe afwijking van meening inquisitorale verwoedheden ontketent die zonder precedent zijn, wanneer zich bij deze vervaagde creativiteit een oversterke geïrriteerdheid begint te ontwikkelen die ons geestelijk leven onguur en onbetrouwbaar en hatelijk maakt, dan wordt een ontnuchterende vergelijking noodig! Dan wordt de vraag onontwijkbaar: wat hebt

gij jongeren dan met de poëzie gedaan, waaraan ontleent gij het recht tot dit neerslaan en dit hoonende verachten? Wat hebt ge werkelijk bereikt? Wanneer dan het antwoord luiden moet: niet meer dan de vorige generaties, of erger: minder dan deze, dan is daarmee tevens deze geste veroordeeld en onredbaar belachelijk.

En dat dit antwoord onontwijkbaar is, het zijn juist de v e r d e d i g e r s die het bewijzen. De dichter Jacques Bloem heeft, voor het aangezicht des burgemeesters van Utrecht, de verdediging der jongeren op zich genomen tegen onze boosaardige aanval (dat deze een verweer was, werd er helaas niet bij verteld), en dit met meer zachtmoedigheid, dan men van een zóo stramme en militaire figuur verwachten zou. De dichtkunst was n i e t achteruit gegaan, - zoo heeft de heer Bloem den ontstelden burgemeester haastig gerustgesteld. Weliswaar heeft hij er even haastig bijgevoegd, dat ze ook zeker n i e t v o o r u i t g e g a a n was. Ay! - Wij willen zeer gaarne de hypothese een oogenblik stellen, dat de voortreffelijke, maar toch nog te schaarsche verzen van Slauerhoff, Marsman, en later van Donker, menschelijk en aesthetisch opwegen kunnen tegen het gansche werk der voorgaanden: Nijhoff, Buning, Holst en Bloem, Gossaert e.a. - Wij willen die hypothese stellen, al verzet zich op 't zelfde oogenblik reeds een elementair verhoudingsgevoel daartegen. - Maar dan blijft ons argument in wezen intact. Dus: lyriek over ‘onze revolutie’, terreur ontleend aan onze revolutie, fanfares bij het 10-jarig bestaan met bloemen (en bommen voor de buitenstaanden) - en geenerlei winst? Geconstateerd door den heer Bloem zelf, de véhémente verdediger van dit laatste decennium. Hier is dus slechts een gradueel verschil, en zelfs uit deze verdediging spreekt de overleefde dwaasheid van het revolutiegebaar der Vrije Bladen.

Wij handhaven dus dit oordeel, dat een vergelijkingsoordeel is. - Wij willen het zelfs even duidelijker détaillee-

ren, voor wie een bewijs vraagt. We zeiden dat wij, na een groote kans op een nieuwe uiting en een nieuw rhythme, thans op een laagtepunt waren aangekomen, en een volstrekt failliet onzer schoone poëzie dreigde. Welnu: wie werkt dan nog, als men de hoofdzaken overziet? Anthonie Donker zeker! Hij gaf de beste verzen van den laatsten tijd, - hij is daarnaast, door een wijze vastheid van oordeel en een moreele zuiverheid, ook menschelijk genomen een onmisbare kracht in dezen chaos. Daarnaast werkt Slauerhoff, hoewel hij zich zeer moet hoeden voor een verveelde moedwil die niet meer de allerbitterste bitterheid is. Marsman zwijgt, en keerde zich tot het critisch proza, - hij gaf alleen, drie à vier jaar geleden, tusschen veel waarin zijn jeugd zich reeds begon te clicheeren, een belofte voor een poëtische herleving op breeder grondslag in één klein vers 'Twee Vrienden'. De humanisten en de Katholieken: nagenoeg zwijgen. De eersten, critisch niet zeer weerbaar, lieten zich ontmoedigen door den onophoudelijken hoon der aesthetici en de wending in den tijd, die elke hoop vernietigde. De Katholieken, eenmaal naïef en Katholiek-humanistisch, zijn geneigd zich te veel te schamen over hun eerste periode, te leven in een betreurenswaardige angst voor stichtelijk te worden aangezien, of acuut op stichtelijkheid te worden betrapt, maar hebben daarmee klaarblijkelijk toch iets in hun diepste wezen, daar waar de poëzie geboren wordt, voorloopig geforceerd en verbogen, want de ware aanvangen van een specifiek Katholieke poëzie (die men hun vragen moet) liggen nog steeds b.v. bij een 'Litanie der Zonderlinge Zielen', bij Engelmans eerste onbeholpen maar innige verzen, - men vergelijke daarmee Engelmans huidige abstracte experimenten à la Ostayen of een zwaar gekunsteld sonnet dat thans van Van Duinkerken in de Nieuwe Eeuw verscheen. Ze zullen zich moeten hernemen, zij zullen iets van dien eersten glimlach en onredelijke geestdrift moeten hervinden, om

het te vereenigen met een later en gevoeliger vormbewustzijn[1]. - Twee jongste krachten verder die een schoone toekomst voor zich hebben: Theun de Vries en Den Doolaart. Wie weet meer? Twee nog werkende dichters en twee beloften. Dat is te weinig in een land, waarin een rijke bloei van poëzie van jaar tot jaar bijna een traditie is geworden.

Eén ding is ten slotte betreurbaar. Dat in dit geding, ongewild, de figuur van den dichter Van den Bergh gemengd werd. D e d i c h t e r . Van den prozaschrijver spreken wij niet. Zijn uitgegeven proza vroeg om critiek, als ieder boek. Hij heeft als leider van 'het Getij' goed werk gedaan, zich ook als ieder ander enkele malen vergist, - alleen hij heeft zich als criticus streng bepaald tot technisch-aesthetische critiek en het is verwonderlijk, hoe snel deze blijkt te verouderen. Duurzaam wordt een critiek alleen, wanneer een criticus behalve het vorm-probleem ook de mentaliteit, het complex van leven, denken, verlangen en lijden openbaart dat aan ieder vormprobleem ten grondslag ligt, wanneer hij zich-en-zijn-tijd levend, rhythmisch weet uit te spreken. Streng geabstraheerde vorm-problemen zijn vergankelijke problemen, - omdat het vorm-probleem slechts een uiterlijk teeken is van een innerlijk proces. Het critisch proza van Van den Bergh zou het kunnen bewijzen. Maar ten opzichte van den dichter staat het probleem anders en de voorstelling van de Vr. Bl. is verkeerd. Er is n.l. nooit eenige sprake geweest van een 'opzettelijke miskenning' van Van den Bergh onzerzijds, die dan tevens ons 'gruwelijk dilettantisme' zou zijn. - Er is e e n g r a a d v e r s c h i l van waardeering geweest. Om dit te bewijzen, citeer ik hier het oordeel over Van den Bergh in de Nieuwe Geluiden. 'Herman van den Bergh had aanvankelijk lijf aan lijf te

1) Het Katholieke proza daarentegen, minder kwetsbaar, ontwikkelde zich merkwaardig.

worstelen met de fascinatie van al zijn groote voorgangers, en zelfs de interne variaties hunner melodiën zijn in zijn eersten bundel nawijsbaar. - In enkele kleine liederen echter wist hij zijn eigen duistergrillige fantasie reeds te openbaren, daarnaast, als uiting wellicht van zijn eigenlijkste wezen, een sombere en panische levenszin, die het wezen der natuur als een laaienden gloed onderging. Deze hoofdtrek van zijn wezen begon Van den Bergh zich helaas méér bewust te worden, naarmate zijn verstomming als dichter naderbij kwam. Vandaar dat dit nimmer in volgroeide schoonheid uitgesproken werd. Het leeft in wrakke stamelingen, die zich niet tot melodie ontplooien, in flitsen van visioen vooral die een eigenaardige grootheid hebben en terzelfdertijd een eigenaardige doffe logheid, als was het licht van den geest in deze wereld nog niet doorgebroken.'

Mag men dit een absolute verminking en miskenning noemen? En het woord 'grootheid' dan dat men hier dan toch kan lezen? Er is hier een graadverschil. Er is hier meerder voorbehoud, anders niet. En een tweeledig voorbehoud. Ten eerste: de oversterke invloed van Henr. Roland Holst, die aanvanklijk zoo dwingend is, dat men in sommige gevallen het vers met de vinger kan aanwijzen, dat de rhythmische aanleiding was tot het vers van Van den Bergh. Het is inderdaad 'een dilettantisme' van deze schrijvers, niet Romantisch gruwelijk maar gevaarlijk steriliseerend, dat zij zelfs dat niet wisten te zien. Zij hebben klaarblijkelijk het werk van onze grootste dichteres nooit anders dan vluchtig gelezen, het zelfs niet de moeite waard gevonden, het ooit te beluisteren; na tien jaar ontving zij van de zijde der Vrije Bladen haar eerste aesthetisch hautaine critiekje! Tweede voorbehoud: een gemis aan reëele inhoud, aan psychische geladenheid, een vermoeiende overmaat van sensaties en beelden die uiteenbrokkelen, omdat de psychische onderstroom te zwak is ze te dragen. Een zekere dofheid, een zekere armoede

aan psychische ervaring. Het is alleen deze ervaring, die aan de sensaties een steeds vernieuwden gloed geeft. Het snelle afsterven van deze kunst wekt daarom geen verwondering. Deze sensationeele bewogenheid moest zich snel uitputten. Zij behoort bij de jeugd, en vergaat met de jeugd, of verdiept zich. Daarom doet dit tijdelijk zwijgen van Van den Bergh sympathiek en eerlijk aan. En daarom is een verwonderlijke herbloei van zijn poëzie nog altijd ten zeerste mogelijk. Wanneer de psychische inhoud, die hij zich in deze tien jaar van zwijgen waarschijnlijk gewonnen heeft, aan deze sensationeele vatbaarheid een nieuwe variatie en kracht verleent, - zou een zeer sterke poëzie geboren kunnen worden. Enkel ondergaan der wereld, enkel beelden zien en verwoorden, kan nooit aan een poëzie duurzaamheid verleenen. - Ziehier, in een enkel woord samengevat, een oordeel over Van den Bergh. Moge het niet juist zijn, het is in elk geval meermalen overwogen, en mijn ‘opzettelijke verminking’ van Van den Bergh is een legende van de ‘Vrije Bladen’, uit fanatieke heerschzucht geboren. D e n k w a t w i j d e n k e n , o f a n d e r s ...

* *
*

Hiermede hebben wij de enkele, voor ons gevoel, gewenschte of onvermijdelijke rectificaties en toelichtingen gegeven, - in dezen zeer betreurenswaardigen strijd. Hij was van een onwaarschijnlijke gezochtheid van de zijde der jongeren, en speciaal van H. Marsman die de aanleiding ertoe gaf in zijn ‘Coster en wij’. - Maar hij teekent een mentaliteit. Wij hebben thans naar beste weten tegen deze mentaliteit gewaarschuwd. Niets staat stil! Ook de jongere poëzie zal wel weer de huidige inzinking te boven komen. Rust en lust aan 't werk zullen terugkeeren. Het kan niet anders. Maar niet voordat men de ijdelheid en de moedwillige tijdverspilling inziet van manifesten, waarin wordt uitgezocht, dat 5 jaar geleden dichter X. door criticus B.

wel 25% te weinig gewaardeerd werd. De heer Marsman moge dat bedenken, en ook bedenken dat hij als leider der jongeren op deze wijze geesten oproept, die hij niet altijd zal kunnen beheerschen. Hij heeft het voorrecht voor de jongeren een voorbeeld te zijn. Laat hij dan ook de verantwoordelijkheid van dit voorbeeld begrijpen.

Weliswaar is sindsdien het officieele antwoord van de Vrije Bladen verschenen, doch wij vragen verlof dit antwoord te mogen negeeren. Het geeft niets nieuws, en de zakelijke toon redt de inhoud niet. Eén enkele mededeeling van dit gehalte: dat onze bewondering voor enkele verzen van Marie v.K. voortkwam uit onze ‘eerzucht en verlangen om een rolletje te spelen’ één zoo'n ongeloofelijke mededeeling rechtvaardigt hopentlijk ten volle ons voornemen om te doen alsof dit antwoord niet werd geschreven. Het spijt ons voor ‘de Vrije Bladen’. Het spijt ons voor den Heer Marsman die meende een stuk waarin zulke wendingen voorkomen, mede te kunnen onderteekenen zonder zijn figuur te blesseeren.

Ten slotte: dit debat ging niet om kunst en wezen der jongeren. Het ging om hun levenshouding en hun verhouding tot het overig geestesleven in ons land.

Monsieur Poincaré
door J. Welders

'Un vieillard sans coeur et sans enfant', zoo heeft, meer smalend dan karakteriseerend, Héricourt den man genoemd, die in de tien jaren welke sinds het sluiten van den vrede zijn verloopen, door de kracht van zijn wil en de paraatheid van zijn geest het lot van de Fransche Republiek, en niet zelden zelfs dat van Europa, heeft bepaald en dien een noodlottig toeval heeft belet de Conferentie van Den Haag, waar de zaken van Europa zouden worden bedisseld, bij te wonen.

Een 'vieillard' is Poincaré zeker - hij zal niet ver van de zeventig zijn -, maar wie hem kenschetst als een man zonder hart laat zich door de stugheid van den vorm ervan weerhouden door te dringen tot de kern. Want hoe ook het oordeel moge zijn over zijn politiek en over de starheid en het formalisme van zijn denken, - dat hij slechts zou hebben gewerkt als een politieke machine, zonder de stuwkracht van een ideaal dat als een eeuwig vuur brandde in zijn hart, kan niemand tegenover de werkelijkheid der geschiedenis volhouden. Zijn groote, en wellicht zijn eenige liefde is: Frankrijk. Velen, wien het hart, of althans de mond, vol is van menschenverbroedering, wereldgemeenschap of op zijn minst Europeesche eenheid, zullen dit te beperkt vinden. Het zij zoo. Het is de vraag, of die velen- en veel-omvattende liefde haar wijdheid niet heeft verworven door alles te offeren, wat aan de liefde glans, diepte en kracht geeft: intensiteit, warmte, eerlijkheid en scheppingsdrift. In ieder geval moet van Poincaré's beperkte liefde worden getuigd, dat zij

sterk en zuiver genoeg is gebleken om daden en ideeën voort te brengen. De groote liefde tot zijn land is voor Poincaré de eeuwig wellende, onuitputtelijke bron van kracht geweest in de vele jaren, dat hij met hart en ziel heeft gewerkt ‘au service de la France’. Het is mogelijk, dat anderen met een anderen kijk op de wereldverhoudingen en op de nooden van het Fransche volk, de Republiek in dit tijdsgewricht van haar historie beter hadden gediend - wie zal zich vermeten daarover een positief oordeel te durven uitspreken? maar stellig is er niemand aan te wijzen, die dezen dienst zou hebben verricht in grooter liefde, ongereserveerder overgave en onaantastbaarder integriteit. En zoo al Poincaré de visionaire gave mist, zonder welke een groot staatsman ondenkbaar is, de liefde die de kracht tot de daad doet geboren worden, heeft hem stellig niet ontbroken; zij vormt, voor zoover hij dat behoeft, tegenover de geschiedenis juist zijn rechtvaardiging.

Frankrijk vond, na den oorlog, Poincaré gereed om zijn krachten in dienst te stellen van de Republiek. Hij was er de man niet naar om de zeven jaren van zijn verblijf op het Elysée te besluiten met een kalm leven ergens op een landgoed, op een bureau of in een studeervertrek. Zijn ongeëvenaarde daadkracht en zijn liefde voor Frankrijk geboden hem de leiding der zaken op het moeilijkste punt: in de Commissie van Herstel, op zich te nemen en de belangen van Frankrijk daar te behartigen en te verdedigen op de wijze, die hij de eenig juiste achtte.

Men stelle zich de positie van het Frankrijk van 10 jaar geleden goed voor oogen. De Republiek had den oorlog gewonnen, doch slechts door de hulp van de sterkste mogendheden der wereld. Maar ook de op deze wijze verkregen overwinning had het land ontzaglijk veel aan kracht en welvaart gekost. Millioenen mannen waren door dood of verminking aan het productie-proces onttrokken,

de bloeiendste landstreken waren verwoest, de financiën waren geheel ontredderd. De overwinning was duur, zéér duur gekocht. Doch dit alles was nog niet het belangrijkste in de geheele situatie. Het belangrijkste was dit: dat de overwinning in de oogen van Frankrijk onvolledig was. De Duitsche tegenstander had zijn ontzaglijke wapenrusting, goed en bloed verloren, maar hij had behouden zijn economische kracht, zijn geestelijke vitaliteit en zijn politieke eenheid: Duitschland was tegen den grond geslagen, maar het bleef naar ziel en lichaam ongebroken. Ook na de overwinning bleef Frankrijk de zwakste.

Dit gevoel van zwakheid, de angst voor een herhaling bij een nog versche herinnering aan doorgestaan leed, enerveerde het Fransche volk. En Poincaré, die in zooverre een zuiver nationale figuur is, dat hij de gevoelens van het volk doorleeft - alleen, naar het woord van Goethe, heeft een God hem gegeven te kunnen zeggen wat zij lijden -, heeft die angst niet minder gevoeld. Doch hem was de plicht opgelegd haar in daden te vertalen. Hij deed dit op de eenige wijze, die zijn logisch formalistisch, maar beperkt en van scheppende fantasie gespeend advocaten-verstand als juist kon zien: de interpretatie en toepassing, zoo scherp mogelijk, van de vredesverdragen. Een andere mogelijkheid om zijn land tot gerustheid en vertrouwen te brengen, heeft Poincaré nooit gezien.

Die vredesverdragen! Men heeft, en zeker niet ten onrechte, die verdragen, en met name het verdrag van Versailles, verguisd om het gemis aan noblesse, de kortzichtigheid en de hardheid tegenover den overwonnene. Ons Hollanders, die de tragedie van 1914-1918 als toeschouwers hebben bijgewoond, niet als medespelers hebben beleefd, past in dezen een groote mate van gereserveerdheid. Men bedenke, dat niet alleen de oorlog, maar ook de vrede menschenwerk is en dat de hartstochten, die door den oorlog, en zeker door de oorlogen der democratie, bloedig worden opgezweept, wijl anders, immers, het leed van het

geweld niet te dragen zou zijn, niet plotseling bij het laatste schot ineen kunnen zinken. Het is misschien het ergste van den oorlog, dat hij, stervende, het nieuwe conflict nog baart, omdat hij ook de vredesverdragen, die hem beëindigen, met zijn verkillenden adem van haat en verderf beroert. Daarom: zooals in den oorlog de vrede nimmer geheel sterft, zoo sterft in den vrede de oorlog niet.

Slechts langzaam weet de tijd de wonden, door den oorlog geslagen, te genezen of onbillijkheden te verzachten. Of zulks op gewelddadige wijze (oorlog en revolutie) geschiedt dan wel op vredelievende wijze, wordt bepaald door omstandigheden en verhoudingen, die slechts gedeeltelijk door de leidende politici worden beheerscht.

De 19e eeuw, die, in dit verband, historisch de taak had de vredesverdragen van het Weensche Congres van 1815 te corrigeeren heeft, naar men weet, beide methoden aangewend: revolutie in België en, zij het dan mislukt, in Polen; oorlogen ten behoeve van de eenheid en de vrijheid van Italië, Duitschland en de christelijke Balkanstaten; vredige afscheiding in het geschil tusschen Noorwegen en Zweden. Wij - dat wil zeggen de honderden millioenen die de verantwoordelijke taak van de politieke leiding der volken niet dragen - zullen nog moeten afwachten hoe de twintigste eeuw háár historische taak zal vervullen ten aanzien van de correctie, resp. opheffing der vredesverdragen van het Parijsche Congres van 1919. Niemand onzer vermag dit te voorspellen. Slechts één voorbeeld hebben wij nog, of reeds, en dit voorspelt weinig goeds voor den vrede: de verbreking namelijk van de kluisters van het vredesverdrag door de Turksche Republiek door middel van het zwaard.

Maar onverschillig, of de 20e eeuw al dan niet de methoden van haar voorganger zal volgen, mag misschien toch wel deze parallel tusschen de beide periodes worden getrokken: de rol van verdediger der nieuwe Europeesche orde, die in de 19e eeuw aan Oostenrijk was toebedeeld,

valt thans, mutatis mutandis, aan Frankrijk ten deel. Dit is, historisch gezien, geen aangename positie en de man, die daarin leiding heeft te geven, heeft geen gemakkelijke en zeer zeker geen dankbare taak. Immers er komen steeds nieuwe toestanden, zich ontwikkelende verhoudingen, die de vastgestelde orde vertroebelen en het al te starre kader der vredesverdragen dreigen te verbreken. En als dan de leider met een beroep op den vrede - want ontwikkeling is: strijd! - zich daartegen verzet, moet hij het hoofd weten te bieden aan al de uitingen van ontstemming, misnoegen en haat, die een dergelijke wijze van handelen oproept; de man, die in naam van den vrede de barrière der vredesverdragen bewaakt, wordt gedoodverfd als de ontketenaar van een nieuwen oorlog.

Poincaré heeft dit alles verdragen, met dien onbuigbaren trots, die onaantastbare zelfverzekerdheid en die nimmer falende paraatheid in de argumentatie, welke hem zoo al niet de sympathie dan toch het respect van zijn tijdgenooten hebben verzekerd. Poincaré meent de Duitschers te kennen. Hij wantrouwt hen, hij vreest voor zijn land de revanche van den overwonnene van 1918. De visionaire kracht, de scheppende fantasie ontbreken hem om, met aanvaarding van die zienswijze, die natuurlijk niemand hem op redelijke gronden kan betwisten, de wegen aan te wijzen die Duitschland en het nieuwe Europa in een andere, minder gevreesde richting stuwen. Aan de mogelijkheid daarvan gelooft hij niet en in ieder geval mist hij de staatsmansgave om die mogelijkheid te scheppen. Overigens heeft Poincaré waarschijnlijk nimmer de ambitie gehad of de wenschelijkheid gevoeld in deze richting werkzaam te zijn. Hij was er om Frankrijks rechten in, en zoo noodig tegenover, Europa te verdedigen; niet, om de grondslagen van dat recht: de vredesverdragen, te veranderen. Hij was de advocaat van Frankrijks hoogste belangen, en met de stukken in de hand pleitte hij voor de balie van Europa, stelde hij de overtredingen, tekort-

komingen of onwilligheden van Duitschland vast of bezwoer hij de natie, op zijn typische 'poin(g)caressante' manier, het doorstane leed om te zetten in eensgezindheid van gevoel jegens 'la patrie triomphante'.

Zóó zag hij zijn taak, scherp, duidelijk, begrensd. Geen weifeling, geen sentimentaliteit vertroebelde zijn denken. Met een voortvarendheid die geen vermoeienis kende, met een logica die voor niets en niemand terugdeinsde, en met een memorie, die hem een meesterschap gaf over de hanteering van cijfers en feiten zooals wellicht nimmer een minister-president in Frankrijk getoond heeft te bezitten en die de herinnering oproept aan niemand minder dan Cavour, streed hij dag aan dag en uur aan uur voor de belangen en de rechten van zijn land. Mag men hem al, terecht doch min of meer met de bedoeling den persoon te verkleinen, den advocaat van zijn land noemen, zeker is het, dat er nooit een advocaat is geweest, die met zooveel scherpzinnigheid, zooveel toewijding en zooveel onbaatzuchtigheid voor de rechten van zijn cliënt heeft gestreden. Zijn geheele politiek is zoo klaar als kristal, zoodra men maar, naast zijn liefde voor Frankrijk, zijn scherp-logisch juridisch denken als de bij uitstek vormgevende kracht erkent. En zoo duidelijk ziet hij den te volgen weg met al zijn détails voor zich afgeteekend, dat ook zijn geïmproviseerde redevoeringen imponeeren door de logica van argumentatie en de zekerheid van doelstelling. In de groepeering van cijfers en feiten tot een betoog, dat meesleepend is door een glaszuivere logica als van een wiskundige bewijsvoering, vindt Poincaré onder zijn gelijken zijn weerga niet. Zijn stijl, strak, beheerscht en helder, doet denken aan Taine, en zijn voelen en denken zijn dermate vereend en in eenheid opgeheven, dat zijn redevoeringen tegelijkertijd geloofsbelijdenis en regeeringsprogram zijn. Van Jaurès' Geschiedenis der Fransche Revolutie is gezegd, dat vele bladzijden eruit blijk geven hoe zeer het den auteur verdroten heeft niet behoord te heb-

ben tot de groote redenaars-politici der Revolutie. Van Poincaré kan het omgekeerde worden getuigd: in zijn geschriften vindt men de genoegdoening van den man, wien het vergund was het Frankrijk van zijn dagen te leiden en op te bouwen.

Al deze groote eigenschappen hebben het Poincaré mogelijk gemaakt de overwinning te behalen in een strijd, die weliswaar niet direct lag op het gebied van de buitenlandsche politiek, maar toch voor de positie van Frankrijk in de wereld der internationale verhoudingen van buitengemeen gewicht is geweest. Wij bedoelen: de stabilisatie van den frank. Toen Poincaré in 1926 door de natie werd geroepen om dit moeilijkste aller binnenlandsche problemen tot een oplossing te brengen, leek de munteenheid reddeloos verloren. Zij was reeds gedaald tot op een tiende van haar goudwaarde en niemand stelde meer vertrouwen in haar. Frankrijk, bevreesd voor een herhaling in eigen land van den ontstellenden gang der gebeurtenissen die er met betrekking tot de mark-débàcle in Duitschland hadden plaats gevonden, was in het gevaarlijk stadium gekomen, dat ieder kent die de contemporaine geschiedenis op dit punt heeft bestudeerd: wantrouwen in eigen munt. Iedereen, die franken of vorderingen in franken had, ontdeed zich ervan, hetzij door er goederen voor te koopen hetzij door het Fransche geld in buitenlandsche valuta om te zetten. Het wantrouwen had den grondslag van de waardevastheid ondergraven. Niets en niemand scheen den frank in zijn val te kunnen stuiten. Tal van financieele deskundigen, waaronder een financieel talent als Caillaux, hadden het geprobeerd, doch allen hadden gefaald. Frankrijk scheen aan den vooravond te staan van een niet meer te weerhouden economische ineenstorting.

Op dat moment werd Poincaré door de natie als haar leider uitgeroepen. Poincaré aanvaardde het ambt en zag onmiddellijk, met een inderdaad geniale visie, dat de kern van de geheele kwestie was: het herstel van vertrouwen,

en dat deze kern slechts kon worden bereikt door een doelbewuste politiek. Prachtig is het gebaar, waarmee hij het rapport der financieele deskundigen, Frankrijks bekwaamste mannen op dit gebied, terzijde schoof. ‘Gij hebt, mijne heeren,’ zoo zeide hij, ‘het probleem behandeld alsof het voor negen tienden technisch is; het is echter voor negen tienden politiek.’ Op deze basis toog hij aan het werk. Hij herstelde het vertrouwen van de natie in haar munteenheid, verdubbelde de waarde van den frank tot ongeveer een vijfde van zijn vroegeren goudkoers en wist, zonder nog eenige wettelijke stabilisatie door te voeren, twee jaar lang in een ijzeren greep den frank op dat peil te handhaven. Eerst toen herstelde hij in volkomen onafhankelijkheid, zonder eenige reserve achter zich van eventueelen Amerikaanschen steun - een praestatie, waarvoor, in 1925, zelfs Engeland zich te zwak had gevoeld - den gouden standaard en de waardevastheid van den frank.

Dezelfde eigenschappen van scherp doordringingsvermogen, paraatheid en doelbewustheid leidden Poincaré in zijn buitenlandsche politiek. Bij hem geen wankeling, geen verwarring, geen twijfel. De weg lag vóór hem, door hem zelf vastgesteld op grond van zijn kennis der politieke verhoudingen, en geen macht van buiten was in staat hem van dien weg te doen afwijken. De woorden van staatslieden en diplomaten wist hij op hun werkelijke waarde of onwaarde te schatten, omdat hij veel meer de verhoudingen dan de personen, veel meer de psychologie der volken dan de uitingen van toevallige leiders tot grondslag van zijn politiek maakte. Zoo kon Poincaré in een tijd van snelle veranderingen in het politieke en psychische wereldbeeld star, standvastig en onbewogen blijven. De gebeurtenissen van den dag hadden geen vat op hem, een vertroebeling van zijn denken door sentimentaliteit was uitgesloten. Poincaré volgde de rechte lijn; een andere zag hij niet.

Het is duidelijk, dat een dergelijke geestesgesteldheid in

de politiek, vooral in deze periode van de Europeesche geschiedenis, een bron is van niet minder zwakte als kracht. De kracht is duidelijk. De zwakte lag daarin, dat het uitsluitend zien van logische konsekwenties de beteekenis van andere factoren in de onderlinge verhouding der volken miskende. Door de scherpte van zijn geest kon Poincaré een ontwikkeling in gang brengen, waar anderen faalden; maar door het gemis aan soepelheid en aan begrip voor imponderabilia werd hij tenslotte meer de gevangene dan de leider van die ontwikkeling. ‘Niemand,’ zoo luidt ongeveer het oordeel van een medewerker van Poincaré, ‘kan den trein zoo in beweging brengen als Poincaré; maar eenmaal in beweging, kan hij bij de stations den trein niet meer doen stoppen.’

Dit alles vloeit daaruit voort, dat Poincaré's geestesaanleg buiten elke sfeer van humor staat. Hij is zoo zeer één met zijn arbeid en zijn gedachten, hij is zoo volledig door hen in beslag genomen, dat hij er zich onmogelijk meer buiten kan stellen. Hij vermag niet eenige distantie te scheppen tusschen zich en zijn daden, en den geestelijkverruimenden, menschelijk-verzachtenden invloed, dien zulk een geesteshouding op een actieven mensch kan hebben, heeft Poincaré nooit gekend. Hem ontbreekt, wat de Engelsche staatsman Balfour in zoo hooge mate bezit: dat tikje ongeïnteresseerdheid in de daden van het poover menschelijk bestaan, die de geestes-werkzaamheid van den wijze doet onderscheiden van die van den verstandige. Hij is het type van den man, die het systeem, door hem zelf geschapen en in werking gesteld, meesterlijk weet te hanteeren, maar ten slotte de grenzen van dat systeem niet vermag te overschrijden. Daarom ook hadden persoonlijke relaties en persoonlijke gesprekken met buitenlandsche staatslieden, waardoor in de internationale verhoudingen een element van verzoening en toenadering kan binnen dringen, op Poincaré geen invloed. Zij vermochten het systeem niet te verbreken. Hoevele malen is

het niet gebeurd, dat een accoord, moeizaam verkregen door diplomaten of deskundigen na langdurige onderhandelingen in herstelcommissies, bankierscomité's of politieke conferenties, in elkaar stortte, doordat Poincaré, die op zijn departement in Parijs elk détail nauwkeurig volgde, met de scherpte van een pistoolschot plotseling een opmerking, een mededeeling of een eisch op tafel smeet. Briand heeft het in Cannes ondervonden en de geschiedenis der herstelconferenties kent tal van deze coups de poing van Poincaré.

Een goed onderhandelaar is Poincaré dan ook nooit geweest. De kunst van het geven en nemen, die het mogelijk maakt bij het sluiten van een accoord de risico van de uitvoering op zich te nemen ten einde het succes van de overeenstemming niet in de waagschaal te stellen, was hem vreemd. Zijn logische geest verdroeg eenvoudig de halfheid niet, zijn temperament rebelleerde tegen elke onrechtmatigheid, die in zijn oogen ook steeds een onrechtvaardigheid was. Zijn denken vermocht geen concessies te doen aan het gevoel. Doch daardoor ook heeft hij de kracht gehad voor zijn laatste groote daad: de ratificatie der schuldverdragen met Amerika en Engeland. Tegen hoogstwaarschijnlijk de meerderheid van het Fransche volk en stellig de meerderheid van de Fransche Kamer en zelfs, naar wij gelooven, tegen eigen gevoelens in, heeft Poincaré het principe der ratificatie in de Volksvertegenwoordiging ter overwinning geleid. In deze moeilijkste van alle parlementaire discussies, wellicht de meest bewogen periode van zijn ministerieel bestaan, heeft hij getoond de gaven te bezitten, welke den grooten leider kenmerken.

Is zijn rijk uit? Wie kan dat zeggen? Dit alleen is zeker: nimmer zal Poincaré, indien hij daartoe de geestelijke kracht bezit, weigeren te voldoen aan een oproep der natie om opnieuw de taak van leider der Republiek op zich te nemen. Of Frankrijks buitenlandsche politiek daarbij

gebaat zal zijn, valt van te voren moeilijk uit te maken. Stellig zou het gewenscht zijn, dat Frankrijk zijn belang in de wereld anders en breeder gaat inzien dan alleen de interpretatie, de uitvoering en de ongerepte handhaving der vredesverdragen. Het tijdsgewricht waarin wij leven is een tijdperk van groei, van zoeken, her-oriënteering en nieuwen opbouw. Dit alles is nog vaag en weifelend en de politicus heeft de moeilijke taak het blijvende van het vergankelijke, het zuivere van het kunstmatige te scheiden en op grondslag van die alleen-levensvatbare elementen vormend en richting-gevend in dezen chaos in te grijpen. Daarvoor, meenen wij, mist Poincaré de gaven, hij is te veel man van het heden, te weinig man van de toekomst. Het is echter de vraag, of Frankrijk een man in zijn midden heeft, die, als een tweede Cavour, met de krachten van het heden zijn visie van de toekomst kan verwerkelijken. Bezit het dien man niet, dan kan de republiek, indien zij onder een tweede rangs leider den ‘weg van de toekomst’ inslaat, voor moeilijke situaties komen. Want in de politiek is de vorm-gevende kracht van meer beteekenis dan de scheppende idee, en de menschen die deze kracht bezitten zijn, ook in Frankrijk, zeldzaam.

Curaçao
Een kleine meditatie
door Julius Meyer

We kunnen het niet helpen, dat wij ons volk graag groot willen zien. Het is misschien een atavisme, want alle volksgrootheid is feitelijk een vergelijkingswaarde, een grooter dan... Maar dit atavisme zal nog wel blijven doorwerken, als Holland allang een provincie is geworden in de Vereenigde Staten van Europa. Ook dan nog zullen wij de beschamende pretentie hebben, onze provincie grooter te willen zien dan andere provinciën, rijker aan moed, aan kunst, aan spierkracht, - aan alles! Alleen zal niemand er meer aan denken, deze grootheid van zichzelf aan andere provincies op te dringen door middel van slaan, steken, keelafbijten, krabben of vergifspuwen, zooals geen Amerikaansche provincie er meer aan denkt, de andere staten op deze wijze zijn even felle rivaliteit te openbaren. Want hiermede bewijst men toch zijn grootheid niet, ten hoogste de domme overmacht van het getal, het domme toeval van de meeste inwoners.

Omdat wij ons volk graag groot willen zien, omdat wij het niet laten kunnen, trotsch te zijn op onze beste kunstenaar, zwemmer, vuistvechter, onze Nobelprijswinnaar, onze roeier, - moeten wij daarom asch strooien over onze hoofden om wat ons werd misdaan in Curaçao? Moeten wij instemmen in de galmende rij der treurende grijsaards en toornige burgers? Wij moeten daar eerst eens over denken...

Zoo goed als zeker zal de Redactie in het volgend nummer een document uit Venezuela opnemen, of liever herdrukken, uit een blad waarin het verleden jaar is verschenen, en dat volkomen onopgemerkt is gebleven. Het is een manifest van de Venezueliaansche studenten aan de wereld, waarin om hulp gevraagd werd, om commissies van onderzoek, die de terreur van President Gomez' bewind aan de publieke opinie van Europa zouden kunnen onthullen. Het gedetailleerd verslag van gebeurde feiten, dat aan dit manifest voorafging, was evenwel zoo fantastisch en infernaal, dat

de Redactie dezen oproep niet heeft willen publiceeren, zonder het uiterste beproefd te hebben, om te weten of deze berichten van voldoend objectieven aard zijn. Men is niet verantwoord, een bericht, een noodkreet te negeeren, omdat zij van tè verschrikkelijke dingen spreekt, want wat is in dezen tijd niet mogelijk gebleken? Men kan zich echter wel zooveel mogelijk vergewissen van den aard der bronnen.

Deze feiten hebben uiteraard veel te maken met ons gebied Curaçao. Een ding kan men ook nu alreeds, zelfs uit de verwarde en spottend onverschillige berichten in de Nederlandsche couranten, met absolute zekerheid vaststellen: in dit nabuurland Venezuela wordt verschrikkelijk gestreden, en een groote groep menschen verwerd er tot desperado's, tot razenden die niets meer ontzien. Spreken wij een oogenblik er niet over aan welke zijde het recht is, - onderdrukken wij ons vermoeden, dat het veeleer aan de zijde van de intellectueele jeugd van Venezuela zal zijn, dan aan de kant van het heerschende régime.

Houden wij enkel vast, dat in dezen strijd een groep van desperado's, van hopeloozen ontstond. Zij stroomden plotseling over ons gebied, zij verstoorden onze argelooze rust, stalen onze wapens, en de Nederlandsche pers huilde van heldenmoed en verdriet. Aanvanklijk sprak zij, in haar toorn enkel van behaarde bandieten en roovers, doch merkwaardigerwijze groeiden deze roovers allengs tot ‘studenten’ om, dezelfde kringen dus waarschijnlijk waaruit dit wanhopige en ongehoorde manifest kwam. En de rooverhoofdman werd ‘een tenniskampioen’, wat inderdaad geen geliefkoosde professie is van beluisde straatroovers. Al blijft onze schande ‘een schande’, - het maakt nog wel een klein verschil wie ons dit aandoet, welke omstandigheden daartoe aanleiding gaven. Op het oogenblik waarop wij dit schrijven, is het voor 90% waarschijnlijk, dat ons minieme garnizoen het slachtoffer werd van een groep mannen, die de doodsverachting en de snelheid hadden der wanhopigen en die wij daarom op 't voorbeeld zelfs van Colijn misschien eenige bewondering niet mogen onthouden.

Ons past dus in afwachting van geheele opheldering één houding: onze schande een weinig minder zenuwachtig te dragen. Want er i s geen wezenlijke schande in het feit van dezen overval op zich zelf. - De dapperste der dapperen kan in een hinderlaag plotseling overmand worden. Zoo er van een schande gesproken moet worden, dan dateert die van vroeger. Dat wij namelijk het ons toebehoorende gebied niet beter wisten te bewaken, dat wij als gewoonlijk bleven opgesloten in ons egoïsme, dat wij geen oog en

oor gehad hebben voor wat er vlak naast ons gebied geleefd[1)] geleden werd. Wij konden dat natuurlijk weten, in Curacao zelf kon dit alles niet verborgen blijven. Maar het ging ons immers niet aan! Egoïsme en zorgeloosheid hebben ons deze overval op den hals gehaald, welke drie dappere Hollandsche mannen het leven kostte. - En nu het ons dus wèl bleek aan te gaan, nu menschen die in 't nauw gedreven dieren werden een gevaarlijke zijsprong naar ons gebied deden, - nu zet ditzelfde vlakke egoïsme zich in nieuwen toonaard voort! Nu huilde bijna half Nederland plotseling om het bloed en het hoofd van Gouverneur Fruytier! gecombineerd waarschijnlijk met dat aan dozijnen onschuldigen. Met eentonige hardnekkigheid hebben we de jammerklacht hooren herhalen, die des gouverneurs zelfmoordende en zinnelooze verdediging eischte! - Het zou ook zoo schoon geweest zijn, wanneer Gouverneur Fruytier zich had laten afslachten en Willemstad gedécimeerd werd. - Van de messen en de kogels in gouverneur Fruytier's vleesch hebben wij geen last, want dat is immers ons vleesch niet! - Maar het zou een weergaloos vaderlandsch feestje geworden zijn: iedere morgen ontroerende stukken in de krant, rijke gespreksstof op het voorbalcon van de tram, vele extra bitters in de societeiten van wege de geestdrift en de discussie, en in alle bioscopen het Wilhelmus en almaar opstaan en almaar meezingen en koude rillingen en de Ruyter en Tromp en tien maal per dag een heerlijk half traantje in onze linkerooghoek. O, gemankeerde fuif, want gouverneur Fruytier deed het niet! Hij hield zijn bloed voor zich zelf. Hij gaf zich over! En hij heeft ons deze Hooge Dagen afgenomen!

Wij helaas, zijn toen pas begonnen ons te schamen over ons volk. Wij willen dat volk graag groot zien, en op de oude wijze, langzaam, kalm, maar als het wezen moet van een doodelijk taaie verweerkracht. Maar nu kwam de mistroostige vrees in ons op, of wij misschien toch een zwak volk geworden zouden zijn, omdat wij behoefte hebben aan die valsche heldenmoed, de nerveuse bevliegerigheid der zwakken! - Sterke volken doen zoo niet! Willem van Oranje ziet

1) De later gekomen, toch altijd nog vage berichten bevestigen dit vermoeden, bevestigen het zelfs dubbel. Niet alleen is de aanvoerder, generaal Urbino, domformeel in zijn ballingschap als ‘misdadiger’ bejegend, maar eenzelfde bejegening van een banneling heeft in een vroegere periode de kleine kolonie aan de rand van den ondergang gebracht, toen nl. de z.g. ‘bandiet’ na zijn ballingschap als staatshoofd optrad, en Curaçao, in de herinnering aan de geleden smaad, boycotte. Eén voorbeeld was dus niet genoeg! Een politieke zorgeloosheid dié in den grond op benepen egoïsme berust, en die thans nog hoogtij viert in de grapjes van de kranten over de ‘revolutie-operette’ en het ‘onschadelijk-maken der oproerkraaiers’, enz. enz.

goedig glimlachend uit den hemel op ons neer, en denkt ‘wat zouden ze me laf noemen, als ik temidden van die daverende helden mijn lastig werk moest doen.’ - Want laten we dit vaststellen: onnoodig bloedvermorsen tegen een absurde overmacht is valsche Romantiek, zenuwparade, de moed van hen die terecht of ten onrechte hun moed wantrouwen. Maar in den wereldoorlog gaf degeen, die duizend maal den dood trotseerde zoolang daar reden toe was, zich over zoodra het bloedvergieten absoluut nutteloos werd. Weet men dan niet, wanneer men den moed wil eeren, dat het één der eerste regels van dien moed is, geen krachten en levens zonder reden te verspillen, want ze kunnen morgen noodig zijn op andere gebieden? weet men dan niet dat dit de les is die de groote Zwijger ons leerde, dat het de inhoud zelf is van ons nationaal lied, een lied van enkel nederlagen, en dat een wonderbare combinatie is van vastberadenheid en geduld. - Maar dit Hollandsche dilettantisme van 1929, dat e e n s c h o u w s p e l wilde, een sentimenteele verteedering, en daaraan volgaarne ettelijke menschenlevens nutteloos versmijten wilde, - dit bloeddorstige dilettantisme doet ons het schaamrood naar de oogen rijzen om de dwaasheid van ons volk. - Eerst zorgeloos en zelfzuchtig, dan dwaas en wreed, - het is ten slotte geen verheffende openbaring geweest.

Maar dit volk bleek altijd beter dan zijn woorden.

Schetsboek
door Dirk Coster

De spreuk dat Schicksal und Gemüth namen zijn van één begrip, of de variatie daarop: dat het karakter van den mensch zijn levenslot schept, is valsche mystiek of gevaarlijk simplisme, één derde waarheid die voor de gansche waarheid fungeert. Het menschelijk lot is een verhoudingsgetal tusschen fataliteit en toeval: de fataliteit der erfelijke eigenschappen en deze door het toeval bespeeld.

* *
*

Bepaaldheid der geërfde eigenschappen: dat is het noodlot. Toeval der omstandigheden dat deze eigenschappen bepaalt: dat is het levenslot. Beide, fatum en toeval, strijden met elkander in het menschelijk leven. - De mensch tracht met een eerbiedwaardig instinct zich dat complex van omstandigheden te scheppen, dat aan de fataliteit zijner eigenschappen tegemoet komt, dat zijn krachten bevorderen kan en zijn zwakten schoort. Hij kan daar zelfs bedrevener in worden, naarmate hij de illusies omtrent zich zelf verliest. En dit is dan zijn deel vrijheid, en het Gemüth dat gedeeltelijk zijn Schicksal schept. - M a a r d e o m s t a n d i g h e d e n z i j n i n w e z e n o n b e d w i n g b a a r. Een auto verplettert, een cycloon vergruizelt, in water verdrinkt men, familiehartstochten verwoesten levens met dezelfde genadelooze dommekracht als de cyclonen, en het toeval der toevallen is tijd en plaats waarin de mensch geboren werd. Dus doet de mensch een eerbiedwekkend-

zwakke poging, een element te bedwingen, dat in wezen, gelijk de natuur onbedwingbaar is.

* *
*

Twee levens, ongeveer gelijk van geestelijk gehalte en verhouding. Het ééne leven ontbloeit bevredigend, het andere gaat vaal en onerkend ten onder. De ééne mensch schijnt enkel deugden te bezitten, de ander schijnt hoofdzakelijk met ondeugden begiftigd. En toch waren deze menschen ongeveer gelijk, en de verhouding hunner eigenschappen was ongeveer gelijk. Dezelfde eigenschappen die deugden in den ééne schenen, werden onder de inwerking van andere omstandigheden in den ander tot verwoestende en ondergravende krachten.

* *
*

Een dichter zingt, een staatsman regeert. In vunze kroegen twintig straten verder zit een oude werkman en kalt en zuipt. En toch was deze de eenige in het land die den grooten dichter gelijk had kunnen komen, of die den grooten staatsman het hoofd had kunnen bieden. Hij weet het niet, niemand zal het ooit weten. Hij zuipt alleen feller, wanneer een vage warmte, een vage woede hem bevangt, en klaterender lacht het tuig om hem heen om zijn verwarde betoogen. - Diezelfde vage warmte, die kracht die oogen sperren doet en door de haren waait, noemt twintig straten verder, de dichter zijn inspiratie, de staatsman zijn daimoon. De oude werkman zuipt.

* *
*

Hoop der vaders dat hun zonen mogen doen wat zijzelve niet vermochten. Aandoenlijke drang het onbedwingbaar toeval der omstandigheden met deze zwakke menschenhanden alsnog te bedwingen, zoo niet met eigen handen meer, dan toch met handen die iets nog van hun eigen handen zijn.

* *
*

Toen de mensch zag dat het toeval in wezen niet bedwingbaar was, en hij desniettemin vrede wilde hebben, noemde hij het de wil van God.

* *
*

Zij vonden beiden vrede, de liefdevolle mensch en de trotsche mensch, door eenzelfde daad. De liefdevolle mensch voelde zich opgenomen in een voorzienigheid, een liefdevolle kracht die verder zag in zijn eigen lot dan zijn eigen oogen konden zien, - de trotsche mensch hernam, door alles mede te willen wat deze God met zijn leven wilde, zij 't ziekte, dood of kruisgang, de vrijheid van zijn eigen wil. Nu was het blinde toeval z i e n d e geworden. En de wanhoop en de vernedering waren zoo diep niet meer.

* *
*

Door het blinde toeval tot een ziende God te maken, door blinde bitterheid daarmee om te zetten tot dankbaarheid, hulpeloosheid tot zelfbewustzijn, heeft de mensch nog God niet gevonden of het probleem van het toeval niet opgelost. Hij heeft echter iets anders gevonden: een kracht die al het geschiedende kleurt met de kleur van zijn ziel, die van koude warmte maken kan en van stormen stilte. En zoo deze kracht goddelijk zou zijn, zoo heeft hij God gevonden. Echter op een andere wijze dan hij zich voorstelt of droomt.

* *
*

Het uiterlijk toeval strijdt met de bepaaldheid der erfelijke eigenschappen. Maar deze erfelijke eigenschappen zijn op hun beurt weer door toeval bepaald: ergends in het verleden paarde een man met een vrouw, en combineerden hun eigenschappen in een nieuw wezen, of doemden dit wezen lang vergeten booze driften, lang vergane edele

droomen in dit leven te herhalen. Dus is de mensch een toeval door toeval bespeeld.

* *
*

Wat is vrij in den mensch? De wil tot vrijheid, om ontslagen te zijn van den doffen droom des levens? Ook deze wil tot vrijheid kan slechts in den mensch gelegd zijn als een gave van het toeval.

* *
*

In enkelen sloeg deze wil de oogen op, in velen stijgt zij nooit tot den drempel van het bewustzijn. Zoo allen haar hebben, - zoo is het nog altijd het toeval dat gebiedt, dat zij in deze velen nooit dien drempel zal bereiken, en onerkend en onherkend van slaap tot dood vervloeit.

* *
*

Gezondheid: uitgestelde ziekte, - loopbaan: uitgestelde ondergang, - leven: uitgestelde dood. Nergens anders iets dan uitstel.

* *
*

Machteloos is de mensch, en tot sterven geboren. Boven hem, als de diepe lichte hemel boven het landschap, boven den wriemelende doolhof van het natuurlijke leven, welft zich de wereld der eeuwige ideeën, die van den mensch zijn, die hij geschapen heeft uit zich zelven, - de liefde, de rechtvaardigheid, de droom van een eeuwig geluk. Zoolang de meest verworpen bruut aan deze wereld der ideeën geen deel zou kunnen hebben, zou zij niets waard zijn. Zoolang er één zou worden uitgezonderd, zou zij in tegenspraak met zich zelf zijn. Zoolang er een hel zou bestaan, zou de hemel een aanfluiting zijn en een oord van geestelijk arrivisme. - Maar ergends en eenmaal, in een ontzachlijke verte, zijn de geest en de liefde ontvonkt. Zij is geen toeval, zij is! Zij is een toeval ten opzichte der

individuen, zij is een noodwendigheid ten opzichte van de menschheid, w a n t z i j i s ! Zij doorslaat met een reeks van lichten de duistere schakeling der erfelijke bepaaldheden. Geslachten geven dit licht door, telkens verduisterd telkens herrijzend, dat in de oogen van de menschen leeft, of het steenachtige staren van hun blikken soms een oogenblik verzacht. Het heeft de eigenschap getoond door leed en pijn in kracht te winnen. Bij alle erfelijke bepaaldheid blijft het bestaan. Daar dus de wereld der eeuwige ideeën bestaat, daar de liefde bestaat, is het absurd te meenen, dat de mensch één leven zou hebben. Niets wordt door één leven verklaard of verklaarbaar.

* *
*

Hoewel het wezen der natuur de onbedwingbaarheid is, heeft de mensch, door de kennis harer wetten haar in zooverre bedwongen, dat zij bewoonbaar werd, en niet ieder uur en iederen dag gevaren uit haar dreigen. - De menschelijke natuur is, door de gevaren die haar bedreigen uit haarzelf en ieder ander mensch waarmee de mensch in contact komt, nog even gevaarlijk, en onberekenbaar, en onzeker als de natuurlijke natuur was voor den oermensch. Gelijk in den oertijd ieder mensch, na lang of kort vluchten, door kou of storm of wilde dieren werd besprongen, zoo gaat thans nog bijna ieder zielsleven in misnoegen en geheime smart ten onder. Het lichaam eet nog en verteert en speelt, maar de ziel is voor den dood reeds lang verloren. Dit is zeker geen noodwendigheid van het aardsche leven. De progressie en het aarzelend begin van verfijning in de menschelijke verhoudingen heeft deze noodwendigheid reeds opgeheven. Het is veeleer het gevolg van het feit, dat de wetten van de ziel ons onbekend gebleven zijn, veel meer onbekend dan de wetten der natuur.

* *
*

Wat menschen elkander doen lijden, is niet te beschrijven. Zij doen elkander lijden, omdat zij niet weten wat zij doen, en zij die lijden, weten niet waarom zij lijden, wanneer en hoe de wond hen trof, en welke hand soms door welwillendheid gedreven hem toebracht. Iemand gaat zonder omzien verder, en ginds gebeurt een dof verbloeden van een ziel. Meer bewustzijn is noodig.

* *
*

Wie had, 500 jaar of zelfs maar 50 jaar geleden, kunnen droomen, dat deze ijle hooge leege ruimte, de lucht, verzadigd van wetmatig leven was, en dat menschenhersens dit leven eenmaal zouden kennen en berekenen en eindelijk zelfs gebruikbaar maken? Zelfs het voorstellingsvermogen reikte voor zulke droomen niet toe. En hoe zou men thans kunnen weten, of deze onbestemde bijna leege aanwezigheid, de ziel, nauwelijks bemerkbaar, volmaakt onbeheerschbaar, duizend maal betwijfeld om haar ijle onvatbaarheid, niet van wetmatige krachten zou verzadigd zijn, die door onkennis niet gebruikbaar zijn! Het verstand kan dit uitlijnen vanuit enkele primair-magische feiten: de kunst, het gebed, maar het voorstellingsvermogen kan het zelfs niet tot beeld brengen.

* *
*

Nu is zij onbeheerschbaar, onbestuurbaar, niet gebruikbaar, een vluchtelinge, altijd achtervolgd door toeval, lichaam en geheime verstoringen. Haar onlust werpt een regen van asch over de schoone wereld, haar aanwezigheid steekt een licht aan in het zonlicht, maar zij komt en gaat en weerloos ondergaat de mensch haar gaan en komen.

* *
*

Rond 1800 stonden, terwijl een geheimzinnige energie de menschheid plotseling doorschoot, de natuurwetenschap

en de zielswetenschap zijde aan zijde, beide sidderend van een ontzachlijk vermoeden, beide sidderend om een glorieuse loop over de wereld te beginnen van ontdekte kracht tot kracht. De natuurwetenschap schoot vooruit, en vermeerderde haar snelheid bij ieder middel dat zij won, kwam tot onvoorstelbare ontwikkelingen, - de zielswetenschap bleef achter, hinkte hulpeloos, stierf bijna af, herleefde een eeuw daarna schuchter, onbeholpen, bijna belachelijk. Duizend nieuwe krachten der natuur werden gebruikbaar gemaakt, - zoo goed als niets werd gebruikbaar van de krachten, die als geest in den mensch besloten liggen.

* *

*

Dit zal misschien eenmaal geschieden. Maar nu is de mensch als de wilde der oerbosschen de vaste prooi van koude, storm en wilde dieren. -

Boekbespreking

Tess, door Thomas Hardy. - Uitgave Scheltens en Giltay, Amsterdam. 1928.

Ziehier de eerste roman van Hardy hier vertaald. - Zoo niet de grootste, dan misschien de schoonste, - van een bloemachtige schoonheid. Het woord is vreemd, toch wil ons geen ander komen. Het is de centrale figuur van het boek die dit woord oproept: Tess, het landmeisje, zoet van ziel en zoet van lichaam, - omringd door een landschap van weiden, bloemen, beeken, en groote boomen die de horizonnen sluiten met hun grotten van groen en blauw. Alles wat de droom-aan-een-vrouw kan zijn in een zeer groot en teeder kunstenaar: verdwaasde liefde en eindelooze trouw, heeft Hardy aan zijn Tess geschonken, - en dan heeft hij haar alle lijden laten doorstaan dat van de menschheid was, en dat zijn hart soms leek kapot te wringen. - Tot het uiterste! Tot aan de zwarte vlag die in den stralenden onverschilligen middag aan de toren omhoog klimt, en die zegt dat ‘gerechtigheid gedaan was,’ - dat rauwe menschenhanden aan dit bloem-gelijke leven eindelijk niet meer kunnen raken. - Tess of the Urbevilles is het groote Griseldis-gedicht van de 19de eeuw, - en men verwondert zich dat niet allen het kennen.

Men verwondert zich nog meer. Men ziet met een schrik bijna dat zulke werken niet meer geschreven worden, zoo machtig en menschelijk, zoozeer overgegeven en zonder voorbehoud, zoozeer realiteit en tevens droom die lichter is dan zuchten, onuitsprekelijk, slechts door beelden te benaderen. - Zien we uit over de wereldlitteratuur van thans: waar dit te vinden? Overal dat andere: de houding van het Ik, die de volstrekte overgave belet aan des levens teederheden, die een volstrekte ontzetting belet tegenover de afgrijselijke branding van bittere krachten die deze teederheid omringt. Weerbaarheid en afweer, voorbehoud en schaamte, waar men heenziet, een angst zichzelf te handhaven die geen overgave verdraagt. Zou het lange, oneindig ontmoedigde kreunen, dat van begin tot einde Remarque's boek doorvoert (en dat plotseling door 100000den werd verstaan) van wijder beteekenis nog zijn dan men denkt, en zou het een kreunen zijn van een stervende cultuur? Men weet het nog niet! Soms denkt men het. Soms ook denkt men dat hier een rijpingsproces plaats vindt dat in de hoogvlakte der 20ste eeuw, van 1950-1990, nieuwe wonderen kan baren. In elk geval

men vindt deze boeken niet meer, - die zoo groot, zoo ruim, zoo verschrikkelijk en liefelijk zijn. De scheppingskracht der menschheid verarmde plotseling. Thackeray, Flaubert, Hardy, Tolstoy, Ibsen, een ras van reuzen waartegen onze blikken niet-meer-begrijpend opzien.

Dat men dit boek leze, waardoor vertalingen van Jude the Obscure e.a. mogelijk worden.

De sponzenvisser
door Panait Istrati[1)]

In een der buitenwijken van Athene, niet ver van de Acropolis, was in 1907 een straat, waarvan ik me op het ogenblik de naam niet te binnen kan brengen. Het kan best zijn, dat die straat nog steeds dezelfde naam draagt, even goed als het mogelik is, dat zij een andere gekregen heeft of geheel verdwenen is, zonder een spoor achter te laten, want straten en haar namen zijn even vluchtig bijna als de mensen - wat overigens van weinig belang is.

Wat ik mij herinner en wat wel van belang is, dat is, dat er in deze straat een bescheiden restaurant was met een klein terras, vanwaar de blik regelrecht omhoog ging naar de verwonderlike marmeren tempel, die daar boven op de top van de Acropolis staat. En zoals dat dikwels gaat met onbeduidende dingen, die in de buurt van wonderwerken staan, droeg die herberg de naam van: ‘Restaurant Het Parthenon’.

De jeugdige reiziger Adriaan Zografi zat op het terrasje, langzaam genietend van een goed bereid Grieks gerecht, en vroeg zich met reden af: ‘Welke roem kan een klein eetzaakje winnen door zijn naam te ontlenen aan een geweldig monument? terwijl als het zich bijvoorbeeld noemde: “Restaurant De Fijne Biefstuk” iedere voorbijganger zou begrijpen dat je er goed eet!’

En daar hij van nature babbelziek was, keek Adriaan strak naar een tafelbuur, die evenmin scheen te begrijpen, welk verband er bestaan kon tussen een goed gerecht en een wonderwerk uit vervlogen tijden. Maar deze buurman

1) Bijdrage speciaal voor ‘De Stem’

was zichtbaar zeer vermoeid en toonde niet de minste neiging om een gesprek aan te knopen ...

Dit gebeurde tegen het eind van Augustus. Hoewel de nacht begon te vallen, bleef er in de vallei, waarin Athene ligt, een verstikkende ovenhitte hangen. De tafelbuur van Adriaan bestelde een glas koud bier en sigaretten. De kelner antwoordde, dat hij geen sigaretten had.

'U kunt gerust van de mijne meeroken!' zei Adriaan en haastte zich de onbekende zijn koker voor te houden.

Deze, wat links en verlegen, nam het aanbod aan, bedankte en moest nu tegen wil en dank wel met Adriaan in gesprek treden, want als een welwillend iemand je zo op je dak valt, kun je moeilik anders doen.

Zodra zij enige woorden gewisseld hadden, begrepen de nieuwe kennissen, dat het Grieks, waarvan zij zich bedienden, allesbehalve puur Atheens was.

'Het komt me voor, dat U een Roemeen is', zei Adriaan met de vrijmoedigheid van de Oosterling.

De aangesprokene glimlachte, wat zijn gezicht geheel en al veranderde en het een veel vriendschappeliker uitdrukking gaf.

'Ja, ik ben een Roemeen...'

'Waar vandaan?'

'Van Sulina, maar ik heb lang in Boekarest gewoond.'

* *

*

Gewoonlik bepaalt de nieuwsgierigheid van de voorzichtige reiziger in onze onmetelike wereld zich tot deze korte dialoog. De meesten hebben zelfs deze nieuwsgierigheid niet, hoe gebrekkig en kil zij ook zijn moge. Anderen, weinig talrijken, drijven het een beetje verder en voegen eraan toe:

'Wat is u hier komen doen?'

'Ik ben hier gekomen, gedreven door de zucht om te kennen, te leren, en lief te hebben...'

‘Hum!...’

Hum!... Wat een grappige geschiedenis!...

Adriaan en zijn nieuwe aanwinst verlieten het Restaurant Het Parthenon na een gesprek, dat ongeveer een kwartier had geduurd, en waarin de eerste de meest onbescheiden vragen stelde, terwijl de twede er zich toe bepaalde daar zacht op te antwoorden. En van al die antwoorden had er een zich vast in Adriaans brein verankerd: ‘Ik ben er op uitgegaan om de wereld te zien.’

Zij liepen zwijgend naast elkaar voort door de verstikkend hete avond; Adriaan onderwierp zijn metgezel aan een innerlik onderzoek, en bekeek deze uitlating van alle kanten:

‘Hij is uitgegaan om de wereld te zien! En hij lijkt net zo'n niksnutter als ik!... Wel, verduiveld! De niksnutters trekken er dus zo maar op uit om de wereld te zien!’

Hij dacht aan al degenen, die hij bezig gezien had met ‘de wereld te zien’, en die niets zagen. De enen, vergezeld van een Baedeker, beschouwden een standbeeld, klommen op een pyramide of geeuwden beleefd bij een vermolmde sarcophaag. Dezen ‘zagen’ wat de dwaasheid van de tolk en de geleerdheid van de Baedeker hun voorleuterden.

Anderen, die hij goed kende, waren de dienstplicht ontvlucht, waren getrouwd, en worstelden met de honger. Dezen ‘zagen de wereld’ ondanks zichzelf. En dan was er nog een andere categorie: zij, die uittrokken ‘om de wereld te zien’, en die boeven werden.

Adriaan kon zijn metgezel in geen dezer categorieën thuisbrengen. Toen nam hij hem bij de arm, duwde hem naar een bank in het Zapionpark, waar zij juist doorkwamen, klampte zich aan de onbekende vast en vroeg hem vlakaf: ‘Zeg me nou es: hoe ben je er eigenlik toe gekomen om de wereld te gaan zien, en wat zie je?’

* *

*

‘Allereerst ben ik op de wereld gekomen met grote begeerten en kleine middelen. Dat is erger dan idioot, dan blind geboren te worden.

Wij komen in het leven, dank zij een kortstondig genot, dat een eindeloze bitterheid na zich sleept. Dikwels, als ik me uitputte om te begrijpen wat de zin was van mijn bestaan en van al de gebeurtenissen, die hun spel met ons drijven, ben ik tot de overtuiging gekomen, dat de schepper van het leven een zinneloze geweest moet zijn. Dat hij er plezier in gehad heeft de aarde, het onderaardse en het water te bevolken met een krioelende menigte bekrompen wezens, dat vergeef ik hem, want de onbenulligste streken worden altijd uitgehaald door wie de meeste macht hebben. Maar dat hij die wezens gedwongen heeft tegen hun eigen natuur in te leven, dat vind ik onvergefelik.

En dat heeft hij gedaan. Hij heeft de vissen op de grond gesmeten en tegen hen gezegd: ‘Klim in de bomen en zoek daar je voedsel!’ En de vogels heeft hij bevolen: ‘Ga leven op de bodem der oceanen!’

Mijn vader was jolleman in Sulina. M'n moeder verhongerde onder al haar zorgen om zeven idioten - mijn broers - groot te brengen en één redelik mannetje: ikzelf. Ja, ik. Ik kan dat gemakkelik genoeg bewijzen.

Mijn broers doen tegenwoordig hetzelfde wat hun ouders altijd gedaan hebben: zij werken uit vrees voor de honger; eten en drinken uit angst voor de dood; slapen omdat ze moe zijn; vechten en vermenigvuldigen zich, omdat dat nu eenmaal zo hoort. Twee van die zeven idioten zijn rijk geworden. Zij hebben hun levenswijze enkel in dit opzicht veranderd: zij gaan niet meer te voet, en lopen de drempel van de kerk plat; daar slapen ze de hele godsdienstoefening lang en worden alleen wakker op het ogenblik, dat de koster hun in het oor schreeuwt: ‘Voor de Ke-e-e-e-erk!... Voor de o-o-o-o-olie!... Voor de kaa-aa-aa-aarsen!... Dan herinneren

zij zich, dat er een God bestaat en vereren hem twee stuivers, wat hen in de achting der parochianen doet stijgen... Maar onze ouders hebben ze, oud en arm, van honger en kou laten omkomen. Van iets dergelijks zeggen mijn broers en hun parochianen, dat ‘God het zo gewild heeft’.

Ik heb anders gewild en ook anders proberen te doen. Op m'n tiende jaar ben ik van school gegaan en loopjongen in een kruidenierswinkel geworden; daar gapte ik ansjovis en artisjokken en bracht die 's avonds voor m'n ouders mee; maar de arme ouwetjes zijn gestorven, ondanks mijn ansjovis, en ik ben alleen achter gebleven.

Ik was toen dertien jaar. Rondom mij een hele rist broers!... allemaal van hetzelfde slag als de oudsten, de parvenus zowel als de anderen; want of ze nou slagen of niet slagen, dat komt allemaal op hetzelfde neer; er verandert toch niets op aarde, dan het oordeel van hun parochianen, al naar er een te voet gaat of gereden wordt, al naar de manier waarop hij antwoordt op de kreten van de koster, die voor Onze Lieve Heer bedelt.

Dat werd mijn eerste openbaring omtrent het werk van die Lieve Heer, en ik had er meteen genoeg van. Ik liet mijn kruidenier en zijn tonnetjes ansjovis naar de maan lopen. Ik begon een zwervend leven langs de havens, in de tijd toen de havens nog een ziel hadden en troepen zwervende honden en kinderen onderhielden. Kinderen en honden scharrelden rond dezelfde ambulante keukens, ontvingen van de mannen dezelfde tafelafval en dezelfde schoppen, en sliepen 's nachts in dezelfde schuilhoeken om het warm te hebben en zich onder vrienden te voelen.

Soms vond ik een stuk krant of een bladzij, die uit een boek gescheurd was; dan ging ik met m'n rug in het zonnetje zitten spellen, en ontdekte allerlei belachelikheden. Zo las ik eens in zo'n vodje papier, dat de wind mij had toegevoerd:

De burgers van ons vaderland zijn gelijk voor de wet.
Zij hebben dezelfde rechten en dezelfde plichten.

Ik was nog maar vijftien jaar en de lach was al van mijn lippen weggestorven, maar bij het lezen van deze leugen heb ik gelachen om te scheuren.

Toen zag ik een sleepbootkapitein op me afkomen, die me vroeg, waarom ik daar zo in m'n eentje zat te schateren. Ik gaf hem het stuk papier.

'Nou, wat is daar nou om te lachen?'

'Je moet er wel om lachen, kapitein. Ik heb aan m'n ouwers gedacht: ze waren gelijk voor de wet en ze hadden dezelfde rechten, wat ze niet belet heeft van honger te kreperen, terwijl ze hun plichten vervulden. En daarom geloof ik, dat die regels bepaald door een idioot geschreven moeten zijn.'

* *
*

Maar je komt in de wereld ook nog wel eens anderen dan idioten tegen: de sleepbootkapitein was een mens. Hij haalde me uit de zinkput van de haven, gaf me aan boord van zijn schip menselike arbeid, en een vriendschappelik knipoogje als ik mij eens erg zwak voelde.

De eerste dag al zei hij tegen me:

'M'n jongen, ik zal je één enkele levensles geven, die je beloven moet nooit te vergeten. Kijk es hier: de wereld bestaat uit drie soorten mensen en niet meer: d'r zijn er, die uit zich zelf weten, dat je geen brood moet snijden met een mes, dat naar uien ruikt; d'r zijn er ook, die daar niet aan denken, maar die het leren als ze het anderen zien doen; en ten slotte zijn er nog, die het van nature niet weten, die het ook niet leren, als ze het anderen zien doen, en die voortgaan brood te eten of iemand voor te zetten, dat naar uien stinkt. - Als er rechtvaardigheid op de wereld bestond, moesten de mensen van de eerste soort bevelen, die van de twede soort op de uitvoering der

bevelen toezien en die van de laatste eenvoudig gehoorzamen. Zo zou de wereld naar de volmaaktheid kunnen groeien, waar het nog verre vandaan is, want het leven heeft geen gezond verstand. - Dat komt er trouwens minder op aan: wees zoals de eersten of tracht te doen zoals de tweden, voor het heil van je ziel. - Ziedaar mijn hele onderricht.'

Dat was alles. En gedurende zes jaren achtereen, zwervend langs alle havens van de Donau tussen Sulina en Turnu Severin, was mijn leven vol eerlike arbeid; ik leerde alles wat je op een riviersleepboot weten moet: het mechanisme van de machine, stoken, timmeren, verven, - maar het roer alleen was een echte vreugde voor mij.

Grote stromen zijn als grote zielen: hun diepte is eeuwig onberekenbaar. Dat trekt de ware schipper onweerstaanbaar aan, want voor wie het leven begrijpt, is er niets treurigers dan een zekere weg.

Ik kwam maar heel langzaam tot het roer. De kapitein, die me toch graag lijden mocht, behoorde tot de mensen, die hun goedheid bij theelepeltjes toedienen. 'Goedheid zonder maat is verderfeliker dan egoïsme,' zei hij. 'Je doet er niemand een dienst mee, als je hem de indruk geeft, dat ie tot in het eindeloze op je kan steunen.'

Toch hield hij geen minuut op mij aan te moedigen, en de dag, waarop hij me waardig achtte het roer te voeren, vertrouwde hij het mij toe, dat wil zeggen: ik zag hem zijn overjas nemen en heengaan:

'Ziezo, vrindje, nou is 'Het Geduld' (zo heette de sleepboot) van jou. Speel er de baas over zolang je d'r lust in hebt. En als je op een goeie dag behoefte voelt om de wereld in te trekken, kun je je gang gaan. Je was voorbestemd om een galeiboef te worden. Je eigen aanleg en mijn hulp hebben een kerel van je gemaakt, die nuttig is voor de maatschappij. Je moet enkel nog een diploma hebben. En daarvoor moet je nog een examinator vinden, die je

niet al te streng onderhanden neemt. - Laten we hopen, dat je er zo een vinden zult.'

* *

*

Ik heb er geen gevonden... Ik heb er zelfs geen gezocht... De onverwachte dood van de kapitein en de militaire dienst kwamen mij slag op slag bewijzen, dat je niet aan je bestemming kunt ontkomen. Je bestemming wordt enkel door je eigen hart bepaald. Zo wordt niemand iets anders dan hij is. En als je een zwak hart en zwakke middelen hebt, waar zul je dan de sterke vinden, die je van zijn hart en van zijn middelen wat lenen wil?

De kapitein van de sleepboot heeft me van de zijne willen lenen, tot aan zijn dood toe. Zo leefde ik zes jaar lang dwars tegen mijn bestemming in. Dat was prettig voor mij, maar het was enkel een droom. Want het is nutteloos 'uit je zelf te weten, dat je geen brood moet snijden met een mes, dat naar uien ruikt.' Wil er rechtvaardigheid op aarde heersen, dan moet je ook nog 'bevelen kunnen geven', heeft mijn kapitein gezegd; en aangezien er geen rechtvaardigheid is, ben ik opnieuw de man geworden, die ik altijd was: de man, die aan bevelen gehoorzaamt.

Ik heb gedurende mijn drie jaren militaire dienst gehoorzaamd en ik ben er heelhuids afgekomen. Toen heeft de duivel me ingeblazen, dat ik mijn hart aan de een of andere vrouw moest geven, dat andere 'restaurant', dat de pretentie heeft een 'Parthenon' te zijn. Zij heft je naar alle toppen omhoog, opdat je val duizeling wekkender zijn zal. Het was haar schuld niet. En de mijne net zo min. De mijne was het alleen, dat ik viel.

Alles wat een man met een goed hart in zes jaren had opgebouwd, stortte in enkele maanden ineen, maar vooral de lust om te handelen, dat voornaamste steunsel in het menselik bestaan. Waarom zou je handelen, als er toch niemand in je gelooft? Dan zou je immers nog minder zijn

dan een telegraafpaal, want die draagt de draad, die in hem gelooft, en hij is daar trots op... En jij?...

Als je de bestemming van een telegraafpaal niet kunt opzij streven, nou, dan ga je je bestemming maar weer zoeken in de zinkput van Sulina, waar zelfs de honden je vermijden, omdat je nu geen kind meer bent. Of wel je gaat mislukken als kantoorjongen (grote lummel van een jongen met een dikke knevel!) op een of andere suikerfabriek, waar je je broer ziet verschijnen, - nog altijd idioot, maar rijk, nog altijd schunnig gekleed, maar in staat om bevelen te geven - die z'n slecht gekamde kop door het loket steekt, waar orders worden opgenomen en bescheiden mummelt:

'Meneer... ik zou een beetje suiker willen hebben.'

'Maar ouwetje,' zegt de beambte, 'hier verkoopen we geen suiker bij het pond, maar bij wagons.'

'Wel,' antwoordt het 'ouwetje', stuur me dan maar drie wagons. Ik ben de grossier van Sulina.'

Dat is de goeie manier: de deftige beambte gooit zijn sigaret weg en neemt de militaire houding aan tegenover het schunnig geklede mannetje, dat naar uien stinkt.

Dan ga je d'r met een vaart vandoor en trekt de wereld in! Natuurlik neem je je hart mee, zoals ik het mijne meenam naar die ongelukshaven van de Piraeus, die ik uitgezocht had om voorlopig heen te gaan, altijd hopend op beter. En natuurlik ben ikslecht weggekomen.

Griekenland is rijk aan 'kapiteins' en arm aan koren. Langs de kaden van de Piraeus knagen de 'kapiteins'-zonder-schip aan een zure haring of een slablaadje, en stellen zich tevreden met het commando over een roeiboot, wat hun niet belet het hart hoog te dragen, en elkaar denkbeeldige heldendaden te vertellen, waar niemand naar luistert.

Ik heb er wel naar geluisterd, en ik heb leren inzien, dat van alle ellenden, die het mensenhart bevolken, er geen tragieser en wreder is dan die, waarin de belachelikheid zich mengt. De belachelikheid is een giftige zwam, die blijft

woekeren op de wortels van de hoge boom, door de bliksem neergeslagen. In de haven van de Piraeus vergeet de in vodden geklede man zijn misère, schept zich legenden en leeft van zijn verbeelding.

Daar was bijvoorbeeld het keurige restaurant, waar Kir Dimitropoulos, kapitein van een vrachtschip, geregeld kwam eten en zich aanstelde als een admiraal. Alle soorten niksnutters snellen toe. Zij kunnen zich niet de weelde van een maaltijd veroorloven en bestellen dus een borreltje, dat dikwels aarzelend, of helemaal niet komt, omdat de baas hun zelfs voor die magere vertering geen credietwaardigheid toekent. Dat doet hun niets. Ze zijn zo gauw niet op hun tenen getrapt. Zij dringen zich rond Kir Dimitropoulos samen, brandend van verlangen om hem hun verhalen op te dissen; zij sommen punt voor punt de moeilikheden van de navigatie op; zij verzinnen onbestaanbare stoutmoedigheden, die de veelomvleide heeft uitgehaald, en terwijl deze zijn geroosterd lamsvlees inslikt, slikken zij hun speeksel in.

Soms bemerken de rampzaligen, dat zij alleen zijn. Dan keren zij haastig terug naar het café van de ‘kapiteins’-aan-lager-wal, waar ze allemaal tegelijk praten en het best met elkaar kunnen vinden, want dáár eet niemand geroosterd lamsvlees.

Het zijn sentimentele dwazen, wezens met grote begeerten en kleine middelen...

Maar je komt in de wereld niet alleen sentimentele dwazen tegen. Naast de krekel ligt de adder ineengekronkeld. De menselike adder, met onbeduidende begeerten, maar buitengewone middelen.

Op een middag, dat ik uitgehongerd langs de haven slenterde, sprak een man mij aan:

‘Wil je werken?’

‘Ja, dat wil ik. Wat voor werk?’

‘Sponzen vissen, in de buurt van Alexandrette, langs de Syriese kust!’

Ik denk; waarom juist langs de Syriese kust? Ik vraag het hem. Hij antwoord mij:

'Omdat er in de archipel te veel gevist wordt. Daar verknoei je je tijd.'

'Hoeveel betaalt u?'

Hij kijkt me recht in m'n ogen, noemt het bedrag als spuwde hij een straal gif uit, en voegt er aan toe:

'Zonder beknibbelen vooruitbetaald voor de drie seizoenmaanden.'

Ik stond verbluft. Het loon was enorm voor een land, dat krioelde van leeglopers. Ik keek naar het gezicht van de vent. Het was kalm, gewoon, verweerd door de winden der zee. De kop van een adder verschilt ook niet noemenswaard van die andere slangen. Een brilslang moet je op zijn staart trappen, eer hij boos wordt en zich opricht. Mensen bijten je ook zonder dat. Zij zijn van nature woedend op al wat groot, mooi en goed is.

Ik schreef de vrijgevigheid van mijn verleider toe aan de zware arbeid van het sponzenvissen, die inderdaad meer van je krachten vergt dan zelfs het werk in de kolenmijn. Je vangt geen vliegen met azijn, zelfs niets als je rekening houdt met de honger, die een beer uit zijn schuilplaats drijft, zoals men bij ons zegt. In de Piraeus drijft de honger de leeglopers de kroeg uit, waarna zij zich in het zonnetje uitstrekken.

Omdat ik me niet zoals zij kon voeden met zonneschijn, denkbeeldige heldendaden en den vangarm van een inktvisje, nam ik het voorstel van de onbekende aan.

Een even machtige vijand als de honger werkte er toe mee mij tot aannemen te bewegen: dat was mijn verlangen om andere streken te leren kennen, die onverbiddelike ondeugd, die elke sentimentele zwerver de sporen in de flanken slaat, zodra het maar schijnt, dat hij bezig is zich een beter bestaan te veroveren. Onder een andere vorm is het dezelfde fantasie, die de verlopen individuen van de Piraeus doet geloven, dat zij meer dan eens en op ver-

schillende zeeën, een schip gekommandeerd hebben en heroïese daden bedreven.

Syrië... Bedwelmend woord... Alle bedwelmende woorden komen ons duur te staan...

* *

*

Vergezeld door mijn patroon, die overal betaalde en zweeg als een reptiel, ging ik alles kopen, wat ik nodig had voor mijn drie maanden drijvend bagno. Ondanks alles voelde ik een stille vreugde. Ten slotte zullen ze me niet vermoorden, zei ik bij mezelf. M'n baas werd een beetje vroliker, vooral toen wij in de boot stapten om naar het schip te roeien dat niet ver van de ree geankerd lag.

Hier bewaarde de patroon zijn goed humeur, maar ik verloor het mijne. Een tiental nors uitziende bullebakken, die de staf van de zeerover vormden, gaven mij visioenen van een heel ander, heel wat minder toverachtig Syrië. En weldra zou de aanraking met de werkelikheid mij nog veel bitterder ervaringen bijbrengen.

't Is waar, die tien boeven noch hun meester deden iets, waarop je een verdenking kon gronden. Zij gedroegen zich netjes. De pot was zeer eetbaar. En nochtans, als ik ze zo over het dek zag scharrelen met hun brede schouders en hun beestige smoelen, zwijgzaam, elkaar met een half woord begrijpend en schijnheilig glimlachend, dan twijfelde mijn hart niet meer aan de rekbaarheid van hun geweten.

Er waren nog vier armoedzaaiers van mijn slag aan boord van die ouwe schuit. Twee Grieken, twee jonge Armeniërs en een Senegalees. De Grieken waren al bar tevreden, nu ze op een scheepsbeschuit konden knabbelen, en hadden bereids het commando over het schip op zich genomen, twistten heftig over de te volgen reisroute. De anderen luisterden er naar en kronkelden zich van het lachen. Geen onzer vermoedde in welke val hij gelopen was.

In de loop van de volgende dagen werden nog vier hongerlijders met de lasso van het schijnbare buitenkansje gevangen en aan boord gebracht. Het waren twee Italianen en nog twee Grieken. De laatsten mengden zich onverwijld in het fantastiese debat over de reisroute van het schip, dat zich plotseling verrijkt zag met vier onverwachte ‘commandanten’. De Italianen aten eerst en verdiepten zich daarna als bezetenen in het spel ‘la more’. Ik bleef alleen, hoewel we met tien gevangenen eenzelfde lot afwachten.

Nu de bemanning voltallig was, weerklonk de volgende dag tegen de avond een metaalachtige kreet over het dek:

‘Ankers hieuwen!’

Als in fel bliksemlicht werd ons plotseling de werkelikheid onthuld. Spelen, lachen, praatjes, alles was met een slag afgeloopen. Tegenover ons tienen stonden er elf gevechtsklaar. Wij met lege handen. Zij gewapend met revolvers, die zij goed zichtbaar droegen, opdat wij het niet zouden vergeten.

Ik vergat het niet en vroeg niet veel. Ik stond het eerst op. Maar de andere stakkers waren trager van begrip en bekwamen niet van hun verbazing. Zij vonden, dat de bekoring wel wat al te bruusk verbroken werd en toonden een beetje spijt, dat ze nu de schuit al op gang moesten brengen, maar enkele welgemikte schoppen verdreven op welsprekende wijze het laatste restje misverstand, dat nog bestaan mocht omtrent onze positie aan boord.

Ik weet niet meer, welke kameraad mij toen in het oor fluisterde:

‘Heb jij ook geen behoorlik kontrakt.’

‘Een kontrakt?... Niemand maakt kontrakten met individuen, die hij opvist uit een vuilnisbak.’

Een dreigende nacht viel over de haven, toen wij de rede verlieten.

In de verte, aan de horizon hulde de zonsondergang het

gekwetste hart der aarde in een rode sluier, terwijl de ouwe schuit onmerkbaar, als een verraad, weggleed.

* *

*

Dagen en nachten hebben wij gezworven tussen hemel water, bij alle getij: wij vonden gunstige wind, waarvoor wij als zwaluwen weg scheerden; tegenwind, waarbij wij zwaar moesten vechten om niet al te veel teruggedreven te worden; uren van windstilte, waarin wij als een boei in zee dreven.

Om rechtvaardig te zijn, en Onze Lieve Heer niet te ergeren, zoals ze bij ons op het land zeggen, wil ik bekennen, dat er ogenblikken waren van een stil innerlik geluk, gedurende welke, ondanks mijn volkomen slavernij, in mijn hart een dankbaarheid groeide tegenover het leven. Dat was meest in de uren van windstilte, als onze tirannen hun hart opvraten van woede. Maar het kwam hoogst zelden voor, want er moeten wonderen gebeuren, als er dankbaarheid geboren wil worden in een hart, dat zich van zijn slavernij bewust is. En wij werden ons er maar al te zeer van bewust, als de zee, de hemel en de mensen samenspanden om onze lichamen te breken en onze zielen te vernederen.

En zo was het meestentijds. Soms waren wij zo uitgeput van de strijd, dat zelfs het eten ons te veel was. Van een warme maaltijd bereikte ons overigens alleen nog de geur. Zo iets bestond enkel voor onze bewakers. Wij moesten ons tevreden stellen met scheepsbeschuit en conserven, een enkele maal kregen wij soep van verse vis. Toen begreep ik, hoezeer de lanterfanters van de Piraeus gelijk hebben. Zij weten, dat werk of geen werk, een zure haring alles is, wat zij van het leven te verwachten hebben.

Deze waarheid werd mij op een dag geïllustreerd door een van mijn lotgenoten, die mij de volgende anekdote vertelde:

‘Je weet,’ zei hij, starend op zijn door de touwen ver-

scheurde handen, ‘dat twee honden, die elkaar tegen komen, de gewoonte hebben elkaar te besnuffelen, eerst hun neus, dan hun achterste. Dat is zo hun manier om elkaars maatschappelike stand te beoordelen. Zo ontmoette een uitgehongerde en smerige straathond eens een zindelike en vette luxe hond. Naar de algemeen geldende grenswet, inspekteerden de onbekenden eerst elkaars neus en gingen daarna snuffelen in de bagage van hun rasgenoot, en dadelik week de luxe hond vol walging terug.

‘Wat is dat?’ vroeg de straathond. ‘Beval ik je niet?’‘Bah!’ kefte de ander. ‘Wat ben jij van achteren lelik en vuil!’

‘Dat geloof ik best, vriend,’ antwoordde de smerige. ‘Maar vertel mij es even: wat heb ik voor moois en goeds van voren, om van achteren mooi en aantrekkelik te zijn? Heb ik net als jij een welvoorzien boutje? een warm plekje om te slapen? een liefkozing? Kan ik erop rekenen, dat ik behoorlik verzorgd word, als ik ziek ben? - Niets van dat alles van voren... Wel? Hoe wil je dan, dat ik er van achteren schitterend uitzie?’

Waarom zouen de menselike straathonden er schitterend uitzien? En waarom zouden zij blozen om de gaten in hun broek? Schaamte is een bloem, die groeit in een aarde, waardigheid genaamd, maar er is geen waardigheid dan alleen daar, waar een reden van bestaan is.

En welke reden van bestaan heeft de menselike straathond?

* *

*

Ik weet niet, hoe ze tegenwoordig sponzen vissen, maar twintig jaar geleden kleefde aan iedere spons, die aan de zee ontrukt werd, een druppel bloed van de visser.

Op de morgen van de dag, waarop de bergketen van de Libanon aan de horizon opdook, niet wetend, wat ons te wachten stond, begroetten wij met kreten van vreugde de hemel, de aarde en de grote zeemeeuwen, die met ons

mee vlogen. Onze meesters begroetten de duivel, die zij in hun zwarte zielen verborgen hielden en legden kabels en messen klaar.

In dit deel van de Middellandse Zee komt de bodem over grote uitgestrektheden tot tien à vijftien meter van de oppervlakte omhoog. Hier liggen de rijkste sponzenvelden in de wijde, eenzame baaien, waar enkel de boten der sponzenvissers komen.

Hier heeft elke vierkante meter luchtbellen naar zijn oppervlak zien stijgen, die, brekend, een zucht lieten ontsnappen naar de menselike onbarmhartigheid, en deze zucht was geweld uit de borst van een man, die zich op de bodem van de zee afmatte om een spons los te scheuren. Enkele maanden later matte de spons zich op haar beurt af om een onbeduidend stukje aards vuil weg te wissen. Man en spons pijnigden zich tevergeefs af, want ziehier:

Tien beulen, langs de verschansing geschaard, houden een kabel en een mensenleven in hun hand. Elke man, naakt gelijk hij van zijn moeder kwam, heeft een kort en vlijmscherp mes in zijn hand. Het touw gaat onder zijn oksels door. Op de rug draagt hij een gewicht, dat heel wat lichter is dan zijn verbittering, maar heel wat zwaarder dan zijn zonden. Dat is alles.

Als de plaats voor de visserij uitgekozen is en de boot verankerd, peilt de kommandant, en roept:

‘Twaalf meter! tien! acht! dertien! elf! negen!’

Achter hem posteert zich na elke kreet een slaaf en zijn meester; een flinke hap lucht, en je bent op de bodem van de zee, waar je met je ogen open een naald naar beneden zou kunnen zien komen, en bepalen, waar zij neerviel. De bodem van de zee is bedekt met sponzen van alle afmetingen. De man grijpt de grootste en wil haar afsnijden. Maar als alle ongedierte is ook de spons aan het leven gehecht en verdedigt zich. Haar enige verdedigingsmiddel is het glibberige sap, waarvan ze doortrokken is, en dat

haar uit je vingers doet glijden alsof ze van kwikzilver was, terwijl de wortels een geheel vormen met de rotsgrond. En hier ligt het tragiese van de sponzenvisserij: de dosis lucht is snel verbruikt, je hart begint verstikkend te slaan, je oren dreigen te barsten, je ogen beginnen te verduisteren onder de sluier, die de dood aankondigt.

Dan, met of zonder spons, ben je genoodzaakt aan het touw te trekken; je denkt niet meer aan wat je wacht, je denkt nog alleen aan de lucht, - lucht! het grote fortuin in het leven, dat de mens nog niet geleerd heeft naar zich toe te schrapen...

Als je een mooie spons mee naar boven brengt, word je beloond met enkele ogenblikken rust, die je zoet lijken als de liefkozingen van een beminde vrouw. Als je niets of een spons in flarden meebrengt, doet een stomp op je naakte ribbenkast je het leven en zijn schepper vervloeken. Niet de pijn van de slag doet je vloeken, maar de haat en de lust om je mes in de buik van de tiran te planten.

Er zijn ongelukkigen geweest, die in overstortende haat hebben toegeslagen, vergetend in welk gevaar zij verkeerden. Een minuut later werden zij in zee gegooid, het hart van een kogel doorboord.

Op ons schip was de Senegalees de enige slaaf, die een ogenblik van verzet met zijn leven dorst betalen. Hij diende ons als voorbeeld, maar wij volgden hem niet na. De mens is laf: als hij zich niet aan het leven vastklampt, klampt het leven zich aan hem vast. Want het doel van de schepping is niet geweest de aarde met waardige wezens, maar met dieren te bevolken.

Gevangen dieren, gingen we voort onze taak van duikerwormen te vervullen. Sponzen boven brengen en wat adem scheppen, of boven komen met lege handen en stompen in ontvangst nemen. In de verte lag Alexandrette, de kust, en leek ons het beloofde land. Daar was de mens vrij om te luieren, vrij om van honger te kreperen, vrij!...Wij waren aangemonsterd voor drie maanden. Ze hielden

ons vier maanden vast voor hetzelfde geld. Eerst in September brachten ze ons terug naar de Pireaus en gooiden ons aan land als gereedschap, dat nergens meer goed voor is.

Arme duivels, zonder naam of god! Hun vreugde was zo geweldig groot, dat ze een hele week lang niet nuchter werden. Toen ze tot de werkelikheid terugkeerden, waren ze alleen nog goed voor de lasso van een andere verleider en om God weet naar welke andere visserij te worden gevoerd.

Ik heb hun voorbeeld niet gevolgd. En geen enkele strik was fijn genoeg gespannen om mij later nog te vangen. 't Is waar, dat ik een man gebleven ben zonder reden van bestaan.

Maar wat kan het Onze Lieve Heer schelen of een steen, die uit de hemel valt een maiskorrel verplettert dan wel een man met veel reden van bestaan?

Menton. ‘Les Sapins’. 1929.

Charles de Coster en de Vlaamsche idee
door Urbain van de Voorde

Voor den Vlaming, wien de ‘ziel’ van zijn volk meer is dan een ijdel woord, is het geen gemakkelijke taak stelling te nemen tegenover Charles de Coster's ‘Uylenspiegel’. Met Tolstoï's ‘Oorlog en Vrede’ wellicht het eenig epos van den modernen tijd, levert het inderdaad zoo menigvuldige en uiteenloopende elementen op, dat men telkens gevaar loopt in den een of anderen zin te forceeren wanneer men het nauwkeurig en onpartijdig zijn plaats wil geven in verband met Vlaanderen's wezen, waarvan het een uiting wil zijn. In een vreemde taal geschreven, behoort het niet tot onze letterkunde, maar anderdeels wil het een zoo hartstochtelijke verheerlijking zijn van Vlaamsche volksgeaardheid, er spreekt een zoo groote liefde uit voor Vlaanderen, zijn menschen en zijn taal - ‘ce fier langage’, en tevens voelt de schrijver, niettegenstaande het paradoxale feit dat hij een andere taal schrijft dan die van het verheerlijkte volk, zich zoo één met dit volk, dat we zijn werk te beschouwen hebben als deel uitmakend van ons eigen cultureel patrimonium. Want tot welke cultuur zou het behooren, zoo niet tot de Nederlandsche? Tot op den huidigen dag vond de prachtige ‘legende’ nog geen uitgever te Parijs en de Fransche literatuur-historici vermelden zelden of nooit De Coster's naam, ofschoon ze van meet aan een Verhaeren of een Maeterlinck, - ethnologisch méér Vlaming dan De Coster, - tot de hunnen rekenden. De schrijver van ‘Uylenspiegel’ is nochtans als kunstenaar zeker niet hun mindere, en zijn proza behoort zeker zonder meer tot het sterkste, krachtigste en

meest plastische dat in dien tijd in de Fransche taal werd te boek gesteld. Zijn schrijftrant is gewis archaïseerend, maar ook Balzac's ‘Contes Drôlatiques’ zijn dat, en niet derhalve dus, maar om reden van het buitengewoon barbaarsch karakter van het boek hebben de schrijvers van de geschiedenis der Fransche letteren blijkbaar gevoeld dat ze hier te doen hadden met een geestesproduct, dat op geenerlei wijze, niettegenstaande gemeenschap van taal, in hún literatuur was onder te brengen. Het stond daar, naar den vorm, als een levend anachronisme, naar den geest als iets volstrekt uitheemsch en onfransch. Het boek had dan ook bij zijn verschijning niet het succes dat dergelijk kunstwerk zou hebben verdiend. In Frankrijk bleef het onbekend en in België, al beschikte De Coster over een heele schaar bevriende kunstenaars om zijn boek te illustreeren, geraakten de oplagen slechts pijnlijk langzaam uitverkocht. Er hangt inderdaad een soort literair noodlot over deze imponeerende schepping. Wil een epos zijn wezensdoel bereiken, dan moet het populair worden, en dat werd het ook nog heden ten dage niet. Het volk, waartoe de schrijver in de eerste plaats zich richtte, verstaat de taal niet waarin het is geschreven, en voor hen, aan wien het toegankelijk is, blijft het naar het wezen een doode letter: de Franschen in het midden gelaten, kunnen zelfs de Walen als volk niet in geestdrift ontblaken bij de verheerlijking van het Vlaamsche ras, waartegen ze instinctief minachtend of vijandig staan; zij kunnen niet opgaan in dezen geest, die zoo anders is dan de hunne en aan den hunne zoo superieur. Dit is het literaire noodlot van Charles De Coster. Geheel onvlaamsch van cultuur, en misschien volbloed Waal (indien werkelijk, zooals gaarne wordt verondersteld, de Waalsche graaf Charles Mercy d'Argenteau zijn eigenlijke vader was, bij wien zijn Hoeische moeder en haar echtgenoot in dienst waren) kon De Coster's epische geest nochtans nauwelijks bevrucht worden door de ziel van zijn eigen ras; een ras zonder naam, zonder historie, zonder zelf-

standige cultuur, en kon hij het onmogelijk stellen zonder Vlaanderen's heroïsch en glansrijk verleden, daar waar het er op aan kwam zijn kunstenaarsdroom te beelden in een werk dat binnen België's grenzen nationaal zou kunnen heeten. Want zonder Vlaanderen heeft België, ook nog op het huidig moment, cultureel weinig te beteekenen. Maar het blijft merkwaardig, een raadsel bijna, hoe deze kunstenaar, naar afkomst en taal aan Vlaanderen zoo goed als vreemd, zich instinctief tot het Vlaamsche wezen aangetrokken voelde en Vlaanderen beschouwde als zijn geestelijk vaderland: hij zelf heeft het herhaalde malen betuigd. En raadselachtig is het ook, en tragisch tevens, hoe deze artiest tot het beelden van zijn epischen droom precies heeft teruggegrepen naar deze rampzaligste periode uit Vlaanderen's geschiedenis: deze waar onherroepelijk de ondergang begint; tragisch in dit licht beschouwd. Want is het niet dank zij de aan verraad grenzende ‘loyauteit’ van den Waalschen adel, aan hun schendigen afval van de beginselen der pacificatie van Gent, dat de ondergang der Zuidelijke Nederlanden werd bezegeld? Is het niet omdat de Waalsche steden aan den Spanjaard hun poorten hadden geopend, dat Alexander Farnese zijn kanonnen onder Antwerpen's muren opstellen kon? Hier draagt het Waalsche volk een historische schuld. En - deed Charles De Coster voor deze schuld soms boete? Is het geen mysterieuze beschikking van het lot, dat precies een telg van dit volk, en, - zonder het te weten - waarschijnlijk een nazaat dan nog van een dier al te loyale ‘malcontenten’, drie eeuwen later het epos schrijven moest van dezen heldhaftigen tijd, en zulks ter huldiging van dit ander volk wiens bodem slechts na duren strijd werd heroverd uit oorzaak van de schendige defectie van zijn vaderen? Is het de expiatie, dat een der zeldzame grooten uit het Waalsche ras geboren, dan nog naar den geest van dit ras afvallig worden moest? En kreeg, naast den schrijver, ook het werk zelf

boete te doen, door nooit geheel zijn lotsbestemming te vervullen, nl. populair te worden en aldus mede te werken aan Vlaanderens herleving? Want dat ook de Vlaamsche vertaling die er van verscheen - een matte, onartistieke vertaling trouwens - nooit doordrong tot in de diepere lagen van het volk, is een feit, dat niet uitsluitend dááraan kan te wijten zijn dat het ten slotte toch maar een vertaling blijft, maar dat diepere oorzaken heeft, die gedeeltelijk de essentie zelf raken van het werk. Tot de opstanding van het Vlaamsche volk heeft het op geenerlei wijze bijgedragen, en de potsierlijke bewering van Camille Lemonnier dat het de 'Vlaamsche Bijbel' zou zijn, evenals de menigvuldige uitspraken van Franschschrijvende Belgen omtrent het Vlaamsche karakter van dit boek gaan meestal uit òf van hun opzettelijke onwetendheid omtrent Vlaanderen's dieper wezen, òf van hun ontoegegeven bedoeling een capitale strekking van De Coster's epos uit de wereld te praten; want al zijn De Coster's werken het uitgangspunt van de Fransch-Belgische letteren en blijft zijn 'Uylenspiegel' nog altijd het machtigste monument er in, intuïtief voelen de niet-Vlaamsche schrijvers binnen onze grenzen, dat trots alles De Coster nauwelijks tot de hunnen behoort, dat zijn geest niet de hunne is, dat zíjn droom den hunne zelf weerstreeft. Als ze het over De Coster hebben, krijgen we begrijpelijke halfheden of vage, grootsprakerige algemeenheden ten beste, wanneer ze niet, zooals Lemonnier, nonsens vertellen: de 'Vlaamsche Bijbel'? Indien ons volk ooit een boek heeft bezeten, waaruit het, sinds geslachten reeds, het geestelijk voedsel tot nationale bewustwording heeft gehaald, dan is dit Conscience's 'Leeuw van Vlaanderen' en geen ander. Dit boek alleen heeft het bloed der Vlamingen heftiger doen bruisen, dit boek alleen heeft aan onze jeugd sinds ruim drie kwart eeuws een soort mystische zielsdronkenheid bezorgd; dit boek is de eerste spoorslag geweest, nog vóor Gezelle, tot Vlaanderens nationale herleving.

Dat in ‘Uylenspiegel’, waarmee De Coster nochtans bedoelde een beeld van ons volk op te hangen, de Vlaming desniettegenstaande zichzelf nooit heeft herkend, en koud is gebleven voor een werk dat te zijner glorie werd geschreven, als kunstwerk tevens tienmaal machtiger dan ‘De Leeuw van Vlaanderen’, behoort mede tot het noodlot van dit boek, dat tot de wereldliteratuur is gaan behooren voor het ooit nationaal werd of worden kon - iets dat voor een epos wel zonderling mag heeten! Maar toch is deze omstandigheid gezien een zekere disharmonie tusschen bepaalde elementen in den geest van het werk eensdeels en een soort ‘achterwaartsche ontwikkeling’ van Vlaanderen anderdeels, niet geheel onverklaarbaar. Deze disharmonie toe te lichten hebben de volgende bladzijden ten doel.

* *
*

Buiten het centrale, door de taal bepaalde beletsel zijn er m.i. tweeërlei redenen waarom dit grootsch werk vrijwel ter zijde van Vlaanderen's geestelijk bestaan is gebleven. Deze redenen zijn van historisch-staatkundigen en van religieuzen aard. Want de Vlaming, die het in het Fransch ofwel in vertaling gelezen heeft, moest er over het algemeen vreemd of vijandig tegen staan: vreemd, omdat zijn hart niet meer in éénklank was met den uit dit epos oplaaienden fellen haat tegen een volk waarmee het op dit moment niets meer te maken had, vijandig, wegens zijn sterk anti-roomsche strekking. Vrijzinnige intellectueelen konden er ongetwijfeld hun hart aan ophalen, maar dan meer speciaal wegens de antiklericale tendenz die er vingerdik opligt, terwijl ook zij weinig bevatting aan den dag hebben gelegd voor ‘Uilenspiegels’ diepere en veel wijder strekkende grondgedachte. En in ander opzicht dient te worden aangemerkt, dat de Walen en verfranschte Vlamingen het werk hebben opgeëischt voor hun Belgische literatuur ‘d'expression française’, - met recht overigens, gezien de taal waarin De Coster het schreef - en het

bovendien bij voorkeur verkeerd hebben uitgelegd en van zijn wezenlijk doeleinde afgeleid. Slechts voor wie beweren dat onze bevolkingen op alle gebied een kultureele eenheid zouden uitmaken - en die zijn niet talrijk en vooral te zoeken in het kamp van Vlaanderen's vijanden - kan Verhaeren's uitspraak geldig zijn: ‘Cest le premier livre où notre pays se retrouve’... En een Maurice des Ombiaux voegt er bij: ‘Cest le primier livre qui ait donné aux Belges le goût et le parfum de leur terre et de leur lignée. Le premier qui soit sorti de la neutralité d'âme... C'est depuis De Coster qu'il existe une littérature b e l g e ’. Men ziet onmiddellijk dat al dit commentaar Vlaanderen als geestelijke entiteit stelselmatig doodzwijgt, ofschoon De Coster geen ander land dan het Vlaamsche, ‘la terre de Flandre’ zooals hij honderd maal zegt, in zijn boek heeft verheerlijkt. Opvallend is tevens de nadruk waarmee telkens wordt gesproken van het ‘eerste’ boek dat voor ons nationaal zou zijn. Zulke stelling beteekent een negatie van ‘De Leeuw van Vlaanderen’, onomstootbaar nochthans het w e r k e l i j k eerste boek waarin ten minste de Vlaming zichzelf heeft teruggevonden en dat, o ironie! als epos, hoezeer ook artistiek de mindere van ‘Uilenspiegel’, een periode onzer geschiedenis behandelt die, in tegenstelling met den opstand der Zuidelijke Nederlanden tegen Spanje, onze latere onafhankelijkheid ten opzichte van Frankrijk en tevens ons Dietsch volksbestaan glorieus heeft verzekerd. Maar, wellicht juist uit dien hoofde, worden velen ten onzent aan den slag der Gulden Sporen niet graag herinnerd... Het feit is, dat er een zeer wezenlijke kloof bestaat tusschen het naar Frankrijk georiënteerde Waalsche cultuurleven en het meer zelfstandig Vlaamsche. En ‘Uylenspiegel’ Vlaamsch in zijn liefde en Fransch van taal, en tevens een historisch tijkvak behandelend waar Vlaanderen en Wallonië zich voorgoed een eender lotsbestemming zagen toebedeeld, heeft deze kloof niet overbrugd.

En hier raak ik meteen de eerste redenen waarom dit boek, - hoezeer men dus ook, vooral van niet-Vlaamsche zijde, het tegendeel uitkrijte - slechts een gering echo in het hart der Vlamingen wekken kon. Dit epos inderdaad verhaalt van een periode uit onze geschiedenis, die, alhoewel ze vooral op geestelijk gebied een beslissenden invloed heeft uitgeoefend, anderdeels totaal een doode letter is geworden. Dit klinkt paradoxaal, maar komt nochtans trouw met de werkelijkheid overeen. Toen, na de verovering der Zuidelijke Nederlanden door Don Juan en Farnese, onze provinciën weer vast aan Spanje werden gehecht niettegenstaande een schijnonafhankelijkheid die ze een tijdlang onder Albrecht en Isabella beleefden, was ook weer, op religieus gebied, Vlaanderen onvermengd voor Rome herworven. Wel hebben de Spanjaards ook nà de herovering, nog langen tijd hier en daar sporadisch opvlammende protestantsche agitatie te onderdrukken gehad, maar wat voor velen, misschien aanvankelijk slechts bestond door geweld en dwang, werd stilaan weer gewoonte, traditie, ingeworteld atavisme en men mag zeggen dat, toen de legers der Fransche Republiek de toenmalige Oostenrijksche Nederlanden overstroomden, zij in een homogeen katholiek land binnenvielen, waar de overgeleverde, diep religieuze geest zelfs bij hun oorspronkelijke aanhangers, de Vonckisten, slechts ten deele was aangetast. Want men vergete niet, dat de Renaissance voor Vlaanderen verbazend kort was geweest. Ze heeft gebloeid, met intense kracht, wetenschappelijk en picturaal, tot aan de komst van Alva; daarna ging het eerste geslacht stilaan uitsterven en waren de jongeren naar minder rampspoedige oorden uitgeweken. Slechts de schoone kunsten bloeiden voort, daar ze een rijken voedingsbodem vonden in de zich herstellende kerk, die zich, gesteund door de regeerende prinsen, met grooter luister dan ooit omringde. Men denke slechts op den Jesuïtenstijl en op Rubens' weelderige barokkunst. Maar

na dezen grootmeester komt het verval, bijna zonder overgang. En dit verval was des te erger, daar de meer speciaal intellectueele ontwikkeling in den aanvang der XVIIde eeuw was afgebroken: te kort was de opbloei geweest, dan dat de straalkracht der nieuwe gedachten tot in de diepere lagen van het volk zou hebben kunnen doordringen; een levende, bevruchtende literatuur zouden de Zuidelijke Nederlanden niet kennen: na een aanvankelijk ontluiken der nieuwe Renaissancistische letteren hier te lande in den persoon van een Jonker Jan van der Noot en een Karel van Mander, had het brandpunt der Nederlandsche geestesbeschaving zich al spoedig naar het Noorden verplaatst, zonder hier meer achter te laten dan een bleeken navolger der Fransche Pléiade, Justus de Harduyn en de traditioneele rederijkerskamers, vereenigingen van dilettanten zonder vorming, zonder kunstinzicht, zonder contact met het Europeesche geestesleven. Het eenige intellect van beteekenis dat de Spaansche Nederlanden, behoudens den mysticus-theoloog Jansenius, in de XVIIe eeuw voortbrachten, de wijsgeer Geulinckx, moest ten slotte Leuven, waar hij een door hem gecorrigeerd cartesianisme doceerde, verlaten en vestigde zich als zooveel zijner groote voorgangers uit den tijd der Inquisitie, in het gastvrije Holland, zijn geboortegrond schameler teruglatend dan ooit. Zoo was hier weinig voorhanden om een vrij geestesleven te onderhouden en te ontwikkelen. Van haar beste krachten beroofd, sluimerde onze kultuur stilaan volkomen in.

De hoog-renaissancistische, ten slotte zeer heidensche kunst van grooten Peter-Paul heeft in elk geval niet lang nageleefd; diep verband met het gemoedsleven van het volk zal ze vermoedelijk wel nooit gehad hebben; ze was overigens een kunst voor de grooten, voor de vorsten van kerk en staat, voor de zoowel geestelijke als wereldlijke, magnifieke genieters van de vreugden der aarde; en vooral de Spanjaarden vergastten zich aan Rubens' kunst. Deze was, op den zin voor kleurenweelde na, m.i. trou-

wens meer individueel dan werkelijk diep wortelend in den Vlaamschen volksaard: want die zware zinnelijkheid, die weelderigheid van overgezonde, donzige vleezen, die volstrekt heidensche lust aan het leven, - wáar zijn ze vóor Rubens in de Vlaamsche schilderschool? Ik wacht, tot men mij die aanwijst. Dit alles is niet zóo uitsluitend Vlaamsch als men wel vaak beweert. Die triomfantelijke levensvreugde was een algemeen renaissancitisch verschijnsel en Rubens was de eerste kunstenaar van genie die dezen geest voor Vlaanderen vertegenwoordigde, verhevigd door een eigen, sterk sensueel temperament. Men herinnere zich, wat Goethe desaangaande zei: 'Ich sage Ihnen, es waren s e i n e Frauen.' Maar dat deze hartstochtelijke levensverheerlijking ook wel gedeeltelijk mode en formule was, bewijst Jordaens, die zoo mogelijk nog heidenscher schilderde dan zijn machtige tijdgenoot, maar zelf, in den duik, een streng calvinist was. En nà Rubens, verdwijnt deze kunst hier totaal. Zelfs heden ten dage, in zooverre onze moderne schilderschool de Vlaamsche traditie opnieuw sterker wil voortzetten, is het niet die van Rubens, maar, naast enkele neo-gothiekers, die van den Ouden Bruegel die zich oppermachtig laat gelden. - Of zal men mij precies op den boeren-Bruegel wijzen om een traditie van overdadigen levenslust aan te toonen? Och kom! Bruegel was een observator en schilderde o.m. gaarne het volk in zijn zeden en gewoonten, in heel zijn doen en laten. Akkoord. En hij heeft een paar bruiloften en kermissen geborsteld waar het vrij losbandig toegaat. Maar bij alle volkeren zijn dorps- en trouwfeesten gelegenheden tot overdaad en buitensporigheid. Ik heb nooit kunnen inzien wat er daar zoo specifiek Vlaamsch aan zou zijn. Men kan mijns erachtens alleen zeggen dat, dank zij den realistischen grondtrek van het Vlaamsch genie, deze volksgebruiken meer dan bij andere kulturen in onze kunst tot uitbeelding kwamen. Maar Pieter Bruegel wegens die paar doeken voorstellen als iemand wiens horizont zou

begrensd zijn geweest tot rijstpap en worsten, zooals thans al te veel gewoonte is geworden, schijnt mij niet veel minder dan een grove beleediging van dit zeldzaam genie. Want vóor mij rijst deze groote figuur op in de gestalte van een profetisch vizionnair; gaarne geloof ik dat hij, vóor den dageraad nog der XVIIe eeuw, intuïtief den ondergang van zijn volk symboliseerde in zijn sombere parabel der blinden: wellicht was met Alva reeds de dwinglandij der Spanjaards over de Nederlanden gekomen toen hij dit tragisch doek schilderde en het is alsof de groote kunstenaar heeft voorgevoeld wat deze ramp voor zijn vadergrond zou beteekenen: een blindelings, of liever verblind, - een door geestesdwang en obscurantisme verblind ondergaan in meer dan twee eeuwen zielsomnachting en kultuurloosheid. En hij is het ook, die het ‘Landschap met de val van Icarus’ heeft geborsteld, dat niet minder profetisch zou zijn voor de lotsbestemming van zijn vaderland: want was Vlaanderen niet koen en heerlijk opgestegen naar de zuivere hoogten van den geest met mannen als Justus Lipsius en Vesalius, met Mercator en Ortelius, met Dodoens, Stevin en Kiliaan? Welk land kon in dien tijd in verhouding tot zijn bevolking op een zóó talrijke keurbende schitterende intellecten wijzen? Maar in den avond van zijn leven voorzag de sombere Bruegel reeds de instorting: de eenen dood en de anderen uitgeweken, zouden er hier te lande geen jongeren overblijven om hen te vervangen - Icarus zou weer neerploffen te midden eener onverschillige wereld die onder een stralenden hemel haar gang ging, onverstoorbaar, onverstoord, vanzelfsprekend en fataal. Nóg steekt Icarus' been vóór hij geheel verzinkt, hulpeloos en klagelijk boven het water uit: maar geen mensch die er zich aan stoort. - De roem van Vlaanderens groote geesten herinnert nog even aan Vlaanderen: maar wie bekommert zich om de tragedie van een volk?

Zoo ging Vlaanderen, gedurende nauwelijks honderd

jaar uit de middeleeuwen ontwaakt, weer een soort middeleeuwen binnen, maar, vermoeid en voos, zonder de zielskracht thans dezer strenge en vurige tijden, zonder hun scheppende verbeelding en strijdbaar idealisme, alleen met den kinderlijken eenvoud en de vertrouwende overgave van het middeleeuwsch gemoed aan de eeuwigheid die aarde en tijd beheerscht - alleen met simpel geloof, archaïsche zeden, verwaarloozing der wereldsche goederen met het oog op beloofde paradijzen, met de passieve traditie dus der christelijke levensbeschouwing en in deze traditie sluimerde het in voor meer dan twee honderd vijftig jaar. In de XVIIde eeuw moest Pater Poiters nog optreden tegen de praalzucht der toenmalige Vlamingen, die blindelings op het overschot hunner rijkdommen teerden, maar hij sprak tot hen, naar vorm en geest, zooals een Brugman in de dagen der engste gothiek, en een anderhalve eeuw nadien, reeds onder het Fransche regime, kon de spectatoriale schrijver Karel Broeckaert in den persoon van het kleine renteniertje Gysken, het type teekenen van den verschrompelden Vlaming van toen, die een mentaliteit aan den dag legt die essentieel de middeleeuwsche is, maar totaal bloedloos en verziekt.

Maar Spanje, dat met zijn absolutisme, zijn religieuze reactie, zijn zelfzuchtige internationale politiek de oorzaak was van dezen terugval en deze stagnatie, herinnerde Vlaanderen rond 1860 zich zijner nog? Er was zooveel gebeurd sinds de dagen van Albrecht en Isabella! Het was na den vrede van Utrecht (1713) Oostenrijksch erfland geworden onder Maria-Theresia en Jozef II, den ‘Koster van Weenen’ wiens verlichte hervormingen het, middeleeuwsch als het was, niet aanvaarden wilde en gewapenderhand bekampte. Het was Fransch geworden na Fleurus en had in een ‘Boerenkrijg’ tegen de goddelooze ‘Sans-culotten’ gevochten, die de kerken sloten en sloopten en zijn priesters verbanden; en na den val van Napoleon was het, laat ons maar zeggen, Hollandsch

geworden en had weldra wéér gemeend te moeten vechten, ditmaal tegen den ‘duivel uit het Noorden’; en ten slotte was het nu Belgisch en weer was het niet tevreden, omdat zijn taal als niet bestaande werd beschouwd en het als volk kultureel werd verwaarloosd. En, innerlijk verbitterd, tevens terugsmachtend, overeenkomstig de algemeene romantische neiging van die dagen, naar die verre middeleeuwen waar het geducht, machtig en groot was geweest, koelde het in stilte zijn haat tegen al dit Fransch gedoe aan Conscience's ‘Leeuw van Vlaanderen’ het geliefde, gelezen en herlezen boek, waarin het instinctief, onder den norm van een zegevierenden strijd, waarover trouwens meer dan vijf eeuwen waren heengegaan de belichaming zag van een opnieuw van denzelfden kant uit dreigend gevaar - dat feitelijk nooit geheel van Vlaanderens horizon was weggevaagd geweest - en waartegen het voorloopig weinig vermocht. Moedige volksleiders, mannen die de nooden van hun ras hadden ingezien en verstaan, wezen het steeds weer op dit gevaar dat zich thans belichaamde in een dreigende opslorping der geesten door taal en kultuur. En het wist dat deze leiders geen praatjes verkochten, want het voelde de achteruitzetting overal aan den lijve: in de school, bij het bestuur, voor het gerecht en niet het minst in het leger - het was te sloom en sluimerend echter om er zich actief tegen te verzetten. Slechts in de kerk kon het leven in het Vlaamsch. En de kerk was een groot deel van zijn leven. Dit eenvoudige feit is wellicht een der voornaamste factors die er toe hebben bijgedragen dat het, niettegenstaande een ook hier verfranschte hoogere geestelijkheid en een op wereldlijk terrein stelselmatig doorgedreven denationalisatie, die reeds in het Burgondisch tijdvak begon, Vlaamsch is kunnen blijven. Maar intusschen voelde het den Franschen invloed vijandig aan zijn wezen en alhoewel de aantasting van zijn eigendommelijkheid niet rechtstreeks van Parijs uitging, maar van het Waalsch element binnen België's gren-

zen, alsmede van de eigen verfranschte, kapitaalkrachtige en dus invloedrijke, ofschoon in aantal zeer onbeduidende hoogere burgerij, bleef er in het Vlaamsch gemoed altijd van zekere antipathie tegen Frankrijk leven: want hoe gauw heeft men de natie niet vereenzelvigd met haar taal en beschaving? - Maar Spanje intusschen, waar bleef Spanje in dit alles? Het Vlaanderen der XIXe eeuw wist van het Spaansche tijdvak niets meer af. In het volksgemoed was geenerlei herinnering overgebleven aan den heroïschen strijd die eens op onzen bodem tegen den Castilliaan werd gestreden; het wist niets meer van de glorieuze zelfbevrijding der Noorderlijke Nederlanden en van den ondergang zijner eigen provinciën. Het vredesverdrag van Munster had overigens tusschen de beide deelen der Nederlanden een kloof geslagen die nimmermeer zou worden overbrugd. Wij bleven van elkaar vervreemd en het Noorden, dat voor eigen belangen de Schelde wenschte gesloten te houden, is op geen wijze van schuldig egoïsme vrij te pleiten. Vlaanderen intusschen, oeconomisch geknakt, kende geen vrede; want, speelbal dat het bleef van de dynastieke belangen zijner achtereenvolgende vorstenhuizen, werd het voor meer dan twee eeuwen het slagveld van Europa en het lokaas zijner geburen; het verwarde en vergat ten slotte den eenen overweldiger met den andere. Zóódanig was het den heldhaftigen opstand der Geuzen vergeten, dat het woord ‘geus’ in het Vlaamsch een andere dan de oorspronkelijke beteekenis had verkregen en in den volksmond diende om een onkerksch, niet-geloovig mensch, een liberaal of zoo iets, te betitelen, later, uit te schelden. Maar niemand, bij het uitspreken van dit woord, dacht hier nog aan de onverschrokken voorvaderen die niet alleen de vrijheid van geweten, maar tevens en vooral, onder de leiding van den edelen Zwijger, de nationale zelfstandigheid op den vreemden tyran hadden bevochten. Sinds de Zuidelijke Nederlanden aan Oostenrijk waren overgegaan, had Spanje

overigens niets meer met Vlaanderen te maken gehad. Het lag gindsch ver in het Zuiden achter de Pyreneeën verborgen en geenerlei wrijving, om welken aard ook, had den Vlaming aan zijn bestaan herinnerd. Het Spaansche tijdperk, totaal afgesloten, was iets dat definitief tot de geschiedenis behoorde. En het volk kende de geschiedenis niet. Wel was een Keizer Karel een populaire held gebleven, maar hij leefde in de wandeling uitsluitend voort als Gentenaar, luimig en oubollig, als de held van tallooze verhaaltjes en anecdoten, doch heelemaal niet zooals De Coster hem voorstelt, als onverbiddelijk heerscher en ketterverbrander, verkrachter tevens onzer oeroude keuren en privilegiën, die bovendien de onvergeeflijke vergissing had begaan de Nederlanden, nadat hij ze voorgoed van het Keizerrijk had losgemaakt, als erfdeel van zijn zoon Philips bij het wildvreemd Spanje te voegen, dat niets gemeen had noch met onzen volksaard, noch met onzen alouden vrijheidszin. Wat Philips II betreft, deze was totaal uit het volksgeheugen weggewischt.

Zij echter, onder de Vlamingen, die wat langer school hadden gelegen en meer ontwikkeling bezaten dan de groote massa, deze waren op hun respectievelijke scholen over het Spaansche tijdvak op een vrij zonderlinge en uiteenloopende wijze ingelicht geworden. Op de confessioneele onderwijsinrichtingen is men er, ook nog heden ten dage, niet ver van verwijderd, de herovering der Zuidelijke Nederlanden een gelukkig feit te achten. Dank zij de wederinstelling van Spanje's heerschappij hier te lande, werd onze bevolking immers voor Rome bewaard, en alle geest van protestantisme, voor zooveel daarvan nog overbleef na de uitwijking niet alleen van de Hervormden, maar tevens van alle vrijheidslievenden, - in Gent alleen stonden, volgens het getuigenis van Marcus van Vaernewijck, meer dan 5.000 woningen leeg - alle geest van protestantisme werd stilaan totaal uitgeroeid. Men weet dat vooral de Jezuïten zich met deze taak belastten. De

kerk van Rome triomfeerde in de Zuidelijke Nederlanden en omringde zich, geholpen door de Vlaamsche kunstenaars, met weergaloozen luister. Van het standpunt van een alleen-zaligmakend geloof uit is het moeilijk een Regeering, onderwier beschermende hand dergelijke toestand werd bewerkstelligd, te laken. Spanje had altijd de kerk van Rome verdedigd: het had daartoe geweld moeten gebruiken, jawel! Maar is er iets ter wereld, vooral in beroerde tijden, zonder geweld te verwezenlijken? En die Calvinisten, vooral de Gentsche onder Hembyse en Rijhove, hadden zich toch ook aan menige buitensporigheid schuldig gemaakt! In de katholieke schoolboeken wordt een gebeurtenis als de beeldstormerij zeer op het voorplan geschoven, maar kettervervolging en Spaansche Furie tamelijk bereidwillig geëxcuseerd; men glijdt er tamelijk lichtjes overheen. Men vermijdt het, nadrukkelijk er op te wijzen, dat Alva hier duizenden menschen deed ter dood brengen; men schippert, als het er op aan komt, de halsrechting van Egmond en Hoorn te verklaren; men laveert, en men verdoezelt, als men het schoolkind voor het feit stelt dat de opstand zijner vrijheidslievende vaderen in de XVIe eeuw in den grond klagelijk gebroken werd en dat hij het maar goed te vinden heeft dat het precies zoo gebeurde. En men begaat tevens de historische onjuistheid den opstand der Nederlanden na den val van Antwerpen te splitsen in twee elementen: den toestand in het Noorden en dien in het Zuiden, van den eersten nauwelijks nog te gewagen en het voor de Zuidelijke provinciën zóó voor te stellen alsof onder Albrecht en Isabella ons arm onderjukte land een gulden tijdvak beleefde en alsof in den oorlog die nog werd voortgezet, niet de Spanjaards, niet het Spaansche huurlingenleger, maar de Zuidelijke Nederlanden tegen de Noordelijke zouden gestreden hebben. Men lette wel, dat de term ‘tachtigjarige oorlog’ in de Belgische geschiedenisboeken zelden of nooit wordt gebruikt, alsof het hier een uitsluitend

Noord-Nederlandsche aangelegenheid gold; dat het wordt voorgesteld alsof Maurits van Nassau die in voortzetting van de politiek van zijn vader, de bevrijding onzer provinciën op het oog had en Oostende bezet hield doch na een driejarig beleg er uit werd verdreven, de vijand, de overweldiger was van ons geknecht vaderland, de vreemde vorst integendeel, die den ketter tot den aftocht wist te dwingen, de bevrijder wien we ten slotte voor deze opruiming nog dank verschuldigd zijn. En hier raak ik meteen aan de wijze waarop ook het officieel onderwijs de geschiedenis van dat tijdvak behandelt. Confessioneele beweegredenen zijn hier niet, of toch veel minder, in het spel. Maar een andere factor werpt hier zijn gewicht in de weegschaal om ze te doen overhellen naar een op veel punten tamelijk inschikkelijke beoordeeling van dit tijdvak. De herovering der Zuidelijke Nederlanden door Spanje en hun losrukking van de Noordelijke provinciën, scheiding die definitief door het vredesverdrag van Munster werd bekrachtigd, is immers de doorslaggevende factor die het mogelijk heeft gemaakt dat tweehonderd jaar later de staat België werd geboren. Inschikkelijkheid van de officieele geschiedschrijving ten opzichte van deze in de vorming van het huidige België zeer belangrijke periode is hier dus ook, zonder dat ik er verder dien op in te gaan, zeer verklaarbaar. Den voornaamsten onzer geschiedschrijvers, Henri Pirenne, zien wij zich overigens in zijn ‘Histoire de Belgique’ ten doel stellen aan te toonen, dat het ontstaan van België te danken is aan een collectieve ziel (de beruchte ‘âme belge’) die, buiten of boven den persoonlijken wil der individuën, en van de vroegste tijden af gehoorzamend aan een dwingende innerlijke wet, zich zou hebben verwezenlijkt in de staatkundige aaneensluiting onzer provinciën. In dit geval hebben bij de verovering der Zuidelijke Nederlanden ten bate van Spanje, een don Juan en een Farnese gemakkelijk spel gehad. De legers van den eene en de handige

omkooperij van den andere waren slechts welkome middelen ten dienste van deze collectieve ziel om zich te belichamen. Hoe het komt dat deze eigenaardige entiteit slechts ageerend is opgetreden voor b.v. de ééne helft van het oude hertogdom Brabant, en de andere helft ongemoeid heeft gelaten, is niet bijster klaar... Dat het geschiedenisonderwijs op de officieele scholen ten opzichte van het Spaansch regiem echter over het algemeen objectiever is dan op de confessioneele, dient erkend.

Uit dit alles blijkt intusschen ten overvloede welke de mentaliteit van den Vlaming van omstreeks 1860 tegenover Spanje en het Spaansche tijdvak was: in de diepere volkslagen totale vergetenheid en onverschilligheid; bij de meer ontwikkelden, dank zij hun vorming op school, in zoover ze Katholiek waren veeleer een zekere sympathie, bij de anderen in ieder geval noch haat noch rancune. Voor de volkspsyche over het algemeen behoorde dit alles te zeer tot een ver verleden en stond het tegenwoordige te zeer in het teeken van een andere, meer nabije bedreiging van volksaard en -zelfstandigheid, opdat in Vlaanderen aan de tijden van Alva en den Zwijger nog dwingende herinnering voortleven zou. De Coster, die het Spaansche tijdvak episch en hartstochtelijk afwijzend behandelen zou, zaaide, in tegenstelling met de meer opportunistischen Conscience, op een bodem die weinig ontvankelijk kon zijn.

* *
*

(*Wordt vervolgd*)

Zwarte Pieten
door Anthonie Donker

‘Heeft zij het gemerkt of verbeeld ik het mij?’ Ongedurig liep dokter Walders zijn slaapkamer op en neer, en telkens op die kleine tocht van de deur naar het bevroren raam ging die vraag met hem mee, en het antwoord mee terug. En opnieuw dezelfde vraag maar dan een ander antwoord - er kwam geen einde aan. Natuurlijk had zij het gemerkt, maar evengoed kon het verbeelding zijn. Er prikkelde een tintelende onrust in zijn handen, aan zijn slapen. Veertien dagen was hij nu bij zijn ouderen collega gelogeerd en tot vanmiddag was zijn positie in huis volkomen duidelijk geweest. Walders verving gedurende enkele weken dokter Temmens, den eersten assistent van het ziekenhuis in het stadje, die een studiereis door Duitschland en Oostenrijk maakte. Hij logeerde bij den directeur, en was dus de gast van dokter Karel van Meere en zijn vrouw en, wanneer hij lust had, in zijn vrije uren de speelkameraad van hun beide jongens, Herman en Bob. Herman was zeven jaar en Bob drie. Tot zoover was alles duidelijk. Maar sinds vanmiddag wist hij het niet meer, was hij niet meer de logé maar iets anders, dat hij geen naam wilde geven. Zijn verblijf hier was opeens precair en pikant, een risico, een avontuur. Of het begin van een avontuur, verbeterde hij zichzelf voorzichtig, met de stille verzekering dat hij nog terug kon. Maar daarin geloofde hij zelf niet, en als hij eerlijk was, wilde hij er ook niet in gelooven, al was het behoorlijker zich dat wijs te maken. Walders was een open natuur, heftig, vurig, maar met oprechte theorieën en principes. Toen hij dien eersten

avond uit de doorsneeuwde duisternis het lichte portaal was binnengetreden, en het ranke, blonde vrouwtje - mevrouw dokter Karel van Meere - hem lachend en met uitgestoken hand was tegemoet gekomen, had een oogwenk als een lichte vlam de gedachte door zijn hoofd gedanst: wat een mooi vrouwtje, wat een mooi vrouwtje! Maar dadelijk hadden zijn principes dat vlammetje gedoofd. Hij hield het in bedwang met de rechtvaardige domper van die andere gedachte: Van Meere is haar man. Van dat oogenblik had Walders weinig meer op haar gelet. Het werk nam hem in beslag, hij zag haar bijna niet en wannéér hij haar zag, gingen zijn oogen en gedachten langs haar heen. Grete van Meere was zijn gastvrouw en niets dan dat. Walders had zijn zinnen uitgeschakeld zooals je het licht uitdraait: hij zàg haar niet meer.

Het is vreemd, vaak stelt men zich de menschen voor, alleen afgaande op hun omgeving. Onwillekeurig was Walders Grete van Meere gaan vereenzelvigen met haar milieu, met de andere huisgenooten, den strengen, langzamen, ernstigen Karel en Herman, die al iets van de bedachtzame ernst van zijn vader had. Den kleinen, altijd tevreden Bob zag hij te weinig om op andere gedachten te komen. Karel leefde geheel en uitsluitend voor zijn werk, en taalde zelfs 's zomers niet naar een vacantiereis. In de vestibule hing een in hout gesneden spreuk, die hij eens, jaren geleden al, uit het Zwarte Woud had meegebracht: ‘In der Welt ein Heim, im Heim Deine Welt.’

Waarom zou men meer verlangen? Im Heim Deine Welt! ‘Im Studierzimmer’, had Grete er van gemaakt. Karel hoorde het niet en Walders leek het slechts scherts. Karel hoorde zelden iets, luisterde nauwelijks naar anderen. Zijn leven was volkomen begrensd door stethoscoop en ziektegeschiedenis. Met een gevoellooze maar onvoorwaardelijke toewijding arbeidde hij, tot heil der lijdende menschheid, zooals een redenaar het bij het vijf-en-zeventig-jarig bestaan van het ziekenhuis kernachtig had uitgedrukt.

Herman was het evenbeeld van zijn vader. Hij was traag in zijn bewegingen, te wijs voor zijn zeven jaren en te weinig jongensachtig. Zijn oogen stonden droomerig, maar niet van die prille, kinderlijke verwondering over alle dingen, waarnaar ouderen alleen nog gissen kunnen. Zijn grijze kijkers rekenden, berekenden de kleine voordeelen, die hij kon behalen en als ze droomden, dan was het van de groote winsten, later. Als men hem vroeg wat hij wilde worden, antwoordde hij: 'millionnair'. Er is tusschen kinderen en menschen een onderscheid als tusschen hemel en aarde, tusschen stroomende beken en een bevroren vijver, maar sommige kinderen zijn kleine copieën van volwassenen. Bob zag Walders zelden. Meestal was hij al naar bed, als de beide dokters thuis kwamen. Eens kwamen zij juist binnen, terwijl Grete hem de trap opdroeg. Hij juichte hun toe en probeerde zich uit haar armen los te wringen. Daarna zag hij hem weer enkele dagen achtereen niet, hoorde alleen soms achter deuren dat hooge, dappere stemmetje. Overigens was het stil in huis. Zoodoende was hij Grete ongeveer gaan beschouwen als haar omgeving, en had uit het oog verloren, dat voor sommige menschen in het leven slechts het décor verkeerd gekozen is. Tot, vanmiddag! Walders kwam alleen thuis, eerder klaar dan gewoonlijk. Hij ging de voorkamer binnen. Tegelijkertijd kwam Herman binnen door de serredeuren, met jekker en ijsmuts terug van het ijs, zijn schaatsen slingerend in de hand. Er trok een ijzige, snijdende tocht door de kamer. 'Gauw weer dicht die deur,' klonk boos de stem van Grete. Zij speelde op den grond met Bob. Langzaam ging Herman terug om de deuren te sluiten. Walders bleef staan, onopgemerkt, - en keek naar het spel van Grete en Bob. Herman bracht jas en muts in de gang en kwam schuifelend terug. Walders zag dat er een vraag op zijn lippen draalde. 'En - en,' begon hij eindelijk haperend en een verzwegen inleiding voortzettend, 'wat doen we vanavond?'

‘Eten en dan naar bed,’ antwoordde Grete kort.

Herman's gezicht betrok, en lijzig pruilde hij: ‘Ik dacht dat we gingen zwartepieten.’ Sinds zijn verjaardag dwong hij elken avond om een spelletje zwartepiet, en bleef zeuren als hij zijn zin niet kreeg.

‘Beste jongen, we kunnen niet altijd spelletjes met je doen. En nu dokter Walders er is, hebben we daar heusch geen tijd voor. Zooveel kun je toch al begrijpen.’ Het was de geïrriteerde stem van alle moeders die een lastig kind vermanen. Herman ging met een boek bij den haard zitten en sloeg mokkend een aantal bladzijden tegelijk om.

Op dat oogenblik deed Bob een nieuwen stormaanval, en Walders zag Grete's gezicht volkomen veranderen. Met den jubelenden kleinen jongen rolde zij over het tapijt. Een stoel schoof opzij en stootte tegen het glas van de theetafel. Bob juichte. ‘Nog een keer, nog een keer.’

Walders kwam een paar passen nader en tastte langs het glas, of het gebroken was. Tegelijkertijd zag Grete op, met oogen als lichtblauwe vlammen, een blik zóó stralend en prachtig - Walders oogen antwoordden, gróót opeens, wild verlangend. Het duurde maar een oogwenk. Zij speelde alweer verder met Bob. Maar van dit oogenblik was mevrouw dokter Karel van Meere - Grete, Grete, met haar verrukkend blonde haren en haar lichtende oogen. Was die blik voor hem geweest? Of voor Bob? Had zij het antwoord in zijn oogen gezien?

Met breede passen liep dokter Walders de slaapkamer op en neer, en draaide telkens opnieuw het voorval als een langzame film voor zijn geest heen, en weer terug. Er was geen uitzicht tusschen de dichte deur en de toegevroren ruit. Hij wreef een zwart gat in het matte ijs op het glas. Dan draaide hij zich weer om en hield de handen boven de verwarming, keerde ze met de handpalmen boven, en dacht: zus, of zoo?

‘Is het verbeelding of heeft ze 't gezien?’ Hij ging voor den spiegel staan. Zijn eigen gezicht keek hem veelbe-

teekenend aan. ‘Maar jij weet het ook niet,’ dacht hij tegen zijn spiegelbeeld. En hij begon de blauwe bloemen op de waschkom te tellen, en raakte daarbij in de war. Op dat oogenblik luidde beneden de gong voor het eten, alsof zich iemand aanmeldde en zei: ‘maar ik!’ Walders maakte zich klaar om naar beneden te gaan.

Na den maaltijd zaten zij met hun drieën in de voorkamer. De kleine lichtkring van de schemerlamp liet het overige van de kamer in schaduwig donker. Walders keek de blauwe rookspiralen van zijn cigaret na, en zag het lichte, spitse gebaar waarmee Grete de asch wegtipte van de hare. Hij deed een verhaal uit zijn tijd aan boord, als scheepsarts. Karel was moe en luisterde niet. Toen begon Grete te vertellen van de studieclub der vijf artsen uit het stadje, die wekelijks een avond met Karel samenkwamen. 's Zomers tenniste ze met hen. Vier ervan waren vrijgezel. Ze hadden zoo weinig huiselijkheid; ze mocht hen graag ontvangen. Het bracht wat afwisseling in de doffe eentonigheid der dagen.

‘Dus je bent zelf ook lid van die studieclub?’ vroeg Walders, die zijn diagnose begon te stellen.

‘Er moet toch ook iemand voor het nabroodje en den wijn zorgen,’ verdedigde zij zich. En dan, haar eigen gedachtengang hardop voortzettend:

‘Ja, ik word eigenlijk zoo verwend. Het is heerlijk om verwend te worden.’

Walders keek naar haar kapsel, de fijne, gladde golfjes in het blonde haar. Het was zacht en mat, maar toch met een schemerende glans erover. In boeken zou het goud heeten, en het had er werkelijk iets van. Haar huid was fijn en effen, maar de trekken van haar gezicht verstrakten zich al, nog weifelend om zich te rimpelen, maar niet meer zoo wazig, haast vloeiend als in de jaren der ongedeerde schoonheid. Het licht-blauwe avondkleed met smalle kraag en spits uitgesneden hals stond haar goed. Grete merkte het, hoe hij haar gadesloeg en zonde zich in zijn

bewondering, gelukkig dat haar dertig jaren haar bekoorlijkheid niet schaadden.

Van dokter Temmers verhaalde zij nu, die op reis was en zoo dikwijls kleine verrassingen voor haar meebracht en kostbare cadeautjes met haar verjaardag. 'Hij is kostelijk. Als ik wat nieuws aan heb, blijft hij staan kijken of hij er gewoon stil van is. Temmers is een tiep. Jammer dat je hem niet ontmoet. Maar dokter Wolfert zal ik je voorstellen. Die brengt me altijd met de auto naar de tennisbaan.' In de rookcirkels van zijn cigaret zag Walders zich de studieclub der artsen onthullen en hij overdacht hun wetenschappelijke ijver.

'Waarom lach je?' vroeg Grete.

Hij schraapte zijn keel, zocht naar zijn woorden. 'Ik geloof, ik denk zoo, dat ik ook zou toetreden tot die studieclub.' En zijn oog viel op Karel, die scheef weggezakt in zijn fauteuil zat, het hoofd tegen den gepolsterden rug geleund. Hij snorkte zachtjes. Regelmatig en rechtvaardig. Walders en Grete zagen elkaar aan. Zij moesten glimlachen. Was het omdat Karels houding een beetje potsierlijk was, of om heel de eigenaardige situatie? Haar glimlach werd zachter en haar oogen bleven rusten in de zijne. Er was iets argeloos in die oogen. Maar argeloos zijn alleen kinderen en engelen, en de argeloosheid van een vrouw is een fijn geslepen wapen. De oogleden met de fijngebogen wimpers zonken over die blauwe pracht. Er zweefden nog principes door Walders hoofd, als afdrijvende wolken: nooit de hand tusschen boom en schors steken; je hebt niet het recht om iets te verstoren. Maar hij vroeg zich af wat hier dan wel verstoord kon worden? Haar oogen lichtten zoo hel en heerlijk. En toen hun glazen met een hoogen, lachenden toon samenklonken, was Van Meere volkomen uitgeschakeld.

'Mijn kiekjes heb je nog niet gezien?' vroeg ze even later.

'Wil je soms nu -?'

'Graag, Grete.' Voor het eerst zei hij haar naam. Het

was de kleine brug, waarover zij tot elkander gingen. Zij stond op, ging de achterkamer binnen om ze te halen. Walders volgde haar. Onder de schemerlamp bij de serre, over een tafeltje gebogen, bekeken zij het album. Photo's zijn goede warmtegeleiders. Bij een kiekje van haar met Bob in den tuin, zagen zij elkander aan. Het album gleed weg op het tafeltje, het had zijn kleinen plicht gedaan.

Zij beefde in zijn armen onder zijn kus, haar gezicht werd stil en ontspannen, op de trilling der oogleden na.

Zij was achterover geduizeld in zijn armen, en scheen te sluimeren in een diepte, een afgrond van gelukzaligheid, mijlenver van het hier en het nu, van de klok die schuw en haastig tien sloeg en van het tafeltje met het overbodige album. En Walders stond over die diepte gebogen, maar met een schel besef in zijn achterhoofd van wat er gebeurde, een laatste gedachte aan den rand der bedwelming, een gat in het geluk, een overgebleven, geïsoleerde seconde in de eeuwigheid der omhelzing. Hij zag met iets als angst haar gesloten, in geluk gestorven oogleden. Weerloos was zij overwonnen. Maar tegelijk wist hij, dat hìj onherroepelijker in haar macht was.

* *

*

Zij waren nu vaak samen. Maar hij bleef op zijn hoede. Soms leek Grete hem te coquet, ofschoon haar dat zoo natuurlijk afging, dat het hem nauwelijks hinderde. Maar zijn gulle natuur was te vaak door welberekende vrouwencharme gedupeerd, en het zou niet het eerste kat- en muisspelletje zijn, dat hij verloor. Er waren oogenblikken dat hij haar wantrouwde en zich afvroeg of zij met hem speelde. Zij was zoo onberekenbaar. Het liefst zag hij haar, als ze met Bob op den grond lag, samen spelend met zijn beesten, de aap die aan een koord tegen een stok klom, de haas die kon springen, de opgewonden pikkende boomvink, en de rustiger dieren, de logge olifant, het roodbonte koetje, de schimmel op drie pooten en de kleine,

kromme dashond met het rinkelende belletje om den hals. Kostelijk vermaakten zich die twee met hun zonderlinge menagerie.

Dan was ze zelf een kind, en een aanbiddelijk moedertje. Maar op het onverhoedst was ze het volgend oogenblik weer zoozeer het charmeerende, lokkende vrouwtje, dat hij geërgerd en teleurgesteld zich liefst wilde omkeeren en weggaan.

Op een middag stond Walders te kijken naar haar spel met Bob. Zij nam geen notitie van hem. Tegen die kleine onzekere handjes en die blonde krullen, licht als ragfijn schaafsel, kon hij niet op. Bob is mijn eenige vlam, had ze weleens gezegd. Als ze met hem speelde, hadden de studieclub der artsen en alle cavalieren van vroeger en later, Walders incluis, volkomen afgedaan. Bob had in zijn dolle vreugde zijn ronde armpjes om haar hals geslagen en drong zich dicht tegen haar aan. Rood van stoeien en omhelzen keek ze op en merkte zijn bewondering.

'Als je me met Bob samen ziet, ben je nog ééns zoo verliefd op me.'

Dat irriteerde hem. Ze wist het zelf te goed hoe bekoorlijk ze was in haar spel. Ze legde het erop aan. Haar kinderlijkheid was een listig verdekte valstrik, hij liep er grif in. Maar dan verweet hij zich dat hij zoo'n losse opmerking veel te zwaar telde. Mannen zijn log in het denken. Haar vogelvlugge geest had alweer twintig wendingen genomen, terwijl hij nog altijd die paar lang vergeten woorden onder de loupe hield. Grete liet de haas en de dashond wedrennen, en Bob en zij waren honderd maal zoo wijs en zoo gelukkig als hij met zijn trage, logische verstand en zijn moeizame poging tot menschenkennis.

Grete liet Bob zijn beesten opbergen in de groote speelgoedkast. Onder kleine, onsamenhangende toespraken bracht hij ze brabbelend een voor een op stal. Grete kwam voor Walders staan, nam zijn gezicht in haar handen en keek hem vragend aan. Waarom zoo ernstig?

Op slag was hij gewonnen, streelde haar over het haar en kuste haar verteederd en onstuimig. Zij bestrafte hem lachend:

'Je bent niet eens goed geschoren.'

Parmantig stelde zij haar eisch: 'Vanavond moet je je nog scheren, anders krijg je geen nachtzoen.' Walders protesteerde, dacht er niet aan voor die paar uren. En zijn nachtzoen zou hem toch niet ontgaan, waagde hij te beweren. 's Avonds na het eten, als Grete Herman naar bed bracht, placht Walders naar zijn kamer te gaan. Daar waren zij elken avond een poosje samen. Er kwam iets van wrevel in hem op. Zijn mannelijke trots - te weidsche naam voor het geforceerde zelfrespect, dat mannen op verkeerd gekozen momenten weerspannig en onhandelbaar maakt - praatte hem allerlei gemelijke theorieën voor: als hij toegaf was dat een teeken van onderwerping, daarmee erkende hij haar macht over hem, niet de geringste inbreuk op zijn onafhankelijkheid duldde hij, enz. Een paar minuten lang formuleerde hij dergelijke principiëele zinnetjes. Heeren vergaderen soms zelfs als ze alleen zijn. Maar een lichte vrouwenlach waaiert zulke overwegingen naar alle windstreken uiteen. Al die zinnetjes stoven op haar lach weg als zand op den wind. Maar met een laatste rest van gewicht en eigenwaarde zei hij: 'Als ik nog tijd over heb voor tafel, zal ik eens zien.'

Zij streek hem door zijn haar. Het incident was gesloten en vóór het eten was Walders clean-shaven. Als men goed geschoren is, ziet de wereld er ontegenzeggelijk beminnelijker en minder problematisch uit. Een ondoorgrondelijke vrouw was Grete toch niet, dacht Walders. Een lief, grillig, koket vrouwtje. Goed en gul voor een verwaarloosd vrijgezel als hij. Hij moest dankbaar zijn, geen theorie meer houden en geen analyses. Denken is altijd verkeerd. Grete dacht niet, maar streek hem op het juiste moment door zijn haar. Op allerliefst elementaire wijze loste zij 's levens problemen op. Voor Karel maakte zij vleeschpasteitjes,

zijn lievelingskost. Zij bedroog hem eigenlijk niet, openlijk liet zij haar genegenheid voor Walders blijken. Karel bleef vriendelijk en hoffelijk, en nam op loyale wijze met de vleeschpasteitjes genoegen. Grete droeg er zorg voor dat hij hen niet samen betrapte. Zij kende hem, dan pas zou hij meenen te moeten optreden. Zoolang hem feiten bespaard bleven, liet hij hen begaan, liet geen ergernis of afgunst blijken. En Grete bezat genoeg tact om alle aanleiding tot praatjes te voorkomen. Als er bezoek was, was ze ook voor Walders niet meer dan de gastvrouw. Zij verried zich door geen blik of glimlach. Het verbaasde Walders dat zij zoo volkomen haar gevoel kon verbergen. Zelf had hij zijn oogen niet in bedwang, aldoor speelden ze heimelijk om haar heen. Maar Grete, hoeveel meer zelfbeheersching! Of hield zij zooveel minder van hem? Hij wist zelf niet wat hij ervan denken moest. Zooiets ondoorzichtigs als een vrouw! Matglas, dacht hij. Broos, breekbaar, ondoorschijnend. Met haar puntige scherts nam ze hem zoo goed als anderen ertusschen, bootste eens terloops plagend zijn brouwen na. Het sang-froid waarmee ze haar gevoel verloochenen kon, verontrustte hem. Maar nauwelijks waren zij alleen, of ze maakte alles weer goed met een aanhankelijke teederheid, als hem in geen vroeger avontuur ooit was te beurt gevallen. Zij kon meesterlijk comediespelen, en toch was ze eigenlijk open en rechtuit. Zij verzweeg hem niets. Eens was Walders thuis gebleven; hij speelde piano in de zitkamer, Chopin. Grete schreef brieven aan een klein schrijftafeltje bij het raam. Bob rende rusteloos van den eenen muur naar den anderen, telkens met een bons zijn vaart stuitend, en dan keerde hij weer om, een eindeloos spel dat hij met onuitputtelijke volharding bedreef. Eindelijk bleef hij buiten adem bij de piano staan, verbaasd luisterend naar de muziek, met open mond, wijsvingertje voor de onderlip gebogen. ‘Ja Bop, dat is Chopin,’ zei Walders, terwijl hij opstond en op Grete toeging. Bob roofde de toetsen-

looper. Walders keek hoe het zonlicht gouddraad maakte van losgesprongen haren uit Grete's kapsel. Hij legde de hand op haar schouder. Zij wendde het hoofd om; het open, klare blauw van haar helle oogen deed hem beven. ‘Aan dokter Temmers schrijf ik. Wil je het lezen?’ vroeg ze.

‘Dat hoeft toch niet,’ antwoordde hij begeerig. Grete poetste een inktvlek van haar vinger en dacht na. ‘Wat zal ik nog meer schrijven?’

Ze hield hem de brief voor: ‘Kijk - hier, Walders. En daar, nog eens Walders. Hij zal wel denken -’.

Een oogenblik dacht hij, dat ze hen beiden jaloersch wilde maken. Maar die veronderstelling verwierp hij, dat was te brutaal, en te kinderachtig tegelijk. Ach wat, zij leefde van den eenen inval in den anderen, zij berekende niet zoo bewust. De fout lag bij hem, hij achtervolgde al haar woorden met zijn analyse; of achterdocht, dat was een beter woord ervoor. Hij vervloekte die psychologie, die iedere uitlating onder verdenking stelt. Liever luisteren naar haar lieve, diepe stem. Een alttimbre was er in. Eigenaardig dat ze niet zong. Openhartig vertelde ze nu van Temmers. Hoe aanhankelijk hij was, en hoe onhandig in zijn gehechtheid aan haar. Een groote, onbeholpen jongen, het was haast aandoenlijk. Sinds hij bij Karel aan huis kwam, ging hij zelden meer uit. Elken dag kwam hij even langs. Zij liet hem een brief van Temmers lezen. Hij schreef eenvoudig, sympathiek en correct, dacht Walders. Dan vroeg hij:

‘En hoe zal ik je schrijven? Ik bedoel - zoo precies als ik voel?’

Grete schudde nadenkend het hoofd.

‘Dat kan niet, jongen. Dat gaat niet, tegenover Karel. Maar -,’ en haar oogen lichtten nu ze dat zei, ‘ik kan tusschen de regels lezen. Hier (en ze wees op den brief van Temmers) staat ook zooveel tusschen de regels.’ Walders keek donker, hij moest het gemak waarmee ze

die parallel trok, even verwerken. Daarop herstelde hij zich, en schertste: ‘Goed, dan schrijf ik erg veel tusschen de regels, daar kun je opaan.’

Grete gaf hem een zoen op zijn haar, en sprong op om de pianolooper uit Bobs handen te redden, die een schaar had bemachtigd en er een nieuw patroon uit dreigde te knippen.

Hij protesteerde luidkeels. ‘Bobbie lief.’

‘Lief is Bobbie pas als hij de schaar netjes op zijn plaats brengt.’

Bob draafde er geestdriftig mee weg, en kwam dan terug, sloeg beide armen om haar hals... ‘Nou Bobbie nog liever.’

Grete zoende hem stralend van vreugde. Er was geen Temmers en geen Walders meer.

Herhaaldelijk spraken zij met elkander over Karel. Het was Walders een raadsel hoe Grete hem had kunnen trouwen. Zijn saaie, humorlooze ernst, hoe hield ze het erbij uit: Wat had ze ooit in die grijze, stalen oogen gezien. Denkende oogen waren het, maar zonder iets van het stroomende, tintelende, lichtende der ziel. Oogen zijn in een menschengelaat het vloeiende, onvatbare, duizendmaal veranderlijke en beweeglijke, maar deze oogen stonden in het hoofd als grijze edelsteenen. Het waren dezelfde oogen als van den kleinen Herman, maar ouder, en oneindig, onherstelbaar zakelijker.

Een Zondagmorgen maakten zij gezamenlijk een wandeling over de hei. De terugweg ging door het bosch. Herman ging met zijn vader voorop. Hij trok een priksleetje. Langzaam gingen zij door de sneeuw het stijgende pad omhoog. Bij een driesprong scheidden zij. Herman wilde nog verder den heuvel op, om met zijn vader omlaag te sleeën. Grete en Walders namen het boschpad, dat afdaalde naar het stadje. Zij zagen het tweetal na dat met langzame passen den heuvel beklom, twee eendere gestalten, alleen in grootte verschillend.

‘Precies zijn vader,’ zei Walders.

‘Ja, hij heeft veel van Karel, teveel eigenlijk,’ antwoordde Grete. Zij zagen de gestalten kleiner worden, twee zwarte figuurtjes in de sneeuw, het priksleetje achter Herman aan, als een kever aan een touwtje.

Onverwachts vroeg Walders: ‘Hield je van Karel toen je hem trouwde?’ Dadelijk had hij spijt van zijn vraag. Zoo hulpeloos had hij Gretes oogen nooit gezien, er was geen verwijt in maar iets onrustigs, verdrietigs dat hij niet van haar kende. ‘Waarom vraag je mij dat?’ Toen begon ze te vertellen, met wat gedempte stem alsof ze hem een geheim toevertrouwde, plichtmatig en eentonig: van het strenge, ouderlijke huis, van haar vader dien ze zelden zag - haar moeder was gestorven toen ze vijf jaar was -, van haar tante die haar grootbracht bij een hard, ouderwetsch opvoedingsregime, eenvoud en gehoorzaamheid heette dat. Het kwam er op neer dat ze nooit iets mocht, nooit iets had. Bijna nooit ontmoette ze iemand. Enkele vriendinnen had ze, en soms een vriend bij het tuinhek. Op dansles was ze nooit geweest. Haar eerste bal maakte ze pas mee toen ze al verloofd was. Eeuwig was ze gechaperonneerd. Jurken verstellen, pianospelen en wandelen met tante, dat was haar jeugd geweest. Dikwijls had ze romantische ontvluchtingen beraamd. Het kille, saaie huis was een gevangenis. Ze verlangde zoo naar vrijheid, naar uitgaan, reizen, dansen, bloemen zoeken en fietsen, en ééns in haar leven zelf een echt avontuur. Haar stem had nu weer dat zingende, bijna dansende dat Walders er anders in hoorde. En zoo was er niet veel noodig om in Karel den verlossenden prins te zien. Het was geen erg koninklijke prins misschien, maar ze was niet veel gewend. Hij was goed voor haar, hartelijk. En hij had iets vastberadens, interessants. Ze dacht na -. En een flink postuur. Het was duidelijk dat zij haar best deed in haar geheugen al Karels veroverende eigenschappen uit het verleden samen te harken, maar het wilde niet erg lukken.

Haar stem daalde nu en het klonk als een bekentenis: En - hij had een goede toekomst. Eerlijk en treurig zag ze Walders aan. ‘Ja, ik was jong, veel te jong.’ Zij bleven staan op het besneeuwde pad. De dennetakken bogen onder de sneeuw; het was zoo stil dat zij zich verwonderden over deze afwezigheid van alle geluid. De doove, vreemde stilte van het sneeuwlandschap scheen hun gedachten te dempen en besluieren. Walders trok Grete tegen zich aan. ‘Als ik Bob niet had zou ik dood ongelukkig zijn in mijn huwelijk.’ Hij voelde haar oogleden trillen onder zijn kus. Boven hen klonk roepen, een luide bres in de stilte. Karel en Herman kwamen op hun sleetje aansuizen.

‘Lichtzinnige jongen,’ bestrafte Grete hem, ‘misschien hebben ze het wel gezien.’ Ze stoven langs hen heen. Herman zwaaide met zijn ijsmuts. Ook Karel wuifde vluchtig met de hand en lachte. Om den hoek van het boschpad verdwenen ze, en de stilte sloot zich opnieuw. ‘Ergert hij zich, deze weken?’ vroeg Walders naïef.

‘Ik weet het niet. Als hij tijd heeft. Meestal heeft hij zelfs daarvoor geen tijd.’ Het klonk kort, ongevoelig. Walders vroeg zich af, hoe Karel over zijn vrouw zou denken. Meestal was ze ook tegenover hem gul en goedgehumeurd. Een enkele maal kon ze hem kort en stuursch afschepen. Karel was onveranderlijk dezelfde, welwillend, beleefd en omslachtig. Kookte er dan niets in hem? Was bloed voor hem enkel een vloeistof om te onderzoeken en den druk van te meten, maar voelde hij het zelf niet kloppen aan zijn slapen, gisten van drift, jagen van jalouzie? Walders dacht zich in Karels plaats. Hij begreep niets van die lauwe lankmoedigheid. Als het hem gold! Een heete bloedgolf steeg naar zijn kop. Verdomd, een stoelpoot zou hij nemen. Maar hij kon zich niet herinneren, bij Karel het geringste spoor van ontstemming te hebben bemerkt. Zijn stem en zijn oogen trilden nooit, zijn taak scheen, slechts de wetenschap te dienen en oogluikend toe te staan,

dat zij zijn collega's als voorwendsel diende om zijn vrouw te courtoiseeren.

* *
*

Eens, na tafel, zong Walders bij de piano. Hij had een hooge, volle stem, warm en helder, een zonnig geluid, waar Grete bewonderend naar luisterde. Ein rheinisches Mädel, zong hij, beim rheinischen Wein! Het lied deinde door de kamer dat alle hoeken ervan doorzongen waren. Het klonk zoo aanstekelijk vroolijk. Opeens zette ook Karel in, met zijn diepe, breede bromstem. Grete's oogen schoten vonken van ergernis. ‘Stil toch, stil toch,’ beet ze hem toe en schudde heftig, toornig het hoofd. Karel zweeg onmiddellijk. Als een jongen, die kwaad heeft gedaan, keek hij voor zich. Walders zag terzijde uit juist zijn lang, mistroostig gezicht. Het deed hem leed. Grete merkte niet eens hoe krenkend haar uitval was geweest, een harde, booze domper op zijn vroolijkheid. Mijn minnaar zingt, hoor je niet hoe mijn minnaar zingt, dan heeft mijn echtgenoot te zwijgen. Dat was het scherpe verwijt, dat hij hoorde in haar heftig: stil toch!

Zingen en vroolijk zijn past den man der wetenschap niet, hij heeft slechts zijn oogen te sluiten als zijn vrouw een ander haar gunst schenkt, zijn mond te houden en te weten dat hij een leelijke stem heeft. Dat was de pijnlijke conclusie, die hij las op Karels lange gezicht. Maar een seconde later was het weer in de oude, effen plooi. Bedaard trok Karel groote wolken uit zijn sigaar. Walders zag in gedachten aldoor het toornige kopje van Grete voor zich, het lieve gelaat door een booze trek verminkt. Een kleine furie was ze daareven geweest. Hij nam zich voor het haar te zeggen.

Maar juist dien avond was haar gedaantewisseling zoo volkomen en onweerstaanbaar en vond hij haar weer zoo betooverend lief, dat er niets van kwam en hij zelf dat niet eens meer merkte.

Grete bracht Herman naar bed en Walders was meegekomen. Dit uitgeleide op zijn nachtrust maakte den jongen opgewonden. In zijn ledikant stond hij recht overeind en trappelde op de dekens. Bob was wakker geworden, zat boven op zijn kussen met het kleine handorgeltje tusschen de knieën dat Walders voor hem had meegebracht. Er tingelde een deuntje uit, een haperend O du lieber Augustin. De kleine vingers konden het zwengeltje amper hanteeren. Walders kwam luisteren, en trok een opgetogen gezicht. 'Sopijn,' zei Bob innig tevreden.

Walders begreep het niet, maar Grete schaterde:

'Dat heeft hij van jou, van de piano. Chopin.'

'Je zoon is een wonderkind,' lachte hij.

Grete knuffelde den kleinen man en zoende hem op zijn warrige, blonde krullen. Daarna bracht ze Herman tot rust, en liet hem in zijn hansop stappen. Hij stond er zoo schriel in zijn hemdje, als een mager katje. Op het kussen knielde hij, en zei zijn avondgebed op, met open oogen, vol aandacht naar oom Wal. Dan duikelde hij over den kop en bezeerde zijn teenen tegen de spijlen van het ledikant. Grete streelde hem over zijn dunne vlasharen en stopte hem warm in de dekens. Walders zag door een spleet tusschen gordijn en raampost in de duisternis buiten het gebedje na, dat daar nu omzwierf, op zoek naar God. Zwijgend keek hij toe. Met haar kinderen samen vond hij Grete het liefst. Dan was zij het natuurlijkst. Iets minder coquet kon ze zijn, dacht hij. Maar wat was er dan van deze weken geworden? In de gang, in het donker, kreeg ook hij zijn nachtzoen. Haar derde jongen.

Den anderen avond dreigde er zijn nachtkus op in te schieten. Na het avondeten raakte hij in een debat met Karel, en hoe hij ook popelde om er tusschen uit te trekken - de eenige oplossing van het dispuut - zijn gastheer liet niet los en deed elke blauwe rookwolk van zijn sigaar met zwaarwichtige en tergend uitvoerige betoogredenen vergezeld gaan. Walders zat op een vuur. Nu wachtte

Grete boven! Zijn antwoorden werden verstrooid en afwezig, maar Karel merkte het niet, spon langzaam, scherpzinnig en accuraat zijn gedachtengang uit en illustreerde zijn beweringen met voorvallen uit zijn praktijk. Grete kwam binnen. Even gingen haar oogen vragend verwonderd naar Walders. Daarna zette zij zich rustig en zwijgend aan haar handwerkje. Er was geen kijk meer naar vanavond, meende Walders. De medische wetenschap kwam hem duur te staan, het kostbaarste oogenblik van den dag schoot hij erop in. Maar om tien uur, toen Karel voorstelde te gaan gaan slapen, stond Grete haastig op, alsof haar plotseling iets te binnen schoot.

'Ik moet toch eens kijken of ik dat boek misschien buiten heb laten liggen, op het tuintafeltje. Toen ik Herman binnenhaalde.'

'Welk boek?' deed Karel verwonderd. Ze was al buiten. Walders begreep de manoeuvre niet dadelijk. Maar toen ze niet aanstonds terugkeerde, drong het tot hem door. Een krijgslist. Hij trad ook naar buiten op het donker terras. Ze stond klein en slank in de heldere duisternis van den winteravond. Haar sjaal wapperde los over haar schouder. Er glinsterde sterrengruis aan de zwarte lucht en er stond een blanke, bijna volle maan. Pour besoin de la cause, dacht hij met moedwillig verzet tegen de romantiek van het moment, tegelijk vervloekte hij zijn nuchter verstand. Waarom moest hij alles stukdenken: Waarom was ieder oogenblik door twee gedachten gespleten! Niet enkel het lichaam, ook de ziel heeft een schaduw. Achter ieder gevoel strijkt de schaduw van een gedachte. Dat maakt het geluk voor ons onmogelijk. Grete nam hem bij de hand. De avondwind streek langs zijn slapen. Onder hun voeten knerpte het grint als schelpen. Hij nam haar in zijn armen. Kleiner leek zij hem nu. Haar lippen waren koel en zacht als van een kind. Groot en beschermend stond hij over haar gebogen. Dit oogenblik was niet ver van het geluk, er welde een warmte in hem. Maar waarom

dacht hij juist nu, wat Karel doen zou, alleen in de kamer. ‘Waaraan denk je?’ vroeg zij. ‘Aan jou,’ loog hij. Maar zijn innigheid keerde de leugen tot waarheid. Ik houd van haar, dacht hij snel, vele malen achtereen. Zij wond zich los uit zijn omhelzing, trok hem mee bij zijn arm. Nu was zij weer taktisch en voorzichtig, meer op haar hoede dan hij. ‘We hebben al zoo lang naar het boek gezocht’, glimlachte zij. Hij volgde haar gewillig naar binnen. Maanlicht sloop hen na over het terras. Karel stond in de kamer, bij het schrijftafeltje, bladerde in een tijdschrift en floot tusschen de tanden. Walders herinnerde zich de woorden van het deuntje. ‘Es geht der Dolly gut, sie lebt in Hollywood, in U.S.A. Und ich steh da.’

Hij stond daar zoo alleen, zoo rechtop - en eindeloos ver van hen beiden, in een andere wereld van gedachten, misschien ook van verdriet. God weet wat er in den armen Karel omging. Waarom kreeg Walders nu opeens zoo overstelpend medelijden met hem, het was belachelijk. Het was toch zijn schuld niet, dat Karel zich zoo weinig aan zijn vrouw liet gelegen liggen. Maar hij stond zoo stram, zoo angstwekkend rechtop. Misschien dacht hij niets, maar je kon niet weten.

Greta legde haar smalle hand op Karels arm, vroeg hem of ze den volgenden dag naar het avondfeest op de ijsclub zouden gaan. Hij stemde toe, vriendelijk, bedaard. In bed moest Walders er steeds aan denken, zag aldoor Karel rechtop in de kamer staan, en dan opkruipend langs zijn arm, Gretes slanke vingers, het zachte, vleiende verraad van haar hand. Moest hij Karel bewonderen of belachelijk vinden? Geen spoor van rancune, van verwijt, van jalouzie. Had hij zich dermate in bedwang? Zou Karel nog ooit verlangen naar zijn vrouw? Was hij werkelijk zoo lauw, had dat onbewogen gezicht, dat nooit uit de plooi kwam, niets te verbergen of sloot hij alle leed en alle jalouzie met bovenmenschelijke zelfbeheersching en wilskracht in zich op? Wat weten wij ooit van een ander

af! Was hij een held of een sukkel? Offerlam of martelaar?

Maar, tenslotte was het geluk hem altijd nog goedgunstiger geweest dan Walders. De jachtmeester of de strooper! Dan was de eerste er toch nog beter aan toe. Half getroost sliep hij in. Hij droomde onrustig. Na het ontbijt was Walders een oogenblik met Grete alleen. Hij kwam terug op het gebeurde van den vorigen avond.

'Je kunt beter comedie spelen dan ik, Grete.' Het kwam er verlegen uit. Het woord huichelen bracht hij niet over de lippen. Grete wist niet of zij zijn opmerking als compliment of verwijt moest begrijpen. Ze gaf er een andere wending aan. 'Ja, maar zooals jij soms kijken kunt, - als een schooljongen die gesnapt wordt.' Ze dacht echter nog over zijn woorden na, Walders zag het aan haar oogen. Opeens werd ze ernstig: 'Je weet hoe streng ik het heb gehad, vroeger thuis. Als je nooit iets mag! Dan leer je wel huichelen.'

Walders luisterde maar half naar haar eerlijke verontschuldiging en merkte de onrust in haar oogen niet. Hij zette zijn eigen gedachtengang voort. 'Zoo uitgeslapen als jelui worden wij mannen nooit. Al wilden we!' En hij dacht: een vrouw kan een brief aan haar man schrijven tegen den rug van haar minnaar. Hij hield het lompe, precaire aphorisme voor zich. Maar Grete raadde iets van zijn gedachten. Strak en angstig hief zij het gezicht naar hem op. 'Denk je slecht over mij?' Hij kuste haar, schuldig en verlegen. 'Lieve, kleine Grete, je bent zoo goed voor mij.' Zij glimlachte weer, haar onrust was gestild.

'Was Karel boos?' vroeg hij. 'Hij heeft niets gezegd. Hij zegt nooit iets!'

* *

*

Maar het gebeurde, kort daarop, dat Van Meere zijn welwillende neutraliteit, zijn onverklaarbare toegeeflijkheid verloochende. Met hun vieren waren zij naar het ijsfeest

geweest. Grete, Walders, Karel en zijn zuster, die in hetzelfde stadje woonde. Laat in den avond keerden zij terug. Walders en Grete waren niet langs den straatweg gegaan, maar hadden het boschpad genomen. Onder het stroomend ruischen der dennen was de weg naar huis een tocht door een andere wereld geworden; het was of het besneeuwde pad hen wegvoerde uit hun vroeger leven en hun schaduwen gingen voor hen uit, op verkenning naar een verre, stille vrede in het violette licht van den maannacht. Grete's oogen lichtten als kleine sterren in het donker. En zij waren verbaasd geweest na dezen tocht door een vreemd tooverrijk van stilte en geluk opeens voor het donkere huis te staan. Uit hun oogen week het geheim van streelen en fluisteringen. Alle ramen waren zwart, de anderen waren lang naar bed. De trap kraakte kwaadaardig onder hun voeten. Walders schoof in het donker, met een leegte in zijn hart en een bijna verongelijkt gevoel naar de logeerkamer. Den volgenden morgen merkte hij terstond dat er iets gaande was. Karel begroette hem zoo hoffelijk en welwillend als anders. Maar tegen Grete was hij kortaf. Een veelbeteekenende blik achter Karel om lichtte Walders in dat het mis was. Er was twist geweest. Grete vertelde het hem later. Dat was nu typisch Karel, hij had zich geërgerd over die avondwandeling. Wat moest zijn zuster er wel van denken! Daarom alleen was hij gekrenkt; dat anderen het merken zouden, dat zat hem dwars. Grete was gepiqueerd, en vond zich met haar verontwaardiging volkomen in haar recht. Haar goede stemming was bedorven. Voor het eerst zag Walders haar kribbig. Karel gaf ze korte, scherpe antwoorden, en Herman, die wat onhandig en onbesuisd tegen de tafel stootte, kreeg onverwachts een paar rake tikken. Zijn grijze oogen schoten vol tranen en zijn lippen beefden van schrik en spijt. Hij zei niets, maar ging in een hoek zitten en plukte rafels van zijn schooltasch. De kleine martelaar leek sprekend op zijn vader. Zwijgend ontweek hij Grete's booze

blikken. Weer, juist als op dien avond bij de piano, zag Walders haar gezicht door een felle drift gehavend, de fijne trekken ruw verscherpt en een dreigende schaduw in het lichte blauw der oogen. En hij wist niet meer zeker, of zij het lieflijke blonde elfje was, waarvoor hij haar had gehouden. De volgende dagen weerlegden zijn twijfel.

* *

*

Sinds die boschwandeling na het ijsfeest had Walders zich loom en mat gevoeld. Op den nachtelijken tocht naar het land van vrede en geluk, had hij leelijk kou gevat. Het liep uit op een zware, kwellende griep. Met een hoofd zwaar als lood en scherpe, pijnlijke keel werd hij op een morgen wakker. Opstaan was onmogelijk. Moe en koortsig bleef hij enkele dagen op bed. Grete was als een moeder voor hem, zorgde voor omslagen, drankjes, thee, lichte kostjes, schudde zijn kussen, bracht bloemen mee en raadde zijn wenschen, voor hij ze uitsprak. Als zij de kamer had verlaten, was hij soms tot tranen geroerd over haar zorg en haar teederheid. In vele jaren had zich niemand meer zoo zacht en toegewijd om hem bekommerd. En daarom was het aangenaam ontroerd te zijn, en streek hij de hand langs zijn wang om zich te overtuigen dat hij huilde. Men schaamt zich vele jaren lang te huilen, maar als er eindelijk weer tranen komen, is men trotsch. Als zij haar koele kleine handen op zijn klamme voorhoofd legde, bleef hij met gesloten oogen liggen. Haar handen waren zoo licht, ze drukten hem niet, ze waren onbeweeg'lijk en toch zwevend over hem heen. Dikwijls lag hij haar lang en zwijgend aan te kijken, en volgde elk lijntje van haar gelaat, alsof hij langzaam en voorgoed haar beeld in zich wilde opnemen. ‘Wat lig je me weer te bestudeeren,’ zei ze dan. Hij lag zoo zacht in de kussens, in de koestering van haar lieve zorgen sluimerde zijn critisch verstand in, en werd hij een kleine, sentimenteele jongen. ‘Zou je met me mee willen?’ vroeg hij eens.

Zij lachte: ‘En Bob dan?’

‘Bob meenemen,’ zei hij kinderlijk. Ze schudde het hoofd. Hij meende een kleine vonk van spot in haar oogen te zien. ‘Wat wilde je zeggen?’ vroeg hij gespannen.

Ze aarzelde even, toen flapte zij het eruit:

‘Ik zou nooit met een jaloerschen man getrouwd willen zijn.’

Allerlei gedachten kruisten en flitsten tegelijk door hem heen: hij zou toch niet -, maar misschien had ze gelijk, hij was van zichzelf niet zeker, misschien was hij toch de man van het absolute monopolie. Hij zou te véél van haar houden. Maar hoe kwam ze opeens bij die gedachte? Hoe wist ze het?

Grete zag zijn verwarring, wachtte op een antwoord.

‘Maar goed, dat je met Karel getrouwd bent,’ zei hij droog. Het klonk onbarmhartig, en hij liet er verzachtend op volgen:

‘Ik zou je alléén voor mijzelf verlangen, geheel en al.’

Zij kuste hem op het voorhoofd. ‘Dan zou je mij niet als vrouw kunnen gebruiken.’ Hij nam haar hand, en nu zij de nerveuze trilling daarvan merkte, werd ook zij ernstig. Langzaam zei ze:

‘Ik wéét het niet. Of ik zóó geheel zou kunnen liefhebben! Weet je hoe ze mij vroeger noemden? De koele blonde. Ik wéét het niet,’ herhaalde zij, ‘en nu kan het niet meer, het is al te laat.’ Het klonk als een bekentenis van onmacht. Maar haar oogen waren inniger dan haar woorden. ‘Nog een paar dagen, Grete, dan zeggen wij elkaar weer adieu,’ veranderde hij van thema. Dan zet haar huwelijk weer in, dacht hij. Karel speelt bedaard zijn rol van echtgenoot verder. Und ich steh da; ditmaal paste hij het refrein van het Duitsche deuntje op zichzelf toe. En hij zag zich opnieuw de vale leegte van zijn vrijgezellenleven ingaan, met de lieflijke maar schrijnende herinnering aan haar warmte, haar zorgen en de liefkoozing van haar hand en haar oogen. Zijn hoofd leunde tegen haar arm. Zij

streek hem zachtjes over haren en voorhoofd en wangen; telkens, telkens weer. Hij lag alsof hij sliep. Een zoete sluimering overmande hem, over zijn droomen streek haar verre hand. Ver weg hoorde hij haar zeggen: ‘Zoo zou ik den heelen nacht bij je kunnen zitten, en je al maar streelen zonder moe te worden!’ Het was of er zon stroomde door zijn bloed. Zoo open en eenvoudig en vanzelve schonk zij hem nu de groote innigheid, de liefde waartoe zij zich onmachtig had willen bekennen.

Die enkele woorden konden zijn leven voor jaren bevleugelen.

Hij sloeg de oogen op, en bracht haar handje aan zijn lippen, liet het dan weer los. ‘Ja, ik heb gerookt.’ En lachend proefde ze ook zelf de tabaksgeur aan haar vingers. Haar stemmingen wisselden en keerden zoo snel als wolken aan de lucht, als een blad op den wind. Hij streek een losgesprongen lokje glad langs haar voorhoofd.

‘Wie moet er nu mijn haar in orde maken, als je weg bent?’ vroeg ze coquet.

‘Temmers,’ antwoordde hij kort.

‘Temmers,’ beaamde zij. Het deed hem pijn.

Nog enkele dagen wiegde hij zich in haar zorgen. Zij stopte hem in wollen dassen voor hij uitging en hield hem thuis bij guur weer. Hij liet zich gewillig en tevreden verwennen, en speelde met Bob, die met oom Walders een verdrag van onverwoestbare vriendschap had gesloten.

Karel zag hij nauwelijks meer. De griep, die in het stadje heerschte, nam hem geheel in beslag.

* *

*

Den laatsten avond waren allen samen. Herman dwong om het spelletje Zwarte Piet, dat van avond tot avond was uitgesteld. Grete probeerde hem af te schepen, maar oom Wal nam het voor hem op. Voor afscheid moesten ze toch een spelletje met hem doen. Herman glunderde, het werd een feestavond. Karel schudde en ver-

deelde de kaarten. Zóó langzaam en secuur, dat Grete snibbig uitviel. Hij bleef onverstoorbaar.

Walders vermaakte zich met Herman over de koddige prentjes, eenden, hazen, honden en ooievaars, gecostumeerd en in dwaze houdingen en standen. Het spelletje herinnerde aan zijn jeugd. Voor twintig jaar hadden zij het thuis gespeeld, op verjaardagen. Zijn gedachten dwaalden af. Naar vroeger, naar later, het afscheid morgen, zijn vertrek. Het werd niets zonder haar! Vergeten zou hij haar niet, hij zou rondloopen met een hol gevoel van eenzaamheid. De dagen werden weer vaal, zonder einde en zonder uitzicht. Walders maakte fouten, doubleerde tot Hermans onstilbare pret de haas en de ooievaar.

'Waar zijn oom Wal zijn gedachten?' bestrafte Grete hem lachend. Zij was het eerst van allen de kaarten kwijt. Dan volgde Herman, die gespannen in de handen klapte.

'Oom Wal of vader, oom Wal of vader,' riep hij opgewonden.

Wie zou het spel verliezen? - Dáár ging het om, dacht Walders opeens, verbluft door een onverhoedsche overeenkomst. Zonderling hing alles samen. Wie was de verliezer van het spel? Het Duitsche refrein schoot door hem heen: und ich steh da! Wie was er de dupe van alles, wie was er tenslotte Zwarte Piet?

Karel hield hem de laatste twee kaarten voor, met zijn welwillende glimlach. Hij trok. 'Zwarte Piet, zwarte Piet,' juichte Herman en draafde naar de keuken om houtskool te halen.

Dus toch, dacht Walders bijgeloovig. En hij ontmoette Gretes oogen, warm en vol weemoedig afscheid. Hield ze van hem? Karel schudde bedaard de kaarten voor het volgende spel.

Verzen
door Theun de Vries

De steden

De steden nestlen in de ronde kimmen:
rossige branden aan de schemerlucht.
Met torens scherp en kartelende tinnen
bewaken zij hun schande' en hun gerucht.

Een donker volk leeft in de kleine kelders;
hun kindren spelen onder viaduct
en bruggen; somtijds droomen zij verrukt,
maar weten steeds wat zij begeeren elders.

's Nachts schommlen lichten achter spiegelglazen.
Gelag en lachen rinklen. Mannen vechten
om vrouwen, drinken dan, den twist te slechten.
Zelfmoordenaars dolen langs 't zwarte water.

In grauwe voorstad gillen de sirenen
iederen morgen en de donkre horden
komen als altijd stom en zonder morren;
't fabrieksruim sluit zijn duister om hen henen.

Booten verschepen uit blauwzilvren havens
't noodlot van velen naar een andre kust;
kajuiten gloeien zacht bedrieglijk 's avonds;
het scheepsvolk zingt, steeds koortsig verontrust.

Hoeren en muzikanten blijven achter.
De deernen zoeken traag hun schaamtloos hol,
de boeven de geschuwde smalle grachten,
en maken kroeg en dompe slaapstêe vol.

Maar Christus schrijdt voorbij geblaakte muren,
met het verheven zegenend gebaar
langs pleinen, stegen, tusschen sombre vuren,
onzichtbaar onder de verworpen schaar.

Jardin galant

Het klein verschiet verzinkt omwolkt.
Zwaarmoedigheid: muziek in regen.
De wind drijft ons de schimmen tegen
waarmee het nachtpark is bevolkt.

De geuren werden oud en loom
en onherstelbaar de verliezen;
niets roept madame la marquise
terug naar den galanten droom;

de zwanen en de rozen dreven
ten onder in het vijverwak.
Maar nog leeft het verleden zwak
en wil zich niet gewonnen geven:

het regent en men hoort daartusschen
op 't marmer 's nachts de tengre tred
van een onzichtbaar menuet,
en lange, machtelooze kussen.

Amour, terre inconnue...
door W.F.J. Van Daelen

Naar aanleiding van: Le Dieu des Corps, de Jules Romains. Paris, 1929, Nouv. Revue Fr.

Met een gelijktijdigheid in alle landen, die merkwaardig is, en die telkens opnieuw de radiologische werking van den geest schijnt te bewijzen, fluidums die de lucht doorvoeren om zich in de meer gevoelige instrumenten onder de menschelijke geesten tot gedachten te verdichten, begint men een gebied te beschrijden, dat totnogtoe ondoordringbaar scheen, en dat desniettemin vlakbij lag, in het centrum van zoogoed als alle levens: de physieke liefde, en speciaal die in het huwelijk, zijnde de meest langdurige en gevarieerde vorm dier liefde. Dit lijkt vreemd. Want men kan zeggen dat zoowat alle romans en kunstwerken zich rond dit onveranderlijk middelpunt bewegen, dat alle die romans zich deze liefde dus tot in haar grilligste bewegingen trachtten bewust te maken. Dit is ook zoo. Maar met een bepaalde restrictie. - Het puur lichamelijke om-ging men. Men maakte zich bewust al wat rond dit middenpunt lag, de kleinste reactie van lichaam en geest tot aan den uitersten rand van dezen betooverden cirkel, maar men ging niet verder. Het centrale feit van het huwelijk, de daad der physieke liefde bleef onuitgesproken, ondoordacht, - een eigenaardige pudeur hield het bewustzijn terug; men w i l d e niet verder! - Men vond het niet noodig. Het laatste, het uiterste van de liefde werd òf beschouwd als een physieke noodwendigheid waarbij de ziel nu verder zweeg, nadat zij eerst gesproken had,

dit moment had voorbereid of wel de voorbereiding had begeleid met haar aandoeningen. En zij die wel verder durfden gaan, die deze pudeur van het bewustzijn niet kenden, die zelfs met behagen verder gingen, waren door het feit van dezen moedwil zelve gedoemd om niets te vinden, hun bewustzijnsapparaat was te grof om fijnere trillingen op te vangen, zij werden naturalisten of pornographen. - Zij noemden een daad een daad, beschreven enkele bewegingen, en lieten het raadsel een raadsel. - Maar verder is letterlijk iedere huwelijksroman de beschrijving van een reeks van dagen, en de samenspraak van twee geesten die hun ervaring achteraf verwerken. - Geen enkele huwelijksroman daarentegen was totnogtoe de beschrijving van een reeks van nachten, en verrukte of mislukkende samenspraak van twee lichamen. - Zoo bleef er, vlak bij, in 't middenste middenpunt van het leven, een betrekkelijk groot gebied half of onontgonnen tot zelfs in dezen tijd. De physieke liefde werd m.a.w. meer gezien als blinde, in zich zelf onbelangrijke functie, dan als een belangrijk psycho-physisch complex. Het is tenslotte niet zoo vreemd als 't lijkt. De menschheid heeft altijd alles beleefd, en perioden van verfijning keerden telkens weder in de historie, - desniettemin is de moderne roman, waarin niet alleen de intensiteit, maar ook de nuanceering en de mechanica van de menschelijke gevoelens voor 't eerst voluit tot bewustzijn gebracht werd, nog maar even honderd jaar oud. Voor dien tijd was alles min of meer overdrachtelijke aanduiding. - Neem een boek als Costers 100 verzen b.v. Hierin is alles aanwezig, en geen menschelijkheid kan subtieler heeten dan die in de Middeleeuwen werd uitgesproken, desniettemin worden de geheime roerselen zoo goed als nimmer uitgesproken, en nog minder geanalyseerd, ze worden altijd te raden gegeven door wending, klank of beeld. Het is dus niet zoo verwonderlijk, dat er ook thans nog gebieden zijn, die onbegaan bleven: dat der physieke liefde en het huwelijk als de geschiedenis van

twee lichamen door een ziel bewoond en met deze ziel in wisselwerking.

Te veel bewustzijn?...

En nu, vooral in Frankrijk, verschenen enkele werken, met merkwaardige gelijktijdigheid, waarin de auteurs, met een schroom en een aandacht die iedere gedachte aan pornografie uitsluit, het gebied van dit zinnelijk leven trachten te doordringen, het geheim ervan te betrappen en te vertolken wat er dan eigenlijk leeft in dit complex waar het lichaam een rol speelt, als in geen enkele andere menschelijke uiting. Trachten te her-definieeren eigenlijk wat bekend is, wat door ieder mensch beleefd wordt, onvermijdelijk benaamd, maar grof benaamd, tennaastenbij benaamd, schuw benaamd. Een oogenblik aarzelen we tegenover dit verschijnsel. Is dit wel noodig? Misschien weet iedereen wel, dat er in een huwelijk als lichaamsverhouding diepten en hoogten verborgen zijn, dat een magisch element erin meespeelt, hetwelk oneindig meer beteekent dan een mechanische functie, dat, kortom, in dit meest vleeschelijke ook het meest geestelijke omsloten ligt, en dat het niet gemakkelijk zou zijn, de menschelijke taal te dwingen dit uit te spreken. De schrijvers van deze boeken zeggen met merkwaardige eenstemmigheid, dat een boer of burger, hoe grof hij ook over zijn huwelijk spreekt, daarin kosmisch meer ondergaat, dan zijn bewustzijn verdraagt, en zij zouden verder kunnen gaan, zij zouden het ten slotte ook van de dichters en de schrijvers kunnen zeggen. Maar is dit desniettemin wel noodig? Is het niet beter het geheim geheim te laten? Is het niet beter met de R.K. kerk van het huwelijk als van een sacrament te spreken, zonder aan te duiden waarin precies het in wezen bestaat? inplaats van het sacrament te doordringen en te splijten met het bijtend zuur van de moderne ontleding? Misschien! Maar het zal wel niet veel helpen! Over 't algemeen heeft het bewustzijn nooit stilgestaan in zijn aanhoudende en dwingende progressie. Men zal ook daar doorheen

moeten. De eigenaardige taak der menschheid van de 19de eeuw en de 20ste eeuw schijnt te zijn, tegen wil en dank een enorm quantum zelfbezinning omtrent zijn daden te winnen en de spontaneïteit zijner daden daarbij te bewaren. Het is geen lichte opgave, instinct en geest te vereenigen. Alles wat men weet-te-doen, wordt door verlamming bedreigd, of heeft althans een periode van vertraging te overwinnen. Sprong en spel verliezen hun lenigheid zoodra zij lenig geweten worden, de kleine kunstenaar wordt door het bewustzijn gedood, - en men rilt thans b.v. voor het lot van het argeloos prachtige Amsterdamsche volkstooneel, nu intellectueelen het hebben ontdekt, zich ermee gaan bemoeien, en gaan definiëeren waarom het ongelooflijk zuiver bleef en den geest van Breero bewaarde. - Het bewaarde dien geest van Breero alleen maar, omdat niemand er ooit notitie van nam, omdat het bloeide als een plant in de wildernis voor zich alleen en uit enkel lust tot bloeien.

En ook in 't groot heeft zich dit bewustzijnsgevaar duidelijk getoond: een der meest typische klachtender 19de eeuw was de klacht van het tyrannieke bewustzijn: dat àl dit weten omtrent zijn daden in den mensch iedere daad ontwrichtte. Zelfs onze jeugd heeft, aangestoken door zooveel illustre voorgangers wier autoriteit onweerlegbaar was, onder deze verbeelde ziekte nog zwaar gezucht. Maar hier is tevens iets merkwaardigs te constateeren. Deze kwaal bleek tijdelijk! Plotseling hoorde men er niet meer van. Plotseling, na 1914, is die klacht verstomd. Honderden boeken en studies voor den oorlog over de verwoestingen der analyse, - na den oorlog geen enkele meer, in een bruuske overgang. Heeft de oorlog dit veroorzaakt? Schijnbaar wel, en voor een bepaald percentage zeker. De geweldige daden-explosie van den oorlog, de groote en onbeperkte persoonlijke moed, snelheid en vastbeslotenheid heeft natuurlijk bewezen, dat de mensch nog evengoed dier-en-held (en geen heldendom zonder dronken-

schap en dierlijkheid, de dronken dierlijkheid der instincten) was als vroeger. Maar dat is toch de essentiëele reden niet. Dit verklaart niet het algeheel verstillen van deze typisch 19de eeuwsche klacht. Want er zijn tenslotte nog zoovelen die nooit een oorlog zagen of beleefden, en in den oorlog zelf bleef de mensch zich zelf gelijk. De oplossing van dit boeiend vraagstuk is zeker nuchterder. - De bewustzijnskwaal had an sich een tijdelijk karakter. Men kan zich namelijk g e w e n n e n aan bewustzijn. De 20ste eeuwsche mensch heeft zich g e w e n d aan dit bewustzijn. Het hindert hem niet meer, dit quantum weten te verdragen omtrent zijn daden terwijl hij deze daden volbrengt. - De oorlog heeft eenvoudig een klacht tot zwijgen gebracht, die steeds kunstmatiger was geworden. De mensch heeft zich in dit vermeerderde bewustzijn t e r e c h t g e v o n d e n. Hij heeft zich eraan gewend, te weten wat hij doet, en hij heeft zich aan de gevolgen van dit bewustzijn aangepast, die een grooter onzekerheid zijn. H e t i s d e z e k e r h e i d v a n h e t l e v e n z e l f d i e t e n s l o t t e o v e r w o n n e n h e e f t. - De zekerheid dat liefde liefde blijft als genotgevende factor, - al is er op 't oogenblik bijna niets meer zeker omtrent deze liefde, al is de eeuwige trouw, de bestemming der zielen voor elkaar, het quantum ziel zelfs in de liefde aan een ontzettende twijfel onderhevig geraakt. Een zegevierend pragmatisme heeft de zegetocht van twijfel en analyse stilgezet. - En zoo in het groot, zoo ook in het kleine, in het bijzondere geval. Er is geen kunstenaar die niet op 't oogenblik van zijn succes, dat critiek en analyse meebrengt van zijn middelen, een inzinking en verlamming doormaakt. De sterken echter groeien daar bovenuit. Zij gewennen zich aan de kennis van hun middelen en aan de dubbelzware taak, te doen en zich-tezien-doen in hetzelfde en ondeelbare moment.

Jules Romains Le dieu des Corps. F.M. Huebner. Zugang zur Welt.

Dus nu de laatste verborgenheid van het huwelijk, die

men de samenspraak der lichamen kan noemen, in den modernen roman haar eerbiedig isolement schijnt te verliezen, is er wellicht niet zooveel te vreezen. In Frankrijk waren reeds twee romans verschenen: Maurice's Amour, Terre Inconnue, Maurois' Climats, die min of meer aarzelend zich tot in dit kerngebied bewogen. Doch openlijk en volledig doelbewust deed het Jules Romains in zijn roman ‘Le Dieu des Corps’. In Duitschland is het Dr. F.M. Huebner, die in zijn boek Zugang zur Welt ditzelfde probleem essayistisch benaderde. Het bijzondere, en absoluut eigene van deze laatste boeken is, dat zij niet psychologisch inzetten om dan op een bepaald punt gekomen, met een beschroomde aanduiding zich verstaanbaar te maken, - maar dat zij direct en onbeschroomd uitgaan van de huwelijksdaad zelve, niet om in het paradijs der verrukte lichamen te blijven verwijlen, doch om te ervaren wat achter of diep verborgen in deze paradijzen ligt aan onuitzegbare geestlijkheid. Het is ten slotte onmiskenbaar, dat men zich hier op een nieuw gebied bevindt. Men bevindt zich hier aan de nachtzijde van het leven. Alles van zijn lichaam kan een mensch wel uitspreken, maar hoe een taal te vinden voor de onuitspreekbare, flitsende en diepe vermoedens, die de extase der lichamen vergezelt? Zij behooren veeleer op het gebied der magie of het occulte, dan in de regionen van het dagelijksche leven. De geest laat zich niet dwingen het vast te stellen. - Zoo ziet men ook beide schrijvers merkwaardig en gelijktijdig aarzelen, wanneer het er op aankomt een laatste woord te spreken. Een mysterie begint. Men ziet hen tasten in een duister dat zij meer aanvoelen dan begrijpen. De Duitsche schrijver is geneigd deze aarzeling gewelddadig te forceeren. Men heeft het gevoel dat hij zijn vermoedens intellectualistisch vooruit ijlt, wat steeds een gevaar is voor den Duitschen geest. Hij bouwt uitgaande van de huwelijksdaad, een theorie op van een ‘magische vereeniging’ der geliefden, na alle overwonnen bezwaren en doorleden extasen, een ‘contact, via

de zonnevlecht, met het overwegen, het heelal', die kennelijk onder den invloed der post-romantici ontstaan,[1] - desniettemin voor ons persoonlijk gevoel, te theoretisch blijft en ons als bijna wetenschappelijke definitie geeft, wat nog alzijdsche onzekerheid is. Niet in de conclusie dus, maar in de beschrijving der liefde die tot deze conclusie leidt, is het boek van Dr. Huebner van een doordringende en verrassende nieuwheid: veel vage en steeds meer vervagende verliefdheids- en zinnenrhetoriek wordt door deze korte aforistische hoofdstukken omvergestooten.

Beschroomder, uitvoeriger, meer realistisch, in een roman van niet minder dan drie deelen benadert Jules Romains zijn onderwerp. (Lucienne, Le Dieu des Corps, Quand le Navire...), - men zou zeggen kunnen: meer medisch dan magisch ingezet. Zijn 'God der Lichamen' met de beschrijving van een huwelijksnacht die 60 pagina's vraagt, heeft in Frankrijk eenige hilariteit verwekt, - de Fransche geest glimlacht gaarne om passioneele onderwerpen, - maar niemand heeft de ernst van dit onderzoek in twijfel getrokken en de innigheid waarmee gesproken werd over wat voor den mensch het meest wezenlijk is. En wat vond Romains aan het eind van zijn onderzoek, dat een innige en dankbare herinnering was, een klaarblijkelijke poging om den modernen mensch bewust te maken wat hij aan ondoorgrondelijk schoons bezit en misschien morgen reeds verspelen zal, als de huwelijksliefde vervluchtigt in liaison en berekening? Hij vond geen zonnevlechttheorie, als Huebner, hij durft zoover niet gaan! - Maar de bijna medisch gehouden inzet neemt toch ten slotte eenzelfde wending: die naar het magische. In de samenspraak, dat is hier: de samensmelting der lichamen wordt

1) De zonnevlecht is volgens de occultisten het hoogste en nog ongebruikte kenorgaan van den mensch. - De Duitsche Romantiek splitste zich ten slotte in twee stroomingen, ééne nationaal en rationalistisch (Heine, Börne), de andere occultistisch. De laatste, zeer belangrijke strooming, die der post-romantici, raakte geheel in vergetelheid.

zich een verbinding bijna-bewust, schemerend-bewust, die de potentie onzer menschelijke woorden te boven gaat, en zich steeds dwingender bewust, naarmate deze lichamen zich aan elkander gewennen. Dit is de geheime bijbeteekenis van dezen vreemden titel: 'Le Dieu des Corps'. En het derde deel van deze cyclus is dan niets anders dan de poging: dit vermoeden in te leiden tot de tastbare werkelijkheid. De categorie der vijf zintuigen uit kracht van dit eenheidsgevoel te overwinnen! De man is zee-officier, - is tijdenlang weg. De vrouw verdraagt de kwelling van dit gescheiden-zijn niet, maakt, door algeheelen honger gedreven, met ontzachlijke inspanning haar wezen los uit haar lichaam, volgt hem, zoekt hem op zee, bereikt zijn schip dat vaart onder de sterren, weet zich eindelijk te manifesteeren. Vreemd is dit onderwerp, - onbeholpen dit tasten in het nachtgebied der levens. Maar deze lichaamlooze gang over de wateren is van een ademlooze spanning en een geheimzinnige overtuigende kracht. Dan, na deze suprême inspanning, zinkt het huwelijk terug in de categoriën van het dagelijksche leven. Het is of de mensch voor dit ééne leven zijn kracht heeft uitgeput, en blij is met de hervonden veiligheid der zinnelijke grenzen. - Jules Romains, de schepper van het unanisme, was immer erop gespannen, de geheim gebleven nuances te ontdekken in het vanzelf sprekende. - Thans nam hij het meest vanzelf sprekende. Hij heeft willen zeggen dat het hoogtepunt van lichamelijk zijn in een bliksemend korte beroering is met een diepte-punt van geestelijk zijn, als zouden twee pyramiden elkander raken aan hun toppen. Of, met andere woorden: het hoogtepunt der lichamelijke sensaties kan het begin, het misschien laagste begin zijn van een ongekende geestelijke bestaanswijze, een ongekende geestelijke verbinding tusschen twee menschen, reeds hier, reeds op aarde. Ook het huwelijk, als alle dingen, is misschien slechts een onbeholpen en grof begin. - Hij geeft dit niet als zekerheid, - doch als een spannend,

hevig vermoeden, met heel de ademlooze schrik erin voor ‘dingen meer in hemel en aarde dan onze breinen kunnen bevatten’.

Hij is erin geslaagd, dezen schrik op den lezer over te brengen.

Toestanden in Venezuela
door de redactie

In de vorige aflevering, naar aanleiding van den overval in Curaçao, werd verwezen naar een publicatie in het tijdschrift ‘Europe’, door enkele Venezueliaansche schrijvers. Zij dateert van het vorig najaar, - zij is dus een document even voor den aanvang van den strijd, het verzet tegen het bewind Gomez - die thans is uitgebroken, en waarvan onze kolonie Curaçao het slachtoffer werd. - Het heeft dus eenig belang voor den lezer in Nederland, dit document alsnog te leeren kennen, al komt het via Frankrijk tot ons. Het werpt een scherp licht op de zorgeloosheid onzer koloniale regeering, die weten moest en wist, hoe ontzettend gevaarlijk en gespannen de toestanden in het nabuurland waren en die niets deed, om de brand te beletten over te slaan naar eigen huis. Het heeft een belang dat ons onvergelijkelijk grooter lijkt, praegnanter, en geldig voor de geheele wereld. Het doet een beroep op het rechtvaardigheidsgevoel dat nog altijd internationaal te heeten is.

Dat ondertusschen, door 15 jaar gruwelen, verstompt schijnt. Want ‘Europe’ is een tijdschrift, dat zijn lezers door de geheele wereld telt, om nog te zwijgen van het groote Frankrijk zelf. Desniettemin is deze oproep, naar ons bleek, vrijwel onopgemerkt voorbij gegaan. Het wanhopig manifest vond geen enkele weerklank, het boek van den schrijver Pocaterra vond ook in Frankrijk weinig lezers, en zelfs geen bestrijders, - wat nog altijd het duidelijkst bewijs der indifferentie is. Het beroep op den Volkenbond is voor kennisgeving aangenomen, - zoo het al ooit zoover doordrong. Men had wel wat anders te doen, dan zich het lot van een aantal Zuid-Amerikanen aan te trekken, of hun althans de rechtvaardigheid te bewijzen, hun aanklachten te onderzoeken en de waarheid, waar zij ook schuile, aan het licht te brengen. Want dit moet men hier wel verstaan: aanklachten als deze, van zoo infernale gruwelijkheid, eischen voor alles een onpartijdig onderzoek. Men hoeft ze niet direct te aanvaarden, - men huivert zelfs ze te moeten aanvaarden, - maar ze

moeten onderzocht worden. Niets gebeurde, ten slotte grepen de opstandelingen de wapens, en wie ze niet hadden, gingen, koelbloedige en verbeten desperado's, ze weghalen uit Curaçao. Het onverhoorde document ging over tot de historie. Doch het doet ook thans nog wonderlijk aan, te bemerken dat deze zelfde desperado's vrij dringend om hulp geroepen, g e s c h r e e u w d hebben, voordat zij tot de conclusie kwamen dat er niemand luisterde en dat men zich zelf moest helpen.

Ook wij ontdekten het bestaan van dit document ten slotte bij toeval. Wij wilden het zelfs nu niet zonder eenige zekerheid citeeren, al achten wij het de plicht van een openbaar orgaan, dit te citeeren, wanneer men het aantreft. Weliswaar was de verschijning in 'Europe', een tijdschrift van hooge allure en betrouwbaarheid en wars van sensatie (het orgaan van Romain Rolland, Bazalgette e.a.) een garantie op zich zelf. Toch hebben wij nog nadere informaties genomen naar de bronnen waaruit deze berichten en deze 'oproep aan het geweten der wereld' voortkwamen. Wij ontvingen, o.m. van de Redactie van 'Europe' het volgend schrijven, dat wij in zijn geheel afdrukken:

Monsieur et Cher Confrère,

Je ne peux répondre qu'en quelques mots à la demande de renseignements que vous voulez bien me faire. L'article que nous avons publié en août 1928 a été écrit par un homme[1] ... en lequel nous avons la plus grande confiance; son absolu désintéressement, sa très grande liberté d'esprit, son souci de la vérité, ne lui ont certainement pas fait écrire dans ses articles plus que ce qu'il était sûr de pouvoir dire en toute vérité. Les faits qu'il rapporte peuvent être incroyables, personne ne les a démentis et personne ne peut les démentir, le manifeste qu'il a reproduit nous pouvons en garantir l'authenticité, sans doute la boursouflure assez commune aux espagnols peut en atténuer à nos yeux la portée; tel qu'il est cependant, il est la marque d'un profond mouvement de révolte que l'Europe ignore encore et qu'elle ignorerait sans doute toujours s'il n'y avait quelques journaux et quelques revues pour lui faire entendre des voix que l'Amérique à bien soin d'étouffer.

(*w.g.*) JACQUES ROBERTFRANCE

Ten slotte: het boek van Pocaterra, dat hier vermeld wordt, is verschenen bij den uitgever Delpeuch in Parijs.

1) hier is een enkele mededeeling voor de Redactie bestemd, gesupprimeerd.

Ongeveer overal, in Europa zoowel als in Amerika, bestaan dictaturen die de persoonlijke vrijheid aanranden, maar geen enkele dezer heeft een staat van willekeur, barbaarschheid en monsterlijkheid bereikt als die in Venezuela. Dit is geen dictatuur meer, het is een tyrannie, en een der laaghartigste die de historie ooit heeft geregistreerd. Néro, Borgia en alle andere beroemde tyrannen zijn engelen van zachtheid vergeleken bij den generaal Gomez. Zij hadden zijn grove domheid niet van boosaardigen buffel. Zij hebben het ophangen bij de geslachtsdeelen niet uitgevonden. De tyrannie van Gomez duurt 20 jaar, dank zij de medeplichtigheid van andere gouvernementen: De Vereenigde Staten, Engeland. Er zijn handelsbelangen - de petroleum - die alle scrupules doen zwijgen. De volkeren der wereld, die van Europa ten minste, weten er niet van en Venezuela, in zijn boeien, kan geen beweging meer maken, geen kreet meer slaken, het heeft een prop in de mond. De roep van duizenden politieke verbannenen heeft tot nog toe geen enkele echo gevonden.

De gebeurtenissen van deze laatste maanden: nieuwe moorden, nieuw stoeten onschuldigen in de gevangenis, nieuwe aanslagen op Venezuela's vrijheid, een tyrannie die zich steeds brutaler voortzet, heeft de Venezueleensche bannelingen gedrongen tot een beroep op de publieke opinie, op de opinie van Frankrijk vooral, die in het Latijnsche Amerika nog altijd geldt als het vaderland der vrijheid, van het recht en de rechtvaardigheid, en zij hebben in het Fransch[1)] een verhaal gepubliceerd van de gruwelen der dictatuur van Gomez, voornamelijk samengesteld uit de herinneringen van Pocaterra, die lange jaren doorgebracht heeft in de gevangenissen van Venezuela. José Rafael Pocaterra, een der merkwaardigste Spaansch-Amerikaansche schrijvers, romancier, journalist en pamflettist heeft met een absolute waarachtigheid het verhaal geschreven van de politieke worstelingen in Venezuela gedurende de laatste 40 jaren. De heerschappij van Castro en vervolgens die van Gomez, die Castro verraadde wiens vertrouweling hij was. Verscheiden keeren als politiek gevangene vastgezet, kent hij het régiem der Venezueliaansche gevangenissen. Het was dragelijk onder Castro. Onder Gomez overtreft het verhaal der martelingen en mishandelingen in verschrikking alles wat men zich voorstellen kan. Noch de cachotten van de Inquisitie, noch de looden daken van Venetië, noch Dante's hel bereiken dien graad van raffinement.

Vooreerst: het ophangen bij de geslachtsdeelen, de schandelijkste marteling die ooit uit een krankzinnige verbeelding is voortgekomen. Bekennen!

1) bij Delpeuch, Parijs.

Wat zouden de ongelukkigen niet bekennen die vijf maal, tienmaal aan deze foltering onderworpen worden? Zij verzinnen elke leugen die men van hen eischt. En welk een bewondering moet men hebben voor hen die zwijgen, die sterven verkiezen boven spreken. Zij die niet bezwijken worden de geslachtsdeelen afgerukt, de beenen verscheurd, in de gevangenis geworpen. Men doet aan hun voeten een paar grillos. De grillos bestaan uit twee zware ijzeren ringen, die om de enkels sluiten, verbonden door een ijzeren staaf. Het geheel weegt 75 of 85 pond. De gevangenen kunnen alleen loopen, wanneer zij het ijzer met een touw oplichten dat over hun rug loopt. Zij vergaan in nauwe cellen, waarvan de eenige opening hermetisch is afgesloten door een dik gordijn dat zij niet mogen oplichten. Het voedsel is infect. Voor sommigen, van wien men zich bijzonder graag ontdoen wil, is het gemengd met een kleine dosis arsenicum. Vandaar de geheimzinnige dysenterieën die hen plotseling wegrukken. De anderen bezwijken langzaam aan alle ziekten die uit dit régime ontstaan en waarvan de ergste de tuberculose is. Sommigen worden onderworpen aan het hongerrégime. Generaal Delgado-Chalbaud, een der bijzonderste persoonlijkheden van Venezuela, die in 1913 een samenzwering organiseerde die mislukte, zag zich op deze wijze twee millioen afpersen. Wanneer hij uitgehongerd was, bracht men hem niet te eten, vóór hij een chèque geteekend had. Want in onze dagen is de tyrannie niet alleen een dronkenschap van macht en kracht, zij is ook een gelegenheid om zaken te doen. En Gomez heeft de zijne goed behartigd. Hij is meester geworden van al het bezit van Delgado-Chalbaud die 14 jaar in de Rotonde van Caracas gebleven is. Aan een ijzeren constitutie dankte hij het, dat hij alle mishandelingen te boven kwam. Toen hij diphteritus had en men hem de geneesmiddelen weigerde, is hij gered door de doortastendheid van een vriend die hem met de nagels de vellen uit de keel schrapte.

Het verhaal van Pocaterra, van een ontroerende eenvoud, van een waardigheid, boven alle discussie dat enkel steunt op wat hij zelf zag of hoorde van geloofwaardige getuigen, dat alle namen der slachtoffers vermeldt, is verschrikkelijk. Men leze de agonie van den 2de luitenant Luren Aranguez Moreno, of die van Jorge Ramirez, of die der broeders Parra Entrena of zooveel anderen, - zij zijn hartverscheurend. Enkele dier ongelukkige officieren waren 17, 18 jaar. Er was zelfs een jongen van 14 jaar bij, die gevangen genomen was, omdat hij de broer van kapitein Felix Andrea Mora was, die stierf terwijl men hem voor de negende maal aan de geslachtsdeelen ophing.

De willekeur der gevangennemingen overtreft alles wat men zich

voorstelt. Twee dokters hebben een client die niet betaalt, zij vervolgen hem gerechtelijk. Zij ontmoeten elkaar op straat, de een vraagt den ander:

- Weet je al wat naders over den man?

Een spion hoort dat, denkt dat het over Gomez gaat, en ze zijn denzelfden avond in de gevangenis. Ze bleven er ettelijke jaren.

De priester Monteverde houdt een preek over de echtbreuk. Men rapporteert het aan Gomez die enkel bastaards heeft, en deze gelooft dat het een toespeling op hem is. Monteverde brengt 8 jaar in de Rotonde door.

Maar men hoore deze anecdote:

Kolonel Julio Saavedra verkeerde in ernstige toestand (een complicatie van dysenterie en darmtering). - De gouverneur wist er niet van, want hij had nadrukkelijk order gegeven, hem het sterven van de gevangenen alleen te melden wanneer alles voorbij was. Maar het gebeurt dat een andere gevangene bij den gouverneur geroepen wordt. Deze ondervroeg hem over zijn metgezellen in het lijden, - de gevangene onderbrak hem:

Generaal Médina, wij hebben allen meer of minder ons kruis te dragen, maar degeen die niet meer kan, die de morgen niet meer zal halen waarschijnlijk, want hij ligt reeds in den doodsstrijd, dat is Julio Saavedra.

Toch! Arme Saavedra. En 't ergste is in zijn geval, dat hij volkomen onschuldig is.

Hoe. Waarom zegt u dat?

Omdat men ontdekt heeft dat alles laster is geweest van de kant van kolonel Aranjuez, die zich wreken wilde over een persoonlijke twist - die zij hadden in de Andes.

En generaal Gomez weet dat?

Wel zeker. Wij hebben 't er dikwijls over gehad.

Maar waarom hebt u hem dan niet losgelaten, temeer daar de ongelukkige in zoo'n ellendige toestand is?

Waarop de gouverneur antwoordde, alsof het de natuurlijkste zaak der wereld was:

U bent te argeloos, mijn vriend. Hoe wilt u dat wij nu iemand loslaten die wij onschuldig, zonder eenige reden, met een paar grillos aan de voeten, twee, drie jaar hebben opgesloten? U begrijpt toch dat Saavedra daardoor onze doodsvijand is geworden, en dat maakt zijn invrijheidstelling onmogelijk.

Eenige dagen daarna vertrok Saavedra's lichaam naar het kerkhof. Het boek van Pocaterra loopt over van trekken die de bestialiteit der instincten, door de tyrannie van Gomez ontketend, kenschetst. Een overvloedige propaganda heeft de wereld doen gelooven dat

Juan Vicente Gomez in Venezuela de stichter van een tijdperk van welvaart en vrede is, het hoofd van een patriarchaal bestuur wiens gezag erkend en geëerbiedigd wordt door alle burgers, - terwijl hij in werkelijkheid zijn land vervuld heeft met de gruwelijkste barbaarschheid en hij het moreele peil ervan diep heeft neergedrukt. Alle geesten die de vrijheid liefhebben zijn dood of verbannen, of zwijgen, wetend dat 't minste woord hen de gevangenis injaagt. Onlangs nog hebben enkele studenten durven spreken van rechtvaardigheid en vrijheid en zij zijn gevangen genomen. Hun kameraden, vierhonderd 97 in getal, hebben hun bevrijding gevraagd of anders verlof hen in de gevangenis te volgen. Zij zitten gevangen op hun beurt. Vreedzame bijeenkomsten, waaronder een van vrouwen, zijn door mitrailleuses uiteengejaagd.

Als gevolg van deze gebeurtenissen heeft den 25ste Febr. van het jaar '28 de Vereeniging van Venezueliaansche Studenten, de Arbeiderspartij, het Comité van moeders en zusters der slachtoffers, de volgende oproep gelanceerd:

Aan de Studenten der geheele wereld. Aan de Arbeiderklasse:

De recente gebeurtenissen van deze eeuw hebben op tastbare wijze bewezen, dat de volken solidair zijn en dat de ruïne of het welzijn van het ééne volk een noodwendige weerslag heeft op alle andere volkeren.

Iedere dag dringender toont zich de noodzakelijkheid, dat de volkeren elkander naderen om te worstelen tegen den oorlog en tegen de tyrannie.

Het Venezuelaansche volk, dat van het vrije Amerika, gastvrij toevluchtsoord voor allen die werken kunnen, is thans het slachtoffer van de meest verschrikkelijke aanslag op de rechten van den mensch. Bij gelegenheid van de Studentenweek durfden vier jonge menschen van Vrijheid en Recht spreken. Eenige uren daarna waren zij gegrepen, geketend en levend begraven in de cachotten van het fort Puerto Cabello.

Alle studenten vroegen de bevrijding der gevangenen en toen deze geweigerd werd, begaven zij zich in een schoon gebaar van broederschap, ongewapend in de gevangenis om het lijden der slachtoffers te deelen.

Op dit moment lijden 497 studenten en scholieren de gruwelen van den honger in verpeste kerkers. Tegen deze ongehoorde aanslag heeft het geheele Venezualiaansche volk zonder onderscheid van klasse zich in een verontwaardigd protest verheven. De militaire cadettenschool heeft zich solidair verklaard, evenals het college der advocaten, zij zijn gegrepen en aan de ellende overgeleverd. Het

proletariaat roept de staking uit en dit anti-constitutioneele bestuur van moordenaars dat sinds 20 jaar de natie plundert en verdrukt, wapent de dwangarbeiders der gevangenissen, belooft hun belooningen, en werpt ze op het ongewapende volk. De gewonden en dooden zijn bij honderden te tellen.

Het ontwapende volk ziet deze misdaden machteloos aan en vraagt als een genade het verlossende geweerschot.

Studenten der wereld, intellectueelen, arbeiders, laat een weerloos volk niet zoo verschrikkelijk omkomen. Hebt medelijden, kom ons te hulp, eisch van uw regeeringen de afvaardiging van Commissies van Onderzoek.

Volkenbond, wanneer gij geen mythe zijt, helpt ons en zendt een commissie die de waarheid der misdaden, die wij aanwezen, kan vaststellen.

Latino-Americanisme, Pan-Americanisme, genoeg vage phrasen en welklinkende redevoeringen; bescherm dit volk dat lijdt onder de handen van ongeletterde moordenaars.'

Zal die oproep gehoord worden? Zal de wereld eindelijk eenige belangstelling toonen in het rampzalig lot van Venezuela? De puplieke opinie begint een groot gewicht te krijgen bij de misdadige staatsbesturen. Het is tijd dat zij bij Gomez tusschenbeide kom en hem de gansche schande van zijn regime doet gevoelen.

Boekbespreking

Krankzinnigen, door Fré Dommisse. (Rotterdam, W.L. & J. Brusse's U.M., 1929.)

Het wordt een hachelijk iets voor onze aestheten. Wat moeten zij in vredesnaam met boeken als die van Remarque, Glaeser en Renn beginnen? Alle zorgvuldig opgebouwde, met zorgzame liefde gekoesterde theoriën spatten tegenover de klare, krachtige realiteit van het leven, gelijk het hier verbeeld is, uiteen. Wij bezaten reeds een zoo voortreffelijk geoutilleerde receptuur voor het scheppen van meesterwerken, dat wij het schrijven ervan langzamerhand konden gaan beschouwen als.... slechts een kwestie van tijd. En nu worden ons daar plotseling eenige boeken voorgelegd, die niets van dat alles bezitten, dat wij met zooveel geestdrift als conditio sine qua non voor een kunstwerk hebben geproclameerd en die bedenkelijk dicht de limiet van het meesterschap naderen! Het is een ergerlijke en vervelende geschiedenis.

En waarachtig, in onze vaderlandsche letterkunde begint de ellende ook al. Daar was voor eenige jaren mevrouw Zoomers-Vermeer, die de kat de bel aanbond; die maar schreef zooals het haar voor de hand kwam en zich om geen eischen van compositie en stijltechniek bekommerde. Nog onlangs heeft men kunnen zien, hoe één onzer aestheten (Uyldert, Alg. Handelsbl. 11 Aug. '29) hierdoor tot volslagen razernij is gebracht. Ondertusschen echter heeft mevrouw Zoomers-Vermeer temidden van deze chaos bladzijden geschreven, die tot het beste behooren wat onze moderne proza-litteratuur bezit, maar die, helaas, in de hitte der verontwaardiging blijkbaar aan onze theoretici zijn ontgaan; bladzijden, die - en dat vergeten deze critici maar al te licht! - gansche boeken overbodig hebben gemaakt. Want altijd weer gaat de oorspronkelijke intensiteit der verbeelding boven de vele relatieve mogelijkheden harer verwerkelijking, altijd weer gaat het leven boven de litteratuur.

Ook ten opzichte van het boek van Fré Dommisse, dat den niet zeer gelukkigen titel van ‘Krankzinnigen’ draagt, verstommen onze aesthetische eischen. Zij kunnen onmogelijk gezag hebben tegenover de werkelijkheid van het levensleed, dat deze vrouw in dit boek als het ware ‘weg’ geschreven heeft. De stijl van Fré Dommisse heeft franje noch siersel. Er is in haar werk eenvoudig voor z.g. litteraire schoonheid geen plaats. Zoo sterk en heftig was in haar de uitingsdrang, dat haar niet de minste tijd bleef zich op vormof compositorische problemen te bezinnen. Wat hier geschreven is, is geschreven met bloed en.... ‘bloed valt geen keus ten deel’.

Indien het de schrijfster mogelijk zou zijn geweest zich aesthetisch op haar werk te bezinnen, zou dit ongetwijfeld wijzen op een g e m i s aan creatieve kracht, veel meer dan op een bizondere, specifiek artistieke ontplooiing van haar talent. Nog altijd geldt het woord van Goethe, dat om een waarachtig kunstenaar te zijn juist de kunstenaar als zoodanig altijd meer dan louter kunstenaar behoort te zijn. Hetgeen Fré Dommisse ons in haar boek geeft, is niet in de eerste plaats, zooals ons de titel zou doen vermoeden, een soort typologie van krankzinnigen. De eigenlijke 'krankzinnigen' in den meer technischen zin van het woord vormen met het gestichtsleven feitelijk den achtergrond, waartegen zich de worsteling van de neurotische hoofdpersoon om haar normaliteit afspeelt. Het is van veel belang, dat wij dit onderscheid hier terstond maken, omdat een verdoezeling ervan de consequenties, welke in dit boek ten aanzien van krankzinnigen-verpleging en -genezing voor de hand liggen, eenzijdig zoowel als onvolkomen zouden doen zijn. Eenzijdig, omdat hier geen aanklacht bedoeld werd tegen gestichtsverpleging van krankzinnigen als zoodanig, maar tegen de samenbrenging van neurotische patiënten met lijders aan intelligentie-defecten; onvolkomen, voorzoover ten opzichte van neurotische patiënten het volle gewicht behoort te vallen op die therapeutische methoden, welke op de beste en grondigste wijze de aanpassing aan het normale leven bewerkstelligen en waardoor de gansche waarde der gezamenlijke verpleging van neurotische patiënten in twijfel zal moeten worden getrokken.

Doch dit alles zijn technische gevolgtrekkingen, allerminst zonder belang voor wie het aangaan, maar die de algemeen-menschelijke zijde van het boek onaangeroerd laten. Zij moesten hier wel met eenigen nadruk naar voren worden gebracht om te verhoeden, dat men in dit boek niet anders zou zien dan een aanklacht tegen de vrijheidsberooving, welke de hoofdpersoon gedurende ruim vier jaar heeft ondergaan. Wanneer het inderdaad niet meer bevatte dan deze aanklacht, zou het niet hebben kunnen worden een zoo aangrijpend en ontroerend kunstwerk, dan ware het geworden een tendenz-roman, gelijk we er zoo vele bezitten, waarvan de innerlijke waarde nu eenmaal altijd ten hoogste problematiek zal moeten blijven. Het is met dit boek als met dat van Remarque en van Glaeser: het is van een bijna nuchtere zakelijkheid, zonder uitweidingen of detailbeschrijving. Het geeft niets dan naakt en onverhuld de worsteling dezer vrouw om terug te keeren tot het leven der 'normalen', maar daarachter verbergt zich een geduldige, volhardende liefde en een deemoed, die de wandtexten en bijbellezingen der officieele Christelijkheid in hun dorre, schaamtelooze pretentie

tot een hoon maken. Het is niets minder dan afgrijselijk te zien tot welk een stompzinnige liefdeloosheid Christus' leer in deze omgeving van verpleegden en verplegenden is verworden. Doch meen nu niet, lezer, die dit boek nog niet kent, dat de schrijfster zich over deze toestanden in een vlammende verontwaardiging uitgeschreven heeft; zij heeft het âl zacht en gestadig doordrongen van haar liefde, zij heeft deze menschen in het diepst hunner menschelijkheid, daar waar de goede boodschap der Evangeliën eerst zin krijgt, begrepen en zich daarmede het smalle pad geopend naar het licht.

Wij zijn met deze vrouw door de hel gegaan, doch ge hebt het niet gemerkt, want haar liefde heeft u geleid. Gij hebt niet de doornen van het leed in uw vleesch voelen dringen, want zij ging u vooraf en behoedde u. Slechts in die weinige wankele oogenblikken van vreugde, waarop het schijnt, dat de ziel zich tusschen twee loodrechte bergwanden boven een kolkenden afgrond zwevende houdt, slechts op die enkele momenten beseffen wij, dat de ingangen tot de hel niet aan gene zijde der aarde zijn.

Het ligt niet in de aard van het werk van Fré Dommisse (gelukkig niet!) om een meer dan gewone bekendheid te erlangen, integendeel: wij vreezen, dat er in sommige kringen een sterke behoefte zal bestaan dit boek dood te zwijgen, en wij zullen ons dus wel niet bezorgd behoeven te maken, dat een plotseling succes met al de hachelijke aankleve van dien de problematiek van haar schrijfstersschap geweld aan zal doen. Want even goed als het zijn kan, dat zij zich met dit boek niet slechts ‘los’ maar ook ‘open’ geschreven heeft, zou het kunnen wezen, dat zij ermede alles gezegd had wat haar te zeggen werd gegeven. Het is een feit, waarvan men zich vooral onder kunstenaars, en dat om maar al te begrijpelijke redenen, niet vaak rekenschap pleegt te geven, dat aan betrekkelijk maar zeer weinigen hunner de duur van een leven geschonken wordt voor de verwerkelijking hunner verbeeldingen en dat in verreweg de meeste gevallen slechts enkele verzen of een enkele roman essentieel zijn voor een bepaald talent, terwijl hun overig werk op niet veel anders dan op een ontijdig ontwaakte eerzucht of de dwang der omstandigheden berust. Men schrijft verder, niet, omdat men het niet laten k a n , doch, omdat men het niet laten w i l ....

Een aanzet tot iets beters, gelijk zoo menigmaal, is het boek van Fré Dommisse in geen geval. En daarom kan het ons niet verleiden tot voorspellingen. Het is, zooals het daar voor ons ligt, af en goed. Ontwikkelingsmogelijkheden, die uit den aard der zaak in elk levend werk te vinden zijn, blijven onzichtbaar achter het hier bereikte en omtrent de noodzaak van het nieuwe kan slechts het leven zelf de schrijfster een opdracht geven.

R. HOUWINK

Permeke
door Plasschaert

Wanneer ge het werk van Permeke ziet bij het werk van andere schilders, dan treedt zoo goed als altijd teleurstelling op door het werk van die anderen, en lijkt Permeke's werk alleen de waarheid te zijn, en groote wezenlijkheid. Permeke maakt de anderen schraal en oppervlakkig; zij zijn tegenover hem zonder diepte, en zijn geen ‘bekentenis der diepte’. Zulk gevoel kon een overrompeling zijn, en één oogenblik duren, dan verslagen worden, maar het gevoel herhaalt zich, het verliest zijn macht niet; de schilderkunst van Permeke handhaaft zich onophoudelijk. Dat is een zeldzaam bewijs van grootheid. Maar - geen kunst bleek groot, die niet een kern vond, rood van bloed, zwart van duisternis of flonkend van vuur, van waaruit de verschijningen uittrekken op hun tocht, en van waaruit zij worden gevoed op zulken tocht. De kern van Permeke's werk is een vurige, bezielde, bezeten Aarde; deze Aarde, overal d' achtergrond, geeft het werk zijn innerlijke en innige beteekenis. En de Aarde van Permeke is een zware Aarde. De schilder zoekt nooit een ijle verfijning, nooit den zwier van het vlietende; hij vindt de plechtigheid der daaglijksche dingen; hij erkent d'eeuwigheid van het daaglijksche, waar die ook is, in het huis, op het land, op en over de zee. Hij schildert daarom nooit het spel der Intelligentie, maar hij schildert wat grooter is; wat meer zwijgt, omdat de openbaring van dat waarom en waarover het zwijgt, altijd maar gedeeltelijk zou zijn, en dus een verkleining. Hij schildert de werkenden en de dingen van de Natuur; de beesten, het

land, de zee, de lucht over die zee; hij schildert in een kamer iemand die zit en gaat eten; een ander, die de koffie klaar maakt, of een die die koffie brengt naar den mond - omdat deze dingen eeuwig zich herhalen in hun eenvoud schildert Permeke ze, omdat zij groot zijn als zonsopgang en zonsondergang; o m d a t zij ten slotte d e A a r d e b e t e e k e n e n, zooals de roeier die zeewaarts roeit, of de oogster, die oogst; zooals de moeder en het kind haar beteekenen, zooals het zwellen der zee aan de bezielde, bezeten Aarde een 'Cijfer' is. Deze schildering is geen uiting van een partijganger. Er zijn noodzaaklijker dingen dan iedre Partij; partijen zijn tijdelijke belichtingen van gedeelten van een waarheid; Permeke is geen oekonomisch partijganger; hij is alleen 't eenige wat ons past: een bekenner der menschelijkheid. Dat is de inhoud van het werk van dezen Vlaamschen schilder, in wien Vlaanderen (na Bruegel) zijn ras en zijn wezen ziet herleven. Maar, en dat is natuurlijk, zulk gevoel bepaalt een uitingswijze, een voordracht. En daar begint de moeielijkheid voor velen van het verstaan, want schoon oud en nieuw, dit is hier Permeke, verbonden zijn (zoodanige uitingen van het diepste wezen van een ras staan nooit los van der-gelijke) is het nieuwe hun meer openbaar - maar minder verstaanbaar. De kunst van Permeke is hun te zwaar, te plomp; zij ondervinden dezen zwaren eenvoud niet, en, een feitelijk hen veroordeelende onwilligheid sluit hen uit en af van deze kunst, die van dezen tijd is, en onvergankelijk is. Want de kunst van Permeke is steeds vrij van den starren Dood; hoe strak zij wezen kan in een teekening, en hoe groot zij anderszins kan staan als een hieroglyph voor een stillen achtergrond, zij is altijd spanning of stilte van een vurigen kern. Maar zij is niet alleen strak en stil; zij kan die eigenschap vertoonen, die ook in Bruegel is, dat achter het gewone aanschijn der dingen een opjager, een aandrijver gevoeld wordt, die als een schrik wordt ervaren; een grootere, die

t.o. 770

PERMEKE - HET LEVEN OP DEN BUITEN

spotten kan, verschrikken, zoowel als langzaam-rustig wezen. Die schrik is op Permeke's hofstee soms, en in de koe, die aankomt, als joeg haar, achter haar, een fel groot vuur; die dreigende stilte is bij Permeke in wolken, die als groote coulissen staan boven een gaande zee, en de straling van de kern doet de lijn, die zee en lucht weer vereent dan scheidt, doet kim of horizont gespannen liggen over 't schilderij. Maar - dat is het landschap en de zee; en de meesten zijn gewoon geraakt die eenvoudig en vereenvoudigd te zien, hoewel niet zoo vol van een verdoken vuur of van verdoken en eeuwig rumoer. De groote moeilijkheid is de figuur, de mensch in zijn kamer, en aan of tegenover de zee. Want hoewel de schilderkunst van Permeke een innerlijk realisme is, zien de meesten toch de figuur, den mensch in het schilderwerk als een vervaagd portret; bij Permeke echter is de mensch een vereenvoudigd volume en een versterkt gevoel tegelijk. Dat samen geeft het werk zijn ongewone kracht, opnieuw. Bij Permeke is de vorm n o o d z a k e l i j k ; bij zijn nabootsers is zij een parade van moderniteit. De vorm, de volumina van Permeke zijn geen bedenksels, maar zijn een groei uit het hart, recht uit het gevoel: dat maakt ze voor wie vormen beteekenissen zijn, niet te weerstaan, onafwendbaar - en dat doet de nabootsers haten, die bedenken van buiten-uit, wat bij Permeke noodzakelijk zóó groeien moest. De menschen-vormen van Permeke hebben d'oprechtheid van het uit taai hout gesneden beeld; zij zijn natuurlijk, zooals zulk beeld natuurlijk meê moet zijn met het gebruikte hout. Ook de kleur was bij Permeke een tijd lang, en nog dikwijls, van een grooten eenvoud. Het is of hij allen uiterlijken rijkdom lang meed, opdat de kleur niet als tooi zou gelden, maar als onvermijdbre vormende kracht. Er was een verzwijgen in haar, maar niet uit armoe; zij was als een spraak, eenvoudig, diep, met de alleen noodige woorden. Zij was, als het heele werk, zonder lokking, alleen een zekerheid en

een afwachten. Het was te zeker bij zulke kracht, dat dit niet altijd zóó zou zijn, maar dat het vuur uit den kern zou jagen tot grooter openbaarheid van de kleur. Dit kwam; het schilderij van de groote Zeug met de jongen, bij de stille boerderij en onder een witte stille lucht, is daarvan een verrukkend bewijs; a l s g e k l o n t e r d z o n l i c h t staat zij en haar jongen op dit schilderij. Hier is Permeke's geweld als een vuur openbaar geworden, zooals datzelfde geweld in een ander landschap gevoeld wordt als een lange deining, alsof de aard en de zee naar wezen niet zeer gescheiden, en feitelijk van een dezelfde demon bezeten... Nog iets was in Permeke te verwachten. Er bestaat geen kunst van deze grootheid, die niet van een schrikkelijke vroolijkheid zijn kan en van tijd tot tijd m o e t zijn. Deze ironie, en zulk sarkasme vindt ge bij Permeke ongetwijfeld. Er zijn teekeningen bij hem, van lieden met bloemzoete kaken, of van een profiel, met één oog dus, die van een zóó grooten spot zijn, van een minachting om het onwezentlijke in hen, dat, als ge deze niet ‘ziet’, ge zeker bij u zelf kunt wezen, dat Permeke's gaafheid u problematisch bleef.

En... Permeke is gaaf. Hij is overeenkomstig zijn aard, en hij is dat vol-uit. Het werk is geteekend door de macht der natuurlijkheid, het draagt die signatuur, en dat beteekent, dat hoe vereenvoudigd het ook werd, er alle bronnen in wellen, die een werk voortdurend nieuw doen zijn voor zoekende oogen. Het moest eenvoudig zijn, omdat daar het diepste zich herhaalt; en, omdat het meeste en het grootste geheim daar geborgen blijft, werd het werk van Permeke in zijn schijnbare simpelheid zóó raadselrijk en van zóó geheimen zin, dat het de voorstellingen der anderen maakt als ware die dunne blaadjes papier, waardoor we een leegte zien.

PERMEKE - DE ZEUG

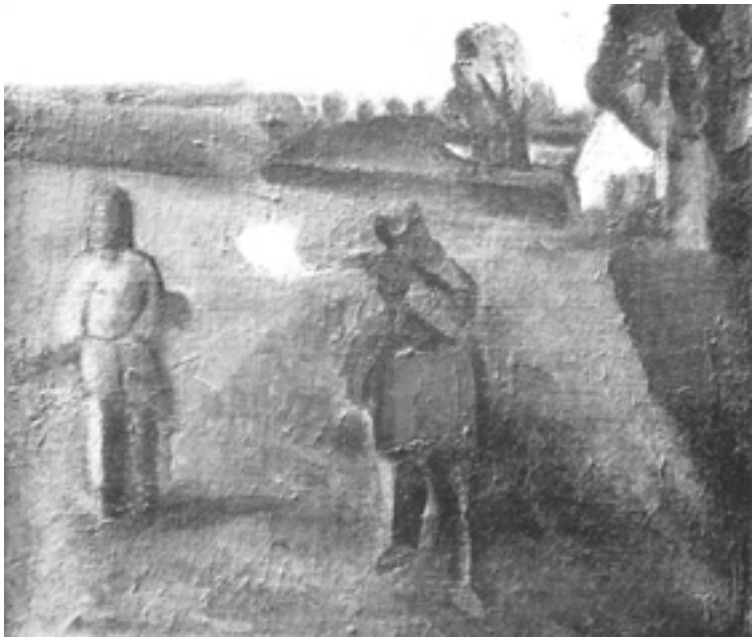

PERMEKE - DE JAGERS

Meester Eckhart
door Just Havelaar

In die verwonderlijk rijke herleving der middeleeuwsche religiositeit, waarvan de bouw der kathedralen de verheven aesthetische uitdrukking geweest is, staat Meester Eckhart, de mysticus der gedachte, hoog uit boven den horizon der tijden.

In Italië was Franciscus, de apostel der nieuwe vroomheid, zeker niet minder ontzagwekkend geweest en nog méér menschelijk ontroerend. Franciscus is een der weinige heiligen, wier leven ons allen nog onmiddellijk en hevig aangrijpt. Er was geen verenging, geen psychische verwringing in deze loutere en vurige ziel met haar wereldwijde en afgrond-diepe intuïties. Van zijn stralend hart ging een licht uit, dat dóórdrong tot in onze wereld toe.

Heel dit hooge en vlammende leven van Franciscus staat in een sfeer van legende. En 't meest ontroerende dezer legende is, dat zij geen legende wàs, doch realiteit, dat dus in dezen mensch het leven zich verhief tot den droom der legende.

Kinderlijkheid en heroïek waren onvergelijkelijk zuiver in hem vereend.

Heb ik Eckhart de mysticus der gedachte genoemd, Franciscus is gansch en al een mysticus der liefde geweest. In de Indische mystiek is altijd deze onderscheiding gekend, de onderscheiding tusschen hen, die door liefde-vermogen zich heiligden en hen, die door het weten zich bevrijdden. Een Franciscus eeren wij niet terwille zijner gedachten, maar terwille van zijn apostolisch leven, van zijn liefdedoorstraald, heilig leven, waarvan de mare als een stroom

van religieuse bezieling over het 13e eeuwsch Europa is gegaan.

De bewuste inhoud van dit leven, de trouwe en vurige wil Christus na te volgen, kan voor velen niet meer een ideaal zijn dat de waarde zou hebben van een absoluut gebod. Wij erkennen er de grootheid van en de kracht, wij zien ook, hoe het, in weerwil van zijn begrenzing, in den Poverello zelf een ontzaglijke, een waarlijk kosmische verwijding kreeg; maar toch: wij zien dit alles ‘historisch’, de titel ‘mensch’ is voor ons essentieeler dan de titel ‘Christen’ en ons leven in te stellen op een getrouwe navolging van Jesus voelen wij niet langer als een metaphysische verplichting.

Daarbij denken wij van zelf aan dien lateren, meer beperkten, meer moralistischen prediker, uit de omgeving van Geert Groote, aan den schrijver van de ‘Imitatio’: door de volmaakte zuiverheid zijner bedoelingen, door de algeheele overgave zijner Jesus-liefde was Thomas à Kempis in staat de wereld een boekje te schenken, dat millioenen getroost heeft, protestanten haast evenzeer als katholieken, agnostici evenzeer als protestanten.

Een hartstochtelijke en overgegeven liefde voert noodwendig tot de universaliteit van den geest. Hoe is de ‘zin’ der Gothische kathedralen oneindig wijder, dan de theologische gedachte, waaraan zij haar ontstaan danken!

De eerbied echter, die ons voor Eckhart vervult, geldt zijn bewuste wijsheid, die - verworven in een geweldige spanning van al zijn innerlijke krachten - een kristallisatie is van het rechtstreeks ervaren Gods-mysterie. Niemand zal de historische krachten onderschatten, die een Eckhart mogelijk maakten, maar de kern van zijn weten is aan dit historisch element volstrekt ontstegen, zoodat het ons soms toeschijnt, als heeft hij in 't bizonder tot òns gesproken... De waarheid is veeleer, dat hij - wat zeer weinigen ooit gegeven werd - woorden sprak, die boven alle tijden uit staan. Eén ding slechts is noodig om hem te

verstaan: volstrekte onbevangenheid van geest. Want alleen juist het ‘historische’ vooroordeel maakt ons voor dit woord onontvankelijk.

Eckhart behoort tot de zeer groote religieuse genieën der wereld. Evenals Christus, Buddha, Laotse, was hij een dier machtige revolutionaire scheppers van geestelijke waarden, een dier magische krachten die - zoover dit menschelijk mogelijk is - ‘van aangezicht tot aangezicht hebben gezien’.

Een nieuwe aera kondigt zich in hem aan. Een nieuw wereld-bewustzijn worstelt zich in hem los. Een nieuw mensch treedt ons in zijn geschriften tegemoet, een mensch die hartstochtelijk poogt zich te bevrijden uit het pantser der vormen, dat ons aller bewustzijn omknelt, die verteerd wordt door zijn verlangen naar het absolute en ware, die rusteloos tracht door te dringen tot den eeuwigen waarheidsgrond der traditioneele, godsdienstige vormen.

Deze drang, tot den grond der tradities door te dringen, omdat niet deze tradities zelf heilig zijn, maar de waarheid, die zich in haar vermomd heeft, kenmerkt ten eeuwigen dage het revolutionaire genie. Een groot revolutionair schepper wil niet het nieuwe omdàt het nieuw is. Hij wil in 't geheel niet ‘het nieuwe’: hij wil zich tot ‘het eeuwige’ b e v r i j d e n . Hij breekt niet baldadig het bestaande af, noch grijpt hij ongeduldig naar een abstract ‘nieuw geloof’. Zulk een geloof zou hem louter bedenksel en hersenschim toe schijnen, het lucht-ledige. Maar hij grijpt terug naar wat als traditie om hem heen leeft, in zoover en omdat het ‘leeft’. Hij wil dien levenden kern her-ontdekken. Hij wil een n i e u w e n e r n s t maken met de waarheden, die een ieder gedachteloos op de lippen heeft. Hij wil het leven opnieuw v e r i n n e r l i j k e n . Hij wil de leeg geworden vormen opnieuw vullen. - En zoo, uit eerbied voor het geloof, dat ook hem vormde en voedde, uit hongerend verlangen naar het innerlijke leven, dat eenmaal de bron van bezieling is geweest der verharde vormen,

zoo wordt hij, tegen zijn bewust bedoelen in, gedwongen nieuwe levens-waarden te scheppen. Want ook de eeuwigheid, waarmede hij in direct contact is, staat niet buiten het mysterie van den scheppenden tijd. Ook die eeuwigheid 'beweegt'.

Luther wilde niet een nieuwen godsdienst stichten; hij wilde met het Katholicisme een nieuwen ernst maken. En noodgedwongen werd Luther... Lutheriaan. Noodgedwongen, want voortgedreven door den stroom der tijden. - Zoo ook - maar in veel dieper zin - Franciscus. En zoo - in diepsten zin - Eckhart. De Ouden hebben gezegd... maar ik zeg u... Het was geen grootspraak geweest, indien de 14e eeuwsche magister deze wending had overgenomen!

Een herculische inspanning heeft het hem gekost zich te ontdoen van de oude denkvormen en van de oude denkmethoden. Van dien strijd, om het denken weer direct te doen spreken, om het natuurlijk te doen a d e m e n , kunnen we ons ter nauwernood meer een juiste voorstelling vormen. Hoe hebben daar zelfs de meest superieure geesten van het 15e eeuwsch Florence nog mee geworsteld! De hartstocht, waarmede de vroege Humanisten het klassieke Latijn bestudeerden, is niet in de eerste plaats uit aesthetische motieven te verklaren. Zij waren - althans aanvankelijk - zulke gepassioneerde stylisten allereerst uit een ethische behoefte aan intellectueele zuiverheid.

Intusschen moeten wij ons wachten, Eckhart te zien als een bewust slooper van het scholastieke bouwwerk! Veeleer dankte hij zijn sterke reputatie in de wetenschappelijke wereld zijner dagen aan zijn grondige kennis der middeleeuwsche theologie. Hij was misschien de geleerdste dogmaticus van 't 14e eeuwsche Duitschland en bracht 't op dit gebied, tot 't hoogste ambt, tot doctor in de dogmatiek aan de Keulsche universiteit, na die van Parijs de beroemdste van zijn tijd. Het heet, dat zijn Latijnsche geschriften zich in geen enkel principieel op-

zicht van den arbeid zijner tijdgenooten onderscheiden. Maar er was nog een andere, een Duitsche Eckhart, een bezielend leeken-prediker, een vurig en bemind apostel van die nieuwe vroomheid, die, sedert Franciscus, het volkshart van Europa in beroering bracht. En dit is de Eckhart onzer vereering.

Hij heeft het ons niet gemakkelijk gemaakt. 't Is, al lezende, of wij hem met zijn denkvormen zien worstelen. In uiterste concentratie trachtte hij zijn diepst bedoelen te benaderen. Telkens verwart hij zich in theologische spitsvondigheden, in subtiele onderscheidingen van het spiritueele leven, die ons grootendeels niets meer zeggen. Maar telkens ook doorlicht zijn intuïtie deze schemeringen en dringt hij, in een plotselinge verheldering, tot den stralenden kern van zijn weten en gelooven dóór. Dan krijgt zijn woord de intensiteit van een m o e t e n , dat boven zijn willen uitgaat.

In de vroege middeleeuwen heeft het Christendom zich op een grootsche wijze veruiterlijkt. Uit het Byzantinisme was een machtige vorm gegroeid van traditioneel godsdienstig leven. Nog steeds ondergaan wij er, in den Katholieken eeredienst, de onontkoombare suggestie van, omdat het den middeleeuwschen priesters gelukte die tradities en symbolen in weergaloos schoone vormen te styleeren. Niets toont sterker de macht aan van de gestyleerde schoonheid, van allen gestyleerden vorm, dan de overweldigende fascinatie van den Roomschen kerkdienst.

Maar steeds dichter dreigde de geest door dien prachtigen vorm overwoekerd te worden. Meer en meer degenereerde het godsdienstig leven tot een grandiosen vormendienst. Op drie wijzen heeft, tegen 't eind der middeleeuwen, de religie zich uit een parasitair formalisme bevrijd: door de verinnerlijking van dit formalisme zelf, door het dogma (Thomas van Aquino); door de verinnerlijking der liefde (Franciscus); en door de verinnerlijking der mystieke wijsheid (Eckhart).

Dogma en mystiek - die in den kathedraalbouw hun glorieuze éénheid bevestigden - moesten tenslotte tot een conflict komen. Van de wereld uit gezien zou de overwinning aan het dogma zijn. Maar toen kon de geestelijke kerk zich niet langer in een zoo gewijden steenen kerk manifesteeren!

De formeele godsdienst is bij Eckhart, den mysticus-wijsgeer, tot een universeele religie verinnerlijkt. Hij stelt het heil der menschheid niet langer af hankelijk van een éénmaal gebeurd, historisch feit of van een ‘geopenbaarde’ waarheid, maar hij herschept den godsdienst tot een ‘vereeuwigd’, een u n i v e r s e e l Christendom, waarin voor het historische en wonderdadige geen plaats was. Hij zegt: in ieder leeft en herleeft de Christus. En de Christus is voor hem de verpersoonlijking van die immanente wijsheid, die bekommerd is noch om offeranden, noch om uiterlijke kenteekenen, noch om macht. Zoo wordt de vurige katholiek Eckhart gedreven tot zijn anti-Roomsche gezindheid.

Eckhart zegt: de eeuwigheid, waarnaar de ziel haakt, is niet een uiterlijk leven in eindeloosheid van tijd en ligt niet daarginds, achter de zwarte doods-poort, te wachten: zij beteekent voor u niets, deze eeuwigheid, zoo gij haar niet reeds h i e r beleeft en zoo zij niet uw aardsche leven wijd maakt en heiligt.

En evenzoo is God niet de onzegbaar verre, vreemde, andere; maar God is 't allermeest nabije. Niets kan u zoo nabij zijn. Nader is Hij u, dan gij u zelf zijt. Het meest nabije en toch en tegelijkertijd het meest hooge, onvatbare en onuitsprekelijke. Dit ‘toch’ en dit ‘tegelijkertijd’ is het mysterie Gods, boven taal of teeken verheven.

Eckhart's religie was universeel, niet omdat hij ‘alles geloofde’, maar omdat zijn geloof ‘alles omvatte’; niet omdat hij de Indische, Chineesche, Joodsche, Mohammedaansche godsdienstvormen in hun eigen waarde erkende - of ook maar erkennen kòn - maar omdat zijn lichten-

de intuïtie door het kleed van zijn Christelijken godsdienst heendrong tot dien grond van ‘geest en waarheid’, waaruit ook alle andere vormen van Gods-aanbidding ontsproten zijn. Want de godsdiensten zijn als breede, schuimende rivieren, die alle te samen stroomen in dezelfde kristalklare en grondeloos-diepe Oceaan. De schoonheid der rivier was Eckhart te eng, sinds hij wist van de oneindigheid der zee, waarin zij uitmondde en haar verheerlijking vond.

God is voor hem niet langer de Hemelsche Vader, die toornt of vergeeft en vrijmachtig ingrijpt, maar God is 's wereld's diepste grond. En door Christus wordt de goddelijke wereld-geest in den mensch geëmaneerd. Eckhart bevestigt met een onverzettelijke kracht van overtuiging Augustinus' grootsche woord: ‘Non Christiani, ses Christi sumus’.

Het Christendom is hem de weg geweest om het wezen der religie te benaderen, voor zoover dit eenig sterveling gegeven is.

Dit is, geloof ik, zoo niet het wezen, dan toch de zin der religie: het leven te doordringen van eeuwigheids-bewustzijn. De religieuse ernst van den mensch blijkt uit zijn eerbied, uit zijn besef van een hooge gewijdheid ten opzichte van 't leven, uit het bewustzijn van 's levens heilige doeleinden.

Op de klaarte van dit bewustzijn legt Eckhart allen nadruk. ‘Ongeestelijke menschen moeten gelooven,’ zeide hij, ‘maar den verlichten is 't gegeven te verstaan.’ En elders: ‘Indien ik een koning ware en ik wist het niet, zoo zou ik geen koning zijn.’

Wij moeten het w e t e n , dat onze natuur iets goddelijks aan zich heeft, want dit weten zelf vergoddelijkt ons. Eckhart zeide: ‘Hij, die alle hoofdzonden beging, maar ze zich bekende, zal minder streng beoordeeld worden, dan hij, die - alle deugden bezittend - ééne hoofdzonde had zonder het te weten.’ Genieën-woord, zwaar van levens-werkelijkheid!

De vraag is voor hem niet zoozeer of God bestaat, maar of wij God beleven. Hij bestaat vanaf het oogenblik dat wij hem beleven. Onze zaligheid, zegt hij, hangt hiervan af, of wij ons het hoogste goed b e w u s t zijn. Want men twijfelt niet aan een waarheid, zoodra deze waarheid het vermogen heeft ons gelukkig te maken. Men redeneert niet met zijn geluk. Zeker dus niet met een geluk, dat boven smart en vreugde uitstaat en waarbuiten het Niets is, de Dood.

Men heeft wel gesproken van Eckhart's verholen scepsis. Dit woord is gevaarlijk: men moet hierbij alle gedachten uitschakelen aan het kriticisme der 18e en 19e eeuw. In de middeleeuwen was een dergelijke scepsis ondenkbaar. Aan het ‘bestaan van God’ heeft een Eckhart tenslotte geen seconde getwijfeld. Wanneer een Landauer spreekt van Eckhart's scepsis, is te denken aan een geheel ondogmatische gezindheid, aan een zeker ‘realisme’, aan een diep vergeestelijkt pragmatisme desnoods, dat den nadruk legt op het effect der vroomheid voor den mensch zelf. God bestaat: maar voor òns alleen in zoover we Hem met het hart ervaren.

Het komt mij voor, dat vele geloofs-helden in dezen zin ‘sceptici’ geweest zijn. Zeker is, dat zij, voor wie 't geloof een stok-stijve verzekerdheid blijft, Gods liefste kinderen niet zijn.

De diepste naturen vragen het dringendst naar realiteiten. Zij hechten aan leerstelligheden het minst.

Een man als Eckhart heeft aan realiteiten geleden: vandaar zijn brandend geloof aan levende en levenwekkende waarheden. Vandaar ook zijn openlijke minachting voor de uiterlijke kenteekenen van het godsdienstig leven. ‘Het geringste innerlijke werk is grooter, dan het grootste uiterlijke werk’, zeide hij. Alle bidden, dat een afsmeeken blijft van bizondere gunsten, noemde hij ‘ongepast’. Want ‘wat God wil, dat is’. Met ongewone heftigheid riep hij uit: ‘De menschen, die pijnlijk vasthouden aan peni-

tenties en aan boetedoeningen, worden naar hun uiterlijken schijn wel heiligen genoemd; maar innerlijk zijn het ezels!'[1].

Wel ver zijn we hier verwijderd van de mentaliteit van dien fellen asceet zijner dagen, den emotioneelen Suso, die door de wreedste zelfkwellingen héén zijn rust en zaligheid won. Zeker is Eckhart, de eminente meester der innerlijke concentratie, een groot asceet geweest, als allen, die met de eeuwigheid van aangezicht tot aangezicht geworsteld hebben. Suarès spreekt - in zijn Pascalstudie - van 'l'ascétisme du coeur': de zelftucht van die gepassioneerden, die hun lager 'ik' te niet gedaan hebben, omdat dit 'ik' hun het leege niets is ten opzichte van het zelf-vergeten leven hunner geloofsverzekerdheid. Geen heiligheid was ooit mogelijk zonder zulk een ascetisme, noch in Europa, noch in China of Indië. Het lagere leven moet bij deze groote gepassioneerden vernietigd worden, om het ziels-leven vrij te maken. Maar Eckhart's ascetisme heeft alle uiterlijke en gewelddadige kenteekenen verloren, omdat het niet meer voortkwam uit een strijd tegen de zonden van 't vleesch, maar uit een verlangen naar de vreugden der ziel. Het heeft daarom ook dat verkilde en egocentrische karakter verloren, waardoor het - tot zelfs in zijn moderne vormen - zoo vaak verengd wordt.

Alle nadruk valt, herhaal ik, bij Eckhart op het bewustzijn, dus op het denken. (Geen universalisme trouwens is bestaanbaar zonder 'denken'). Maar het was een brandend en daadkrachtig denken. Eckhart, dien men tot de filosofische genieën van Europa rekent[2], is een bewijs te meer, niet alleen dat de diepste wijsheid met bloed geschreven wordt, maar vooral dat zij een weten is boven ons verstandelijk weten uit, een vlammend voorgevoel der ziel.

Een zijner predikingen eindigt aldus: 'Wie deze rede niet

1) Ik geef het citaat ietwat verkort.
2) Vooral de volgelingen van Hegel zien hem zoo.

verstaat, zij daarover in zijn hart niet bekommerd. Want zoo lang iemand voor deze waarheid niet rijp is, zal hij haar niet verstaan[1)], want zij is rechtstreeks voortgekomen uit Gods hart.'

En 'God's hart' openbaart zich in de menschelijke ziel, in datgene, wat 't allerdiepste is in den mensch, in het stukje eeuwigheid in hem, in het 'Fünklein'. Het vonkje, waar hij telkens met een zoo diepen aandrang van spreekt, dat is het oergeniale in den mensch, het boven-persoonlijke, dat zich in de persoonlijkheid uitbeeldt.

Hier ligt de kern van Eckhart's dynamisch denken. Alles beweegt, in zijn wereld; alles wordt drama. De gansche kosmos ziet hij als een stroomende orde, van omhoog naar omlaag, van omlaag naar omhoog, een orde van zuiver geestelijke natuur, bezield door die eene onnoembare macht, dien Geest des Geestes, die voortdurend zich in de wereld uitstort en tot wien de mensch in onmiddellijke relatie staat. 'Wat God wil, dat is' en geen gebeden wijzigen het goddelijk wereld-lot. Maar ook God zelf is ten slotte aan de eeuwige wetten van een kosmisch lot onderworpen. (Daarom onderscheidt hij nog: God en Godheid). Ook God 'wordt en vergaat'. Ook voor den Hoogsten, dien men niet meer 'goed' kan noemen, bestaat een m o e t e n , het moeten Zijner liefde.

God m o e t zich uitstorten: in telkens wisselenden vorm treffen wij dit centraal begrip van de noodwendigheid der liefde Gods bij Eckhart aan.

Indien wij ons zuiver houden, d w i n g e n wij God tot ons in te dalen. Hoe onmiddeleeuwsch is dit; maar ook: hoe onprotestantsch! 'Het is, zegt Eckhart, veel meer waard, dat ik God dwing tot mij te komen, dan dat ik mij dwing tot God te gaan.' Ontstellend diep woord, dat ook nog in onzen tijd niets van zijn vlammend revolutionaire kracht verloren heeft. Want hoe is de hedendaagsche Christen

1) De eerbiediging der persoonlijke differentiaties kenmerkt steeds E's verantwoordelijkheidsgevoel.

nog zeer overtuigd, dat het alleszins respectabel is ‘zich te dwingen tot God te gaan’! Al deze brave, of zelfs nobele intenties blijven steriel, waarschuwt ons de 14e eeuwsche mysticus. Wij moeten niets dwingen, wij moeten ons zuiver maken; en zoo zullen wij God dwingen. Want God kan ons evenmin ontberen, als wij Hem. Hij kan ons niet ontberen, omdat de schepping zich in den mensch zich God bewust wordt. Zonder dit bewustzijn zou de goddelijke liefdekracht, die scheppend vaart door 't universum, ongeweten tot zich zelf weder keeren en heel dit leven zou zin missen. God is God, omdat de mensch in staat is Hem te noemen en te eeren. - Alles is een bewegen, een bezieldzijn, een heilig moeten in het wereld-geheel: in den denkenden, lijdenden, aanbiddenden mensch komt het universum tot de zelf-bevrijding van den geest, die van alle dingen de oorsprong is. De nieteling mensch: oneindig groot is hij, gezien van uit de eeuwigheid. Krachtens zijn diepste essentie neemt hij zijn hooge plaats in; maar heel de kosmos heeft deel aan dit geestelijk zijn: de muren, die den mensch scheidden van dier, plant en aarde, zijn neergerukt. En toch: de idee der persoonlijkheid wordt stralend openbaar.

Men heeft van Eckhart's pantheïsme gesproken. Ten onrechte, meen ik. Het pantheïsme is horizontaal en vervloeit in een onbestemd, mystisch materialisme, waarbij de begrippen ‘God’ en ‘Natuur’ nauwelijks meer te onderscheiden zijn. Voor het drama der persoonlijkheid is in de abstracte ideeën-wereld van Spinoza, of in de romantische van Fechner geen plaats. - Liever zou ik - als 't kind der vrijheid dan toch een naam moet hebben - met Landauer, van Eckhart's pan-psychisme willen spreken. Zijn wereld-vizie is verticaal als een Gothische toren. Alles stroomt òp naar de eenheid van den geest; voortdurend stort deze zich uit in de veelheid van het leven. Zijn wereld-beeld vormt een monumentale orde, een orde die echter niet als een rots-vaste stilstand is te

denken, maar die door haar beweging zelf zich steeds herschept.

De mystieke kracht, die God en mensch vereent, herkent Eckhart in al het levende. Door gansch het universum gaat de wil tot éénheid en tot volkomenheid, die de liefde is en het scheppend principe der wereld. Al wat leeft dringt noodwendig naar zijn volkomenheid. Zoo wij dwalen, wij dwalen uit verkeerd begrepen liefde; 'want niemand heeft de boosheid lief'. 'Zooals de graankorrel dringt tot graan-worden, zoo dringt de ziel tot God-worden'. God en de ziel zijn niet te scheiden.

Aldus heeft deze sterke en klare geest den grooten duivel der middeleeuwen onttroond. En door de onttrooning van den vorst der boosheid, die tegenover God een vrijmachtige was, een anti-God, is het principieele wereldconflict gebroken. Niet langer ligt de wereld in twee deelen uitéén, of strijden twee machten om het bezit dier wereld. Daarom b e h o e f d e Eckhart ook geen zelf-pijniger te zijn. Het kwaad had zijn metaphysischen zin verloren. De mensch was niet meer van zondige natuur. Eckhart voelde voor dien fellen Duivel-god geen angst meer. En van af dit oogenblik had deze ook zijn macht verloren. Want de macht van den duivel berust op den angst, die hij wekt.

Wij dwalen slechts uit verkeerd begrepen liefde. Niemand kan de boosheid om haarzelf begeeren.

Het groote middel, om ons van deze dwalingen te zuiveren en God te dwingen tot ons in te dalen, is voor Eckhart de staat van afzondering, de 'Abgeschiedenheit'. Dat is niet een zomer-avond poësie, niet een vrome 'stemming', maar dat is die uiterste spanning der innerlijke krachten, die volkomen inkeer tot de verklaarde stilte, waar alle stemmen van 't vergankelijk zelf tot zwijgen zijn gebracht.'[1)] De mensch moet leeg zijn en daardoor vrij, om de hooge onverstoorbaarheid te winnen

1) Men denke aan het gebed in zijn diepste essentie.

boven lust en pijn. Hij moet helder zijn en kalm, opdat God zich in hem spiegele als de zon in een onbewogen water.

De toestand van den geest, dien de Indiër als het nirwàna kent, heeft deze zoo ‘actieve’ mysticus, met zijn westersch, ‘dynamisch’ levensinzicht, tot in zijn grondelooze diepte ervaren. Hij heeft er heel de magische kracht van gekend. Alles wat zweemt naar een gemakkelijk, egocentrisch quiëtisme moet ver weg gehouden worden, om zijn woorden benaderend te kunnen verstaan.

‘De leeraren’, zegt Eckhart, ‘prijzen buitengewoon de liefde. Doch ik prijs de liefde boven de afgescheidenheid’. Want liefde - menschelijke liefde - blijft vragend en naar buiten gewend, maar de hoogste volkomenheid der liefde wordt gekend door de diepste concentratie onzer innerlijke krachten. In de ‘afgescheidenheid’ ervaren wij die liefde, die zich zelve kent en aan zich zelve in den hoogsten zin ‘genoeg heeft’.

Maar, zoo waarschuwt hij, indien gij opgaat in het contemplatieve leven, en er staat een arme aan uw deur, die u een kommetje soep vraagt: staakt uw meditaties en bereidt hem zijn soepje.

Nogmaals dus, tot in de hoogste regionen van het geestelijk leven, de dynamiek der liefde! Want niemand ontstijgt aan zijn aardsch, vergankelijk ‘ik’, dan langs den lijdensweg van 't leven. ‘Het snelste ros, dat ons tot de volkomenheid voert, is de smart’. Waarom de smart? Omdat zij ons verlost uit onze armzalige wanen, omdat zij ons tot 's levens donkere hart terug voert, omdat zij ons berooft van onze laatste en liefste zelfillusies en ons wezenlijk maakt. ‘Niets zoo bitter als lijden, niets zoo zoet als geleden te hebben. Liefde brengt leed en leed brengt liefde’. -

Al deze dingen heeft Meester Eckhart ons gezegd met zijn stille, heldere, dringende stem. Over de vele eeuwen

heen, die ons van hem scheiden, dringt die stem tot ons door.

Een edel en moedig hart, een geniale, hoog opgerichte geest, een ondoorgrondelijk diepe ziel: zoo staat de grootste der Westersche mystici vóór ons. Hoog staat hij boven ons uit. Wij beseffen het nooit deemoedig genoeg, hoe wij slechts van verre iets vermogen te benaderen van de stralende waarheid en van de verrukking, die hem tot spreken drongen. Ook blijft datgene, wat hij verstond onder de 'afgescheidenheid', voor ons allen iets onbereikbaars, vooral in deze wereld die de tradities van het meditatieve leven baldadig vernielde. Toch herkennen wij in hem een dier eenzame licht-torens, die zwervende schepen de richting wijzen.

Geen veruiterlijkten godsdienst, maar de diepste verinnerlijking der religie heeft hij gepredikt. Een dergelijke verinnerlijking verbreekt noodwendig vele, historisch geheiligde vormen: 'wilt ge de kern hebben, dan moet ge de schaal breken', waarschuwt Eckhart zelf.

De Kerk herkende 't gevaar. Maar eer zij den geleerden en goeden magister verketteren kon, heeft de barmhartige dood haar een misdaad bespaard. Eckhart stierf nog juist bij tijds: de kerk kon nog slechts een aantal 'stellingen' zijner leer kettersch verklaren.

Zouden wij het recht hebben, hem tot een held van een vrije, ondogmatische religie te verheffen? Misgunnen wij Eckhart niet aan de Moeder-kerk, die zoo tallooze helden en heiligen, denkers en dichters aan de wereld schonk[1]. Liever noem ik hem de diepste mysticus der middeleeuwen. En altijd was er een spanning, dikwijls een conflict tusschen de mystiek en het dogma. Alle groote mystici zijn

1) Vergeten wij niet, dat de Reformatie bijna géén schrijvers van universeele beteekenis voortbracht. Een Augustinus, Ruusbroeck, Pascal leest men, daar zij dingen gezegd hebben, die ieder onmiddellijk aangaan. De theologische geschriften der Reformatie leest men alleen als historische documenten. Men kan zeggen, dat de diepere zin van het Protestantisme slechts door niet-theologen is uitgesproken. Men kan dit ook krasser zeggen!

eenzamen gebleven, door de Kerk meer geduld dan vereerd. Zij hebben nauwelijks een stempel gedrukt op het geestelijk leven van Europa. Geen heeft voor onze cultuur ook maar bij benadering de onmiddellijke beteekenis gehad, die een Laotse en zoo velen na hem, kregen voor het denken, dichten en beelden van China, of die Buddhistische mystici hadden - en nog hebben - voor het religieuse leven van Indië.

Korten tijd heeft Eckhart's woord een prachtig enthousiasme gewekt. Het was geen mystiek van heilige huisjes, noch een van de klooster-cel. Het was een revolutionaire mystiek van ver-strekkende consequenties: een vrijeleekenvroomheid, die de macht der priesters breken kon en die heilig volks-bezit scheen te worden.

Juist die vrijheids-wil moest door de Kerk bestreden worden. De diepe, religieuse beweging, waarvan Eckhart de gezagvolste woordvoerder was, moest worden gestuit. De heilige inquisitie was haar arbeid aangevangen. De eerste martelaren van een persoonlijk geloofsleven vielen. En de geleerde Eckhart zou niet gespaard zijn, juist omdàt hij geleerder was dan zijn tijdgenooten, juist omdàt hij beter en stelliger denken kon dan zijn rechters. Waar de rede tekort schiet, moet het zwaard te hulp komen...

De pauselijke bul verweet Eckhart niet zoozeer ketterij, dan wel het feit, dat hij inzichten gepopulariseerd had, die men bij enkele verlichten wellicht dulden kon, maar die de ongeschoolden tot ketterij v e r l e i d e n zouden. Evenals thans werd een innerlijke religie als een decadentie-verschijnsel gezien.

En de priesterschap had gelijk in dezen prediker een gevaar te zien. De overwinning van Eckhart's geest zou haar ondergang hebben ingehouden. Want niet alleen verbrak hij den vorm: hij deed de macht der Kerk te niet, omdat hij de bemiddeling van priesters en heiligen overbodig achtte, omdat hij geen macht, geen instituut erkende tusschen God en de ziel, omdat hij de ‘onbedachte waar-

heid' uitsprak, die 'rechtstreeks voortkomt uit Gods hart'. Het vonnis over den dooden Eckhart uitgesproken, was een voorspel van hetzelfde tragische conflict, dat Shaw meesterlijk beeldde in zijn Saint Joan.

Misschien had de praktische kerk zelfs 'historisch' gelijk en zou de 14e eeuwsche menschheid niet in staat zijn geweest Eckhart's vrijheid te verdragen...

Enkele getrouwen bleven, na Eckhart's dood, nog spreken van den 'heiligen', zelfs van den 'goddelijken' meester: toen deze generatie stierf, was de Nieuwe Vroomheid onder het Oude Dogma verpletterd.

Schijnbaar had hij vergeefs geleefd. Herman Büttner heeft m.i. gelijk te zeggen, dat het een grove vergissing zou zijn, Eckhart te 'promoveeren' tot een voorganger der Reformatie. Er zijn eenige, uiterlijke overeenkomsten tusschen zijn wijsheid en de strekking der reformatorische beginselen: maar de kern van zijn inzicht heeft met Luther of Calvijn niets gemeen.

Toch, in wijder verband gedacht, is Eckhart's invloed onbepaalbaar groot. Hij 't eerst heeft de idee geconcipieerd van de metaphysische persoonlijkheid, in wie God zich rechtstreeks manifesteert. Hij heeft haar niet slechts geconcipieerd, maar haar een centrale beteekenis gegeven in zijn leer.

Hijzelf trouwens is wel de meest eminente openbaring van de persoonlijkheids-waarde, hij die zijn 'Umwerthung der Werthe' uit eigen kracht, uit eigen rijk beleven, schiep - zonder Nietzscheaansche donder- en bliksem-verschijnsels. Ons valt 't makkelijk zijn woorden na te spreken. Iets anders is 't, ze te doorvoelen met 't hart en waar te maken in ons leven. Maar ze zes eeuwen geleden, alléén, en met, zoo diepe verzekerdheid te hebben uitgesproken: dat is een daad en een bewijs van zoo geniale oorspronkelijkheid als de geschiedenis der menschheid er niet vele kent.

Ik zie in Eckhart een der voornaamste bouwers van

het Westersch denken en voelen in zijn gerijpten vorm. Maar voor allen, zonder onderscheid, is hij een dier groote lntuïtieven, die direct uit hun innerlijken waarheid hebben geleefd en getuigd. En diepe innerlijkheid is religie. Ik bedoel hiermede, dat het wezen der religie haar innerlijkheid is.

Eckhart's leer is terug te voeren tot éénen dringenden roep om verinnerlijking. ‘Wil God tot mij spreken, laat hij binnen in mij komen; want ik wil niet naar buiten’. En daarbij beroept zich de mysticus op Boëtius' kreet: ‘Gij, menschen, wat zoekt gij buiten u, wat binnen in u is: de zaligheid!’ -

Van uit dit innerlijk heeft hij de wereld willen veroveren. Het woord ‘veroveren’ past minder bij Eckhart's gezindheid; zeggen wij 't liever zoo: hij heeft de uitkomst der wereld verwacht van den innerlijken mensch, dat is: van de innerlijke, de magische krachten in den mensch. -

De zware gang
door Antoon Coolen[1)]

Och, wat was dit verdriet. Niets, bij het leed dat later kwam. De zomersche dagen gingen. Na tijden van het klein verdriet en vrees om het gesteggel, was het een andere hijgende angst, een dier, dat den hemel donker maakte en mee klauwen over de straat hing en het durske hield, de angst die mee iederen klaren nacht en donkeren dag toe grooter zekerheid groeide, de angst, de zekerheid, die zij eindelijk aan diejen jongen zee, den jongen waarmee ze ging, en dien ze gegeven had wat hij wou en vroeg, in een woordenlooze overgave zonder vreugde, zonder verklaring en zonder waarom, nauwelijks wetend wat gebeuren ging, machteloos tegen wat gebeuren moest. En toen ze 't zee, ze had maar weinig woorden voor den storm van onbegrijpelijke gedachten.

Ze kwam in die zonnige nazomersche dagen in de fabriek. Ze ging in de heete en helle zon die woelige terreinen over, ze zag de stapeling van gebouwen, de rijen ramen boven elkander in de zonbeschenen gevelvlakken in hun witten gloed. Zij was een kruipend schaduwtje. Ze ging een deur in, de forsche hand van een warme stalen trap greep haar, tilde haar. Iedere trede beklemde haar vleesch. Ze zag door de ramen de blauwe lucht. De zon daarin was een angst, die sloeg op haar bloed. Ze zat in de warme helderheid der lange en lage fabriekszaal en iedere draad dien ze hechtte en haakte, iedere der honderden draadjes in de snelle beweging van geoefende vlugge vingers, nam een stukje van die pijnigende en nooit aflatende gedachte

1) Fragment uit den roman ‘Het donkere Licht’. (Zie ‘Eerste Jaren’, Sept.-afl. ‘De Stem’) Het meisje Marieke is, opgegroeid, op een fabriek gekomen.

mee, den angst die mee haar zweet en bloed zwol om haar hart. Over haar hart gebogen was zij zelve dit met haar oogen zoozeer nabij. In de soezingen van de doorsuisde stilte, in de glimmingen en wentelingen rontelom geraakten haar gedachten soms den klaren weg kwijt en verwijlden op de grens van vage droomen, waarin het minder scherp in haar hoofd stond. Een geluid, een lach riep het erin terug, dan bonsde het bloed en zat ze met gepijnigd hoofd en met krampen in haar onderlichaam, een duizeling deed den vloer en den arbeid van haar handen, voor haar oogen wiegen en zij bedwong met alle moeite de tranen die naar haar oogen drongen.

De avonden naar huis, dan liep ze uit het dorp den vrede langs der stille akkers, waar de oogsten al waren weggehaald en een eenzame boer liep achter een late ploeg, die getrokken werd door een donker paard dat den avond in zijn manen hield. Aan den verren hemel voor een brand van roode en wonderlijke vuur stonden populieren gegroept en, gesneden tegen 't licht, was daar in alle verte het zwarte gewriemel en de neerval als donkere regen rontelom van die hooge en geheven blaren. Dat kon ze in vroeger tijd beschouwen al gaande zonder te weten waarom ze er stiller af wier en waarom ze aangedaan was door den langen, tragen groet van een boer, zoo'ne mensch, die in den avond eenen anderen groet zegt dan in den morgen. Nou sloeg het rood van den hemel achter de zwarte boomen haar met angst, en op de donkere, blauwe en leege akkers daar woog het wezen van den angst in de zware stilte, een angst, waarin ze ging mee geklemd gemoed naar den donkerder avond boven de zwijgende peel.

Den ergsten angst leed zij bij het weerkeeren in huis, daar zat zij met deze zekerheid, deze ramp bij vaders en moeders en te midden der jongens, en haar jongere zusje dat grooter groeide. Ze zat stil onder de zorg van moeders die haar d'r eten gaf en die haar mee 'nen smallen en dorren lach toelachte als ze dagen achtereen op tijd was thuis-

gekomen, en moeders die dagen niet in de onrust liet over het beangstigende wegblijven toe laat in den nacht, zooals ze dat zoo dikwijls gedaan had. Vader, die den lesten tijd hoe langer hoe meer 'nen norschen mensch was geworre, die zat en rookte zijn pijp, of Marie zag hem zijnen hof ingaan waar hij in de donkerte het erpelveldje gong omspaaien voor den winter toe het komende jaar. En o, de jongens in den herd en Doratje, de kleinste, die te breien zat naast de plattebuiskachel, allemaal gewone dingen en die wieren teruggeschoven en krompen saam toe een klein beangstigend wereldje. Hoeveel dagen en weken zou zij dit voor moeders verborgen kunnen houden? Eéns zouden ze het weten in huis. Dan viel het kwaad en de verstoring van leven en alle dagen hier in den kleinen herd, daar zou zij dan in staan met wat gebeuren moest en niet gebeuren mocht. Zij was de wreede ramp en de schande van allemaal, van moeders, van de keinder, van vaders. De slag sloeg door haar heen, vlijmende, drukte haar bloed, verlamde haar oogen en voeten en sloeg op haar stem, die heesch in haar woorden klonk.

Zij vermagerde zienderoogen. Zij kon bekant geen eten meer door de keel krijgen en doorwaakte den klammen en benauwenden angst der nachten. Zij had in die nachten een vreemd en wreed spel. Zij verbeeldde zich, dat het niet zoo was. Zij trok de dekens tot haar oogen op. Het is niet zoo, zij lachte dan werkelijk om den doorstanen angst. Hier lag ze, ze rook de dekens van het bed, ze hoorde het kalm gesnork van vader beneden in de alkoof, en het raam-vierkantvan d' opkamer blauwde op den nacht. Het vaststaan van de dingen in het gewone leven, zij vermeidde zich in de gedachte, dat ze geen angst behoefde te hebben. Maar ze deed dit met bitterheid en het eindigde in heete tranen. Ze kost d'r oogen diep duwen in de duisternis van het hoofdkussen, daar lichtten wielingen aan van stralende witte en violette bloemen op donkeren zinderenden grond. In de kelk van de groote witte bloem in

't midden speelden de handjes van een kind. Mijn God, de handjes van een kind. Want of het met tranen en schending is, die zien zij allen eens spelen en tasten aan haar hart. In de diepe stilte van den nacht kon Marie denken aan het kind. Haar tranen verduisterden het beeld, verbonden het met bloed, het geheimzinnige bloed dat dieper dan het leven ligt, daar sloegen en waadden de kinderhandjes in. Na den langen slapeloozen nacht sleepte Marie zich weer voort naar haar werk. Soms bij het thuiskomen, viel ze ziek op eenen stoel neer. Moeder die 't eten verrig maakte, had met haar te doen, en, mee een stem die ze week maakte en met al den kommer in haar keel, vroeg ze Marieje, wat ze toch had en raadde ze Marieje aan, dat ze toch liever thuis zou blijven, als ze ziek was.

Jan Olie kwamp. Och, Jan Olie, hij was niet vergeten, dat hij 'nen keer mee 't slichtmes boven zijn booze hand had gestaan. Hij kost Marieje soms strak en duister in de schichtige oogen kijken, het durske bestierf het bekant bij 't gedacht, dat Jan Olie het zien kon.

Jan Olie, nadien, zee tegen Door:

Oe durske ziet er slecht uit, slècht!

Ze is heelemaal niet in order, zee Door.

Ze verslijt mee den dag. Ze mankeert iet. Mee die durskes is het oppassen. Ze moet naar den dokter, zee Jan.

Ze moest naar den dokter. Natuurlijk. Had ze bovendien op de fabriek den dokter niet voor niets, om zijn eigen te laten onderzoeken? Iedere dag vroeg moeder het haar, dat ze naar den dokter zou gaan en Marie, mee nieuwen schrik, beloofde het. Dan kwam ze nadien thuis en ze zee, dat het niks was. Den dokter had het gezeed, 't was niks, 't ging van eiges weer over.

Opnieuw liet ze haar moeder in angst, dat ze 'nen avond laat thuis kwam, opnieuw en weer. Och, ze wier er baas in, en mee hardheid en onverschilligheid in haar woorden verlamde ze het vergeefsche verzet van vaders. Marie

had die avonden haar ontmoetingen mee haren jongen in de stad, o, diejen jongen, die in 't eerst wat verschoten, zijn eigen niet lang had laten verontrusten door wat Marie hem zee. Hij had zijn vroege wijsheid, zijn ervaring, zijn vrienden en zijn kennis van anderen, die wel meer deze dingen bij de hand hadden gehad. Hij liet zijn eigen stooten in de richting en hij had weinig last, dat zijn hart eraf klopte. Marie d'ren angst, dat was zijn kracht, de kracht, waarmee hij haar meetrok. Méétrok op eenen avond naar ergens een beetje achteraf in een stil straatje in een klein café. Daar kwamen ze mee zijn vieren bij elkaar. Marie en d'ren jongen en de twee vrienden, die bovenste-beste te vertrouwen kerels, die helpen zouden. Daar zat Marie, donker en stil en ineengedoken bij die drie jongens, die alle drie hun pet diep in de oogen hadden en mee breeden en gerusten arm leunden op de tafel en een sigaret rookten. Ze hongen tegen het leven aan, dat ze smaadden, dat hen knauwde en dat ze terug beten. De eene had een glazen oog, Marie keek in de verstarring van dien dooden harden en blinden blik, die in één richting bleef, een gruwte, een spot, een dreiging. Boven dat oog hing onder de pet een zwarte krul. De lange neus was gebogen boven den smallen rooden mond. Zijn doorzichtige ooren weerszijden van de grijze pet waren rood van het lamplicht achter hem. Den anderen had kalme kleine blauwe oogen en een opgewipten neus in een breed en pafferig gezicht. De ruiten pet zat strak over zijnen kop gespannen. Marie d'ren jongen had de twee aangewezen: dat zijn ze, die halen oe! Kijk es, dat was niks, niemand hoefde wat te weten, ze kenden hier 'nen drogist en die wist zijn adressen in de groote steden, ze vroeg 'nen dag verlof, ze verzon voor vaders en moeders maar wat, het reisgeld kreeg ze, en dan kon ze den volgenden dag weer gewoon naar d'r werk. 't Zou een avond spannen in huis, maar dan was ook alles geleden. En anders, wat zou ze zich over d'r hoofd halen? 't Was in minder dan geenen tijd gebeurd en 't had nog

minder te beteekenen dan het uittrekken van eenen tand. De dokters deejen het ook en mee alle gerustheid. Honderden en honderden vrouwen, getrouwde en ongetrouwde, lieten zijn eigen helpen en voelden er niks af. Daar hadden ze tegenwoordig wel in voorzien. Als ze 't niet deed, ze was gek, dat ze voor zoo weinig haar ongeluk tegemoet ging.

Ze zaten, de jongens, en ze lachten frank en vrij om Marieje gerust te stellen, ze noemden de vele gevallen die ze hier bij de hand gehad hadden in de stad. Ze zouden ze niet graag den kost geven, die in Marieje d'r geval waren geweest en blij en dankbaar waren, dat ze er op zoo'n manier waren afgeholpen. Zij lachten en zij dronken maar vast op den goeden afloop en namen nadien afscheid met een handdruk. Marie liet zijn eigen naar den trein brengen en zij zweeg den heelen tijd, zij had geen stem meer, zij had geen keel meer, zij ging rillend van de koortsen en met een duwing in haar onderlichaam en in haar knieën, zoodat ze bekant niet kost loopen...

Aan het station namen zij afscheid met een handdruk. Marie d'ren jongen wilde haar kussen, maar toen hij haar eene hand hield, wendde zij d'r gezicht van hem weg en liep zwijgend met haar keel vol stomme snikken heen en naar binnen.

Nadien, in den trein zat zij in eenen hoek en zij keek naar de ruwheid van den donkeren hemel. Zij zat stom ineengedoken te rillen, mee wangen die heet onder haar oogen waren, en huiverde voor dit bedrijf van kwaadheid, dat geen grenzen meer had. Wij weten deze dingen en rampen wel, maar we denken eraan, hoe anderen verdoold, met bleeke en verwrongen gezichten, er in loopen mee hun duistere tranen. Anderen. Nu was zij zelf het, en zij gevoelde toch geen bijzondere slechtheid in haar gemoed. Van klein toe groot en erger was zij langzaam gekomen en voor zich zelf gebleven het durske dat ze was, het

durske anders en beter dan de anderen, de uitersten, de soort menschen, die deze dingen in hun leven hadden, beter en zwakker, en nu stond zij gebonden en geslagen, zonder verzet en zonder kracht in dat kwaad, dat haar dagen toe een hel maakte. Zij besloot voor zich zelve niet. Zij zat maar en voelde in haar klamme hoofd en op de plaats van haar lichaam vlak boven de borst, het hameren van het wielgedender. Zij zag iederen keer vóór zich, scherp geteekend in de ruimte vlak nabij aan het donkere raampje in het portier, de gezichten van de mannen, den harden blik van het blinde oog, de twee kleine kalme blauwe oogen in het wit en pafferig gezicht. Zij dook weg in de vrees, waarin ze liever, als ze kracht gehad had, zou weggevlucht zijn, al was het naar donker water toe, om daar alles te eindigen en weg te zijn.

Zij ging, uit den trein, nadien, naar huis. Langs den pad en den weg aan den eenen kant was de donkere en zwarte hoogte van de spoorbaan, langs den anderen kant de duisternis der akkers onder de sterren, en hier en daar onder eenen boom langs den weg hoorde zij het dorre en hooge ritselen van een enkel blad. En eindelijk ging zij den in den nacht verloren loopenden donkeren weg naar de peel en zag ten laatste het schijnen van het bovenlicht boven de deur in vaders en moeders huis. Nadien liep ze door de gevallen blaren van den wilgeboom en stond voor den durpel. In den herd was het weeral de angst, de diepe en kloppende angst voor haar ouders, die bij de bronolielamp waren gebleven, om op haar te wachten. Het wier wee in haren mond vlak bij de keel, een vrees voor breken, breken, neerstorten, waarin zij in dit droevige uur van den laten avond ineens bloot in haar schande voor vaders en moeders zou staan. Zij zweeg en liet vaders kijven en hoorde moeders verdriet. Een woord, een kleinigheid, de aandacht van moeders zou haar wreede en verschikkelijke geheim bekend maken. Zij doorleed in haar zwijgen iedere minuut en voelde bij iederen blik, bij

ieder woord, bij elke nadering haar bange bloed golven naar haar hoofd. Het tikken van de klok martelde haar, ieder geluid was een pijn, als vader of moeder iets vroeg dan prikkelde het haar toe zwijgen en de herhaling der vraag kon kaar opwinden toe kwaadheid en smart, waarin ze met de vuisten tegen den muur had willen slaan uit razernij. In de stilte daarna stormde het weer aan, het verlamde haar bloed, neep haar keel dicht, het gehamer van haar hart sloeg haar zoo, dat ze zich vastgrijpen moest aan stoel en tafel, om niet languit in den herd neer te storten.

De nacht wier doorwaakt in het kleine bed. Zij deed haar keus voor het eene kwaad en het andere, ze schreeuwde in de stomheid van haar mond, dat ze 't niet wou, en nooit in d'r eeuwigheid zou doen. Mijn God, het gaf haar geen kracht. Als een steen sloeg in haar ziel de schrik voor vaders en moeders en de noodzaak hun dit verdriet te besparen, dat ze niet weten zouden, hoe het met hun dochter gesteld was.

Zij besliste niet, dien morgen niet en de volgende dagen niet. Zij liet over zich beslissen. Voor al den harden aandrang, die haar duwde, hield ze de lippen stijf opeengesloten en schudde ja en neen met het hoofd in een overgave, die ten laatste, na al de dagen, tot den dood bereid was. De dood, die als een geluk komen zou, indien ze onderging wat men van haar wou. Zij was zich dit niet scherp en duidelijk bewust, ze had maar weinige woorden voor haar gedachten. Het was in haar gemoed en in haar hoofd en in haar vleesch een dooreenvloeien van wanhoop en angsten en vlijmende pijnen en eindelijk, als een hond onder de slagen die hij voelt en niet begrijpt, kroop ze ineen en lei zich neer en beloofde mee schruwenden mond, die de woorden niet meer zeggen kon, dat ze 't doen zou en naar de verre stad zou gaan.

Op de fabriek vroeg ze een dag vrij. Ze hadden de reis

voor haar op een briefke geschreven en in de verre stad, waar zij heen moest, zou ze aan het station worden afgehaald en weggebracht. Zij ging in den middag naar het station en ging in den trein naar de andere richting, waarin zij nooit was geweest en vertrok door streken, die ze van z'n leven niet had gezien. Al die nieuwe en ongekende namen van stations, de breede rivieren en hooge bruggen, de wintersche dijken en weilanden en de schemeringen van den dag, het wier een reizen in een wereld, waarvan de peel en het huis van vader en moeder in den tijd zoo diep en klein veraf waren, een wereld, waarin zij zonder willen en beweging verdoold vaarde in een vrijheid die ze ten laatste met een paar woorden voor zich had genomen. Zij zat, koud in haar kleeren, maar zwijgende mee één en dezelfde uitdrukking op haar vertrokken en vermagerde gezicht: de hoeken van den mond hingen neer, de oogen stonden voortdurend stil, de schrale huid zat blauw over het scherpe jukbeen gespannen. Zij was nu moe, moe in haar rug, moe in haar lenden, ze hing, neergezakt, neergevallen, moe neer aan de krachten, die mee zooveel en lange zeer in haar gebroken waren, ze was moe in haar zware voeten, moe in haar hoofd, waar een hoofdpijn mee knijptangen neep, zij was moe diep in haar ziel en in haar geslagen wil en moe in haar bangen schoot. De avond viel snel, aan de stations kwamen en gingen menschen in en uit de coupé. Zij vertoefden en spraken in een andere wereld, waartoe Marie mee haar oogen en ooren niet doordringen kon. Zij zat in zichzelve gekeerd en in de vermoeidheid onder den verpletterenden slag van haar angsten, de vreemde en verre reis lang.

Toen ze versuft en wezenloos uit den trein de guurder kou in stapte, werd ze van alle kanten besprongen door daverende en duistere rumoeren, kreten die helmden en ver-echoden onder wijde en donkere overkappingen. Daar was in dat donker en 't licht van hooge lampen, die

ze in rijen zag de glimming van hel koper aan locomotieven, weerspiegeling in de portieren van treinen, en er was geloop, geloop, gedraaf van menschen die zich wrongen door elkander heen in twee stroomen, menschen op reis, menschen mee overjassen en pakjes en koffertjes, dames en kinderen in hun jasjes en menschen, die tusschendoor zware koffers droegen en een witte kiel aan hadden. Het schuifelde en 't liep langs en rontelom haar en zij stond er verwezen en verdoold in, klein en verkommerd mee de tranen, die ze niet schreien kon, als een stroom rond haar hart. Zoo vluchtte ze van haar eenen grooten angst van het leven dat in haar ontstaan was naar den anderen, schrijnenden en snijdenden angst van de duistere macht die haar leven vandaag dooden zou. Ze zag onder de bekende petten en bekende gezichten ineens als een nieuwen schrik neven haar mee oogen die naar haar loerden, mee handen die naar haar tastten. Zij schreeuwde niet om hulp. Ze liet haar armen nemen en zich in 't gedrang meetrekken langs de diepte van eenen trap naar een wijen kelder, een trap, waarlangs als een golfstroom een menschendrom naar beneden drong. Toen kwam ze in een verlichte, overvolle, diepe gang en zag de ruggen en de hoofden in de deining van het drukke gaan. Zij zag lampen lichten en den vasten, klaren schijn van vele reclametransparanten, reclame voor sigaren, voor likeuren, voor glaswerk, voor zeep en parfumerieën. Langs heldere loketten, mee beambten er in, kwam ze door open deuren het licht van de avondstad tegemoet en liep een breed plein over. Op haar gezicht voelde ze even de aanraking van een paar wilde en verdoolde sneeuwvlokken. Automobielen suisden voorbij mee felle lichten hel speitend in de speling van de sneeuw die wit danste voor den kring van dezen vluchtigen en snellen schijn. En trams reden weg mee vele lichten en verder stonden de hooge huizen aan den nacht geheven, mee lichten groot en klaterend aan het duister van een verren en diepen hemel, en het beeld diep en

overal weerspiegeld in een donker water, waarin de guirlanden te sidderen lagen van lantaarnlichten langs straten, en van lichten van kleine schepen, die vlug voortschoten mee een geronk, dat laag tegen kaaimuren klonk en gedempt wier door de groote zee van rumoeren die hier zong, zong. Midden in luid geschreeuw van venters stond ze even voor een auto. Het portier viel open. Handen duwden haar naar binnen. Ze viel neer op iets zachts, een gekussende bank, waarop ze zat. Het portier sloeg dicht. Tegenover haar in de lage, bedompte ruimte, waarin het klaterende lawaai der stad ineens gedempter lag, daar zaten de twee, daar zag ze de twee gezichten onder de getrokken schaduw van de petten, de gezichten, die ze kende en vreesde. Toen voelde ze een zoemen, ze voelde zich gaan, zich wiegen op een zoemende vaart. Ze zag het gewieg der beide mannen voor zich en ze zag op het ruitje, dat trilde in zijn raam, de tuimeling der stad, val van lichten, den veelvoudigen sprong van huizen, van lichtende vaart die mee snelheid voorbijtrok, gekruist en flitsend doorschoten van de weerspiegeling der beelden van den overkant, en op het donkere glas lagen zonder gerucht ineens twee, drie groote sneeuwvlokken, die weer wegvielen en smolten in een hoek. Overal sprongen de dubbele en onwerkelijke beelden te samen stortend op dit kleine vierkant. Een lange straat, een lange reeks van geslingerde lichten, de auto's, de trams, die voorbij flitsten, de verdere menschen die gingen, huizen, huizen, hoog en donker in de muren boven de aan de straat aaneengerijde, ontzaglijke vierkanten van diepe winkelruiten en lichtpracht en vol van kleuren helder als in de zon.

Toen ze met een ruk, waarvan ze opzij viel, een donker straatje inreden, ging het licht van haar weg als iets dat blij geweest was, in zijnen korten en fellen duur een angst, zeker, maar een angst die veilig was, omdat het wachtende kwaad zelf er haar nog niet in schond. Nu, in de benauwenis van een smalle straat mee hooge en donkere

huizen en waar het stil was en maar eenige menschen gingen in de stilte van enkele schaars vallende sneeuwvlokken, nu sprong mee verdubbelde kracht de felle vrees op haar borst en zeer diep in haar bange vleesch. Haar hart klopte in haar keel, nu eindelijk datgene gekomen was, in onmiddellijke werkelijkheid, aan den angst waarvoor zij op vreemde wijs was gewend geraakt. Toen de auto stil stond en zij eruit moest, wankelde zij op onvaste beenen, ziek van schrik en weeïg mee een drang naar braken een donker stoepje over, een deur in. Zij moest een houten trap beklimmen langs schaars verlichte en kalken muren. Maar zij moest nu door de beide mannen ondersteund worden. De trap tuimelde mee zijn treden haar tegemoet, zij hief er haar geslagen krachten aan op en streed mee sidderende en koude handen tegen een leuning, die haar terugduwde en greep. Zij sloot de oogen en liet zich tillen, liet zich dragen naar de klemmender verschrikkingen, die haar bonzend bloed mee harde vuisten sloegen en naar den dood van klauwen, die naar haar beenen tastten en in hun greep verlamden. Zoo werd zij binnengedragen in een kaal kamertje, waar de petroleumlucht van een kacheltje haar tegensloeg. Zij zag nog even de muren, een deur, een groenig, wit gaslicht in een kleine lamp, een tafel, en een laag ijzeren bed in een hoek. Een bed met schiepsche spijlen, teruggezakt op uitgeschoven korte pooten, een bed mee een dekentje en een lakentje, tegen een vuilwitten muur die ze zag door de kromme spijlen van het hoofdeind en vlak aan 't laken tegen den zijkant. Zij was gegrepen door woorden en handen als stormwinden. Zij had toegestemd, zeker. Men pleegde geen aanslag op haar. Men hielp haar. Zeker. Rond haar vermengden zich gedempte stemmen. Zij lag en luisterde ernaar. Er was plotseling de stem van een vrouw tusschen. Een vrouw. Als de handen der mannen verlamden haar de oogen van deze vrouw. Wat zeggen zij rond haar? Zij hoort dit. Zij verstaat dit niet. Als zij de oogen sluit, denkt zij den nacht te

zien en op haar oogleden het vloeiende vuur van sterren. Dicht aan haar oogen gloeien haar wangen als van stekelige vlammen, die verzengend zijn. De palmen van haar handen branden. Zij voelt haar klein, gekrompen hart als een steen in de pijn van haar vleesch. Zij hoort het regelmatige, harde tikken als van een knokel op den muur. Dit is de scherpe klop van haar bloed. De vrouw is over haar gebogen mee een val van kantelende schaduwen. Het is dwaas, dat zij zich verzet met een kreet, een kreet, die de mannen en de vrouwen verschrikt. Zij hoort den gesmoorden klank van een godslastering en voelt en smaakt de kracht van een stinkende hand op haar lippen, waarbij een mond haar met een gedempten vloek gebiedt, dat zij stil moet zijn. Onder dien dubbelen vloek ligt zij stil. Zij weet niet, wat zij denkt. Misschien denkt zij, dat God haar niet helpt en dat zij zonder bijstand is. Misschien denkt zij, dat het domme toeval in het leven, dat men snijdt en wondt, haar helpen zal. Vuisten als steenen slaan het mysterie van haar vrouwenlichaam, een geheim dat zij niet kent. Een vuur dat klauwen heeft, wondt haar tot op de diepste nerven van haar schaamte die tot de dood bezweken ligt achter haar bleeke oogen. De muren van het vertrek liggen op haar neergevallen en drukken haar. Het hoofd en de handen die nabij haar zijn met een voortdurend gedempt vloekende aandacht houden haar neergenageld, houden haar neergeslagen met hamers aan den duisteren grond, waar de dood op haar leven wacht. Een plotseling gevoelde zachtschrijnende lichamelijke pijn schreit even door haar heen en bevrijdt haar van de knellende spanning der zielsangsten, waarin het hart stil stond en de adem stokte in de keel. Na een korte duizeling in haar bloed hoort zij in groote droef heid en verwonderd de stilte en in die stilte de zwakke geluiden en de verstilde bedrijvigheid in haar omgeving. Zij doorlijdt de langzame minuten en ootmoet in haar gesloten oogen een warreling van verre beelden, van beelden van haar jeugd, mijn God,

van haar vader en moeder, een gedachte die haar zwakte doet bidden om de verlossing van den dood. Dan laat men haar met rust en spreidt een deken over haar uit. De vrouw zegt iets tegen haar. Zij heeft het niet verstaan. Zij hoort een heengaan van stemmen en voeten en ligt nadien achtergelaten in de schemerende duisternis van een half ingedraaid gaslicht. Iemand buigt zich over haar, gaat en komt en gaat. Zij proeft in de mondhoeken den zilten smaak van haar tranen, zij gevoelt de samentrekking van haar hart, haar stommen mond en haar gesloten oogen en schreit voor dit beeld dat niet meer weggaat, dat scherper en dichter bij haar komt: Haar vader. Haar moeder. Zij weet niet wat zij denkt. Zij is een vrouw. Het leven gaf haar ervaring. Zij schreit. Misschien denkt zij, hoe haar vader zich over haar moeder gebogen moet hebben, toen zij samen hun eerste kindje gekregen hadden.

Verzen
door Anthonie Donker

Een kleine droom

I

Was het een droom, waren haar kleine handen
Zacht en vertrouwelijk over mijn hoofd?
Eens aan het eind van leed en drift belanden,
Ik heb het altijd als een kind geloofd.
En nu ook dit mij weder is ontroofd,
Glimlach ik soms om wat ik heb geloofd,
En als een simpele herhaal ik weder:
Haar handen waren klein en zacht en teeder.

II

Eens was er in dit raadselachtig leven
Een stilstand van den wervelenden tijd,
En een geluk, een woordenloos begeven,
Een sluimering, een gelukzaligheid -
En dit was toen uw donkre, diepe oogen
Over mij waren en het zacht erbarmen,
De teedere omstrengeling van uw armen,
En uw beschroomde lippen toegebogen,
Smeekend om mijne, die nog in uw zware
Glanzende haren diep verloren waren.

III

Wanneer wij soms elkaar niet wederzien
En wanneer nooit je hand meer door mijn haar
Zal streelen, en wij voor elkaar misschien
Verloren zijn, mijn kind - het is niet waar,
Het kan niet waar zijn, maar een lente lokt,
Ik moet wel vreezen dat een wijd verlangen
Je drijft voorbij de plek, waar ik vernield
En sidderend van liefde op je wacht...
Vergeef mij dan als ik je iets onthield,
En als ik niet om alles heb gedacht.
Was er een schaduw om mijn lichtsten lach?
Ik was wel teeder toch, ik had zòò lief,
O kind, en mijn bekommering is groot,
Want het is mij alsof met elken dag
De afstand tusschen ons nu wordt vergroot...

IV

Het is voorbij, wij gingen uit elkander -
Doch 's avonds denk ik dat er voor ons beiden
Een weerzien zijn moet ergens in een ander
Leven, na dezen en in andre tijden.
Ik zal dan langs het pad der sterren gaan,
Die ruischen zullen zooals hier de dennen,
Mijn onvermoeide oogen zullen gaan
Tot aan het helle stralende herkennen.

Herfst '28

Verzen uit den oorlog

I

Uit het diepst van de loopgraaf omhoog
Strekken wij naar U de armen:
O Heer heb eindlijk erbarmen,
Ons hart is vermoeid en verdroogd.

Het lijf is niet d'ergste kwaal,
Onze ziel heeft den moed verloren
Nog langer het noodweer te hooren
Van water, vlammen, en staal.

Zie ons met modder bedekt,
Haveloos, mager, verscheurd.
Maar wat met ons hart is gebeurd,
O God, hebt gij dat niet ontdekt?

Wij zijn zòò van hoop beroofd,
En de vrede is zòò ver weg.
Wij zijn al zoo lang onderweg,
Ons plichtsgevoel is gedoofd.

Verlaat in den nood ons niet,
Vertroost ons, Heer, en verdrijf
De angst uit ons uitgeteerd lijf.
Draag zorg dat het weetstand biedt.

Maar de Dooden, die niets ontziend
Werden neergelegd in het zand,
Geef hun rust in Uw eeuwige land,
Want, God, zij hebben 't verdiend.

(Naar het Fransch van Jean-Marc Bernard)

II

De vlakte is kaal en zonder eind.
Een boomtronk staat er overeind.
Al wat er eens van staal en steen
Werd opgebouwd, is weg. Alleen
Een boomtronk bleef er overeind
Op deze vlakte zonder eind.

(Naar het Engelsch)

Charles de Coster en de Vlaamsche idee
door Urbain van de Voorde

(Vervolg)

Het leek mij onontbeerlijk met dit historisch overzicht een blik op het verleden te werpen en de nawerking er van op het heden eenigszins te suggereeren, om De Coster's ‘Uylenspiegel’ nauwkeurig te plaatsen in zijn tijd en zijn milieu en de reactie, of beter het gemis van, reactie van het Vlaamsch gemoed op deze nochtans zoo grootsche en kleurige schepping, te verklaren. Want we mogen niet blind zijn voor dit feit, voor dit onbrekend verband tusschen het opzet van het boek en de Vlaamsche psyche. De Coster's werk verliest daarbij niets van zijn louter artistieke beteekenis; het kan immers, buiten zijn verhouding tot Vlaanderens wezen en lot, in een wijder-strekkenden, algemeen-Europeeschen geest worden verklaard als symbool van een ganschen tijd: Men vergete inderdaad niet, dat in de door De Coster behandelde periode - de eeuw van Cervantes, Rabelais en Shakespeare, het eigenlijke ‘Volk’ wordt geboren: onerkend nog en dof, maar levend, frisch en vol scheppende bezieling; het is de tijd dat liederen en boerten, volkstypen en sappige anecdoten, oud-overgeleverde en pas ontstane, in den smeltkroes van een nieuw bewustzijn worden geworpen en door de telende kracht van 's volks jongen wil tot zelfbepaling weer oprijzen in een geheel nieuwe gestalte en met een heel anderen geest. De middeleeuwsche beschaving sterft stilaan uit; van ridderroman, mirakelspel, romances en vrome legenden is het frissche er af; helden en paladijnen uit de Arthur- en Karelcycli hebben het verval van den ridderstand niet overleefd en behooren onver-

helpbaar tot een vergane periode. Zooals in de XIVe eeuw de burgerij der vrije Vlaamsche steden, - toenmaals een paar honderd jaar op het overige Europa vooruit - de sage van Reinaert de Vos had omgedicht tot het zinnebeeld van den welgestelden, onafhankelijken poorter die zich een mop betalen kon ten koste van vorst, adel en geestelijkheid en dan ook niet naliet deze hem eenmaal beheerschende machten tot mikpunt te nemen van zijn goedmoedigen spot, gaat de thans alom in West-Europa opkomende volksklasse haar geliefkoosde helden zoeken in meer uit eigen schoot geboren types, dragers van kostelijke grappen en bronnen van onuitputbaren luim. Het zijn vogels van uiterst diverse pluimage, in wezen symbolen van den volksgeest, zonderlingen en schalken, of uitgeworpenen en vogelvrijverklaarden, opruiers en opstandigen. Indien de figuur van Uylenspiegel wellicht van vroegeren datum is, dan heeft ze toch gewis tot de XVIe eeuw moeten wachten om haar volle leven te leven, om geconsacreerd te worden tot type van den vrijen mensch van zijn tijd die, de gebondenheid en askese der middeleeuwen achter den rug, kraait als een haan voor den dageraad eener nieuwe wereldorde. Aldus mag De Coster intuïtief tot centrum en spil van die bewogen periode dit fabelachtige volkstype hebben gekozen, liever dan een of ander historisch personnage dat toen een belangrijke rol heeft gespeeld; want nooit kan het historisch bepaalde, het individueel begrensde en aan een zekere levenslijn gebondene, maar enkel en alleen het bijna onpersoonlijke en algemeen geldende in functie staan van heel een herwording der menschheid; dit alleen kan groeien tot beeld van het bevrijde, kan uitdrukking worden van de ontbinding van gebonden leven, kan symbolisch worden voor een ganschen tijdgeest en zelfs mythisch bijna. Men heeft Charles De Coster in zijn uitbeelding van Uylenspiegel wel eens met Bruegel vergeleken, doch enkel bouwend op picturale gegevens: op een hóóger plan dient het

parallel getrokken. Beiden zijn inderdaad representatief voor deze geweldige XVIe eeuw, zij 't tegenovergesteld van tendenz: Bruegel, met zijn ‘Parabel der Blinden’, met zijn ‘Val van Icarus’, met zijn ‘Moord der Onnoozele kinderen’ (dit laatste, realiter, de uitmoording van een Vlaamsch dorp door Spaansche soldeniers), verkondigt, intuïtief en profetisch, hoe de innerlijk door een geestelijke gemeenschap beheerschte gebondenheid der middeleeuwen, verbroken door Humanisme en Renaissance, de plaats moet inruimen voor individueele zelfverzekerdheid en trots, die ten slotte naar den ondergang leiden; hij toont hoe de schuldelooze zielsonnoozelheid wordt doorstoken met het zwaard van het meedoogenlooze verstand; - in ‘Uylenspiegel’ integendeel zien we den triomf van den menschelijken geest die, los van de geslotenheid der gothiek, door de vele weeën van barenstijd en overgang heen, zelfstandig en bevrijd, een nieuwe, verlichter epoche te gemoet gaat.

Maar afgezien van het feit, dat dergelijke symbolische verklarìngen altijd een sterk persoonlijken inslag hebben en dus niet vrij zijn van een zekere forceering, dient men niet uit het oog te verliezen, dat de schepper van ‘Uylenspiegel’ zelf van deze hypothetische draagwijdte van zijn werk waarschijnlijk onbewust is geweest en dat anderzijds De Coster's beredeneerde, bescheidener toeleg oogenschijnlijk alleen ten doel had, een beeld te schetsen van leven en geest van zijn volk in een der somberste en bloedigste tijdvakken zijner geschiedenis, waar Vlaanderen dóor vreemde overweldigers werd gekneveld en wanhopig worstelde om bevrijding, - zoowel van lichaam als van ziel! Want de opstand tegen Spanje was tevens een strijd voor de nieuwe idee die over de wereld was gekomen; het recht op vrijheid van geweten.

Uitsluitend binnen het kader van Vlaanderens geschiedenis beschouwd, is De Coster's Uylenspiegel-figuur overigens des te méér doortrokken van den geur van het oude

volksverhaal, waarvan talrijke episoden in boek I terug te vinden zijn. Voor deze tamelijk trouw aan de traditie ontleende elementen, wordt onmiddellijk de atmosfeer dier in de diepe volkslagen broeiende, oproer-zwangere XVIe eeuw geschapen en vinden wij Uylenspiegel terug zooals hij is, incarnatie van den cynischen geest der massa's, de Germaansche broeder van Polichinelle, de gothieke Panurge met den gallischen verwant, te gelijker tijd schooier, schelm, rabaut, leeglooper, veelvraat, schalk, moppentapper, leugenaar, hoereerder, vagebond en galgenaas, figuur waarin het volk van alle tijden zich herkent en verlustigt, omdat het er mee zijn behoefte aan lach en dierlijkheid kan voldoen, samen met zijn ingeboren en geweldigen onafhankelijkheidszin, die zich lucht geeft in boert en deugnieterij, als een brakende drakenmuil aan de goot der kathedralen, die, alle welvoegelijkheid ten spijt, zich op den kop der voorbijgangers ontlast. In zoover is dit type internationaal. Onder den naam Uylenspiegel heeft het twee vaderlanden: Duitschland enVlaanderen. Men kent van hem twee grafzerken: het eene te Mölln, bij Lübeck, het andere aan den voet van den toren te Damme bij Brugge. Zijn schelmstukken hebben overal de ronde gedaan en leven alom onder duizend aangezichten voort. Alle landen kennen hem onder den een of anderen naam; alle tijden gewagen van hem onder den een of anderen vorm. Maar in De Coster's machtige schepping, waarvan de historische stof, gepaard dat ze is met een hartstochtelijk pleidooi voor vrijheid van godsdienst en gedachte, slechts kon worden bezield door een ademtocht van onverbiddelijken haat tegen Spanje en tegen het door Spanje opgedrongen katholicisme, is de internationale snaak definitief voor Vlaanderen geannexeerd. Want naarmate De Coster's epos zich verder ontwikkelt, wordt Uylenspiegel een geweldig opstandige, heraut van dien haat tegen tyrannie en onverdraagzaamheid. De schrijver heeft er het type van den Vlaamschen volksman van gemaakt en hem in de

geschiedenis van Vlaanderen gesitueerd; hij heeft er een Vlaamschen Geus van gemaakt, zoon van Claes, den goeden handwerkman - le bon manouvrier - wegens ketterij op den brandstapel gebracht en dien hij zou wreken, en met hem het heele volk der Nederlanden, wreken, met zijn spotlach en zijn bijl. En doorheen het gansche epos jaagt hij zijn doel onverbiddellijk na, als geest zelf' van haat en vergelding, die zoodra een weeker gevoel, een gevoel van medelijden en vergiffenis zijn hart wil binnensluipen, door de asch van zijn vader die in een zakje bengelt op ditzelfde hart, met ijzing wekkende regelmaat er aan herinnerd wordt dat alle mededoogen hier uit den booze is: ‘les cendres de Claes battent sur ma poitrine’... Het wordt het sombere Leit-motiv van het gansche boek, het beslissend machtwoord van dit dubbel evangelie van gewetensvrijheid en haat tegen religieus fanatisme. En we zien hem vóor ons staan zooals De Coster hem met meesterhand teekent, scherp en onvergetelijk: ‘uit Vlaanderen stammen zijn vroolijke voeten, uit het Brugsche Vrije zijn scherpe bruine oogen, en zijn neus en mond vormden twee vossen, beslagen meesters in de wetenschappen van schelmerij en beeldhouwwerk’. We zien hem, altijd mager, altijd dorstig, met zijn wolventanden om te bijten en te schransen, met zijn goede en kwade luim, zijn vreeselijke vreugden, met den kop in den wind en den grijns om den mond. Hij is van één plaats, van Damme in Vlaanderen, hij is van één tijd, dien van Alva en Willem den Zwijger, hij is van het Vlaanderen door de eeuwen heen. Hij is de vlag van zijn ras.

Maar hij staat niet alleen. Het volk van Vlaanderen bestaat niet slechts uit dagdieven en rabauten. Aan Uylenspiegel, plebeïschen don Quisjot, werd een andere Sancho Pança toegevoegd in den persoon van Lamme Goedzak, in De Costers symboliek de maag van Vlaanderen, naast Tijl, den geest. De beteekenis van Lamme in dit boek mogen we niet onderschatten, en ook niet te zeer veron-

derstellen dat Cervantes' antithetisch gezellenpaar hier het klassieke voorbeeld is geweest dat de schrijver van Uylenspiegel eenvoudig heeft gevolgd. Het gaat hier veelmeer om een oer-verwantschap dan om een reminiscentie. Want slechts oppervlakkig beschouwd zijn dergelijke figuren elkaars tegenstelling. We hebben hier veeleer te doen met een opschemerend inzicht in de diepere eenheid van buitenste en binnenste, van zwaarte en vlucht, van drang en inertie, van wisseling en duur, en ons paar staat daarmee op denzelfden rang als de groote dubbelverschijningen in de Europeesche literatuur: Prospero en Caliban, Brand en Peer Gynt, ook Brutus en Cassius eenigszins. Het ware verkeerd, Uylenspiegel als de held van het boek aan te wijzen. De Coster zelf deed het niet en heeft zijn werk naar beiden genoemd: ‘De legende van Uylenspiegel e n Lamme Goedzak’. Zelfs zou men, in een dieper verstaan van het epos en desniettemin met de werkelijkheid van Vlaanderens geschiedenis in den achtergrond, uit fabel en verbinding der elementen, uit motiveering en psychologische wisselwerking kunnen opmaken dat Uylenspiegel niet uitgroeit tot held tengevolge van eigen levensbevindingen; niet door eigen ervaring en spontanen drang tot oproerling en volksmenner wordt, maar juist door het optreden van dien Lamme, die zoo door en door óns volk en alle volk vertegenwoordigt. Hij is de materialistische zijde van het volk, dat traag en lamlendig is wanneer het er op aankomt zich voor een geestelijk ideaal warm te maken, maar verschrikkelijk wordt van geconcentreerde woede als het eindelijk in verzet ontvlamt en de Uylenspiegels opeens bij duizenden a.h.w. uit den grond stampt. In dit verband herinnere men zich dat de massa van de bevolking der Nederlanden zich de plakkaten tegen de hervormden morrend, maar zonder daadwerkelijk verzet had laten welgevallen en slechts algemeen naar de wapens heeft gegrepen toen Alva hier den tienden penning kwam heffen en de hatelijke ‘ga-

melle', de zoutbelasting, invoerde... Feitelijk is Lamme precies zoo belangrijk als Uylenspiegel zelf, ja hij is in een zekeren zin diens eigenlijke rechtvaardiging, zijn oergrond, het doel van zijn opstand. De gloed van zijn vaders asch houdt het hart van Uylenspiegel heet, maar eerst de gemeenschap met den dikzak, die niets anders wil dan den vrede van zijn huiselijken haard, die oorlog en vagebanderij verafschuwt en, van 't oogenblik dat hij zijn vrouw heeft weergevonden en zich in veiligheid weet, dadelijk alle 'heldhaftige, vroolijke en roemrijke daden' aan de liefhebbers overlaat, geeft aan Uylenspiegel's optreden wijding en zin. En tevens kunnen de Vlamingen ook nog op 't huidig moment ootmoedig bekennen, dat veelmeer dan Tijl, de hardhandige, Lamme Goedzak symbolisch voor hen is, zij die nog altijd in eigen land vanwege en ten bate van den Waal, toestanden verdragen die deze laatste geen vierentwintig uur dulden zou. Naast deze beiden treden verder op: Uylenspiegel's vader Claes, Vlaanderen's dappere vlijt, Soetkin, de smartelijke moeder en Nele, zijn bruid, die, altijd volgens De Coster's symboliek, het hart van moeder Vlaanderen is. En op het achterplan bewegen zich nog talrijke bijfiguren: de goede heks Kathelijne, haar minnaar Hanske, de 'koude' duivel, en de weerwolf; verder historische personnages, boeren, burgers, monniken, soldaten en geuzen, kroegbazen en -bazinnen, mitsgaders veel meisjes van pleizier; alles in bonte, soms tragische wemeling, in wriemelend, afwisselend, fascineerend, immer levendig komen en gaan.

Maar, al begint de legende met de geboorte van Uylenspiegel in een atmosfeer van frissche lente over het land van Vlaanderen, aldra gevoelen wij dat dit boek een tragisch boek worden zal. Laat-romantieker, heeft ook De Coster geen weerstand geboden aan de verlokking der antithese, die in zijn tijd het geliefkoosd stokkepaardje van veel schrijvers was. Reeds van de eerste hoofdstuk-

ken af wordt er een parallel getrokken tusschen het vreedzaam, nederig en noeste leven van Claes, den kooldrager, en het despotisme, de schraapzucht en de onverdraagzaamheid van keizer Karel, alsmede tusschen den blijden levenslust, de openhartige ondeugendheid en het evenwichtig sensualisme van Uylenspiegel en de sombere eenzelvigheid, de wreede lusten en het vicieuze geslachtsleven van den opgroeienden infant Philips, dien De Coster op denzelfden dag als de zoon van Claes laat geboren worden. Geen kleuren zijn leelijk genoeg om den keizer en zijn zoon te schilderen, geen wreede, weerzinwekkende bijzonderheden worden ons omtrent hun doen en laten gespaard. Doorheen het gansche boek bijna wordt de parallel doorgezet, en geen enkele maal bekomt de Spanjaard een andere dan een verachtelijke, snoode rol. De haat is onverbiddelijk en soeverein.

Die sombere boodschap van den haat vindt intusschen zijn voornaamste uitgangspunt, dat tevens een der hoogtepunten is van het boek, in de terdoodbrenging van Claes: het brandstapeltooneel en de nacht die er op volgt. Onvergetelijk zijn de bladzijden, waar de smartelijke weduwe en haar zoon midden in den spookachtigen nacht den afgekoelden brandstapel naderen, het verkoolde hart uit de borstkast van den doode rukken en het zakje van de wraak er mede vullen. Tusschen moeder en zoon wordt hier de band van haat en vergelding gesloten die in de volgende hoofdstukken zijn verschrikkelijke vervulling vinden zal. De zielegrootheid die zij gedurende de barbaarsche rechtspleging dier tijden aan den dag hebben gelegd en de onmenschelijke martelingen die ze zélf nog zullen doorstaan vinden slechts hun weergâ in de onverbiddelijkheid waarmee zij, den figuren der Grieksche tragedie gelijk, aan de meest naamlooze smarten ontstijgen in de heilige extaze van den eed van wraak. Deze heele Aeschyliaansche suite benadert de hoogste toppen der epiek.

Ze is ook het culminatiepunt van de eigenlijke legende,

het punt waar de zuiver historische omstandigheden, n.l. de kettervervolgingen, definitief en tragisch ingrijpen in het gefingeerde relaas van Uylenspiegels leven, in de ‘intrige’, als men wil, van dit romantisch epos. Daarmee is Tijl in den stroom der geschiedkundige gebeurtenissen opgenomen, en alles wat hij thans doet voor zichzelf en zijn familie ter voldoening van zijn wraakzucht, haat en rechtvaardigheidszin, doet hij tevens voor zijn getyranniseerde medeburgers. Het geheele volk handelt met en door hem en waar hij, in zijn wraakneming aan den vischhandelaar die zijn vader aan den beul verkocht, zoogoed als in zijn gruwelijke bespottingen van Keizer Karel en Philips II op wier bevel de brandstapels laaiden, zijn persoonlijke aangelegenheden regelt, - en op welke wreedaardige wijze en met welken onverzoenlijken haat en bijtend cynisme! - richt hij zich tevens op als voltrekker eener gerechtigheid die in laatste instantie uitgaat van het opstandige volk zelf. Wij zien Uylenspiegel, van schalkschen bengel die zijn tong uitsteekt naar de verontwaardigde brave burgerluidjes, uitgegroeid tot een sombere, onbuigzame, onbarmhartige volksheld, de ziel van opstand en vergelding in de heilige en wreede oorlogen der XVIe eeuw. Hij groeit teenemaal boven zichzelven uit. Onder den ban van zijn bliksemend woord wordt zelfs Lamme, de goedzakkige Lamme, op een gegeven moment tot leeuw... Aanvankelijk niets dan een typeering van het volkskarakter, behebt met alle kenmerken van het eeuwige volk, wordt hij een symbolische held, de ziel van den kamp der verdrukten tegen de verdrukkers, sombere en heldhaftige strijd waar het bloed even overvloedig vloeit als de ‘dobbel-kuyt’, strijd zonder genade en zonder ridderlijkheid, waar de beide partijen wedijveren in wreedheid en fanatisme, beide overtuigd van hun goed recht en van hun betere zaak. En Uylenspiegel, in wien de opstand der Nederlanden zich belichaamt, wordt zelf van dien opstand de geest. Hij zegt het zelf:

‘Je ne suis point corps, mais esprit... Esprit de Flandre, je ne mourrai point...

Maar niet alleen de Spanjaards en Uylenspiegels persoonlijke vijanden worden aldus door haat en wraakzucht vervolgd. Al diegenen, die van ver of nabij iets met den vreemden indringer te maken gehad hebben of hem eenige inschikkelijkheid hebben betoond, worden door Uylenspiegel aan de verachting van tijdgenoot en nageslacht prijsgegeven. Menigeen die, althans in België, het boek leest, zal het niet weinig verwonderen zelfs een Egmont, die in onze geschiedenis als een nationale held voorgesteld wordt - persoonlijk heb ik mij steeds afgevraagd waarom - hier als een gewone verrader gedoodverfd en vermaledijd te zien. ‘D'Egmont est traître,’ zegt Uylenspiegel ‘Sang des victimes, retombe sur la tête du courtisan!’ Willem van Oranje integendeel, die in onze schoolboeken zeker niet onwelwillend, maar toch als een vreemdeling behandeld wordt, is Uylenspiegel's afgod, op wien al zijn hoop is gesteld. Hij is voor hem de groote leider, de werkelijk nationale held, onverschrokken tegenstrever en verijdelaar van Spanje en zijn plannen. Tijl houdt het met de watergeuzen, waar ze zich, op de kusten van Holland en Vlaanderen, ook bewegen, vaart woedend uit tegen adel en geestelijkheid die zijn land verkochten en openzetten zoowel voor de Fransche benden, voor den hertog van Anjou ‘la grande Altesse’, als voor de Spaansche vendels van Farnese, schimpt en vloekt op de malcontenten en de Waalsche ‘paternosterknechten’ zooals hij ze heet, kortom hij plaatst zich op een standpunt dat ik wel verplicht ben met een parachronisme het ‘groot-nederlandsche’ te noemen. Voor hem zijn er in dit tijdvak onzer geschiedenis, in tegenstelling met onze historici, heelemaal geen grenzen. Het verhaal zelf, op Vlaamschen bodem aangevangen, wordt van het derde boek af geleidelijk naar het Noorden overgeplaatst, zoodat zelfs het laatste deel zich nagenoeg uitsluitend op

Hollandschen bodem afspeelt. Het slottooneel voltrekt zich aan de grens, te Veere in Zeeuwsch-Vlaanderen, waar Uylenspiegel bewaker van den toren is, in afwachting dat hij den wind der bevrijding over de Belgische landen kunne blazen. Want het boek eindigt op het moment dat, zooals De Coster zegt ‘la patrie belgique gémissait sous le joug, garrotté par les traitres’, de Noordelijke provinciën zich echter hadden vrijgevochten en thans onder Maurits van Nassau paraat waren deze vrijheid te verdedigen en, zoo mogelijk, ook het Zuiden weer te verlossen.

Aldus schrijft Charles de Coster de geschiedenis van den opstand der Nederlanden in zijn geheel en niet uitsluitend de toestanden en episodes die meer speciaal de Zuidelijke provinciën betreffen, niet de geschiedenis van België dus voor deze periode, maar de geschiedenis van het heele Nederlandsche volk. Zijn werk is dus het epos van den heelen Dietschen stam in de wordingsperiode van haar definitief zelfbestaan, dat zich echter niet tot alle takken uitbreiden kon. De oudste en meest beproefde tak was het zelfs, de rijkelijkst met alle vruchten van kunst en geest beladene, die den vreemdeling voorgoed ten prooi ging vallen - en dan ook voor eeuwen dorren, terwijl levenssap en scheppingskracht, opstijgend uit den dieperen wortel van de aloude Dietsche volkseenheid, thans bijna uitsluitend het deel van de jongere twijgen worden zou. Fatidisch is het in De Coster's symboliek, dat Uylenspiegel, de ‘geest’ en Nele, het ‘hart’ van Moeder Vlaanderen aan het slot van zijn epos naar het Noorden zijn verplaatst op den bodem waar de vrijgevochten broeders leven, en zich niet meer thuis gevoelen aan den oereigen haard in het heilige land van Vlaanderen, dat de overweldiger thans vertrapt... Het feit, dat De Coster aldus het heele Nederlandsche volk in zijn epos opleven doet is een kapitaal punt. Maar uit de voorgaande beschouwingen blijkt ten overvloede, dat de Vlaamsche, meer ontwikkelde lezer,

wien op zijn respectievelijke scholen die geschiedenis anders of enger onderwezen werd, onvoorbereid en vreemd moest staan tegenover het door den schrijver opgehangen tafereel. Die ziedende haat tegen Spanje en zijn handlangers was bij hem geenszins aangekweekt geworden, noch door zijn onderwijs, noch ook niet, wat feitelijk doorslaggevender is, door de politiek-kultureele toestanden in den lande. Veeleer waren, zooals gezegd, veel ongerechtigheden uit die sombere periode min of meer verontschuldigd of verdoezeld, zoodat het onverbiddelijk requisitorium van De Coster tegen de trawanten van het Spaansch regiem weinig of geen echo kon verwekken in der Vlamingen hart. Zij communieerden niet in een haat dien zij zelf niet voedden en waartoe overigens geen historische noodzakelijkheid meer bestond.

Trouwens, we zijn gerechtigd te veronderstellen, dat ook bij den schrijver zelf deze haat niet meer aan een levende werkelijkheid beantwoordde. In dit opzicht is er bij hem ongetwijfeld veel ‘literatuur’, maar daarentegen vinden wij een element in zijn boek, dat ons dadelijk omtrent den aard van dezen afkeer tegen Spanje sticht, afkeer die na zooveel eeuwen en zonder dat er nog een zweem van gevaar langs dezen kant zou dreigen, niet nalaat eenigszins te bevreemden. Want er was toch tijd genoeg voorbij gegaan opdat men de vergiffenis van het historisch begrijpen zou hebben kunnen schenken aan een Keizer Karel, een Philips II, een Alva, allen menschen die, breed beschouwd, handelden overeenkomstig den geest van hun tijd en hun caste en zelfs, wat meer is, volgens den plicht, hun door hun geloof en geweten opgelegd. Maar de positie van Spanje in de XVIe eeuw was afhankelijk van die van Rome, en hier hebben we den sleutel tot de houding van De Coster: een Spaansch gevaar is er niet meer, maar de Roomsche heerschappij, indertijd door Spanje hersteld, blijft nog onverminderd bestaan - onder den vorm namelijk van het toenmalig clericalisme, waarvan De Coster een

onverzoenlijk tegenstander was. En in zijn haat tegen Rome heeft hij ook Spanje betrokken in een eenvoudige correlatie van oorzaak en gevolg.

(Slot volgt)

De meester en zijn kinderen[1)]
door Romain Rolland

Onder de fijnbesnaarde mensen waarmee Ramakrishna zich omringde, moet men twee groepen onderscheiden: - een leken-orde, zou men kunnen zeggen, van mannen en vrouwen, die, terwijl zij in de wereld blijven, God dienen - en de Kring der Apostelen.

Wij willen over de eersten hier spreken, de leerlingen of toehoorders uit de tweede of derde zone, want dit zal ons Ramakrishna's wijde ‘katholiciteit’ doen kennen, en ons tonen, hoezeer zijn religie steeds rekening houdt, voor anderen zo goed als voor zichzelf, met de gewone menselike plichten.

Aan de mensen van goede wille vraagt hij niet, dat zij alles zullen verlaten om hem te volgen. Hij wacht zich wel, tot hen, die reeds omstrengeld zijn door de banden der wereld, gehuwden, hoofden van gezinnen, te zeggen: ‘Laat alles varen, om gered te worden!’

Integendeel, hij verbiedt u de wettige rechten van enig ander mens op te offeren, ‘omdat gij, mijn zoon, een heilig man zoudt willen worden’. Het zoeken van het persoonlik heil is in al te veel gevallen slechts egoïsme. En dan betekent het de smadelikste innerlike dood.

‘... Er bestaat een schuld jegens de goden. Er bestaat een schuld jegens de ouders. Er bestaat een schuld jegens de vrouw... Geen werk kan tot iets goeds leiden als niet de schuld jegens de ouders is betaald... Harish heeft zijn echtgenote vaarwel gezegd, en woont nu hier. Maar als hij zijn vrouw niet had verzorgd en van het nodige voor-

1) Fragment uit ‘Het Leven van Ramakrishna’, bijdrage speciaal voor ‘de Stem’.

zien, zou ik hem voor een misdadiger houden... Er zijn mensen, die voortdurend de Schriften citeren; maar hun gedrag is daarmee volkomen in strijd. Rama Prasana zegt, dat Manoe hem bevolen heeft de Sadhoe's te dienen. En nu sterft zijn oude moeder van honger en moet zij om haar nooddruft gaan bedelen!... Zo iets brengt mij buiten mijzelf!... Zelfs een verdorven moeder mag nimmer worden verstoten... Wanneer de ouders niet van het nodige zijn voorzien, zal geen enkele vrome praktijk van enig nut zijn... '... De broeder van S. is hier gekomen voor enkele dagen. Hij had zijn vrouw en zijn kinderen in de hoede van zijn zwager achtergelaten. Ik heb hem een geduchte berisping gegeven... Of is 't soms niet ongeoorloofd, van huis weg te gaan, als men zoveel kinderen heeft groot te brengen? Ligt 't op de weg van vreemden hen te eten te geven en zich met hen bezig te houden? 't Is een schande!... Ik heb hem gezegd, dat hij werk moet zoeken...'

'... Gij moet Uw kinderen grootbrengen, uw vrouw onderhouden en het nodige voor haar opzijleggen om van te leven na uw dood. Doet ge dat niet, dan hebt ge geen hart; en een mens, die geen mededogen heeft, verdient niet mens te heten...

'... Ik zeg aan de mensen, dat zij evenzeer hun plichten in de wereld moeten vervullen als aan God denken. Ik vraag hen niet, van alles afstand te doen... (glimlachend:) Onlangs hield Keshab een voordracht, hij zeide; "O God, vergun ons ons te storten in de stroom der Devotie en de oceaan te bereiken van Satchitananda (Zijn, Kennis, Geluk)!"... De vrouwen zaten daar achter een scherm. Ik wees op haar en zeide tot Keshab: "Hoe kunt gij u allen tegelijk in de stroom storten? Wat zal dan het lot van die daar zijn?... Komt dus zo nu en dan eens uit het water, springt er in en kruipt er uit, om beurten!" ... Keshab en de anderen begonnen te lachen...'[1)]

1) Hoe veel beter dan de rijke Keshab kende deze boerenzoon de noden van het leven; hij wist, dat het verdiensteliker is, wanneer een arme werkman gedurende een gehele dag slechts gelegenheid vindt voor één enkele gedachte aan God, dan wanneer leeglopende vromen zich uren lang bezighouden met godsdienstige praktijken!
'Eens (ik vat een van zijn pittige, smakelike gelijkenissen in 't kort samen) beveelt de Heer Narada, die denkt, dat hij de vroomste aller mensen is, een boer op te zoeken, die nog vromer is dan hij. Hij gaat er heen. De boer roept bij 't opstaan en 't naar bed gaan de naam van Hari aan, en werkt de rest van de dag op zijn land. Narada begrijpt er niets van. Daarop beveelt de Heer hem, een schaal te nemen, boordevol olie, en die rondom de stad te dragen, zonder een druppel te morsen. Narada gehoorzaamt. Wanneer hij terugkomt, zonder een druppel gemorst te hebben, vraagt de Heer hem: 'Hoe dikwils hebt ge aan mij gedacht?' - 'Heer, antwoordt Narada, hoe zou ik aan u hebben kunnen denken? Heel mijn geest was geconcentreerd op de schaal met olie.' ... Waarop de Heer Narada doet begrijpen, hoeveel groter de vroomheid is van de boer, die ondanks zijn harde arbeid, niet vergeet God aan te roepen.' ('Çri Ramakrishna's Teachings' I, p. 45)

‘... Als gehuwd man is 't uw bestemming met uw vrouw te leven als broeder en zuster, nadat een of twee kinderen zijn geboren, en de Heer te bidden, dat gij beiden de kracht zult hebben een volkomen leven te leiden van innerlike vroomheid en meesterschap over uzelf...’

‘... Voor wie het geluk in God reeds verworven heeft, is de wereld ongetwijfeld smakeloos. Een religieus leven leiden in de wereld, betekent binnenskamers te blijven, waar slechts een zwakke lichtstraal doordringt. Zij, die aan de open lucht gewoon zijn, kunnen niet in de gevangenis leven... Maar als gij in huis zijt, hebt ge daar plichten te vervullen. Leert, terwijl gij ze vervult, tegelijkertijd van de lichtstraal te genieten! Laat niets er van u ontsnappen, verlies hem nooit uit 't oog...! Wanneer ge aan 't werk zijt, houdt dan met een van uw handen uw werk vast en raakt met de andere de voeten aan van de Heer! Wanneer ge uitrust van uw werk, neemt dan die voeten in uw beide handen en zet ze op uw hart!... Wat zoudt ge er bij winnen, als ge de wereld vaarwel zeide? Het familieleven is een sterkte voor u... Trouwens, hij die de kennis bezit, is overal vrij. Maar de dwaas die zegt: ‘Ik ben gebonden’, eindigt met 't te zijn... De geest is alles. Indien de geest vrij is, zijt ge zelf vrij... Noch in de wereld noch in het woud ben ik gebonden. Ik ben de zoon van God, van de koning der koningen. Wie zou mij dan boeien aanleggen?...’

Aan allen wijst hij dus de middelen, om zich te bevrijden, om te drinken uit de innerlike bron, te delen in de vreugde van het universeele Leven, dat in ieder mens is en dat God is, - zonder in te gaan tegen hun eigen natuur, zonder deze te verminken of te forceren, en bovenal zonder 't kleinste onrecht te begaan jegens wie ook, die van hen afhankelijk is. Wel verre van hun de natuurlike genegenheden te ontzeggen, bedient hij zich daarvan, om hen innerlik te verlichten. Deze zijn het rustige kanaal met de mooie spiegelingen, dat de eenvoudigen en reinen van hart tot God voert. Hier volgt er een aandoenlik voorbeeld van:

De dochter van een zijner leerlingen (Brahmo Manilal Malik) had last van verstrooidheid, zij vertelde hem bedroefd, dat zij, als zij bad, zich niet kon koncentreren. Ramakrishna vroeg haar:

'Wat is het liefste dat ge in de wereld kent?'

Zij antwoordde, dat het 't jongetje was van haar broer.

'Welnu, zeide de meester hartelik, richt uw gedachten op hem!'

Zij deed het, en zij zag door de jongen heen het kind Krishna...[1)]

Hoe lief is mij deze bloem uit de gaarde der liefde! Welk een diepe zin is er in gelegen! Ieder onzer, ook al is zijn hart van duisternis vervuld, bezit de goddelike vonk in de simpelste opwelling van werkelike liefde. Niemand is

1) Een andere anekdote van dezelfde strekking:
Een grootmoedertje begon zich oud te voelen. Zij wilde zich terugtrekken in een vroom leven te Brindabana. Ramakrishna ontraadde het haar, omdat zij veel te veel van haar kleindochtertje hield en haar meditaties daardoor gehinderd zouden worden. En hij voegde er aan toe:
'Alle heil, dat ge van een leven te Brindabana verwacht, zal u van zelf worden geschonken, wanneer gij deze tedere liefde voor uw kleindochtertje aankweekt, met de gedachte, dat zij Çri Radhika zelf is (de oudste dochter van Krishna). Liefkoos haar zoveel ge wilt, voed haar, kleed haar, verwen haar zoveel als 't u lust! Denk er alleen aan bij al die daden, dat gij uw verering opdraagt aan de godin van Brindabana.'
Leeft dus uw leven en houdt van uw beminden, in alle onschuld en vrede! Het komt er slechts op aan, achter hun dierbaar omhulsel God te zien en hem dank te betuigen.

er, die volkomen van het kleine lichtje is verstoken; en dat is voldoende om zijn weg te verlichten. En alle wegen zijn goed - zelfs de slechte[1)] - elke individueele bestemming, indien gij slechts ieder uw eigen bestemming volgt in eerlike oprechtheid. Het overige is God's zaak. Hebt vertrouwen en gaat onbekommerd verder!

In welke mate het moederlik oog van Ramakrishna, evenals ‘de Moeder’, vol mededogen wist binnen te dringen in de ontruste gemoederen van de verst afgedwaalde zijner kinderen en hen wist te begrijpen en te leiden, toont het verhaal van zijn betrekkingen met de tooneelspeler Girish Chandra Gosh, dat een waardige tegenhanger is der Franciskaanse legenden.

Deze beroemde akteur en toneelschrijver leidde een lichtzinnig en losbandig leven en was opstandig tegen God - ofschoon zijn genie hem bij gelegenheid mooie religieuze stukken deed schrijven. Maar dat was slechts een spel in zijn oogen.

Hij zag niet - hetgeen Ramakrishna op de eerste blik begreep -, dat God een spel speelde met hem.

Hij hoorde spreken over de Paramahamsa, en wilde hem gaarne eens zien, zoals men op de kermis naar een vreemd beest gaat kijken. Bij de eerste ontmoeting was hij dronken en beledigde hij Ramakrishna, maar deze zeide op zijn kalme, spottende toon:

‘Drink God tenminste toe! Misschien drinkt hij ook.’ De dronkaard riep verbijsterd uit:

‘Hoe weet ge dat?’

‘Als hij niet dronk, hoe zou hij dan deze wereld hebben kunnen scheppen, waarin alles op zijn kop staat?’

1) ‘Welke weg ge ook volgt, het essentiële is, dat ge een brandend verlangen naar waarheid hebt. God kent de geheimnissen van uw hart; en 't doet er weinig toe, als ge de verkeerde weg kiest; het komt er slechts op aan, dat ge oprecht zijt. Zelf zal hij u op de goede weg terugbrengen... Wij weten immers wel, dat geen enkele weg zonder fouten is. Iedereen denkt dat zijn horloge goed loopt, maar inderdaad heeft niemand de juiste tijd. Maar dat is geen beletsel om te werken...’ (‘Leven van Ramakrishna’, p. 467)

Girish was verbluft. Toen hij vertrokken was, zeide Ramakrishna rustig tegen zijn verbaasde leerlingen:

'Dat is een grote vrome[1)] Gods.'

Op verzoek van Girish ging hij hem zien spelen in zijn theater te Calcutta. Girish was ijdel en hengelde naar een kompliment, maar Ramakrishna zeide tot hem:

'Mijn zoon, ge lijdt aan een gebochelde ziel.'

Girish was woedend en overstelpte hem met scheldwoorden. Ramakrishna gaf hem zijn zegen en ging heen. De volgende dag echter liet Girish hem om vergeving vragen. Hij hechtte zich aan Ramakrishna. Maar het drinken kon hij niet laten. Ramakrishna eiste dat ook nooit van hem. En juist daarom gaf Girish het op. Ramakrishna had het besef van zijn vrijheid in hem gewekt.

Maar dit was niet genoeg. Ramakrishna vertelde hem, dat het niet doen van het slechte een al te negatieve deugd is, men moet trachten God te naderen. En Girish was er niet toe in staat. Hij had zich nooit kunnen buigen onder enige tucht. In zijn wanhoop zeide hij zelfmoord boven meditatie en gebed te verkiezen...

'Ik vraag niet te veel van u,' zeide Ramakrishna. 'Een gebed voor het eten. Een gebed voor ge gaat slapen. Kunt ge dat niet?'

'Neen! Ik haat de routine. Ik kan niet bidden en mediteren. Ik kan niet aan God denken, zelfs niet voor een ogenblik!'

'Goed!' antwoorde Ramakrishna. 'Als ge de Heer wilt zien en toch zelf geen pas naar hem toe wilt doen, wilt ge dan mij uw volmacht geven? Dan zal ik voor u bidden. En gij, zet uw leven maar voort!... Alleen - denk er wel om! - ge moet mij beloven voortaan te leven in volstrekte afhankelikheid van de Heer...'

Girish nam het aanbod aan, zonder alle konsekwenties ervan te doorzien. Het ging er om te leven zonder eigen

1) 'Vrome', in de volle zin van 't woord, die wij in dit boek er steeds aan geven: 'Toegewijde' aan God - 'hij die zich geheel heeft gegeven.'

wil, ten prooi aan de innerlike krachten, zoals een blad aan de wind, of zoals het katje, dat door zijn moeder even goed naar het bed van een koning als naar de vuilnisbak gedragen kan worden. Hij moest alles aan vaarden en niets vragen. Gemakkelik was dat niet. Girish deed eerlik zijn best. Maar eens zeide hij:

'Ja, dat wil ik doen.'

'Wat hebt ge daar gezegd!' riep Ramakrishna op strenge toon. 'Ge hebt geen wil meer om iets te doen of niet te doen. Denkt er aan!... Ik heb uw volmacht. Gij zult handelen overeenkomstig hetgeen de Heer in u wil. Ik bid voor u; maar mijn gebeden worden met onmacht geslagen, als ge niet van elk initiatief afstand doet.'

Girish onderwierp zich.

En het resultaat van deze methode was, dat hij na verloop van enige tijd de overgave had verwerkelikt aan het onpersoonlik Zelf; en hij werd door God gewonnen.

Toch liet hij zijn beroep van dramaturg en akteur niet varen. En Ramakrishna wenste 't ook niet. Maar hij louterde het. Hij was de eerste geweest, die vrouwen op het Bengalese toneel toeliet. En nu redde hij op deze wijze een groot aantal ongelukkige meisjes uit de ellende en hielp haar er boven op; later bracht hij ze naar het klooster van Ramakrishna. Hij was een der vroomste volgelingen van de Meester geworden: zijn grootste discipel 'van de buitenkant'. Ondanks zijn rondborstige manier van spreken en zijn spottende aard, gerespekteerd, vereerd, na de dood van de meester, door de discipelen 'van de binnenkant'...

En stervend zeide hij:

'Die dwaze stof is een vreselike sluier. Ruk hem weg van mijn ogen, Ramakrishna!'

* *

*

De slang
Een parabel van Ramakrishna

De Meester **(glimlachend)**
‘Wat denkt gij er van, Narendra? De mensen, die in de wereld leven, uiten zich dikwels zonder welwillendheid over hen, die in God leven. Wanneer een olifant zijnsweegs gaat langs de grote weg, zijn er altijd een bende rekels en andere dieren, die hem keffend en tierend achterna lopen. Maar hij houdt zich doof en vervolgt zijn weg. Gesteld eens, mijn jongen, dat de mensen kwaad van je spreken achter je rug. Wat zou je dan doen?’

Narendra **(met verachting)**
‘Ik zou ze als straatrekels beschouwen, die mij nablaffen!’

De Meester **(lacht)**
‘Neen, mijn kind, zover moet men nooit gaan! Bedenk, dat God woning maakt in alle bezielde en onbezielde dingen. Alles heeft dus een recht op onze eerbied... In onze betrekkingen met de mensen is 't enige, dat wij kunnen doen, er op te letten dat wij omgaan met de goeden en het gezelschap der bozen mijden. Het is waar, dat God zelfs in de tijger is. Maar daar volgt niet uit, dat wij hem om de hals moeten vallen en hem aan ons hart moeten drukken!’ (De leerlingen lachen.)

Narendra
‘Moeten wij ons dan koest houden, wanneer schavuiten ons beledigen?’

De Meester
‘... Er was eens een veld, waar het vee door herdersjongens werd gehoed. En in dat zelfde veld woonde een vreeselike vergiftige slang. Op zekeren dag kwam er een heilige man voorbij. De kinderen liepen naar hem toe en riepen: ‘Heilige man, ga daar niet langs! Pas op voor de slang!’ - ‘Kinderen, zei de heilige, ik ben niet bang voor jullie slang. Ik ken Mantra's, die mij tegen elk kwaad beschermen.’ Dit zeggende, vervolgde hij zijn weg... De

slang ziet hem, en komt met opgerichte kop op hem toe. De heilige man prevelt een toverformule en daar rolt de slang aan zijn voeten, machteloos als een aardworm. ‘Wel, zeide de heilige, waarom gedraag je je zo en doe je anderen kwaad? Ik zal je een Heilige Naam (van de Heer) geven om te herhalen en zo zul je leren God lief te hebben; tenslotte zul je Hem zien; en het verlangen, om kwaad te doen, zal je verlaten.’ Hij fluistert de slang de Heilige Naam in het oor. De slang buigt zijn kop, zeggend; ‘O meester, wat moet ik doen, om het heil te verwerven?’ - ‘Herhaal de Heilige Naam, zeide de heilige man, en doe geen enkel levend schepsel meer kwaad! Ik zal terugkomen, om te zien hoe je je gedraagt.’ En met die woorden verwijderde de heilige zich... De dagen gingen voorbij. De herdertjes bemerkten, dat de slang niet meer beet. Zij wierpen hem met stenen. Hij bleef zachtmoedig en ongevaarlik als een aardworm. Een van de jongens pakte hem bij zijn staart, draaide hem rond boven zijn hoofd en sloeg hem tegen de stenen, en dat verschillende malen. De slang braakte bloed en bleef voor dood liggen. De nacht daarop kwam hij weer bij; langzaam, heel langzaam sleepte hij zich naar zijn hol; hij was als geradbraakt. Na verloop van enkele dagen was hij niet meer dan een geraamte; het duurde lang, voor hij zijn hol uit kon komen om voedsel te zoeken. Uit vrees voor de kinderen kwam hij alleen 's nachts tevoorschijn. Sedert zijn inwijding door de Brahmaan, deed hij geen enkel schepsel Gods meer kwaad. Zo goed en zo kwaad als het ging, probeerde hij te leven van gras en bladeren... De heilige man kwam terug. Hij keek naar alle kanten om de slang te zoeken. De kinderen zeiden tegen hem, dat hij niet meer in leven was. De Brahmaan verwonderde zich daar over: hij wist, dat de Naam van de Heer, die de slang zou herhalen, de geestelike macht had om de dood onmogelik te maken, voordat het levensprobleem was opgelost, dat wil zeggen, voordat men God had gezien. Hij begon te zoeken, hij riep de

slang herhaalde malen bij zijn naam. De slang kwam uit zijn hol en boog voor zijn leermeester. Er ontspon zich het volgende gesprek:

De Heilige Man
‘Halo! hoe maak je 't?’

De slang
‘O meester, ik dank u. Door de genade van God maak ik 't best.’

De Heilige Man
‘Hoe komt 't dan, dat je louter vel over been bent? Wat is er gebeurd?’

De slang
‘O meester, uit gehoorzaamheid aan uw gebod, tracht ik geen enkel levend schepsel kwaad te doen. Ik voed me met blaren en gras. Aldus ben ik mogelikerwijze magerder geworden.’

De Heilige Man
‘Ik ben bang, dat niet alleen het voedsel je in een dergelike toestand heeft gebracht. Er moet iets anders achter zitten. Vooruit, vertel 't mij!’

De slang
‘Ach!... misschien, jà, ik geloof, dat dat 't is, ongetwijfeld... Op zekere dag hebben de herdersjongens mij vrij hardhandig behandeld. Zij hebben mij bij mijn staart gepakt en mij tegen de stenen geslagen, met grote kracht en verscheidene malen. De arme kleinen! Zij hadden geen idee van de verandering, die zich in mij had voltrokken. Hoe zouden zij hebben kunnen weten, dat ik niemand meer bijt?’

De Heilige Man
‘Maar wat een dwaasheid! wat een dwaasheid! Je moet wel een idioot zijn, om niet te weten, hoe je je vijanden kunt verhinderen je zo toe te takelen!... Ik heb je verboden, enig schepsel van God te *bijten*. Maar waarom heb je niet *gesist* tegen degenen, die je wilden doden, om ze schrik aan te jagen?...’

En Ramakrishna besloot, terwijl hij zijn leerlingen met zijn lachende blik aankeek:

‘Richt dus de kop op... maar bijt niet!... Iemand, die leeft in de maatschappij, en met name een burger, een hoofd van een gezin, moet *schijnbaar* het kwaad weerstaan om zich te verdedigen. Maar hij moet tegelijkertijd goed oppassen, om geen kwaad met kwaad te vergelden...’

Karel van de Woestijne
door Plasschaert

I
De Dichter

Karel van de Woestijne heeft de onmiddellijke stem van den dichter. En dadelijk, en onmiskenbaar, en dadelijk persoonlijk. De vroegste verzen in ‘Van Nu en Straks’, uit vijf- en zes-en-negentig bevatten, nog niet ontbonden ter vrijheid, wat hij later zou wezen. Het vers is lang, traag van kracht; het heeft een lange deining en, schijnbaar soms gebroken, overwint het in een zwellend verder gaan alle belemmering, die oppervlakkig beluisterd, lijkt te zullen stremmen. Het vers is dan reeds zwaar; een groote pronk, een zware kunde omhangt het (verderfelijk den nabootsers!), daaronder gaat gewis de stroom en gaat door, valt niet uiteen, overrompelt alle hindernis. Maar de bekentenis (en dat is wat wij zoeken: eeuwig-geworden bekentenis) dringt nog niet onmiddellijk door de ooren naar het hart; wij zien de geheime teekens van den zang, maar schaarsch is het geluid, dat ons, en voor altoos, verwint. Het plastische is meer tastbaar dan 's harten stem hoorbaar. In het Vaderhuis (zes en negentig tot negentien honderd drie) triomfeert die stem, waarom wij alles zouden kunnen laten, de adem van de zee, d' ebbe van het dagen en dat gezicht, waaruit wij ons een werkelijkheid bootsen; daar triompheert ‘wat als duizend beken’ is; de dichter spreekt over zijn jeugd en in een samenstel van zich herinneren en beschrijving, bemint hij zijn vader, ‘die sterven moest’, en 't huis, waar de dagen trager waren. Het vers is vol herhaalden klank; de langzame klank van

de ‘a’ maakt het klinkend in zijn grootgolvend gaan, zooals de herhaalde ‘e’ het vele matte teederheden geeft. Want mat zou het vers Van de Woestijne soms zijn, maar mat van huid alleen, als ge den tot gezang-geworden regel zoudt zien als een lang en levend lijf. De arbeid, de dood, 't getij voor den dood (de herfst) en de vrouw waren voor Van de Woestijne, die vredig w o u wezen, de hernieuwde onrust, en de hernieuwde reden voor het dichten - evenals de avond dat was, de rozen, de Leie, de zee en de paarden; beelden telkens voor nood en voor verlangen. Het werk is, dat van den koning, die zich zelf geschonden erkent, trots en zeekre deemoed zijn ervan de deelen, - de liefde is een ‘moede dierlijkheid’ (wie stelt haar hooger, dan die zóó haar dikwijls moest bekennen); de dichter is de aarzelende vrijer, achterdochtig naar zich zelve ommeziend, alle storm brekend door een hooge aarzeling; maar, zonder tegenstelling bestaat geen vers ter rust, de vrouw is bevestigend en onstuimig tegen zijn twijfel: Uw vrouw is schoon als eene vrouwe en als een kind.’ - En evenals alles zwaar is, is de liefde zwaar, en hunkert naar het beste (ik heb mij in bedden neergeleid, waar vreemde dooden lagen’). Maar is zinnelijk met nadruk. Dat geeft haar bij wijlen een lusteloos verlangen, maar dan weer dringt de liefde op als een omarming en overreding (u w stille stemme fleemt als zoete wijn) om opnieuw te zijn zonder de woorden, die verlossen van te groote spanning. Maar de Moeder heft het kind hem vóór d'oogen, en toont hem d'eigen rijkdom en de klaart van d'eenvoudigheid; zij heeft het laatste vers van zulken zilten tweespraak, zooals Vlaanderen het laatste woord heeft over zijn mismoedigheid; het láátste woord! Zullen Liefde en Troost de laatste gasten hem niet zijn, en daarbij als een beedlaar de Dood? Zullen dan twee niet ‘zelfder stemme’ zijn, de vrouw en hij de weigerzieke minnaar, voor vreugde weigerziek? - In de verzen ziet ge, hoort ge een juiste verandering. Het plastische bleef; Van de Woestijne z a g ; zijn muziek is

gebonden aan het Beeld. Hij bereikt de dubbele eenheid, hij, de schijnbaar moede die zijn leven in schoonheid voltooide. Want - hoewel gekend door wie lezen kunnen, is het niet zonder noodzaak dit hier vast te stellen, de zoogeheeten gebrokenheid - haar draagt een het doel bereikende kracht, en vele overmoedigen missen de volvoerende drang van hem, die, steeds weemoedig, zich gaarne zelf een vermoeide heette. Het Beeld s t a a t altijd in de verzen van dezen dichter, maar steeds omspeelde een licht der innerlijkheid de groote of heerlijke volumina, of stond het opgerecht op een muzikale innigheid - af en eindelijk voltooid! Een zoogëaarden moest het trekken het land zien, maand na maand, en recht en 't ongeluk, en het gehoopt geluk te voelen stijgen, rijzen en vallen in de rij dier maanden, die een Rei is. Want wat een kans was hier voor schakeering en voor verbeelding, zoowel van vorm in vers en voorstelling; hoe een mogelijkheid, alles te houden binnen 't woord, de mate en het getal, wat een reden te kunnen, te bedwingen, vol te zijn, toch - betoomd, den Held te stellen te midden der onstuimige paarden als den Bedwinger (wat is de dichter anders in den storm der sensaties?), weelde als dood te zien, klank als een strijd van lichamen blank en zuiver, - wat een kans, een klassieken en modernen dichter tegelijk waardig, nieuwe Georgica te schrijven van land, licht, van d'akker, van 't beest - èn van zich zelf vol van hoogmoed en verlatenheid! vol van plotselinge zachtheid in 't gedicht (als in November) en van een geofferde grootheid in de te slachten zeug, die Permeke's zonbeklonterde zeug in woorden zou, inderdaad, evenaren, zooals Van de Woestijne ook groot de gestalte kan geven van ‘een zware, bronzen pere’. Deze macht tot het formeeren van gestalten is, dat kán niet anders, openbaar in den klank van het vers, in de a l l i t t e r a t i e bij hem. Want deze gevaarlijke allitteratie, die dikwijls te duidelijk is bij de meesten en dan te gemakkelijk middel ter stelligheid, is

een de hechtheid der voorstelling versterkende kracht; zij is in het vers, wat evenwijdigheid der lijnen is in de teekeningen; zij is de l e t t e r k u n s t i g e e v e n w i j d i g h e i d; zij maakt dus den vorm bepaald, en verlicht het overzicht, vergemakkelijkt voor het oor de muziek van het vers; zij is beeldend i n de muziek; bij 'n spreuk haast een noodzakelijk element. Deze evenwijdigheid der klanken, zij is bij dezen kundige te vinden in de heffing en in den neergang, verdoken dus, vermoed, en baar, aan den dag; zij is soms zóó ver, dat ge haar overleest, maar is aanwezig, verborgen achter een anderen medeklinker. Zij is een der vele kundigheden van Karel van de Woestijne, die het gewone nu en dan wou mijden, zoowel in het bijvoegelijk naamwoord als in de vertolking, tot hij in het kunstige geraakte (de krater van mijn zang - voor mijn mond), waar de vergelijking des te gedeeltelijk, of te overdreven is voor den drang, die vergelijking en 't vergelekene moet éénen. Maar hij kon ook dadelijk zijn, onmiddellijk - zonder dat hij het geziene het schoone, sonore kleed omdeed der dichterlijke vergelijking. Hij kon de meiden, die 't drinken brachten naar de knechts, die den oogst binnen haalden, onmiddellijk formeeren, zooals zij van af de boot op het water daalden naar de wal, en dan stilstaand met de kruiken drinkens bij de zweeterige mannen, en hij gaf hun allen dan toch - zóó edel was zijn zicht - de grootheid van een fries, waar figuren een stoet vormen, die van eeuwigheid naar eeuwigheid gaat...

Maar wie mistte, naast de groote eentonigheid der moede klacht en naast de begeerte, die het begeerde nooit volledig bezit, naast de grootheid van 't op zuivre voeten gestelde menschenlijf, naast de te vroeg gekomen zatheid (voor 't geluk), verzen, die in hun samenstel van regel na regel, de teederheid hebben van het zingend lied, dat aandoenlijk geworden eenvoud is, en in een oplossing zonder moeite het primaire (dat waarvan en waardoor wij leven) geeft, wij zouden hem altijd waaksch kunnen be-

zien en beluisteren, en met eerbied zijn waarde voor waar aannemen, maar zouden wij ons aan hem vertroosten, en aan hem bevrijden? De grootheid van Stefan George is, dat hij dat needrig lied kan bezitten tusschen zijn rijkdommen, en het is een rijkdom van Karel van de Woestijne, dat hij, de kunstige en de aan kunst rijke, dit alles overwinnen kan tot een eenvoud, die vloeiender wijs verbergt al zulk bezit, en ongerept kan lijken - en troost en bevrijding dan is voor ons; op 't oogenblik verlossend geluk voor den maker. Misschien zijn eenigst geluk - want de trots als Van de Woestijne rechtmatig kende, voert tot een ijle eenzaamheid, hoog ten berge, die alleen door een wanhopige lust naar gemeenzaamheid dragelijk blijft, en vruchtbaar blijft. En Van de Woestijne kent deze lust met de menschen te zijn, die allen (hoe kort!) bevangt, die ongeschonden ter voltooiïng van wat ze kunnen en van wat ze zijn, het wijd omvaemen der eenzaamheid zoeken en een verblijf in haar Provincie, die als een dal tusschen verhinderende bergen ligt. Want is dit niet, en beide, ervaren in:

> Hier eeuwig lengen nimmer-moe,
> in godlijke eenzaamheid verschrompelen...
> - o zich besteên, ter pletter toe,
> in 't volle leven domplen.

Maar is die lust ter gemeenzaamheid bij hem toch niet de maar korte alternans, een kort beurtgezang, tegen den natuurlijken, innerlijken trots, die van de liefste zich verwijderen kan uit eigen pijnigende keus - en in de verte schreit - een onmiskenbaar psychisch sadisme, dat zich zelf kiest als voorwerp voor 't lijden, en zelf zich slaat, tot 't eigen bloeden toe... om een liefde, die bij hem en van hem niet kan bestaan, want alle heerlijkheid is hem bij voorbaat asch, verleden dingen, voorbijgegane uren...

II

De zinnelijkheid van Karel van de Woestijne, hoe moe

zij zich zelve ook mocht voordragen, was door haar naderen naar het leven en door haar man aan vrouw, mensch aan mensch te willen binden; door haar teleurstelling bij en na dit naderen, en door het mislukken wanneer ze wou vereenigen, een dikwijls herhaalde aanleiding tot het lyrisch gedicht. Uit haar kwam klacht en leed, en verkoelen en af koelen van wat reeds gloeit, vóórdat de vlam ter hemel haar rekkende hand uitstak. De zinnelijkheid van Karel van de Woestijne was - hoe kon zij anders bij innerlijk en uiterlijk mislukken tegenover wat haar toch, telkens opnieuw, trok (o, dwang der begeerte!) - rijk aan tranen, soms te rijk; week soms van zelfbeklag. Zij hoopte op wat te voren al was verschaald; weinige overwinningen vergoeden te meengen nederlaag. Maar toch was haar kracht gedurig in hem - als gist in een deeg was ze, (ook 't brood kan, in den oven, neêr-slaan!). Zij was een element van zijn dichterlijk wezen, zooals zijn trots dat was, en zijn plastisch vermogen ten derde. Deze drie kregen een voltooiïng door zijn kunst, die een kunnen was; zij kregen een betooming (een versterking dus) door die technische macht. En daardoor werd aan Van de Woestijne mogelijk te maken, wat weinigen gelukte; hij kon het fresco van den schrijver, hij kon het episch gedicht beginnen en beëindigen. En voor zulke ‘muurschildering’, of zij muzikaal is, of van den schilder, of van den schrijver is de zinnelijkheid t h a n s een noodzaaklijkheid, nu wij te ver uit den hemel vielen, om met de kleuren van englenvleuglen, of met de liedren van de Te-vredenen, of met de spreuken der aanbidding de naakte muren te sieren; zalen in zalig dreunen te vullen; verzen in blanken toon te doen klinken. De zinnelijkheid is voor den epicus nu een helpster - wij zien aan te meenge muurschildering, gemaakt met plechtige matheid, dat zij is onmisbaar; zij houdt barnend en gespannen, wat anders alleen theoretisch is, ijl of vormelijk, zonder nut want zonder drang. De zinnelijkheid, zinnelijkheid van klank, spant het weef-

sel voor Van Woestijne's ‘muurschilderingen’, zoowel van ‘Diomedes als van de terugtocht van Orpheus uit de Hades, van Eroos en Anteroos, van Hebe de teedere als van den Stierendief, Alkuoneus, waar driemaal als een voorgebergte, eer als een kaap, rijst reusachtig, Herakles' lijf en kracht, Herakles' noodzakelijke daad en leegheid na de daad; van wien niet hier het duidelijk symbool? Maar - wanneer ge zoudt meenen, dat deze episch ge-uite kunst de klaarte heeft, die wij steeds den Grieken toedichten in onzen nood om klaarte, of dat zij van Gorter's Mei de zuivere zoetheid heeft en de luchtste helderheid, dan zoudt gij niet begrijpen, dat Van de Woestijne tegenover die beiden is als een zware barbaarsche pronk, een grootsche maar zware pronk, dien weemoed draagt en waaronder dezelfde weemoed verduistrend klaagt. Dat is overal. Dat is in de groote vergelijkingen, de epische vergelijkingen van de zee (in Diomedes) met den bok, de kinderen, de wolven, de wei. Dat is in den innerlijken toon, die opkomt uit deze vergelijkingen, langer en inniger van gang dan ooit Gorter was, zelfs daar waar een droefenis hem kon overmeesteren. Dat is in de voorstelling, hoe Diomedes zijn paarden opjaagt naar den oever, waar de zee de dooden werpt, voedsel voor zijn paarden; hoe deze Diomeed gaat door de gangen van zijn huis, met de stalen staaf in zijn hand - dat is in de kreet van Herakles, als hij de paarden den vader, de moeder, en het kleine kind, grauw geworpen aan den kant, ziet vertreden, en schendend vreten; dat is in de lucht om de boot, azuur van kleur, van den Wreker. Dat is de meer beleerende Terugtocht van Orpheus uit de Hades, toen hij zingend zijn Eurudike herwon, en ommeziend naar haar op haar roep, haar weer verloor. Dat is in 't leed, dat Eroos beving, toen hij Anteroos zag, en, na dat leed, toch joeg den scherpsten pijl naar wie het meest zou lijden. - - - - - - - Die zware zinnelijke pronk van den klank is in ‘Hebe’, die Herakles' (weer de Doener, de Dader en de toch On-

tevredene) 't god-zijn zalig toch deed ervaren. Zelfs in ‘Hebe’ hoort ge den klank, zat van herinnering, al verzoet hij zich bij 't beschrijven van de schoonheid van Zeus' en Hera's dochter, die Herakles dóórzag, zooals ge door klaar en rimpeloos water tot op den blanken bodem ziet. Breeder rijst de toon, stugger staat ieder beeld, in 't gedicht van den Stierendief, die de zonnestieren vóór zich joeg, totdat Herakles, de Boogschutter nu, hem alle winst ontnam door zijn pijlen; hem ‘den kalen vorst Alkuoneus’. In dit gedicht van den Stierendief is de beschrijving van de lucht en de herhaling van de beschrijving van de Aard het grootste deel der verzen, maar heroïsch is de tocht der stieren achter de gewaande klagende koe; der beesten, gelokt en vervoerd door den dief; heroïsch en hartstochtelijk is hun tocht achter het lokkende dier, en vol en hulpeloos is hun schrik, waarover de schatering van de Reus is als een bespotting, een geweld, en een heerschappij - totdat... Herakles glimlacht, nà de gezonden pijl. - - Wat ge in de ‘muurschildering’ moet vinden is het niet hier? herhaling, die als een herinnering is, een groote groep als een eenheid gegeven; is hièr niet van het epische gedicht de breed-uit herhaalde aankondiging; 't beschrijven, telkens aankomend als een opkomende golf; de plastische dwang der groepen, 't vast verband van een naam en van een bepaling bij dien naam (ook herhaling) - maar is er hier niet, wat deze verzen teekent met een teeken, dat van geen ander kan zijn dan van Karel van de Woestijne, die bittre zinnelijkheid zonder vreugde, hem eigen zooals zijn adem hem eigen is? Maar zij is hier zonder tranen; zij staat hier in hevigheid overeind, bevrijd van 't leed, dat zij anders hem, die haar schiep in woorden, toedroeg, zooals iemand die dorst heeft en drinken wil, spons en alsem geen lessching gaf maar een bitteren smaak alleen.

Het episch gedicht was voor de Woestijne een bevrijding, de zinnelijkheid beet hem daar niet in 't hart!

III

Deze, en de andere epische gedichten Van de Woestijne hebben soms den fellen aandrang van het lyrische gedicht - en ze zijn als de verzen van beklag en van leed en van tevoor al geweigerde vertroosting en als de verzen, waar de scheur in 't heil al gezien is, voor dat het heil werd aan de lippen gebracht, zonder den klaren glans der vreugde en der bevrijding. Zóó zijn ze, maar zóó kunnen zij toch niet altijd zijn, zonder dat, al was 't in een gesprek, een scherts zich verhief boven die vlakte van hun verlatenheid, ook al viel die scherts, luchtig begonnen, snel weer naar den grond, van de gewone zwaarte bezwaard. Er moeten bij Van de Woestijne noodzakelijke weerstanden zijn geweest... Zij zijn er, maar veranderen zij het beeld, dat wij formeerden van hem; veranderen zij het beeld, zooals wij het zien staan uit tegen de kim?

Niet voldoende. Karel van de Woestijne, de dichter, blijft hij, die zat was vóór 't genieten uit angst door wat hij zag na dat genieten; hij blijft de maker met weinig vertroosting voor zich zelf en met weinig vreugde om zich zelf; hij blijft de trotsche, wien d'eenzaamheid woog, maar wien toch nog nooit de gemeenzaamheid met velen kon troosten; hij sloeg de lust, opdat zij hem alles zou geven, wat zij vermocht te geven - en hij zag zich haar dáárom slaan; hij vond zelfs het gezelschap, dat zinnelijkheid zoekt en geeft, dra als een vijand of als een aantasting ... hij was een weigerende minnaar, wien geen hartstocht het weigeren overwon - maar hij is afzonderlijk tusschen anderen wien dat overkomt! Het afzonderlijke was in hem woorden nieuw te hooren, nieuw te hooren dreunen tot één gezang, en beelden en stoeten te kunnen formeeren door aan 't oor klinkende klanken; dat vreemde was in hem en het is op aard wellicht te eenzaam te leven, maar gemeenschap te hebben met het eeuwige.

Tooneel
door Dop Bles

N.V. R'damsch Hofstad Tooneel
Julius Caesar

Shakespeare kan wachten, hij vraagt niet om opvoering zijner werken, niet hij heeft het toneel nodig van één land of één geslacht. Een opvoering heeft alleen zin, zo er een acteur leeft, die Shakespeare behoeft, zo de grootheid van een regisseur het niet met een minder talent kan stellen. Alle zogenaamde verdienstelike (het vriendelik-beleefde woord voor mislukt) opvoeringen zijn doel- en nutteloos. Een uitgave in zakformaat is voldoende om 't overweldigend beeld zijner werken te aanschouwen, een theatrale realisering moet volledig zijn, groot, hevig, machtig, Shakespeariaans.

Dit al ontbrak aan deze opvoering volkomen - Wat heeft de directie hiertoe bewogen? De onzalige subsidie, die daden verlangt? Het talent van een Cor v.d. Lugt-Melsert als regisseur richt zich tot het gevoelig afgestemde. De pers, in behoefte meer vriendelik dan waar te zijn, heeft als verdienste ontdekt het klare van deze vertoning. Zeker aan duidelikheid liet de vertoning niets te wensen over; maar het is lijnrecht in strijd met 't geen Shakespeare vraagt. Het is niet de mens in zijn klaarheid, maar in zijn duister spel, in de hartstocht van zijn geest of gemoed, in de sterflikheid van zijn wezen, en onsterflikheid van zijn aanwezigheid, de mens in zijn tijdelike strijd met het ewig menslike, en met God voor zover geprojecteerd op deze aard, het is dit al of dit eene, dat telkens opnieuw Shakespeare in woorden tracht te slaan.

Shakespeare eist stijl, eist klank, eist gebaar, die uit den aard van het repertoire de spelers van dit ensemble vreemd zijn, alleen Van Gasteren, uit Royaards school, en Louise Kooyman, uit de Amsterdamsche, waren hier volkomen op hun plaats. Daarom heen groepeering van spelers, niet berekend voor hun opdracht.

Een enkel goed moment, viel weg bij te veel van middelmatigheid tot pijnlike mislukking. Een ondenkbare fout was het dwaze verlangen om 't nieuwe draaitoneel productief te maken, alsof dit eer en meer dan 't spel diende vertoond, waardoor de plechtige intree

in 't kapitool, verlaagd werd tot een St. Nicolaasetalage effect: Caesar draaide zijn dood tegemoet, en hij stierf los van de band, zoals hij van de dolk van de ene verrader in die van de andere viel. Ook de opstelling van 't volk in de culminerende forum scène was totaal mislukt, zodat de omslaande volksstemming niet zichtbaar werd, geheel aan 't oog onttrokken. Trouwens reeds in de aanvang bleek de massa regie zwak; de nodige plastiek ontbrak; gewillige, ja ijverige figuranten gingen af en aan.

De te helle verlichting ontnam het decor alle illusie, 't marmer bleek te veel beschilderd papier, doch, te groot van opzet, werd hierdoor de charme van 't primitieve geenszins bereikt.

Nu de aandacht op 't draaitoneel gevestigd werd, mogen wij ons bezwaar hier wel noemen. Vergissen wij ons niet dan heeft het de enige fout die 't juist niet mag hebben, die der verveling. Elke toneelbouw is zichtbaar het complement van 't geen er achter werd opgesteld. Aldus omsluit het de speelvlakte niet, doch is moedwillige beperking van de speelruimte terwille van 't geen ons wacht. Het begrenst niet, het voert onze gedachten naar de keerzijde.

Laten wij besluitend er op wijzen, dat bij ander standpunt, zelfs lof zou zijn toe te zwaaien om deze opvoering. Men zou de zware opdracht als uitgangspunt kunnen nemen, en dankbaar kunnen zijn voor 't geen werd bereikt. Doch dit standpunt lijkt ons verkeerd, ook al wordt dit foutieve traditioneel aanvaard. Dit vergoelikend standpunt wordt dan ook louter en alleen bij de beordeling van toneelkunst ingenomen. Hierdoor is 't klassieke bij ons volk in discrediet, is klassiek voor hen sienoniem met vervelend. Het wordt tijd dat men 't klassieke in klassieke rust laat, tenzij machtig, momumentaal en bovenal levend in onze tijd geplaatst.

Vereenigd Tooneel
Labiche: Het Hoedje uit Florence
Regie J. De Meester Jr.

Gedurende de wereldoorlog heeft men geleerd de doden te ontroven van al 't bruikbare dat zij toch niet nodig hadden. Nauweliks de oorlog geëindigd, of men nam zich 't recht de doden van hun geestlik goed te ontdoen.

Wij voor ons betreuren deze moraal, en 't feit vinden wij beschamend, beschamend voor de jonge generatie die zo groot zich in 't heden voelt, en vaak nog zo kleine diefstal behoeft. Men heeft - Pauvre Labiche - zijn spel ontzield, en gebroken neer geworpen en men is toen - les pauvres biches - met alle stukken vrolik rond gaan dansen, als revue, klucht of operette. Men heeft 't werk niet gespeeld maar er mee gespeeld, doch - en dit is ontegenzeggelik een grote

verdienste van de regisseur - al dit spelen kreeg toch een zekere eenheid in één spel. Mekanies van opzet, ging het bedoelde effect van 't mekaniese te loor.

Labiche bereikt immers lachwekkend succes door het telkens - en telkens onverwacht - optreden van schoonvader en bruiloftsgasten, daar, waar de bruidegom's vlucht hem bracht. Deze op het psychiese gerichte mekaniek ging hier in het technies mekaniese te loor, zodat de lach niet weerklonk.

Mogelik was dit opzet, was 't aldus bedoeld, dat het geheel volkomen onaandoenlik zou blijven, vreemd en dwaas als een pijnloze klap in 't gezicht, en spannende aandacht alleen.

Doch dan werd ongewild één moment een hoogtepunt bereikt in de regie, toen de bruid af en aan gevoerd werd naar de vermoede bruidskamer. Op dat moment ontstaat in het mekaniese plots iets geheimzinnigs, iets droom noodwendigs, iets onbegrepen fataals.

Gaarne geven wij echter toe dat wij om de bedoeling in zijn opzet te begrijpen - dit moment niet aldus hadden mogen zien. Het geheel bleef ons bij als een prachtige gocheltoer, immers hier werd geen toneelspel gespeeld, maar met honderden middelen de niet uitvoering aan ons oog onttrokken. Doch wat deze voorstelling ons leerde is wel dit, dat bij 't niet meer naief kijkende publiek, een kort lot aan deze regie opvatting beschoren zal zijn, omdat de mogelikheden begrensd zijn.

De mens kan op duizenden wijze zich uiten in woord en gebaar, elke emotionele wijziging geeft wisseling in nuance, doch de marionnette en karikatuur zijn uiterst gelimiteerd, ja, in hun begrensdheid ligt juist het karakteristieke van hun wezen. Deze regie moet verrassen in 't ongeziene, moet treffen met vondst en inval, doch is volkomen aangewezen op herhaling, of om 't heel kort te zeggen: het vlaams russiese kunnen wij niet meer beleven, slechts zien en bezien, om het dan onverbiddelijk met gezien te tekenen. Als seizoen inleidende grap bedoeld, is 't wel te accepteren, als grap en voorzover het dit is. Een principiele opvatting ligt echter ten grondslag, ernstig bedoeld, en om die ernst juist zijn wij geenszins verheugd.

Rusland ging voor, in Rusland het moderne toneel, geen vernieuwing van 't toneel, eer toneel als stylering en belijdenis van de vernieuwing.

Wij Hollanders betalen niet graag, doch als 't moet openen wij onze beurs; zo nodig betalen wij met een blanke chèque maar niet met ons rode bloed.

Zoals onze schepen de specerijen uit de koloniën brachten, zo brengt men nu het russiese toneel, de ceremonieën van een nieuw geloof of liever van het geloof in 't Nieuwe, als ware het een

moderne westerse mode. Hierin ligt iets onwezenliks, wijl het wezenlike ontbreekt, en het publiek dat zich niet gaf, toonde intuïtief dit al te verstaan; het gaf zich niet, instincmatig beseffend, dat heel dit meer bezighoudend dan boeiend vertoon een handig gochelen was, een maskeren ware het iets van niets. Zo de Rus, die toneel behoeft als brood, zich niet weerhield heel de wereldliteratuur uiteen te scheuren voor zijn doel, zo min als hij een ogenblik aarzelde, om 't gewijde priesterkleed uiteen te rukken tot vlag of vaandel, dan is dit vergeeflik in zijn verklaarbaarheid. Doch niet aldus in Holland.

Hier leven geen tendenzen in wilde uitingsdrang, hier geen hijgend smachten naar vorm en expressie, hier voorshands alleen nog maar de belangstelling in 't boeiende der elders bereikte uiterlikheid. Wij herhalen:

Een geestig spel van franse fantasie werd chemies gereinigd van geest en speelse humor, 't werd niet vertaald maar be-taald, met de taal van de operette en de revue, soms zo goedkoop om er zelf wat bij te leggen. Geest en zielloos kreeg het hierdoor de ene en enige te bereiken eigenschap, die van modern te zijn. Louter materie in de handen van de regisseur kon hij in alle vormen kneden en stellen.

En wat de Meester bereikte was regie sterk en knap, met gelukkige toepassingen, niet alle vondsten te noemen. Vlaams-russies had het slechts het specifieke hollandse in de grote fout: het trage. Deze wilde jacht van de achtervolgde bruidegom miste geheel en al het noodwendig snelle tempo, had alleen de beweeglikheid. Als proeve, als douche bedoeld kan het zijn nut hebben, maar men bedenke dat het ons nationaal toneel in wezen geen stap verder brengt.

De opvoering van Zeemansvrouwen door 't A'damse Bouber gezelschap, hollandse volkskunst (helaas niet meer volkomen zuiver; niet ongestraft speelt men met succes voor 't hollandse schouwburgpubliek in de grote schouwburgen) stond veel, en veel dichter bij 't allerbeste dat wij van Russen zagen, dan dit spel dat langs intellectuele weg, 't russies resultaat zich eigen maakte. Bij Bouber was geloof en overtuiging, belijdenis van 't gewoon-menslike zo warm, diep, zo groots in 't eenvoudige soms, dat wij 't blijvend in onze herinnering plaatsten naast 't allerbeste dat wij zagen uit Rusland tot ons gebracht.

Boekbespreking

Voordrachten over Katholicisme voor niet-Katholieken door Jac. v. Ginneken S.J. verlucht met 24 ill. door Jan Toorop. Derde druk. Uitg. W.L. & J. Brusse's Uitg.-Mij Rotterdam 1929.

Dit boek is stoer als een staten-bijbel.

Toorop verluchtte het met 24 - deels bekende - teekeningen, waaronder virtuose naast geïnspireerde. Ook de schrijver is soms meer virtuoos dan diepzinnig; en ook hij heeft zijn goede momenten. In 't eerst verbijstert de naïveteit zijner voorstellingen; zij verbijstert omdat Pater v. Ginneken een geleerd man is en zeker niet behoort tot het bekende type der geleerde naïvelingen.

Nog altijd ‘betreurde’ God zijn scheppings-daad (pag. 41). Toch had God wel intelligenter wezens kunnen scheppen, die niet voor Satan zwichtten, maar dan had Hij hun de vreugd beroofd der vrijwillige bekeering (pag. 43). God had niet bedacht, dat de vrijheid, die Hij den menschen schonk, ook wel eens misbruikt kon worden (pag. 441). ‘De juiste historische bijzonderheden’ omtrent Lucifer's ontrouw ontbreken (pag. 46). Door 't langzaam stijgen der wateren van den Zondvloed zullen zeker vele drenkelingen nog den tijd hebben gehad zich te bekeeren (pag. 50). Sedert het terug vinden van een gedachtenis-zuil straalt Abraham weer ‘in het volle licht van de degelijkst gedocumenteerde geschiedenis’ (pag. 51). Met voldoening wordt geconstateerd, dat vaak ‘een nieuwe zonde door God met een onmiddellijken dood wordt gestraft. De gevallen, dat uit een verdacht huis een lijk wordt weggedragen, zonder dat iets van mishandeling is te bespeuren, zijn niet zoo'n zeldzaamheid. En ik zou U,’ vervolgt de spreker fluisterend, ‘een president van de Fransche republiek kunnen noemen, die’... enz. (pag 63).

Aan de wonderen in het N.T. wordt enorme waarde gehecht: zonder deze, schijnt de Chr. religie het evenmin te kunnen stellen als zonder duivel (‘Het is onmogelijk aan het evangelie van J. Chr. te gelooven en niet te gelooven aan den duivel’ pag. 209). Jezus wordt kortweg ‘de Stichter van het Katholieke geloof’ genoemd (pag. 99). De sacramenten, die eerst in de 13e eeuw hun vasten vorm kregen, schijnen door Hem te zijn ingesteld, wanneer ik 's schrijvers bedoelingen recht begrepen heb.

Tot een wel wat bedenkelijk soort optimisme slaat die naïveteit om in een passage als deze: ‘Hebt gij U wel eens ooit afgevraagd waaraan eigenlijk de bijzondere expansie-kracht der West-Euro-

peesche beschaving te danken is; hoe komt het, dat de Amerikaansche roodhuiden en de Australische inboorlingen uitsterven?' enz. De oplossing van dit probleem moet gezocht worden in Jezus' opdracht aan de Apostelen: 'Gaat en onderwijst alle volken...' (pag. 100 en 101). Mij dunkt, het was betamelijker geweest Jezus hier maar buiten te laten!

Intusschen: dit alles raakt noch de kern der Katholieke leer, noch die van het boek. Er is nog een ander Katholicisme; en de schrijver verzuimt niet ons dit te toonen.

In de Protestantsche wereld woekeren de Reformatorische ergernissen nog zoo welig voort en zoo vaak verbasteren zij tot kletspraatjes, dat ik dit lijvig foliant zeker in veler handen wensch, niettegenstaande zijn breedsprakigheid en zijn zelf-verzekerden, soms wel al te pathetischen toon.

Het Katholicisme blijft een macht in onze geestelijke wereld, een macht die tenslotte slechts uit zijn diepte verklaarbaar is. En geen rechtschapen mensch zou wenschen, dat deze macht plotseling teniet werd gedaan. Niet het Katholicisme is de groote vijand binnen onze muren, maar de tendenz tot vervlakking, vergroving en veruiterlijking van dezen tijd.

Dit boek bevat vele verhelderende uiteenzettingen. Het bevat ook bladzijden, die velerlei te overwegen geven.

Ik lees op pag. 84: 'Met diepe deernis constateer ik, dat op vele vrijzinnig-protestantsche mentaliteiten al deze historisch zoo zeer gewaarborgde feiten (omtrent Jezus) geen vat meer schijnen te hebben. In hun jeugd, toen de nu zoo onwetenschappelijk gebleken rationalistische kritiek oppermachtig heerschte, zijn al deze Evangelische, werkelijk gebeurde dingen stuk voor stuk door hun godsdienstleeraars voor hen afgebroken; en er bleef niets over dan een aloud, wonderschoon verhaal, dat geheel en al in zinnebeeldigen zin moest worden verstaan: het Evangelie is hun tot het schoonste aller sprookjes geworden. Bovendien is hun een afkeer ingeboezemd tegen alle gelooven op uiterlijk gezag. En ik heb met tranen in de oogen de klachten gelezen van sommigen hunner in brieven aan mij, dat zij het toch zoo betreurden in hun jonge, ontvankelijke jaren zoo te zijn mishandeld - want zij zijn inderdaad mishandeld naar den geest, zij zijn verminkt in hun diepste hart - dat nu, na jaren, zij het warme, levende geloof, die vertrouwende, kinderlijke overgave aan Jezus, die bezielende, grootmakende Christelijke geloofsovertuiging, wel nog kunnen benijden en begeeren, ernaar kunnen verlangen en smachten, maar ze met geen natuurlijke krachten meer kunnen herwinnen.'

Inderdaad: gelooven op gezag achten wij niet het beste geloof. En

de historiciteit der Evangelische verhalen wordt door ons niet zonder meer aanvaard. Maar waar is, dat menig mensch meer werd ontnomen dan terug gegeven; niet zoozeer door het 19e eeuwsch rationalisme (dat overwonnen is), maar door de onbestemdheid, de ondoordachtheid der religieuze voorstellingen, een onbestemdheid die de religieuze g e v o e l s - k r a c h t zeer verzwakt. Religie moet verbeelde w a a r h e i d zijn; anders degenereert ze tot stemmingsaesthetiek. Het wordt hoog tijd, dat wij uit het moeras der stichtelijke praatjes geraken; hoog tijd, dat wij ons op den inhoud van het geloofsleven bezinnen.

Echter, bestaat slechts dit alternatief: geopenbaarde godsdienst (met alles wat daaraan vast zit), of: een sprookje? Geboorte en Opstanding van Christus kan men als een verheven mythe verstaan (wat iets anders is dan een sprookje), terwijl men toch de kern der Evangeliën als fundamenteele wijsheid erkent en als levende kracht beleeft. Nooit sterk genoeg kan worden aangedrongen op de grootst mogelijke oprechtheid en klaarheid in deze dingen, op den strengst mogelijken ernst. Een dergelijke ernst zal ons weerhouden met het Katholicisme te sollen. Het is een groote, oude, historische godsdienst, welks dogma's men met zijn gansche hart en gansche verstand moet kunnen g e l o o v e n : men kan er geen verstoppertje mee spelen.

Het is wel vooral het formalisme van dien godsdienst, dat ons vreemd blijft. Voortdurend toont Pater v. Ginneken met groote scherpzinnigheid aan, hoe elk katholiek dogma berust op een Evangelisch woord. Maar niet overtuigt hij ons, dat die dogmatische opbouw noodzakelijk uit deze Bijbelwoorden volgt. Heel de Mariavereering berust op het woord van Gabriël: ‘gij vol van genade’; heel de heiligen- en reliquieënvereering op eenvoudige, psychologische gevoelens van eerbied en piëteit, het bestaan van een Purgatorium wordt ‘bewezen’ uit een uitspraak der Apocalyps, dat slechts reinen ten hemel gaan (terwijl niemand rein van zonden sterft). Het eenvoudig woord van Paulus: draagt elkander's lasten en de eenvoudige waarheid, dat ieder verantwoordelijk is voor allen, wordt de basis voor heel het gecompliceerde bouwwerk, dat Pater v. Ginneken aanduidt met 't woord ‘geestelijk communisme’: de overdraagbare kracht der boetedoeningen, der goede werken, der gebeden en offers. (Een vader vergeeft wel eens zijn zoon, omdat hij van een zijner andere kinderen zooveel plezier beleeft: zoo ook God, betoogt de schrijver. Ik zal dien vader niet streng beoordeelen, maar een voorbeeldig paedagoog acht ik hem niet!)

De schrijver zegt: zooals in het grondplan van een kathedraal reeds heel de machtige bouw is vastgelegd, zooals daar elk uitwasje aan

het fundament eener zuil heel een wijdsche boog-vorm reeds in kiem aanduidt, zoo ook zijn alle groote dogma's en instellingen der Katholieke Kerk in beginsel uit Bijbelwoorden noodwendig voortgekomen. - Het beeld is gelukkig gevonden. Maar causaliteit is nog geen innerlijke logica. Niets zegt mij, dat juist d i e ontwikkeling uit het ‘grondplan’ de eenig juiste en de eenig denkbare was. De gedachte dringt zich op, dat de verheven Ontwerper van het grondplan toch eigenlijk een ander, een innerlijker en edeler - zij 't veel eenvoudiger - bouwwerk voor oogen heeft gehad, dan Zijn architecten later hebben uitgevoerd. Doch Pater v.G. zegt (pag. 155): sommige schrijvers en fantasten veronderstellen, dat, zoo Christus thans op aarde leven zou, hij tegen de Katholieke Kerk op dezelfde wijze zou optreden, als Hij eenmaal deed tegen de Pharizeeën en het Sanhedrin. Maar, vervolgt hij, ‘als die schrijvers geduld willen hebben tot den laatsten oordeelsdag, dan wil ik hen nog wel eens spreken’... Deze discussie wordt dus voorloopig uitgesteld!

Typeerend is een logica als deze: Christus zeide ‘Als ik van u heen gegaan ben, zal de Heilige Geest u alles leeren.’ Maar individuën hebben de waarheid niet. Christus kan toch geen eindeloos gekrakeel verlangd hebben. Dus is ‘Gods bijzondere leiding beloofd aan Zijn Apostelen te zamen, aan de legitieme opvolgers der Apostelen, aan de Christelijke Apostolische Kerk’ (pag. 374).

Het formeele, onwrikbaar vast-gemetselde, dat ons in de Katholieke leer vreemd blijft, hangt samen met haar dogmatische verzekerdheid. met haar pretentie de objectieve, ‘geopenbaarde’ Waarheid te bezitten. Nog steeds gelden hier Bijbelteksten als criteria der Waarheid[1)].

Wij hebben het opene noodig en lief, het bewegende en de wijsgeerige levenshouding. En in zoover wij dit in de diepte van het Katholicisme hervinden, is het ons ook vertrouwd. Het ‘Roomsche’ blijft ons ten eenenmale vreemd, het wezenlijk ‘Katholieke’ staat ons na. Niet zonder beteekenis is, dat de sterk symbolische zin van het Katholicisme door velen weer als uiting van onvervangbare, magische wijsheid wordt verstaan. En niet zonder dieperen zin is, dat de levende woorden der groote Katholieke mystici zoo direct en zoo diep in ons naklinken, hoezeer wij ook beseffen, dat wij allen hun diepste, intuïtieve weten nog slechts van verre kunnen benaderen.

JUST HAVELAAR

1) 's Schrijver's schimpscheut op den wijsgeer Kant (pag. 316) doet opvallend zwak aan. Ook Kant had zijn heroïek: die van zijn waarheids-eerbied; de edelste vorm van heroïek die wellicht bestaat.

Frans Masereel[1)]
door Just Havelaar

Masereel heeft de wereld door zijn houtsneden veroverd. In de laatste jaren, wel is waar, ontwikkelde hij zich tot een belangrijk schilder, maar vooral door zijn duizenden prenten is deze nog betrekkelijk jonge Vlaam een Europeesche figuur geworden.

De houtsnijder Masereel dankt zijn populariteit niet het minst aan het feit, dat hij als weinigen representatief is voor onzen tijd. Ongetwijfeld zal zijn graphische arbeid een blijvende beteekenis houden door de zuiverheid van zijn stijl en door de kracht van zijn uitbeelding, maar die beteekenis wordt niet weinig versterkt door de enorme documenteele waarde, die dit werk bezit. Geen ander heeft een zoo volledig en zoo psychologisch indringend beeld gegeven van het moderne leven, van de wereldstad (niet van Parijs of Londen of Berlijn, maar van de abstracte stad der 20ste eeuw), van het wreede, haastige straatleven, van het jagende snelverkeer, van de hooge huur-kazerne's, van de fabriekssfeer en de zakenwereld, van de prostitutie, van het proletariaat en het burgerlijke ploertendom, van den technicus, den kantoorbediende, den snob, niet het minst van de eeuwige Eva in haar tijdelijke vermommingen: de wreede kokette, de goede moeder-vrouw, het moderne meisje, de slet en de sloof.

Men zou Masereel den Balzac der 20ste eeuw kunnen noemen. Het aan Whitman ontleende motto voor zijn

1) Wij publiceeren hier het eerste gedeelte der inleiding tot een groot Masereel-boek met 55 reproductie's in wit en zwart en één kleur-reproductie, dat in Maart 1930 zal verschijnen bij ‘Servire’ (den Haag) op initiatief der Vereeniging ‘De Baanbreker’.

houtsneden-bundel ‘La Ville’: ‘Tout ce qui intéresse les autres, m'intéresse’, kon ook van den grooten romancier zijn.

Het is niet bijkomstig, dat Masereel in de houtsnede zijn uitdrukkingsmiddel zocht. Geen kunstvorm is zoo kenmerkend voor onzen tijd. De houtsnede schept de mogelijkheid van een werkelijk populaire, een democratische kunst. Zij is kernachtig en bondig en zelfs bij duizendvoudige reproductie behoudt zij haar kracht. Zij stelt in staat met zoo weinig mogelijk middelen zoo veel mogelijk uit te drukken: zij is een beknopt résumé. Zij dwingt tot vermijding van die meer picturale verfijningen, die altijd slechts door weinigen worden verstaan en gewaardeerd. Zij spreekt een directe en expressieve taal, die meer op waarheidszin is ingesteld dan op schoonheid en stemming. Haar stijl zelf, een stijl van gespannen bezonnenheid, van bondig synthetische kracht, stemt overeen met onzen zaakrijken, concreten, electrischen tijd, die het romantische en omslachtige afwijst.

Door deze overeenstemming is de merkwaardig snelle en algemeene herleving dier oude techniek reeds verklaard. Zonder de afzonderlijke uitkomsten te willen overschatten, mogen wij er ons zelfs op beroemen, meer dan de Japanners en meer dan Dürer en zijn tijdgenooten of voorgangers, de houtsnede een geheel eigen, een haar volkomen adequaten stijl geschonken te hebben. Deze trots echter wordt getemperd, niet alleen door het bewustzijn, dat wij nog niets voortbrachten, wat in diepte en compleetheid haalt bij sommige van Dürer's prenten b.v., maar ook door te bedenken, dat al te velen zich geroepen waanden en weinigen uitverkoren bleken, dat de houtsnede vaak tot een slechte gewoonte ontaardt, ja dat misschien op geen gebied der moderne kunst zoo moedwillig wordt geëxperimenteerd en gezwendeld.

Maar er zijn dan toch, hier en daar, in heel West-Europa ongewone dingen tot uiting gekomen, misschien in Vlaan-

MASEREEL (UIT: ‘LA VILLE’)

deren het sterkst. Hoog boven allen uit echter staat, naar mijn overtuiging, de groote figuur van Masereel. Hij is de geniaalst begaafde vertegenwoordiger dezer herleefde kunst. Hij is dit door de prachtig consequente opvatting en de meesterlijke beheersching zijner houtsneden, door zijn groote stylistische begaafdheid, door de uitgebreidheid en de vlucht van zijn verbeelding, door zijn phenomenaal psychologisch vermogen, vooral door zijn menschelijkheid. ‘Behold! I don't give lectures, or a little charity: when I give, I give myself’. (Zie, ik geef U geen predikaties, geen aalmoesjes: wanneer ik geef, geef ik mijzelf).

Dit trotsche woord van Walt Whitman lezen wij aan den aanvang van Masereel's meest confessioneele verhaal-inprenten, ‘Mon livre d'heures’. En hij had het recht zulk een motto te voeren. Want dit is de essentieele reden, waarom Masereel's werk iets unieks vormt in de overvloedige houtsnee-productie onzer dagen en waarom dat werk in zijn geheel een grootheid bezit, welke ook door de knapste en rijkste graphici van heden niet bereikt wordt: een compleet, gaaf en hooggestemd mensch spreekt er zich in uit, spreekt zich zoo direct, zoo hartstochtelijk en zoo onomwonden uit, dat het niet meer mogelijk ware het werk te beschouwen buiten den mensch om. Het werk overtuigt, omdat de mensch overtuigt, omdat die mensch zoo levend, zoo eerlijk, zoo groot zich in dat werk openbaart.

‘Wie mij wil kennen, behoeft mijn werk slechts te bekijken’. heeft hij zelf gezegd.

Ik heb Masereel den Balzac van onzen tijd genoemd, terwille van zijn onbeperkte levensliefde, van zijn intensieve en alzijdige psychologische belangstelling in alle levensverschijnselen van zijn tijd. Maar er bestaat tusschen beiden een essentieel verschil. De grootheid van Balzac berust op zijn geniale objectiviteit. Bij Masereel echter gaat deze objectiviteit samen met een sociaal idealisme dat haar innerlijk verlicht en dat haar richting geeft. Balzac beschrijft de geld- en zakenwereld der jonge bourgeoisie, Masereel

vertolkt het levensgevoel der strijdende arbeidersklasse. De wereld om hem heen bekijkend en beeldend, heeft hij tegelijkertijd een ideëele levenshouding beleden. Hij heeft als kunstenaar een apostolaat vervuld. En juist deze innerlijke roeping stelde hem in staat, de wereld niet alleen onbevangen te zien, maar ook te òverzien: haar wreede werkelijkheden, haar nooden, haar verwachtingen. (Vandaar zijn liefde voor Walt Whitman en voor van Gogh).

Niet velen hebben een zoo analytischen realiteitszin weten te vereenigen met een zoo'n sterken drang tot zelfbelijdenis. Zeker heeft de klaarte van Masereel's stijl hierdoor slechts kunnen winnen. Want hij had met zijn kunst allen te bereiken, niet alleen de kunstzinnigen, de verzamelaars, de kenners en de menschen van geschoolden smaak, maar allereerst het groote, anonyme publiek, dat niet ‘aan kunst doet’: ook den kantoorbediende, ook het winkelmeisje, ook den ‘ontwikkelden arbeider’. En hij m o e s t hen bereiken. Allen had hij iets te geven; een troost, een herkenning, een goede bemoediging. Daarom kon hij nooit bondig en expressief genoeg zijn. Hij moest zoo duidelijk en zoo krachtig mogelijk zijn waarheid uitspreken.

Masereel is in 1889 te Blankenberge geboren. Hoe fel, in later jaren, zijn belangstelling ook zou uitgaan tot het drama der wereldstad, iets van zee, wind en ruimte zal men altijd om hem heen voelen. Geen starre straatmuren kunnen hem de schoonheid der velden, of de glorie van zon en sterren doen vergeten.

Hij groeide op in Gent, in het hart van Vlaanderen. En Vlaamsch is deze Europeesche Parijzenaar gebleven. Trots zijn liefde voor Parijs is zijn kunst aan den Franschen geest vrijwel vreemd gebleven. De belangstelling der Duitschers voor zijn werk schijnt althans verklaarbaar genoeg. Dat Holland hem betrekkelijk nog slecht kent, pleit voor het moderne Holland niet!

Vlaamsch is hij, volksch en ruig. Zijn kunst staat in de

groote traditie van Vlaanderen, in die van Breughel, van de Coster's Uilenspiegel, van Streuvels en de Vlaamsche volksvertellers.

Altijd heeft hij met het volk meegeleefd. Hij heeft zich aan het ruige volkshart gesterkt en verwarmd.

Hij schilderde vroeger. Men zegt, dat dit schilderwerk van zijn jeugd fijne, picturale kwaliteiten had en een sterk persoonlijken noot. Maar zijn psychologische drang deed hem naar de teekenstift grijpen. Teekenen is doorgronden en karakteriseeren.

'Vóór den oorlog', zeide Masereel, 'gaf ik mij aan het rauwe, Vlaamsche realisme: kermissen, publieke bals, meiden en matrozen... Ik bezit massa's schetsen van het leven, van de straat, van de achterbuurt. Maar de eigenlijke zin van dit alles ontging me. En ik voel wel, dat de oorlog er veel toe bij gedragen heeft, me dien te openbaren'.

'De eigenlijke zin van dit alles - van deze realiteiten en van dit werk - ontging me': dit woord kenmerkt Masereel, den fantastischen filosoof, den ideeën-beelder!

Hij was vijf en twintig jaar, toen de oorlog uitbrak. Hij was geen kind meer. Hij had zijn krachten beproefd en al werkend zijn persoonlijkheid getoetst en bevestigd. Hij had met het volk meegeleefd en in den socialen strijd van dit volk geloofd. Hij was met vele harde werkelijkheden in contact gekomen. Van zijn 20e jaar af had hij, de zwerver naar den geest, gereisd.

De oorlog wierp alle broederschaps-illusies omver. Ook voor hem is de ramp van 1914 de groote moreele schok geweest, die hem ontwaken deed. Hij was oud genoeg, om door overtuigingen geleid te worden. Hij was nog jong genoeg om door nieuwe ervaringen te kunnen worden gevormd. De oorlog maakte hem tot den geestelijk volwassen mensch, die zich rekenschap geeft van zijn leven en daden. En de oorlog maakte hem tot een Europeesch mensch, omdat een groot menschheidsgeweten in hem ont-

waakt was. De lectuur van Whitman, Charles Louis Philippe, Romain Rolland, Verhaeren voedde hem, de lectuur van hen, die in den aanvang van deze eeuw een diepe hernieuwing van het leven deden verwachten, een tijd van geloofskracht en van levensliefde, na den scepsis, de passiviteit en het aestheticisme van het 19e eeuwsch Europa.

Maar ontwakend, moest Masereel tegelijk zijn eenzaamheid beseffen. Overal capituleerde het intellect en werd het meegesleept in den maalstroom der politieke passies en der nationalistische wanen. Men geloofde niet meer in een universeelen God, maar in een God van volken en rassen. Men geloofde in het geheel in geen God meer, niet in metaphysische waarheden en ideeën, niet in universeele menschelijkheid. Men geloofde en men zeide, dat men partijdig moest zijn met de partijdigen, Fransch met de Franschen, Duitsch met de Duitschers, ook al zou het recht niet hier zijn of daar. Men proclameerde het tijdperk der wetenschappelijke realiteitsaanvaarding: dwaas, wie de wereld anders wilde dan zij was. Men predikte de hardheid en de verenging.

Masereel was jong en sterk. Hij hield van menschen. Hij hield van het leven om het leven zelf. Hij geloofde in de goedheid, trots alles, in rechtvaardigheid en liefde, in een liefde sterk genoeg om alle boosheden onder de oogen te kunnen zien. Temidden van het geestelijk débâcle bewaarde hij zijn hoogen geloofsmoed. Hij deed niet mede aan ‘la trahison des Clercs’ aan het verraad der geestelijk geroepenen, die het Staatsegoïsme gingen dienen. Hij vocht zijn strijd.

In Genève sloot hij zich aan bij de kleine groep kunstenaars, die, geschaard om Rolland, front maakten tegen den waanzin van den oorlog. Hij publiceerde er zijn ‘Politische Zeichnungen’ (eerst verschenen in ‘La Feuille’): een aanklacht, een radelooze schreeuw om rechtvaardigheid, om menschelijkheid. Hij publiceerde ‘Debout les morts’ en ‘Les morts parlent’.

MASEREEL (UIT: ‘LA VILLE’)

De spanning van zijn geest ontlaadde zich na den wapenstilstand in een ongehoorde productiviteit. In een stroom prenten beschreef en ontmaskerde hij de verworden wereld der na-oorlogsjaren. Hij illustreerde boeken van Rolland, Duhamel, Jouve, Latsko, Arcos, Whitman, (verschenen in Arcos' verzorgde uitgave 'Le Sablier'). Vooral echter dankte hij zijn roem aan die zelfstandige albums, de 'romans en images', waarin hij zijn realiteitszin, zijn idealisme, zijn menschelijkheid, zijn hoop, zijn smart, zijn sarcasme, zijn liefde duizendvoudig uitsprak. De hevigheid zijner oorlogsteekeningen concentreerde zich tot bondiger klaarte.

De bittere noodzaak, die Daumier had gedwongen tot een dergelijke productie (en die alleen een man van Daumier's kracht en genialiteit had kunnen beheerschen), bestond voor hem niet. Niemand dwong hem. Hij schiep in een zoo koortsachtig tempo en met een zoo explosieve kracht omdat hij overvol was en een innerlijk moeten gehoorzaamde. Onder deze duizenden prenten zijn er die een haastigheid verraden, maar louter virtuose vindt men er nauwelijks. En hoe 'geladen' zijn de meeste!

Men zou in Masereel den man kunnen zien, die de taak der groote, 19e-eeuwsche karikaturisten overnam. Zijn arbeid past in het historisch verband van Goya's opstandige visioenen, van de Fransche teekenaars uit het midden en einde der 19e eeuw, van de Duitsche uit den aanvang der 20e, van hen, die 'het sociaal conflict in de beeldende kunst'[1)] hebben beleden. Goya, Daumier, Steinlen, Th. Th. Heine kan men als Masereel's voorgangers zien, zij die zich tot taak stelden de sociale ziekte van hun tijd te beelden, niet als toeschouwers, maar als wrekende richters. De evolutie dier moderne karikatuur was voorloopig ten einde gekomen. Daumier blijft er de meest geniale en

1) Ik verwijs hier naar mijn boek, onder dezen titel verschenen bij de Erven Bohn te Haarlem.

heroïsche vertegenwoordiger van. ‘Il faut être de son temps’, zeide hij, maar deze teekenende geus was alleen van zijn tijd om het recht te verwerven dien tijd te bestrijden. Heel zijn macht van uitbeelden en van psychologische doordringing wendde hij aan om den representant van zijn tijd te ontmaskeren: den zelftevreden, hypocritischen burger, den cynischen zakenman, den ijdelen, eerzuchtigen politicus en volksleider, den doortrapten advocaat.

Steinlen, die na '70 zijn groote plaatsvervanger werd, stelde zich reeds op een neutraler (niet op een algemeener!) standpunt. Hij was minder karikaturist. Hij had een humanitaire verteedering voor de armen en de arbeiders. Niet zoo zeer tastte hij den burger aan, dan wel den ‘kapitalist’, zooals die, min of meer romantisch en naïef, door de socialistische intellectueelen en buitenmaatschappelijke artiesten werd gezien. Maar zijn kracht lag in de wrang-humoristische vertolking van het Parijsche volksleven. Hij nam, naar ik zeide, een neutraler standpunt in dan Daumier, maar was daarbij in alle opzichten kleiner. Zijn stijl had een gemoedelijker karakter; zijn psychologie was oppervlakkiger. De idealen, die hem steunden, waren beperkter. Steinlen's humanitaire mildheid werd door de Duitsche Simplicissimus-teekenaars afgewezen. Hun critiek tegen het moderne, Pruisische militarisme, tegen de botte bureaucratie, tegen de geld- en machts-wereld, tegen de dorre bourgeoisie was onverzoenlijk, bitter en snijdend. De verruwing van het stadsproletariaat beeldden zij met een soms bruut, altijd wrang sarcasme. Achter deze harde spot en boozen haat liet zich ternauwernood nog een idealiteit denken. Zoo hard, kaal en zaakrijk als vaak hun uitbeelding was, zoo negatief bleef hun levenshouding. Zij streden, maar als vertwijfelden. Uit angst sentimenteel te schijnen, werden zij cynisch.

Hoe negatief hun levenshouding in den grond was, bleek uit hun weifelende houding tijdens den oorlog en na den

oorlog. Alle booze machten, welke zij niet moede waren geweest te hekelen, vergroeiden tot een paradoxalen waanzin: maar tegenover zulke werkelijkheden stonden zij machteloos. Zij stamelden nog slechts, of zij capituleerden voor den afgodendienst van den Staat, die heel hun volk had meegesleept.

Dit was het einde. Alleen Grosz, die de zedelijke verwording in Duitschland hekelde, is - zoo niet een groot - dan toch een fel karikaturist. Het woord was aan de 'nieuwe zakelijkheid'. Zakelijkheid en Kunst sloten vrede, waarbij de geest der zakelijkheid beter gedijde dan die der kunst. Benepen burgerlijkheid, dorre indolentie en onbeduidend aestheticisme zijn de ziekten der Neue Sachlichkeit. Ook de haat, de haat die de Simplicissimus-teekenaars had aangevuurd, was immers tenslotte nog... gemoedsuiting gebleven en een aanmatigend subjectivisme? De kunst moest 'objectief' zijn. De wereld was leelijk en kaal geworden: de kunst had die wereld te c o n s t a t e e r e n ... Het rijk der idee en der schoonheid bleek een utopie. De menschheid had zich twintig, veertig eeuwen lang met sprookjes beziggehouden...

Toch zijn uit deze sfeer enkelen voortgekomen, die de eeuwige waarheid niet verrieden aan de slechte werkelijkheid van den dag, die deze werkelijkheid doorleden. De felle Duitscher Dix behoort tot de groote opstandigen. Zijn wereld is barsch, hard en wreed; maar zijn kunst heeft het karakter van een oordeel. Het leven wordt bij hem weer drama en conflict.

Boven hen allen uit echter en naast die reeds oude vrouw met haar grooten, smartelijken ernst, Käthe Kollwitz, staat Masereel. Het 'zakelijke', het 'objectieve' van zijn werkelijkheidszin krijgt de diepere beteekenis van een zedelijke oprechtheid; evenals bij Dix, maar hij mist diens starre verbetenheid. Voor hèm heeft Vincent van Gogh geleefd, de kunstenaar die - èn als schilder èn als mensch - hem de liefste blijft van dezen en van alle vorige tijden, zooals

hij eens bekende. Ook in v. Gogh's kunst is een stuk ‘nieuwe zakelijkheid’... maar hoe dynamisch! En hoe menschelijk!

Vergelijken wij Masereel een oogenblik met den hem, in bepaalde opzichten ietwat verwant schijnenden teekenaar van het volksleven, wiens wekelijksche prenten velen onzer, in lang vervlogen jaren, zoo onvergelijkelijk hebben gepakt, met Steinlen. Juist de uiterlijke schijn van overeenkomst verscherpt onmiddellijk het essentieel verschil tusschen beiden, een verschil van tijd en een verschil van persoonlijkheid. Steinlen was teeder, zoolang hij zich niet tendentieus forceerde. Zijn lijn had een Japansche gratie, een impressionistische bewegelijkheid. Hij was de pathetische en humoristische dichter van het volksleven, die de charme der jeugd, de poovere liefdesidyllen, de melancholie van een volkswijk zoo zeer menschelijk-gevoelig suggereeren kon. Hij was de illustrator van het Parijs der armen. Geen heeft in dien tijd zoo indringend de bepaalde sfeer van het eind-19e eeuwsche Parijs verbeeld: het Parijs van de afgebeulde fiacre-paarden, van de geraffineerde modistetjes, van de ballorige of blageerende werklui in hun witte kielen, van de straat-zangers en van de langharige bohémiens. De fascinatie van zijn luchtige teekeningen berustte grootendeels op de ‘lokale kleur’ dier prenten. Men voelde zich in Montmartre!

Masereel heeft een even groote liefde, een even onuitputtelijke belangstelling voor de straat. ‘Dans la Rue’, heet een van Steinlen's meest bekende albums: de titel is op Masereel's oeuvre geheel toepasselijk. Met waaksche oogen heeft hij alle realiteiten, alle drama's, alle vreugden en smarten van het wreede stadsleven in zich opgenomen. Zijn wijde hart heeft zich vereenzelvigd met al wat leeft en lijdt. Maar de sierlijke, impressionistische, anecdotische weergave van Steinlen is bij hem verstrakt tot een bondigen, strengen stijl. De straffe houtsnede verving de soepele litho. Steinlen was lyrisch, stemmingsvol, wee-

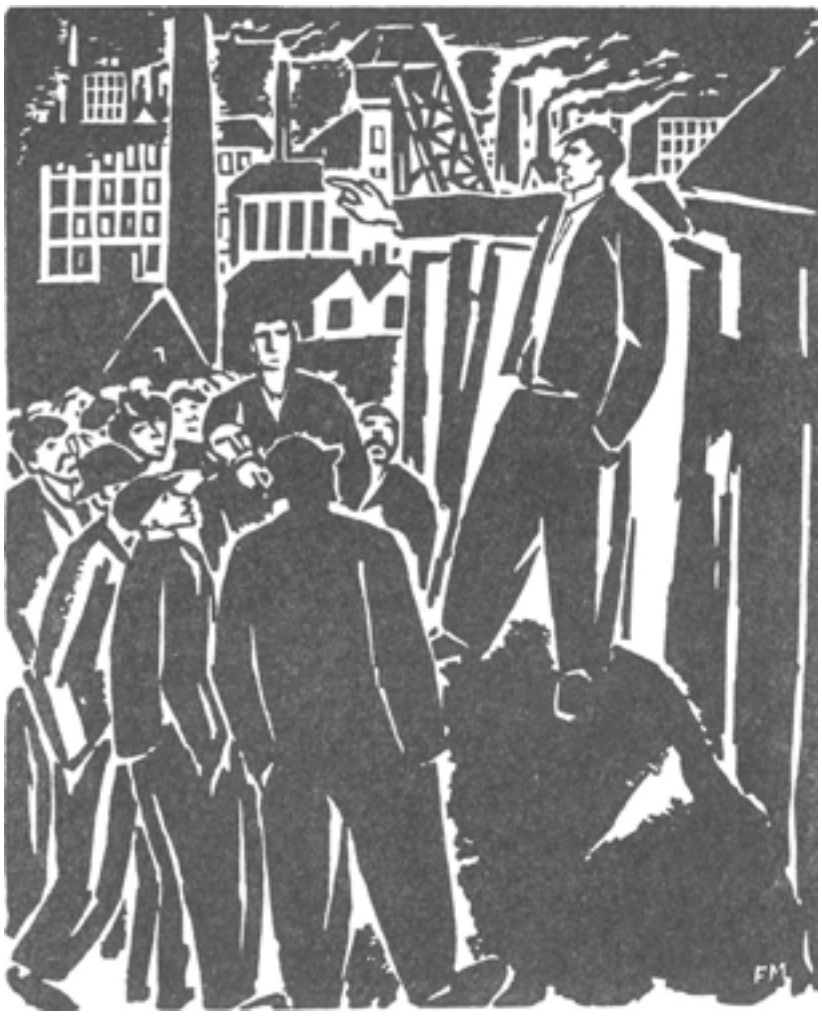

MASEREEL (UIT: ‘LA PASSION D'UN HOMME’)

moedig; Masereel is objectief, psychologisch en vitaal. Hij beeldt en hij ontleedt menschen. In één gelaat, in één bepaald moment, vat hij het drama samen van een leven, een milieu, een periode. Hij dringt onmiddellijk door tot de diepte der sociale conflicten en individueele hartstochten. Hij doorgrondt alle physionomieën, zonder toch ooit' portretten' te maken. Hij ziet de typen; hij ziet in den enkeling de massa; en om die enkelingen suggereert hij de wereld van het moderne, jagende stadsleven. Hij is niet de illustrator van een Parijsche straat; hij synthetiseert de Stad. Evengoed had hij in Londen, in Berlijn kunnen werken: er is bijna niets van het typische Parijs in zijn werk. Als geen ander heeft hij het koortsige t e m p o van onzen tijd, van onze wereldsteden verbeeld. Steinlen ontdekt, midden in de boulevards, kleine idyllen van intimiteit en poësie. Men heeft den tijd; men is gemoedelijk en zelfs nog wat provinciaal in zijn Parijs. Maar bij Masereel heeft het leven een electrische spanning gekregen. De vaart der auto's en der ondergrondsche treinen davert door zijn prenten. Men voelt zichzelf in een auto meerazen... De helden zijner 'Romans en images' bewegen zich met filmieke snelheid door de massa's. Alles is beweging; alles wordt acuut. De lijnen doorsnijden bliksemsnel het vlak. Een expressie krijgt iets onmiddellijks; in één seconde is zij gezien en vastgelegd.

Maar altijd blijft deze dynamiek van het leven synthetisch gebonden in zijn meesterlijk gecomponeerde prenten. De realiteitszin is bij Masereel veel scherper dan bij den picturalen, impressionistischen Steinlen en tegelijkertijd is zijn kunst veel meer boven het toeval der realiteit uitgekomen.

Reeds vaak werd gezegd, dat Masereel's werk buiten de film niet denkbaar is. Maar er is in dit werk ook iets dat herinnert aan de moderne, 'journalistieke' romans, die als een kroniek van feiten aandoen, van zoo 'geladen' feiten, dat zij de bevrijding geven van het complete kunstwerk. Men kan geen scheidslijn trekken tusschen die twee werel-

den: die van de uiterlijke, objectieve feiten en die van het registreerend bewustzijn, die van de 'werkelijkheden' en die van de 'waarheden'. Met open oogen de wereld bekijkend, kan Masereel, naar ik reeds zeide, tegelijkertijd heel zijn persoonlijkheid in zijn werk uitstorten. Als geen ander heeft hij een volledig, psychisch beeld gegeven van het moderne leven in zijn duizendvoudige aspecten; en als geen ander heeft hij in dit werk zich zelf beleden (misschien nog meer gegeven, dan beleden).

'I do not give lectures or a little charity: when I give, I give myself.'

En het is ten slotte dit 'zelf', het is de mensch Masereel, die ons in zijn werk zoo boeit. Achter dit werk staat een groote, sterke overtuiging, een levend, lijdend, goed mensch. Er is veel bitterheid, veel wrange ervaring, veel sarcasme en ontgoocheling in dit werk, maar een dappere geloofsmoed heeft dit alles verzoend en een dieperen zin gegeven. Zonder reserve heeft hij zijn tijd meegeleefd, maar van uit zijn mannelijk geweten.

En zoo is er, in weerwil van alle boosheden en tragedies, een soms grimmige, maar ook ruige en ruime vroolijkheid in zijn kunst. Er klinkt een open lach uit op, een lach, die over veel misère en mislukking triompheert. Te midden der decadentie, der cynismes en der moreele verhardingen onzer wereld, bleef Masereel, met zijn open natuur, zijn wijde en wijze hart, ongeschonden en behield hij zijn goeden levensmoed. In den tijd, toen het geloof in mensch en menschheid een sentimentaliteit en een armzalige waan werd gescholden, heeft hij zijn sterk humanisme beleden, zonder ééne weifeling.

Dit nieuwe humanisme, dit geloof zonder vooroordeel, partijdigheid, heerschzucht of verenging, heette een lafheid, een vaagheid: Masereel heeft er heel de weerbare kracht van doen voelen! Hij heeft zich gestort in de branding van het moderne leven, maar nooit is hij meegesleurd door de hartstochten van welke tendentieuse groe-

pen en partijen dan ook. Hij behield zijn geestelijke vrijheid. ‘L'homme n'appartient qu'à lui-même, car c'est un être libre, c'est à dire un être moral’: dit woord van Renan had ook het zijne kunnen zijn.

In zijn eerste ‘roman’, ‘La passion d'un homme’, heeft Masereel het, juist door zijn soberte zoo aangrijpend, drama gebeeld van een in schande, armoede en moreele vervuiling opgegroeiden jongen, die, door zijn baas geexploiteerd en weggejaagd, een brood steelt, in de gevangenis komt, maar om als bewust revolutionair de wereld in te treden. Hij maakt het leed der arbeiders tot het zijne, hij leidt het verzet en sterft ten slotte den martelaarsdood. Na Henriëtte Roland Holst's bekende gedicht en naast sommige prenten van Käthe Kollwitz, is dit misschien het schoonste socialistische epos, dat onze tijd heeft voortgebracht. Maar Masereel vreest de verenging. En onmiddellijk daarna, in zijn ‘Livre d'heures’, verinnelijkt zich deze revolutionaire hartstocht en schept hij zich een meer veralgemeende zelfbelijdenis. Opnieuw zien wij den jongen, ranken man, die den strijd waagt met de harde maatschappelijke realiteiten van zijn wereld en die, door veel bittere ervaringen heen, tot rijpheid komt. Maar deze mensch, Masereel zelf, is niet partijganger meer[1]. Het socialisme kan voor hem nog slechts één der innerlijke ervaringen zijn. Die lange slungel, met zijn wapperende haren en nonchalante houding, blijft een zwerver, de klasselooze kunstenaar, de actieve toeschouwer van het wreede, groote, schoone leven. Hij leert de smart kennen van den socialen nood. Hij leert de liefde kennen, de liefde voor een vrouw, die zich omzet in daden van hulpvaardigheid en van medelijden en in een verteedering voor kinderen en voor dieren. Hij ondergaat het leven als een apostolaat, omdat hij het met heel zijn hart heeft. Maar ten slotte: ‘zijn rijk is niet

1) Hierin onderscheidt Masereel zich geheel van Käthe Kollwitz' tragische onverzettelijkheid, een verschil dat zich in het karakter, in heel den innerlijken t o o n van beider werk doet voelen.

van deze wereld.' Het leven zelf is zijn religie. Geen enkele levensverenging, geen groep of dogma kan hem durend binden. Hij blijft vrijbuiter. Hij is de zoeker van vrijheid, recht en geluk, de jager naar het onmogelijke. En eindelijk, verbitterd door de menschen die hij te zeer had liefgehad, in veel verwachtingen ontgoocheld, zoekt hij den vrede der natuur, den vrede der eenzaamheid, den vrede van den Dood, die over alle ijdelheden triompheert en vertrapt hij dat arme, onmachtige hart, dat hen meer leed dan vreugde gaf, om bevrijd den Kosmos in te zwieren...

In een reeks werken heeft Masereel daarop het conflict verbeeld tusschen den drang van den geest naar het absoluteen de roeping tot de slechte betrekkelijkheden der wereld, die slechts feiten duldt, geen ideeën. Hij verbeeldde den man, die door het ideaal geslagen werd en geen rust meer vond, voor hij het verloren paradijs herwon, de Icarus, de Zonaanbidder, die steden en werelden doorjaagt om zijn Zon, zijn geluks-visioen te heroveren, bespot, vervolgd en verbannen door de in hun waan bevangen menschjes. Hij heeft den creatieven droomer verbeeld, die zijn Idee zendt in de wereld, de naakte, kuische, vrouwelijke... Maar de wereld heeft haar niet verstaan. Zij heeft haar verminkt, verkleed, vermorzeld. Als gekruisigde keert zij weer tot haar maker, die weer opnieuw, van voren af aan, een andere, een herboren 'Idee' aan de wereld prijsgeeft, omdat hij m o e t . Hij heeft het grotesk symbool verdicht van den reus, den grooten geestelijken arbeider, te midden van het ijverend gemier der stedelingen. Spelend bemoeit hij zich met hun klein gedoe... tot hij zich verlieft op het ranke figuurtje, dat uit een raam het straat-tumult gadeslaat. De schoone sluit de luiken, als hij tot haar zolderkamer zich neerbuigt. Hij weent... de stad loopt onder. Ten slotte keert de kleine massa-mensch zich tegen hem, den eenzame. Hij vertrapt, verbrandt, in dolle woede, de verdoemde stad, tot hij bedenkt, dat ook de geliefde zich onder die dolverschrikte menigte bevindt. Nu wil hij red-

MASEREEL (UIT: ‘FIGURES ET GRIMACES’)

den! Bij armen vol rukt hij de menschjes uit het gevaar. En waarlijk, hij hervindt de eene. Hij voert haar weg naar velden en bergen, speelt met haar, wil haar kussen: zij bezwijkt onder zijn titanen-omhelzing... Dan daagt hij God en Duivel uit, ziet die beide Machten als hanen elkaar bevechten en wandelt mistroostig heen... Eindelijk rust hij tegen een pyramiede, grijpt naar de sterren en verzoent zich zuchtend met hemel en aarde...

In dergelijke boekjes vermocht Masereel met fijn-psychologischen takt abstracte ideeën plastisch en concreet uittedrukken. Het ‘ideaal’ wordt belichaamd in de alles overstralende zon, de ‘idee’ in een naakt, fragiel vrouwtje, het ‘werk’ in den met mensch-popjes spelenden reus. Abstractie en realiteit wist deze fantastische realist grotesk en naïef door één te mengen.

Eindelijk dreef zijn realisme hem tot een steeds directer uitbeelding van het leven. In de jaren '20 tot '25 had hij reeds met daemonische felheid de verwordingen van zijn tijd in een reeks krabbels gehekeld, (verzameld in Bilder der Groszstadt). In de bekende, latere houtsneebundel ‘La Ville’ heeft hij magistraal de groote schepping onzer eeuw, de moderne wereld-stad, beschreven, de kosmopolitische stad met haar tragedies en haar energieën, de stad met haar fabrieken, haar werkplaatsen, haar kantoren, haar café's, haar straten en treinen, haar woelende menigten. In ‘Figures et Grimaces’ (uit 1926), heeft hij de markante typen dier stad geanalyseerd: den geldwolf, de prostituée, den souteneur, den dandy-misdadiger, den industriëel, den chauffeur, den werkman, den zakenman, het volksmeisje, de mondaine vrouw.... Elke kop een leven, een drama, een wereld...

De stijl dezer houtsneden is breeder, vrijer geworden en neigt iets meer naar het schilderachtige. Het zwart en wit krijgt soms meer de beteekenis van een atmospherisch licht en donker.

En dan, langzaam, komt de drang naar het schilderen

terug. Een andere wereld gaat voor hem open. Een rustiger, langzamer uiting wordt hem mogelijk.

Maar al zou Masereel niets anders meer gedaan hebben, dan het graphisch werk dezer tien of twaalf jaren, dan nog zou hij een der zeer grooten zijn geweest in onzen tijd, een der weinige overtuigden in het tijdperk der verwarring en der aarzeling.

Rembrandt
(Proloog voor een roman)
door Theun de Vries

1650.

Een onrustig en somber jaar in de Nederlanden. Een onrustig en somber jaar in Rembrandt's huis.

In het voorjaar is het gekomen, de onmacht. Langzaam en sluipend heeft het hem overmand. Eerst heeft hij getracht zich te verzetten. Met een woeste drift heeft hij zich in den arbeid geworpen, zichzelven dwingend met de hoop dat hij weer door de roes van het werk zal worden meegesleurd. Hij heeft zijn grootste doeken opgespannen - linnen, dat hij nauwelijks met gestrekte armen omvademen kan. De stoutste gedachten, die hij voor en na heeft gewaagd, zullen vorm worden; hoe hooger de worp, des te treffelijker de uitslag. Maar als hij een aanvang maakt met de teekening, ontzinkt hem het visioen; zijn hand valt vreesachtig terug, en in zich vindt hij niets dan machtelooze leegte.

Nu, in den zomer, staat alles stil.

Hij zit tegenover het afgerukte linnen, waarop twee of drie houtskoollijnen staan; denkloos en doelloos, geknotwiekt en eenzaam, heele dagen lang. - Soms, na uren van grimmig peinzen, wendt hij zich angstig zoekend naar de spiegel, die ter hoogte van zijn hoofd hangt. Hij schrikt terug van zijn eigen gelaat: het is doorgroefd en vermagerd; en de oogen - de oogen zijn lichtloos verdoft; onder de dichte grijze wenkbrauwen ziet hij twee schaduwholen zonder glans.

De magiër in hem is dood. Hij heeft het machtwoord verloren. - Hij wendt zich weg van het glas.

Overdag grendelt hij zijn werkvertrek af, en laat niemand, zelfs Titus niet, binnen. Zijn leerlingen krijgen hem buiten de maaltijden niet meer te zien. Zij morren eerst, worden dan achteloos en onverschillig en zwerven de taveernen af waar lichtzinnig wordt gedronken en gesproken. Stilte en beklemming hangen in de holle kamers van Rembrandt's woning. Hendrickje, de nieuwe huisbestuurster, durft niet meer zingen; Titus gaat naar buiten als hij op luidruchtige spelen zint. Vreemd en onwezenlijk sterven de dagen na elkaar.

Als er vrienden komen, zelfs Six, zelfs Clemens de Jonghe of Seghers, dien hij zoozeer bewondert, laat hij ze terugwijzen. Niemand wil hij zien, niemand hooren. Hij gaat niet meer uit dan bij avond, en steeds zeldener, bijna sluipend in de luifelschaduwen der huizen; hij kiest de stille zijgrachten en onaanzienlijke straten. Iedere ontmoeting vreest hij; met kunstkoopers vooral, die hem omstandig naar zijn nieuwste doeken en prenten zullen vragen - de hypocrieten! Hij weet immers al te goed dat er achter zijn rug schouders worden opgehaald en geroddeld ten koste van zijn laatste werk.

Thuis aan de maaltijden wendt hij kalmte en zekerheid voor, en dwingt hij zich tot rust om naar behooren het kapittel uit de Schrift te lezen. Later, weer alleen, erkent hij bitter, dat dit een huichelen is tegenover de Hoogste Majesteit - en hij ontwijkt de donkere, vragende kinderoogen van Titus.

Buiten waait heete zomerwind, en brengt geur in de stad van hooi en brak water. In de smalle duistere stadstuinen bloeien zonnebloemen en egelantieren een kwijnend bestaan. Des nachts benauwen donkerblauwe, gezwollen onweersbuien de stad. Dan ligt Rembrandt wakker, starend in het zwoele wemelende donker, waardoor flitsen van weerlicht schampen. Somtijds springen herinneringen in hem op:

Amsterdam. Jaren geleden. Ditzelfde huis.

En Saskia naast hem, stralend en jong. Onstuimige teedere liefdenachten en dagen, licht van de verrukking van het werk. Hij ongebreideld schilderend, onvermoeibaar etsend, almogend bijna in het besef van haar liefde en het heftige geluk van hun jong huwelijk. Men zocht hem, toen nog; men vierde en bewonderde hem. Hij was in de mode, en de opdrachten stapelden zich. Doch steeds, tusschen werk van allerlei aard door, moest hij hàar schilderen: kooplieden en geneesheeren mochten wachten op regentenstukken en bijbeltafreelen - zijn liefde ging voor! Soms, als zij aan haar huiselijke arbeid bezig was, kon hij stil naderbij sluipen, en door een half-open deur haar bedrijvigheid met glanzende oogen gadeslaan, om die daarna, snel en feilloos, in een beeld vast te leggen op een voor de hand liggend papier of een plaat van zilver of koper; het was hem een bestendige vreugde haar later te toonen, hoe en waar hij haar bespied had, en haar verbazing en bewondering verrukten hem. Doch liever nog overviel hij haar in haar stille middagkamer; dan hief hij haar op, en dartel en lachend in haar verrassing en afweer hing zij tegen zijn borst. Hij droeg haar naar het atelier; in het dansende stofgoudlicht zette hij haar neer: zijn tintelende vingers overvlogen in hun afzondering haar gestalte; hij ontgespte haar gewaad, haar overmoedig aanziende - een blik, die zij blozend en beschaamd, maar met een glimlach beantwoordde. Dan kustte hij haar, plotseling en vurig, waar de gladde glanzende huid niet langer door het gewaad verborgen bleef, en daarna, met hartstochtelijke haast, droeg hij gloeiende stoffen aan: brocaat en fluweel en ruischende zephyr; kleur van goud, diep blauw, zeesmaragd en purper; hij hulde haar in met vaardige snelle hand, tot zij uitheemsch en bekoorlijk in haar vreemde praal, voor hem neerzat, geduldig wachtend met den altijd liefkoozenden glimlach.

Dan kon Rembrandt teruglachen, trotsch en verheugd.

Maar haar opschik was hem nog niet genoeg! Hij trad, beradend, een paar pas terug, beschouwde haar; vervolgens wierp hij de zware deuren der gebeeldhouwde kast open en koos, speurend en overwegend, uit den inhoud der juweelenkastjes, die veel van Saskia's bruidschat genomen hadden, maar dan ook alleen voor haar tooi bestemd waren. Hij zocht de kleinodiën uit, die haar zouden sieren; nu eens robijnen, groote gestolde droppels van een diep getinten wijn; dan weer opalen, melkbleek met parelen-weerschijn, een andermaal nam hij topazen, goudgeel en zwaar, of koralen, glinsterend en in alle vormen geslepen; zijn vingers woelden in de maliën van wegende, gouden, gesmede ketens, en wondden zich bijna aan het zilver der spitse sierspelden.

Hij lei de snoeren om haar blanke, gewelfde hals, en wond in haar blond en geurend haar de breede keten, tot haar hoofdje, bekoorlijker dan ooit, bijna zijwaarts neeg onder zijn stralenden last. Dan hield hij haar een spiegel voor, en samen jong en uitgelaten, lachten zij om de wonderlijke verbeeldingen, waarmee hij haar omschiep.

Zóo zat zij keer op keer voor hem, een bloeiende jeugdige bruid, in allerlei drachten en gewaden; en hij zette telkenmale weer met haastige lijnen de teekening op, bevend van ongeduld om het spel der verven te kunnen beginnen.

Aldus waren de eerste maanden hunner liefde.

Zij komen Rembrandt nu dreigend schoon voor, en bij tijden twijfelt hij, of hij waarlijk zelf de minnaar was, die hij op zijn stukken naast haar vindt, den fonklenden beker geheven.

Maar het moet zoo zijn. Hij herinnert zich immers alles. Hij weet toch ook, dat die onwerklijke, wilde droom van den beginne niet langer dan maanden duurde. Er zijn kinderen geboren. Dikwijls nog ziet Rembrandt de kleine krachtelooze levens, die na elkaar in Saskia's armen lagen.

Zij zijn, de een na de ander, gestorven, nadat zij nauwelijks een naam ontvangen hadden; en met ieder hunner ging een deel van Saskia's kracht en weerstand verloren. De eenige die bleef leven, de kleine donkere Titus, bracht háar den dood. - Nog een jaar heeft zij hem gekend en gekoesterd; zij was er zoo blij mee. Nog één jaar heeft zij zich heftig geweerd tegen het einde; zij wilde het zwakke wezentje niet verlaten, den vader ervan niet tot vertwijfeling brengen. Maar al bleeker, al lijdender, is zij uitgeput op het groote praalbed, dat niemand sindsdien meer heeft beslapen; en eindelijk nam zij afscheid, en droeg hij haar uit.

Dat is het verleden, waaraan Rembrandt zich bij wijlen wanhopig bedwelmt.

Saskia! Saskia!

Ik ben eenzaam! Waarom bleef ik achter? Wat bindt mij aan al dit overlevende?

Ik ben dood moe. Ik heb gezondigd, Saskia; overspel heb ik bedreven met vreemde vrouwen. Ik heb ze niet liefgehad; ik heb maar één teruggezocht:

Saskia! Saskia!

Vergeef mij alles! Ik ben ten einde. Ik kan niet meer werken; ik kan niet meer bidden. Roep mij, en ik zal komen.

Hier is alles zwart.

Saskia! Saskia!

II

Toen de vorige huisbestierster, een grove trompettersweduwe, zich nog in Rembrandt's gunst verheugde, was Hendrickje Stoffels al meesteres in de keuken; en nadat de voorgangster haar meester bleek te bestelen, en door de zwarte mannen van het werkhuis onder groot opzien van heel de Breêstraat is weggevoerd, is zij de bestuurster van het gansche huis geworden.

Hendrickje Stoffels is klein, blond en nog geen dertig. Zij

aanbidt den kleinen Titus. Aan hem stilt zij haar eigen hunkering naar kinderen. Zij kan den tengeren bruinen jongen heftig tegen zich pressen, als een warm dier zijn jong, en Titus is verzot op haar, en noemt haar ‘moeder’, alsof zij hem werkelijk geboren had.

Met den vader spreekt zij zelden of nooit. Zij weet, dat de voorgangster met hem heeft geleefd, en onderwijl hem bedrogen, in geld, eer en verleden. Het maakt haar schuchter tegenover den meester. Zij is blij, dat hij aan andere dingen schijnt te denken, als hij haar verstrooid een opdracht geeft. - Soms ziet zij, dat hij onder zorgen lijdt, en dat het hem moeilijk valt om alleen het oog over alles te houden; maar zij waagt het niet, hem haar hulp aan te bieden. Onderwijl beheert zij het geld, dat zij voor het huishouden ontvangt, alsof het haar eigen was. Zij tracht te besparen; zij overlegt, en ziet nauwlettend toe op al wat wordt uitgegeven en op al wat inkomt. Nu en dan verdwijnen er aanzienlijke sommen. Doch zij weet, dat het dàn de meester zelf is, die zijn huishouden besteelt. Nooit heeft hij de verleiding kunnen weerstaan, om al wat hij bewondert te koopen, te bezitten; eens heeft zij, boodschappende in de stad, hem op een verkooping gezien, waar hij tegen iemand opbood, die zij ook wel bij hem aan huis ontmoet heeft. De sommen, die zij, als bezeten door een innerlijke woede, tegen elkaar uitriepen, verwarden en ontstelden haar. In het atelier ziet zij de kostbaarheden zich opstapelen: zeldzame wapens, helmen, grillig gekleurde monsterachtige schepen, glinsterende Oostersche stoffen, juweelen, doeken, en prenten in losse bladen en bij stapels tegelijk.

Menigmaal ondervindt Hendrickje een beangstigende afschrik. Zij is eenvoudig opgevoed, en vroom van hart. Zij gaat des Zondags driemaal ter kerke, en vreest zeer de donkere ernstige mannen in de hooge banken der ouderlingen, meer nog bijna dan de donderende woorden, die van den kansel komen. Twijfel benauwt haar bijwijlen

dreigend - mag zij verkeeren in een huis als dat van Rembrandt? Het gedrag van den meester lijkt haar zoo dikwijls zondig en vol vergrijpen; zijn geld-verspillen lichtzinnig en heidensch; de schilderstukken met vreemde, halfnaakte of spookachtig uitgedoste figuren, de gesprekken der leerlingen, de praal der meubels in voorhuis en toonkamer verlokken haar angstig. Als het haar te machtig wordt, komt zij op haar kleine dakkamer keer op keer tot het besluit, naar het dorp terug te vluchten.

Maar steeds is zij weerhouden; in den beginne door haar liefde voor Titus, en nu, dezen zomer, door een gevoel dat zij nog niet durft en kan bekennen.

Zij bemerkt, dat de zwijgzaamheid van den meester is toegenomen, dat hij eenzelviger en vervreemder zich afsluit. Hij slaapt onder haar eigen vertrek. Hoe vreemd moet zijn leven zijn! - Wat weet zij eigenlijk van hem? Is hij waarlijk zulk een vrijgeest, als men van alle kanten beweert? Twee of driemaal daags ziet zij hem slechts vluchtig; en verder is al wat hij wikt en weegt, denkt en doet, haar een raadsel. - Zij ziet toch ook weer tegen hem op, en bewondert hem in stilte, trots haar heimelijke angst. Zij weet, dat hij beroemd is, zij heeft zelf groote en zeldzame schilderstukken gezien, die hij gemaakt heeft; ook in het voorhuis hangen er. Het zijn verbijsterende, duistere voorstellingen, die zij lang niet alle begrijpt, en die haar vaak afschrikken; des avonds, als het sombere licht van boven af binnenvalt, durft zij er niet naar zien; dan bewègen de groote, gouden gedaanten vaag; zij weet het zèker - en vlucht voorbij naar het helder licht van haar keuken.

Vreemd en eenzaam moet de meester leven.

Maar aan de maaltijden - hoe mild en eenvoudig is hij! Hij bidt en leest met gedempte stem, en zij hoort het duizendmaal liever dan de dreunende galmen, waarmee de dorre voorlezer in de kerk de diensten telkenmale opent.

En nu, sinds enkele weken, is de donkere, gedempte stem van den meester moeizaam geworden; zijn gedrag is nòg

afgetrokkener en norscher. Zij hoort het, en ziet het. Er is iets diep neerslachtigs in, alsof hij een kostbaar bezit heeft verloren. Wat mag hem deren? Waaronder lijdt hij? - Hendrickje voelt een medelijden en een teederheid voor Titus' eenzelvigen vader in zich groeien, die haar zelf verwonderen. Zij betrapt er zich meer dan eens op, dat zij het breede, lage voorhoofd met de wilde, al grijzende vlokken haar moederlijk tot zich zou willen trekken, en het streelen; en zij moet dikwijls een zacht gebaar weerhouden, als zij ziet, hoe vermoeid hij den bruinleeren bijbelband dichtslaat, en zich zwijgend met gevouwen handen overbuigt naar zijn bord. - Zóo stil, zoo ingetogen handelt een vrijgeest niet, daarvan is Hendrickje zeker.

Zij begint zich, half bewust, des morgens langer in den spiegel te bekijken. Zij is niet groot, maar evenmin plomp; haar vormen zijn vol en rond; haar gelaat bloost vroolijk en jong; haar haren glanzen rijk en bruin. - Zij heeft nimmer nog liefgehad. In het dorp, waar zij vandaan komt, waren er geen die haar aantrokken.

Maar nu?

Iederen morgen legt zij zich voor het aankleeden een tijdlang naakt op het weer koel geworden laken, rekt zich en peinst.

Met haar teederheid is het verlangen ontwaakt.

III

Maanden duurt het eer zij elkander naderkomen.

Het is October geworden, goudige, trage herfst. Des daags hangen zachte floersen boven het water der grachten. Bladeren dwarrelen schrompelend en geel langs de donkere ramen, en hopen zich tegen de muren op. Uit Amsterdam verdwijnen de vreemdelingen. Turfschippers vallen binnen. Het regent dikwijls 's nachts, en de morgens zijn koud en wit; soms trekt de mist den ganschen dag niet op.

Drie, vier onvoltooide doeken tuimelen door Rembrandt's atelier. De koperen platen roesten; over etsnaalden en gereedschap ligt een dunne laag stof. - De meester is kalmer geworden; hij tracht te berusten. Hij heeft de tucht onder de leerlingen hersteld, en ontvangt weer vrienden. Menigen avond schikt hij met Seghers, Asselijn en anderen om het al brandend haardvuur. - Men vermijdt het om over den afgeloopen zomer te spreken. Maar allen zien de stilstand die plaats gegrepen heeft, en zij vragen zich af, met angstig medelijden, waartoe deze onmacht leiden zal.

Een enkele maal treffen zij Rembrandt weer in blinde, wilde wanhoop aan. Geen bemoedigend gesprek kan de somberheid en de woedende droefenis van den meester verwisschen. Dan laten zij hem liever alleen; zij weten, dat de eenzaamheid hem tot inkeer brengt, evengoed als zij hem vergif is.

En Rembrandt herovert de kalmte, nadat de noodlottige gedachten in hem hebben uitgeraasd. Hij weet immers, als hij nadenkt, dat hij vóor deze inzinking twee jaren van hartstochtelijken arbeid achter den rug heeft. De stukken zijn hem uit de hand gevlogen. Middag aan middag hebben de kleine eikenhouten persen gerateld; als op maatslag, snel en zonder vertraging, voltrok zich de geboorte van het werk; prent na prent is van het koper gevallen. Hij heeft in die luttele maanden meer tot stand gebracht dan vier of vijf tijdgenooten tesamen. - Ook de leerlingen hebben zich onder zijn nooit aflatenden aandrang duchtig geweerd. Maes is een meester geworden, en Flinck is op weg.

Was het wel wonder, dat na zulk een redelooze spanning, zóoveel werk en zóoveel zorgen de ineenstorting volgde? Reeds denkt hij aan Saskia minder vaak. Hij verlangt nu nog slechts: rust, diepe, koele genezende rust; doch een rust niet voorgoed, maar enkel en alleen om sterker te kunnen herbeginnen. Want zijn eerzucht woedt en dringt

even heftig als steeds. - Rust, stilte, inkeer. Het is de eerste maal in zijn leven, dat hij daarom vraagt. Hij denkt na, en ziet weer in den spiegel. Hij is vier-en-veertig.

Hij klemt de tanden opeen.

Komen nu de dalende jaren?

Hij wil het niet! Hij wil, opnieuw - stijgen!

Maar wie geeft hem de stilte en de vrede, wie bereidt hem voor op dat vurig afgebeden tweede leven?

IV

Midden in den nacht hoort Hendrickje gestommel in het voorhuis.

Zij richt zich op in haar bed, en luistert.

Sleepende zware schreden; een dof stemgemurmel.

Het is Rembrandt's geluid, dat zij verneemt.

Zij werpt het dek af, en ontsteekt een kaars. Onrustige vermoedens maken haar bewegingen onzeker. Wat mag den meester bewegen te middernacht door zijn eigen huis te dolen? - Is hij ziek geworden? Is er onraad? Zij móet gaan zien. Vrees en beslistheid tegelijkertijd verhaasten haar. Snel daalt zij de trap af.

In het voorhuis ziet zij hem. Hij draagt een blaker in de opgeheven hand, en beweegt de vlam met trillend gebaar heen en weer langs de schilderstukken van zijn hand, die hoog aan de muren hangen. Het is of hij iets zoekt. Zijn oogen flikkeren koortsig. Kaarsvet druipt op zijn vingers en kleeren.

Hendrickje prest de hand op haar bonzend hart.

Plotseling bedwingt zij een kreet. Rembrandt heeft de blaker laten vallen, en zinkt met een onverstaanbaar geroep in de knieën. - Haastig zet Hendrickje haar kaars neer, en snelt de laatste treden af, op den meester toe. Hij ligt met het hoofd tegen het wandtapijt, ineengedoken, de vuisten gebald; zijn lichaam schokt van geluidloos snikken.

Hendrickje weet niet meer, wat haar beweegt. Van haar schuwheid geen spoor meer; zij is reeds bij hem, knielt naast hem, buigt zich naar hem over, en noemt zijn naam. Zorg, liefde, ontroering - in warme golven gaat het door haar heen. Zij heeft haar handen naar hem uitgestoken; en zacht en sterk sluit zij ze om zijn slapen, en trekt hem neer tegen haar schouder. En voor het eerst, voor het eerst, streelt zij dit donkere zware mannenhoofd, nijgt zij haar nooit-gekuste lippen naar het verwarde, grijzende en weerbarstig haar. - Hij lijdt, hij lijdt; hoe moet zij hem helpen?

- Jij, - Hendrickje!

Zij schrikt bij het hooren van haar naam. Vele keeren heeft hij haar zoo genoemd - maar ditmaal, ditmaal doet hij het toch voor het eerst - zóo heeft zij het niet eerder gehoord. In zijn stem is onzekerheid, verbazing en teederheid. Zij kan niet antwoorden. Zij kan niets dan haar armen om zijn ha!s slaan. En dan is er de vreemde, onwezenlijke verrukking, dat deze man, deze eenzame en haar onbekende, tegen haar borst ligt, en onmachtig uitschreit, en haar streelt, en haar naam herhaalt als in verbijstering, maar hoe eindeloos liefkoozend. - Zij voelt hoe zijn tranen vallen in haar naakte hals; zij ziet in het halve licht het breede, bruine gelaat, dat zich in mateloos verwonderen en verteederde weelde naar het hare verheft; en zij kust deze groeven, deze smartelijkheid; zij zijn gelukkig in het leed, gelukkig met wimpers vol tranen. Zij behoort bij hem; zijn armen hebben haar omvat; zij is deel geworden van zijn zwijgend, donker leven; in deze eene omhelzing is de scheidsmuur van vrees en geheimzinnigheid voor altijd gevallen.

In het warme breede bed begint weer zijn hartstochtelijk gefluister:

Hendrickje - mijn vrouw, mijn Hendrickje. -

Zij glimlachte. Zij ziet hem niet, maar zij weet dat hij be-

merkt hoe zij glimlacht. Deze eerste pijn - zij heeft ze geleden om hem; zij zou ze honderd maal weer kunnen lijden als het was om hem; zijn dankbaarheid, zijn verrukking zijn oneindig meer dan de kleine angst van een oogenblik. Hoe mannelijk en groot is zijn teederheid; hij heeft woorden gesproken, die haar voor altijd aan hem binden; het geluk van wat zij gaf keert vertienvoudigd over haar terug.

'Rembrandt, mijn man.'

Kussen, warmte, liefkoozingen, kleine namen. Weer de ineenstrengeling der leden, de vergetele gelukzaligheid.

Zijn lippen streelen langs haar oogen.

Zij ontwaken wang aan wang in een schemerende bleeke morgen. Een zachte regen suist aan de ruiten.

Glimlachend herkennen zij elkaar. Nu ziet zij zijn oogen, donker en glanzend. Zij trilt van verwachting als hij zich over haar buigt met een lange kus.

'Hendrickje, liefste.'

'Mijn Rembrandt.'

Zijn arm ligt om haar schouder.

'Blijf je nu bij me, Hendrickje? Blijf je nu altijd bij me?'

'Altijd, mijn liefste, mijn man.'

'Maar ik ben zooveel ouder dan jij.'

Haar omhelzing zegt hem, hoe jong hijzelf weer geworden is.

De deur gaat open, en Titus sluipt binnen, een tengere witte gedaante. Op den drempel blijft hij slaapdronken staan. Dan komt hij langzaam nader.

Hij is niet verbaasd als hij Hendrickje bij zijn vader vindt. Rembrandt tilt hem over de rand van het bed, en hij nestelt zich tusschen beide in.

Over hem heen knikken Rembrandt en Hendrickje elkander toe.

EINDE VAN DEN PROLOOG

Charles de Coster en de Vlaamsche idee
III Het misverstand
door Urbain van de Voorde

Daarmee raken we tevens aan het tweede element in dit boek, waartegen het Vlaamsche volk in zijn groote meerderheid nog geslotener ja zelfs zonder meer vijandig ging staan. De aanklacht tegen Rome is er een zoo scherpe geworden, dat zij het zeer geloovige Vlaanderen onvermijdelijk moest onthutsen. De katholieke religie wordt het heele werk door gehoond en bespot, in haar instellingen en dogma's, in haar priesters en monniken, in haar goed zoowel als in haar kwaad. Men mag zeggen, dat de haat voor de Roomsche kerk overslaat in het meest nuancelooze anticlericalisme, zooals b.v. in de episode van den door Lamme Goedzak vetgemesten monnik. Overal trouwens is de katholiek de hansworst van het boek: kwaadaardig of bespottelijk. Te zijnen koste bakt Uylenspiegel zijn voornaamste poetsen; hij vervolgt ze, evenzeer als zijn persoonlijke vijanden, met zijn wraakzucht en zijn spot.

Onvooringenomen en van een artistiek zoowel als van een algemeen geestelijk standpunt beschouwd, moet erkend worden dat 's schrijvers verbitterd anticlericalisme hem hier parten heeft gespeeld: zijn fanatieke papenvreterij is het zwakke punt van het boek. Het tendentieuse karakter, dat er trouwens vingerdik op ligt, heeft aan de waarachtige epische levensaanvoeling afbreuk gedaan. Om een zinspeling te maken op een onlangs verschenen boek[1)]: hier staan we voor een klerk die, de politieke passies der

1) La Trahison des Clercs, van J. Benda.

leeken van zijn tijd tot de zijne makend - wat trouwens zijn goed recht is -, als artiest niet ruimdenkend genoeg is gebleven om ook aan zijn vijanden recht te laten wedervaren. De Coster immers leefde in een tijd waar het antagonisme tusschen de politieke partijen in België zeer hevig was, waar clericalen en liberalen met elkaar in kleingeestigheid en fanatisme wedijverden, waar eensdeels de vrijmetselaars b.v. als baarlijke duivels werden voorgesteld door bekrompen dorpspastoors, anderdeels een Julius De Geyter in zijn ‘Geuzenlied’ zong: ‘Van 't ongediert der papen verlost ons vaderland!’ En ongetwijfeld hebben we te doen met een te gretig opgenomen invloed van den tijdgeest, daar waar De Coster zoo stelselmatig en klaarblijkelijk bevooroordeeld tegen Rome uitvaart. Tijl, de groote geus, en al de andere geuzen die hij voor ons oproept: ze zijn onmiskenbaar van het formaat der anticlericalen van omstreeks 1860. Religieus leven schijnt voor hen niet te bestaan; wel vernemen wij, dat ze zich bij de Hervorming hebben aangesloten; maar wat merken we er van? Waar krijgen we iets te merken van het zielsprocessus dat bij Claes, bij Uylenspiegel, bij Lamme hun overgang tot het Calvinisme heeft bepaald? Geen woord wordt daarvan gewaagd. We vernemen enkel dat Rome thans de vijand is waartegen onverbiddelijk dient gestreden en nog gestreden. En op den vilthoed der Geuzen prijkt de zilveren halve maan met de leus: ‘Liever den Turk dan den Paus!’ 't Is alles. De schrijver schijnt er geen rekening mee gehouden te hebben, dat de strijd voor de gewetensvrijheid in de XVIe eeuw geen strijd was van geloof tegen ongeloof, maar van de verschillende confessies onder elkaar, die feitelijk allen in vroomheid en... onverdraagzaamheid wedijverden. Geen echo vernemen we van de geweldige gedachtenstroomingen die toen door elkaar klotsten, van de verbijsterende uitbarstingen van mystischen geloofsijver die b.v. de Wederdoopers kenmerkten. De Coster schijnt het bijzaak te achten dat tal-

rijke strijdliederen dier Geuzen feitelijk sublieme choralen waren; ik herinner alleen aan het opperste der geuzenliederen: het heilige Wilhelmus. Wel legt de schrijver ook zijn Geuzen liederen in den mond, maar het zijn door hem zelf gedichte strophen, die feitelijk mislukkigen zijn; (want deze meesterlijke stylist, aan wiens nerveuze proza gestadig vonken poëzie ontschieten houdt totaal op dichter te zijn, zoodra hij verzen schrijft). De eigenlijke geuzenliederen echter wachten om opgenomen te worden. Het gemis van religieus leven bij De Coster's hervormden is niet alleen in strijd met de historische waarheid, (wat nauwelijks een gebrek kan heeten vermits hij als kunstenaar het recht heeft een eigen beeld van deze periode te boetseeren), maar we zijn verplicht te constateeren dat, in zoover Uylenspiegel symbolisch als de ‘geest van Vlaanderen’ fungeert, de edelste substantie van dien geest, n.l. zijn mystische droom, hier geheel verwaarloosd wordt. Waar is hier inderdaad het Vlaanderen van Hadewijch en Ruusbroec, van de Van Eycks, Van der Weyden en Memlinc? Waar is hier het Vlaanderen van de bouwheeren zijner kathedralen, het Vlaanderen dat van geslacht tot geslacht in het stof der Brugsche straten komt knielen voor het Heilig Bloed? Waar is de Moeder-maagd, sinds eeuwen object der devotie van Vlaanderens kroostrijk volk? Waar is zelfs, bij Roomschen als bij Hervormden, waar is zelfs God? Het ontbreken van het religieus element in De Coster's ‘Uylenspiegel’ is tegenover de oorlogen der XVIe eeuw die essentieel godsdienstoorlogen waren, een verzuim, tegenover Vlaanderen zelf, in zoover Uylenspiegel de geest van Vlaanderen wil zijn, een ernstige tekortkoming.

Daartegenover staat dat een ander, eenmaal bijna even scherp geopenbaard, zij 't minder verheven element van Vlaanderens geestelijk leven in ‘Uylenspiegel’ een tamelijk onverwacht echo vindt, het daemonisme, nl., dat als West-Europeesch cultureel verschijnsel voor het eerst opdoemt

in zeker beeldhouwwerk aan gothische constructies, in den vorm van gedrochtelijke monsters, draken, duivelen en ontuchtige figuurtjes: alles zinnebeelden van de hartstochten en onvolkomenheden van 's menschen lagere natuur, waaraan de zich stof-ontworstelende ziel in verdroomde gewelven en haast immaterieele torenspitsen gelouterd en edel ontstijgt. Terwijl het tamelijk rudimentair gebleven daemonisme aan de gothische architectuur zich bij de andere Middeleeuwsche cultuurvolkeren weinig of niet heeft ontwikkeld, groeide het in onze oude schilderschool echter aan tot een wonderlijke en onthutsende manifestatie van den Vlaamschen geest, gothische ‘bloemen van het kwaad’ en eenig in de toenmalige kunst. Grootmeester van dit mystisch daemonisme, dat, psychologisch, ongetwijfeld aberratie en zielsverbijstering beteekent, was de sombere Hieronymus Bosch, maar vóor en na hem hebben tal van onze oude schilders dit grimmig genre behandeld. Daar het bijna uitsluitend in onze schilderkunst voorkomt, kan men het kenschetsend Vlaamsch achten. Dit verschijnsel nu, dat ik een in haar ontwikkeling gestolde gothiek wou noemen, is het element waardoor ‘Uylenspiegel’ op geestelijk gebied, ten slotte toch in het Vlaamsch cultuurleven thuishoort. Want indien aan de Coster's ‘Uylenspiegel’ eenige wereldbeschouwing ten gronde ligt, dan is het dit ietwat laattijdig daemonisme, dat echter volstrekt waarachtig is en het heele boek in de huiveringwekkende bekoring van de geestenwereld hult.

Hoeveel echt spookachtigs is er in dit epos! Het is geheel van de heimlijkheden der tusschenwereld vol. Gebeurtenissen, verschijningen, stemmen waarvan we aard en herkomst eerst thans eenigszins vermogen te benaderen, waren er rond. Menigmaal gaat het er toe als in klaarzienden droom. De verschijning van den gestorvenen, nog onbegraven Claes, die als een nachtmerrie tot de zijnen terugkeert in hun woning; ofwel, na den dood van Zoetkin, de twee zwaluw-geworden zielen van vader en moeder

die langs het open raam bij Uylenspiegel en Nele binnenvliegen en hun den avondgroet brengen, of ook nog de dwaallichtjes die het jonge paar omzwermen, vooral het ééne vlammetje dat, als een glimmerende zielevlinder aan Uylenspiegels vinger laait: dit alles is onvervalschte natuurtoover. En deze verschrikkelijke vischkoopman en moordgezel, die voor weerwolf speelt, dat is een werkelijke weerwolf en zekere door den schrijver geheel anders bedoelde en slechts als plastische arceering van het beeld gebruikte bijzonderheden wijzen op zijn echte daemonie. Hij is de spookwolf en vampyrisch booze geest, die door het gebimbam der morgenklokken en het geschrei der kinderen folterender wordt gekweld dan door al het wraakgehuil van de wanhopige moeder, en die onder de uiterste martelingen bijna onaangedaan zijn geheimenis voor zich bewaart en ten slotte verscheidt: 'hurlant comme un loup.' En ook Hanske, Kathelijne's koude duivel die bij haar Nele verwekte is echt en zijn mommerij is zelfbedrog en ook de vrome waanzin van zijn geliefde ziet hier verder dan alle menschenweten.

En Kathelijne, 'la bonne sorcière' is dan ook de priesteres van deze eenige religie die het natuurdaemonisme hier wordt, de geïnverteerde mystica, de zieneres die met de geheimzinnige wereld der oerkrachten in verbinding staat. Wanneer Uylenspiegel, wanhopend in Gods tusschenkomst haar zegt: 'Je veux sauver la terre de Flandre. Je le demandai au grand Dieu du ciel et de la terre, mais il ne répondit point...,' dan geeft Kathelijne hem tot antwoord: 'Le grand Dieu ne pouvait t'entendre; il fallait premièrement parler aux esprits du monde élémentaire.'

De elementaire wereld: hier zijn de ware goden; met deze alleen laten De Coster's helden zich in. Bekoring en toover der natuur bezielen het heele werk en we treffen De Coster's keurigste en sterkste bladzijden aan wanneer hij schrijft, soms maar in enkele korte suggestievolle regels, over het eeuwige spel der natuurkrachten in het land van

Vlaanderen, over zon en lente, duin en zee, lucht en wolken en wind. Wat verschil echter met de natuurvizie van een Gezelle, voor wien alle verschijnsel de mooie afschaduwing is van een hooger beginsel! Bij De Coster zijn de krachten der natuur zelfstandige, blinde, sombere elementen, die onder de stuwkracht van het hun inhaerent dynamisme zich uitrazen en weer insluimeren om straks opnieuw los te breken in een rusteloos, eeuwig, alles bezielend rythme. Voor hem is de natuur eigenmachtig, schoon niet fataal, blind, schoon niet boosaardig. Levensdoel en -zin en -geluk schijnt voor hem te zijn een argeloos vitalisme, een onbegrensde communie met de natuur. In een verbijsterend vizioen op het einde van boek I en dat door zijn machtige fantazie aan Goethe's Walpurgisnacht herinnert, wordt, dank zij Kathelyne's bemiddeling een daadwerkelijk opgaan in de natuur gesymboliseerd. Niettegenstaande de eenigszins naïeve middelen die de schrijver hier aanwendt: tooverzalfjes, afgesleten zinnebeelden en andere rekwisieten, die hem onmiskenbaar door den toentertijd overheerschende wansmaak van het second Empire zijn ingegeven, schijnt mij in deze en andere vizioenen het alomaanwezig daemonisme te culmineeren. Uylenspiegel en Nele, dicht tegen elkaar aan, naakt, slapend en als pluimen in de ruimte geworpen, wonen ‘het sabbat der lentegeesten bij, die het Pascha der levenskracht zijn.’ Ze komen terecht midden in de universeele onderlinge opvreterij. Ze nemen deel aan de roes van het opstijgend levenssap en, in een bedwelmenden rondedans, waar millioenen insecten wriemelen tusschen millioenen sterren, waar de geesten dwarrelen tusschen de boomen, de winden zich mengelen met de wolken, worden zij ten slotte, hijgend, dronken, extatisch, neergeworpen aan de voeten van keizer Lente en van zijn blonde gemalin. Ze roepen de vorsten aan van Leven, Teling en Kracht.

‘Je demandai à Dieu la mort der persécuteurs, mais il ne m'écouta point. De plaintes las, nous venons, moi et ma

tremblante compagne, à vos pieds, demander, Altesses divines, de sauver cette pauvre terre...'

En de beheerschers der natuurkrachten antwoorden op dit gebed met een raadselachtige profetie waarvan de sleutel gegeven wordt aan het einde van het poëem, en waarop we straks terugkeeren, als binnen ons bestek van groot belang. Dit heele, machtig bewogen tafereel is in zijn daemonische, of zoo men wil dionysische wildheid infernaal als een allegorie van Floris of Bosch, vurig en zwaar als een doek van Jordaens. Het wordt geheel doorstroomd, in een triomf van malsche vleezen en gouden haren, in een worsteling van machtige lichamen opgezweept door de donkere stuwkracht van het bloed, door 's levens supreme Energieën, zooals de melkweg, aan Juno's boezem ontspringend, den heelen kosmos omstraalt.

Uylenspiegel's leven en temperament zijn dan ook sterk in functie van de natuur. In het eerste hoofdstuk, nauwelijks is hij geboren, neemt zijn vader den kleinen jongen op, en het venster openende zegt hij:

'Fils coiffé, voici Monseigneur du Soleil qui vient saluer la terre de Flandre. Regarde le quand tu le pourras et, quand plus tard tu seras empêtré en quelque doute, ne sachant ce qu'il faut faire pour agir bien, demande-lui conseil; il est clair et chaud: sois sincère comme il est clair, et bon comme il est chaud.'

Dit is zijn eerste les, en ze zal niet verloren gaan. Uylenspiegel is impulsief, amoreel en bandeloos als de natuur en evenals dézer goedheid is de zijne veeleer betrekkelijk. Maar overal laat hij zich door de natuur leiden en beheerschen. Zij is het die zich, in spel van bloed en drang, uitviert in kermissen en schranspartijen, gevechten en hoereerderij, uitspattingen die aan het epos zijn ietwat reeuwsche animaliteit bezorgen, maar zoo open en vrank, dat de bedenkelijkste buitensporigheden bijna onschuldig lijken. Maar, vreemde tegenstelling met deze dierlijke en koortsige botviering van den natuurdrift, van het moment

dat Uylenspiegel ons wordt getoond in zijn verhouding tot Nele, is hij omgekeerd als een handschoen. De bronstigeVlaamsche hengst is opeens zacht geworden als een lammerken. Geen dichter heeft ooit een liefde bezongen zoo idyllisch en puur als Uylenspiegel's gevoel voor zijn Nele. Deze liefde begint met het ontwaken der zinnen bij het kind, een ontwaken, vreesachtig, brandend en onbestemd. Ze volgt de wegen der lente met de twee verliefden, die zwijgen, bang voor het vuur dat hen verteert en bijna krank van teederheid; en eindelijk, na vele, dapper doorstane beproevingen, na veel scheiden en zich hervinden, lost zij zich op in een huwelijksnacht, heilig en ernstig, waar lichaam en ziel zijn saamgesmolten tot één zuivere extaze van leven en droom. De ziel van Nele is het heiligdom van het boek; zij staat buiten alles wat er in woelt en wriemelt en schuimt. De echo's der donkere passies en bloedige tooneelen die het van het begin tot het einde doorrazen sterven voor haar uit. Dit Vlaamsch Gretchen, dat wellicht banaal en sentimenteel zou geworden zijn als zooveel imitatie's van het Goethiaansch prototype, wordt gered en blijft levend omdat De Coster het edelste van zijn geest en hart er in heeft gelegd. De Coster's Eros, dien we kennen uit de ‘Brieven aan Elisa’, zijn levenslang beminde, brieven vol verdroomd en schuchter gevoel, vinden we hier onvermengd terug. 't Beeld der eigen geliefde heeft voor zijn oogen gezweefd toen hij Nele schiep. Dit eene element van spiritualiteit en verinniging is echter niet in staat het algemeen karakter van het boek: zijn daemonische bezetenheid eensdeels, zijn amoralisme en onroomschheid anderdeels in den achtergrond te dringen. Het blijft in wezen opstandig. Uylenspiegel, symbool van het zich de middeleeuwen afschuddende volk, is de jongere broeder van Prometheus, een nieuwe incarnatie van Lucifer, den oproerigen hemelgeest. Maar nog in die tweede helft van de XIXe eeuw waarin het boek ontstond was Vlaanderens geestesleven steeds te veel met christe-

lijke waarden gevoed, het bestond nog te veel van zijn overgeleverden, middeleeuwschen droom, het had te weinig de lijn der cultureele 'ontwikkeling' gevolgd waarvan het eerste ontwaken in Uylenspiegel wordt gepraeludeerd, het was integendeel te veel op zijn stappen teruggekeerd opdat dit epos een sterken weerklank zou hebben kunnen vinden in zijn gemoed. Want men vergete niet, dat op het moment dat De Coster zijn poëma schiep, het moment ongeveer dat de jonge Gezelle was begonnen een aanvang van beelding te geven aan Vlaanderens wellicht ingesluimerde, maar intusschen gothisch verdroomde ziel, zooal in de groote steden de geloofsijver bij velen was getaand, de massa toch van het volk, met inbegrip van deze klasse die draagster is der ideeën: de burgerlijke middenstand, vertrouwd was blijven leven onder de hoede der Roomsche symboliek. In dien tijd en later nog was het, dat er in Vlaanderen menschen leefden zooals men die thans meer algemeen kent uit de romans van Sabbe, Timmermans en Thiry, deze ootmoedigen en simpel belijdenden, die op het platteland, in de doezelende wijken en de begijnhoven onzer stille steedjes hun nagenoeg gebeurtenislooze dagen sleten in boetvaardigheid en gebed en wier aardsch leven geheel werd beheerscht door de mystische verbeelding van hemelsche zaligheden. Een wonderlijk volk was feitelijk toen het Vlaamsche! In de onbewuste diepten van zijn gemoed schuilde nog een macht van middeleeuwsche wereldnegatie en eenvoud en men kan zich afvragen, welk een Franciscaansche beperking der behoeften dat volk zich had opgelegd, wat voor kinderlijke zielen zijn menschen hadden, om, als was er niets gebeurd sinds de dagen van Ruusbroec en Van Eyck, zonder zich een vraag te stellen, vroom en betrouwend te leven onder de hoede van symbolen waarvan ons de zin in veel stormen des geestes veelal verloren is gegaan; afvragen kan men zich hoe heele geslachten, in den nuchteren, sceptischen, God-

ontvoogden tijd van toen, waar alom in het overige West-Europa werd gearbeid aan een nieuwe gestalte van leven en geest, en nauwelijks nog een poging werd gedaan om naar iets eeuwigs uit te grijpen, heel het gedoe dier zielsontluisterde wereld links liet liggen om geestelijk te leven van een patrimonium dat de bouwheeren der kathedralen hadden overgemaakt aan latere tijden, waarin echter het Vlaamsche volk zoo goed als alleen overbleef om dit gothisch erfdeel niet te verwaarloozen. Voor zoover De Coster Vlaanderen's ziel in zijn Uylenspiegel heeft bedoeld te belichamen, heeft hij ontegenzeggelijk den geestelijken droom van dit volk, waarin het geslacht na geslacht leefde, werkte en stierf, al te zeer over het hoofd gezien. Het is dan ook niet te verwonderen, dat er tusschen het Vlaamsche leven en dit werk geen communie kon ontstaan. Vlaanderen herkende in Uylenspiegel wel den oubolligen vlegel en spotzieken snaak van zijn aloude blauwboek; het herkende in zijn uitspattingen en buitensporigheden, in zijn en Lamme's schrans- en zuippartijen, in zijn opvliegendheid, baldadigheid en vechtlust wel zijn eigen brooddronkenheid en zwaren zinnendrang; maar dit is slechts het vleeschelijk zwakke en ontoereikende, het menschelijk zondige in zijn aardsch bestaan; dat is slechts zijn materieele, ongelouterde natuur, die het overigens met alle volkeren gemeen heeft. Maar het zocht hier te vergeefs naar zijn beter deel, naar zijn droom van Cherubijnschen wandelaar te midden van een hem geestelijk vreemde wereld, van een hem vijandigen tijd. Herkende het ook in de algemeene ordening van het boek, in de ruimtelijk geziene en verwezenlijkte toestanden, waar alles op zijn plaats staat in het adequate licht en de juiste verhouding, in de warme, trillende kleuren, in de prachtige afwisseling van licht en donker instinctief zijn eigen schilderkunstige begaafdheid, - de inhoud zelf van al deze vele schilderachtige tafereelen stiet hem veelal tegen de borst, want al te vaak werd er lasterend gesproken over

zaken en gebruiken die hem heilig waren en waarmee zijn ziel als met een deel van zichzelf was vergroeid. Onder zóó menig opzicht was Uilenspiegel overigens aan zijn prototype ontgroeid, hij was geus geworden en vooral heiligschendend lasteraar, en ook die goedzakkige Lamme kon ten slotte opeens zoo goddeloos doen; er was iets zoo zonderlings, iets hem zoo wereldvreemds in dit boek geslopen, dat Vlaanderen niet anders kon dan weigeren zichzelf en zijn leven daarin terug te vinden. Die duivelsgeschiedenissen en die waarzeggerij, die tooverzalfjes, geestverschijningen en sabbatvizioenen, - al dingen waar blijkbaar niet de Heer, maar Satan zelf de hand in had; en ten slotte die monsterachtige verhouding tusschen een tooverheks en een baarlijken duivel, waaraan dan Nele, die moet doorgaan als Vlaanderens hart, het levenslicht zou te danken hebben, - neen, in dit geïnverteerd mysticisme en die griezelige romantiek heeft Vlaanderen zich niet herkend. Moeder Vlaanderen heeft bedankt voor een ‘hart’ dat haar zou te beurt gevallen zijn uit de koppeling van een krankzinnige too veres en een ‘kouden daemoon’. Vlaanderen, reeds onthutst door de talrijke buitensporigheden en met zijn wezen strijdige elementen in dit boek, heeft hier het symbool niet begrepen; niet begrepen dat hiermee getoond was hoe het schoone, het goede, het zuivere in het leven altijd ontstijgt aan donker gistende passies en daemonische lusten; de grond zelf der gothiek is immers niet anders, en aldus begrepen kan Nele wel zeker symbolisch zijn voor Vlaanderen's hart, het goede en heilige, dat liefdevol klopt boven alle drift en drang. Maar Vlaanderen heeft van dit werk de letter niet aanvaard, en den geest, de in een webbe van antipapisme, daemonisme en naturisme ingesponnen geest, die moeilijk te ontwarren was, niet verstaan. Daarom is dit werk in margine gebleven van zijn geestelijk bestaan en kon het niets bijdragen tot zijn nationaal-cultureel ontwaken. De Vlaming, die ‘Uylenspiegel’ in het Fransch las, keek overigens met argwaan naar een boek dat Vlaamsch

wilde zijn en waarin de enkele in zijn taal geschreven volzinnen die er in voorkomen, doorgaans erbarmelijk bij het haar zijn getrokken...

En De Coster heeft het nochtans goed gemeend; goed gemeend met Vlaanderen, zijn taal, en zijn bestemming als volk. En vooral in deze laatste jaren is Vlaanderen dit gelukkig beter gaan begrijpen. De schrijver van Uylenspiegel had op historisch gebied tegenover den opstand der Nederlanden in de XVIe eeuw te scherp stelling genomen om niet logisch in dezelfde lijn door te denken in verband met den historisch-politieken toestand van Vlaanderen in zijn eigen tijd. Want drie honderd jaar na de geschiedkundige feiten waarvan zijn epos gewaagt, drie honderd jaar na datgene wat hij onbewimpeld noemt het 'verraad der edelen en der geestelijkheid', en wij voegen er juistheidshalve bij: het verraad der toenmaals reeds verfranschte edelen en verfranschte h o o g e r e geestelijkheid, was de toestand voor het Vlaamsche volk feitelijk niet veranderd. Wel was de aard van het gevaar gewijzigd: Spaansche overheersching was vervangen door overheersching van Fransche taal en kultuur. Maar beide elementen. - ook De Coster noemt ze ergens in één adem: 'Espagnols et Malcontents' - waren even vijandig aan zijn wezen, het laatste wellicht nog gevaarlijker, wat minder brutaal. Deze laatste verovering ging langzamer, maar, het scheen wel, zekerder. Alhoewel zelf on-Vlaamsch van opvoeding en cultuur heeft De Coster met het intuïtieve inzicht van kunstenaar en groote minnaar van Vlaanderen begrepen, dat dit volk leed aan historische, oeconomische en cultureele nooden die zijn regeerders zoo traag waren te lenigen, die zij, integendeel, veelal verscherpten. En hij heeft, met zichzelf consequent tot het, wellicht gevaarlijk, einde, den prachtigen geestelijken moed gehad, in een profetie op het einde van het boek, Vlaanderens natuurlijke bestemming duidelijk te formuleeren: in de XVIe eeuw is Vlaanderen door het verraad der grooten van toen van zijn taal- en

stambroeders gescheiden geworden - welnu: wat uit verraad is geboren kan niet gedijen en mag dus niet bestendig blijven. Ter elfder uur dient de geest der Pacificatie van Gent weer in het leven geroepen. De natuurlijke bestemming der Zuidelijke Nederlanden is door een band van vriendschap en eensgezindheid weer met de Noordelijke vereenigd te worden. De Coster's tekst laat aan duidelijkheid niets te wenschen over. De geesten profiteeren:

Quand le septentrion
Baisera le couchant,
Ce sera fin de ruines:
Cherche la ceinture.

En daar Uylenspiegel nadere toelichting vraagt, leggen ze ondubbelzinnig uit:

Septentrion, c'est Néerlande,
Belgique, c'est le couchant.
Ceinture, c'est alliance,
Ceinture, c'est amitié.

En ze voegen er grijnzend bij:

Met raad
En daad,
Met dood
En bloed.

S'il le faillait,
N'était l'Escaut,
Pauvret, n'était l'Escaut.

Ik geloof echter, dat De Coster's politiek ideaal, zooals het hier is geformuleerd en zooals het van 1815 tot 1830 een vluchtige belichaming kende, thans minder dan ooit zou te verwezenlijken vallen. Het Waalsch element, dat De Coster zeker niet bedoelt buiten bewusten band te

sluiten, helt met zijn sympathieën en zijn geestelijke neigingen zichtbaar genoeg naar een heel andere richting over. Doch ook voor De Coster zullen de gebeurtenissen van 1830 die, evenals de splitsing in de XVIe eeuw, grootendeels het werk der Waalsche provinciën zijn geweest, wel een ernstige vingerwijzing hebben beteekend; en, aangezien toch het heele boek door, inzonderheid 'la terre de Flandre' al zijn liefde gaande maakt, zal het van onzentwege wel niet al te vermetel zijn, cordaat te besluiten dat de diepere zin die uit dit epos op te maken valt, geen andere kan zijn dan de noodzakelijkheid van een bestendigen band tusschen de D i e t s c h e bevolking der Nederlanden... Het is blijkbaar de eenige logische gevolgtrekking die uit dit boek op te maken valt.

Men zal hiertegen inbrengen, dat De Coster's droom ongetwijfeld zoo ver niet reikte, aangezien hij zelf zich altijd als een trouw Belgisch staatsburger heeft betuigd. Dit is een feit, dat ik niet zal zoeken te weerleggen. Dit hoeft overigens niet, want het eene sluit het andere niet uit: er bestaat mogelijkheid genoeg tot een band die den Dietschen stam omvatte zonder dat er aan staatsgrenzen wordt geroerd. En anderdeels is het meermaals voorgekomen dat het practisch-politieke leven van zekere leiders der geesten hun kunstenaarsideaal weerstreefde. Het geval Gezelle b.v. is hier typisch. Een zijner biografen heeft aangetoond met bewijzen ter staving, dat de groote drager van Vlaanderens idee heelemaal geen flamingant was - ja zelfs deze beweging, al was ze in zijn tijd nog in haar romantisch stadium, d.w.z. zonder den huidigen nationalistischen inslag, vinnig afkeurde. Het geval is niet zonder eenige ironie, als men bedenkt, dat het uitgesproken opstandig temperament van een Rodenbach onmiddellijk door Gezelle's werk werd gevoed en uit zijn - idealistisch - voorbeeld procedeerde, en met hem de heele blauw-voeterij, deze eerste forsche stoot tot Vlaanderens nationale herleving. Met Gezelle's geval loopt dat van De Coster tamelijk

parallel. Alles komt hier op neer, dat deze kunstenaars, niettegenstaande hun ideologie, rekening hielden met de bestaande toestanden, deze eerbiedigden en voor hun droom het zuivere rijk der ideeën voorbehielden: als een idee waar is en goed, dan is ze levenskrachtig, dan belichaamt zij zich tóch vroeg of laat, als de omstandigheden er toe gunstig en de geesten er rijp voor zijn. Zoo ten minste schijnen zoowel Gezelle als De Coster te hebben gedacht. De schrijver van 'Uylenspiegel' spreekt overigens een ernstige restrictie uit: 'n'était l'Escaut'. Is het minder duidelijk welke in de meening van De Coster de belemmeringen zijn die de Schelde aan een toenadering tusschen Zuid en Noord in den weg legt, anderzijds zijn we verplicht te erkennen dat de quaestie actueel is, actueeler zelfs dan ooit. Eenieder is op de hoogte van de wrijving door het aanhangig Belgisch-Nederlandsch verdrag verwekt. Het ligt buiten mijn bestek en bevoegdheid op deze quaestie in te gaan. Laten wij hopen dat ze eerlang tot voldoening van beide landen worde opgelost. Ik wil alleen herinneren aan het woord van J. Welders in 'De Stem', dat het 'de vloek (is) van de scheiding tusschen de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, dat de Scheldemond, die beide landen vereent en scheidt, steeds het object is van een overweldigingspolitiek'. En één ding meen ik in dit verband te mogen opmerken, en zulks ongetwijfeld in den geest van Charles De Coster. Diegenen die tijdens de jongste besprekingen over het Schelderegiem bij ons het luidste stemming tegen Nederland hebben gemaakt, dezelfden overigens die onmiddellijkna den oorlog droomden van annexatie van Zeeuwsch-Vlaanderen en Limburg - niet uit liefde voorwaar tot de menschen die daar wonen, want voor dezen, zooals voor alles wat is van Dietschen bloede, kennen ze slechts misprijzen en haat - diegenen die droomden van annexatie ten koste van Nederland uit louter grootheidswaan, landhonger en Franschelarij, zijn nog altijd dezelfden die zich in de XVIe eeuw in verbond

met het vreemde element tegen onze eigendommelijkheid en zelfstandig volksbestaan hebben gekeerd. De Coster vermeldt in één adem van verachting de namen van hen die hij de verraders noemt. Het is overbodig dat ik ze herhaal... Maar degene die zich de moeite wou getroosten de ledenlijst van het huidige comité de Politique Nationale na te gaan, zal er ongetwijfeld tot zijn stichting enkele dierzelfde namen terugvinden kunnen. Dit zegt genoeg. Drie honderd jaar en meer zijn er over de gebeurtenissen waarvan De Coster verhaalt, heengegaan, maar in den grond is er niets veranderd. De vijanden van onzen stam zijn thans andere middelen gaan gebruiken, maar de doeleinden blijven dezelfde. Na drie eeuwen waait de wind nog uit denzelfden hoek. Zeker, we hoeven het gevaar niet te overschatten, maar we mogen er ook niet blind voor zijn. De vijanden van ons ras zijn machtig, onverbiddelijk en rusteloos. De van zekere kringen uitgaande pogingen tot verfransching van Vlaanderen, hoe hopeloos ze tot hiertoe zijn gebleken, houden feitelijk niet op, en deze campagne heeft helaas in Vlaanderen zelf financieel sterke agenten. Maar daartegenover staat iets anders, of liever, moeten wij, ter beschutting van eigen volksbestaan, iets anders stellen, onverschrokken en steeds intenser: nl. de eenheid van de Nederlandsche cultureele idee, de twéé-eenheid van Vlaamsche temperamentvolheid en Hollandsch intellect, van Vlaamsche natuurkracht en Hollandsche verdieping en verfijning, elementen die overigens van Noord tot Zuid en omgekeerd in elkaar gaan vervloeien in de eeuwige wisselwerking van den geest. In het spoor van De Coster en Gezelle, deze groote minnaars en voortrekkers van Nederlandschen stam en Nederlandsche cultuur, kunnen wij, al blijven we onzen geestelijken droom getrouw, den staatkundigen toestand in zijn geheel erkennen en eerbiedigen zooals hij is. Platonische verklaringen over de afwezigheid van zekere grenzen kunnen wij met gerust gemoed overlaten aan

snoeverige Fransche generaals en aan onverantwoordelijke Franschdolle politici. Maar de eenheid van den Nederlandschen geest, bevestigd en gevoed door gemeenschappelijke taal en cultuur, zij de gordel waarvan De Coster gewaagt, de gordel die, overheen grenzen die niet scheiden, boven en trots Moerdijk en Schelde, Vlaanderen en Nederland verbindt in onvergankelijken, eeuwigen band. Tegen het opdringerige vreemde element staat Vlaanderen op de voorposten, het staat er sinds altijd, sinds het moment dat de huidige nationaliteiten werden geboren. Spijts menigen stoot en menigen val heeft het zich telkens weer hervat en is het weer op de bres gesprongen. Meer dan ooit is het vast besloten dit ook verder te doen. Vlaanderens wil tot macht berust in niets anders dan in het handhaven van eigen taal en eigen leven, in het veroveren der onbelemmerde vrijheid tot ontwikkeling van eigen natuurlijke gaven. Met den cultureelen en zedelijken steun van het Noorden in den rug, houden wij, onoverwinnelijk onzen post. Dan beletten wij, dat óns Vlamingen als volk het lot te beurt valt dat Charles de Coster als enkeling heeft getroffen: vervreemd te zijn aan eigen taal en nagenoeg aan eigen wezen, hier niet te zijn verstaan, daar niet te zijn geliefd. Dan vermijden wij het ironisch noodlot dat dezen grooten schrijver ook nà zijn dood nog heeft vervolgd: Op zijn gedenkteeken te Elsene staan in goud de fatidische woorden gegraveerd die zijn monumentaal epos besluiten: ‘Est ce qu'on enterre Ulenspiegel, l'esprit, et Nele, le coeur de la mère Flandre? Elle aussi peut dormir mais mourir, non!’ Maar Elsene (Ixelles) is de meest verfranschte voorstad van Brussel, de gemeente, waar zich de Waalsche in wijkelingen bij voorkeur schijnen te hebben gevestigd, en slechts rond het Heilig-Kruisplein, waar precies de gedenksteen zich verheft, wonen nog eenige onverschillige, Vlaamsche Brusselaars, nazaten van de oudste bewoners. Deze verfranschte voorstad is tevens de eenige in groot-Brussel die het Vlaamsch van de wijzerplaten

harer pleinen en straten heeft geweerd. Dit is suggestief; wat uit Elsene komt, is Vlaamsch-vijandig. In dit milieu dus verheft zich Charles de Coster's gedenkteeken met de profetische woorden... Maar de duizenden die daar dagelijks voorbijgaan hebben zijn boek noch gelezen noch verstaan en bekommeren zich over geest en hart van Vlaanderen geen zier. Op weliswaar kleine schaal wordt in het eenmaal Vlaamsche Elsene De Coster's profetie gelogenstraft... Maar onze plicht is het, saam telgen van den Nederlandschen stam, er over te waken, dat straks heel Vlaanderen, zooals donker-vijandige krachten het beoogen, geen gróót Elsene worde, waar Vlaanderens ziel en hart en taal, waar heel Vlaanderens cultuur niets anders meer zou zijn dan een vergeten, historisch monument, dat wellicht ook in gulden letters vergeefs zijn wil van niet te sterven zou verkondigen aan een publiek, dat zelfs niet eenmaal meer zou weten wat het daar eigenlijk mee bedoelt... Dit zij, in het licht van Vlaanderens gedachte beschouwd, de les die wij uit ‘Uylenspiegel’ halen, ter voorkoming van de gebeurlijkheid dat de oude volksheld, geus in de XVIe eeuw, orangist in de XIXe, en in de XXe... ja wát in de vele schakeeringen van het Vlaamsche streven in de XXe? - zijn zevenden en laatsten zang, een doodenzang dan, zou zingen op de plaats waar eens een zelfstandig volk heeft geleefd. Maar zoover zijn we goddank, nog niet en het hangt in laatste instantie slechts van ons af dat Uylenspiegel's supreme zang het haangekraai zou zijn voor Vlaanderens schoonsten dageraad.

Mr. T.E. Lawrence
door Nico Rost

Op eenige uren afstand van de Arabische havenplaats Djidda aan de Roode Zee, vond in een der eerste Octoberdagen van 1916 een ontmoeting plaats tusschen een Arabier en een Engelschman, die later blijken zou van historische beteekenis te zijn geweest. De Engelschman heeft eenige jaren later dezen Arabier beschreven als een slanken forsch gebouwden man, die in een lange witte burnous gehuld was: 'zijn oogleden waren neergeslagen, zijn zwarte baard en kleurloos gezicht staken als een masker af tegen de eigenaardige, roerloos afwachtende houding van zijn lichaam; zijn handen hielden een dolk stevig vast.' Aanvankelijk ging het gesprek over dingen en problemen van slechts geringe beteekenis, tot de Arabier een vraag stelde: 'wat denkt ge van Wadi Safra, vindt ge dat het gunstig gelegen is?'

'Ja maar het is ver van Damascus' antwoordde de Engelschman en toen hij later dit onderhoud noteerde, schreef hij: 'deze naam viel als een bliksemstraal in hun midden.' Hier begint de opstand der Arabieren tegen de Turksche overheersching; de Arabier en de Engelschman, die dit gesprek voerden, waren F e i s o e l, die nu koning van Irak is en T.E. L a w r e n c e, die over dit alles een zeer belangrijk werk schreef: 'R e v o l t i n t h e D e s e r t'.[1)]

Acht en twintig jaar was deze Mr. T.E. Lawrence, toen hij voor het eerst in Arabië opdook. Hij had in Oxford gestudeerd, was archeoloog en kende vele Oostersche talen. Men had hem afgekeurd voor den militairen dienst en een baantje op het ministerie van oorlog gegeven. Daar zat hij een paar jaar, verveelde zich, wist niet goed wat hij moest beginnen. Eenigen tijd later wordt hij overgeplaatst naar Cairo. Ook hier verveelt hij zich, tot men hem, om toch eenig voordeel van hem te hebben, naar Djidda stuurt om een rapport op te stellen over den opstand van eenige nomadenstammen tegen de Turken. Hij komt hier in aanraking met Feisoel en wordt plotseling de machtige Lawrence, dien men twee jaar later den ongekroonden koning van Arabië zou noemen. Men heeft de rol,

1) Een Hollandsche bewerking verscheen onder den titel 'Arabië in opstand' bij H.P. Leopolds Uitgeversmaatschappij in Den Haag.

die hij in Arabië speelde vaak vergeleken met de rol, die Borodin in Canton speelde. Deze vergelijking is onjuist. Borodin was - (men kan het o.a. nalezen in ‘Les Conquérants’) - als Lawrence de instructeur eener nationale revolutie. Zijn ideaal was echter een sociaal ideaal; de verwerkelijking van Lenin's idealen in China.

Lawrence's ideaal was aanvankelijk, ‘hoewel het zich later wijzigde’, de overheersching van het Engelsche imperialisme in het Oosten.

Hij constateerde bij zijn aankomst te Djidda een zwakken opstand van enkele stamhoofden tegen de Turksche overheersching. Nog geen twee jaren later veroverde een nationaal Arabisch leger Damascus. Stormachtige ovaties vielen van de zijde der bevolking den overwinnaars ten deel. Vooral een merkwaardige verschijning - een Europeaan in Beduinen-kleeren gehuld, die men Oeren noemde, werd telkens en telkens toegejuicht. Deze man was niemand anders dan Lawrence, die nog voor enkele jaren een lui ambtenaar op het Engelsch ministerie van oorlog was. In dezen korten tijd had hij zonder groote theoretische militaire bekwaamheden uit een opstand van enkele stamhoofden een nationale revolutie gemaakt en uit nomadenstammen, die tot op dien datum onder elkaar steeds strijd voerden, een volk dat vervuld was van de gedachten aan een Groot-Arabië. Met een vreemdsoortige lijfwacht trok hij van den eenen Scheik naar den anderen, overtuigde hier door goede woorden, ergens anders door Engelsche ponden. Zijn lijfwacht beschreef hij aldus: ‘ze vochten als duivels, als ik het wilde en somtijds ook als ik het niet wilde, voornamelijk met Turken en andere buitenstaanders. De Engelschen te Ahaba noemden hen moordenaars, doch zij moordden alleen als ik er het bevel toe gaf. In mijn dienst lieten ongeveer 60 hun leven.’

Lawrence was van het zoo snel geformeerde leger der Arabieren tegelijkertijd de generaal, de politicus, de propagandist, de financier en de fourage-chef. In den beginnen schenken de Turken weinig aandacht aan het legertje van Feisoel, daar ze in Palestina de handen vol hadden. Plotseling telde dit Arabische leger echter duizenden. Duizenden bewapende ruiters op kameelen vallen de Turken aan, laten de spoorwegverbindingen in de lucht vliegen; bruggen worden eveneens vernield. Een ongeloovige, dien niemand kent en waarvan niemand den waren naam weet, heeft den Arabieren geleerd hoe ze met dynamiet moeten omgaan, met machinegeweren moeten schieten en zich moeten verbergen, wanneer vliegtuigen hun bommen willen afwerpen. Een belooning van £ 10.000 wordt op zijn hoofd gezet. Men verwondert zich, dat de Arabieren, die toch zeer wantrouwend zijn, dezen man als een der hunnen beschouwen.

Ondertusschen is Lawrence, die in deze periode Arabische kleeding draagt en met bloote voeten over het gloeiende zand loopt, alsof hij nooit anders gedaan heeft, geen avonturier, zooals we aanvankelijk zouden denken. Als hij een urenlange kameelrit achter den rug heeft, of de Turksche kogels hem van alle kanten om de ooren fluiten, worden merkwaardige gedachten in hem wakker. Hij vraagt zich af, *waarom hij dit alles eigenlijk doet en waartoe.* Waarom gaat hij eigenlijk niet liever terug naar Cairo, waar het leven zooveel gemakkelijker is. Plotseling, wanneer hij deze gedachten verjaagd heeft, zet hij al zijn energie weer aan het werk, om de Arabieren te helpen. Hij raakt overhoop met de Engelsche militaire bureaucratie. Merkwaardig te lezen, hoe deze amateur-generaal, die zelf bruggen in de lucht deed vliegen, uitvaart tegen de 'echte' generaals van het Engelsche leger, die precies en alleen doen, wat ze op de militaire academie geleerd hebben. Aan het eind van de veldtocht, wanneer de Arabieren met het nationale leger Damascus binnenrukken - het einddoel dus bereikt is - en zijn taak zoo goed als afgeloopen, - ontmoet hij zijn landgenooten weer. Zij zijn hem vreemd geworden en in het hoofdstuk, waarin hij dit conflict beschrijft, is Mr. Lawrence een waarachtig mensch en een groot literator en vergeet hij de idealen van het Engelsche imperialisme. Met bevreemding bemerkt hij, hoe correct zij zijn en hoe stijf en hoe weinig begrip ze van de Arabische psyche hebben, hun gebrek aan fantasie, hun stomme drang de wereld te beheerschen, omdat ze een andere huidkleur hebben. Plotseling gelooft Lawrence aan het Arabië, dat zijn schepping was, gevoelt hij berouw nu hij dezen menschen zoo vele beloften deed, die de Engelsche regeering toch niet zal vervullen. Hij geeft Feisoel den raad tijdig en in alle orde de stad te bezetten en terstond een provisorische regeering te vormen. 'Als de Engelschen eenmaal hier komen, gaan ze nog niet zoo gauw weer weg' merkt hij cynisch op. Had in deze periode een gevecht plaatsgevonden tusschen de Engelschen en Arabieren, Lawrence had zich zeker aan den kant der Arabieren geschaard. Onvergetelijk is zijn beschrijving van de nacht vóór de Arabieren Damascus binnentrekken. In een oude gescheurde burnous dwaalt hij door het kamp. Hij is onder den indruk van de woestijnnacht, was in al deze jaren Europa vergeten en voelt plotseling, dat van nu af aan hij weer op Europa aangewezen is. Na deze veldtocht zal hij weer onder Engelschen zijn. Een gevoel van wanhoop komt over hem. Treurig en van een diepe weemoed vervuld, gaat hij naar de tenten der Arabieren terug. 'Tusschen de soldaten bewegen zich de Arabieren, ernstige mannen uit een geheel andere wereld. Mijn geheime opdracht had mij twee jaren lang onder hen laten leven. Deze nacht waren zij mij nader dan

de Engelsche soldaten en daarover schaam ik me. Dit schrille contrast vervulde me met een gevoel van heimwee, maar verscherpte tevens mijn zintuigen, zoodat ik niet alleen de ongelijkheid van dit ras bemerkte, de ongelijkheid van taal kon hooren, maar hun ongelijkheid ook begon te ruiken; deze zware, rare lucht van opgedroogd zweet en katoen van den kant der Arabieren, de gemengde lucht die de Engelsche soldaten verspreidden, deze warme, urine-achtige lucht van menschen, die dikke wollen kleeren droegen, iets wrangs, benauwends, amoniakachtigs, een sterke gistende naftalucht.'

De man, die dit schreef, is meer dan een groot avonturier en een Engelsch politicus. Hij is een groot literator.

Wij zouden nog meer willen weten van het avonturenrijke leven van dezen Engelschman (die enkele maanden geleden weer in Afghanistan een belangrijke rol speelde), wiens grootheid is en blijven zal, dat hij twijfelde aan het ideaal der Engelsche imperialistische politiek.

Panaït Istrati en Sovjet-Rusland
door Dirk Coster.

Naar aanleiding van ‘De Zaak Roussakoff’,
Nouv. Revue Fr. Paris

Er wordt veel over Rusland geschreven. Nog altijd is er niet alleen bij de dichters-en-denkers, maar ook bij ieder mensch, de burger in zijn welverwarmde huis, de man die leeft bij de genade van de straat, de machtige industrieel en de weinig machtige arbeider, de felle ingenieur en de passieve koopman, bij ieder is er een latente spanning ten opzichte van het Russische experiment, wreed en geweldig en doortastend als niets daarvoor in de historie. Ieder voelt dat hier een stuk van zijn bestaan in het spel verweven is, al is het dan maar zijn bestaan-in-zijn-kinderen, al is de acute bedreiging (of hoop) wel voor een menschenleeftijd achter den horizon teruggeweken. En elkeen vraagt zich nog periodisch af: hoe het nu werkelijk zijn zou in Rusland, niet zoozeer volgens de gebeurtenissen die vaag bekend zijn, maar volgens de atmosfeer, de levenstonus die er heerscht, welk aangezicht als 't ware het dagelijksch leven er toont, dat niet allereerst uit groote gebeurtenissen bestaat, maar een opeenvolging is van uren en dagen. Hoe de kleur dier uren is? Is zij helsch, verstorven en angstwekkend, of geladen van een hoogere lichtkracht dan in Europa bereikbaar bleek? - Er zijn genoeg boeken die aan deze gespannen belangstelling tegemoet komen, en ze worden genoeg gelezen. Maar ze zijn absoluut tegenstrijdig. Luc Durtain, die wij hier vermeldden, en directer onze medewerker Nico Rost, gaven ons de illusie dat het leven in Rusland, hoe duur een prijs ook werd betaald, tot een rijker en vrijer rhythme gestegen was dan ooit te

voren. Jean Fabre-Luce gaf een tegengesteld verslag, somber, saamgekrompen van haat, walging en verachting. Onze medewerker J. Welders riep, aan de hand der statistieken, een beeld van het economisch leven op, dat een fiasco moest heeten, - en wij noemen hier slechts die uitingen uit de tallooze over Rusland, die aan de Stem-lezers uiteraard bekend zijn. Zij zijn trouwens voldoende representatief. - En door hun absolute tegenstrijdigheid houden zij de spanning wakker, en het verlangen om te weten onbevredigd.

Nu Panaït Istrati! Met hem is het een bijzonder geval. Zijn uitingen over Rusland beteekenen meer dan van al die reizigers die observeerend alweer naar huis liepen te verlangen. Dat hij een schrijver is van kracht en onstuimigheid, de wereld weet het allang. Dat hij een scherpe blik heeft op concreta, op het moeizaam en pijnlijk leven van de menschen, het spreekt uit zijn werken. Dat hij, de Roemeensche vagebond, de verstootene als Gorky, zich ook bij zijn huidige wereldroem nog niet thuisvoelt in deze Westersche litteraire wereld, - hij heeft het ons nooit verholen. Er zijn beleedigingen die nooit meer vergeten worden, die zich niet aan wereldroem en fortuinen genezen laten - want een man met een hart herleeft telkens weer zijn vroegere kwellingen wanneer hij die van anderen onveranderd ziet doorgaan. Hij ging dus al dadelijk niet naar Rusland als reiziger, hij ging er heen om er te leven, om er zich eindelijk thuis, in eigen atmosfeer te voelen. - En hij scheen het gevonden te hebben! Hij werd er met open armen ontvangen. De Roemeensche Gorky werd er ingehaald als geestelijk vorst en vriend. Hij werd eere-burger van de Republiek of bijna eereburger, - hij werd gehuisvest en verzorgd. Er kwam geen eind aan de stralende gezichten en opgewekte handdrukken. Er bestaat nog een interview van Nico Rost, - waarin hij zijn geestdrift voor dit nieuwe, vrije, open leven zegt en zijn gevoel nu ergens in de wereld zich thuis en vertrouwd te

weten. En dit alles bleek een schijn. Dit alles bleek eenzelfde bedrog als Potenkim bedreef die, in een land van dood en honger, gestucte décors liet opstellen en zijn vorstin langs 'welvarende dorpen' voerde. Maar Istrati ging niet snel verzaligd heen, als de andere beroemde reizigers. Hij bleef. Hij was immers thuis. En omdat hij van werkelijkheden houdt, heeft hij het niet kunnen laten achter de décors om te loopen om er zijn eigen scherpe oogen in te stellen op de werkelijkheid van menschen en dingen. Hij heeft willen weten wat er werkelijk leefde achter de stralende gelaten en de opgewekte handdrukken. Hij heeft in Rusland willen rondwandelen, ontdaan van de officieele geleiders en de officieele formulieren. En hoe dieper hij in deze wereld doordrong, hoe meer hij vond: doodsangst, stilte, radeloosheid, een verstikt en verstikkend leven, een hel zoo prangend, dat al wat in Europa hard, bijna ondragelijk scheen, - plotseling dragelijk scheen te worden, bijna beminlijk, een leven met kans en uitzicht, met altijd nog eenige kans en altijd nog eenig uitzicht, naast dit uitzichtlooze, dat volstrekt afschuwelijk was, en waar uit stom ondergaan slechts een stom creveeren uitkomst brengt.

Dit is 'de zaak Roussakoff' dat, juist omdat het van Ruslands vriend en bijna eereburger kwam, meer schrik verspreid heeft dan welke andere publicatie ook die tegen Rusland werd gelanceerd. En toch zijn er hier geen opvallende gruwelen. Niets daarvan. Maar er zijn geen gruwelen noodig om van dit stuk een openbaring te maken; ons is geen enkele uiting bekend, die doordringender inwerkt dan de uiteenzetting van deze betrekkelijk zoo geringe zaak. Zij geeft namelijk met een groote overtuigende kracht de k l e u r d e r u r e n weer, de vernedering van iedere seconde, iedere minuut, die het leven langzaam verontmenschelijkt en tot den droom van een krankzinnige dreigt te maken. En dan betreft zij ditmaal niet den aartsvijand, den Westerschen mensch, den z.g. armen of rijken bourgeois. Dat deze in Rusland slechts de keuze heeft

tusschen verbanning, kogel en doodstil-zich-houden in een hoekje, - dat weten wij reeds, en wij zijn geneigd ons daarmee te verzoenen, in naam der historische objectiviteit en der nieuwe menschheid, - een verzoening die ons daarom zoo gemakkelijk valt, omdat ons broeders dood de onze niet is en ons zelfs een boeiend schouwspel, een goedgevuld Avondblad en nieuwe kunstverschijnselen oplevert. Zij betreft ditmaal den arbeider zelf, en twee, drie andere menschen die niets wenschten dan eenvoudig en sober te leven en mee te werken, zegt Istrati, aan ‘het beste dat Rusland op 't oogenblik nog aan de wereld geeft’. Hier onthult zich welke menschelijke rechten deze arbeider heeft in dit nieuwe rijk, dat om zijnentwil werd opgericht op de lijken van honderdduizenden.

Men leze de juridische instanties van dit proces. Het komt in het kort hierop neer. Nadat Istrati zich van zijn officieele begeleiders bevrijd had, heeft hij gewoond bij enkele vrienden, een jonge schrijver die de werken van Lenin in het Fransch vertaalde, zijn jonge vrouw, en haar vader, een oude revolutionair met een lange staat van dienst. Zij bewonen een, voor de nog steeds nijpende woningnood, tamelijk bewoonbaar appartement. Dit wekt de jaloezie op van een medebewoonster van dit huis, een komsolka, de nieuwe vrouw, cavaleriste, gedécoreerd wegens heldenfeiten, beschikkend over harde vuisten. Zij weet zich een volmacht te verschaffen om de woning te inspecteeren, treedt opzettelijk ruw op, om, bij 't eerste verzoek zich een weinig te matigen, haar harde vuist te planten op de oogen van de jonge vrouw. De vader, de oude arbeider, is dat te veel, en hij werkt haar de deur uit, - en aangezien de sportieve nieuwe vrouw zich met voeten en vuisten verzet, geschiedt dit uiteraard niet zoo zachtzinnig, hoewel geen enkele slag gegeven is: enkel een corps-à-corps om de aanvalster de kamer uit te zetten. Deze nieuwe vrouw heeft echter intellectueele vrienden, jonge schrijvers. De volgende dag verschijnt in het hoofd-

blad van Moscou een uitvoerig relaas van dit incident. Panaït Istrati deelt het in extenso mee. Het is afschuwelijk van druipende sentimentaliteit en dreigende bloeddorst, - het klinkt ons trouwens niet vreemd, want het staat in de communistische krantenstijl, die internationaal is en die men ook rond '20 in Holland heeft kunnen hooren. De aanvalster wordt een nobele weerlooze jonge vrouw die haar plicht verrichtte, de aangevallenen worden razende hyena's, de schrijver wordt een jonge ‘elegante’ bourgeois, die gedurende het ‘gevecht’ voortdurend greepjes doet naar de Sovjetorde op de borst der jonge vrouw om haar af te rukken, wat in Rusland natuurlijk even gevaarlijk is als de schending der hostie in de Middeleeuwen. Eisch dan ook, gesuggereerd met een gluipende toespeling op een pasvoltrokken doodvonnis: de doodstraf ter bevrediging van het beleedigde Russische volk. In tienduizend andere gevallen zou deze doodstraf in een volgende instantie dan wellicht voltrokken zijn, en de nieuwe vrouw zou daarna rustig de kamers betrokken hebben. Maar nu was Panaït Istrati er! Hij was de vriend van alle machtigen der Republiek. En hoewel de slachtoffers zelf berustend hun hoofd onder het mes bogen, wetende dat zij onredbaar waren, - besloot hij, gekwetst in zijn rechtvaardigheidsgevoel en misschien wel in het laatste restje van zijn geloof aan een nieuw leven, de slachtoffers te redden. En het eigenlijke verhaal van de zaak Roussakoff is zijn dooltocht, in een tot razernij stijgende verbittering, door alle bureaux en instanties van Sovjet-Rusland, tot aan het toppunt van de hierarchie, de President van de Sovjet-republiek Kalenin. Het begint reeds met het tegenbericht dat Istrati naar het desbetreffende dagblad zend. Het wordt minzaam aangenomen, maar verschijnt zoo verminkt dat Istrati zijn bedoeling geheel ontwricht ziet. En wat hij verder ontmoet aan booze wil, onbetrouwbaarheid en als kleurlooze middenstof een stomme, geslagen vreesachtigheid, is niet te beschrijven.

In deze scherpe doorsnede van het intiemste maatschappelijke leven vindt men duistere vermoedens bevestigd: er is niets meer dan doodsangst van duizenden bereden en gekneveld door enkele dozijnen intriganten en suggestieve en onvermoeibare schreeuwers. Tegen hun onvermoeibaarheid is zelfs de President machteloos. Hij gebiedt een hernieuwd onderzoek op den hartstochtelijken aandrang van Istrati, hij schijnt het gewicht der zaak te begrijpen. Er is zelfs een oogenblik dat Panaït Istrati zijn doel schijnt te bereiken. In één bepaalde instantie wordt een vrijspraak uitgesproken, onder het applaus van het publiek. De edele weerlooze vrouw wordt openlijk als hysterica gekenmerkt en bovendien als spionne, aangesteld om den schrijver, de Lenin-vertaler, te bespieden. Doch zoodra Panaït Istrati weggereisd is, wordt een nieuw onderzoek bevolen, de vrijspraak vernietigd, opnieuw gevangenisstraf geëischt en uitsluiting uit het syndikaat, wat, gecamoufleerd onder een technische term, in Rusland een verlangzaamd doodvonnis is, want de uitgeslotene kan nergens meer brood of werk bekomen. Dit heeft Panaït Istrati met de dreigende macht van een wereldomspannende publicistennaam en met zijn machtige Russische vrienden dus bereikt: hij kon enkel de doodstraf afwenden, die voorbestemd scheen, het lot van zijn zinneloos beleedigde vrienden te bekronen. Om een kamer!

Ziehier nog enkele uitingen van Panaït Istrati, die in hun stormende woede een verademing zijn in dit prangend zakelijke relaas van het proces Roussakoff:

‘Dat een arbeider alleen maar verlangt om te mogen werken en verder met rust gelaten wil worden is een wensch die in ieder bourgeoisland mogelijk is en zonder consequentie blijft. Maar in het vaderland van het proletariaat staan de zaken anders. Overigens is er niemand in Rusland voor wie er rust bestaat, zelfs niet voor den bureaucraat, die dag en nacht doorbrengt met zich af te vragen of hij wel van ‘de rechte lijn’ is, of de rechte lijn zich in zijn slaap of terwijl hij zijn neus snoot, soms niet een millimeter heeft verschoven. En wat het brood betreft, dat is de groote zaak.

Het brood: dat is het heele leven, als het leven niets meer is dan een hel. Als het recht om te denken en te bewegen niets meer is dan een herinnering, is het verzekerde brood van enorme beteekenis, het is alles. De dictator weet het. Hij grijpt met zijn zwarte of roode hand naar de buik van den mensch en doet hem het volgende begrijpen: 'Het beteekent weinig te sterven. Iedereen kan dat, dat ziet men in oorlogen en bij de revoluties. Te leven, maar verhongerd en zonder schuilplaats, is veel erger. En daar ik behoefte heb om te heerschen, vraag ik wat je denkt. En al naar wat je denkt: zul je brood en dak hebben.'

'Wat ik denk,' antwoordt de bureaucraat. Maar ik denk niets en vraag u wat ik denken moet. En vooral, wees zoo goed het me iederen dag weer in te prenten.'

'Wat ik denk,' antwoordt een Roussakoff. Wel ik denk dat jelui ellendelingen en bandieten bent, die iedereen wilt buigen naar je wil, die alle middelen van bestaan naar je toehaalt, die degeen die niet naar je pijpen danst uithongert en hem in de gevangenis smijt als hij protesteert. - Dat denk ik.'

Met zulk een openhartigheid gezegd, sleepen deze woorden, niets dan die woorden alleen, geen enkele catastrophe mee in de landen die de duivel van een dictatuur wel heeft willen verschoonen. Op zijn hoogst overkomt het u dat men u 'ruziemaker' noemt en de deur uitzet. Een schoone zaak. In Roemenië zegt men: 'Wanneer er kikkers zijn, is er ook een vijver...'

Wanneer ik m.a.w. een bekwaam werkman ben die werken wil, dan vindt men altijd wel werk op een of andere manier. - Als chronisch opstandig werkman - gelijk de goede Roussakoffs die men in Rusland met knoetslagen temt - is het mij in dertig jaar soms meer dan eenmaal per maand overkomen, dat ik mijn mond gebruikte om me te verdedigen of een ander te verdedigen, of om een onrechtvaardigheid, en mijn venijn uit te spuwen in het gezicht van den 'aap' of zijn handlanger. Welnu: het grootste ongeluk dat me dan kon overkomen was mijn ontslag, of, wat meer voorkwam, zelf mijn biezen te pakken om de vervelende afscheidsschop te vermijden. Eenmaal op straat - die straat die zooveel mooier, zooveel breeder is als men uit een bagno komt - ging ik mijn kleine vrije menschenwandeling maken, tot ik mijn bitterheid verzwolgen had, en ik stak mijn neus door een nieuw deurgat: 'morgen meneer, is er werk hier?'

Dat was alles, en het was soms tamelijk bitter.

Ik wist niet dat er nog iets veel ergers bestond.

Dit uiterste kwaad, hulde aan het onuitputtelijke menschelijke egoïsme, deze misdaad van menschenschennis, die door de geest

eenmaal met een gloeiend ijzer zal gebrandmerkt worden, dit comble van banditisme en terreur, heeft zijn volmaakte expressie gevonden in de ‘Vereenigde Socialistische Sovjet-republieken’, onder het régime van het zoogenaamde ‘dictatuur van het proletariaat’.

Tyrannen die het leven verplettert! Geloof je dat alle monden dicht te stoppen zijn? dat alle lippen kunnen worden toegenaaid? dat alle gewetens verdoofd kunnen worden? en dat er nooit meer een stem in je woestijn zal weerklinken?

Iedereen weet wat de Communistische partij is. Een strijdwapen van het proletariaat om de macht te winnen, bevolen vanuit Moskou. Maar weet de arbeiderswereld wat de Roode Syndikaten zijn?

Voor den oorlog, toen er nog geen rood of wit of zwart bestond, waren er alleen maar arbeiderssyndicaten, die tegen het patronaat vochten. Ik vraag: ‘Tegen wie vechten in Rusland de roode syndicaten? wat is hun levensreden, en waartoe bestaat hun geweldige kracht, in een land waar alle patronaat nog slechts een herinnering is?’

Ziehier de reden: om alle middelen in de hand te houden, waardoor een arbeider zijn brood kan verdienen. Om den arbeid te kunnen verdeelen al naar de manier waarop de arbeider die leven en werken wil, denkt. Het zijn de roode syndicaten die de wet stellen in de fabriek, in de werkplaats, in het atelier, in de winkel, in het kantoor, bij de huisvesting, o v e r a l . Niemand kan anders dan langs den weg van het syndicaat een toevlucht vinden. Eenmaal door het syndicaat weggejaagd blijft u niets over dan u een kogel door 't hoofd te jagen: iedere werkzaamheid, iedere mogelijkheid om brood te vinden is u afgesneden.

Men denke aan deze schrikwekkende macht in de handen van menschen wien door de officieele scholen wordt geleerd dat moraal en eerlijkheid ‘burgerlijke vooroordeelen’ zijn en dat enkel het materialisme op aarde geldigheid heeft.

Dit gezegd kunnen wij het gordijn optrekken...

Den 1sten Februari 1928 was ik, in mijn kamer in hotel Passage, gedemoraliseerd, door te veel teleurstellingen geslagen, bezig mijn laatste toebereidselen te maken voor mijn vertrek uit Rusland, toen mijn vriend Victor-Sergius binnenkwam, kalm, maar bleek als een doode.’

‘Ziezoo,’ zeide hij, en liet zich op een stoel neervallen. ‘Nu is het onze beurt afgeslacht te worden’..., enz.

* *

*

En dit, tevens een samenvatting van de zaak Roussakoff, tot slot: ‘Ik verlaat Sovjet-Rusland, ellendiger nog dan in den tijd, toen ik

zelf nog de werkman was die onder alle régimen wordt verdrukt. Den mensch misbruiken, hem van een zwart stuk brood laten leven, hem zelfs het recht ontnemen om te morren, dan op een goeden dag hèm fusilleeren die geschreeuwd heeft, niet meer dan een weinig harder geschreeuwd dan men gewoon was, dit bestaat nergens op aarde, zelfs niet bij Mussolini.

En ziehier de conclusie, het volstrekte accoord tusschen de opperste macht en de communistische hysterie:

1°. Acht maanden procedure, gedurende welke tijd de beschuldigden van honger omkomen.

2°. Liouba Victor-Serge heeft op 31 Januari een klacht ingediend, vergezeld van een medisch certificaat, bewijzend dat zij het slachtoffer van mishandeling werd in haar eigen huis. Tegen de wil der wet, heeft deze klacht geen enkel gevolg gehad.

3°. Eerste proces van 12 tot 15 April, voor het centrale Volks-Tribunaal: jammerlijke ineenstorting der geheele beschuldiging. Détail dat ik in de ooren van de Internationale wensch te hameren: tot in zijn uiterste schuilhoek opgedreven, verzocht de beschuldiging de deuren te sluiten, om een mededeeling te doen. Men staat dit toe. En wat verklaart zij? Roïtman (de aanvalster) was daar gehuisvest om Victor-Serge te bespionneeren. - Verbluftheid der rechters, die de openbare zitting heropenen en alle beschuldigden vrij spreken, onder het handgeklap van een zaal die dicht gevuld met arbeiders is, hetgeen bewijst dat Rusland echte rechters zou kunnen hebben. Maar wacht eens...

4°. Nu zijn de wettelijke voorschriften bindend: Schadevergoeding met rente, te betalen aan den man die sinds 1 Februari van arbeid verstoken was; wederaanstelling; openbaar eerherstel door middel van de pers...

Loop naar den duivel. Wij doen dat beter:

5°. Einde April: op verzoek van den Stadsprocureur, trekt het landelijk Tribunaal de vrijspraak in, als ‘in strijd met de gegevens’, op deze wijze uitnoodigend tot een veroordeeling. En inderdaad, van den 10^{den} tot den 12^{den} Mei veroorlooft het Landelijk Tribunaal aan de beschuldiging alles, tot zelfs het uitroepen, bij openbare zitting, van de woorden: ‘wij hebben hier in Sovjet-Rusland geen intellectueelen noodig.’ Men legt de verklaring van Dr. Nikolaenko ter zijde, die constateert dat Swiertsiewa een hysterica is, ook zijn verklaring ten gunste van Roussakoff. Men weigert mijn getuigschrift te lezen, hoewel ik de eenige getuige ben die met de Roussakoffs geleefd heb en die hen allen kent. Men terroriseert de getuigen van de verdediging.

En wat zijn de straffen die men verkreeg na zooveel rechtsverkrach-

ting? Volgens de artikelen van het Wetboek die op dit geval betrekking hebben, zouden de beschuldigden veroordeeld moeten worden tot straffen variëerend tusschen een half en drie jaar.

Men geeft hun echter slechts: 3 maanden voor Roussakoff, 2 maanden voor zijn vrouw en 1 maand voor Liouba Victor-Serge (de mishandelde). Gevangenisstraf? Neen. De Sovjet-rechter is edelmoedig. Hij wil deze lieden niet van hun vrijheid berooven. Hij veroordeelt hen enkel tot 'verplichten arbeid'.

Wat wil, in de communistische taal, 'verplichte arbeid' zeggen? Iets zeer eenvoudigs. De veroordeelden komen naar de gevangenis als naar de fabriek, met dit verschil dat zij nòch betaald nòch gevoed worden. Zij krijgen een taak waarvan de dagelijksche hoeveelheid nooit wordt vastgesteld en die men hun opgeeft op de meest willekeurige manier, naar de graad van hun onderworpenheid of het quantum verklikkerij waartoe zij in staat zijn.

Geen enkel reglement wordt bekend gemaakt. Niemand durft te vragen naar den inhoud van een reglement, indien het al bestaat. Het is een walgelijk verblijf, waar men gek wordt of 'leert leven'. Ziehier het ware aangezicht van het proletarische vaderland. Ziehier zijn recht!

Het treft onverbiddelijk alle Roussakoffs die tegen 'de rechte lijn' durven kikken. Het slaat zelfs de buitenlandsche revolutionairen neer, die zich in hun eigen land terwille van Sovjet Rusland ter dood lieten veroordeelen, die het tot zich riep en ontving als haar beste zonen. Zoo die Francesco Ghezzi die ik goed heb gekend, wiens geloof zonder smet was en die de Gepoe tot drie jaar gevangenisstraf veroordeelde zonder proces en zonder verklaring.

Van het eene eind tot het andere van het groote rijk, getemd door de knoet van het communistisch fascisme, zijn de Siberische verbanningsoorden vol Roussakoffs, Ghezzi's, andere soorten menschen nog, die het communisme eerst gebruikt heeft voor zijn doel, daarna in de gevangenis geworpen.

Er is geen sprake in deze dingen van socialisme, maar van een terreur die het menschelijk leven hanteert als materiaal voor den socialen oorlog, materiaal dat men noodig heeft voor de triomf van een nieuwe en monstrueuse kaste die dweept met Fordisme, Americanisatie, Coty-producten, Parijsche toiletten, - wreede caste, gierig naar macht en dusdanig vechtzuchtig, dat zij zich klaar toont om China te bespringen, alleen omdat het zich een concessie uit den Czarentijd van de hals durfde schuiven, - een schande waartegen de revolutionairen niets in te brengen hebben. (O Temps, eindelijk sta je aan de zijde der 'communisten' om China te beschuldigen één dier 'contracten' te hebben gebroken, waarvoor alle imperialismen onveranderlijk eerbied eischen.)

Deze kaste, dom, vulgair en pervers, bestaat voor het meerendeel uit een jeugd, die ter wereld is gekomen na 't begin van deze eeuw. Deze jeugd is onwetend en wil onwetend blijven van alles wat de grootheid en de kracht uitmaakte van het Russische revolutionarisme van vroeger, - en dat thans museumvoorwerp is, een door de mot aangevreten vod dat men zorgvuldig ingeschreven heeft in de rij der doode dingen. Zij kent niets meer dan de ‘wachtwoorden’, van een macht waarvan zij werkstof en wapen is. Ontplooide banieren; de Internationale staande aangehoord, ‘Leninhoeken’, luidsprekers, immense doeken met phrasen bedekt; phrasen om het leven te beoordeelen, - klaargemaakte phrasen in de plaats van de gedachten, de Gepeoe die de argumenten vervangt; de censuur om iedere critiek te vermijden, een universeele leegte die haar toelaat haar macht te handhaven.

In naam van 40 jaar kommer en een leven dat ik ter onderzoek openstel voor ieder eerlijk man: vraag ik rechtvaardigheid voor alle Roussakoffs en Kalganoffs, die leven en sterven in de Vereenigde Russische socialistische Sovjet-Republieken.

Lust, verliefdheid, liefde
door W.F.J. Van Daelen

De ziel bij den aanvang van alle levensbewegingen is een onaanzienlijke Asschepoetster, die desniettemin is voorbestemd, eindelijk en op den langen duur te overwinnen, als koningsdochter te worden herkend.

* *
*

De mensch wordt nimmer verliefd op een ziel. Hij wordt verliefd op een lichaam. Hij wenscht dit lichaam te bezitten en met dit lichaam het leven dat dit lichaam behoort.

* *
*

Verliefdheid doet edel droomen, en wisselt dezen edelen droom, die soms ver uitzweeft, die soms reeds in den hemel der teerste en eeuwige omarming vertoeft, - plotseling af met lichamelijke benepenheden. Een onschoon gebaar of verkoudheid der geliefde, - en de droom keert weer uit den hemel en verschuilt zich in een aarzelend en weigerachtig dier.

* *
*

Verliefdheid is een tusschenstadium tusschen lust en liefde. Zij is meer dan lust en minder dan liefde. Zij is wankel en onzeker, onbeproefd aan de werkelijkheid. Zij is machtig voorgevoel en reëele onmacht om beurten. Zij verhoudt zich tot de echte liefde, als de heiligheid der kunst zich verhoudt tot de heiligheid der heiligen.

* *
*

Verliefdheid is een uitzonderlijk behagen aan een lichamelijke schoonheid, dat geestelijke droomen wekt. Deze droo-

men verwijderen zich steeds zeer ver van het geliefde wezen. Zij bouwen zich, met behulp van enkele trekken der geliefde, een wezen dat beantwoordt aan de diepste wenschen en het diepst gemis van den mensch zelf, en zwerven met dit wezen door hemel en aarde in verbeelde avonturen, verbeelde smarten en verbeelde extasen.

* *
*

Dit alles is schoon, en uitstekend voor het scheppen van kunstwerken of van droomverdronken uren, waarin alle potentieele eigenschappen van den mensch wakker worden en een verbeeld leven voeren.

* *
*

De verliefde mensch is steeds een kunstenaar. Enkele trekken van het lichaam van een ander mensch, een geur, een lippenplooi, een wending van heup of voet, brengen een onbepaalbaar gebied van zijn lichamelijk organisme tot trilling, en deze trilling slaat door tot in de diepten van zijn geest en stoot zijn potentieele wezen wakker en doet het leven in beelden en gebeurtenissen. Hij redt lammen uit het vuur, voert legerscharen aan, is apostel, tyran of heilige, steeds vergezeld van dat andere wezen, het lichaamlooze wenschwezen dat enkele trekken der geliefde heeft ter leen gekregen. Hij droomt echter hoofdzakelijk zichzelf en niet de geliefde. En zijn droom is dus van de werkelijkheid der liefde even ver verwijderd, als het zeggen van den kunstenaar verwijderd is van het wezenlijk zijn.

* *
*

Hevig verliefdzijn beteekent niet hevig een ander mensch liefhebben. Het beteekent hevig droomen, - en de hopelooze droom tot werklijkheid om te zetten, die ondertusschen nooit verwerklijkt worden kan. Want deze droom is de droom van den mensch zelf, en hij werd hem gegeven

door zijn wenschen en potentieele eigenschappen. Geen ander mensch kan daaraan ooit beantwoorden.

* *
*

Dat verliefdheid, die in wezen en oorsprong zinnelijk is, desniettemin zoo weinig zinnelijk is in haar droomen, en de geliefde immer ervaart als schoon aangezicht, stem of gekleede gestalte, bewijst dat bij al haar ontoereikendheid en eigenliefde en onwerklijkheid een prachtig en wijdreikend voorgevoel in haar ligt verborgen: dat van de hooge bestemming der liefde, die een vereeniging der zielen is door heen de lichamen. Liefde die standvastig alles heeft doorstaan, aan wie de heimelijkheden van lichaam en ziel der geliefde niet vreemder meer zijn dan die van het eigen lichaam, zal weer terugkeeren tot dit eerste visioen: het schoone (of in de voorstelling schoongeworden) aangezicht, het lichten der ziel langs geliefde lippen.

* *
*

De verliefde wil zeker niets anders, dan het lichaam der geliefde te bezitten, en schuwt terzelfdertijd zich dit lichaam voor te stellen in zijn volledige werkelijkheid. Als een geluk te machtig?... Maar hoe zou de opgezweepte droom zich kunnen laten weerhouden, een geluk te machtig zich voor te stellen? De geheimzinnige en aanvanklijke weigering, om zelfs in de voorstelling het lichaam der geliefde te onthullen, heeft een andere beteekenis. De ziel wil zich den tijd harer droomen laten. Zij weigert aanvanklijk, haar almachtigen droom gevangen te geven binnen de nauwe grenzen van een lichaam en een lichamelijke functie. Gebeurt het, en het moet onvermijdelijk eenmaal gebeuren, dan voelt de mensch een plotselinge verarming over zich komen. De zingende toon in de lucht, de gloei-

ing der kleuren, en in hem zelf de zucht die telkens trillend op wil rijzen naar een oneindigheid, stokken plotseling.

* *
*

Zelfs in de liefde verloochent zich de eigenliefde van den mensch niet, en kan soms schaamteloos triomfeeren. Dan is de geliefde teruggebracht tot niets meer dan excitante van de eigen droomen. Zelfs de rol van begeleidster wordt haar dan nog ontnomen.

* *
*

Liefde in alle gradaties is een voorstelling, die verlangens wekt het voorgestelde te bezitten. -

Begeerte is de voorstelling vóóral van de sexueele zônen van een lichaam. - Verliefdheid is de voorstelling vóóral van een schoon aangezicht en een schoone gestalte. - Liefde is de verlangende voorstelling van een geheel lichaam, een geheel leven en een geheele ziel in samenhang. Begeerte is eng en blind en dof, - verliefdheid is wisselvallig en ijl, droom die telkens op bezwijmen staat, - liefde is de meestomvattende voorstelling die tevens gecomponeerd is, waarin de bekoringen van een menschelijk schepsel gerangschikt en begrepen zijn naar de waarde, die zij voor den anderen mensch hebben. - Van begeerte tot liefde is dus een zich steeds verbreedende en verdiepende voorstelling.

* *
*

Dat verliefdheid en liefde in een bepaald stadium reeds bezitten insluit, verandert niets aan het karakter der verlangende voorstelling. Zelfs de bezitzekere liefde wil door nieuw bezit zijn zekerheid altijddoor vernieuwen.

* *
*

De voorstelling der liefde is zeker niet kuischer dan die der begeerte. De voorstellingswijze van de begeerte is in

haar ingesloten. Zij stelt zich echter méér voor, en de ervaring heeft deze voorstelling gerangschikt alnaar de mate van geluk die zij gekend heeft en die de herinnering waarachtig heeft bevonden. En dan blijkt meestal een zoete glimlach haar het meeste geweest.

* *
*

In de beste droomen der verliefdheid flonkert de ziel. Aansluipend begeeren verdoft deze flonkering. De mensch schuift het terug. Maar het afgeslagen begeeren sluipt steeds weer aan, en steeds hardnekkiger. Dan begint de werkelijkheid. Dan begint de kennis van den anderen mensch, met wiens beeld de verliefdheid haar ijle spel speelde. Dan roept het lichaam de ziel uit haar verre droomenreis terug en ankert haar aan een ander lichaam. Het teerste gaat verdwijnen, om eerst veel later te worden hervonden. Maar met het teerste verdwijnt ook veel verraad, veel ijle en koude pretentie, veel wankelmoedigheid in de solide en warme bestialiteit der begeerten.

* *
*

Er komt een oogenblik, waarop de edelstgezinde gelieven ijverige en hongerige dieren zijn en weinig meer dan dat, en op bijzonder geschikte momenten, tevreden knorrende zwijnen. Maar in dit zwijnsch geknor is reeds meer van de liefde, dan in dien droom die in de nachten van den vorigen zomer langs de sidderende sterren scheerde, en zich voedde aan het geuren der jasmijnen.

* *
*

Verliefdheid is geen beletsel tot een gelukkig huwelijk, echter ook geen noodzakelijke voorwaarde ertoe. Ook zonder dit praeludium kan een huwelijk zich schoon ontplooien.

Brief van de Venezuelaansche legatie - met naschrift

Wij ontvingen het volgende schrijven:

LEGACION DE VENEZUELA EN LOS PAISES BAJOS
La Haye, le 26 Octobre 1929

Monsieur le Rédacteur en Chef.

Par les infâmes reproductions qui ont été faites par ‘Het Vaderland’ et ‘De Nieuwe Courant’ de La Haye, en disant qu'ils le tirent de votre Revue, j'ai appris que vous avez reproduit un pamphlet méprisable et calomnieux d'un certain José Rafael Pocaterra.

Je vous exprime ma formelle protestation contre l'infamie qui a été commise dans votre Revue en reproduisant ce pamphlet méprisable, complètement calomnieux et nettement tendencieux contre le grand patriote Général J.V. Gómez, ancien Président de la République de Vénézuéla et actuel Commandant en Chef de l'Armée Nationale, dont la vie a été consacrée au service de son pays et qui a fait de Vénézuéla une Nation de paix, d'ordre, de prospérité et de travail, dans laquelle se développent de grandes industries et entreprises néerlandaises, protégées par un gouvernement sage et libéral et où la presse a le plus grand respect pour toutes les Hautes Autorités des autres Etats et pour tous les peuples du monde, comme démonstration de la vraie cordialité et noblesse internationales.

‘De Stem’ et sa rédaction, oubliant le plus élémentaire respect qu'on doit avoir pour une Nation amie de la Hollande et pour ses Hautes personnalités, n'hésite pas à se faire l'écho des perfidies de Pocaterra, pamphlétaire igno-

ble et salarié et signataire d'un M a n i f i e s t o , daté du 24 Juillet 1929, qui loue les crimes de Rafael Simón Urbina. Au surplus, ‘De Stem’ en reproduisant les infâmes mensonges du pamphlet porte une grave atteinte au sentiment national d'un pays, dont la presse n'écrit que des éloges à l'égard des Pays-Bas.

Veuillez bien publier cette protestation, Monsieur le Rédacteur en Chef, comme il est de justice.

(*w.g.*) J.M. Clemente
Chargé d' Affaires ad-intérim de Vénézuéla aux Pays-Bas

Wij antwoordden daarop het volgende:

Aan de Venezuelaansche Legatie te 's-Gravenhage

Mijne Heeren,

Wij ontvingen Uw schrijven en zijn in beginsel bereid, om Uw protest in het eerstvolgende nummer van ons tijdschrift te publiceeren. Wij verzoeken echter wel Uw aandacht voor het volgende:

1e. Uw schrijven bewijst ons, dat U Uw protest geschreven hebt, zonder ons tijdschrift onder oogen te hebben gehad. Anders zoudt U weten, dat het artikel in ‘De Stem’ niet allereerst berust op een boek van M. Pocaterra, maar een citaat is uit een artikel in het tijdschrift ‘Europe’, - verschijnend te Parijs, (Rue St. Supice 7) - een tijdschrift van internationale reputatie en van erkende betrouwbaarheid, orgaan van M. Romain Rolland, Duhamel e.a. Het lijkt ons doeltreffender, Uw protest te richten tot het tijdschrift, waarin het geïncrimineerde artikel oorspronkelijk is verschenen. Ook in dit geval zullen wij Uw protest in ‘De Stem’ overnemen.

2e. ‘De Stem’, die het artikel uit ‘Europe’ overnam, Het Vaderland en de Nieuwe Courant, die het wederom uit ‘De Stem’ overnamen, zijn vrije en onpartijdige orga-

PORTRET VAN DEN HEER EN MEVROUW BROM. 1929.

nen in een vrij land. Zij hebben alle recht een artikel uit een ander blad over te nemen, mits dit blad te goeder naam en faam bekend staat. ‘Europe’ voldoet aan deze eisch volkomen. Een protest tegen deze vrijheid van citeeren zou het vrijheidlievende Nederlandsche volk zeer onaangenaam aandoen.

3e. Desniettemin hebben wij van dit recht tot citeeren niet ‘zonder aarzelen’ gebruik gemaakt. Integendeel: wij hebben de hoop uitgesproken, dat dit alles weerlegd zou kunnen worden. Wij zullen dus dankbaar zijn voor een gedocumenteerde opheldering en met ons, het Nederlandsche publiek, en wij zullen deze - zijnde in deze volkomen onpartijdig - evenzeer citeeren, als wij het artikel in ‘Europe’ geciteerd hebben.

(*w.g.*) Voor de Redactie: Dirk Coster

Wij hebben hieraan voorloopig niet veel toe te voegen. Dit alleen: in het protestschrijven van het Venezuelaansche gezantschap wordt niet gesproken van het manifest der Venezuelaansche studenten, dat zin en kern van ons citaat uitmaakte, en waarvan de authenticiteit ons bij schrijven van ‘Europe’ nog afzonderlijk verzekerd werd. Voorts wenschen wij te herhalen wat wij in de inleiding tot dit citaat opmerkten: klachten, oproepen als deze mogen desnoods en zoo mogelijk w e e r l e g d worden, zij mogen nooit unaniem v e r z w e g e n worden. Anders zou geen klacht of kreet meer tot de wereld kunnen doordringen.

Dus hebben wij te wachten...

Redactie

Merkwaardigs uit de tijdschriften
De erfelijke atomen

Er bestaan merkwaardige co-incidenties. In de ‘Nouvelle Revue française’ verscheen van Jean Rostand, den zeer wetenschappelijken neef van een zeer geestdriftigen dichter, een uitvoerig artikel ‘De erfelijke Atomen’ betrekkelijk korten tijd nadat in ‘de Stem’ een beschouwing verscheen, die onder den titel Schetsboek II hetzelfde probleem behandelde (en die wellicht beter den titel had kunnen dragen van ‘Fataliteit en toeval’). Het toeval van een gelijksoortig onderwerp zou overigens onbeduidend zijn, ware het niet, dat langs verschillende wegen van bewijsvoering, beide artikelen tot conclusies leidden, die tot in de keuze der definitieve termen toe, zóó gelijkluidend zijn, dat de beschuldiging van copiëeren absoluut bewijsbaar zou zijn, sloten de omstandigheden dit toevallig niet geheel en al uit. De weg van bewijsvoering die Jean Rostand gebruikt loopt door de biologische wetenschap in haar huidige staat. Wij kunnen den inhoud ervan niet weergeven, men zou het gansche essay dat een aaneengesloten wetenschappelijk betoog is, moeten vertalen. Het handelt over de chromosomentheorie, de verspringingen der erfelijkheid volgens Mendel, de potentialiteit die onuitgegroeid overdraagbaar is (zoo kan de albino de kleurstoffen overdragen op volgende generaties, zoo kan ook de geestelijk kleurlooze mensch het genie overdragen) - het beroert ook de mogelijkheid der kunstmatige bevruchting die de schrijver in de toekomst niet ondenkbaar acht en zelfs in beginsel als uitvoerbaar bewezen. Doch de conclusies willen we hier gaarne geven.[1)] Zij zijn: 1°. de mensch is het product van het toeval der vermenging der chromosomen, maar als zoodanig noodwendig bepaald. Hij kan niet anders zijn dan hij is. - 2°. noodwendig bepaald zijnde brengt de mensch desniettemin een veel grooter aantal eigenschappen mede dan in zijn leven kunnen uitgroeien. 3°. Welke eigenschappen zullen uitgroeien en zijn eigenlijk karakter vormen wordt bepaald door ‘het milieu’, dat is ‘het

1) Wij maken van deze gelegenheid gebruik een hoogst belangrijke drukfout te corrigeeren, die te laat werd ontdekt. Op blz. 280 van Schetsboek II, begint het laatste aforisme der bladzijde: ‘Bepaaldheid der geërfde eigenschappen, dat is het noodlot. Toeval der omstandigheden dat deze eigenschappen b e p a a l t , dat is het levenslot.’ Dit laatste ‘bepaalt’ moet natuurlijk zijn: ‘bespeelt’. Het klavier der menschelijke eigenschappen of mogelijkheden wordt als 't ware b e s p e e l d door de omstandigheden. De belangstellende lezer wordt verzocht deze drukfout te willen herstellen.

toeval der omstandigheden' dat op sommige eigenschappen een beroep doet en andere ongeroepen laat sluimeren, 4°. gelijkgoede opvoeding schept geen gelijkgoede menschen, zou integendeel de ongelijkheid der menschen des te sterker doen uitkomen, 5°. gelijkgoede opvoeding zou geen onveranderlijk goed resultaat opleveren. Sommige eigenschappen eischen druk en tegenstand om potent te worden.

Wij laten, naar dit hoogst belangrijk artikel verwijzend dat door de N.R.Fr. terecht aan het hoofd der aflevering werd gesteld, de concludeerende bladzijden volgen:

'Voor het geheel van zijn physiek en moreel karakter ontvangt ieder individu een eenig materiaal. En wij hebben thans niet meer het recht om te denken, gelijk de philosoof der 18de eeuw en de sensualistische school deed: dat 'alle menschen gelijk van geest en karakter geboren worden, en het alleen de opvoeding is die hen verschillend maakt.' (Helvétius).

Maar hoe belangrijk ook de erfelijke toevallige bepaaldheid is, ofwel de 'genade' der kiemen, toch behoort men zich in acht te nemen voor een soort van biologisch Jansenisme dat ieder individu lichamelijk en moreel alreeds bepaald zou achten in het ei waaruit hij werd geboren. Men moet de rol niet onderschatten van de condities der omgeving waaraan het individu in den loop van zijn ontwikkeling en zelfs gedurende zijn heele bestaan onderworpen is.

Het is zelfs een gemeenplaats in de biologie geworden, dat de evolutie van ieder wezen afhangt van tweeërlei soort oorzaken: de ééne, innerlijk, die vertegenwoordigd wordt door het genetische materiaal, door de chromosomen, de andere, uiterlijk, die men in algemeenen zin aanduidt door de naam 'omgeving'.

Men heeft, niet minder vergeefsch dan hartstochtelijk gestreden over de respectieve belangrijkheid der erfelijkheid en van de omgeving, de natuur, en, als de Engelschen zeggen, de 'nurture' bij de vorming der geestelijke persoonlijkheid. Maar wie ziet ten slotte niet in, dat in deze termen gesteld, het probleem nimmer een oplossing vinden kan? Men kan evengoed gaan vragen of de overvloedigheid van een oogst te wijten is òf aan de kwaliteit van het uitgestrooide zaad of aan de uiterlijke invloeden! (bodemrijkdom, temperatuur, zon, enz...) Het verschil tusschen twee oogsten zal bij absoluut gelijk zaaisel voortkomen uit het verschil der voorwaarden en bij absoluut gelijke voorwaarden uit het verschil der zaden.

Galton heeft zijn beroemde enquête inzake de respectieve rollen van erfelijkheid en milieu zeer goed samengevat door te zeggen dat: wanneer de verschillen der omgeving voor personen van gelijke sociale rang in eenzelfde land het gemiddelde niet te boven gaan,

moeten hun onderlinge afwijkingen worden teruggebracht tot de erfelijkheid.

'Dezelfde sociale rang', - daarvan moet men zich altijd rekenschap geven. Op het oogenblik zijn de opvoedings- en levensvoorwaarden in onze gehiërarcheerde maatschappij zoozeer verschillend, dat een rechtvaardige vergelijking tusschen de menschen niet mogelijk is. Zonder twijfel zijn er hoogeren en lageren, maar het zijn niet altijd degenen die er de schijn van hebben. Zoo men, in het uiterste geval zich zou kunnen voorstellen dat zeer buitengewone chromosonen de meest vijandige omstandigheden aan zich zouden kunnen onderwerpen en volgens Pearsons woord 'zichzelf hun omgeving zouden kunnen scheppen', zoo blijft het feit niet minder duidelijk, dat veel wezens van erfelijke superioriteit door de ambiantie verlamd worden. Goed ontworpen, hadden zij 't ongeluk gehad slecht te worden geboren.

Eén der doeleinden waar iedere beschaving zich op moet richten is klaarblijkelijk wel, dat ieder, door het onderwijs en de opvoeding, de gelegenheid krijgt al zijn mogelijkheden te ontwikkelen. Van een gelijkheid der aanvankelijke opvoeding behoeft men overigens geen nivelleering der individuen te vreezen. Gracchus Baboeuf had ongelijk, te meenen dat een gelijke verdeeling van kennis onder de menschen hen gelijk zou maken in bekwaamheid en talent. En zoo er thans 'stomme en roemlooze Miltons' mogen leven, alle scholen van de wereld geven geen stem aan iemand wiens chromosonen hem niet tot zingen aanwezen.

Men heeft zonder paradox kunnen volhouden dat hoemeer de sociale voorwaarden gelijk zouden worden, hoe duidelijker de menschen zich ongelijk zouden toonen. Het zullen altijd de meerwaardige chromosomen blijven die van de goede omgeving het meeste profijt trekken. Thorndike koos twee groepen van personen uit: de ééne die in een zekere tijdruimte een zeker aantal kleine rekenkundige problemen kon oplossen, de andere die in dienzelfden tijd het dubbelvoud van deze problemen vermocht op te lossen. Men geeft aan die allen dezelfde mathematische opleiding: de langzamen vorderen langzaam, de vluggen vlug, - de afstand tusschen beide groepen heeft zich nog vergroot. De gelijkheid van opleiding is niet nivelleerend maar verschilbrengend.

* *
*

Daarenboven is het een te grove onderscheiding: die tusschen goede en slechte omgeving, en een bepaalde persoonlijkheid kan in een omgeving die hem met zorgen omringt het juiste voedsel missen,

dat zijn ontwikkeling verzekerd zou kunnen hebben. En daartegenover: kunnen neutrale, zoo niet ongunstige omstandigheden een individu aan zichzelve openbaren. ‘Zoo Shakespeare evenals zijn vader altijd linnenkoopman zou gebleven zijn, zoo zijn slecht gedrag hem niet genoodzaakt had zijn winkel en zijn streek te verlaten, zoo hij niet met libertijnen omgegaan was, zoo hij geen herten gestroopt had in het park van den Lord, niet vervolgd was om dien diefstal, niet naar Londen had moeten vluchten, zich bij een komediantentroep had moeten aansluiten, wanneer het hem ten slotte niet verveeld zou hebben om een middelmatig acteur te zijn, waarom hij zich op stukken schrijven toelei, dan zou de begaafde Shakespeare nooit de beroemde Shakespeare geworden zijn’ (Helvetius). De gelegenheid heeft Milton, Corneille, Molière gemaakt. Zij maakt de groote man, en pas achteraf kan men uitmaken wat voor een ziel een werkelijke kans geweest is. Een leven mislukt even dikwijls door een fout der omstandigheden als door de erfelijkheid: door een korrel kans ofwel door een korrel chromatine.

De omgeving beperkt er zich niet toe, op de persoonlijkheid een beperkende of ruimtegevende invloed te hebben. Men zou ongelijk hebben zich in te beelden, dat men, volgens de gunst of ongunst der omstandigheden, en dus gunstig geslaagd of ongunstig vergroeid, toch altijd hetzelfde wezen zou gebleven zijn. Zoo sommige biologien onze geboortelijke persoonlijkheid vergelijken bij een photographische opname die door niets meer is te wijzigen, maar die door het bad geheel uitkomt of vaag blijft, alnaar dit bad goed of ondeskundig werd gegeven, - dan gebruiken zij een onzuivere vergelijking. Feitelijk houdt de kiem geen beelden in, zelfs geen latente beelden. Wij erven van onze ouders geen vast omgrensde persoonlijkheid, maar enkel mogelijkheden die ontvankelijk zijn voor zeer verschillende verwerklijkingen. Ieder van ons was bij zijn uitgangspunt zwanger van een menigte mogelijke wezens. En zoo dus onze mogelijke persoonlijkheid eerst gekozen werd tusschen een menigte andere door het toeval van de ontmoeting der kiemen, - dan zal uit weer een andere menigte, door de willekeur der omstandigheden, onze daadwerkelijke persoonlijkheid worden gekozen en afgescheiden.

Dit of dat milieu kan dit of dat wezen van ons maken, alnaar het deze of gene neiging, deze of gene bekwaamheid van ons aan den dag roept. Het individu kan zich op veelvoudige wijzen realiseeren, en zeldzaam zijn inderdaad degenen, die niet anders konden wezen dan zij zijn. Aangemoedigd tot het schrijven van tragediën zou Claude Bernard, de vader der proefondervindelijke geneeskunde, een groot dramatisch auteur geworden zijn. Er was een niets toe

noodig, of Mr. Ingrès had zich aan de muziek gewijd en zijn penseel zou zijn viool geweest zijn.

Voor ieder mensch van eenigszins veelzijdigen aanleg, is er geen verwerklijking denkbaar, die niet tevens een verloochening inhoudt. Men moet veel in zich opofferen om een deel van zich ten volle te verwerklijken. ‘Daar ieder van ons maar één leven heeft,’ zegt Bergson, ‘is hij genoodzaakt een keuze te doen. De weg die wij gaan is als 't ware bezaaid met overblijfselen van alles wat wij begonnen te zijn, van al wat wij hadden kunnen worden.’ Maar ten slotte zijn niet wij het, die de bewuste keuze in ons doen, het zijn de omstandigheden.

Concludeeren wij met Dantec, dat ‘een individu een geschiedenis is.’ Een onvergelijkelijke historie inderdaad, aan een onvergelijkelijk ei overkomen. Wat wij zijn hangt af èn van de chromosomen èn van de omstandigheden waardoorheen wij gingen vanaf den ei-tijd. Wij zijn wat wij zijn omdat wij een zekere geboortelijke erfenis ontvingen, en vervolgens omdat wij met alle omstandigheden van ons leven in aanraking kwamen. Wij zijn op dubbelvoudige wijze eenig, - èn door de eenheid van onze chromosomen, èn door die van ons persoonlijk lotsgeval.’

Tooneel
door Dop Bles

Ver. R'damsch Hofstad-Tooneel
Op een dag in October van Georg Kaiser

'Georg Kaiser is een denker, geen profeet' schreven wij in 1928 naar aanleiding der opvoering van Gas I door het Vereenigd Tooneel. Sterk als hij zichzelf is, zwak, tot het dwaze, als hij profeties of mysties wordt, alleen zichzelf als hij de wijsheid betracht en: 'zur Weisheit braucht es ja nur ein Wortspiel.'

'Het is een der inconvenienten van deze illusoire kunst, dat het verhaaltje, in andere woorden dan die des dichters haast onuitsprekelijk wordt, en het komisch effect ontspringt uit den diepsten ernst', schreef Top Naeff. Wij menen dat Top Naeff zichzelf hier onderschat en de auteur te hoog aanslaat. Wel zouden wij haar woorden tot de onzen willen maken, want ons inziens - bovenal in de vertaling - werd door Kaiser het komiese effekt reeds bereikt; hij toch gaf reeds in andere ondichterlike woorden, woorden die onbewogen bleven van mysties rythme dit gevreesde effekt. Kaiser, de veel, de te veelzijdige, heeft hier à la manière de Paul Claudel gewerkt, en niet voor de eerste maal. Men leze slechts enkele bladzijden van zijn Bürger von Calais. Hij zelf heeft een verhaaltje in andere woorden dan die des mystiesen dichters verteld, en faalde onherroepelik. Indien de regisseur zich rekenschap gegeven had van deze misgreep, het stuk ware in Holland ongespeeld gebleven, indien de zichtbare fouten begrepen waren, dan zou door een opvatting, meer gericht op de bedoeling dan op 't ietwat dwaze resultaat, mogelik meer te bereiken zijn geweest.

Men zou door een dichterlike vertaling in bewogen rythmiese taal, door de figuren minder als onbelangrijke mensen, doch meer als levende ideeën voor te stellen: van traditie (de oom) van eer (de luitenant) van plicht (de opvoedster) van domme kracht (de knecht), waarin dan de idee, de verheven idee van de hartstochtelike, de idee-fixe van de vrouw n i e t misplaatst geweest zou zijn, mogelik voorkomen hebben, dat het peil zakte op het plan van de draak, 't zij een zuiver, beschaafd afgestemde, gecamoufleerde draak. Trouwens ook 't publiek bleef ondanks de stemming waarin 't spel onverbroken bleef, niet geheel en al ongevoelig voor 't komiese dat onverbiddelik ontstond. Wij willen niet beoordelen of in de bescheiden uiting - een even opklinkende lach - gebrek aan humor dan

wel eerbied voor de ernst der opvatting zich hier't meest gelden deed. Zonder te vermogen van Catharine de centrale figuur te maken, heeft de regisseur v.d. Lugt-Melsert alleen van haar uit het stuk gezien en begrepen, en haar mysties beleefde huwelik opgevat als een realiteit van sprookjesachtig-reine naieviteit. Doch toneel eist nu eenmaal realiteit, de realiteit van de wereld, de sfeer waarin wij geheven worden of zijn gedaald. Nu kregen wij in een stuk van nuchtere realiteit, een sprookjes verschijning, die als zodanig het belachelike deed ontstaan, omdat nu eenmaal komies aandoet elke moedwillige vervorming van het natuurlike.

Het spel vergoedde helaas niet veel. Het scheen wel of alle acteurs op één register ingesteld waren bij de aanvang, zodat in toon en gebaar, ondanks 't gebeuren dat enige emotionele variatie vroeg, allen vrijwel op toonhoogte bleven, waardoor iets vlaks, vermoeiends ontstond. Alleen Piet Bron maakte een uitzondering met zijn prachtige creatie van de dom-goedige slagersknecht, gevaarlik werktuig, dat zijn slachtoffer niet dorst los te laten uit vrees met lege handen voor zijn duivelse geliefde te moeten verschijnen.

De vertaling - de titel deed 't reeds vermoeden - was matig. 't Verwondert ons wel dat bv. een uitroep als: ‘Uw carrière zal geruïneerd zijn’, gedurende 't repeteren niet verbeterd werd.

Ver. R'damsch Hofstad Tooneel
Wie ben ik? - Een moeilijk geval door Joh. W. Broedelet

Indien wij het ons jaarliks geboden toneelwerk van de Heer Broedelet steeds zonder mededogen hebben beoordeeld, juister gezegd veroordeeld, dan gebeurde dit omdat wij de illusie niet wilden opgeven, dat deze dramaturg in staat was, en hij alleen, om ons een spel te schenken van geest en fantasie. Mevrouw Goedhart-Bekker heeft na het ietwat Speenhoffiaans Laatste Stadium, dat desniettemin nog steeds de kroon spant, niets gegeven, waaruit bleek dat het haar voortaan ernst zou zijn met het toneel; Canter, woordspel virtuoos, kan ondanks Shakespeare en Molière injecties geen opzet teatraal verwezenlijken, terwijl de bescheiden pogingen van Speenhoff en Barbarossa bleven bij flitsen. Wie noemen wij nog? Zeker niet de Heer Van Rossem, of hen, die een zekere naam als geestig auteur verwierven en mogelijk geestig zijn, doch dan hun geest zo angstig behouden willen dat zij er niets van in hun werk leggen. Een stuk met meer of minder grappige gezegden en situaties is commercieel mogelik belangrijk: geeft genoeg lach succes om ‘de zaal daverde’ te adverteren, doch een uur reizen met commis-voyageurs geeft 't zelfde resultaat.

Ditmaal heeft de Heer Broedelet ons niet teleurgesteld. Een moeilik

geval heeft hij op bevredigende wijs tot een oplossing gebracht in drie bedrijven, geestig, dartel en vloeiend van dialoog. Ja werkelik buitengewoon! Wat natuurlik niet pleit voor het gewone. Maar buitengewoon is 't, om een blijspel te aanschouwen, waarin men doorlopend de speelse geest van den auteur voelt.

Zeker in II daalt even in de ontwikkeling van de nodige intrigue de dialoog tot de klucht, in nodeloze herhaling van wat nauweliks eenmaal te accepteren is. Maar hoe veel staat hier tegenover. De opzet, 't hele eerste bedrijf is voortreffelik en zal voortreffeliker nog worden, zo de Heer Van Ees - op de première mogelik nog niet geheel en al hersteld - zijn te vlak, ietwat lusteloos spel, relief geeft, en met 't zelfde elan speelt, waarmede zijn collega's 't succes bewerkstelligden. 't Idee is een werkelike vondst.

Wie ben ik? De man die 's morgens ontwaakt, niet meer weet wie hij gisteren was, ergo niet weet wie en bovenal wat hij is.

De pers, die zich ongunstig uitliet over de oplossing in III, was mijns inziens niet redelik. Zij heeft zich geen rekenschap gegeven van 't feit, dat een volkomen aannemelike dus volmaakt bevredigende oplossing a priori uitgesloten was. Immers alleen van medies standpunt beschouwd, is 't acute geheugen verlies verklaarbaar, terwijl 't hier geen medies probleem gold doch een origineel gegeven dat op originele wijs zijn beslag moest krijgen. Dus beschouwd was 't einde zeker bevredigend. De man die zichzelf niet wist te zijn, bleek zichzelf nimmer geweest te zijn; als secretaris van een memoires schrijvend oud-diplomaat, was hij steeds verplicht durend te denken en te doen voor een ander, als een ander. Die andere verloren, had hij zichzelf hierdoor nog niet gevonden. Op 't einde verschijnt zijn actieve, zijn positieve Ik, die hem nu gerust stelt omtrent zijn verleden, hem zijn maatschappelikheid weer teruggeeft; dank een vrouw had hij zijn persoonlikheid reeds gevonden.

In Fie Carelsen en Gimberg had de Heer Broedelet allervoortreffelike vertolkers, die frans-luchtig in natuurlik-levendig spel de vlotte dialoog ook vlot gaven, zonder verzwaring of accentuering, waardoor verrassend en geestig werd en bleef, wat zo vaak door vertraging van tempo of verzwaren te loor moet gaan.

Trouwens niet vaak zagen wij een oorspronkelik spel in zulk een goede bezetting. Een oorspronkelik spel met iets oorspronkeliks in opzet, verloop en dialoog, het is - helaas - een gebeurtenis. Wij voor ons zouden het jaarliks op 't repertoire willen zien keeren, en dan telkens door de auteur in détails verbeterd, om de niet-hollandse eigenschappen - als niet burgemeester mogen wij het zeggen - die het bezit, zouden wij 't steeds gaver wensen, ook al geloven wij, dat het publiek 't hierom geenszins meer zal waarderen.

Aan de abonné's en lezers van De Stem

Redactie en Uitgeefster van ‘De Stem’ hebben besloten, om met ingang van 1 Jan. '30 aan dit tijdschrift een ‘Critisch Bulletin’ van voorloopig één vel druks toe te voegen, waarvan zij de Redactie heeft opgedragen aan den Heer Dr. N.A. Donkersloot (Anthonie Donker). Zij willen daarmee een begin van uitvoering geven aan een door den Heer Donkersloot in een interview geuit denkbeeld, om tot saneering en concentratie van onze verwarde letterkundige critiek te geraken.

Een bescheiden poging, zeer zeker, maar wij meenen beter te doen, bescheiden te beginnen en af te wachten, wat er uit groeit, dan van een grootschen opzet uit te gaan met de kans, het aantal mislukte pogingen in dit opzicht spoedig met één te vermeerderen.

Wij vragen Uw aandacht voor de hier volgende uiteenzetting van den Heer Donkersloot en twijfelen niet, of deze poging zal bij U sympathie en waardeering. vinden.

DIRK COSTER - JUST HAVELAAR
N.V.V. LOCHUM - SLATERUS' U.M.

Aansluitende bij het bovenstaande stel ik er prijs op, de uitgave van het ‘Critisch Bulletin’ nader te motiveeren. De Nederlandsche litteraire kritiek geeft te weinig of geen, of verkeerde leiding. De Nederlandsche lezer gaat op goed geluk zijn eigen weg. De beste letterkundige tijdschriften kunnen uiteraard niet anders dan sporadisch critiek geven, enkele studies en wat boekbesprekingen. In de overige tijdschriften deugt de kritiek meestal niet, is zij slap en onverdeeld welwillend, of scherp, verdeeld en onwelwillend, uitgaande van andere dan artistieke begin-

selen, dogmatisch, en niet zelden voortkomend uit persoonlijke antipathieën. Sommige der voornaamste dagbladen hebben een goed verzorgde litteraire kroniek, maar door de ongehoorde veelheid der publicaties is het voor den lezer uiterst moeilijk een overzicht te krijgen van het wezenlijk belangrijke onder al het nieuw verschenen werk. Excessen, die een critische anarchie bedenkelijk naderen, hebben zich de laatste jaren geregeld voorgedaan. Auteurs, over de waarde van wier werk men van meening kan verschillen, maar van wie men erkennen moet dat zij in het geestelijk leven van hun land een rol van beteekenis spelen, worden herhaaldelijk afgemaakt alsof het nietswaardige scribenten waren. Wij herinneren aan de onverantwoordelijke en onrechtvaardige kritiek welke van verschillende zijden bijv. auteurs als Querido en Robbers, Scharten-Antink, Alie Smeding, A. Roland Holst en Werumeus Buning, en de jongsten uit Erts trof. De een schrijft een essay over wat de ander in enkele regels een prul noemt. De toon van vele kritieken ontaardde tot grofheden, die den goeden naam van den letterkundige bij het publiek in gevaar brengen en hem ten eenenmale onwaardig zijn. Het publiek wordt aldus tegenover de kritiek onverschillig of wantrouwend, en laat er zich niet door leiden. Niettemin bezitten wij een aantal critici die naar beste weten leiding trachten en vermogen te geven. Door deze in een orgaan voor samenvattende en helder inlichtende kritiek te concentreeren, kan het critisch peil en het gezag onzer critiek aanzienlijk verbeterd worden. Men krijgt aldus wel niet een, ook geenszins wenschelijke, eenheid van oordeel, maar althans een eenheid van niveau, een standaard. Het critisch bulletin wil door onpartijdige, samenvattende en bij voorkeur opbouwende critiek, zich uitsluitend naar de kunstwaarde, d.i. de schoonheids- en levenswaarde der werken richtende boekbeschouwing, leiding en voorlichting geven. Door uit de overtalrijke binnenlandsche en buitenlandsche publicaties het belangrijkste uit te lichten,

en in niet al te uitvoerige doeltreffend synthetische critieken te bespreken, denkt het dit doel te bereiken. Voorts door onderzoek naar de waarde van bepaalde succesboeken, door het op den voorgrond brengen van ten onrechte onopgemerkte werken, en eventueel ook door het signaleeren van partijdige, misleidende critiek en het zoo objectief mogelijk ophelderen van misverstanden. Het hoopt aldus als een centraliseerende en opbouwende kracht te kunnen bijdragen tot de verheffing van het critisch-letterkundig peil en tot een overzichtelijker en doeltreffender voorlichting van den Nederlandschen lezer.

N.A. DONKERSLOOT.